T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI
(TÜRK DİN MUSIKİSİ)

MEVLEVİHÂNELER DÖNEMİNDE BESTELENDİĞİ TESPİT EDİLMİŞ 46 AYİNİN MAKÂM VE GEÇKİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Doktora Tezi

Emrah HATİPOĞLU

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK DİN MÛSIKİSİ BİLİM DALI

MEVLEVİHANELER DÖNEMİNDE BESTELENDİĞİ TESPİT EDİLMİŞ 46 ÂYİNİN MAKÂM VE GEÇKİ AÇISINDAN TAHLİLİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN (Danışman)	.....
Prof. Dr. Nesimi YAZICI	.....
Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR	.....
Doç. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ	.....
Doç. Dr. İsmet DOĞAN	.....

Tez Sınavı Tarihi: 21-06-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **8**
KISALTMALAR **10**
GİRİŞ **11**
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 11
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 15
C. ÇALIŞMADA GEÇEN BAZI MÛSIKÎ TERİMLERİ 19
D. TAHLİLİ YAPILAN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERİFLERİN KRONOLOJİK SIRALAMASI 20

BİRİNCİ BÖLÜM
MEVLEVÎ MÛSIKÎSİ
A. Mevlevî Âyînleri 24
a. Mevlevî Âyînlerinde Güfte 24
b. Form Açısından Mevlevî Âyînleri 26
c. Mevlevî Âyînlerinde Dört Selâmın Anlamı 27
d. Mevlevî Âyîni Bestekârları 28
B. Mevlevî Mûsıkîsinin Türk Mûsıkîsi İçin Önemi 29

İKİNCİ BÖLÜM
XVII. ASIRDAN EVVEL BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ
(BESTE-İ KADÎMLER)

1. BESTE-İ KADÎMLERDEN PENCGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 33
A. Beste-i Kadîm 33
B. Pencgâh Makâmı 35
C. Beste-i Kadîmlerden Pencgâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 37
D. Pencgâh Âyîninde Tespit Edilen Makamlar 52

2. BESTE-İ KADÎMLERDEN DÜGÂH (-I KADÎM) ÂYÎN-İ ŞERÎFİ ... 53
A. Dügâh (-ı Kadîm) Makâmı 53
B. Dügâh (-ı Kadîm) Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili. 54
C. Dügâh (-ı Kadîm) Âyîninde Tespit Edilen Makamlar 61

3. BESTE-İ KADÎMLERDEN HÜSEYNÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 62
A. Hüseynî Makâmı 62
B. Hüseynî Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili 62
C. Hüseynî Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. KÖÇEK DERVİŞ MUSTAFA DEDE'NİN (?-1683/84) BAYÂTÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 67
A. Bayâtî Makâmı 67
B. Bayâtî Âyîn-i Şerîfi'nin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 68
C. Bayâtî Âyîninde Tespit Edilen Makamlar 82

2. BUHÛRÎZÂDE MUSTAFA ITRÎ EFENDİ'NİN (1630/40?-1711/12) SEGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 83
A. Segâh Makâmı 83
B. Segâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 84
C. Segâh Âyîninde Tespit Edilen Makamlar 96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN (1642/52?-1729/30) RAST ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 98
A. Rast Makâmı 98
B. Rast Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 98
C. Rast Âyîninde Tespit Edilen Makamlar 112

2. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN UŞŞÂK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 113
A. Uşşâk Makâmı 113
B. Uşşâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 113
C. Uşşâk Âyîninde Tesbit Edilen Makâmlar 126

3. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN ÇARGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 127
A. Çargâh Makâmı 127
B. Çargâh Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili 128
C. Çargâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 140

4. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN HİCÂZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 141
A. Hicâz Makâmı 141
B. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili 142
C. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 151

5. EYYÛBÎ HÜSEYİN DEDE'NİN (?-1735/40?) NÜHÜFT ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 152
A. Nühüft Makâmı 152
B. Nühüft Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 154
C. Nühüft Âyîninde Tespit Edilmiş Makâmlar 167

6. ABDURRAHİM ŞEYDÂ DEDE'NİN (1725/32?-1799/1800) IRÂK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 168
A. Irâk Makâmı 168
B. Irâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 169
C. Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 182

7. ABDÜRRAHÎM KÜNHÎ DEDE'NİN (1769/70-1831/32) HİCÂZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 183
A. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 183
B. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 196

8. SULTAN ÜÇÜNCÜ SELÎM'İN (25.12.1761-28.07.1808) SÛZ-İ DİLÂRÂ MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 197
A. Sûz-i Dilârâ Âyîninin Notası Hakkında 197
B. Sûz-i Dilârâ Makâmı 198
C. Sûz-i Dilârâ Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 199
D. Sûz-i Dilârâ Âyîninde Tespit Edilmiş Makâmlar 211

9. MUSÂHİB SEYYİD AHMED AĞA'NIN (1726/30?-1794/95) NİHÂVEND ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 213
A. Nihâvend Makâmı 213
B. Nihâvend Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 214
C. Nihâvend Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 223

10. MUSÂHİB SEYYİD AHMET AĞA'NIN HİCAZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 224
A. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili 224
B. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 235

11. ŞEYH NÂSIR ABDÜLBÂKÎ DEDE'NİN (1765/66-23.02.1821) ACEM BÛSELİK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 236
A. Acem-Bûselik Makâmı 236
B. Acem-Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 237
C. Acem-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 251

12. BURSALI SÂDIK EFENDİ'NİN (?/1780?/97?) BESTENİGÂR ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 252
A. Bestenigâr Makâmı 252
B. Bestenigâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 253
C. Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 262

BEŞİNCİ BÖLÜM

XIX. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. ALİ NUTKÎ DEDE'NİN (27.07.1762-04.09.1804) ŞEVK U TARÂB MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 264
A. Şevk u Tarâb Makâmı 264

B. Şevk u Tarâb Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 265
C. Şevk u Tarâb Âyîninde Tespit Edilen makâmlar..... 280

2. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN (09.01.1778-29.11.1846) SABÂ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ..... 281
A. Sabâ Makâmı 281
B. Sabâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 282
C. Sabâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar..... 294

3. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN NEVÂ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 295
A. Nevâ Makâmı 295
B. Nevâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından İncelenmesi 296
C. Nevâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 310

4. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN BESTENİGÂR ÂYÎN-İ ŞERÎFİ..... 311
A. Bestenigâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 311
B. Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 320

5. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN SABÂ BÛSELİK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ..... 321
A. Sabâ-Bûselik Makâmı 321
B. Sabâ Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 321
C. Sabâ-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 329

6. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN HÜZZÂM ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 331
A. Hüzzâm Makâmı 331
B. Hüzzâm Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 332
C. Hüzzâm Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 345

7. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN FERÂHFEZÂ MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ..... 346
A. Ferâhfezâ Makâmı 346
B. Ferâhfezâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili..... 346
C. Ferâhfezâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar..... 361

8. MUSTAFA NAKŞÎ DEDE'NİN (?-1853/54) ŞEDD-İ ARABÂN MEVLEVÎ ÂYÎNİ 362
A. Şedd-i Arabân Makâmı 362
B. Şedd-i Arabân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 363
C. Şedd-i Arabân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 376

9. HÂFIZ MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN (1824/25-25.11.1897) SÛZ-İ DİL MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 377
A. Sûz-i Dil Makâmı 377
B. Sûz-i Dil Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili..... 377

C. Sûz-i Dil Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 391

10. SELÂNİKLİ NECİB DEDE'NİN (?-1883?) SÛZNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 392
A. Sûznâk Makâmı 392
B. Sûznâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 393
C. Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 403

11. HÂFIZ MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN MÂYE ÂYÎN-İ ŞERÎFİ..... 404
A. Mâye Makâmı 404
B. Mâye Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 406
C. Mâye Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 419

12. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN ISFAHÂN ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 420
A. Isfahân Makâmı 420
B. Isfahân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 421
C. Isfahân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 432

13. AHMED HÜSÂMEDDİN DEDE'NİN (1839/40-1900/01) RÂHATÜ'L-ERVÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 433
A. Râhatü'l-ervâh Makâmı 433
B. Râhatü'l-ervâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili ... 434
B. Râhatü'l-ervâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 443

14. HÜSEYİN FAHREDDİN DEDE'NİN (03.10.1854-16.09.1911) ACEM-AŞÎRÂN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 444
A. Acem-Aşîrân Makâmı 444
B. Acem-Aşîrân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 445
C. Acem-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 456

15. BOLÂHENK NÛRİ BEY'İN (1834-1910/11) BÛSELİK MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŞERÎFİ 457
A. Bûselik Makâmı 457
B. Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 458
C. Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 470

16. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN SÛZNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 471
A. Sûznâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 471
B. Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 484

17. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN SABÂ ZEMZEME MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 485
A. Sabâ-Zemzeme Makâmı 485
B. Sabâ Zemzeme Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili... 486
C. Sabâ-Zemzeme Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 497
18. SERMÜEZZİN RİF'AT BEY'İN (1820-1888) NEVESER MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 498

A. Neveser Makâmı 498
B. Neveser Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 498
C. Neveser Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 509

19. SERMÜEZZİN RİF'AT BEY'İN FERÂHNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 510
A. Ferâhnâk Makâmı 510
B. Ferâhnâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 511
C. Ferâhnâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 522

20. KÂZIM UZ'UN (21.02.1872-09.01.1938) SULTÂNÎ YEGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 523
A. Sultânî Yegâh Makâmı 523
B. Sultânî Yegâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 524
C. Sultânî Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 535

21. MANİSALI CÂZİM DEDE'NİN (?) HİCÂZKÂR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 536
A. Hicâzkâr Makâmı 536
B. Hicâzkâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 537
C. Hicâzkâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 544

ALTINCI BÖLÜM

XX. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. MEHMED CELÂLEDDİN DEDE'NİN (01.02.1849-01.06.1908) DÜGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 546
A. Dügâh Makâmı 546
B. Dügâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 548
C. Dügâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 565

2. ZEKÂÎZÂDE HÂFIZ AHMED IRSOY'UN (1869-14.08.1943) BAYÂTÎ-BÛSELİK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 566
A. Bayâtî-Bûselik Makâmı 566
B. Bayâtî-Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 566
C. Bayâtî-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 576

3. BOLÂHENK NÛRİ BEY'İN KARCIĞAR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 577
A. Karcığar Makâmı 577
B. Karcığar Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 578
C. Karcığar Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 592

4. RAUF YEKTÂ BEY'İN (27.03.1871-08.01.1935) YEGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 593
A. Yegâh Makâmı 593
B. Yegâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 595

C. Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 607

5. AHMED AVNİ KONUK'UN (1868-19.03.1938) BÛSELİK-AŞÎRÂN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 608
A. Bûselik-Aşîrân Makâmı 608
B. Bûselik-Aşîrân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili ... 609
C. Bûselik-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 623

6. AHMED AVNİ KONUK'UN DİLKEŞÎDE MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 625
A. Dilkeşîde Makâmı 625
B. Dilkeşîde Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 625
C. Dilkeşîde Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 639

7. ZEKÂÎZÂDE HÂFIZ AHMED IRSOY'UN MÜSTEÂR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 640
A. Müsteâr Makâmı 640
B. Müsteâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 641
C. Müsteâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 650

8. AHMED AVNİ KONUK'UN RÛY-İ IRÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ 651
A. Rûy-i Irâk Makâmı 651
B. Rûy-ı Irâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili 651
C. Rûy-ı Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar 664

SONUÇ 665
TABLOLAR VE GRAFİKLER 680
KAYNAKLAR 712
ÖZET 716
SUMMARY 717

ÖNSÖZ

Türk Mûsıkîsi denilince akla ilk olarak bir dönem yüzölçümü 24 milyon km2'yi bulan bir devletin mûsıkîsi gelir. Bu kadar geniş sınırlara sahip bir devletin çatısı altında yaşayan milletlerin, birbirleriyle kültür alışverişinde bulunması da kaçınılmazdır. Osmanlı imparatorluğundan bize miras kalan bu mûsıkîde elbette çeşitli milletlere ait mûsıkî kültüründen bazı izler olacaktır. Fakat dini ve din dışı formlarda yazılmış eserlerimiz incelendiğinde görülecektir ki, doğuda var olan mûsıkî, Türklerin zevki ile kendi üslûbunda gelişmiş ve daha da zenginleşerek mûsıkî anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bestelenen eserler incelendiğinde, dünyada acaba bu mûsıkî üslûbunun bir örneği daha var mıdır sorusu insanın aklına ister istemez gelmektedir. Elbette ki bu sorunun muhatabı olan mûsıkî eserlerinin başında Klâsik ve özellikle Mevlevî Âyînlerinin geldiği şüphesizdir. Gerçekten de bu âyînler, Türk Mûsıkî sanatının zirveleri arasında adeta birer başyapıt olarak kabul edilir.

Büyük mûsıkî âlimi Rauf Yektâ Bey, bu eserleri mûsıkîmizin sanat hazinesi olarak tanımlar. Fakat ne yazık ki gerekli çalışmaların azlığı sebebiyle, âyînler layıkıyla ele alınıp derinlemesine incelenmiş değildir. Bu bakımdan, iyi mûsıkî terbiyesi ve bilgisi almış büyük mûsıkî üstadları tarafından zenginleştirilerek zirveye ulaşmış olan bu mûsıkî, diğer sanatlı eserlerimiz gibi ilmî ve tahlilî değerlendirilmeyi beklemektedir.

Bu ihtiyaca katkıda bulunmak amacıyla, biz de, Türk mûsıkîsinin olağan üstü makâm zenginliğinin temsilcilerinden biri olarak gördüğümüz, 46 Mevlevî âyîninde mevcut olan, "makâm ve geçkiler" üzerinde çalışmak istedik. Hazırladığımız bu tezin, Mevlevî âyînleri üzerinde yapılacak çalışmalara yardımcı olabilmesi en büyük dileğimizdir.

Araştırma süresince bana destek veren ve yardımlarını esirgemeyen hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan'a, Tez İzleme Komitesinde görev alan Prof. Dr. Nesimi Yazıcı ve Doç. İsmet Doğan'a, manevi desteğinden ve hocalığından her an yararlandığım babam Ahmet Hatiboğlu'na, değerli fikirlerini benden esirgemeyen amcam Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu ve sayın Prof. Dr. Gülçin

Yahya Kaçar'a, fikir ve kaynak yönünden bana yardımcı olan sayın Dr. Timuçin Çevikoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Emrah Hatipoğlu
15 Mayıs 2010
Konya

KISALTMALAR

c.	: Cilt
m.	: Milâdî
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Fr.	: Fransızca
Öz.	: Özet
a.g.e	: Adı geçen eser
bkz	: Bakınız
Çev.	: Çeviri
Mat.	: Matbaa
Haz.	: Hazırlayan
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
EÜDTMK	: Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuarı
GÜFBE	: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
İTÜSBE	: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
NÜSBE	: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜSBE	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma, Mevlevîhânelerin faaliyette olduğu dönemden kalma[1] ve Türk Mûsıkîsinin en sanatlı eserleri arasında kabul edilen 46 Mevlevî âyîninin, "makâm ve geçki" yönünden incelenmesini amaçlamaktadır.

2005 yılında UNESCO tarafından "İnsanlığa Ait Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mîrâs Başyapıtı" olarak kabul ve ilan edilen Mevlevî âyînleri, Mevlevîhânelerde Sema Töreni sırasında semâya eşlik etmek amacıyla bestelenmiş büyük değer taşıyan eserlerdir. Mevlevî Âyînlerinin, neden araştırmaya layık birer sanat eseri olduğunu, Rauf Yektâ (1871-1935) şöyle ifade etmiştir;

"*…Türk musikisinin mükemmel bir tarihi yazıldığı vakit görülecektir ki en meşhur Türk bestekârları hep Mevlevîdirler. Bu üstatlar musiki sanatındaki zekâ ve dehalarının en büyük kısmını Mevlevî Âyînleri bestelemeğe sarf etmişlerdir. Bunun içindir ki Mevlevî Âyînleri, Türk musikisinin en sanatlı parçalarını havi* (içeren) *bedialar* (sanat eserleri) *hazinesi halini almıştır. Musiki üstatlarımız, millî musikimizin gavamızını* (inceliklerini, nüktelerini) *öğrenmek için mutlaka Mevlevî Âyînlerini tetebbu etmek* [etraflıca araştırmak ve incelemek] *lüzumunu şakirtlerine* (talebelerine) *tavsiyeden hali kalmazlardı. Fi'l-hakîka* (Hakikaten)*, güzel san'atların musiki kısmında Türklerin ne derece muvaffak* (başarılı) *olduklarını anlamak ve asrımızda da Türk ruhuna hitap edecek eserler yazabilmek için ecdadımızdan kalan bu nefis yadigârları ciddî surette tetkikten başka çare yoktur…*"[2]

Araştırmamızın ne derece önem arz ettiğini, Rauf Yektâ Bey'in bu kısa ve öz yazısından hareketle açıklamaya çalışalım;

Mevlevî Âyînleri, Mîrâciye ve Mevlîd gibi bir defaya mahsus bestelenmiş formların dışında kalan[3], Türk Din Mûsıkîsinin en büyük formudur. Mevlevî Âyîni formunda yazılmış bu eserler hakkında Rauf Yektâ Bey, yazısında iki önemli mesaj vermiştir. Birincisi; Mevlevî Âyîni formunun, meşhur Türk bestekârlarının zekâ ve

---

[1] Mevlevîhânelerin faaliyetine son veren 30.11.1925 tarih ve 677 sayılı kanun, Resmi Gazete'nin 13.12.1925 tarih ve 243. sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
[2] İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, *Mevlevî Âyînleri VI-XVIII.* , Feniks Mat. Haşim Mat. Marifet Bas. , Halk Bas. , İstanbul 1934-1939 s. 1
[3] Öztuna, a.g.e. , s. 134

dehaları sonucu ortaya çıkmış olmasıdır. İkincisi ise; mûsıkî üstadlarının, milli mûsıkîmizin inceliklerinin anlaşılabilmesi için talebelerine Mevlevî Âyînlerinin etraflıca araştırılması gerektiğini telkin ve tavsiye etmeleridir. Âyînlerin bir deha ürünü olarak ortaya çıkması ve milli mûsıkîmizin inceliklerinin ancak bu eserlerin derinlemesine tahlilinden sonra anlaşılabilecek olması gerçeği karşısında, araştırmacılara düşen vazife daha bir önem arz etmektedir.

Mevlevî Âyînleri ile ilgili tanımlara ve bunlar hakkında yazılan yazılara bakıldığında bu eserlerin, Mevlevîhânelerde yetişmiş, iyi eğitim almış veya mevlevî olmasa bile bu ocağın feyz kaynağından beslenmiş bestekârlarca vücuda getirildiği ortaya çıkar. Mevlevî tarîkat dergâhlarının kendi devirlerinde adeta konservatuar görevini üstlendiğini düşünürsek, sanat atmosferi içinde ki bu ortamda verilen musıki eğitiminin sonuçlarını, elbette incelenen eserler bize anlatacaktır. İncelemeye alınan bu eserlerin, gerçek birer hazine değeri taşıyıp taşımadıkları, bu hazineyi oluşturan parçaların neler olduğu, tespit sonucunda belli olacaktır. Biz çalışmamızda, hazineyi oluşturan en değerli parçalardan biri olarak düşündüğümüz "makâm ve geçkiler"i ele almış bulunuyoruz.

Mevlevî Âyînleri üzerine yapılan tez çalışmaları arasında makâm ve ezgi incelemelerine de yer verilenler şunlardır;

1. Zeynep BARUT, *Bayati Ayin-i Şerifi'i Bölümleri ve Ritm Açısından İncelemeler ve Düşünceler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 1989

2. Neşe Yeşim ALTINEL, *Zekai Dede Efendi'ye Ait Mevlevi Ayin-İ Şeriflerin Makâm, Usul ve Güfte Yönünden İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 1997

3. Lale AKDOĞU, *Üçüncü Selim'in Suzidilara Ayin-i Şerifinin Tür ve Biçim Olarak İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, EÜSBE, İzmir 1997

4. Didem BAŞAR, *XIX. Yüzyıla Kadar Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Müzikal Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul, 1999

5. Nalan ÖZYASAN, *Nayi Osman Dede'nin Hayatı ve Ayin-i Şeriflerinin Usul, Güfte ve Müzikal Açıdan İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 2001

6. Tunca YÜKSEL, *Ayin-i Şeriflerde Son Yürük Semailerin Ezgisel ve Biçimsel Açıdan İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜSBE, Isparta 2001

7. Bülent ANITSOY, *Mevlevi Ayinlerindeki İlk Peşrevlerin Melodik Olarak İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜSBE, Isparta 2006

8. Hakan KILINÇARSLAN, *Dede Efendi'nin Hüzzâm Mevlevi Ayininin Makâm, Usul ve Ezgisel Yönden İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya 2006

9. Özgür Sadık KARATAŞ, *XIX. Yüzyılda Bestelenmiş Mevlevi Ayinlerinin Müzikal Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2007

Ayrıca Timuçin ÇEVİKOĞLU'nun *Nâsır Abdülbâkî Dede'nin Acembûselik Mevlevî Âyînin Tahlîli* adlı makâlesi www.turkmusikisi.com adresinde yayınlanmıştır.

Bu çalışmada, Âyîn-i Şerîflerdeki seyir ve geçkilerin yazıyla ifâde edilmesi amaçlanmıştır. Yukarıda sıralanan çalışmalardan farklı olarak, ezgi parçacıklarının ayrı ayrı değil bir bütün olarak görülmesi benimsenerek, ezgiler bestelendikleri dönemin makâm anlayışları ile değerlendirmeye alınacaktır. Burada Âyîn-i Şerîflerin bestelendikleri dönemde var olup, bugün kullanılmayan veya az ya da çok değişim gösteren makâmlar da vurgulanarak gösterilecektir.

Türk Müziği ile ilgili nazariyat kitapları incelendiğinde görülecektir ki, tanımı verilmiş çok sayıda makâm vardır. Bazıları küçük değişikliklerle zamanımıza kadar ulaşırken, bazıları ya unutulmuş ya da farklı isimler altında varlıklarını devam ettirmiştir. Nazariyat kitaplarında yer alan ve hâlâ varlığını sürdüren veya sürdürmeye çalışan makâmlardan 42 tanesi âyînlere adını vermiştir. Bu makâmlar alfabetik olarak aşağıda sıralanmıştır;

1. Acem-Aşîrân
2. Acem-Bûselik
3. Bayâtî
4. Bayâtî-Bûselik
5. Bestenigâr (iki âyîn)
6. Bûselik
7. Bûselik-Aşîrân
8. Çargâh
9. Dilkeşîde
10. Dügâh
11. Dügâh-ı Kadîm
12. Ferâhfezâ
13. Ferâhnâk
14. Hicâz (üç âyîn)
15. Hicâzkâr
16. Hüseynî
17. Hüzzâm
18. Irâk
19. Isfahân
20. Karcığar
21. Mâye
22. Müsteâr
23. Nevâ
24. Neveser
25. Nihâvend
26. Nühüft
27. Pencgâh
28. Râhatü'l-ervâh
29. Rast
30. Rûy-i Irâk
31. Sabâ
32. Sabâ-Bûselik
33. Sabâ-Zemzeme
34. Segâh
35. Sultânî Yegâh
36. Sûz-i Dil
37. Sûz-i Dilârâ
38. Sûznâk (iki âyîn)
39. Şedd-i Arabân
40. Şevk u Tarâb
41. Uşşâk
42. Yegâh

Sıralamadaki makâmlar arasında bulunan Bestenigâr'dan iki, Hicâz'dan üç ve Sûznâk'tan iki âyîn bestelenmiştir.

Yukarıda adı geçen makâmların dışında; kullanılmayan, değişim geçiren veya devamlılığını sürdüren makâmların da seyir örneklerini Mevlevî Âyînleri incelememizde bulacağımıza inanıyoruz. Bu sayede âyînlerin Türk mûsıkîsi makâm eğitimine yardımcı birer seyir kaynağı oldukları ortaya çıkacaktır. Tespit edebildiğimiz makâmlar hakkında gerekli açıklamalar ilgili bölümlerde dipnot olarak yapılacaktır.

Kısaca özetleyecek olursak tezimizde şu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır:

-Âyînlerde dört selâm arasında makâm ve geçki anlayışında farklılıklar var mıdır/nelerdir?

-Âyînlerde kullanıldığı tespit edilmiş toplam makâm sayısı nedir?

-Âyînlere adını veren 42 makâm dışında kullanılan makâmlar var mıdır? Varsa bu makâmlar arasında, değişim geçirerek günümüze gelen veya artık kullanılmayanlar hangileridir?

-Asırlara göre âyînlerde en çok hangi makâmlar tercih edilmiştir?

-Âyînlerde kullanılan makâm sayıları, asırlara veya bestekârlara göre farklılık göstermiş midir?

-En fazla ve en az geçkiye sahip âyîn/âyînler hangisidir?

-Aynı makâmla yazılmış âyînlerde seyir özellikleri ve yapılan geçkiler açısından farklılıklar var mıdır?

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İncelemeye aldığımız âyîn notalarının öncelikle kaynak notalardan bilgisayar ortamına aktarılmış hali temin edilmiştir.[4] Makâm tespitinde, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü selâmlar ele alınmış; peşrev, son peşrev ve son yürük semâî bölümleri incelenmemiştir. Âyînler, XVII. asır öncesi, XVII. , XVIII. , XIX. ve XX. asır olarak sınıflandırılmışlardır. Her bir âyînin inceleme bölümü, üç başlık altında toplanmıştır.

Birinci başlıkta, âyîne adını veren makâm hakkında nazarî bilgi verilmiştir. İkinci başlıkta, âyîn üzerinde makâm ve geçki tespiti yapılmıştır. Bölümlerdeki seyir özellikleri ve geçkiler açıklanarak ilgili notaların altına yazılmış, açıklamaların altında seyirde kullanılan perdeler porte üzerinde gösterilmiştir. Geçkilerde kullanılan bazı makâmlar hakkındaki bilgiler ise dipnotta verilmiştir. Makamlar tespit edilirken, kolaylık olması açısından selâmlar bölümlere ayrılarak, cümle kuruluşlarına ve makâm geçkilerine göre 1A (birinci selâmın A bölümü), 2B (ikinci

[4] Notalar, Konya Türk Tasavvuf Mûsıkîsi Topluluğu Şefi Yusuf Kayya ve Ankara Kültür Bakanlığı Sanatçısı Dr. Timuçin Çevikoğlu'ndan alınmış ve icralarda değişime uğramış bazı yerler temel kaynağa uygun hâle getirilmiştir.

selâmın B bölümü) gibi sınıflandırılmıştır. Üçüncü başlıkta, tespit edilen makâmlar sıralanmış ve makâmların selâmlara dağılımı tablo olarak gösterilmiştir.

Türk Mûsıkîsinde birçok isim, hem perdeyi hem de makâmı temsil edebilmektedir. Makâm ve perde isimlerinin karışmaması için; makâmların baş harfi büyük, perde isimleri ise küçük harfle yazılmıştır.[5]

Tezimizde, tasvîrî (betimsel) bir çalışmanın gereği olan "kaynak taraması yöntemi" kullanılmış, değişimli olarak Rauf Yektâ Bey, Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy, Ali Rif'at Çağatay, Dr. Suphi Ezgi ve Mesut Cemil Bey'in görev aldıkları Konservatuar Tasnif ve Tesbit Heyeti tarafından 1934-1939 yılları arasında 13 fasikül olarak yayımlanan *Mevlevî Âyînleri* neşriyatı temel kaynak olarak alınmıştır. İncelenen âyînler arasında 41 tanesi bu neşrîyattandır. İstanbul Konservatuarı yayınında bulunmayan; Bolâhenk Nûri Bey'e ait Karcığar Âyîni ve Ahmed Avni Konuk'a ait Rûy-ı Irâk Âyîni, Saadettin Heper'in hazırladığı 1974 yılında Konya Turizm Derneği tarafından basılan *Mevlevî Âyînleri* kitabından alınmıştır. Mevlevîhâneler döneminde bestelenmiş ancak bu iki temel kaynakta bulunmayan diğer üç Âyîn-i Şerîf'den Selânikli Necib Dede'nin Sûznâk Mevlevî Âyîni için Özgür Sâdık Karataş'ın 2007 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü'nde Doktora Tezi olarak hazırladığı *XIX. Yüzyılda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Müzikâl Analizi* adlı çalışmasındaki nota, Sermüezzin Rif'at Bey'in Ferâhnâk Mevlevî Âyîni için, Bülent Aksoy'un Pan Yayıncılık tarafından 1992 yılında yayınlanan *Sermüezzin Rifat Bey'in Ferâhnâk Mevlevî Âyîni* kitabındaki nota, Mustafa Câzim Efendi'nin Hicâzkâr Mevlevî Âyîni için ise Timuçin Çevikoğlu ve Adnan Karaismailoğlu'nun 2010 yılında hazırladıkları *Mustafa Câzim el-Mevlevî'nin Hicâzkâr Âyîn-i Şerîfi* adlı makâlelerindeki nota, kaynak olarak alınmıştır.

Makâmların nazarî olarak incelenmesinde, Basılmamış Doktora, Yüksek Lisans tezlerinden ve yayımlanmış nazariyat kitaplarından faydalanılmıştır.

Temel kaynakta kullanılan Rauf Yektâ Bey'in ses sistemi, bugünkü sistemden biraz farklıdır. Aşağıda Rauf Yektâ Bey'in kullandığı ârıza işaretleri ve koma değerleri tabloda verilmiştir:

[5] Bûselik, bûselik gibi.

DİYEZLER			BEMOLLER		
Adı	**Şekli**	**Koma Değeri**	**Adı**	**Şekli**	**Koma Değeri**
Yarım Diyez	♯	1	Yarım Bemol	♭	1
Diyez	♯	4	Bemol	♭	3
Noktalı Diyez	♯	5	Çengelli Bemol	♭	4
İki Noktalı Diyez	♯	8	Çizgili Bemol	♭	5

Rauf Yekta Bey sisteminde, segâh perdesi doğal perde kabul edildiği için bûselik perdesi ârızalı perdedir. Koma diyezi ile gösterilir. Bilgisayar ortamına aktarılmış notalar, bugünkü sisteme uygun olarak yazılmıştır. Ârızalar arasında bugün kullanılmayan üç komalık bir bemol bulunmaktadır. Yine tezimizdeki notalarda, bu aralığa karşılık olarak, bugünkü bakıyye bemolü tercih edilmiştir. Bazı makâmlarda kullanılan ârızalar da farklı anlayıştadır. Misal olarak, Sabâ makâmında bugün, hicâz perdesi yer alırken kaynak notada, dik hicâz perdesi kullanılmıştır. Yine Sabâ makâmında bugün kullanılan *şehnâz* perdesi kaynak notada *dik şehnâz* olarak yazılıdır. Acem-Aşîrân, Kürdî ve Nihâvend gibi makâmlarda bugün kullandığımız kürdî perdesi kaynak notada dik kürdî olarak görünmektedir. Verdiğimiz notalarda adı geçen makâmlardaki ârızalar da bugünkü anlayışa göre yazılmıştır.

Bunun yanında, âyîn notalarında büyük ihtimalle basım hatasından kaynaklanan yanlış ârıza kullanımları vardır. Ârızalarda yaşanan tereddütler olduğunda Sâdeddin Heper nüshalarına başvurulmuş veya fikir üretilerek dipnotlarda belirtilmiştir. Bu hatalarla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Örneklendirmenin daha iyi anlaşılması için ilgili kısımlar A1 (A ezgisinin 1'inci hali) ve A2 (A ezgisinin 2'inci hali) olarak ayrılmışlardır.

Sûz-i Dilârâ Âyîninden

A1

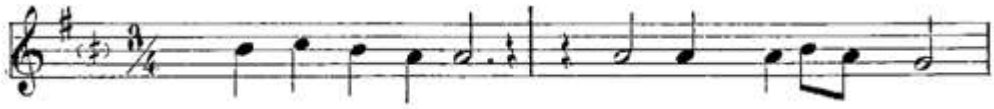

A2

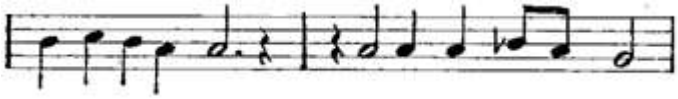

A1'de; karâra gidişte bûselik perdesi kullanılırken, A2'de; segâh perdesi kullanılmıştır. Yukarıdaki bu örnek Sûz-i Dilârâ makâmının karâra giderken hangi perdeyi kullanması gerektiği hususunda tereddüde sebep olmaktadır.

Sûznâk Âyîninden

A1

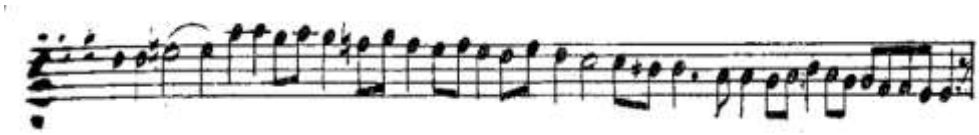

A2

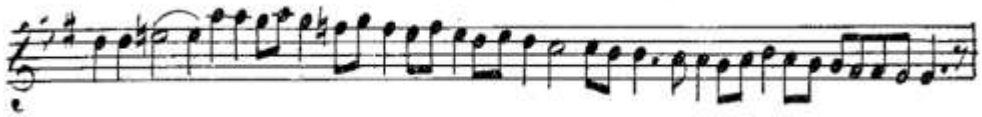

Hüseynî-aşîrân perdesine inerken bûselik mi segâh mı kullanılacağı belirsizdir.[6]

[6] Âyînler Rauf Yektâ ârıza sistemine göre yazılmıştır. Bu sistemde segâh perdesi doğal yani ârızasız perdedir.

Sabâ-Zemzeme Âyîninden

A1

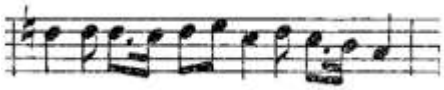

A2

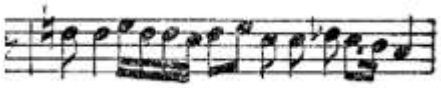

A1'de dügâh perdesine Uşşâk'lı inilirken, A2'de Sabâ'lı inilmiştir.

Bu gibi örnekler ile karşılaşıldığında makâm ve seyre göre ârızalar yeniden düzenlenmiş, dipnotlarda açıklaması yapılmıştır.

C. ÇALIŞMADA GEÇEN BAZI MÛSIKÎ TERİMLERİ

Makâm: XV. asırdaki makam anlayışı, bugünkü anlayıştan farklıdır. Tabakalar ve fasıla ile oluşturulan daireler veya dizilerin arasından seçilen meşhur 12 diziye "makâm" adı vermişlerdir. Sistemci okulda, 12 makam, 6 veya 7 âvâze, 24 veya 4 şûbe ve terkîbât olarak yapılan sınıflandırma, daha sonraki yıllarda değişmiş, makâm ve terkîb adı altında toplanmıştır. Günümüzde bunların hepsine makâm adını veriyoruz. Makâm, bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nisbetlerle ve aralıkların düzenlenmesiyle vasfını belli eden musiki skalasının hususi bir şeklidir.[7]

Seyir: Türk Müziğinde makâm denildiğinde, akla sadece dizi, perdeler, dörtlü veya beşliler gelmez. Makâma hüviyetini kazandıran *seyir* de gelir. Bu sebeple ezgilerin incelenmesinde kullanılan perdeler kadar kullanılan seyir de önem kazanmıştır. Seyir, mûsıkîmizde makâmların başlangıçtan karâra kadar gösterdiği nağme akışıdır.[8] Seyirde, asma karârlar önem taşır.

---

[7] Rauf Yektâ, *Türk Mûsıkîsi*, Fr. Çev. Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 67
[8] İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, s. 2798

Karâr, Asma Karâr/Kalış: Başlıca iki çeşit karâr yani kalış vardır. Birincisi *tam karâr'*dır ki ekseriya musiki cümlesinde mânânın bittiğini duyurur. İkinci çeşit karâr ise, bir cümlenin muhtelif kısımlarında yapılanlardır. Dinleyicide bekleme hissini doğururlar; bunlar da güçlüdeki *asma karârlar* ve isimsiz diğer kalışlardır.[9]

Cümle: Bir ezginin neticelenmiş en büyük parçasına *cümle* denilir. Ekseriya durakta kalır ve mânâsı bitmiş olur.[10]

Geçki: Herhangi bir makâmdan başka bir makâma geçmektir. İki makâmın dizileri arasında ne kadar çok ortak ses varsa bu makâmlar birbirlerine o derece yakınlaşırlar. Yabancı seslerin çokluğu oranında da uzaklaşırlar. Yakın makâmlar arasındaki geçkiye *yakın geçki*, uzak makamlar arasındaki geçkiye de *uzak geçki* denir. Eğer bir geçkiden sonra hemen asıl makâma dönülüyorsa o geçkiye *geçici geçki*, bilakis geçki uzunca bir süre devam ederse ona *kesin geçki* adı verilir.[11]

D. TAHLİLİ YAPILAN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERİFLERİN KRONOLOJİK SIRALAMASI

Mevlevîhâneler döneminde bestelendiği tespit edilmiş ve araştırmamızın konusu olan 46 Âyîn kronolojik sıraya göre aşağıda verilmiştir.[12]

XVII. Asırdan Önce Yazılmış Mevlevî Ayînleri

1. **Pencgâh Beste-i Kadîm Âyîn-i Şerîfi** Bestekârı: Belli değil
2. **Dügâh(-ı Kadîm) Beste-i Kadîm Âyîn-i Şerîfi** Bestekârı: Belli değil
3. **Hüseynî Beste-i Kadîm Âyîn-i Şerîfi** Bestekârı: Belli değil

XVII. Asırda Yazılmış Mevlevî Âyînleri

4. **Bayâtî Âyîn-i Şerîfi** Bestekârı: Köçek Derviş Mustafa Dede
5. **Segâh Âyîn-i Şerîfi** Bestekârı: Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi

---

[9] Suphi Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, c. 1, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul 1933, s. 60
[10] Suphi Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, c. 3, Bankalar Basımevi, İstanbul 1938, s. 11
[11] Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsıkîsı Nazariyatı Dersleri,* Haz: Onur Akdoğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 113, 119
[12] Âyînlerin kronolojik sıralamasında Timuçin Çevikoğlu'nun 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora tezi olarak hazırladığı *Mevlevîhânelerin Faaliyette Olduğu Dönemde Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Usûl-Arûz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi* adlı çalışmasından faydalanılmıştır. İlgili çalışmada sıralama ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır.

XVIII. Asırda Yazılmış Mevlevî Âyînleri

6. Rast Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Kutbünnâyî Osman Dede
7. Uşşâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Kutbünnâyî Osman Dede
8. Çargâh Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Kutbünnâyî Osman Dede
9. Hicâz Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Kutbünnâyî Osman Dede
10. Nühüft Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Eyyûbî Hüseyin Dede
11. Irâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hâfız Abdürrahîm Şeydâ Dede
12. Hicâz Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Künhî Abdürrahîm Dede
13. Sûz-i Dilârâ Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Sultan III. Selîm Han
14. Nihâvend Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Musâhib Seyyid Ahmed Ağa
15. Hicâz Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Musâhib Seyyid Ahmed Ağa
16. Acem-Bûselik Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Nâsır Abdülbâkî Dede
17. Bestenigâr Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Bursalı Sâdık Efendi

XIX. Asırda Yazılmış Mevlevî Âyînleri

18. Şevk u Tarâb Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Ali Nutkî Dede
19. Sabâ Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
20. Nevâ Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
21. Bestenigâr Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
22. Sabâ-Bûselik Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
23. Hüzzâm Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
24. Ferâhfezâ Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hammâmîzâde İsmâil Dede
25. Şedd-i Arabân Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Nakşî Dede
26. Sûz-i Dil Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâî Dede
27. Sûznâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Selanikli Necîb Dede
28. Mâye Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâî Dede
29. Isfahan Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâî Dede
30. Râhatü'l-ervâh Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Ahmed Hüsâmeddin Dede
31. Acem-Aşîrân Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Hüseyin Fahreddîn Dede
32. Bûselik Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Bolâhenk Nûri Bey
33. Sûznâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâî Dede
34. Sabâ-Zemzeme Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâî Dede
35. Neveser Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Sermüezzin Rif'at Bey
36. Ferahnâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Sermüezzin Rif'at Bey
37. Sultânî Yegâh Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Kâzım Uz
38. Hicâzkâr Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Manisalı Câzim Dede

XX. Asırda Yazılmış Mevlevî Âyînleri

39. Dügâh Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Mehmed Celâleddîn Dede
40. Bayâtî-Bûselik Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy
41. Karcığar Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Bolâhenk Nûri Bey
42. Yegâh Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Rauf Yektâ Bey
43. Bûselik-Aşîrân Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Ahmed Avni Konuk

44. Dilkeşîde Âyîn-i Şerîfi	Bestenigâr: Ahmed Avni Konuk
45. Müsteâr Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy
46. Rûy-ı Irâk Âyîn-i Şerîfi	Bestekârı: Ahmed Avni Konuk

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLEVÎ MÛSIKÎSİ

A. Mevlevî Âyînleri

Mevlevî âyînleri Hz. Mevlânâ'nın (1207-1273) bu dünyadan göçüp, sonsuzluk âleminde doğmasıyla onu sevenler tarafından kurulan "Mevlevîlik" tarîkatının ürünleridir. Çelebi Hüsâmeddîn (ö.1284) döneminden başlayarak, Sultân Veled (ö.1312) ve onun oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö.1320) zamanında toplanan Mevlânâ âşıkları, Mevlevîlik tarîkatının temelini atmışlardır.[13]

Mevlânâ, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi ve ondan sonraki ilk çelebiler zamanında mukabele ve Semâ esnasında icra edilmek için vücuda getirilmiş besteler yoktur. Semâ mukabele şeklini aldıktan sonra Mevlevî mûsıkîsi bütün hususiyetiyle şekillenmeye başlamış, Mevlevîlerin "âyîn" dediği, dört selâmı içeren ve Devr-i Veledî[14] için bir peşrevle başlayan, başlangıçtan sonuna kadar bir bütün teşkil eden besteler ortaya çıkmıştır.[15] Semâya eşlik amacı ile yapılan bu besteler, Mevlânâ deyişiyle; "sol ayağıyla direk gibi şeriata çakılı ve aynı anda sağ ayağıyla 18 bin âlemi devreden"[16] semâzenlerin yoldaşı olmuştur.

a. Mevlevî Âyînlerinde Güfte

Mevlevî Âyînlerinde, Farsça, Türkçe ve Arapça tasavvufî şiirler iç içe kullanılır. Eserlerin ana bölümleri Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr veya Rubâiyyat'ından alınmış Farsça şiirlerden bestelenir. Bunun yanında, bazı mevlevî şâirlerin şiirlerine de yer verildiği görülür. Bunlar arasında; Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Ahmed Eflâkî Dede (ö.1360), Şeyhî (ö.1431?), Molla Câmî (ö.1492), Dîvane Mehmed Çelebi (ö.1529) Samtî (ö.1630/31), Gavsî Dede (ö.1639), Şeyh Gâlib Dede (ö.1799) sayılabilir. Aşağıda âyînlerde kullanılan güfteler ile ilgili bazı örnekler verilmiştir;

---

[13] Timuçin Çevikoğlu, *Döndükçe Gönülde Aşk Tazelenir*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2008, s. 51

[14] **Devr-i Veledî**, başta Şeyh Efendi sonra Semâzenbaşı ve kıdem sırasına göre diğer semâzenlerin Semâ meydanında sağdan sola doğru üç turdan oluşan dârevi yürüyüşüdür.

[15] Abdülbâkî Gölpınarlı "*Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*" 2.baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, s. 418

[16] Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsıkîsi*, Dergâh Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2005, s. 111

Beste-i Kadîmlerde bulunan ve Mevlânâ'ya atfedilen;

Âh minel ışkı ve hâlâtihi
Ahraka kalbî bi harârâtihi
....

ile başlayan dörtlük Arapça'dır. Yine aynı âyînlerde bulunan yukarıdaki dörtlüğün Türkçeye tercümesinin,

Ah güzelin aşkına hâlâtına
Yandı yürek aşk harârâtına
...

sahibi ise meçhuldür.

Rast âyîninde; Şâhidî'nin, müstezat'ı ile Türkçe bir rubâî, Sûz-i Dilârâ âyîninde; Şeyh Gâlib'in bir rübâîsi, İsmâil Dede'nin Sabâ âyîninde; Kulekapısı şeyhi Gavsî Ahmed Dede'nin bir gazelinden iki beyitle Samtî'nin ve Câmî'nin bir rubâîsinin tercümesinden meydana gelen iki kıtası ve Gâlib'in bir rubâîsi kullanılmıştır. Nâyî Osman Dede'nin Hicâz âyîninde; bir Türkçe gazelin matlâ beyitiyle iki beyiti, İsmâil Dede'nin Sabâ-Bûselik âyîninde yine Samtî'nin kıtası ve Şâhidî'nin (ö.1550) müstezât'ından iki beyit, Abdülbâkî Dede'nin Acem-Bûselik âyîninde, Beste-i Kadîmlerdeki kıta, Abdürrahim Şeydâ Dede'nin Irâk Âyîninde ise birinci selâma Mevlânâ'ya ait olmayıp Şeyhî'ye aid;

Mâhest nemîdânem horşîd ruhat yâ ne
Bu ayrılık odına cânım nice bir yâne

Sevdâ-yı ruh-ı Leylî şod hâsıl-ı mâ haylî
Mecnûn gibi vâveylî oldum deli dîvâne

beyitleriyle Dîvâne Mehmed Çelebi'nin olduğu söylenen fakat bu hususa ait bir kayıt bulunmayan;

Gözüm ki kana boyandı şarâbı neyliyeyim
Ciğer ki odlara yandı kebâbı neyleyeyim

Ne yâre yaradı cismim ne bana bilmem hiç
İlâhi ben bu bir avuç türâbı neyleyeyim

beyitleri vardır.

Tüm âyînlerde Eflâkî Dede'nin aşağıda vereceğimiz dörtlüğü, üçüncü selâmda yürük semâî usûlünde bestelenmiştir:

Ey ki hezâr âferin bu nice sultân olur,
Kulı olan kişiler, hüsrev ü hâkân olur
Her ki bugün Veled'e inanûben yüz süre,
Yoksul ise bây olur, bây ise sultân olur.

Yine tüm âyînlerin dördüncü selâmında Hz. Mevlânâ'nın meşhur dörtlüğü Ağır Evfer usûlünde bestelenerek kullanılmıştır;

Sultân-ı menî, sultân-ı menî
Ender dil ü cân îmân-ı menî
Der men bidemî men zinde şevem
Yek cân çi şeved, sad cân-ı menî.[17]

b. Form Açısından Mevlevî Âyînleri

Mevlevî Âyînleri, her birine "selâm" adı verilen dört bölümden oluşur. Âyînlerin formel yapısı basit anlamda "şarkı" formunu hatırlatır. Zemin-Nakarat-Meyân-Nakarat olarak isimlendirilen dört bölümlü şarkı formunun her bölümü, genelde bir iki satırlık müzikal ifadelerden oluşurken, zemine; birinci selâm, nakarata; ikinci selâm, meyâna; üçüncü selâm, nakarata; dördüncü selâm ismini vererek, âyîn formunun genişletilmiş şeklidir diyebiliriz.[18] Âyîn-i Şerîflerin başında Devr-i Veledî için bir peşrev çalınır. Muzaaf Devr-i Kebîr usûlünde bestelenen bu peşrevler, Devr-i Veledî tamamlanıncaya kadar başa dönülerek tekrar edilir.

Mevlevî Âyînlerinin birinci selâmı genellikle Devr-i Revân usûlü ile bestelenmiştir. Bunun yanında Ağır Düyek usûlüyle bestelenen âyînler de vardır. Selâmın sonunda bazen ikinci selâma geçmeden terennüm icra edilir. İlk selâma âyîne adını veren makâmla girilir.

---

[17] Ahmed Avni Konuk'un Bûselik-Aşîrân Âyîninin dördüncü selâmında farklı bir güfte yer alır. Çevikoğlu, a.g.e. , s. 91-95, Gölpınarlı, a.g.e. , s. 419, 426, Tanrıkorur, a.g.e. , s. 121
[18] Ahmet Hatipoğlu, *Türk Mûsıkîsi Formları I*, Yayımlanmamış Ders Kitabı, Ankara, 1995

İkinci ve dördüncü selâmlarda Ağır Evfer usûlü kullanılmıştır. Usûle son beş zamanından girilir. Sadece Musâhib Seyyid Ahmed Ağa, Hicâz âyîninin ikinci selâmında Ağır Aksak Semâî Evferi usûlünü tercih etmiştir. İkinci selâmın sonunda üçüncü selâma geçmeden bazen terennüm icra edilir.

Üçüncü selâm, âyînlerin en uzun ve sanatlı bölümleridir. Bu bölümde usûl geçkilerinin yanında makâm geçkileri de görünmektedir. Selâma genellikle Devr-i Kebîr usûlü ile başlanır. Bunun yanında Frenkçin, Ağır Düyek ve Evsat usûlleri ile başlayanlar da vardır. "Ey ki hezâr.." bölümüne geçilmeden önce çalınan terennüm on zamanlı Aksak Semâî usulünde icrâ edilir. Terennümden sonra altı zamanlı Yürük Semâî usûlü ile devam edilmektedir.[19]

Âyînler, en sonunda Düyek usûlünde “Son Peşrev” ve Yürük Semâî usûlü ile bestelenmiş “Son Yürük Semâî” bölümleri ile son bulur. İsmi geçen usûller "velvele"li olarak vurulurlar.

c. Mevlevî Âyînlerinde Dört Selâmın Anlamı

Mevlevîlikte ileri sürülen felsefî görüş kısaca şöyledir. İnsana "öz" denen "Tanrısal Ruh" anlam kazandırır. Ruh ise insan varlığının cevheridir. İnsanı gerçeğe ulaştıran unsur akıldan ziyade aşktır. Aklın başlangıcında her zaman için sezgi bulunur. Bütün bu unsurlar insanı Allâh'a yaklaştırır. İnsanlığa hizmet etme, başkalarına yardımda bulunma, Mesnevî okuma, aklı iyi kullanma iman sahibi olma içini temiz tutma gibi on iki ilkeden hareket edilir. Böylece "Âyîn-i Cem-i Mevlevî" bu ilkeleri sembolize eder.[20]

Âyînlerde her selâm bir oluşumu temsil etmektedir.

Birinci selâm, insanın bilgiyle hakîkate yönelerek, Yüce Yaratıcı'yı ve kendi kulluğunu idrak etmesini ifade eder.

İkinci selâm, insanın yaratılıştaki düzeni ve azameti fark ederek, Allâh'ın kudreti karşısında hayranlık duymasını ifade eder.

---

[19] Çevikoğlu, a.g.e. s. 95, Tanrıkorur, a.g.e. , s. 117
[20] M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsıkîsi Tarihi*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 2000, s. 117

Üçüncü selâm, bu hayranlığın aşka dönüşmesi ve Aşk ile kendinden geçiştir. Tam bir teslimiyetle sevgilide yok oluştur. Bir nevî Mi'râc'dır.

Dördüncü selâm ise, insanın manevî yolculuğunu tamamlayıp kulluğa dönüşünü temsil etmektedir.[21]

d. Mevlevî Âyîni Bestekârları

Türk Mûsıkîsi'nin büyük bestekârlarının çoğu Mevlevîhânelerde yetişmiş "muhib"ler veya çile çıkarmış "dede"lerdir. XV veya XVI. asırda bestelenmiş oldukları düşünülen ve "Beste-i Kadîm" (Eski Beste) diye tanınan Pençgâh, Dügâh ve Hüseynî Mevlevî Âyînlerinin bestekârları belli değildir. Bestekârı bilinen ilk âyîn Köçek Derviş Mustafa Dede'nin Bayâtî Mevlevî Âyîni'dir. Bu âyînin ardından Türk Mûsıkîsi'nin şaheserleri arasında bulunan, Buhûrîzâde Mustafa Efendi (Itrî)'nin Segâh Âyîn-i Şerîfi gelir. XVIII. asırda önemli âyîn bestekârları, Nâyî Osman Dede, Sultân III. Selîm Han, Nâsır Abdülbâkî Dede, Musâhib Seyyid Ahmed Ağa ve Künhî Abdürrahîm Dede'dir. XIX. asrın büyük bestecileri olan Hammâmîzâde İsmâil Dede-Efendi ve Zekâî Dede, aynı zamanda bu yüzyılın en önemli âyîn bestekârlarıdır. Bu yüzyılda âyîn besteleyen diğer bestekârlar arasında Ali Nutkî Dede, Hüseyin Fahreddîn Dede, Bolâhenk Nûri Bey ve Rif'at Bey sayılabilir.

Mevlevîhâneler kapanmadan, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde âyîn besteleyerek geleneği devam ettirmiş, elimizde eseri bulunan yakın dönem bestecilerimiz ise Mehmed Celâleddîn Dede, Zekâîzâde Ahmed Irsoy, Rauf Yektâ Bey ve Ahmed Avni Konuk'dur. Daha sonra birçok değerli bestekâr Mevlevî Âyîni bestelemek sûretiyle geleneği devam ettirmekte ve mûsıkîmizin bu en büyük formunda eser besteleyerek bestekârlık sahasındaki maharetlerini göstermektedirler.[22]

Bugün elimizde âyînleri bulunan Mevlevîhâneler Dönemi bestekârları kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Köçek Dervîş Mustafa Dede	(? - 1683/1684)
Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi	(1630/1640? - 1711/1712)

[21] Çevikoğlu, a.g.e. s. 65, 95
[22] Çevikoğlu, a.g.e. , s. 101

Nâyî Osman Dede	(1642/1652? - 1729/1730)
Eyyûbî Hüseyin Dede	(? - 1735/1740?)
Musâhib Seyyîd Ahmed Ağa	(1726/1730? - 1794/1795)
Bursalı Âmâ Sâdık Efendi	(? - 1780?/1797?)
Hâfız Abdürrahîm Şeydâ Dede	(1725/1732? - 1799/1800)
Nutkî Ali Dede	(27.07.1762 - 04.09.1804)
Sultân III. Selîm Han	(25.12.1761 - 28.07.1808)
Nâsır Abdülbâkî Dede	(1765/1766 – 23.02.1821)
Künhî Abdürrahîm Dede	(1769/1770 - 1831/1832)
Hammâmîzâde İsmâîl Dede Efendi	(09.01.1778 - 29.11.1846)
Mustafa Nakşî Dede	(? - 1853/1854)
Selânikli Necîb Dede	(? - 1883?)
Sermüezzîn Rif'at Bey	(1820 - 1888)
Zekâî Dede	(1824/1825 - 25.11.1897)
Ahmed Hüsâmeddîn Dede	(1839/1840 - 1900/1901)
Mehmed Celâleddîn Dede	(01.02.1849 - 01.06.1908)
Bolâhenk Nûri Bey	(1834 - 1910/1911)
Hüseyin Fahreddîn Dede	(03.10.1854 - 16.09.1911)
Rauf Yektâ Bey	(27.03.1871 - 08.01.1935)
Kâzım Uz	(21.02.1872 - 09.01.1938)
Ahmed Avni Konuk	(1871 - 19.3.1938)
Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy	(1869 - 14.08.1943)

B. Mevlevî Mûsıkîsinin Türk Mûsıkîsi İçin Önemi

Bilindiği gibi Türk Din Mûsıkîsi, Câmî ve Tekke mûsıkîsi olarak ikiye ayrılmaktadır. Mevlevî Âyînleri, Tekke mûsıkîsi içinde bulunan en sanatlı eserlerdir. Osmanlı zamanında Türk Mûsıkîsi eğitimi; Mehterhâne, Mevlevîhâne, Enderûn ve Özel Meşkhâneler'de verilmiştir. Bu dört müessese arasında bulunan Mevlevîhâneler, Osmanlı mûsıkîsini zirvesine çıkartacak âbidelerin ortaya çıkmasında en büyük rolü oynamıştır.[23] Bunun yanında, yüzyıllardan beri bir sır gibi saklanan, bir bölümü kaybolan mûsıkî kitaplarını ilk kez okuyan, mûsıkîmizin ilmî yönünü ilk kez ele alan

[23] Tanrıkorur, a.g.e. , s. 27

da mevlevî dervişleri olmuştur.[24] Mevlevîlikte herhangi bir sanatla uğraşmanın neredeyse ibadet gibi görülmesi, Mevlevîliğin yüzyıllar boyunca bir konservatuar veya güzel sanatlar akademisi gibi işlev görmesine sebep olmuştur. Bu sayede pek çok büyük bestekâr da kültürümüze kazandırılmıştır.[25]

Mûsıkînin, Mevlevîler arasında serbestçe ve geniş ölçüde yer alması mevlevî dergâhları dışındaki lâ-dînî mûsıkîmizin gelişmesinde de büyük etken olmuştur. Klâsik musıkî repertuarında bulunan şaheserlerin büyük bir ekseriyetle Mevlevî tarîkatına mensup bestekârlar tarafından vücûda getirilmiş olması bu durumu açıkça göstermektedir. Saray ve etrafında mevcut musıkî eğitimi verilen yerlerin olmasına rağmen Mevlevî dergâhları, musıkînin ilmi ve nazarî olarak eğitiminde büyük rol oynamışlardır.[26] Mevlevîlerce dînî ve lâ-dîni olarak bestelenen eserlerdeki sanat anlayışı ister istemez zamanla aydın kesime hitap etmeye başlamış ve mûsıkîde yüksek sanat anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Mevlevî âyînleri sadece bestekârlık kabiliyetinin en yüksek ifade ve ispat vasıtası değil, aynı zamanda makâm, usûl, geçki, prozodi, ses, ve saz icracılığı konularında da ilgilisi ile âdeta konuşan bir hoca gibidirler. Mehterhâne'nin lağvedilmesinden, Enderûn'un kapatılmasından, Dârü'l-Elhân ve okullarda Türk Mûsıkîsi eğitiminin yasaklanıp (1926) radyodan yayınlarının kaldırılmasından (1934) sonra, mûsıkî cemiyetlerine ve husûsi derslerin meşakkatine sığınmak zorunda kalmış olan Türk mûsıkîsi için okul da, kitap da, hoca da mevlevî âyînleri olmuştur, denilebilir.[27] Bu eserleri incelememiş birinin ister saz ister ses ve ister bestekâr olarak büyüklük vasfına ulaşmaları âdeta imkânsızdır.

Bugün Türk mûsıkîsi sanatı ne yazık ki asli vasıflarını kaybederek değişim geçirmektedir. Abide eserlerimizin tanınmaması, bilgisizlik, yanlış politika ve sanatta güzellik anlayışının anlaşılmaz bir hale gelmesi sebebi ile yurdumuzda bazı kesimlerde bu eserlerin bir kavim mûsıkîsiymiş gibi görülmesine sebep olmuştur. Hâlbuki bu bir kavmin değil bir imparatorluğun mûsıkîsidir. Asırlarca Osmanlı hâkimiyetinde yaşamış orta doğu ve balkan milletlerinin mûsıkîlerini de içinde barındıran ama Türklerin zevki ile gelişmiş ve millileşmiş bir mûsıkî…

---

[24] Özalp, a.g.e. , s. 120
[25] Çevikoğlu, a.g.e. , s. 75
[26] Halil Dikmen'in makâlesinden. Gölpınarlı, a.g.e. , s. 427
[27] Tanrıkorur, a.g.e. , s. 30

Osmanlı zamanında sanata verilen önemin tekrar hatırlatılması, yüksek sanat değeri taşıyan bestelerin en iyi icra ile halka ulaştırılması ve bestelenen sanat eserlerinin aydın kesimlerce tetkik edilmesi mûsıkîmizin gelişimi için büyük bir önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. ASIRDAN EVVEL BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

(BESTE-İ KADÎMLER)

1. BESTE-İ KADÎMLERDEN PENCGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Beste-i Kadîm

İncelememizde ilk üçte yer alan Beste-i Kadîmler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İstanbul konservatuarı tasnif ve tespit heyeti reisi Rauf Yektâ Bey, Beste-i Kadimler hakkında şu bilgileri vermektedir:

"...Mevlevi tekkelerinde yapılan mukabele *merasiminin* Mevlânâ *zamanında değilse de kısmen Sultan Veled [1226-1312] ve kısmen Ulu Arif veya Abid Çelebi'lerden birinin meşihati* (şeyhliği) *esnasında tanzim kılınmıştır. Maamafih* (bununla beraber) *burada tetkike muhtaç mühim bir mesele daha kalmıştır ki o da, bu iki Çelebi zamanında hatta biraz da onlardan sonra yapılan Mevlevî mukabelelerinde çalınan ve okunan musiki eserlerinin hangileri olduğu meselesidir.*

...Âyînlere gelince, bunların en eskileri Pençgâh, Dügâh, Hüseynî makâmlarında bestelenmiş üç âyîndir ki bestekârları bilinmediği için âyîn mecmualarındaki kayıtlarının başına Beste-i Kadim diye şerh verilmiştir. Bu üç âyînin o tarihlerde mevcut olduğu iddia edilemez; bunun sebebini şimdi anlayacağız. Evvel emirde (öncelikle) *Beste-i kadim denilen bu âyînler hakkında Mevleviler arasında şayi* (yaygın) *olan rivayetleri kaydedelim:*

Birinci rivayete göre, Molla Câmî (1414/15-1492/93) *ile Abdülkâdir Merâgî* (1353-1435), *Türkler tarafından İstanbul alındıktan sonra Fatih'i* (1432-1481) *ziyaret niyetiyle memleketlerinden gelirken yolda Konya'ya uğramışlar, oradaki ikametleri esnasında Abdülkâdir Merâgî teberrüken (mübârek görerek) bu üç âyini bestelemiş ve Pencgâh âyininin üçüncü* selâmına *da Câmî'nin eserlerinden "Simin zakana senkdilâ..." diye başlayan Rubaiyi koymuş imiş. Ancak o esnada Fatih'in vefatı haberi Konya'ya gelince yollarına devam etmemişler ve memleketlerine dönmüşler... Bu rivayet doğru olamaz; çünkü İstanbul'un 856'da* (m.1452/53) *alınması ve Abdülkâdir'in ise 838'de* (m.1435) *ölmesine nazaran İstanbul'un fethinden evvel vefat eden Abdülkâdir İstanbul'a gelmek niyeti ile yola çıkamaz. Şu kadarki 826'da* (m.1423) *telif ettiği Makasıdü'l-elhân isimli kitabını, İkinci Murad namına telif ve takdim etmesine nazaran Abdülkâdir'in ancak Bursa'ya geldiğine muhakkak nazarı ile bakılır. Bursa'ya gelirken Konya'ya uğrayarak bu âyinleri*

bestelediğine de ihtimal verilemez; çünkü Câmî'nin vefatı 898'de (m.1493) *olmasına nazaran 826'da yani Cami'nin ölümünden 72 sene evvel bestelenen bir ayine bu zatın eserlerinden bir Rubai'nin konulmasına imkân yoktur. Şu halde kati olarak hükmedebiliriz ki Beste-i Kadim denilen âyînler Abdülkâdir'in eseri değildir.*

İkinci rivayete göre bu üç âyin bizzat Molla Câmî tarafından bestelenmiştir. Bu rivayetin kabulü için gerçi tarihen bir mani yoktur. Şu kadar ki Câmî telif ettiği Risale-i Musiki'nin mukaddimesinde musiki ile gençliğinde biraz meşgul olmuş ise de sonraları bu ilim ve fen ile iştigalden tamamen vazgeçtiğini çok zâhidane bir lisanla söylemesine nazaran bu âyinlerin müşarünileyhe isnadı da (Câmî'ye ait olduğu) *muvafık (uygun) görülemez.*

Üçüncü rivayet; Beste-i Kadim âyinlerinin Abdülkâdir'in oğlu Abdülaziz veya hafidi (torunu) *Mahmud tarafından bestelenmiş olmasına dairdir. Nuri Osmanî kütüphanesinde Nükavetü'l-edvâr ve Makasidü'l-edvâr isimleri ile birer eserleri bulunan bu iki zatın musiki nazariyatı ile meşgul oldukları anlaşılıyor ise de bestekârlıkları ve besteleri hakkında kayıt ve malûmat yoktur. Binaenaleyh tarihî bir mesnedi* (dayanağı) *bulunmayan bu rivayete de sahih nazarı ile* (gerçek gözüyle) *bakılamaz.*

Bu yanlış rivayetlerin mahiyetini anladıktan sonra Beste-i Kadîm âyinlerinin hangi tarihlerde bestelenmiş olabilecekleri meselesinin tetkikine geçer ve şöyle düşünerek bir hüküm verebiliriz:

Mademki Câmî'nin bir şiiri bu âyinlerin birinde vardır ve mademki Câmî, 817'de (m.1415) *doğmuş ve 898'de ölmüştür, o halde bu âyînler tahminen 850* (m.1447) *tarihinden evvel bestelenmiş olamaz. Bu tarihlerde Konya'da Çelebi Emir Âdil ve Karahisar'da Abâ Pûşı Veli gibi ilim ve irfanları ile büyük bir şöhret kazanmış zatlar Mevlevîliğe herkesin teveccühünü* (ilgisini) *celbetmişlerdi.* (çekmişlerdi) *Hatta Fatih ikinci Mehmed bile, Çelebi Emir Adil'den Arakıye*[28] *giymiş, onun müridi olmuştu. O asırda Konya ve Karahisar tekkelerinde yapılan parlak Mevlevi Âyinlerinin velvele ve debdebesi* (haşmeti) *hakkında Sefîne-i*

[28] Eskiden dervişlerin giydiği tiftik takke.

Mevlevîyan[29] *da birçok tafsilat* (ayrıntılı açıklamalar) *vardır. Demek ki o tarihe kadar yapılan Mevlevi mukabelelerinde*[30] *Mevlânâ'nın* gazellerinden, rubailerinden, mesnevisinden *müntahab* (seçilmiş) *bazı parçaların -bugün tamamıyla unutulmuş olan- besteleri okunduğu halde, o asrın Mevlevîliği seven muktedir* (güçlü) *bir bestekârı bu müteferrik bestelere* (beste-i kadimlere) *teberrüken* (mübarek görerek) *bir şekil ve nizâm vermek istemiş ve* Beste-i Kadim *denilen âyinleri tanzim etmiştir. Bunu böylece tahmin ve kabul etmekten başka çare yoktur.*

Acaba bu bestekâr kimdi? Elde hiç bir vesika olmadığı için zannederiz ki bu sual de cevapsız kalmağa mahkûmdur. Maamafih şurasını kaydedelim ki bu âyinlerin üslûp itibarı ile haiz oldukları (taşıdıkları) *metanet* (sağlamlık) *ve asalete bakılınca meçhul bestekârdaki iktidarın yüksek derecesine hayran olmamak kabil* (mümkün) *değildir. Bestelendikleri tarihten beri tam beş asırlık bir zaman geçmiş iken bu âyinlerin zamanımıza gelebilen hallerinde dahi büyük bir sanatkâr ruhunun yaşadığını hissettiren parçalar vardır. Muvaffakiyetin* (başarının) *bu derecesi her faniye nasip olmayan bahtiyarlıklardandır."*[31]

B. Pencgâh Makâmı

İncelemeler sonucu, iki türlü Pencgâh makâmının varlığı ortaya çıkar. Bunlar; Pencgâh-ı Asl ve Pencgâh-ı Zâid'dir. Merâgî (XIV-XV.yy) ve Lâdikli'nin (XV.yy) kitaplarına baktığımızda Pencgâh-ı Asl, Rast beşlisi seslerinden meydana gelirken, Pencgâh-ı Zâid, bu beşlinin içine uzzâl (hicâz/dik hicâz) perdesinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Kantemiroğlu, (ö.1727) makâmın tanımını kavl-i atik (eskilerin sözü) ve kavl-i cedîd (yenilerin sözü) olarak ikiye ayırmıştır. Eskilere göre, Nevâ ve Rast makamlarından oluştuğunu, Rast makâmından bir farkı olmadığını belirtirken, yenilere göre de, Nişâbur ve Rast makamlarından meydana gelip bünyesinde bûselik ve uzzâl perdelerinin bulunduğunu yazmaktadır. Bu tarifler Merâgî ve Lâdikli'nin verdiği tariflerden farklı değildir aslında… Sadece, Merâgî ve Lâdikli'de, Pencgâh-ı Zâid'de kullanılan segâh perdesi, kavl-i cedîd düşüncesinde bûselik perdesi olmuştur.

---

[29] Mevlevîlerin dergisi veya hal tercümeleri
[30] Karşılıklı yapılan zikir veya sema.
[31] İstanbul Konservatuarı Yayınları, *Mevlevî Âyînleri*, a.g.e, s. 1

Abdülbâkî Nâsır Dede (ö.1821), Merâgî ve Lâdikli gibi makâmı ikiye ayırmış, Pencgâh-ı Asl için; Uşşâk başlayıp rast perdesinde karâr verdiğini, Pencgâh-ı Zâid için ise, Hızır bin Abdullâh (XV.yy) ve Harîrî'nin Kırşehirli çevirisindeki gibi, Isfahan başlayıp rast perdesinde karâr verdiğini yazmış fakat Isfahan gidişinin yarı yarıya gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.[32] Haşim Bey (1815-1868) ve Tanbûrî Cemil Bey'in (1871-1916) tariflerinde, öncekilere göre önemli bir fark vardır. O da; hicâz ve segâh perdelerinin yanında kürdi perdesinin de kullanılmasıdır.[33] Rauf Yekta Bey yazdığı örnek notada, yerinde Rast dizisinde seyrederken evc yerine acem perdesini kullanmış ve arada kısaca Nişâbur sesleri gösterdikten sonra rast perdesinde karâra varmıştır.[34] H. Sâdeddin Arel (1880-1955), makâmın, Isfahan gösterip Rast beşlisi ile bittiğini yazmaktadır. Makâmı, Bayâtî ve Rast dizileri ve dügâh üzerindeki Rast dörtlüsü oluşturur.[35] Suphi Ezgi (1869-1962), Rast ve Acemli Rast[36] dizilerinin duraklarından tize doğru Pencgâh-ı Zâid denilen bir beşlinin ilavesinden meydana geldiğini yazmaktadır.[37] M. Ekrem Karadeniz (1904-1981) ise, makamın Nişâbur ve Rast makamlarından meydana geldiğini belirterek, Pençgâh-ı Asl'ın da tarifini vermiş, Hüseynî ve Rast makamlarının birleşmesinden oluştuğunu yazmıştır.[38]

---

32 Fatma Âdile Aksu, *Abdulbâkî Nâsır Dede ve Tedkîk u Tahkîk*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1988, s. 172. , Recep Uslu, *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Mûsıki ve Mecmûa-i Güfte*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2007, s. 74

33 Ahmet Gürsel Tırışkan, *Hâşim Bey'in Edvârı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 2000, s. 23, M. Hakan Cevher, *Rehber-i Mûsıkî, Tanbûrî Cemil Bey*, EÜDTMK Yayınları, No:9, İzmir 1993, s. 63

34 Yektâ, a.g.e. , s. 79

35 Arel, a.g.e. , s. 188

36 Ezgi'ye göre Acemli Rast, Rast dizisinde evc yerine acem perdesinin kullanılmasıdır.

37 Ezgi, a.g.e. , c.1, s. 198

38 M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsıkîsinin Nazariye ve Esasları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1965, s. 130

C. Beste-i Kadîmlerden Pencgâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

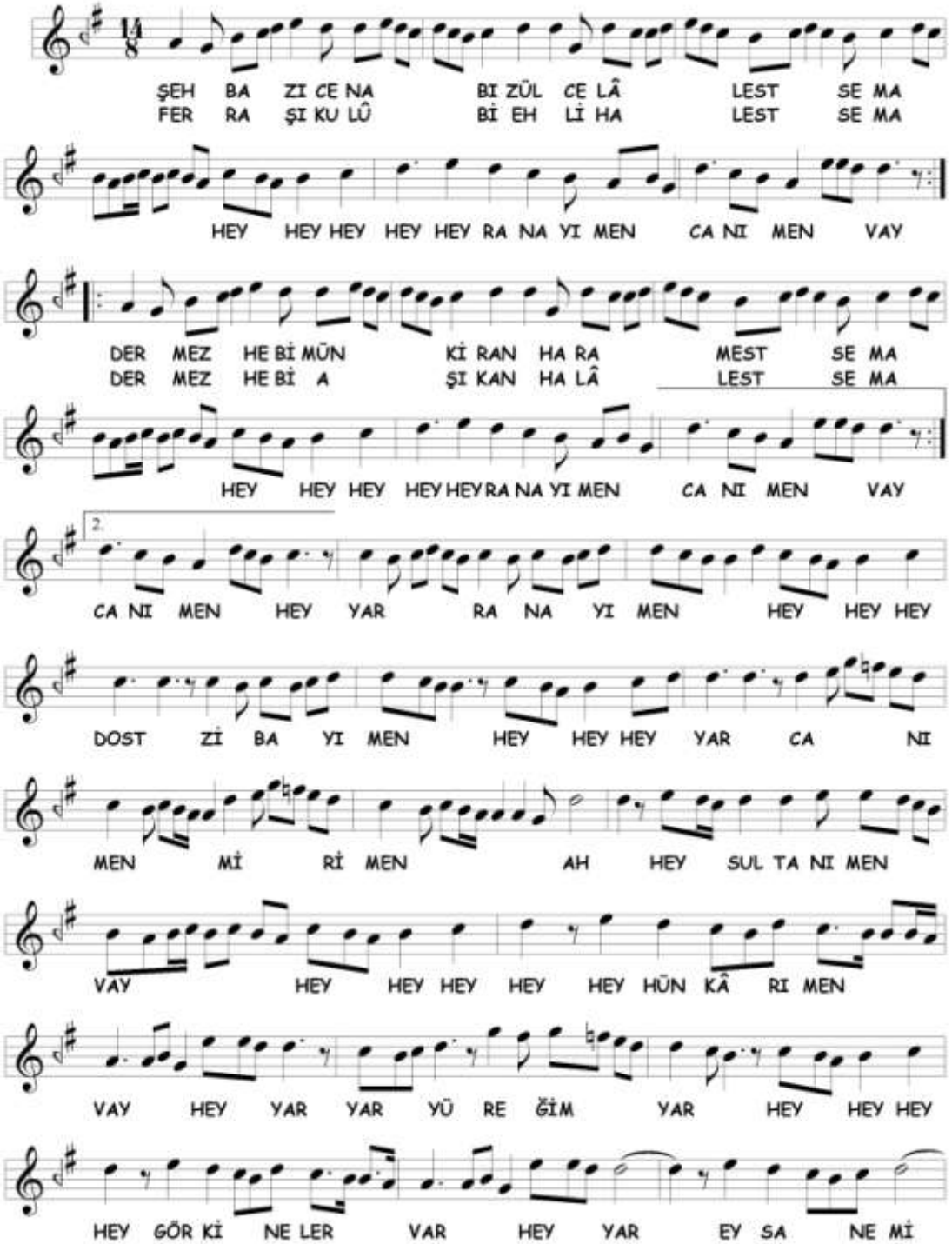

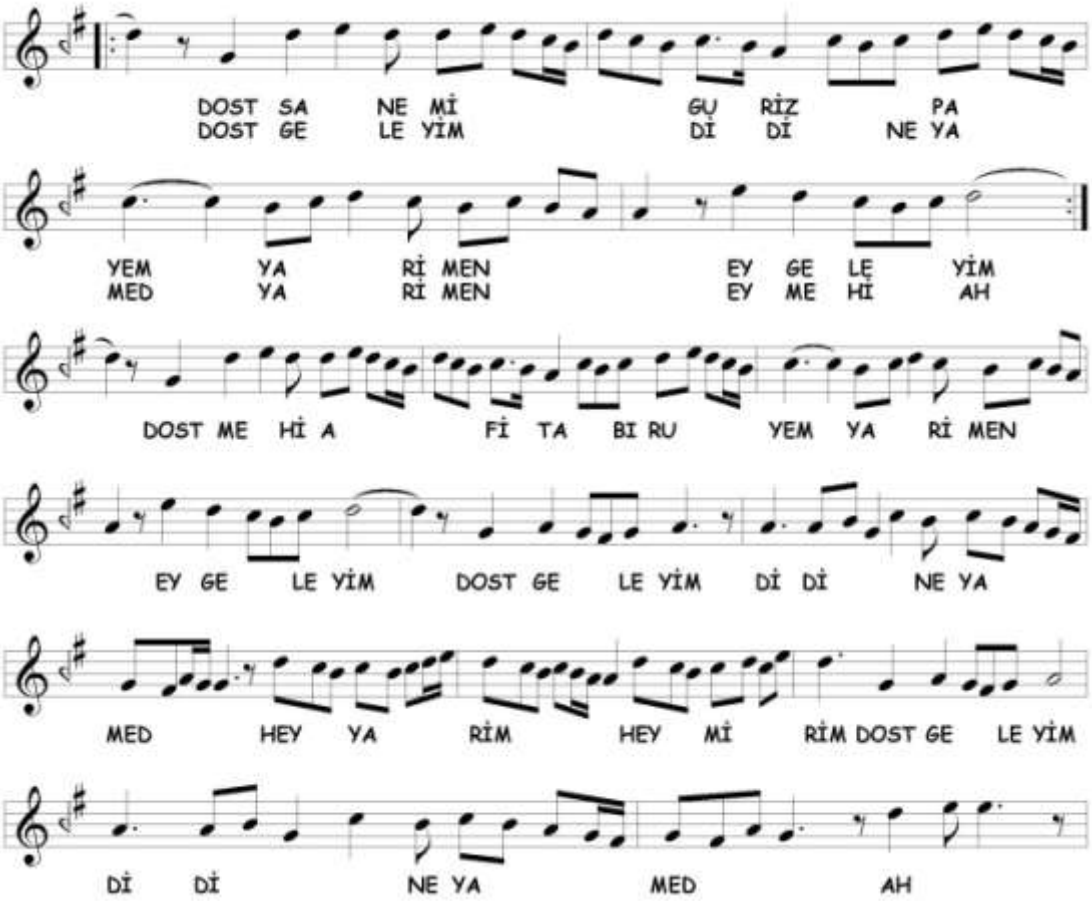

Birinci selâma, **Pencgâh-ı Asl** makâmıyla dügâh perdesinden başlanmış, genel olarak nevâ civarında dolaşılmıştır. Yerinde Uşşâk'lı kalışlar başta olmak üzere Rast'lı kalışlar yapılmış ve sonunda hüseynî perdesi tutularak 1B bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

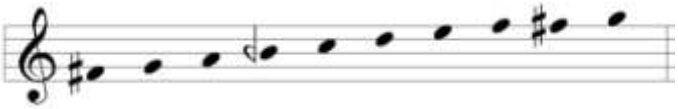

1B

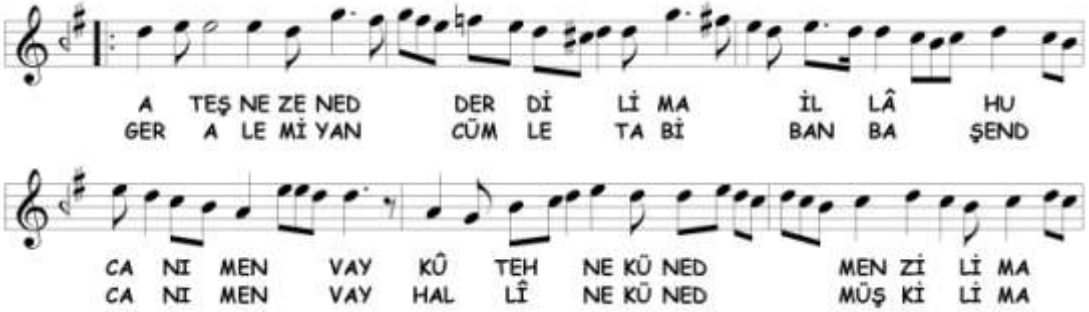

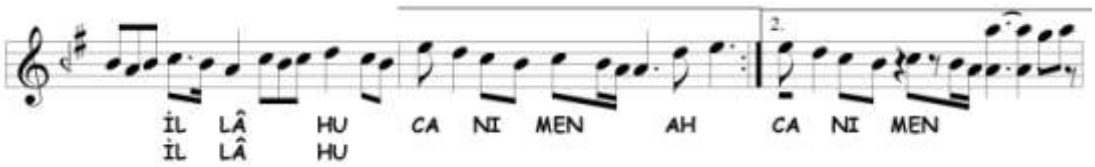

Birinci nevî **Nevâ**[39] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ perdesinde Rast ve nim hicâz yedeni ile Bûselik'li kalıştan sonra dügâh'da Uşşâk'lı karâr verilmiştir. Sonunda muhayyer tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

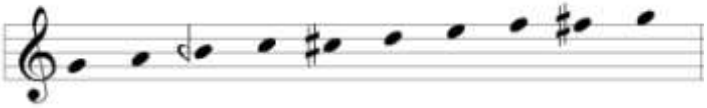

1C[40]

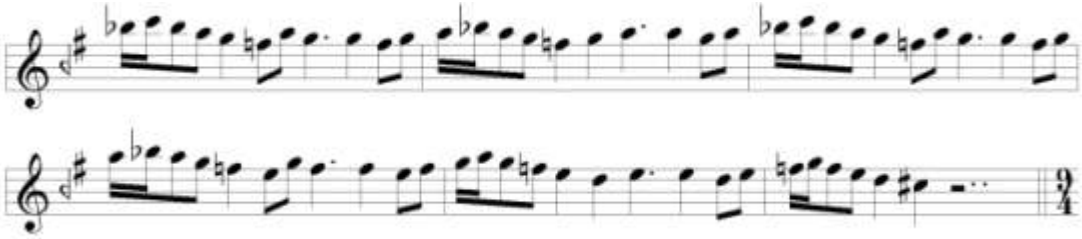

Terennümde, **nevâ üzerinde Bûselik** makâmına geçilmiştir. Yeden olan nim hicâz perdesinde kısa bir kalış yapılarak ikinci selâma bağlanılmaktadır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

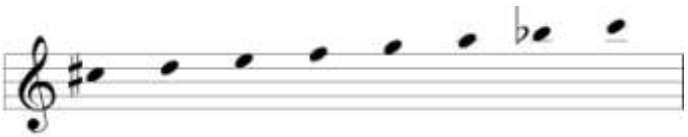

[39] Çalışmada, nevâ makâmı birinci ve ikinci nevî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Nevâ âyîni bölümüne bakınız.

[40] Bu terennüm bölümü notadan farklı olarak aşağıdaki gibi icra edilir. Heper notasına göre de böyledir.

İkinci Selâm

2A

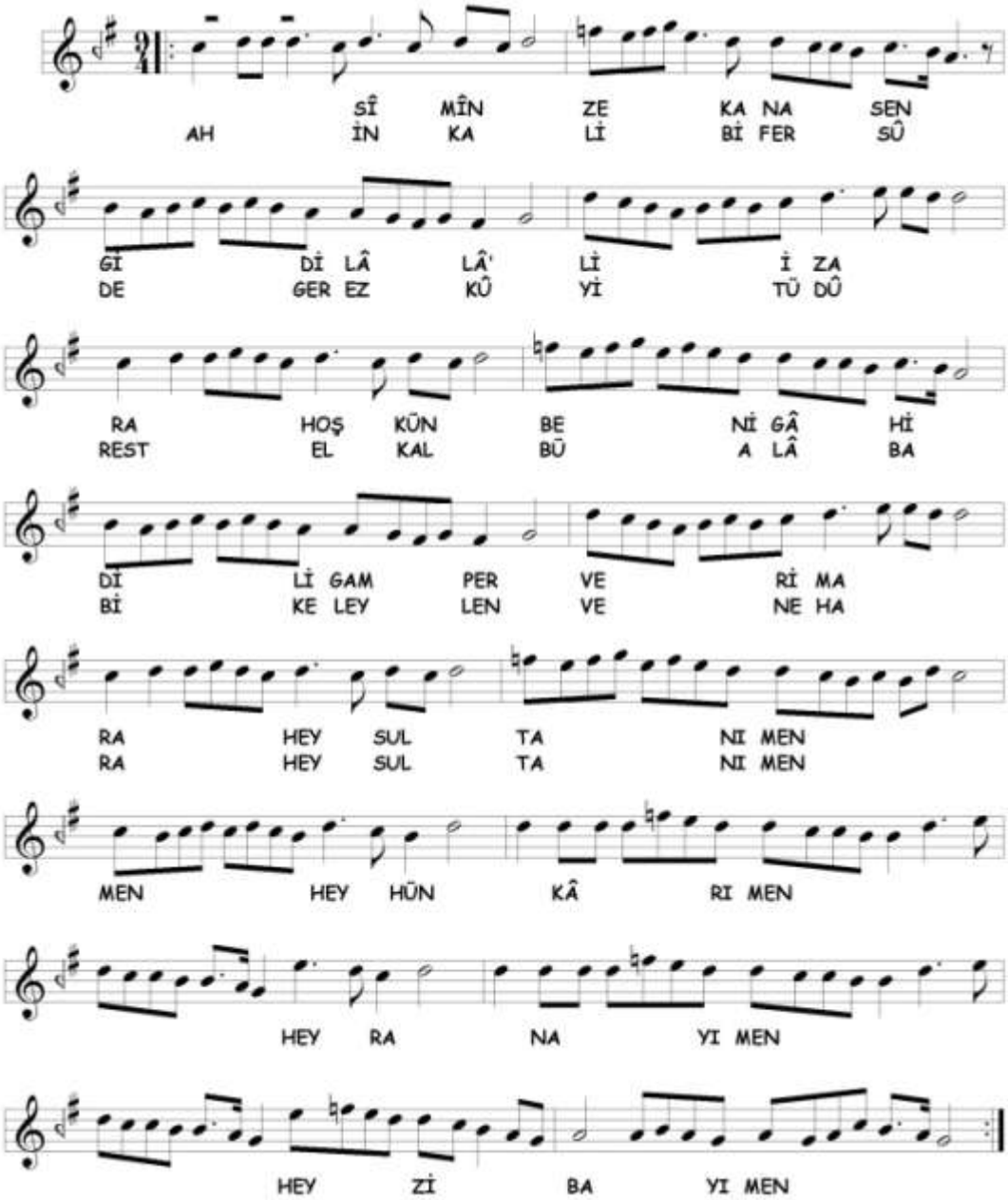

İkinci selâma **Pencgâh-ı Asl** makâmıyla devam edilmektedir. Acem perdesi kullanılarak nevâ perdesinde kalışlar yapılmaktadır. Yerinde Rast'lı ve Uşşâk'lı kalışlardan sonra karâra varılmıştır. Seyirde 1A bölümünden farklı olarak evc perdesi kullanılmamıştır.

2B

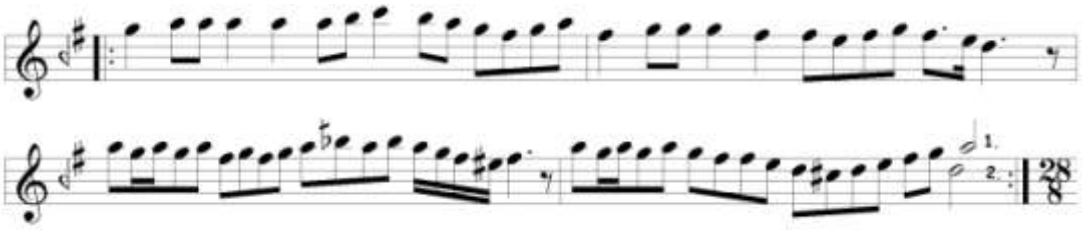

Terennüm bölümünde **Dilrübâ**[41] makâmına kesin geçki yapıldığını düşünmekteyiz. Nevâ perdesinde, eskilerin Rast dizisi seslerinde gezinilmiştir.[42] Dik sünbüle perdesi ve acem yedeni alınarak evc'de kalınmış ve nevâ'da karâr verilmiştir. İkinci tekrarda muhayyer perdesi ile üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

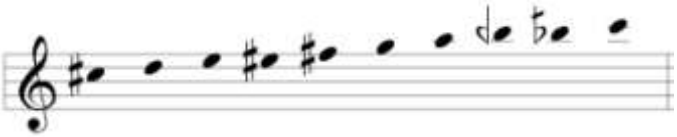

Üçüncü Selâm

3A

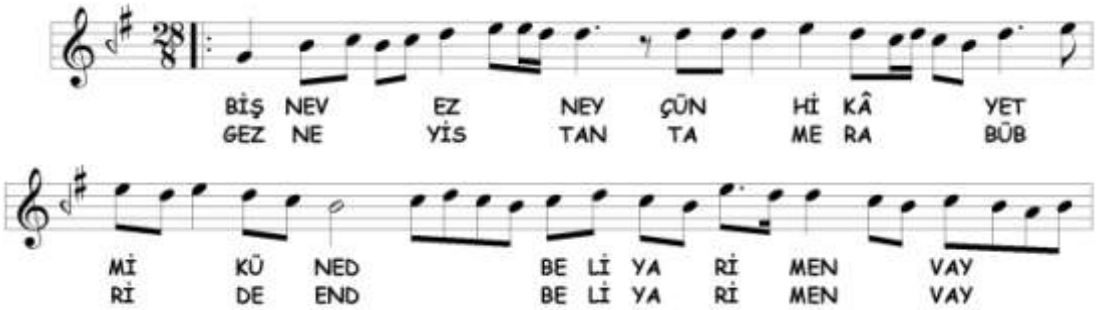

[41] Bu makam, Nâsır Dede'nin bazı eserlerdeki belli bir müzik cümlesine isim vererek oluşturduğu makamlardandır. Can-fezâ, Lâle-ruh makamları gibi. **Dilrübâ** makâmını Nâsır Dede şöyle açıklamıştır; *"Gerdâniye perdesinden tiz çargâh perdesine dek şuûden* [çıkarak**]** *ve hübûtan* [inerek] *Rast âgâze idüp, gerdâniye perdesine geldikde, bir evc perdesi gösterir. Muhayyer perdesinden evc perdesine dek Irâk âgâze idüb, yine gerdâniye perdesinden hübûtan Rast âgâze idüb, nevâ perdesinde karâr ider."* Nasır Dede, bu bileşimin âyîn terennümünden alınmış olup bu yeni adla yazıldığını belirtmektedir. Aksu, a.g.e. , s. 201. Bu ezgide bu tanımın içerisinde yer almayan dik sünbüle perdesi kullanılmışsa da bizce Nâsır Dede'nin bahsettiği terennüm buradaki terennümdür.

[42] 12 makam arasında geçen Rast devrinin aralıkları; TKSTKST'dir. Ezgi bu diziye Yegâh dizisi adını vermiştir. Ezgi, a.g.e. , s. 114

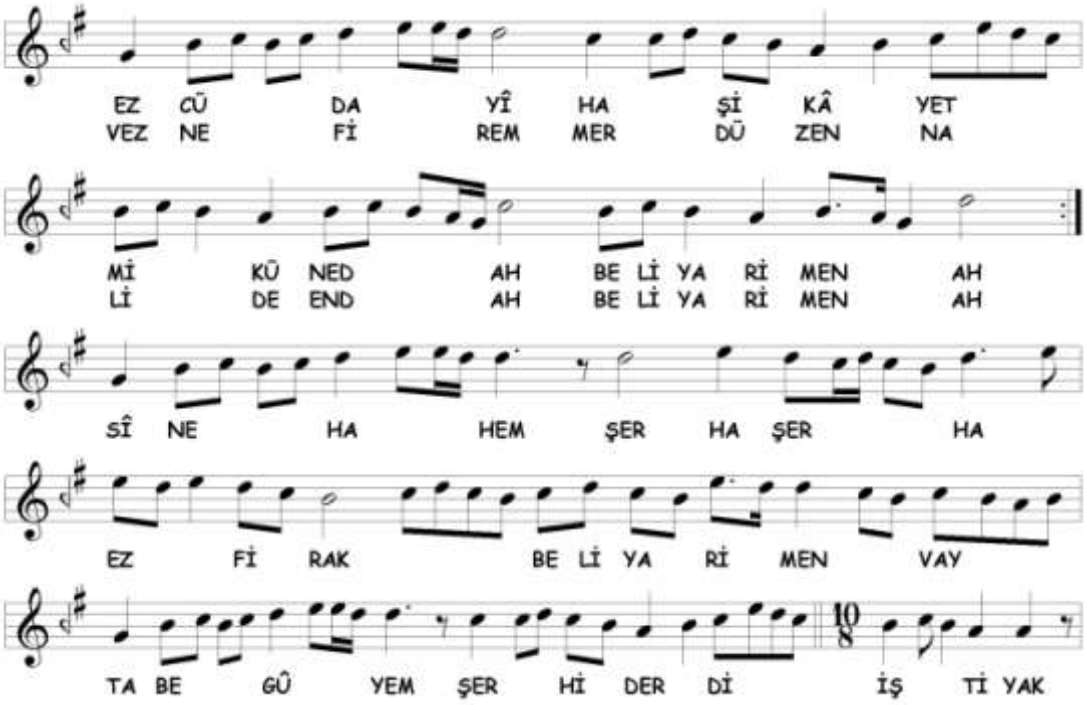

Üçüncü selâma **Dügâh-ı Kadîm**[43] veya bugünkü **Uşşâk** makâmıyla girilmiştir. Rast perdesine inişler yapılmış, nevâ, segâh ve çargâh perdelerinde asma kalınmıştır. En sonunda Aksak Semâî usulü içinde dügâh'da karâr verilmiş ve terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

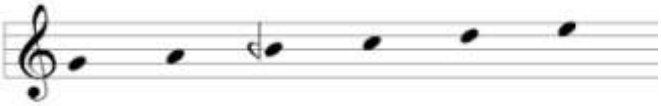

3B[44]

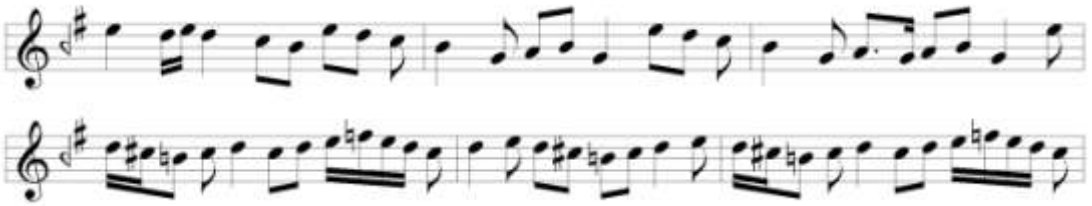

[43] Nâsır Dede, eskilerin Dügâh makâmına, **Dügâh-ı Kadîm** ismini vermiştir. Yalçın Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede, Tedkîk ü Tahkîk, İnceleme ve Gerçeği Araştırma,* Pan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 53. İncelenen eski beste-i kadîmlerden olduğu için makâmın adına Uşşâk yerine Dügâh-ı Kadîm demeyi tercih ettik. Dügâh-ı Kadîm hakkında bilgi için, Beste-i Kadîmlerden Dügâh âyînine bakınız.

[44] Bu terennüm bölümü, İstanbul Konservatuarı Neşriyâtından *Türk Mûsıkîsinin Klâsiklerinden* kitabının 171 numaralı notasında, Kantemiroğlu'na ait olarak gösterilen Pencgâh makâmında yazılmış Saz Semaisi'nin birinci ve ikinci hanelerinin çeşitlemesi gibidir. Fakat Kantemiroğlu edvârında bu ezgilere sahip bir eser bulamadık. Âyînde Pencgâh-ı Zâid makâmıyla yazılmış tek bölümdür.

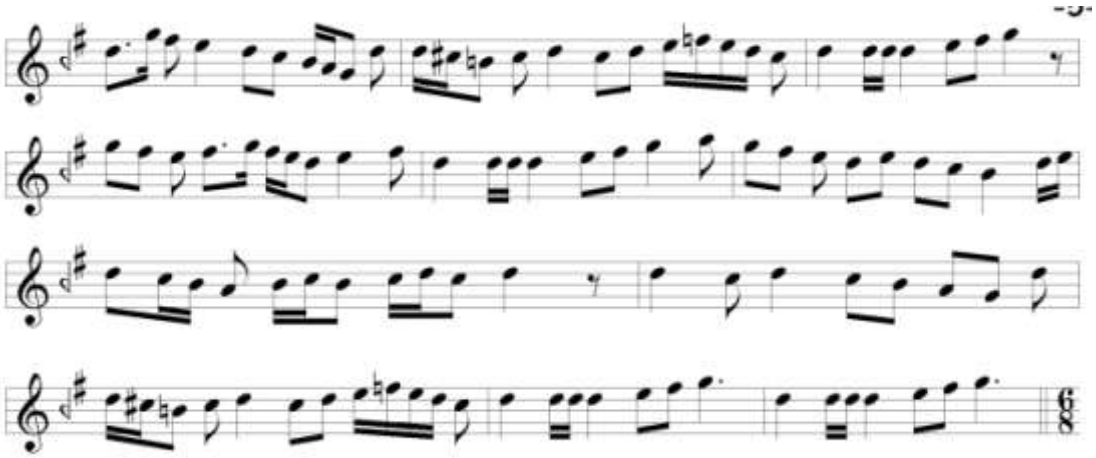

Terennüm bölümünde **Pencgâh-ı Zâid** makâmı işlenmiştir. Rast dizisinde dolaşılmasının yanında, sürekli nevâ'da kalışlar yapılmıştır. Pencgâh-ı Asl'dan farklı olarak, seyirde Nişâbur sesleri[45] kullanılmıştır. En sonunda gerdâniye'ye çıkılarak 3C bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

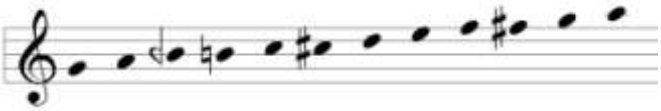

3C

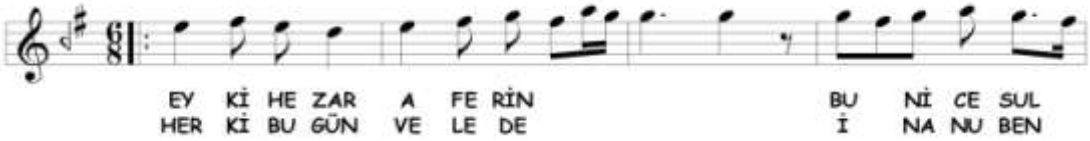

[45] Nevâ'dan nim hicâz perdesi alınarak bûselik perdesine olan bu inişlerin Nişâbur geçkisi olup olmadığı musıkîde şüpheyle yaklaşılan konular arasındadır. Yukarıdaki terennümün ikinci satırını rast perdesine göçürürsek, aşağıda göründüğü gibi nim hicâz perdesi ırâk'a, bûselik perdesi de hüseynî-aşîrân'a denk gelmektedir.

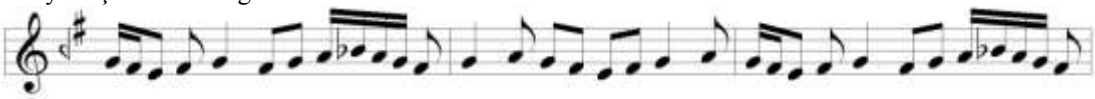

Ezgiyi rast'a göçürdüğümüzde ortaya çıkan duygu bize aşağıda örneğini verdiğimiz Merâgî'nin Rast Kâr'ındaki ezgiyi hatırlatmaktadır.

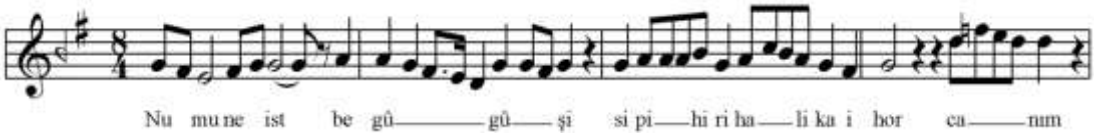

Bu ezgide hüseynî-aşîrân'a Uşşâk inildiği düşünülür. Terennüm bölümündeki ezgi de rast'a göçürüldüğünde ister istemez Nişâbur düşüncesinin yerini Uşşâk alır. Bu konu asıl konumuzun dışında olduğu için neden-sonuç ilişkilerini başka bir çalışmaya bırakacağız. Biz yine geleneğe bağlı kalarak bundan sonraki aynı uygulamalara Nişâbur geçkisi demeyi uygun görüyoruz.

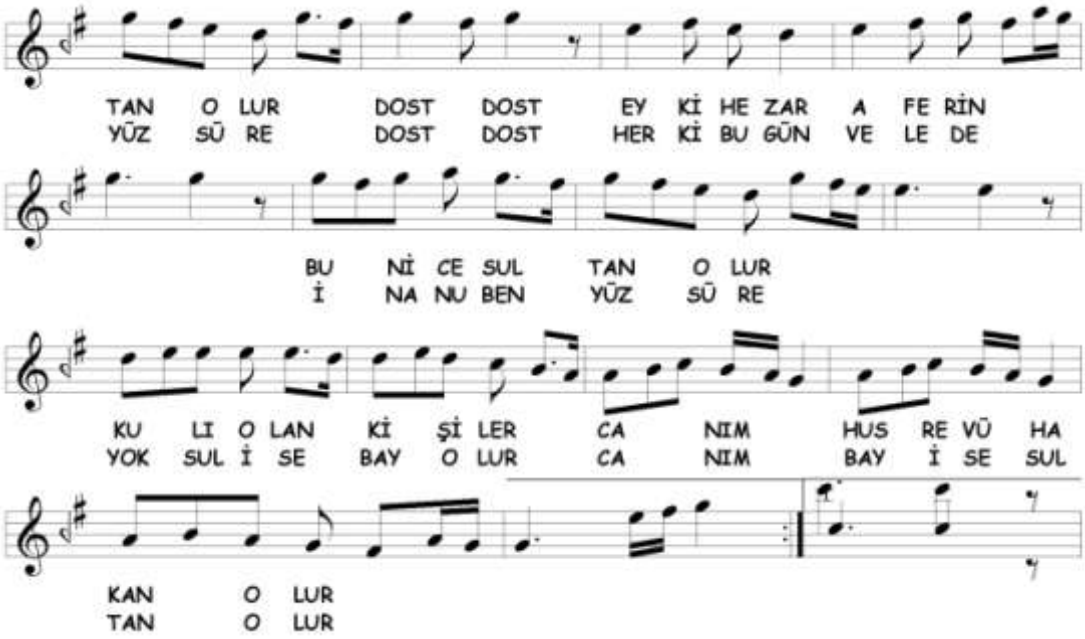

Yürük Semâî bölümünde; **Gerdâniye (eski)** veya XVIII - XIX. asır anlayışındaki **Mâhûr-ı Kebîr** makâmı işlenmektedir.[46] Rast dizisi seslerinde dolaşılarak nevâ'ya inişler yapılmış, hüseynî perdesinde bir asma karâr verildikten sonra rast'a inilmiştir. Sonunda çargâh açılarak 3D bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

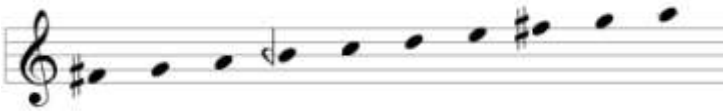

3D

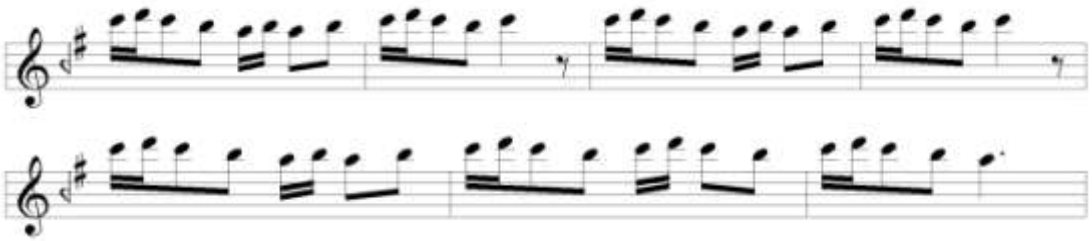

[46] Sistemci okul'da âvâzeler arasında bulunan Gerdâniye bugünkü Rast dizisidir. Gerdâniye'den başlayarak on yedili sistemdeki tam perdelerle rast'ta iner ve karâr verir. Ubeydullah Sezikli, *Abdülkâdir Merâgî ve Câmiü'l-Elhanı*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2007, s. 72. Nâsır Dede, **Mâhur-ı Kebîr** tarifinde, eskilerin Gerdâniye dedikleri birleşim olduğunu yazmaktadır. Mâhûr-ı Kebîr makâmı için Mâhur-ı Sagîr âgâze ettikten sonra Rast karâr verdiğini yazar. Mâhûr-ı Sagîr, gerdâniye'den nevâ'ya Rast gösterdikten sonra çargâh'da karâr veren bir makamdır. Yalçın Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…,* s. 45

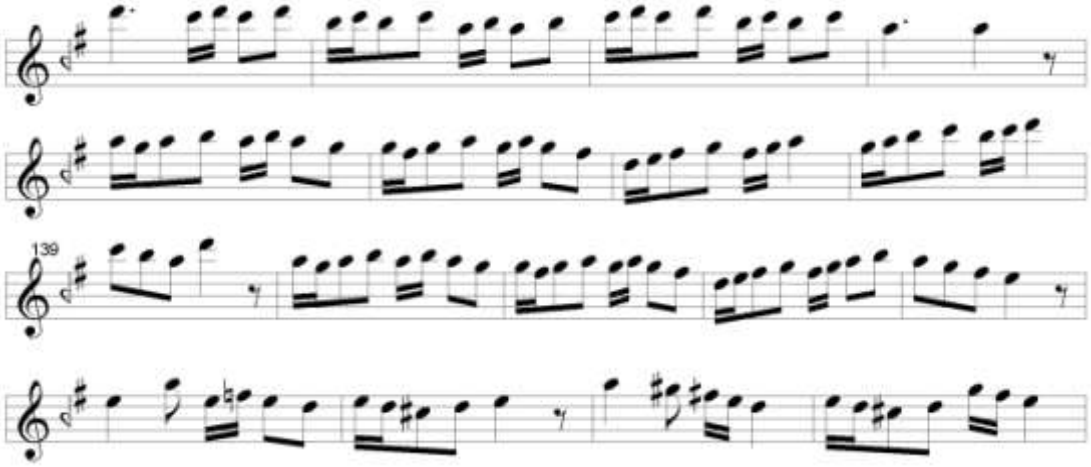

Terennüm bölümünde başta tiz hicâz perdesinin kullanıldığını düşünürsek **Canfezâ** veya **Sabâ-Aşîrân** makâmının işlediğini düşünüyoruz.[47] Bu düşünceye göre, muhayyer üzerinde Sabâ ve Uşşâk'lı kalışlar yapılarak **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmına geçici geçki yapılmış[48] sonra hüseynî'ye inilmiştir. Makâm seyrinden farklı olarak nevâ'da Nikrîz beşlisi gösterildikten sonra tekrar hüseynî'de Uşşâk'lı kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

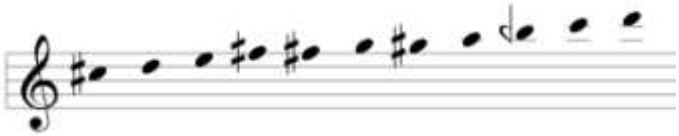

[47] Nâsır Dede, **Canfezâ** makâmının tarifinde şunları yazmıştır; "*Sabâ âgâze idüb, Aşîrân karâr ider. Bu terkîb tiz çargâh perdesinden âgâze ve hüseynî perdesinde karâr ile ki, evvelin ikinci katı olur. Te'lif-i mu'teberden mesmû'dur. Ammâ evvelâ asl ittihâz idüb, bu nâm-ı cedîd ile tahrîr olundu.* Nâsır Dede, âyîn meyânında olan terennümlerin genellikle tizden icrâ olunduğu belirterek buradaki ezgiye açıklama getirmiştir. Bahsedilen değerli eser, müellifin notunda yazdığı üzere, Pençgâh Âyîn-i Şerîfi'nin meyânında bir terennümdür. Aksu, a.g.e. , s. 200, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede….* , s. 65 Bize göre bu tarife en yakın ezgi buradaki terennümdedir. Terennümde tiz hicâz perdesi kullanılmamıştır. Fakat bu terennümün ilk on bir ölçüsü, bazı küçük farklılıklarla Nühüft âyîni'nin 3F bölümünde tiz hicâz perdesi alınarak yazılmıştır. Eğer tespitimiz doğru ise burada işlenen makâm Canfezâ'dır. Bu sebeple tiz hicâz perdesi konulmalıdır. Arel'de Canfezâ makâmının tanımı yoktur fakat benzer bir tarifi **Sabâ-Aşîrân** makâmı için yapmıştır. Arel, a.g.e. , s. 151

[48] Nâsır Dede, **Sabâ-Uşşâk** makâmı için şunları yazmıştır; "Sabâ ile Uşşâk'dan mürekkebdir. Sabâ âgâze idüb, Uşşâk karâr ider. Ammâ Uşşâk Hûzî revîşinde olub bed'de dahî Uşşâksı duhûl kâidesindendir. Ve nev ihtirâ'ıdır." Aksu, a.g.e. , s. 193. Ekrem Karadeniz, Reftar Kalfa'nın yazdığı bir peşrevden hareketle, Sabâ ve Uşşâk makamlarının birleştiği makâmı **Sabâ Perîşân** adıyla tanıtmıştır. Karadeniz, a.g.e. , s. 146. Nâsır Dede makâmın kaidesinde her ne kadar Uşşâk girilmesi gerektiğini yazsa da biz, Sabâ makâmından sonra Uşşâk karâr veren belirttiğimiz iki makamdan başka bir makâma rastlamadığımız için buradaki ezgiye ve bundan sonraki benzer ezgilere Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân adını vermeyi uygun gördük

3E

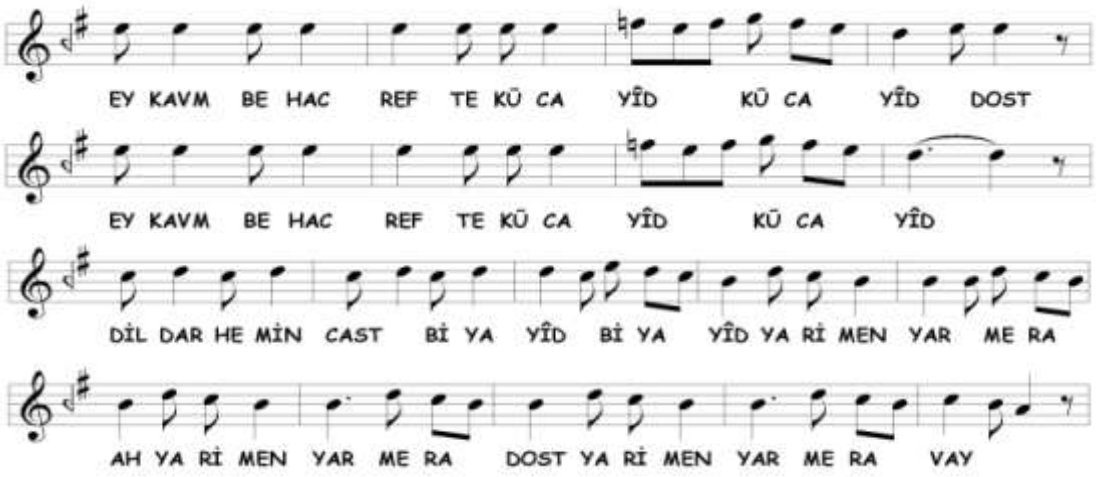

Necd-i Hüseynî[49] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Acem perdesi alınarak hüseynî perdesi üzerinde kalışlar yapıldıktan sonra nevâ'ya, oradan da Uşşâk dörtlüsü ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

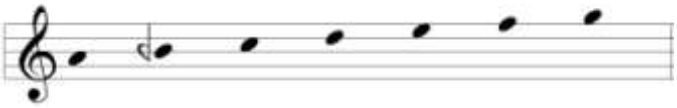

3F

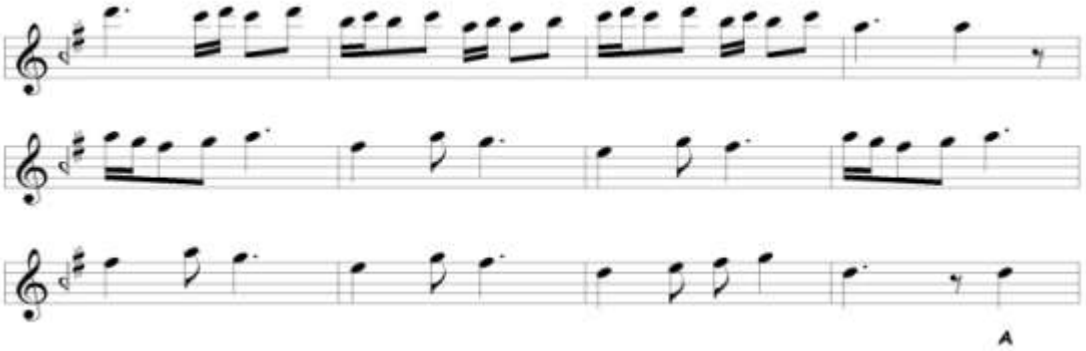

Terennüm bölümünde bizce nevâ üzerinde, Nâsır Dede'nin **Lâlerûh**[50] adını

[49] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde **Necd-i Hüseynî** şöyle tarif edilmiştir; "*...hareketi hüseynî gibi, lâkin nağme itdikde Acem lezzeti ve Çargâh âgâzesi ider gibi dügâh perdesinde karâr iderse Necd-i Hüseynî zâhir olur."* Yavuz Daloğlu, *Yazarı Bilinmeyen Bir Mûsıkî Risâlesinden Alınan Perdeler ve Makâmlar*, DT, DEÜSBE, İzmir 1993, s. 19. Karadeniz, tanımında Hüseynî makâmı gibi olduğunu fark olarak evc yerine acem perdesinin kullanıldığını yazmaktadır. Karadeniz, a.g.e. , s. 99

[50] Nâsır Dede **Lâlerûh** makâmının tarifinde şunları yazmıştır; *"Pençgâh-ı asl âgâze idüb, Aşîrân resmi üzre, yegâh perdesine varub, anda karâr ider. Bu terkîb dahî Can-fezâ terkîbi gibi te'lif-i*

verdiği terkib veya **nevâ üzerinde Yegâh** makâmı işlenmiştir. Muhayyer'de Uşşâk dörtlüsünde gezinildikten sonra nevâ'ya Rast'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

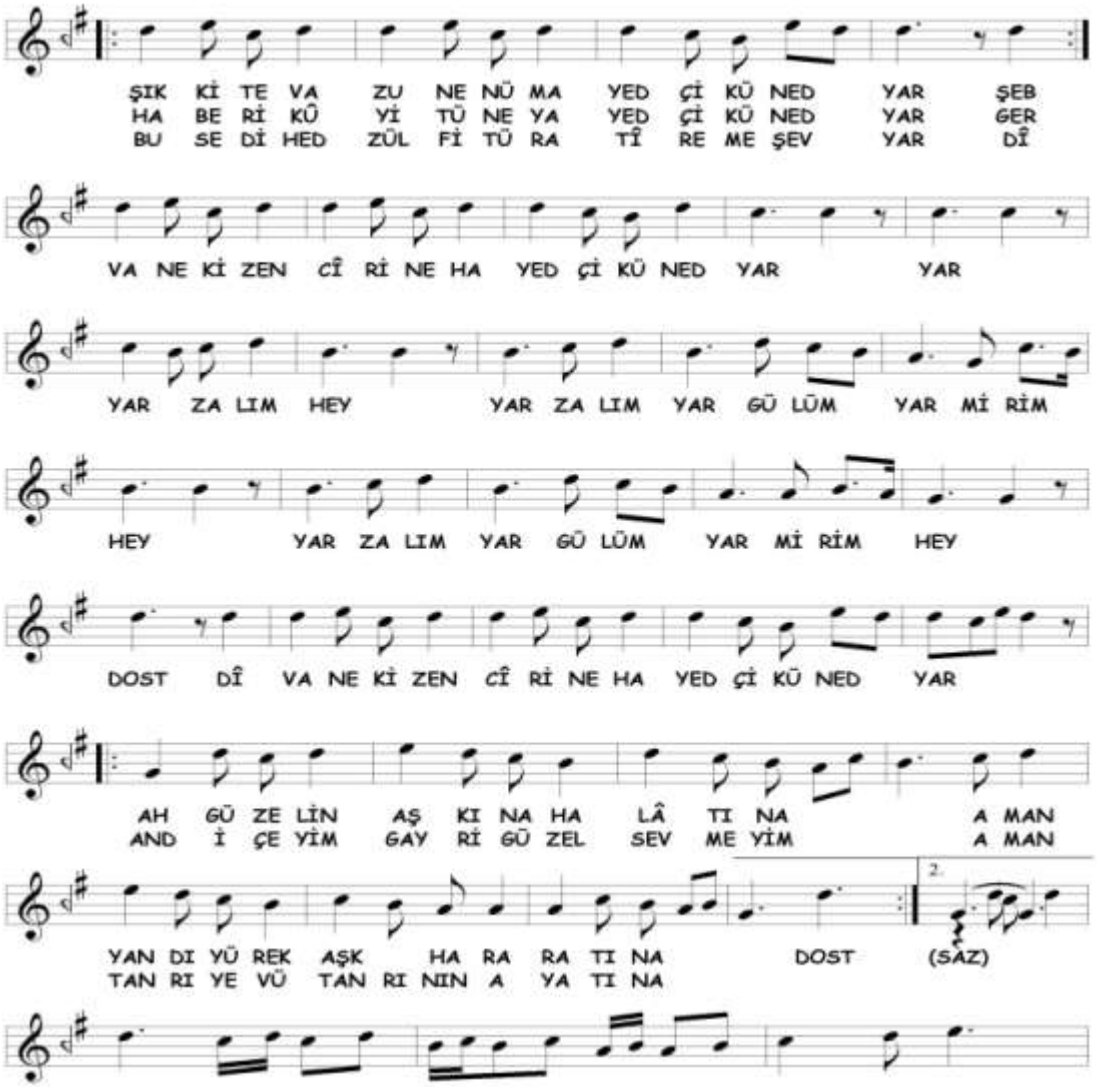

mû'tebereden mesmu' olub bu nâm-ı cedîd ile tahrîr olundu.". Müellif, Lâlerûh ismini, Can-fezâ gibi âyîn terennümündeki ezgiye verdiğini yazmıştır. Can-fezâ gibi tizden icrâ edilmektedir. Aksu, a.g.e. , s. 200. Bize göre Lâle-ruh ismi buradaki terennümün ezgisine verilmiştir. Aslında terennümde Artin, Hâşim Bey, Kâzım Uz, Rauf Yektâ ve Ezgi'nin tariflerini aklımıza getirecek olursak, **Yegâh** makâmın nevâ'ya göçürülmüş hâlini görüyoruz. Yegâh makâmı ile ilgili daha geniş bilgi için Yegâh Âyîni bölümüne bakınız.

Pencgâh-ı Asl makâmına dönülmüştür. Yerinde Rast beşlisi seslerinde dolaşılmış, nevâ, çargâh ve segâh perdelerinde asma kalınarak rast'a inişler yapılmıştır. Daha sonra kısa bir saz terennümünün sonunda hüseynî tutularak 3H bölümüne bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 3A bölümü ile aynıdır.

3H

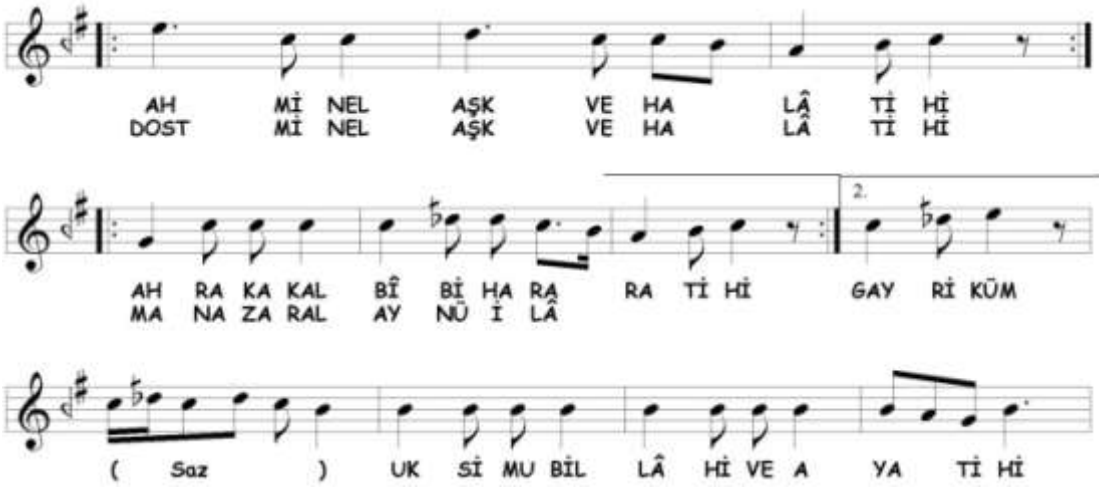

Bu bölümde bizce **Müberkaa**[51] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Hüseynî perdesinden çargâh perdesine atlayarak başlayan bu bölümde, çargâh tutularak bugünkü Sabâ dörtlüsünde veya eskilerin Kûçek, Zirefkend/Zirefkend-i Kûçek seslerinde dolaşılmış ve sonunda segâh perdesinde kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

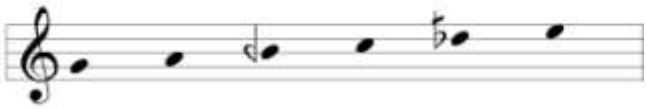

3I

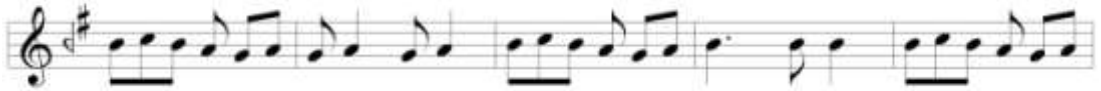

[51] **Müberkaa**, XV. asır nazariyatında ve Nâsır Dede'de kitabında, Çargâh (ikinci nevî) makâmının segâh'da karâr vermesidir. Sezikli, a.g.e. , s. 77, Binnaz Başar Çelik, *Hızır bin Abdullah'ın Kitâbü'l-edvâr'ı ve Makâmların İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul, 2001, s. 63, Uslu, a.g.e. , s. 73, Hakkı Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l- Fethiyye'si*, Basılmamış Doktora Tezi, NÜSBE, Niğde, 1999, s. 168, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 60 Çargâh makâmı hakkında bilgi için Çargâh âyînine bakınız.

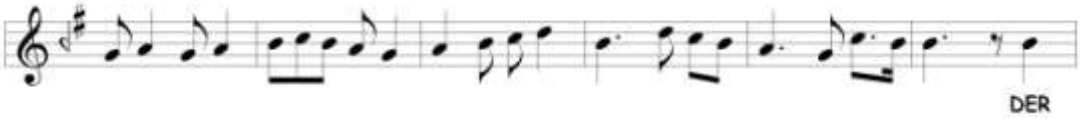

Terennümde, **Segâh-Mâye** makâmına geçilmiştir. Rast dörtlüsünde gezinilerek rast, segâh ve dügâh perdelerinde kalışlar yapılmış en sonunda segâh'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

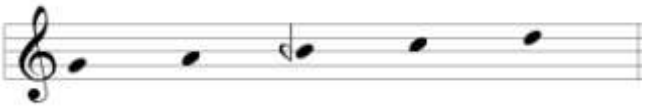

3İ

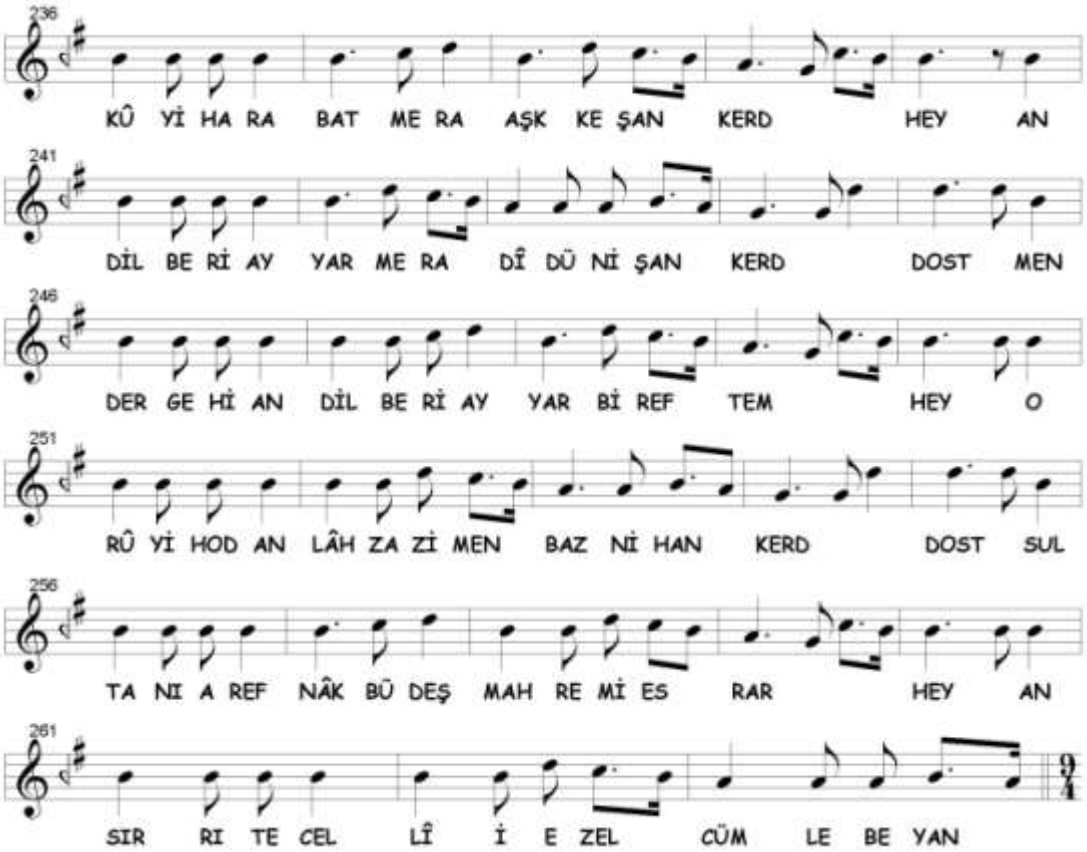

Bu bölümde **Sazkâr**[52] veya **Rast-Mâye (Mâye-Rast)** makâmı işlenmiştir. Segâh perdesi civarında dolaşılarak segâh'da kalışlar yapılmış ve dördüncü selâmın

[52] Burada iki makâmın adını yazmamızın sebebi kısaca şudur; her iki makam da içinde Mâye seyrini göstererek Rast karâr vermektedir. Her iki makâm Uşşâk, Segâh ve Rast makamlarından meydana gelmiştir. Eski tariflere baktığımızda Sazkâr makâmının kendine özel bir perdesi vardır. Bazı nazariyatçılar bu perdeye "dik bûselik" adını vermektedir. Haşim Bey ve Uz'da, bu makâmı anlatırken

baş notasını durak kabul edersek rast'ta karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler 3I bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

4A

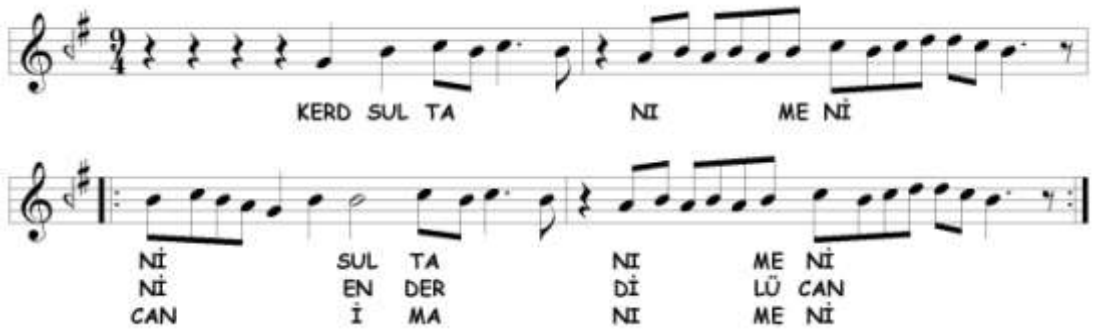

Burada **Segâh** makâmını görüyoruz. Rast beşlisi içinde gezilerek segâh'da sürekli kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler 3I bölümü ile aynıdır.

4B

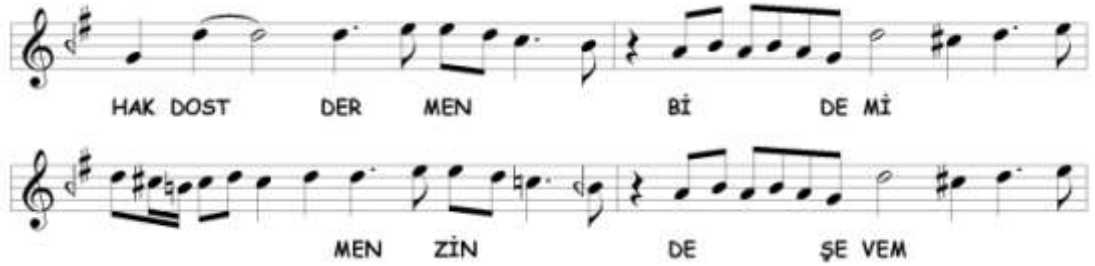

segâh ve bûselik perdelerini sürekli yan yana kullanmışlardır. Tırışkan, a.g.e. s. 21. Gültekin Oransay, *Kâzım Uz, Mûsıki Istılâhatı*, Yeni Basım, Küğ Yayını, Ankara 1964, s. 61. Hızır Ağa'da ve 18. Asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, segâh ile bûselik arasında bir perdenin kullanıldığı belirtilmiştir. Abdülkâdir Tekin, *Hızır Ağa'nın Musiki Risalesi İsimli Yazma Eserinin Transkripsiyonu ve Dönemin Edvarları ile Mukayesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜSBE, İzmir 2003. s. 110, Daloğlu, a.g.e. , s. 17. Nâsır Dede, makâmın Segâh başlayıp rast perdesinde karâr verdiğini Mâye yürüyüşünün de kaidesinden olduğunu yazmış bûselik perdesinden bahsetmemiştir. Aksu, a.g.e. , s. 193. Arel, Segâh, Mâye ve Rast makâmlarının birbirlerine karıştırılmasıyla oluştuğunu yazmıştır. Arel, a.g.e. , s. 192. Rast-Mâye makâmını, Mâye makâmının Rast'lı karâr vermesi olarak düşündüğümüzde karşımıza Sazkâr'dan çok farklı bir durum ortaya çıkmaz. Kanaatimizce Sazkâr makâmı zamanla Rast-Mâye makâmının yerini almaya başlamıştır.

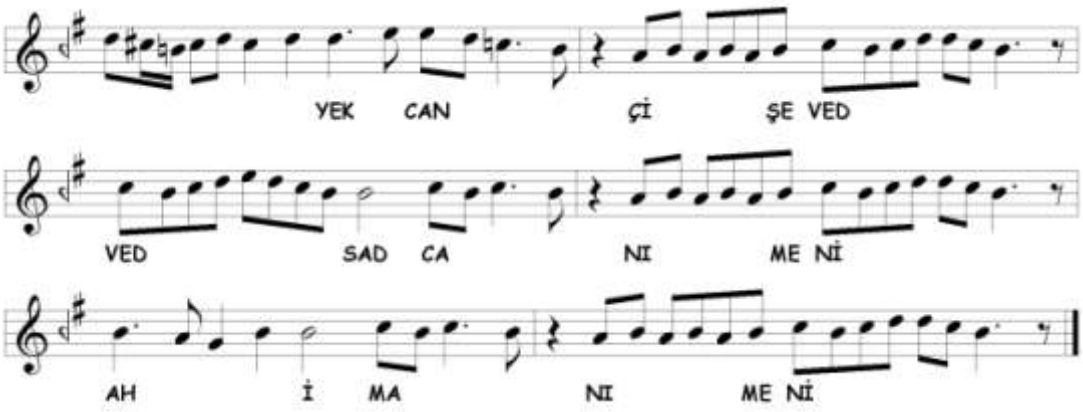

4B bölümünde bizce **Bestenigâr-ı Kadîm**[53] makâmında seyredilmektedir. Segâh seyri içinde nim hicâz ve bûselik perdeleri alınarak Nişâbur sesleri kullanılmaktadır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

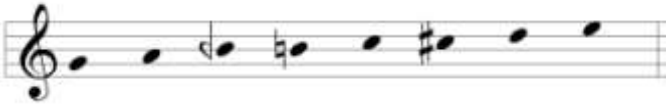

[53] Nâsır Dede, **Bestenigâr-ı Kadîm** tanımında şunları yazmıştır; "*Isfahan âgâze idüb segâh perdesinde karâr ider. Bunda kudemâ ile kudemâ-i müteahhirîn beyninde hilâf yokdur. Ammâ fî zamânına gayr-ı meşhûrdur.*" Aksu, a.g.e. , s. 184

D. Pencgâh Âyîninde Tespit Edilen Makamlar

Âyînde 16 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bestenigâr-ı Kadîm
2. Bûselik (nevâ üzerinde)
3. Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân
4. Dilrübâ
5. Dügâh-ı Kadîm veya Uşşâk
6. Gerdâniye (eski) veya Mâhûr-ı Kebîr
7. Lâlerûh veya Yegâh (nevâ üzerinde)
8. Müberkaa
9. Necd-i Hüseynî
10. Nevâ (birinci nevî)
11. Pencgâh-ı Asl
12. Pencgâh-ı Zâid
13. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân
14. Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)
15. Segâh
16. Segâh-Mâye

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Pencgâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Pencgâh-ı Asl Nevâ (birinci nevî) Bûselik (nevâ üzerinde)	Pencgâh-ı Asl Dilrübâ	Dügâh-ı Kadîm veya Uşşâk Pencgâh-ı Zâid Gerdâniye (eski) veya Mâhûr-ı Kebîr (18-19.yy) Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân Necd-i Hüseynî Lâlerûh veya Yegâh (nevâ üzerinde) Pencgâh-ı Asl Müberkaa Segâh-Mâye Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)	Segâh Bestenigâr-ı Kadîm

2. BESTE-İ KADÎMLERDEN DÜGÂH (-I KADÎM) ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Dügâh (-ı Kadîm) Makâmı

Dügâh makâmını nazariyat kitaplarında incelediğimizde, Nâsır Dede'nin yaptığı gibi, Dügâh ve Dügâh-ı Kadîm olarak ikiye ayırmamız mümkün olur. Nâsır Dede, Dügâh-ı Kadîm için, Yegâh gibi iki perdeden, yani rast perdesinden sonra dügâh perdesi gösterilmesinden ibaret olduğunu fakat dinlediği eserlerde buna bir de Hüseynî makâmının eklendiğini yazmıştır. Segâh, çargâh, nevâ perdelerinde sıkça dolaşılarak geri kalan perdelerin de gerektiğinde eklendiğini ve inişte bazen nevâ perdesi yerine sabâ perdesi kullanılmasının da adetten olduğunu, ama bunun az kullanılmasının şart olduğunu yazmaktadır.[54] Merâgî, Lâdikli ve Alişâh'a (XV. yy) göre Dügâh şûbesi, A (yegâh) ve D (hüseynî-aşîrân) perdelerinden oluşmaktadır.[55] Seydî (XV-XVI. yy) ve Tirevî karâr perdesinin Dügâh olduğunu ve Kûçek'in parçası olduğunu yazar.[56] Kantemiroğlu, Dügâh makâmının aslında Uşşâk makâmı olduğunu açıklamış[57], Tanbûrî Küçük Artin (XVIII. yy) ise, bugünkü Nevâ dizisinin seslerini vermiştir.[58] Daha sonra gelecek olan tarifler âyîndeki Dügâh anlayışından çok farklıdır. Bu sebeple diğer tarifleri Mehmed Celâleddin Dede'nin Dügâh âyînini incelerken belirteceğiz.

---

[54] Tura, *Nâsır Abdulbâkî Dede…* , s. 53, Aksu, a.g.e. , s. 183

[55] Sezikli, a.g.e. , s. 73, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 161, Ahmet Çakır, *Alişâh B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usul Adlı Eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 1999, s. 133

[56] Çelik, a.g.e. , s. 46

[57] Yalçın Tura, *Kantemiroğlu Kitâbu 'İlmi'l-Mûsıkî 'alâ vechi'l-Hurûfat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001 , s. 50

[58] Artin'e göre **Dügâh** makâmının perde sıralaması şöyledir; *dügâh, ırâk, rast, dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseynî, evc, gerdâniye, evc, hüseynî, nevâ, çargâh, segâh, dügâh, ırâk, rast, dügâh*. Eugenia Popescu-Judetz, *Tanbûrî Küçük Artin*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 35

B. Dügâh (-ı Kadîm) Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

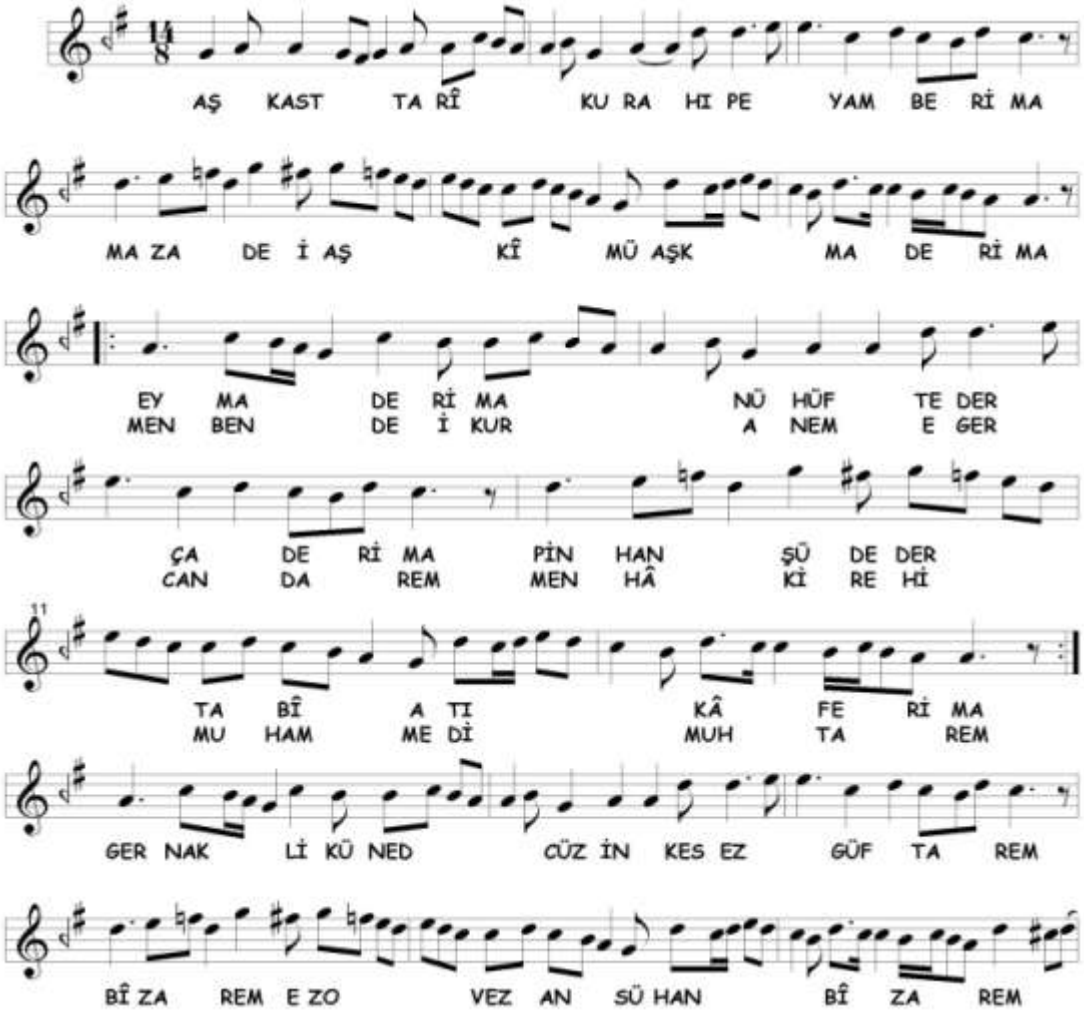

Birinci selâma **Dügâh-ı Kadîm** makâmı ile girilmiştir. Seyre, dügâh civarından başlanmıştır. Rast perdesine sürekli inişler ve çargâh perdesinde asma karârlar vardır. Nevâ'dan yukarı çıkışlarda evc ve acem perdeleri kullanılmıştır. Sonunda, nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1B

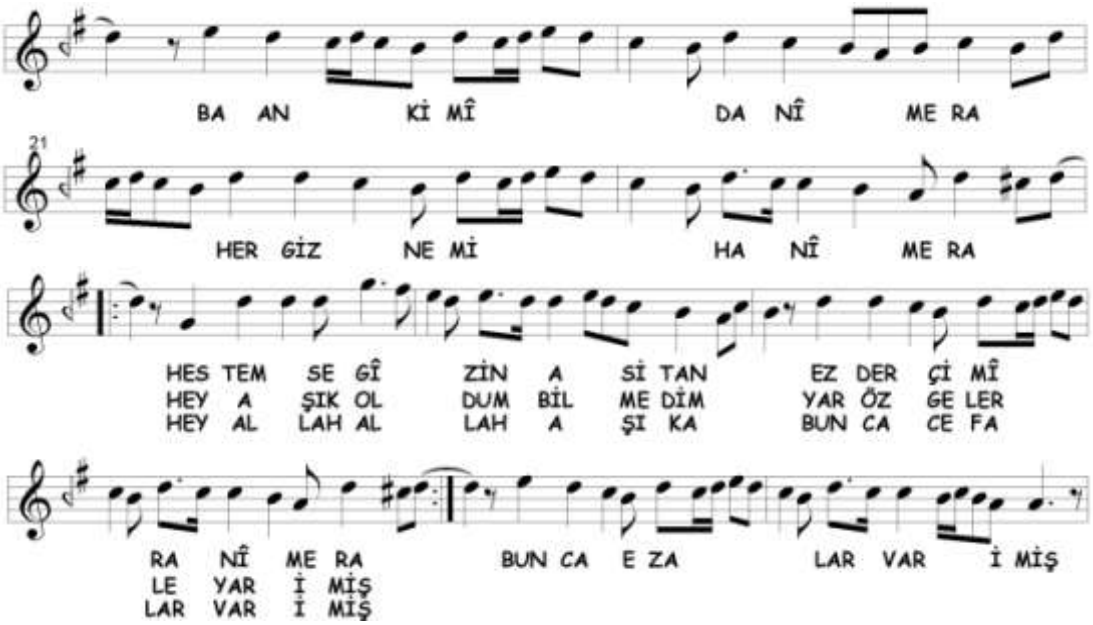

Dügâh-ı Kadîm sesleriyle devam edildikten sonra birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiştir. Nevâ perdesinde sürekli kalışlar yapılmış ve bazen nim hicâz yedeni kullanılmıştır. En sonunda bugünkü Uşşâk dörtlüsü ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

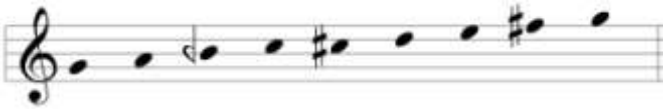

1C

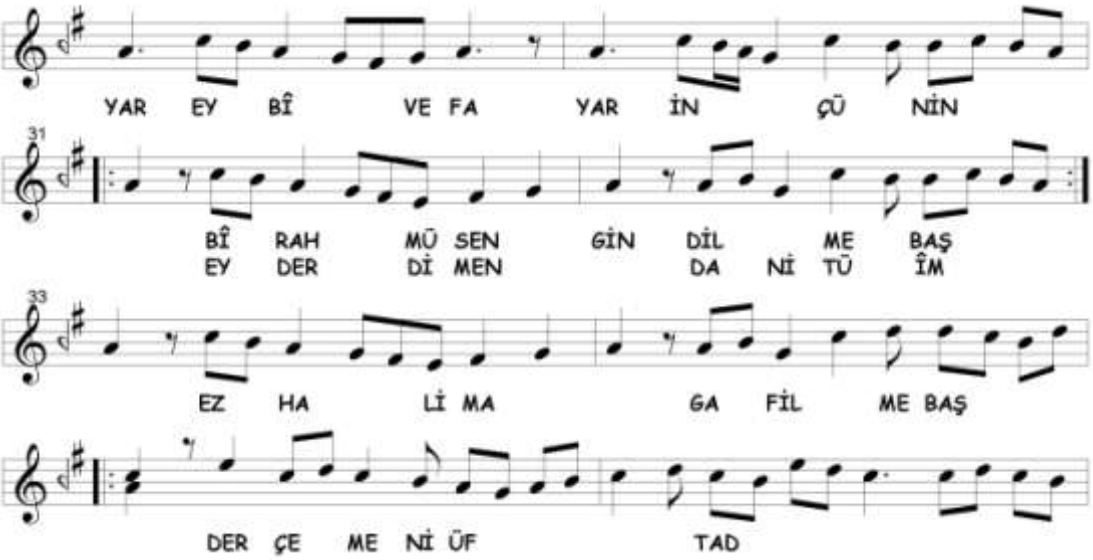

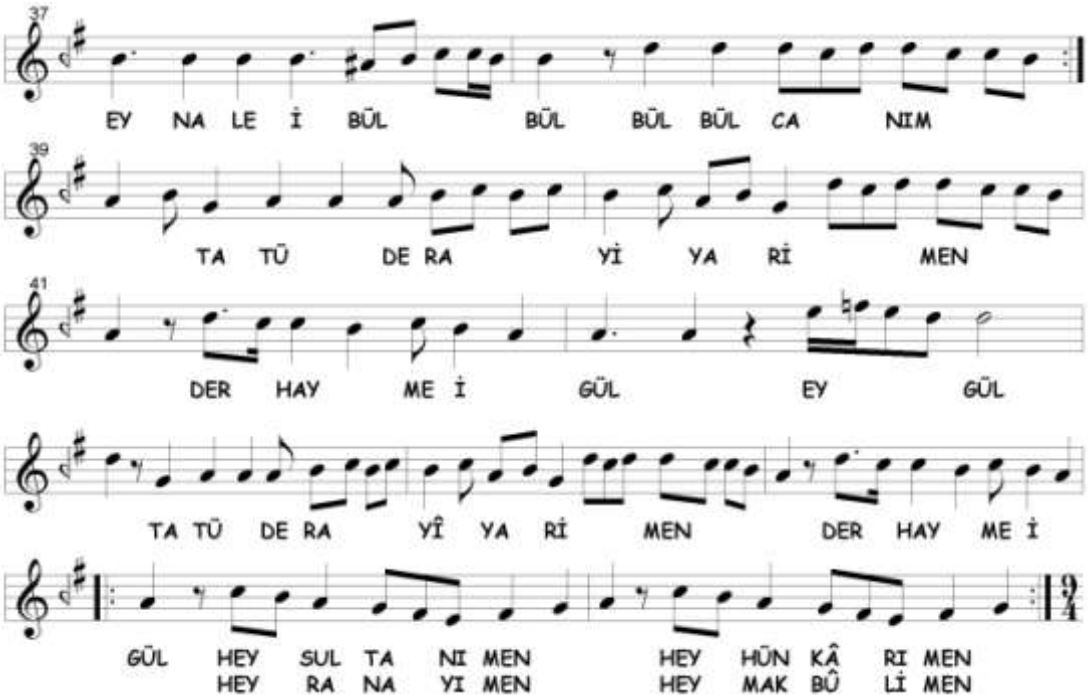

Bu bölümde tekrar **Dügâh-ı Kadîm** veya **Uşşâk** makâmına geçilmiştir. Peste doğru genişlemelerde hüseynî-aşîrân perdesine Uşşâk'lı inişler görüyoruz. Rast perdesine inişlerin de sıklıkla kullanıldığı bölümde, kürdî yedeni ile yerinde **Segâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

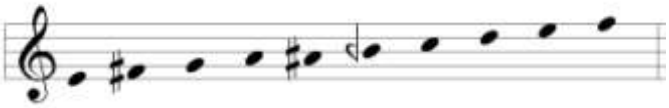

İkinci Selâm

2A

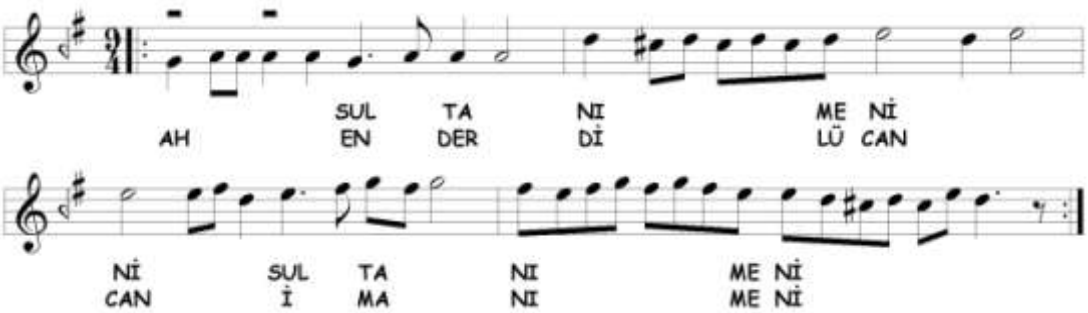

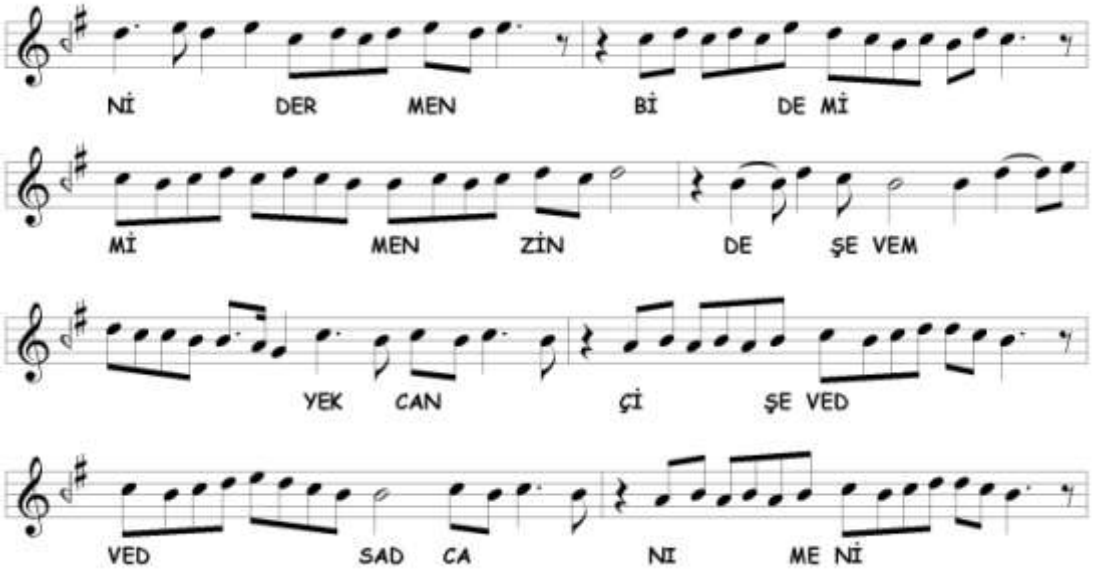

İkinci selâma **Segâh** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde, nim hicâz perdesi kullanılarak hüseynî perdesine çıkış yapıldıktan sonra nevâ üzerinde Rast dörtlüsü seslerinde dolaşılarak nevâ'da kalınmış ve bir ara nim hicâz yedeni kullanılmıştır. Hüseynî ve çargâh perdelerindeki asma kalınmış ve Segâh makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

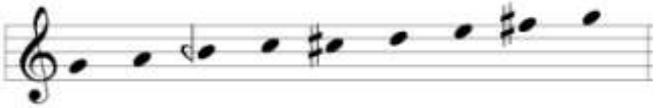

2B

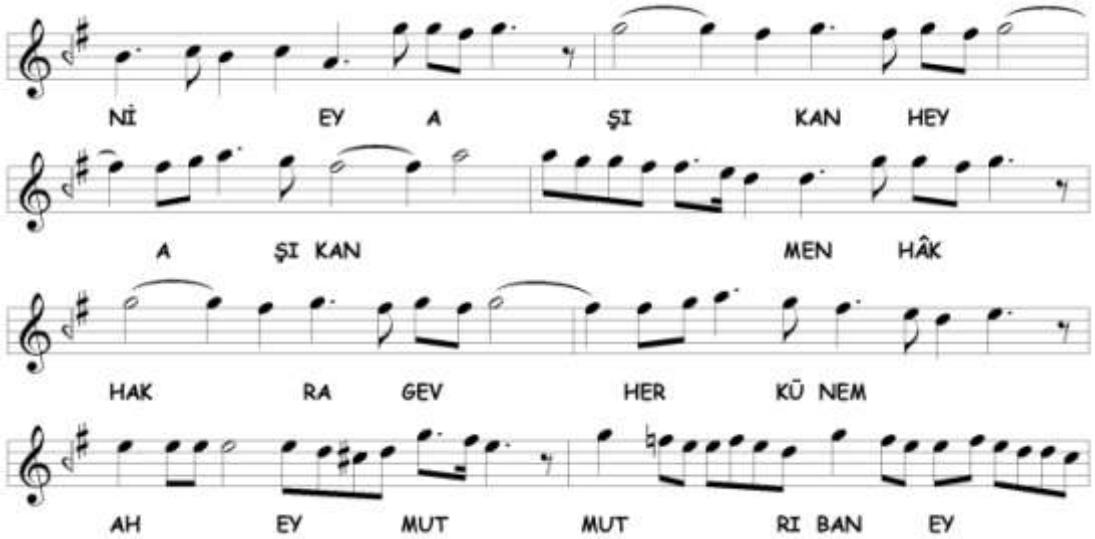

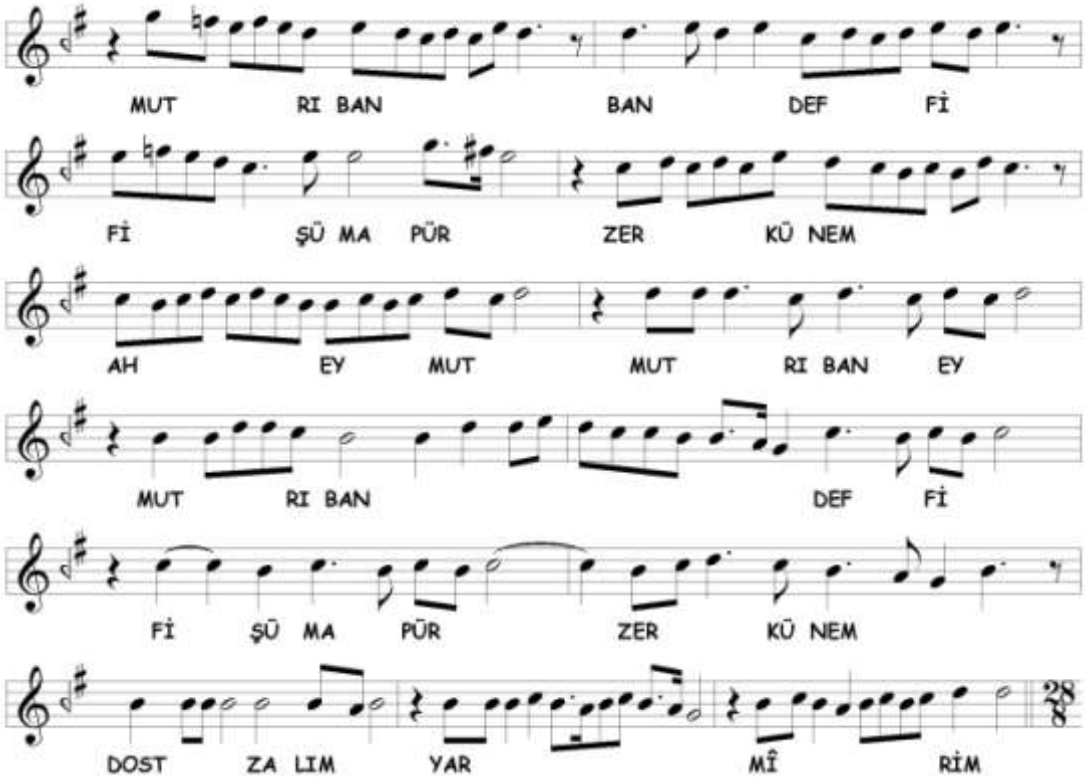

Gerdâniye (eski) veya XVIII-XIX. asır anlayışındaki **Mâhûr-ı Kebîr** makâmında dolaşılarak, gerdâniye, hüseynî, nevâ, çargâh ve segâh perdelerinde asma kalınmış, rast'a inildikten sonra nevâ tutularak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

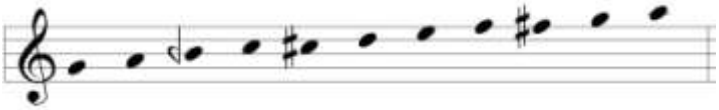

Üçüncü Selâm

3A

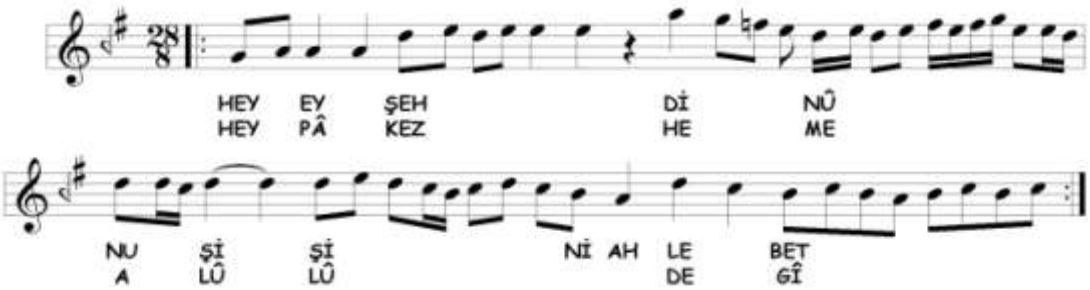

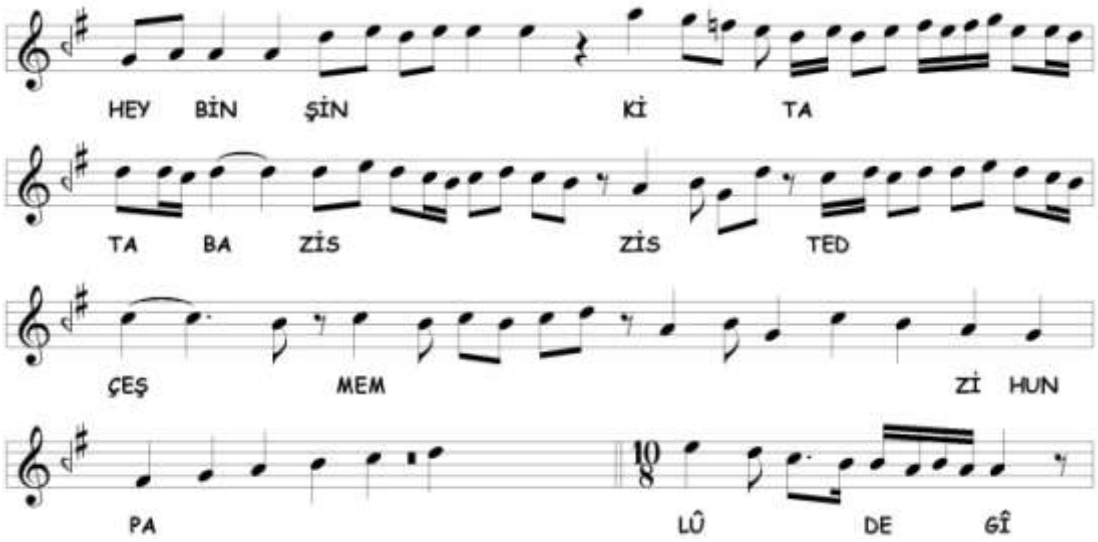

Üçüncü Selâma **Necd-i Hüseynî** makâmıyla girilmiştir. Acem perdesi alınarak hüseynî, nevâ ve çargâh perdesinde kalışlar yapılmıştır. Sonunda Aksak Semâî usûlü içinde Hüseynî beşlisi ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3B

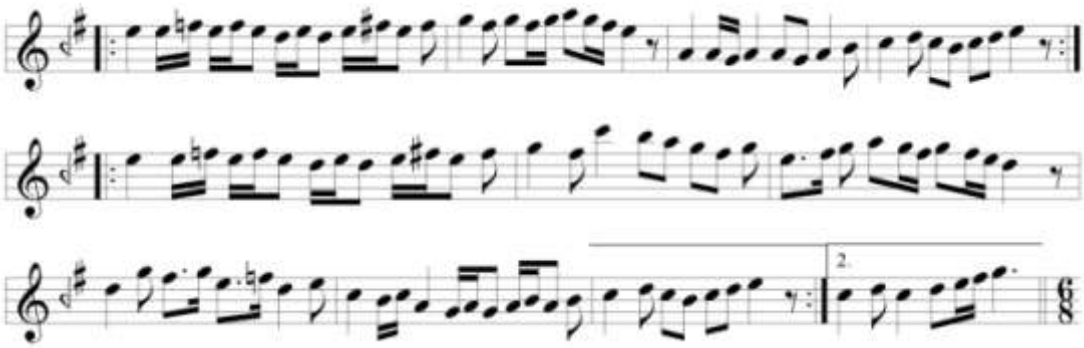

Terennüm bölümünde, bir önceki bölümün perdelerine evc perdesi de katılarak **Hüseynî** makâmı işlenmektedir. Seyir içinde acem perdesi de kullanılmış ve nevâ'ya Rast'lı inilmiştir. Sonunda, gerdâniye tutularak Yürük Semai bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

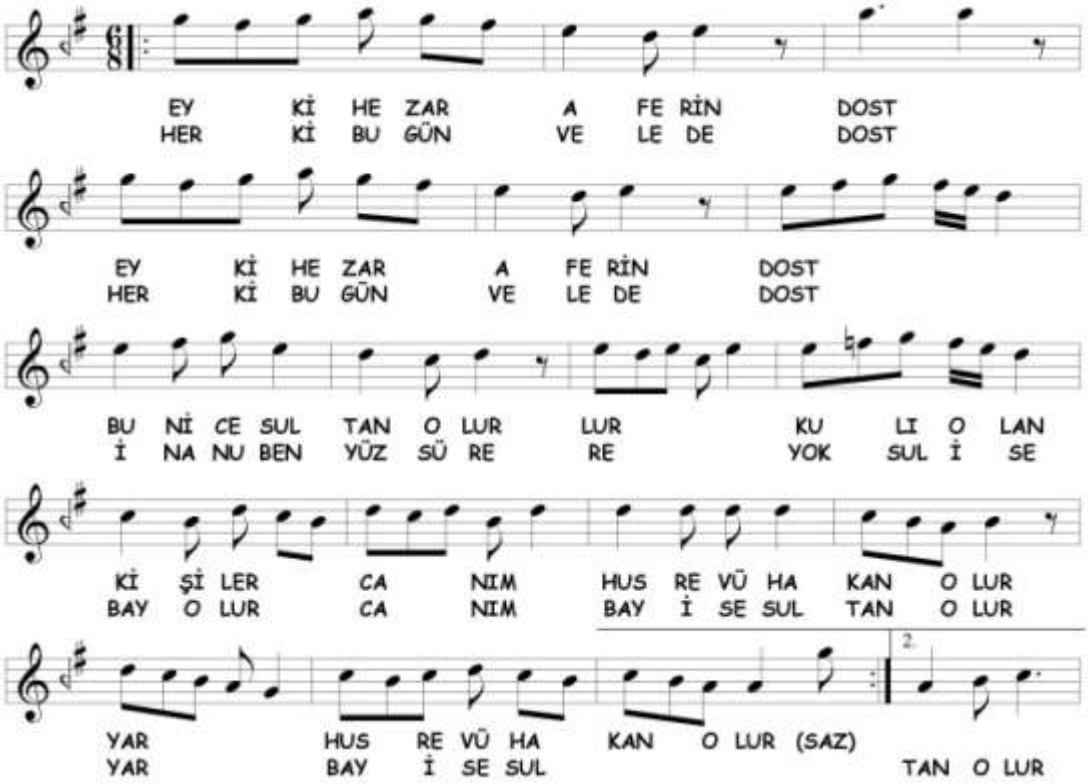

Hüseynî makâmına devam edilmektedir. Hüseynî üzerinde Uşşâk dörtlüsünde gezinildikten sonra nevâ'da Rast'lı ve Bûselik'li kalışlar yapılmıştır. Segâh ve rast perdesinde kalındıktan sonra dügâh'a inilmiş ve en sonunda çargâh perdesi açılarak terennüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak muhayyer'den daha tiz perdelere genişleme yapılmamıştır.

Üçüncü selâmın devamı (3D, 3E, 3F, 3G, 3H, 3I, 3İ) ve dördüncü selâm (4A, 4B) **Pencgâh âyîni** ile aynıdır.

C. Dügâh (-ı Kadîm) Âyîninde Tespit Edilen Makamlar

Âyînde 6 makâm tespit edilmiştir. Bunların dışında kalan 5 makâm Pencgâh âyîninden alınan bölümlerde kullanılmıştır. Tespit edilen makâmlar aşağıdaki gibidir.

1. Dügâh-ı Kadîm
2. Gerdâniye (eski) veya Mâhûr-ı Kebîr
3. Hüseynî
4. Necd-i Hüseynî
5. Nevâ (birinci nevî)
6. Segâh

Pencgâh âyîninden alınan bölümlerde kullanılan makâmlar;

7. *Pencgâh-ı Asl*
8. *Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)*
9. *Müberkaa*
10. *Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân*
11. *Lâlerûh veya Yegâh*

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Dügâh(-ı Kadîm) Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Dügâh-ı Kadîm Nevâ (birinci nevî) Segâh	Segâh Gerdâniye (eski) veya Mâhûr-ı Kebîr (18-19.yy)	Necd-i Hüseynî Hüseynî ***Gerisi Pencgâh âyîni ile aynı:*** *Cânfezâ veya Sabâ-Aşîrân, Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân, Necd-i Hüseynî, Lâlerûh , Pencgâh-ı Asl, Müberkaa Segâh-Mâye, Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)*	***Pencgâh âyîni ile aynı:*** *Segâh Bestenigâr-ı Kadîm*

3. BESTE-İ KADÎMLERDEN HÜSEYNÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hüseynî Makâmı

Hüseynî makâmı, Safiyüddîn'in Kitâbü'l Edvârı'nda (XIII.yy), Merâgî, Şirvânî (XV.yy) ve Alişâh'da bugünkü Arazbâr dizisi olarak görünmekte iken[59], Safiyüddîn'in Şerefiye'sinde ve Şirâzî'de (XIII.yy) bugünkü Uşşâk dizisi görünümündedir.[60] Lâdikli, Seydî ve Tirevî (XV-XVI.yy) makam tanımında bugünkü Hüseynî beşlisinin aralıklarını verirken[61], Hızır bin Abdullâh, Kırşehirli (XV.yy), Kantemiroğlu ve sonrasında gelen nazariyatçılar bugünkü Hüseynî makâmının seslerini vermişlerdir.[62]

B. Hüseynî Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

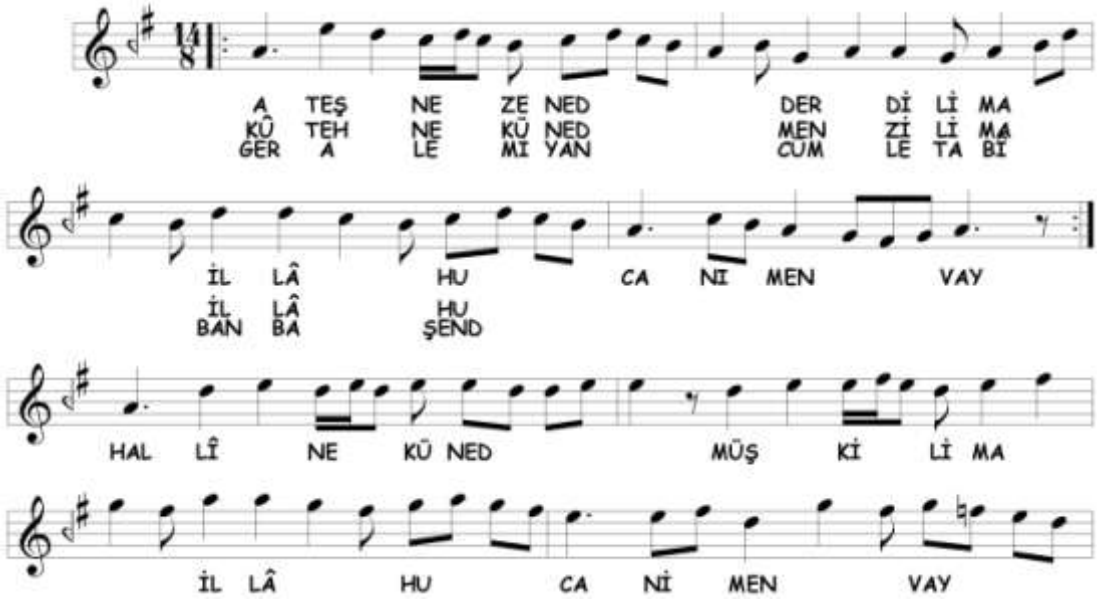

59 Mehmet Nuri Uygun, *Safiyuddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârı*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 1999, s. 197, Sezikli, a.g.e. , s. 69, Bayram Akdoğan, *Fethullah Şirvânî ve Mûsıkî Risâlesi*, Bilge Ajans ve Mat. , Ankara 2009, s. 230. Çakır, a.g.e. , s. 161

60 Uygun, a.g.e. , s. 196, N. Oya Levendoğlu Yılmaz, *XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makâmlar ve Değişim Çizelgeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, GÜFBE, Ankara 2002, s. 105

61 Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi….* , s. 188, Çelik, a.g.e. , s. 34

62 Uslu, a.g.e , s. 70, Çelik, a.g.e. , s. 33, Tura, *Kantemiroğlu,..* s. 62, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 51, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 37, Tırışkan, a.g.e. s. 27, Oransay, a.g.e. s. 32, Cevher, a.g.e. , s. 55, Arel, a.g.e. , s. 45, Ezgi, a.g.e. , s. 94

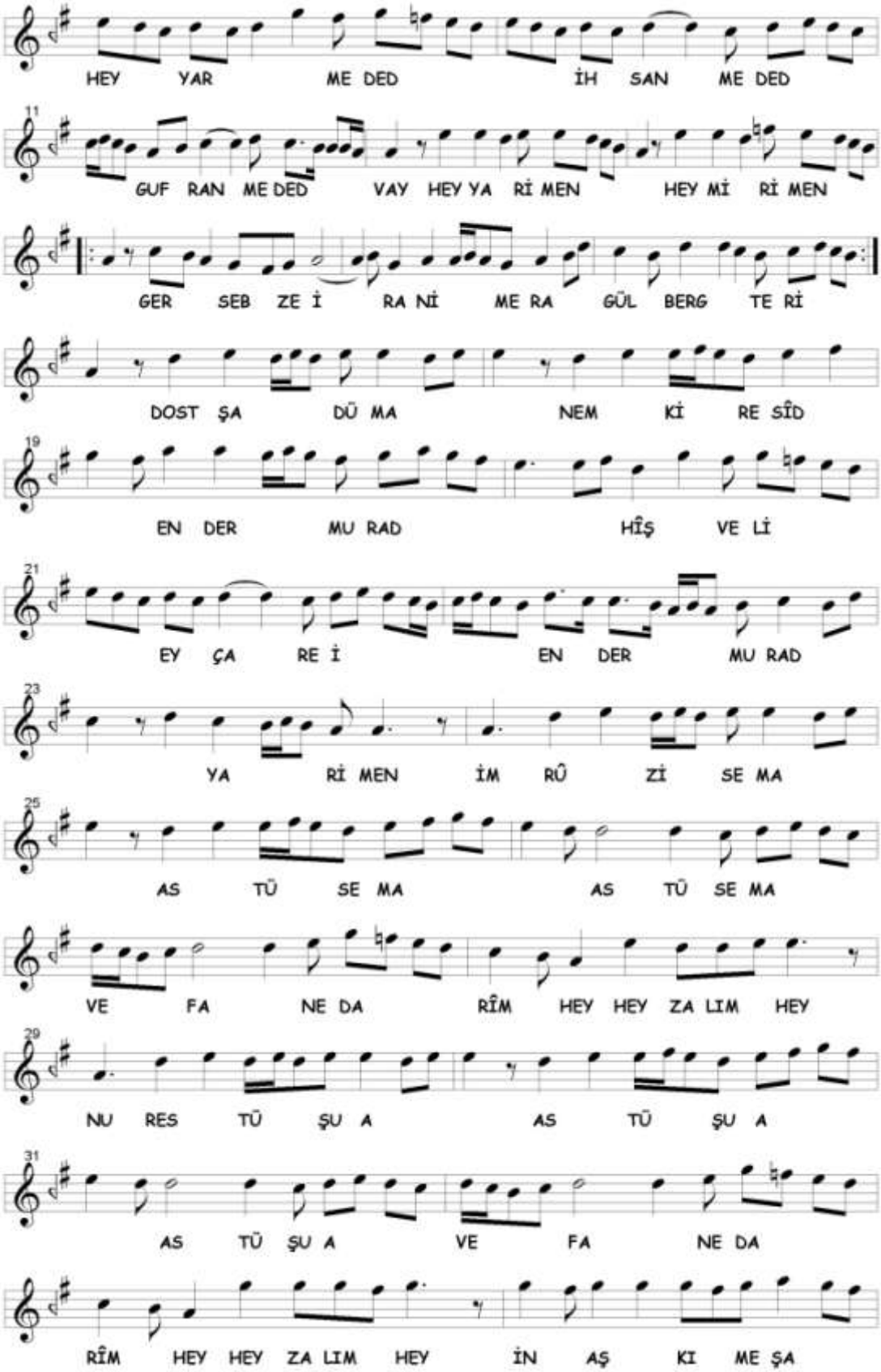
HEY YAR ME DED İH SAN ME DED
11
GUF RAN ME DED VAY HEY YA Rİ MEN HEY Mİ Rİ MEN
GER SEB ZE İ RA Nİ ME RA GÜL BERG TE Rİ
DOST ŞA DÜ MA NEM Kİ RE SÎD
19
EN DER MU RAD HÎŞ VE Lİ
21
EY ÇA RE İ EN DER MU RAD
23
YA Rİ MEN İM RÛ Zİ SE MA
25
AS TÜ SE MA AS TÜ SE MA
VE FA NE DA RÎM HEY HEY ZA LIM HEY
29
NU RES TÜ ŞU A AS TÜ ŞU A
31
AS TÜ ŞU A VE FA NE DA
RÎM HEY HEY ZA LIM HEY İN AŞ KI ME ŞA

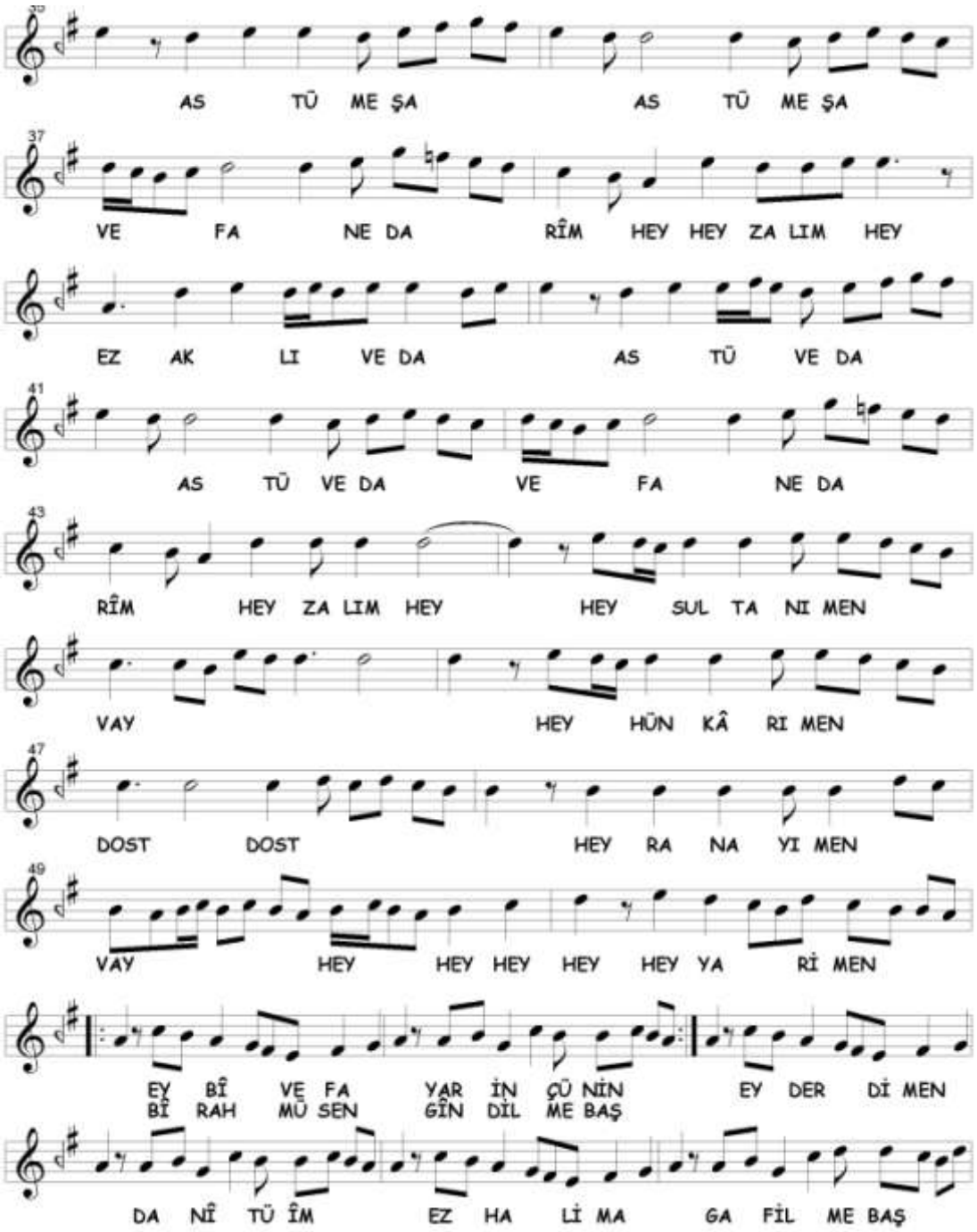

Selâma **Hüseynî** makâmı ile başlanmıştır. Hüseynî beşlisi sesleri ile başlanıp hüseynî'de bugünkü Uşşâk dörtlüsü gösterilerek acem ve evc perdesiyle nevâ'ya inişler yapılmıştır. En sonunda dügâh'a inilerek cümle tamamlanmıştır. Âyînin bundan sonrası, Dügâh âyînin 1C bölümünden itibaren aynıdır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

C. Hüseynî Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde Hüseynî makâmı kullanılmıştır. Diğer makâmlar, Dügâh ve Pencgâh âyîninden alınan bölümlerdedir. Aşağıda sıralama yapılmıştır;

1. Hüseynî

Pencgâh ve Dügâh(-ı Kadîm) Âyînlerinden katılanlar

2. *Bestenigâr-ı Kadîm*
3. *Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân*
4. *Dügâh-ı Kadîm*
5. *Gerdâniye (eski) veya Mâhur-ı Kebîr (18-19.yy)*
6. *Lâlerûh*
7. *Müberkaa*
8. *Necd-i Hüseynî*
9. *Pencgâh-ı Asl*
10. *Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân*
11. *Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)*
12. *Segâh*
13. *Segâh-Mâye*

Kullanılan makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Hüseynî Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hüseynî ***(Dügâh âyîninin 1C bölümünden itibaren aynı)*** *Dügâh-ı Kadîm Segâh*	***(Dügâh âyîni ile aynı)*** *Segâh Gerdâniye (eski) veya Mâhûr-ı Kebîr (18-19.yy)*	***Dügâh âyîni ile aynı*** *Necd-i Hüseynî Hüseynî* ***Gerisi Pencgâh âyîni ile aynı:*** *Cânfezâ veya Sabâ-Aşîrân, Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân, Necd-i Hüseynî, Lâlerûh , Pencgâh-ı Asl, Müberkaa Segâh-Mâye, Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)*	***Pencgâh âyîni ile aynı:*** *Segâh Bestenigâr-ı Kadîm*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. KÖÇEK DERVİŞ MUSTAFA DEDE'NİN (?-1683/84) BAYÂTÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Bayâtî Makâmı

Merâgî'de Bayâtî ismi, 24 şûbenin içinde geçmektedir. Bu şûbe, beş sesten oluşmaktadır; YH (nevâ), Yh (çargâh), YC ve YB arasından (segâh ve nihâvend/kürdî) çıkan bir ses, Y (zengüle), H (rast)'dır.[63] Lâdikli'de aynı perdeler, Nevrûz-ı Bayâtî adı altında verilir.[64] Kantemiroğlu, seyri dügâh'dan başlatmış ve bugünkü Karcığar dizisini göstermiştir.[65] Nâyî Osman Dede'de (XVII-XVIII.yy) Bayâtî, Nevâ makâmının iki şûbesinden biridir. Diğeri Karcığar'dır.[66] Artin, Hâşim Bey ve Uz (ö.1938), bugünkü Bayâtî seyrini göstermiştir.[67] XVIII. asır nazariyatçılarından olan Hızır Ağa (ö.1760) ve Artin, aynı perdeleri vermiş, seyri dügâh'dan başlatmıştır.[68] Abdülbâkî Nâsır Dede, Nevâ makâmı ile başlayıp Uşşâk karâr verdiğini ama hicâz perdesinin iyice azaltılması ve sık sık bayâtî (nim hisar/hisar) perdesinin eklenmesinin kuralları arasında olduğunu yazmaktadır.[69] Arel ve Ezgi'nin tarifleri Artin, Hâşim Bey ve Uz ile aynıdır.[70] Abdülbâkî Nâsır Dede tarifine bakacak olursak makâmın bugünkü Bayâtî anlayışından biraz farklı olduğunu görürüz. Bu anlayışa göre makam seyir esnasında bayâtî (nim hisâr/hisâr) perdesini kullanmaktadır. Kantemiroğlu tarifi ise bugünkü Karcığar tarifi gibidir. Her iki tarifte de bayâtî yani nim hisâr/hisâr) perdesi vardır. Suphi Ezgi, nevâ üzerindeki kullanımla ilgili bir açıklama yaparak; eski ve yeni bestekârlardan bazılarının nevâ'da bir Hicâz geçkisi yapmalarının, Bayâtî'nin mürekkep olduğunu ispatlamadığını açıklamıştır.

Yukarıdaki tarifleri ve bugün notası elimizde olan Bayâtî makâmında yazılmış eserlere baktığımızda genel olarak iki nevî Bayâtî olduğunu görürüz. Biz bu çalışmamızda Nâsır Dede ve Kantemiroğlu tariflerine birinci nevî Bayâtî, Arel ve Ezgi tarifine de ikinci nevî Bayâtî adını vereceğiz.

---

[63] Sezikli, a.g.e. , s. 76
[64] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 165
[65] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 148
[66] Fares Harîri, *Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsıkî*, Metin Öz. ve Haz. Onur Akdoğu, İzmir 1991, s.
[67] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 43, Tırışkan, a.g.e. , s. 26, Oransay, a.g.e. , s. 12
[68] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 138
[69] Aksu, a.g.e. , s. 190, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 58
[70] Arel, a.g.e. , s. 44, Ezgi, a.g.e. , s. 57

B. Bayâtî Âyîn-i Şerîfi'nin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

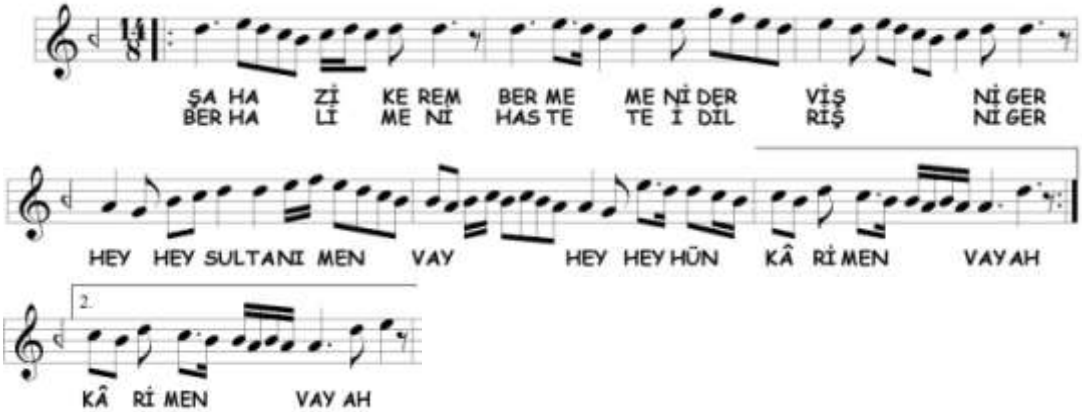

Birinci selâma nevâ perdesi civarından başlanmıştır. Rast-gerdâniye arasındaki perdelerde gezinilerek, nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmış, dügâh'a inilerek ikinci nevî **Bayâtî** makâmı gösterilmiştir. Ezginin tekrarında hüseynî perdesi açılarak 1B'ye geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

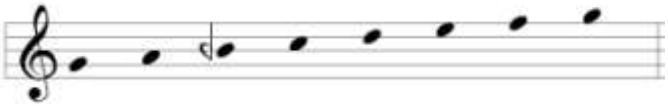

1B

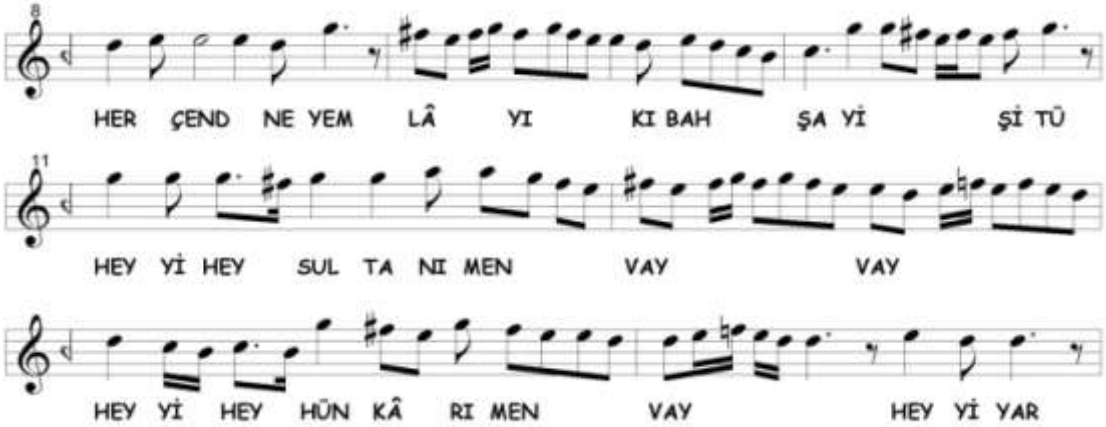

Hüseynî'de Uşşâk, Nevâ üzerinde Rast ve Bûselik dörtlüsünde gezinilerek sonunda nevâ perdesinde kalınmış ve ikinci nevî **Nevâ** makâmına geçki yapılmıştır.

Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir. 1A bölümünün ezgisi tekrar edildikten sonra 1C bölümüne geçilmiştir.

1C

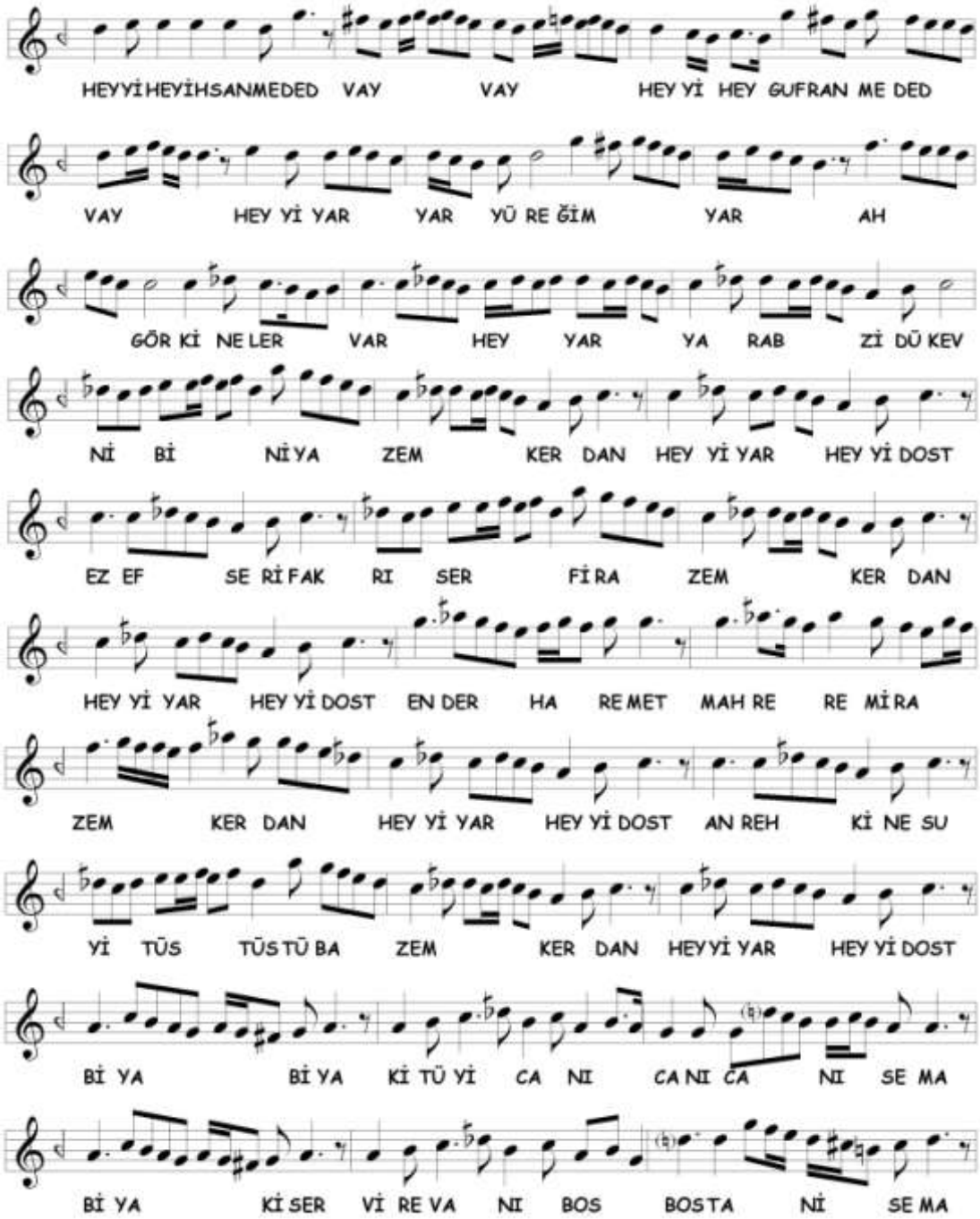

1B bölümü perdeleri ile seyre devam edildikten sonra hicâz perdesi alınmış, çargâh'da kalışlar yapılarak ikinci nevî **Çargâh**[71] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Çargâh perdesinde sürekli kalışlar vardır. Tize doğru genişlemelerde muhayyer ve şehnâz perdeleri kullanılmıştır. Seyrin sonuna doğru bugünkü Uşşâk dörtlüsüyle dügâh'a inilerek **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ-Perîşân** makâmına geçici geçki yapılmıştır.[72] En sonunda Nişâbur sesleri ile nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir.

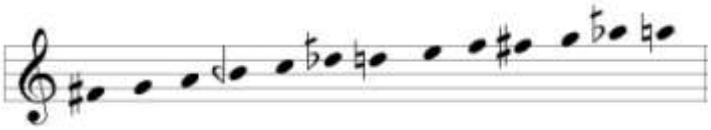

1D

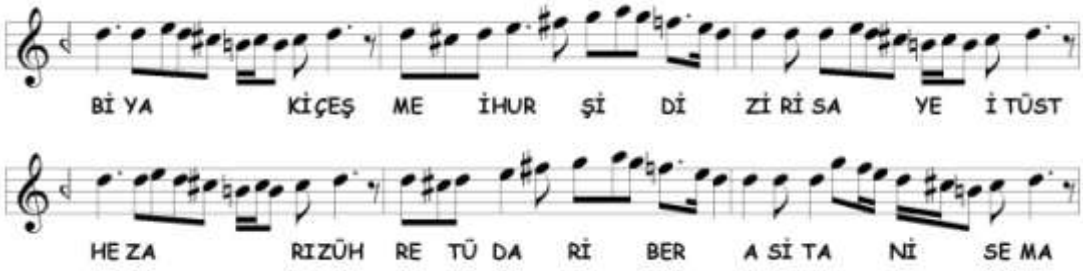

Gonca-i Rânâ[73] makâmında seyredildiğini düşünüyoruz. Bûselik perdesine Nişâbur'lu inişlerle beraber nevâ'da Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[71] İkinci nevî Çargâh makâmı hakkında bilgi için Çargâh Âyîni bölümüne bakınız.
[72] Makâm hakkında bilgi için Pencgâh Âyîni 3D bölümüne bakınız.
[73]**Gonca-i Rânâ** makâmı Nâsır Dede'nin bir eserden işittiği ezgiye verdiği addır. Eseri bilemediğimizden dolayı tanıma benzer bu seyrin Gonca-i Rânâ olduğunu düşündük. Tanımı şöyledir; "*Nişâbûr âgâze idüb, nevâ perdesinde karâr ider. Bu terkîb bir te'lifde mesmu'an bu nev isimle sebt olundu.*" Aksu, a.g.e. , s. 200.

1E

Buradaki terennüm bölümü Pencgâh âyînin birinci selâmının sonundaki terennüm ile aynıdır. **Nevâ üzerinde Bûselik** seslerinde dolaşılmıştır. Yeden olan nim hicâz perdesinde kısa bir kalış yapılarak ikinci selâma bağlanılmaktadır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

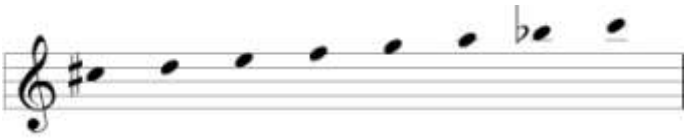

İkinci Selâm

2A

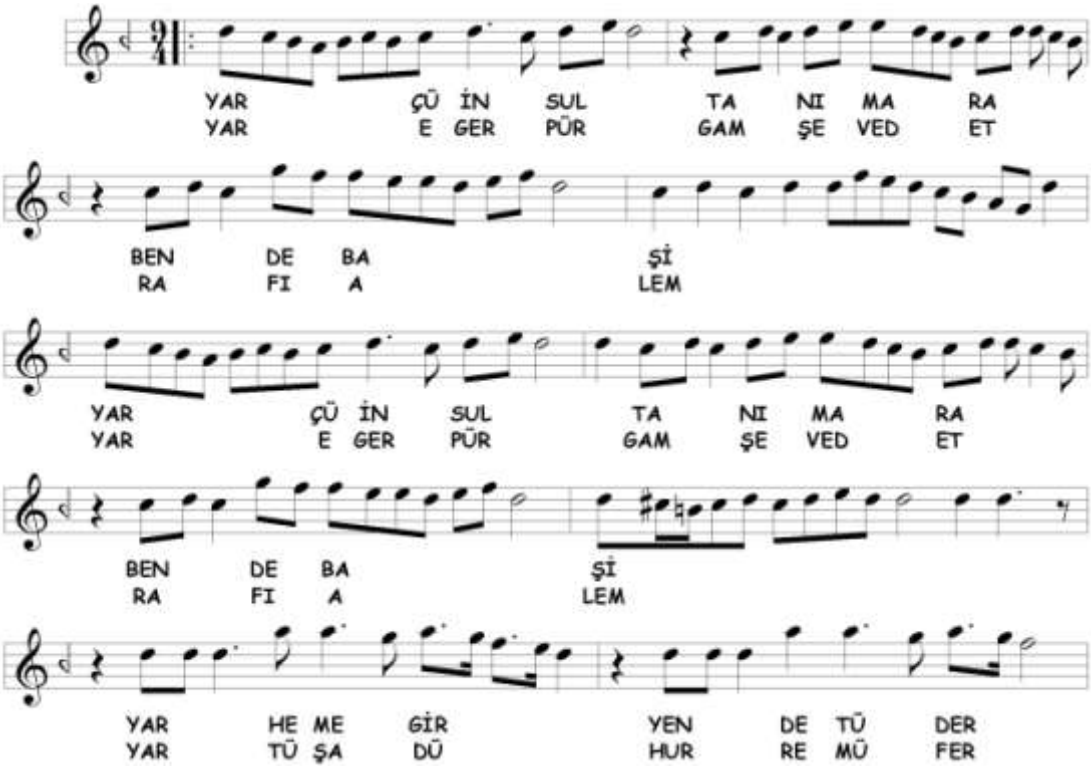

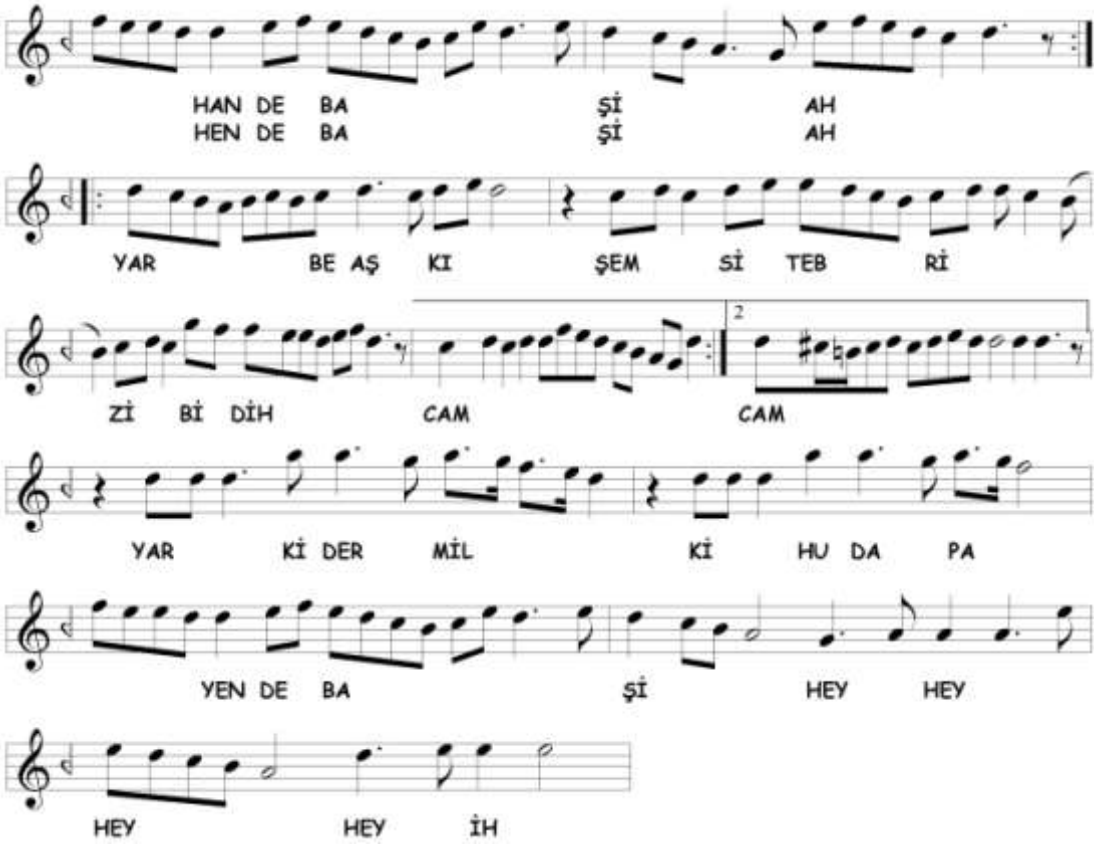

İkinci selâm yine nevâ perdesinden başlanmıştır. **Isfahân** makâmına kesin geçki yapılmıştır. İkinci nevî Bayâtî yürüyüşü ile devam edilerek, nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmış ve Nişâbur sesleri gösterilmiştir. Dügâh'da karâr verildikten sonra ve hüseynî tutularak 2B bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

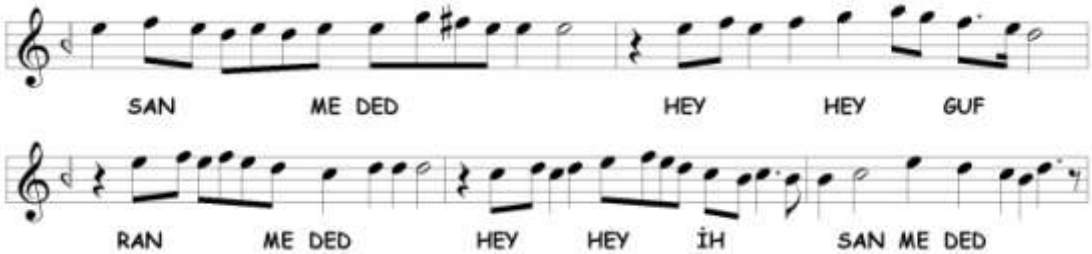

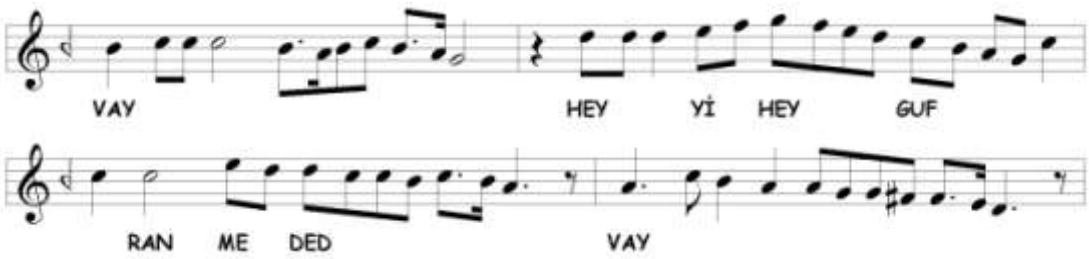

Lâlerûh veya **Yegâh** makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî'de Uşşâk ve nevâ'da Bûselik'li kalındıktan sonra bugünkü Uşşâk dizisi seslerinde dolaşılarak rast'a inilmiştir. Çargâh ve dügâh'da asma kalındıktan sonra karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

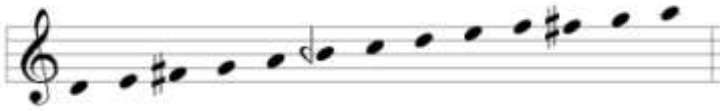

2C

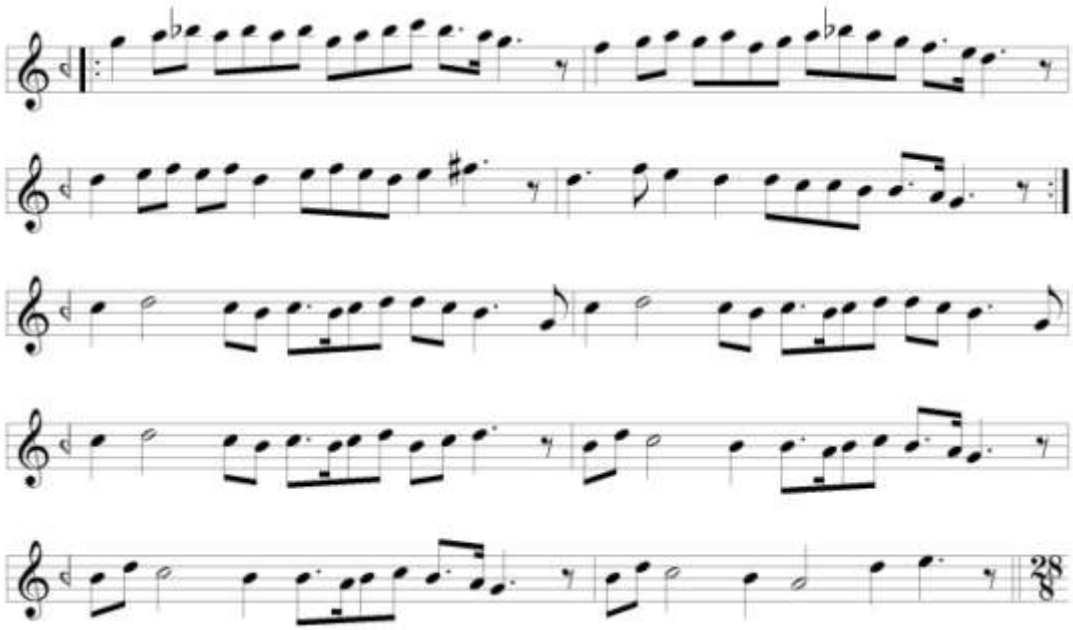

İkinci selâmın terennüm bölümünde **Gerdâniye** makâmına geçki yapılmıştır. Gerdâniye ve nevâ perdesinde Bûselik'li kalışlardan sonra evc perdesinde asma kalınmış ardından acem perdesi alınarak rast'a inilmiştir. Rast perdesine sürekli

inişler yapılmış ve dügâh'da kalınmıştır. Sonunda hüseynî açılarak üçüncü selâma geçilmiştir.[74] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Üçüncü Selâm

3A

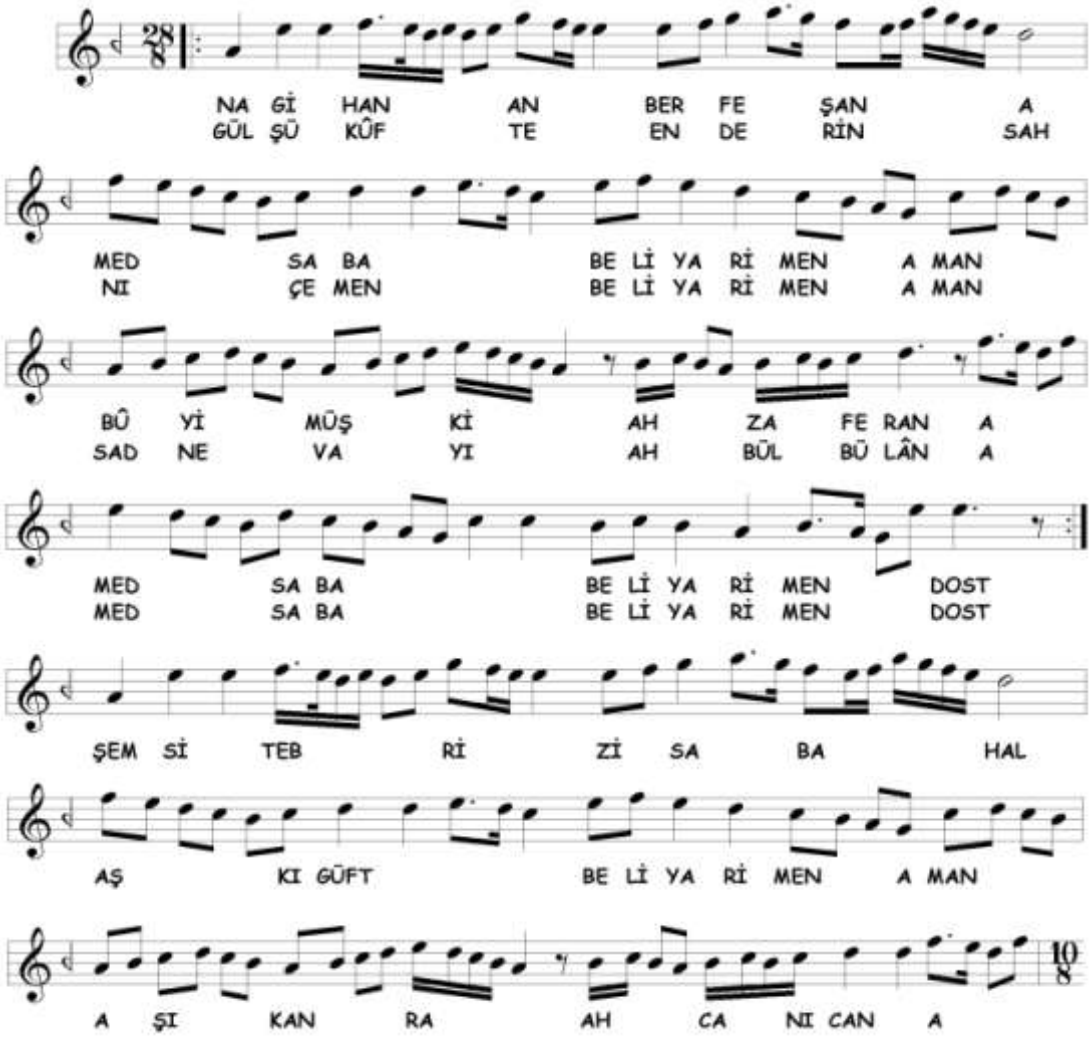

[74]Aslında sünbüle perdesi genel olarak Gerdâniye makâmında kullanılmaz. Fakat Gerdâniye makâmında yazılmış bazı eserlerde seyrin başında bu perdenin kullanıldığını görüyoruz. Örnek olarak XVIII.yy'da yaşamış olan; Ebûbekir Ağa'nın "*Bakılır mı o şeh-i kişver…*" mısrasıyla başlayan Beste'sini, yine aynı yüzyılda yaşamış Tanbûrî Mustafa Çavuş'un "*Çıkalım dağlar başına…*" mısrasıyla başlayan Şarkı'sını ve bir sonraki yüzyılda adı geçen Hacı Fâik Bey'in (ö.1891) "*Ey kemân ebrû şehid-i…*" mısrasıyla başlayan Beste ve "*Beni sermest eden çeşmin ile…*" mısrası ile başlayan Aksak Semâî'ni verebiliriz.

Üçüncü selâma **Necd-i Hüseynî** makâmıyla girilmiştir. Hüseynî'de Kürdî ve nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılarak bugünkü Uşşâk dizisinde gezinilmiştir. Sonunda Aksak Semâî usulü içinde Hüseynî beşlisi ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

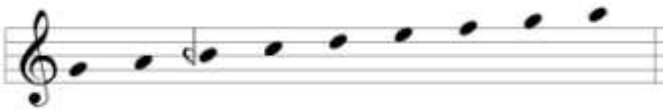

3B

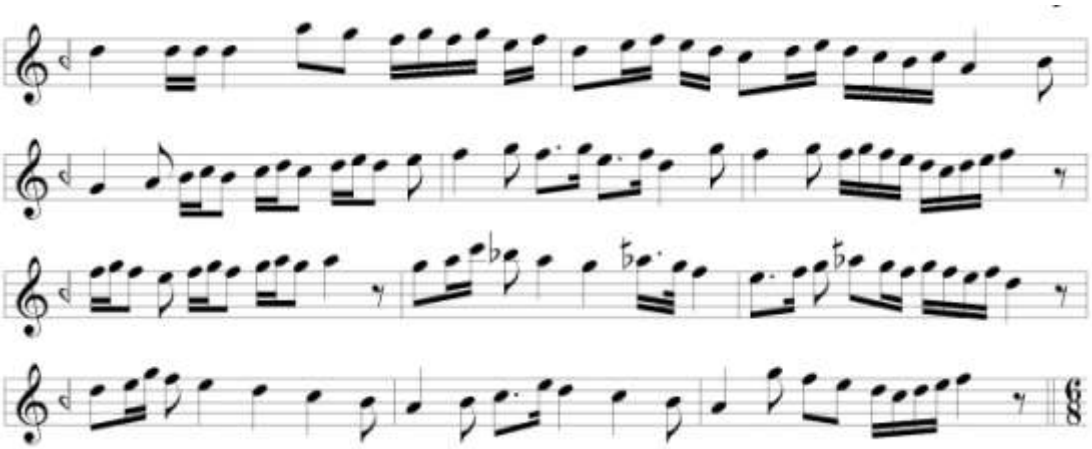

Terennümde **Acem** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Acem perdesinde kalışlar yapılmış, sünbüle perdesiyle gerdâniye'ye, makâmla ilgisi olmayan şehnâz perdesiyle acem ve nevâ'ya inilmiştir. Karâr perdesi gösterilip tekrar acem'de kalınarak diğer bölüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

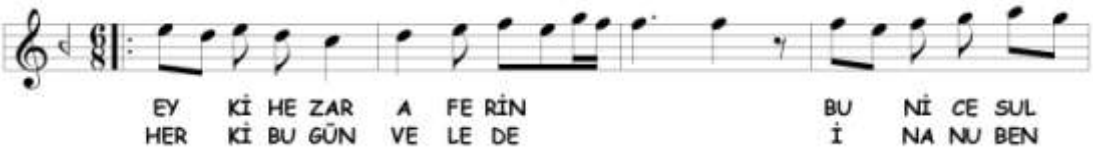

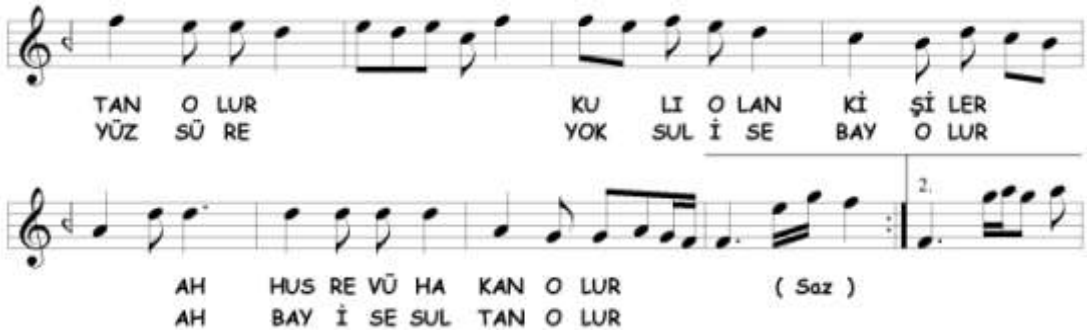

Birinci nevî **Acem-Aşîrân**[75] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Çargâh üzerinde bugünkü Çargâh dörtlüsü gösterilip acem ve nevâ perdelerinde kalışlardan sonra dügâh'a inilerek Acem makâmı gösterilmiş oradan karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

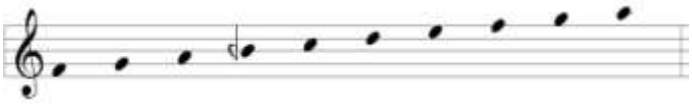

3D

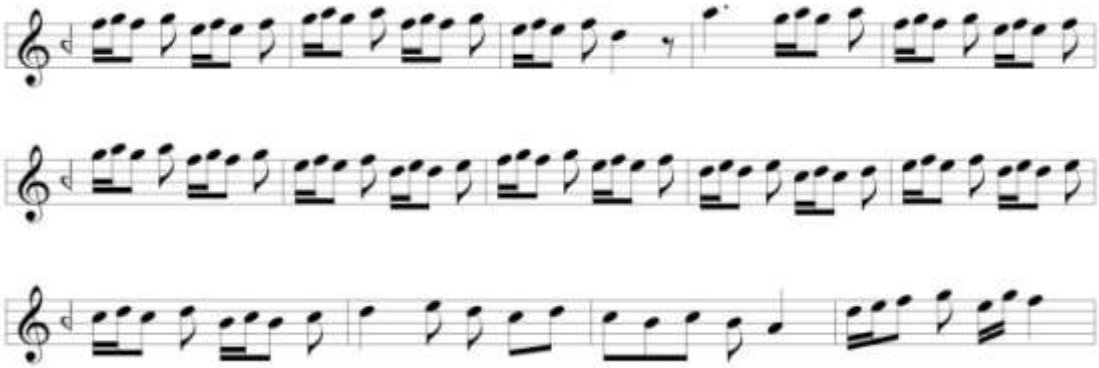

Terennümde tekrar **Acem** makâmına dönülmüştür. Uşşâk dizisi sesleri içinde acem civarında dolaşıldıktan sonra karâra varılmış, sonunda acem tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[75] Acem-Aşîrân hakkında bilgi için Acem-Aşîrân âyînine bakınız.

3E

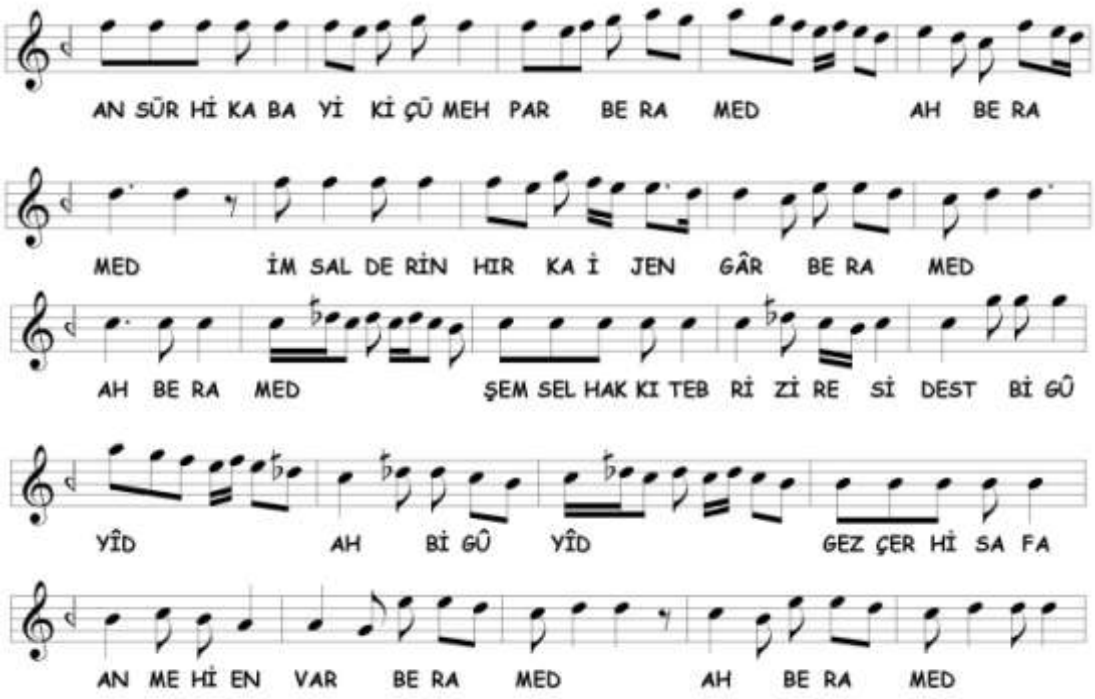

Acem makâmı ile devam edilen bölümde acem ve nevâ perdelerinde kalındıktan sonra çargâh perdesi tutularak **Sabâ** veya **Zirefkend-i Kûçek** makâmına geçici geçki yapılmış ve sonunda nevâ perdesinde kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

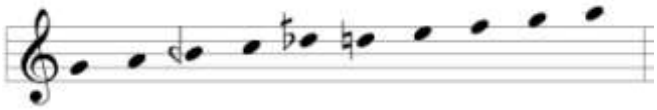

3F

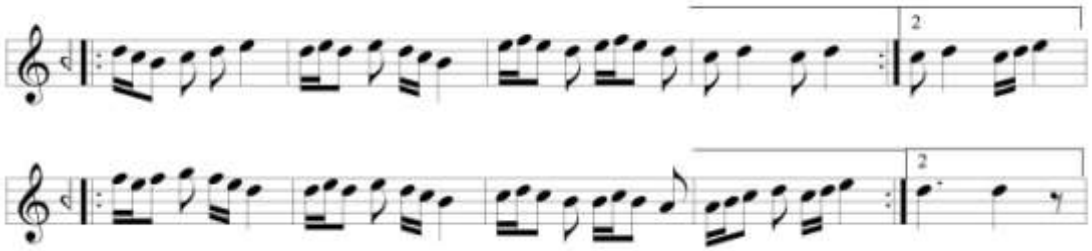

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Bayâtî** makâmı ile devam edilmektedir. Uşşâk dizisi içinde nevâ civarında gezilmiştir. Sonunda nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

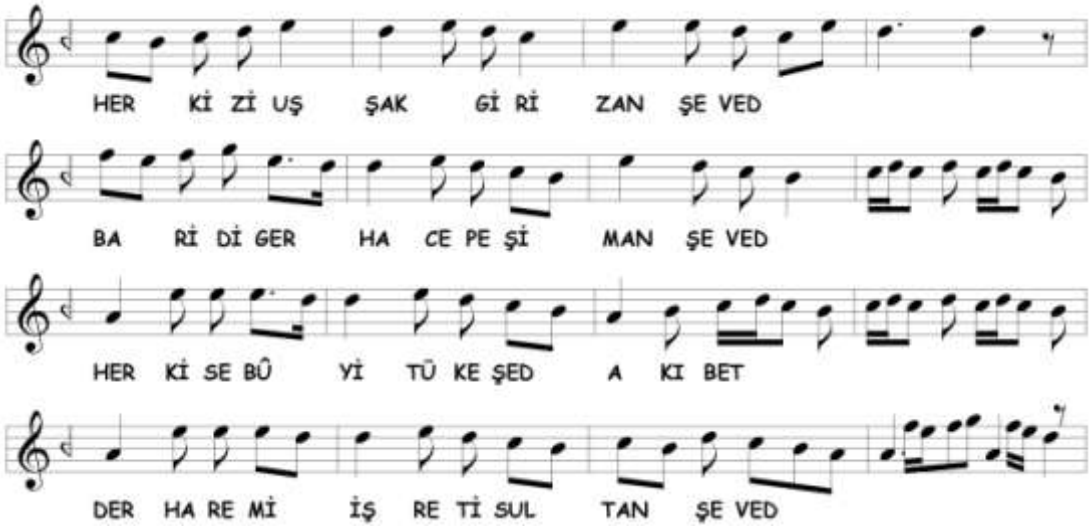

İkinci nevî **Bayâtî** makâmına devam edilmektedir. 3F bölümü ile aynı perdeler kullanılmıştır.

3H

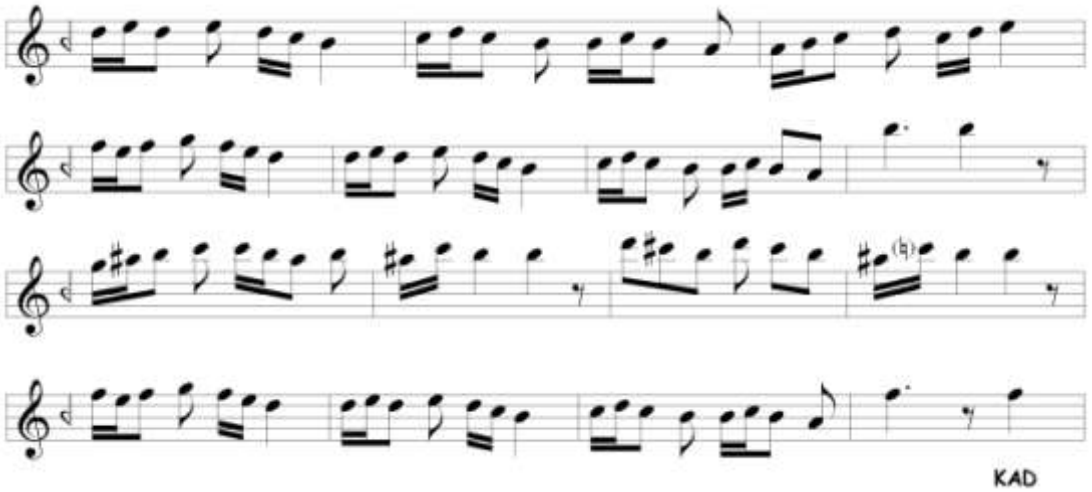

Terennümde ikinci nevî **Bayâtî** makâmı seyri içinde **tiz segâh perdesi üzerinde Müsteâr** geçici geçkisi yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3I

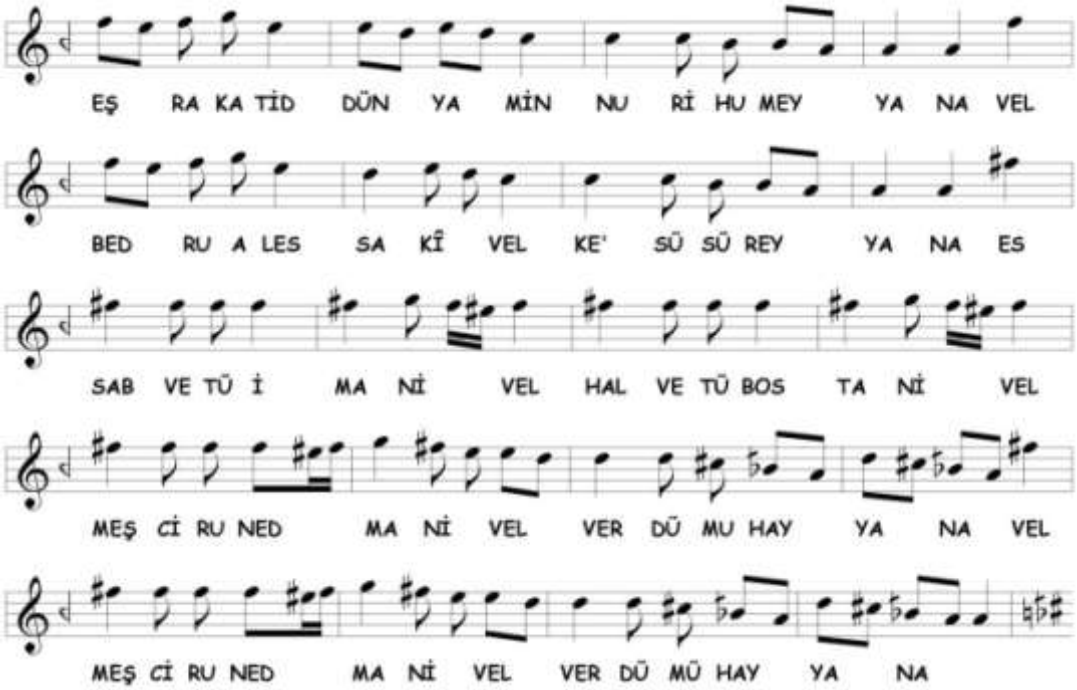

3F ve 3G bölümlerinde olduğu gibi ikinci nevî **Bayâtî** makâmında gezinildikten sonra evc açılmış, bu perdede sürekli kalındıktan sonra Hicâz'lı karâr verilerek **Evc-Horasân**[76] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

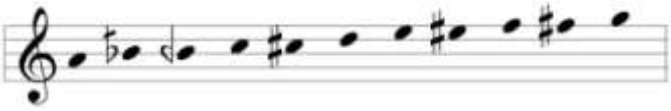

3İ

[76] **Evc-Horasân** makâmını Artin'de görüyoruz. Seyir şu perdelerden oluşmaktadır: "*evc, hüseynî, evc, gerdâniye, hüseynî, nevâ, gerdâniye, evc, hüseynî, nevâ, hicâz, evc, gerdâniye, muhayyer, evc, gerdâniye, hüseynî, evc, evc, gerdâniye, evc, hüseynî, nevâ, hicâz, segâh (dik kürdî), nevâ, hicâz, segâh (dik kürdî), dügâh, segâh (dik kürdî), dügâh, zirgüle, dügâh, segâh (dik kürdî), hicâz, nevâ, hicâz, segâh (dik kürdî), dügâh, zirgüle, dügâh*" Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 53

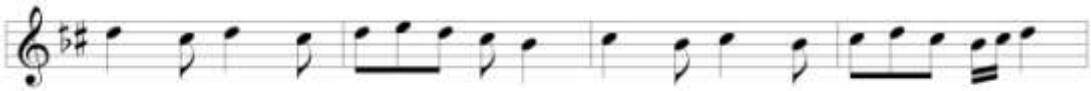

Terennüme **Hicâz** makâmı ile devam edilerek, nevâ'da kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

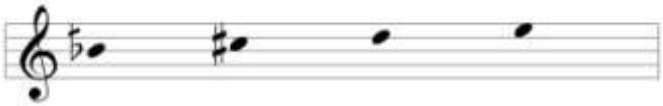

3J

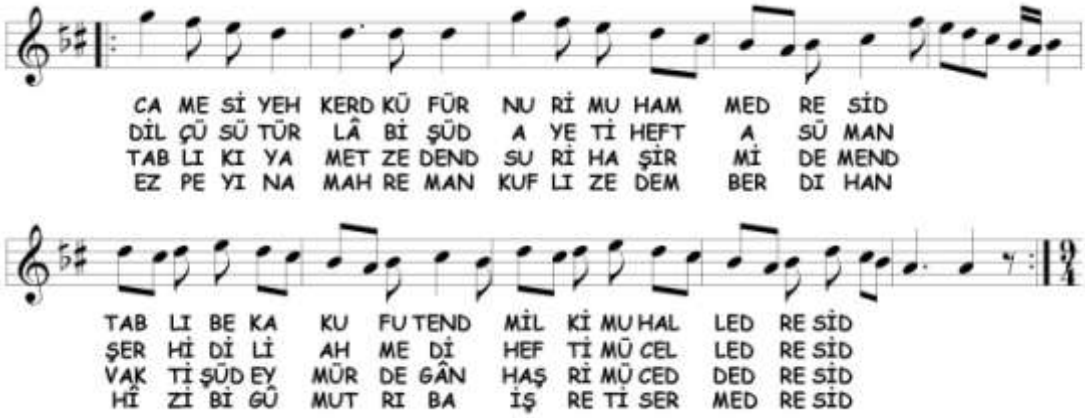

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinilmiş, acem perdesi kullanılarak nevâ ve dik kürdî perdelerinde asma kalındıktan sonra dügâh'a inilerek üçüncü selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

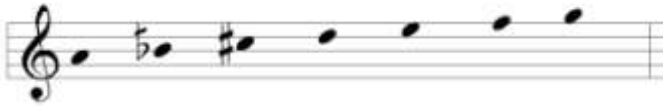

Dördüncü Selâm

4A

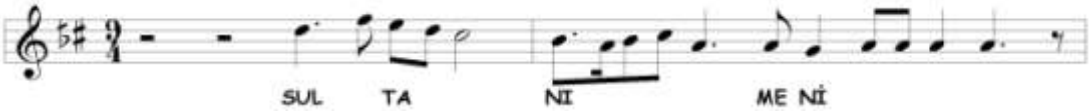

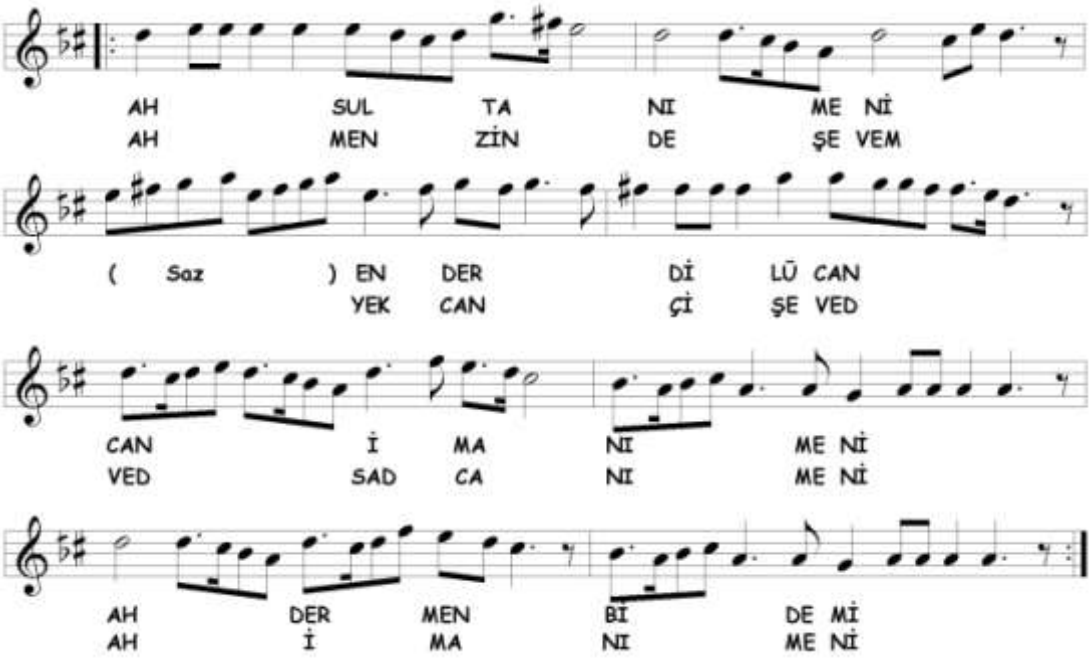

Dördüncü selâmda **Hicâz** makâmında seyredilmektedir. Seyirde, hüseynî'de Uşşâk'lı, nevâ'da Rast'lı kalışlar yapılmış, acem perdesi ile karâra gidilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

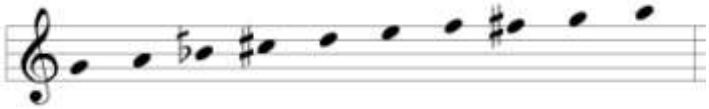

C. Bayâtî Âyîninde Tespit Edilen Makamlar

Âyînde birbirinden farklı 16 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Acem-Aşîrân (birinci nevî)
3. Bayâtî (ikinci nevî)
4. Bûselik (nevâ üzerinde)
5. Çargâh (ikinci nevî)
6. Evc-Horasân
7. Gerdâniye
8. Gonca-i Rânâ
9. Hicâz
10. Isfahân
11. Lâlerûh veya Yegâh
12. Müsteâr (tiz segâh üzerinde)
13. Necd-i Hüseynî
14. Nevâ (ikinci nevî)
15. Sabâ veya Zirefkend-i Kûçek
16. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Bayâtî Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bayâtî (ikinci nevî) Nevâ (ikinci nevî) Çargâh (ikinci nevî) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân Gonca-i Rânâ Bûselik (nevâ üzerinde)	Isfahân Lâlerûh veya Yegâh Gerdâniye	Necd-i Hüseynî Acem Acem-Aşîrân (birinci nevî) Sabâ veya Zirefkend-i Kûçek Bayâtî (ikinci nevî) Müsteâr (tiz segâh üzerinde) Evc-Horasân Hicâz	Hicâz

2. BUHÛRÎZÂDE MUSTAFA ITRÎ EFENDİ'NİN (1630/40?-1711/12) SEGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Segâh Makâmı

Merâgî, Lâdikli ve Alişâh'da Segâh şûbesi, T ile C'den oluşan iki aralığa bölünmüştür. Merâgî'de perdeler, H [rast], Y [dügâh] ve YC [segâh]'dir.[77] Lâdikli ve Alişâh, aynı aralıkları A (yegâh) üzerinde göstermiştir.[78] Bunun bugünkü Rast dörtlüsünün ilk üç sesinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Kırşehirli'nin Harîrî çevirisinde bu perdelere segâh evi kûçek [sabâ/nim hicâz/hicâz] perdelerini de eklemiştir.[79] Seydî, segâh perdesinden başlanıp Rast evinde karâr kıldığını yazmıştır.[80] Kantemiroğlu tarifinde ve Artin seyrinde makâmın kendi perdesinden yukarı ve aşağı olmak üzere üç perde ile oluşacağını göstermişlerdir. Kullanılan perdeler; rast, dügâh, segâh, çargâh ve nevâ'dır.[81] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, perde aralıkları daha geniştir. Doğal perdeler ile tiz nevâ'ya kadar çıkılmıştır.[82] Abdülbâkî Nâsır Dede bunlardan farklı bir perde ismi vermemiştir.

Bu kitaplara göre bugünkü Segâh makâmı seslerinde bulunan dik hisar perdesi yoktur. Kürdî yedeni ise Nâsır Dede'den itibaren tanımlarda yerini almıştır.[83] Tanbûrî Cemil Bey'den sonra Rauf Yektâ Bey, Sâdeddin Arel ve Suphi Ezgi, tanımlarında dik hisâr perdesini kullanmışlardır.[84]

Eski Segâh eserlere baktığımızda kullanılan dizi aşağıdaki gibidir.

Yukarıdaki dizinin aralıklarına sahip olan dizi bugünkü segâh üzerinde Ferâhnâk dizisidir.

---

[77] Sezikli, a.g.e. , s. 74
[78] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 161, Çakır, a.g.e. , s. 133
[79] Uslu, a.g.e. , s. 72
[80] Mithat Arısoy, *Seydî'nin El-Matla İsimli Eseri Üzerine Bir Çalışma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1988, s. 34
[81] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 58, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 39
[82] Daloğlu, a.g.e. , s. 14
[83] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 36
[84] Arel, a.g.e. , s. 259, Yektâ, a.g.e. , s. 72, Ezgi, a.g.e. , s. 87

O zamanki nazariyat kitaplarındaki Segâh makâmını aklımıza getirdiğimizde ve âyînin seyrine baktığımızda, kullanılacak olan perdenin hüseynî perdesi olması gerektiğini düşünüyoruz. Fakat incelenen notanın donanımında dik hisâr perdesi vardır. Biz notaya bağlı kalarak bugünkü Segâh donanımı ile notayı yazdık.

B. Segâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

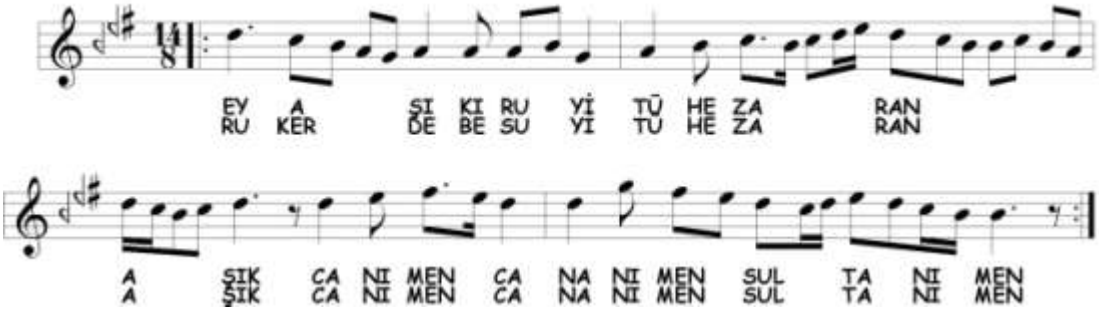

Âyînin birinci selâmına nevâ perdesinden başlanmıştır. Yerinde Rast beşlisi seslerinde dolaşılarak nevâ'da kalışlar yapılmış, Segâh beşlisi sesleri ile segâh'a inilerek[85] **Segâh** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1B

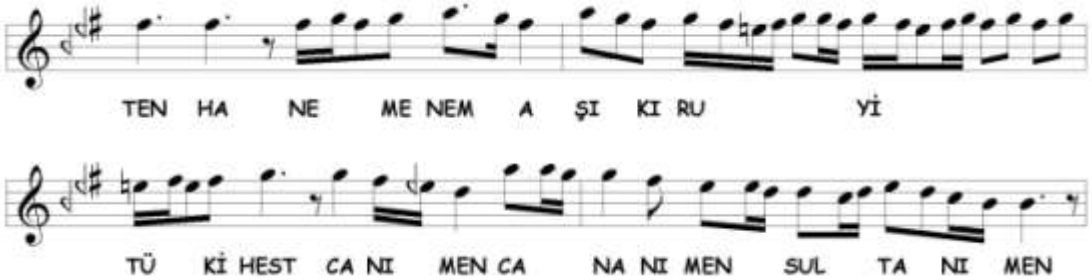

[85] Bizce hüseynî perdesi kullanılmıştır.

Evc açılarak devam edilen bölümde düşüncemize göre **Hisâr-ı Kadîm**[86] makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî perdesi alınarak gerdâniye perdesinde asma kalındıktan sonra dik hisâr perdesiyle nevâ'ya[87] inilmiş sonunda karâra varılmıştır. 1A bölümü tekrar edildikten sonra 1C bölümüne geçmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

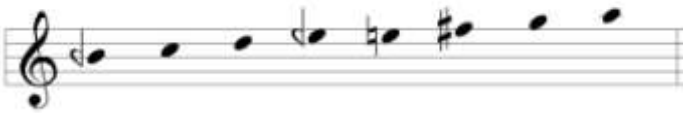

1C

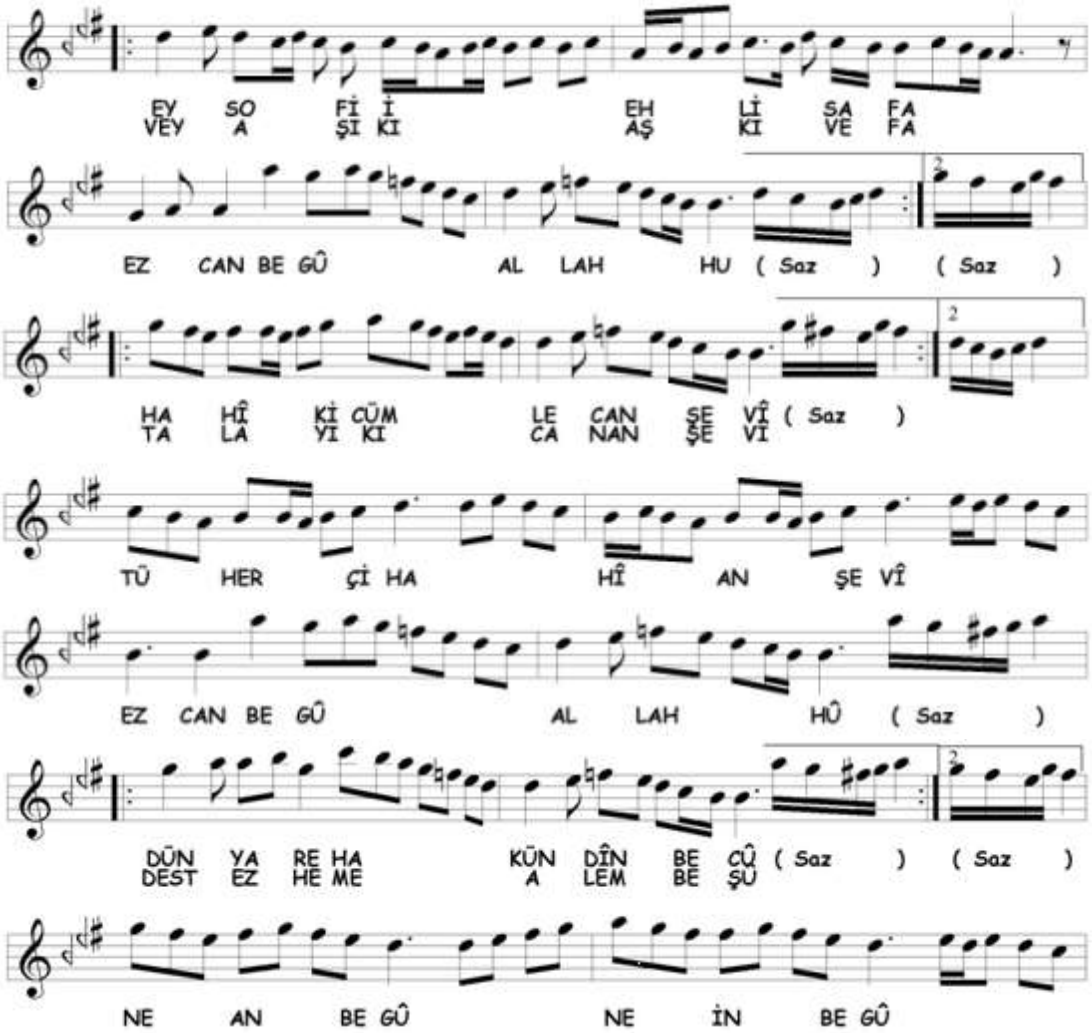

[86] Nâsır Dede **Hisâr-ı Kadîm** makâmını şöyle tarif ediyor: "*Evc perdesinden âgâz idüb gerdâniye ve muhayyer yine gerdâniye ve evc ve hüseynî perdesini seyredüb nevâ perdesine geldikde segâh perdesinedek Irâk karâr ider*." Aksu, a.g.e. , s. 176

[87] Bizce nevâ'ya hüseynî perdesi alınarak Rast'lı inilmiştir.

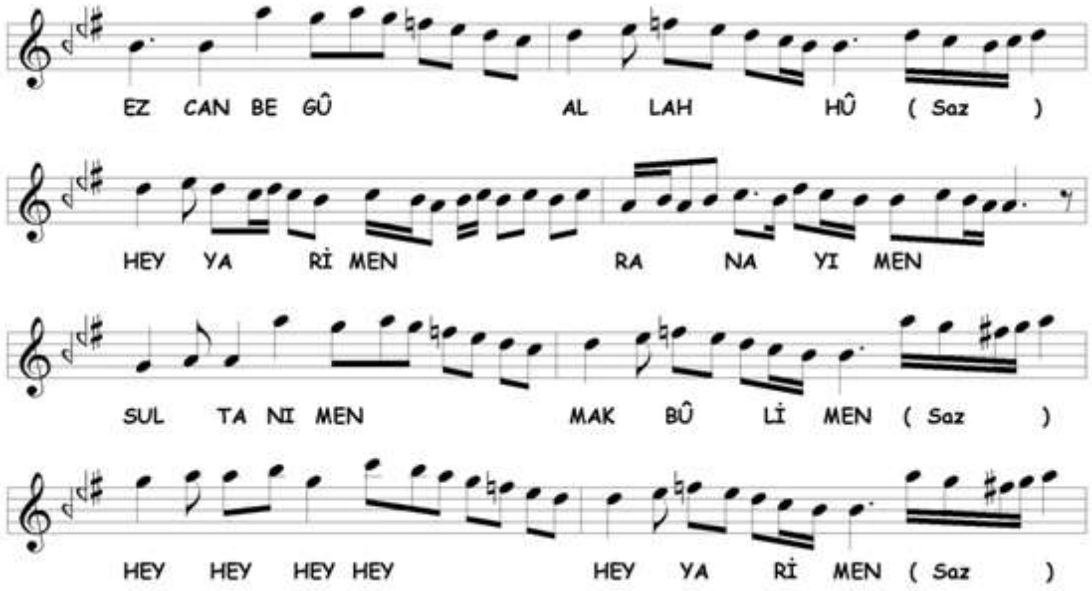

1C bölümüne **Segâh-Mâye** makâmıyla girilmiştir.[88] Yerinde Uşşâk'lı kalıştan sonra **Segâh** ve **Segâh-Mâye** sesleri ile devam edilmiş ve karâra varılmıştır. 1A bölümünden farklı olarak segâh'a acem perdesi alınarak inişler vardır ve seyir tiz çargâh perdesine kadar genişletilmiştir.[89]

1D

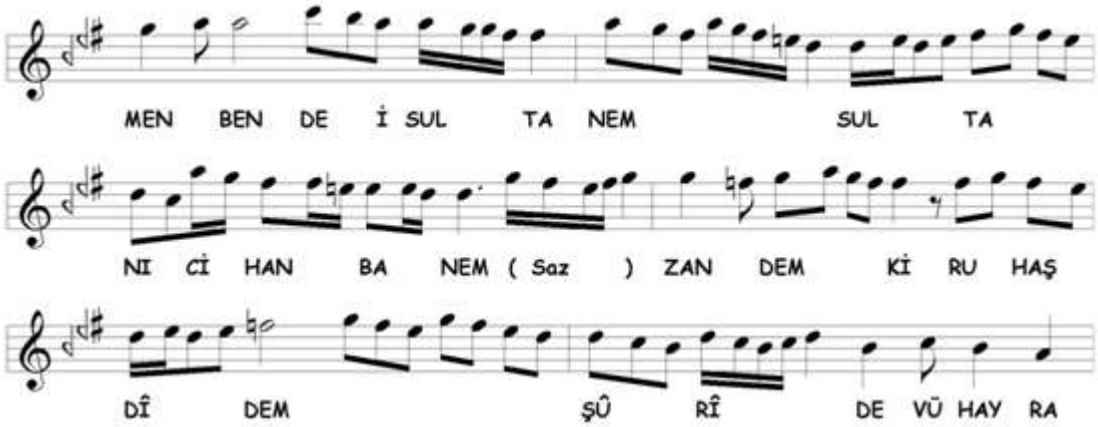

[88] Segâh-Mâye makâmı hakkında bilgi için Mâye Âyîni bölümüne bakınız.
[89] Bizce, dik hisâr perdesi hüseynî olmalıdır.

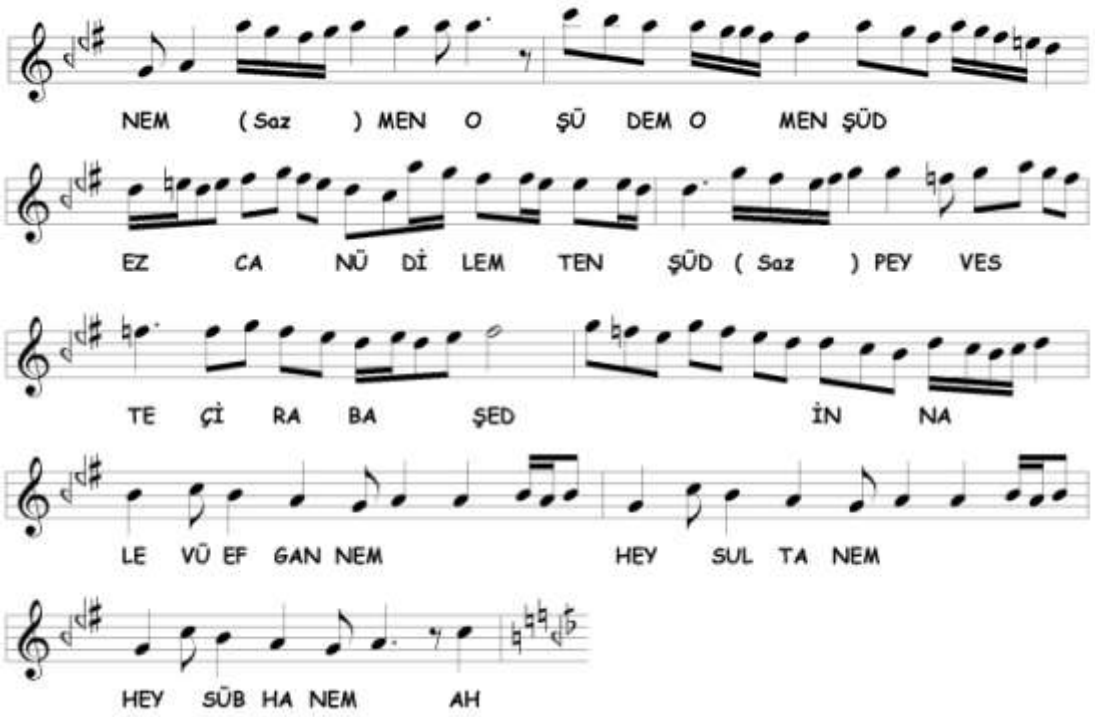

Muhayyer tutulduktan sonra evc'e Irâk'lı inip sonrasında nevâ üzerinde Rast seslerine geçilmiş, nevâ'da Rast gösterildikten sonra gerdâniye perdesi tutulmuş, acem perdesi alınarak **Arazbâr** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ ve dügâh'da Uşşâk'lı kaldıktan sonra aynı ezgi tekrarlanmıştır. En sonunda dügâh'da Uşşâk'lı kalınmış, çargâh tutularak 1E bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1E

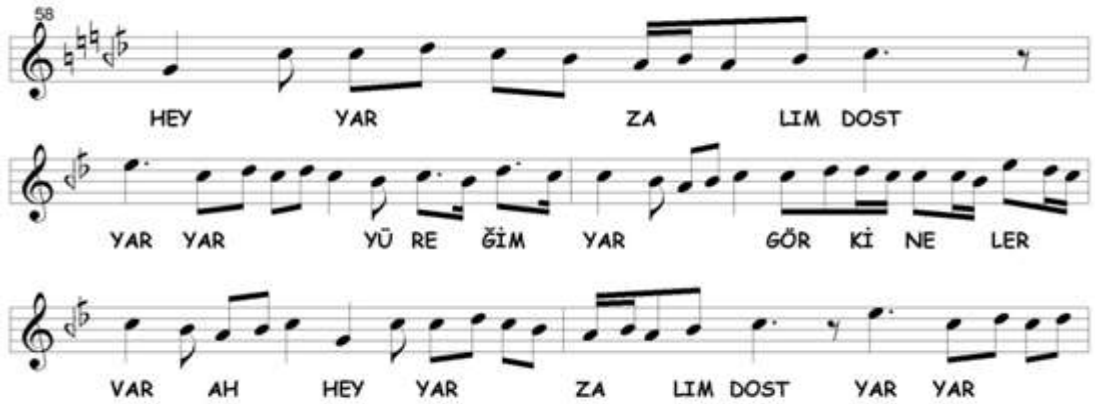

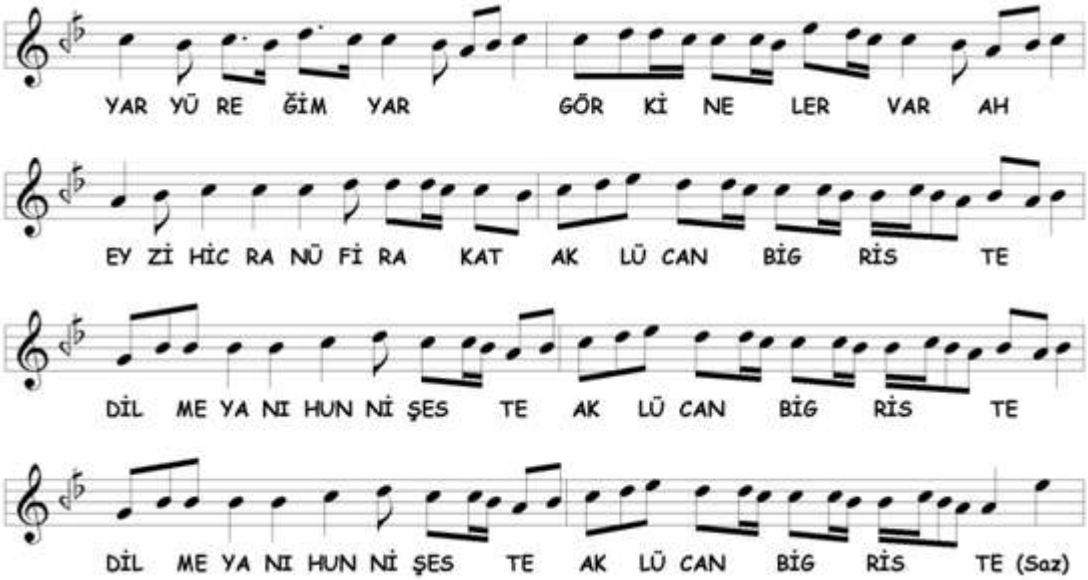

1E bölümünde **Sabâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyir sırasında çargâh başta olmak üzere segâh perdesinde asma karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

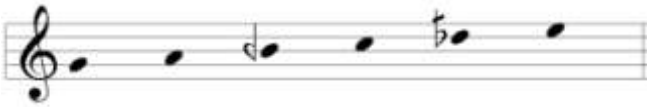

1F

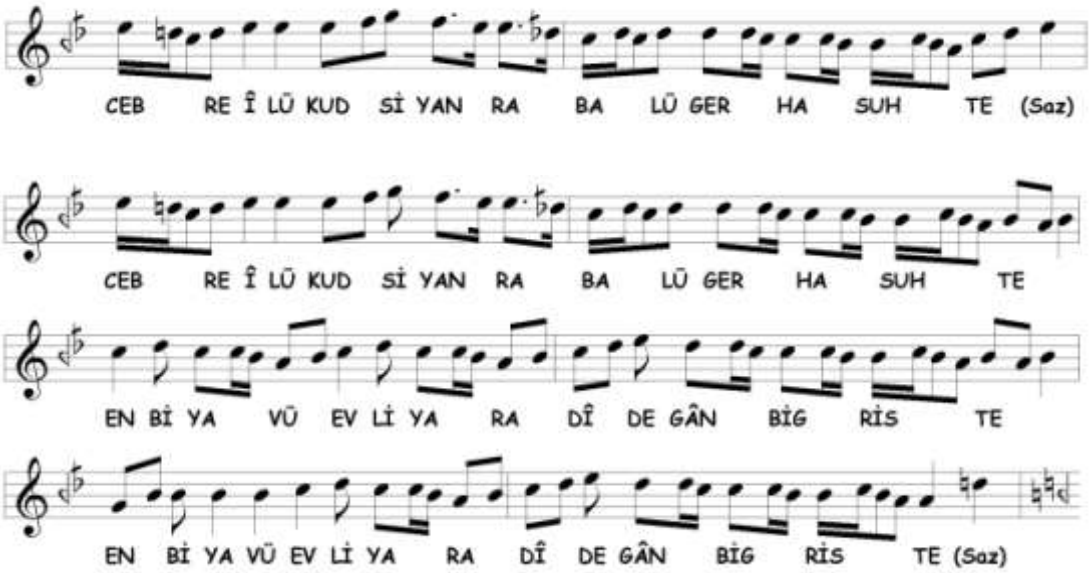

Kûçek veya **Vecd-i Hüseynî** makamına geçki yapılmıştır.[90] Seyrin başında ve Sabâ seyri içinde nevâ perdesi ile hüseynî'de kalışlar yapılmış, karâr verildikten sonra nevâ açılarak 1G bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

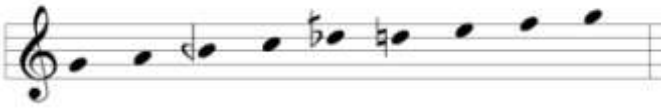

1G

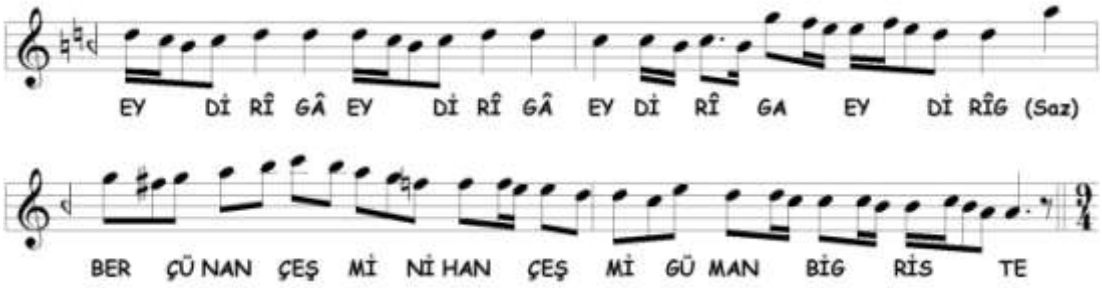

İkinci nevî **Bayâtî** makâmıyla selâm sonlandırılmıştır. Seyirde, Uşşâk dizisinde dolaşılırken bir ara evc perdesi de kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

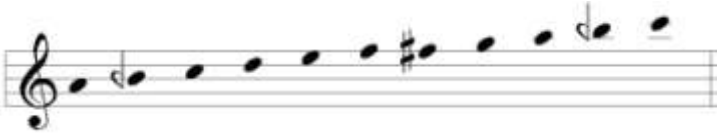

[90] Kantemiroğlu, Hızır Ağa, Nâsır Dede gibi nazariyatçılarının **Kûçek** tanımında, aslında nevâ perdesi yoktur. Gerdâniye'den hüseynî'ye Uşşâk'lı inildikten sonra hemen sabâ (nim hicâz/hicâz) perdesi alınarak Sabâ makâmına geçilmektedir. Fakat bazı eserlerde bunun dışına çıkılmış ve nevâ perdesi kullanılmıştır. Artin, Hüseynî makâmı ile başlayıp Sabâ karâr eden bir makâmın seyrini yazmıştır. Bu makâmın adı **Vecd-i Hüseynî**'dir. Artin, kitabında ilk mısrası "Eflâke çıkarsan yeridir her geceler, ahım" olan bestenin zeminine **Vecd-i Hüseynî** dediklerini yazmıştır. Bu eser notalarda Dede Efendi adına **Sabâ** makamı olarak kayıtlıdır. Eser, gerdâniye-hüseynî atlaması ile başlamış, önce nevâ perdesi kullandıktan sonra **Sabâ** makâmına geçmiştir. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 48, 60. Biz 1G bölümünde evc perdesi olmasa da Kûçek makâmının olabileceğini düşündük.

İkinci Selâm

2A

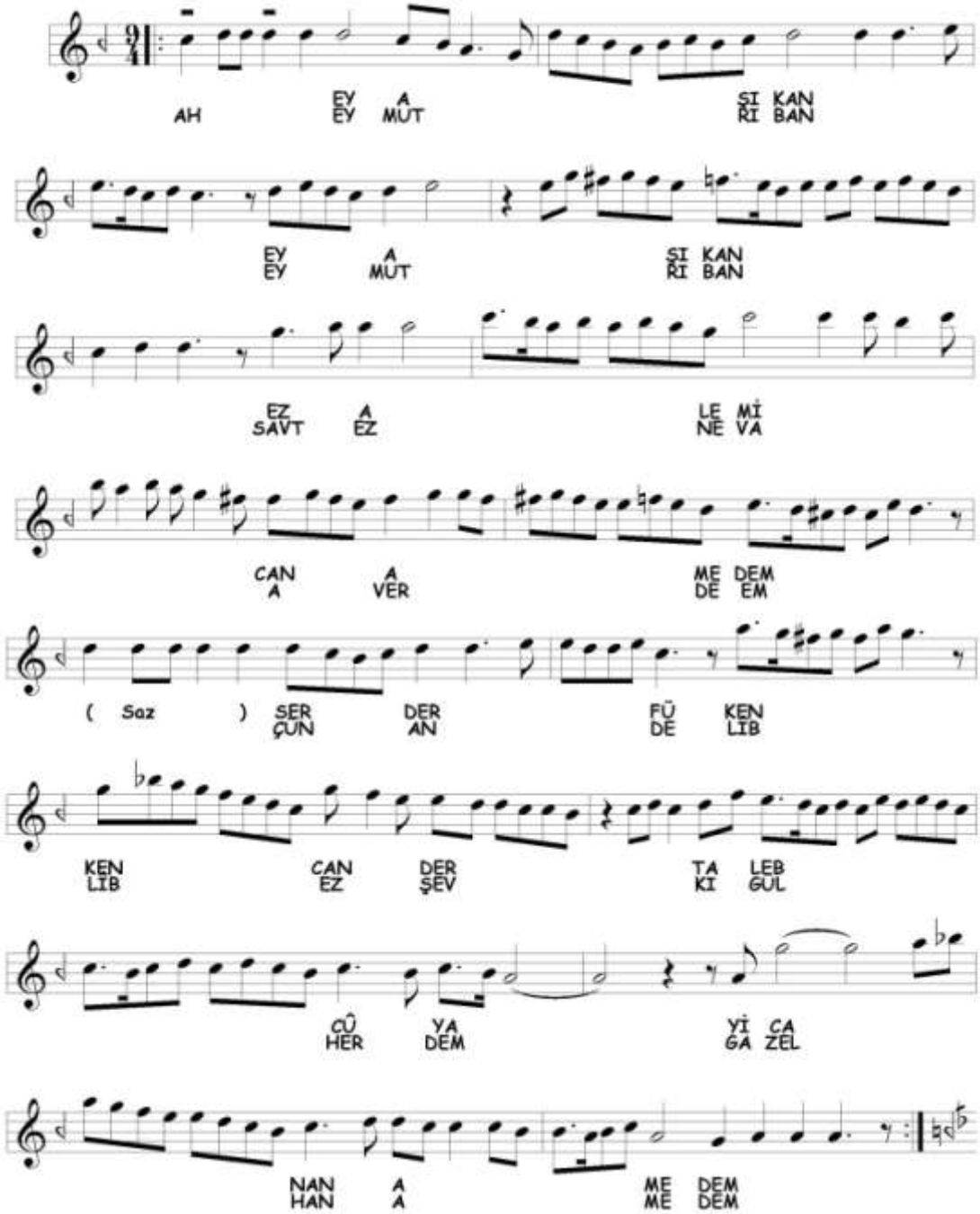

İkinci selâmda birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiştir. Nevâ dizisinin kullanılmasının yanında nevâ üzerinde Bûselik'li kalışlar yapılmış arada nim hicâz yedeni de gösterilmiştir. Nevâ makâmı seyrinden farklı olarak karâra giderken sünbüle perdesi alınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

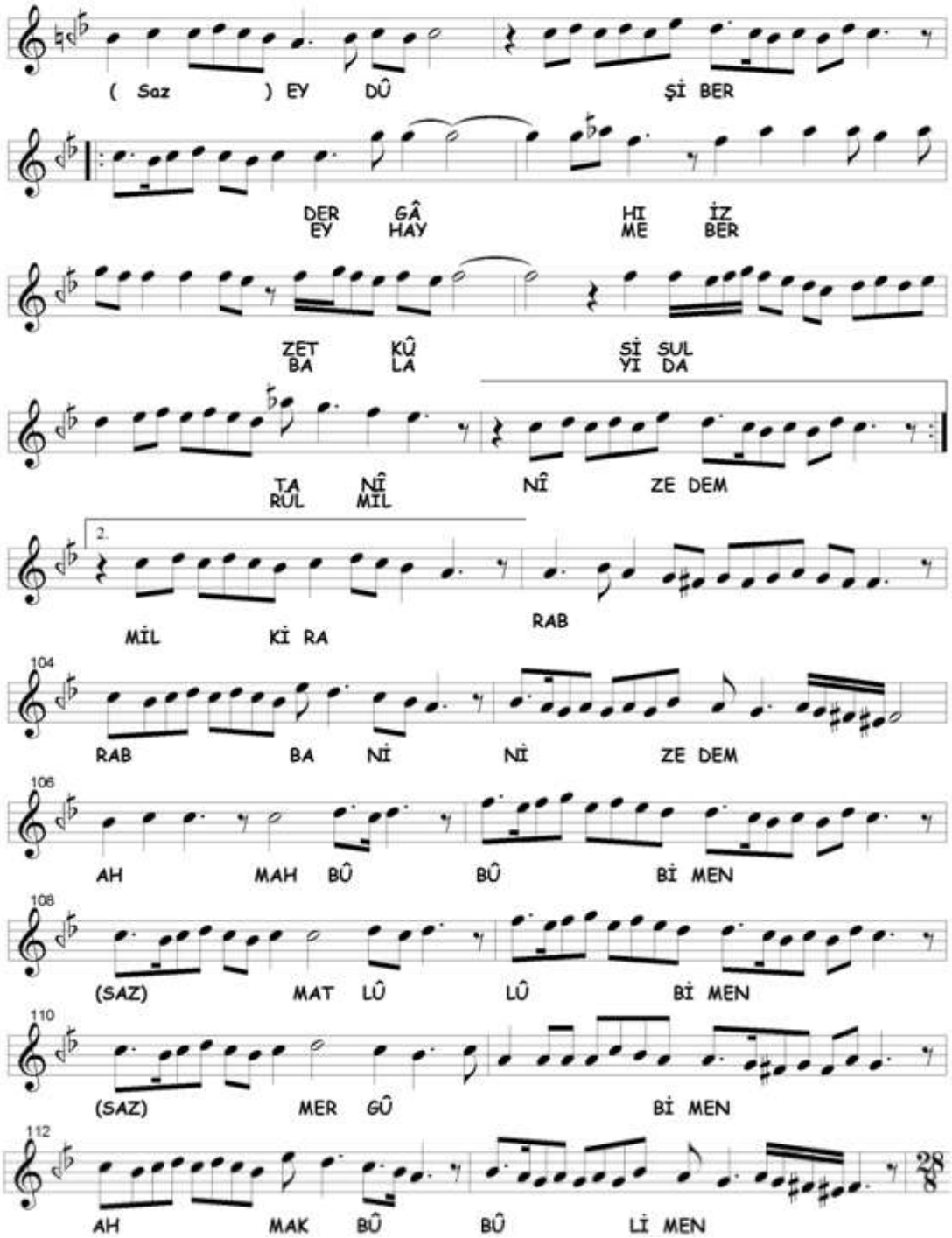
(Saz) EY DÛ Şİ BER
DER GÂ HI İZ
EY HAY ME BER
ZET KÛ Sİ SUL
BA LA YI DA
TA NÎ NÎ ZE DEM
RUL MIL
2.
MİL Kİ RA RAB
104
RAB BA Nİ Nİ ZE DEM
106
AH MAH BÛ BÛ Bİ MEN
108
(SAZ) MAT LÛ LÛ Bİ MEN
110
(SAZ) MER GÛ Bİ MEN
112
AH MAK BÛ BÛ Lİ MEN

2B bölümünde **Bestenigâr** veya **Muhâlif-i Irâk**[91] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Çargâh perdesi üzerinde Hicâz seslerinde dolaşılarak gerdâniye, acem ve çargâh perdelerinde kalışlar yapılmış ve acem-aşîrân yedeniyle ırâk'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

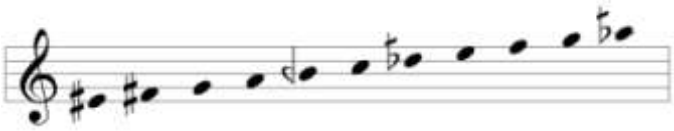

Üçüncü Selâm

3A

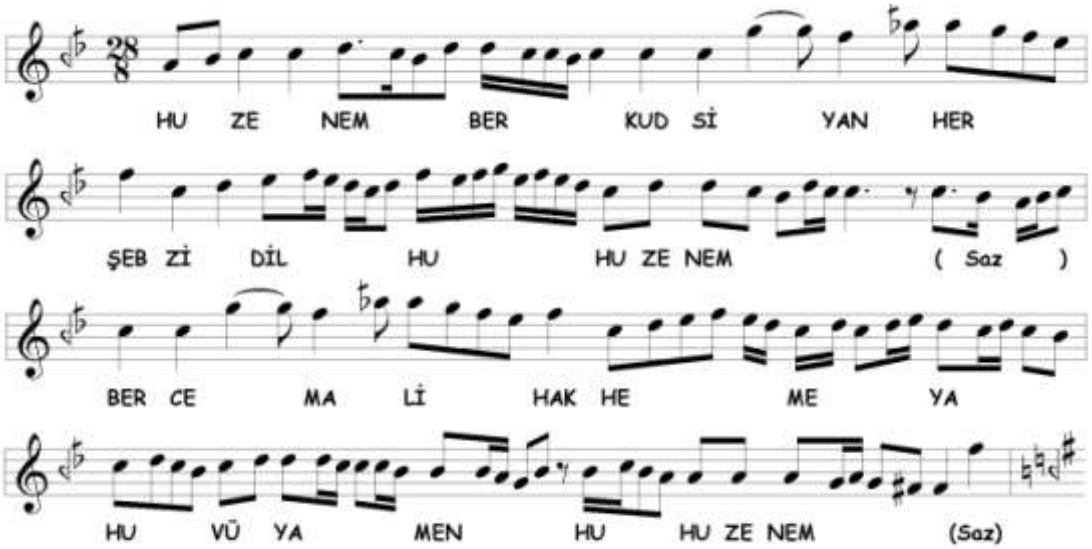

Üçüncü selâma **Bestenigâr** veya **Muhâlif-i Irâk** makâmıyla devam edilmektedir. Bu defa karârda acem-aşîrân yedeni kullanılmamıştır. Bunun dışında

[91]Bir dönemi Itri ile birlikte geçirmiş olan Kantemiroğlu'nun, edvârında bu seyre uyan makâmın adı **Muhâlif-i Irâk**'tır. Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 108. Eski edvârlara göre açıkladığı Bestenigâr makâmı tarifinde ise, evc'den hareket ederek segâh'da karâr verildiği yazılıdır. Tura, a.g.e. , s. 150. Bu tarif Nâsır Dede'nin **Hisâr-ı Kadîm** tarifine benzer. Kantemiroğlu Edvarı'nda bestekârı belirtilmemiş "Külliyât-ı Makâmat" isimli eserde Muhalif-i Irâk bölümünde de bugünkü Bestenigâr yapılmıştır. Aynı eserde Bestenigâr bölümünde ise seyre Evc açarak girilmiş, nevâ'ya Rast'lı inildikten sonra segâh'dan bayâtî (nim hisar) perdesine çıkılıp segâh'da karâr verilmiştir. Kantemiroğlu'nda Bestenigâr makâmı adı altında kaleme alınmış bir başka eserde de yine evc açıp evc'de kalışlar yaptıktan sonra nihâvend (kürdî) yedeni ile segâh'da kalmıştır. Nâsır Dede ayrıca Büzürg tanımında, bugünkü Bestenigâr tanımını vererek Bestenigâr ile arasında pek fark görünmediğini yazmaktadır. Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 54

kullanılan perdeler 2B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak yeden perdesi kullanılmamıştır. Sonunda evc açılarak 3B bölümüne bağlanmıştır.

3B

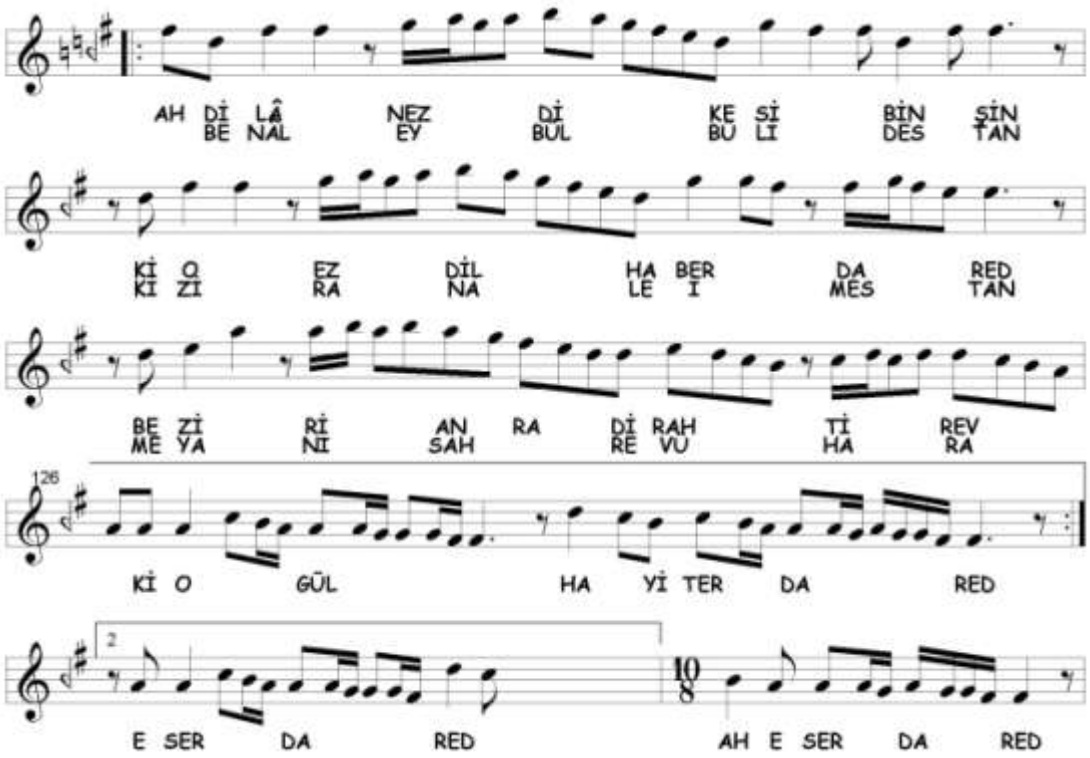

Evc makâmına kesin geçki yapılmıştır. Evc perdesinde Segâh'lı veya Irâk'lı kalışlardan sonra hüseynî'ye Uşşâk'lı inilmiş, Irâk makâmıyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

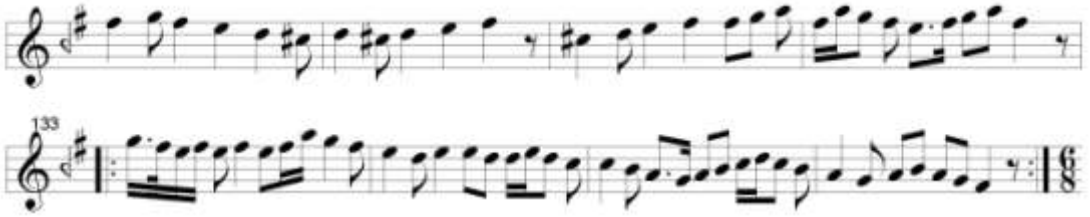

Terennümde **Evc** makâmına devam edilmektedir. Seyirde, 3B bölümünden farklı olarak nim hicâz perdesi kullanılmış ve tiz segâh'a çıkılmamıştır.

3D

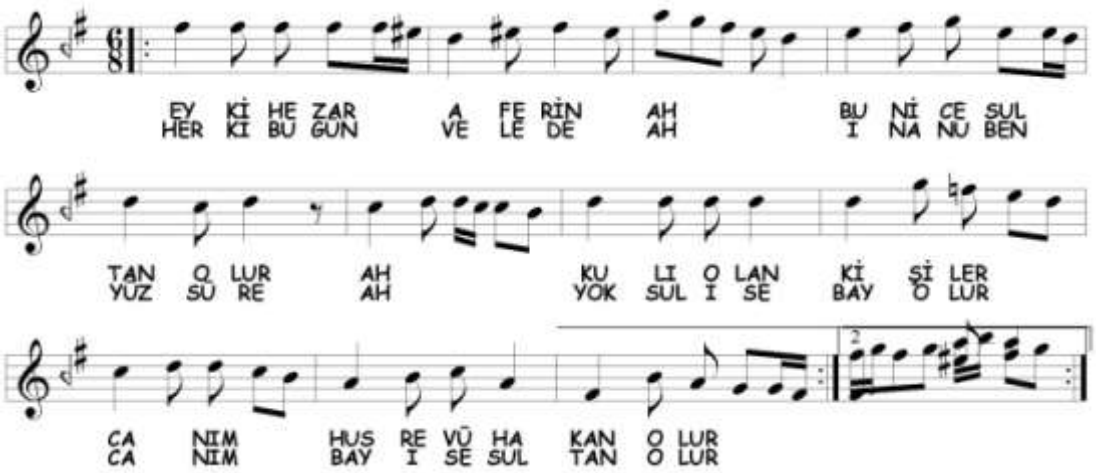

3D bölümünde **Evc** makâmına devam edilmektedir. Bu defa 3B bölümünden farklı olarak acem yedeni de kullanılmıştır. Sonunda, Evc açılarak 3E bölümüne bağlanmıştır.

3E

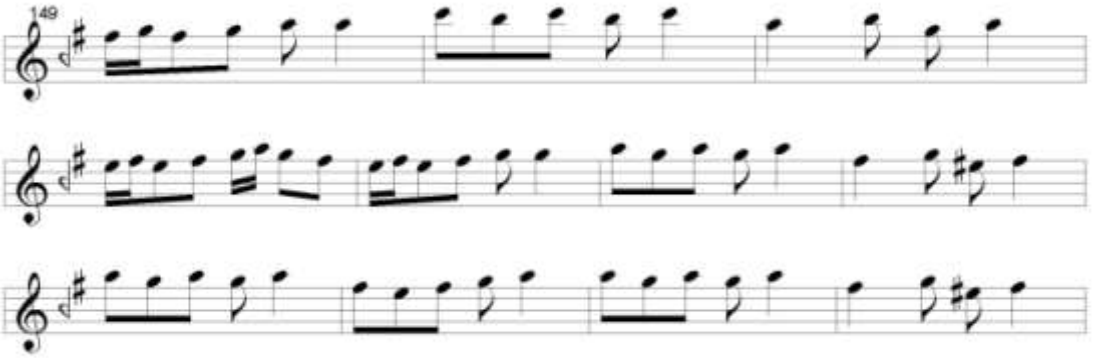

Terennüm bölümünde **evc üzerinde Irâk** makâmında dolaşılarak, acem yedeni ile evc'de kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

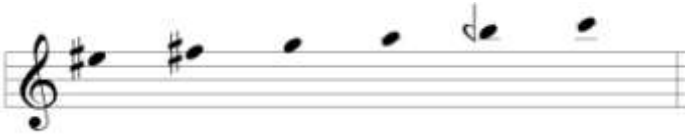

3F

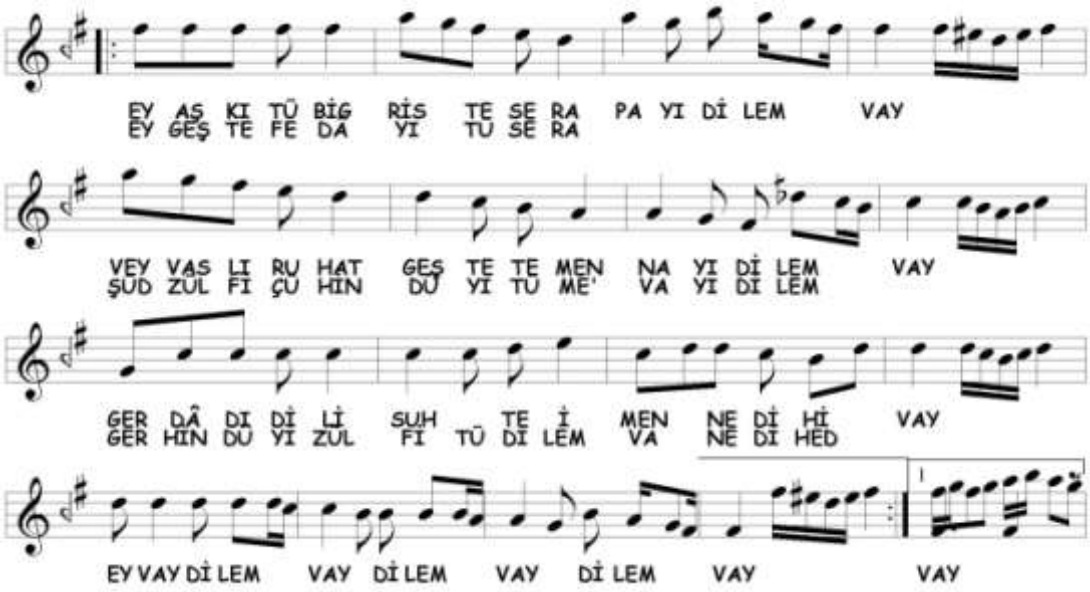

Evc makâmına devam edilmektedir. 3D bölümünden farklı olarak, seyirde bir ara hicâz perdesi alınarak çargâh'da kalınmıştır. Daha sonra 3E bölümündeki terennüm ve 3F bölümü tekrar edilmiştir. 1F bölümünde tekrar başa dönülüp ilk iki satır nim hicâz perdesi kullanılmadan icra edildikten sonra bu defa kürdî yedeni ile segâh'da kalmıştır.

3G

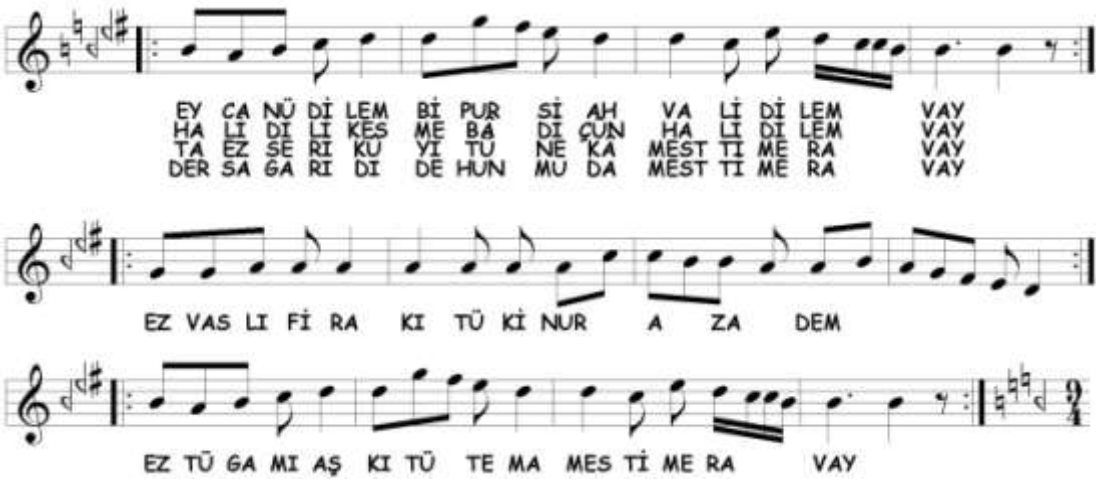

Üçüncü selâm **Segâh** makâmı ile sonlandırılmıştır. 1A bölümünden farklı olarak yegâh perdesine kadar genişleme vardır.

Dördüncü Selâm

İkinci selâmdaki 2A bölümü ezgisi tekrarlanmıştır.

C. Segâh Âyîninde Tespit Edilen Makamlar

Âyînde birbirinden farklı 11 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Arazbâr
2. Bayâtî (ikinci nevî)
3. Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
4. Evc
5. Hisâr-ı Kadîm
6. Irâk (evc üzerinde)
7. Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
8. Nevâ (birinci nevî)
9. Sabâ
10. Segâh
11. Segâh-Mâye

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Segâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Segâh Hisâr-ı Kadîm Segâh-Mâye Arazbâr Sabâ Kûçek veya Vecd-i Hüseynî Bayâtî (ikinci nevî)	Nevâ (birinci nevî) Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk	Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk Evc Irâk (evc üzerinde) Segâh	Nevâ (birinci nevî)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN (1642/52?-1729/30) RAST ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Rast Makâmı

Nazariyat kitapları Rast makamı için genel olarak aynı perdeleri verir. Safiyüddîn, Merâgî ve Alişâh; A [yegâh] perdesi üzerinde bugünkü Rast dizisinden biraz farklı bir dizi göstermişlerdir. Aralıkları; T-C-C + T-C-C+T'dir.[92] 24'lü sisteme göre bu aralıkları yeniden isimlendirirsek; T-K-S + T-K-S-T olur. Bu diziye daha sonra Suphi Ezgi, Yegâh ismini vermiştir. Geleneksel perde sisteminde, yegâh'dan tiz nevâ'ya kadar olan sıralamada bu eski Rast dizisinin perdeleri kullanılmaktadır.[93] Lâdikli, A [yegâh] perdesi üzerinde Artin ise rast perdesi üzerinde Rast beşlisi seslerini verirken[94], Hızır bin Abdullâh, Kırşehirli ve daha sonra gelen nazariyatçılar bugünkü Rast dizisini vermektedir.[95] Abdülbâkî Nâsır Dede, bir perde ile bu nazariyatçılardan ayrılmaktadır. Nâsır Dede, makâmın tize genişlemesinde evc yerine acem perdesini kullanmıştır.[96]

B. Rast Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

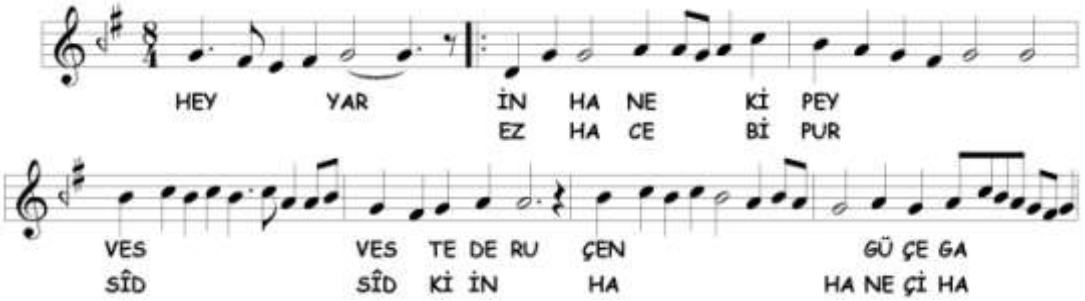

[92] Uygun, a.g.e. , s. 191, Sezikli, a.g.e. , s. 69, Çakır, a.g.e. , s. 157
[93] Eski sistemde doğal perdelerimizin sıralaması şöyledir; Yegâh, aşîrân, ırâk, rast, dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseynî, evc, gerdâniye, muhayyer, tiz segâh, tiz çargâh, tiz nevâ. Anlaşılacağı üzere, bugün doğal perde olarak bildiğimiz acem-aşîrân, acem, bûselik, tiz bûselik perdeleri o zamanın ârızalı yani nim perdeleridir.
[94] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 184, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 32
[95] Çelik, a.g.e. , s. 26, Uslu, a.g.e. , s. 79, Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 48, Daloğlu, a.g.e. , s. 11, Tırışkan, a.g.e. , s. 21, Oransay, a.g.e. , s. 57, Arel, a.g.e. , s. 43, Ezgi, a.g.e. , s. 54
[96] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 36

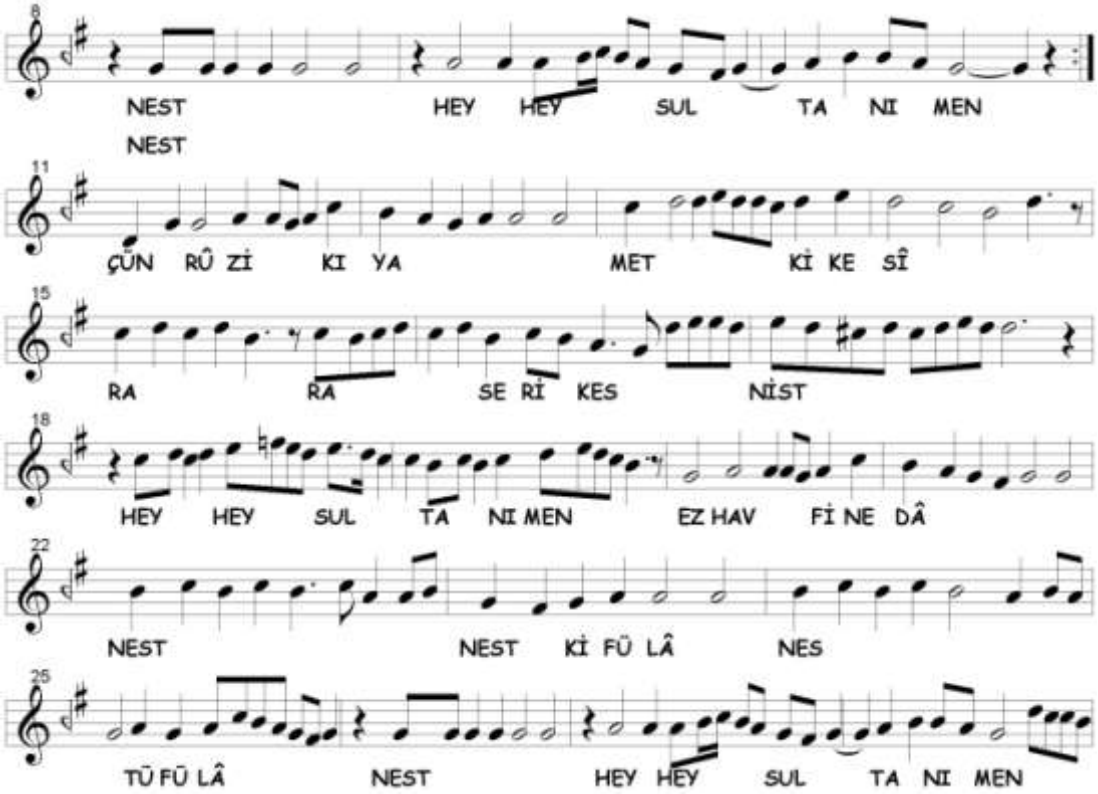

Birinci selâma rast civarından başlanmıştır. Hüseynî-aşîrân ve yegâh perdesine inildikten sonra Rast dörtlüsü seslerinde dolaşılarak; dügâh, segâh ve nevâ perdelerinde asma kalınmıştır. Tize doğru genişlemede acem perdesi tercih edilmiş, nevâ'da kalınırken bir ara nim hicâz yedeni kullanılmıştır. En sonunda rast'ta cümle bitirilerek **Rast** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

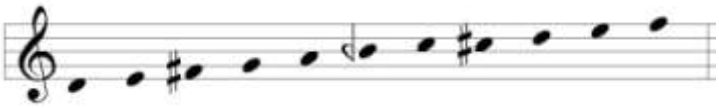

1B

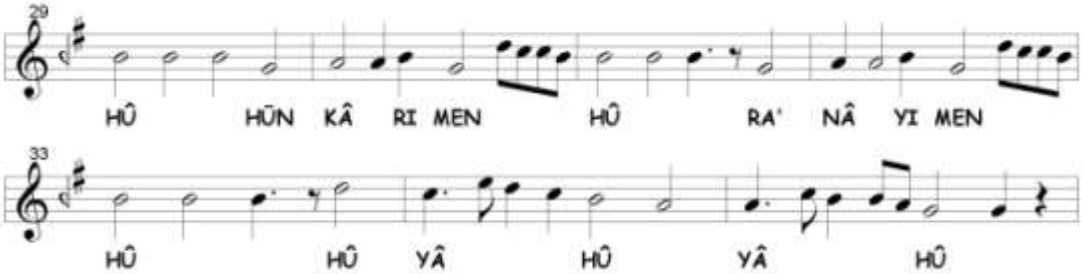

Sazkâr veya **Rast-Mâye** (Mâye-Rast) makâmına kesin geçki yapılmıştır. Segâh perdesinde ısrarla kalınarak dügâh ve rast'a inişler vardır. En sonunda rast'ta cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

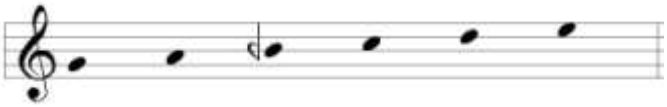

1C

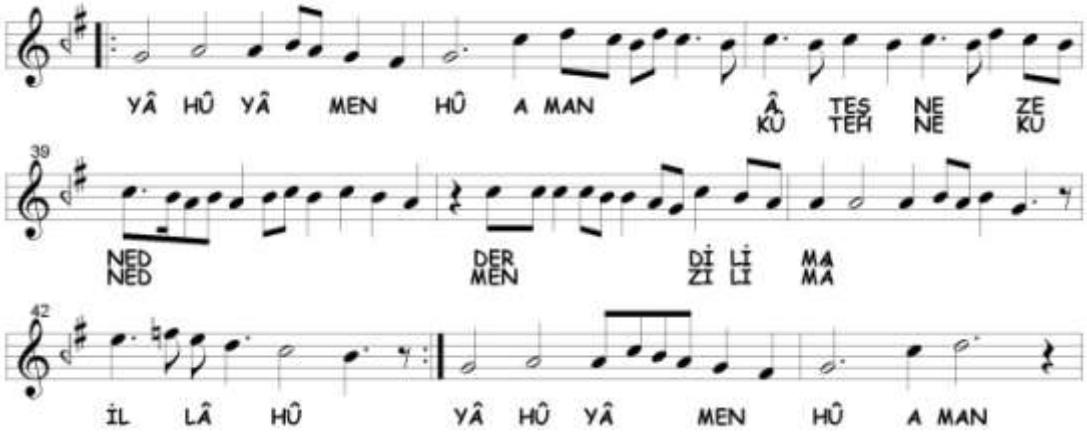

Tekrar **Rast** makâmına geçilmiştir. Dügâh'da Uşşâk'lı ve yerinde Segâh'lı kalındıktan sonra rast'a inilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak nim hicâz ve yegâh perdeleri kullanılmamıştır.

1D

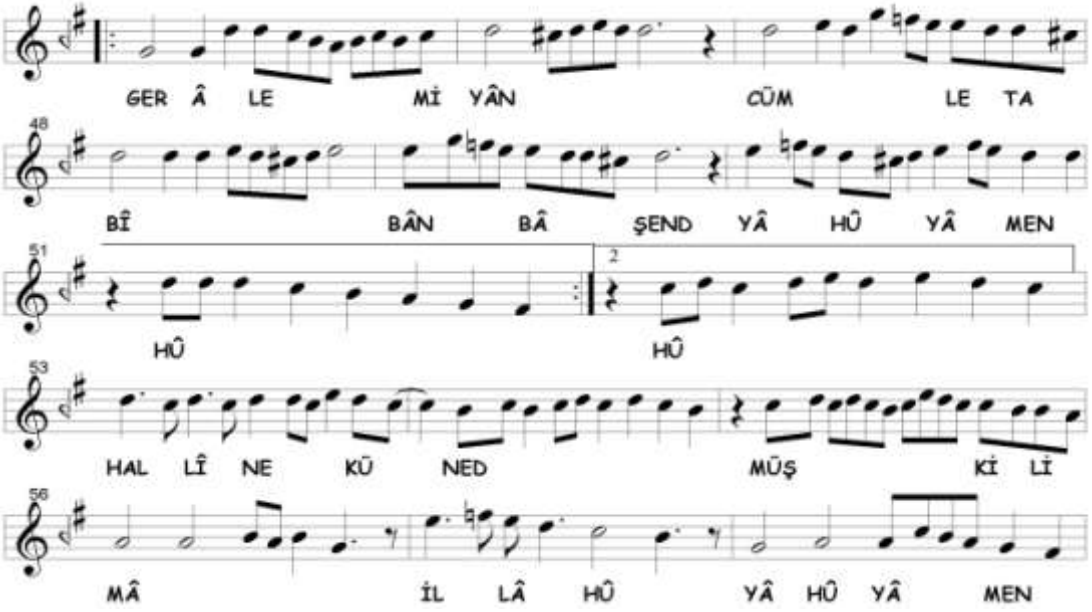

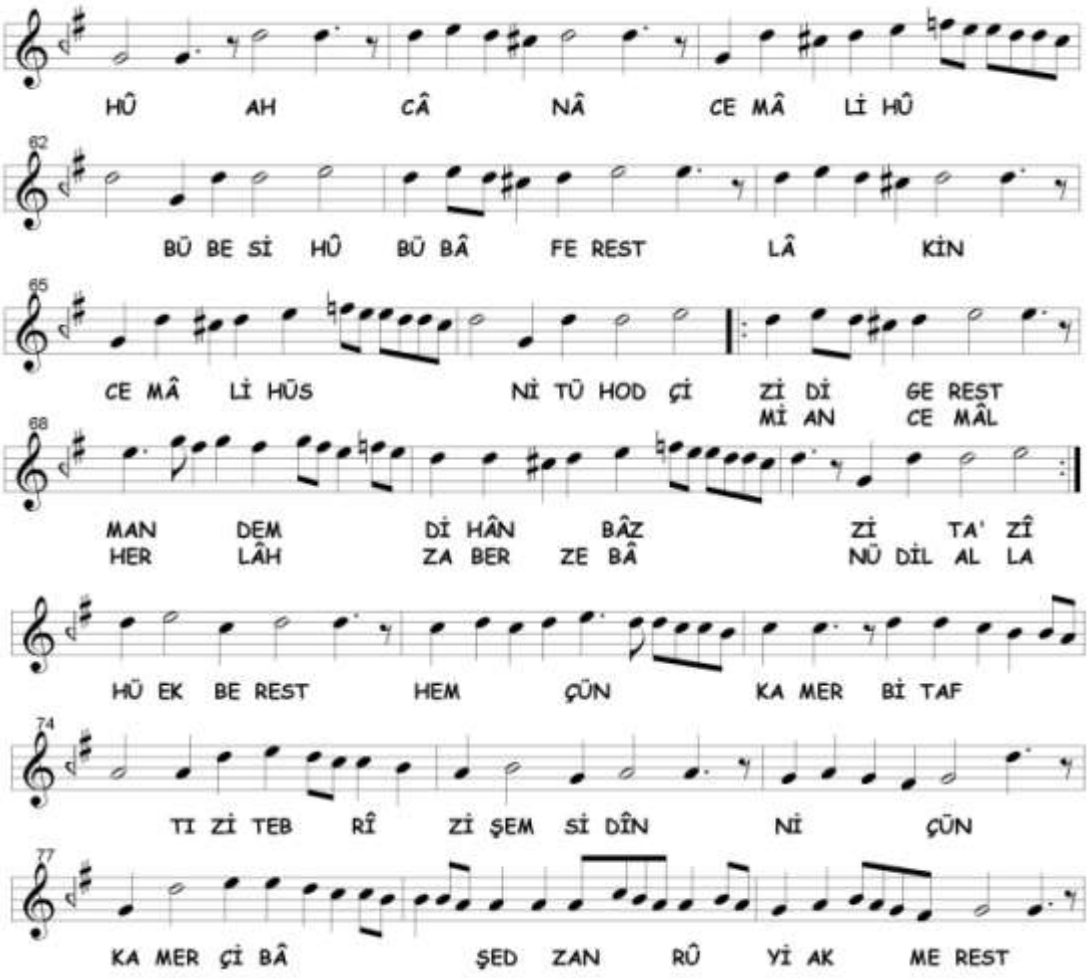

Bu bölümde bizce **Pencgâh-ı Zâid** makâmına geçki yapılmıştır. Isfahan yürüyüşü ile nim hicâz yedeni kullanılarak nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmıştır. Seyirde, hüseynî perdesinde de asma kalışlar yapılmış, Rast beşlisi ile karâra gidilmiştir.[97] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

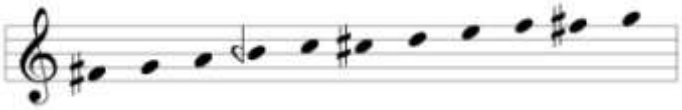

1E

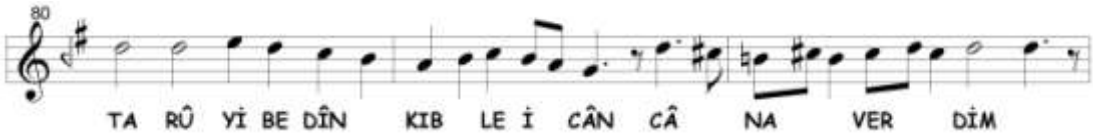

[97] Nâsır Dede, Osman Dede'den sonra yaşamış olsa da bu bölümdeki seyir, onun kendi icâdı olan **Gülrûh** terkîbini hatırlatmaktadır. Terkîb, Isfahan başlayarak Rast makâmı ile karâr vermektedir. Aksu, a.g.e. , s. 201

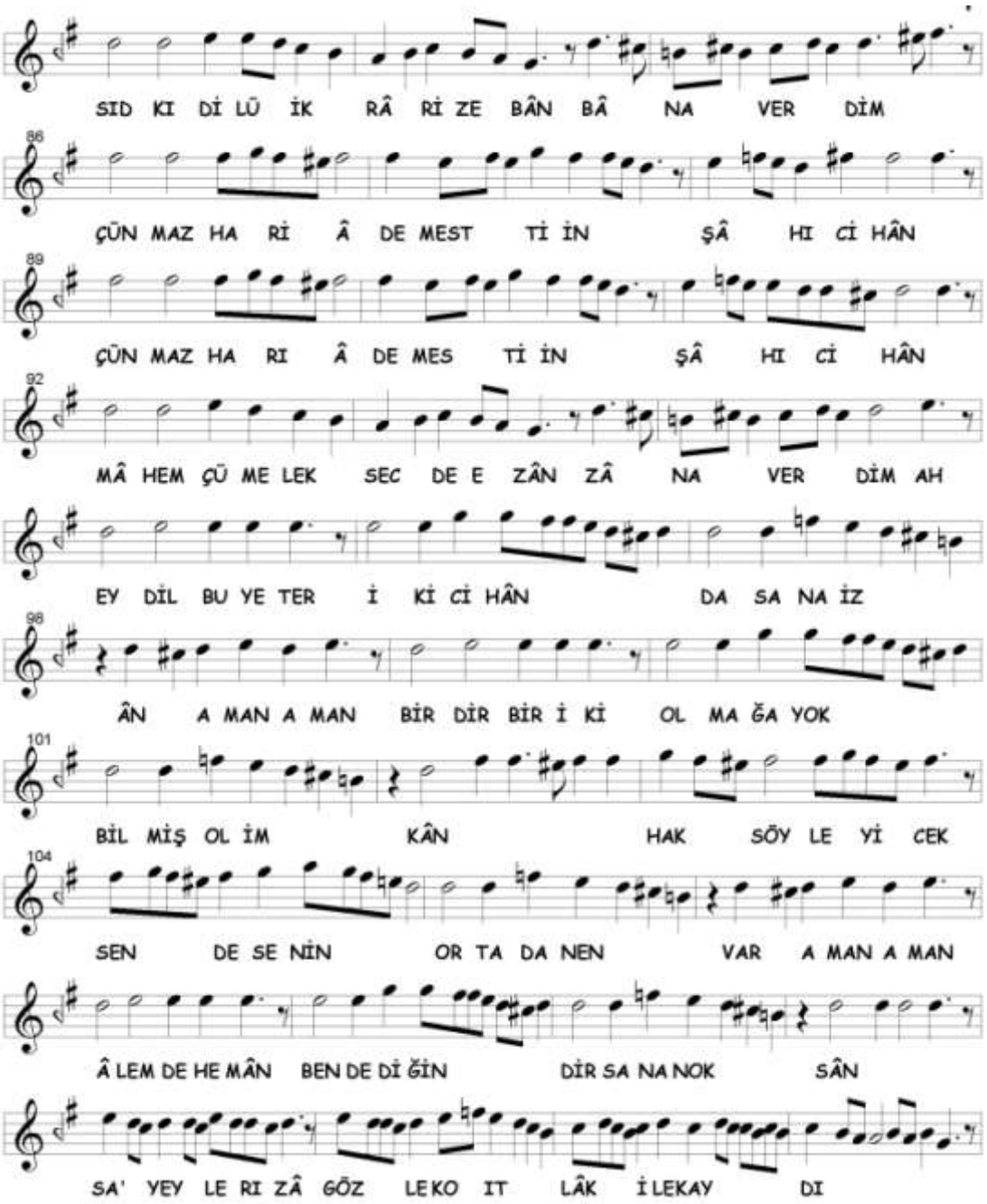

1E bölümünde **Pencgâh-ı Zâid** makâmına devam edilmektedir. 1D bölümünden farklı olarak **Nişâbur** geçici geçkisi ve evc'de acem yedeni ile Irâk'lı kalışlar vardır. En sonunda dügâh'a ve rast'a inilerek cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

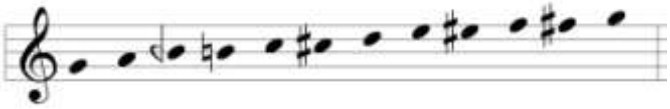

1F

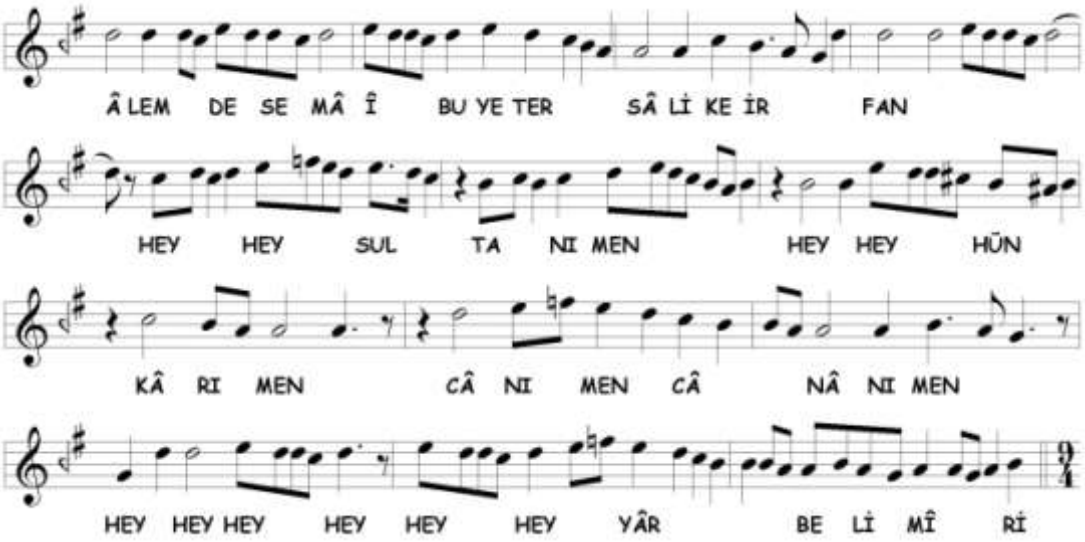

Birinci selâm **Pencgâh-ı Asl** makâmı ile sonlandırılmıştır. Seyirde, nevâ perdesi civarında gezinilmiş, acem perdesi kullanılarak inişler yapılmıştır. **Müsteâr** makâmına geçici bir geçki vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

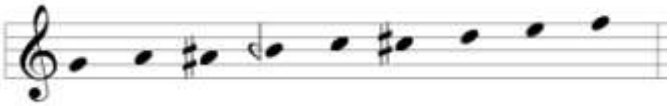

İkinci Selâm

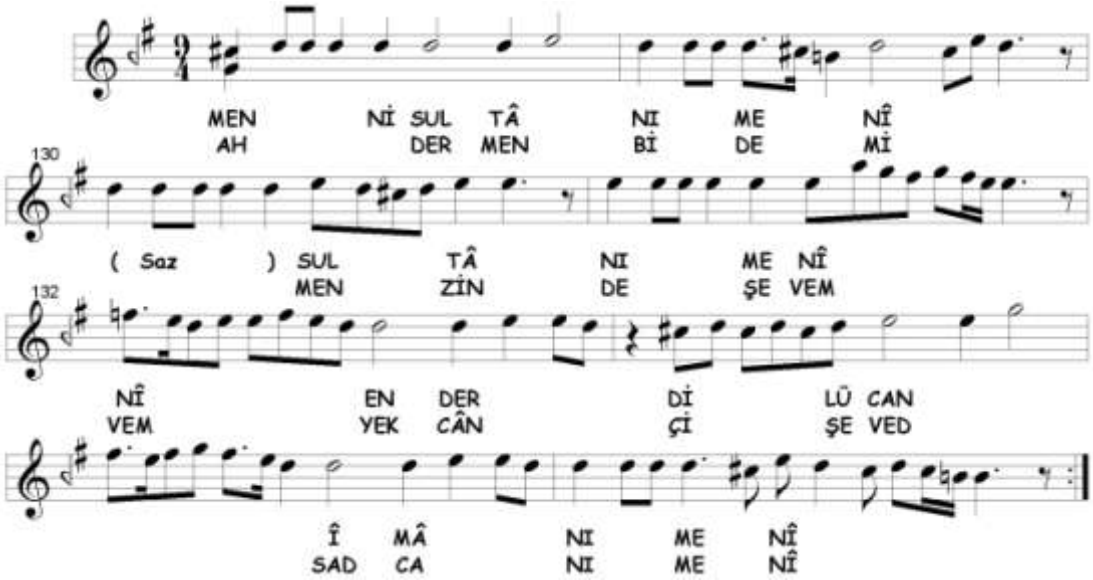

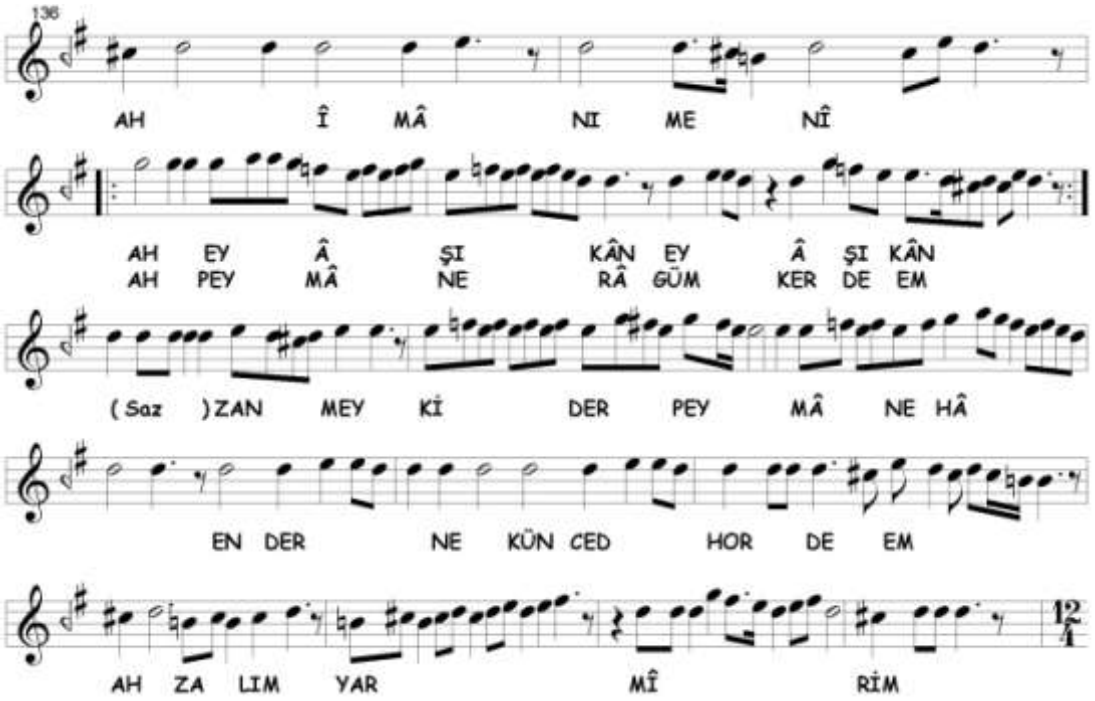

İkinci selâmda **Gonca-i Rânâ** makâmı işlenmiştir. Hüseynî'de Uşşâk'lı, nevâ üzerinde Bûselik'li ve Rast'lı kalışlar yapıldıktan sonra bûselik perdesine Nişâbur'lu inilmiş, sonunda nevâ'da Rast'lı kalınarak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Üçüncü Selâm

3A

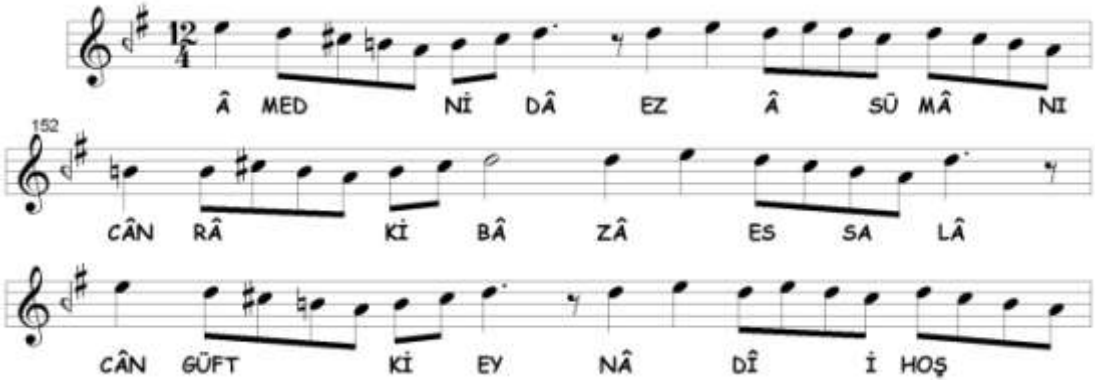

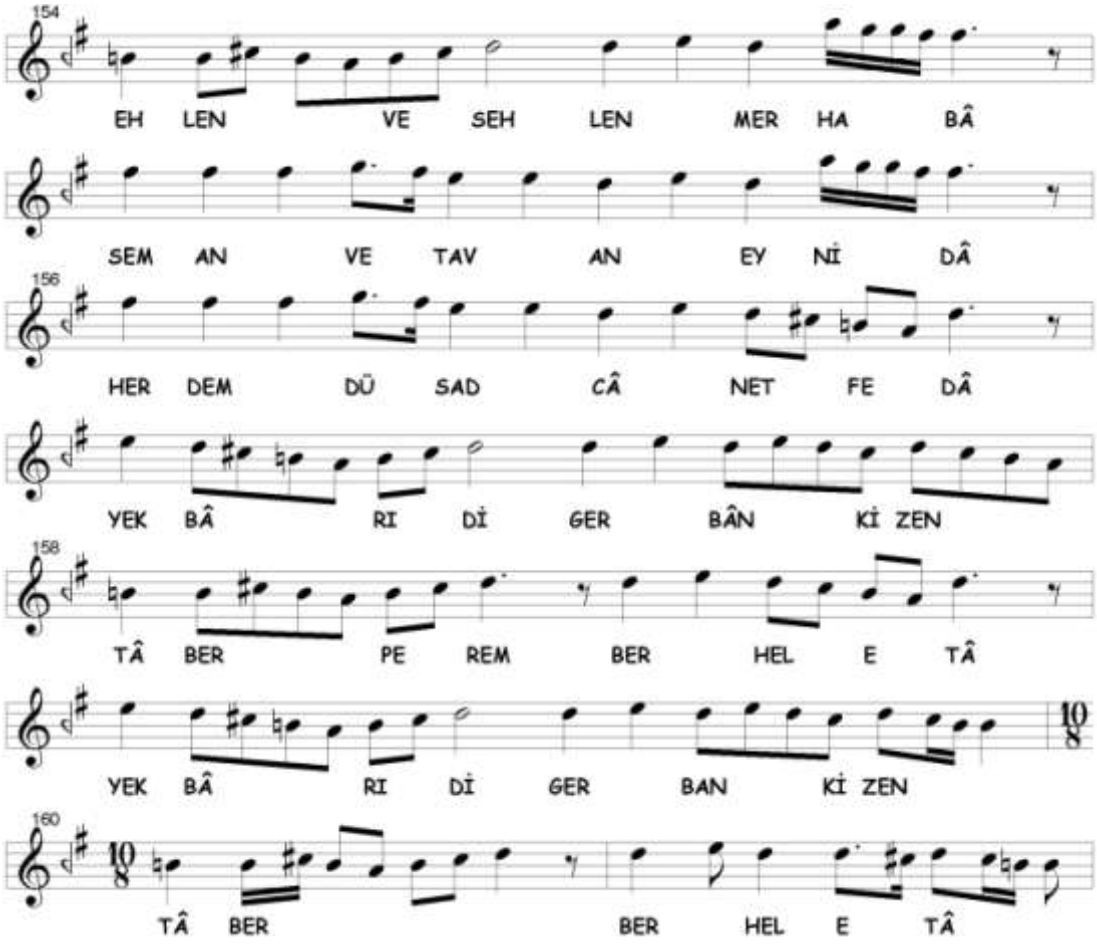

Üçüncü selâma **Nişâbur** makâmı ile başlanmıştır. İkinci selâmdan farklı olarak dügâh'a Nişâburek'li inişler yapılmış ve acem perdesi kullanılmamıştır. Seyir içinde evc perdesinde kalışlar yapılmıştır.

3B

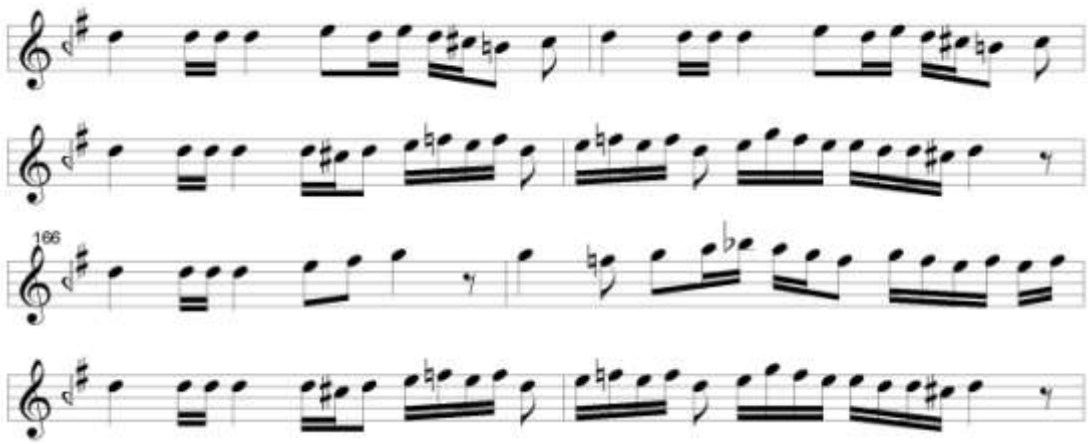

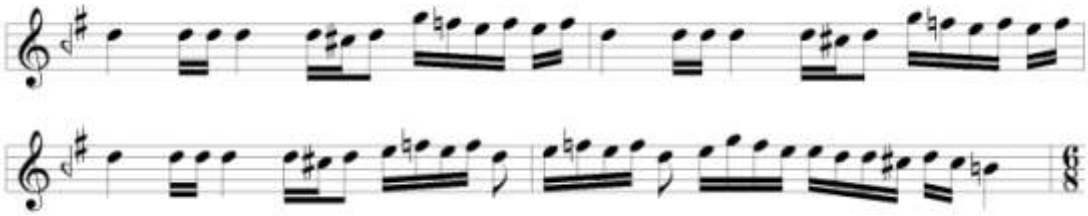

Nişâbur makâmına devam edilmektedir. 3A bölümünden farklı olarak sünbüle perdesine kadar genişleme vardır.

3C

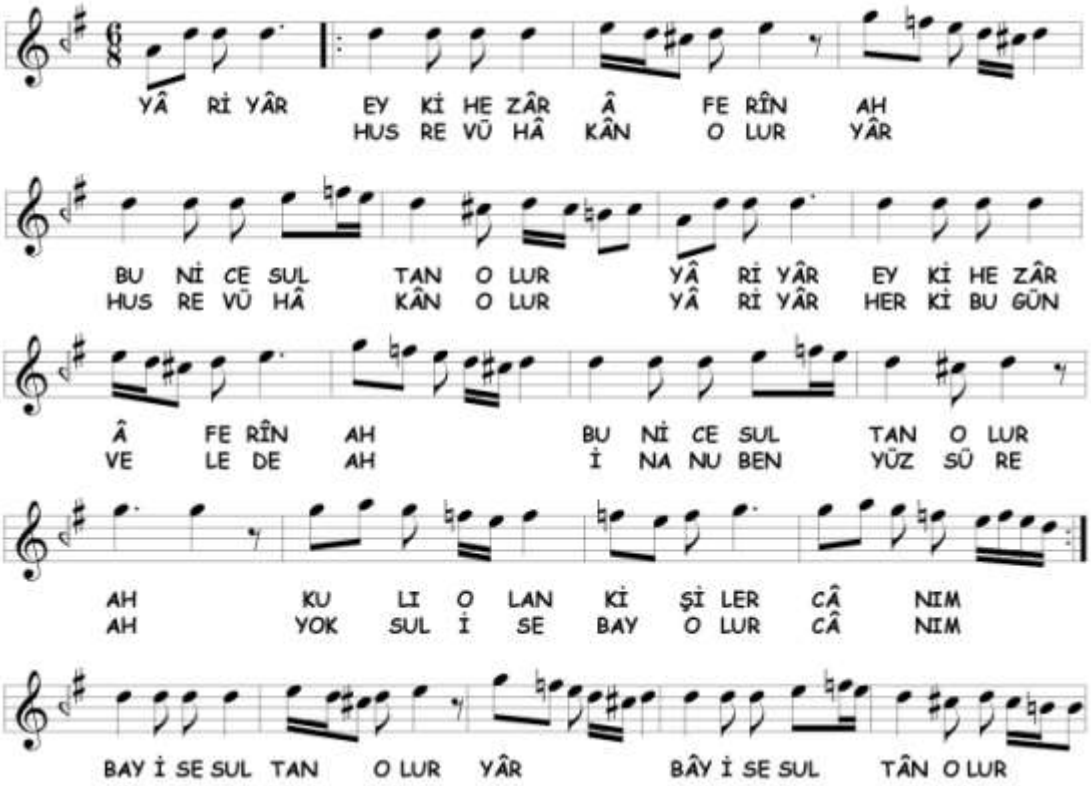

Nişâbur makâmına devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır. Bu defa sünbüle perdesi kullanılmamıştır.

3D

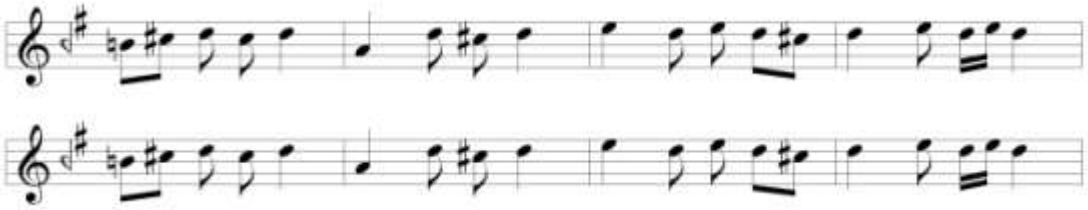

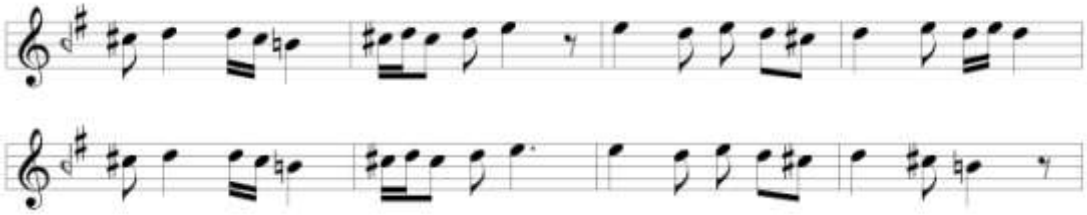

Terennüm bölümünde **Nişâbur** makâmına devam edilmektedir. 3B bölümünden farklı olarak hüseynî perdesinden daha tiz perdelere çıkılmamıştır.

3E

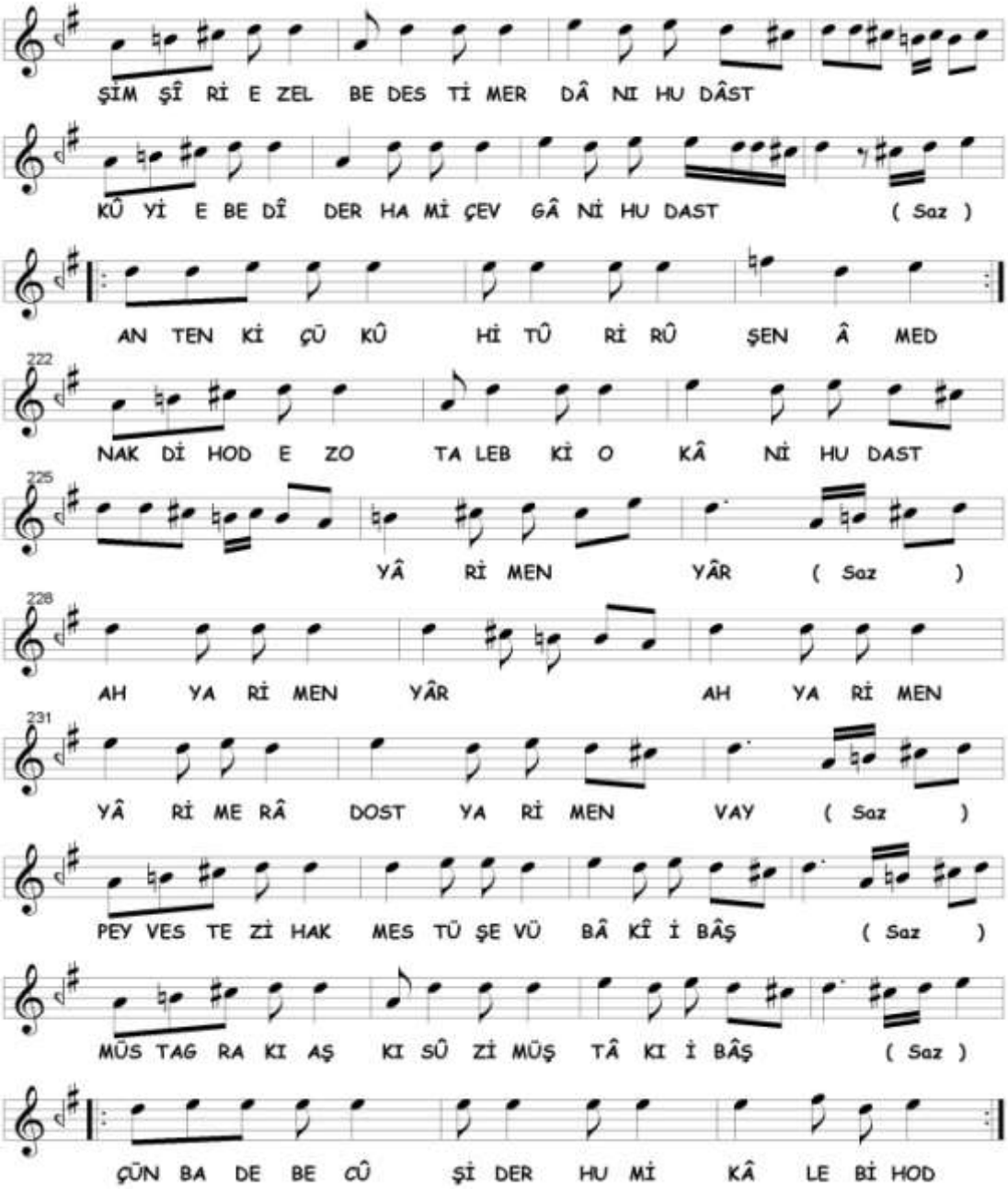

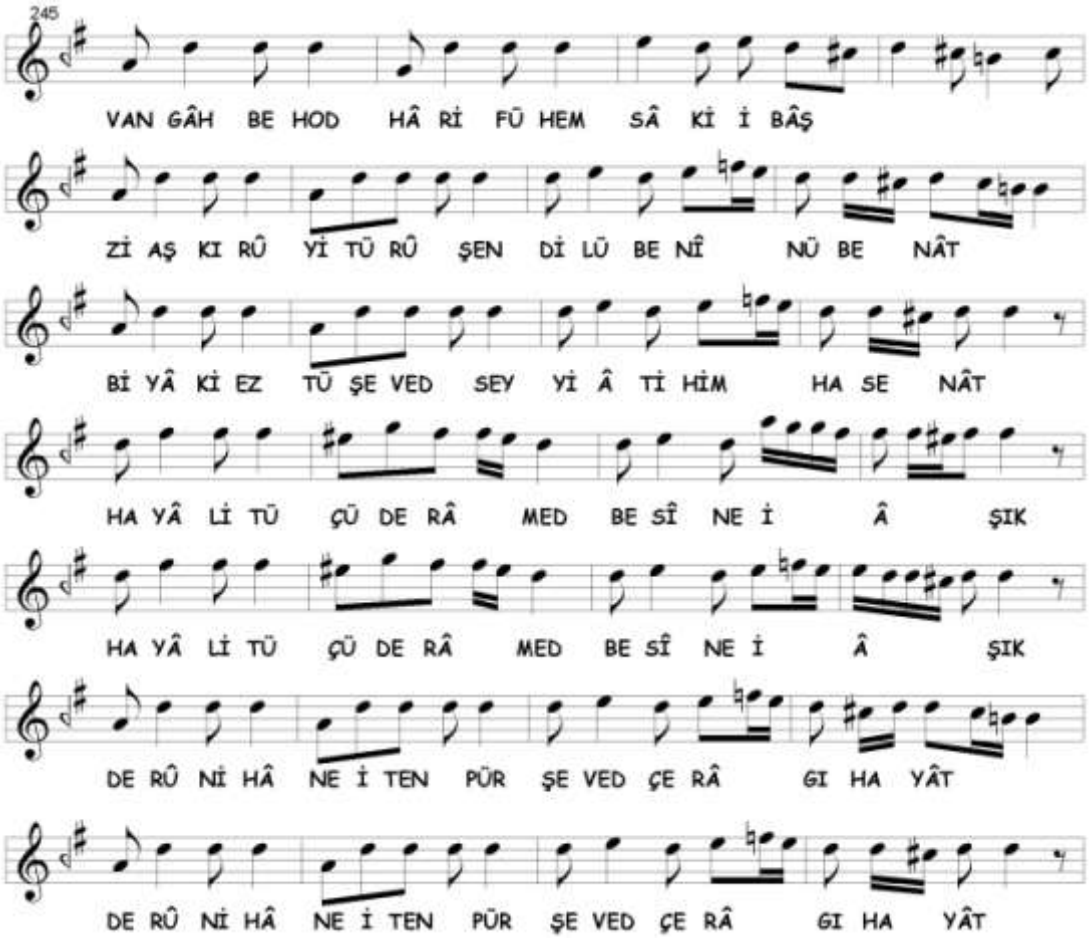

Tekrar **Gonca-i Rânâ** makâmına dönülmüştür. İkinci selâm'dan farklı olarak seyre, dügâh ve rast perdeleri de katılmış, Nişâburek ve Pencgâh-ı Zâid seslerinde dolaşılmıştır. Acem yedeni kullanılarak evc'de kalış yapılmıştır. En sonunda on iki ve on üçüncü satırlar tekrarlanmış ve nevâ'da kalınmıştır.

3F

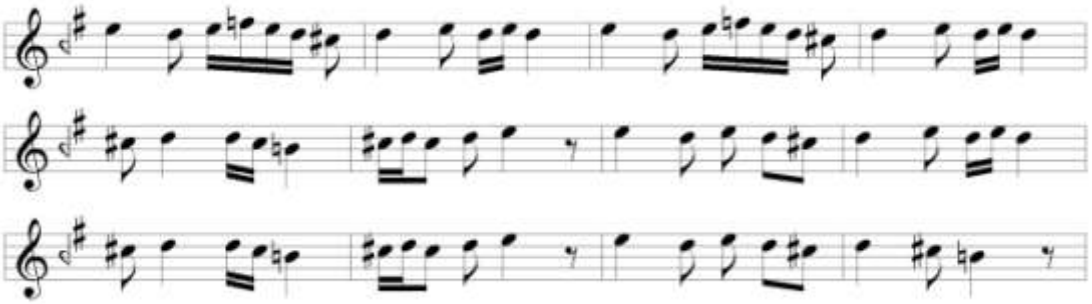

Terennüm bölümünde, 3B bölümünün çeşitlenmesi yapılarak **Nişâbur** makâmına dönülmüştür.

3G

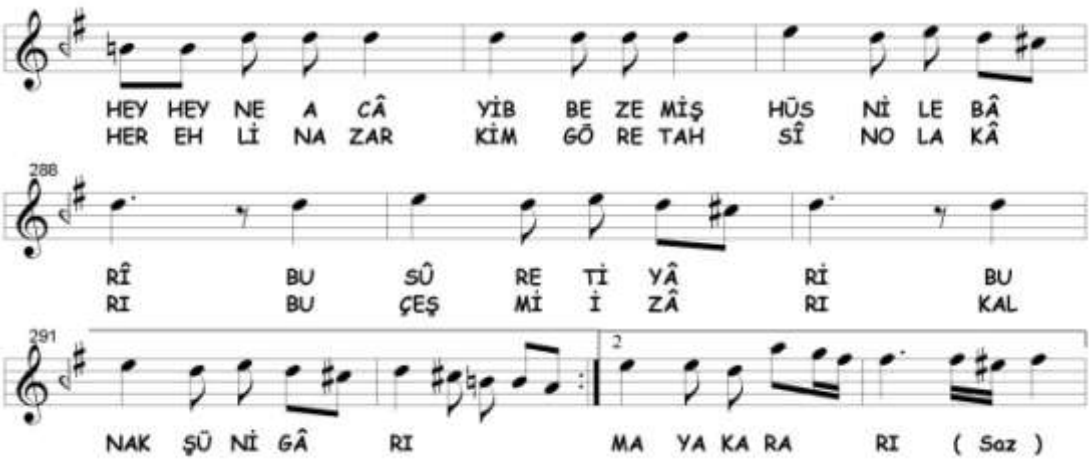

Nişâbur sesleriyle devam edilmektedir. 3D bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır. İlk dolapta dügâh'a Nişâburek'li inilmiş, ikinci tekrarın sonunda ise evc açılarak 3H bölümüne bağlanmıştır.

3H

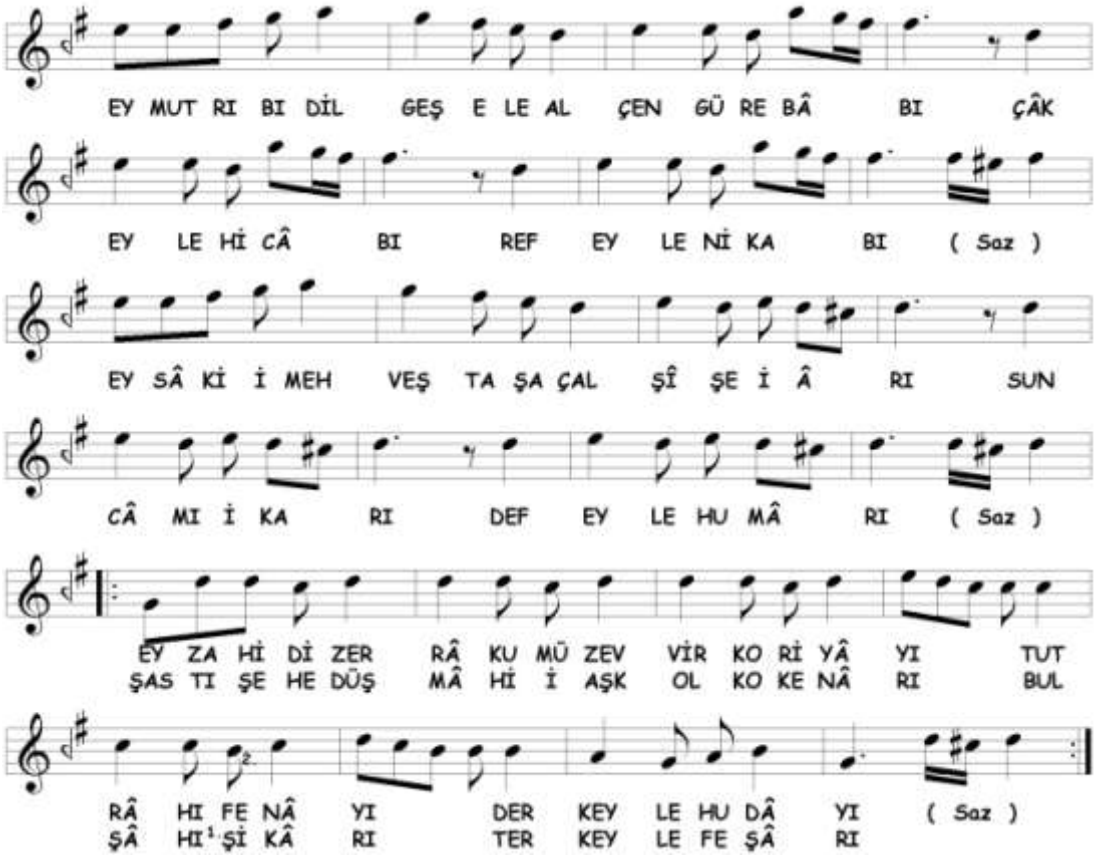

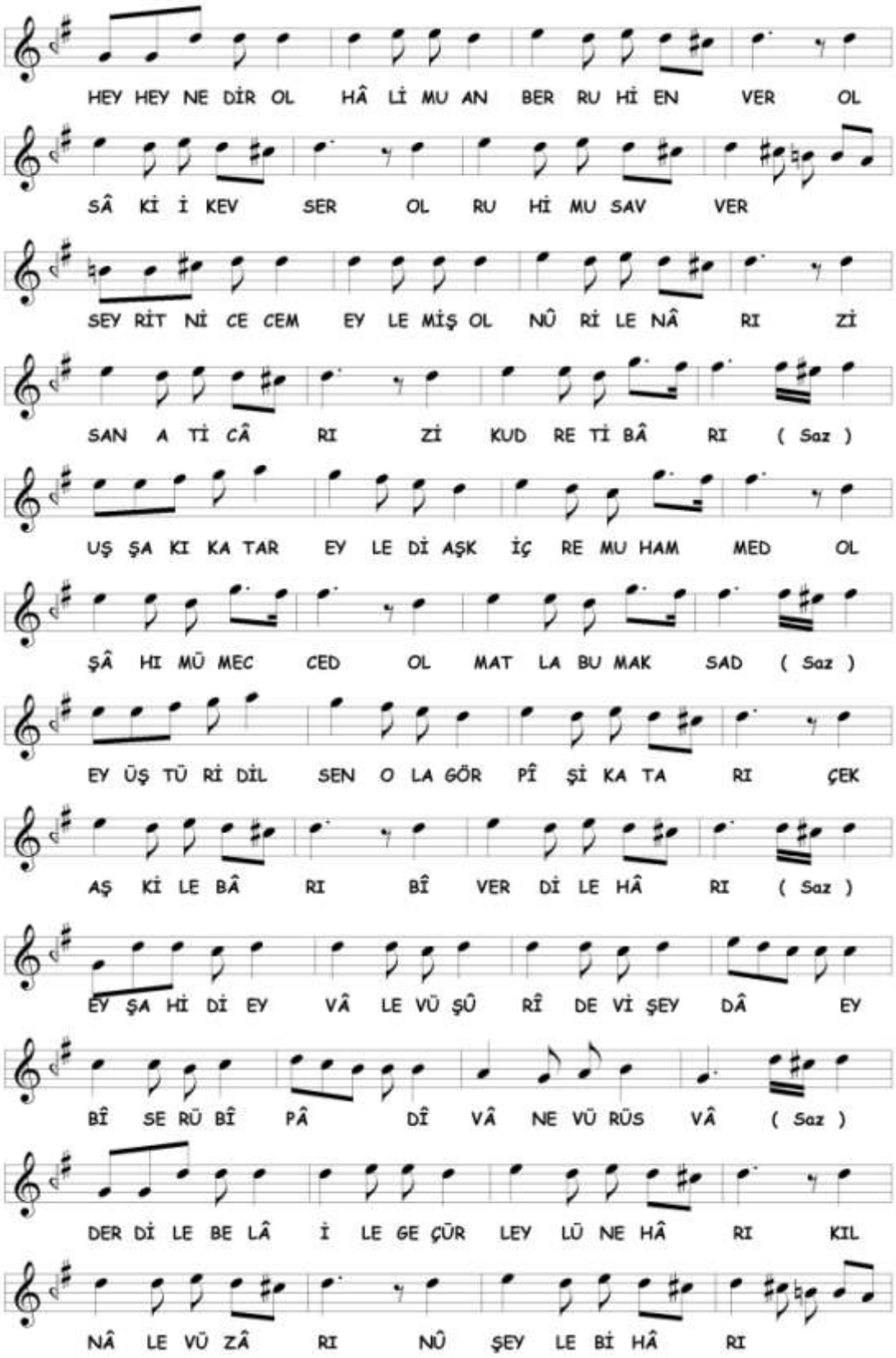
HEY HEY NE DİR OL HÂ Lİ MU AN BER RU Hİ EN VER OL
SÂ Kİ İ KEV SER OL RU Hİ MU SAV VER
SEY RİT Nİ CE CEM EY LE MİŞ OL NÛ Rİ LE NÂ RI Zİ
SAN A Tİ CÂ RI Zİ KUD RE Tİ BÂ RI (Saz)
UŞ ŞA KI KA TAR EY LE Dİ AŞK İÇ RE MU HAM MED OL
ŞÂ HI MÜ MEC CED OL MAT LA BU MAK SAD (Saz)
EY ÜŞ TÜ Rİ DİL SEN O LA GÖR PÎ Şİ KA TA RI ÇEK
AŞ Kİ LE BÂ RI BÎ VER Dİ LE HÂ RI (Saz)
EY ŞA Hİ Dİ EY VÂ LE VÜ ŞÛ RÎ DE Vİ ŞEY DÂ EY
BÎ SE RÜ BÎ PÂ DÎ VÂ NE VÜ RÜS VÂ (Saz)
DER Dİ LE BE LÂ İ LE GE ÇÜR LEY LÜ NE HÂ RI KIL
NÂ LE VÜ ZÂ RI NÛ ŞEY LE Bİ HÂ RI

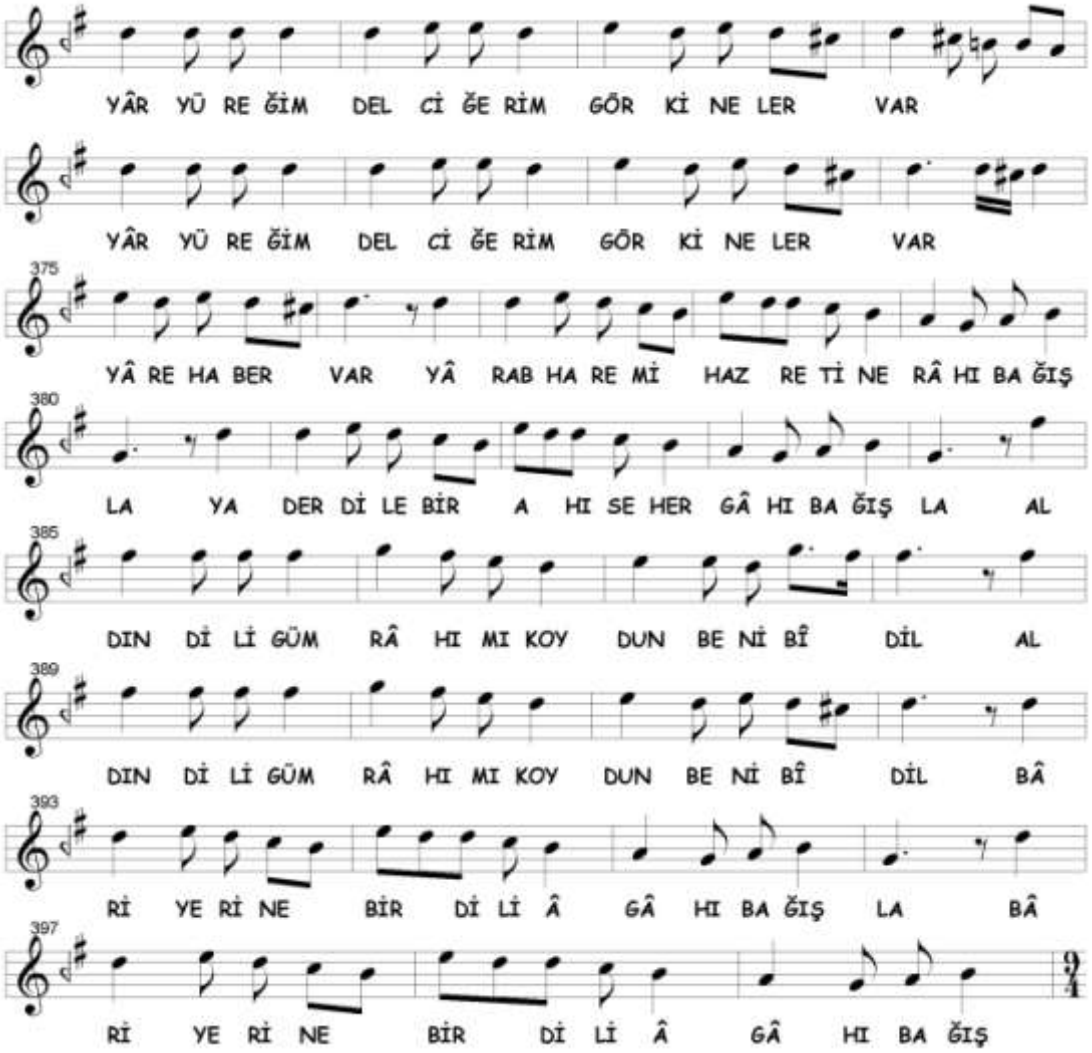

Üçüncü selâm **Pencgâh-ı Zâid** makâmı ile sonlandırılmıştır. Seyirde, Nevâ üzerinde Rast beşlisi seslerinde gezinerek evc'de Segâh'lı veya Irâk'lı ve nim hicâz yedeni ile nevâ'da Rast'lı kalışlar yapılmış, Nişâbur sesleri gösterilmiştir. 1D bölümünden farklı olarak ırâk perdesi kullanılmamış evc perdesi alınarak seyir muhayyer'e kadar genişletilmiştir. En sonunda segâh tutularak dördüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

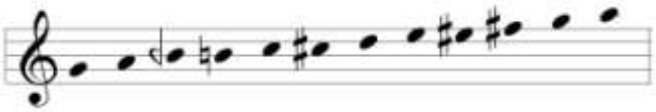

Dördüncü Selâm

İkinci selâmın ezgileri tekrarlanarak **Gonca-i Rânâ** makâmı gösterilmiştir.

C. Rast Âyîninde Tespit Edilen Makamlar

Âyînde birbirinden farklı 7 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Gonca-i Rânâ
2. Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)
3. Müsteâr
4. Nişâbur
5. Pencgâh-ı Asl
6. Pencgâh-ı Zâid
7. Rast

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Rast Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Rast Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast) Pencgâh-ı Zâid Nişâbur Pencgâh-ı Asl Müsteâr	Gonca-i Rânâ	Nişâbur Gonca-i Rânâ Pencgâh-ı Zâid	Gonca-i Rânâ

2. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN UŞŞÂK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Uşşâk Makâmı

Nazariyat kitaplarında Uşşâk makâmının tanımına baktığımızda bu makâmı, XVII. asır öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Uşşâk makâmı, Safiyüddîn, Merâgî, Şirvânî ve Alişâh'da, Arel'in Kürdî'li Çargâh dizisi adını verdiği ve aralıkları T-T-B + T-T-B-T olan diziden oluşmaktadır.[98] Lâdikli, makâmın tanımında sadece T-T-B aralıklarını vermiştir.[99] Hızır bin Abdullâh, Rast dizisinin içinden segâh ve hüseynî perdelerini çıkartarak bir sıralama yapmıştır. Çıkartılan perdelerin yerine ne geleceği belli değildir.[100] Tirevî'de, bûselik perdesinden başlanarak rast perdesinde karâr verildiği yazılmaktadır.[101] Kantemiroğlu ve sonrasında gelen nazariyatçılarda da bugünkü Uşşâk makâmını oluşturan perdeleri görüyoruz. Nâsır Dede ve Kâzım Uz, makamın seyrini nevâ perdesinden başlatmıştır. Âyîndeki Uşşâk seyri de genel olarak Nâsır Dede tarifine uymaktadır. Nâsır Dede bu makâmın aslında, kudemâ-i müteahhirînin yani sonrakilerin eskilerinin *Nevâ* dedikleri makâm olduğunu, kudemânın yani eskilerin ise *Nevrûz-ı Asl* dedikleri âvâze olduğunu belirtir. Dairesi konusunda da görüş ayrılıkları olduğunu belirten Nâsır Dede, bu makâmın Uşşâk olarak anılma sebebinin Nâyî Osman Dede'nin şimdi inceleyeceğimiz âyînine bu adı vermesinden dolayı olduğunu yazmaktadır.[102]

B. Uşşâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

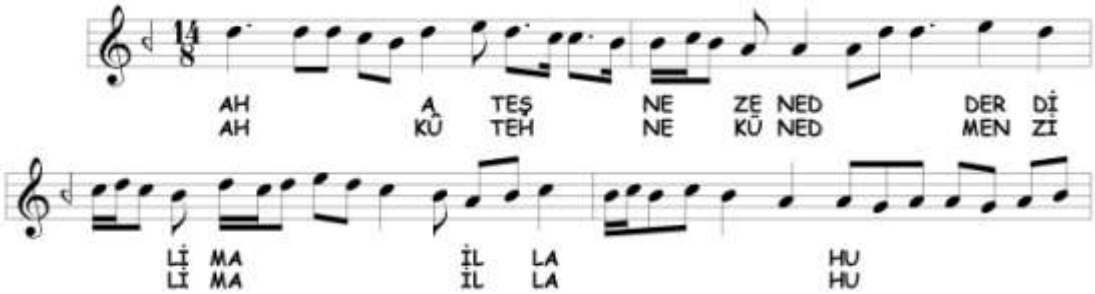

[98] Uygun, a.g.e. , s. 171, Sezikli, a.g.e. , s. 68, Akdoğan, a.g.e. , s. 229, Çakır, a.g.e. , s. 142
[99] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 190
[100] Çelik, a.g.e. , s. 37
[101] Yılmaz, a.g.e, s. 190
[102] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 39, Aksu, a.g.e. , s. 163

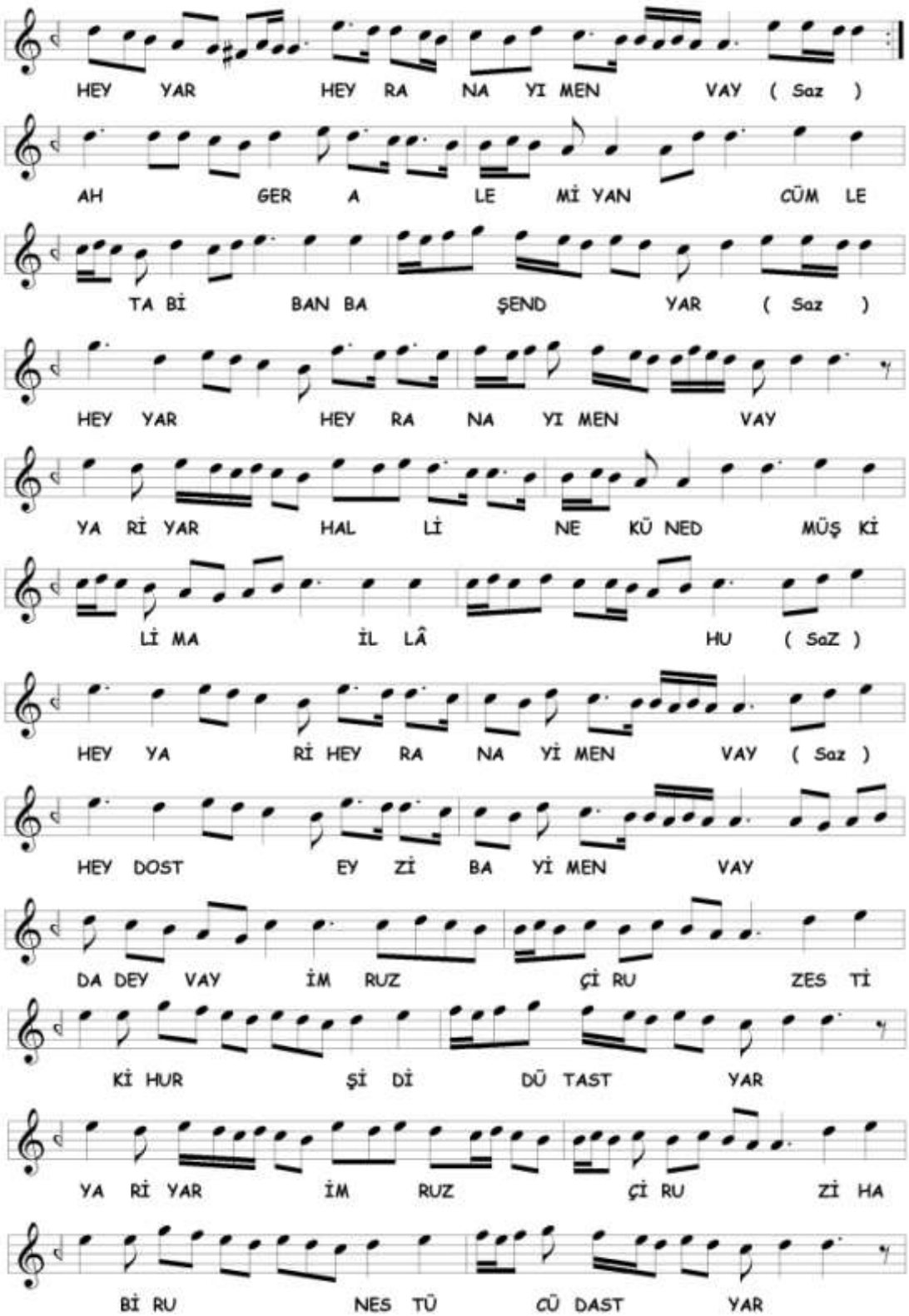

Birinci selâma nevâ perdesinden başlanmıştır. Uşşâk dizisi seslerinde dolaşılarak nevâ, çargâh, rast perdelerinde kalınmış ve dügâh'da karâr verilerek

Uşşâk makâmı gösterilmiştir. Sonunda nevâ tutularak 1B bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

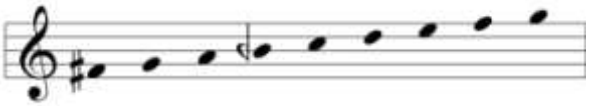

1B

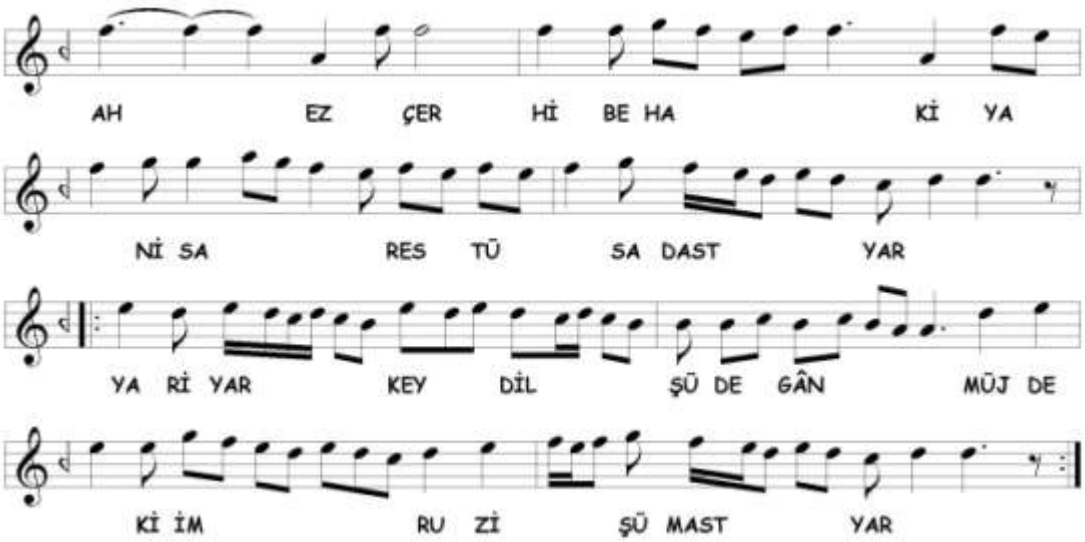

1B bölümünde **Acem** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Bölüme, Acem tutularak başlanmış, acem perdesinde kalışlar yapıldıktan sonra nevâ'ya Bûselik'li ve dügâh'a Uşşâk'lı inilmiştir. En sonunda nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak ırâk perdesi alınmamış seyir muhayyer perdesine kadar genişletilmiştir

1C

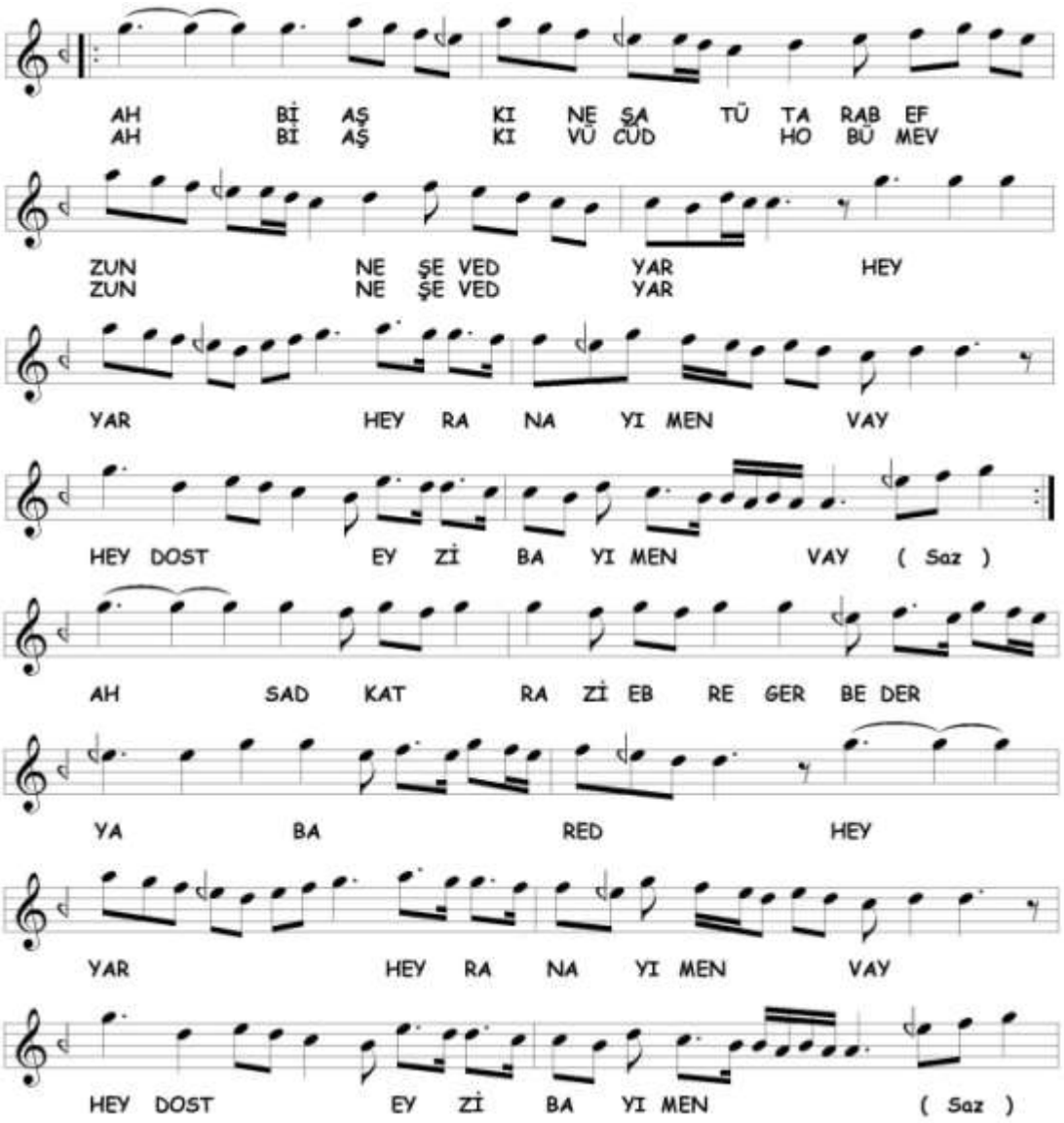

Bu bölümde **Arazbâr** makâmı işlenmiştir. Gerdâniye perdesinden başlanarak çargâh'da Rast'lı ve nevâ'da Uşşâk'lı, dik hisar perdesinde Segâh'lı kalınmıştır. Daha sonra dügâh'a Uşşâk'lı inilerek cümle bitirilmiştir. İlk dört satır bir defa daha tekrar edildikten sonra acem tutularak 1D bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

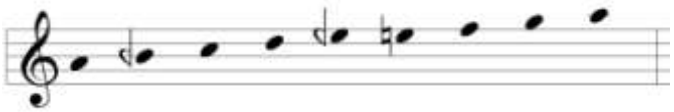

1D

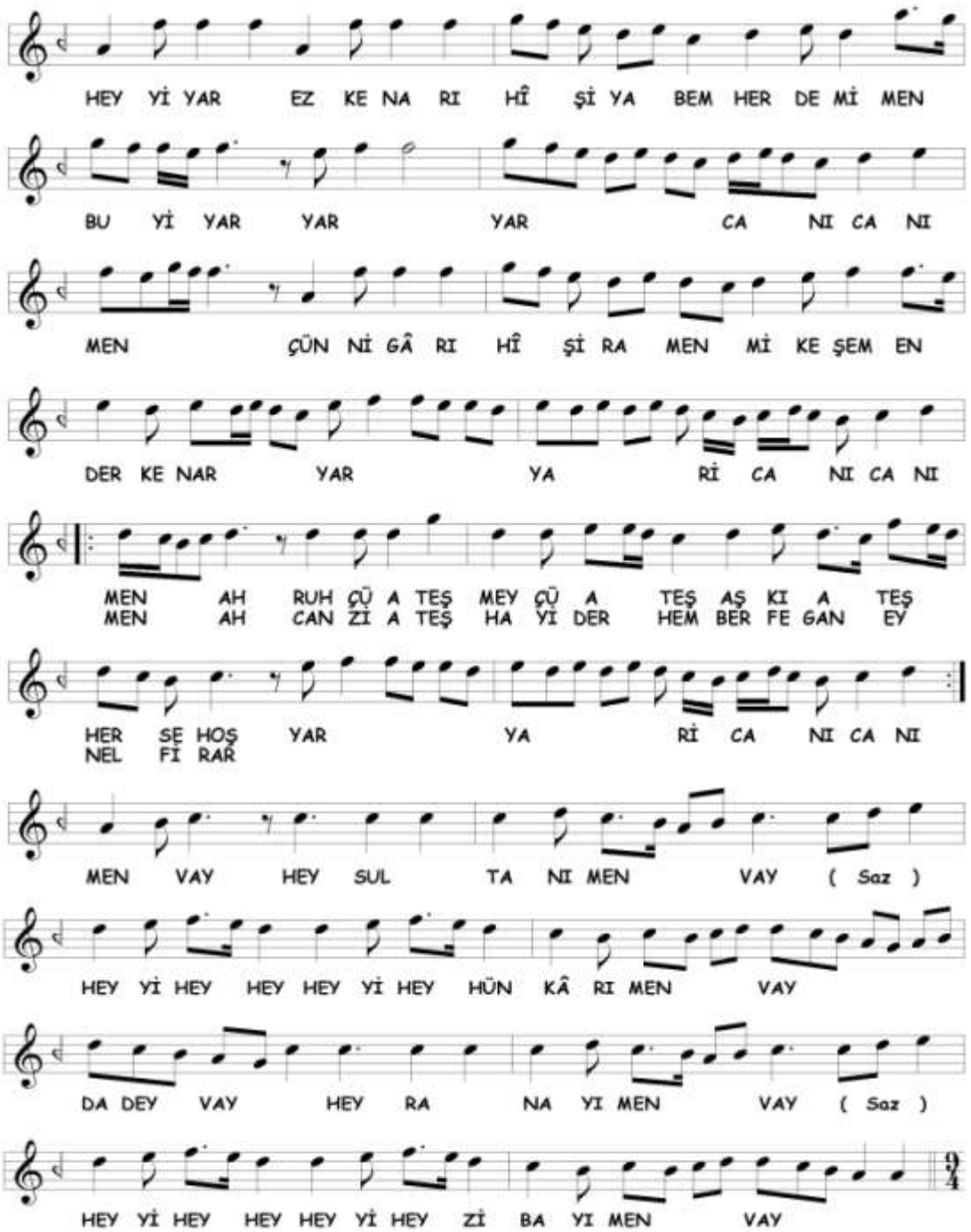

Birinci selâmın son bölümünde tekrar **Acem** makâmına dönülmüştür. Acem perdesinde sürekli kalışlardan sonra nevâ ve çargâh perdelerinde asma kalınmış ve dügâh'a inilerek birinci selâm sonlandırılmıştır. 1C bölümünden farklı olarak seyre rast perdesi de katılmıştır.

İkinci Selâm

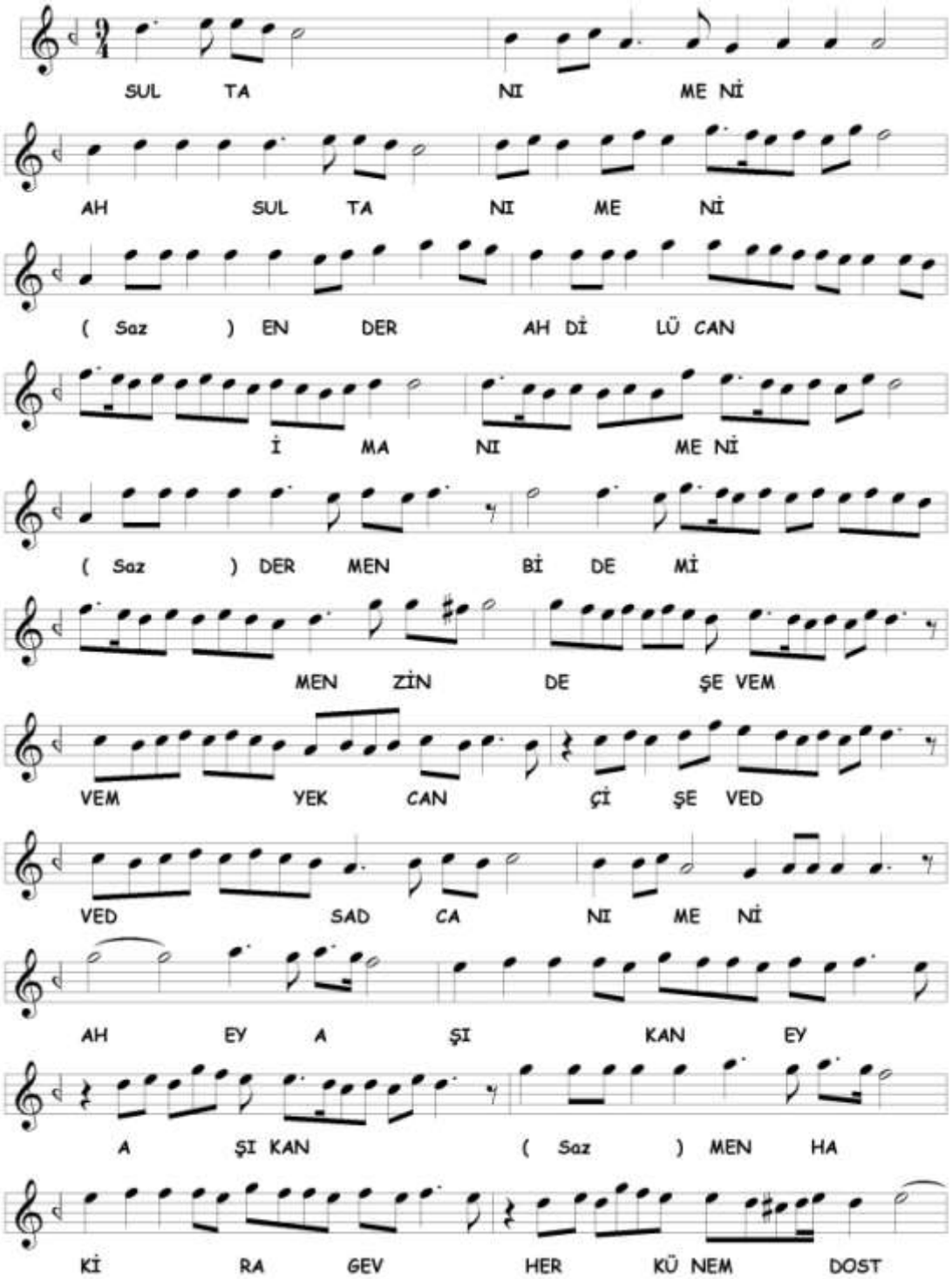

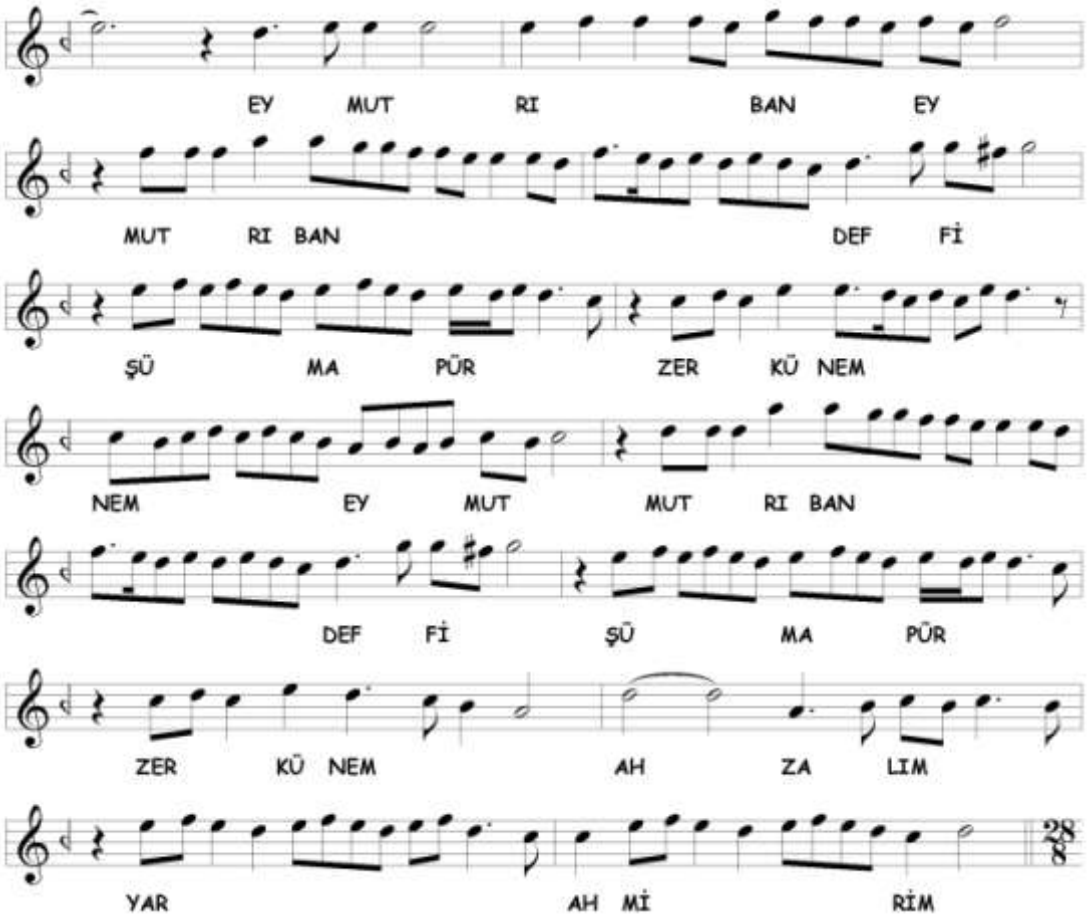

İkinci selâmda **Acem** makâmına devam edilmektedir. Nevâ civarından başlanmış, Uşşâk dizisi içinde gezinerek çargâh, nevâ, hüseynî ve acem perdelerinde asma karârlar verilmiştir. Aralarda evc perdesi alınarak gerdâniye'de de asma karar verilmiştir. En sonunda nevâ'da kalınarak üçüncü selâma geçilmiştir. 1C bölümünden farklı olarak evc perdesi de seyirde kullanılmıştır.

Üçüncü Selâm

3A

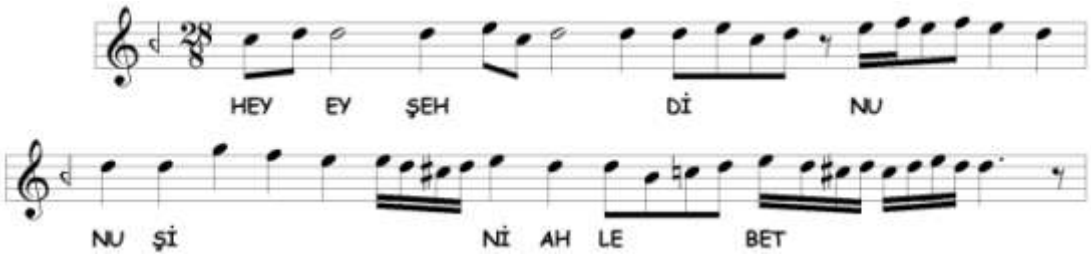

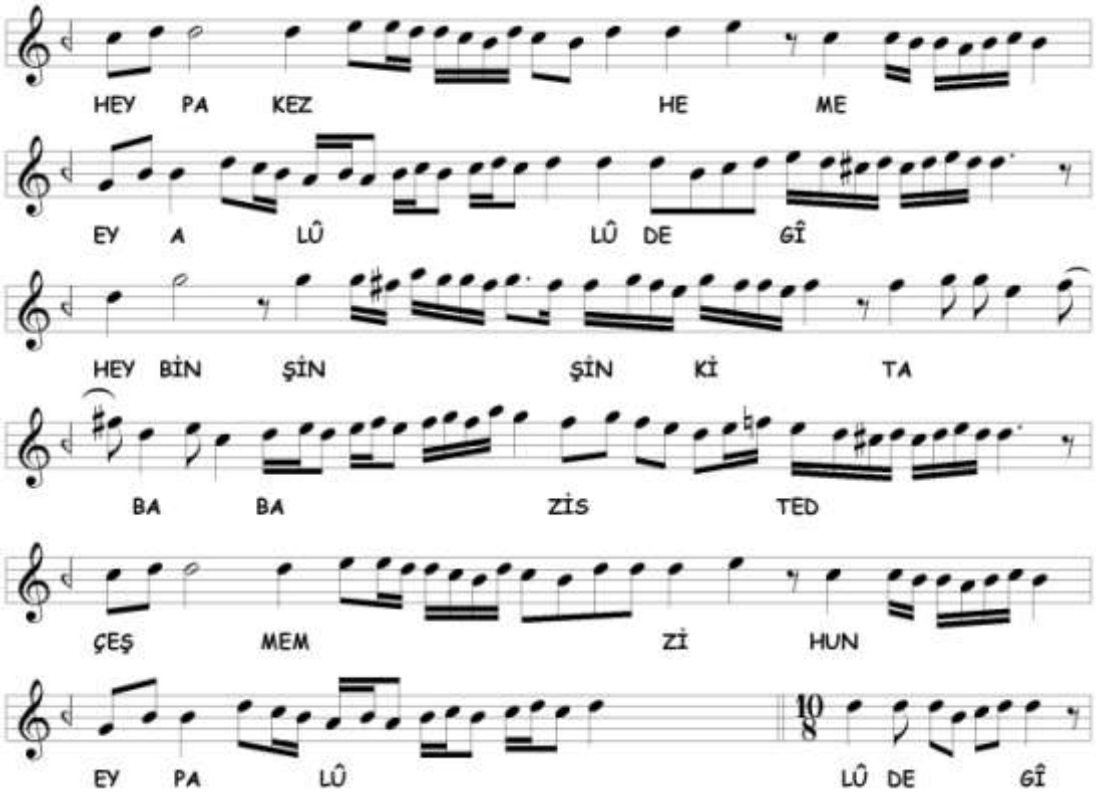

Üçüncü selâma ikinci nevî **Nevâ** makâmı ile başlanmıştır. Nevâ'da Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılarak nevâ, evc ve gerdâniye perdelerinde asma kalınmıştır. Bûselik'li kalışlarda nim hicâz yedeni kullanılmış, Segâh perdesinde kalışlardan sonra Aksak Semâî usûlü içinde nevâ'ya çıkılarak terennüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

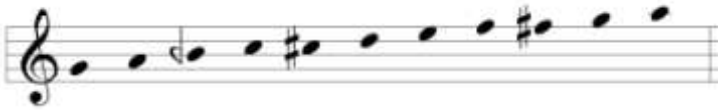

3B

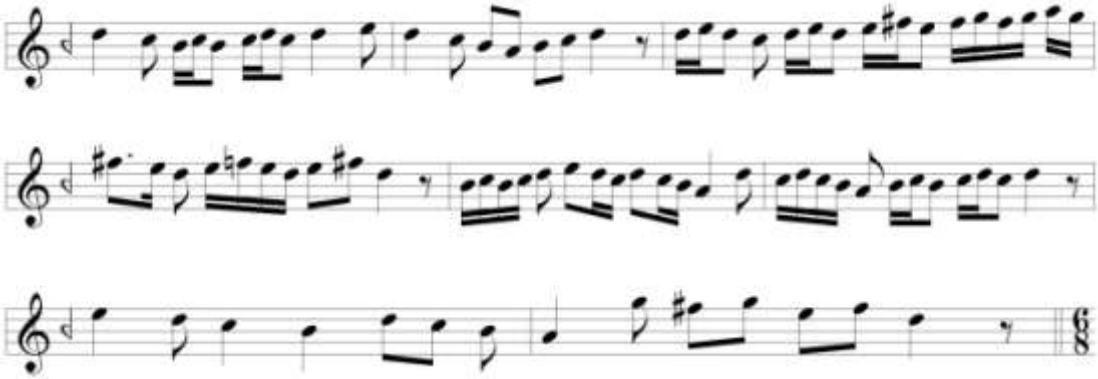

Terennüm bölümüne ikinci nevî **Nevâ** makâmı ile devam edilmektedir. 3A bölümünden farklı olarak nim hicâz yedeni ve rast perdesi kullanılmamıştır. Sonunda tekrar nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir.

3C

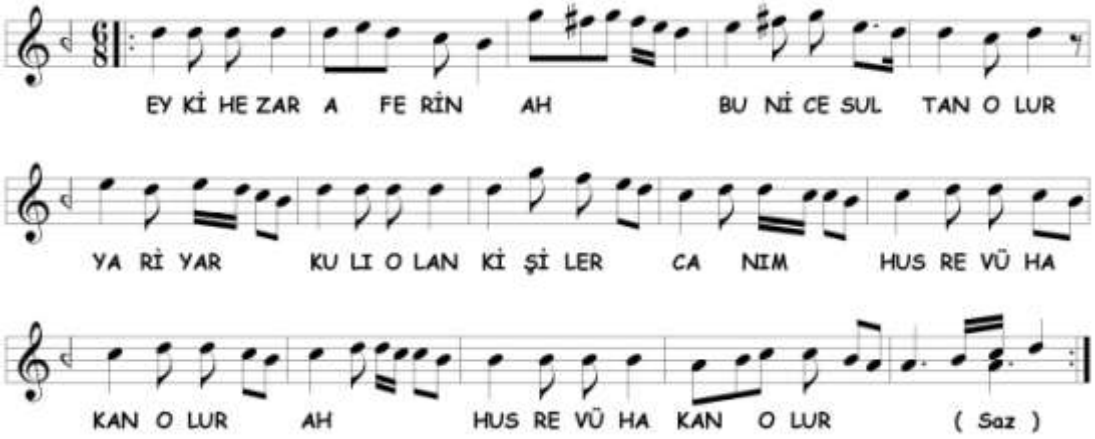

Yürük Semai bölümüne birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiştir. Bu defa dügâh'a acem perdesi alınarak inilmiş, ikinci tekrarda nevâ'ya çıkılarak 3D bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

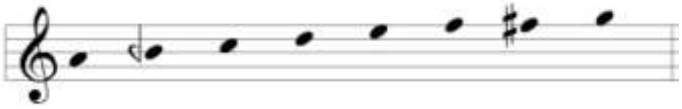

3D

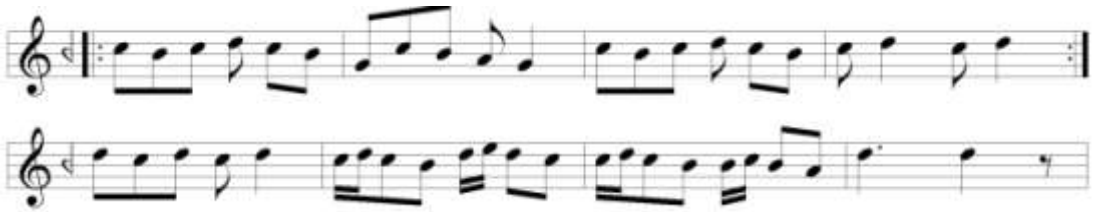

Terennüm bölümünde **Uşşâk** makâmına geçilmiştir. Rast beşlisi ve Uşşâk dörtlüsü seslerinde gezinilerek rast ve nevâ perdelerinde kalışlar yapılmıştır. 1A bölümünden farklı olarak ırâk ve hüseynî perdeleri kullanılmamıştır.

3E

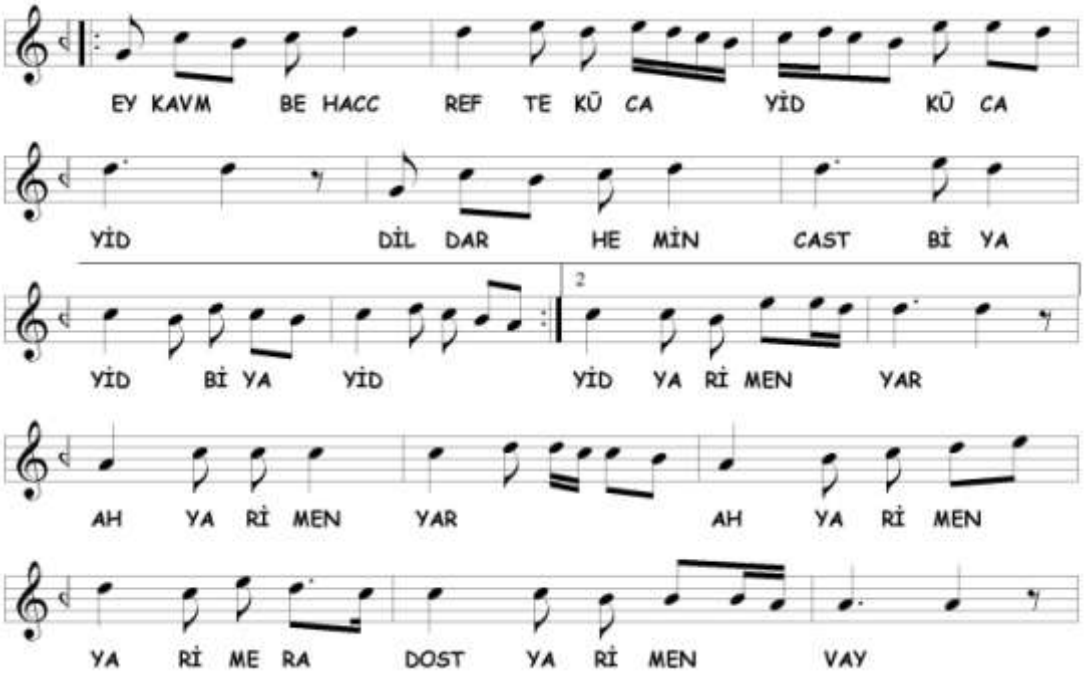

Uşşâk makâmına devam edilmektedir. Rast ve hüseynî perdeleri katılarak yerinde Uşşâk dörtlüsünde gezinilmiş nevâ'da asma karârlardan sonra dügâh'a inilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak ırâk yedeni ile rast'ta kalış yapılmamıştır.

3F

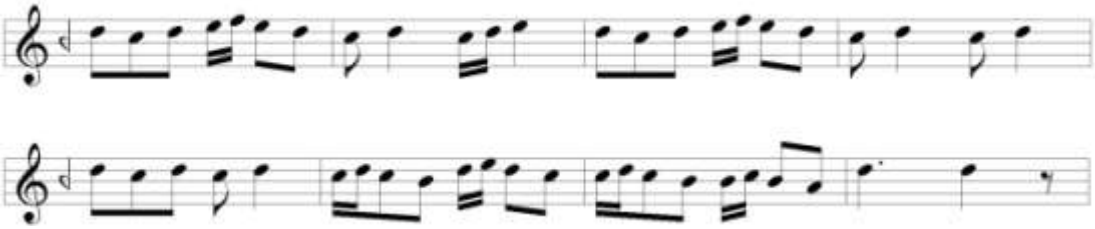

Terennüm bölümünde **Uşşâk** makâmı seslerinde devam edilmektedir. 1B bölümünden farklı olarak rast, gerdâniye ve muhayyer perdeleri kullanılmamıştır.

3G

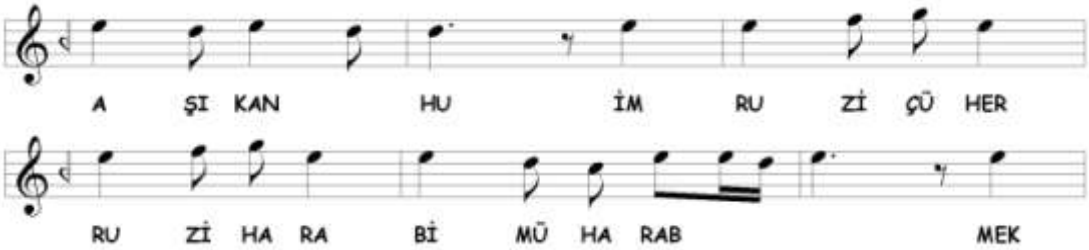

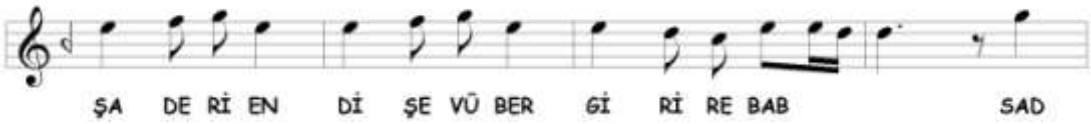

Necd-i Hüseynî yürüyüşü ile hüseynî perdesinde acem perdesi alınarak sürekli kalışlar yapılmıştır. Gerdâniye tutularak 3I bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

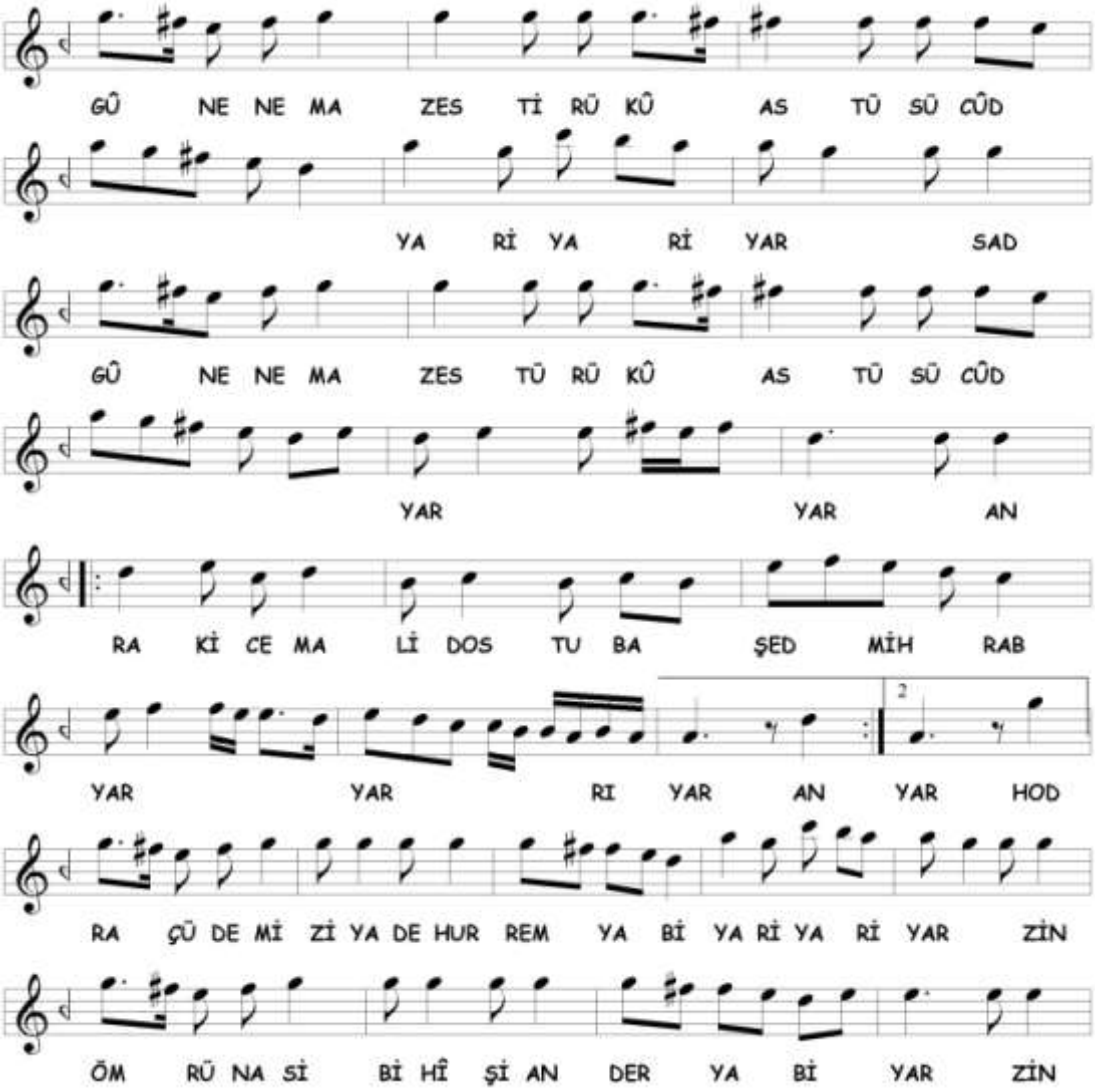

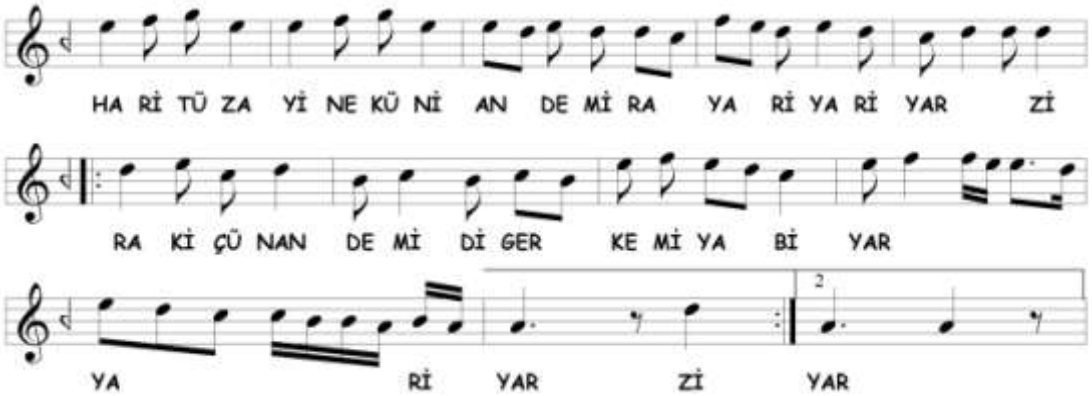

Bu bölümde **Gerdâniye** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ üzerinde Rast sesleri içinde gerdâniye, evc ve nevâ'da bolca kalışlar yapılmıştır. Daha sonra acem perdesi ile dügâh'a inilerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

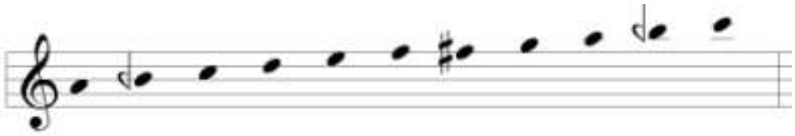

3I

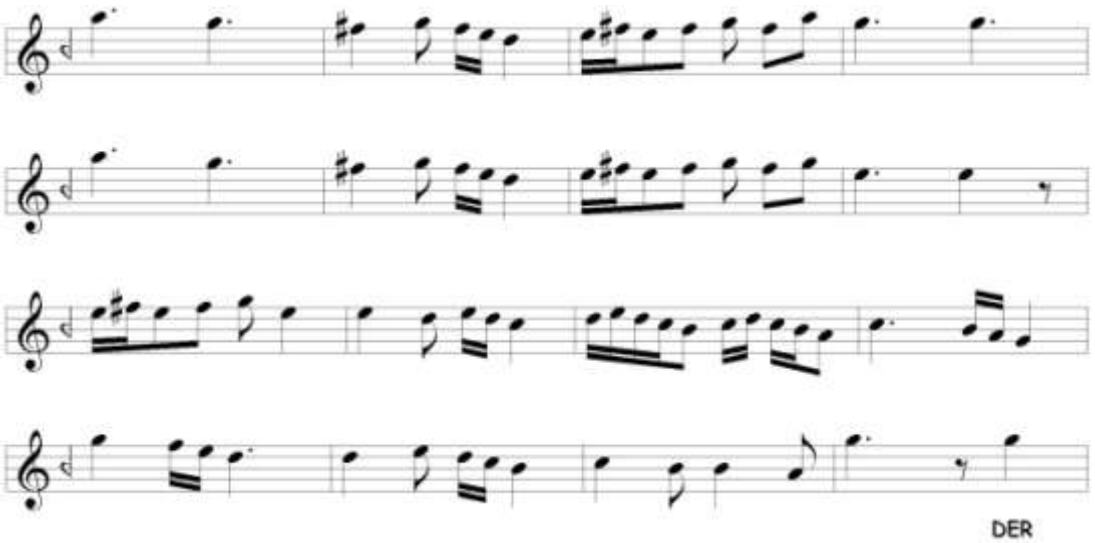

3I terennüm bölümünde **Gerdâniye** makâmına devam edilmektedir. 3H bölümünden farklı olarak seyre rast perdesi katılırken tiz segâh ve tiz çargâh perdeleri katılmamıştır. Gerdâniye perdesi tutularak 3İ bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

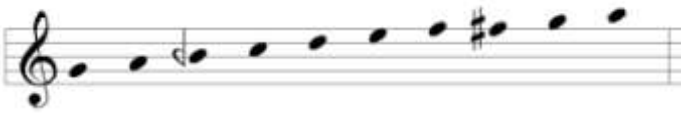

3İ

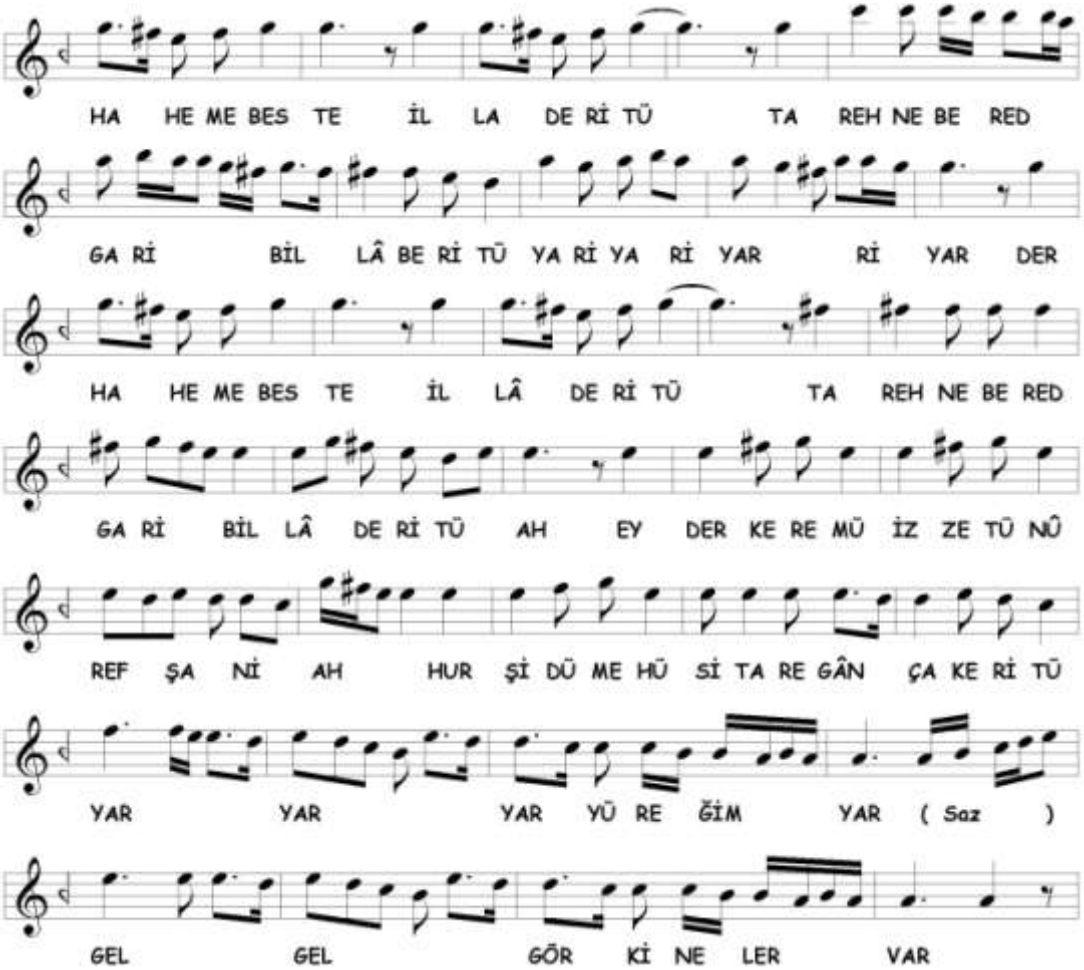

3İ bölümüne **Gerdâniye** makâmı ile devam edilmektedir. 3H bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır. Daha sonra 3F bölümündeki terennüm tekrar edilmiş fakat terennümün sonunda acem tutulmuştur.

3J

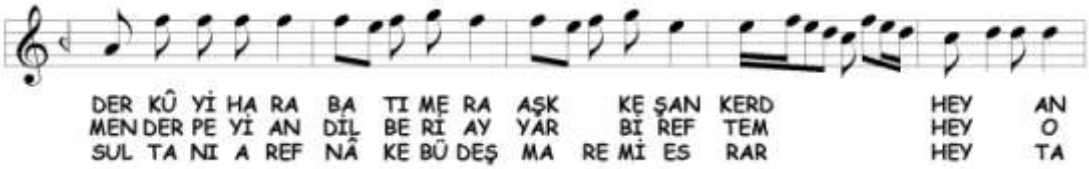

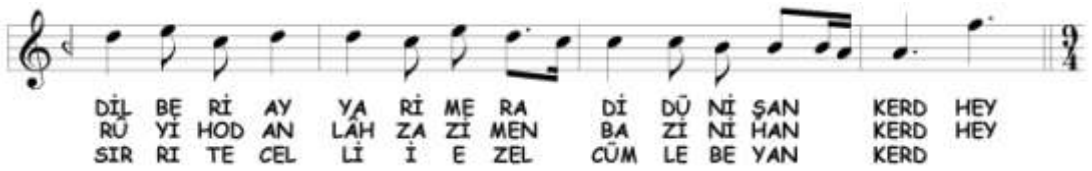

Üçüncü selâm **Acem** makâmıyla sonlandırılmıştır. 1C bölümünden farklı olarak muhayyer perdesi kullanılmamıştır. En sonunda acem tutularak dördüncü selâma geçilmiştir.

Dördüncü Selâm

Dördüncü Selâm'da ikinci selâmın ilk sekiz satırın ezgisi tekrarlanarak **Acem** makâmı gösterilmiştir.

C. Uşşâk Âyîninde Tesbit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Arazbâr
3. Gerdâniye
4. Nevâ (birinci nevî)
5. Nevâ (ikinci nevî)
6. Uşşâk

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Uşşâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Uşşâk Acem Arazbâr	Acem	Nevâ (birinci ve ikinci nevî) Uşşâk Gerdâniye Acem	Acem

3. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN ÇARGÂH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Çargâh Makâmı

Çargâh şûbesi, Merâgî, Lâdikli ve Alişâh'da; bugünkü Rast dörtlüsünün aynıdır. Lâdikli, Çargâh'ın pestten başlatılmasıyla Rast olacağını belirtmiştir.[103] Seydî, benzer bir tarifle Çargâh evinden başlayarak Rast evinde karâr verdiğini yazarken, Tirevî ise Zengüle'nin[104] bir kısmı olduğunu ve çargâh'da karâr verdiğini yazmaktadır.[105] Kantemiroğlu makâmın, ulu olmasının yanında dar bir makâm olduğunu, terkiblerle hemen hiç uyuşmadığından az kullanıldığını yazmaktadır. Kantemiroğlu'na göre makâm, kendi perdesini merkez alarak tam yani doğal perdelerde dolaşmaktadır. Kantemiroğlu eski edvârlara göre verdiği tanımın kendi tanımından farklı olmadığını yalnız bazı edvarlarda sabâ perdesi ile hareket ettiğinin yazılı olduğunu bildirmiştir. Edvârında verdiği iki Çargâh eserin notası incelendiğinde, eserlerin bir perde dışında tarifle örtüştüğünü görürüz. Kantemiroğlu, tarifinde makâmın tam perdelerde dolaştığını yazmış fakat eserlerde acem perdesi kullanmıştır.[106] Daha önce de belirtildiği gibi acem perdesi on yedili sistemde tam perdeler arasında bulunmamaktadır. Abdülbâkî Nâsır Dede, acem, gerdâniye ve muhayyer perdelerinde çokça gezinerek Sabâ gösterip çargâh perdesinde karâr verdiğini ve bunda görüş birliğinin olduğunu yazar.[107] Haşim Bey, Kantemiroğlu tanımını vermiştir.[108] Arel'e göre; makâmın dizisi, 24'lü sistemin ana dizisidir. Makâmın perdeleri, -segâh perdesi dışında- Kantemiroğlu'nun yazdığı eserlerin perdeleri ile benzerlik göstermektedir.[109]

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü üzere üç farklı Çargâh makâmı karşımıza çıkmaktadır.

---

[103] Sezikli, a.g.e. , s. 75, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 162, Çakır, a.g.e. , s. 133

[104] Tirevi'de **Zengüle** makamı, seyrine çargâh perdesinden başlar. Segâh, dügâh ve rast'a kadar iner. Çargâh perdesinden yukarı çıkmak için "…Pencgâh hanesi Çargâh hanesine karib oldu…" şeklinde ifade ettiği, bugünün hicâz perdesine karşılık gelebilecek olan perdeyi kullanarak Hüseynî, segâh (evc), tiz rast (gerdâniye), tiz dügâh (muhayyer)'a kadar çıkar. Yine bu perdeleri kullanarak çargâh'a iner ve burada karâr verir. Yılmaz, a.g.e. , s. 196

[105] Arısoy, a.g.e. , s. 35, Çelik, a.g.e. , s. 47

[106] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 59, 149, Owen Wright, *Demetrius Cantemir The Collection of Notations*, School of Oriental and African Studies University, London, 1992 , Eser No: 189, 190, s. 405, 406

[107] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 53

[108] Tırışkan, a.g.e. , s. 47

[109] Arel, a.g.e. , s. 40

Birincisi; Rast dizisi veya Uşşâk dizisi seslerinde dolaşarak çargâh'da karâr veren bir makamdır. İkincisi; Nâsır Dede'nin tanımladığı, acem, gerdâniye ve muhayyer perdelerinde çokça dolaşıp Sabâ makâmı gösterildikten sonra çargâh perdesinde karâr veren bir makâmdır. Üçüncüsü ise; bugünkü Çargâh dizisi seslerinden oluşan ve birinci nevî ile benzerlik gösteren fakat segâh yerine bûselik perdesini kullanan bir makamdır. İncelenen eserlere baktığımızda yukarıdaki tariflerden farklı olarak dördüncü bir Çargâh'ın varlığını görüyoruz. İkincisini içine alan ama tize genişlemede şehnâz ve sünbüle perdelerini da kullanabilen bir makamdır. Birinci ile üçüncü Çargâh'ları ve ikinci ile dördüncü Çargâh'ları benzerliklerinden dolayı birleştirirsek ortaya birbirinden tamamen farklı iki Çargâh makâmı çıkmaktadır. Bu sebeple biz, Kantemiroğlu, Arel, Haşim Bey tanımlarına ***birinci nevî* Çargâh**, Nâsır Dede tanımına uyan, Çargâh üzerinde Hicâz ve yerinde Sabâ makâmlarını içinde bulunduran, Çargâh âyîninde de gördüğümüz makâma da ***ikinci nevî Çargâh*** demeyi uygun bulduk.

B. Çargâh Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

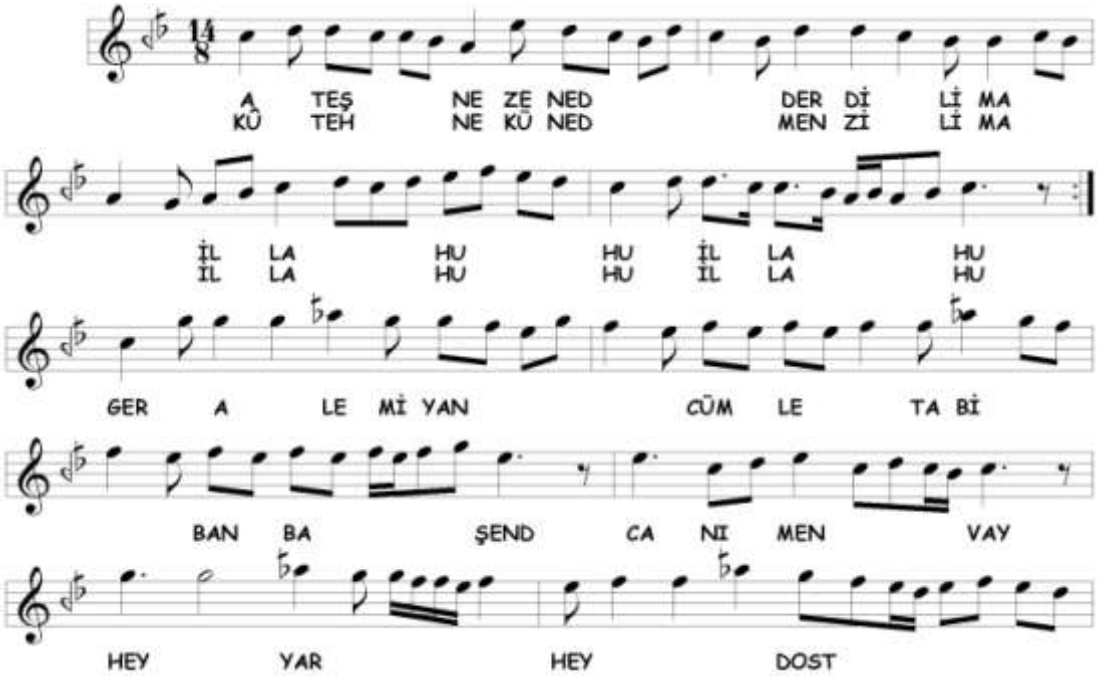

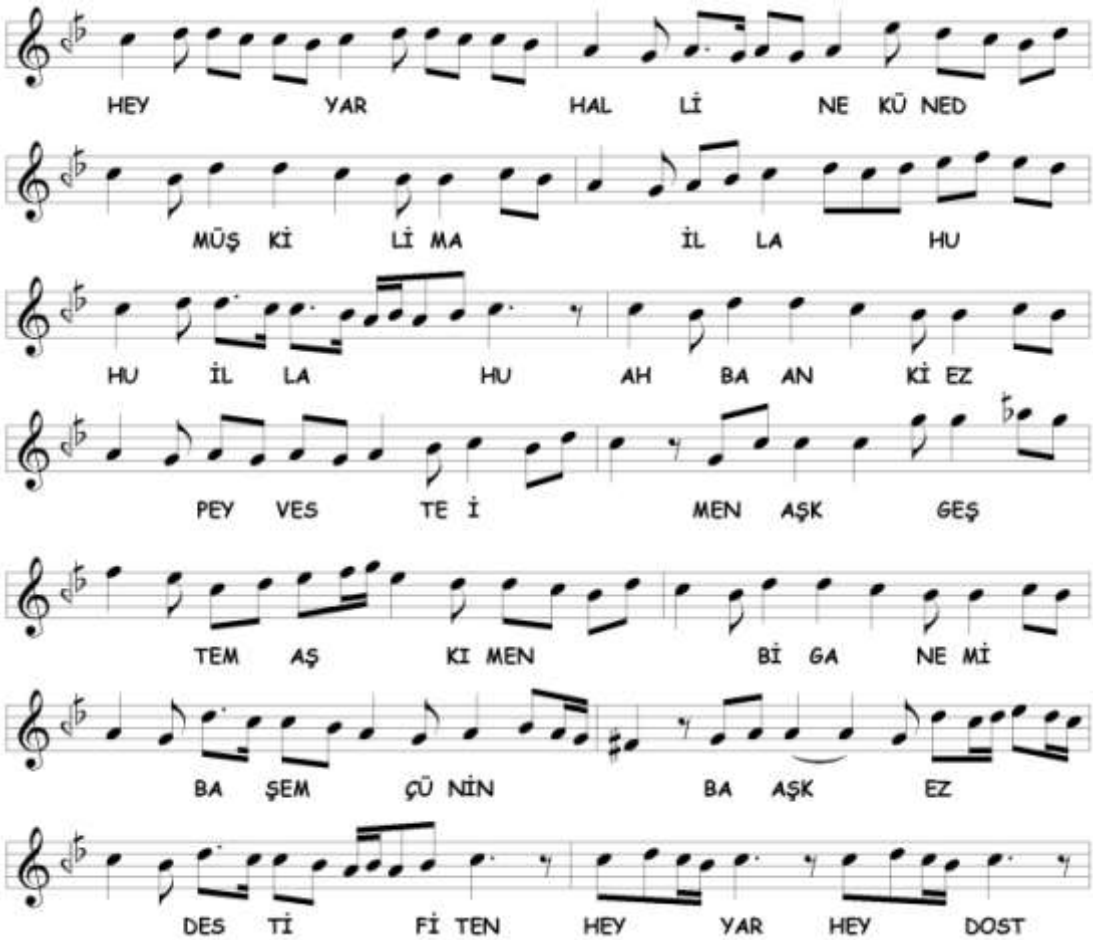

Birinci selâma çargâh perdesinden başlanmıştır. Seyrin başında Sabâ dörtlüsünde dolaşılarak, çargâh perdesinde kalışlar yapılmıştır. Çargâh üzerinde nim şehnâz perdesine kadar Hicâz seslerinde dolaşılarak gerdâniye, hüseynî, acem ve çargâh perdelerinde kalınmış, dügâh'a oradan ırâk perdesine kadar inip geçici bir **Bestenigâr** veya **Muhalif-i Irâk** geçkiden sonra tekrar çargâh'a çıkılarak ikinci nevî **Çargâh** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

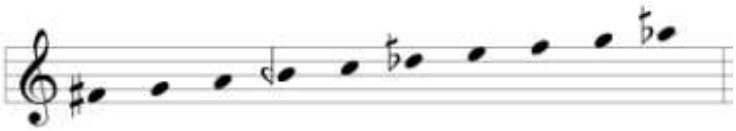

1B

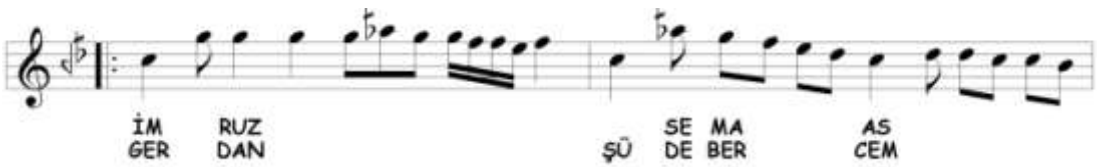

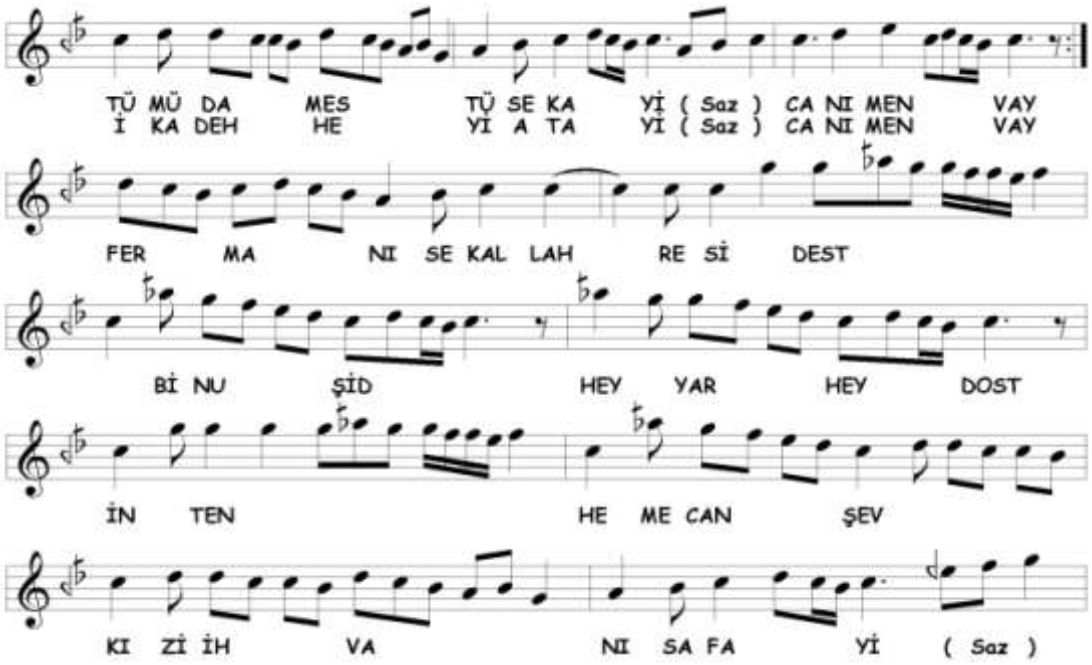

1A bölümündeki ezgi anlayışından farklı olarak acem perdesi üzerinde Nikrîz'li kalışlar yapılmış ve ırâk perdesi kullanılmamıştır. Rast perdesine kadar Sabâ sesleri ile inildikten sonra gerdâniye perdesine çıkılarak 1D bölümüne bağlanmıştır.

1C

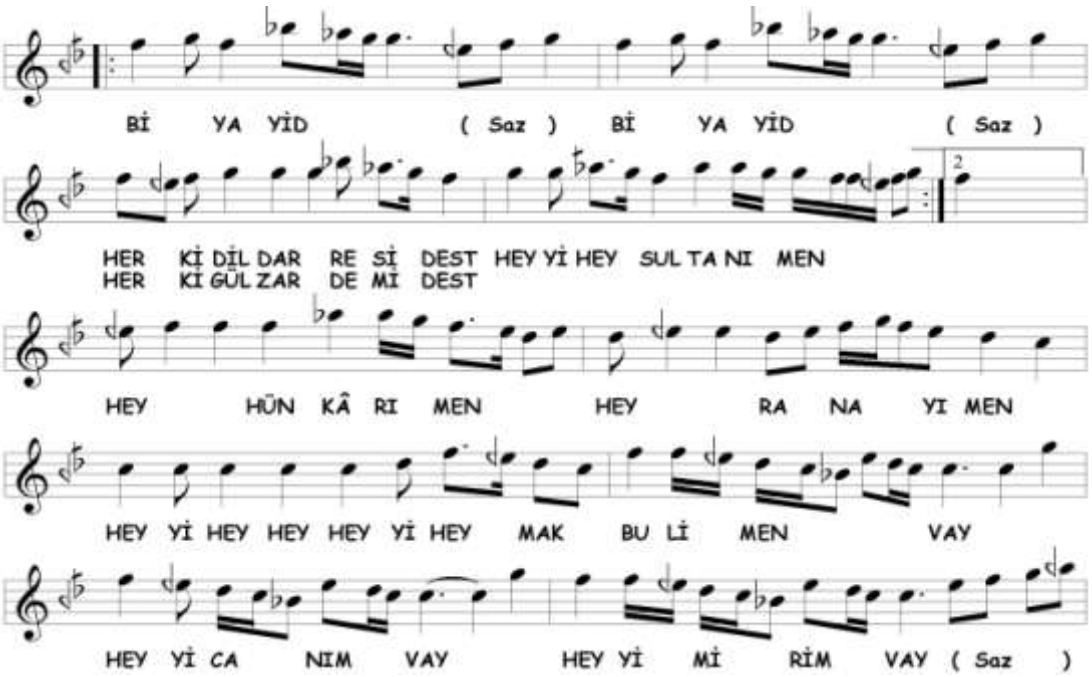

IC bölümünde çargâh üzerinde bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinilerek

çargâh üzerinde Hicâz makâmı gösterilmiştir. Seyirde, gerdâniye'de Kürdî'li[110] ve acem'de Bûselik'li kalışlardan sonra çargâh'a Hicâz'lı inilmiştir. Kürdî yedeni kullanılarak[111] çargâh'da yapılan Hicâz'lı kalışlardan sonra diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1D

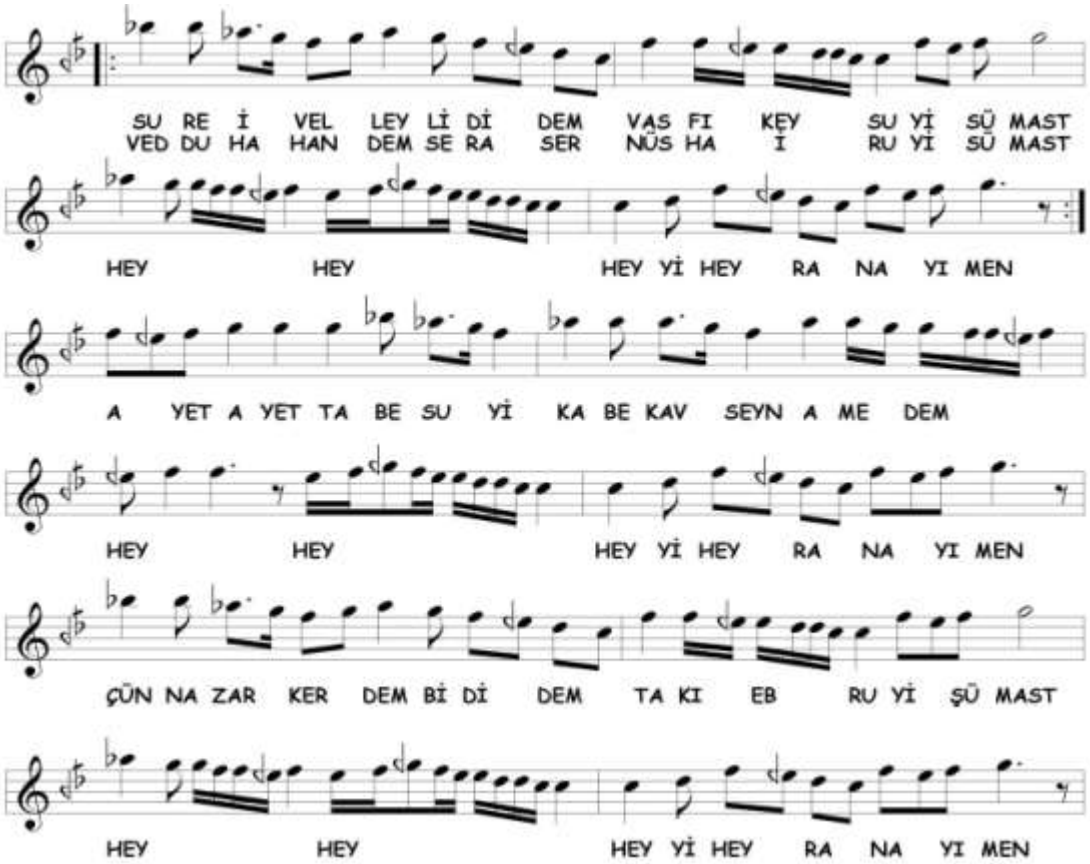

1C bölümünden farklı olarak aralarda dik mâhur perdesi alınmıştır. Bu perdeyi mâhur olarak düşünürsek, çargâh üzerinde **Hicâz-ı Rûmî** makâmına geçki yapıldığını yazabiliriz.[112] Sonunda gerdâniye perdesi yakalanarak 1C bölümü tekrar edilmiştir. Bölümünün sonunda çargâh perdesinde kalınarak 1E bölümüne

[110] Kaynak notada, dik sünbüle olarak yazılmıştır.
[111] Kaynak notada, dik kürdî olarak yazılmıştır.
[112] Hicâz-ı Rûmî makâmıyla yazılmış elimizde sadece Üçüncü Sultan Selim Han'a ait bir peşrev bulunmaktadır. Peşrevde bugünkü Hümâyûn seslerinde gezinirken arada hisâr perdesi alınmıştır.

bağlanılmıştır.

1E

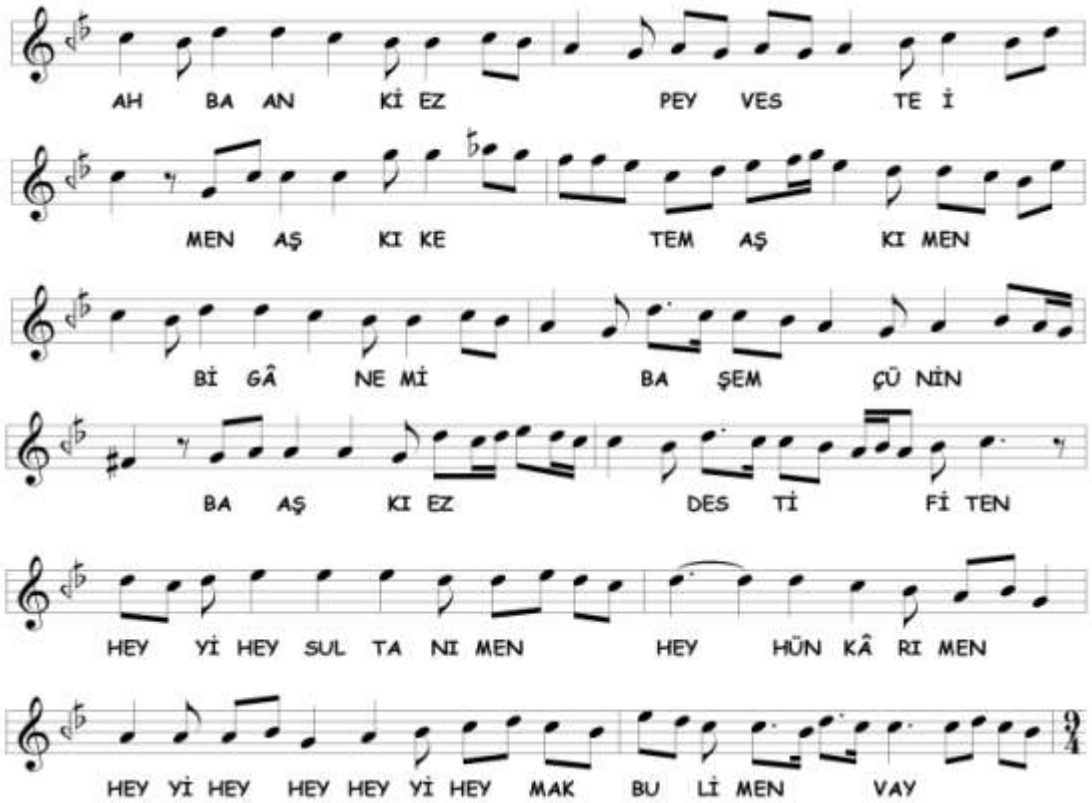

1A bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır. İkinci nevî **Çargâh** makâmının içinde **Bestenigâr** veya **Muhalif-i Irâk** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Sonunda rast'a kadar inip ikinci selâma geçilmiştir.

İkinci Selâm

2A

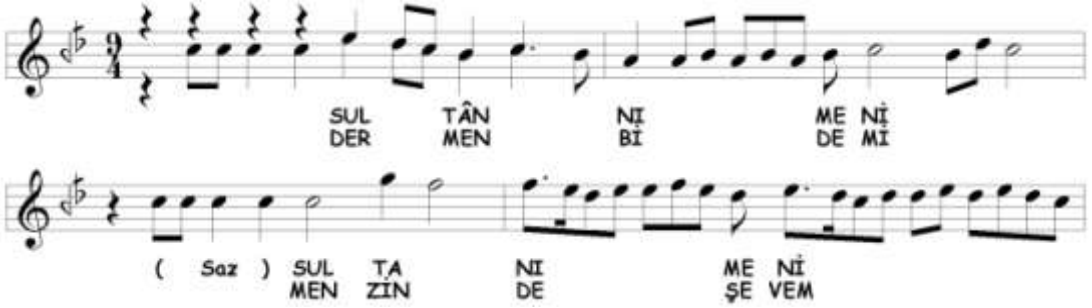

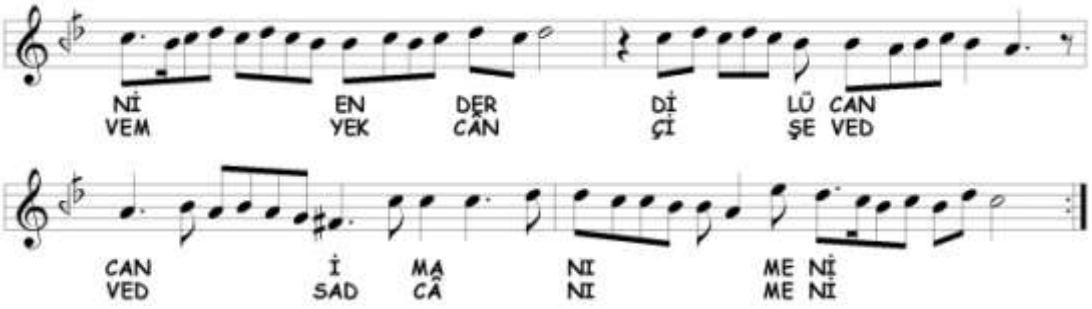

İkinci selâma 1A bölümünün çeşitlenmesi ile devam edilmektedir. Farklı olarak şehnâz perdesi kullanılmamıştır. Çargâh tutularak 2B bölümüne bağlanmıştır.

2B

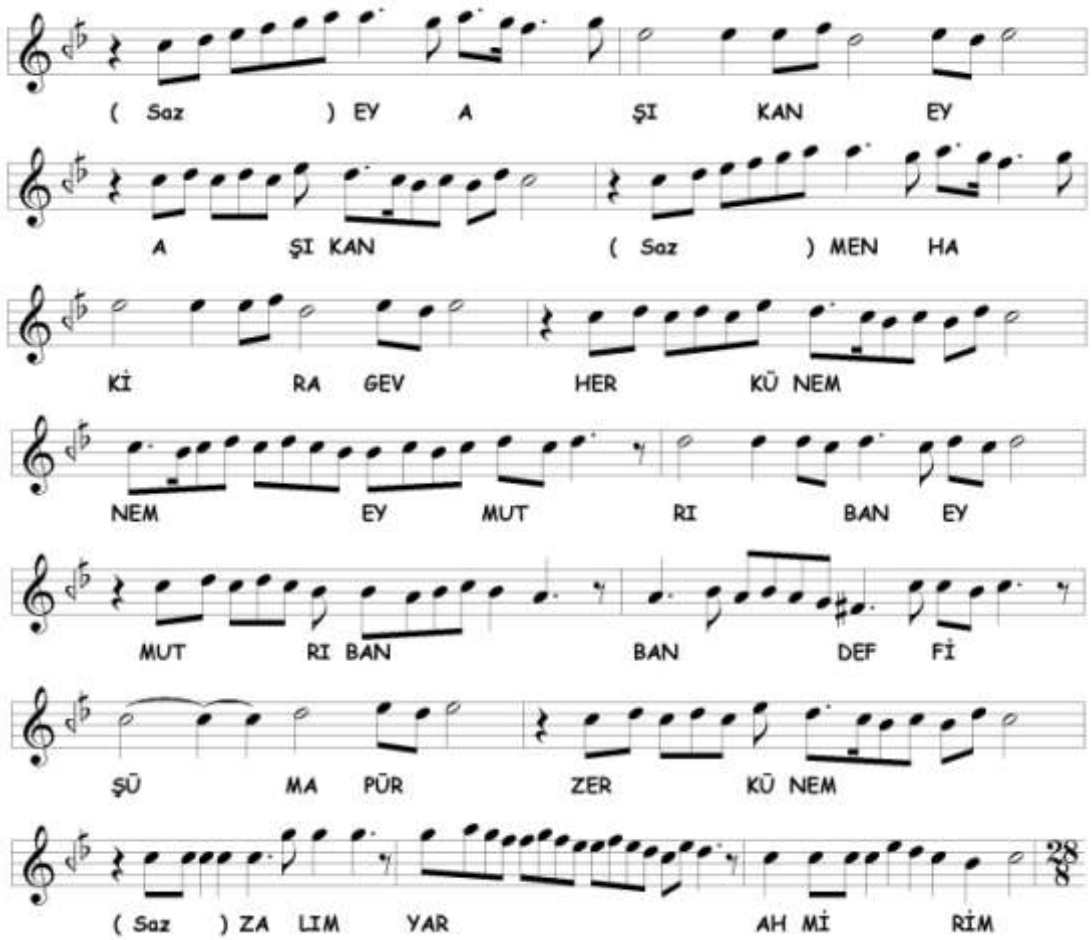

2B bölümüne ikinci nevî **Çargâh** makâmı ile devam edilmektedir.[113] 1A bölümünden farklı olarak şehnâz perdesinin yerini bu defa muhayyer perdesi

[113] Heper notasında, 2B bölümünün ikinci ve beşinci ölçüsünde hicâz yerine nevâ perdesi kullanılmıştır.

almıştır. Hüseynî, çargâh ve hicâz [sabâ] perdelerinde kalışlar yapılmıştır. Bir ara yine **Bestenigâr** veya **Muhâlif-i Irâk** makâmına geçici geçki yapılmış ve sonunda çargâh'da cümle bitirilmiştir.

Üçüncü Selâm

3A

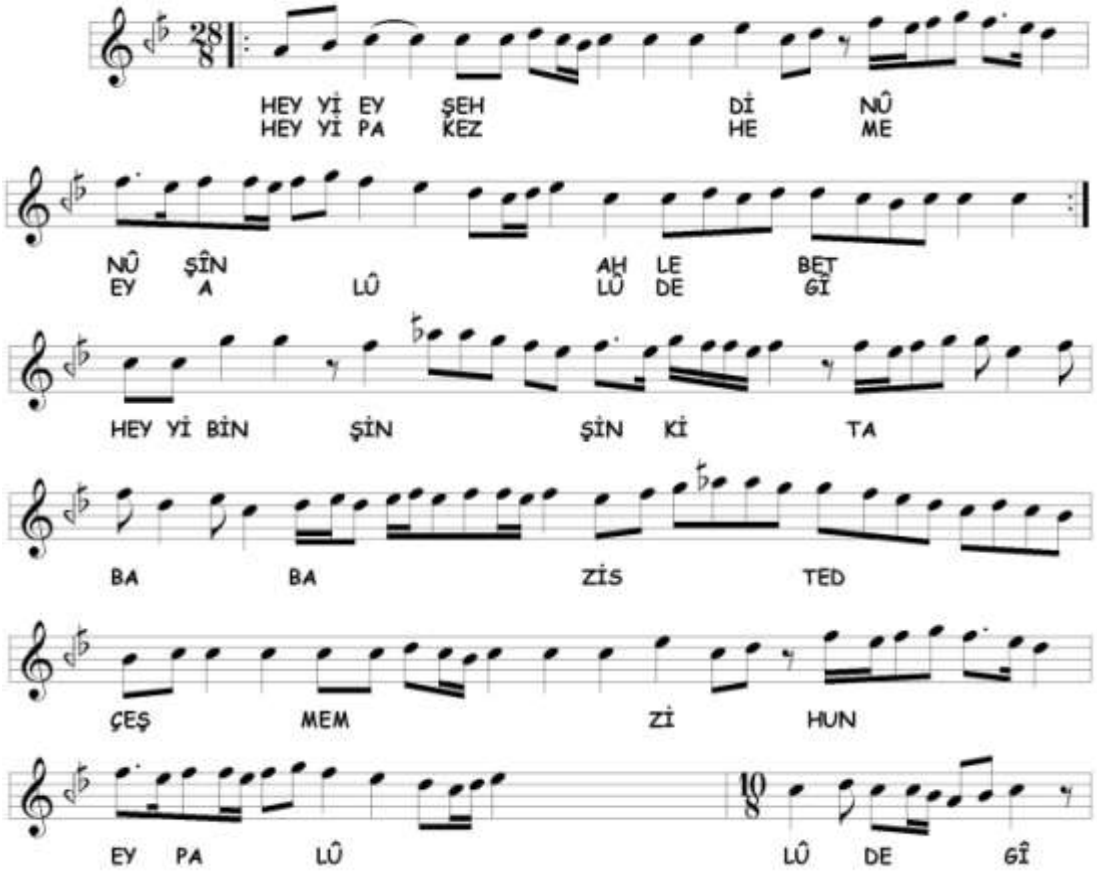

Üçüncü selâma ikinci nevî **Çargâh** makâmı ile devam edilmiştir. Seyirde, çargâh ve acem perdelerinde kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

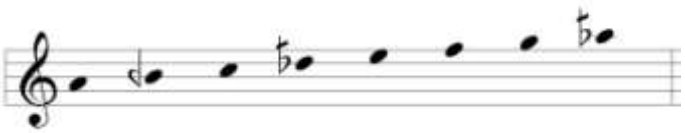

3B

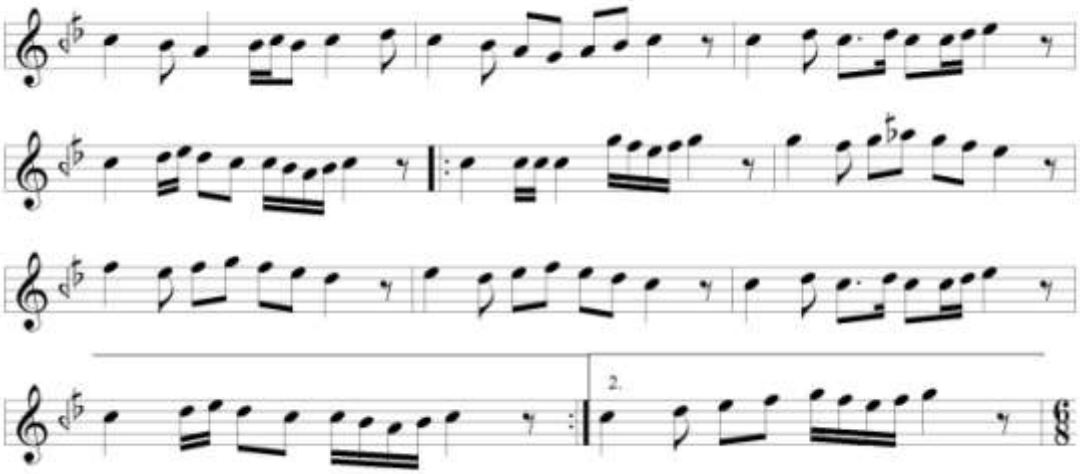

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Çargâh** makâmına devam edilmektedir. En sonunda gerdâniye'ye çıkılarak Yürük Semâî bölümüne geçilmiştir. Kullanılan perdeler 3A bölümü ile aynıdır.

3C

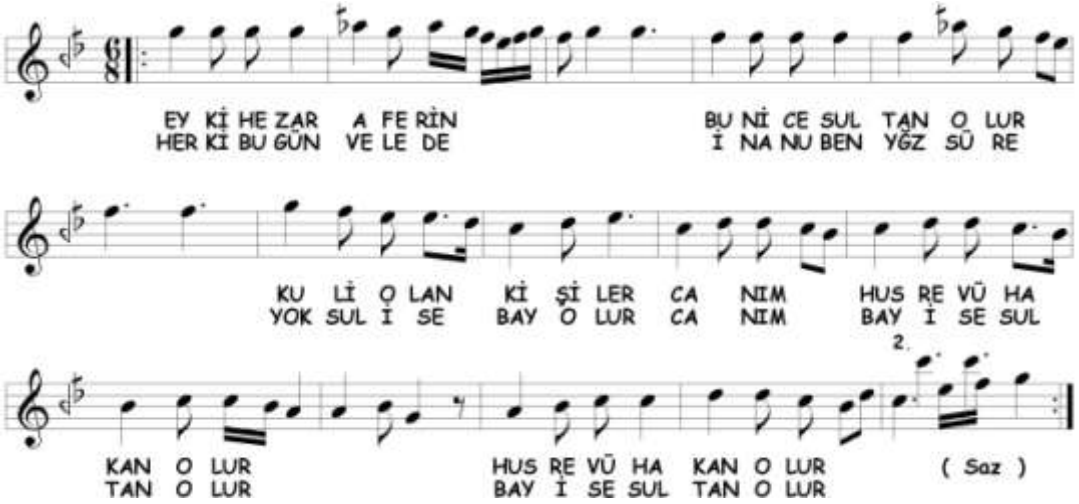

Yürük Semâî bölümüne yine ikinci nevî **Çargâh** makâmı ile devam edilmektedir. İkinci tekrarın sonunda tiz çargâh tutularak terennüme geçilmiştir. Kullanılan perdeler 3A bölümü ile aynıdır. Bu defa rast perdesi de seyre katılmıştır.

3D

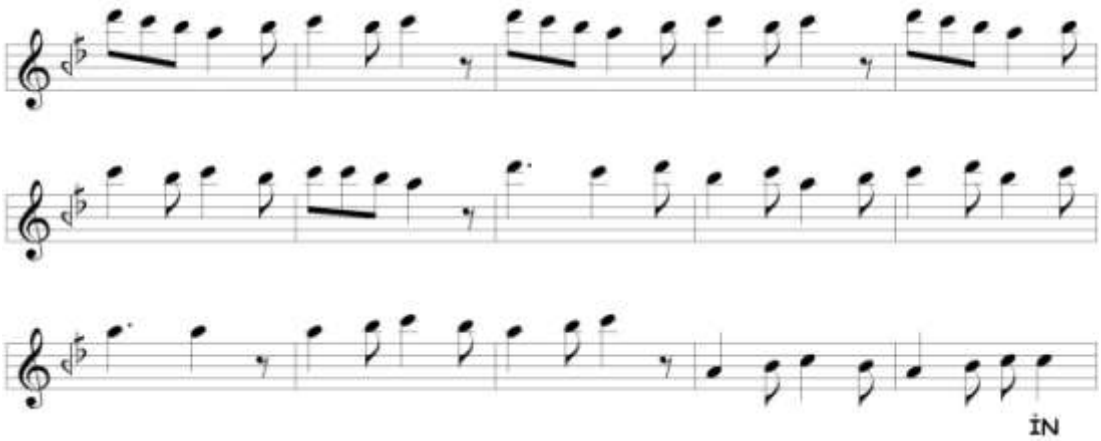

Terennüm bölümünde Pencgâh âyîninin 3D bölümü terennümündeki ilk üç satırının çeşitlemesi yapılmıştır.[114] Muhayyer üzerinde **Sabâ** makâmına geçilmiş, daha sonra çargâh'da kalınarak 3F bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

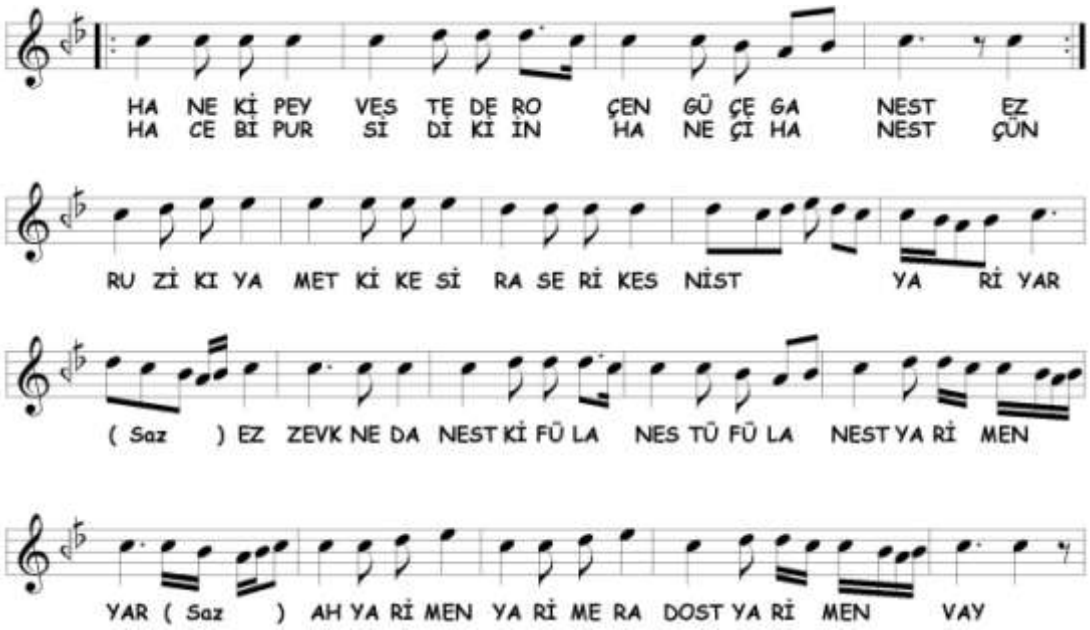

[114] Sekizinci ölçüden sonra genellikle tiz nevâ perdesi kullanılmaktadır.

Tekrar ikinci nevî **Çargâh** makâmına dönülmüştür. Sabâ dörtlüsü seslerinde dolaşılarak çargâh'da sürekli kalışlar yapılmıştır. En sonunda çargâh perdesinde cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

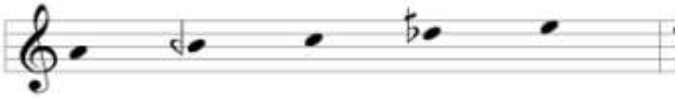

3F

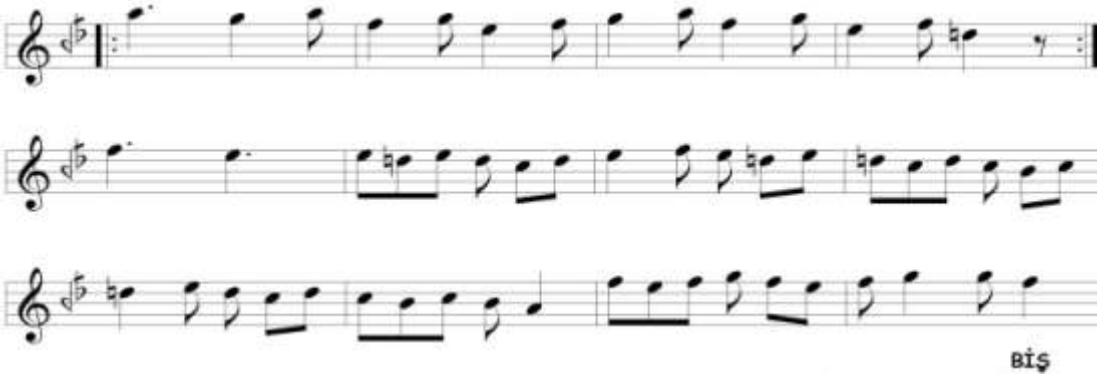

Seyirde, nevâ'da Bûselik seslerinde dolaşılmış ve yerinde Uşşâk'lı kalıştan sonra acem tutulmuştur. Terennüm bölümünde her ne kadar hangi makâmda seyredildiği belli olmasa da sonundaki acem perdesindeki kalış bize **Acem** makâmını düşündürebilmektedir.

3G

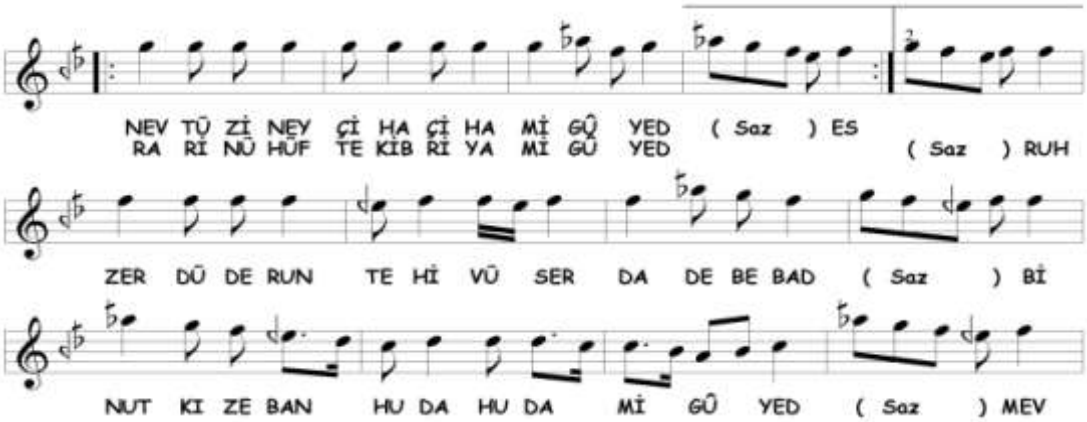

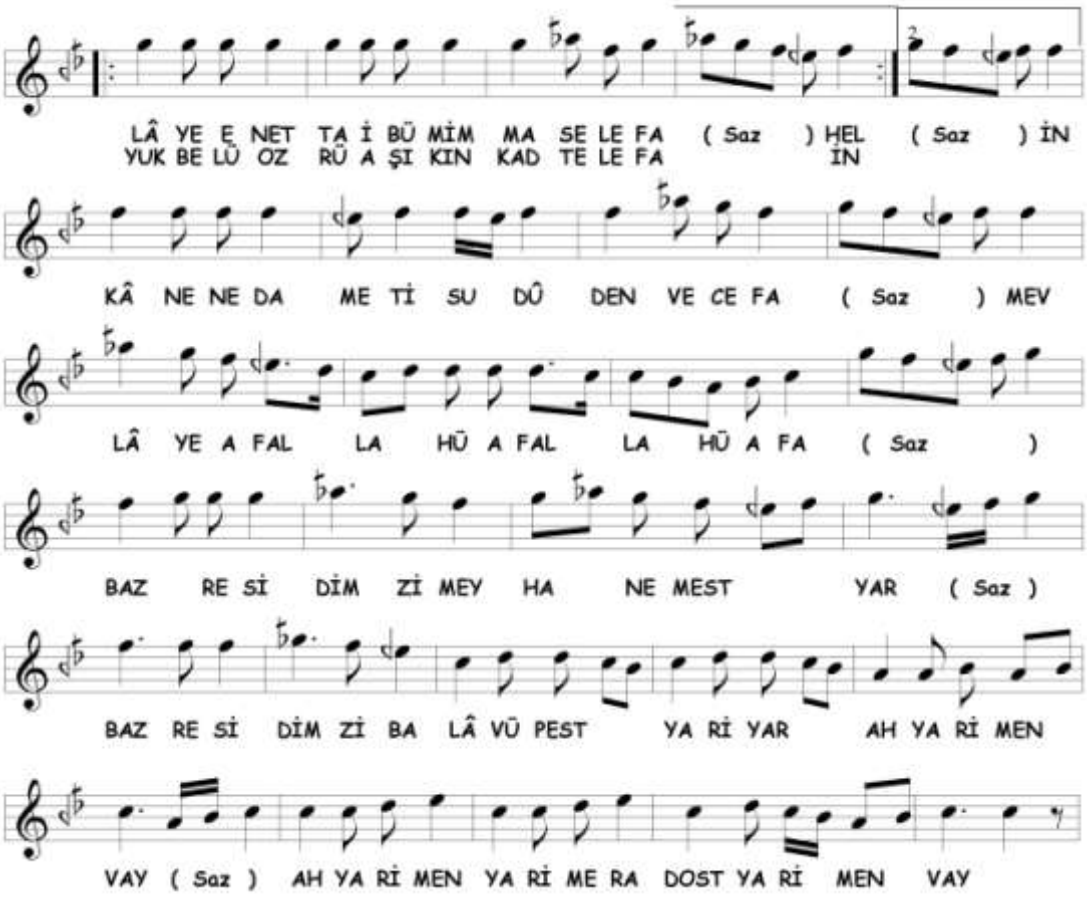

3G bölümünde ikinci nevî **Çargâh** makâmına tekrar dönülmüştür. Şehnâz perdesine kadar çargâh perdesi üzerinde Hicâz seslerinde dolaşılmış, gerdâniye ve acem perdelerinde asma karârlar verilmiştir. Mâhûr perdesi alınarak çargâh üzerinde **Hicâz-ı Rûmî** geçici geçkisi gösterilmiştir. Diğer bölümlerdeki Çargâh seyrinden farklı olarak acem perdesindeki kalışlar fazlalaştırılmıştır. Sonunda, 3F bölümündeki terennüm tekrar edildikten sonra 3H bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

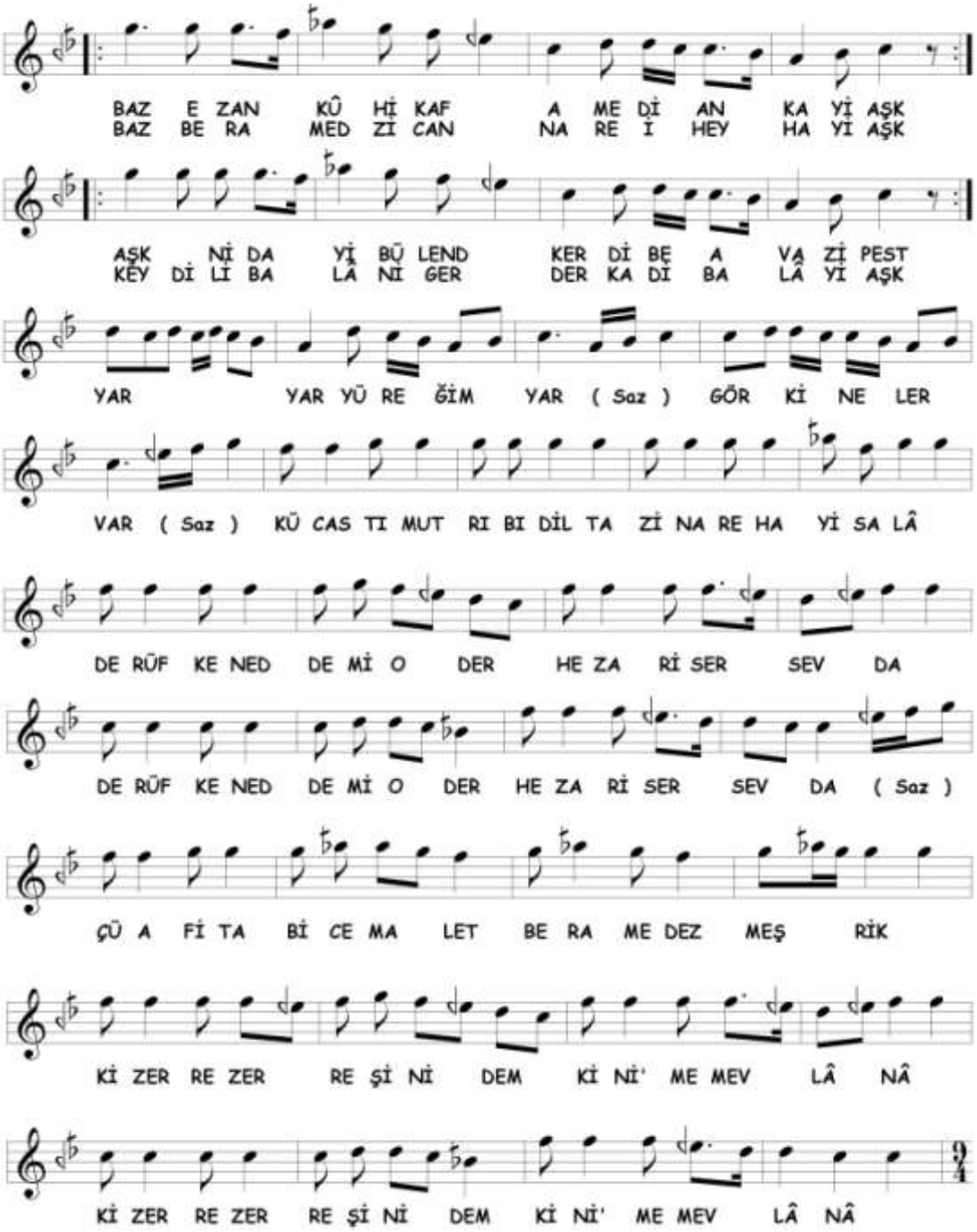

3G bölümü çeşitlenmiş, farklı olarak mâhur perdesi alınmamış ve sonunda dik kürdî yedeni kullanılmıştır.

Dördüncü Selâm

İkinci selâmın 2A bölümü ezgisi tekrar edilmiştir.

C. Çargâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Çargâh (ikinci nevî)
3. Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
4. Hicâz (çargâh üzerinde)
5. Hicâz-ı Rûmî (çargâh üzerinde)
6. Sabâ (muhayyer üzerinde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Çargâh Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Çargâh (ikinci nevî) Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk Hicâz (çargâh üzerinde) Hicâz-ı Rûmî (çargâh üzerinde)	Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk Çargâh (ikinci nevî)	Çargâh (ikinci nevî) Sabâ (muhayyer üzerinde) Acem Hicâz-ı Rûmî (çargâh üzerinde)	Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk Çargâh (ikinci nevî)

4. NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN HİCÂZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hicâz Makâmı

Hicâz makâmı, Safiyüddîn, Merâgî ve Şirvânî'de, yegâh üzerine göçürülmüş bugünkü Karcığar dizisi görünümündedir. Şirvânî buna ek olarak makâmın tizden başladığını belirtmiştir.[115] Şirâzî'deki dizinin bu diziden farkı altıncı derecesinin biraz daha dik olmasıdır. Lâdikli, yegâh üzerinde Hicâz dörtlüsünün seslerini vermiştir.[116] Alişâh'da Hicâzî adında iki devir vardır. Bunlardan birincisi Safiyüddîn ve Merâgî ile aynı devirdir. İkincisi ise, Hicâz dörtlü ve beşlisinin yan yana getirilmesidir.[117] Bu birleşim Nâsır Dede'de Hicâzeyn[118] makâmının seslerini oluşturur. Hızır bin Abdullâh ve Kırşehirli'de verilen perdeler bugünkü Hicâz dizisine benzemektedir.[119] Seydî ve Tirevî, başlangıç hânesinin pencgâh (nevâ), karâr hânesinin dügâh olduğunu yazmıştır.[120] Kantemiroğlu'nda, terkiplerde geçer. Kantemiroğlu tarifini, Uzzal makâmı ile kıyaslayarak yapmıştır. Nevâ perdesinden hareket ederek, tıpkı Uzzal gibi gezindiğini, sadece ince sesli perdelerde acem perdesiyle hareket etmesi bakımından Uzzâl'den ayrıldığını ve gene Uzzâl gibi dügâh perdesinde karâr verdiğini yazmaktadır.[121] Nâyî Osman Dede'de Hicâz, Uzzâl makâmının iki şubesinden biridir. Diğeri Şehnâz'dır.[122] Artin, seyrine nevâ'dan başlamış ve Hicâz beşlisi ile dügâh'a inmiştir.[123] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, seyre dügâh'dan başlanarak bugünkü Hicâz dizisi gösterilmiş, peste doğru genişlemede ise hüseynî-aşîrân'a Hicâz'lı inilmiştir.[124] Nâsır Dede de aynı diziyi göstermiş fakat seyre nevâ'dan başlamış ve rast perdesine inilebileceğini yazmıştır.[125] Hâşim Bey, tarifinde şehnâz perdesini de kullanarak bugünkü Zengüle dizisi seslerini vermiştir.[126] Uz'un tanımı, Nâsır Dede ile benzerlik

---

[115] Uygun, a.g.e. , s. 198, Sezikli, a.g.e. , s. 70, Akdoğan, a.g.e. , s. 230
[116] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 189
[117] Çakır, a.g.e. , s. 161
[118] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede..* , s. 76
[119] Çelik, a.g.e. , s. 34, Uslu, a.g.e. , s. 70
[120] Arısoy, a.g.e. , s. 28, Çelik, a.g.e. , s. 35
[121] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 103
[122] Hariri, a.g.e. , s. 32
[123] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 36
[124] Daloğlu, a.g.e. , s. 20
[125] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede...* , s. 38
[126] Tırışkan, a.g.e. , s. 26. Hâşim Bey'in tarifinde dikkati çeken bir konu, kullanılan kürdî perdesidir. Çünkü Hâşim Bey'den önceki nazariyatçılar yerinde Hicâz perdelerinden bahsederken hep segâh

göstermektedir.[127] Rauf Yektâ Bey, bugünkü Hümâyûn dizisinin seslerini vermiştir. Fakat makâm için yazdığı örnekte, dügâh perdesinden başlayarak verdiği dizinin seslerinde dolaşmasının yanında, hüseynî'de Hicâz, nevâ'da Rast ve Bûselik'li kalışlar yapmıştır.[128] Arel'de ise makâmın dizisi dügâh'da Hicâz dörtlüsüne nevâ'da Rast beşlisinin eklenmesiyle oluşmaktadır. Güçlü perdesi nevâ'dır. Seyir, çıkıcıdır.[129] Ekrem Karadeniz, makâmın iki ayrı ıskalası olduğunu belirterek Arel ve Rauf Yektâ Bey'in dizilerini vermiştir. Karadeniz ayrıca Hicâz makâmı ile aynı ıskalayı kullanan Hümâyûn makâmını birbirinden ayırt etmek için, Hicâz'ın nevâ perdesinde pek durmaması, hüseynî perdesinde durması gerektiğini, Hümâyûn makâmının ise hususi çeşnisinin, hüseynî yerine nevâ perdesi üzerinde durmak olduğunu yazmıştır.[130]

B. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

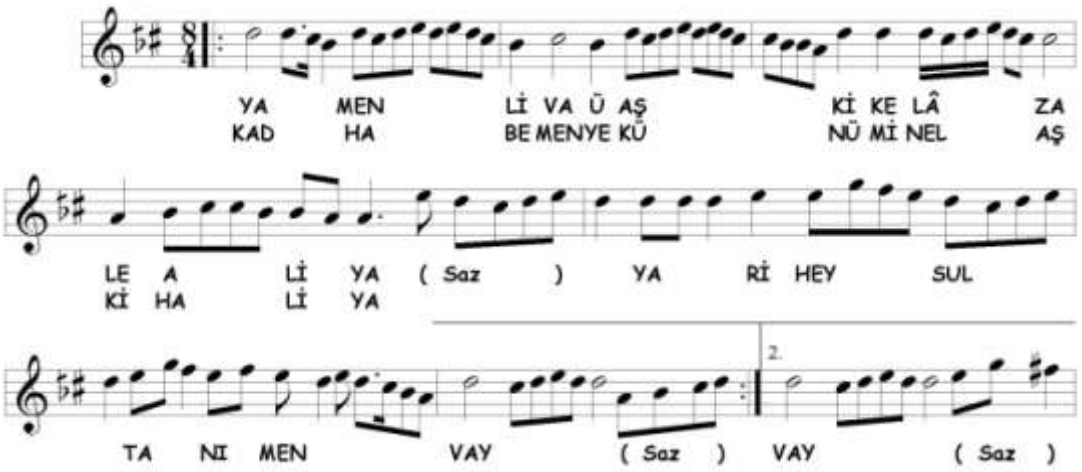

Birinci selâma nevâ perdesinden başlanmıştır. Bugünkü Hümâyûn dizisinde seyredilmiş, nevâ ve nim hicâz perdelerinde asma kalınarak **Hicâz** makâmı

perdesini kullanmışlardır. 17'li sistemdeki segâh perdesi, bûselik perdesinden pes, kürdî veya diğer bir adıyla nihâvend perdesinden dik bir perdedir.

[127] Oransay, a.g.e. , s. 30

[128] Yektâ, a.g.e. , s. 78

[129] Arel, a.g.e. , s. 48

[130] Karadeniz, a.g.e. , s. 104

gösterilmiştir. Sonunda evc açılarak 1B bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

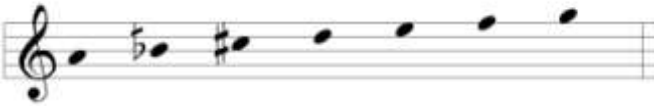

1B

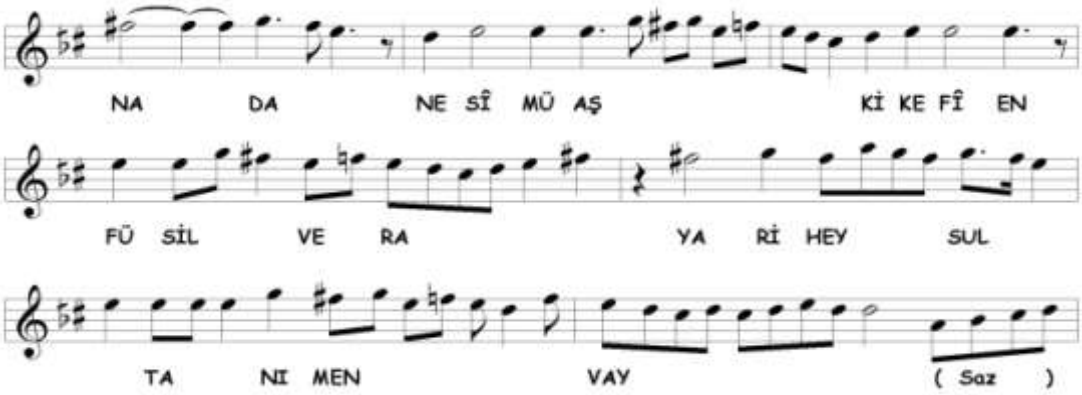

Uzzâl makâmına geçilmiştir. Hüseynî'de kalışlardan sonra nevâ'da Bûselik'li kalınmış ve sonunda 1A bölümü tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

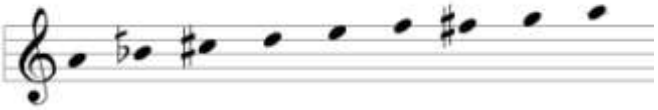

1C

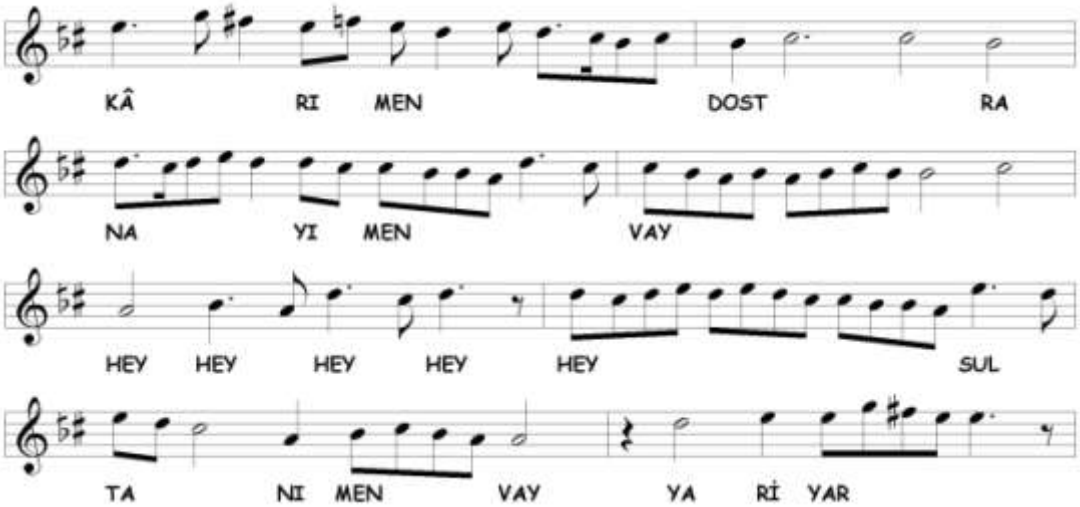

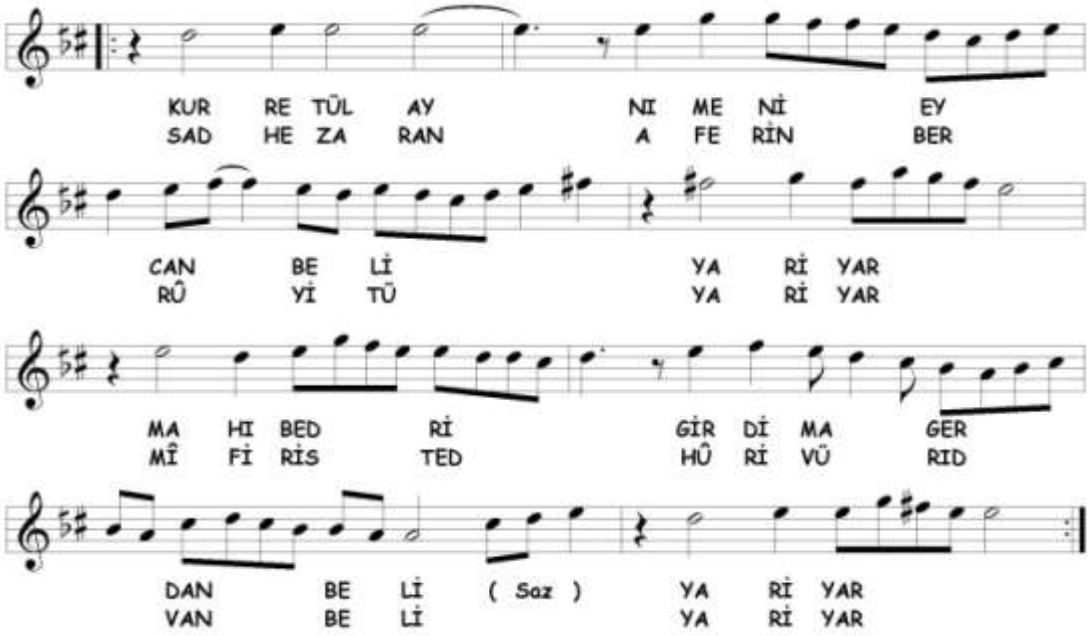

Hicâz makâmında gezildikten sonra tekrar **Uzzâl** makâmına dönülmüştür. Nim hicâz ve nevâ perdelerinde asma karârlardan sonra hüseynî tutulmuş, hüseynî'de Uşşâk'lı nevâ'da Bûselik'li kalındıktan sonra karâra varılmıştır. Sonunda yine hüseynî'de Uşşâk'lı kalınarak 1D bölümüne geçilmiştir. Kullanılan perdeler 1B bölümü ile aynıdır.

1D

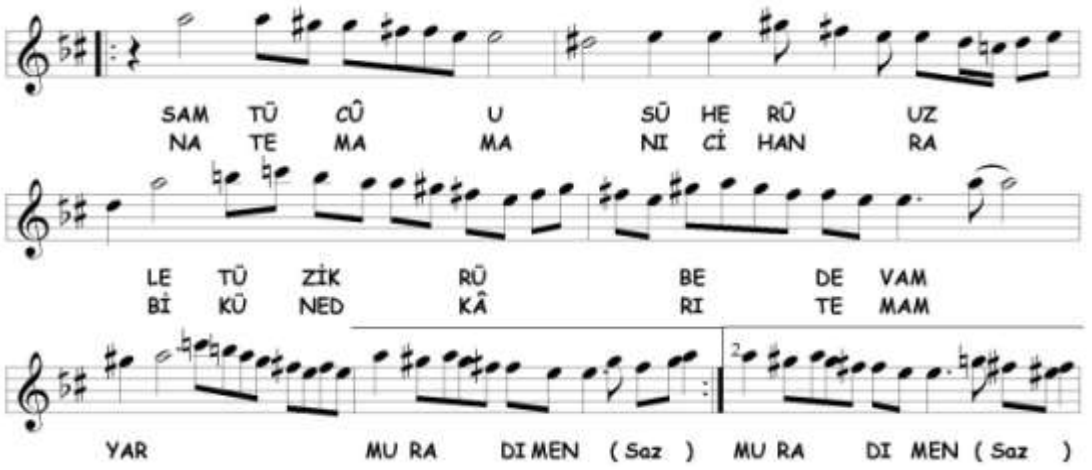

Bu bölümde nim hisar yedeni kullanılarak hüseynî'de bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinilmiş, karâra varmaksızın **Hisâr** makâmına geçki yapılmıştır. En sonunda acem yedeni ile evc açılarak 1E bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

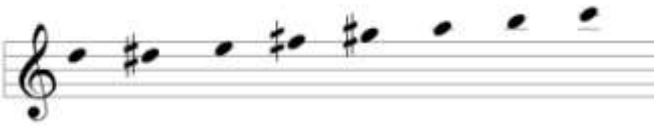

1E

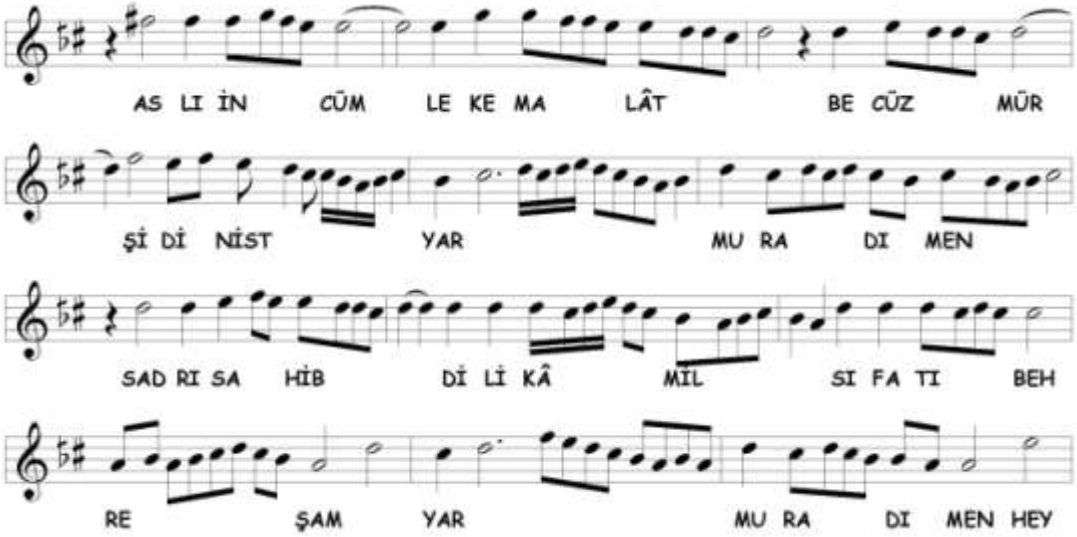

Hüseynî'de Uşşâk'lı kalışla başlayan bölümde **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Sonunda hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Kullanılan perdeler 1B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak muhayyer perdesi kullanılmamıştır.

1F

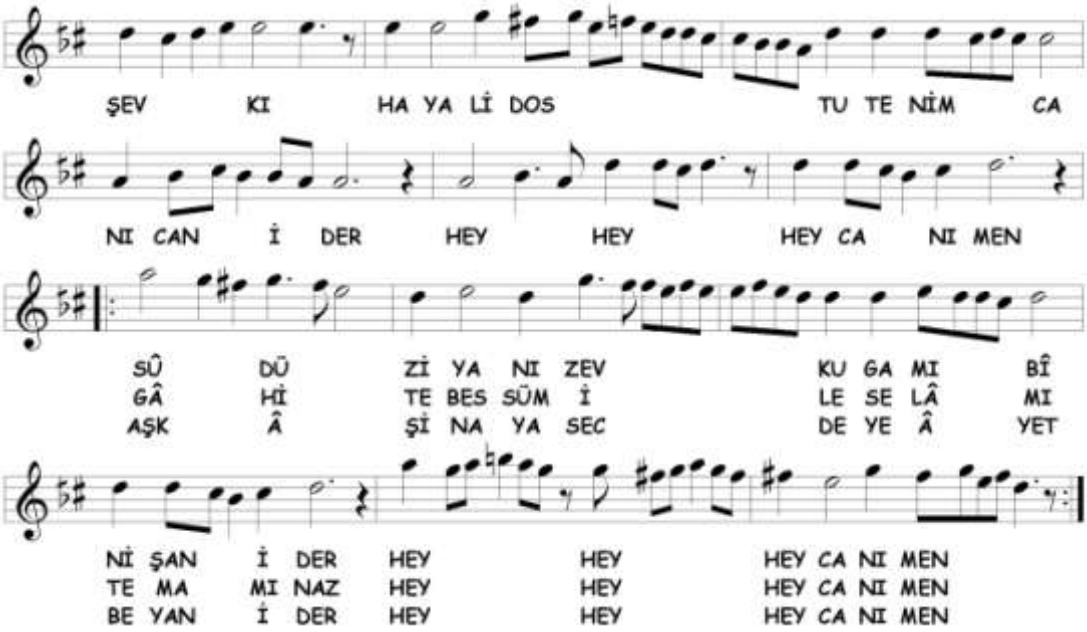

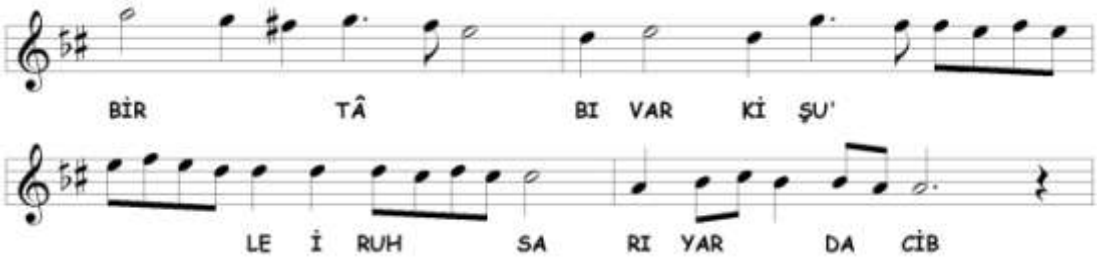

Uzzâl makâmına geçilmiştir. Hüseynî'de Uşşâk ve nevâ'da Bûselik'li ve Rast'lı kalışlar yapılmıştır. Kullanılan perdeler 1B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak tize doğru genişlemede tiz bûselik perdesi de seyre katılmıştır.

1G

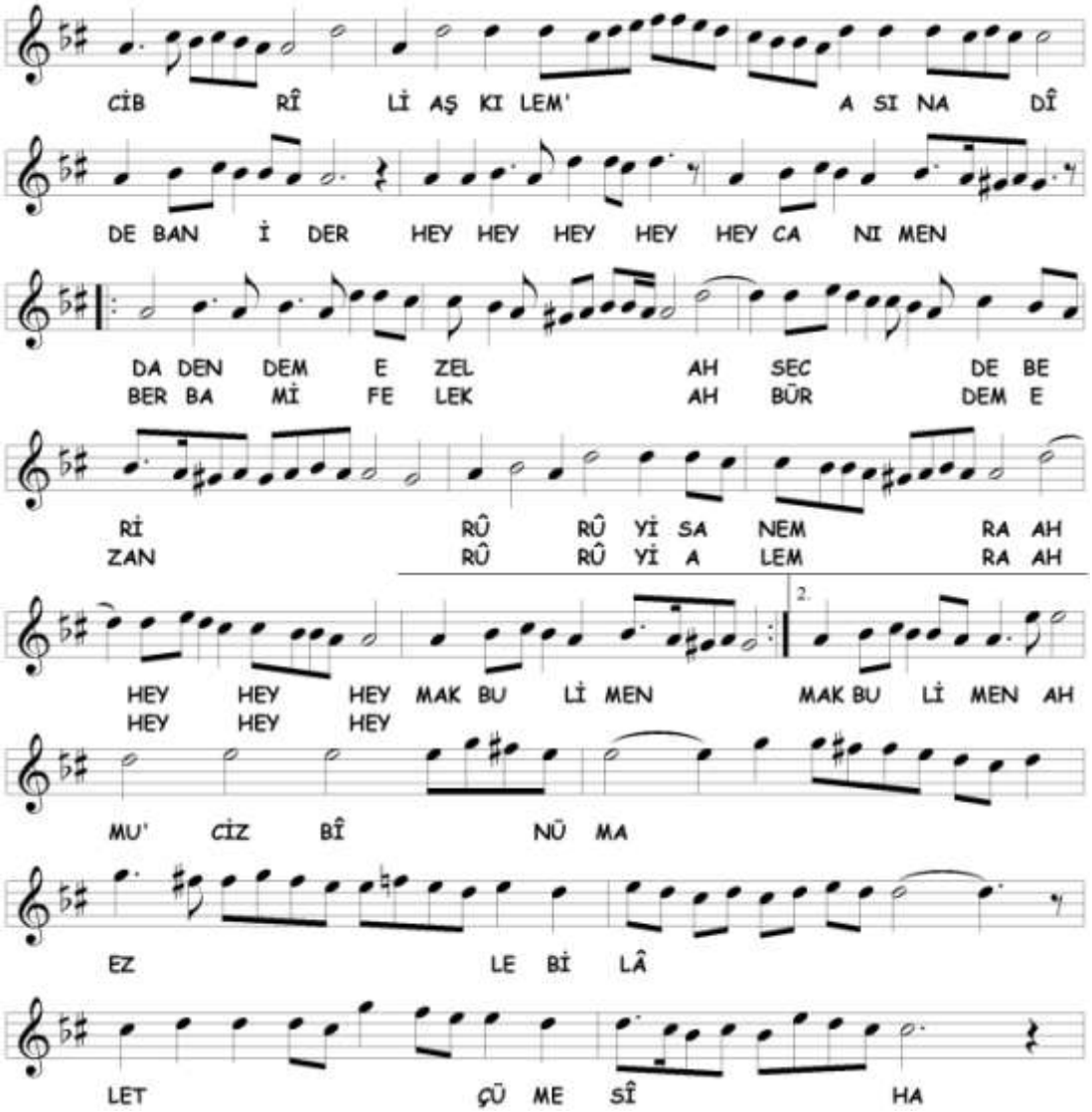

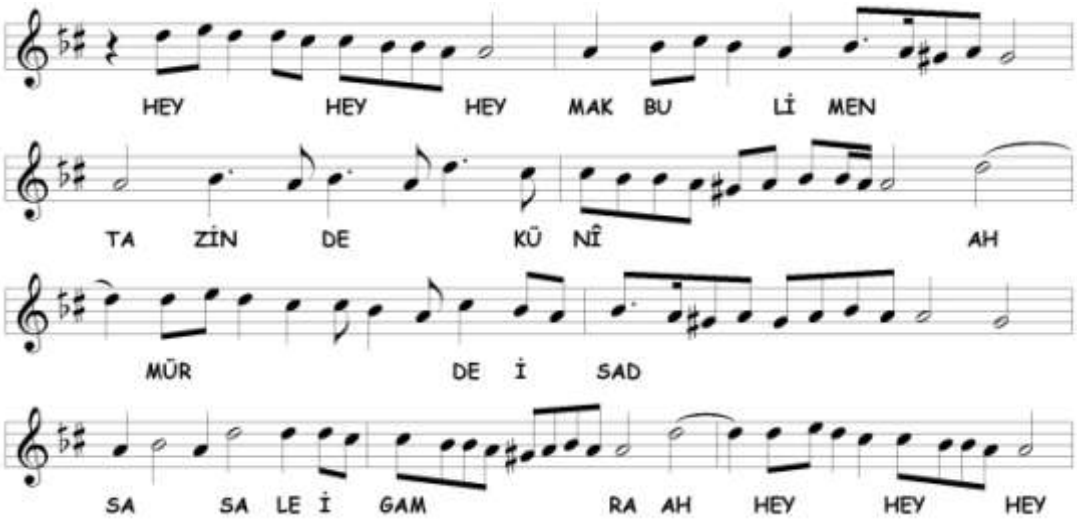

Hicâz makâmı ile devam edilmektedir. Önceki bölümlerde yeden perdesi kullanılmazken bu bölümde yeden olarak nim zengüle perdesi seyirde yerini almıştır.[131] Sonunda hüseynî tutularak 1H bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

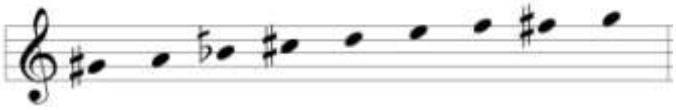

1H

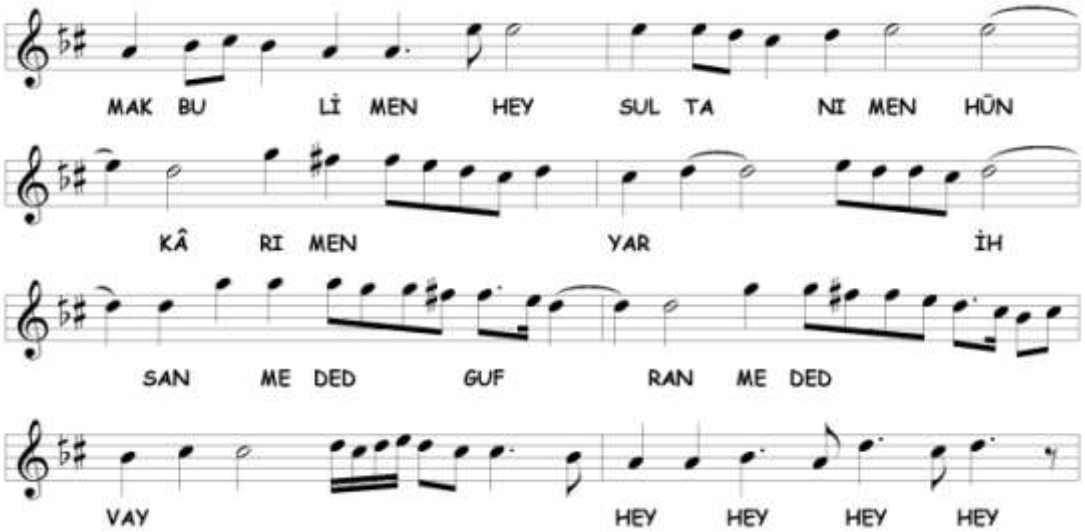

[131] Zengüle yedeninin kullanılması sebebiyle Zengüle makâmının gösterildiği düşünülebilir. Fakat, Kantemiroğlu'nda notası verilmiş bir Zengüle eser dışında üç Hicâz eserde de karârlar Zengüle perdesiyle verilmiş, Uzzal eserlerin bazılarında ise seyir içinde Zengüle perdesi kullanılmıştır. Bkz: Wright, a.g.e. , Eser No: 15, 209, 220, 255, 330, 333. Bu durum diğer bazı Hicâz âilesine mensup makâmlar ile yazılmış eserler için de geçerlidir.

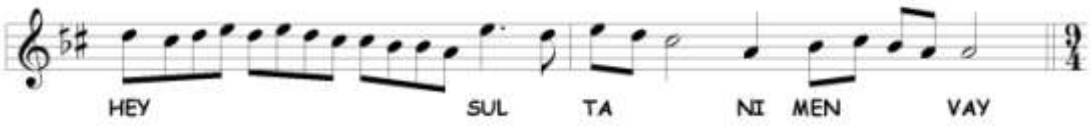

Birinci selâm **Hicâz** makâmıyla sonlandırılmıştır. Genel Hicâz seyrinden farklı olarak acem perdesi kullanılmamıştır. Karâra giderken yine yeden perdesi kullanılmamıştır.

İkinci Selâm

2A

İkinci selâma Bayâtî âyîninin 4A bölümü ezgisi ile başlanmıştır. **Hicâz** makâmı ile karardan sonra aşağıda görüldüğü gibi çargâh perdesi tutularak 2B bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

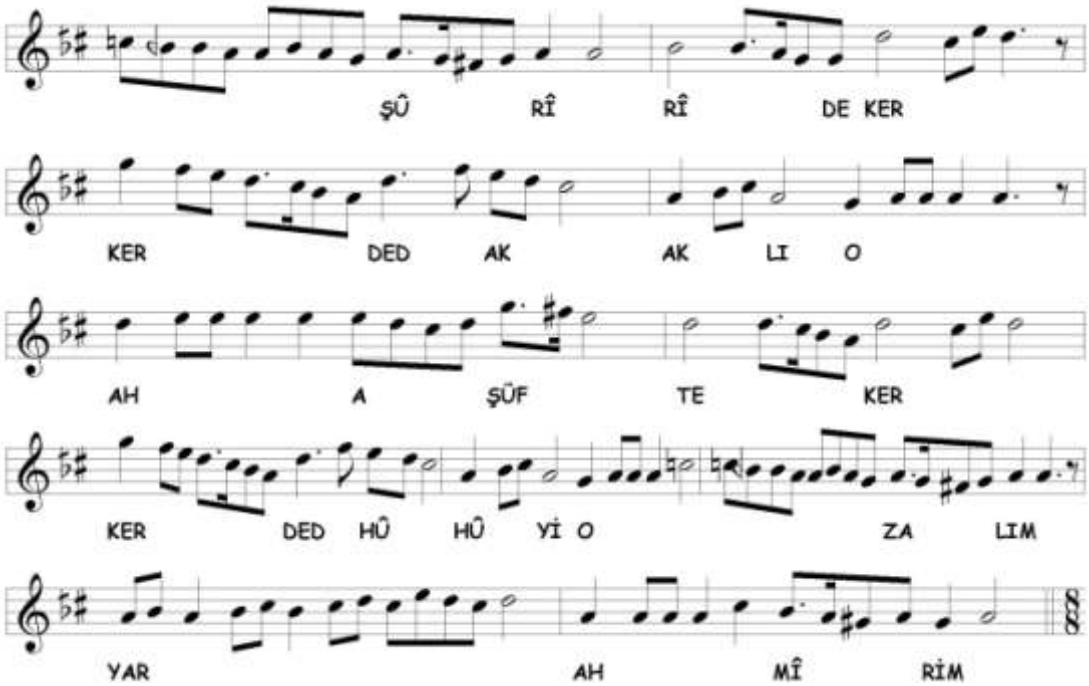

Uşşâk sesleri ile başlanan bölümde tekrar **Hicâz** makâmına dönülerek arada Uşşâk'lı kalınmış ve **Hicâzî Uşşâk** veya **Hicâz-ı Acem**[132] makâmına geçici geçki yapılmıştır. Sonunda nim zengüle yedeni ile dügâh'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

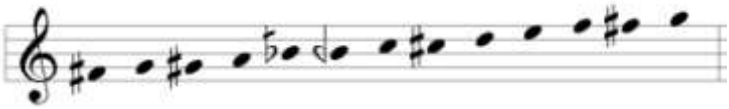

Üçüncü Selâm

3A

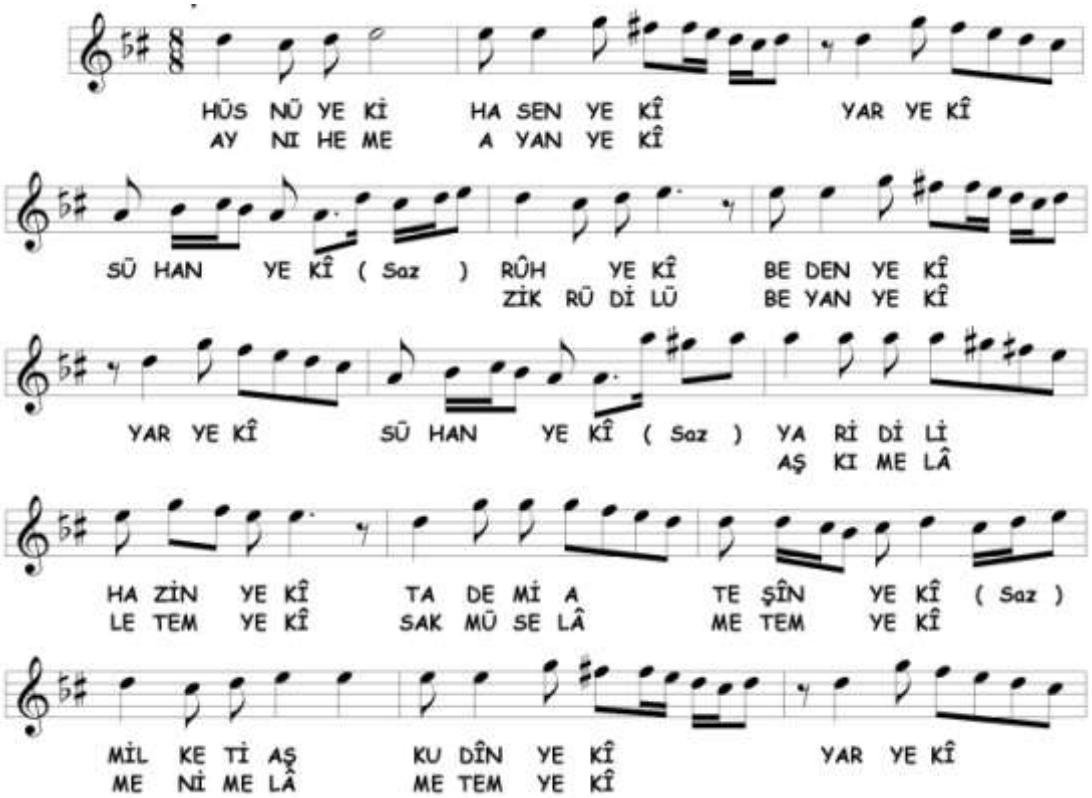

[132] **Hicâz(-ı) Acem** terkîbi, XV.asırda karşımıza çıkar. Hızır bin Abdullâh, tarifinde şunları yazıyor; "*Hicâz âgâz ide, döne Irâk yüzünden ine dügâh karâr ide*." Çelik, a.g.e. , s.81. Elimizde bestekârı tam olarak belli olmayan (Kâtip Çelebi?) bir peşrev ve saz semâî vardır. Eserlere, Hicâz makâmı işlendikten sonra Uşşâk seslerine geçilerek karâr verilmiştir. Hicâzî Uşşâk ismi ise Yılmaz Öztuna'nın Türk Müziği ansiklopedik sözlüğünde geçmektedir. Sahibi meçhul bir nefes'te görülen bu makâma Rauf Yektâ Bey'in Hicâzî Uşşâk adını verdiğini yazmaktadır. Öztuna, a.g.e. , s. 349. Hicâz makâmından sonra Hüseynî veya Uşşâk sesleri ile karâra giden başka bir makâma rastlamadığımız için yukarıdaki ezgiye Hicâz(-ı) Acem veya Hicâzî Uşşâk demeyi uygun gördük.

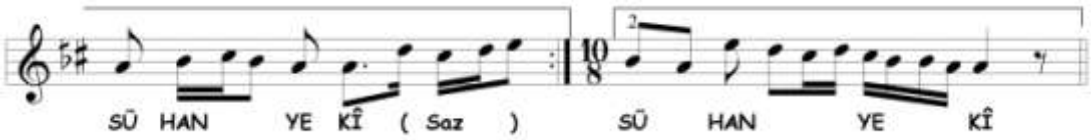

Üçüncü selâma **Hicâz** makâmıyla başlanmıştır. Nevâ'da Rast'lı kalışlar yapılarak acem perdesi ile dügâh'a inilmiştir. Sonra **Şehnâz** makâmına geçilmiş, hüseynî'de Hicâz'lı kalış yapıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3B

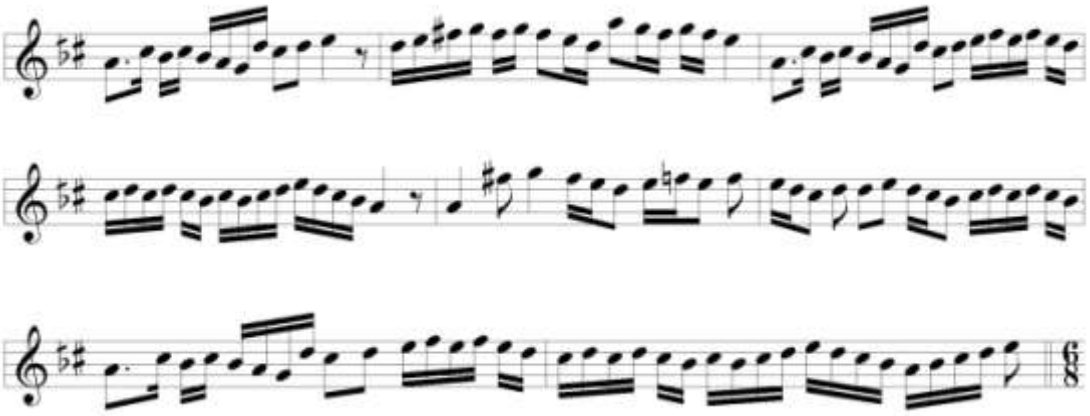

Terennüm bölümüne **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde hüseynî'de kalışlar yapılmış, evc ve acem perdeleri kullanılmıştır. En sonunda hüseynî'ye çıkılarak diğer bölüme geçilmiştir. Kullanılan perdeler 1B bölümü ile aynıdır.

Hicâz âyîninin bundan sonraki bölümü elimizde yoktur. Âyîn, Abdürrahîm Dede ve bazen de Ahmet Ağa âyînleri ile devam etmektedir.[133]

[133] Bu konu hakkında İstanbul konservatuarının hazırladığı Mevlevî Âyînleri Neşriyatında geniş bilgi verilmiştir. İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, *Mevlevî Âyînleri,* s. 428

C. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 5 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Hicâz
2. Hicâzî Uşşâk
3. Hisâr
4. Şehnâz
5. Uzzâl

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hicâz Uzzâl Hisâr	Hicâz Hicâzî Uşşâk	Hicâz Şehnâz *(Gerisi yok)*	*Yok*

5. EYYÛBÎ HÜSEYİN DEDE'NİN (?-1735/40?) NÜHÜFT ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Nühüft Makâmı

Nühüft, Safiyüddîn, Merâgî ve Lâdikli'de, A (yegâh) perdesi üzerinde bugünkü Uzzâl dizisine benzemektedir. Lâdikli'nin dizisindeki tek fark, Safiyüddîn'deki V (ırâk) perdesinin yerine Z (geveşt) perdesinin alınmasıdır.[134] Alişâh'da, Nühüft adında verilen iki diziden bir tanesi Safiyüddîn ile aynıdır. Diğer dizinin farkı, son Tanini (T) aralığı Mücenneb (C) ve Bakıyye (B) aralıklarına bölünmüş ve uzzâl (nim hicâz/hicâz) perdesi diziye eklenmiştir.[135] Bedri Dilşâd, Hızır bin Abdullâh, Kırşehirli ve Seydî; seyrin muhayyer perdesinden başladığını, Uzzâl'in perdelerinde gezinerek Hicâz makâmı ile karâr verdiğini yazmışlardır.[136] Tirevî, makâmın muhayyer perdesinden seyre başladığını ve Isfahan göstererek Hicâz ile karâr kıldığını söyler.[137] Bu tanım bize Safiyüddîn, Merâgî ve Lâdikli'nin yegâh perdesi üzerindeki dizinin dügâh üzerindeki hâlini gösteriyor.

Buraya kadar belirttiğimiz tanımlara Nâsır Dede, Nühüft-i Kadîm adını vermiştir. Tanımında, muhayyer perdesinden Uşşâk yapmaya başlayıp Uzzâl karâr verdiğini yazmaktadır.[138] Kantemiroğlu, Nevâ makâmını açıklarken makâmın; dügâh, nevâ ve aşîrân olmak üzere üç karârgâhı olduğunu, dönemin mûsıkîşinaslarının tarifine göre Nevâ makâmının, aşîrân perdesinde karâr vermesiyle Nühüft denen terkîbin oluştuğunu ama kendi görüşüne göre eskilerin Nevâ-Aşîrânı denilen terkibin olacağını belirtir.[139] Nühüft'ün, Kantemiroğlu'nda üç farklı tarifi vardır;

Birinci tarif, Hanende Receb'in ve Buhurîzâde Itrî'nin tarifidir. Nühüft terkibi, nevâ perdesinden hareket eder ve tam perdelerde gezinip, aşîrân perdesine gelerek orada karâr verir. Bu tarif, genel anlamda diğer eserlerde ve âyîndeki seyir anlayışını kabaca tarif etmektedir. Kantemiroğlu'nda notası verilen dört Nühüft esere

---

[134] Uygun, a.g.e. , s. 203, Sezikli, a.g.e. , s. 76, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 195
[135] Çakır, a.g.e , s. 138
[136] Yılmaz, a.g.e. , s. 156, Çelik, a.g.e. , s. 76, Uslu, a.g.e. , s. 73
[137] Yılmaz, a.g.e. , s. 157
[138] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 51
[139] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 61

baktığımızda, dört eserden ikisinin bu tarife uyduğu görülür.[140] Seyir içerisinde uzzâl (hicâz/nim hicâz) perdesi de kullanılmıştır.

İkinci tarif, Neyzen Ali Hoca ve Tanbûrî Mehmed Çelebi'nin tarifidir. Nevâ perdesinden hareket eder ve rehâvî (geveşt) yüzünden rast perdesini güzelce gösterdikten sonra, rast'dan tam perdelerle aşağıya inip aşîrân'da karâr kılar. Bu tarifte birinci tariften farklı olarak, rast perdesi vurgulanmıştır. İncelenen diğer eserlerde ve âyînde rast perdesinde Rast'lı kalışlar çok önemli kalışlar değildir. Fakat âyînin birinci selâmında hüseynî-aşîrânda kalmadan önce rast'ta kısa duruşlar vardır.

Üçüncü tarif, Tanbûrî Koca Angeli[141] ve Tanbûrî Çelebi'nin tarifleridir. Nevâ perdesinden hareket edip, bûselik perdesiyle dügâh'a iner ve oradan tam perdelerle aşağıya inip aşîrân'da karâr kılar. Bûselik perdesi ve dügâh perdesinin vurgulanması bu makâm tarifini diğer iki makâm tarifinden ayırır.

Kantemiroğlu, bütün bu tarifler arasında en doğru tarif olarak, Ali Hoca'nın tarifini göstermektedir. Eğer, Itrî'nin tarifine göre hareket edilirse Nevâ-Aşîrân'ı denen terkibin icra edileceğini, Angeli'ye göre hareket edilirse, Bûselik-Aşîrân'ın hareketinden ayırt edilemeyeceğini belirtir. Kantemiroğlu Ali Hoca'nın tarifinin doğru kabul etmesinin sebebini, rehâvî hareketi ile aşîrân'da karâr kılmanın, başka terkiblerle karıştırılamayacağına bağlar.[142]

Tanbûrî Küçük Artin, perdeleri sıralarken nevâ perdesinden başlamış Yegâh dizisi seslerini gösterirken (nevâ, çargâh, segâh, dügâh, rast, ırâk, aşîrân, yegâh) acem perdesini ve arada hicâz perdesini almıştır. Önce yegâh'a Rast'lı inmiş sonra aynı seslerde dolaştıktan sonra çargâh perdesinden aşağı inerek hüseynî-aşîrân perdesinde karâr vermiştir.[143] Hızır Ağa'nın tarifinin, Artin'den farklı olmadığı anlaşılıyor. Fark olarak seyre hicâz perdesi ile girmiştir.[144] Abdülbâkî Nâsır Dede'ye göre, Nevâ yaparak başlar ve Aşîrân karâr verir. Nâsır Dede bu bileşimin,

---

[140] Itri'nin peşrevi eksiktir. Birinci hane ve Mülâzime bölümünün bir kısmı vardır. Wright, a.g.e. , Eser No: 230, 342. Diğer iki eser karâra giderken nihâvend yani kürdî perdesini kullanmıştır. Wright , a.g.e. , Eser No: 215, 266. Bu seyre Artin, Aşîrân-Kürdî adını vermiştir. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 49
[141] Kantemiroğlu'nun mûsıkî hocalarındandır.
[142] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 107
[143] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 45
[144] Yılmaz, a.g.e. , s. 126

müteahhirinin yani sonrakilerin buluşu olup, onlar tarafından "Nevâ-Acem" ve "Nevâ-Aşîrân" adlarıyla adlandırıldığını, ama günümüzde Nühüft adı ile tanındığını yazmaktadır.[145] Nâsır Dede'nin bu tarifi Hanende Receb ve Itrî'nin tarifiyle benzemektedir. Tanbûrî Cemil Bey, Yegâh makâmı ile aynı olduğunu ancak karâr nağmelerinin farklı olduğunu yazmaktadır.[146] Arel'e göre makâm; Yegâh makâmı ile hüseynî-aşîrân'daki Uşşâk dörtlüsünden mürekkeptir. Itrî ve Nâsır Dede'nin tariflerinden farklı olarak yegâh perdesi üzerinde Rast dizisi de mevcuddur. Arel, Nühüft makâmı tanımında önemli bir açıklama getirerek; Nühüft karârı verileceği zaman hüseynî-aşîrân perdesindeki Uşşâk dörtlüsünün yerine aynı perdedeki Hüseynî beşlisinin kullanılmamasının uygun olacağını, Hüseynî beşlisindeki bûselik perdesinin Nühüft makâmına aykırı olduğunu yazmaktadır.[147] Arel'in bu açıklamasında, makâmın karâra giderken kullanması gereken perdenin segâh olacağı fikri Itrî ve Nâsır Dede tanımı ile uyuşmaktadır. Suphi Ezgi, Yegâh dizisi üzerine bir Rast dizisinin birbirine karıştırılmasından ve sonda her iki dizide ortak ve mevcut hüseynî-aşîrân üzerindeki Uşşâk dörtlüsünün birleşmesinden doğduğunu yazmaktadır.[148] Ekrem Karadeniz'e göre ise makâm Isfahan ve Hüseynî-Aşîrân makâmlarının birleşmesinden meydana gelmiştir.[149]

B. Nühüft Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

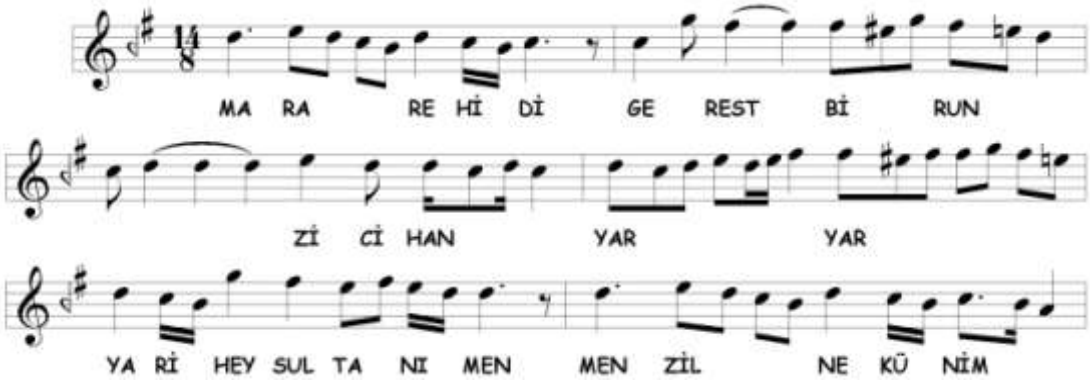

[145] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 51, Aksu, a.g.e. , s. 181
[146] Cevher, a.g.e. , s. 39
[147] Arel, a.g.e. , s. 241
[148] Ezgi, a.g.e. , s. 174
[149] Karadeniz, a.g.e. , s. 119

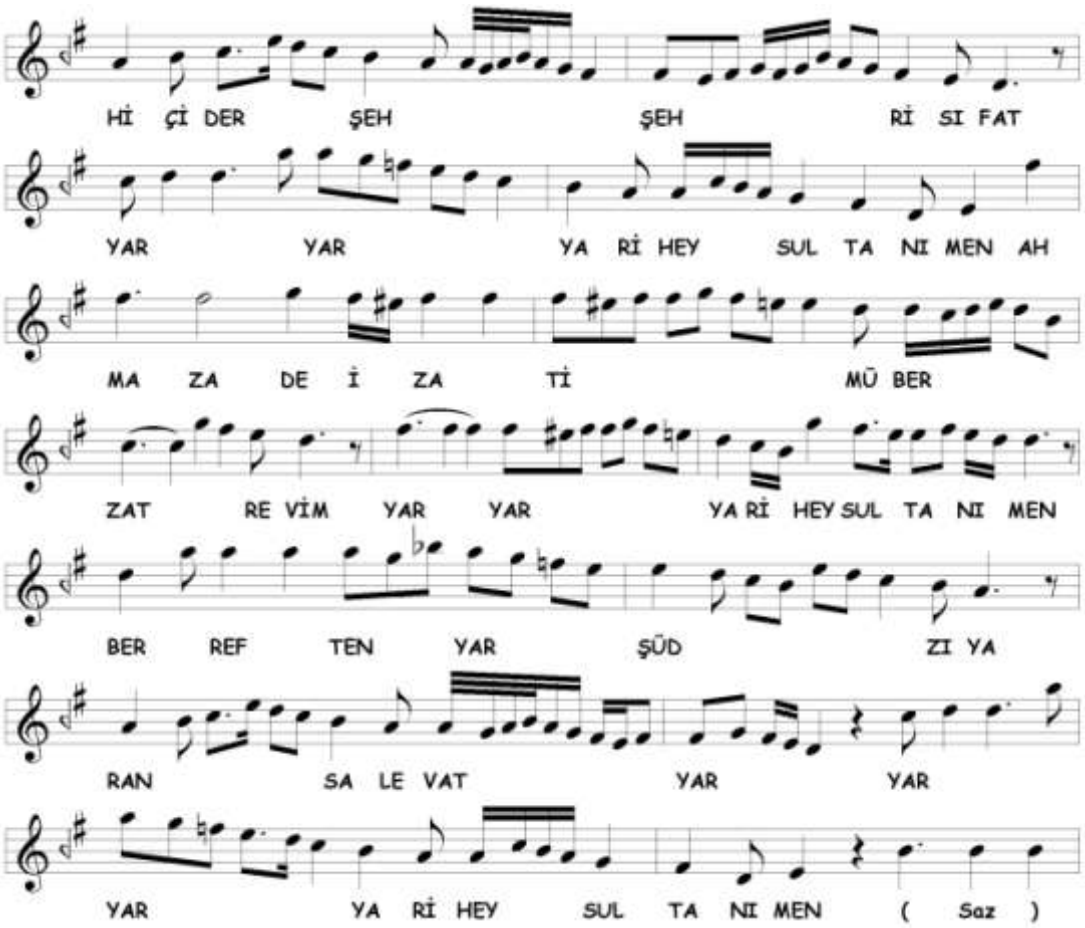

Birinci selâma nevâ perdesinden başlanmıştır. Önce birinci nevî Nevâ makâmında seyredilmiş, Irâk ve Yegâh makâmlarında dolaşıldıktan sonra hüseynî-aşîrânda karâr verilerek **Nühüft** makâmı gösterilmiştir. Seyirde evc'de kalışlar yapılmış, karârdan önce sünbüle ve acem perdeleri kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1B

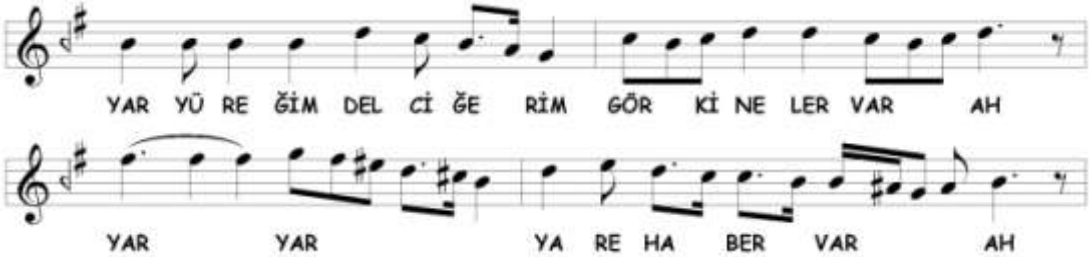

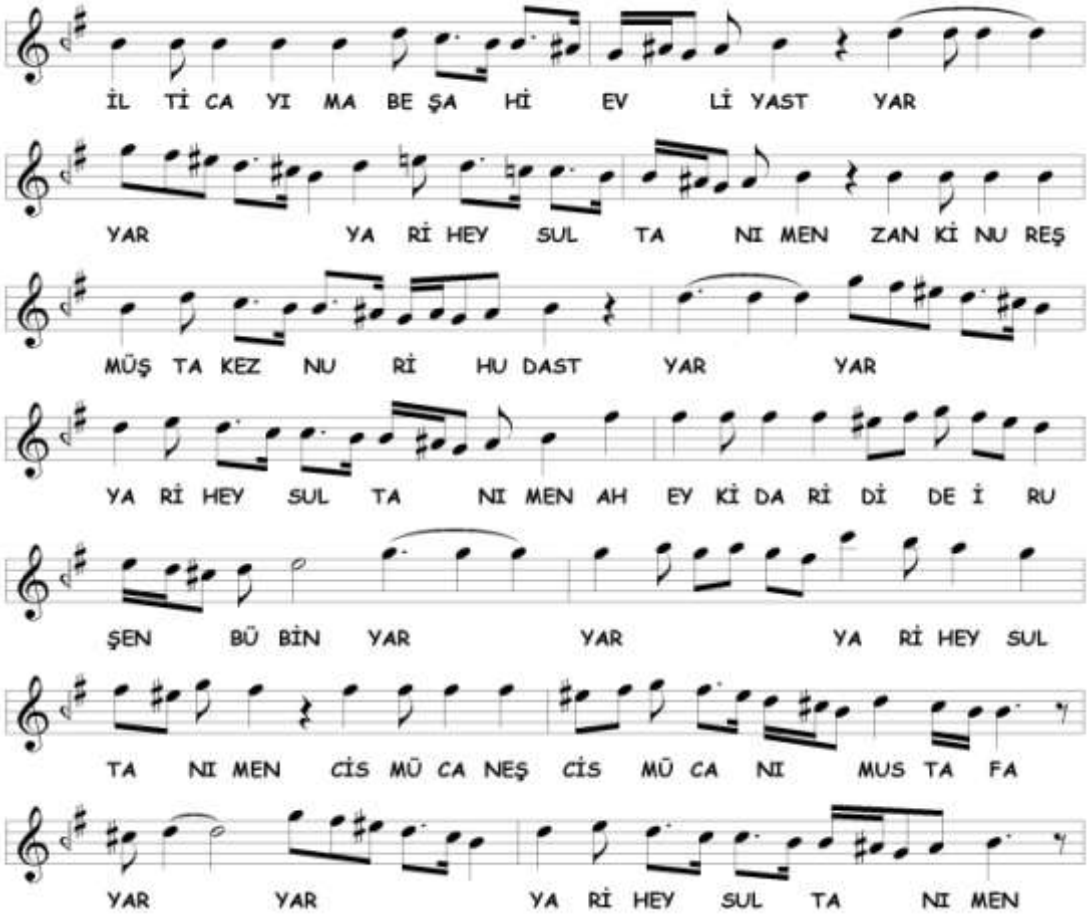

1B bölümünde **Segâh** makamına geçilmiştir. Makâmın seyri sırasında acem ve nim hicâz perdeleri alınarak segâh'a Nikrîz'li inişler yapılmıştır. **Evc üzerinde Irâk** makâmında dolaşıldıktan sonra tekrar segâh'a Nikrîz'li inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1C

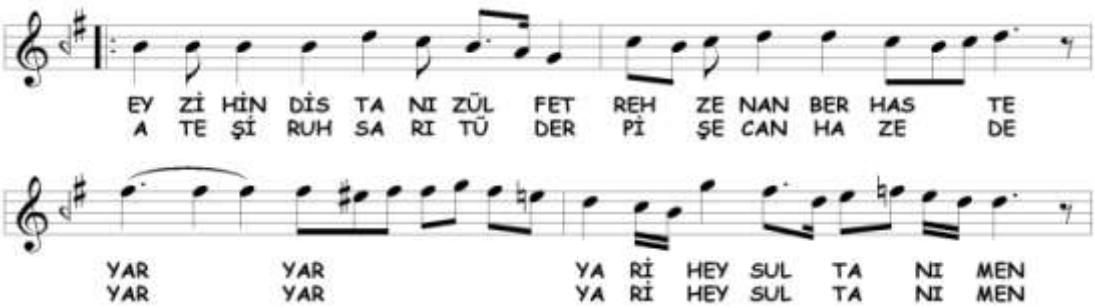

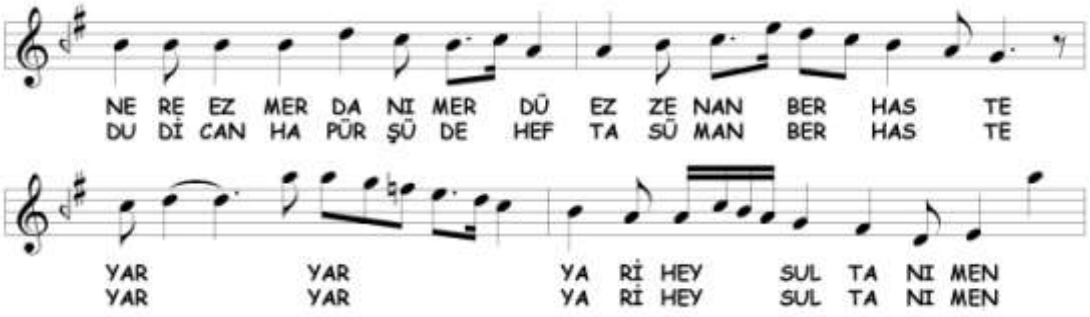

Tekrar **Nühüft** makâmına geçilmiştir. Segâh perdesinde kalışlardan sonra nevâ'da Rast ve Bûselik'li, yerinde Rast'lı kalış yapılmış ve hüseynî-aşîrânda karâr verilmiştir. Sonunda muhayyer tutularak 1D bölümüne bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Farklı olarak sünbüle perdesi kullanılmamıştır.

1D

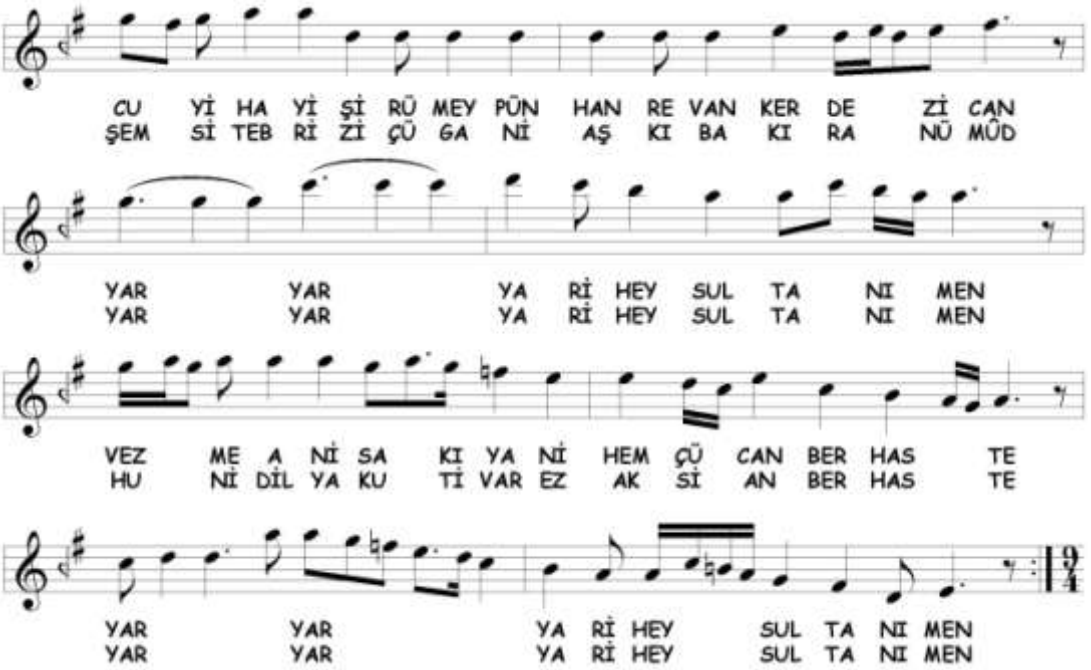

Tâhir dizisi ve muhayyer'de Uşşâk seslerinde dolaşılarak **Tâhir** makâmı gösterildikten sonra[150] **Nühüft** makâmı ile selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[150] Buradaki **Tâhir** makâmı, Hızır Ağa ve sonrasında gelen nazariyat kitaplarında verilen tanıma uygundur. Kantemiroğlu'nda Baba Tâhir adı ile geçmektedir. Karâra giderken makâma Bayâtî (birinci nevî) makâmı da katılmıştır. Küçük Artin de aynı seyri kullanmış fakat karârı segâh'da vermiştir. Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 109, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 46.

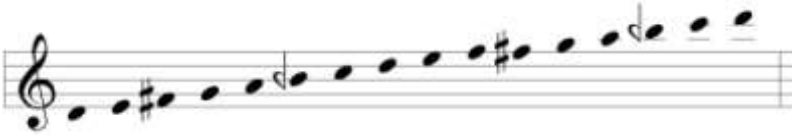

İkinci Selâm

2A

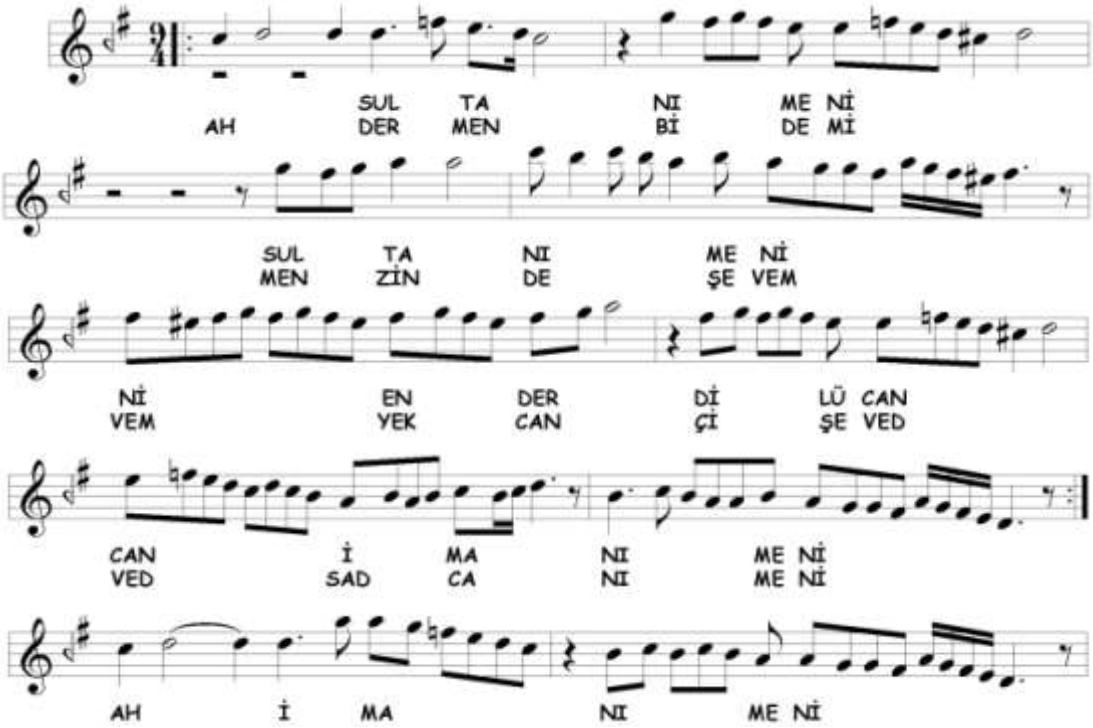

İkinci selâma **Yegâh** makâmıyla girilmiştir. Nevâ'da Bûselik'li, evc'de Irâk'lı kalışlardan sonra Yegâh dizisi ile karâra varılmıştır. Seyirde Bûselik'li kalışlarda nim hicâz yedeni kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

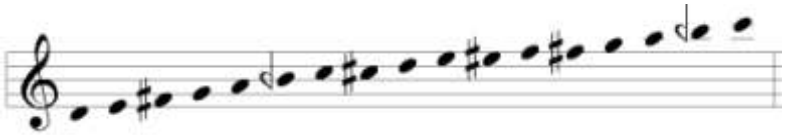

2B

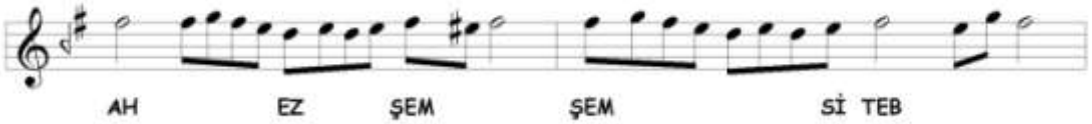

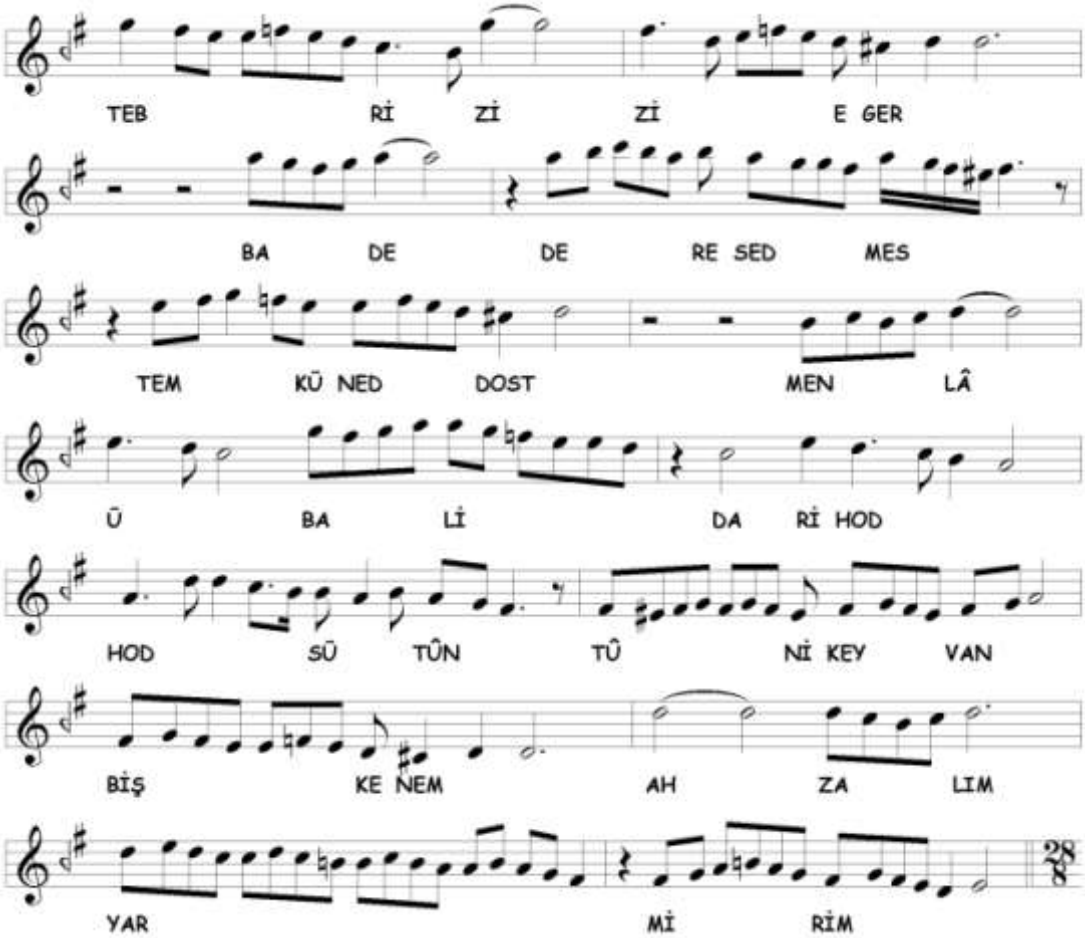

Yegâh makâmına devam edilmektedir. 2A bölümünden farklı olarak yegâh'a acem-aşîrân perdesi ile inilmiştir. Seyirde, evc'de Irâk'lı ve nim hicâz yedeni ile nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmış, dügâh ve ırâk perdelerinde asma karârlar verilmiştir.[151] Sonunda Nühüft dizisi gösterilerek karâra varılmış ve **Nühüft** makâmıyla selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

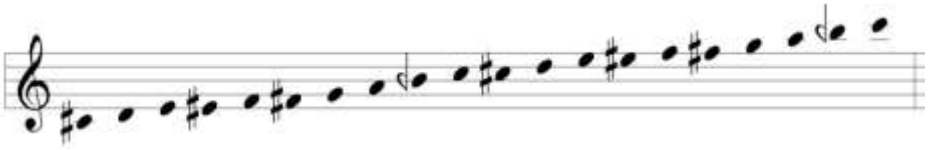

[151] Son satırda ırâk perdesine inişte bûselik perdesi kullanılmıştır. Biz segâh perdesini kullanmayı uygun gördük.

Üçüncü Selâm

3A

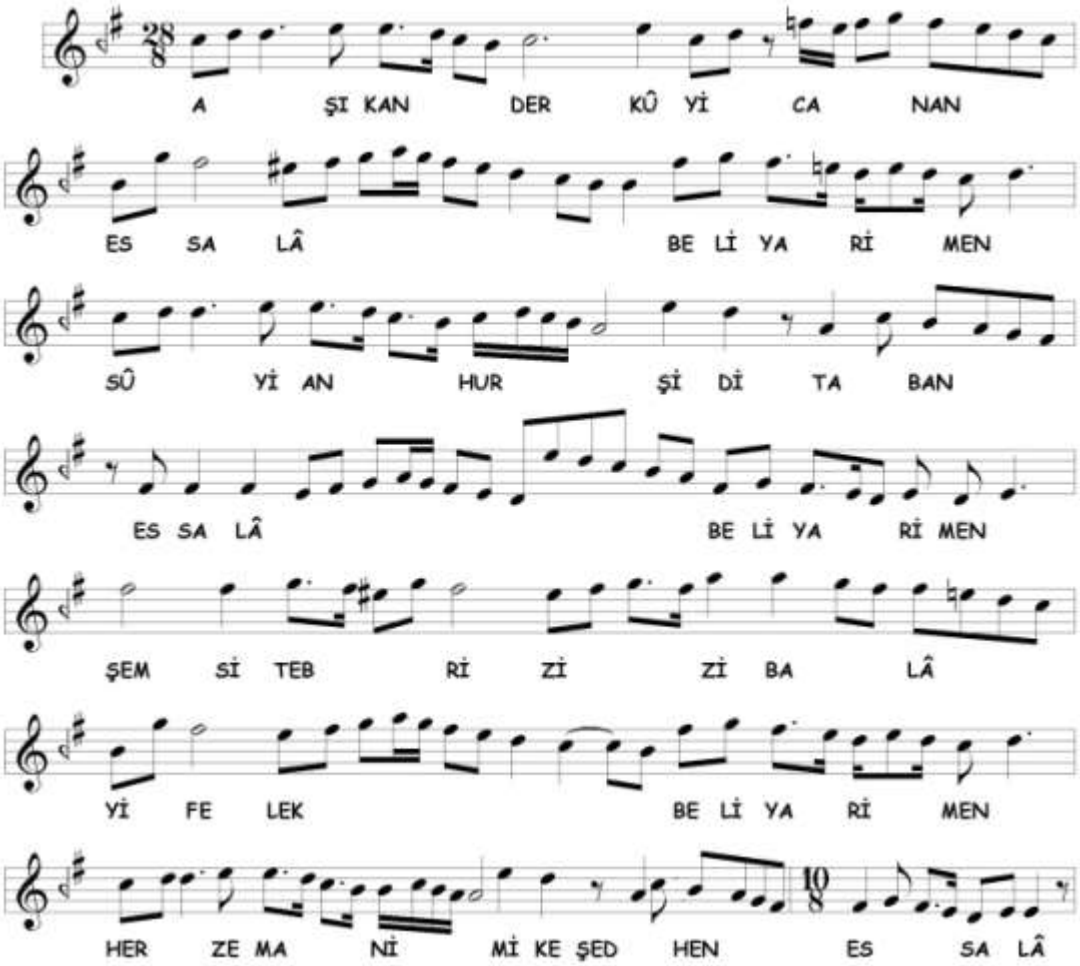

Üçüncü selâma **Nühüft** makâmıyla devam edilmektedir. Birinci nevî Nevâ makâmı gösterildikten sonra hüseynî-aşîrân'da karâr verilerek diğer bölüme geçilmiştir.[152] Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Farklı olarak sünbüle perdesi alınmamıştır.

3B

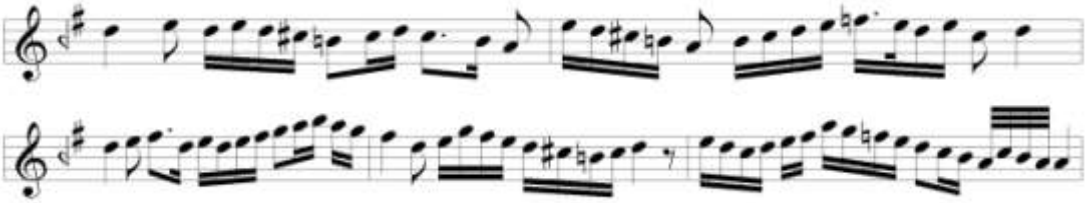

[152] Kaynak notada, karâra gidilirken bûselik perdesi kullanılmıştır. Biz segâh olarak yazdık.

Terennüm bölümünde tekrar **Yegâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde, **Nişâburek** makâmına geçici geçki yapılmış, nevâ'da Bûselik'li ve Rast'lı kalmıştır. Dügâh'a inildikten sonra yegâh perdesine varmadan kürdî perdesi gösterilmiş,[153] Sonunda, nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

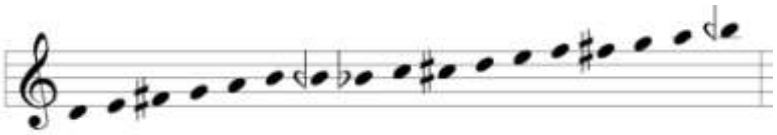

3C

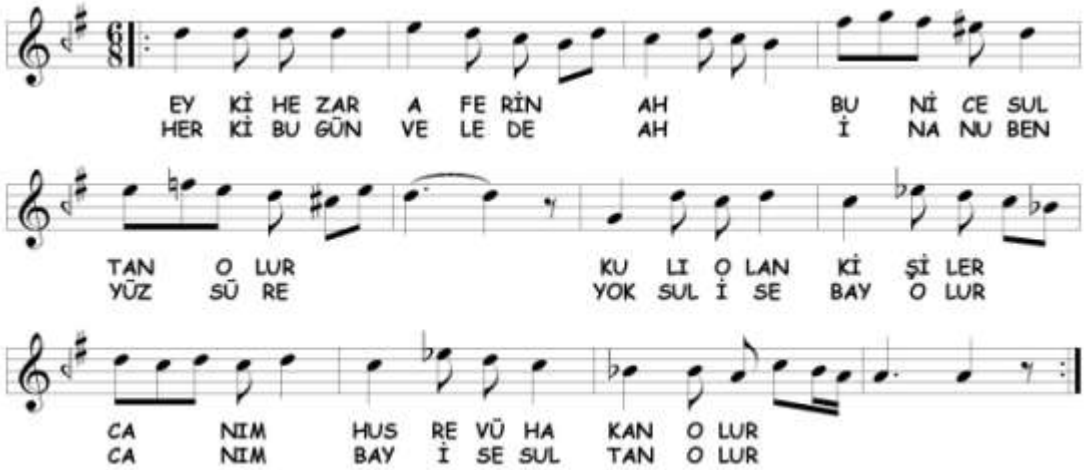

Bu bölümde **Nevâ-Kürdî** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ'daki kalışlardan sonra nim hisar ve kürdî perdeleri alınarak dügâh'a Kürdî'li inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

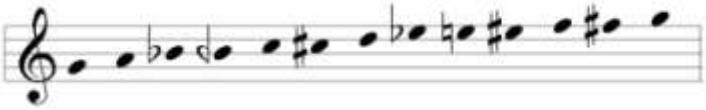

[153] Bu bölümdeki Nişâburek geçkisi ve kürdî perdesi Heper notasında yoktur.

3D

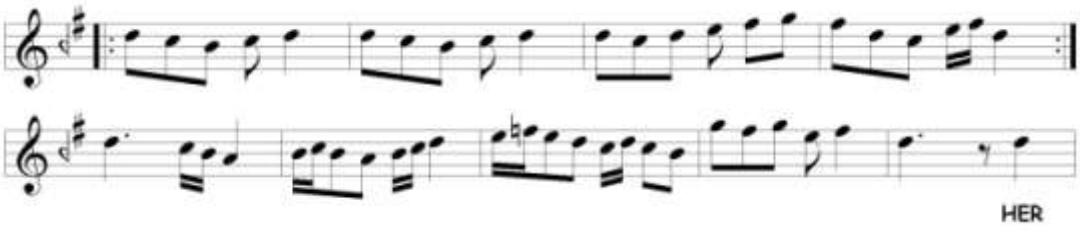

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Nevâ** makâmında seyredilmektedir. Nevâ dizisinde dolaşılarak nevâ'da ve dügâh'da kalınmış, en sonunda tekrar nevâ perdesinde kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

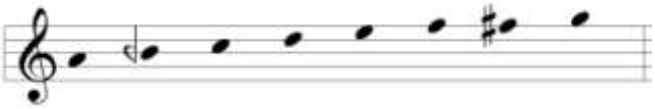

3E

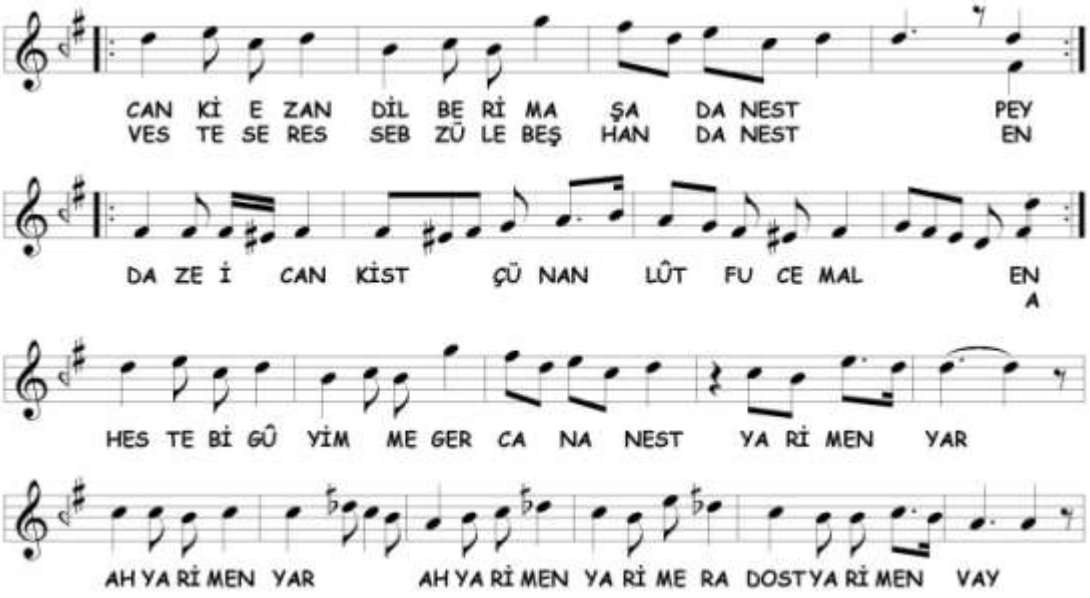

İkinci nevî Nevâ seslerine devam edildikten sonra **Irâk** makâmına geçilmiş ve **Sabâ** makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

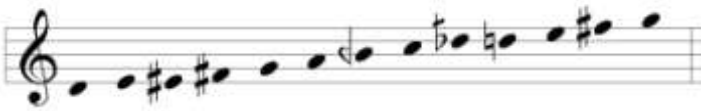

3F

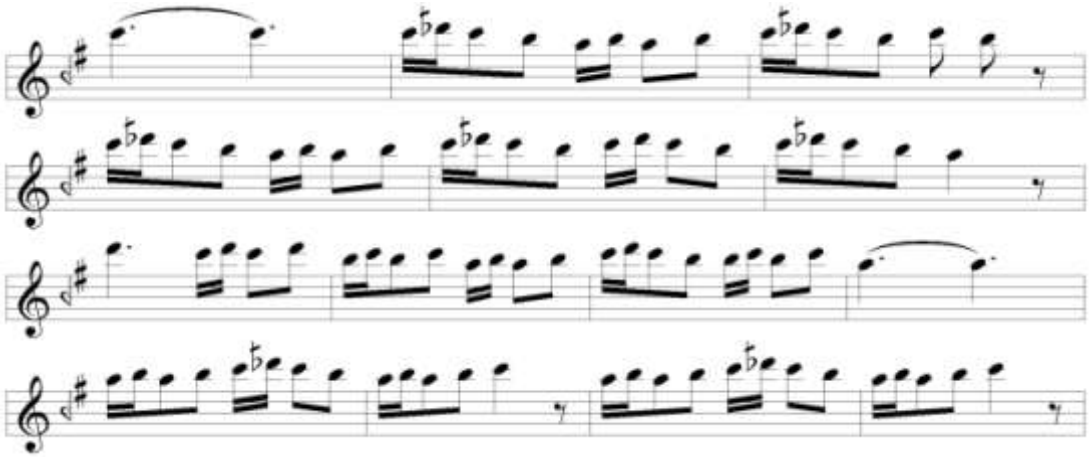

Terennüm bölümünde muhayyer üzerinde **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmına geçki yapılmıştır. Muhayyer üzerinde Sabâ ve Uşşâk makâmlarında dolaşıldıktan sonra tekrar Sabâ seslerine dönülmüş çargâh'a atlanarak diğer bölüme geçilmiştir.[154] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

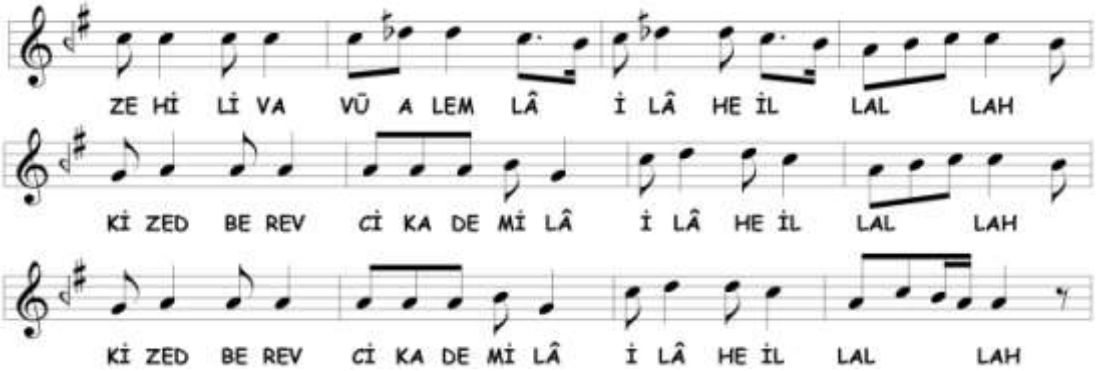

[154] Bu bölümün ilk üç satırı Pencgâh âyînin 3B terennümünün ilk üç satırı ile bir fark dışında aynıdır. O da Pencgâh âyîninde kullanılan tiz nevâ perdesi burada tiz hicâz olarak kullanılmıştır. Pencgâh âyîninde 3D bölümünün dip notuna bakınız.

Sabâ-Uşşâk veya **Sabâ Perîşân** makâmına bu defa dügâh üzerinde devam edilmektedir. Uşşâk makâmıyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

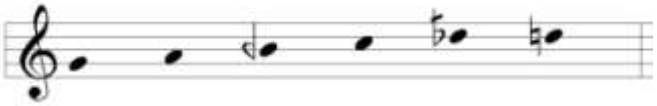

3H

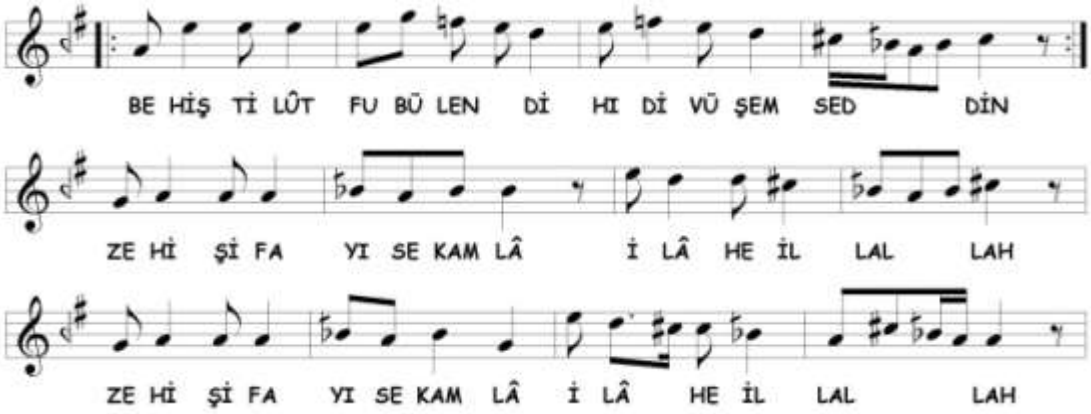

3H bölümünde **Hicâz** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Hüseynî tutup nevâ'da Bûselik gösterildikten sonra Hicâz dörtlüsüne geçilmiş, dik kürdî ve nim hicâz perdelerinde asma kalındıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3I

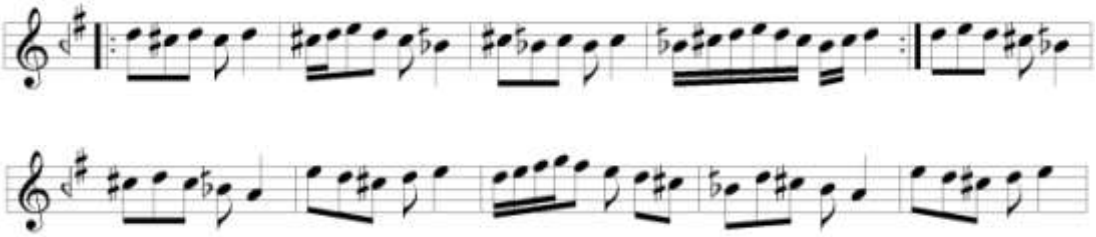

Terennümde **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. Sonunda, hüseynî tutularak 3İ bölümüne bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 3H bölümüyle aynıdır. Farklı olarak rast perdesi kullanılmamış ve acem yerine evc perdesi tercih edilmiştir.

3İ

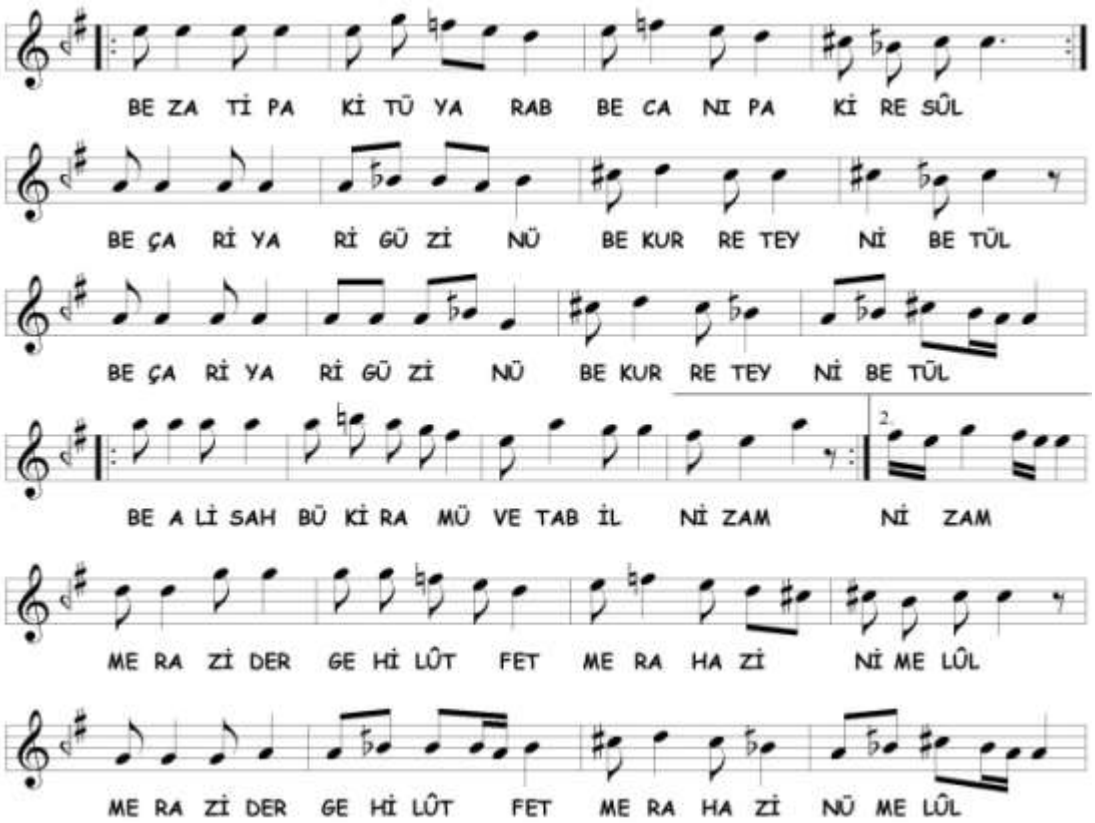

Hicâz makâmıyla devam edilmektedir. 3H bölümünde farklı olarak seyirde bir ara hüseynî'de Hüseynî beşlisi gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3J

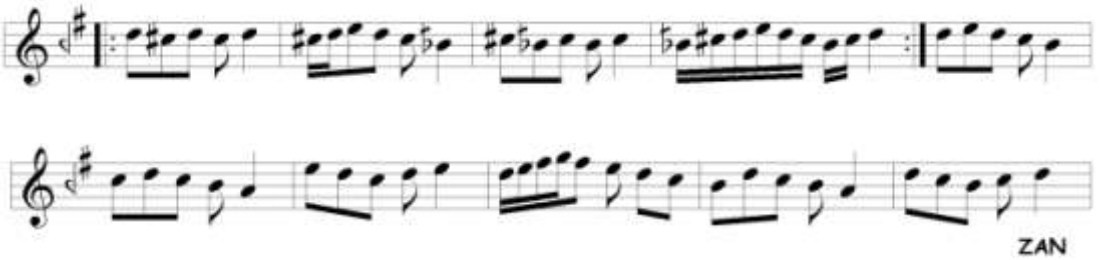

3I bölümündeki terennümden farklı olarak son altı ölçünün ârızaları değiştirilmiş ve Hüseynî beşlisinde dolaşılmıştır. Burada **Hicâz(-ı) Acem** veya

Hicâzî Uşşâk makâmına geçki yapıldığını düşünüyoruz. Daha sonra nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

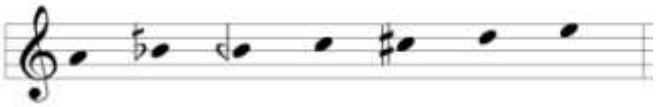

3K

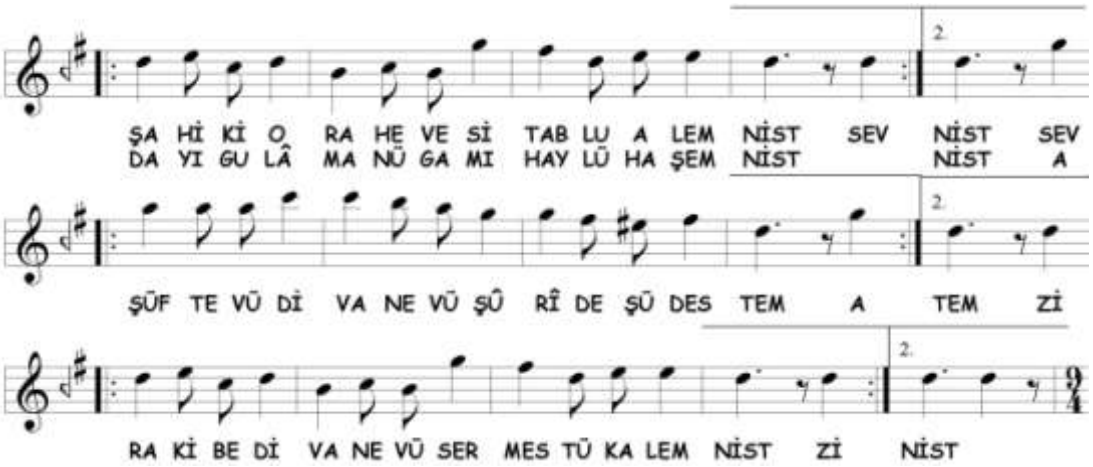

Üçüncü selâmın son bölümünde ikinci nevî **Nevâ** makâmında dolaşılmıştır. Seyirde, nevâ'da Rast'lı ve evc'de Irâk'lı kalış yapılmış ve nevâ'da karâr verilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

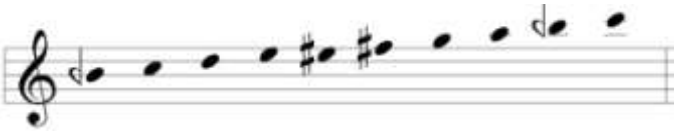

Dördüncü Selâm

2A bölümü tekrar edilerek **Yegâh** makâmıyla selâm sonlandırılmıştır.

C. Nühüft Âyîninde Tespit Edilmiş Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Hicâz
2. Hicâz(-ı) Acem veya Hicâzî Uşşâk
3. Irâk (yerinde ve evc üzerinde)
4. Nevâ (ikinci nevî)
5. Nevâ-Kürdî
6. Nişâburek
7. Nühüft
8. Sabâ
9. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
10. Segâh
11. Tâhir
12. Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Nühüft Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Nühüft Segâh Irâk (evc üzerinde) Tâhir	Yegâh Nühüft	Nühüft Yegâh Nişâburek Nevâ-Kürdî Nevâ (ikinci nevî) Irâk Sabâ Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Hicâz Hicâz(-ı) Acem veya Hicâzî Uşşâk	Yegâh

6. ABDURRAHİM ŞEYDÂ DEDE'NİN (1725/32?-1799/1800) IRÂK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Irâk Makâmı

Safiyüddîn ve Alişâh'da makâmın perdeleri; A (yegâh), C (pest hisar/kaba nim/dik hisâr), V (ırâk), H (rast), Y (zengûle), YC (segâh), Yh (çargâh), YZ (uzzâl/hicâz/nim hicâz), YH (nevâ), aralıkları; Mücenneb (C) - Tanini (T) - Mücenneb (C) - Tanini (T) - Mücenneb (C) - Mücenneb (C) - Bakıyye (B)'dir.[155] Şirâzî ve Merâgî aynı perdeleri verirken YZ (uzzâl/hicâz/nim hicâz) perdesini göstermemiştir. Bu diziyi ırâk perdesine göçürürsek; bugünkü anlayışa göre Segâh dörtlüsüne Segâh beşlisinin eklendiğini tahminen yazabiliriz. Safiyüddîn'deki YZ harfi ile belirtilen uzzâl perdesini kaldırırsak bu perdeye denk gelen acem (mi#) perdesi bu dizide yoktur.[156]

Hızır bin Abdullâh, segâh perdesinden başlayarak rast'tan evc'e kadar ana perdeleri sıralarken, Kırşehirli, rast'tan başlayarak çargâh'dan ana perdelerle yegâh'a kadar inip hüseynî-aşîrân'da kalmıştır.[157] Seydî, başlangıç perdesinin dügâh, karâr perdesinin ırâk olduğunu yazar.[158] Tirevî de aynı tanımı vermiş, makâmı pest tarafa genişleterek nerm hüseynî (hüseynî-aşîrân) ve nerm pencgâh (yegâh) perdelerinin isimlerini vermiştir.[159] Kantemiroğlu'na göre Irâk makâmı; temâm ve nerm (kaba, pes) perdelerin yani tam/doğal[160] ve pes perdelerin makâmlarındandır. Perde çemberine kendi perdesini merkez olarak aldığını belirterek, yegâh, aşîrân, ırâk, rast ve dügâh perdelerinin isimlerini vermiştir. Ayrıca makâmın, tiz hüseynî'ye dek çıkabileceğini yazmaktadır.[161] Artin, seyrine nevâ'dan başlayarak ırâk'a kadar ana perdeleri sıralamıştır.[162] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, bu seslerden farklı olarak makâmın istenirse sabâ (nim hicâz) perdesi alarak seyrine devam edebileceğini veya karâr verebileceği yazılmıştır.[163] Nâsır

---

[155] Uygun, a.g.e. , s. 205, Çakır, a.g.e. , s. 167
[156] Yılmaz, a.g.e. , s. 110, Sezikli, a.g.e. . s. 70
[157] Çelik, a.g.e. , s. 27, Uslu, a.g.e. , s. 69
[158] Arısoy, a.g.e. , s. 24
[159] Çelik, a.g.e. , s. 27
[160] Eskinin doğal perdelerini daha önce açıklamıştık.
[161] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 46
[162] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 57
[163] Yılmaz, a.g.e. , s. 113

Dede, dügâh perdesinde başlayıp ırâk'ta karâr verdiğini yazarak, yegâh'dan evc'e kadar ana perdelerin isimlerini vermiştir.[164] Hâşim Bey de ırâk'ta karâr verdiğini yazmış, yegâh'dan nevâ'ya kadar ana perdelerin isimlerini vermiştir.[165] Arel'e göre makâm; ırâk perdesindeki Segâh dörtlüsü ile dügâh perdesindeki Uşşâk dörtlüsünün birleşmesinden hâsıl olmuştur. Bazen bunlara nevâ perdesindeki Bûselik dörtlüsü de ilâve edilmektedir. Makâm çıkıcıdır.[166] Karadeniz, bu makâmın şed yoluyla ırâk[167] perdesine aktarılmış Segâh makâmına çok benzediğini, bu iki makâmın birbirinden ayırabilmek için şu noktaya dikkat edilmesi gerektiğini yazmıştır; Segâh makâmı segâh perdesi üzerinde fazla durması ile kendisine mahsus çeşniyi meydana getirdiği halde, Irâk makâmı seyri esnasında ırâk perdesi üzerinde fazla durmayıp bu perdeyi yalnız başlangıç ve karârda kullanır. Irâk makâmının üzerinde durduğu perdeler dügâh ve nevâ perdeleridir.[168]

Irâk makâmı, tanım olarak nazariyat kitaplarında birbirinden farklı değildir. Kullanılan perdeler, eski doğal perdelerdir. Bu perdelerde gezinerek sonunda ırâk perdesinde karâr verir. Âyînde ve diğer eserlerde de durum böyledir.

B. Irâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

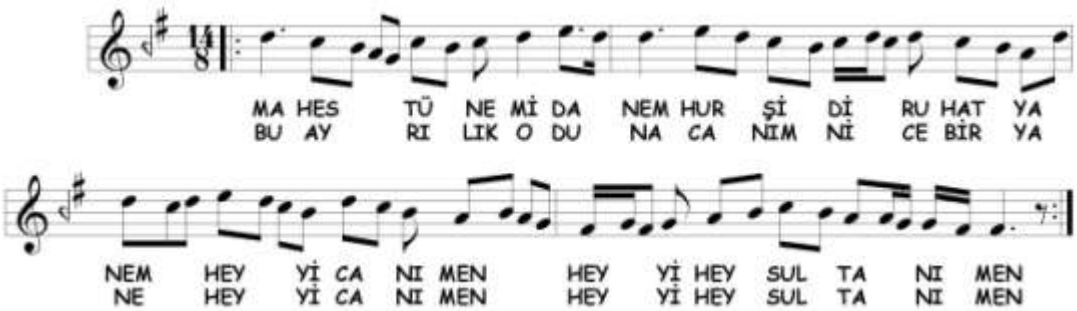

[164] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 39, Aksu, a.g.e. , s. 163
[165] Tırışkan, a.g.e. , s. 34
[166] Arel, a.g.e. , s. 159
[167] Karadeniz, bugün "ırâk" olarak bildiğimiz perde ve makâm ismine, "arak" diyerek, "ırâk" isminin yanlış olduğunu yazmaktadır.
[168] Karadeniz, a.g.e. , s. 82

Birinci selâma nevâ civarından başlanmıştır. Irâk dizisi ile karâra varılarak **Irâk** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

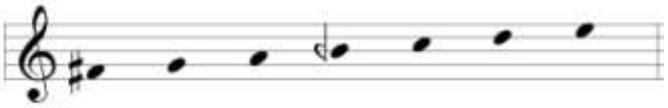

1B

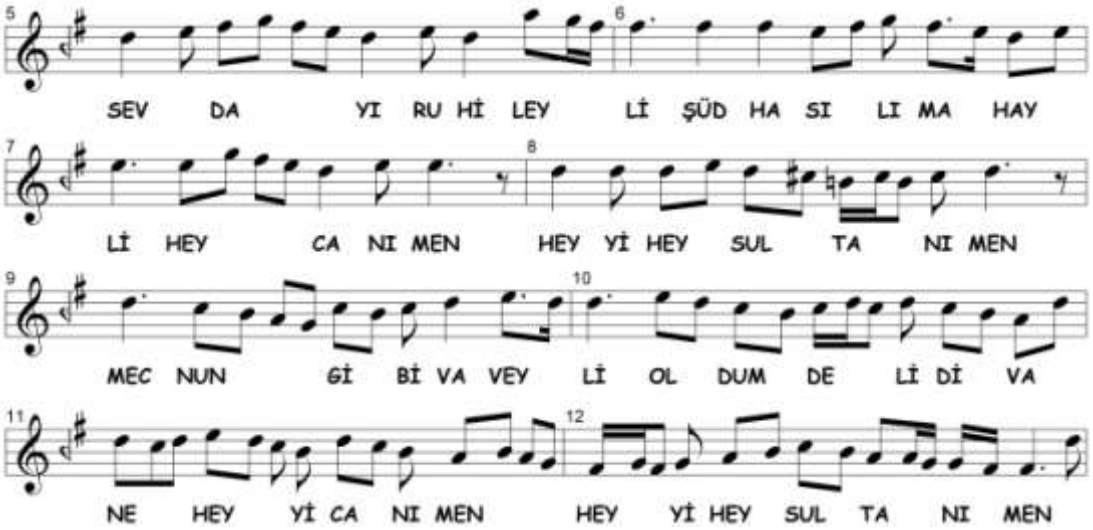

Evc makâmına geçki yapılmıştır.[169] 1A bölümünden farklı olarak evc perdesinden başlanmıştır. Bûselik perdesine Nişâbur'lu inildikten sonra nevâ'da kalınmış ve Irâk makâmı ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

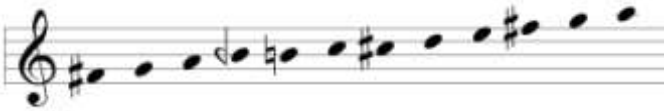

1C

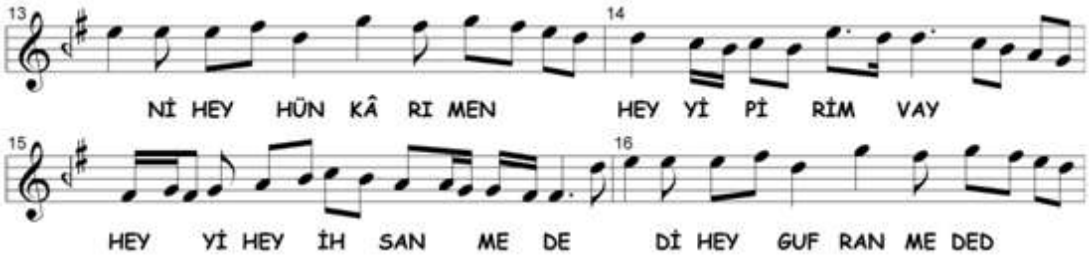

[169] Artin'de bu seyrin adı "**Evc-Arak**'tır. **Evc** makâmı, dügâh'da karâr verir. Popescu-Judetz, a.g.e. , s.52

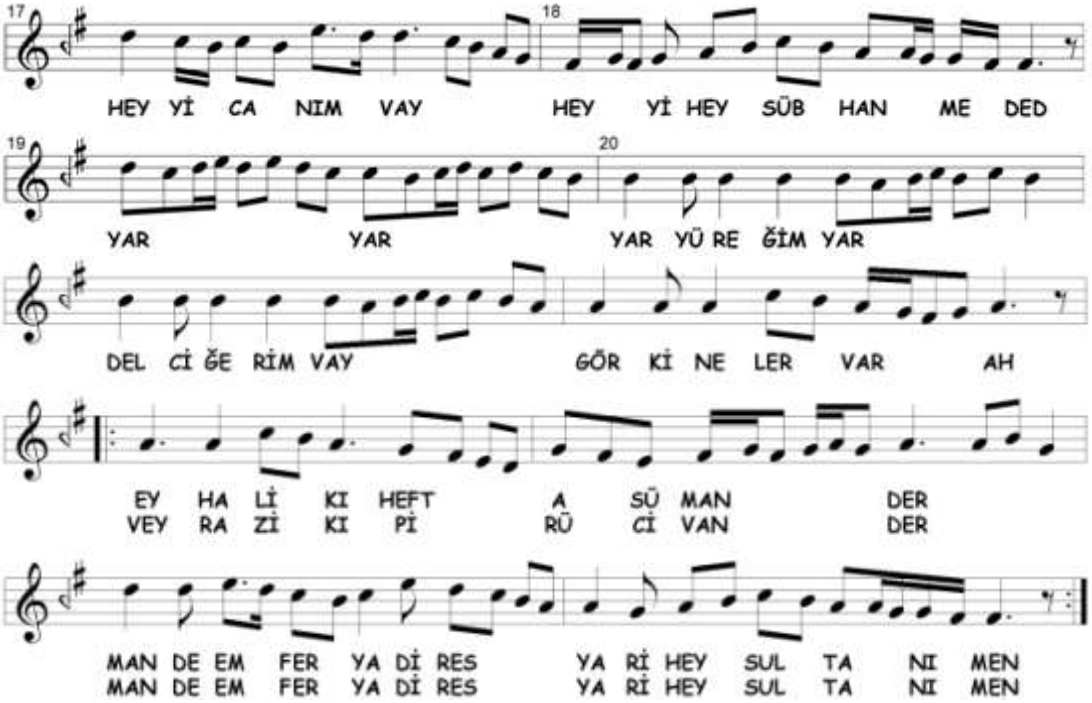

Irâk makâmına devam edilmektedir. Bu seyirde, dügâh'da kalışlar artmış ve 1A bölümünden farklı olarak yegâh'a kadar genişleme yapılmıştır.

1D

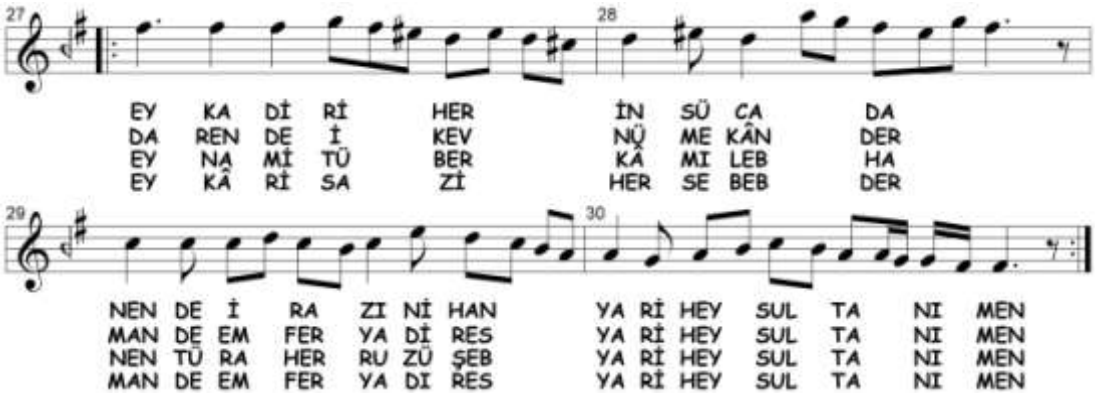

1D bölümünde tekrar **Evc** makâmına dönülmüştür. Evc açılarak başlanmış, nim hicâz perdesi üzerinde hicâz seslerinde gezinildikten sonra Irâk makâmı ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

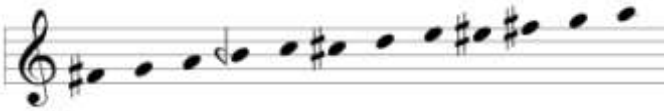

1E

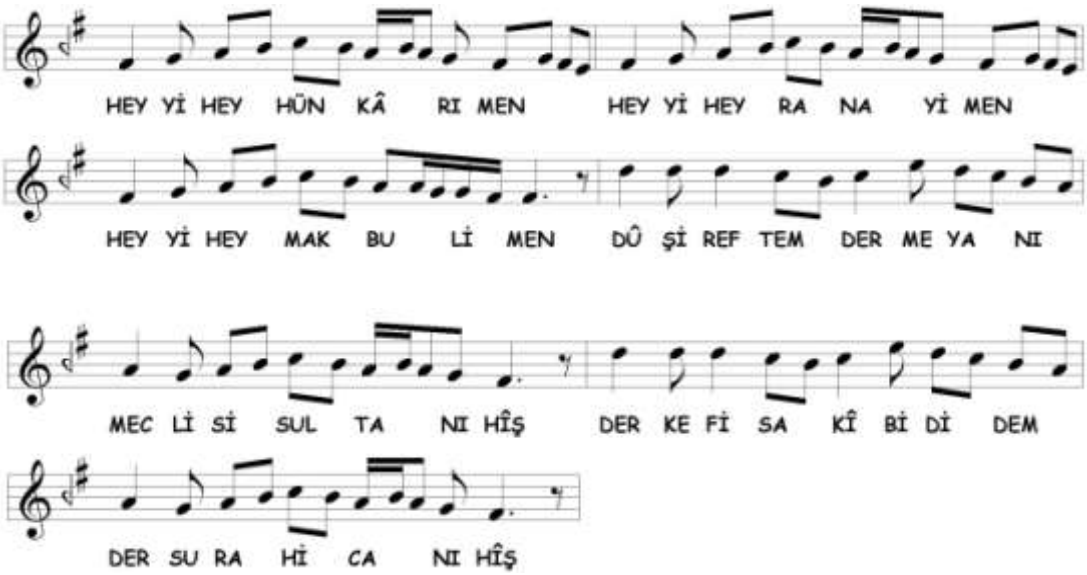

Irâk makâmıyla devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak seyir hüseynî-aşîrân'a kadar genişletilmiştir.

1F

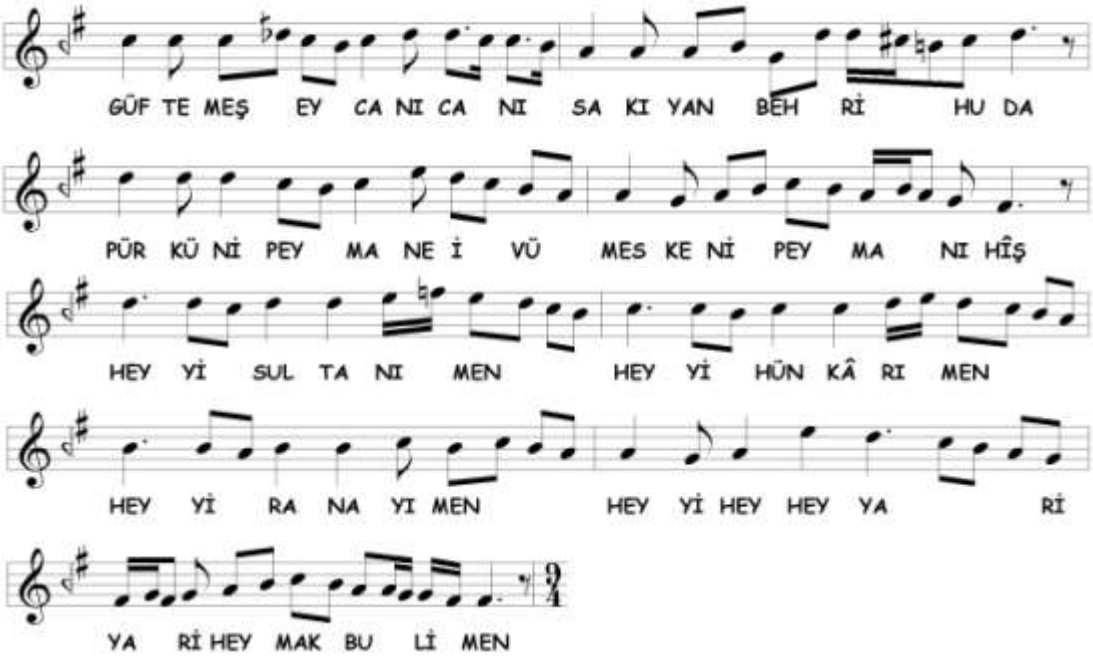

1F bölümüne çargâh tutularak geçici **Sabâ** geçkisiyle girilmiş, kısaca Nişâbur sesleri gösterildikten sonra **Irâk** makâmına geçilmiştir. Sonunda dügâh perdesi ile ikinci selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

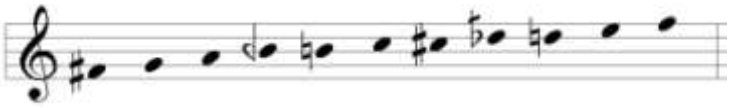

İkinci Selâm

2A

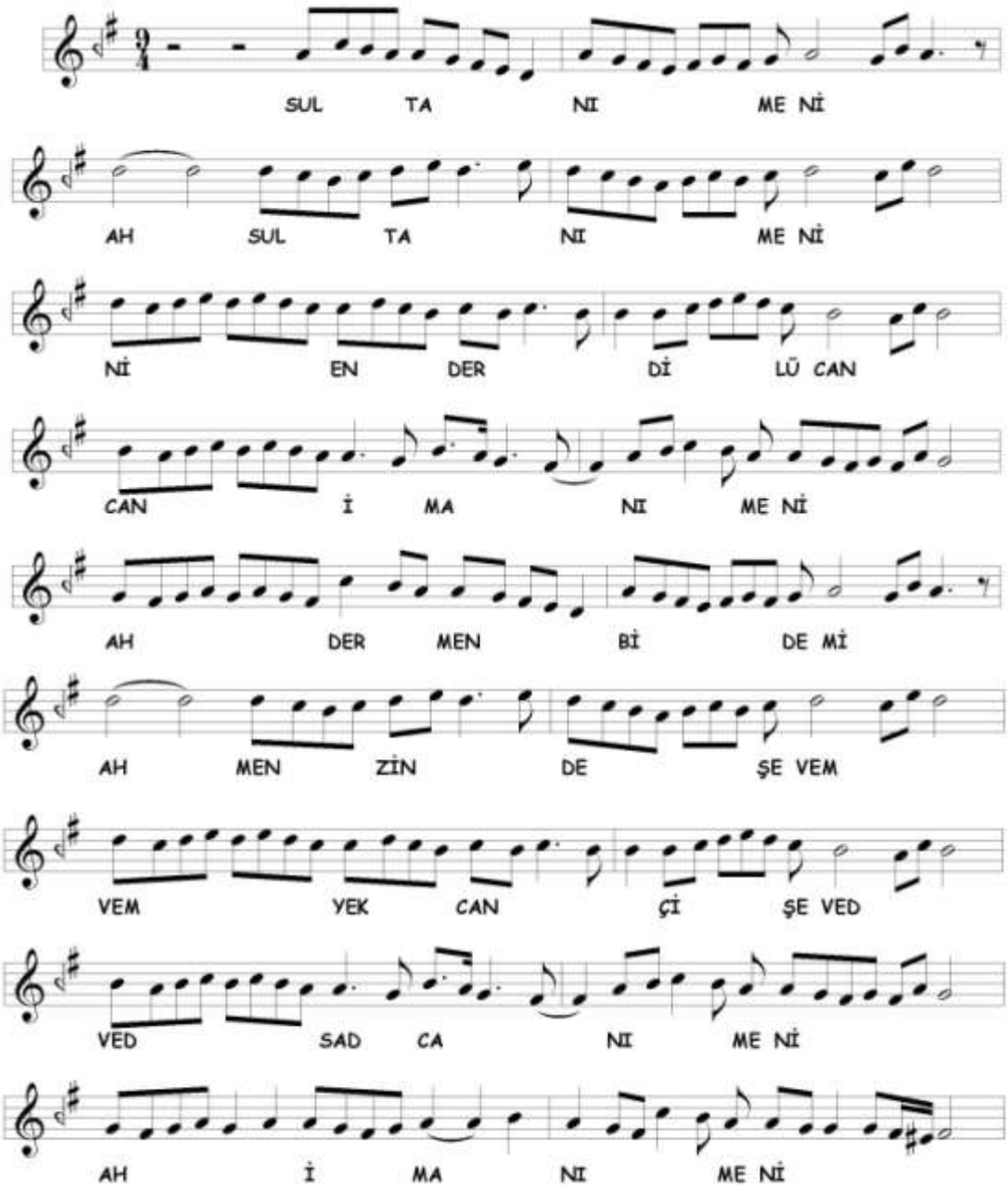

İkinci selâmda **Irâk** makâmına devam edilmektedir. Yegâh'a Rast'lı inişler

yapılmış nevâ, segâh ve rast perdelerinde asma kalınmıştır. Kullanılan perdeler 1C bölümü ile aynıdır. Bu defa yeden olarak acem-aşîrân perdesi alınmıştır.

2B

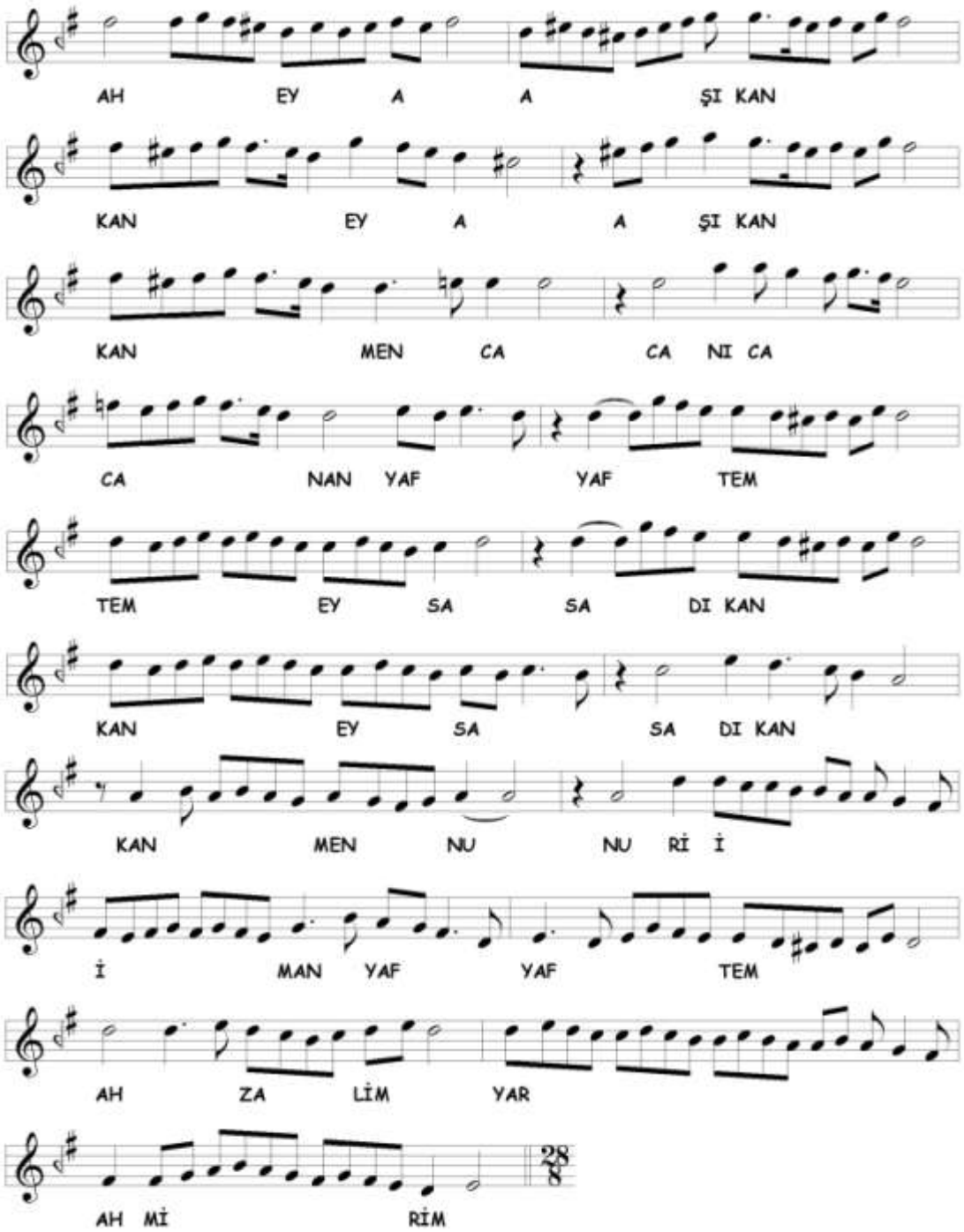

2B bölümüne evc'de kalışlarla başlanmıştır. Nim hicâz perdesi üzerinde Hicâz seslerinde gezinildikten sonra hüseynî'de Uşşâk'lı, Nevâ'da Bûselik'li ve Rast'lı

kalışlar yapılmış, yegâh'a inilerek Yegâh makâmı gösterilmiştir. Ardından Nühüft dizisi seslerinde dolaşıldıktan sonra **Nühüft** makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

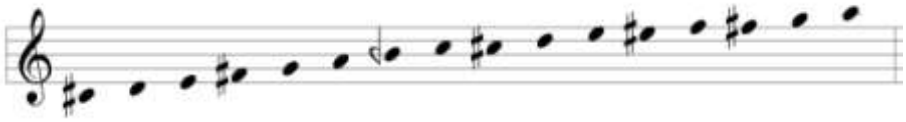

Üçüncü Selâm

3A

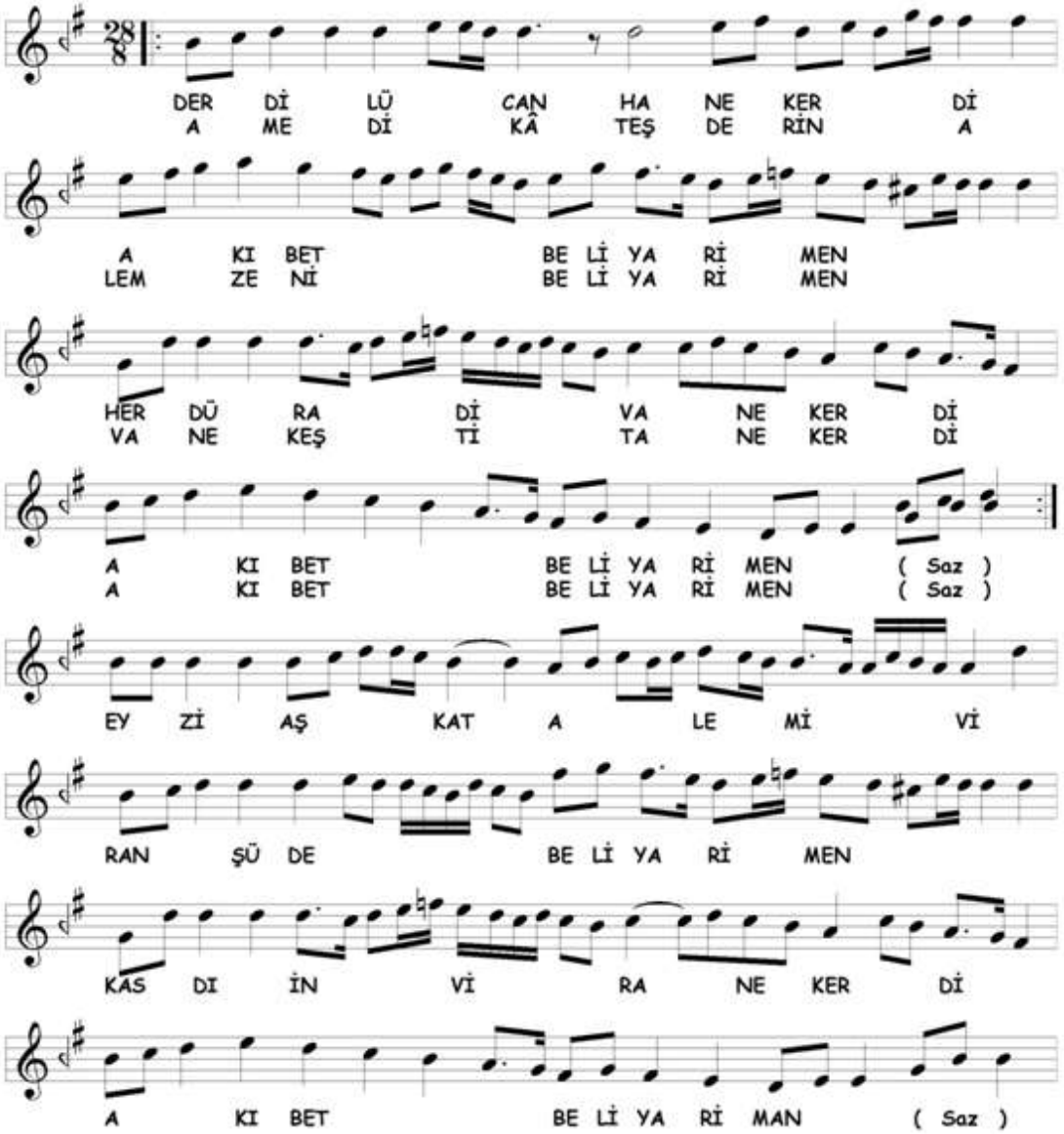

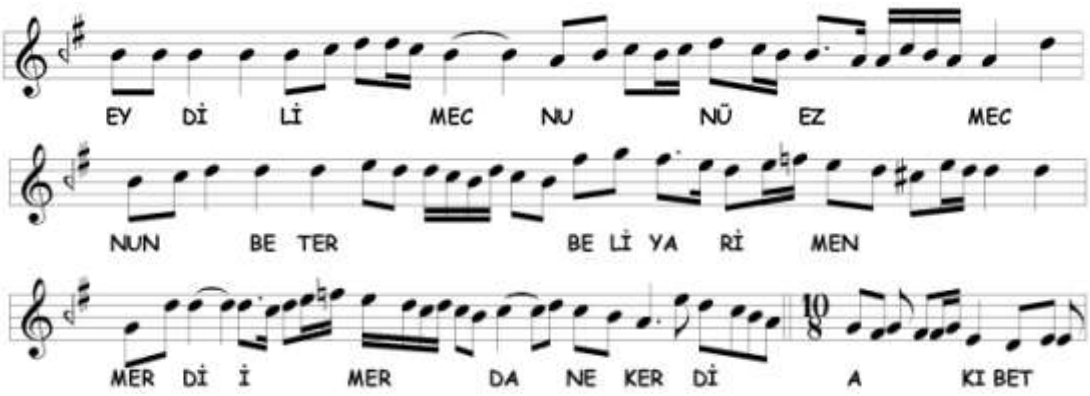

Üçüncü selâma **Nühüft** makâmıyla devam edilmektedir. Son karâr ezgisi Aksak Semâî usûlü içinde verilerek 3B terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

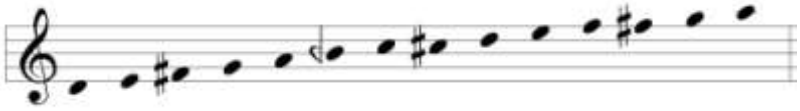

3B

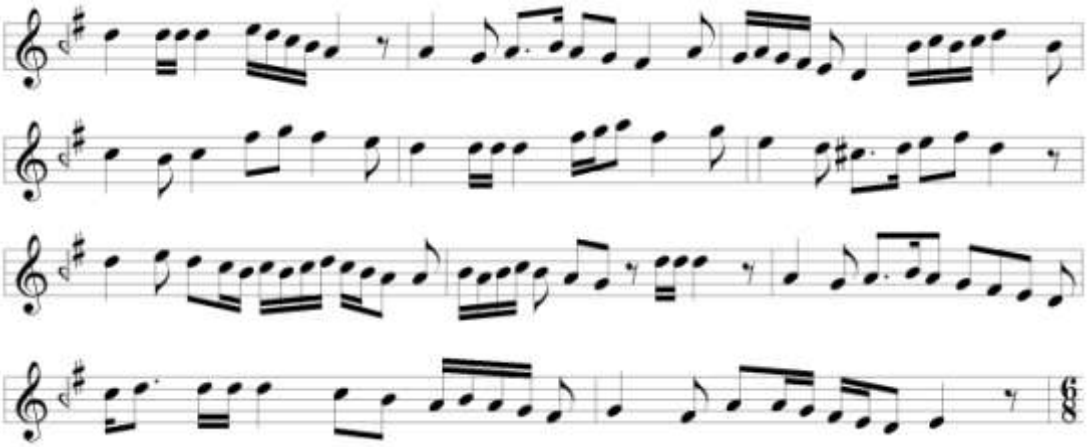

Terennüm bölümünde **Nühüft** makâmına devam edilmektedir. 3A bölümünden farklı olarak acem perdesi seyirde yoktur.

3C

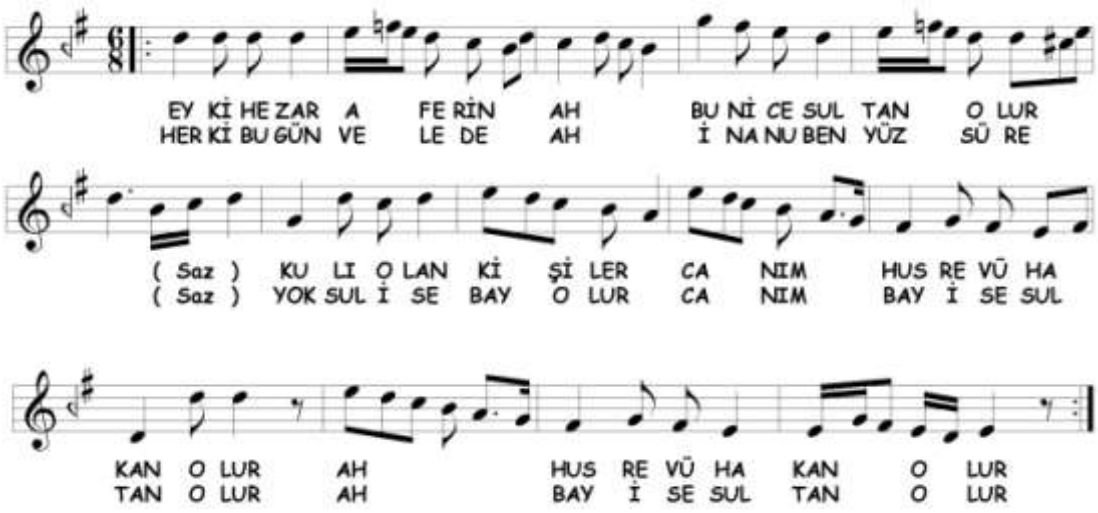

Nühüft makâmına devam edilmektedir. 3A bölümünden farklı olarak muhayyer perdesi kullanılmamıştır.

3D

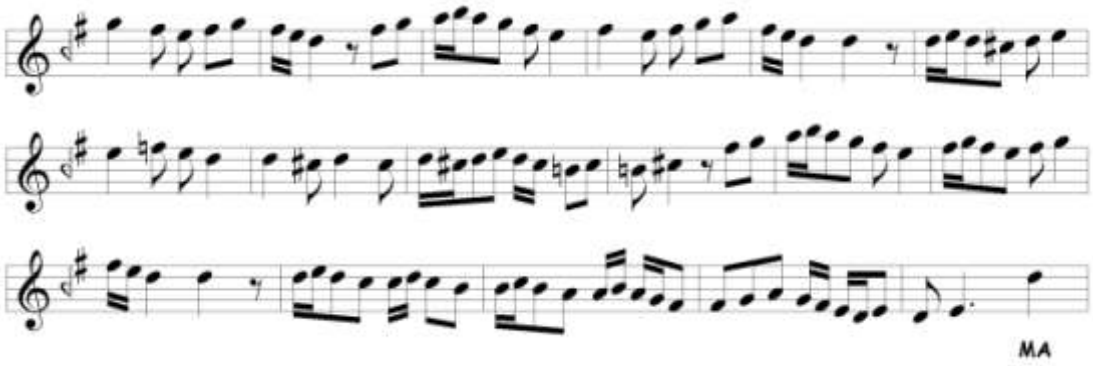

Terennüm bölümünde **Nühüft** makâmına devam edilmektedir. Seyirde kısaca Nişâbur sesleri gösterilmiştir. Sonunda, nevâ yoluyla 3E bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

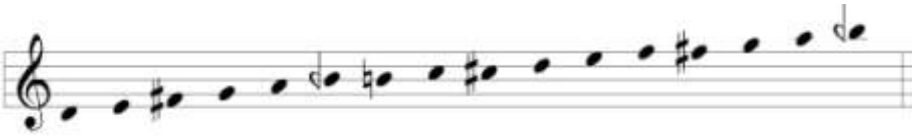

3E

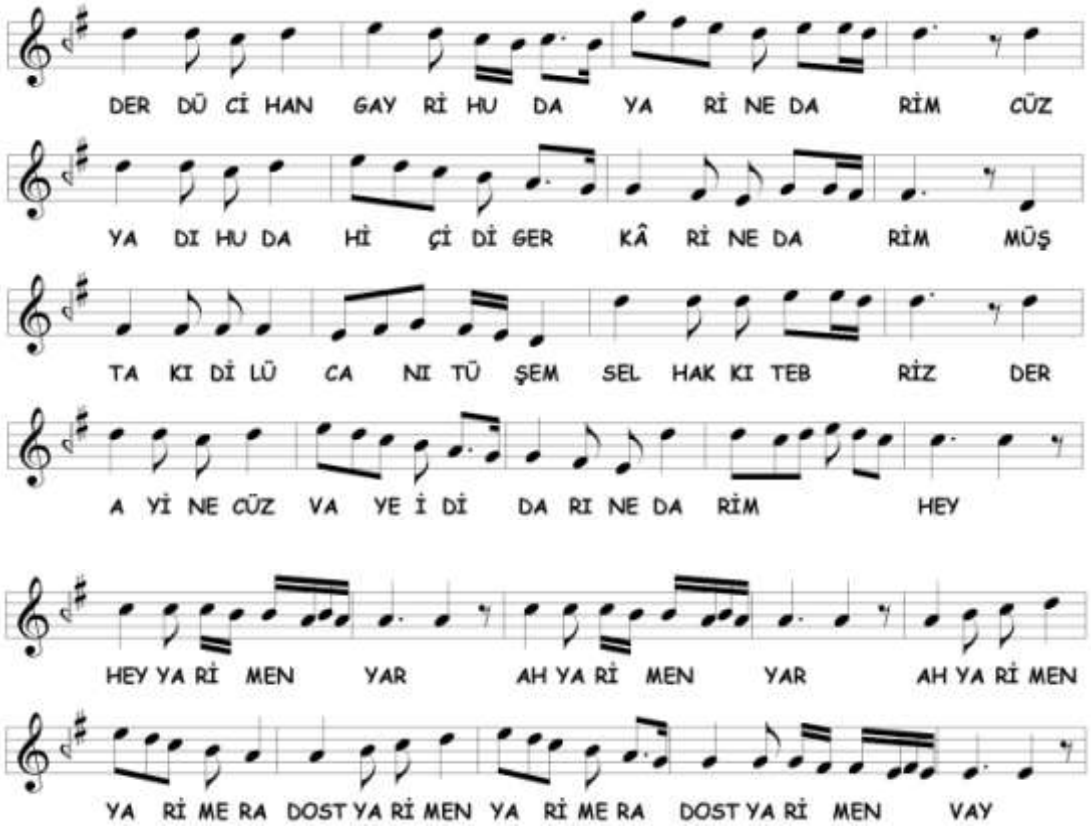

Nühüft makâmına devam edilmektedir. Seyirde 3A bölümünden farklı olarak nim hicâz perdesi kullanılmamıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

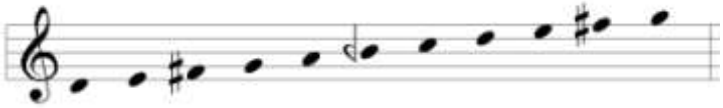

3F

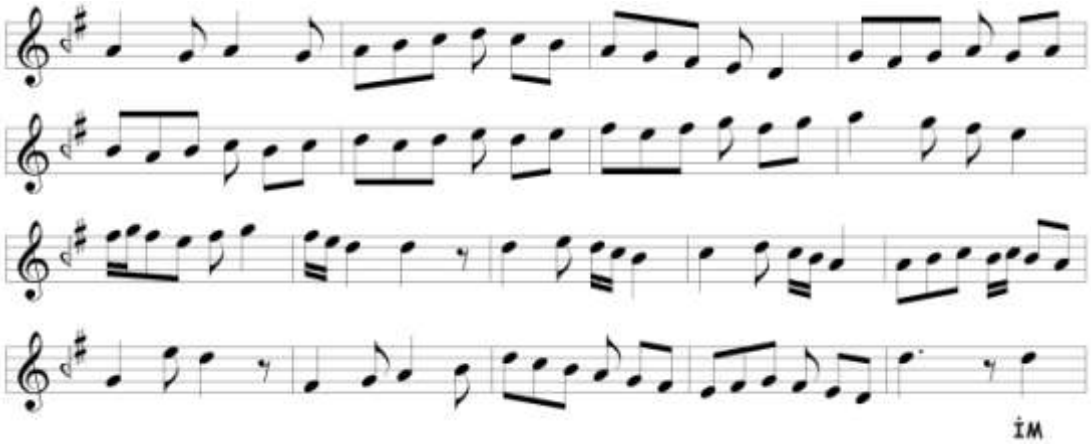

Yegâh makâmına kesin geçki yapılmıştır. Birinci nevî Nevâ dizisinde dolaşıldıktan sonra yegâh'a inilmiş, ardında nevâ tutularak 3G bölümüne geçilmiştir. Kullanılan perdeler 3E bölümü ile aynıdır. Farklı olarak tize doğru genişlemede muhayyer perdesi kullanılmıştır.

3G

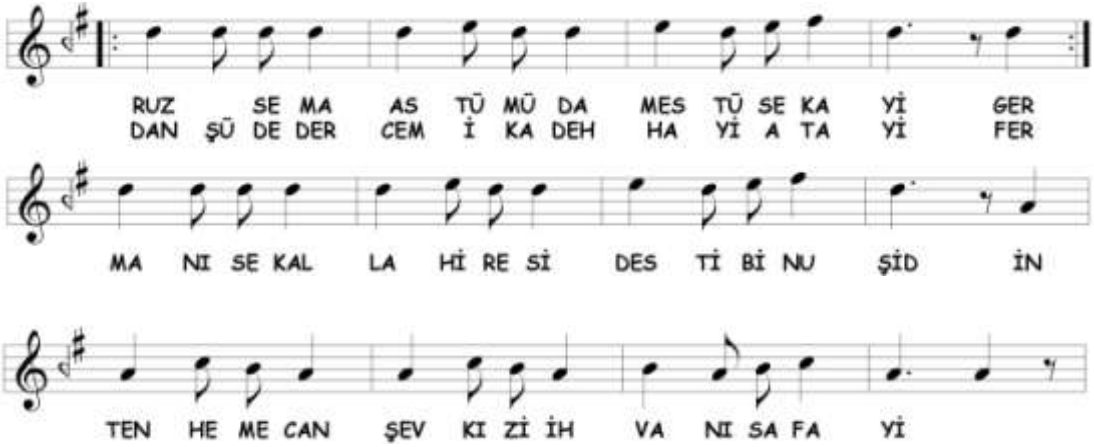

Bu bölümde birinci nevî **Nevâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ perdesinde sürekli kalışlar yapılarak dügâh'a inilmiştir. 3F bölümündeki terennüm tekrar edildikten sonra hüseynî perdesi tutularak 3H bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

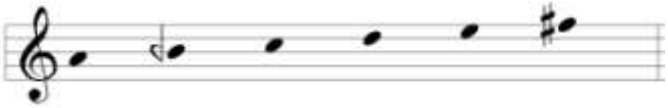

3H

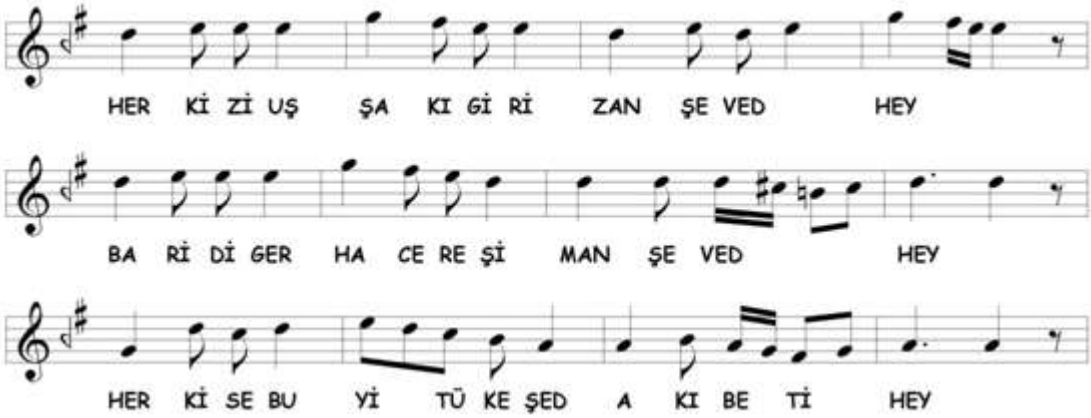

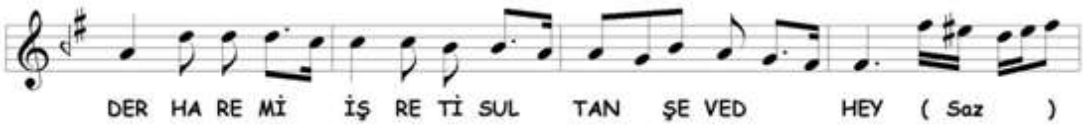

3H bölümünde **Dilkeşhâverân**[170] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Hüseynî'de Uşşâk'lı kalışlardan sonra kısaca Nişâbur sesleri gösterilmiş ve Irâk makâmı seslerine geçilerek dügâh'a ve oradan ırâk'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

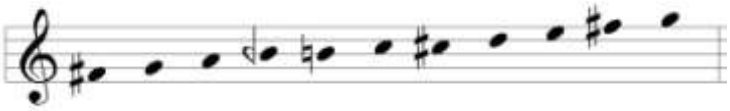

3I

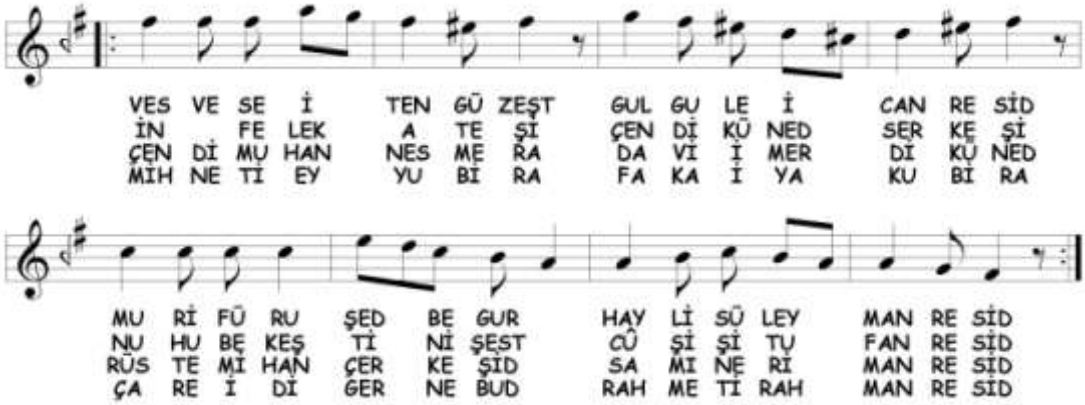

Evc makâmına kesin geçki yapılmıştır. 1D bölümü ezgisi Yürük Semâî usulü içinde çeşitlenmiştir.

3İ

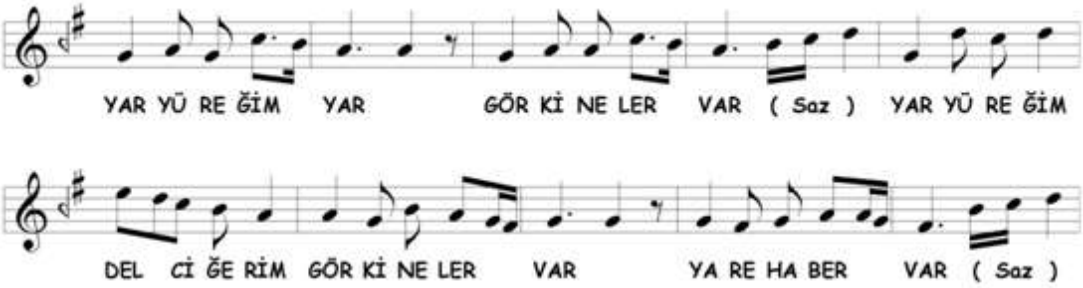

[170] **Dilkeşhâverân** makamı genel yapısı itibariyle günümüze kadar değişim geçirmemiş makamlardandır. Hüseynî makâmı gösterildikten sonra Irâk makâmı ile karâra varılır.

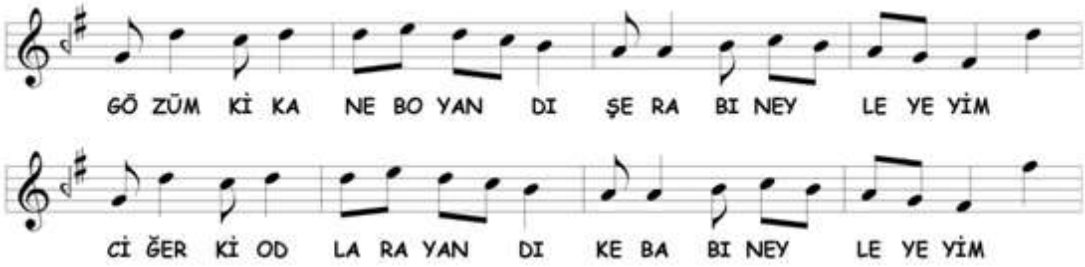

Tekrar **Irâk** makâmına dönülmüş, dügâh, nevâ ve rast perdelerinde kalınmıştır. Sonunda evc açılarak diğer bölüme geçilmiştir. 1A bölümündeki perdeler kullanılmıştır.

3J

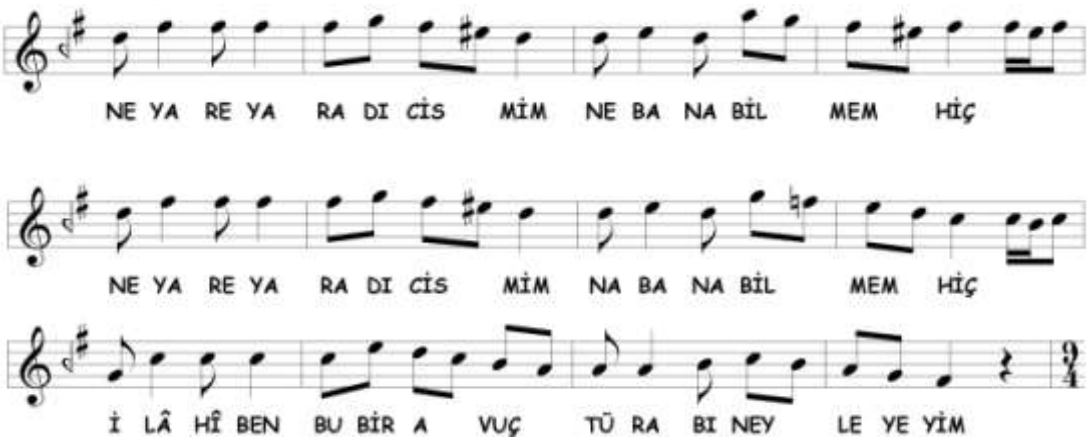

Üçüncü selâm **Evc** makâmı ile sonlandırılmıştır. Evc'de kalışlarla birlikte acem perdesi ile nevâ'ya inişler yapılmıştır. En sonunda Irâk dizisiyle karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Irâk** makâmında seyredilmiştir.

C. Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 7 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Dilkeşhâverân
2. Evc
3. Irâk
4. Nevâ (birinci nevî)
5. Nühüft
6. Sabâ
7. Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Irâk Evc Sabâ	Irâk Nühüft	Nühüft Yegâh Nevâ (birinci nevî) Dilkeşhâverân Evc Irâk	Irâk

7. ABDÜRRAHÎM KÜNHÎ DEDE'NİN (1769/70-1831/32) HİCÂZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

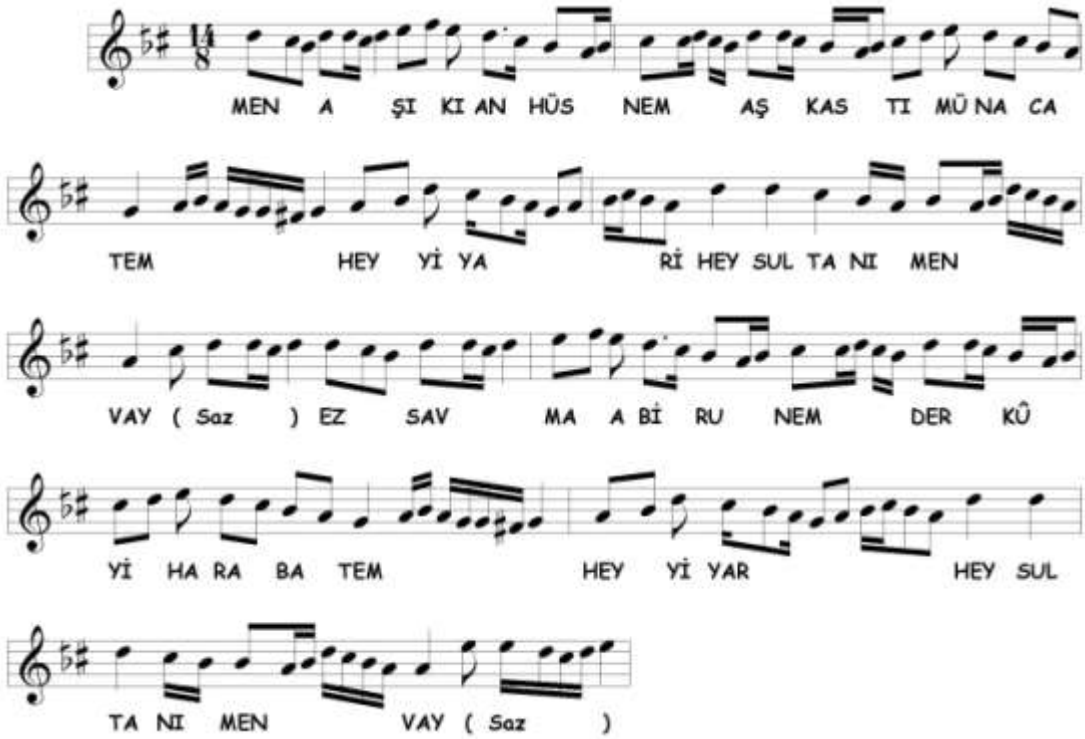

Selâma, nevâ civarından başlanmıştır. Hicâz dörtlüsü seslerinde dolaşarak rast'a Nikrîz'li inişler yapılmış ve dügâh'da kalınarak **Hicâz** makâmı gösterilmiştir. Sonunda hüseynî tutularak 1B bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

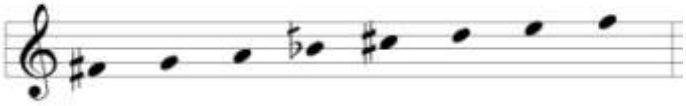

1B

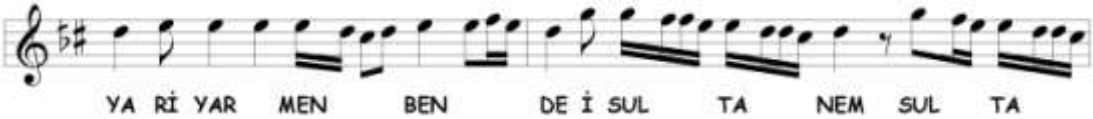

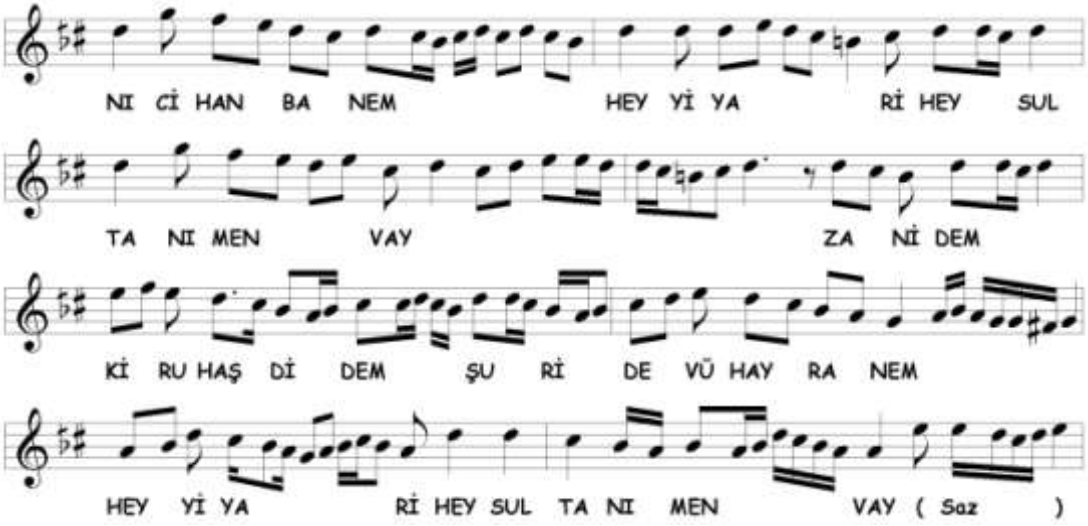

Hümâyûn makâmına geçki yapılmıştır.[171] Hüseynî tutularak girilen bölümde, nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmış, kısa Nişâbur geçkilerinden sonra rast'ta Nikrîz'li inilmiş ve dügâh'da karâr verilmiştir. Hüseynî'ye çıkarak 1C bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

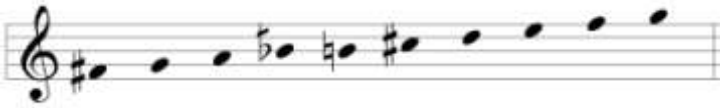

1C

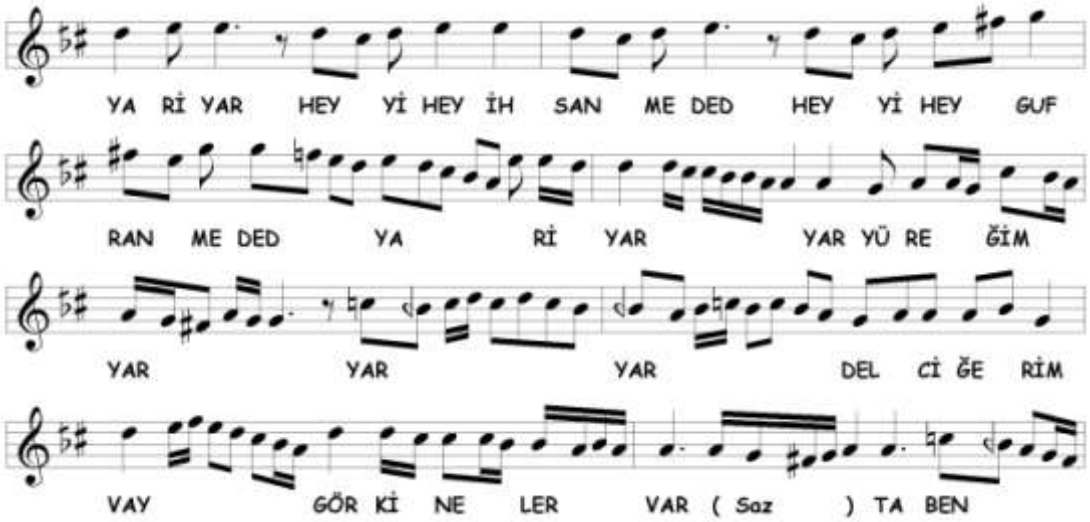

[171] Bugünkü **Hümâyûn** anlayışına bakıldığında yerinde Hicâz dörtlüsüne nevâ'da Bûselik beşlisinin eklenmesinden ibaret olduğu anlaşılır. Artin, bugünkü Hümâyûn perdelerini göstererek zengüle yedeni ile karâr vermiş, Nâsır Dede ve Tanbûrî Cemil Bey Isfahan ile Hicâzdan mürekkep olduğunu yazmışlardır. Popescu-Judetz , a.g.e. , s.37, Aksu, a.g.e. , s.189, Cevher, a.g.e. , s.64

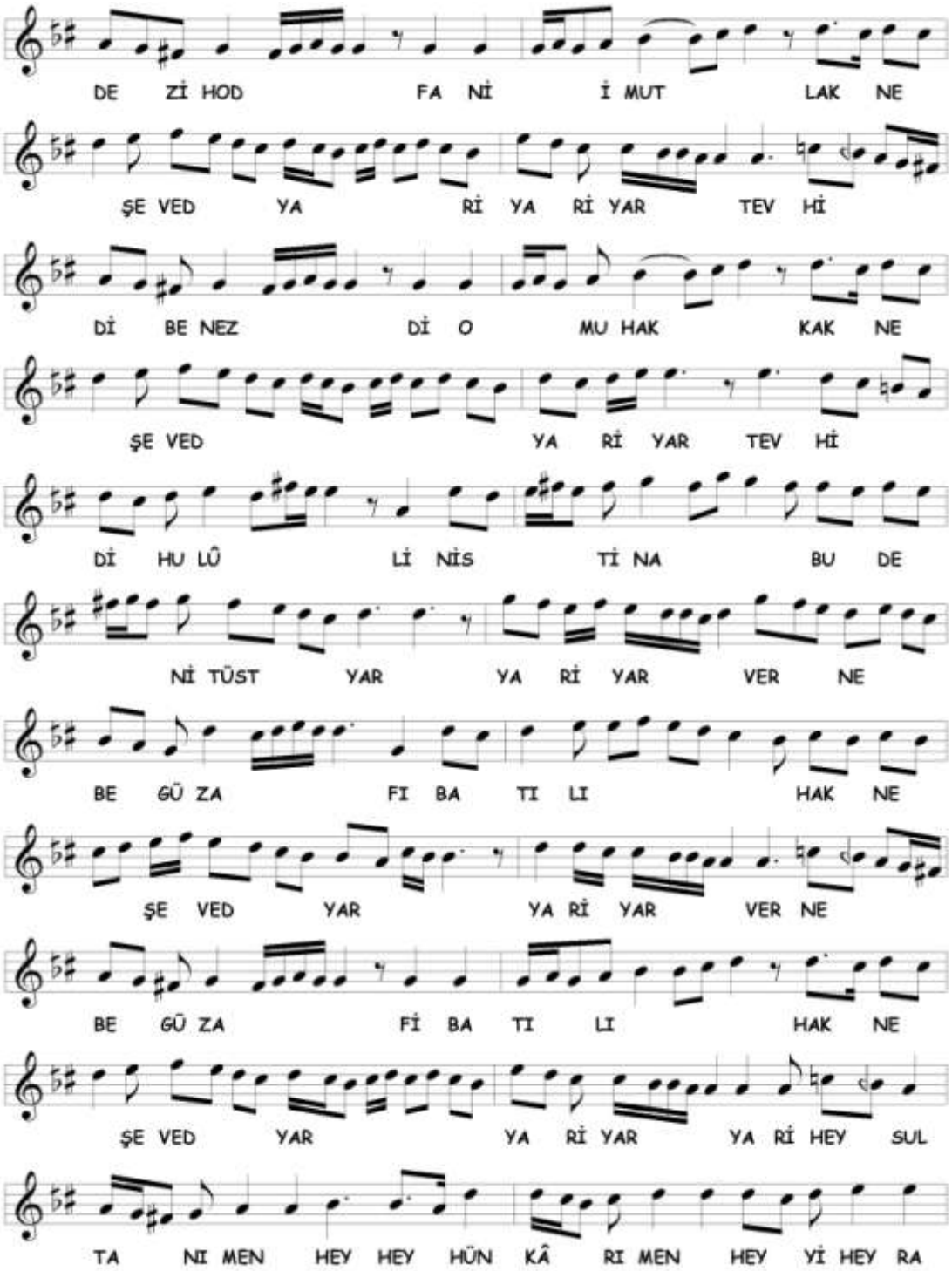

Şevk-i Dil[172] makâmı ile devam edilmektedir. Hicâz seyrinde dolaşılarak rast'a Rast dörtlüsü ile inişler yapılmıştır. Hicâz seyrinde tize genişlemelerde hüseynî

[172] **Şevk-i Dil**, Nâsır Dede'nin seyirlere verdiği isimlerden biridir. Tanımında şunları yazmıştır; " *Hicâz âgâze idüb karârgâhı olan dügâh perdesine geldikde hübûtan ve su'ûden seyr-i Rast âgâze idüb, karâr ider. Bu terkîb, bir te'lîf-i cedîdde mesmû' olub, yine bu ism-i cedîd ile tahrîr olundu*." Aksu, a.g.e. , s. 197. Telif eserin hangisi olduğu belli değildir. Biz buradaki ezgiyi bu tanıma

üzerinde Uşşâk'lı nevâ'da Rast'lı kalış yapılmış ve dügâh'a Uşşâk'lı inilmiştir. En sonunda hüseynî'ye çıkılarak 1D bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

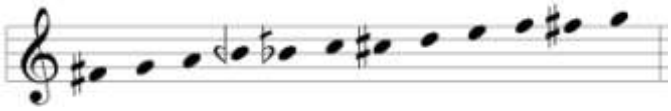

1D

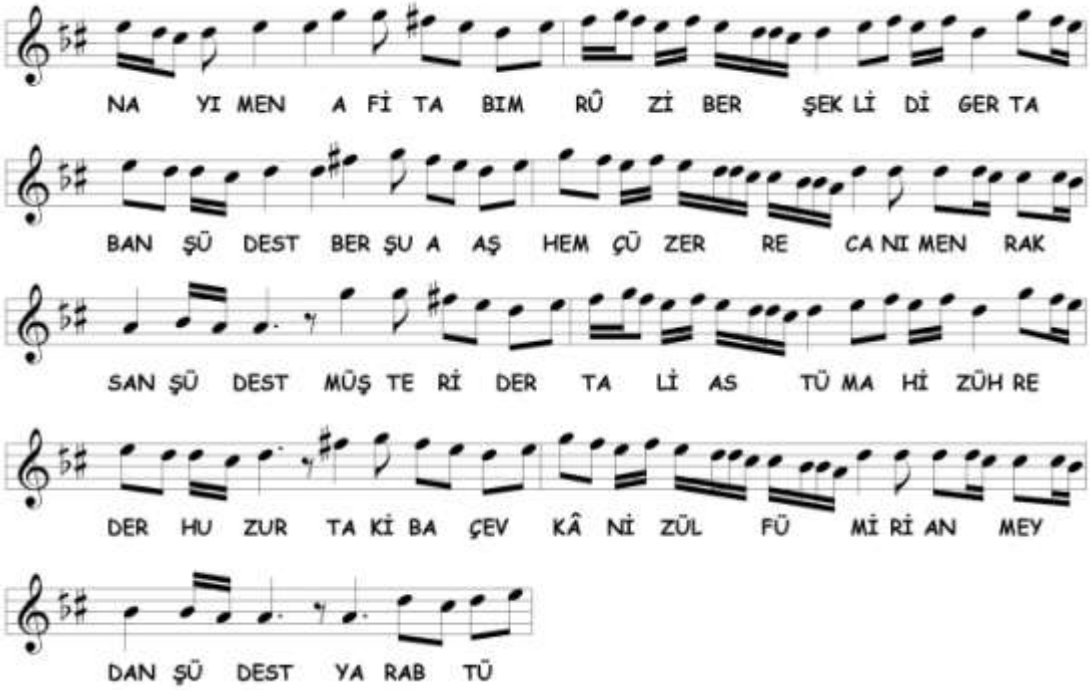

Hicâz makâmına dönülmüştür. Nevâ üzerinde Rast ve Bûselik seslerinde dolaşılarak nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmıştır. Dügâh'a indikten sonra hüseynî yoluyla 1E bölümüne bağlanmıştır. 1A bölümünden farklı olarak Nikrîz'li kalışlar yoktur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

benzettiğimiz için Şevk-i Dil makâmını yazmayı uygun bulduk. Nâsır Dede'nin aynı eserinde Sultan Üçüncü Selîm'in bulduğunu yazdığı bir Şevk-i Dil tanımı daha vardır ki bu tariften farklıdır. Aksu, a.g.e. , s. 213

1E

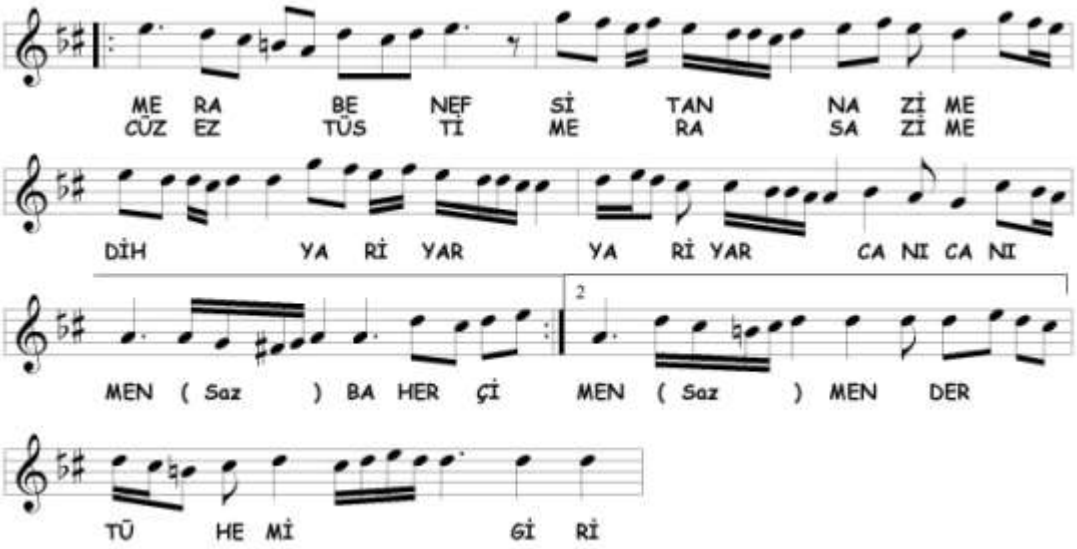

Nişâburek sesleriyle girilen bölümde **Hümâyûn** makâmına geçilmiştir. Sonunda Nişâbur sesleri ile nevâ'da kalış yapılarak diğer bölüme geçilmiştir. Kullanılan perdeler 1B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak Nikrîz'li kalışlar yoktur.

1F

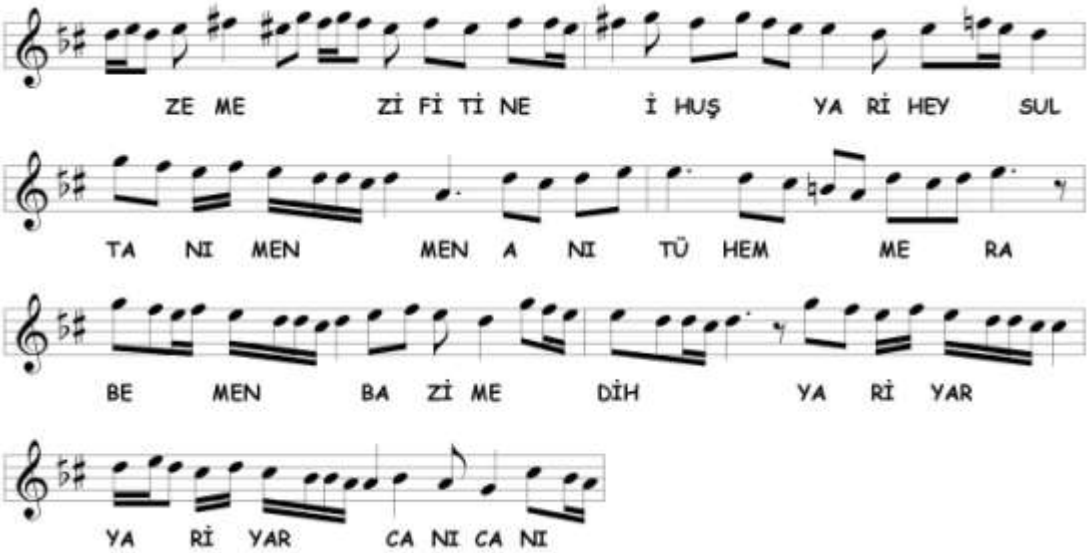

Evc'de acem yedeni ile Segâh veya Irâk seslerinde dolaşarak nevâ'ya Bûselik'li ve dügâh'a Nişâburek'li inilmiş sonra **Hicâz** makâmıyla karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

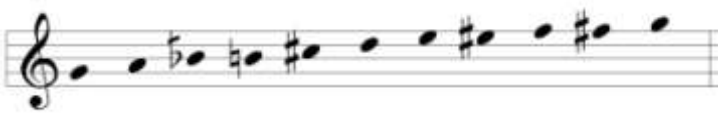

1G

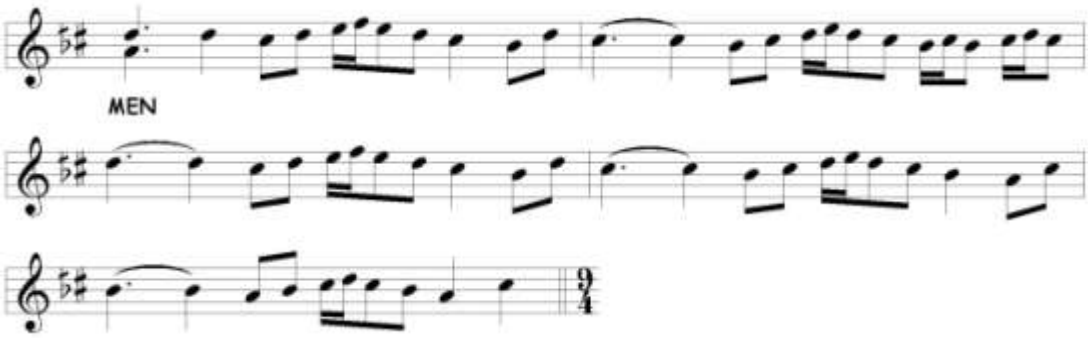

Terennüm bölümünde **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. Nim hicâz perdesinde kalınarak ikinci selâma geçilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak dügâh'dan aşağı genişleme yoktur.

İkinci Selâm

2A

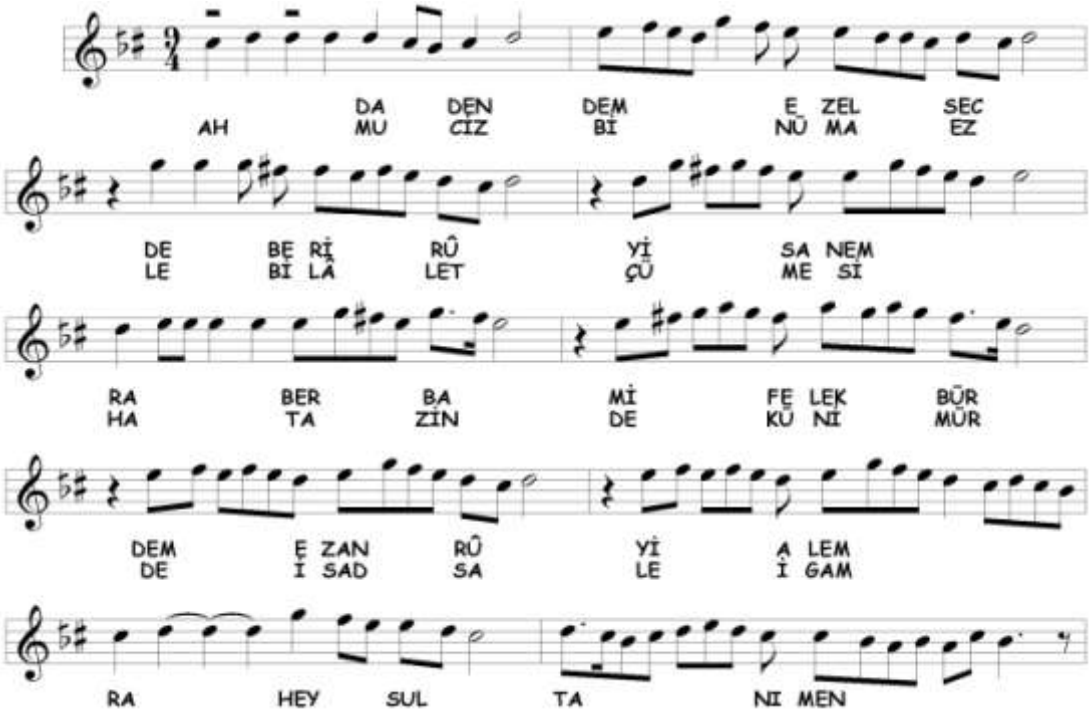

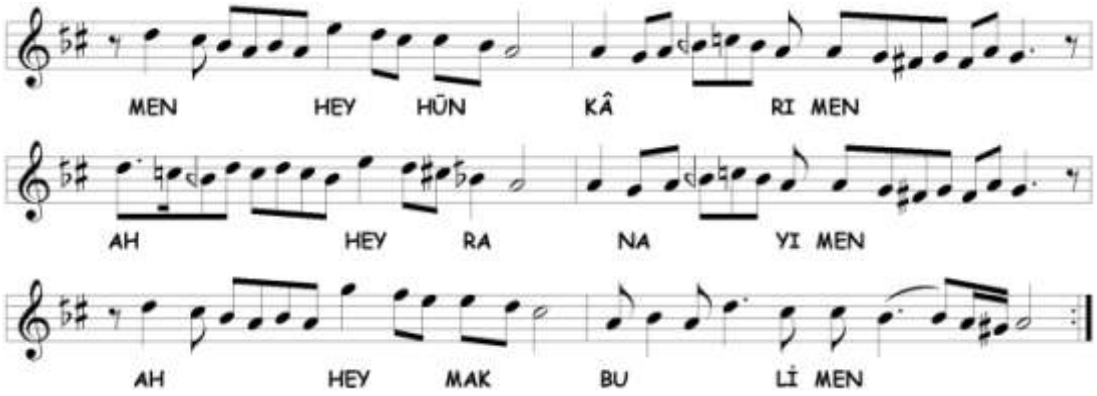

Hicâz makâmı ile devam edilen ikinci selâmda, nevâ ve hüseynî perdelerinde kalışlar vardır. Hicâz seyri içinde yerinde Rast'lı kalışlar yapılarak **Şevk-i Dil** makâmına geçici geçkiler yapılmış ve Hicâz seslerine dönülüp zengüle yedeni ile dügâh'da kalınmıştır. Seyirde 1C bölümünün perdeleri kullanılmıştır. Farklı olarak nim zengüle yedeni kullanılmıştır.

2B

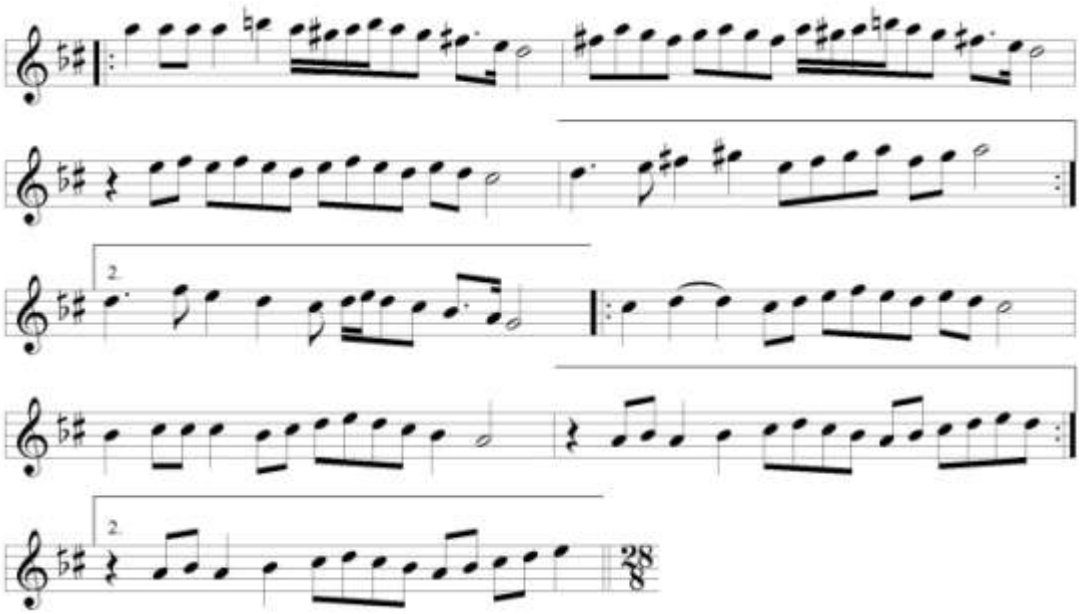

Nevâ üzerinde Nikrîz'li kalışlarla başlanan terennüm bölümünde **Hicâz** makâmı işlenmiş ve hüseynî'de kalınarak selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

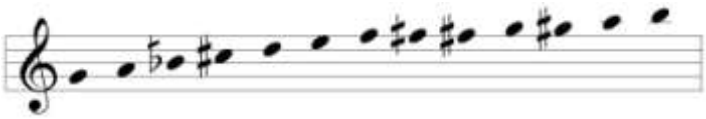

Üçüncü Selâm

3A

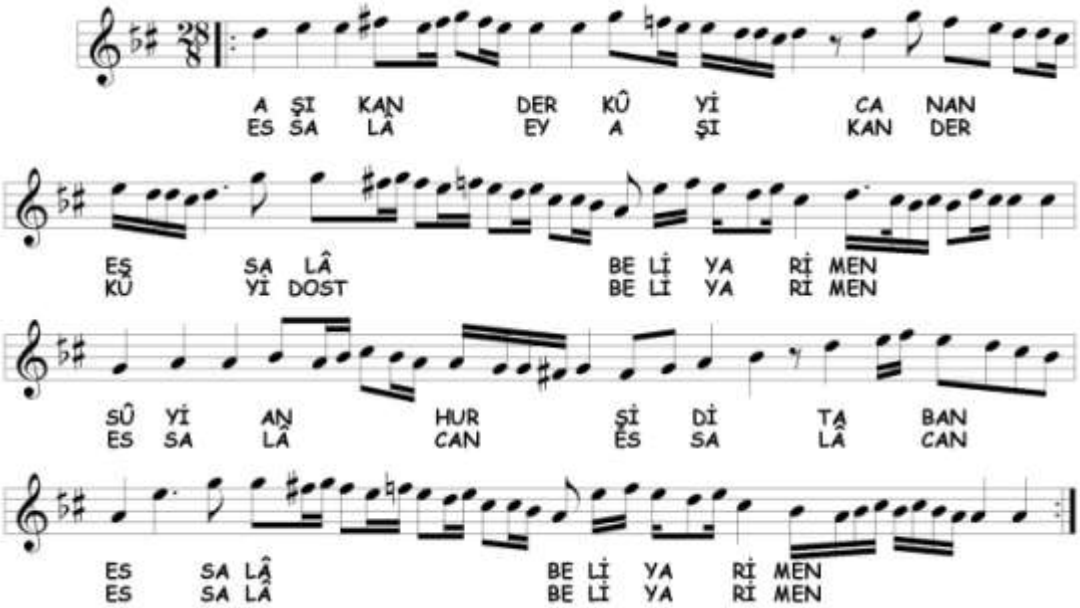

Üçüncü selâma **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde, hüseynî'de Uşşâk'lı, nevâ'da Bûselik'li ve yerinde Nikrîz'li kalış yapılmıştır. 3A bölümü bir defa daha tekrarlanmış fakat son satır atlanarak Aksak Semai usulü içinde dügâh'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

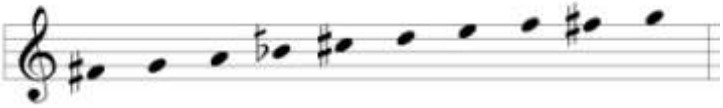

3B

Buradaki terennüm bölümü, Nâyî Osman Dede'nin Hicâz âyînindeki 3B terennümü ile aynıdır. **Hicâz** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

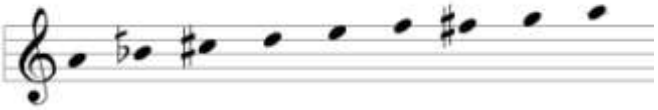

3C

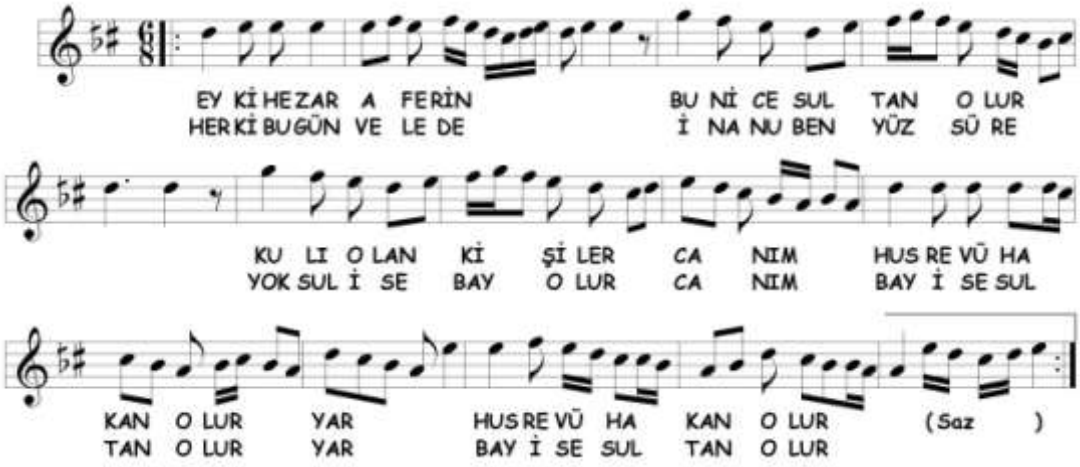

Hicâz makâmına devam edilmektedir.[173] Seyirde bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinilmektedir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

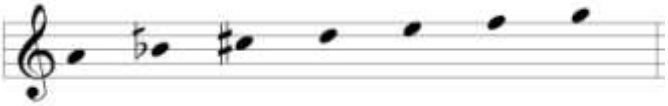

3D

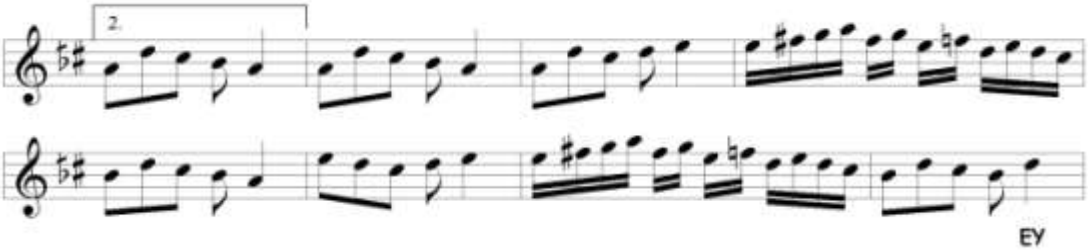

Terennüm bölümüne **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır.

[173] Burada yine Nâyî Osman Dede'nin Çargâh âyînindeki 1E bölümünün birinci satırındaki acem'e Bûselik'li inişi, nevâ üzerinde hatırlatılmaktadır.

3E

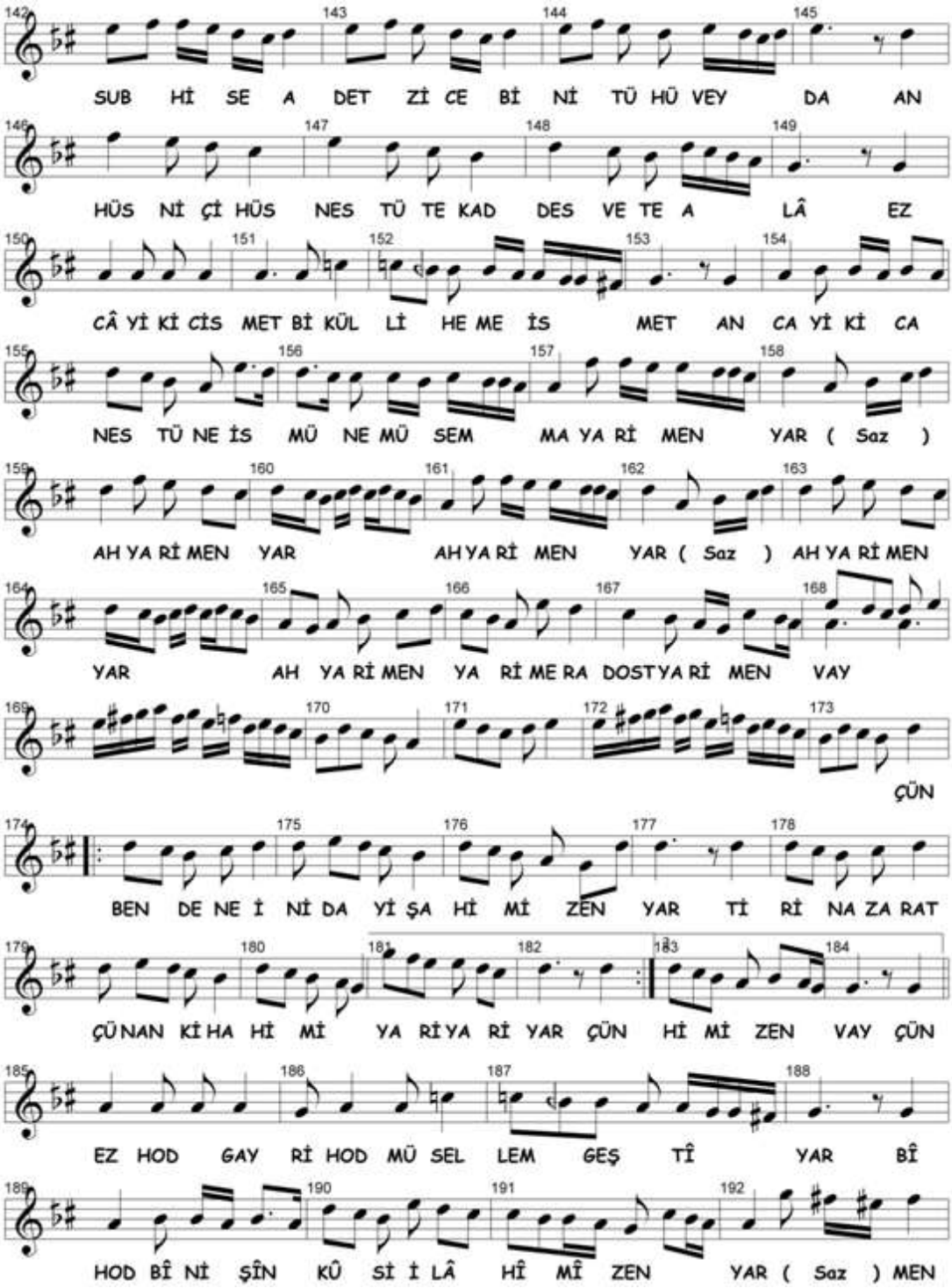

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Seyirde geçici **Şevk-i Dil** geçkileri yapılmış, sonunda evc tutularak diğer bölümüne geçilmiştir. 1C bölümünden farklı olarak seyirde evc ve gerdâniye perdeleri kullanılmamıştır. Arada kısa bir terennüm geçilerek 3D bölümünün son beş ölçüsü tekrar edilmiştir.

3F

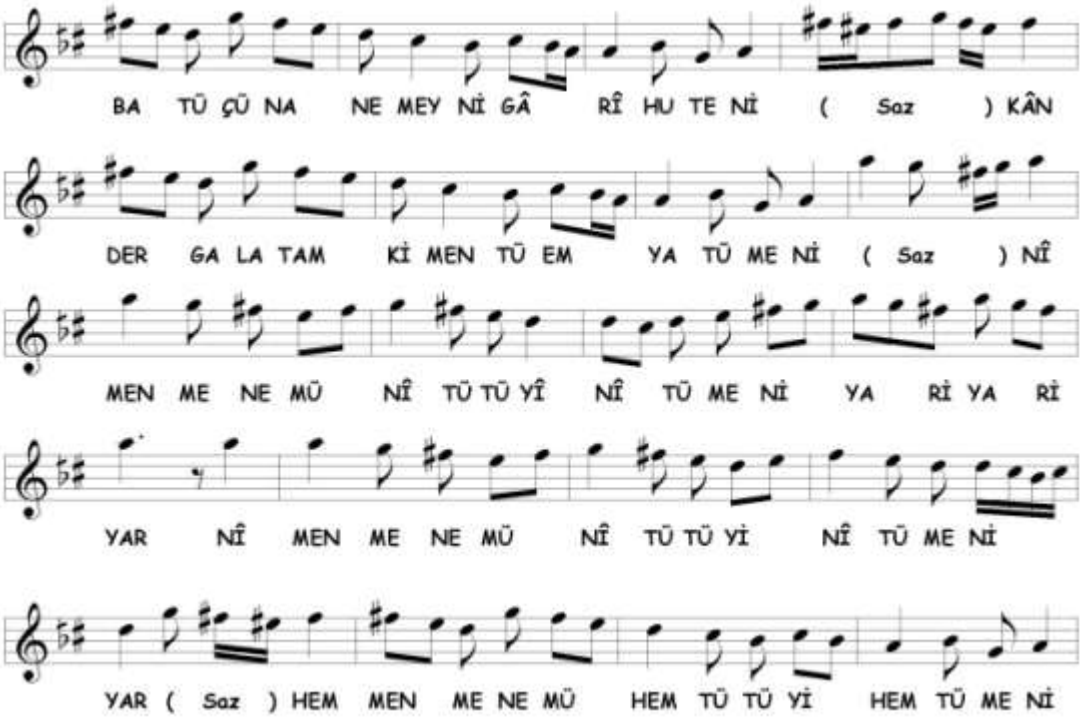

Bu bölümde **Evc-Horasân** makâmına geçki yapıldığını düşünmekteyiz. Seyirde, nevâ'da Rast beşlisinde gezinerek evc'de kalışlar yapılmış ve Hicâz ile karâr verilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

3G

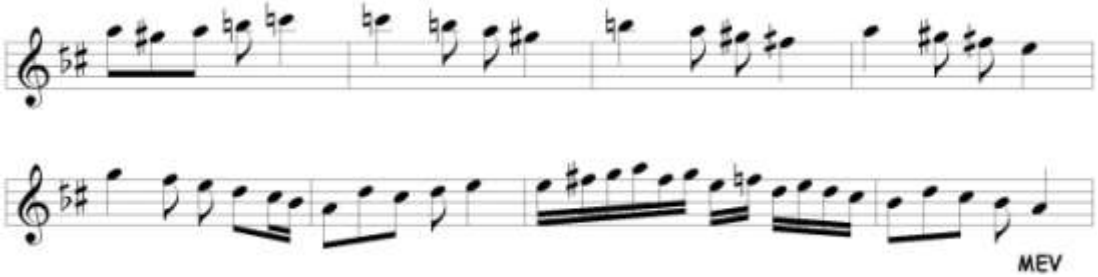

Terennüm bölümünde **Şehnâz** makâmına geçilmiştir. Hüseynî üzerinde bugünkü Hümâyûn dizisinde gezildikten sonra Hicâz ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir

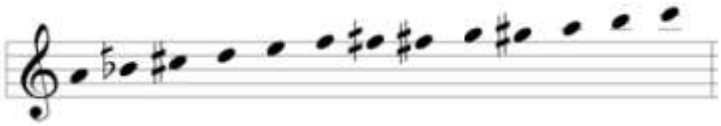

3H

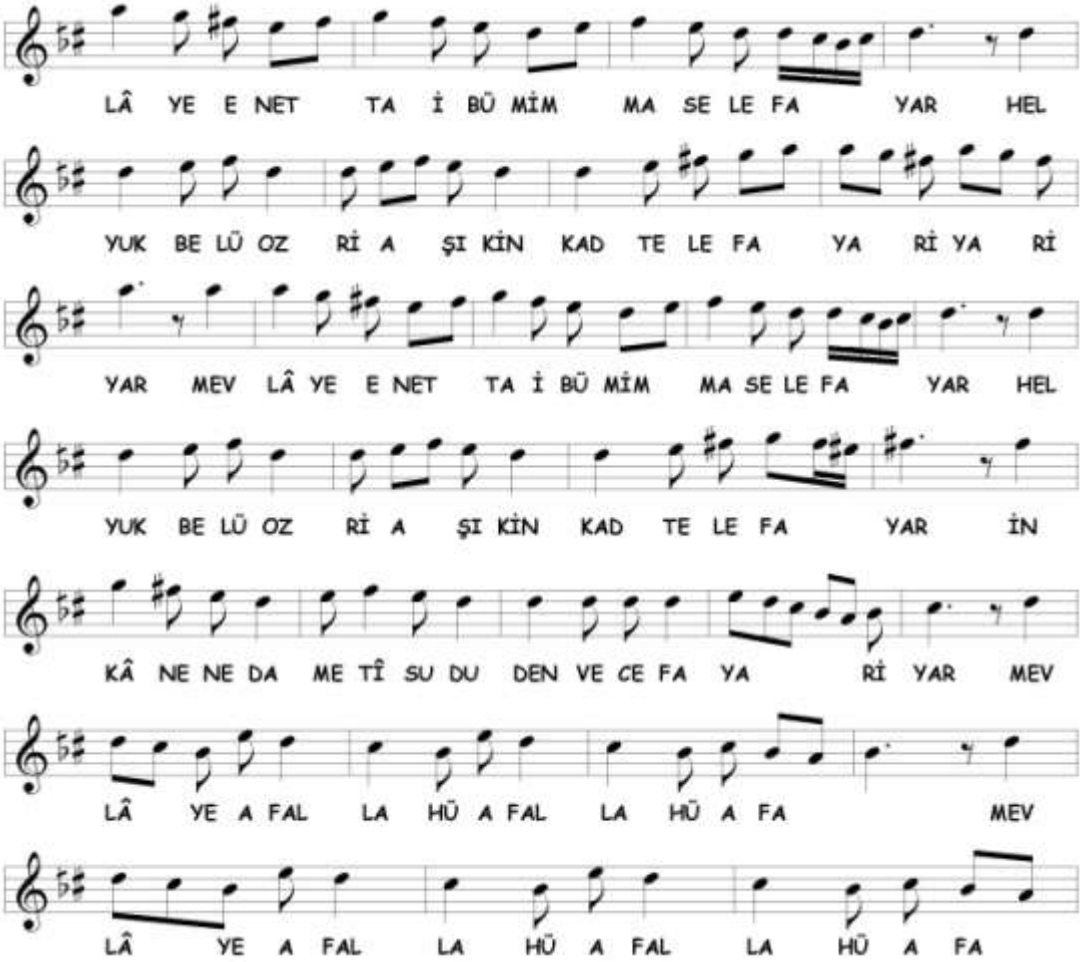

3F bölümü çeşitlenmiştir.

3I

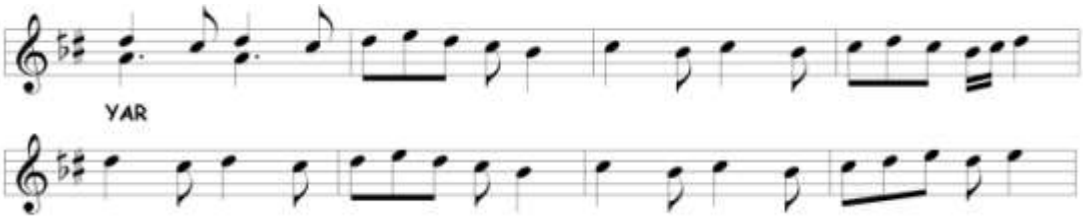

Terennümde **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. Sonunda hüseynî yoluyla 3İ bölümüne bağlanmıştır. 3C bölümünden farklı olarak hüseynî'den yukarı genişleme yoktur.

3İ

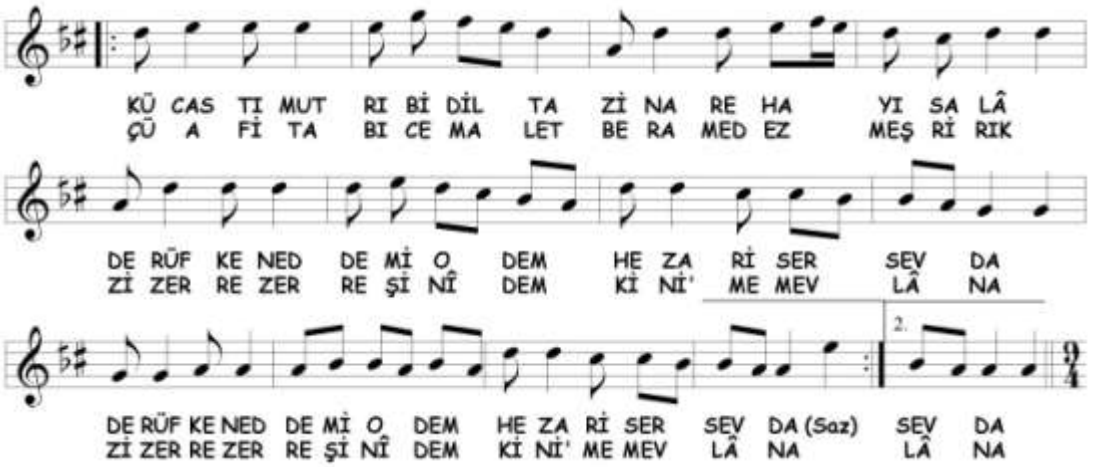

Üçüncü selâm **Hicâz** makâmıyla sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 3C bölümü ile aynıdır. Farklı olarak seyirde, yerinde Nikrîz'li kalınmıştır.

Dördüncü Selâm

4A

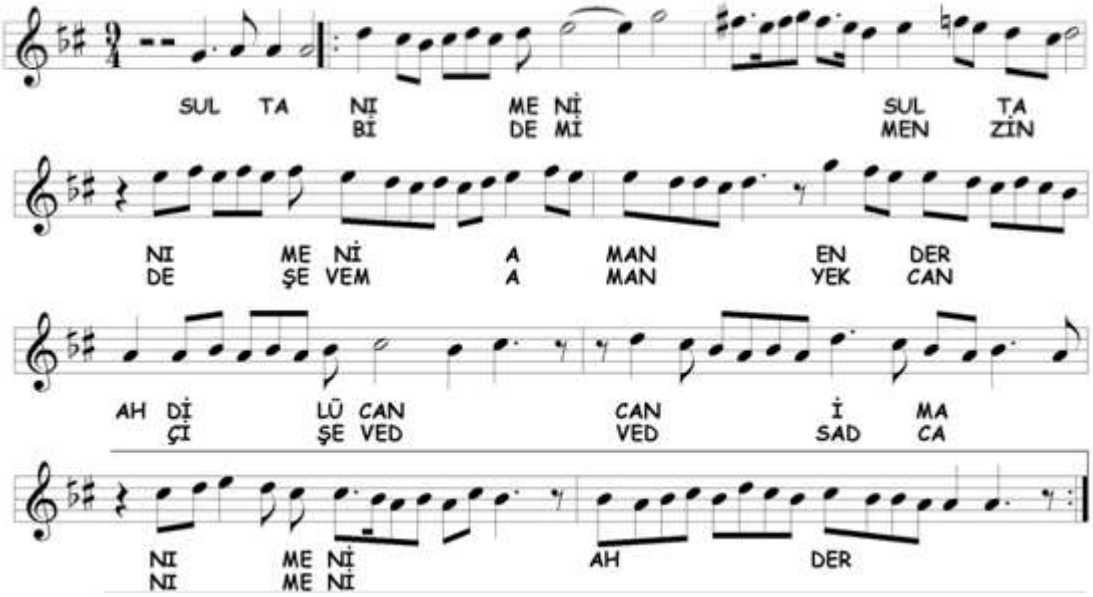

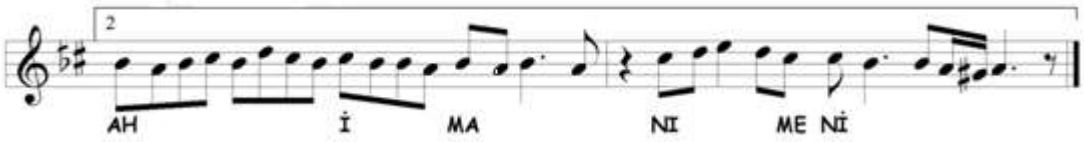

Dördüncü selâmda yine **Hicâz** makâmı işlenmiştir. Nim zengüle yedeni ile dügâh'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

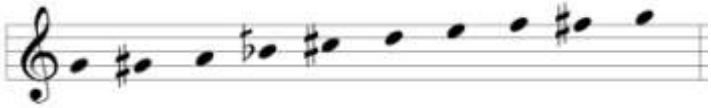

B. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Evc-Horasân
2. Hicâz
3. Hümâyûn
4. Nikrîz (nevâ üzerinde)
5. Şehnâz
6. Şevk-i Dil

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hicâz Hümâyûn Şevk-i Dil	Hicâz Şevk-i Dil Nikrîz (nevâ üzerinde)	Hicâz Şevk-i Dil Evc-Horasân Şehnâz	Hicâz

8. SULTAN ÜÇÜNCÜ SELÎM'İN (25.12.1761-28.07.1808) SÛZ-İ DİLÂRÂ MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sûz-i Dilârâ Âyîninin Notası Hakkında

İstanbul Konservatuarının yayınladığı "Türk Mûsıkîsi Klasiklerinden Mevlevî Âyînleri"nin onuncu cildinde verilen Sûz-i Dilârâ âyîninin, eski ve yeni tarz notaları iki satır halinde alt alta olma üzere bir arada verilmiştir. Zekâîzâde Ahmed Irsoy bu konu hakkında şunları yazmıştır;

"150 sene kadar önce yapılan âyînin bayrı tevi ve çığırı (kadîm tarz ve üslûbu) nasıl olduğu bizi düşündürmekte idi. O asırda yaşayan üstadlardan Abdülbâkî Dede'nin yazdığı "Tahkîk ve Tetkîk" ismindeki mûsıkî kitabı notası olduğu hatırlanarak ve o nota ile yazılmış peşrev ve âyînin bulunması bizi sevindirmişti. O zamandan beri ağızdan ağza geçip yakın günlere kadar ne gibi değişiklikler bulunacağı düşünülürken sayın bir üstad tarafından bundan önce garp notasına çevrilerek kurulumuza göndereceklerini adanç (vaad) buyurduklarını işittiğimizde kendilerine derin saygılarımızı sunarak bu formaya çift satır yazılıp, üst satır bayri tevi üzere şekli ve alt satırı elli altmış seneden beri okuna gelmekte olan çığırda yazılması kurulumuzca karâra alınmış ve bu cildin birinci formasından itibaren yayıma başlanmıştır."

Biz, incelememizde yeni tarza sahip notayı esas alacağız. Fakat tezin giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi âyînde ârıza kullanımlarında hata vardır. Bu sebeple bazı ârızaları koyarken yeni tarz notanın hemen üstünde yazılmış eski tarz notadan faydalandık. Her iki tarz notada farklı kullanımları dip notlarda açıkladık.

Konservatuar notasında yeden olarak ırâk perdesi kullanılmıştır. Nâsır Dede'nin tarifinde ise gevaşt/geveşt perdesinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen yeden perdesinde değişiklik yapmadık.

Ayrıca birinci selâmın sonundaki terennüm eski tarza göre yazılan notada Sultan Selim'in Sûz-i Dilârâ peşrevinin birinci hânesi ve mülâzimesi varken yeni tarz notada başka bir ezgi vardır. Her iki bölümde de segâh perdesi kullanılmıştır. Peşrevde segâh perdesinin kullanılmaması gerektiği gerçeğinden ve basım hatası

olabileceği ihtimalinden hareketle, yeni tarzda yazılmış terennümde de bûselik perdesini kullandık.

B. Sûz-i Dilârâ Makâmı

Nâsır Dede, Sûz-i Dilârâ makâmının Sultan Üçüncü Selim'e ait olduğunu kitabında belirtmiştir. Nâsır Dede makâmın, bûselik perdesinden başladığını, çargâh, bûselik, dügâh, rast ve gevaşt/geveşt perdelerini kullanarak rast'ta karâr ettiğini yazmaktadır. Çargâh'dan yukarı nevâ, hüseynî, acem, gerdâniye ve muhayyer perdelerini, gevaşt'tan aşağı ırâk, aşîrân ve yegâh perdelerinde gezinebildiğini ayrıca belirtmektedir.[174] Hâşim Bey, Nâsır Dede'den farklı olarak seyre rast perdesinden başlamış tize doğru genişlemesinde evc perdesini almış, peste doğru genişlemesini aşîrân'a kadar göstererek ırâk perdesini kullanmıştır.[175] Kâzım Uz, Nâsır Dede'nin kullandığı perdeleri vermiş fakat Hâşim Bey gibi seyre rast perdesinden başlamıştır.[176] Arel'e göre makâm, Çargâh makâmı ile Mâhur makâmının birbirine karıştırılmasından hâsıl olmuştur. Donanıma hiçbir işaret yazılmaz. Çargâh veya Mahur makamlarından biriyle başlanarak bunda gezinildikten sonra ötekine geçilip dolaşılır ve nihayet Mâhur makâmının durağı olan rast perdesinde karâr verilir. Makâmın seyri inici-çıkıcıdır.[177] Suphi Ezgi, farklı bir görüş ile karşımıza çıkmaktadır. Ezgi'ye göre Nigâr, Büzürg ve Sûz-i Dilârâ makamları birbirinin aynıdır. Muhtelif zamanlarda ayrı ayrı mûsıkîciler tarafından verilmiş isimlerdir. Bunlar, kendi mevkiinde bir Çargâh dizisine, yerinde ve hüseynî-aşîrân üzerinde Bûselik ve Mâhur dizilerinin birbirlerine karıştırılmasından doğmuşlardır. Bunların üçünün de güçlü sesi Çargâh ve durak nağmesi Rast'tır. Makam her üçünde Çargâh'dan başlar; Çargâh makamını ve mensubu Bûselik makamını ve onu müteakip hüseynî-aşîrân'da Bûselik makamını icra eder. Sonunda hepsinden müşterek nağmelerden istifade ederek Mahur dizisinin pest kısmı ile durakta kalır. Ezgi, Sûz-i Dilârâ makamının bazen Rast nağmesinden Mahur gibi başladığını, dizinin bir kısmında seyirden sonra müşterek seslerden istifade ederek Çargâh

---

[174] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 38
[175] Tırışkan, a.g.e. , s. 23
[176] Oransay, a.g.e. , s. 64
[177] Arel, a.g.e. , s. 189

dizisine geçtiğini, hüseynî-aşîrân'da Bûselik (Rûhnevâz) ve Mahur dizilerinin birer kısmını icra ile durakta karâr ettiğini de belirtmektedir.[178]

C. Sûz-i Dilârâ Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

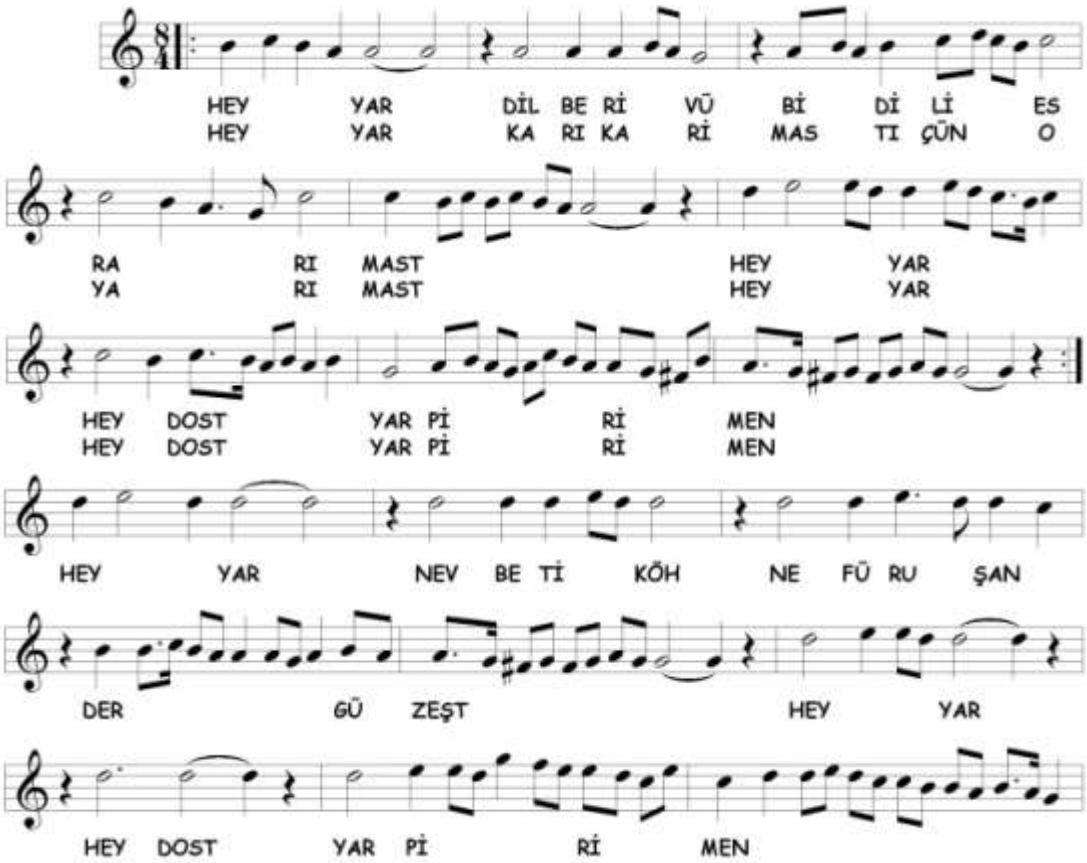

Selâma, dügâh'da Bûselik'li kalarak başlanmıştır. Rast, çargâh ve nevâ perdelerinde kalışlar yapılmıştır. Daha sonra ırâk yedeni ile rast'ta kalınarak **Sûz-i Dilârâ** makâmı gösterilmiştir.[179] İlk üç satır tekrarlandıktan sonra 1B bölümüne

[178] Ezgi, a.g.e. , s. 179

[179] Konservatuar notasında yedinci ölçüde önce bûselik kullanılırken altıncı satırdan sonra bu bölüme tekrar dönülmüş bu defa ikinci, ve sekizinci ölçülerde de segâh perdesi alınmıştır. Biz hepsinde bûselik perdesi kullanmayı uygun gördük.

geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

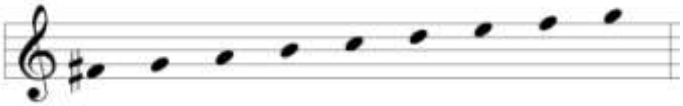

1B

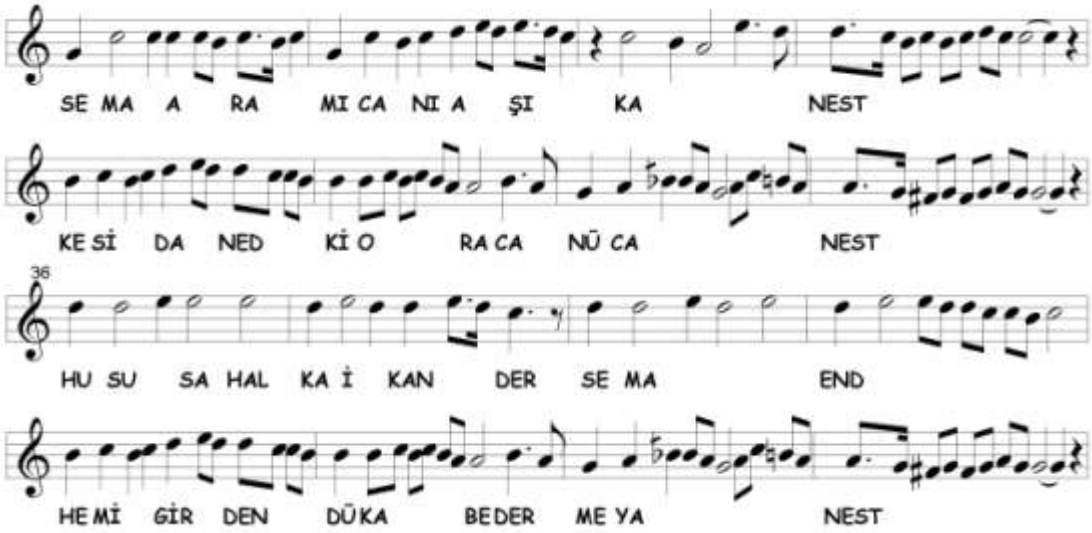

Yerinde Bûselik beşlisi seslerinde dolaşılarak dügâh ve çargâh perdelerinde kalışlar yapılmış, 1A bölümünden farklı olarak rast'ta kalışlardan evvel dik kürdî perdesinin kullanılmıştır.[180] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

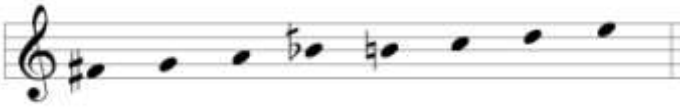

1C

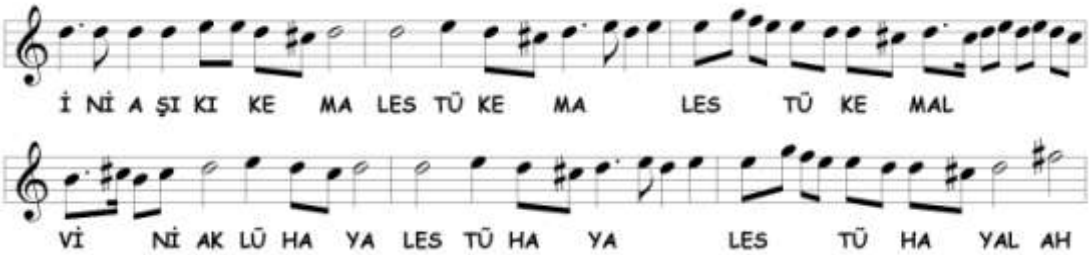

[180] Eski tarz notada yedi ve on beşinci ölçülerde dik kürdî perdesi alındıktan sonra karâra gidilirken dügâh perdesinin yukarısına çıkılmamıştır. Yeni tarz notada ise yedinci ölçüde dik kürdî, on beşinci ölçüde segâh perdesiyle devam edilmektedir. Büyük bir ihtimalle baskı hatası vardır. Biz de 1A bölümündeki karâra uygun olması açısından bûselik perdesini kullandık.

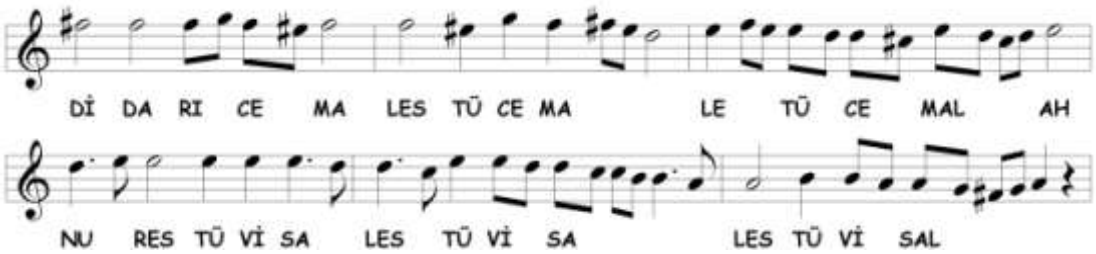

Nim hicâz yedeni kullanılarak nevâ üzerinde Bûselik dörtlüsünde dolaşılmış kısaca Nişâbur sesleri gösterilmiştir. Hüseynî ve nevâ perdelerinde kalındıktan sonra evc'de kalışlar yapılmış[181] ve nevâ'ya Rast'lı inildikten sonra Sûz-i Dilârâ sesleri ile dügâh'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

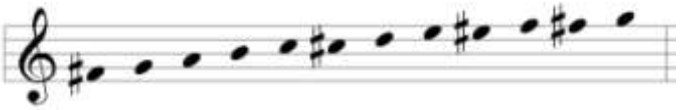

1D

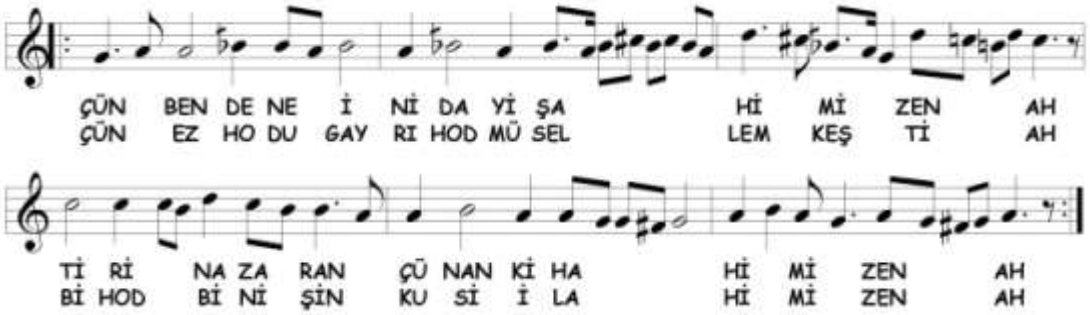

1D bölümüne **Nikrîz** geçkisiyle girilmiştir.[182] Ardından **Sûz-i Dilârâ** ile karâr verildikten sonra dügâh'da kalınarak[183] diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

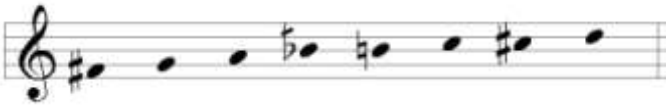

[181] Eski tarz notada, yedi ve sekizinci ölçülerde hüseynî'de Uşşâk'lı kalınmıştır.
[182] Eski tarz notada, Hicâz'lı kalınmıştır.
[183] Eski tarz notada, rast'ta kalınmıştır.

1E

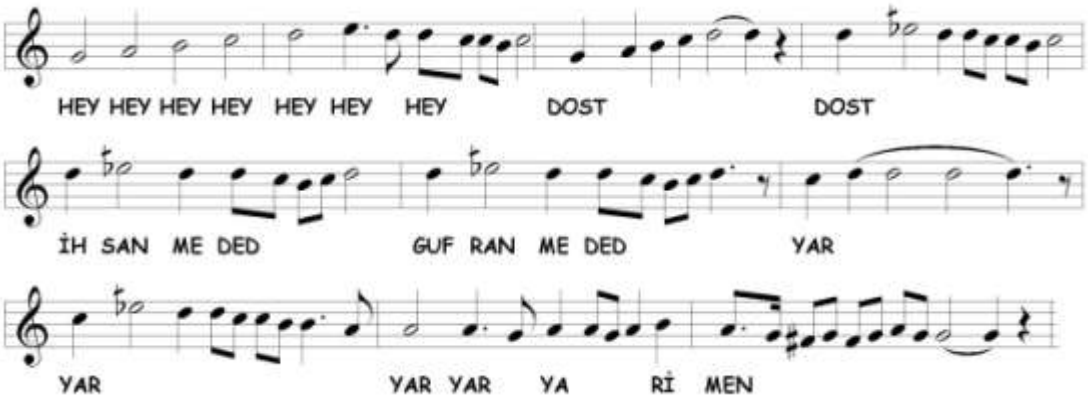

Rekb makâmının perdelerinde dolaşılmaktadır. Sûz-i Dilârâ gibi seyredip farklı olarak hisâr perdesi de seyre katılmıştır.[184] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

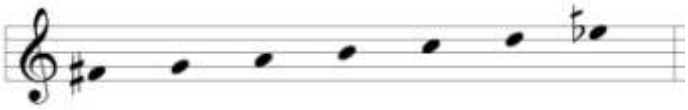

1F

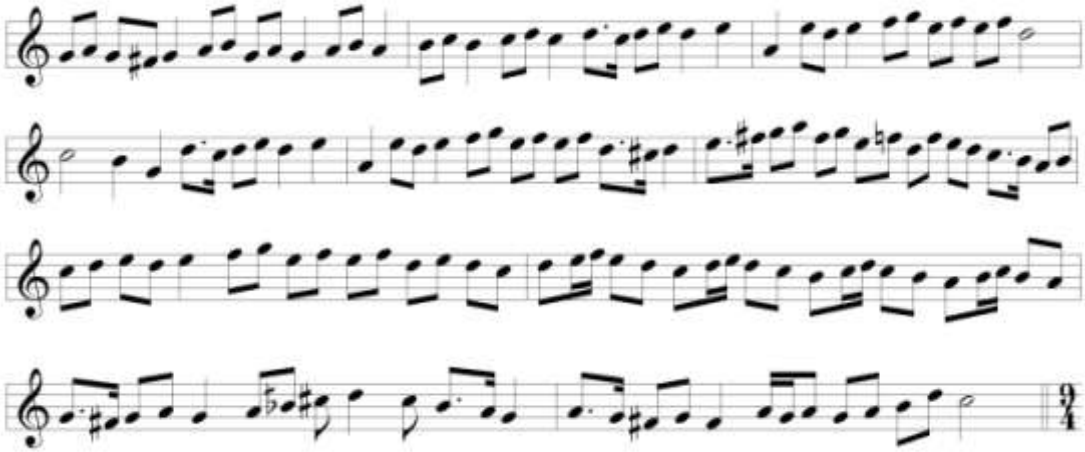

Terennüm bölümünde **Sûz-i Dilârâ** makâmına devam edilmektedir. Karârdan sonra **Nikrîz**'e geçici geçki yapılmış ve sonunda çargâh perdesinde kalınarak ikinci

[184] Eski tarz notada; iki, dört, beş ve sekizinci ölçülerde bûselik perdesinde kalınmıştır. Ayrıca hisar perdesi yoktur. Tanbûrî Küçük Artin, **Rekb** tarifinde şu perdeleri yazmıştır; *nevâ, bayâtî (nim hisâr), nevâ, çargâh, bûselik, çargâh, nevâ, bayâtî, nevâ, çargâh, bûselik, dügâh, rast, geveşt* ve *rast*. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 29

selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

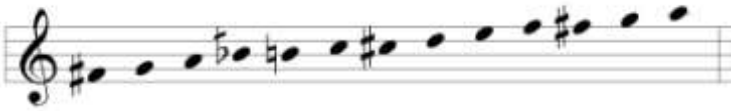

İkinci Selâm

2A

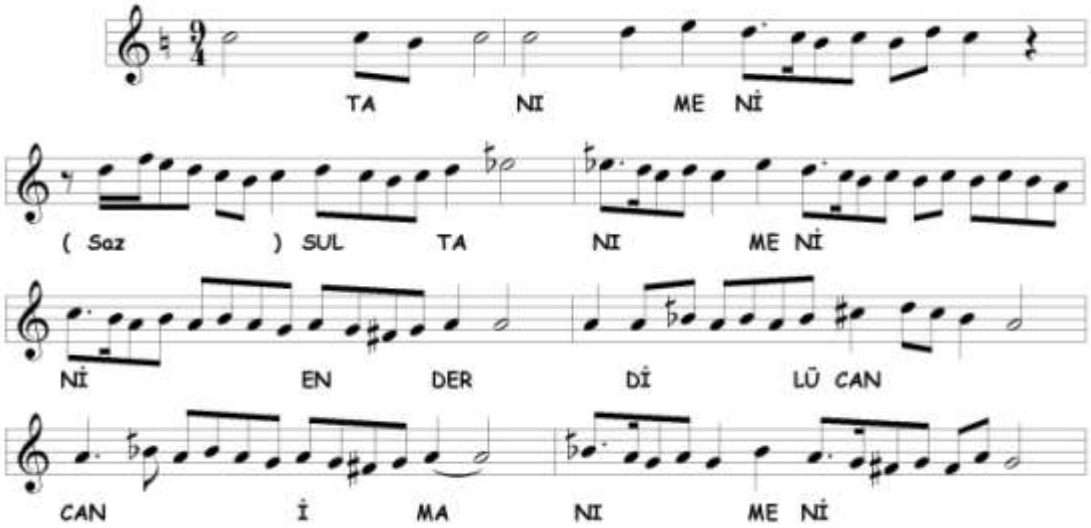

İkinci selâma birinci nevî **Çargâh** makâmıyla başlanmıştır. Çargâh perdesinde kalışlardan sonra hisâr perdesi alınarak[185] dügâh'da Bûselik'li kalınmıştır. Yerinde **Hicâz** dörtlüsü gösterildikten sonra dik kürdî perdesiyle[186] rast'ta karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

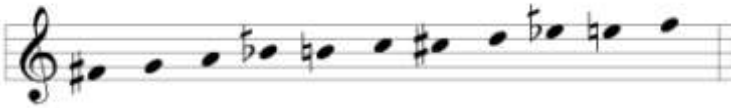

[185] Eski tarz notada, nevâ üzerine çıkılmamıştır.
[186] Eski tarz notada, son ölçüde dügâh üzerine çıkılmamıştır. Eski tarz notaya göre bu bölümde **Sûz-i Dilârâ** makâmına devam edilmektedir

2B

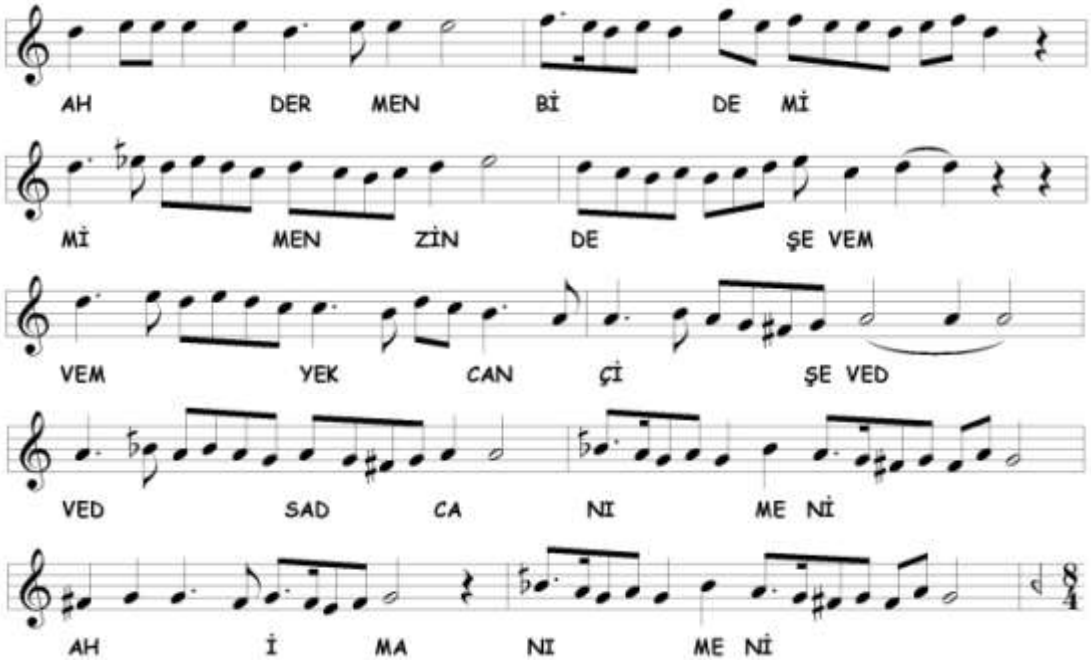

2B bölümüne hüseynî'de kalışlarla başlanmıştır. Hisâr perdesi alınarak seyre devam edilmiş hisâr ve nevâ[187] perdelerinde kalındıktan sonra dügâh'a inilmiştir. Dik kürdî perdesiyle rast'ta kalışlar yapılarak terennüm bölümüne geçilmiştir.[188] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

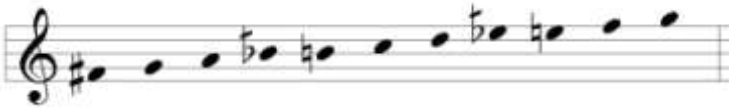

2C

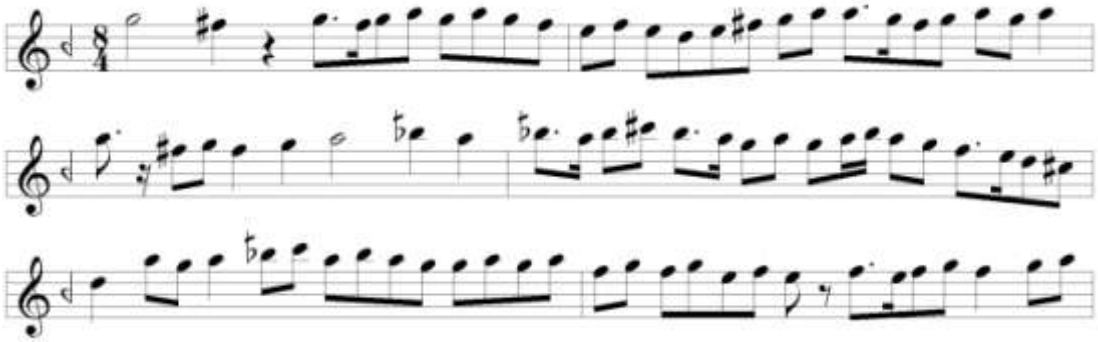

[187] Eski tarz notada, ikinci ve beşinci ölçüde; bûselik, üçüncü ölçüde; nevâ perdesine kalınmıştır.
[188] Eski tarz notada, dik kürdî ve hisâr perdesi yoktur. Sûz-i Dilârâ makâmıyla devam edilmektedir.

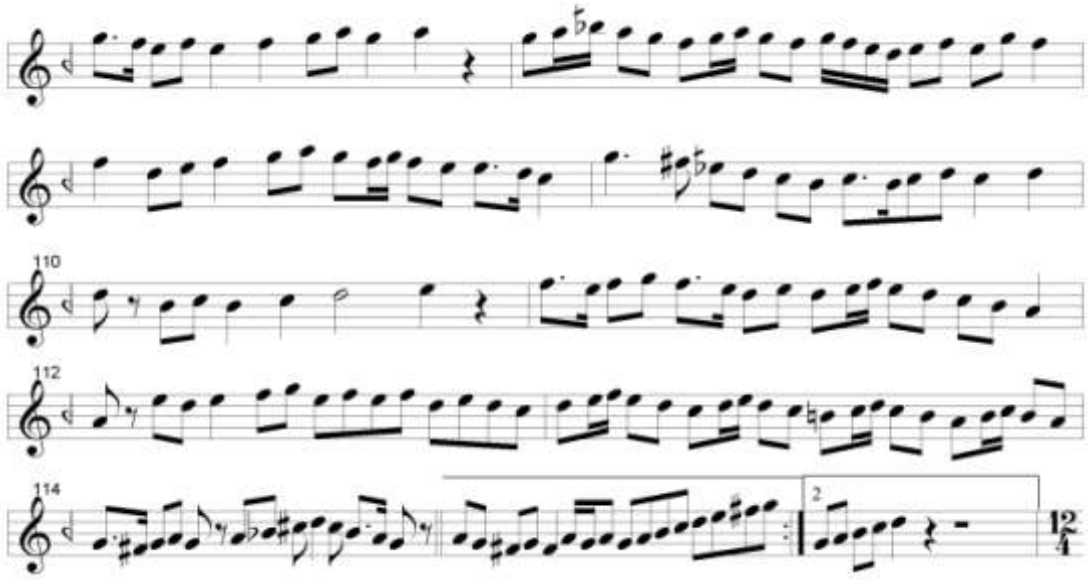

Terennüme gerdâniye perdesinden başlanmış nevâ üzerinde Rast seslerinde gezinildikten sonra muhayyer tutularak üzerinde Hicâz gösterilmiş ve nevâ'ya Bûselik'li inilmiştir.[189] **Nevrûz-ı Acem**[190] makâmı gösterildikten sonra **Sûz-i Dilârâ** makâmına geçilmiştir. Nevrûz-ı Acem ve Sûz-i Dilârâ seyrinde **nevâ'da Hicâz** ve yerinde **Nikrîz** geçkileri yapılmıştır.[191] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

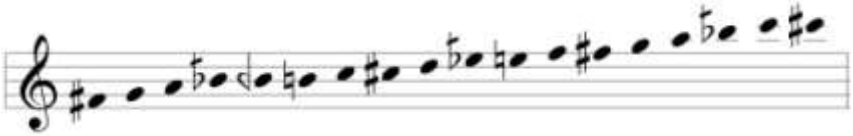

Üçüncü Selâm

3A

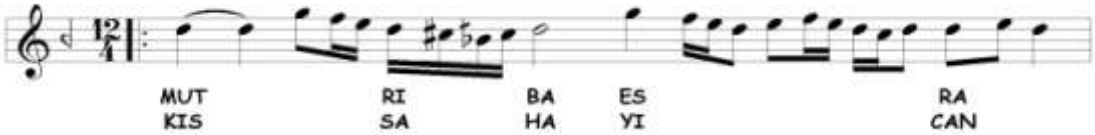

[189] Eski tarz notada, muhayyer'de Hicâz yerine Kürdî vardır. Ayrıca nevâ'ya iniş yoktur.

[190] **Nevrûz-ı Acem** makâmını Nâsır Dede şöyle tarif etmiştir; "*Nevrûz âgâze idüb, Acem karâr ider. Bu terkîb müteahhirîn-i selefden birinin edvârında böylece görülmüşdür. Ve müteahhirîn ihtirâ'ı olması mülâyimdir. Lâkin Acem'den fark-ı küllî içün sünbüle perdesinde ziyâdece seyr ve çargâh perdesinde gâhice meks münâsibdir*." Nâsır Dede'ye göre Nevrûz makâmı ise, nevâ perdesi üzerinde inici çıkıcı olarak Nihâvend (Bûselik) dolaşır, hüseynî ve acem perdesi gösterip acem perdesinde karar vermektedir. Aksu, a.g.e. , s. 174, 175

[191] Eski tarz notada, hisâr perdesine nevâ'dan gelinmektedir. Hicâz yoktur. Ayrıca yerinde Nikrîz geçkisi de kullanılmamıştır.

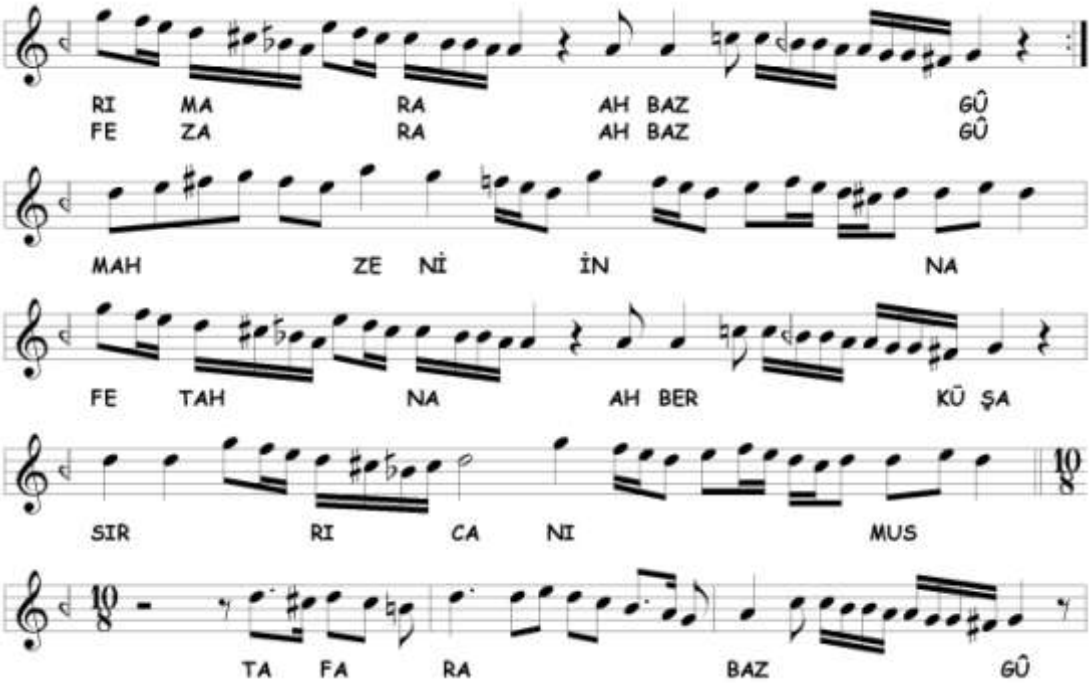

Üçüncü selâma **Şevk-i Dil** makâmıyla girilmiştir. Hicâz makâmında dolaşıldıktan sonra Rast'lı karâr verilmiştir. Aksak Semâî bölümünde karâra varılmadan kısaca Nişâbur sesleri kullanılmıştır.[192] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

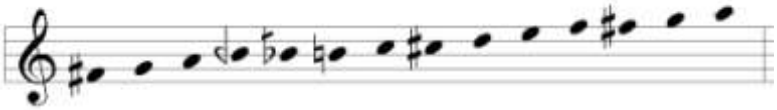

3B

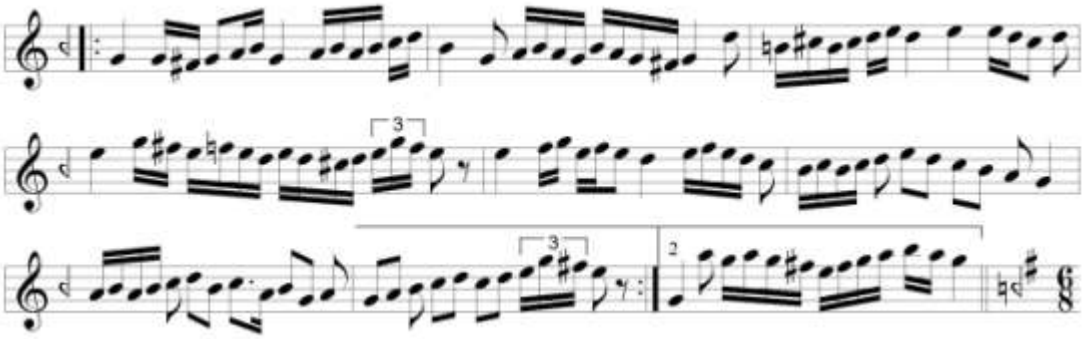

[192] Eski tarz notada, karadan evvel Nişâbur sesleri kullanılmamıştır. Hicâz seslerine devam edilmektedir. Son satırın ikinci ölçüsünde ise Nikrîz geçkisi yapılmıştır.

Terennüm bölümünde **Pencgâh-ı Zâid** makâmına geçki yapılmıştır. Rast seyri içinde Nişâbur sesleri kullanılmıştır. Gerdâniye perdesinde Rast'lı kalınarak[193] 3C bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

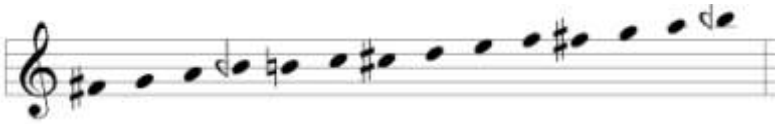

3C

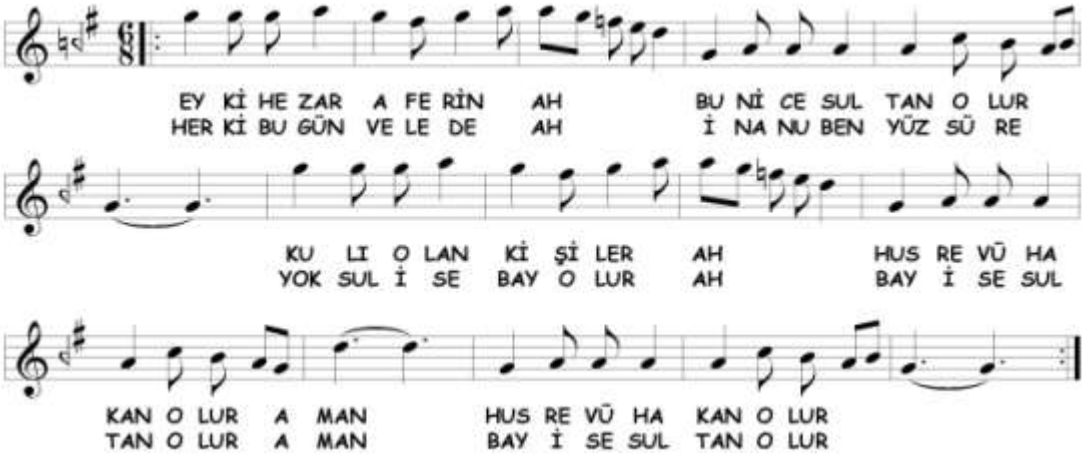

Mâhûr-ı Kebîr makâmına geçki yapılmıştır. Gerdâniye perdesinde kalışlar yapıldıktan sonra[194] acem perdesiyle nevâ'ya inilmiş oradan rast'a atlanıldıktan sonra Rast beşlisi seslerinde dolaşılmış ve karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

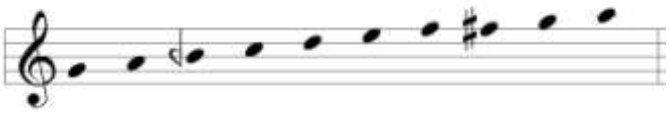

3D

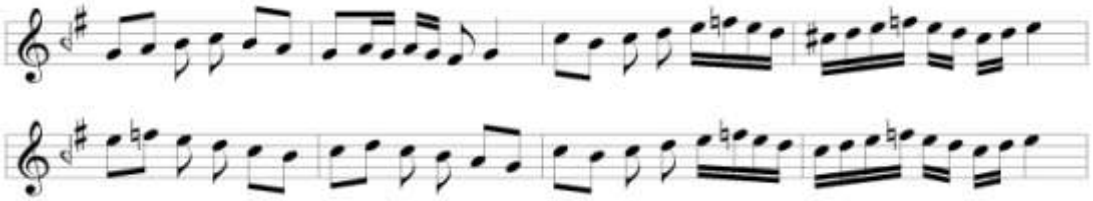

[193] Eski tarz notada, aşîrân perdesinden rast'a çıkılarak karâr verilmiştir.
[194] Eski tarz notada, ikinci ölçüde gerdâniye'de kalınmaktadır ve üçüncü ölçüde nevâ'ya Rast"lı inilmektedir.

Terennüm bölümünde rast perdesinde kalıştan sonra nim hicâz perdesiyle hüseynî'ye çıkılmış rast-acem arasındaki perdeler gösterildikten sonra hüseynî yoluyla diğer bölüme geçilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

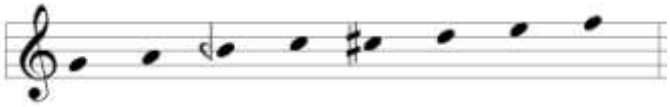

3E

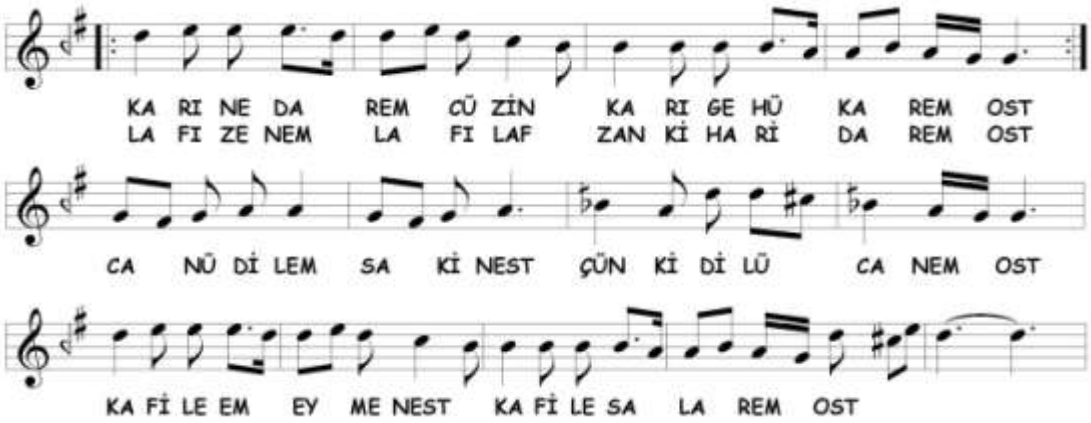

Rast-hüseyni arasında dolaşılmış, hüseynî'de kalışların yanında geçici **Nikrîz** geçkisi gösterilmiştir.[195] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

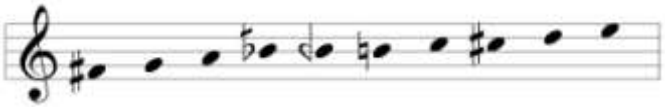

3F

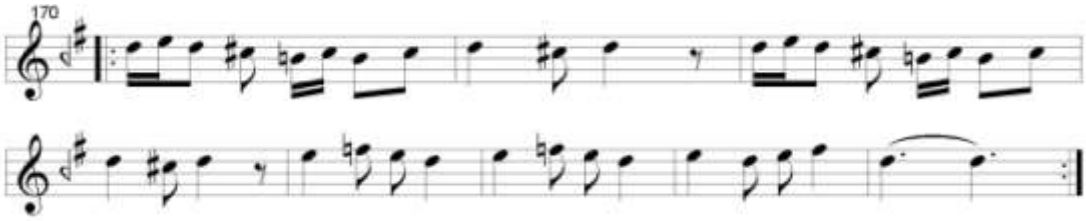

Terennümde **Gonca-i Rânâ** makâmına geçilmiştir.[196] Nişâbur seslerinde dolaşıldıktan sonra acem perdesi alınarak nevâ'ya inilmiş ve sonunda nevâ'da Rast'lı

[195] Eski tarz notada, Hicâz'lı kalınmıştır. Seyrin sonunda ise rast'ta kalınmıştır.
[196] Eski tarz notada bûselik perdesi yerine dik kürdî perdesi vardır.

kalınarak 3G bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

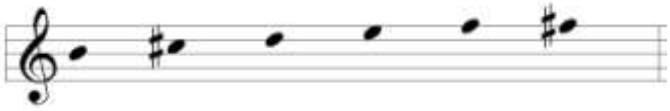

3G

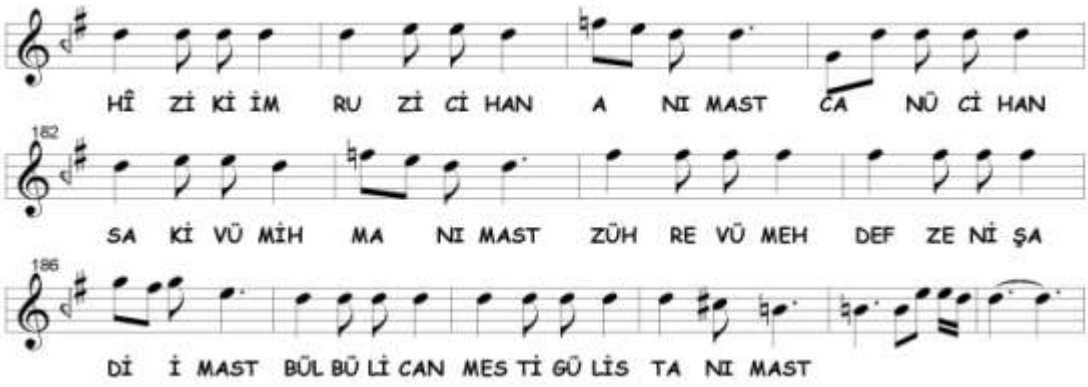

Gonca-i Rânâ makâmına devam edilmektedir. Acem perdesi ile nevâ'da sürekli kalışlardan sonra evc açılmış ve bûselik perdesine inilmiştir. Nevâ tutularak 3H bölümüne geçilmiştir. 3F bölümünden farklı olarak seyre gerdâniye perdesi de eklenmiştir.

3H

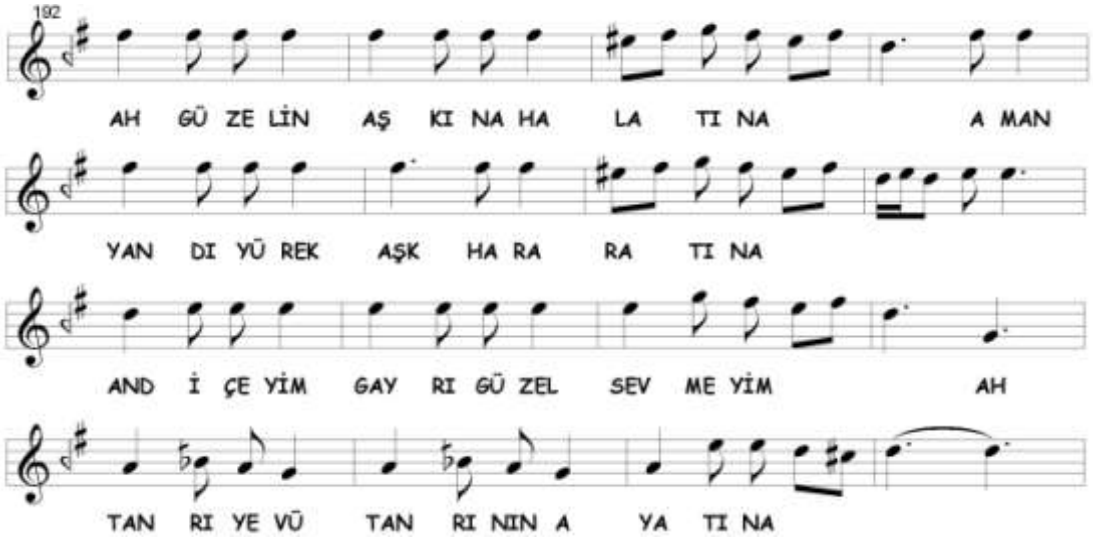

Nevâ üzerinde Sazkâr veya **Rast-Mâye** makâmında seyredildiğini düşünmekteyiz. Evc perdesinde sürekli kalışlardan sonra hüseynî'de Uşşâk'lı ve nevâ'da Rast'lı kalınmıştır. Makâm seyrinden farklı olarak, kürdî perdesiyle rast'a inişler yapıldıktan sonra nim hicâz perdesi ile nevâ tutulmuştur.[197] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

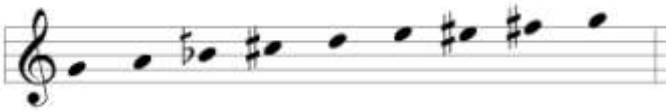

3I

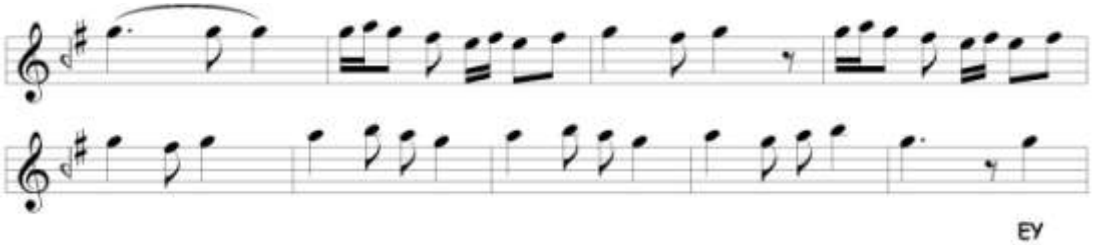

Son terennüm bölümünde **gerdâniye üzerinde Rast** makâmında dolaşılarak gerdâniye'de kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

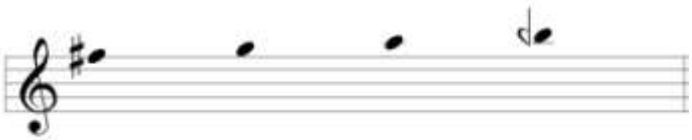

3İ

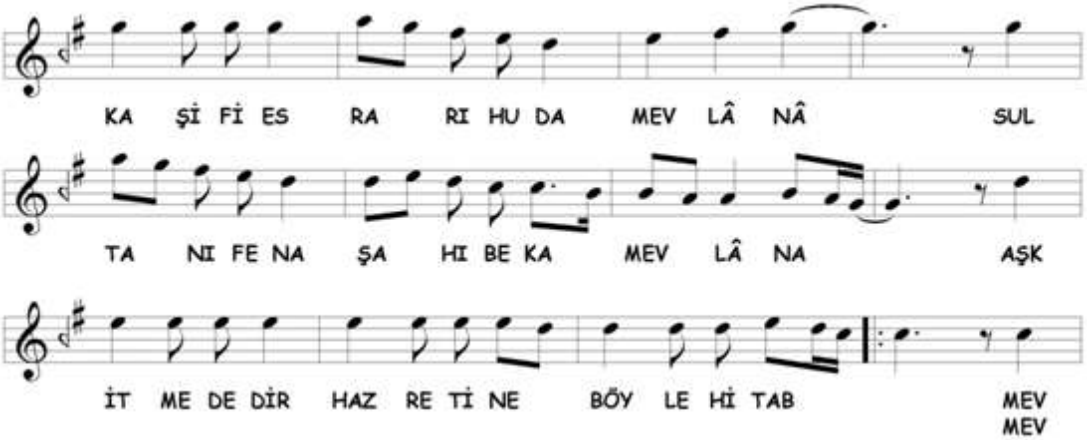

[197] Eski tarz notada, acem yedeni ve dik kürdî perdesi yoktur.

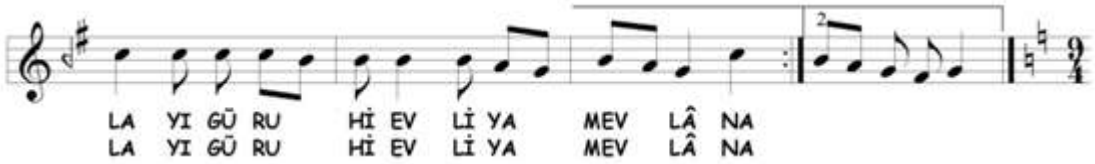

Üçüncü selâm **Mâhûr-ı Kebîr** makâmı ile sonlandırılmıştır.[198] 3C bölümünden farklı olarak acem perdesi alınmamış ve karârda ırâk yedeni kullanılmıştır.

Dördüncü Selâm

2A ve 2B ezgileri tekrar edilmiştir.

D. Sûz-i Dilârâ Âyîninde Tespit Edilmiş Makâmlar

Yeni tarz notada birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Çargâh (birinci nevî)
2. Gonca-i Rânâ
3. Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde)
4. Mâhûr-ı Kebîr
5. Nevrûz-ı Acem
6. Nikrîz
7. Pencgâh-ı Zâid
8. Rast (gerdâniye üzerinde)
9. Rekb
10. Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast) (nevâ üzerinde)
11. Sûz-i Dilârâ
12. Şevk-i Dil

[198] Eski tarz notada, beşinci ölçüde hüseynî'de kalınmış, sekizinci ölçüde ise rast'a inilmeden hüseynî tutulmuştur.

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Sûz-i Dilârâ Âyîninde Yeni Tarz Notaya Göre Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sûz-i Dilârâ Nikrîz Rekb	Çargâh (birinci nevî) Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde) Nevrûz-ı Acem Sûz-i Dilârâ Nikrîz	Şevk-i Dil Pencgâh-ı Zâid Mâhûr-ı Kebîr Nikrîz Gonca-i Rânâ Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast) (nevâ üzerinde) Rast (gerdâniye üzerinde)	Çargâh (birinci nevî) Hicâz (yerinde)

Eski tarzda yazılmış notada da aynı makamlar tespit edilmiştir. Fakat aşağıda tabloda görüldüğü gibi makâmların selâmlara dağılımda bazı farklılıklar vardır.

Sûz-i Dilârâ Âyîninde Eski Tarz Notaya Göre Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sûz-i Dilârâ Pencgâh-ı Zâid Hicâz (yerinde)	Sûz-i Dilârâ Hicâz (yerinde) Acem	Şevk-i Dil Nikrîz Pencgâh-ı Zâid Mâhûr-ı Kebîr Gonca-i Rânâ Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast) (nevâ üzerinde)	Sûz-i Dilârâ

9. MUSÂHİB SEYYİD AHMED AĞA'NIN (1726/30?-1794/95) NİHÂVEND ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Nihâvend Makâmı

Nihâvend makâmı, Merâgî, Lâdikli ve Alişâh'da A (yegâh) perdesinde, Suphi Ezgi'nin Acemli Rast[199] olarak isimlendirdiği diziden oluşur.[200] Hızır bin Abdullâh ve Kırşehirli, Hicâz gösterip inerek yine Hicâz karâr verdiğini yazmaktadırlar.[201] Tirevî'de Nihâvend-i Sagîr ve Nihâvend-i Kebir adı altında terkibler arasında zikredilir ve Nihâvend-i Kebir dizisi Hızır bin Abdullâh'ın Nihâvend makamıdır.[202]

Kantemiroğlu, makamın gerek kalın sesli gerek ince sesli perdelerde Kürdî gibi hareket ettiğini, fakat rast perdesinde karâr verdiğini yazmaktadır. Kantemiroğlu, eski edvârlara göre makâmın acem'den başlayarak nihâvend perdesiyle rast'a indiğini yazmaktadır. Nâyî Osman Dede, Nihâvend'i Rast'ın yedi şubesi arasında gösterir[203] Artin, perdeleri sıralarken nevâ'dan başlamış, bayâti (hisâr) ve nihâvend (kürdî) perdeleriyle rast'a inerek bugünkü sesleri göstermiştir.[204] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde makâmın seyir alanı genişletilmiştir. Makâm, rast perdesinden başlayarak dügâh, kürdî, çargâh, nevâ, hüseynî, acem gerdâniye ve muhayyer perdelerini kullanarak rast'ta karâr eder. Tize genişlemelerde sünbüle perdesini alarak tiz bayâtî'ye kadar çıkar. Seyir esnasında sabâ perdesini alarak rast'a iner. Pest perdelere genişlerken de yegâh'a Bûselik'li iner.[205] Nâsır Dede'de, nevâ perdesinden başlayıp çargâh, nihâvend ve dügâh ile rast perdesine inip orada karâr verir. Nevâ'dan yukarı, bayatî, hüseynî, acem ve gerdâniye perdesine dek uzanabilir. Nâsır Dede, bu makâm için eskilerin Nevâ makâmıdır diye yazmıştır.[206] Rauf Yektâ Bey, ırâk perdesinden başlayarak kürdî ve hisâr perdeleriyle sünbüle perdesine kadar perdeleri sıralamıştır. Arel'e göre

---

[199] T-K-S-T-T-B-T
[200] Sezikli, a.g.e. , s. 79, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 171, Çakır, a.g.e. , s. 141
[201] Çelik, a.g.e. , s. 55, Uslu, a.g.e. , s. 72
[202] Çelik, a.g.e. , a.g.e.
[203] Hariri, a.g.e. , s. 34
[204] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 29
[205] Daloğlu, a.g.e. , s. 13
[206] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 54

makâm şed bir makamdır ve rast perdesine göçürülen Bûselik makamından ibarettir. Seyir, çıkıcı veya inicidir.[207]

B. Nihâvend Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

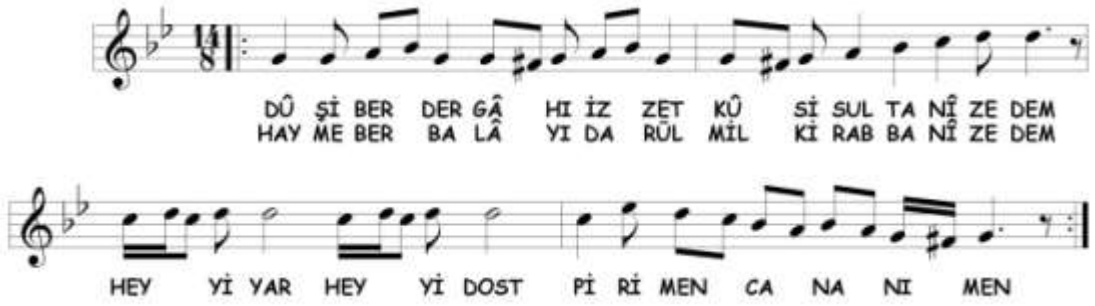

Birinci selâma rast civarından başlanmıştır. Rast üzerinde Bûselik beşlisinde gezinilmiş, ırâk yedeni ile rast'ta kalınarak **Nihâvend** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

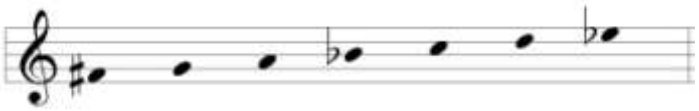

1B

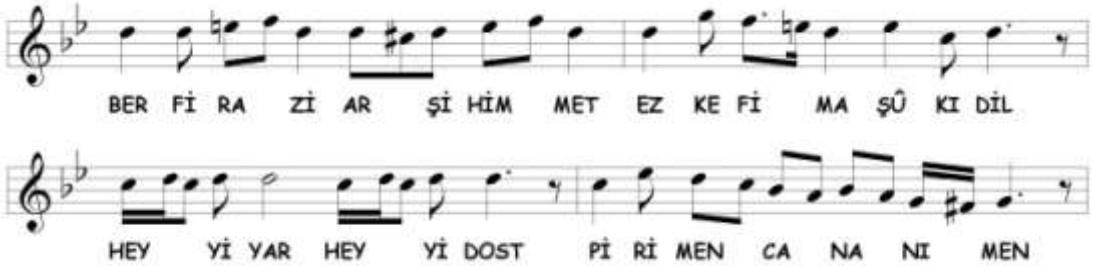

Nihâvend-i Kebîr[208] makâmına geçilmiştir. Nevâ'da Bûselik seslerinde dolaşıldıktan sonra Nihâvend karâr verilmiştir. Daha sonra 1A bölümü tekrarlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

---

[207] Arel, a.g.e. , s. 294

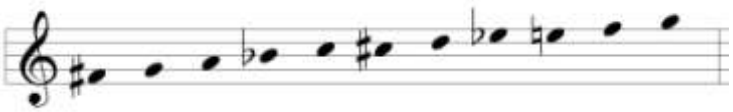

1C

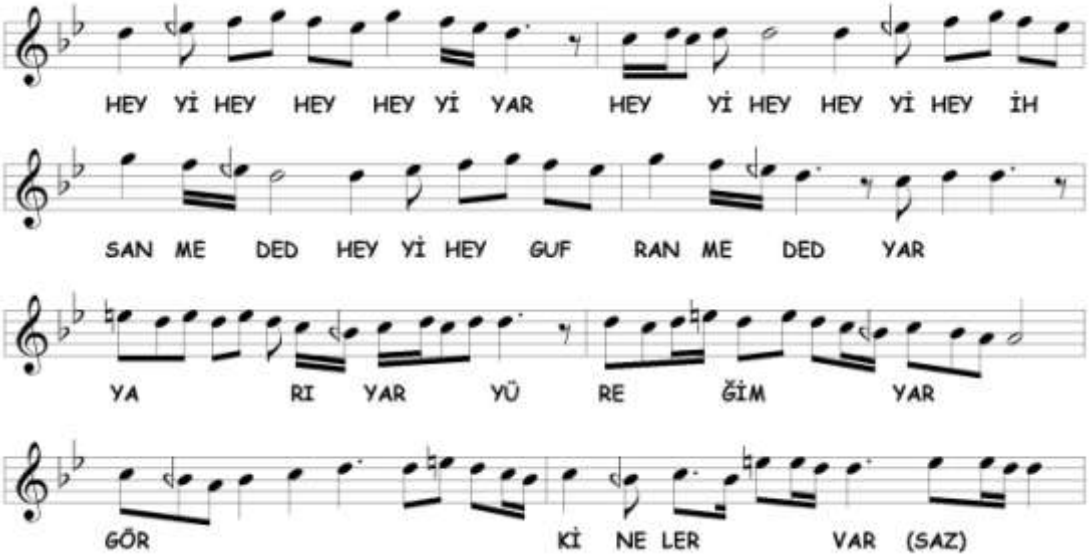

1C bölümünde **Arazbâr** makâmına geçki yapılmıştır. Nevâ ve dügâh'da Uşşâk seslerinde dolaşılmış, en sonunda nevâ'da kalınmıştır. 1B bölümü iki defa tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

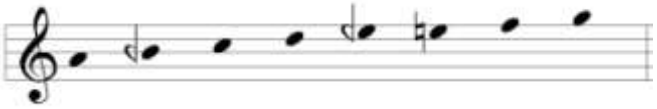

1D

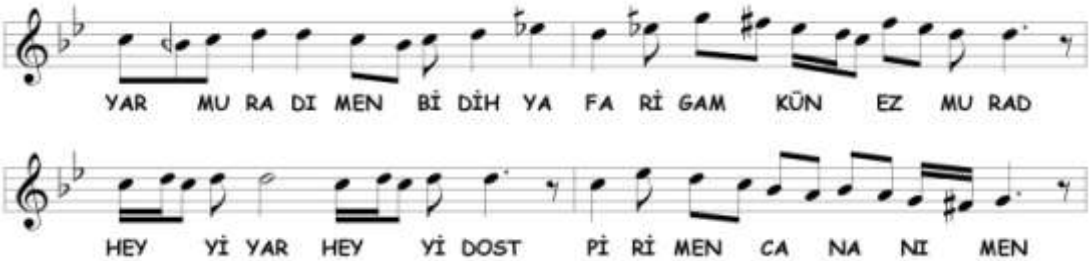

[208] Hızır Ağa bugünkü **Nihâvend-i Kebîr** seslerini vermiş fakat Artin gibi makâmı nevâ'da karâr ettirmiştir. Yine Artin'den farklı olarak evc yerine acem perdesini almıştır. Haşim Bey'den sonra makam rast'ta karâr vermektedir. Makam, hicâz perdesiyle başlayarak nevâ'da ve rast'ta Bûselik seslerinde dolaşmaktadır. Hâşim Bey ayrıca makâma sünbüle perdesini ve nevâ'da Hicâz seslerini de eklemiştir. Nâsır Dede bu makâmın tarifini yapmamıştır. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 41, Abdülkâdir Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 137, Tırışkan, a.g.e. , s. 23

Dilkeş[209] makamına geçilmiştir. Bu bölümde nevâ üzerinde Hicâz gösterildikten sonra 1A ve 1B'deki gibi Bûselik beşlisiyle rast'a inilmiştir. 1B ve 1C bölümleri tekrar edilmiş, en sonunda segâh'da kalınmış ve 1E bölümü ezgisine geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

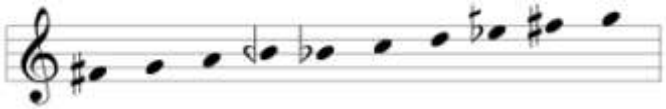

1E

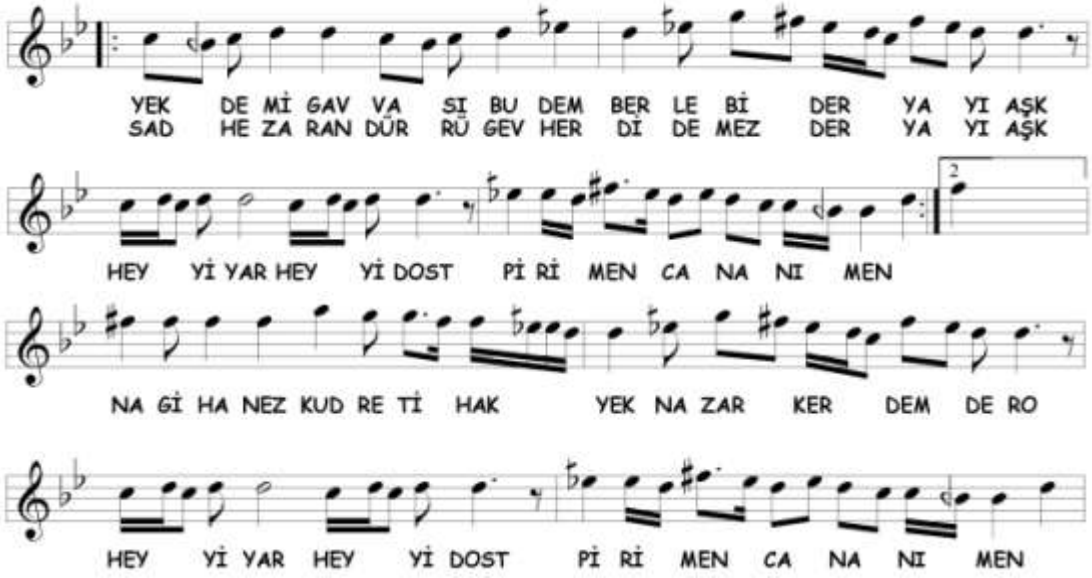

Hüzzâm makâmı ile devam edilmektedir. Nevâ üzerinde Hicâz seslerinde dolaşıldıktan sonra segâh perdesinde karar verilmiştir. 1D bölümü tekrar edildikten sonra nevâ'da kalınarak ikinci selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

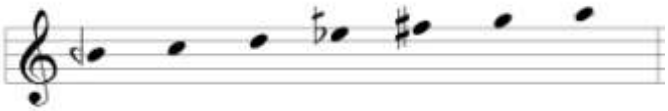

[209] Nâsır Dede, **Dilkeş** makâmının Ârif Mehmed Ağa buluşu olduğunu yazmaktadır. Şedd-i Arabân âgâze ederek rast perdesinde gelince karâr verir. Aksu, a.g.e. , s. 180. Şedd-i Arabân, rast'a Nihâvend ile indiği için Dilkeş makâmının dizisinin, Arel nazariyatındaki Bûselik dizisi olduğunu düşünebiliriz. Elimizdeki eserlerin bu tarifle ilgisi yoktur. Eserlerde bugünkü Dilkeşhâverân makâmı kullanılmaktadır. Artin'de Dilkeş adı altında verilmiş seyir bu eserlere genel olarak uyar. Farklı olarak karâra nihâvend perdesi ile gidilmiştir. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 54

İkinci Selâm

2A

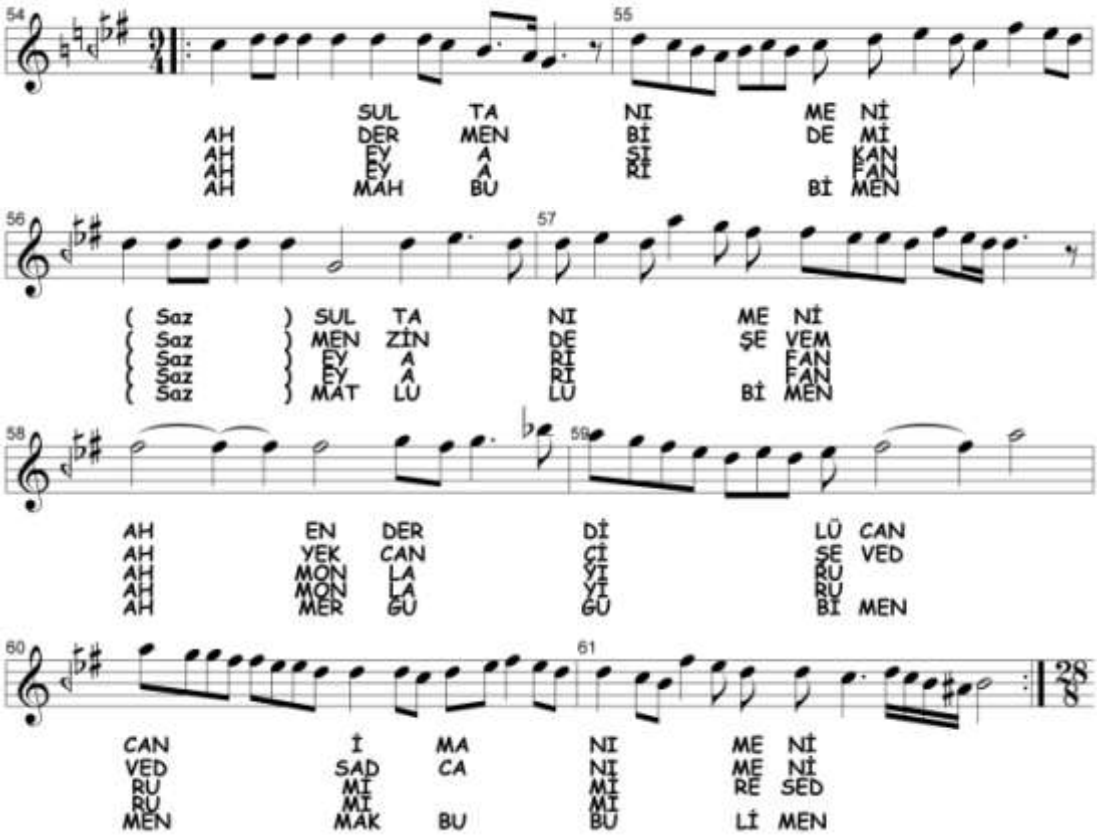

İkinci selâma **Hüzzâm** makâmı ile girilmiştir. Seyir sünbüle perdesine kadar genişletilmiştir. Bu bölümün ezgisi beş defa tekrar edilmiştir. 1E bölümüne ek olarak seyre kürdî yedeni ve sünbüle perdesi eklenmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

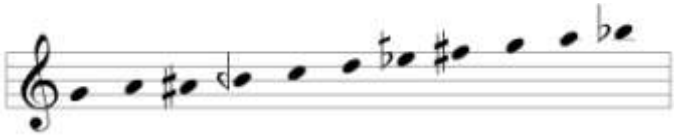

Üçüncü Selâm

3A

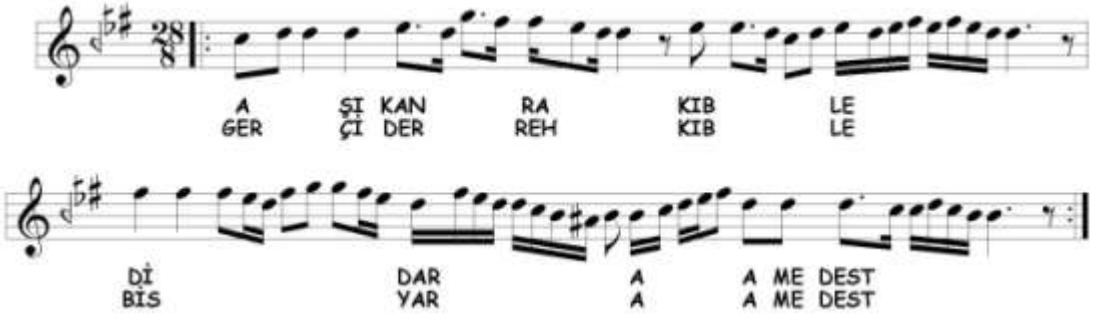

Üçüncü selâma **Hüzzâm** makâmı ile devam edilmektedir. 2A bölümünden farklı olarak kürdî perdesinden daha peste, gerdâniye perdesinden daha tize seyretmemiştir.

3B

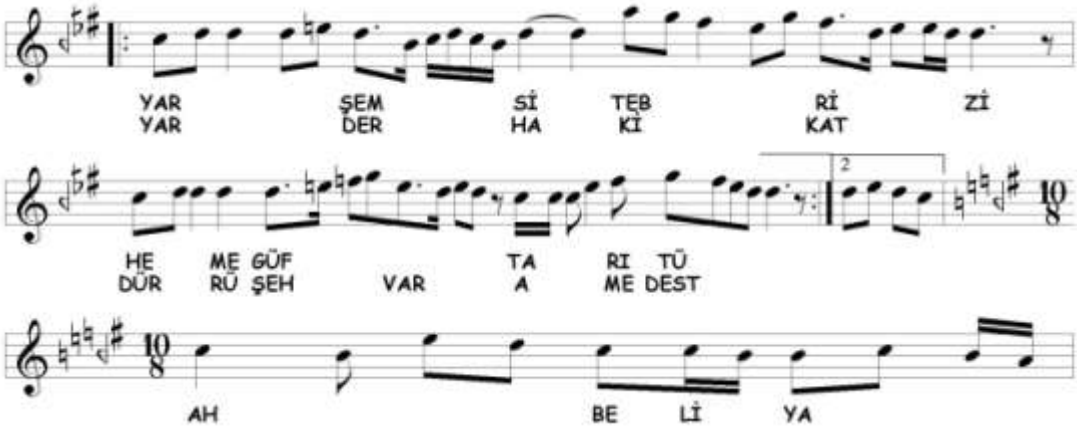

3B bölümünde birinci nevî **Nevâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ üzerinde Rast'lı kalındıktan sonra Aksak Semâî usûlü içinde dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

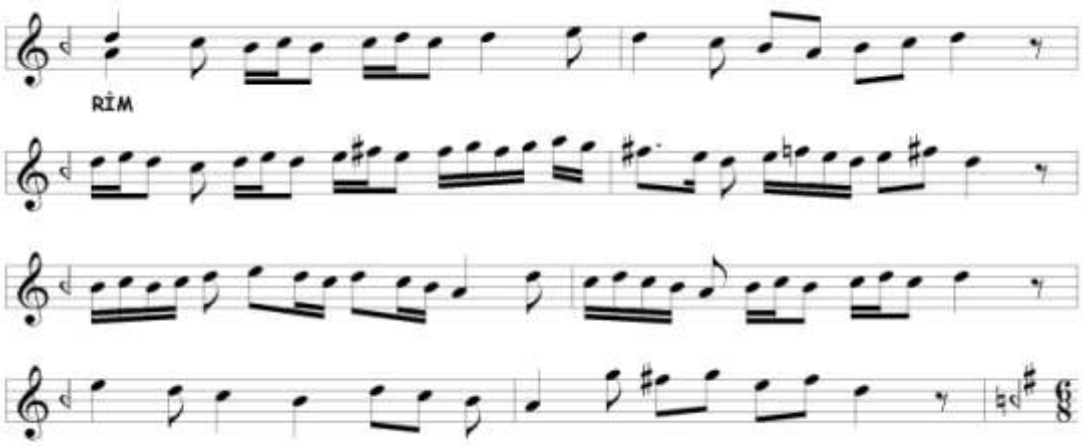

Terennüm bölümüne ikinci nevî **Nevâ** makâmı ile devam edilmektedir. Seyirde 3B bölümünün perdeleri kullanılmış ve en sonunda nevâ'da karâr verilmiştir.

3D

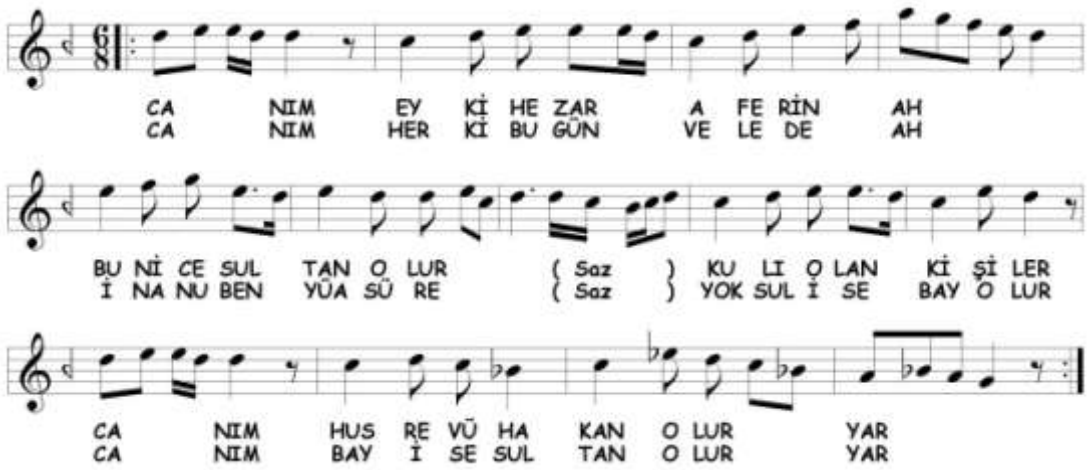

3D bölümünde **Nihâvend-i Kebîr** makâmına geçilmiştir. Nevâ'da Bûselik seslerinde dolaşıldıktan sonra nim hisâr ve kürdî perdeleriyle rast'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

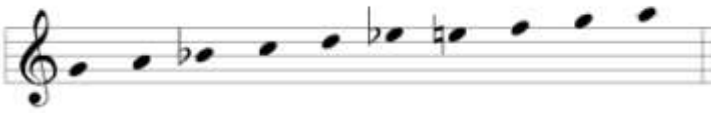

3E

Bu terennüm bölümü Eyyübî Hüseyin Dede'nin Nühüft âyînindeki 3D terennüm bölümü ile aynıdır. İkinci nevî **Nevâ** makâmında dolaşılmaktadır. Kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak muhayyer perdesi kullanılmamıştır.

3F

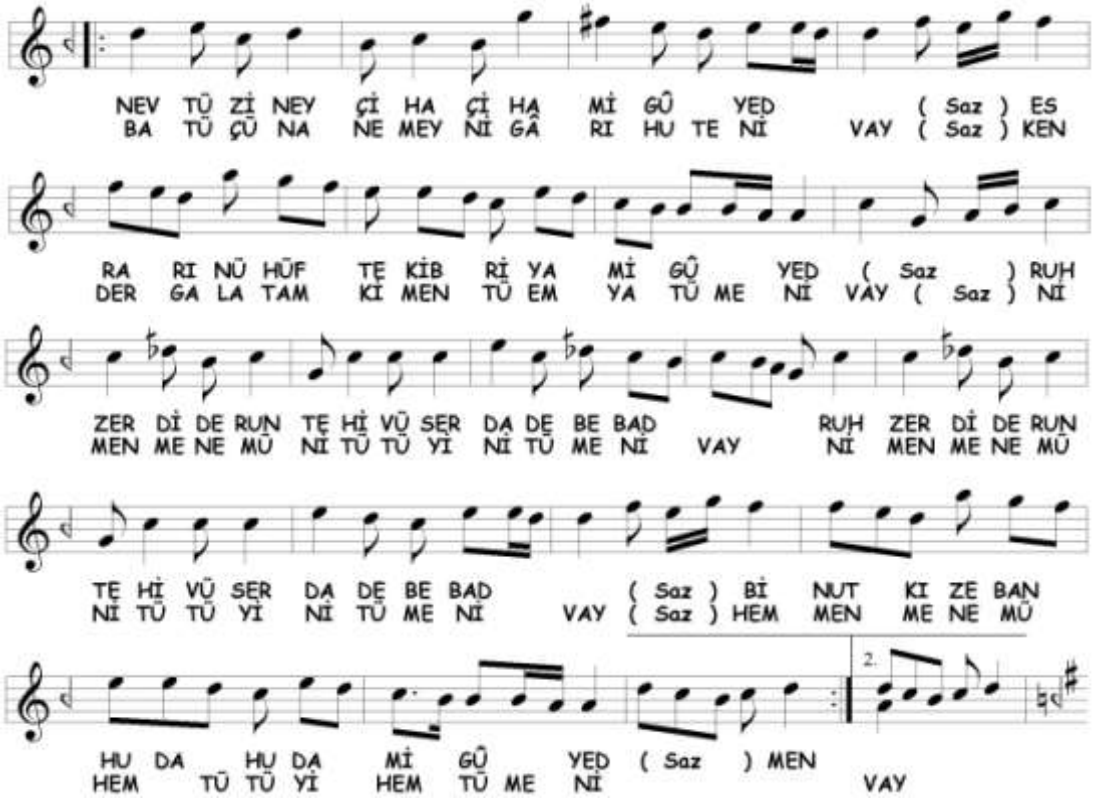

Birinci nevî **Nevâ** makâmı ile devam edilmektedir. İkinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapıldıktan sonra Uşşâk dizisi seslerinde gezinilerek karâr verilmiştir. 3E bölümündeki terennüm tekrar edildikten sonra sonunda çargâh tutularak 3G bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

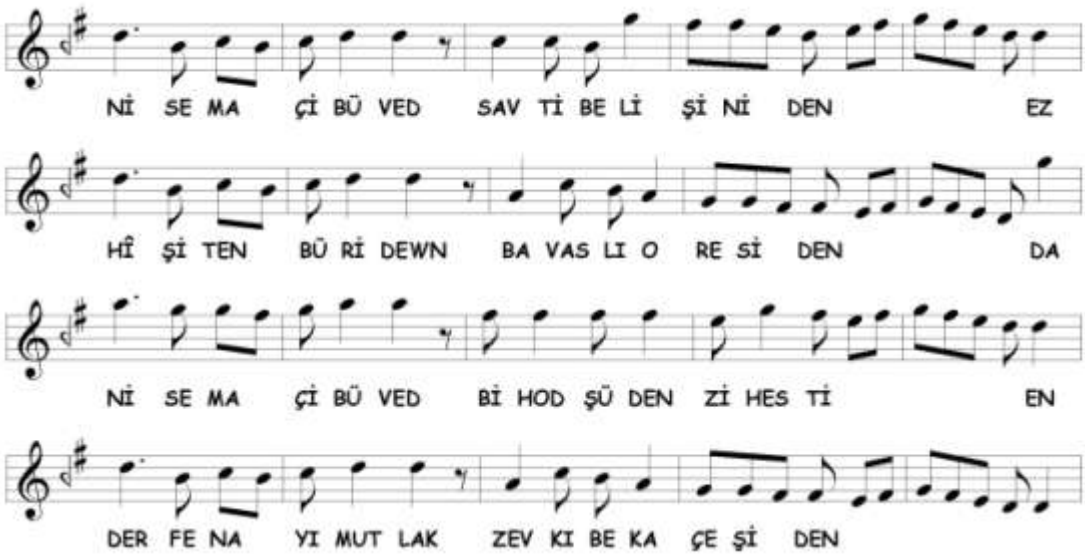

3G bölümünde **Yegâh** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ makâmı gösterildikten sonra Rast beşlisi ile yegâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

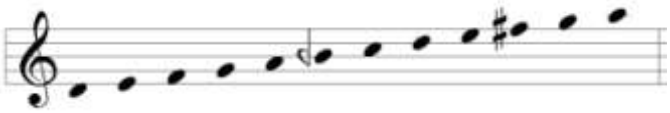

3H

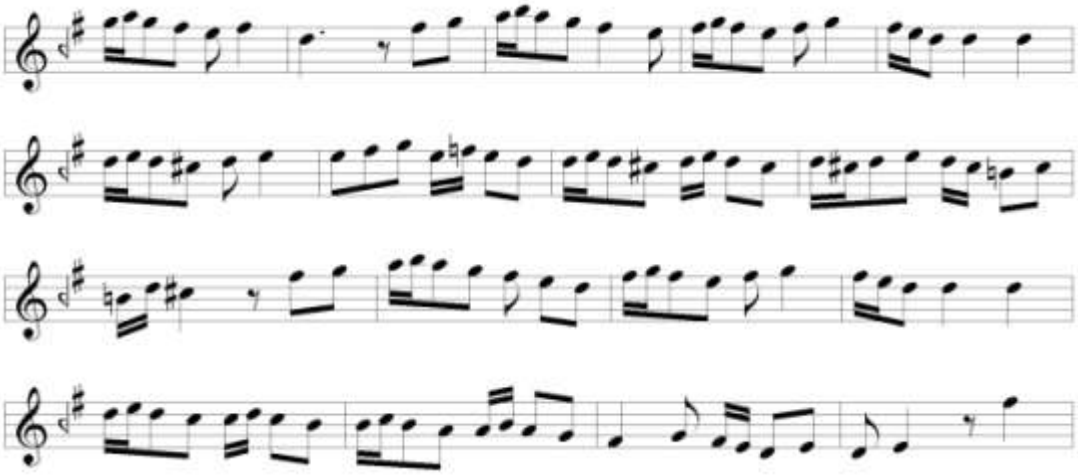

Nühüft makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, nevâ üzerinde Rast'lı kalınmış ve Nişâbur seslerinde dolaşılarak nim hicâz'da asma kalınmıştır. En sonunda hüseynî-aşîrân'da karar verilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

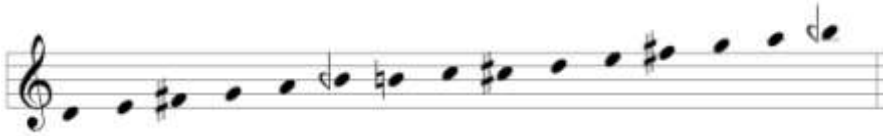

3I

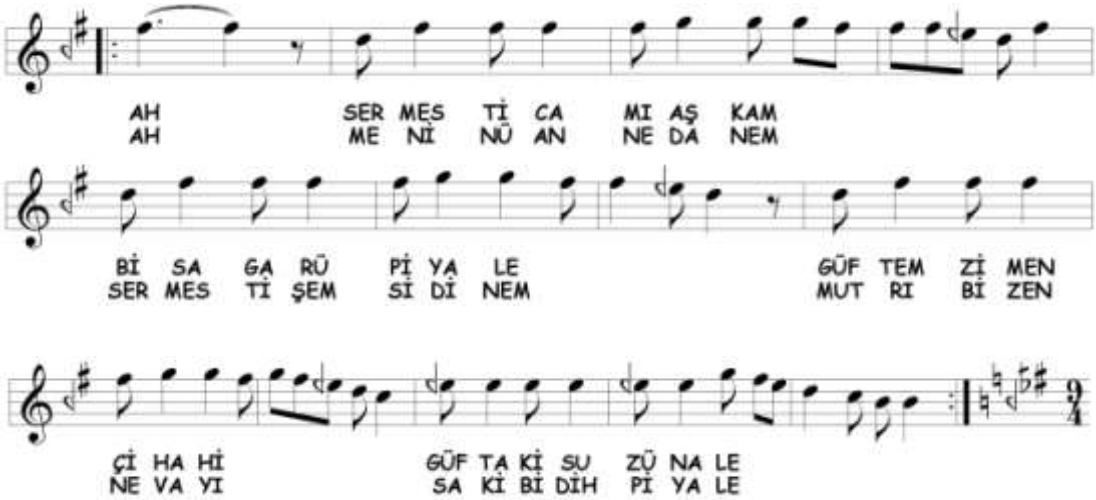

Üçüncü selâm **Segâh** makâmı ile sonlandırılmıştır. Seyirde Segâh beşlisinde dolaşarak nevâ'da kalışlar yapılmıştır. En sonunda segâh'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi iki defa tekrar edilerek **Hüzzâm** makâmı işlenmiştir.

C. Nihâvend Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 11 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Arazbâr
2. Çargâh (ikinci nevî)
3. Dilkeş
4. Hüzzâm
5. Nevâ (birinci nevî)
6. Nevâ (ikinci nevî)
7. Nihâvend
8. Nihâvend-i Kebîr
9. Nühüft
10. Segâh
11. Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Nihâvend Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Nihâvend Nihâvend-i Kebîr Arazbâr Dilkeş Hüzzâm	Hüzzâm	Hüzzâm Nevâ (birinci ve ikinci nevî) Çargâh (ikinci nevî) Nihâvend-i Kebîr Yegâh Nühüft Segâh	Hüzzâm

10. MUSÂHİB SEYYİD AHMET AĞA'NIN HİCAZ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hicâz Âyîninin Makâm ve Geçki Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

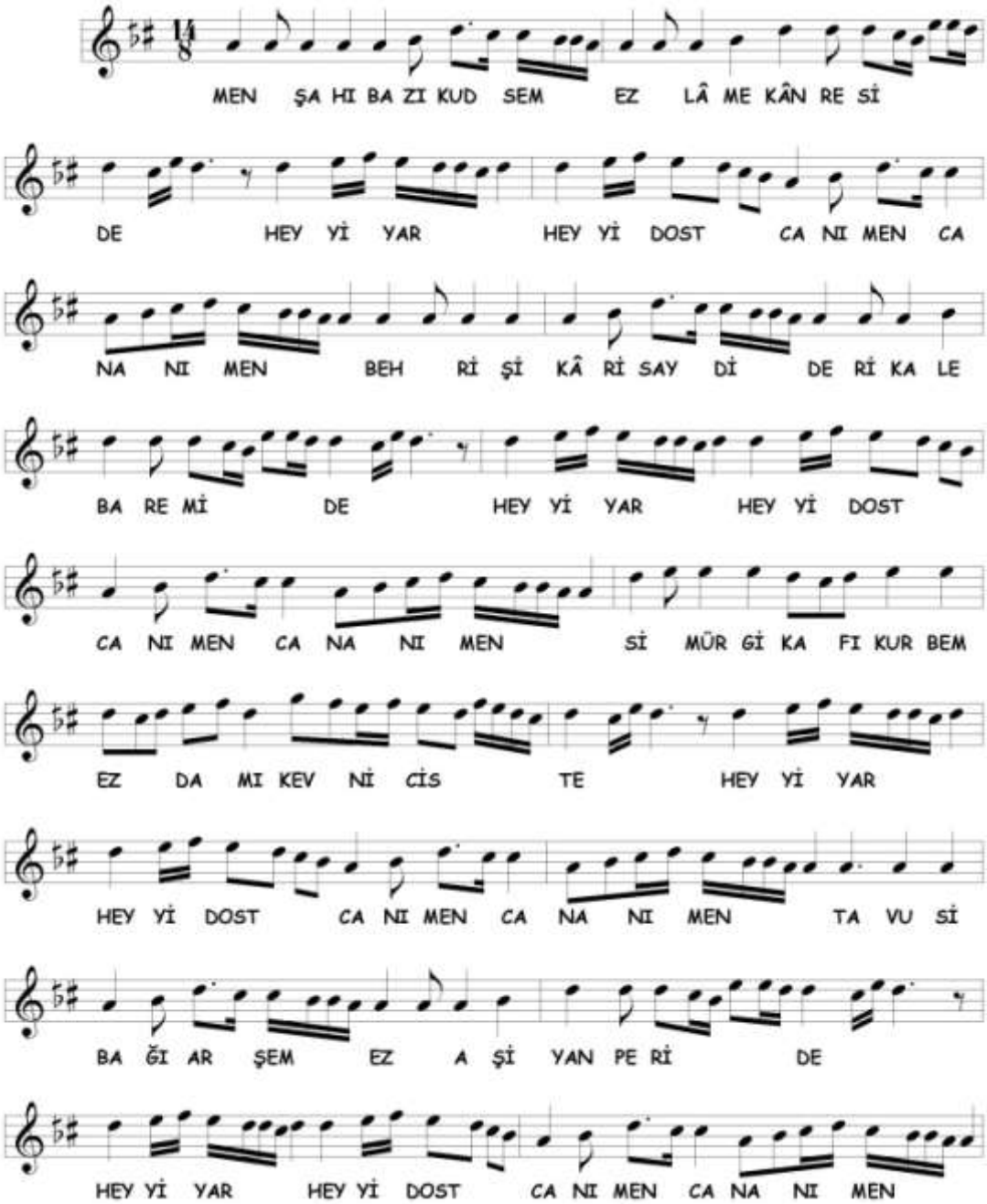

Birinci selâm dügâh civarından başlanmıştır. Bugünkü Hümâyûn dizisi içinde dolaşılarak nevâ'da sürekli kalışlar yapılmıştır. Bunun dışında nim hicâz ve dik kürdî perdelerinde de asma kalınmıştır. Dügâh'da karâr verilerek **Hicâz** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

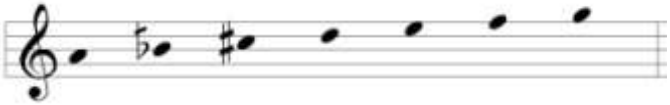

1B

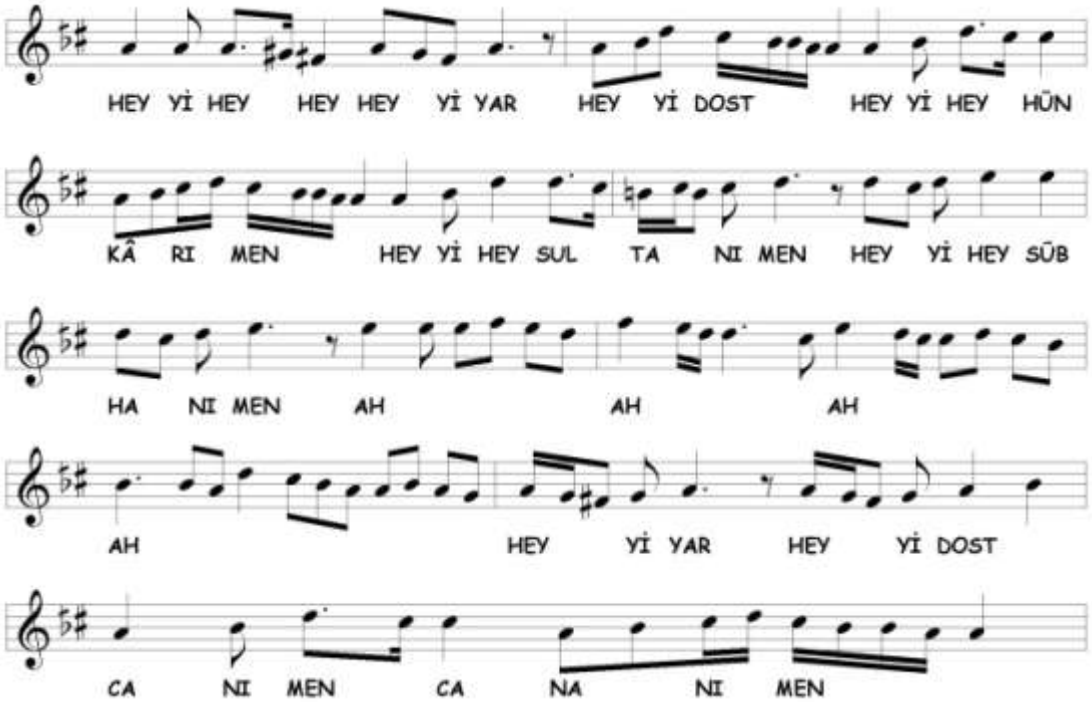

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Zengüle perdesiyle dik acem-aşîrân'a inildikten sonra, Hicâz dörtlüsü sesleri ile devam etmiştir. Nişâbur sesleri gösterilmiş, hüseynî, nevâ, nim hicâz ve dik kürdî perdelerinde asma kalınmış ve dügâh'da Hicâz dörtlüsüyle cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

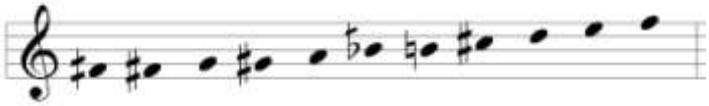

1C

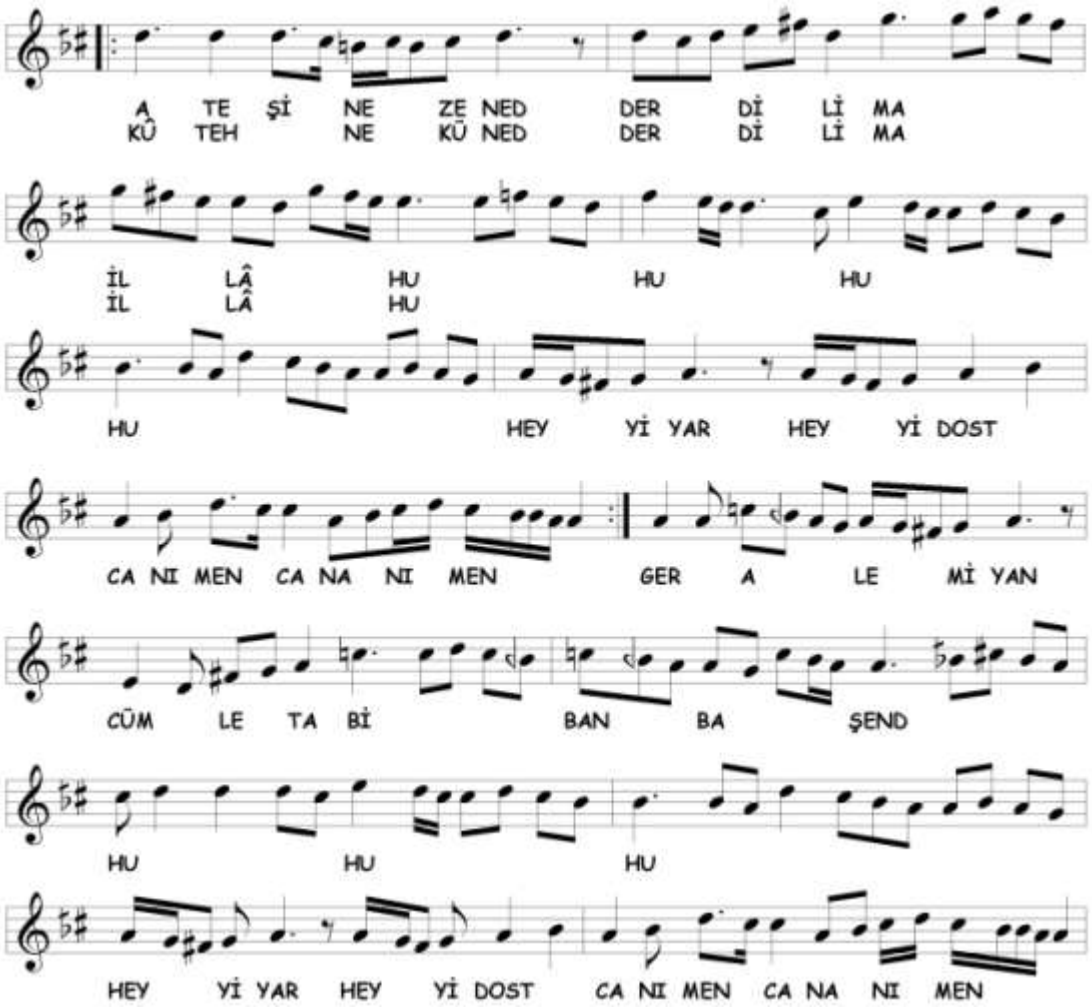

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Seyirde başta Nişâbur sesleri gösterilmiş daha sonra **Hicâzî Uşşâk** veya **Hicâz(-ı) Acem** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Sonunda ilk yedi ölçünün ezgisi tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

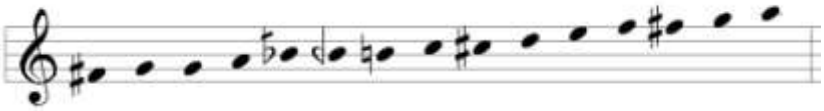

1D

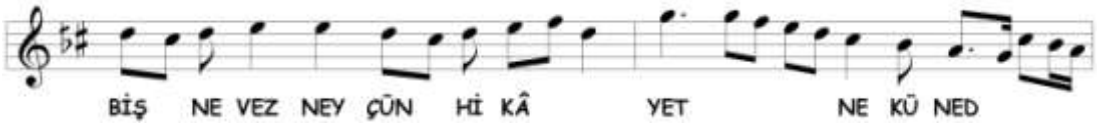

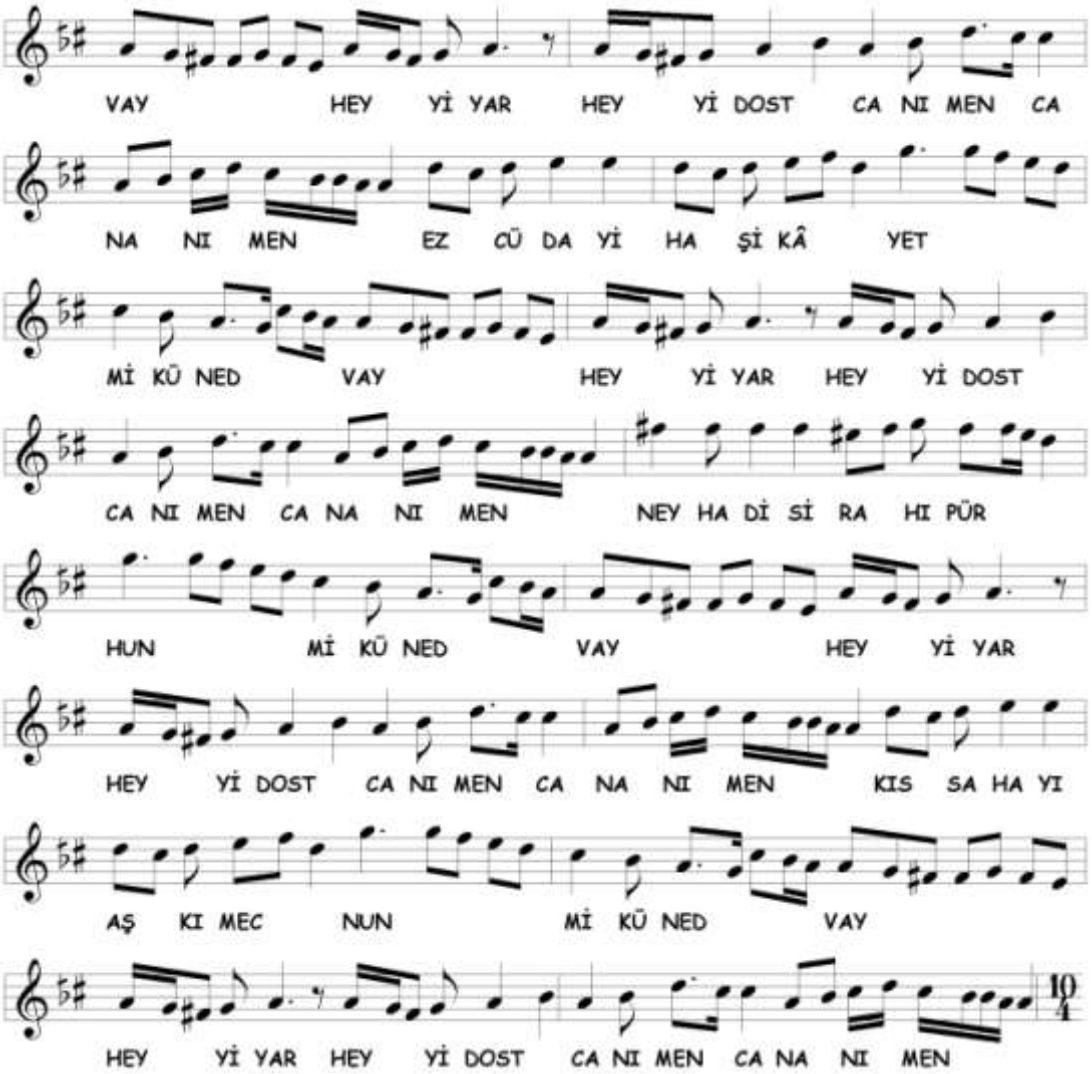

Birinci selâm **Hicâz** makâmıyla sonlandırılmıştır. Seyirde farklı olarak hüseynî-aşîrân'a Uşşâk'lı iniş yapılmış, evc ve acem yedeni kullanılarak nevâ'ya iniş yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

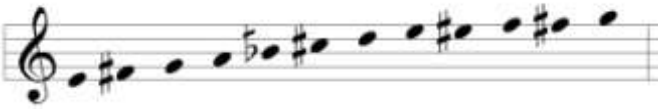

İkinci Selâm

2A

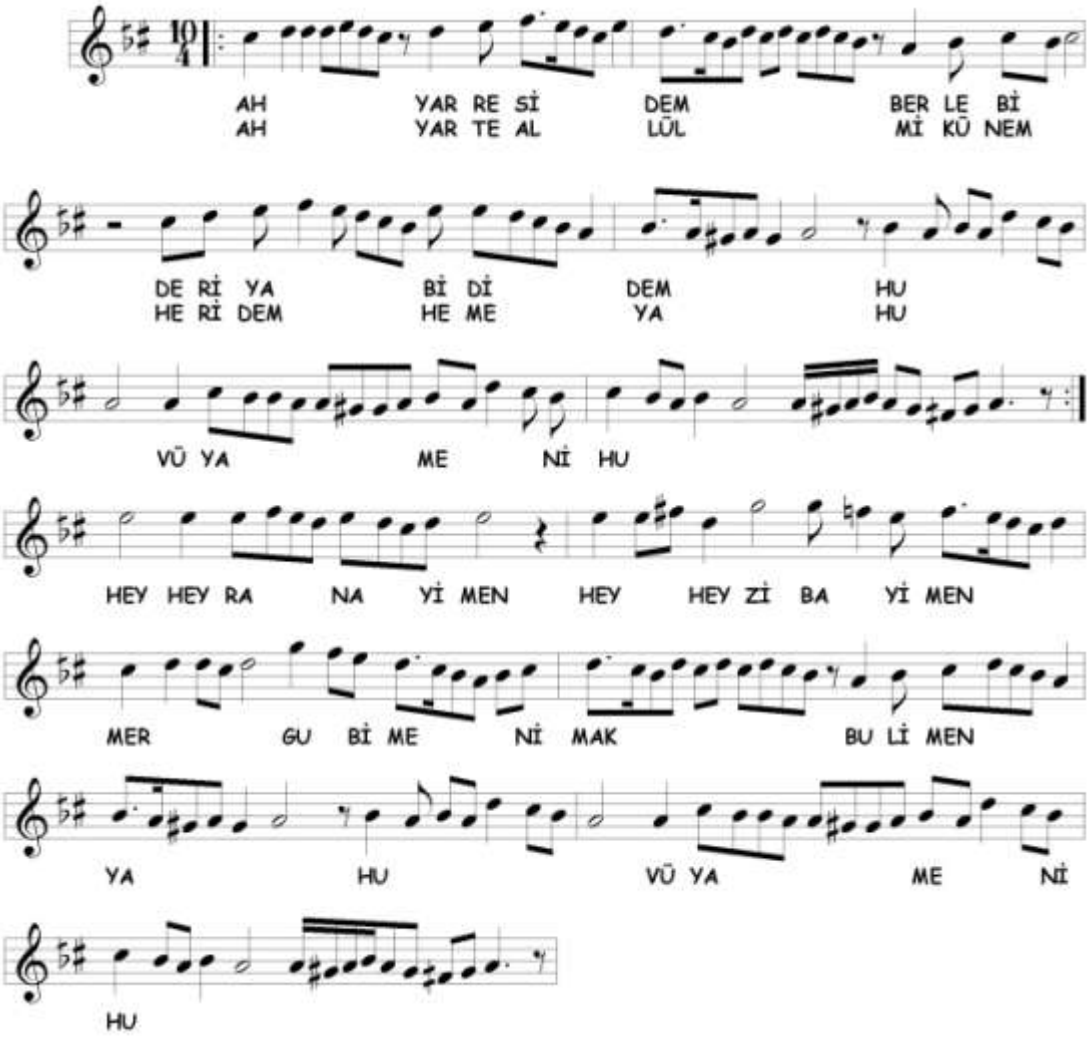

Âyînin ikinci selâmı diğer âyînlerden farklı olarak Ağır Aksak Semâî usûlü ile yazılmıştır. **Zengüle** makâmında seyredilmektedir.[210] Nevâ civarından girilmiş, Hümâyûn dizisinde dolaşılarak nim zengüle yeni ile dügâh'da kalışlar yapılmıştır. Bölümün ezgisi bir defa daha tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[210] Nim zengüle yedeni ile ilgili görüşümüzü Nâyî Osman Dede'nin Hicâz âyînindeki 1G bölümünün dip notunda belirtmiştik. Bu seyre Zengüle adını vermemizdeki sebep hüseynî perdesinde kalınması ve karâra gitmeden dik acem-aşîrân perdesine kadar inilmiş olmasındandır.

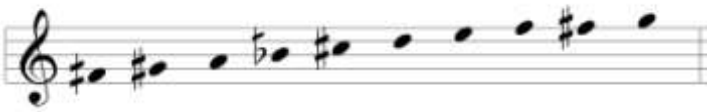

Üçüncü Selâm

3A

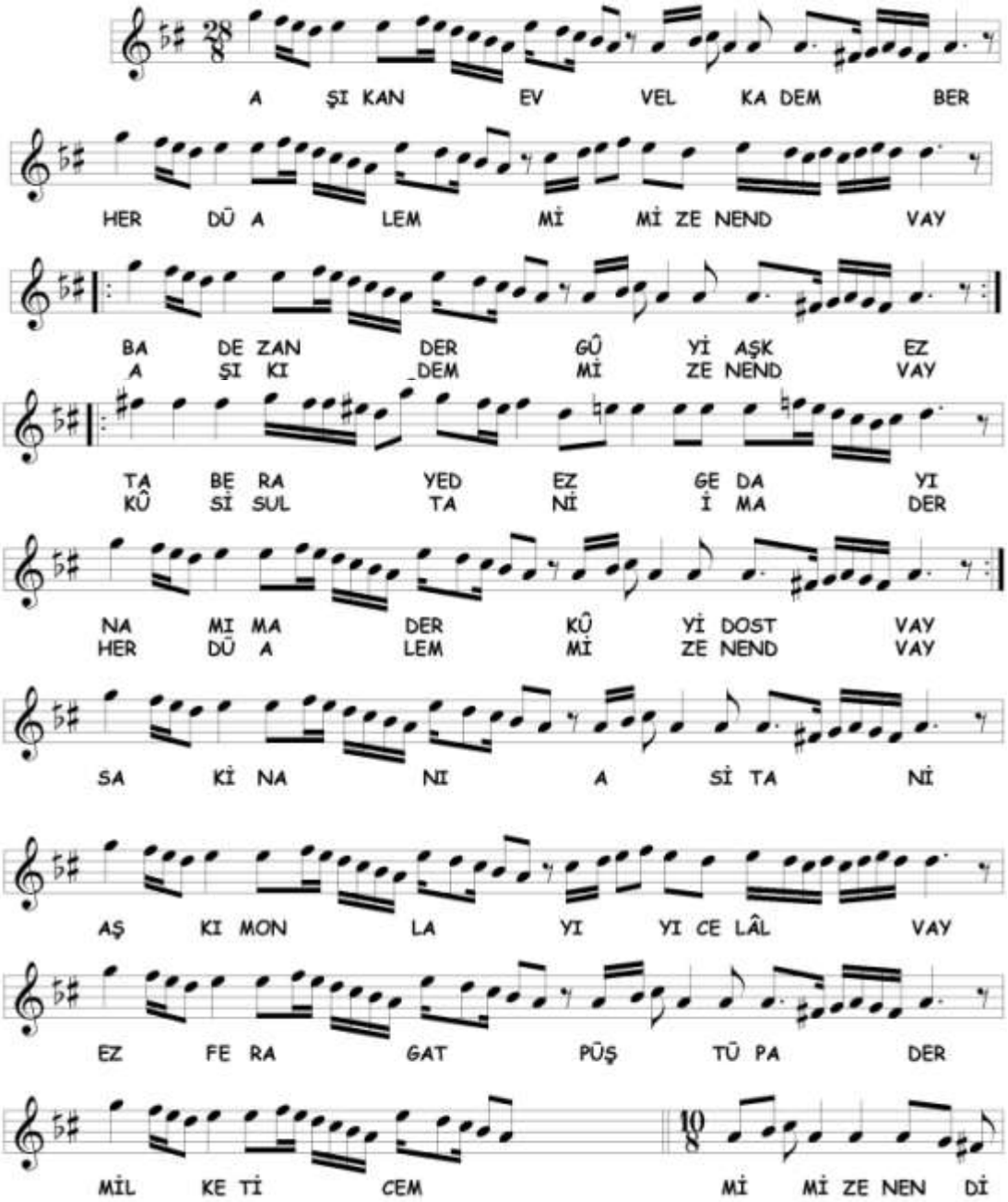

Üçüncü selâma **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde, hüseynî, nevâ ve evc'de kalışlar yapılmıştır. Karârdan sonra Aksak semâî usûlü içinde ırâk perdesi yoluyla terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3B

Buradaki terennüm bölümü, Nâyî Osman Dede'nin Hicâz âyînindeki 3B bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Hicâz** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

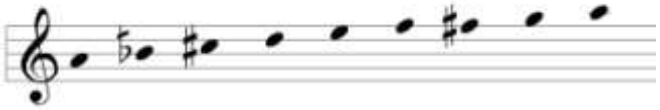

3C

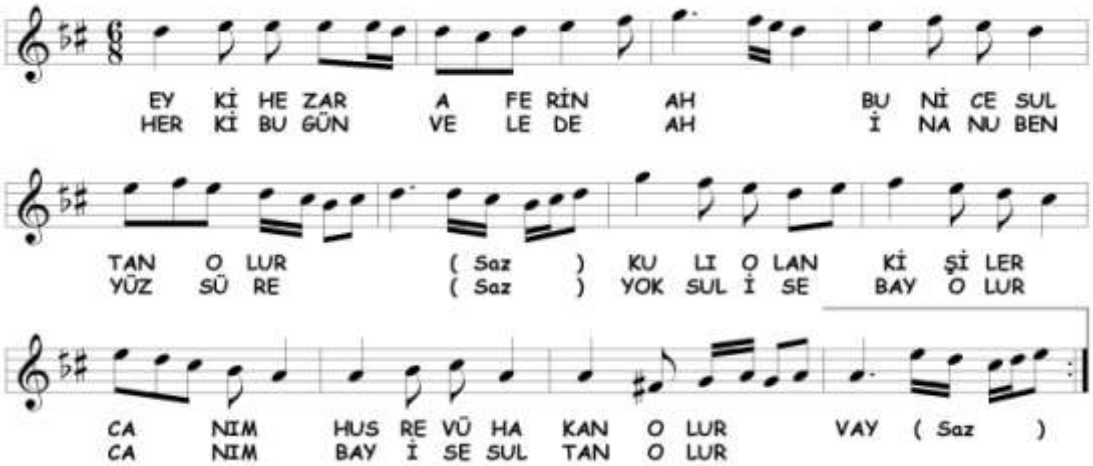

Hicâz makâmı ile devam edilmektedir. Bugünkü Hümâyûn dizisi içinde nevâ'da Bûselik'li kalışlardan sonra dügâh'a inilmiş, ırâk perdesinden tekrar dügâh'a çıkmıştır.[211] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[211] Nâyî Osman Dede'nin Çargâh âyînindeki 1E bölümünün birinci satırındaki çargâh'a iniş nağmeleri, sanki burada yedinci ölçüde dügâh üzerinde yapılarak bize hatırlatılmaktadır.

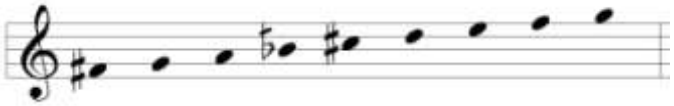

3D

Buradaki terennüm bölümü Künhî Dede'nin Hicâz âyînindeki 3D bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Hicâz** makâmında gezinilerek nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

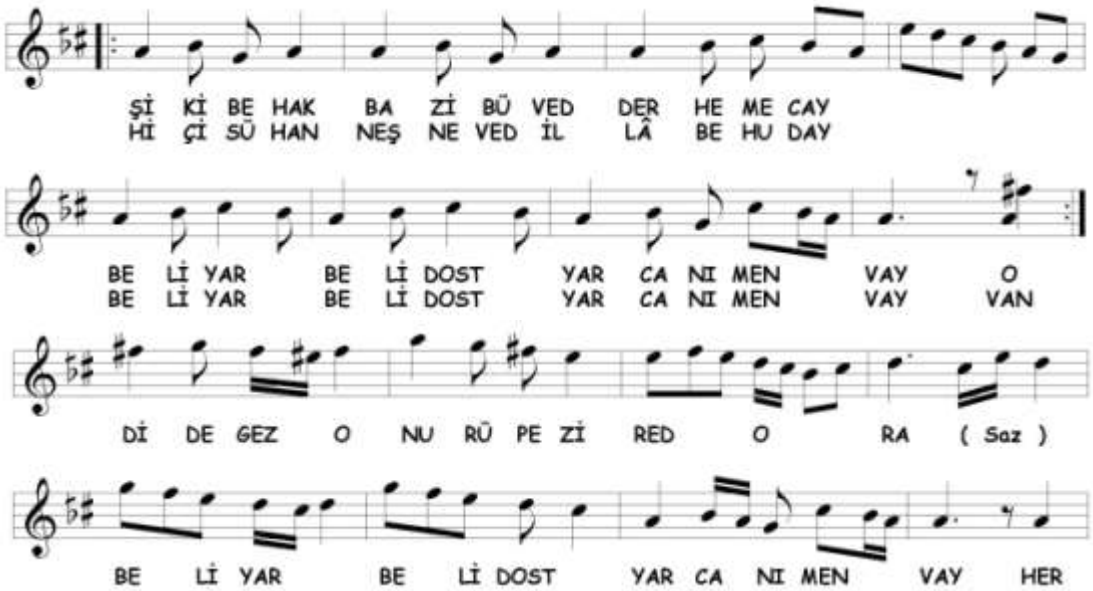

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Seyirde evc'de kalış yapılmıştır. Daha sonra bu bölümün ilk iki satırı tekrar edilmiş sonunda nevâ perdesi yoluyla 3F bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

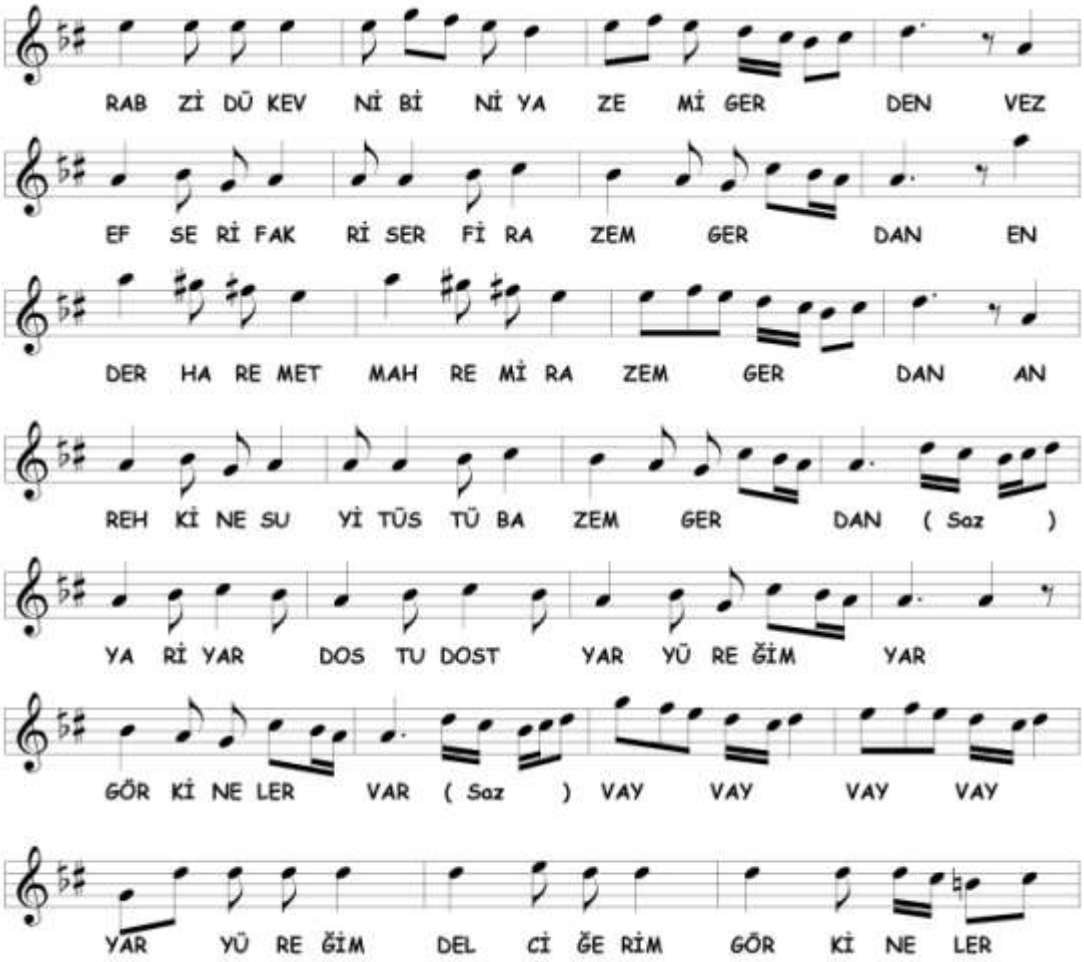

Hicâz makâmına devam edilmektedir. Hüseynî'de Hicâz dörtlüsü gösterilerek geçici **Şehnâz** geçkisi yapılmış ve Nişâbur perdeleri ile 3G bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

Buradaki terennüm bölümü Künhî Dede'nin Hicâz âyînindeki 3I bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Hicâz** makâmında gezinilmiş sonunda farklı olarak nevâ perdesi tutulmuştur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

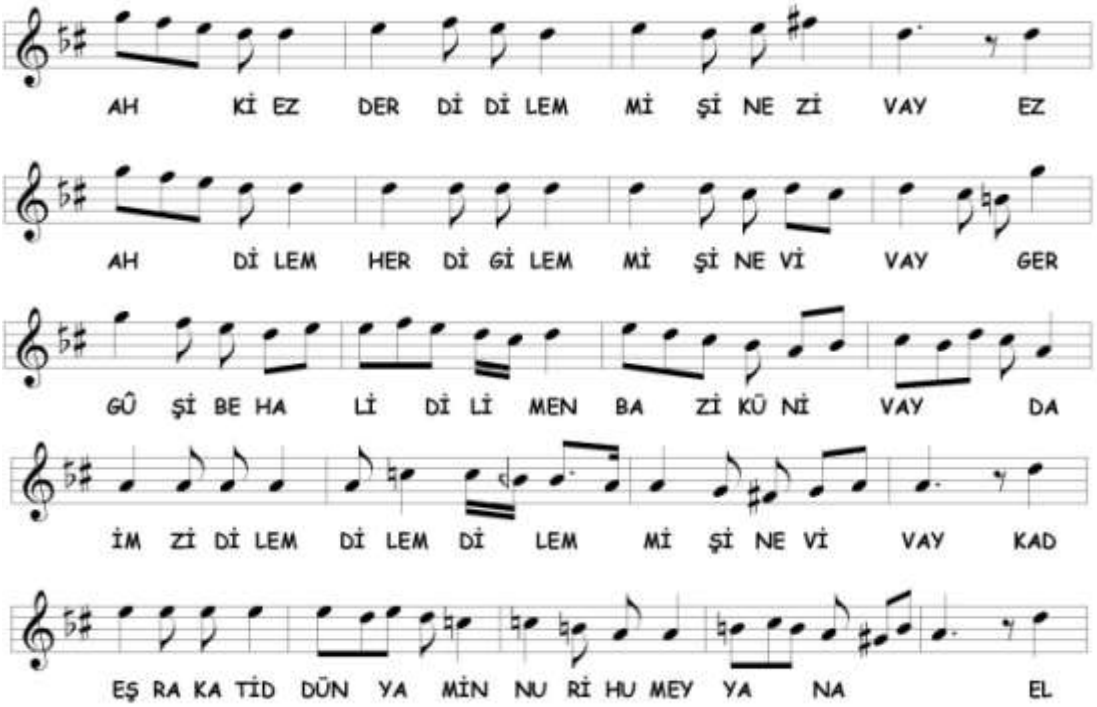

Hicâzî Uşşâk veya **Hicâz(-ı) Acem** makâmıyla devam edilmektedir. Karârdan sonra **Bûselik** makâmıyla dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

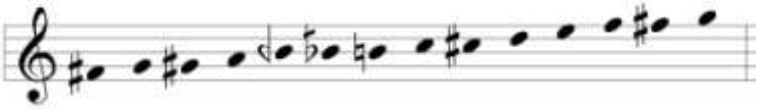

3I

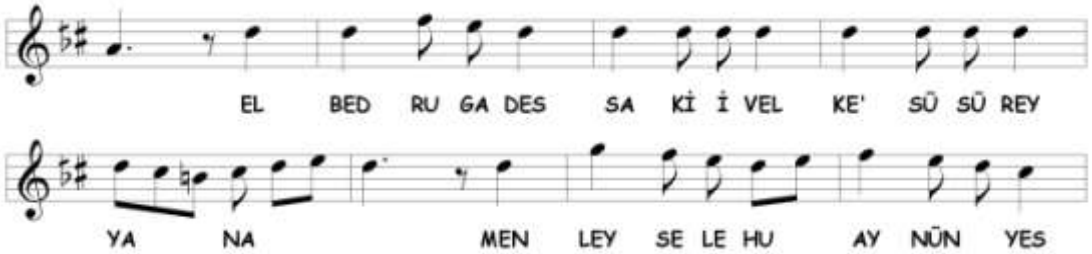

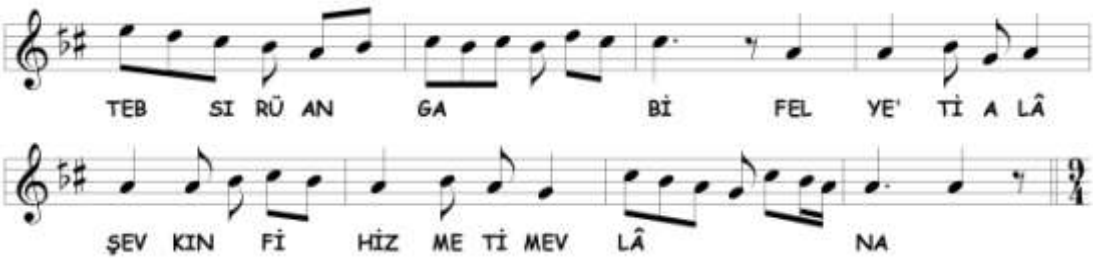

Üçüncü selâm **Hümâyûn** makâmı ile sonlandırılmıştır. Nevâ perdesinde Bûselik'li kalışlar yapılmış, kısaca Nişâbur sesleri gösterildikten Hicâz sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

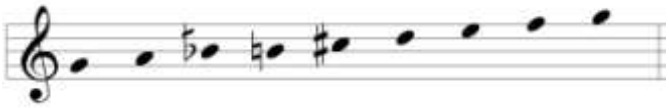

Dördüncü Selâm

Bayâtî âyîninin dördüncü selâmı ile aynıdır. **Hicâz** makâmı işlenmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

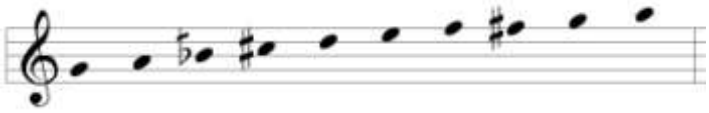

B. Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bûselik
2. Hicâz
3. Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem
4. Hümâyûn
5. Şehnâz
6. Zengüle

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Hicâz Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hicâz Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem	Zengüle	Hicâz Şehnâz Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem Bûselik Hümâyûn	(Bayâtî âyîni ile aynı) *Hicâz*

11. ŞEYH NÂSIR ABDÜLBÂKÎ DEDE'NİN (1765/66-23.02.1821) ACEM BÛSELİK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Acem-Bûselik Makâmı

Acem-Bûselik makâmı adından da anlaşılacağı gibi Acem başlayıp Bûselik karâr eden bir makâmdır. Makâmın tarifi ilk olarak Nâsır Dede'de verilmiştir. Tarifi şöyledir; "*Acem âgâze idüb, çargâh perdesine geldikde dönüb Bûselik karâr ider. Bu terkîb dahî fî zamânına ihtirâ' olunan terâkîb-i cedîdedendir*."[212] Tariften anlaşılacağı üzere Nâsır Dede zamanına göre, yeni bir makâmdır. Sonra gelen nazariyat kitaplarında da farklı bir şey yazılmamıştır.

Acem-Bûselik, Tâhir-Bûselik, Mâhur-Bûselik vb. gibi sonuna Bûselik makâmının eklenmesiyle mürekkepleşen veya mürekkepliği artan makamlarda, seyir iki şekilde işlenmektedir. Birinci seyirde, adı geçen ilk makâmın kendi dizisinde dolaşıldıktan sonra karâr ezgilerinde ikinci makâma geçilir. İkinci seyirde ise, adı geçen birinci makâmın sadece ilk seyir özellikleri gösterildikten sonra karâra varılmadan diğer makâma geçilir. Âyînde, ikinci seyir kullanılmıştır.

Acem-Bûselik makâmının bir parçası olan Bûselik makâmının tarifini Bûselik âyîni bölümünde açıklayacağımız için Acem makâmı hakkında biraz bilgi verelim.

Acem makâmı, Hızır bin Abdullâh ve Lâdikli'de bugünkünden farklı bir tarifle karşımıza çıkar. Hızır bin Abdullâh, Irâk gösterip inerek Dügâh karâr ettiğini yazmış[213], Lâdikli ise yeni bilginlere göre perdeleri; A (yegâh), C (pest hisâr), h (acem-aşîrân), H (rast), Y (zengûle), YA (dügâh), aralıkları, Mücenneb (C)-Mücenneb (C) - Tanini (T) - Mücenneb (C) - Bakıyye (B) olarak sıralamıştır.[214] Kantemiroğlu, makamın seslendiriliş hareketine dügâh perdesinden başladığını, tam perdelerle hüseynî'ye dek çıkıp, oradan, kendi perdesine geçerek (acem) kendini ortaya koyduğunu belirtir. Makâmın tiz hüseynî'ye kadar çıktığını dügâh'dan daha aşağıya inmek isterse, yegâh'a dek inebildiğini yazar.[215] Artin ve Hâşim Bey, dügâh'dan muhayyer'e kadar Kantemiroğlu'nun verdiği perdeleri vermiş, fakat seyre

---

[212] Aksu, a.g.e. , s. 62
[213] Çelik, a.g.e. , s. 79
[214] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 198
[215] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 75

acem'den başlamışlardır. Hâşim Bey ayrıca makâmın Bayâtî (ikinci nevî) çeşnisi gibi karâr verdiğini yazmaktadır.[216] Hızır Ağa, Kantemiroğlu gibi seyri dügâh'dan başlatmış, dügâh ile gerdâniye arasındaki perdeleri vermiştir.[217] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, Artin'in perdeleri verilmiş fakat seyre Kantemiroğlu gibi dügâh'dan başlanmıştır.[218] Nâsır Dede, gerdâniye perdesinden Nihâvend yapmaya başlayıp (nevâ'da Bûselik) çargâh perdesine gelince dönüp Uşşâk karâr verdiğini yazmıştır.[219] Arel, acem perdesindeki Çargâh makamı dizisinden bir beşliye Bayâti makamının eklenmesiyle hâsıl olduğunu ve inici olduğunu yazmıştır. Seyre, Bayâtî makâmıyla veya acem perdesindeki Çargâh makâmının sesleriyle başlanmaktadır.[220] Ezgi, Uşşâk dizisi ile onun altıncı sesinden itibaren (acem) tize doğru Acem-Aşîrân dizisinin birbirine karıştırılmasından doğduğunu belirterek makamın bazen dügâh'dan bazen de acem'den başladığını yazmıştır.[221] Karadeniz, makâmın hususi çeşnisinin acem perdesi üzerinde ısrarlı duruşlar yaparak bundan sonra çargâh ve karâra doğru nevâ perdesi üzerinde kısa duruşlar yapmak suretiyle meydana getirildiğini belirtmiştir.[222]

B. Acem-Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

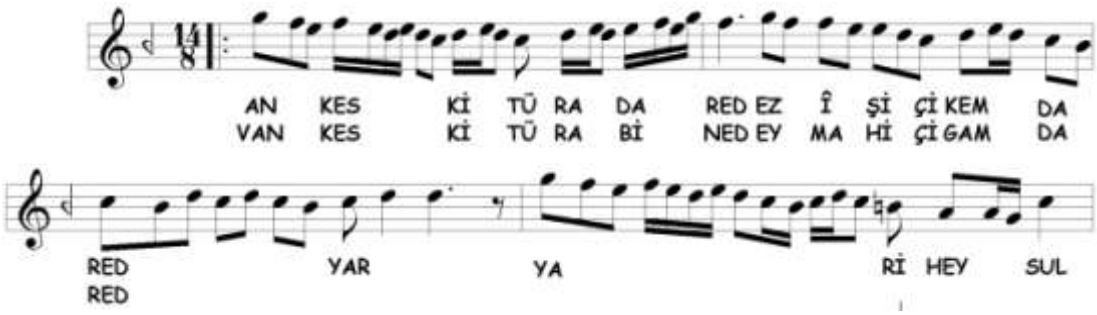

[216] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 40, Tırışkan, a.g.e. , s. 28
[217] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 138
[218] Daloğlu, a.g.e. , s. 21
[219] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 46
[220] Arel, a.g.e. , s. 206
[221] Ezgi, a.g.e. , s. 146
[222] Karadeniz, a.g.e. , s. 97

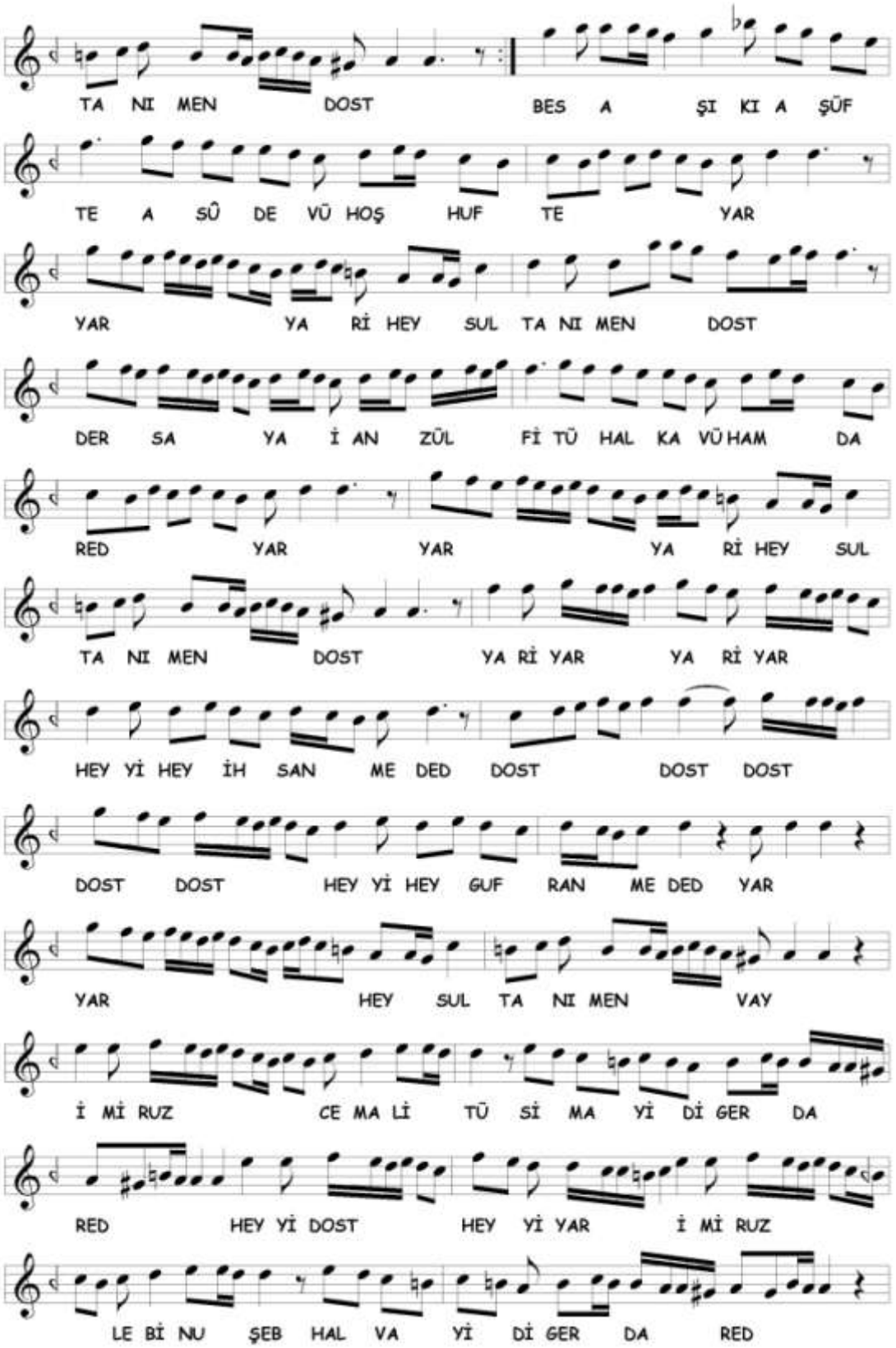

Seyre acem civarından ve **Acem-Bûselik** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde, Acem makâmı perdelerinde dolaşılmış, acem, nevâ ve çargâh perdelerinde asma

kalınmıştır. Rast'a birinci nevî Çargâh'lı ve dügâh'a Bûselik'li inişler vardır. En sonunda Bûselik sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

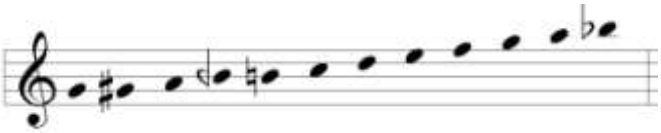

1B

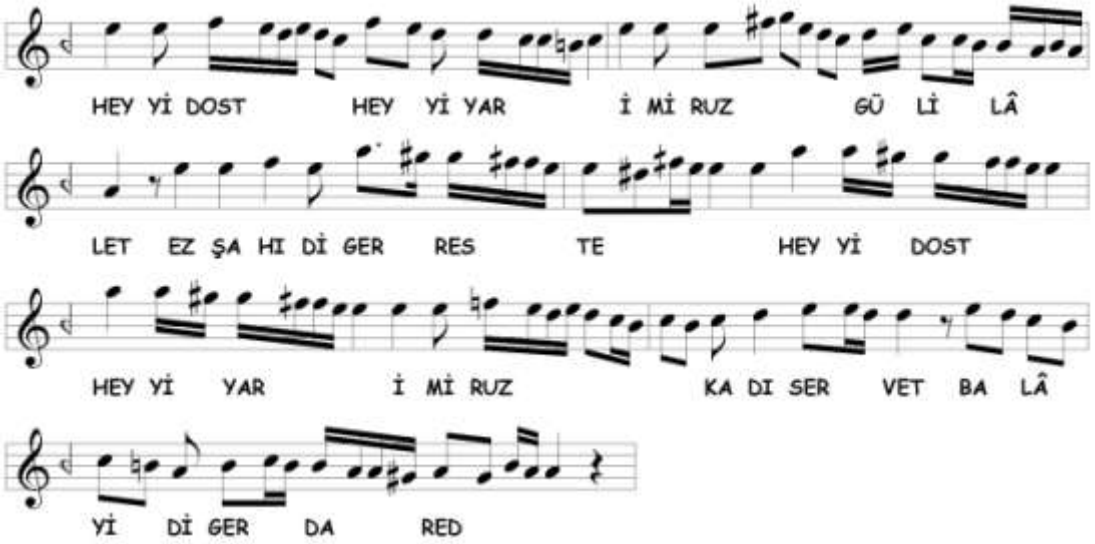

Birinci nevî Çargâh sesleri ile başlayan bölümde dügâh'a Uşşâk'lı inildikten sonra hüseynî tutulmuş ve **Hisâr-Bûselik** makâmına geçilmiştir. Hüseynî üzerinde Hicâz gösterdikten sonra Bûselik sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1C

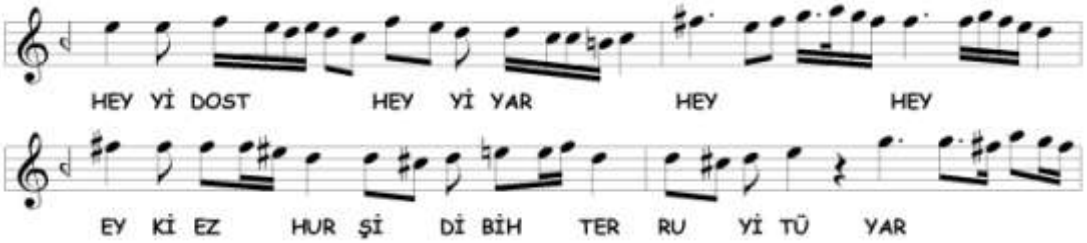

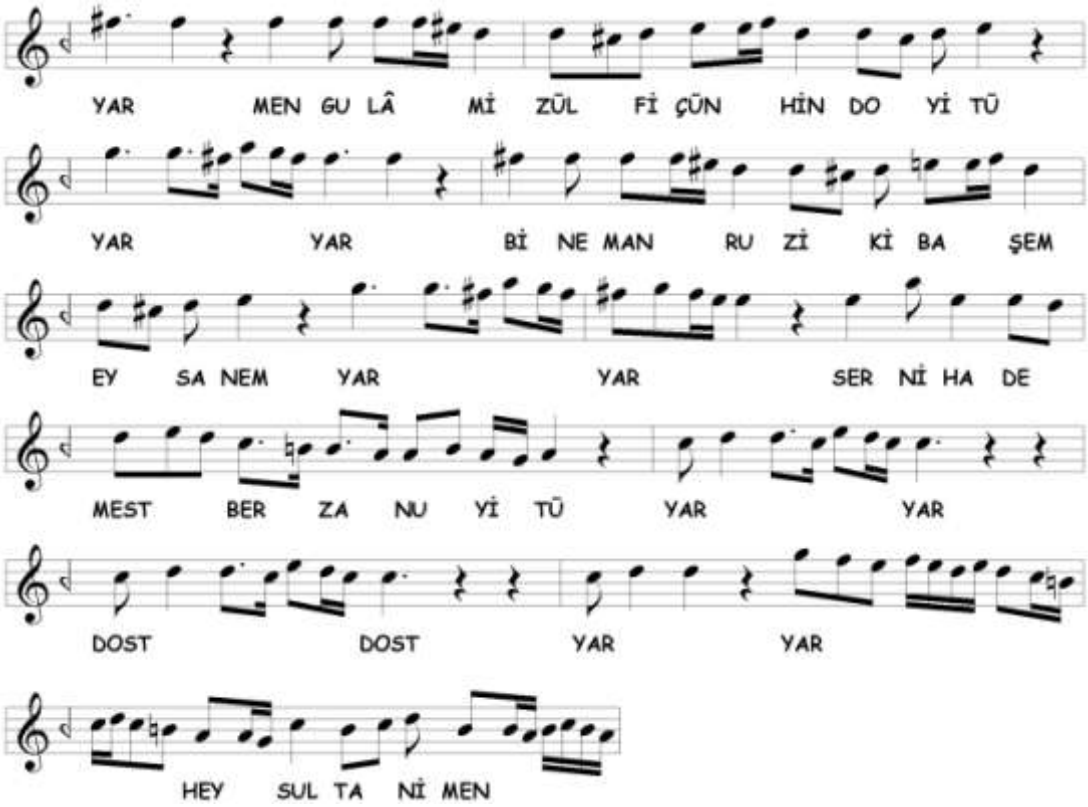

Evc-Bûselik makâmına kesin geçki yapılmıştır. Bölüme 1B bölümü gibi başlanarak çargâh'da kalınmış, Nevâ üzerinde Rast seslerine geçilerek nevâ'da ve evc'de kalışlar yapılmıştır. Nevâ'ya inişlerde bazen acem yedeni de kullanılmıştır. Hüseynî'de Uşşâk'lı kalındıktan sonra Bûselik dizisine dönülerek dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1D

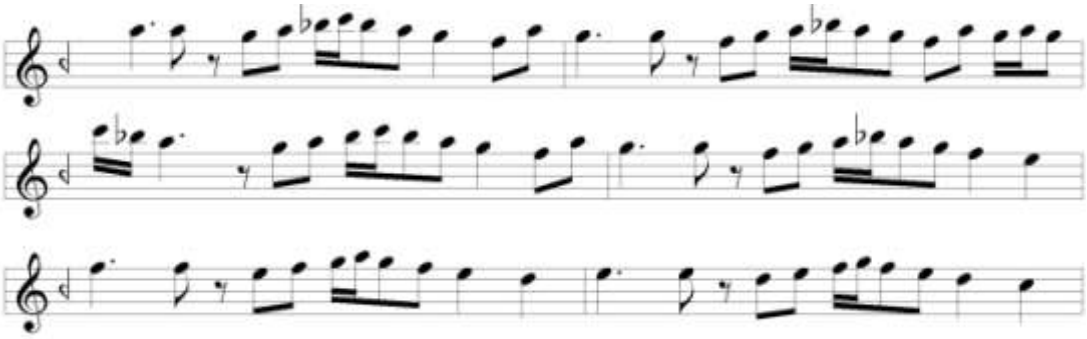

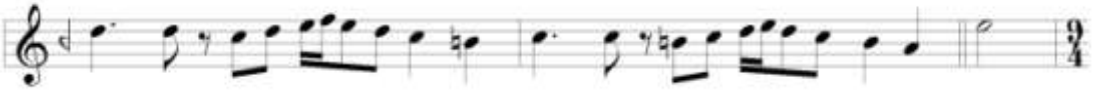

Terennüm bölümüne, bazı düzüm farklılıklarıyla Pencgâh âyîninin 1D bölümündeki terennümü ile başlanmış fakat nim hicâz perdesi kullanılmadan **Bûselik** sesleriyle dügâh'a kadar inildikten sonra hüseynî tutulmuştur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

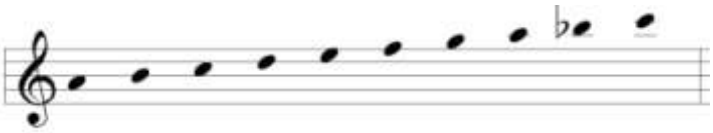

İkinci Selâm

2A

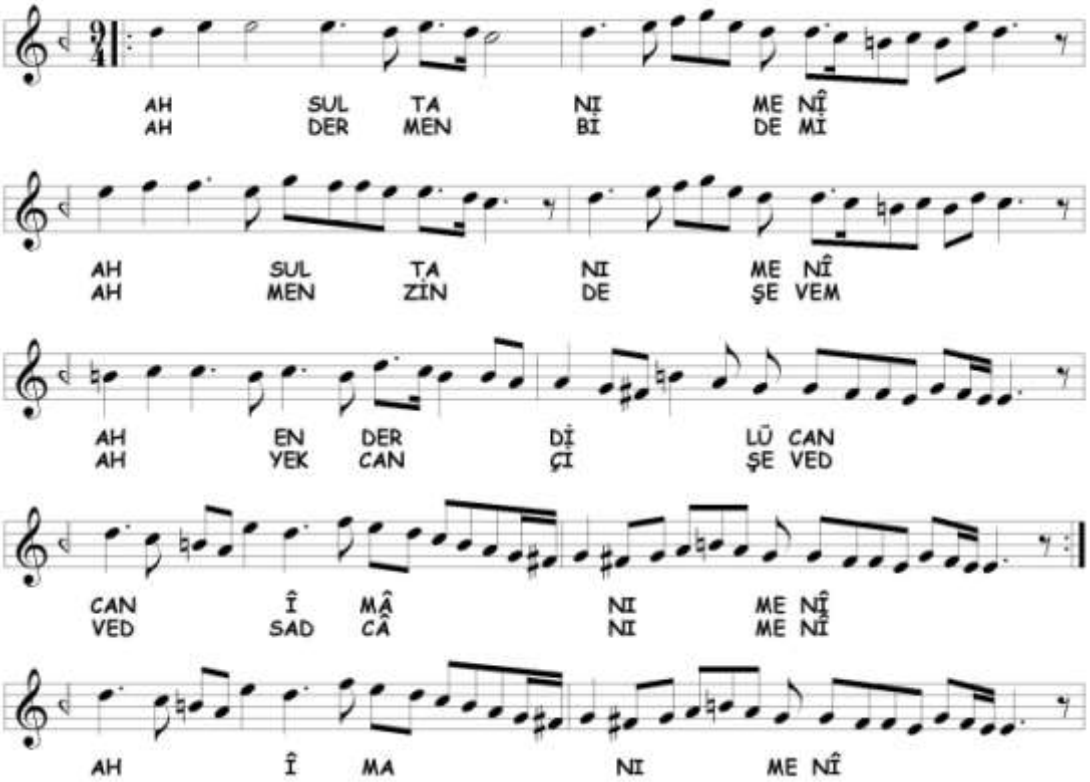

İkinci selâma **Bûselik-Aşîrân** makâmı ile girilmiştir. Birinci nevî Çargâh makâmında dolaşıldıktan sonra bûselik perdesi ile aşîrân'a inilmiştir. Seyirde

kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

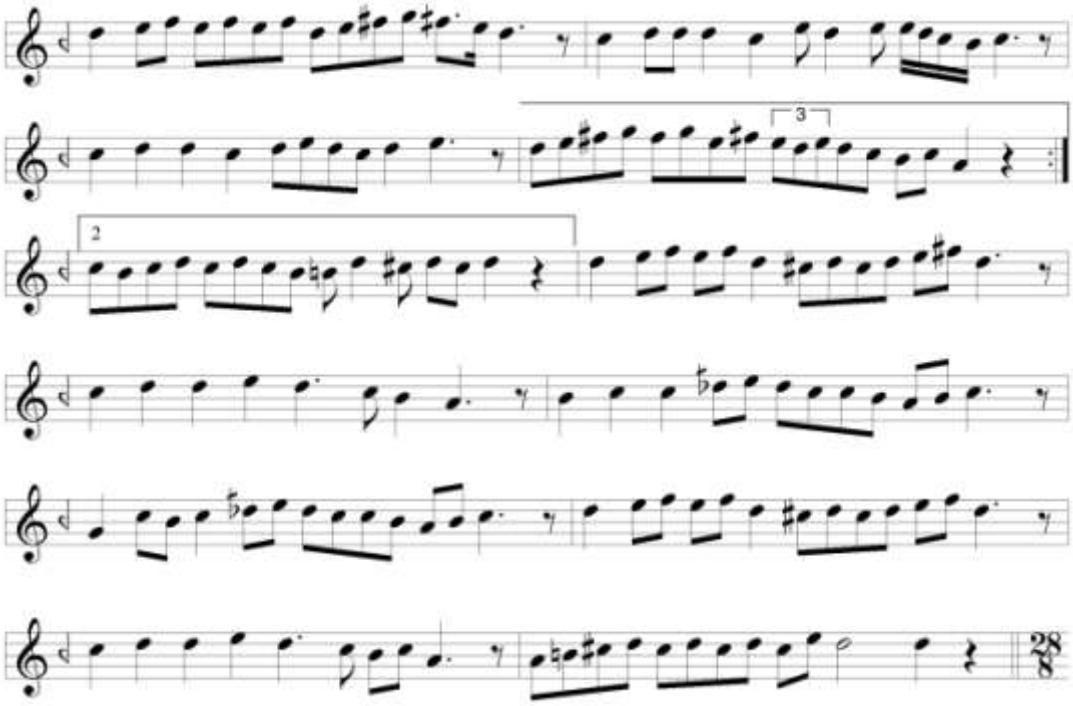

Terennümde birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiş, seyirde ikinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Üçüncü selâma bağlanmak için dügâh'dan Nişâburek sesleri ile nevâ'ya çıkılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

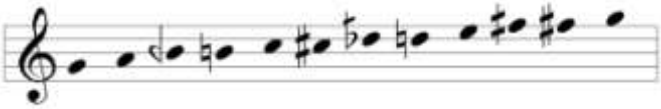

Üçüncü Selâm

3A

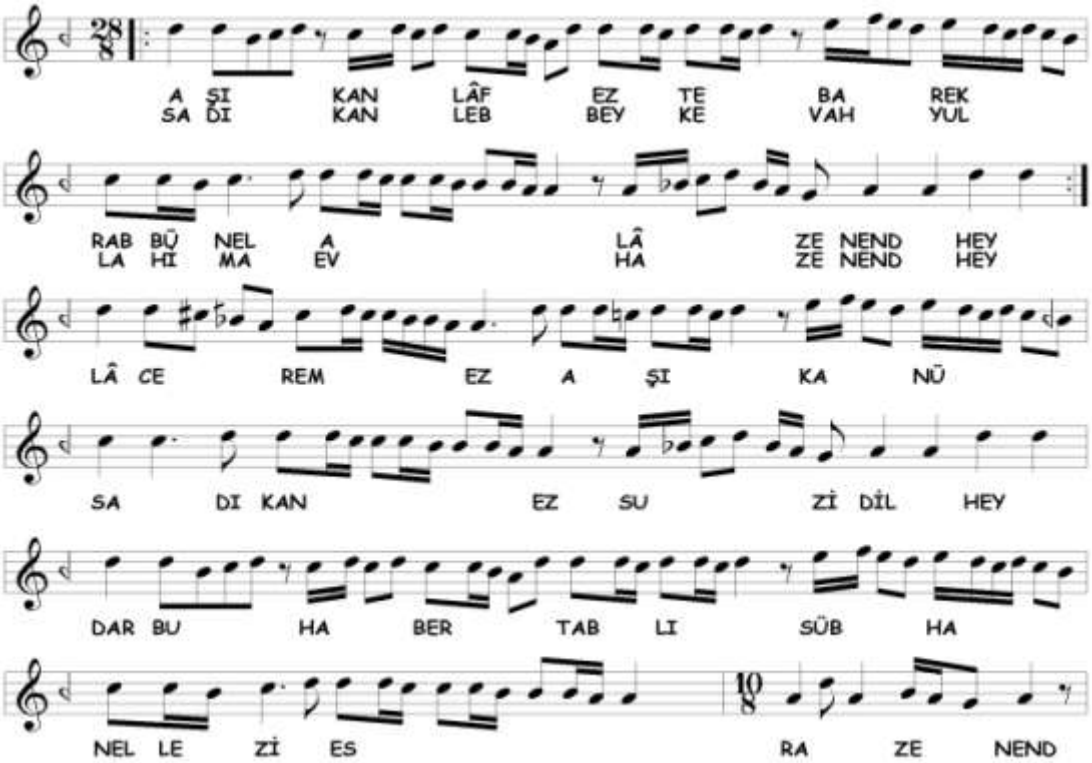

Üçüncü selâma **Kürdî** makâmı ile girilmiştir. İkinci nevî Bayâtî seyri ile başlanıp dügâh'a önce Uşşâk'lı sonra Kürdî'li inilmiştir. Seyirde **Hicâz** makâmına geçici geçki yapılmıştır. İlk iki satırın tekrarından sonra yukarıda görüldüğü gibi son ölçüde Aksak Semâî Usûlü içinde dügâh'da Uşşâk'lı kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

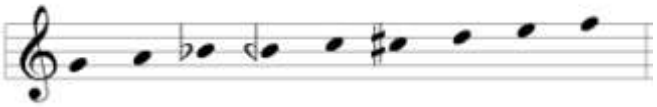

3B[223]

[223] Kaynak notada, terennümün son satırında aslında bûselik vardır. Fakat seyir Acem makâmı gibi ilerlediğinden bu perdenin yerine segâh perdesi koyduk.

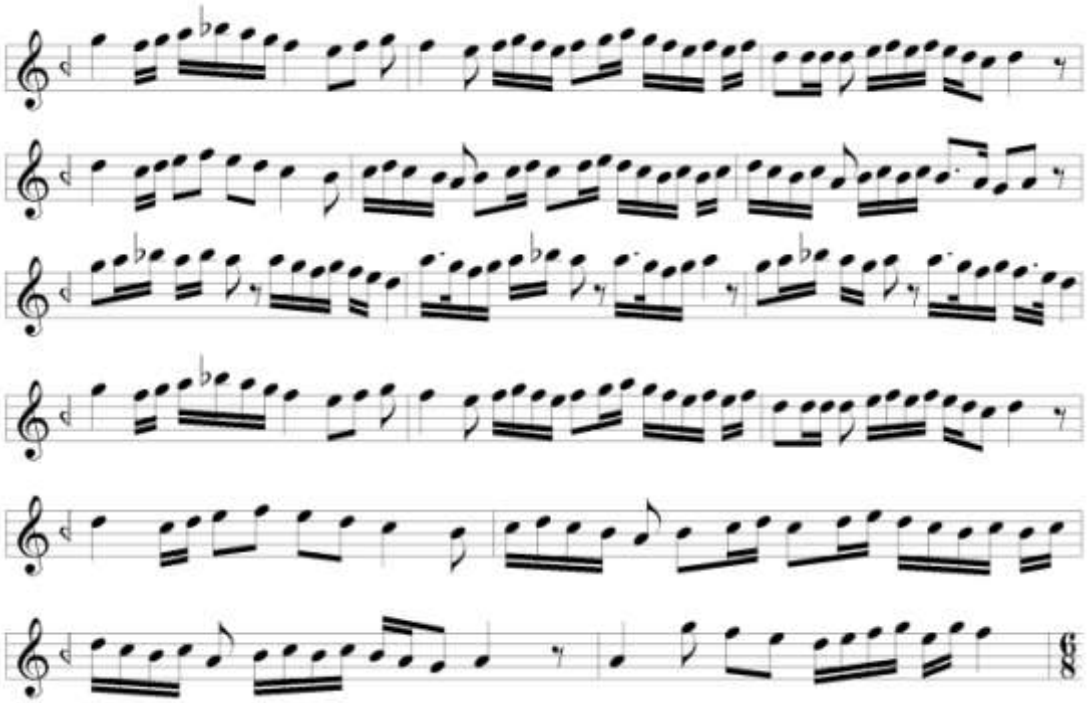

Terennüm bölümünde **Nevrûz-ı Acem**[224] makâmına geçki yapılmıştır. Önce, makâmla ilgisi olmayan Bûselik dizisiyle dügâh'a kadar inilmiş daha sonra Nevrûz-ı Acem makâmına geçilerek acem'de Çargâh'lı nevâ'da Bûselik'li kalışlar yapılmıştır. Acem makâmı ile karâr verildikten sonra acem tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

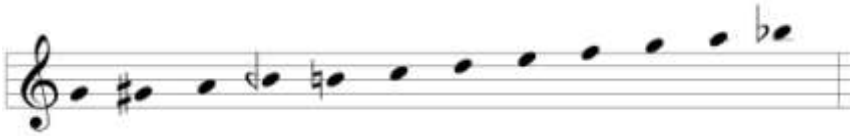

3C

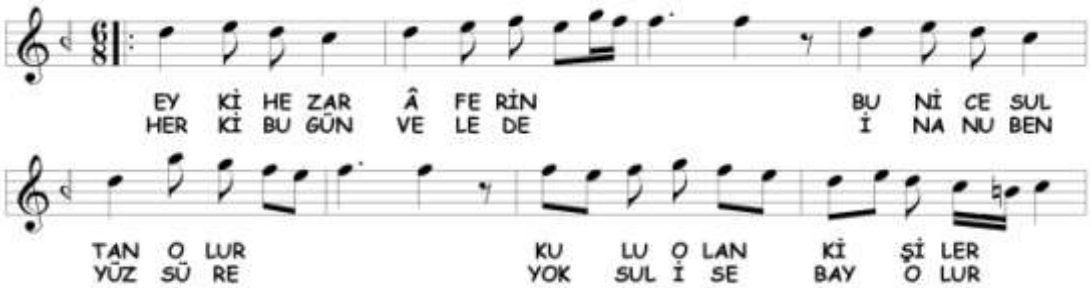

[224] **Nevrûz-ı Acem** makâmı hakkında bilgi için Sûz-i Dilârâ âyîni 2C bölümüne bakınız.

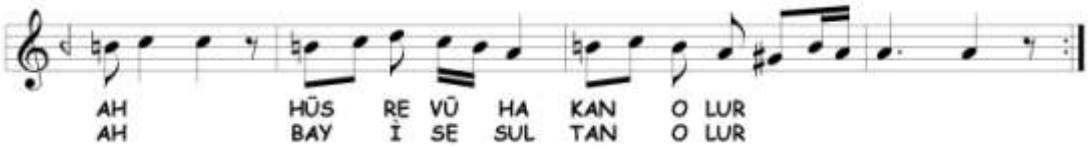

3C bölümünde **Acem-Bûselik** makâmına dönülmüştür. Acem ve çargâh perdelerinde kalışlardan sonra Bûselik'li karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

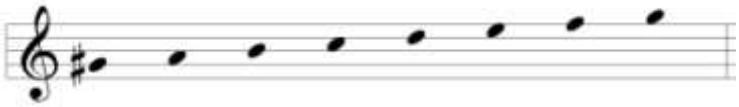

3D

Buradaki terennüm bölümü Pencgâh âyîninin 3F bölümündeki terennüm ile aynıdır. Düşüncemize göre, Nâsır Dede'nin **Lâlerûh** adını verdiği terkib veya **nevâ üzerinde Yegâh** makâmı işlenmiştir. Muhayyer'de Uşşâk dörtlüsünde gezinildikten sonra nevâ'ya Rast'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

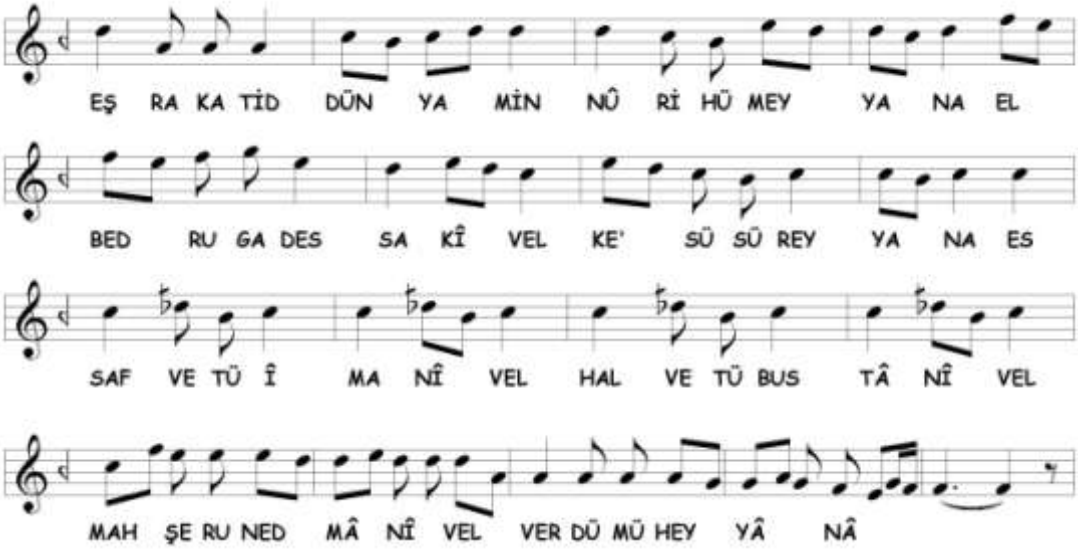

Birinci nevî **Acem-Aşîrân**[225] makâmına geçki yapılmıştır. Nevâ ve çargâh perdelerinde asma kalındıktan sonra ikinci nevî **Çargâh** makâmı hissettirilmiş ve Uşşâk dizisi sesleri kullanılarak acem-aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

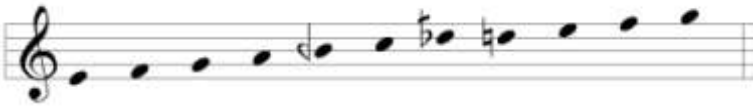

3F

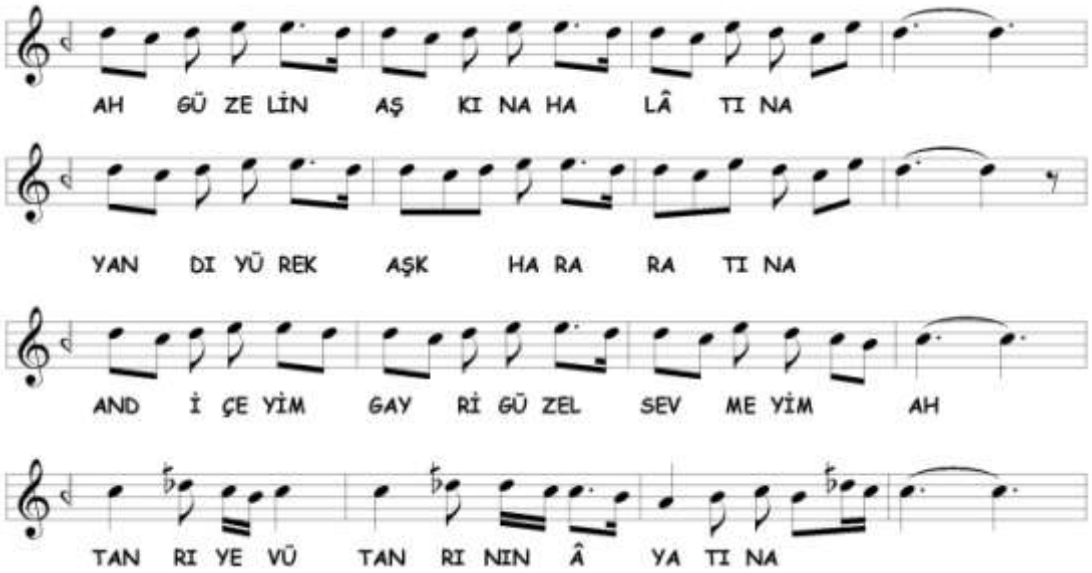

Nevâ perdesinde sürekli kalışlardan sonra çargâh'da kalınmış ve ikinci nevî **Çargâh** seslerine geçilerek terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

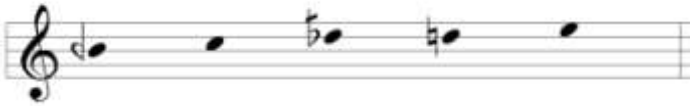

3G

Buradaki terennüm bölümü Nühüft âyînindeki 3F terennümü ile aynıdır. Muhayyer üzerinde **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmına geçki yapılmıştır.

[225] Makâm hakkında bilgi için Acem-Aşîrân âyîni bölümüne bakınız.

Muhayyer üzerinde Sabâ ve Uşşâk makâmlarında dolaşıldıktan sonra tekrar Sabâ seslerine dönülmüş çargâh'a atlanarak diğer bölüme geçilmiştir.[226] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

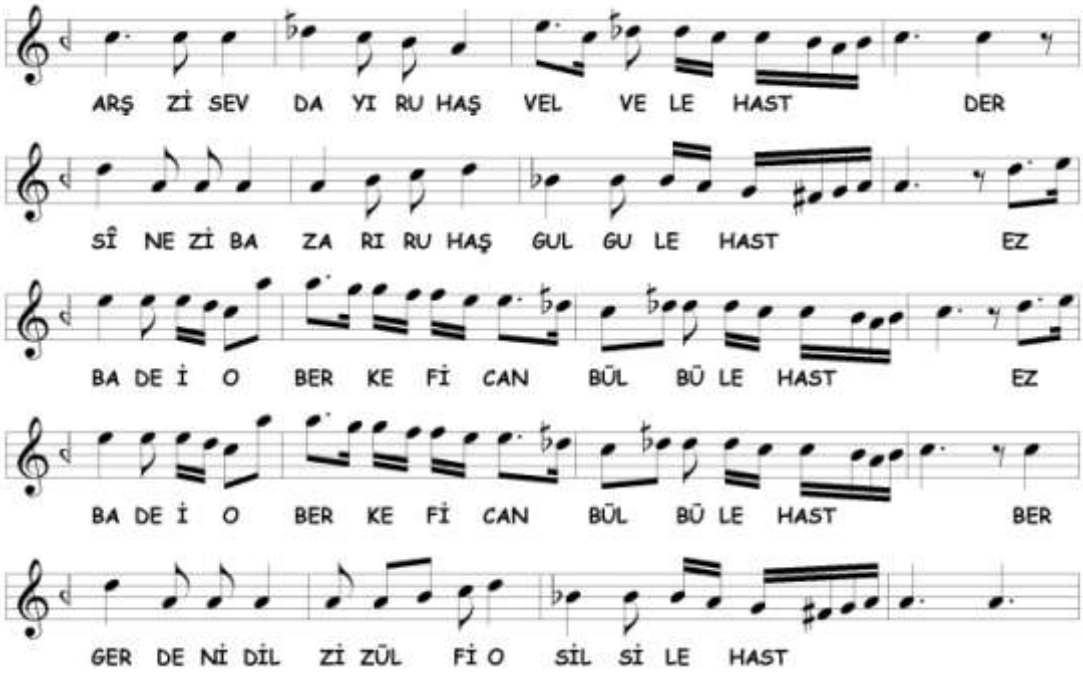

Bu bölümde **Sabâ-Zemzeme** (Zemzeme) makâmına geçki yapılmıştır.[227] Sabâ makâmı gösterilip çargâh'da kalındıktan sonra dügâh'a Kürdî'li inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[226] Bu bölümün ilk üç satırı Pencgâh âyînin 3B terennümünün ilk üç satırı ile bir fark dışında aynıdır. O da Pencgâh âyîninde kullanılan tiz nevâ perdesi burada tiz hicâz olarak kullanılmıştır. Pencgâh âyîninde 3D bölümünün dip notuna bakınız.

[227] Nâsır Dede, Zemzeme makâmını açıklarken bu makâma Sabâ-Zemzeme de denildiğini yazmıştır. Aksu, a.g.e. , s. 67

3I

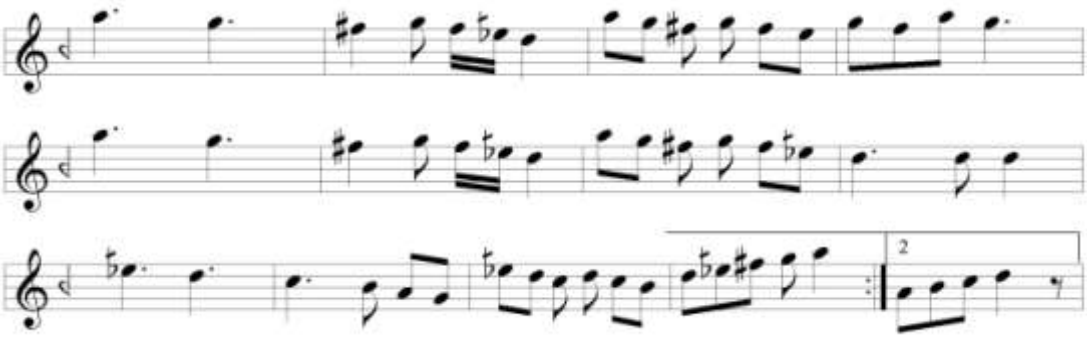

Terennüm bölümünde **nevâ'da Hicâz** makâmında gezilerek gelecek olan Dilkeş makâmına hazırlık yapılmaktadır. Seyirde nevâ'da Hicâz gösterildikten sonra rast perdesine iniş yapılmıştır. Sonunda nevâ'da kalınarak 3İ bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

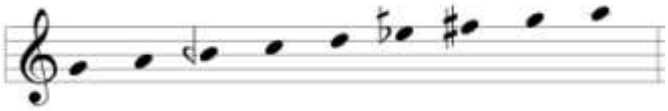

3İ

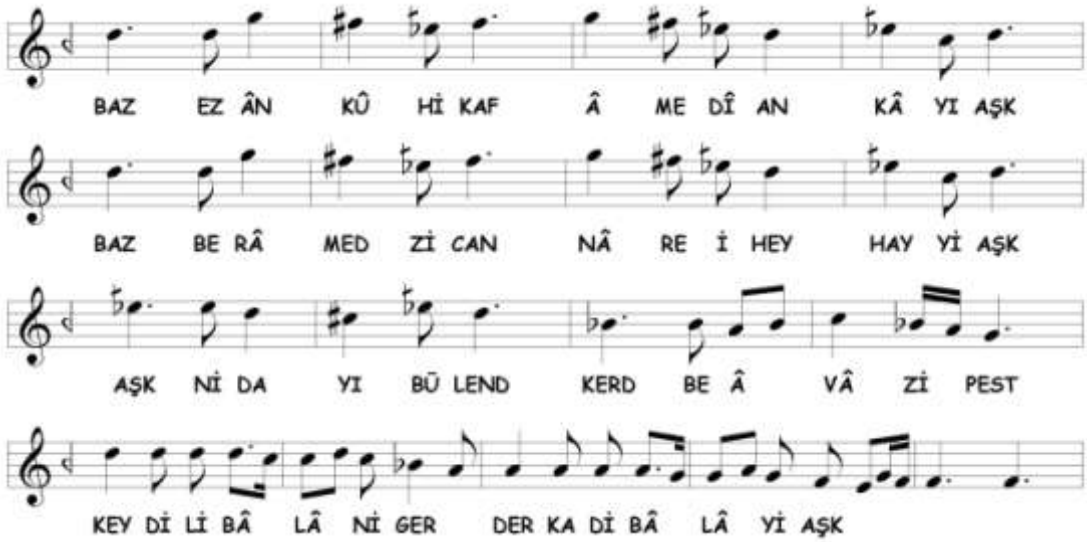

Bu bölümde **Dilkeş** makâmı ile devam edildiğini düşünüyoruz.[228] Şedd-i Arabân seyri ile başlanıp rast'a Nihâvend inilmiştir. Daha sonra ikinci nevî **Acem-**

[228] Nâsır Dede **Dilkeş** için; Şedd-i Arabân başlayıp rast perdesine gelince orada karar verdiğini ve bu terkîbin, Musâhib Afif Mehmed Ağa'nın olduğunu yazmaktadır. Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 50

Aşîrân makâmı yoluyla terennüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

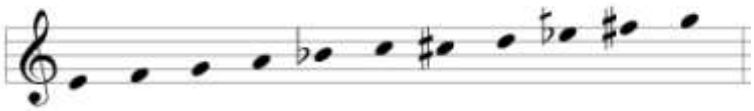

3J

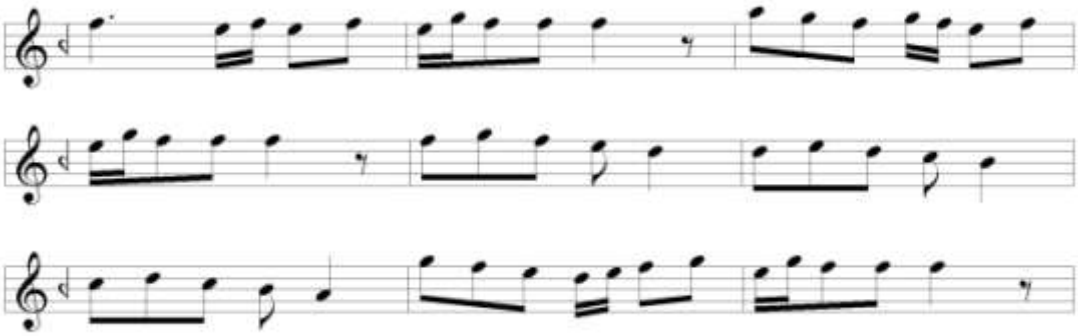

Terennüm bölümünde **Acem** makâmına geçilmiştir. Acem perdesinden başlanan seyirde makâmın seslerinde dolaşıldıktan sonra karâr verilmiştir. Sonunda acem tutularak 3K bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3K

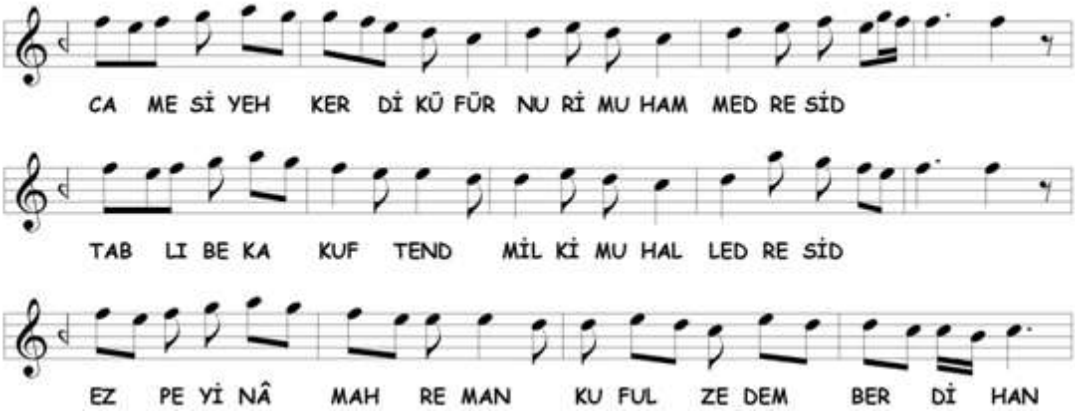

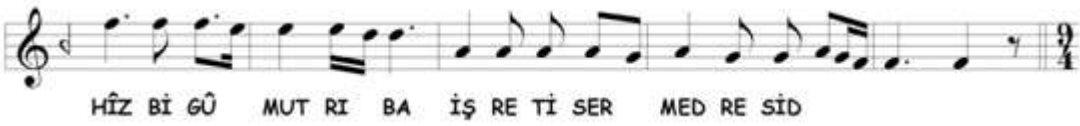

Üçüncü selâm birinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmı ile son bulmaktadır. Seyirde acem, çargâh ve nevâ perdelerinde kalışlar yapıldıktan sonra dügâh'a atlanmış ve karâra varılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Bûselik-Aşîrân** makâmında seyredilmiştir.

C. Acem-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 17 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Acem-Aşîrân (birinci nevi)
3. Acem-Aşîrân (ikinci nevî)
4. Acem-Bûselik
5. Bûselik
6. Bûselik-Aşîrân
7. Çargâh (ikinci nevî)
8. Dilkeş
9. Evc-Bûselik
10. Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde)
11. Hisâr-Bûselik
12. Kürdî
13. Lâlerûh veya Yegâh (nevâ üzerinde)
14. Nevâ (birinci nevî)
15. Nevrûz-ı Acem
16. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
17. Sabâ-Zemzeme (Zemzeme)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Acem-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Acem-Bûselik Acem Hisâr-Bûselik Evc-Bûselik Bûselik	Bûselik-Aşîrân Nevâ (birinci nevî) Çargâh (ikinci nevî)	Kürdî Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde) Nevrûz-Acem Acem-Bûselik Lâlerûh veya Yegâh (nevâ üzerinde) Acem-Aşîrân (birinci ve ikinci nevî) Çargâh (ikinci nevî) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Sabâ-Zemzeme (Zemzeme) Dilkeş Acem	Bûselik-Aşîrân

12. BURSALI SÂDIK EFENDİ'NİN (?/1780?/97?) BESTENİGÂR ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Bestenigâr Makâmı

Bestenigâr makâmı Merâgî ve Lâdikli'de, H (rast), Y (zengüle), YB (kürdî/nihâvend), YC (segâh) perdelerinden ve C-C-B aralıklarından oluşmaktadır. Alişâh aynı aralıkları A (yegâh) perdesi üzerinde göstermektedir. Alişâh'a göre perdeler; A (yegâh), C (pest hisar/dik hisâr), h (acem-aşîrân), V (ırâk)'dir. [229] Bu sesleri dügâh üzerine göçürdüğümüzde bugünkü Sabâ dörtlüsünü verir. Lâdikli, Bestenigâr için ayrıca bitişi Segâh olan Isfahan diye yazmıştır. Hızır bin Abdullâh, Isfahân âgâz edip, çargâh yüzünden segâh karâr ettiğini, Kırşehirli ise Gerdâniye âgâz edip, çargâh yüzünden segâh karâr ettiğini yazmıştır.[230] Nâsır Dede'nin, Bestenigâr-ı Kadîm adı altında verdiği tarif, Hızır bin Abdullâh tarifi ile aynıdır. Kantemiroğlu eski edvarlara göre verdiği tanımda, evc'den hareket edip segâh'da karâr kıldığını, bir başka edvar'da ise, çargâh'dan hareket edip ırâk'da karâr kıldığını yazmıştır. Kantemiroğlu edvârında bugünkü Bestenigâr makâmına karşılık gelen Muhâlif-i Irâk makâmıdır.[231] Artin, seyre çargâh perdesinden başlamış ırâk'tan gerdâniye'ye kadar bugünkü Bestenigâr perdelerini göstermiştir.[232] Hızır Ağa makâmın, çargâh'dan başlayıp sabâ (nim hicâz/hicâz) perdesi ile rast'a inip ırâk perdesinde karâr kıldığını ve sabâ perdesini aldığından dolayı evc yerine acem perdesinin kullanıldığını yazmıştır.[233] Nâsır Dede, Çargâh (ikinci nevî) başlayıp Irâk karâr verdiğini yazmaktadır.[234] Hâşim Bey ve Uz'un düşünceleri aynıdır. Çargâh'dan başlanarak Sabâ üslûbu ile seyredip ırâk'ta karâr verir.[235] Tanbûrî Cemil Bey, Bestenigâr makamının şivesi icabınca, bazen re bemol perdesinin biraz daha tizleşerek, uzzâl denilen komaya geldiğini belirtmiştir.[236] Rauf Yektâ Bey, verdiği Sabâ dizisini, dik şehnâz'a kadar göstermiş ek olarak ırâk ve acem-aşîrân perdelerini eklemiştir. Arel, Sabâ makamının dizisine Irâk makamı dizisindeki pest dörtlünün

---

[229] Sezikli, a.g.e. , s. 79, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 171
[230] Çelik, a.g.e. , s. 48, Uslu, a.g.e. , s. 72
[231] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 150, 108
[232] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 51
[233] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 135
[234] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 54
[235] Tırışkan, a.g.e. , s. 35, Oransay, a.g.e. ,s. 13
[236] Tanbûrî Cemil Bey, uzzâl'in, hicâz ile nevâ arasında ve nevâ'ya daha yakın olduğunu belirtmektedir. Cevher, a.g.e. , s. 43

eklenmesiyle hâsıl olduğunu, ya Sabâ dizisinde dolaştıktan sonra Irâk dörtlüsüne geçilip Irâk perdesinde karâr verildiğini yahut Sabâ dizisiyle Irâk dörtlüsünde karışık olarak gezinilip Irâk perdesinde karâr verildiğini yazmaktadır.[237] Ekrem Karadeniz, Nâsır Dede gibi makâmın, Çargâh (ikinci nevî) ve Irâk makamlarından meydana geldiğini belirtmektedir. Makam, Çargâh makamını icra ettikten sonra dügâh perdesine iner ve buradan Irâk makamına geçerek, bu makamın seyrini de kısaca icra ettikten sonra ırâk perdesinde karâr verir.[238]

B. Bestenigâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

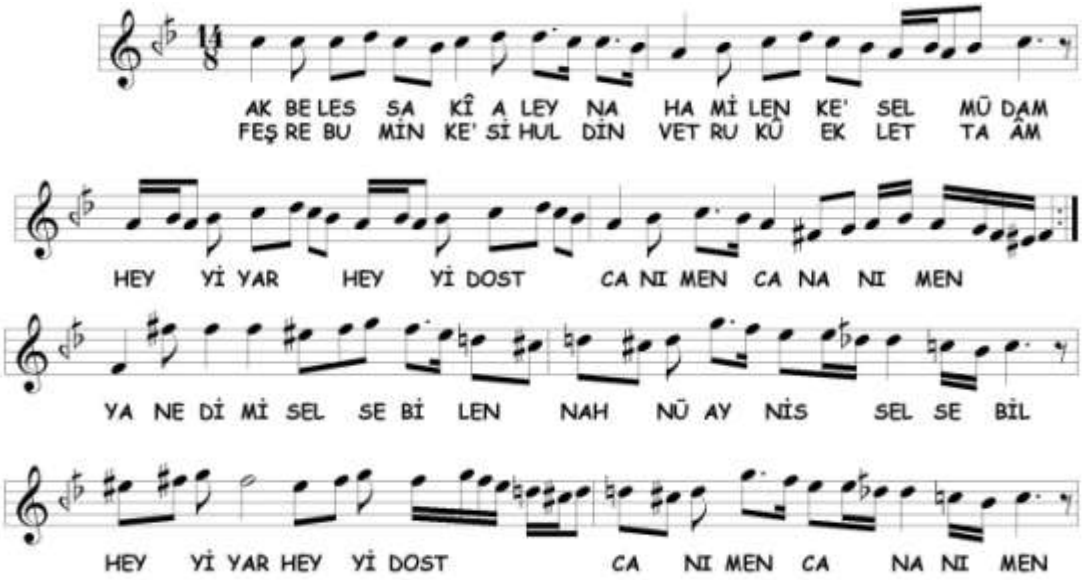

Selâma çargâh civarından başlanmıştır. Sabâ dörtlüsü seslerinde dolaşıldıktan sonra yerinde Irâk'lı kalınarak **Bestenigâr** makâmı gösterilmiştir. Evc açılarak devam edilen bölümde nim hicâz ve çargâh üzerinde Hicâz beşlisi gösterildikten sonra baştaki ilk iki satırın ezgisi tekrarlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[237] Arel, a.g.e. , s. 164
[238] Karadeniz, a.g.e. , s. 127

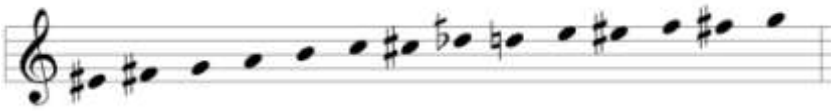

1B

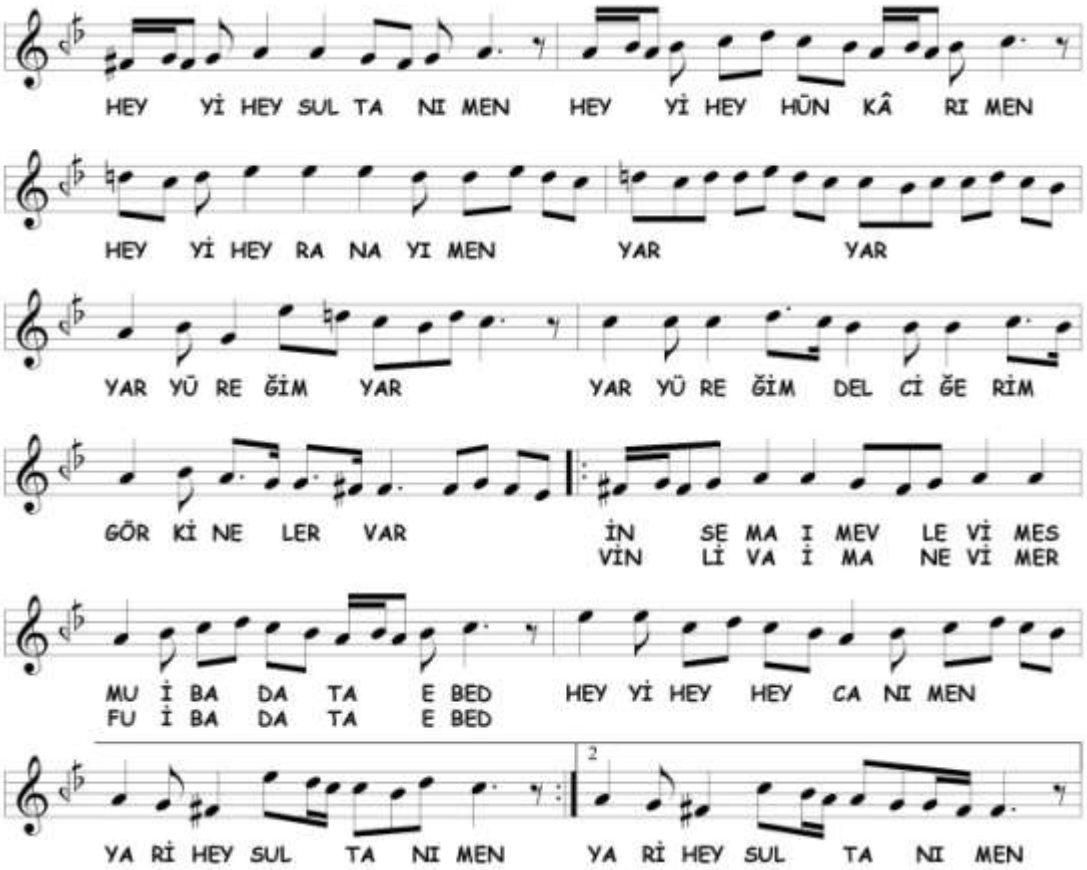

1B bölümüne **Irâk** makâmıyla başlanmış, hüseynî ve çargâh perdelerinde asma kalındıktan sonra **Bestenigâr** makâmına dönülerek cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

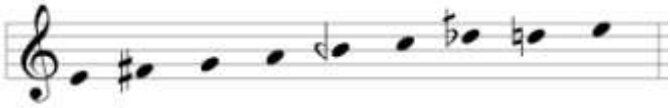

1C

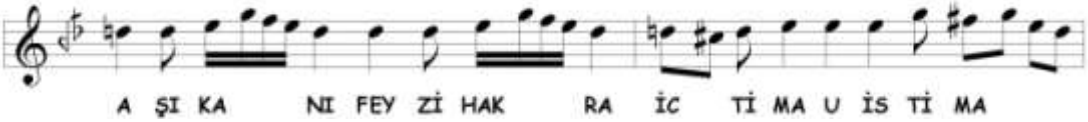

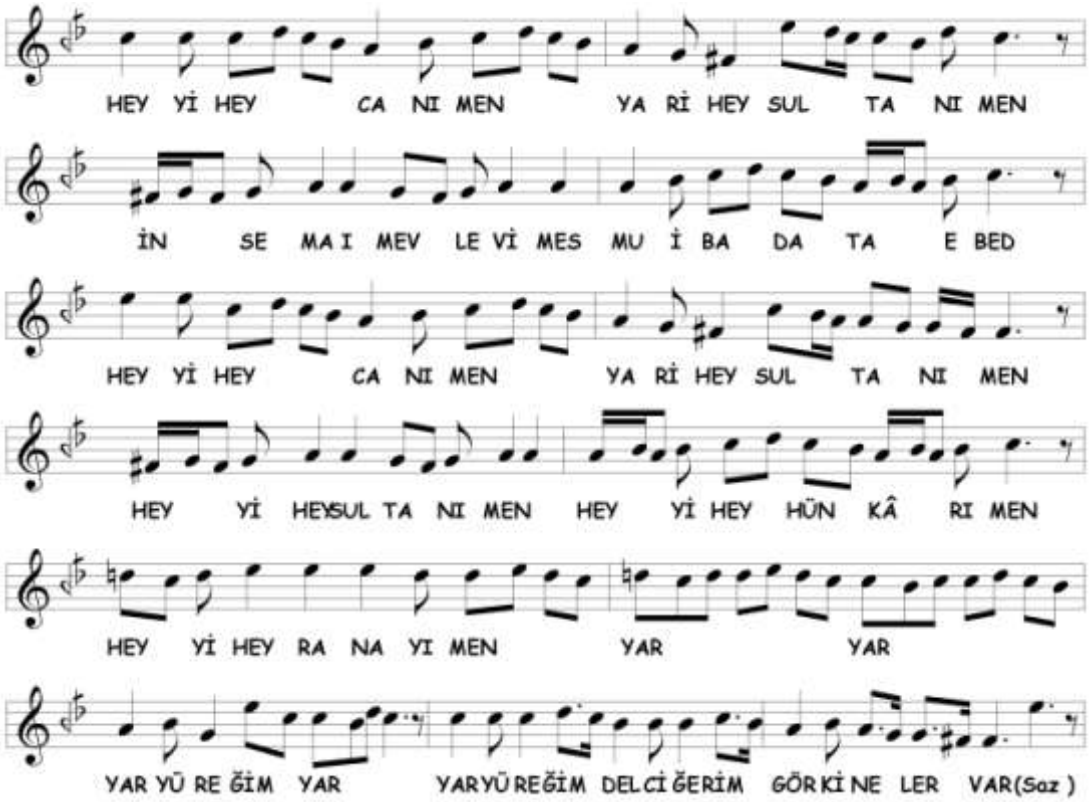

Nevâ'da Bûselik ve Rast seslerinde dolaşıldıktan sonra tekrar **Bestenigâr** seslerine geçilerek çargâh'da kalınmıştır. 1B bölümünün son dört ölçüsü (ikinci dolap) ve ardından ilk yedi ölçüsü tekrar edilmiş ve hüseynî açılarak 1D bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

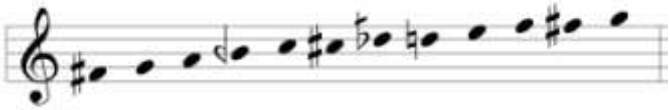

1D

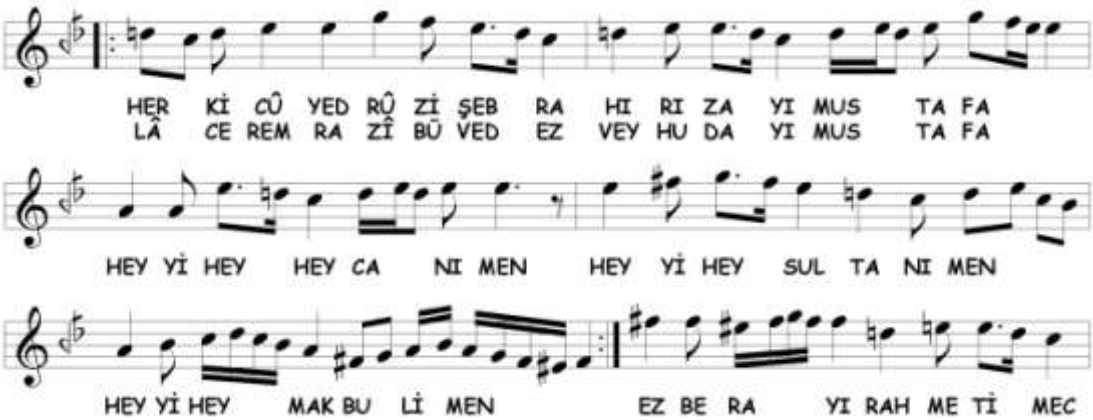

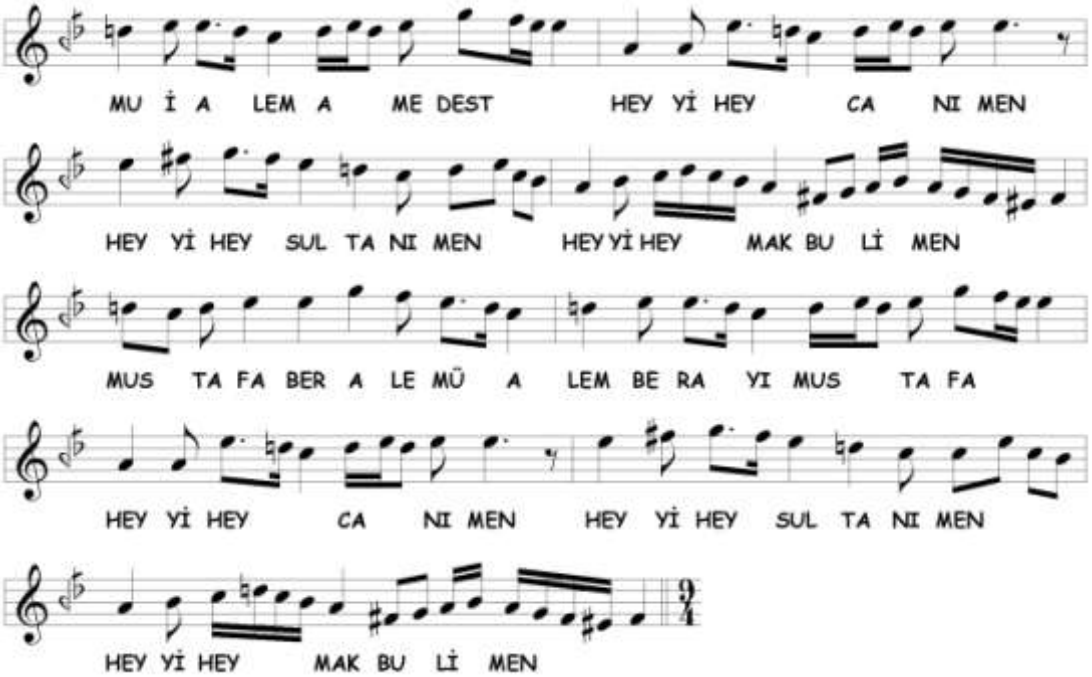

1D bölümünde **Dilkeşhâverân** makâmına kesin geçki yapıldığını görüyoruz. Hüseynî makâmında dolaşıldıktan sonra Irâk karâr verilmiştir. Daha sonra baştaki beş ölçünün ezgisi tekrar edilmiş ve birinci selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

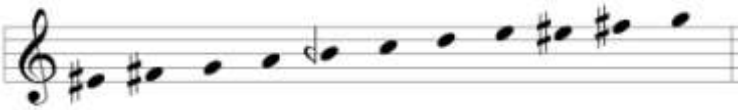

İkinci Selâm

2A

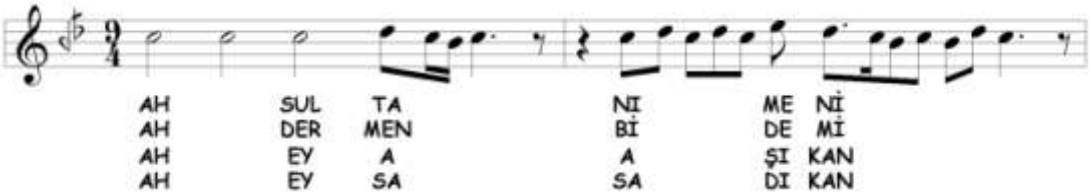

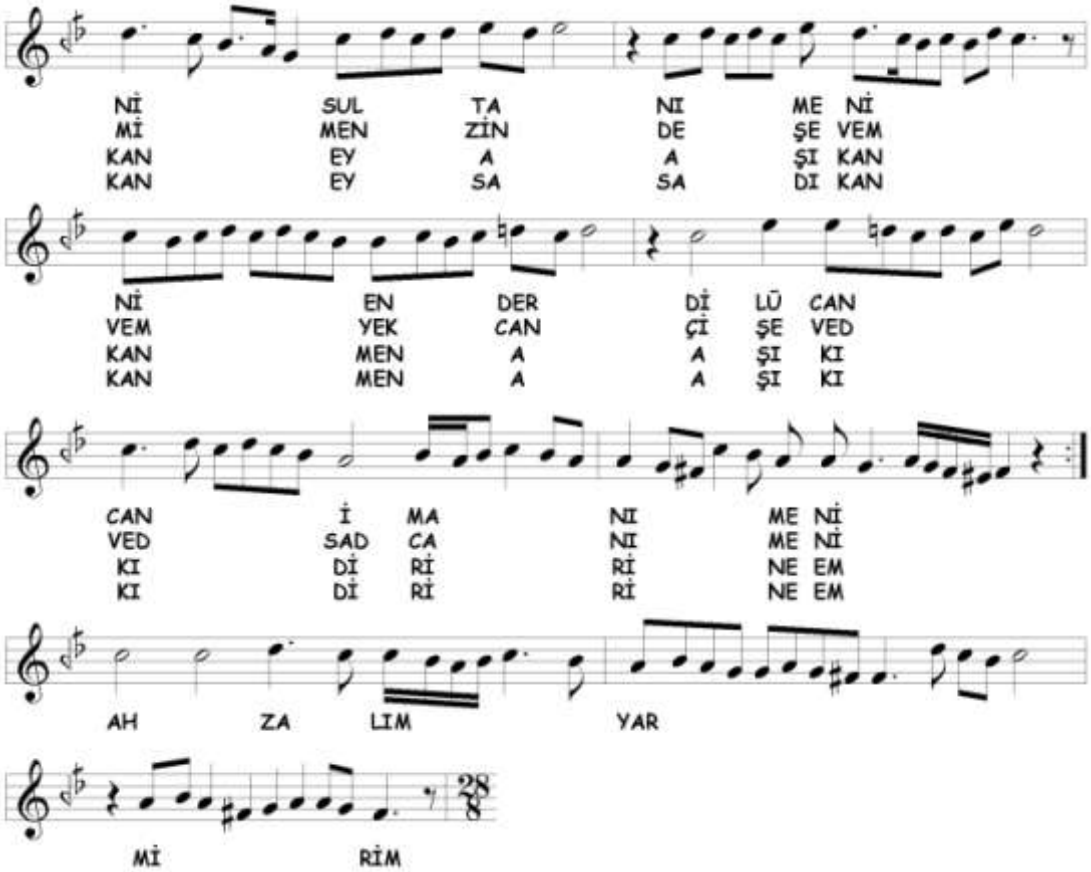

İkinci selâmda **Bestenigâr** makâmıyla seyredilmiştir. Arada nevâ perdesinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

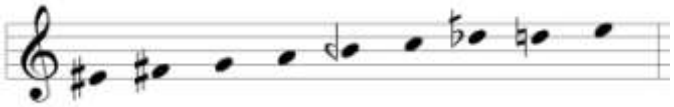

Üçüncü Selâm

3A

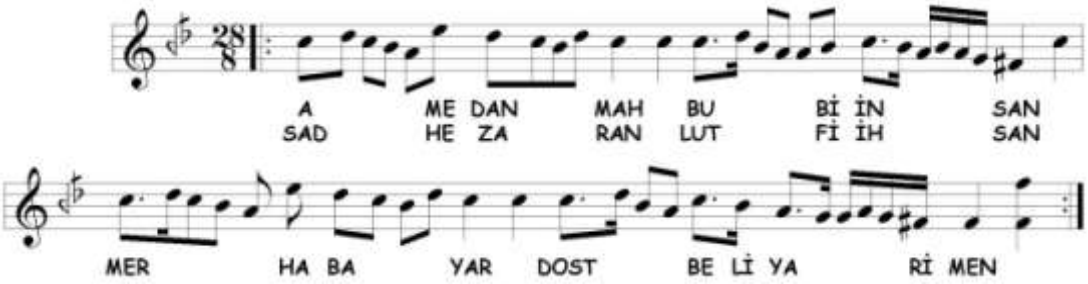

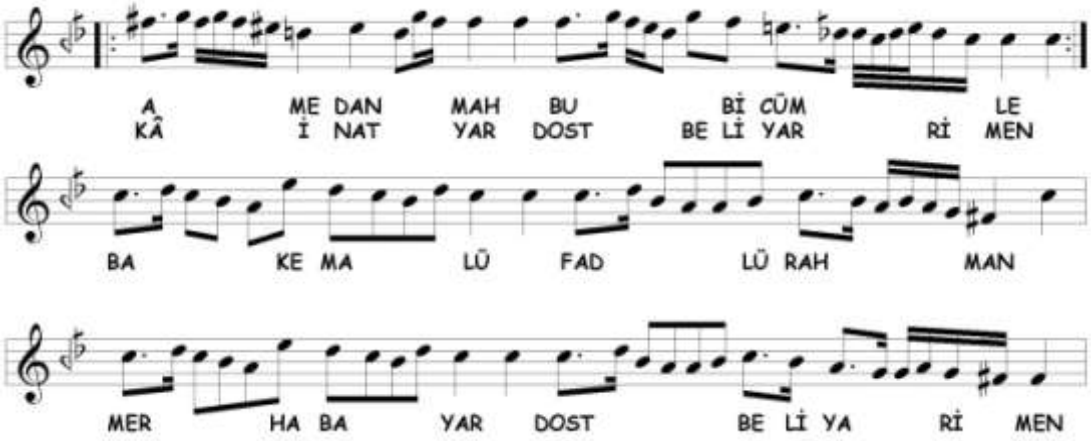

Üçüncü selâmda **Bestenigâr** makâmına devam edilmektedir. Arada evc perdesinde kısa bir kalış yapılmıştır. Son üç satırın ezgisi bir defa daha tekrar edildikten sonra karâr Aksak Semâî usulü içinde verilerek terennüm bölümüne geçilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak acem-aşîrân yedeni kullanılmamıştır.

3B

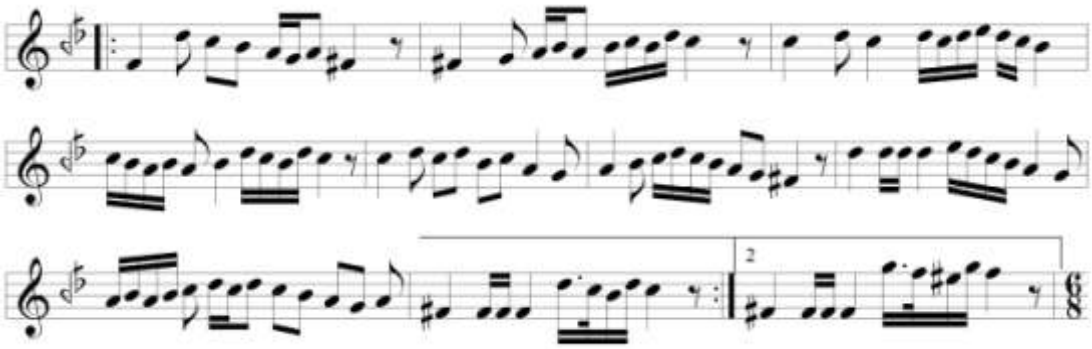

Terennüm bölümünde **Bestenigâr** makâmına devam edilmektedir. En sonunda evc açılarak Yürük Semâî bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

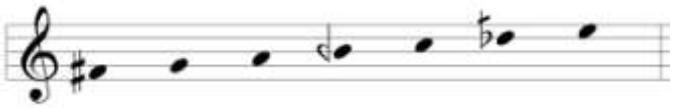

3C

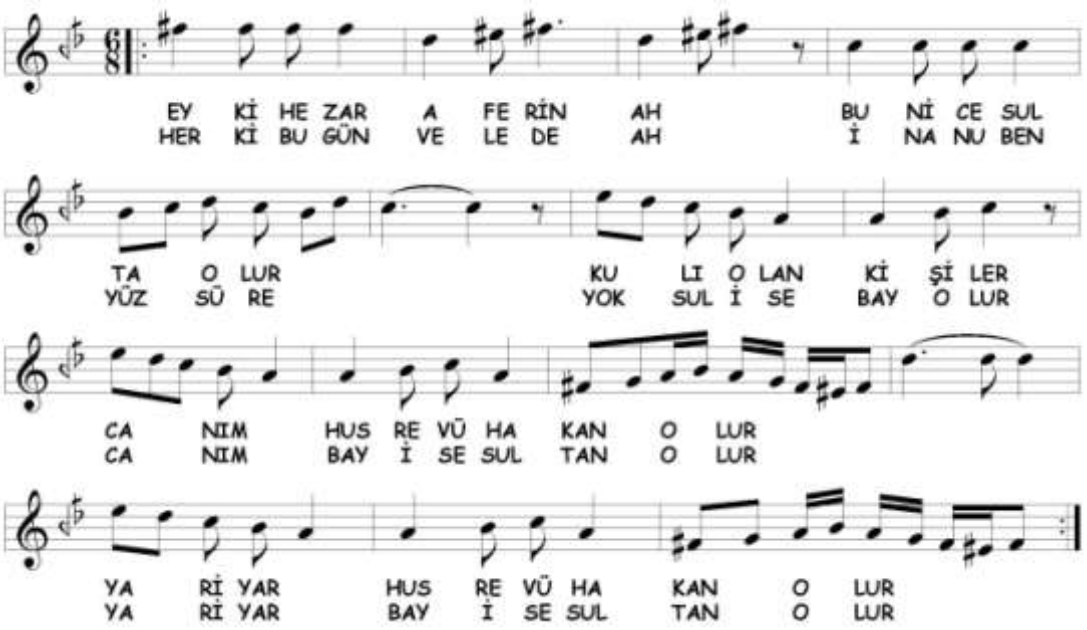

Bölüme evc açılarak girilmiş acem yedeni ile evc'de kalışlardan sonra **Bestenigâr** makâmı ile devam edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

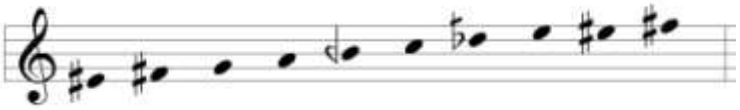

3D

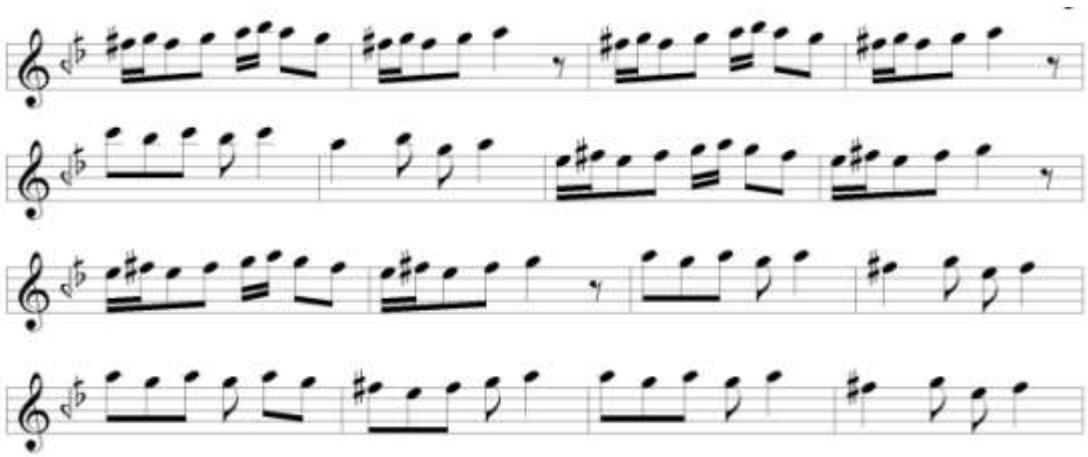

Terennüm bölümünde **evc üzerinde Irâk** makâmına geçilmiştir. Muhayyer ve gerdâniye perdelerinde asma kalındıktan sonra evc'de karâr verilerek 3E

bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

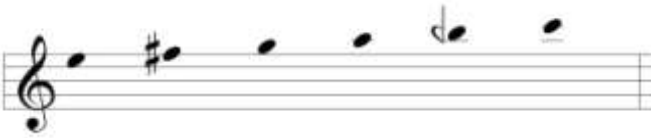

3E

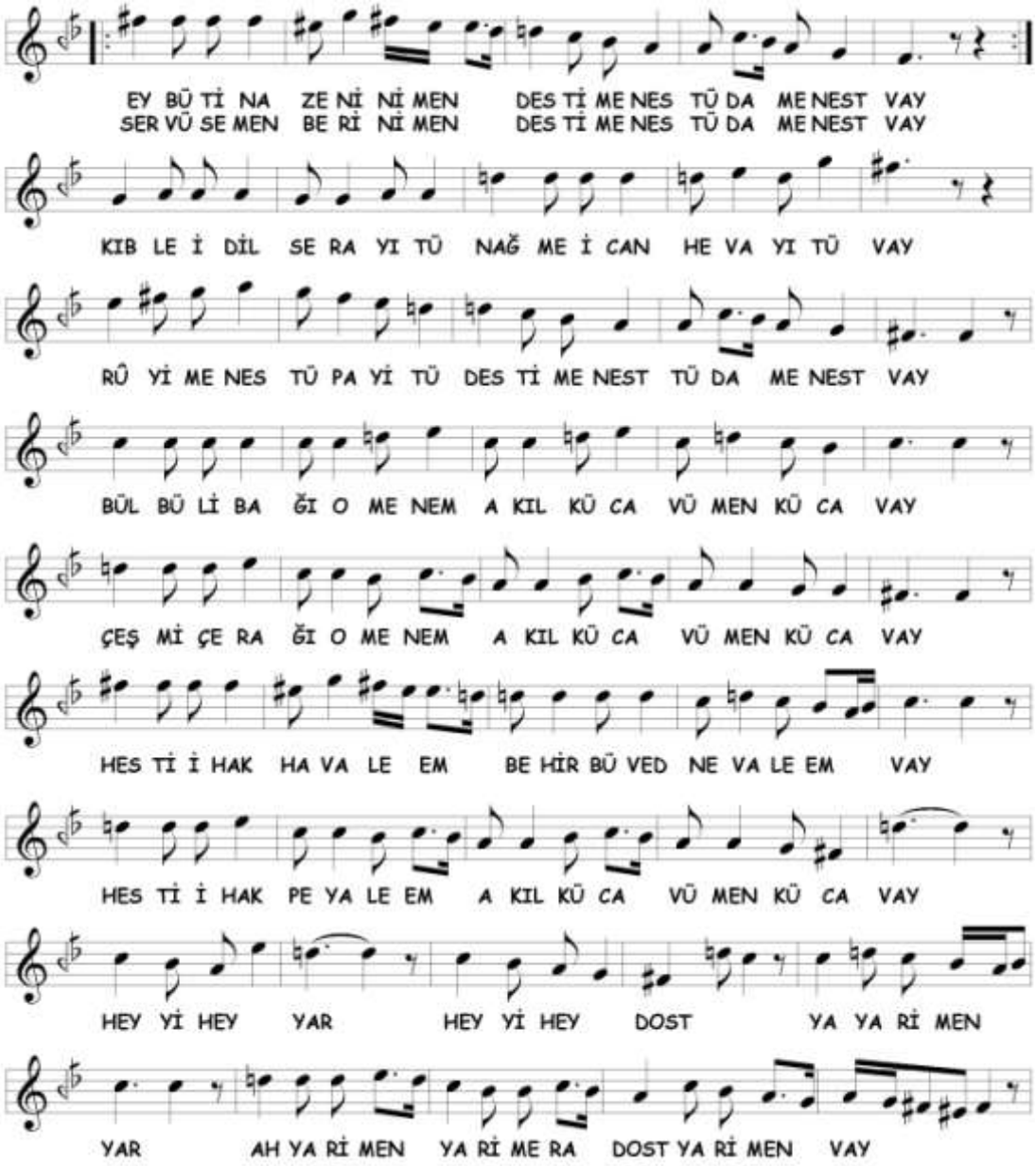

Bu bölümde **Evc** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Evc'de kalışlar yapıldıktan sonra Irâk dizisi ile ırâk'a inilmiştir. 3D bölümündeki terennüm tekrar

edildikten sonra diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

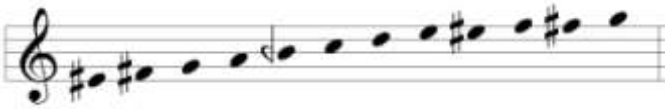

3F

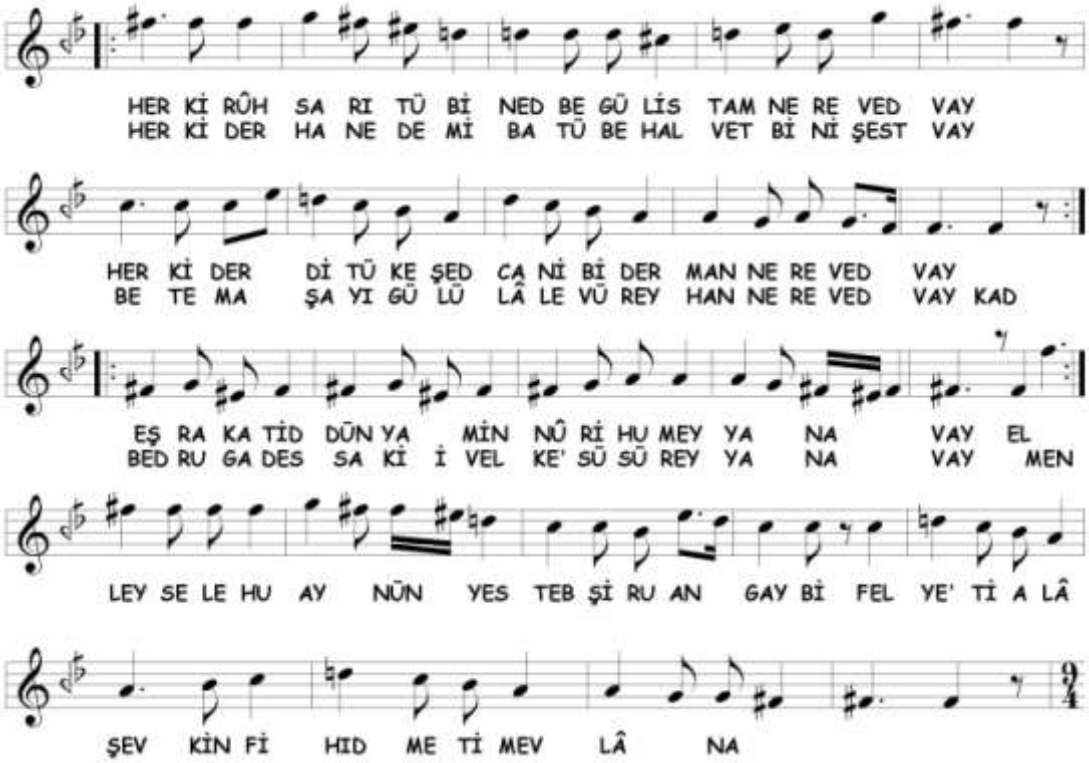

Üçüncü selâm **Evc** makâmıyla sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 3E bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

2A bölümünde ilk dört satırın ezgisi tekrar edilerek **Bestenigâr** makâmıyla dördüncü selâm bitirilmiştir.

C. Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 4 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bestenigâr
2. Dilkeşhâverân
3. Evc
4. Irâk (yerinde ve evc üzerinde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bestenigâr Irâk Dilkeşhâverân	Bestenigâr	Bestenigâr Irâk (evc üzerinde) Evc	Bestenigâr

BEŞİNCİ BÖLÜM

XIX. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. ALİ NUTKÎ DEDE'NİN (27.07.1762-04.09.1804) ŞEVK U TARÂB MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ[239]

A. Şevk u Tarâb Makâmı

Şevk u Tarâb makâmının tarifini ilk olarak Hâşim Bey'in edvârında görüyoruz. Hâşim Bey, makâmın Sabâ üslûbu ile hareket ettiğini yazarak muhayyer'e kadar genişlediğini ve karâra giderken kürdî ve hüseynî-aşîrân perdesiyle yegâh'a kadar inip hüseynî-aşîrân'da karâr verdiğini yazmaktadır.[240] Kâzım Uz, makâmın Sultan Üçüncü Selîm'e ait olduğunu belirterek, Sabâ başlayıp acem-aşîrân'da karâr verdiğini ama hüseynî-aşîrân'da karâr vermesinin de câiz olduğunu yazmaktadır.[241] Arel makâmı iki nevî olarak anlatmıştır. Birinci nevî, Sabâ makamı ile acem-aşîrân perdesindeki Çargâh makâmının ve aşîrân perdesindeki Kürdî dörtlüsünün birbirlerine eklenmesinden hâsıl olmuştur. Hüseynî-aşîrân'da karar verir. İkinci nevî ise, Sabâ makâmının dizisiyle acem-aşîrân'daki Çargâh makâmının dizisinden mürekkeptir. Acem-aşîrân perdesinde karar verir. Seyir, inici-çıkıcıdır.[242] Suphi Ezgi, Arel'in ikinci nevî tarifindeki perdeleri vererek iki durağı olduğunu, birincisinin hüseynî-aşîrân ikincisinin acem-aşîrân olduğunu yazar.[243] Ekrem Karadeniz farklı bir tarifle karşımıza çıkmaktadır. Ona göre makam, Çargâh ve Acem-Aşîrân makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir.[244]

---

[239] Nutkî Ali Dede, Şevk u Tarâb makâmından bestelediği Mevlevî Âyînini öğrencisi Dede Efendi'ye ithâf ettiği için eser, bir çok kaynakta Dede Efendi'ye ait olarak gösterilmektedir. Ancak Dede Efendi'nin eser hakkındaki beyanı şöyledir: *"Şeyhim, azîzim, Yenikapı Şeyhi Ali Efendi Hazretlerinin rey ve tedbiri ve her bir nağmede ta'rifi munzam olduğundan hâlen okunan bestede medhâlim yoktur. Hâl-i hayatlarında tenbihleri mucibince, kendi isimlerini ihfâ ve bâlâsına, bu fakîrin ismini tahrîr buyurup, fakîri alâ-tarîki'l hediye ihsân buyurdular. El-fakîr Dervîş İsmail."* Çevikoğlu, *a.g.e.* , s. 108

[240] Tırışkan, a.g.e. , s. 36

[241] Oransay, a.g.e. , s.68

[242] Arel, a.g.e. , s.146, 152

[243] Ezgi, a.g.e. , s.199

[244] Karadeniz, Üçüncü Selîm'in bu makamdan bestelediği Kâr'ın, acem-aşîrân perdesinde bitirdiği halde, yine aynı makâmla bestelediği Semâî ve Beste'yi hüseynî-aşîrân perdesinde bıraktığını belirterek, son zamanlarda bir kısım musiki erbabının buna bakarak Şevk u Tarâb makâmı ile aynı şekilde seyredip hüseynî-aşîrân perdesinde karâr veren Canfezâ makâmını birbirine karıştırdıklarını vurgulamıştır. Bazılarının Şevk u Tarâb makamının biri acem-aşîrân öbürü hüseynî-aşîrân perdesinde karâr veren iki türü olduğunu iddiaya kalkıştıklarını belirterek Arel ve Ezgi tariflerini eleştirmiştir. Karadeniz'e göre, Şevk u Tarâb makâmı yalnız acem-aşîrân perdesinde karâr verir. hüseynî-aşîrân perdesinde karâr veren Canfezâ makamıdır. Karadeniz, a.g.e. , s.123. Ekrem Karadeniz, kitabında Canfezâ makâmına iki örnek vermiştir. Biri, Pencgâh Âyîn-i Şerîfinde üçüncü selâm'daki terennümdür. (Pencgâh Âyînindeki 3D bölümünün dip notuna bakınız) İkincisi ise, Ahmed Avni Konuk'un Kâr-ı Nâtık'ındaki Canfezâ kısmıdır. Bu örneklerde gösterilen ezgiler biri hüseynî'de biri

B. Şevk u Tarâb Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

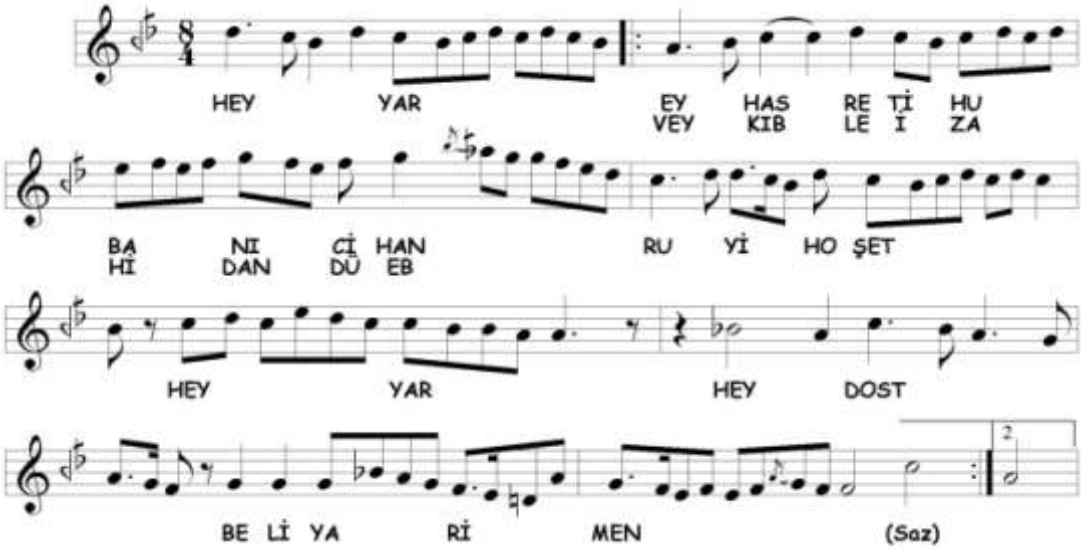

Selâma çargâh civarından başlanmıştır. Sabâ makâmında dolaşıldıktan sonra kürdî perdesi alınarak yegâh'a kadar Bûselik'li inilmiş ve acem-aşîrân'da karâr verilerek ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

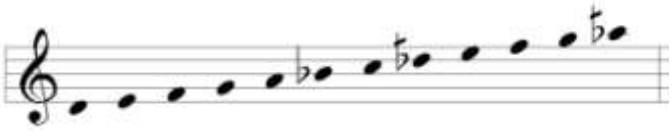

1B

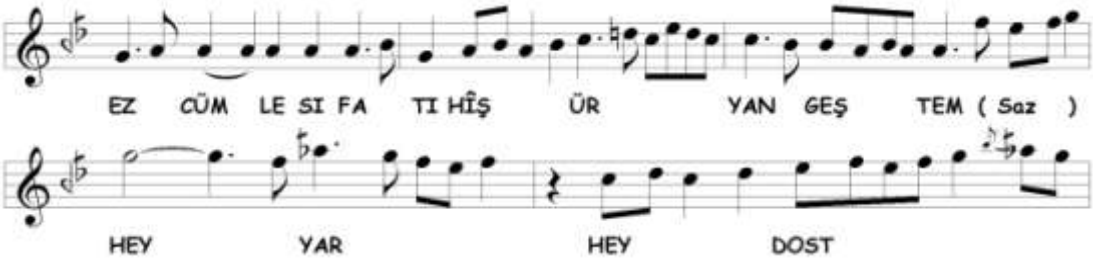

aşîrân'da olmak üzere Uşşâk sesleri ile biten ezgilerdir. Karadeniz'in bu örnekleri vererek Arel ve Ezgi tarifini eleştirmesini anlayamadık. Çünkü bu tariflerde aşîrân'da Kürdî'li karâr verilir. Canfezâ ise Uşşâk'lı karâr verir. Yani Canfezâ ile hüseynî-aşîrân'da biten Şevk u Tarâb makâmının karâr nağmeleri birbirinden farklıdır. Hüseynî-aşîrân'da biten Şevk u Tarâb eserler, kürdî perdesini alarak hüseynî-aşîrân'a inmişlerdir. En azından elimizdeki notalar bunu gösteriyor

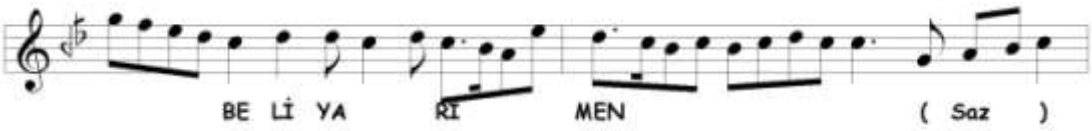

Uşşâk makâmı ile başlanan bölümde sonra ikinci nevî **Çargâh** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Bu bölümümden sonra 1A bölümü ikinci ölçüden itibaren tekrar edilmiş, sonunda gerdâniye'ye çıkılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

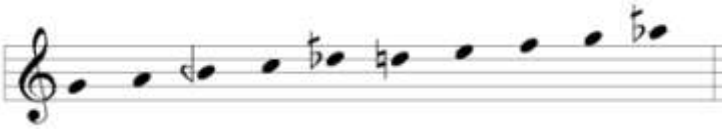

1C

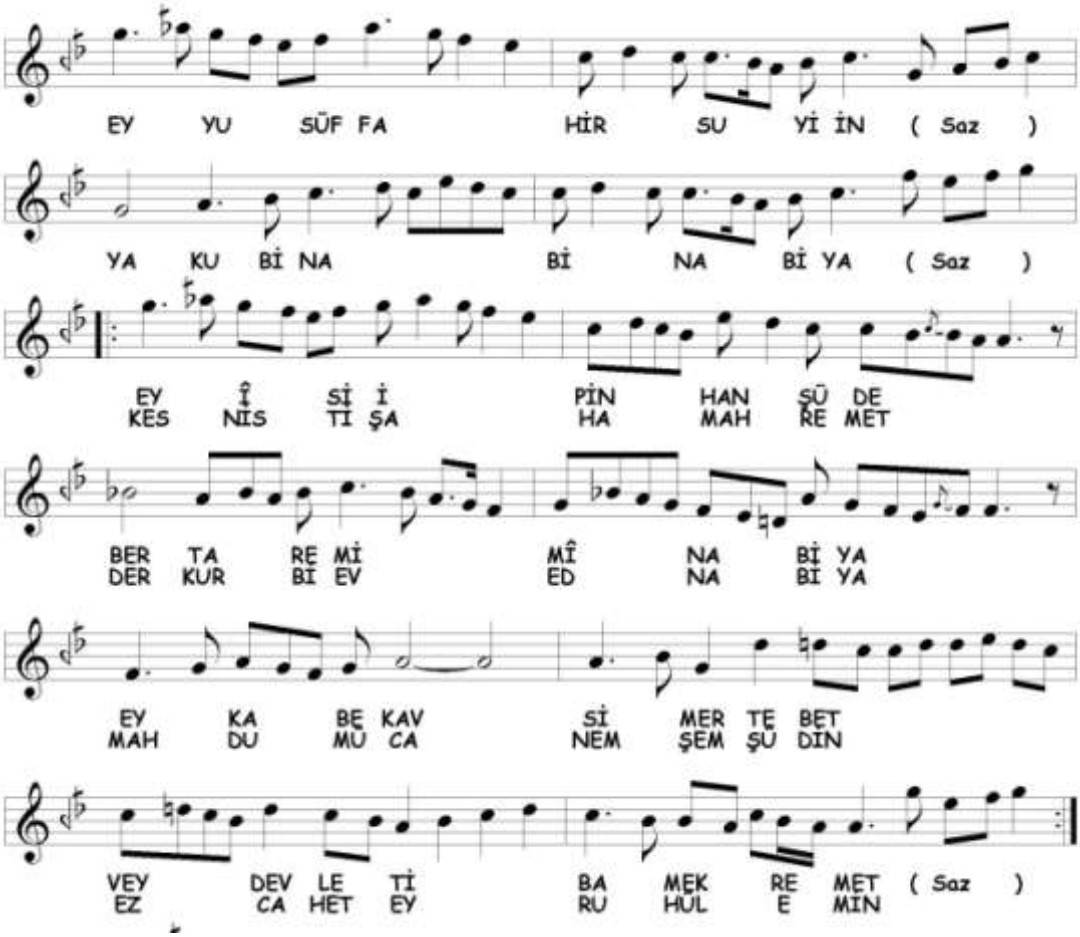

İkinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmı ile başlayan bölümde karâra varıldıktan sonra nevâ perdesi alınarak **Uşşâk** makâmına geçilmiştir. 1C bölümünün son dört

satırı tekrar edilmiş ve sonunda çargâh açılarak 1D bölümüne bağlanmıştır. Şevk u Tarâb makâmı işlenirken kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Uşşâk makâmı seyrinde kullanılan perdeler aşağıdaki gibidir.

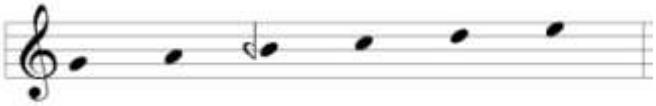

1D

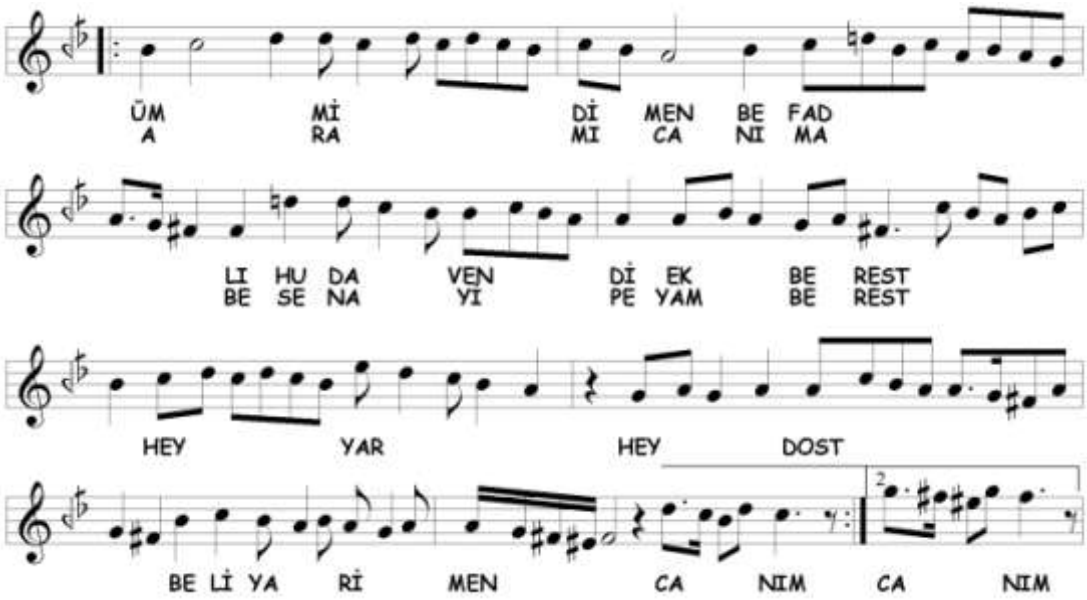

Bestenigâr makâmına kesin geçki yapılmıştır. Sabâ ve Irâk makâmı seslerinde dolaşıldıktan sonra Bestenigâr perdeleriyle karâra varılmıştır. İkinci tekrarın sonunda evc açılarak 1E bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

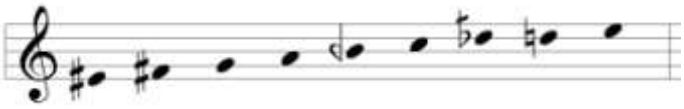

1E

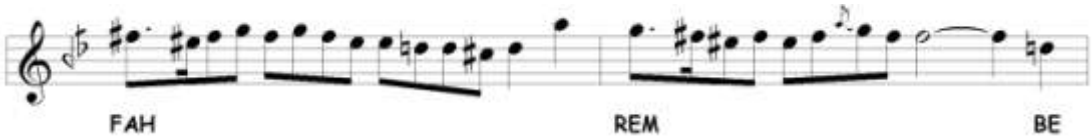

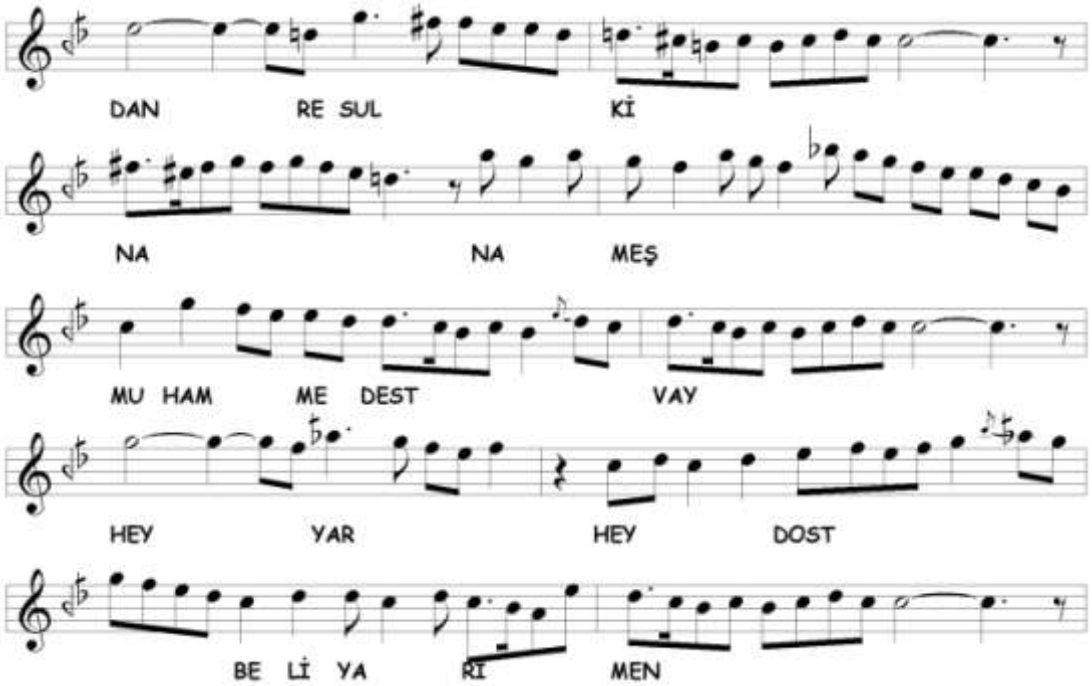

Bölüme evc açılarak başlanmış, evc ve nim hicâz üzerinde asma kalındıktan sonra acem ve sünbüle perdeleri alınarak çargâh üzerinde Hicâz seslerine geçilmiş ve çargâh'da kalınmıştır. 1D bölümü tekrar edilip Bestenigâr makâmıyla karâr verildikten sonra nevâ açılarak 1F bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

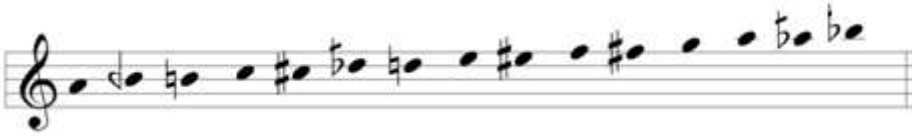

1F

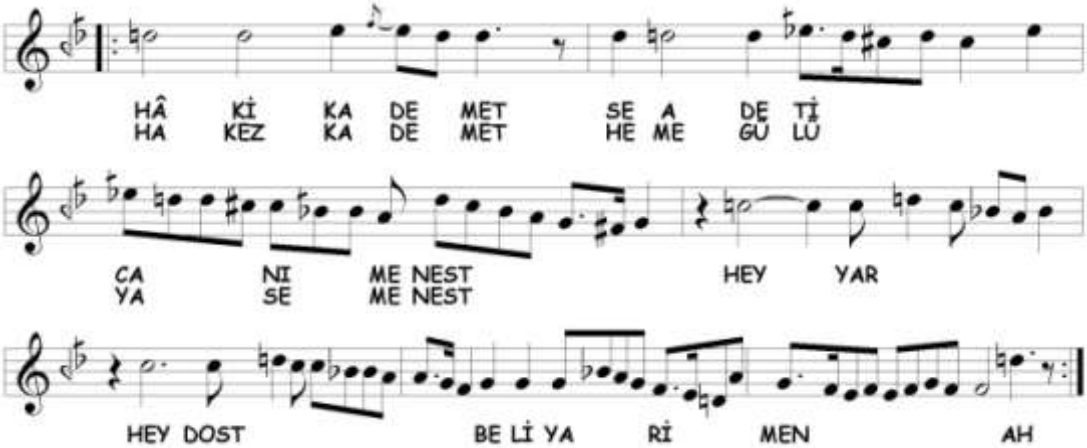

Hisâr perdesi alınarak yerinde **Nikrîz**'li[245] kalıştan sonra karâra Acem-Aşîrân sesleri ile varılarak, acem-aşîrân üzerinde birinci nevî **Çargâh**'lı kalınmıştır. Sonunda, nevâ tutularak 1G bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

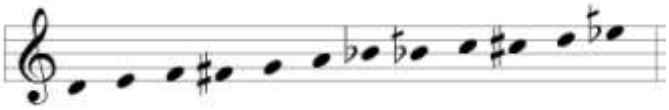

1G

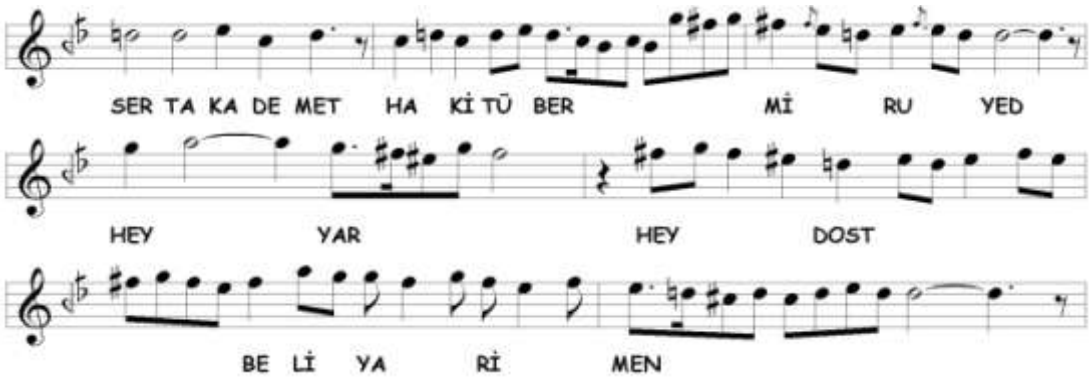

İkinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiştir. Seyirde nevâ üzerinde Rast seslerinde gezilmiş ve evc'de kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

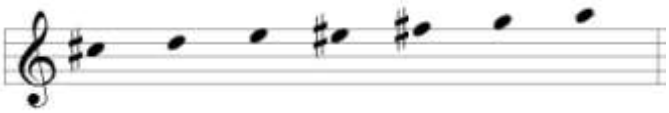

İkinci Selâm

2A

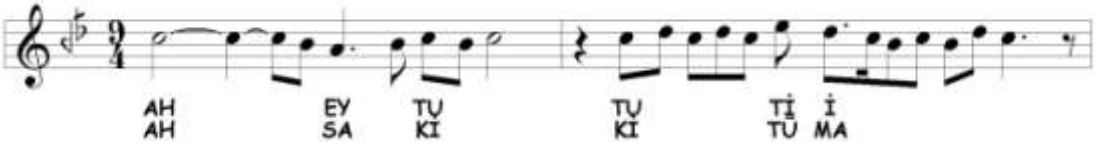

[245] Hisâr perdesinin alınmasından dolayı aklımıza Neveser makâmı gelmektedir. Fakat tahminimizce o zaman daha Neveser makâmı icat edilmemişti. Nâsır Dede'nin kitabında da tarifi yoktur.

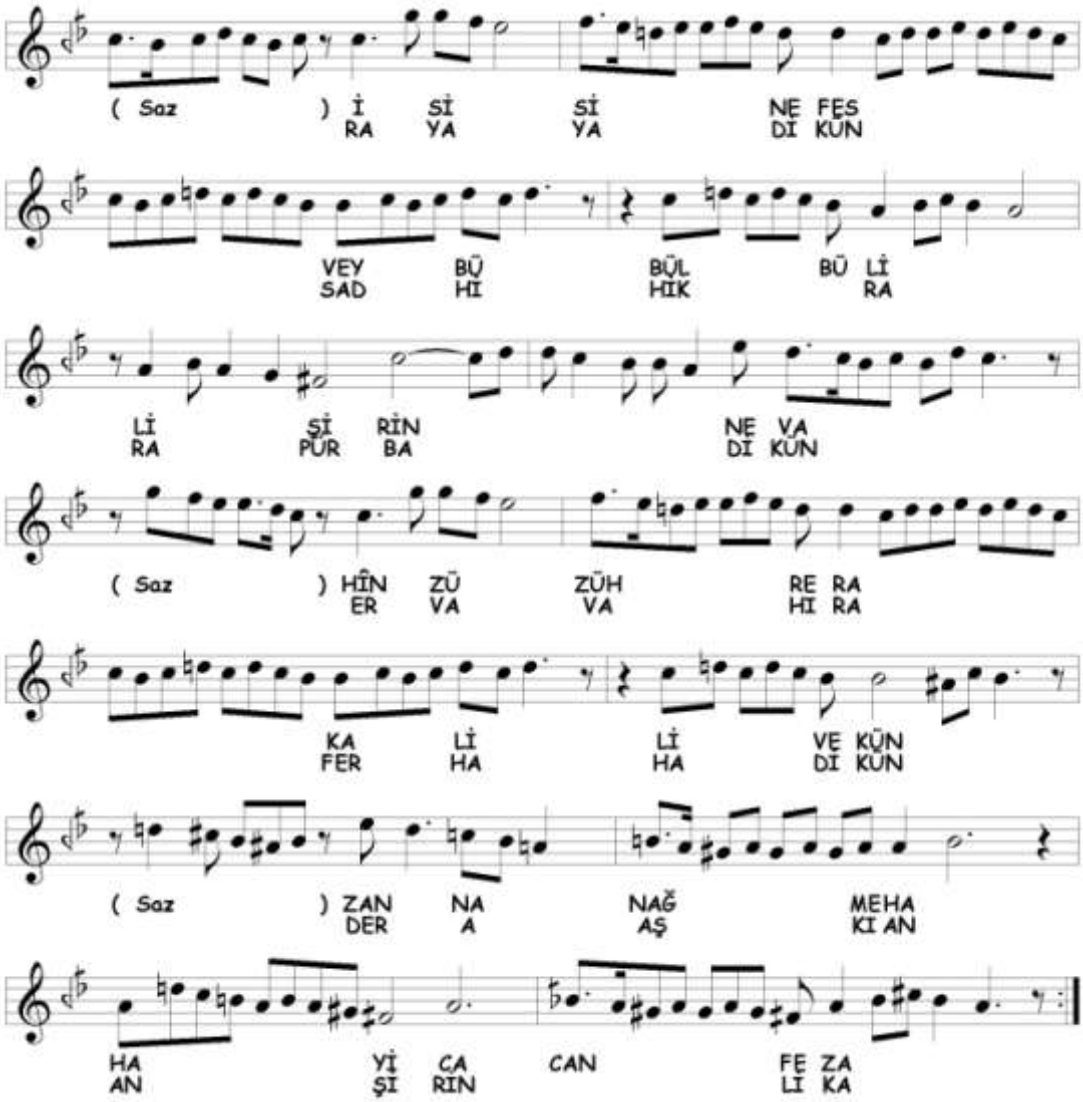

Selâma ikinci nevî **Çargâh** makâmı ile başlanmış, Irâk makâmından sonra yerinde Segâh'lı, Uşşâk'lı ve Bûselik'li kalış yapılmıştır. Sonunda Zengüle sesleri ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

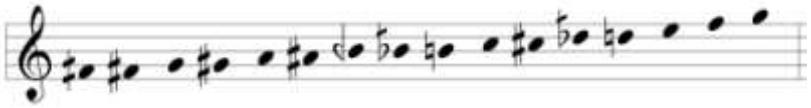

2B

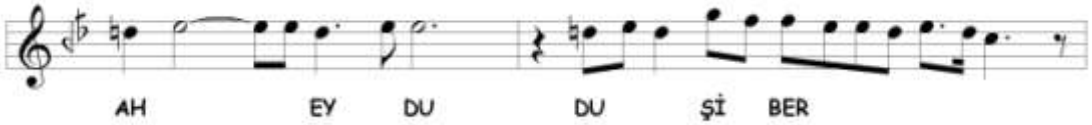

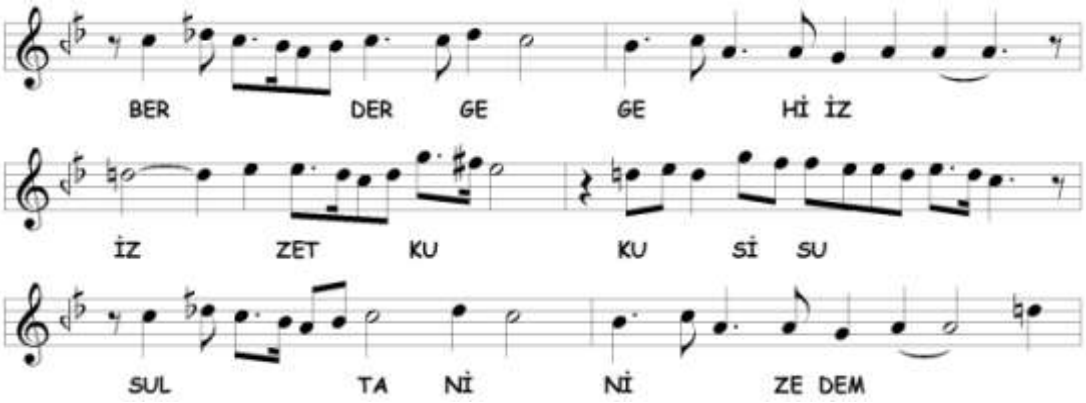

2B bölümüne **Kûçek** veya **Vecd-i Hüseynî** makâmı ile devam edilmektedir. Seyirde nevâ perdesini alarak hüseynî'de kalışlar yapıldıktan sonra Sabâ makâmıyla karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

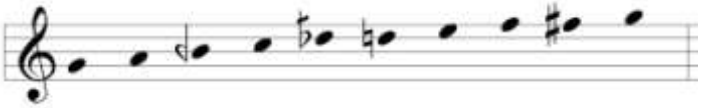

2C

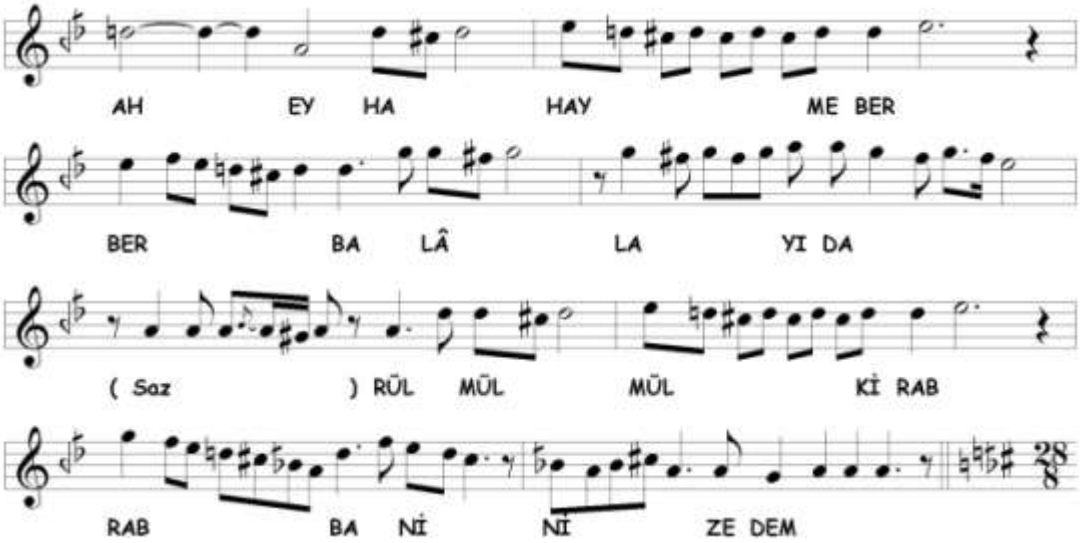

İkinci selâm **Uzzâl** makâmı ile sonlandırılmıştır.[246] Seyirde hüseynî perdesinde kalışlar yapıldıktan sonra Hicâz sesleri ile karâra varılmıştır. Bir ara

[246] 2B ve 2C bölümleri, aklımıza **Horasân** makâmını da getirmektedir. TRT repertuarında Kantemiroğlu'na ait peşrev ve saz semâî, Musi'ye saz semâî vardır. Kantemiroğlu'nun eserlerinde, Hüseynî ile başlayıp Sabâ makâmına geçilmiş ve Hicâz ile karâr verilmiştir. Musi'nin eserinde başta Hüseynî yoktur. Nevâ'da kalışlarla girilmiştir. Ama Kantemiroğlu'nda olduğu gibi Sabâ yapıldıktan

dügâh'da kalışta nim zengüle yedeni kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

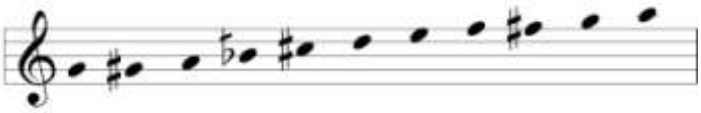

Üçüncü Selâm

3A

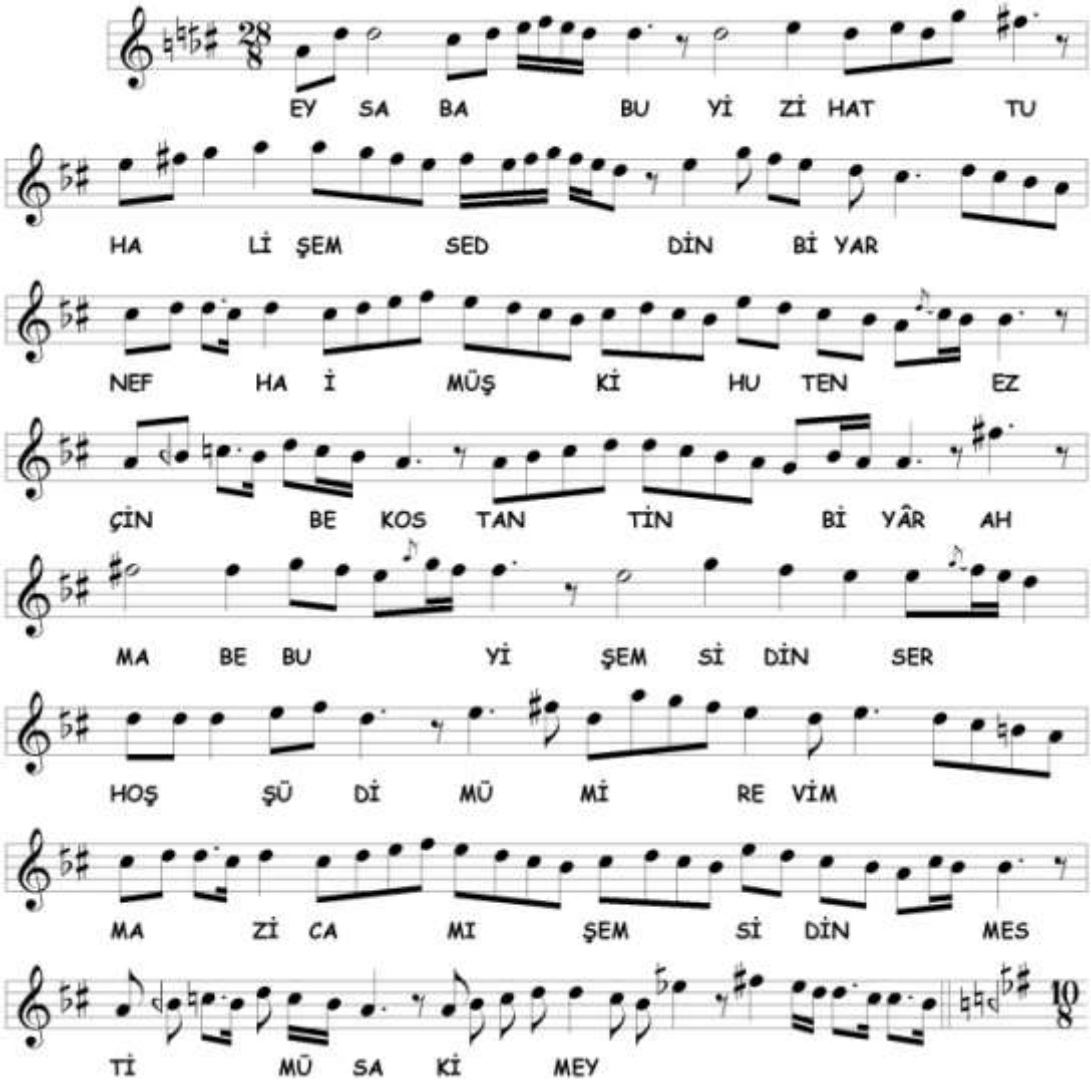

sonra Hicâz karâr verilmiştir. Horasân tanımını Artin'de bulabildik. Artin tanımında Sabâ makâmı yoktur. Uzzâl makâmı gösterildikten sonra çargâh'da karâr verilmiştir.

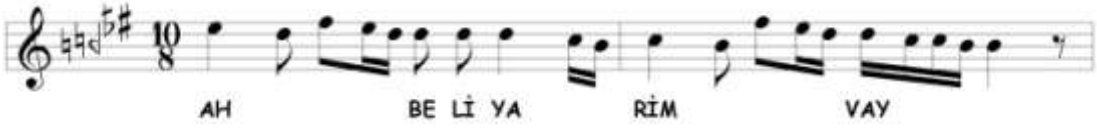

Üçüncü selâma **Uşşâkî Hicâz** veya **Hicâz(-ı) Acem** makâmıyla devam edilmektedir. Hicâz makâmı gösterildikten sonra Uşşâk dörtlüsü ile karâra gidilmiştir. Hicâz seyrinde evc'de asma kalınmış dügâh'a Nişâburek'li iniş yapılmıştır. Daha sonra **Hüzzâm** makâmına geçilerek segâh'da Aksak Semâi usûlü ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

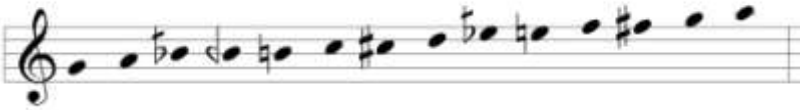

3B

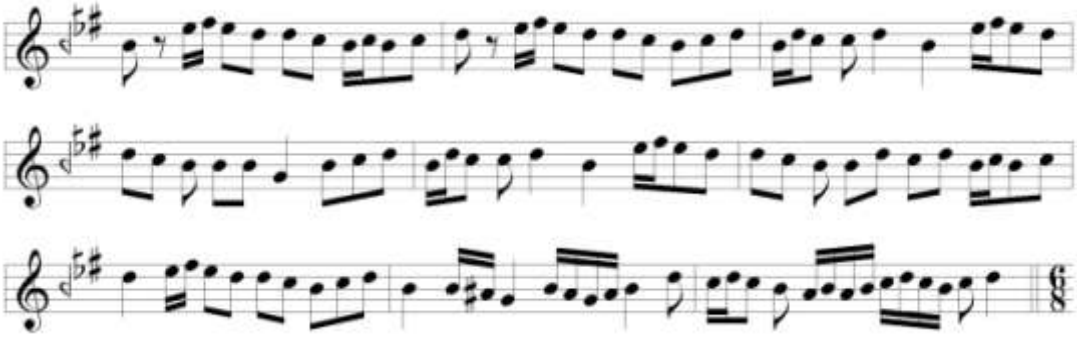

Terennüm bölümünde **Hüzzâm** makâmına devam edilmektedir. Seyirde Hüzzâm beşlisi seslerinde dolaşılmış, bir ara kürdî yedeni ile rast'a inilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

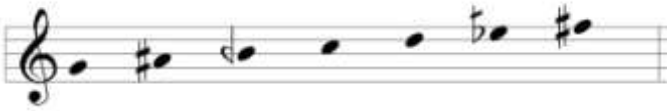

3C

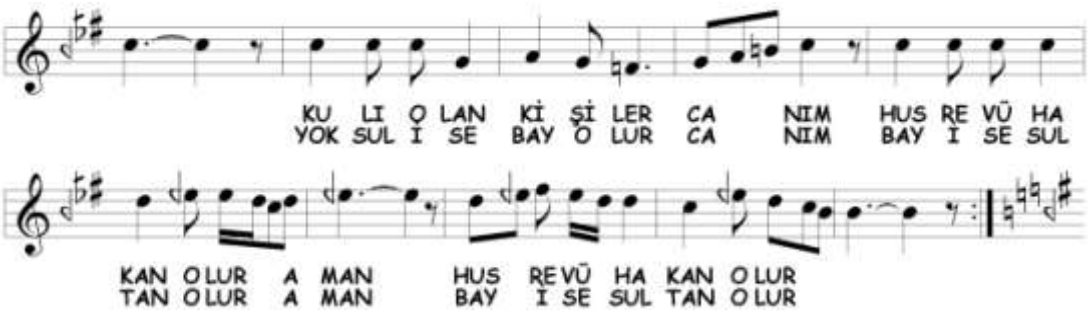

Nim hisâr perdesiyle nevâ perdesinde kalış yapılarak başlanmıştır. Sonra birinci nevî **Çargâh** seslerinde dolaşıp çargâh'da kalış yapıldıktan sonra acem-aşîrân'a inilmiş, tekrar çargâh tutulduktan sonra **Segâh** makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

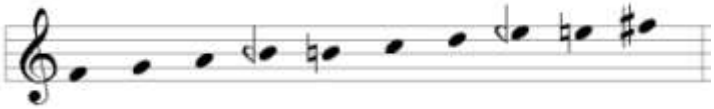

3D

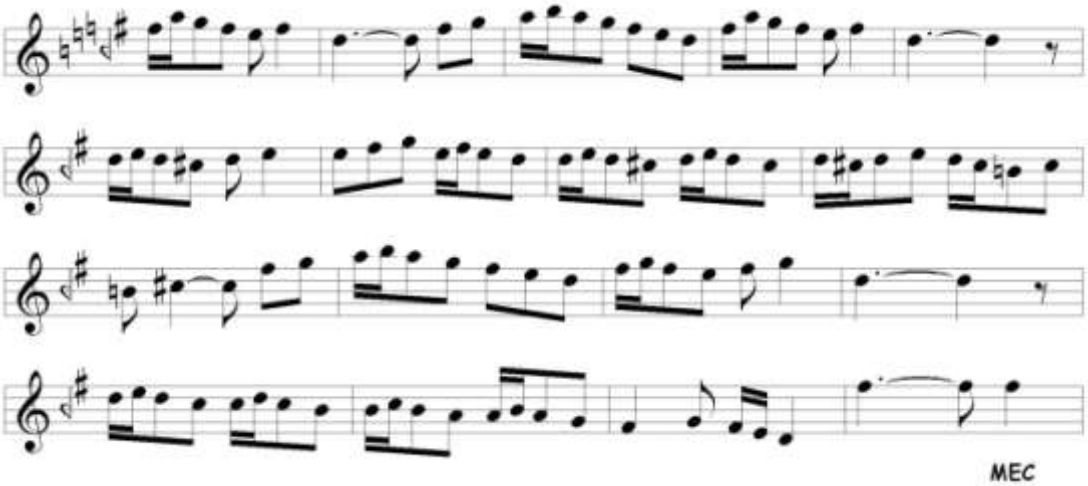

Terennüm bölümünde **Ferâhnâk** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ'da Rast ve yerinde Nişâbur seslerinde dolaşıldıktan sonra yegâh'a Rast'lı inilmiş, evc açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

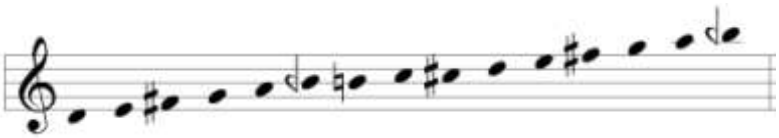

3E

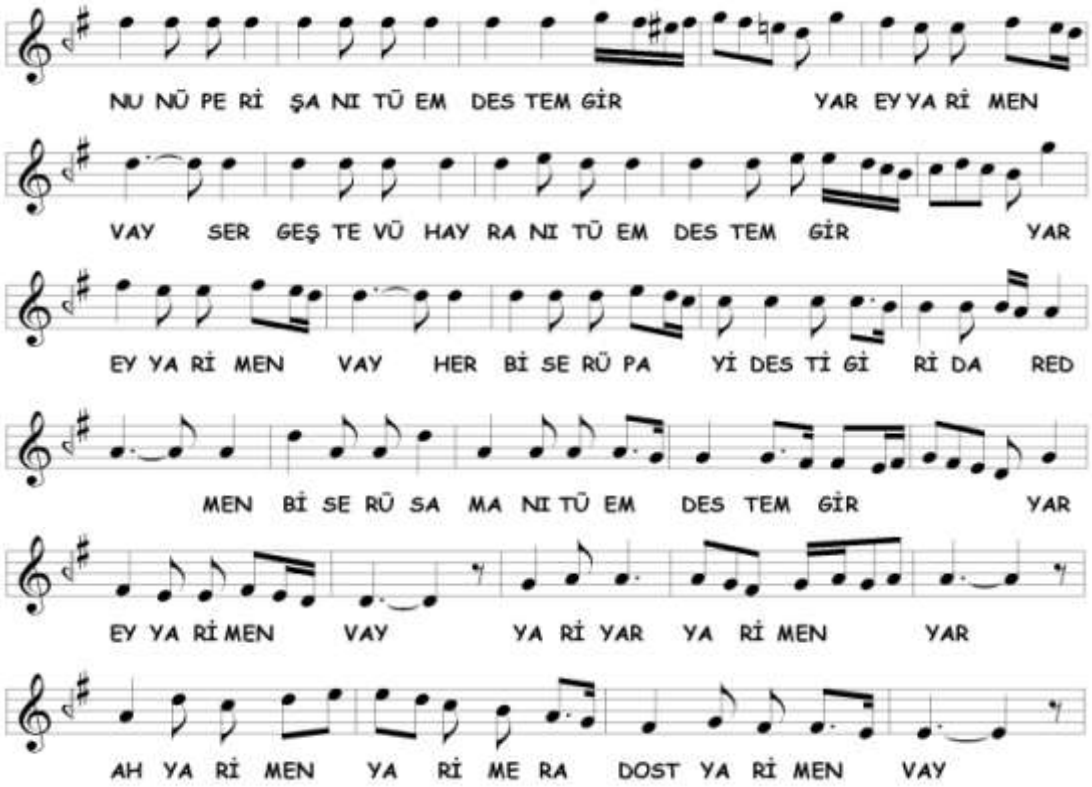

Evc perdesinde kalışlarla başlanan bölümde Yegâh makâmı gösterildikten sonra hüseynî-aşîrân'da kalınarak **Nühüft** makâmına kesin geçki yapılmıştır. 3D bölümündeki terennüm tekrar edildikten sonra gerdâniye açılmış ve 3F bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

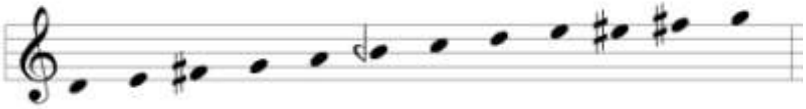

3F

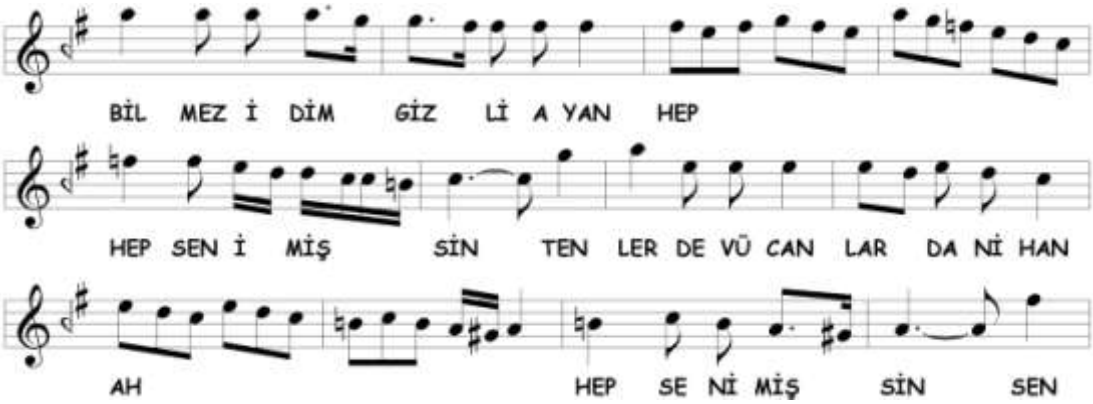

3F bölümünde **Evc-Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır. Evc ve çargâh'da kalışlardan sonra Bûselik makâmıyla dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

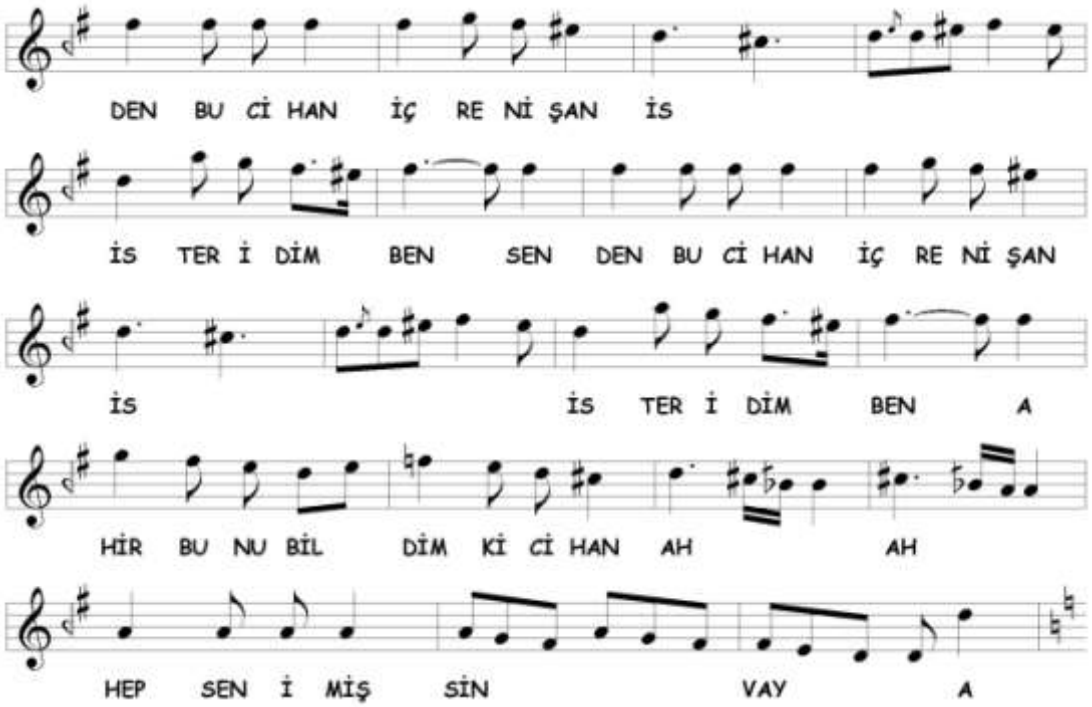

Nim hicâz üzerinde, Hicâz beşlisinde dolaşılarak evc, nevâ ve nim hicâz perdelerinde kalışlar yapılmış, yerinde **Hicâz** gösterildikten sonra rast beşlisi ile yegâh'a inilmiştir.[247] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

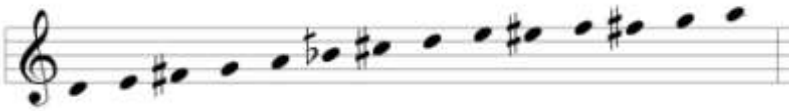

[247] Bu bölümdeki seyir, Ali Nutkî Dede'den sonra gelen İbrâhim Vefâ Efendi'nin (1871?-1903) icat ettiği **Gülşen-i Vefâ** makâmına benzemektedir. Bestekâra ait bir peşrev ve saz semâî'de seyre muhayyer'den başlanmış, gerdâniye, evc, hüseynî ve nevâ perdelerinde kalış yapıldıktan sonra Hicâz makâmına geçilmiş ve segâh-çargâh almaksızın yegâh'a Rast'lı inilmiştir. Makâm, seyre giriş bakımından ve karâra giderken dik kürdî ve nim hicâz perdelerini kullanması sebebiyle, Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ) makâmından ayrılır.

3H

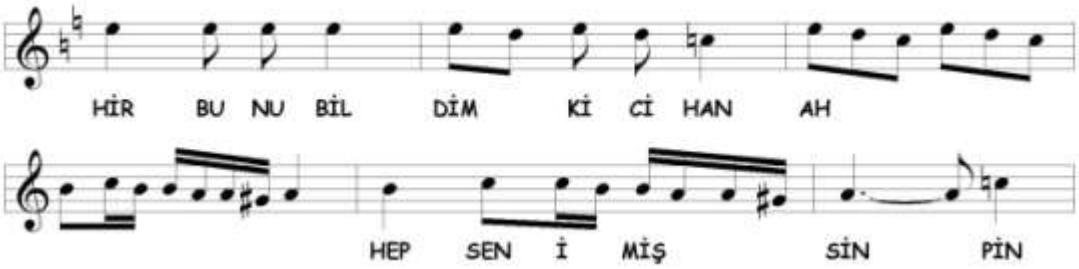

Bu bölümde **Bûselik** makâmına geçilmiştir. Bûselik beşlisinde dolaşılarak hüseynî ve çargâh perdelerinde asma kalındıktan sonra karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

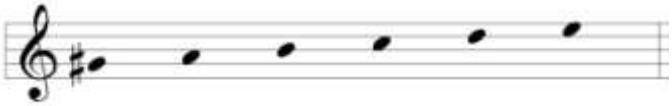

3I

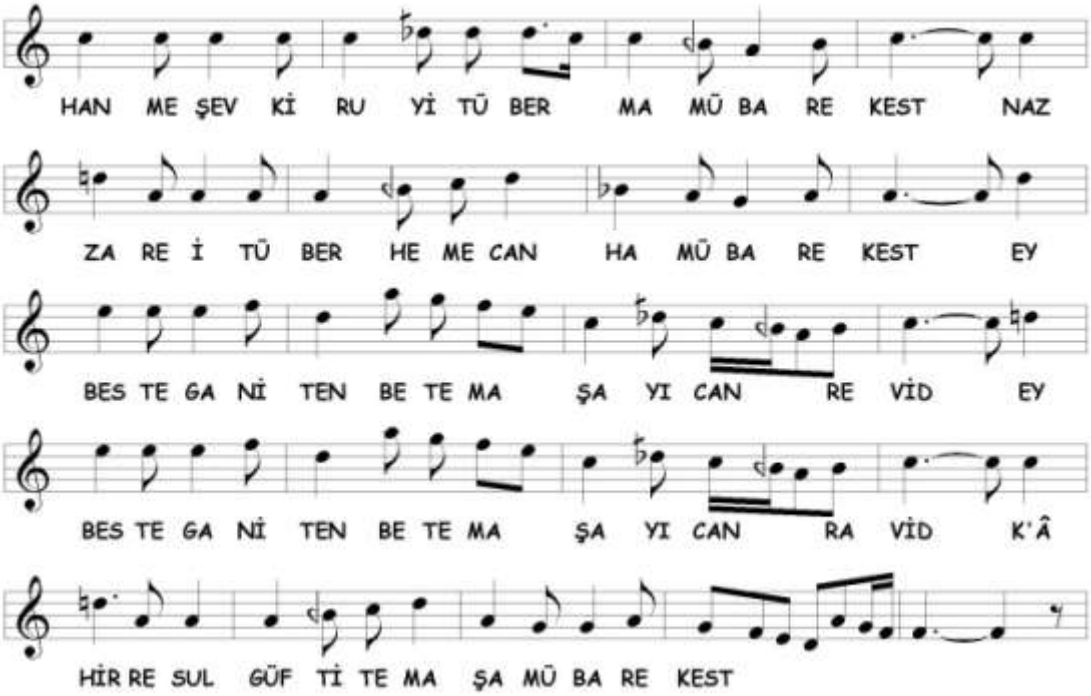

Acem-Bûselik âyînindeki 3I bölümünün ezgileri kullanılarak Sabâ-Zemzeme (Zemzeme) makâmına geçilmiş fakat sonunda diğer âyîndeki gibi dügâh'da Kürdî'li kalınmayıp, acem-aşîrân'a inilerek ikinci nevî **Şevk u Tarâb** ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

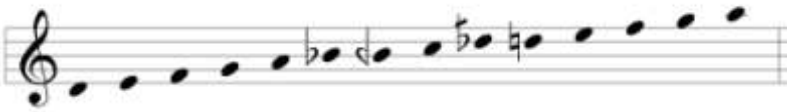

3İ

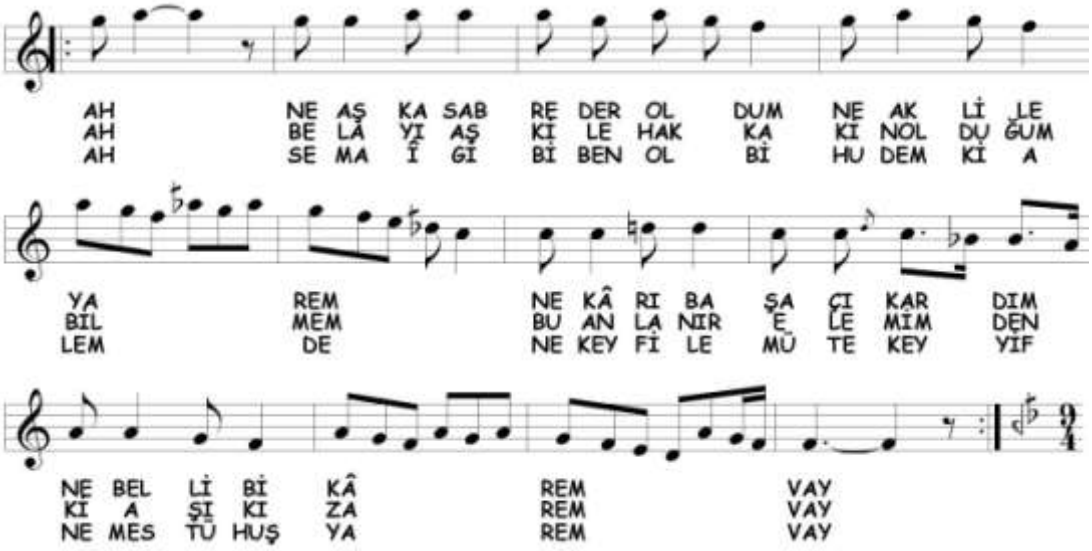

Muhayyer ve acem perdelerinde kalışlarla başlayan bölümde, şehnâz perdesi alınarak çargâh'a Hicâz'lı inilmiş ve Acem-Aşîrân seslerine geçilerek ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmıyla selâm bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

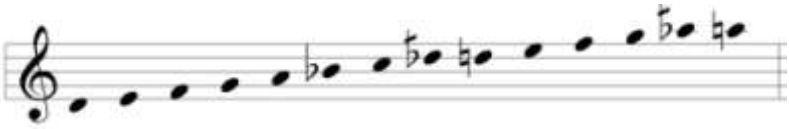

Dördüncü Selâm

4A

2A bölümü tekrar edilmiştir.

4B

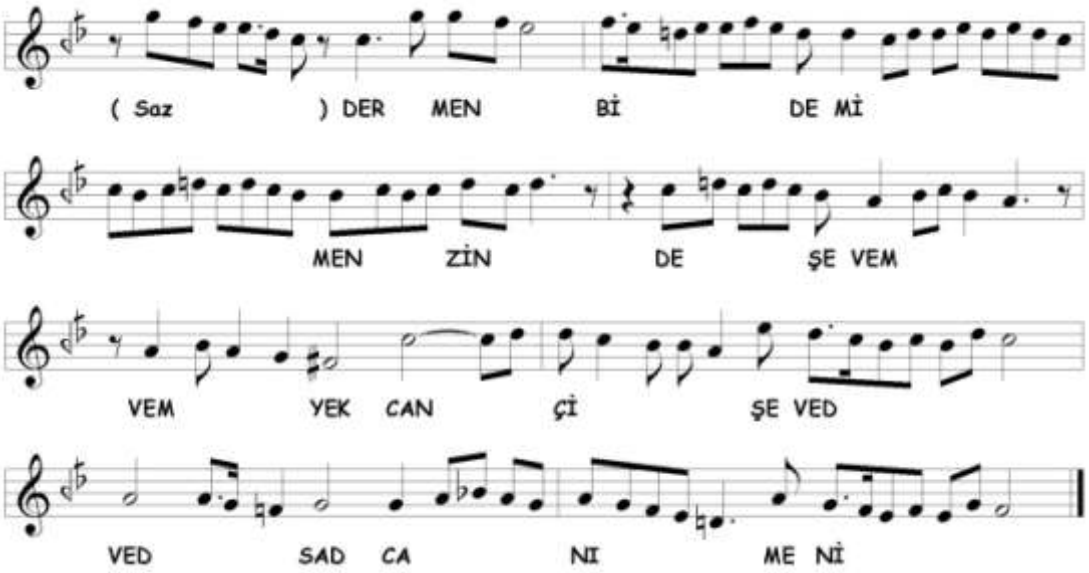

Irâk makâmına geçki yapılmış ve ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmı ile selâm bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

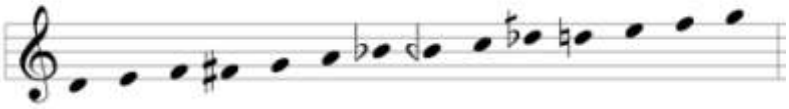

C. Şevk u Tarâb Âyîninde Tespit Edilen makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 17 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bestenigâr
2. Bûselik
3. Çargâh (ikinci nevî)
4. Çargâh (birinci nevî-acem-aşîrân üzerinde)
5. Evc-Bûselik
6. Ferâhnâk
7. Hicâz(-ı) Acem veya Hicâzî Uşşâk
8. Hüzzâm
9. Irâk
10. Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
11. Nevâ (ikinci nevî)
12. Nikrîz
13. Nühüft
14. Segâh
15. Şevk u Tarâb
16. Uşşâk
17. Uzzâl

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Şevk u Tarâb Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Şevk u Tarâb (ikinci nevî) Uşşâk Çargâh (ikinci nevî) Bestenigâr Nikrîz Çargâh (birinci nevî, acem-aşîrân üzerinde) Nevâ (ikinci nevî)	*Tespit Edilemeyen Makâm* Kûçek veya Vecd-i Hüseynî Uzzâl	Hicâz(-ı) Acem veya Hicâzî Uşşâk Hüzzâm Çargâh (birinci nevî) Segâh Ferâhnâk Nühüft Evc-Bûselik Bûselik Şevk u Tarâb (ikinci nevî)	*Tespit Edilemeyen Makâm* Irâk Şevk u Tarâb (ikinci nevî)

2. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN (09.01.1778-29.11.1846) SABÂ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sabâ Makâmı

Merâgî, Lâdikli ve Alişâh'da verilen Sabâ aralıkları bugünkü aralıklardan farklıdır. Bugünkü anlayışla rast üzerinde Uşşâk dörtlüsüne sabâ (nim hicâz) perdesi eklenmiştir.[248] Alişâh, aynı aralıkları A [yegâh] perdesi üzerinde göstermiştir. Farklı olarak son aralığı B (bakıyye) yerine C (mücenneb) almıştır. Bu perdenin bugünkü hicâz veya dik hicâz perdelerine denk geldiğini söyleyebiliriz.[249] Lâdikli, bugünkü Sabâ dörtlüsünü Zirefkend adı altında göstermiştir.[250] Buna bazı mûsıkîcilerin Kûçek dediğini de belirtmiştir.[251] Nâsır Dede, Sabâ tarifinin sonunda, buna eskilerin Kûçek ve Zirefkend dediklerini yazmıştır. Hızır bin Abdullâh Kırşehirli ve Seydî, Nevruz başlayıp Segâh karâr verdiğini yazmaktadır.[252] Hızır bin Abdullâh'ın Kûçek ve Kırşehirli'nin Zirefkend-i Kûçek adı altında verdikleri tarifler bugünkü Kûçek makâmı seslerine uymaktadır.[253]

Kantemiroğlu, Sabâ dörtlüsüne hüseynî perdesini de eklemiştir.[254] Hızır Ağa da aynı perdeleri verirken[255], XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, Nâsır Dede ve Kâzım Uz'da makâm, acem perdesi alınarak muhayyer'e kadar genişletilmiştir.[256] Hâşim Bey ve Arel tanımlarında şehnâz perdesini kullanırken Rauf Yektâ, dik şehnâz perdesini kullanmış, hicâz perdesi yerine dik hicâz ve tiz segâh yerine tiz bûselik perdelerini dizide göstermiştir.[257] Arel, ayrıca çargâh üzerinde Zengüle dizisinin olduğunu tanımında belirtmiştir. Seyir, çıkıcıdır. Karadeniz; makâmın, hüseynî perdesi yerine -hüseynî'den biraz daha pest olan- hisârek perdesinin kullanılacağını da yazmaktadır. Ayrıca, makâmın dik şehnâz

---

[248] Sezikli, a.g.e. , s. 78, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 169
[249] Çakır, a.g.e. , s. 139
[250] Tekin, a.g.e. , s. 187
[251] Yılmaz, a.g.e. , s. 201
[252] Çelik, a.g.e. , s. 78, Uslu, a.g.e. , s. 74, Arısoy, a.g.e. , s. 44 Hızır bin Abdullâh'da **Nevrûz**, bugünkü Sabâ dörtlüsünü içinde barındırır. (s. 40)
[253] Çelik, a.g.e. , s. 29, Uslu, a.g.e. , s. 70
[254] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 72
[255] Tekin, Hızır Ağa'nın , s. 138
[256] Daloğlu, a.g.e. , s. 16, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 38, Oransay, a.g.e. , s. 60
[257] Tırışkan, a.g.e. , s. 25, Yektâ, a.g.e. , s. 70, Arel, a.g.e. , s. 219

perdesi aldığını, fakat bunun Çargâh makâmına mahsus bir seyir olduğunu, Sabâ makâmının şartlarından olmadığını yazmaktadır.[258]

B. Sabâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

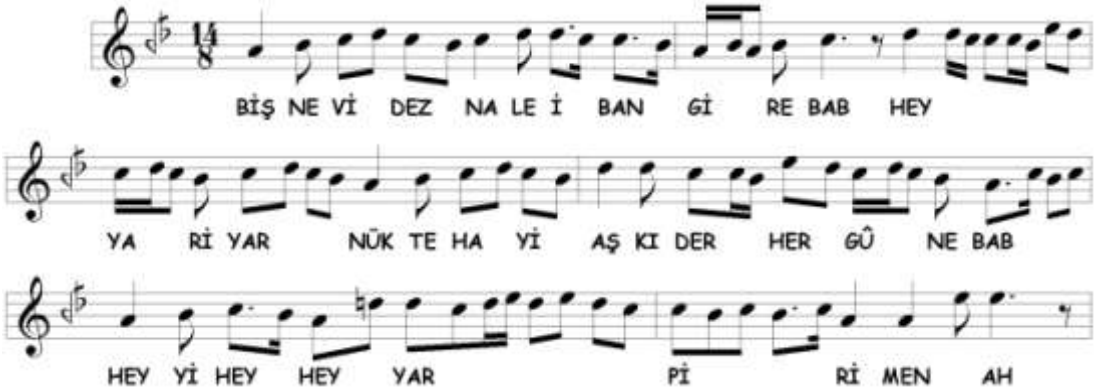

Selâma **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmıyla girilmiştir. Sabâ makâmı gösterildikten sonra Uşşâk dörtlüsü ile karâra gidilmiştir. Hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

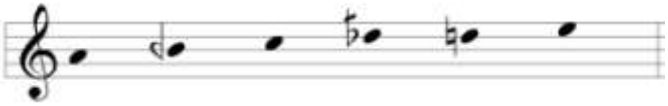

1B

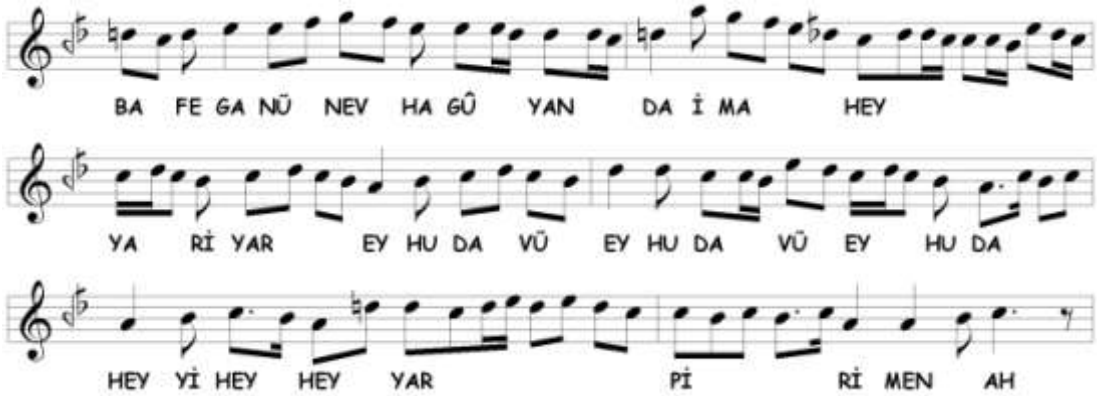

[258] Karadeniz, a.g.e. , s. 108

Bu bölümde nevâ perdesi alınarak hüseynî'de kalındıktan sonra yerine Sabâ'lı inilerek **Kûçek** veya **Vecd-i Hüseynî** makâmı gösterilmiş sonra tekrar **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmına dönülmüştür. Sonunda, Çargâh tutularak 1C bölümüne geçilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak seyir muhayyer'e kadar genişleme göstermiştir.

1C

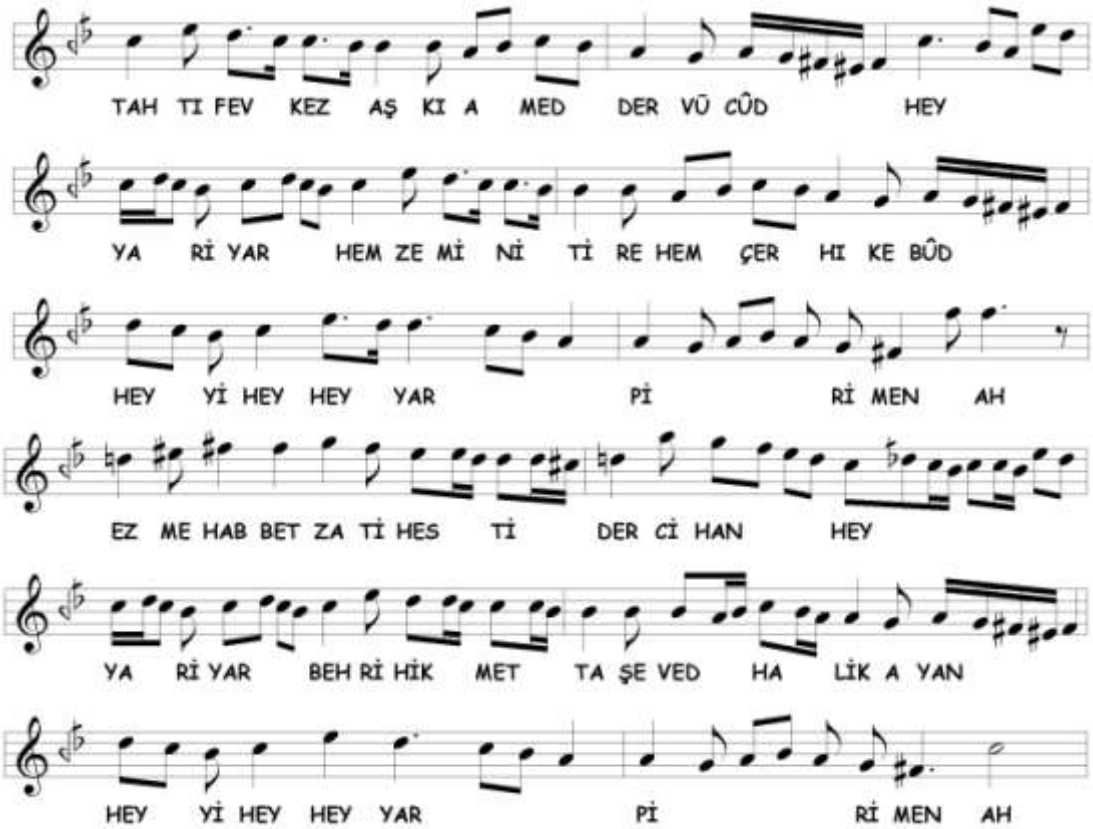

Bestenigâr makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, evc açılmış ve nim hicâz'da Hicâz beşlisi seslerinde dolaşılarak nevâ'da kalınmıştır. Daha sonra Bestenigâr dizisiyle karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

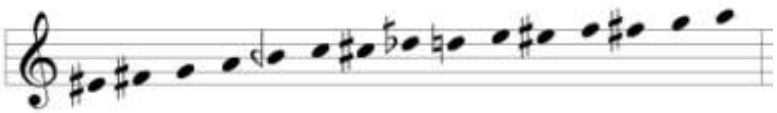

1D

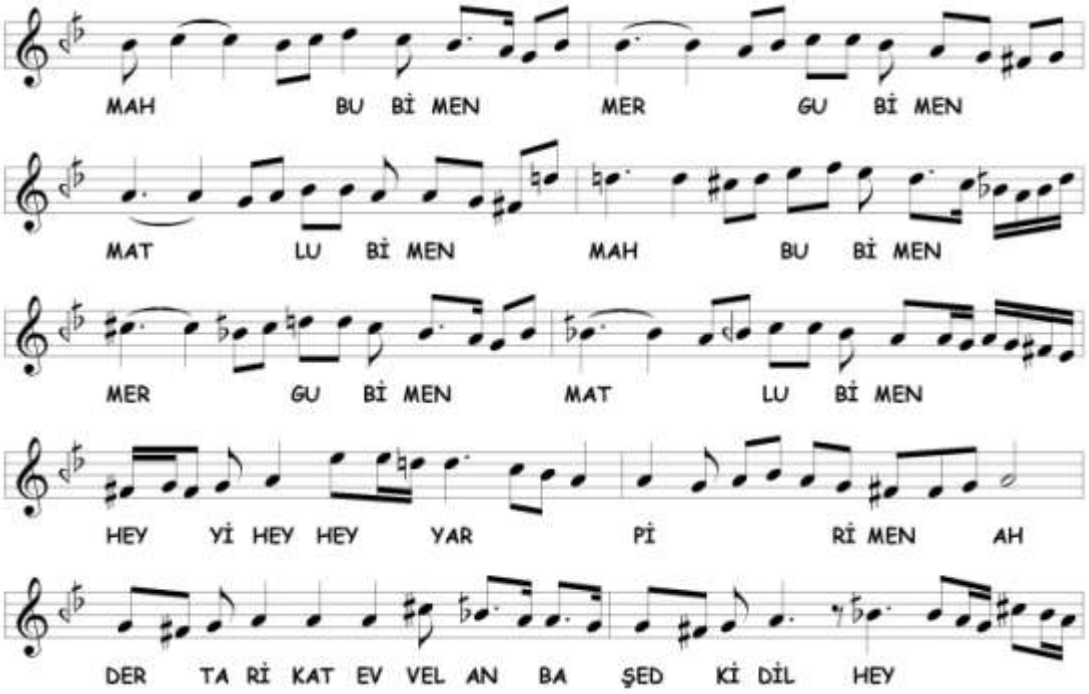

Bestenigâr makâmı ile başlanan bölümde **Hicâz** makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Hicâz seyrinde Irâk sesleri ile ırâk'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

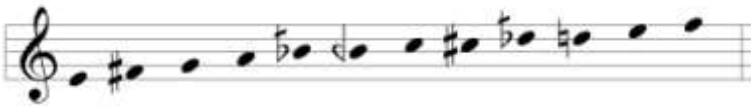

1E

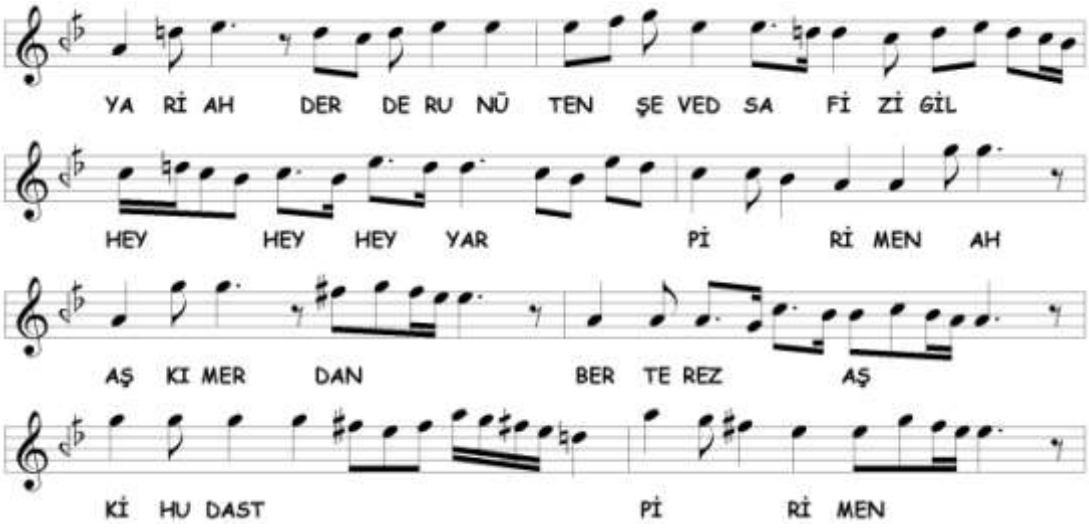

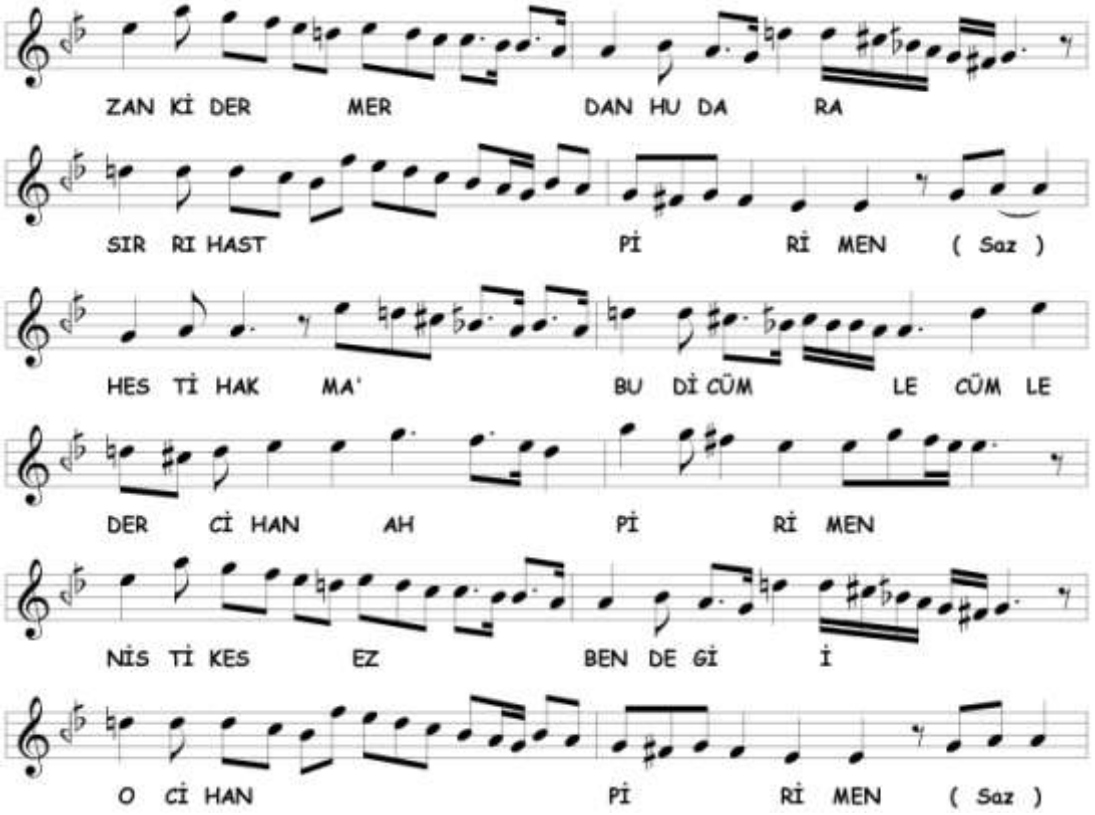

1E bölümünde **Hüseynî-Aşîrân** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, hüseynî'de ve yerinde Uşşâk, yerinde Hicâz ve Nikrîz'li kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

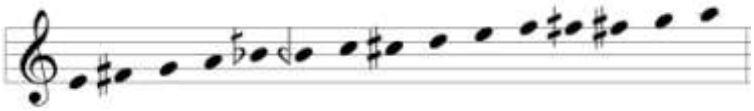

1F

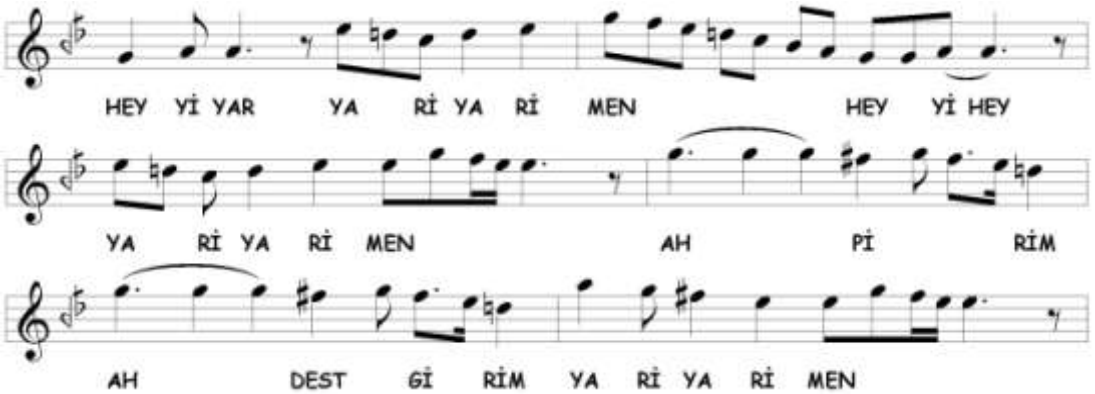

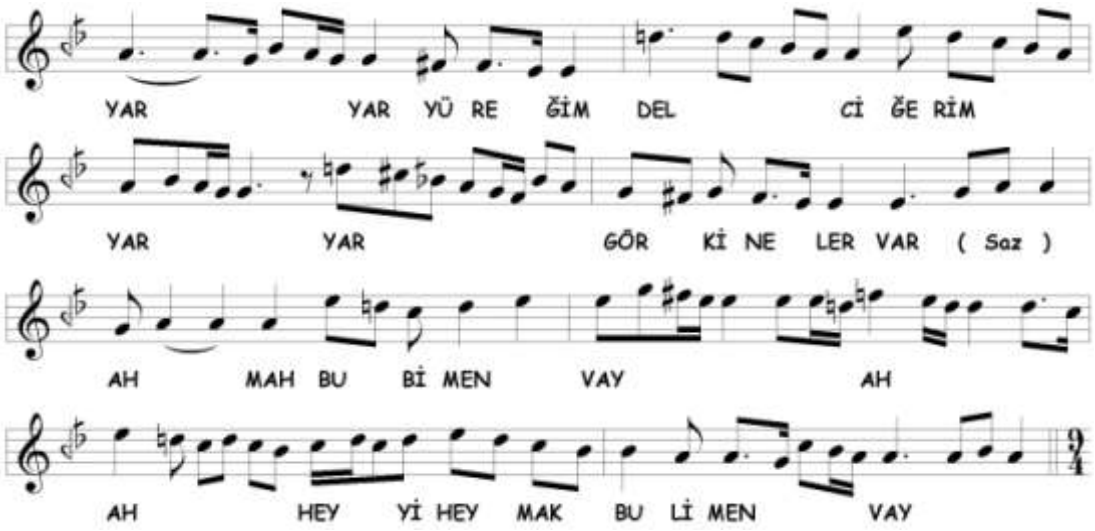

1E bölümündeki ezgilerle **Hüseynî-Aşîrân** makâmına devam edilmektedir. Karârdan sonra hüseynî-aşîrân'a **Karcığar** dizisiyle inilmiş[259] ve **Hüseynî** makâmı ile selâm sonlandırılmıştır. 1E bölümünden farklı olarak dik acem perdesi kullanılmamıştır.

İkinci Selâm

2A

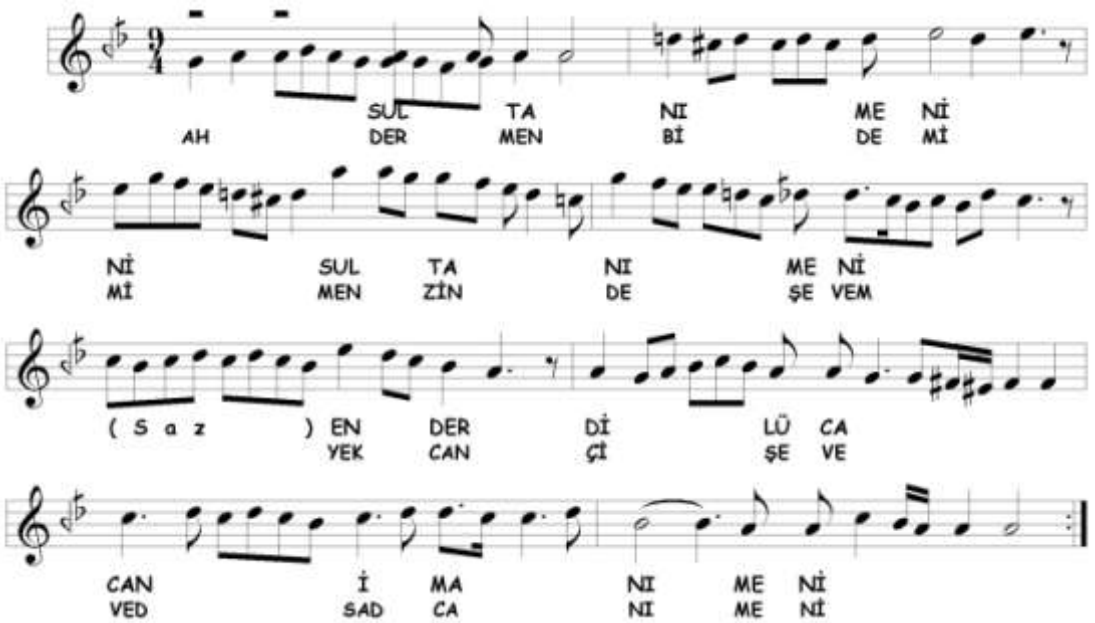

[259] Heper notasında Karcığar'lı iniş yoktur.

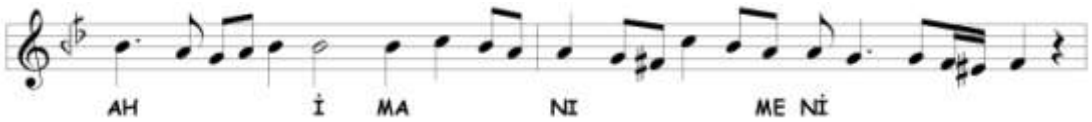

İkinci selâma nim hicâz perdesi alınarak nevâ ve hüseynî perdelerinde kalışlarla başlanmıştır. **Bestenigâr** makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

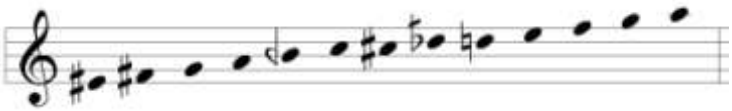

2B

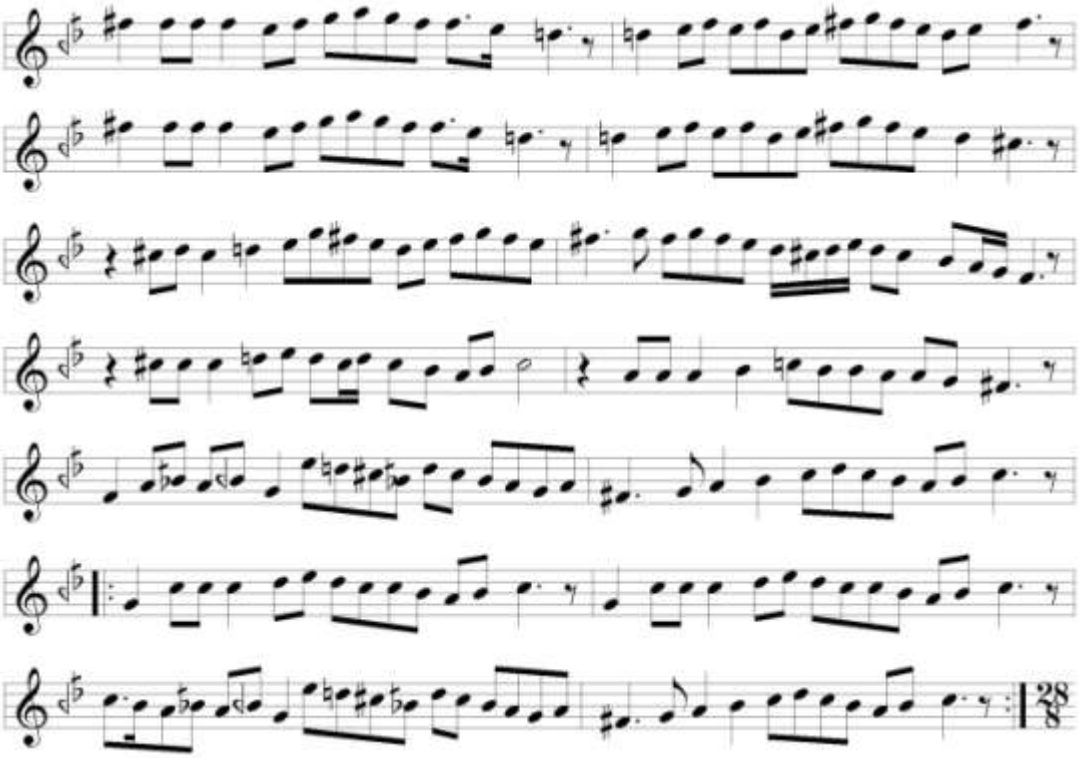

Terennüme **Ferâhnâk** makâmı ile başlanmıştır.[260] Karârdan sonra ırâk'a Hüzzâm'lı inilmiş ve yerinde Sabâ dörtlüsü gösterilmiştir. En sonunda çargâh tutularak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[260] Altı ve yedinci ölçülerde bûselik perdesi kullanılması bizce daha uygundur.

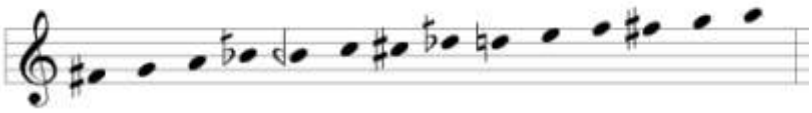

Üçüncü Selâm

3A

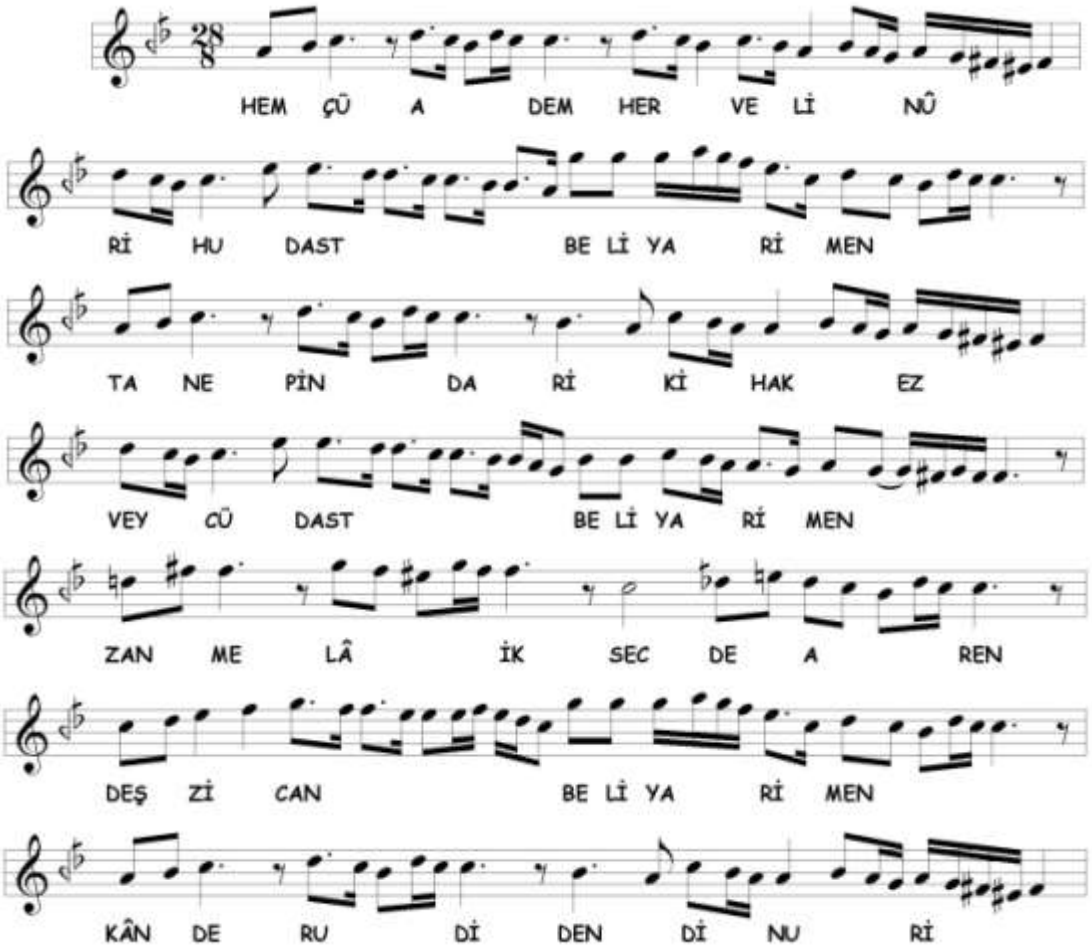

Üçüncü selâma **Bestenigâr** makâmı ile başlanmıştır. Seyirde, evc perdesinde kalışlar yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

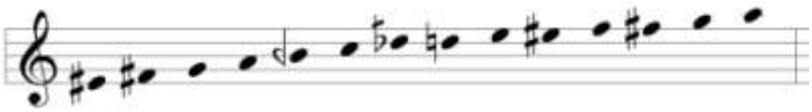

3B

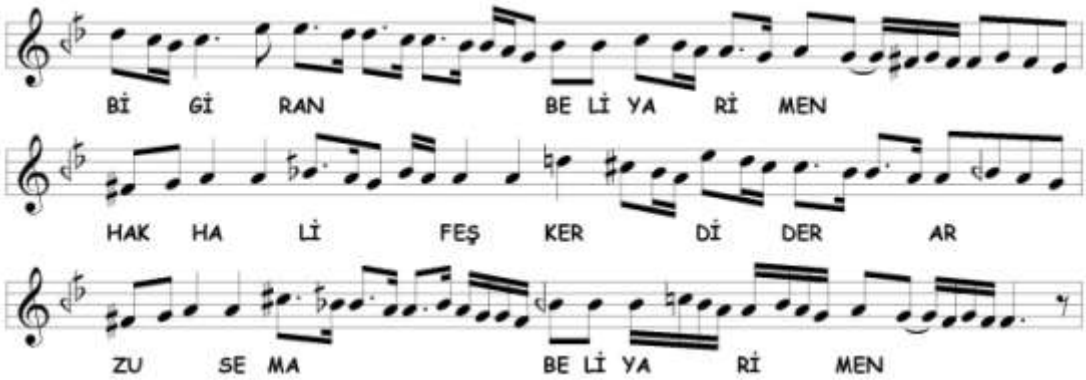

Bestenigâr ile devam edilen bölümde **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmı ile cümle bitirilmiştir. Yerinde Hicâz gösterilerek Irâk makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

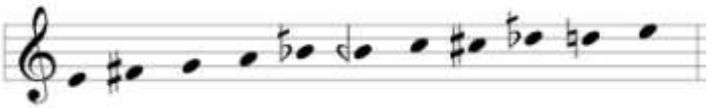

3C

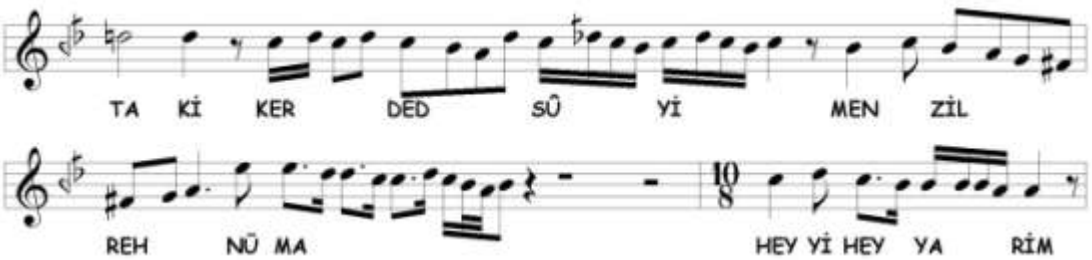

3C bölümünde nevâ tutulduktan sonra **Sabâ** makâmına dönülmüş ve Aksak Semâî usûlü içinde dügâh'da cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

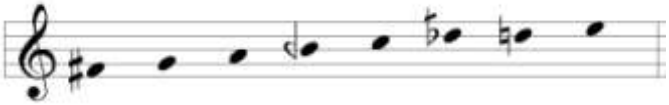

3D

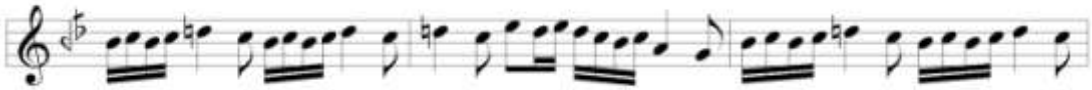

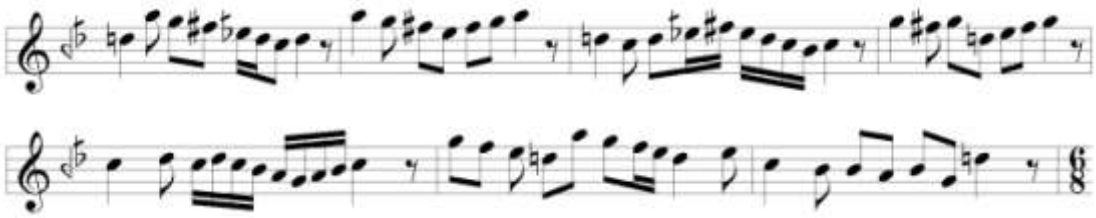

Terennüm bölümünde birinci nevî **Bayâtî** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, nevâ'da Hicâz, çargâh'da Nikrîz'li kalınmış ve makâmın seyri ile ilgisi olmayan Sabâ sesleri gösterilmiştir.[261] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

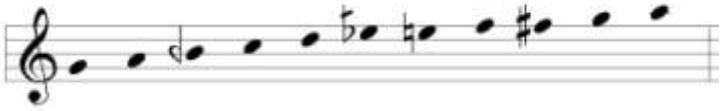

3E

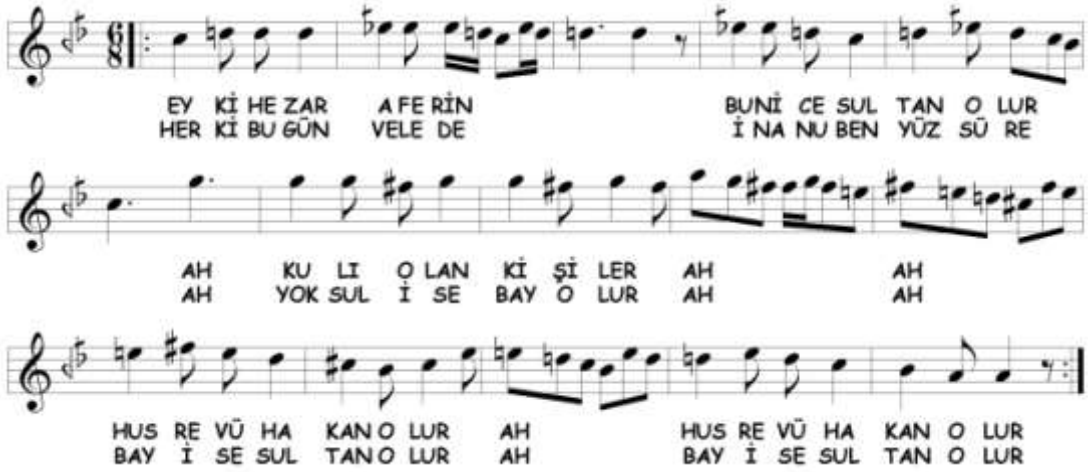

Bölüme birinci nevî Bayâtî sesleri ile girilmiş ve sonunda birinci nevî **Nevâ** makâmı ile karâr verilmiştir.[262] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

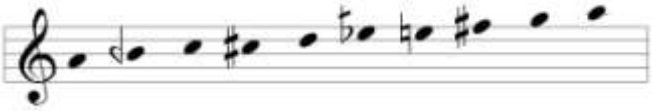

[261] Sekizinci ölçüde gördüğümüz Sabâ sesleri Heper notasında yoktur.
[262] Heper notasında evc ve nim hicâz perdeleri yoktur. Birinci nevî Bayâtî makâmı işlenmiştir.

3F

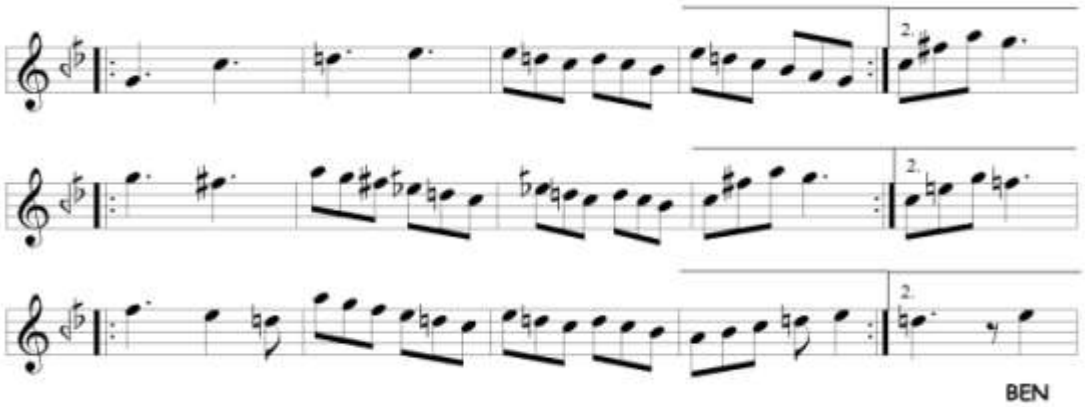

Terennüm bölümünde birinci nevî **Bayâtî** makâmı gösterilmektedir. Nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

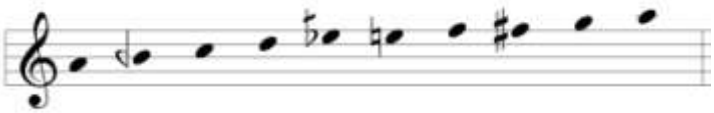

3G

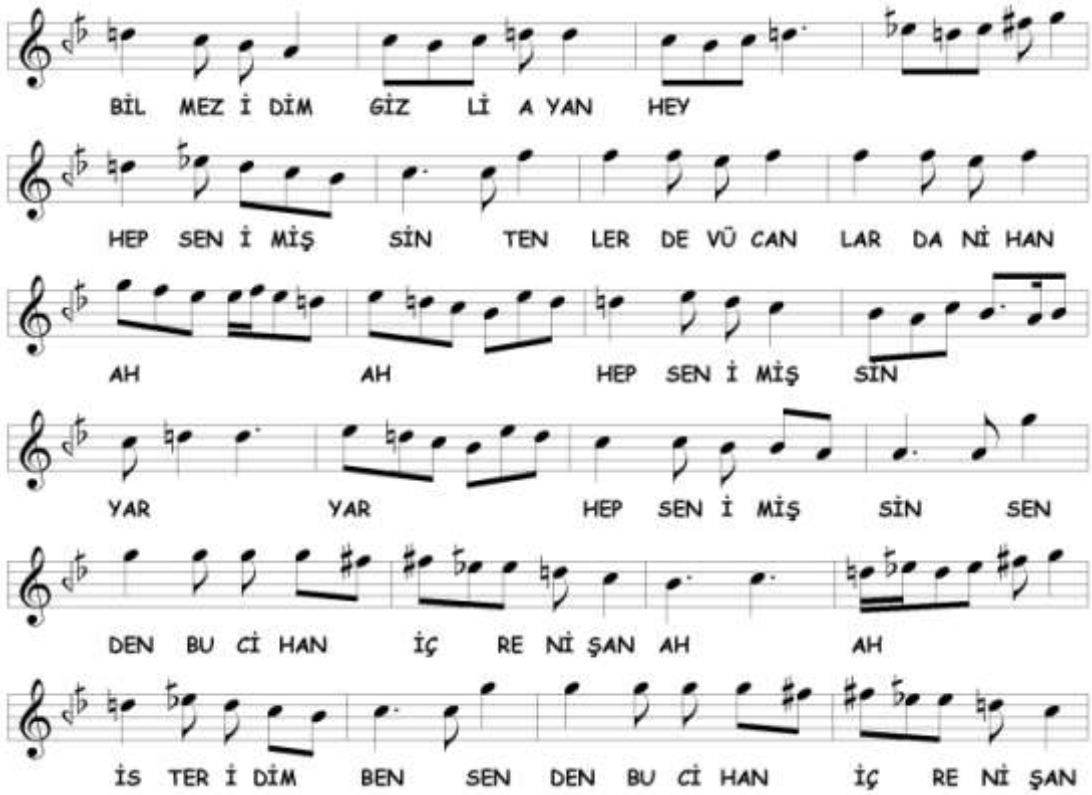

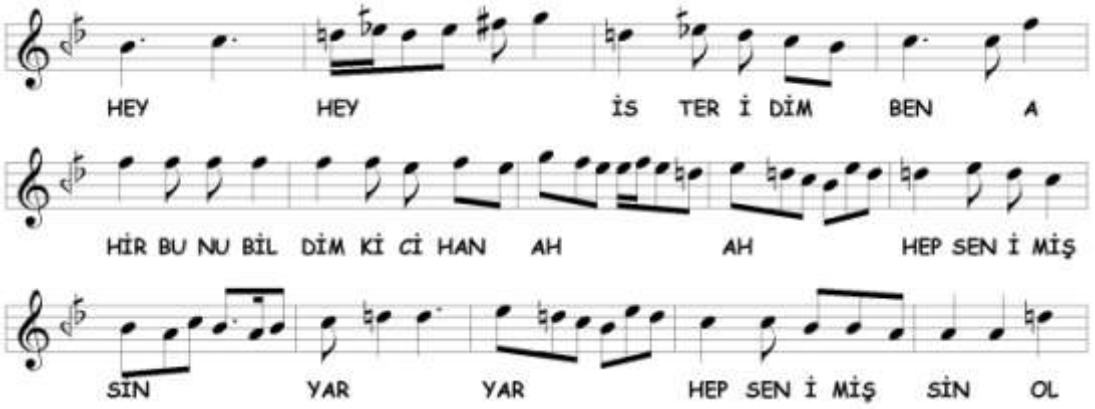

Birinci nevî **Bayâti** makâmı ile başlayan bölümde gerdâniye perdesi tutulduktan sonra **Bayâtî-Arabân** makâmı ile karâra varılmıştır. Bayâtî-Arabân seyrinde çargâh'da Nikrîz'li kalışlar yapılmıştır. Sonunda, nevâ açılarak diğer bölüme geçilmiştir. 3F bölümünden farklı olarak muhayyer perdesi seyirde yoktur.

3H

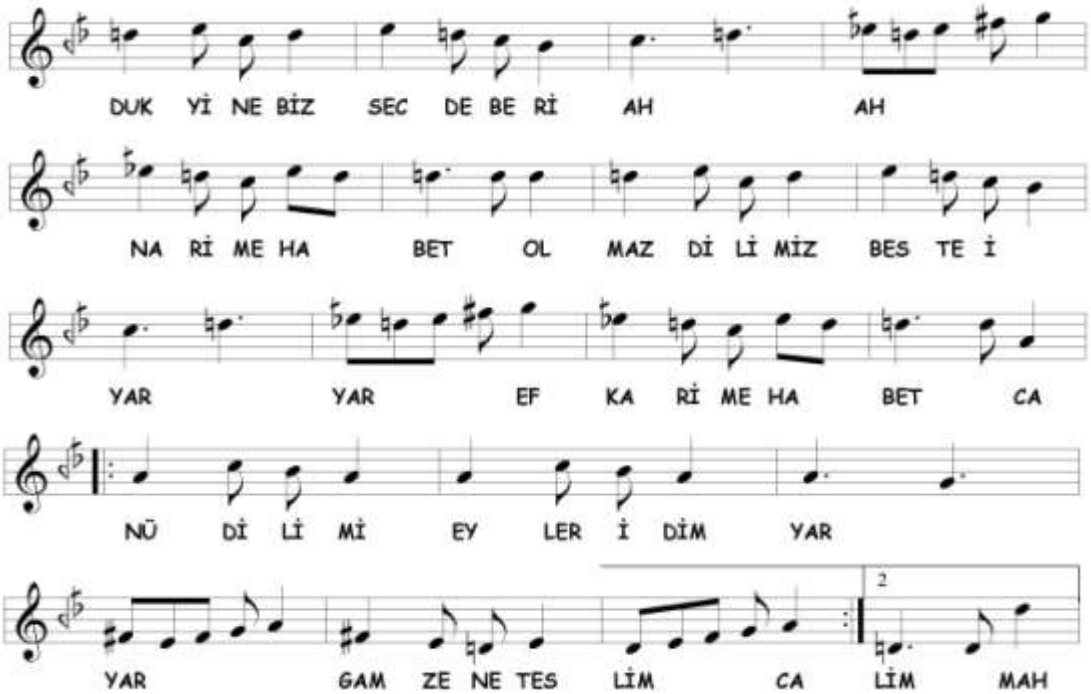

Birinci nevî Bayâtî üslûbuyla devam eden bölümün sonunda **Mâye-i Atîk**[263] veya eskilerin **Uşşâk-Mâye** makâmına geçki yapılmıştır. Yerinde ve hüseynî-

[263] Nâsır Dede, **Mâye-i Atîk** makâmını şöyle tarif ediyor; "*Aşîrân âgâze idüb, yegâh perdesinde karâr ider. Bu terkîb müteahhirîn-i selefin ihtirâ'ı olub fî zamâmına müstakilen nâdirü'l-isti'mâl olduğuçün atîk kaydı ile tahrîr olundu*." Aksu, a.g.e. , , s. 190. Mâye makâmı hakkında Mâye Âyîni

aşîrân'da Uşşâk gösterildikten sonra yegâh'a Rast'lı inilmiştir. Nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

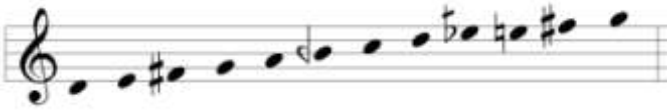

3I

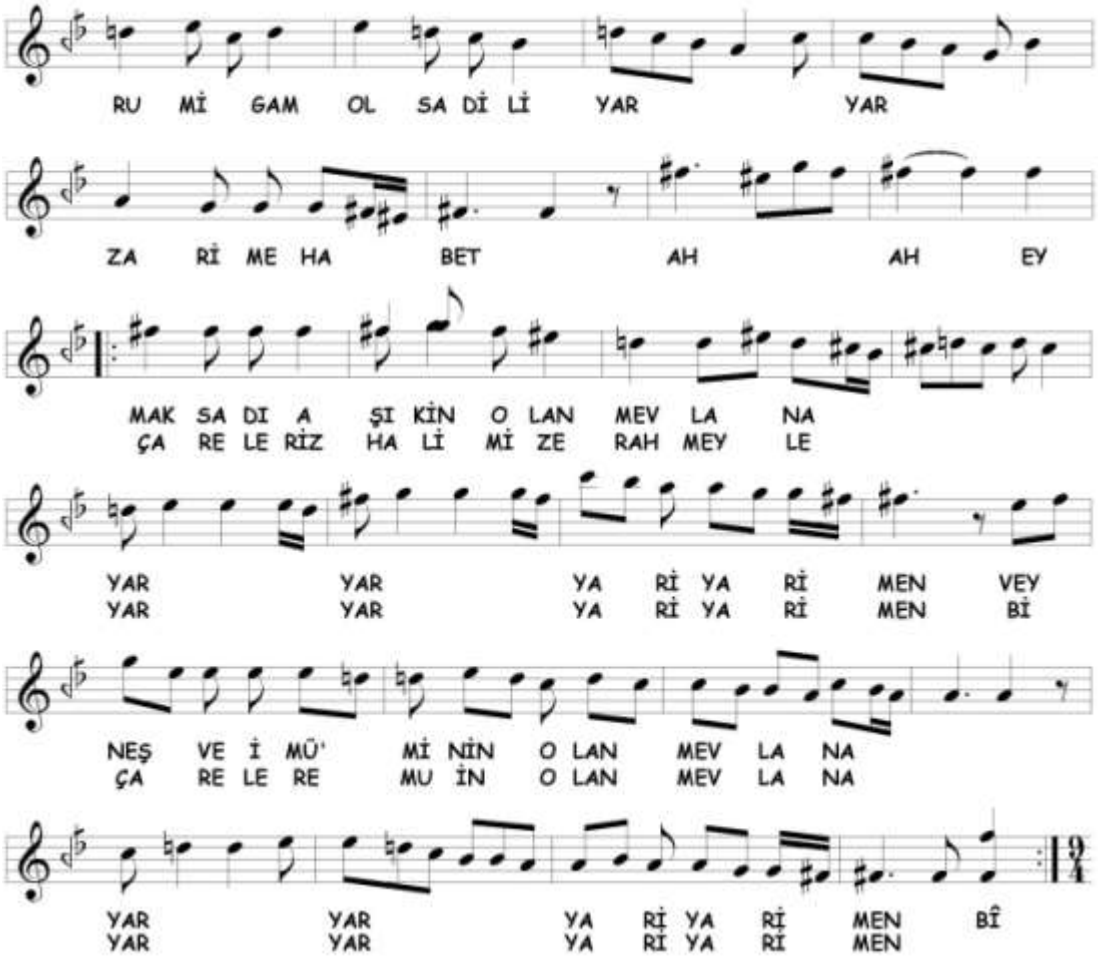

Son bölümde **Irâk** makamına geçki yapılmış ve **Evc** makâmıyla selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

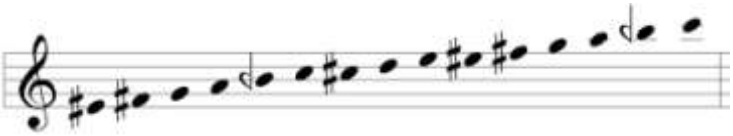

incelemesinde bilgi verdik. Kısaca bahsedecek olursak Hızır bin Abdullâh'da Mâye âvâzesi bugünkü Yegâh dizisidir. Uşşâk-Mâye de Uşşâk başlayıp Mâye karâr etmektedir. Çelik, a.g.e. , s. 41, 75

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Bestenigâr** makâmıyla selâm bitirilmiştir.

C. Sabâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 16 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bayâtî (birinci nevî)
2. Bayâtî-Arabân
3. Bestenigâr
4. Evc
5. Ferâhnâk
6. Hicâz
7. Hüseynî
8. Hüseynî-Aşîrân
9. Irâk
10. Karcığar (hüseynî-aşîrân üzerinde)
11. Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
12. Mâye-i Atîk veya Uşşâk-Mâye (eski)
13. Nevâ (birinci nevî)
14. Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk
15. Sabâ
16. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Sabâ Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Kûçek veya Vecd-i Hüseynî Bestenigâr Hicâz Hüseynî-Aşîrân Karcığar (hüseynî-aşîrân üzerinde) Hüseynî	Bestenigâr Ferâhnâk	Bestenigâr Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk Sabâ Nevâ (birinci nevî) Bayâtî (birinci nevî) Bayâtî-Arabân Mâye-i Atîk veya Uşşâk-Mâye (eski) Irâk Evc	Bestenigâr

3. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN NEVÂ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Nevâ Makâmı

Nevâ makâmı, Safiyüddîn, Merâgî ve Alişâh'da bugün Bûselik için verilen iki diziden bir tanesidir.[264] Lâdikli bugünkü Uşşâk dörtlüsünün aralıklarını verirken bunun, önceki bilginlerce Nevrûz-ı Asl-ı Sagîr diye isimlendirdiklerini yazmaktadır.[265] Seydî ve Tirevî, pencgâh (nevâ) perdesinden başlayıp dügâh'da karâr verdiğini yazmışlardır.[266] Hızır bin Abdullâh, Kantemiroğlu ve Artin bugünkü Nevâ dizisinin seslerini vermiş, fakat Artin makâmı nevâ perdesinde karar verdirmiştir.[267] Nâsır Dede ve Hâşim Bey'de ise bu dizi seslerinin yanında bir de nim hicâz perdesi katılmıştır.[268] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde de nevâ'da karar verilmiş ve tizlere çıkarken sünbüle perdesi kullanılmıştır.[269] Seyir, Kantemiroğlu ve Artin'de nevâ'dan başlarken, adı geçen risâlede, bûselik ve uzzâl'den [hicâz/nim hicâz], Nâsır Dede'de evc'den, Hâşim Bey'de ise hicâz perdesinden başlamaktadır. Yektâ, Arel ve Ezgi'de dizinin sesleri aynıdır. Arel, Nevâ dizisinin, dügâh'da Uşşâk dörtlüsüne nevâ'da Rast beşlisinin eklenmesi ile oluştuğunu yazmıştır. Seyir, çıkıcıdır.[270] Karadeniz, aynı bilgilerin yanında, bazı bestekârların nim hicâz ve hisar perdelerini kullandığını fakat bunun makâmın seyir şartlarından olmadığını, ayrıca bu makâmı Isfahan ve Bayâtî makâmlarının çeşnilerinden kurtarmak için acem, çargâh ve segâh perdelerini fazla kullanmamak ve bu perdeler üzerinde durmamak gerektiğini yazmıştır.[271]

Biz, makâm tespitinde dügâh'da karar veren Nevâ makâmına; *birinci nevî Nevâ*, nevâ perdesinde karar veren Nevâ makâmına ise; *ikinci nevî Nevâ* makâmı adını verdik.

---

[264] T-B-T-T-B-T-T. Uygun, a.g.e. , s. 178, Sezikli, a.g.e. , s. 69, Çakır, a.g.e. , s. 147
[265] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 190
[266] Yılmaz, a.g.e. , s. 136
[267] Çelik, a.g.e. , s. 35, Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 60, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 45
[268] Tura, Nâsır *Abdülbâkî Dede…* , s. 36, Tırışkan, a.g.e. , s. 27
[269] Daloğlu, a.g.e. , s. 9
[270] Yektâ, a.g.e. , s. 71, Arel, a.g.e. , s. 47, Ezgi, a.g.e. , s. 105
[271] Karadeniz, a.g.e. , s. 96

B. Nevâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından İncelenmesi

Birinci Selâm

1A

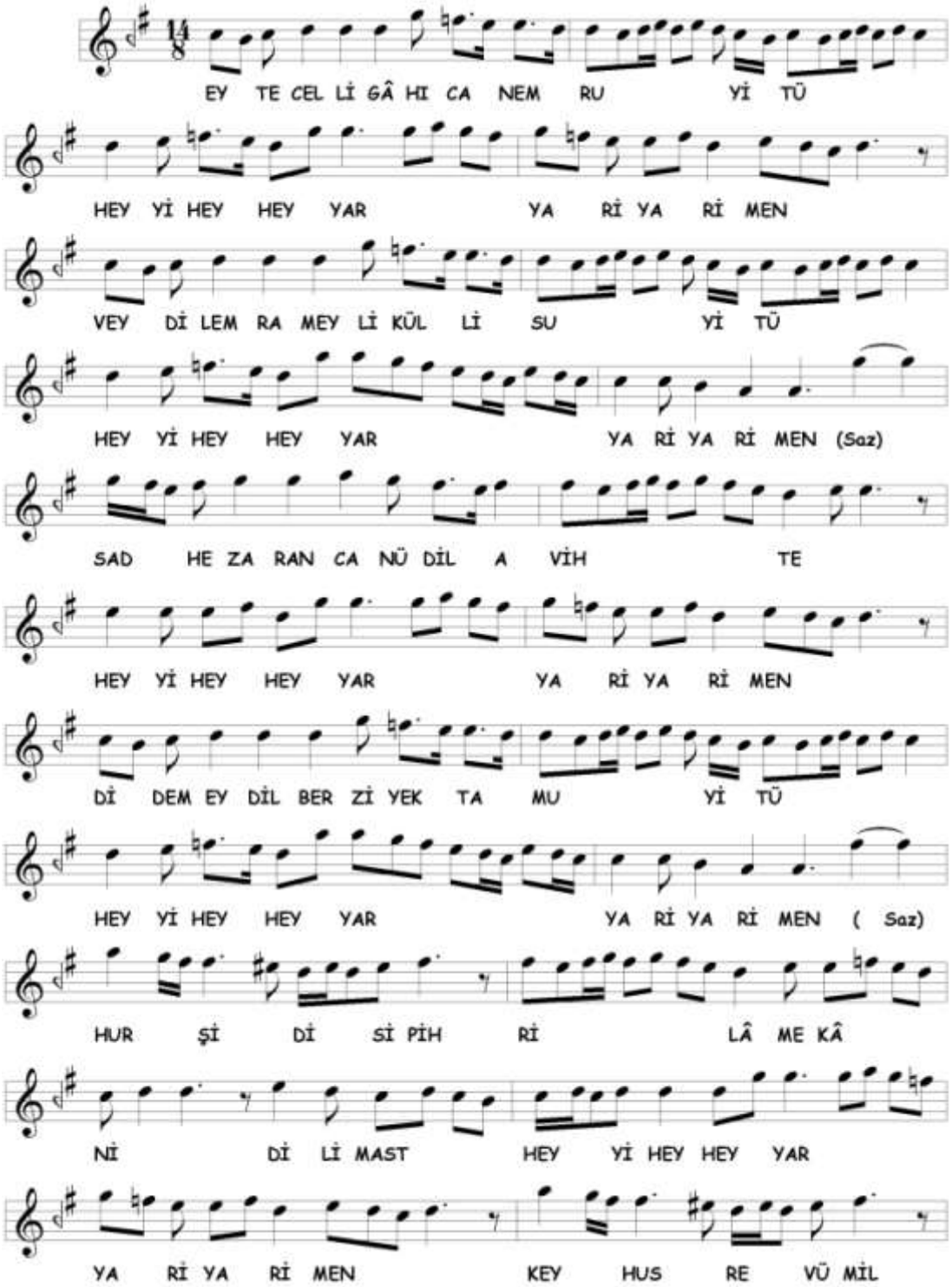

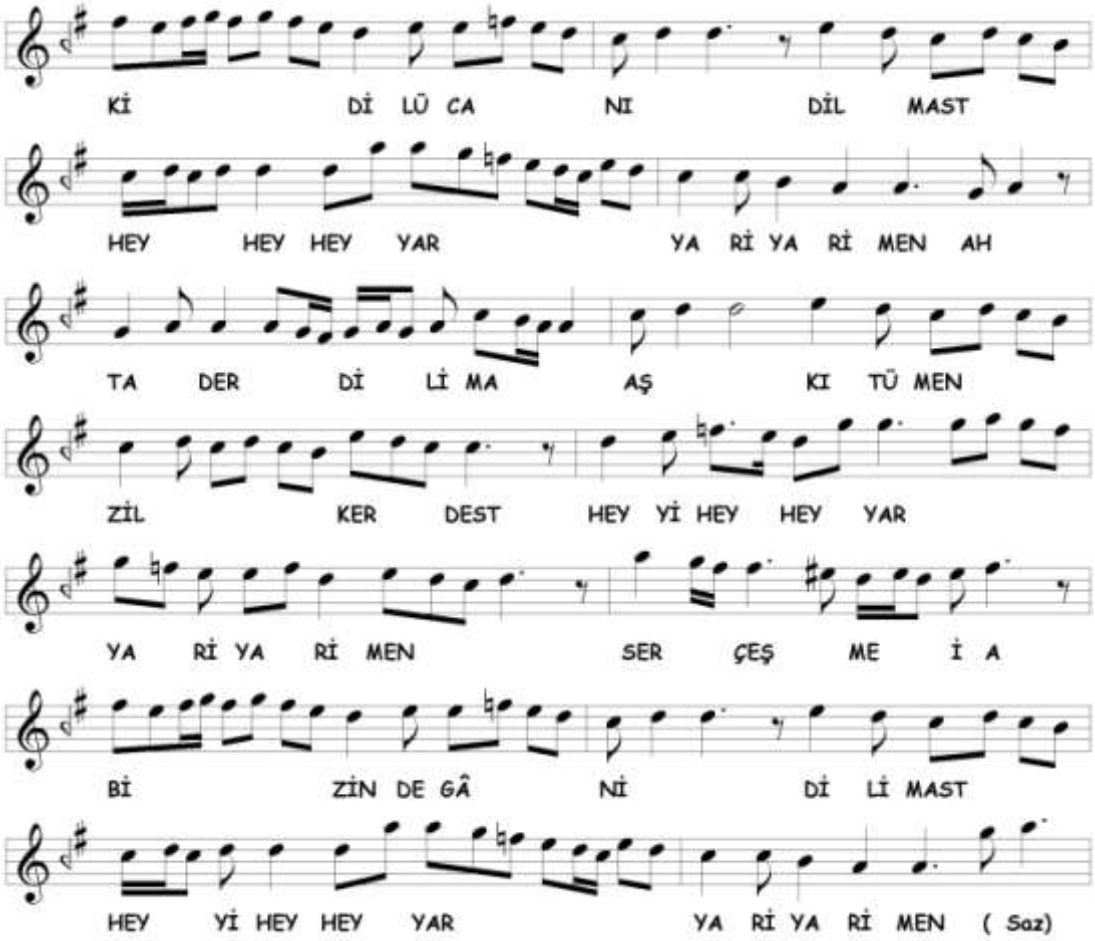

Selâma, Nevâ üslûbundan farklı olarak birinci nevî **Bayâtî** makâmında başlanmıştır. Uşşâk dizisi seslerinde dolaşarak nevâ ve çargâh'da kalışlar yapılmıştır. Daha sonra Nevâ makâmına geçilerek evc'de segâh veya Irâk'lı, hüseynî'de Uşşâk'lı, nevâ'da Rast'lı ve Bûselik'li kalındıktan sonra karâra varılmış, muhayyer açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

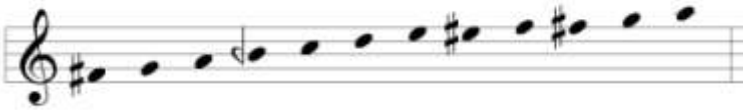

1B

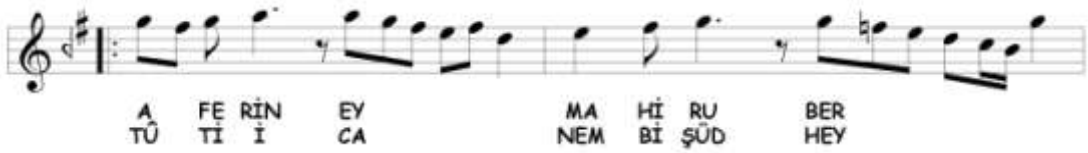

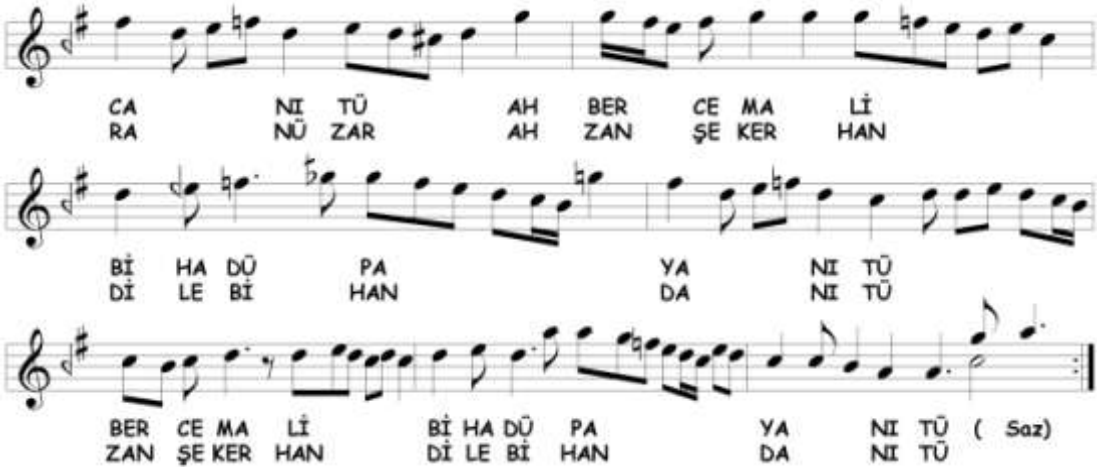

Gerdâniye makâmına devam edilmektedir. Seyirde gerdâniye perdesinde kalışlar yapılmış, nevâ'da Bûselik'li kalınırken nim hicâz yedeni kullanılmış ve **nevâ üzerinde Sabâ**'ya geçici geçki yapılmıştır. İkinci tekrarın sonunda çargâh açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

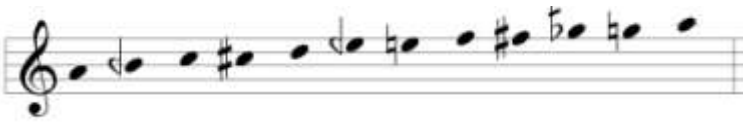

1C

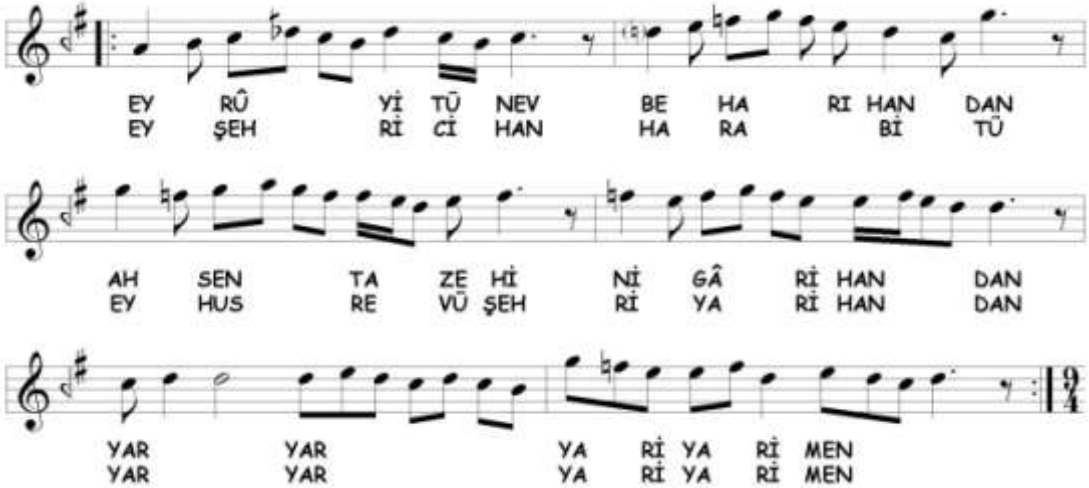

Bu bölüme yerinde kısa bir **Sabâ** geçkisiyle başlanmıştır.[272] Nevâ üzerinde **Bûselik** dörtlüsünde dolaşılarak nevâ'da birinci selâm bitirilmiştir. Seyirde kullanılan

[272] Heper notasında, hicâz yerine nevâ perdesi kullanılmıştır.

perdeler aşağıda gösterilmiştir.

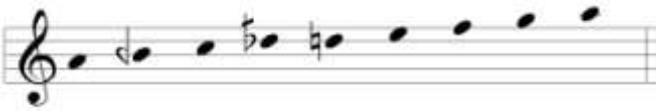

İkinci Selâm

2A

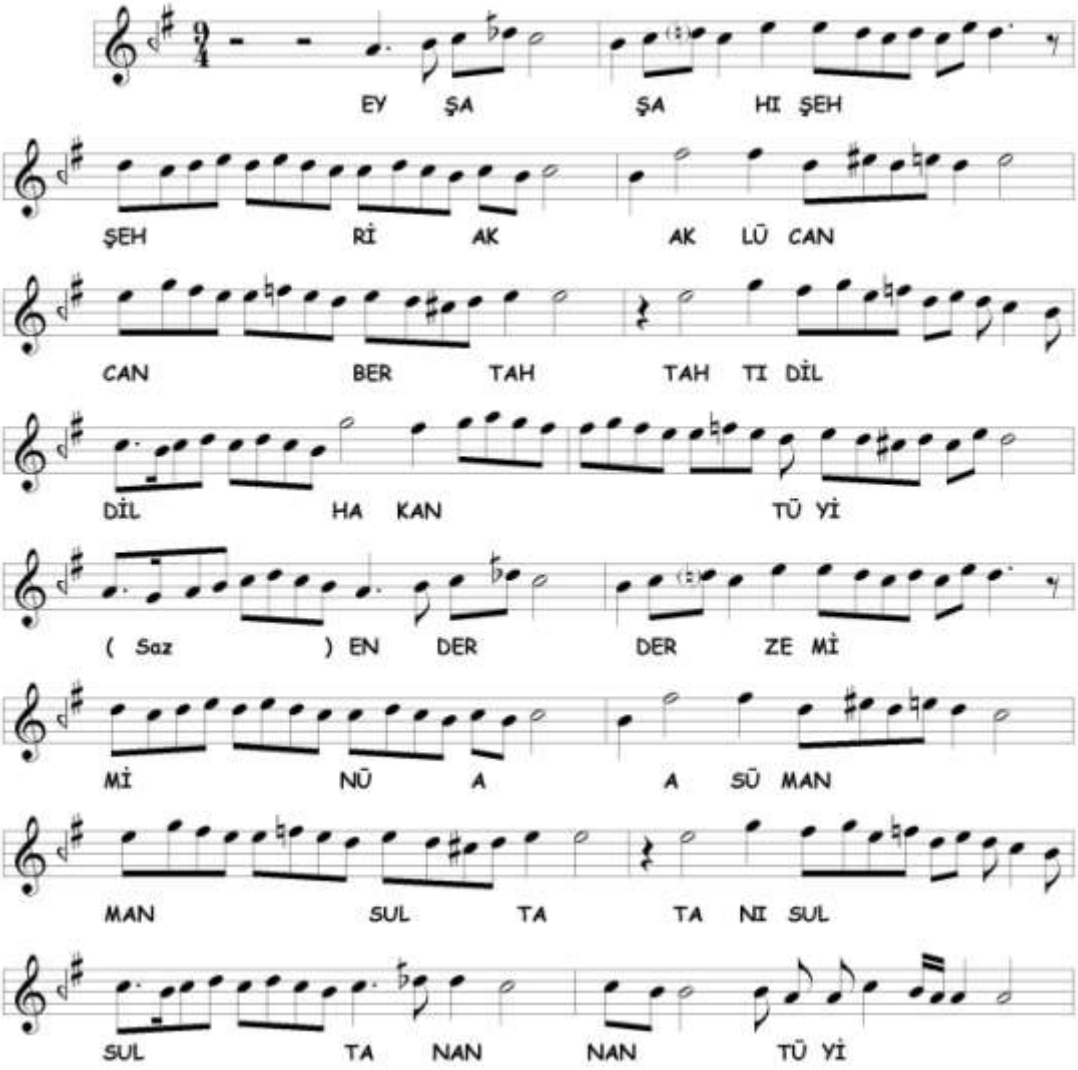

İkinci selâma **Nevâ** makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde farklı olarak

hicâz perdesiyle çargâh'da kalışlar yapılmıştır.[273] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

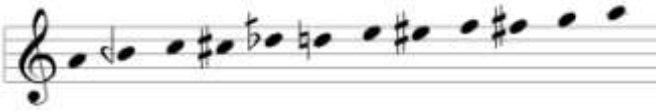

2B

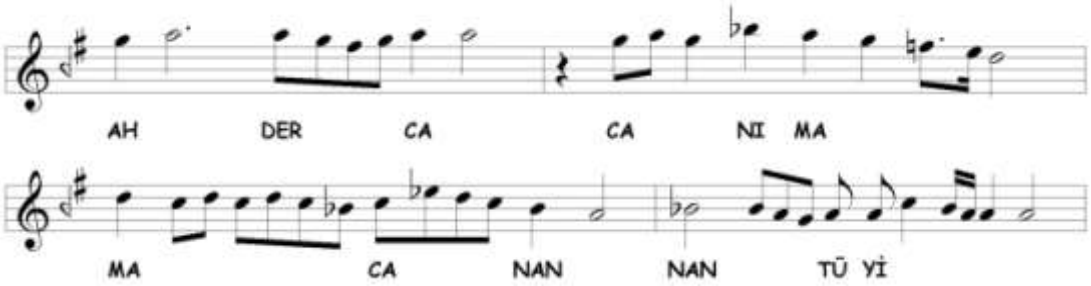

Üçüncü nevî **Muhayyer-Kürdî**[274] makâmına geçki yapılmıştır. Muhayyer tutulduktan sonra sünbüle perdesi de alınarak Kürdî dizisiyle karâr verilmiştir. Karâra varmadan nim hisâr perdesi de seyre katılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

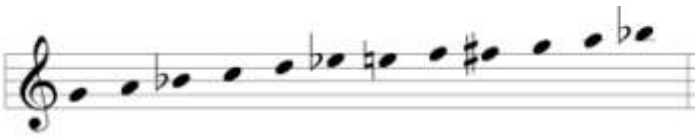

2C

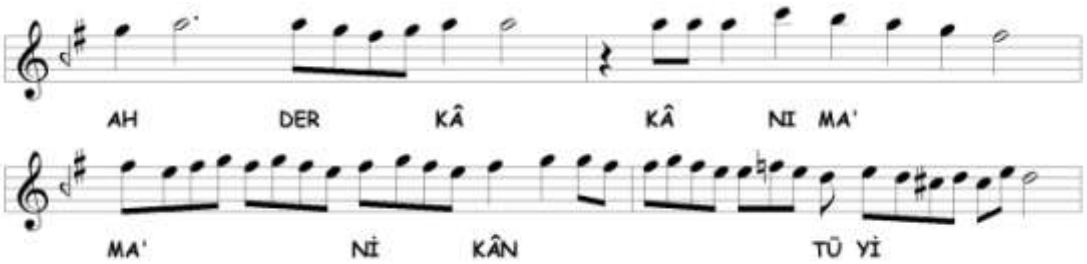

[273] Heper notasında hicâz perdesi kullanılmamıştır.

[274] Eserlere baktığımızda üç çeşit **Muhayyer-Kürdî** makâmı seyri görürüz. Birincisi Muhayyer ve Kürdî makâmlarının birleşmesi ile oluşur. Arel buna birinci nevî Muhayyer-Kürdî adını vermiştir. İkincisi, Zekâî Dede'nin kullandığı seyirdir. Sünbüle veya Muhayyer-Sünbüle makamı ile Kürdî birleşir. Arel, buna da ikinci nevî Muhayyer-Kürdî adını vermiştir. İncelenen eserlerde inici Kürdî seyri kullanan Muhayyer-Kürdî makâmında yazılmış eserler de olduğu için biz de buna üçüncü nevî Muhayyer-Kürdî adını vermeyi uygun gördük.

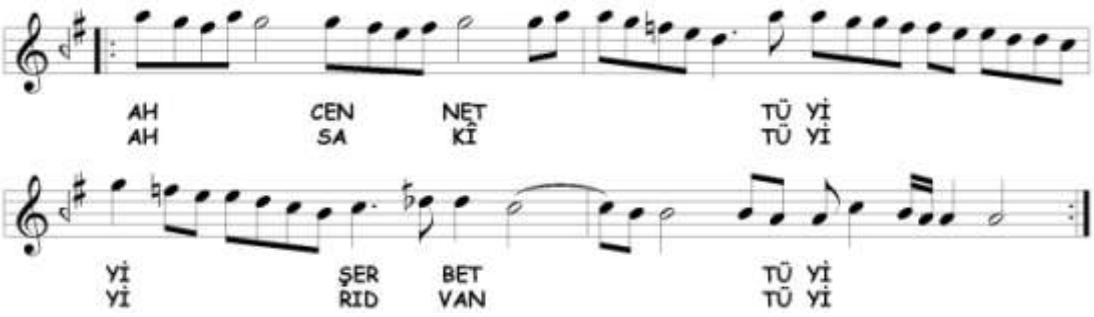

Tâhir makâmı ile başlayan bölümde hicâz perdesi ile[275] çargâh'da kalındıktan sonra dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

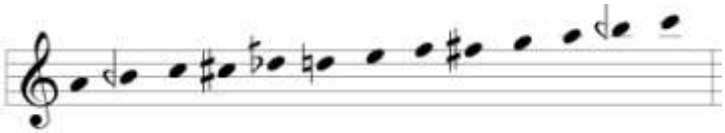

2D

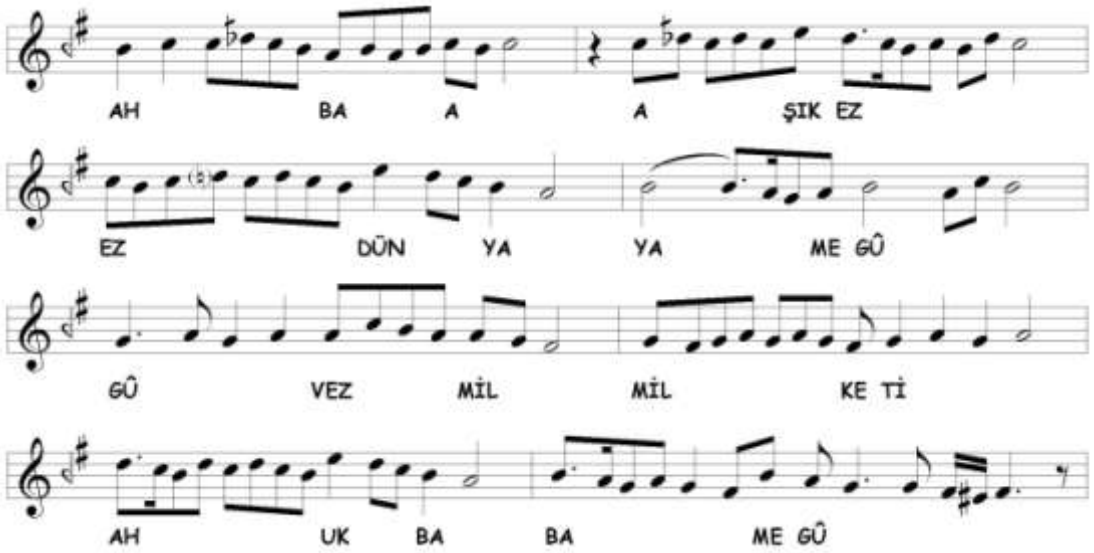

İkinci nevî **Çargâh** makâmı ile başlayan bölümde, **Irâk** makâmı ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

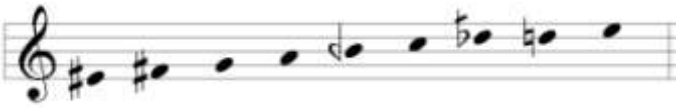

[275] Heper notasında hicâz perdesi yerine nevâ perdesi kullanılmıştır.

2E

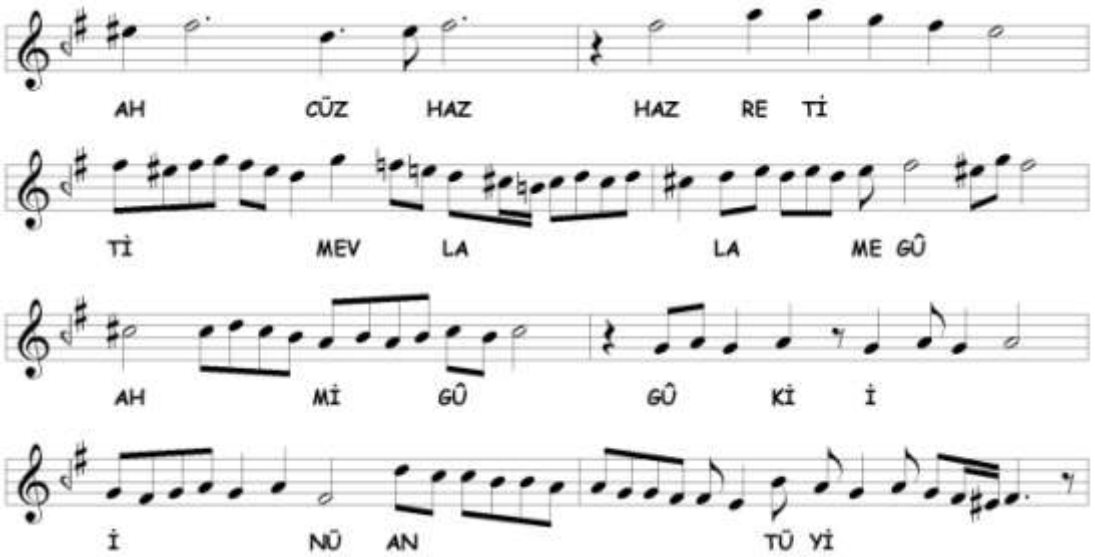

2E bölümünde **Ferâhnâk**[276] makâmına geçki yapılmıştır. Evc seyri içinde Nişâbur sesleri gösterilmiş ve nim hicâz perdesinde kalışlar yaptıktan sonra[277] ırâk perdesine inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

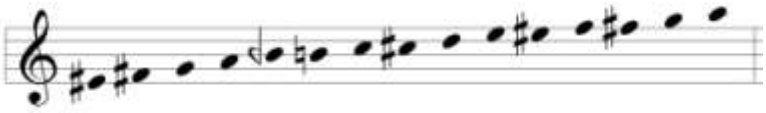

2F

Buradaki terennüm bölümü Sabâ âyînin 2B bölümü ile aynıdır. Terennüme **Ferâhnâk** makâmı ile başlanmıştır.[278] Karârdan sonra ırâk'da Hüzzâm ve yerinde Sabâ dörtlüsünde gezinilmiş ve çargâh tutularak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

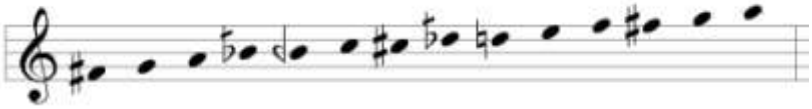

[276] Ferâhnâk makâmının açıklaması için Ferâhnâk âyîni bölümüne bakınız.
[277] Heper notasında bu ölçüde Sabâ geçkisi vardır.
[278] Altı ve yedinci ölçülerde bûselik perdesi kullanılması bizce daha uygundur.

Üçüncü Selâm

3A

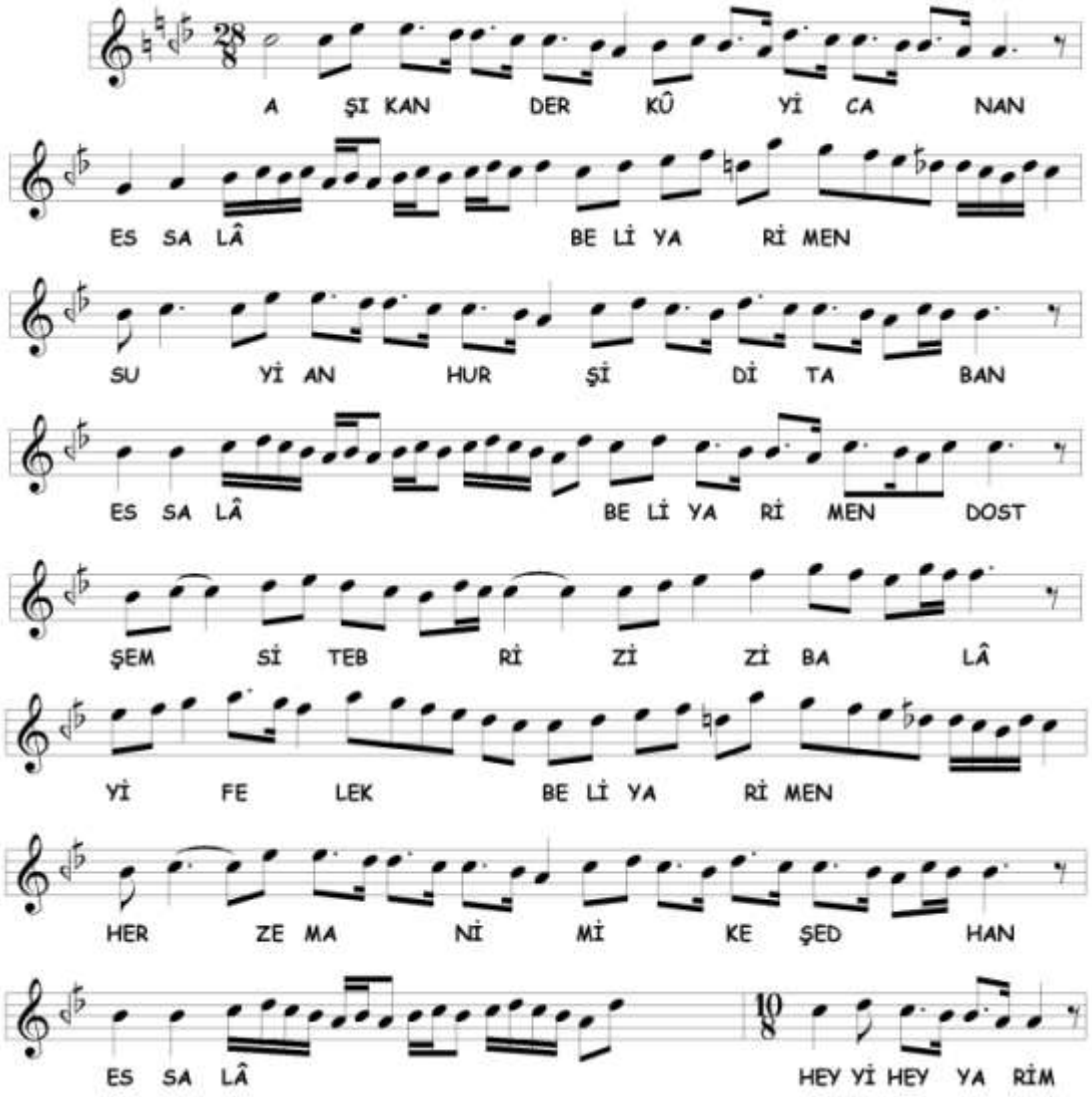

Üçüncü selâma **Sabâ** makâmıyla başlanmıştır. Sabâ seslerinde dolaşılırken nevâ perdesi alınmış, çargâh, segâh, acem perdelerinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

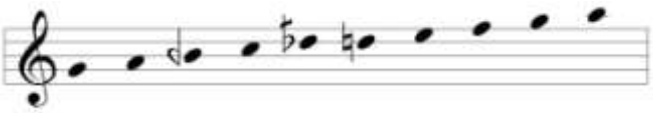

3B

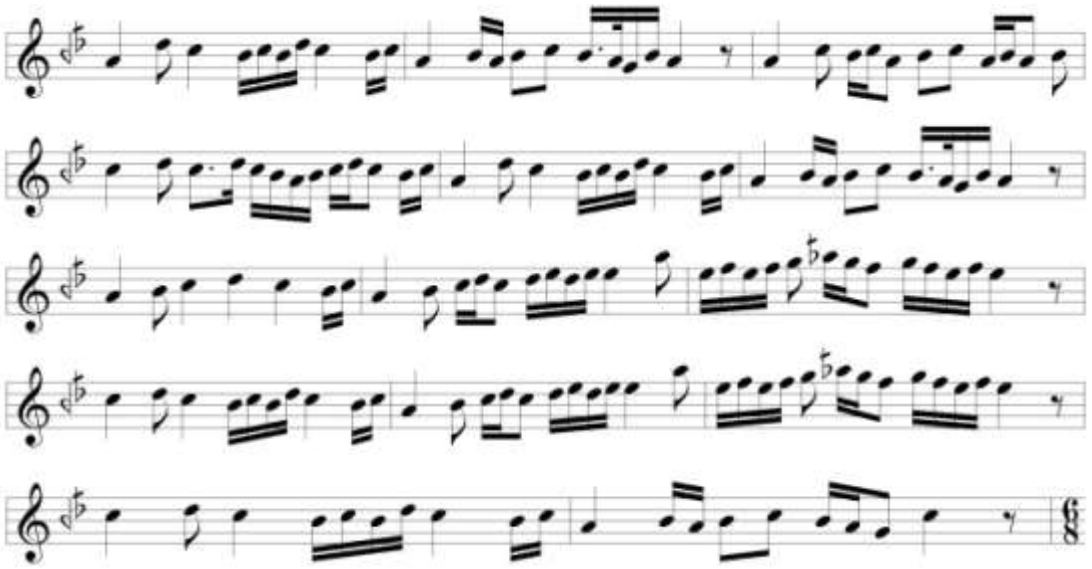

Terennümde **Sabâ** makâmına devam edilmektedir. Tize genişlemede bu defa şehnâz perdesi de kullanılmıştır. Çargâh yoluyla 3C bölümüne geçilmiştir. 3A bölümünden farklı olarak şehnâz perdesi de seyre katılmıştır.

3C

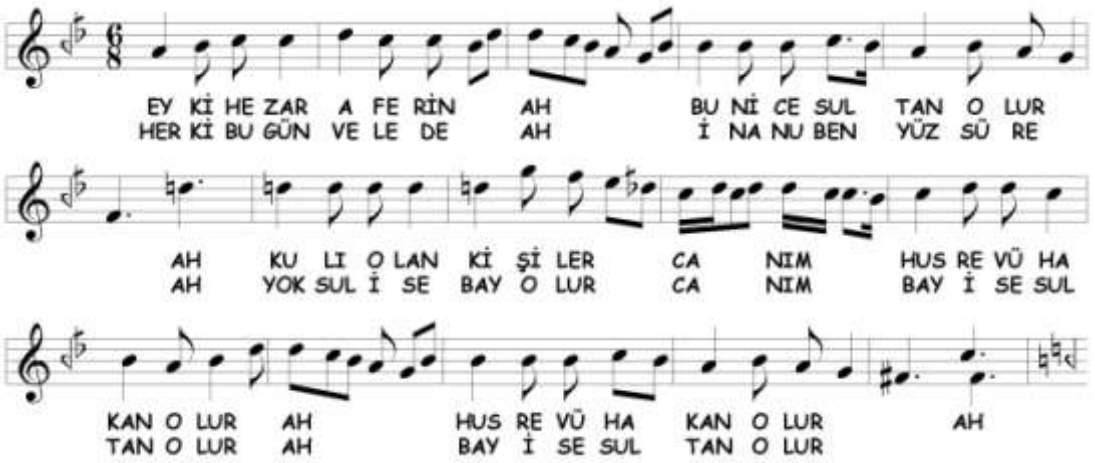

Bestenigâr makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyir esnasında yine nevâ perdesine kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

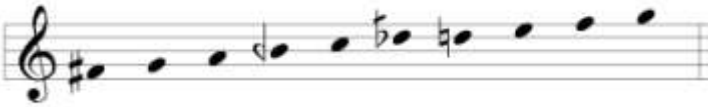

3D

Buradaki terennüm bölümü Sabâ âyînindeki 3F bölümü ile aynıdır. Sadece tekrarlar yoktur. Birinci nevî **Bayâtî** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, nevâ'da Hicâz, çargâh'da Nikrîz'li kalınmış ve kısaca Sabâ sesleri gösterilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

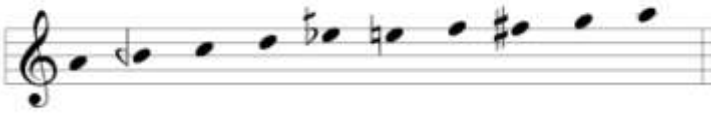

3E

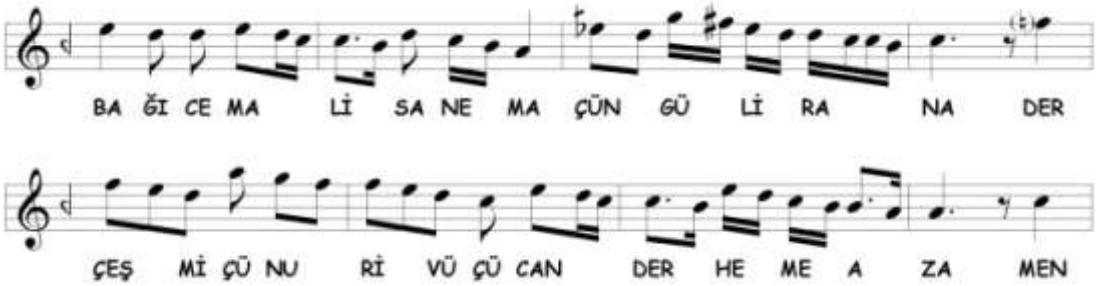

Birinci nevî **Bayâtî** makâmına devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 3D bölümü ile aynıdır.

3F

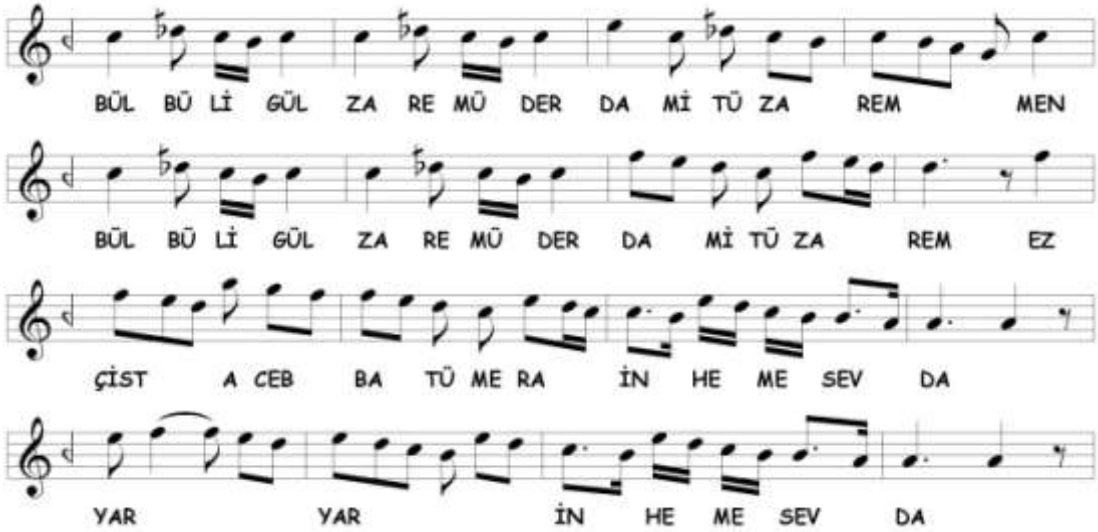

3F bölümünde **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Kullanılan perdeler 3A bölümü ile aynıdır.

3G

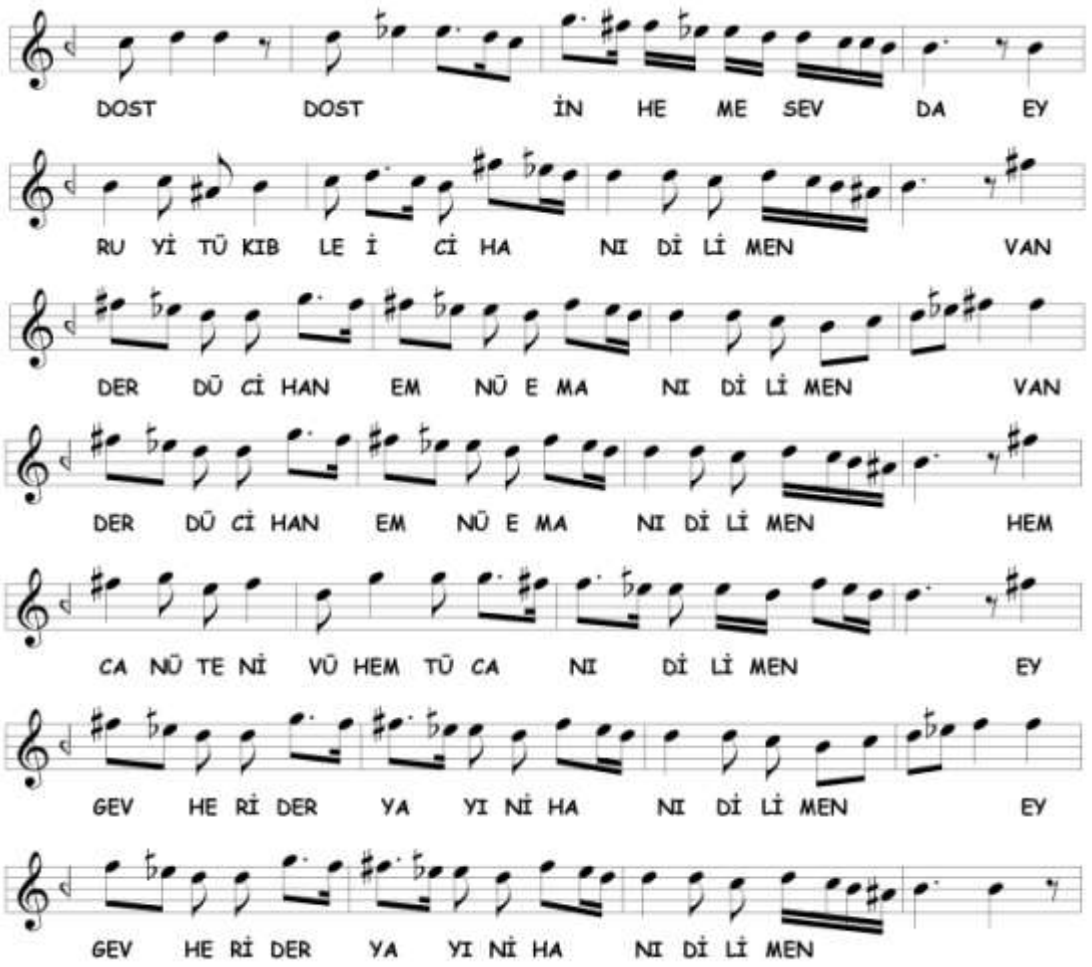

Hüzzâm makâmına kesin geçki yapılmıştır. Makamda dolaşılırken nevâ, segâh ve evc perdelerinde asma kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

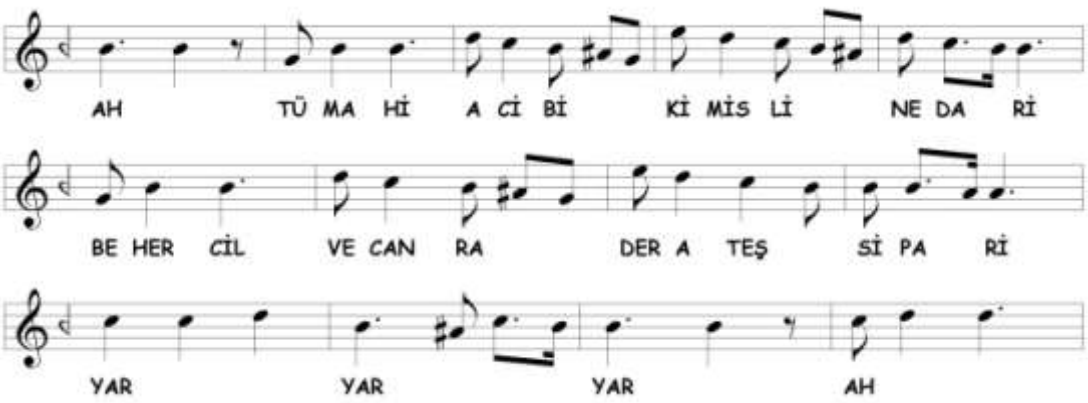

Segâh makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyir esnasında dügâh'da Uşşâk'lı kalınmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

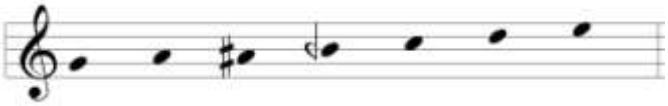

3I

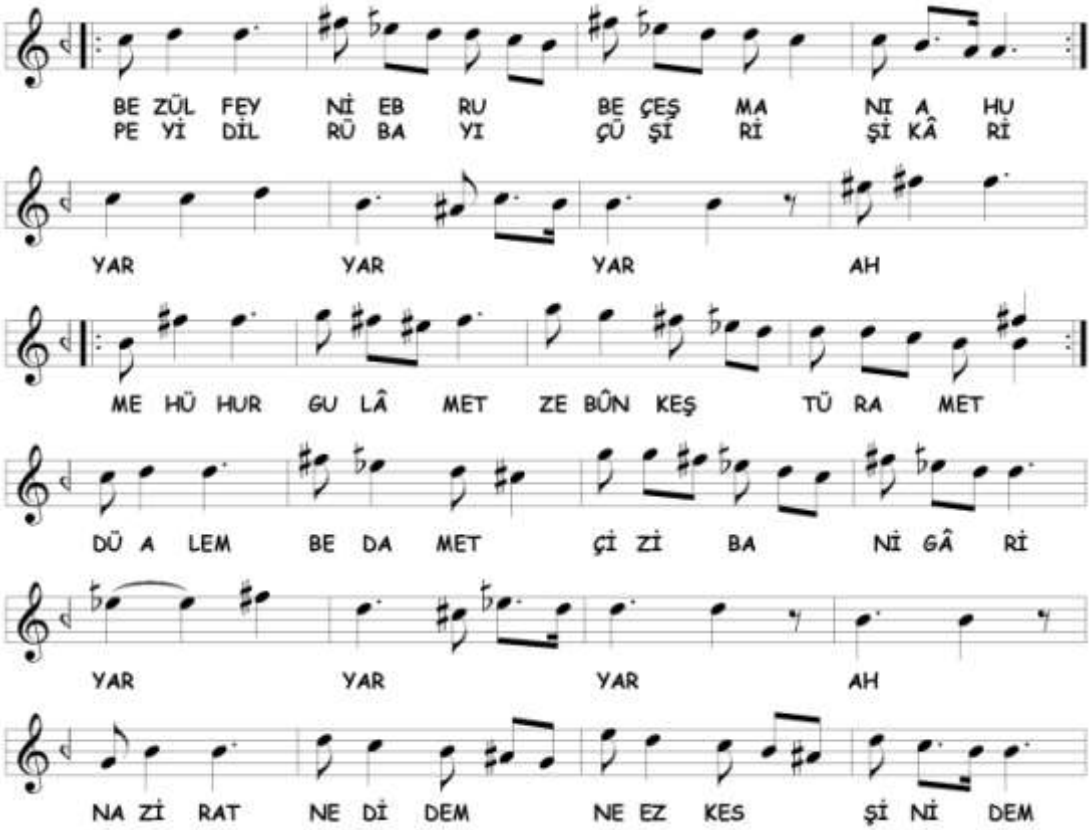

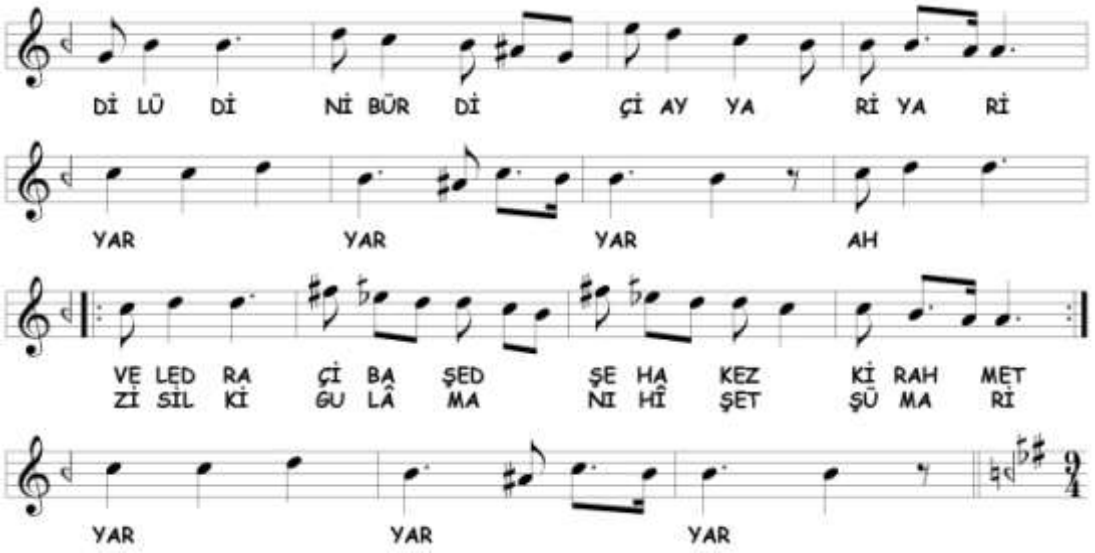

Yerinde **Karcığar**[279] dizisi gösterildikten sonra evc'de acem yedeni ile kalışlar yapılmış sonra **Hüzzâm** makâmına geçilerek segâh'da kalınmıştır. Hüzzâm seyirde nim hicâz yedeni de kullanılmıştır. Segâh makâmında dolaşıldıktan sonra tekrar Hüzzâm'a dönülerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

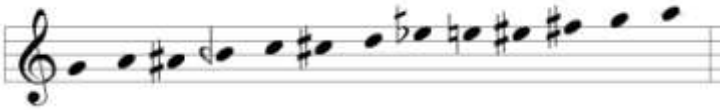

Dördüncü Selâm

4A

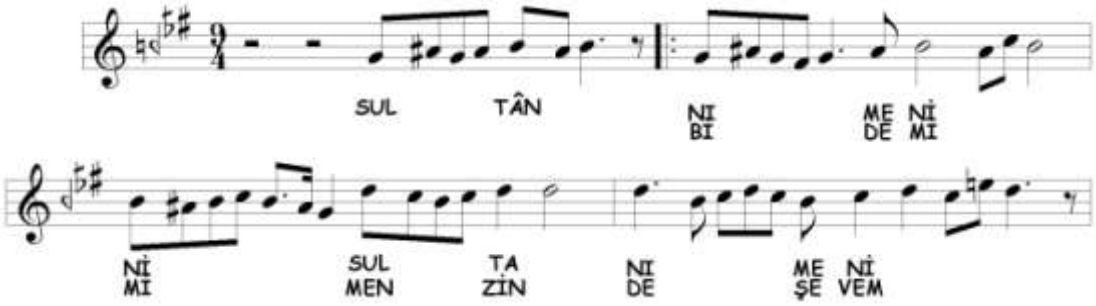

[279] Karcığar makâmının açıklaması için Karcığar âyîni bölümüne bakınız.

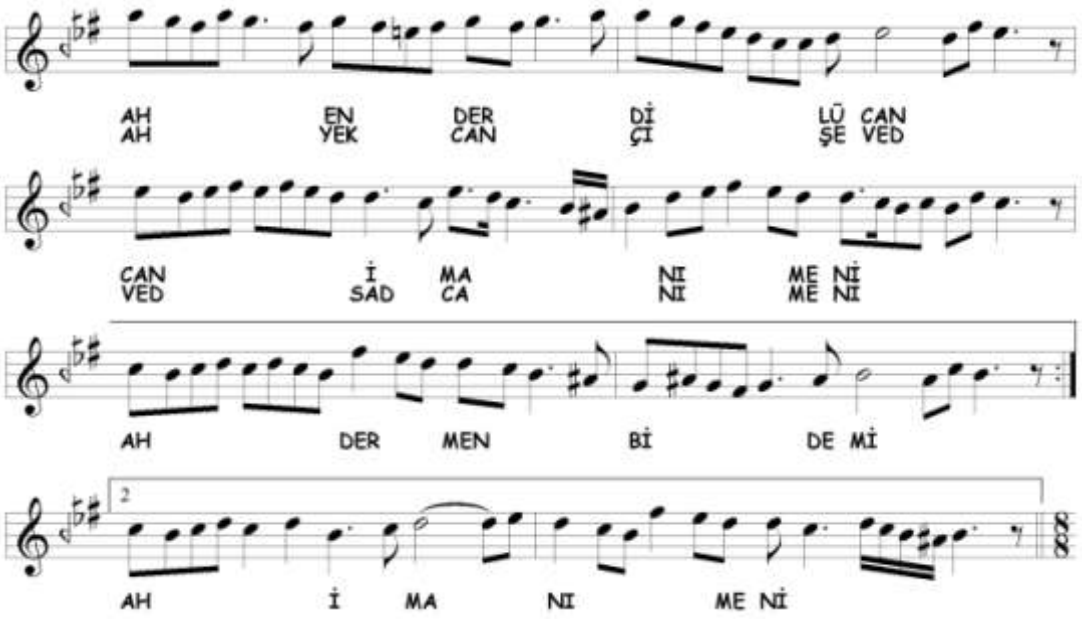

Selâma **Segâh** makâmı ile girilmiş ve daha sonra **Hüzzâm** makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

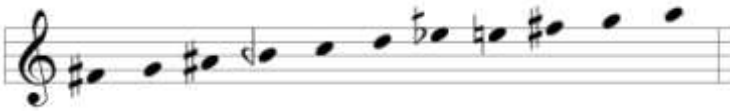

C. Nevâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 16 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bayâtî (birinci nevî)
2. Bayâtî (ikinci nevî)
3. Bestenigâr
4. Bûselik (nevâ üzerinde)
5. Çargâh (ikinci nevî)
6. Ferâhnâk
7. Gerdâniye
8. Hüzzâm
9. Irâk
10. Karcığar
11. Muhayyer-Kürdî (üçüncü nevî)
12. Nevâ (birinci nevî)
13. Sabâ (yerinde ve nevâ üzerinde)
14. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
15. Segâh
16. Tâhir

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Nevâ Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bayâtî (ikinci nevî) Gerdâniye Sabâ (yerinde ve nevâ üzerinde) Bûselik (nevâ üzerinde)	Nevâ (birinci nevî) Muhayyer-Kürdî (üçüncü nevî) Tâhir Çargâh (ikinci nevî) Irâk Ferâhnâk	Sabâ Bestenigâr Bayâtî (birinci nevî) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Hüzzâm Segâh Karcığar	Segâh Hüzzâm

4. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN BESTENİGÂR ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Bestenigâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

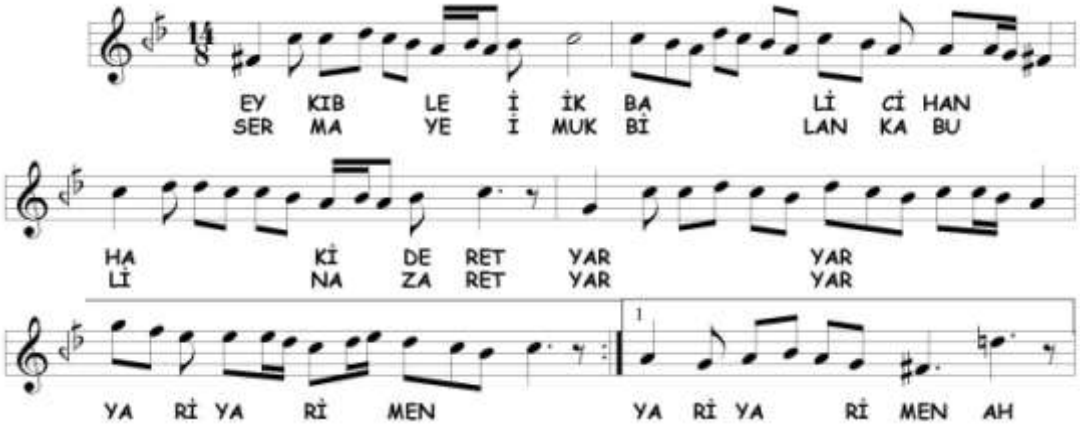

Selâma ırâk-çargâh atlaması ile girilmiştir. Sabâ seslerinde dolaşıldıktan sonra ırâk'a inilerek **Bestenigâr** makâmı gösterilmiştir. En sonunda nevâ perdesi açılarak 1B bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

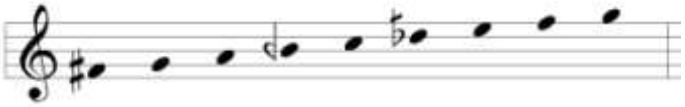

1B

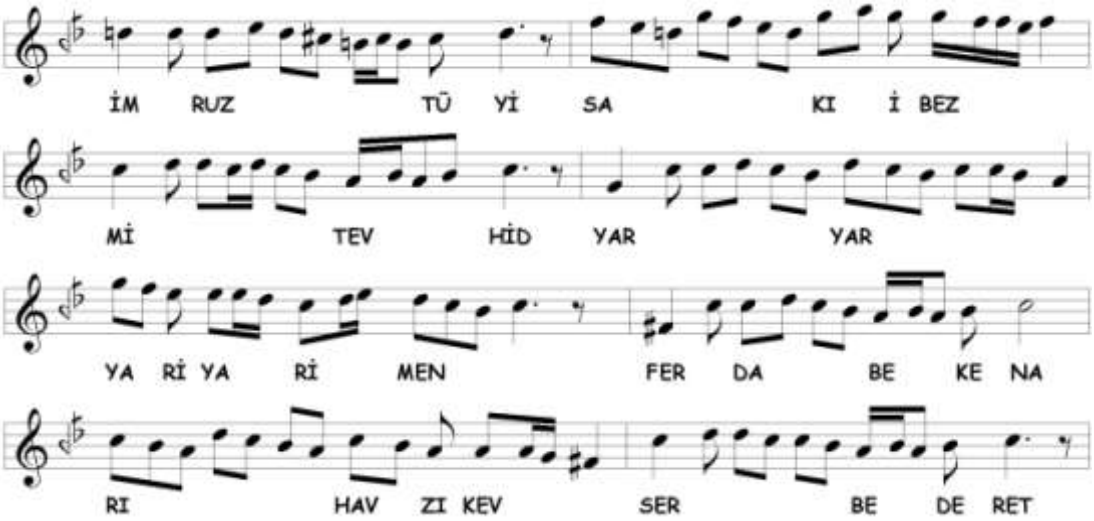

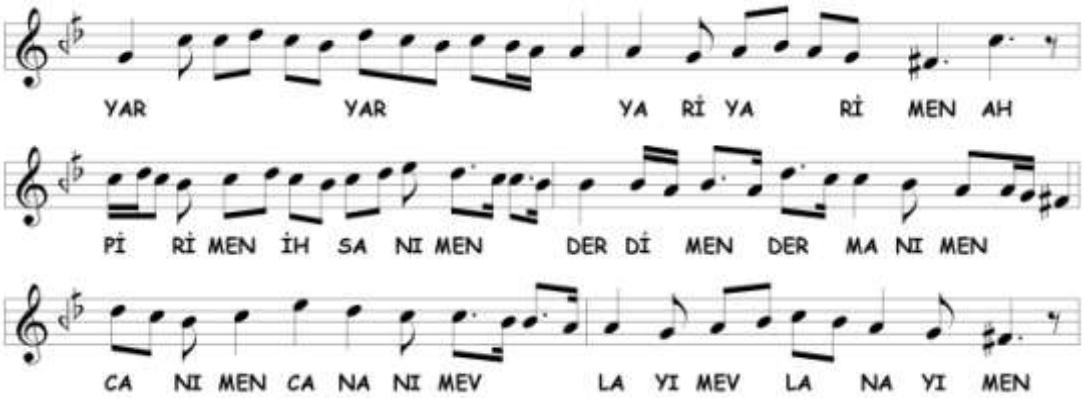

Nişâbur seslerinde dolaşıldıktan sonra nevâ perdesi alınarak acem'de asma kalınmış ve tekrar Sabâ seslerine dönülmüştür. 1A bölümü tekrar edildikten sonra çargâh açılarak 1C bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

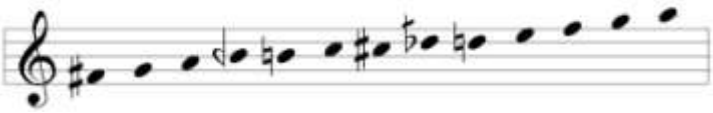

1C

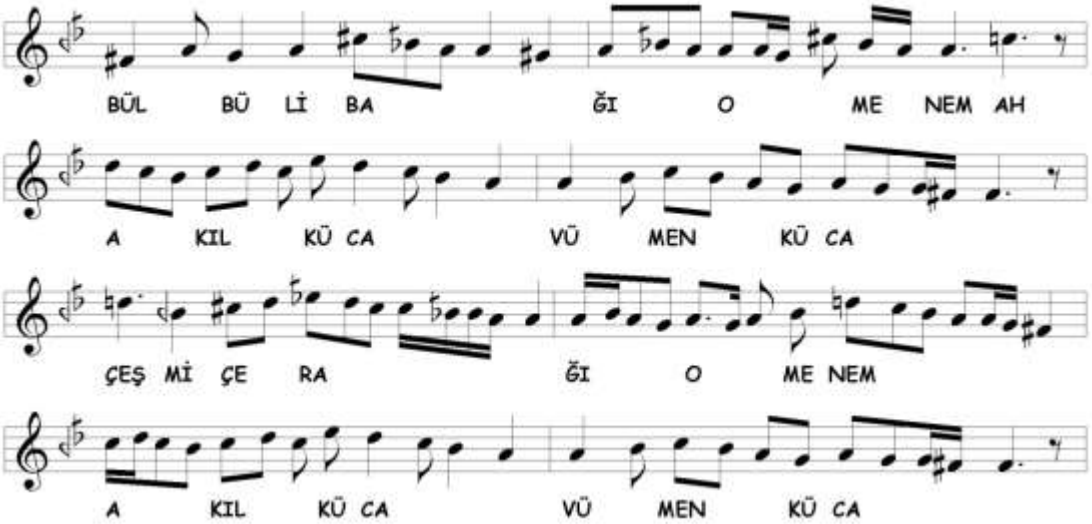

Bestenigâr makâmı ile devam eden bölümde, **Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî**[280] makâmı ile karâr verilmiştir. Makâmın seyrinde Hicâz makâmından sonra Bestenigâr ile karâra gidilmiştir. Karâra gidilmeden hisâr perdesi alınıp dügâh'a düşülerek

[280] Makâm hakkında bilgi için Rahâtü'l-ervâh âyîni bölümüne bakınız.

Hicâz-ı Rûmî makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

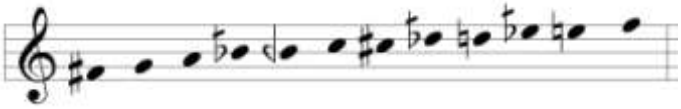

1D

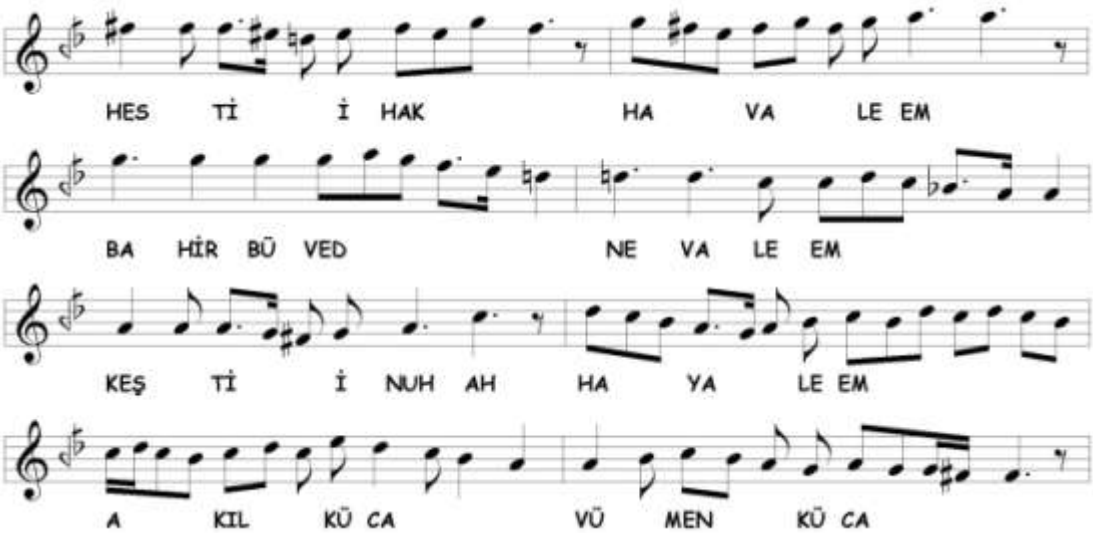

1D bölümüne evc perdesi açılarak başlanmıştır. Kısaca birinci nevî **Muhayyer-Kürdî** makâmı gösterildikten sonra tekrar **Bestenigâr** makâmına dönülmüştür. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

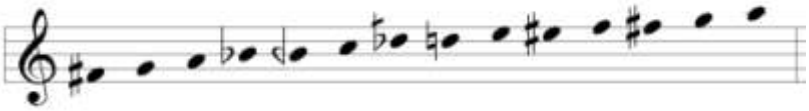

1E

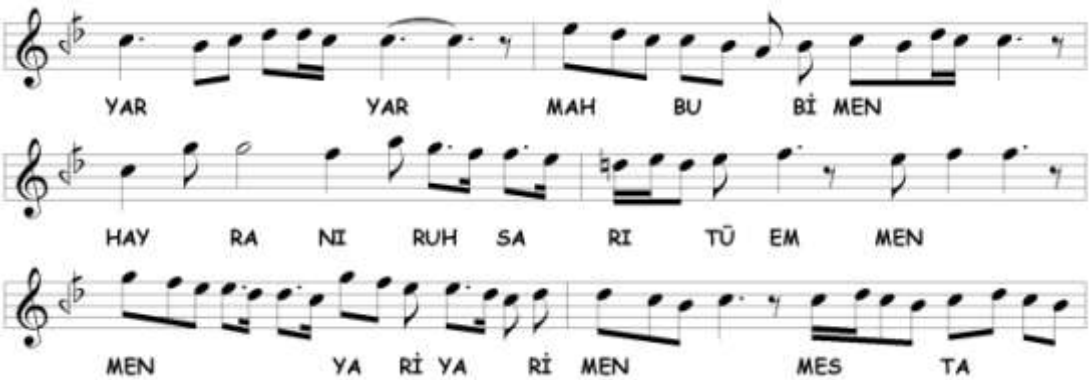

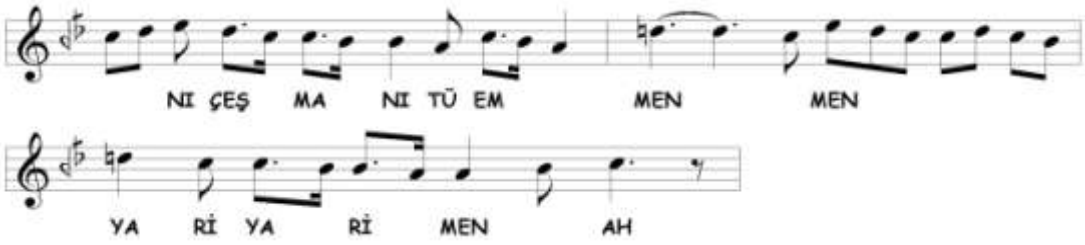

Sabâ-Uşşâk veya **Sabâ Perîşân** kesin geçki yapılmıştır. Sabâ makâmı gösterildikten sonra Uşşâk makâmıyla karâr verilmiştir. Seyir içinde gerdâniye'de asma kalarak nevâ perdesiyle acem'de kalış yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

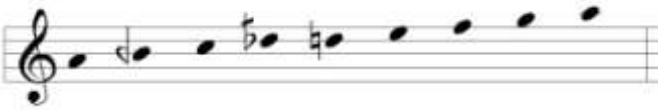

1F

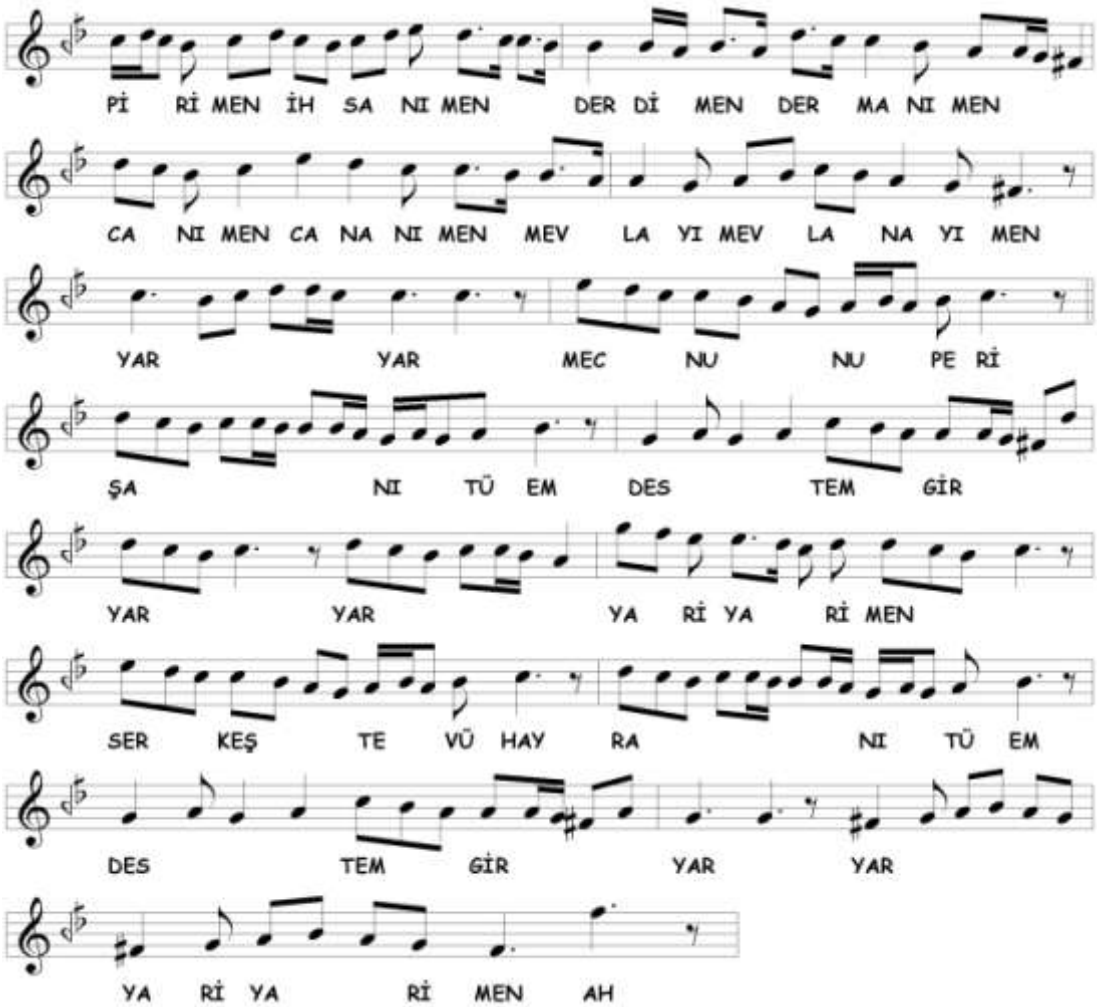

Tekrar **Bestenigâr** makâmına dönülmüştür. Sonunda evc açılarak diğer bölüme bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır.

1G

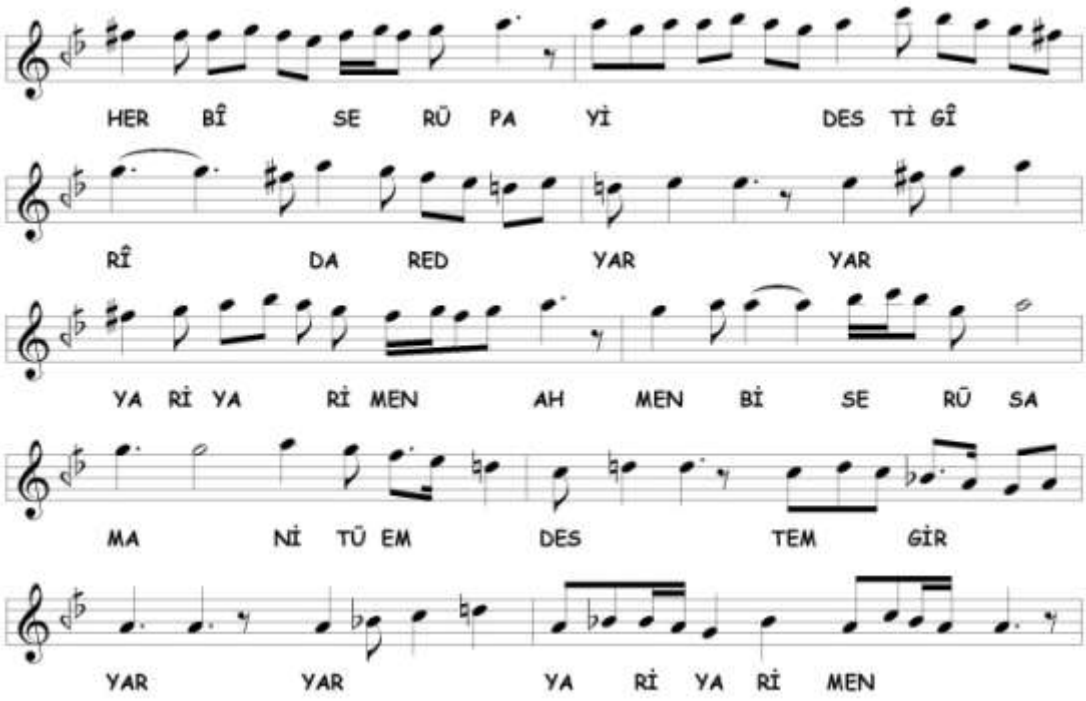

Birinci nevî **Muhayyer-Kürdî** makâmına geçki yapılmıştır. Gerdâniye, muhayyer ve hüseynî perdelerinde kalışlar yapıldıktan sonra Kürdî dizisiyle dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

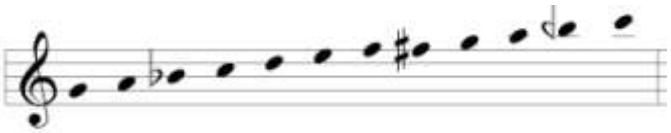

1H

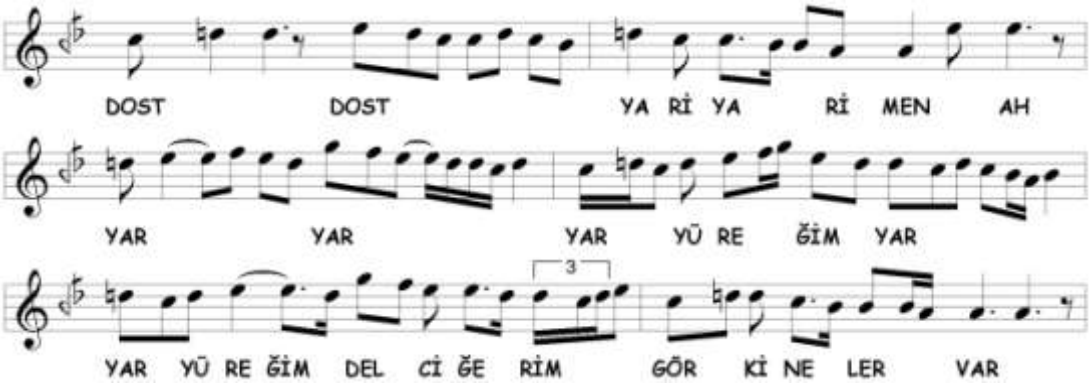

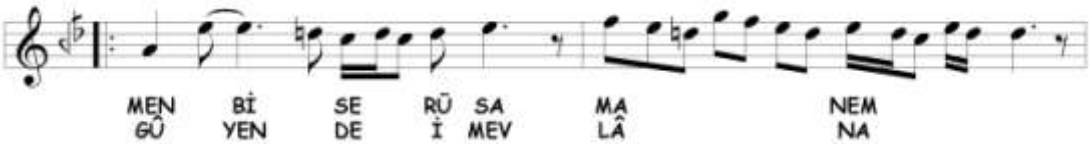

Birinci selâm **Necd-i Hüseynî** makâmı ile bitirilmiştir. Acem perdesi alınarak hüseynî perdesinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde, nevâ ve segâh perdelerinde asma karârlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

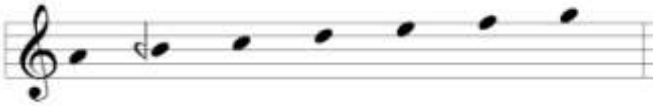

İkinci Selâm

Sabâ âyîninin 2A ve 2B bölümleri ile aynıdır. Nim hicâz perdesi alınarak nevâ ve hüseynî perdelerinde kalışlarla başlanmıştır. **Bestenigâr** makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Terennüme **Ferâhnâk** makâmı ile başlanmıştır. Karârdan sonra ırâk'a Hüzzâm'lı inilmiş ve yerinde Sabâ dörtlüsü gösterilmiştir. En sonunda çargâh tutularak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

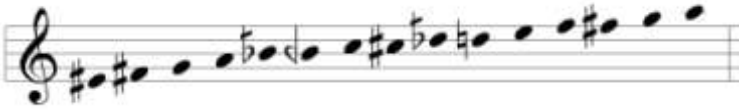

Üçüncü Selâm

3A

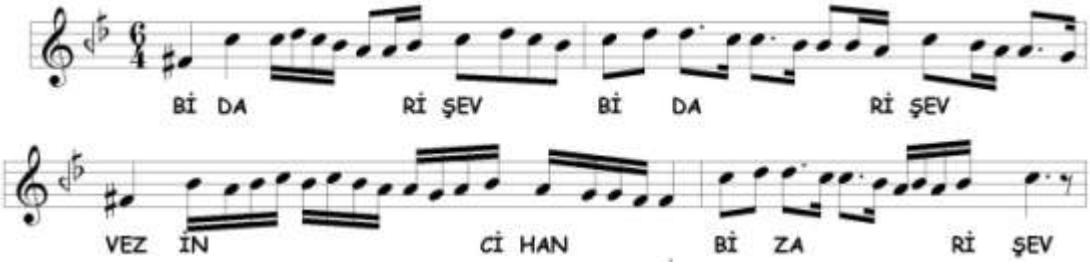

Seyre birinci selâm gibi girilmiştir. **Bestenigâr** makâmında dolaştıktan sonra çargâh perdesinde kalınmıştır. 1A bölümünden farklı olarak hicâz perdesinden yukarı genişleme yoktur.

3B

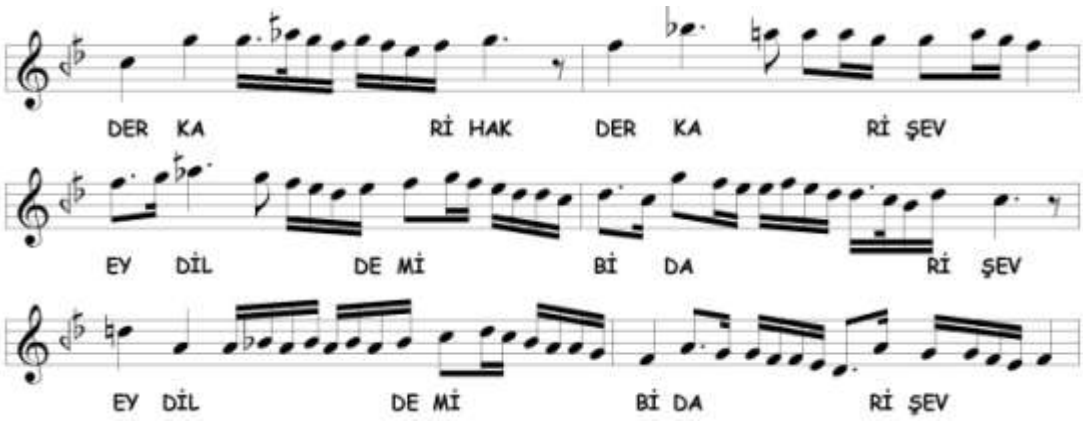

Birinci nevî **Şevkefzâ**[281] makâmına geçki yapılmıştır. İkinci nevî Çargâh makâmında dolaşıldıktan sonra ikinci nevî Acem-Aşîrân seslerine geçilerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

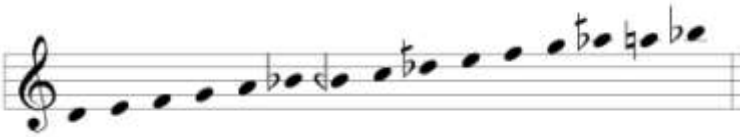

3C

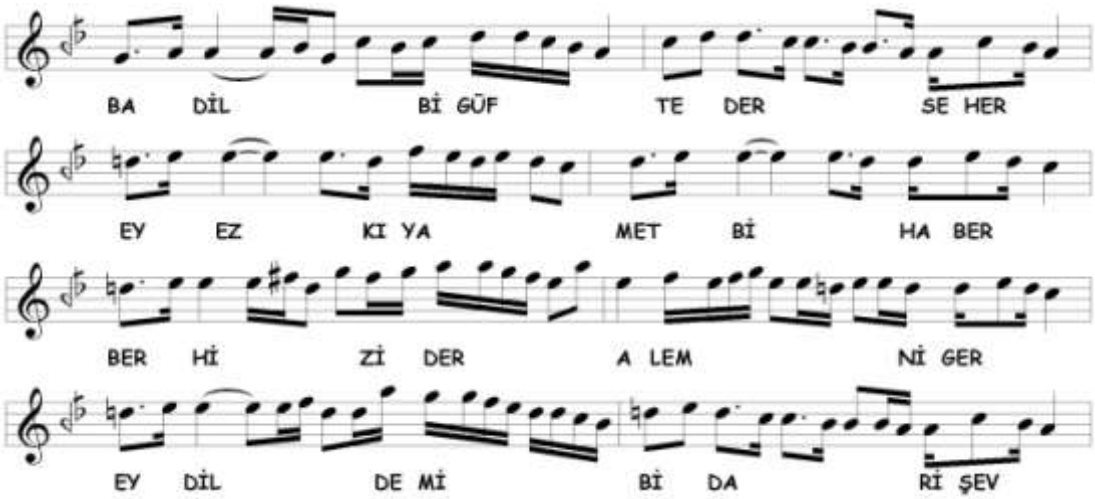

[281] **Şevkefzâ** makâmının, eserlerde iki çeşit karâr üslûbu vardır. Birincisinde, acem-aşîrân üzerinde birinci nevî Çargâh, ikincisinde ise; Nikrîz sesleri ile karâra varılır.

3C bölümünde **Sabâ** ve **Hüseynî** makâmlarında dolaşılarak sonunda Hüseynî makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

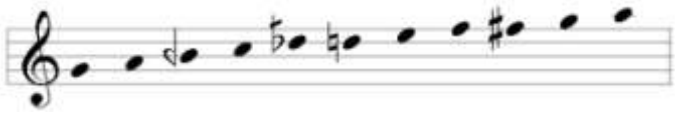

3D

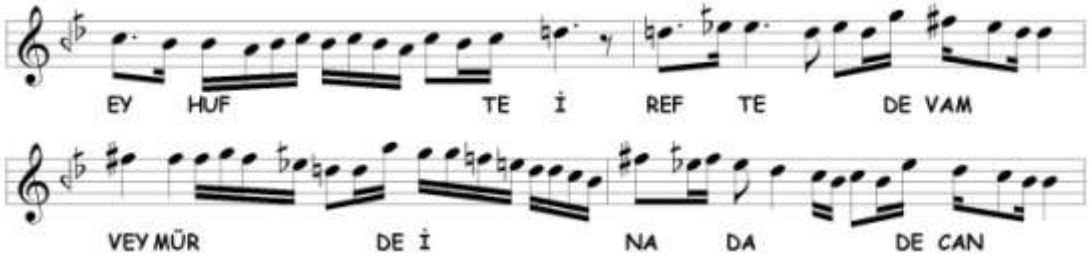

Bu bölümde **Hüzzâm** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde **Segâh** makâmına geçici geçki vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

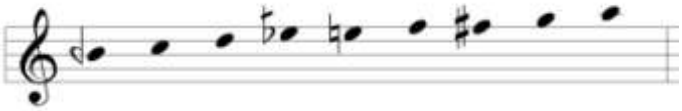

3E

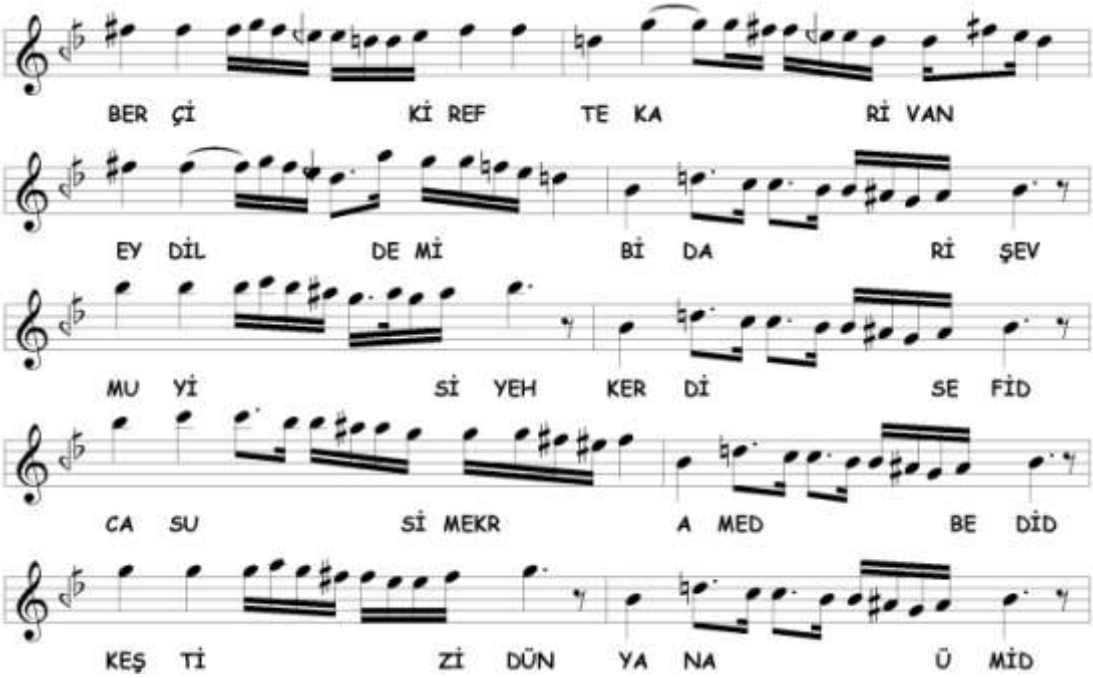

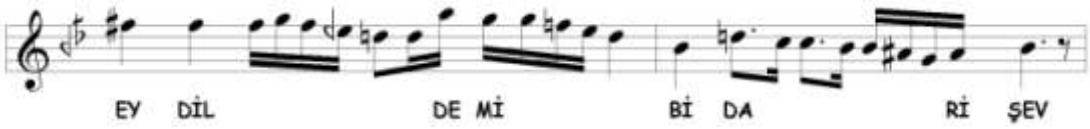

Segâh makâmına kesin geçki yapılmıştır. Makâm seyrinde, tiz segâh'da Segâh, evc'de Hicâz'lı kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

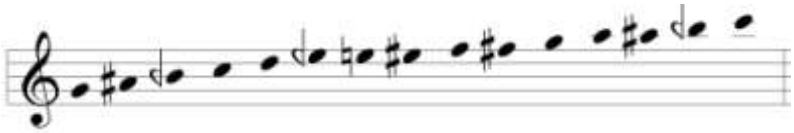

3F

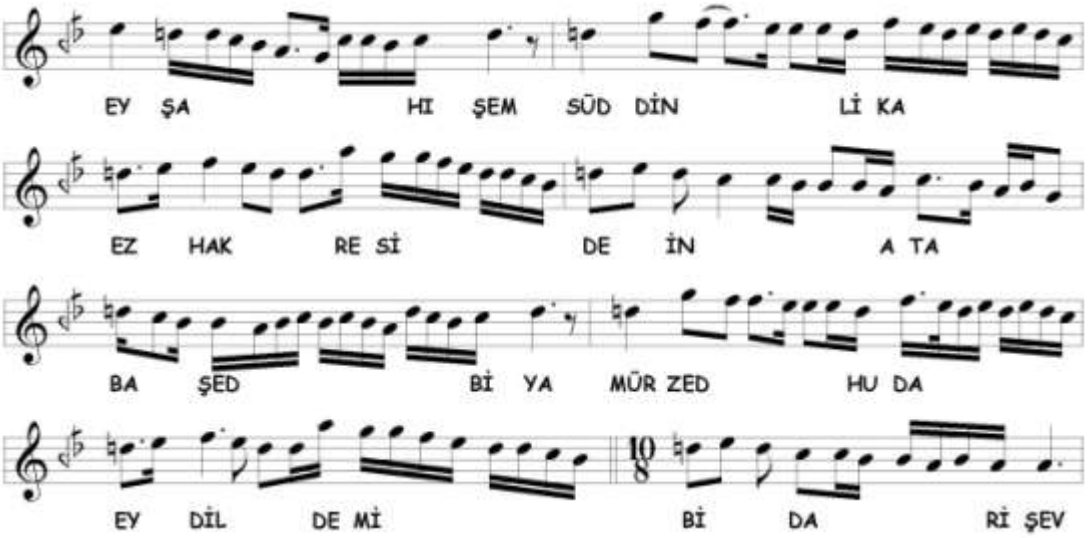

İkinci nevî **Bayâtî** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Âyînin bundan sonrası, Sabâ âyînin 3D bölümünden itibaren aynıdır.

B. Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir.

1. Bayâtî (ikinci nevî)
2. Bestenigâr
3. Hicâz-ı Rûmî
4. Hüseynî
5. Hüzzâm
6. Muhayyer-Kürdî (birinci nevî)
7. Necd-i Hüseynî
8. Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî
9. Sabâ
10. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
11. Segâh
12. Şevkefzâ (birinci nevî)

Geriye kalan 7 makâm Sabâ âyîninden alınan bölümlerde kullanılmıştır. Bu makâmlar şunlardır;

1. *Bayâtî (birinci nevî)*
2. *Bayâtî-Arabân*
3. *Evc*
4. *Ferâhnâk*
5. *Irâk*
6. *Mâye-i Atîk veya Uşşâk-Mâye (eski)*
7. *Nevâ (birinci nevî)*

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Bestenigâr Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bestenigâr Sabâ Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî Hicâz-ı Rûmî Muhayyer-Kürdî (birinci nevî) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Necd-i Hüseynî	Sabâ âyîni ile aynı *Bestenigâr* *Ferâhnâk*	Bestenigâr Şevkefzâ (birinci nevî) Sabâ Hüseynî Hüzzâm Segâh Bayâtî (ikinci nevî) **** *Bayâtî (birinci nevî)* *Nevâ (birinci nevî)* *Bayâtî-Arabân* *Mâye-i Atîk veya Uşşâk-Mâye (eski)* *Irâk* *Evc*	Sabâ âyîni ile aynı *Bestenigâr*

5. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN SABÂ BÛSELİK ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sabâ-Bûselik Makâmı

Sabâ-Bûselik makâmı İsmâil Dede tarafından tertiplenmiştir. Makâmın tanımını ilk olarak Hâşim Bey'de bulmaktayız. Adından da anlaşılacağı gibi makâm, Sabâ makamında dolaştıktan sonra Bûselik makâmı ile karâr vermektedir.

B. Sabâ Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

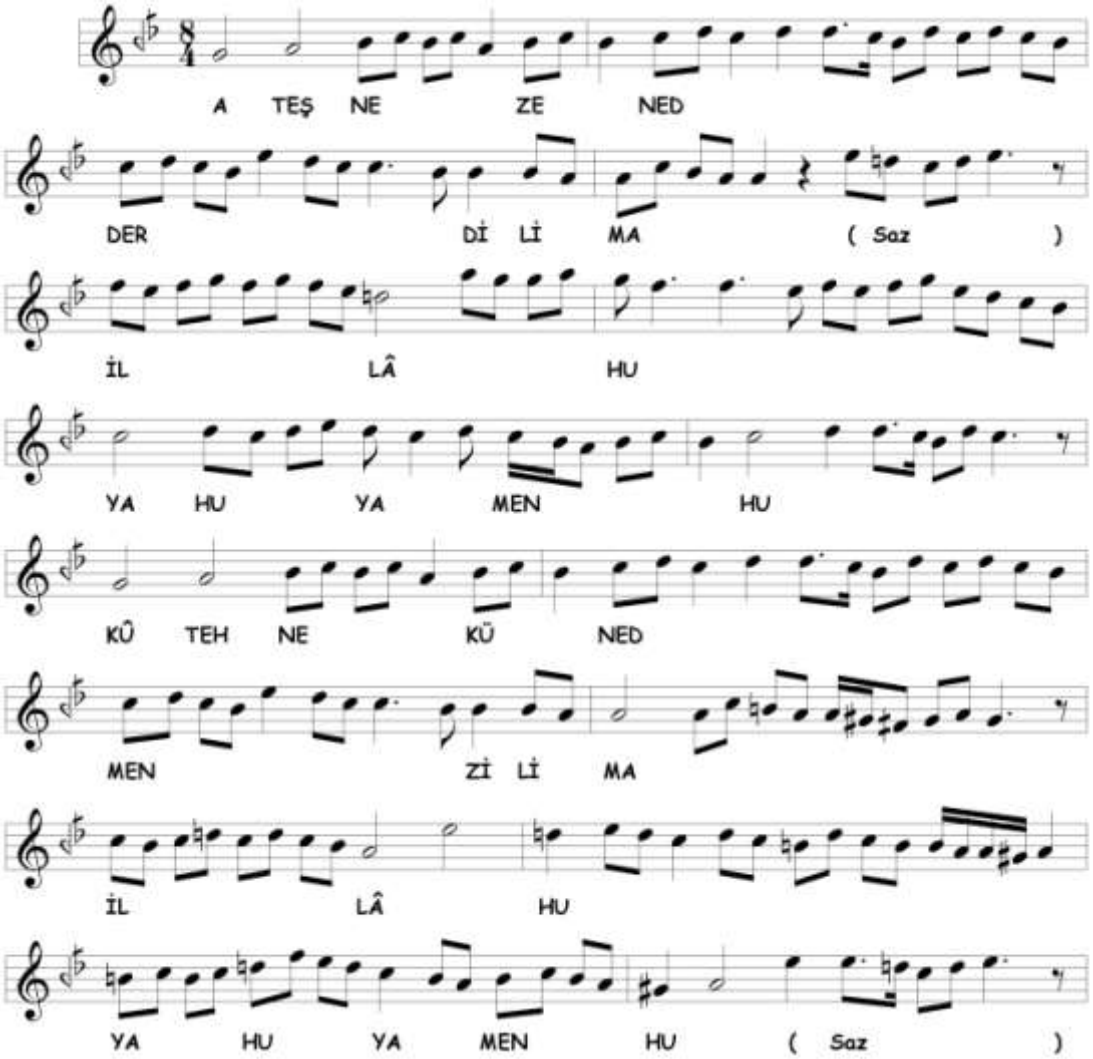

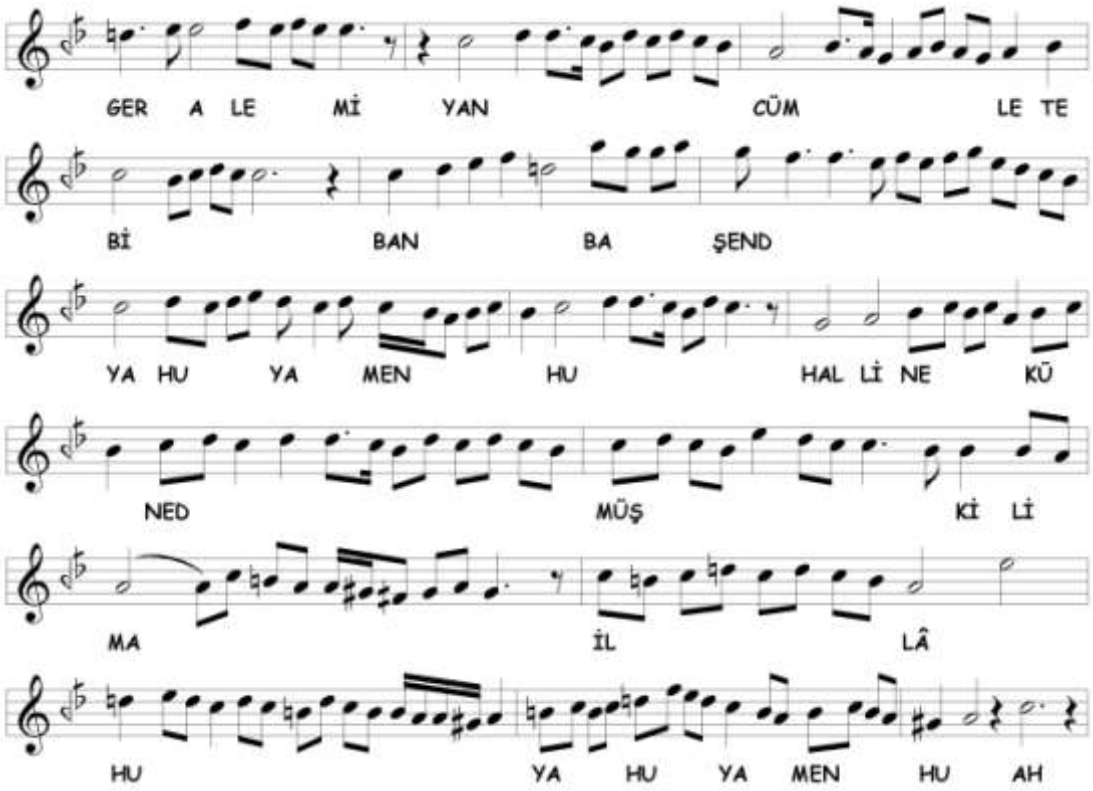

Selâma Sabâ makâmıyla başlanmıştır. Sabâ seyri içinde ara ara nevâ perdesi kullanılmış, bûselik perdesi ile zengüle'de[282] kalındıktan sonra Bûselik makâmına geçilerek **Sabâ-Bûselik** makâmıyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

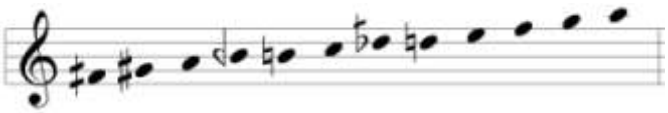

1B

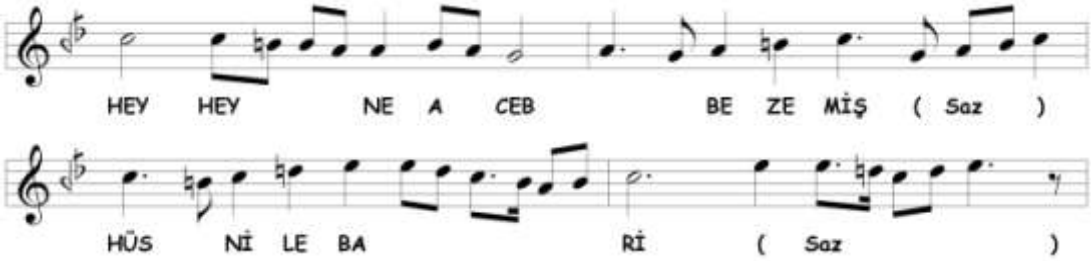

[282] Kaynak notada, dügâh perdesinde kalınmıştır. Bizce, Heper notasında da görüleceği gibi kalınan perde, zengüle'dir. Dede efendi Sabâ-Bûselik nakış yürük semâî'nde de bu espriyi kullanmıştır.

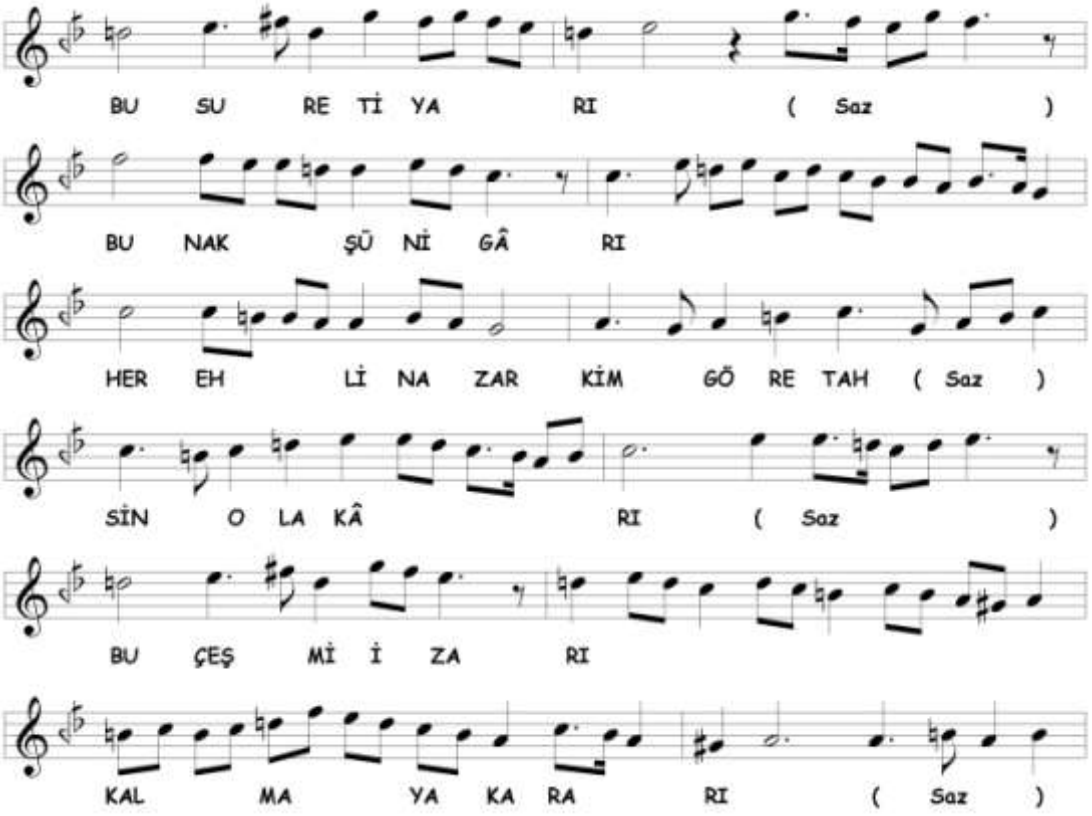

Bu bölümde **Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, rast'ta ve çargâh'da birinci nevî Çargâh'lı ve hüseynî'de Uşşâk'lı kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

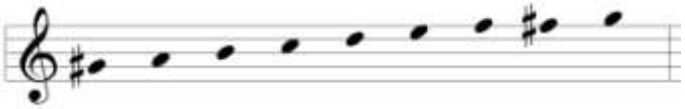

1C

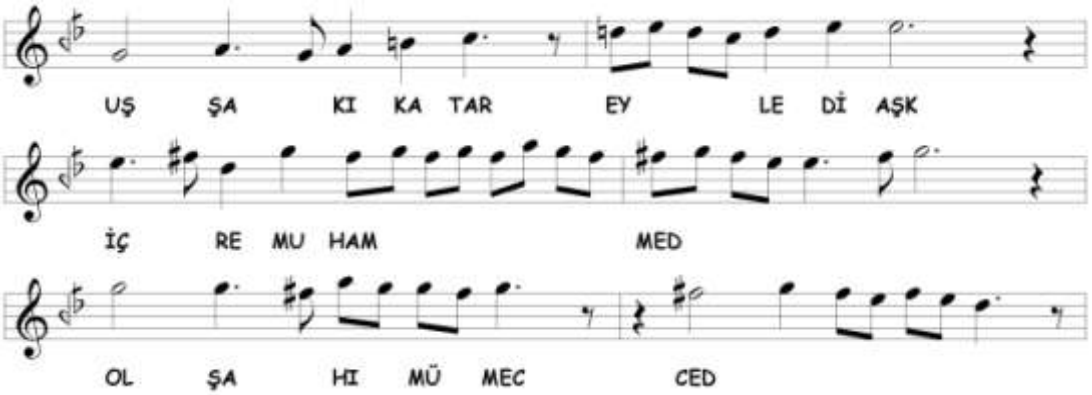

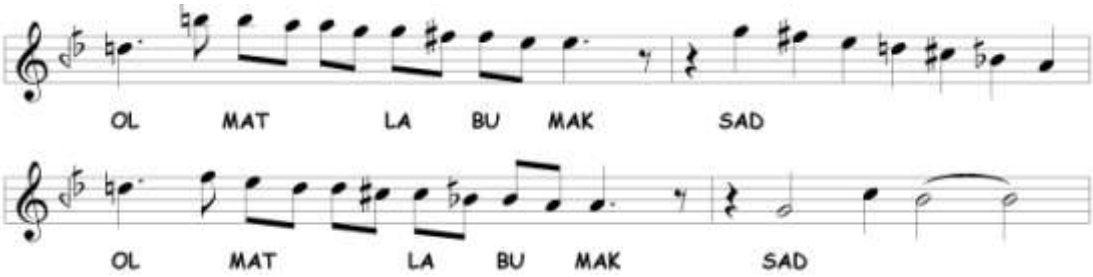

Bûselik sesleriyle rast'tan hüseynî'ye çıkıldıktan sonra **Uzzâl** makâmına geçilerek hüseynî'de Uşşâk'lı ve Nevâ'da Rast'lı kalınmış, daha sonra Hicâz ile karâra gidilmiştir. Segâh tutularak 1D bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

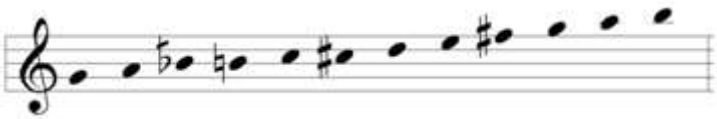

1D

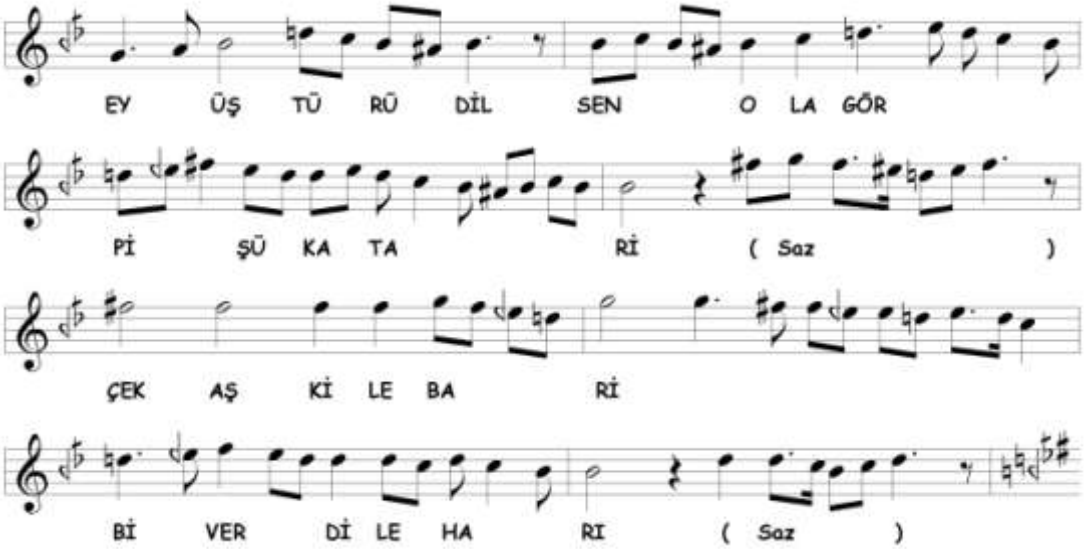

Bu bölümde **Segâh** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde Segâh beşlisinde dolaşılmış, evc, gerdâniye ve segâh perdelerinde kalışlar yapılmıştır. [283] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[283] Son iki satır kaynak notada, dik hisâr perdesi alınarak yazılmıştır. Fakat hem Heper notasında hem de Dede Efendi'nin Hüzzâm âyîninde benzer ezginin Hüzzâm ârızaları ile yazılması sebebiyle biz de doğru perdenin hisâr perdesi olduğunu düşünüyoruz. Dede Efendi Hüzzâm âyîninde bu ezgiyi aşağıdaki gibi kullanmıştır:

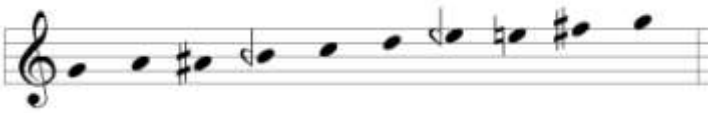

1E

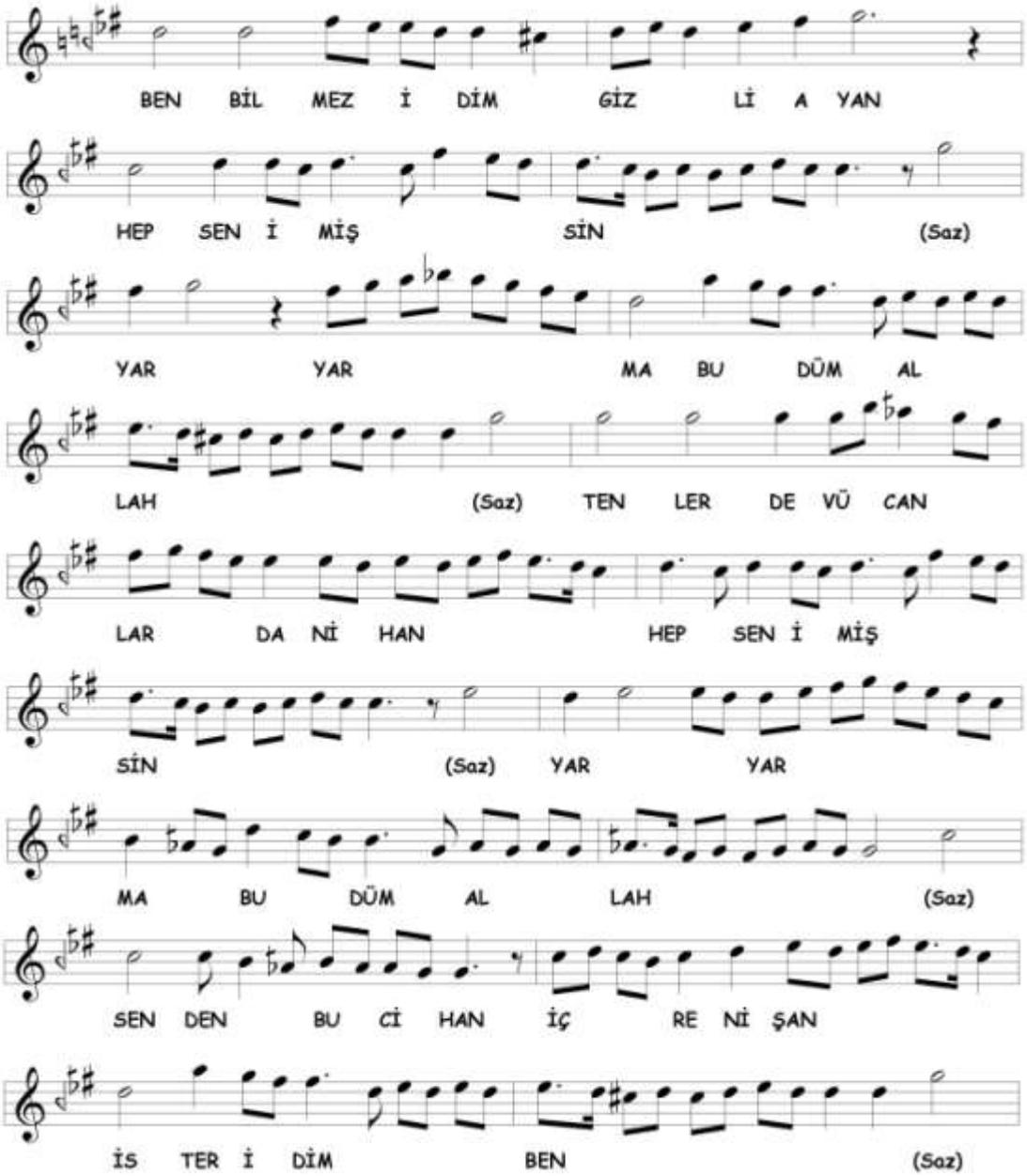
BEN BİL MEZ İ DİM GİZ Lİ A YAN
HEP SEN İ MİŞ SİN (Saz)
YAR YAR MA BU DÜM AL
LAH (Saz) TEN LER DE VÜ CAN
LAR DA Nİ HAN HEP SEN İ MİŞ
SİN (Saz) YAR YAR
MA BU DÜM AL LAH (Saz)
SEN DEN BU Cİ HAN İÇ RE Nİ ŞAN
İS TER İ DİM BEN (Saz)

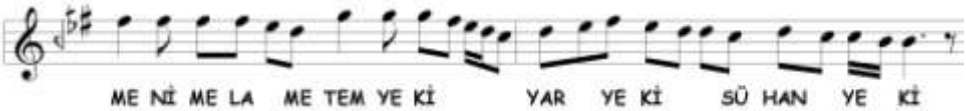
ME Nİ ME LA ME TEM YE Kİ YAR YE Kİ SÜ HAN YE Kİ

Bu bölüme birinci nevî **Arabân**[284] makâmı ile başlanmıştır. Nevâ'da Hicâz ve çargâh'da Nikrîz'li kalışlar yapılmış, bazen nim hicâz yedeni de seyre katılmıştır Daha sonra gerdâniye perdesi tutularak şehnâz perdesiyle **Hicâzkâr** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Rast'ta Hicâz'lı karâr verildikten sonra tekrar nevâ üzerinde Hicâz seslerine geçilmiş gerdâniye açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

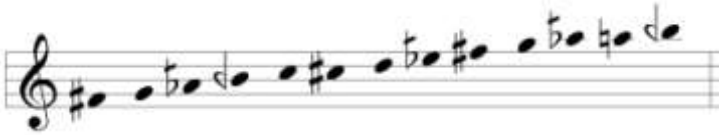

1F

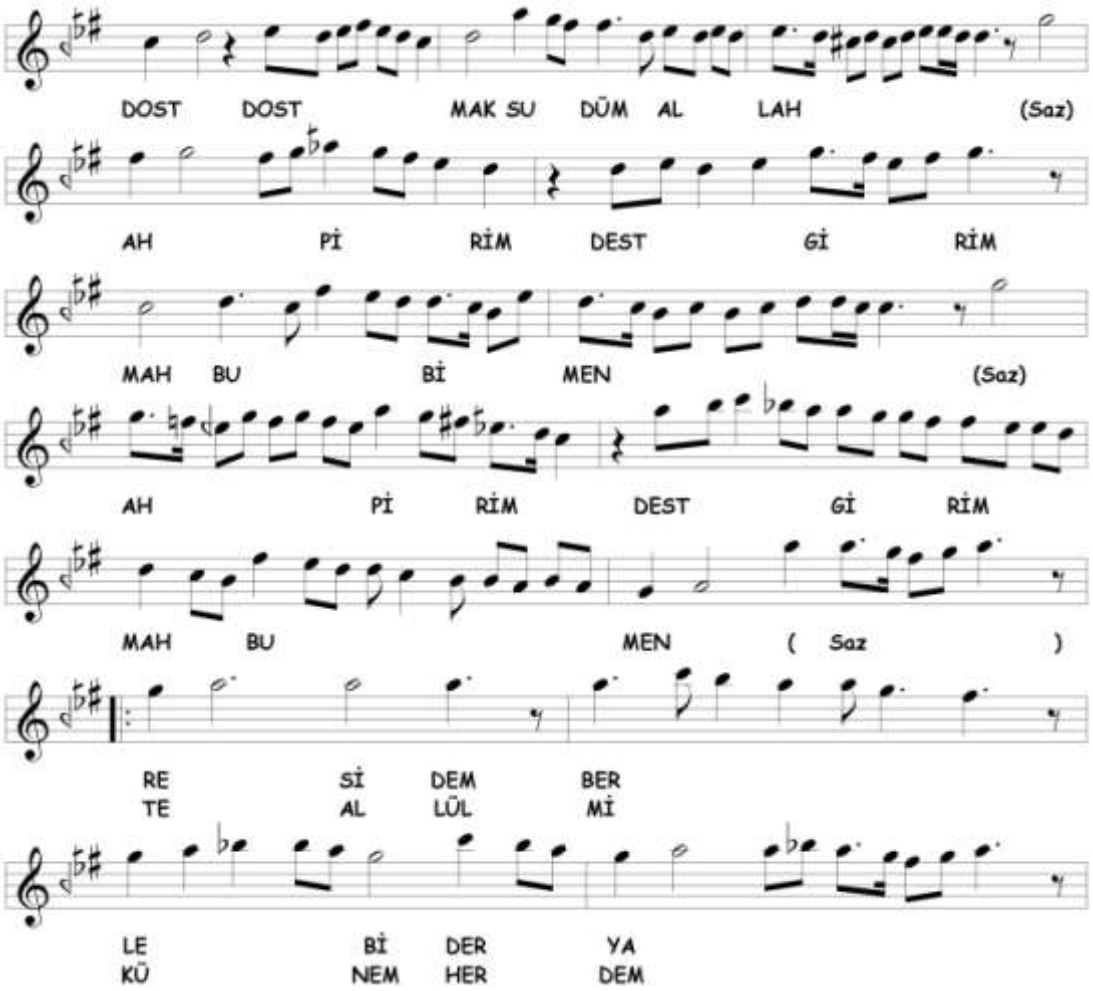

[284] Arabân makâmı hakkında bilgi için Şedd-i Arabân âyîni bölümüne bakınız.

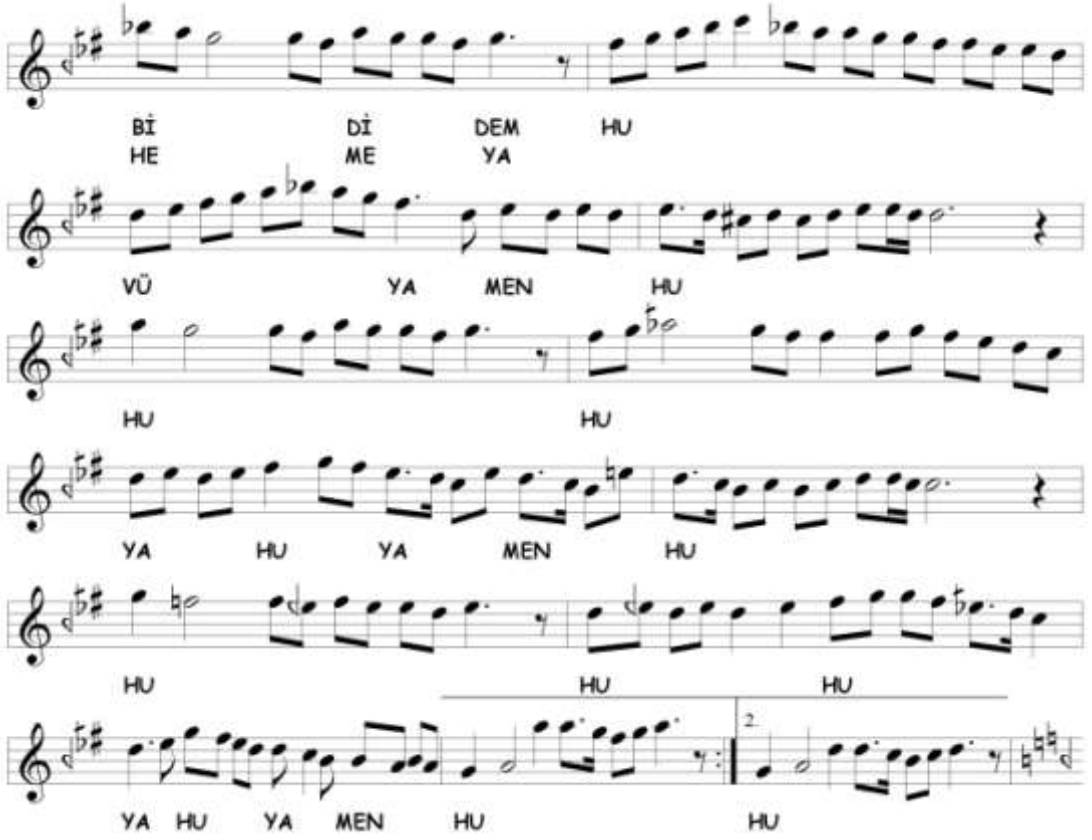

Bu bölümde ikinci nevî **Arabân** makâmı işlenmektedir. Seyirde, şehnâz perdesi ile nevâ'ya Hicâz'lı inilerek **nevâ üzerinde Hicâz-ı Rûmî** makâmına geçici geçkiler yapılmıştır. En sonunda nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

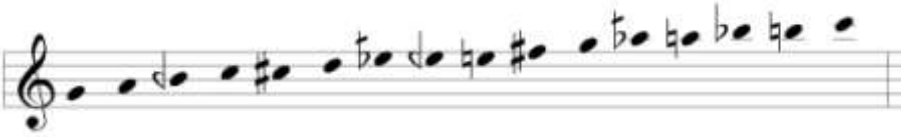

1G

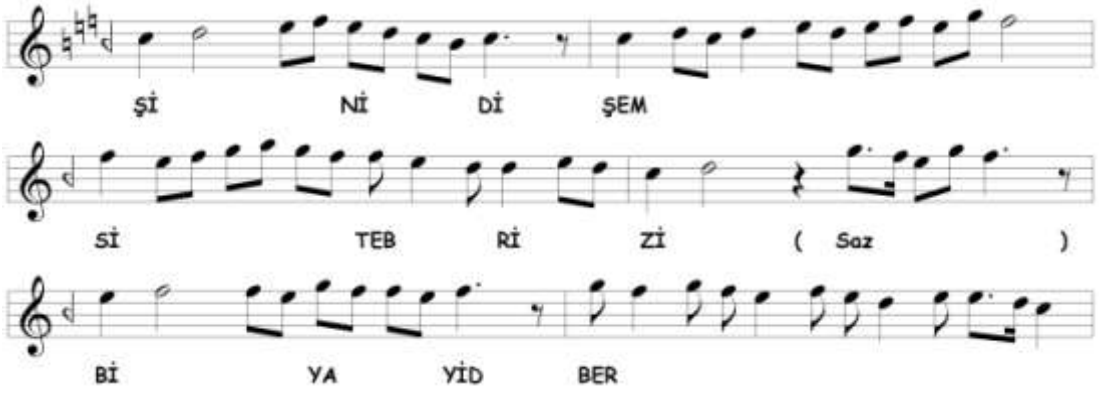

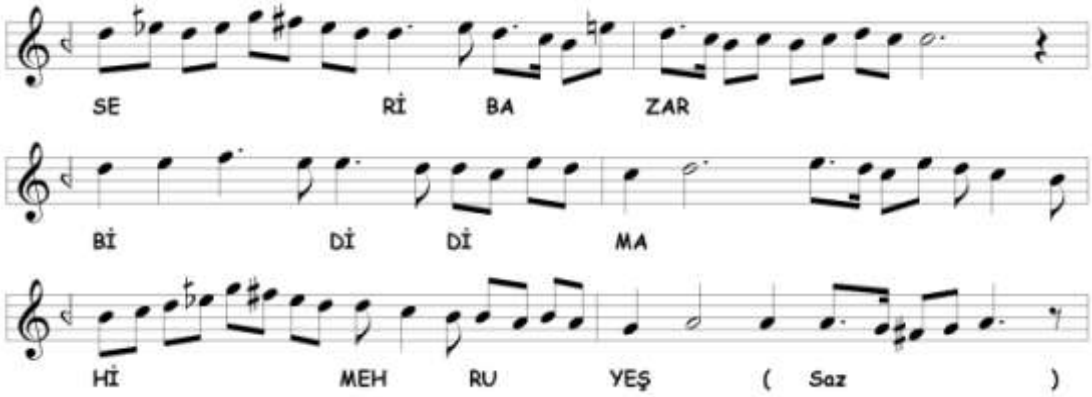

Bu bölümde **Acem** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, **nevâ üzerinde Hicâz**'lı kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

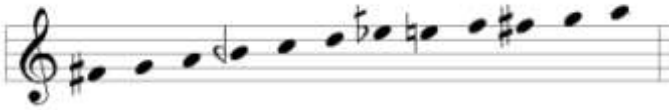

1H

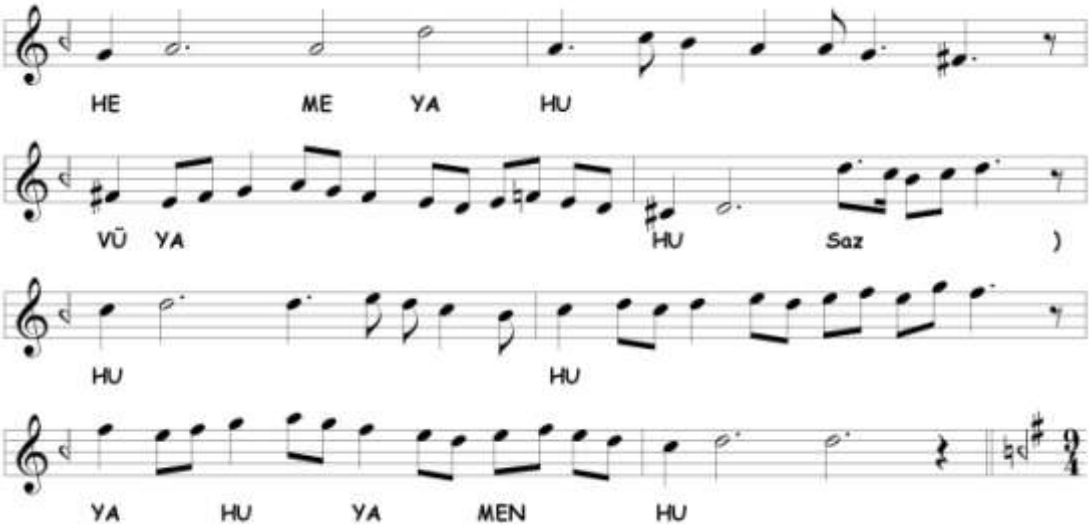

Meclis-efrûz[285] makâmı kısaca gösterildikten sonra nevâ'da Bûselik beşlisi seslerinde dolaşılarak acem ve nevâ perdelerinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[285] **Meclis-efrûz** makâmını, Nâsır Dede'de görmekteyiz. Büyük bir ihtimalle eski Irâk-Mâye makâmın yeniden isimlendirilmesidir. Tanımı şöyledir; "*Irâk âgâze idüb, Aşîrân resmi ile yegâh perdesinde karâr ider. Bu dahî müteahhirîn-i selef ihtirâ'ı olub, minval-i sâbık üzre tahrîr olundu*" Aksu, a.g.e. , s. 197. Gerçi, yukarıdaki ezgide yegâh'a giderken acem-aşîrân perdesi alınmıştır. Yegâh makamında

Âyînin, İkinci Selâmdan sonrası Nevâ Âyîni ile aynıdır.

C. Sabâ-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Arabân (birinci nevî)
3. Arabân (ikinci nevî)
4. Bûselik
5. Hicâz (nevâ üzerinde)
6. Hicâz-ı Rûmî (nevâ üzerinde)
7. Hicâzkâr
8. Hüzzâm
9. Meclis-efrûz
10. Sabâ-Bûselik
11. Segâh
12. Uzzâl

Geriye kalan 11 makâm Nevâ âyîninden alınan bölümlerde kullanılmıştır. Bu makâmlar aşağıda sıralanmıştır.

1. *Bayâtî (birinci nevî)*
2. *Bestenigâr*
3. *Çargâh (ikinci nevî)*
4. *Ferâhnâk*
5. *Irâk*
6. *Karcığar*
7. *Muhayyer-Kürdî (üçüncü nevî)*
8. *Nevâ (birinci nevî)*
9. *Sabâ*
10. *Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân*
11. *Tâhir*

yazılmış bazı eserlerde de karâra gidilirken bu perdenin alınması doğal karşılanabiliyorsa burada da doğal karşılanabilir.

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Sabâ-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sabâ-Bûselik Bûselik Uzzâl Segâh Hüzzâm Arabân (birinci ve ikinci nevî) Hicâzkâr Hicâz-ı Rûmî (nevâ üzerinde) Acem Hicâz (nevâ üzerinde) Meclis-efrûz	Nevâ ayîni ile aynı *Nevâ (birinci nevî)* *Muhayyer-Kürdî (üçüncü nevî)* *Tâhir* *Çargâh (ikinci nevî)* *Irâk* *Ferâhnâk*	Nevâ ayîni ile aynı *Sabâ* *Bestenigâr* *Bayâtî (birinci nevî)* *Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân* *Hüzzâm* *Segâh* *Karcığar*	Nevâ ayîni ile aynı *Segâh* *Hüzzâm*

6. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN HÜZZÂM ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hüzzâm Makâmı

Hüzzâm makâmı Kantemiroğlu ve Küçük Artin'de, bugünkü anlayıştan farklıdır. Acem, hüseynî ve nevâ perdeleri kullanılarak uzzâl veya hicâz perdesinde karâr verilmektedir.[286] Acem perdesini dik acem olarak düşünürsek bu perdelerin aralıkları bize Hüzzâm beşlisinin ilk dört sesini verir. Nâsır Dede, bu tarifi Hüzzâm-ı Kadîm başlığı altında yapar.[287] Tanbûrî Küçük Artin'de, Hüzzâm-ı Rûmî adında bir makâm vardır ki, bugünkü Hüzzâm makâmına çok benzer. Fakat seyirde evc perdesi kullanılmamış, bayâti [nim hisâr/hisâr] perdesine kadar çıkılmıştır.[288] Bundan sonra gelecek olan tarifler Artin'deki tarifin genişletilmiş halidir. XVII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde ve Hâşim Bey'in seyirde, sünbüle perdesi de rol almıştır. Bu risâlede ayrıca makamdaki mi perdesi için hüseynî'ye yakın olduğu ve mâhur perdesinin kullanıldığı belirtilmiştir.[289] Hızır Ağa'da Hüzzâm tarifi "Hırâm" başlığı altındadır.[290] Arel, segâh'da Hüzzâm beşlisine evc'de Hicâz dörtlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu, bazen Segâh makâmında olduğu gibi Hicâz dörtlüsü yerine Bûselik dörtlü veya beşlisinin geldiğini yazmaktadır.[291] Ezgi, Hüzzâm'ın iki çeşit diziye sahip olduğunu belirtmiştir. Biri, Hüzzâm beşlisine Segâh dörtlüsünün eklenmesi ile diğeri aynı beşliye Hicâz dörtlüsünün eklenmesiyle oluşturulmuştur. Güçlü, Arel tanımında olduğu gibi nevâ perdesidir. Seyir çıkıcıdır.[292] Suphi Ezgi ve Ekrem Karadeniz, makâmın yeden perdesi olan kürdî perdesinin bazı eserlerde kullanılmadığını ayrıca yazmaktadır.[293]

---

[286] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 105, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 42
[287] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 48
[288] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 39
[289] Daloğlu, a.g.e. , s. 15, Tırışkan, a.g.e. , s. 34
[290] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 132
[291] Tahminimizce bu gerdâniye üzerindeki Bûselik'tir. Arel, a.g.e. , s. 264
[292] Ezgi, a.g.e. , s. 127, Arel, a.g.e. , s. 264
[293] Karadeniz, a.g.e. , s. 112

B. Hüzzâm Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

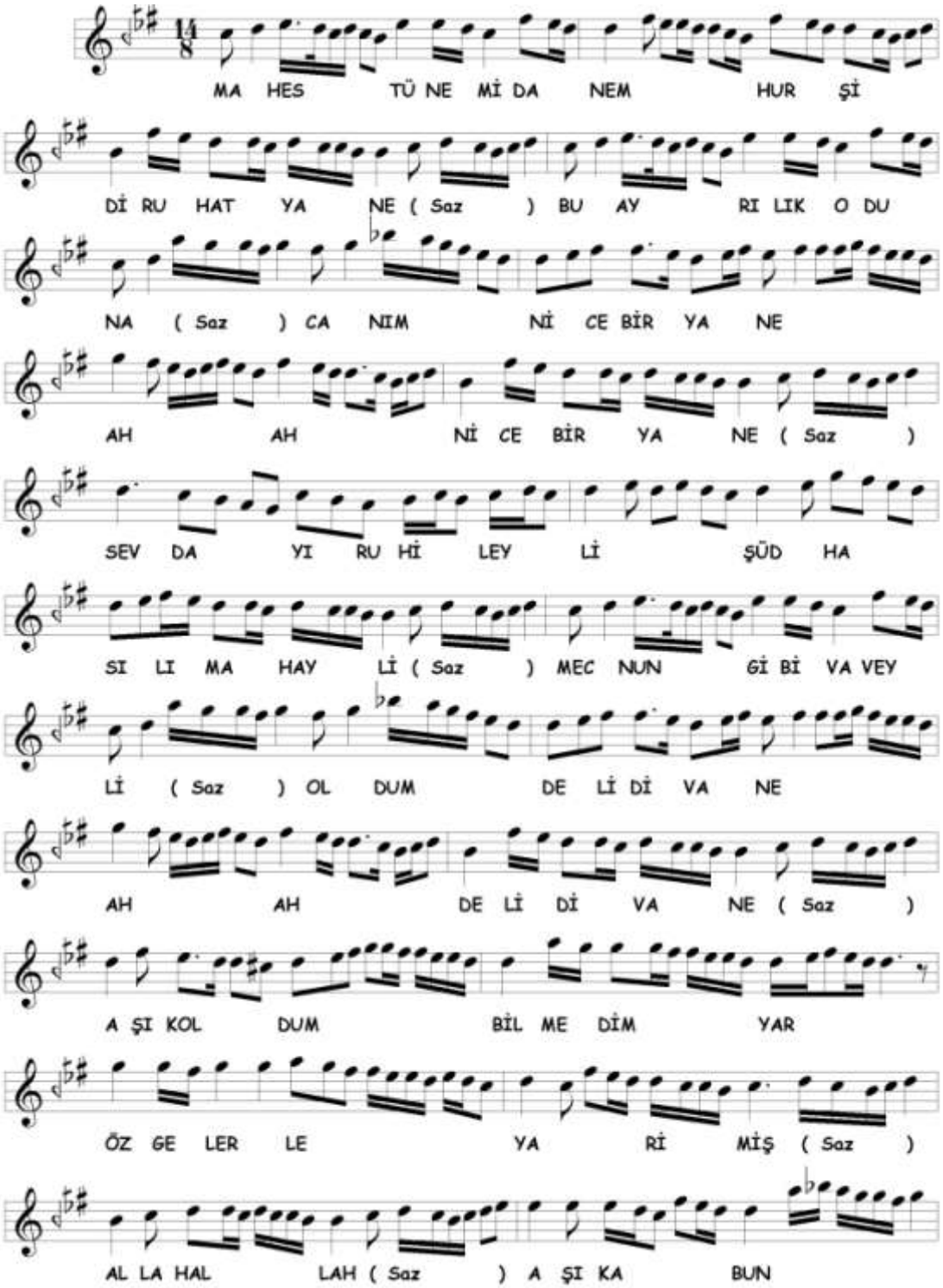

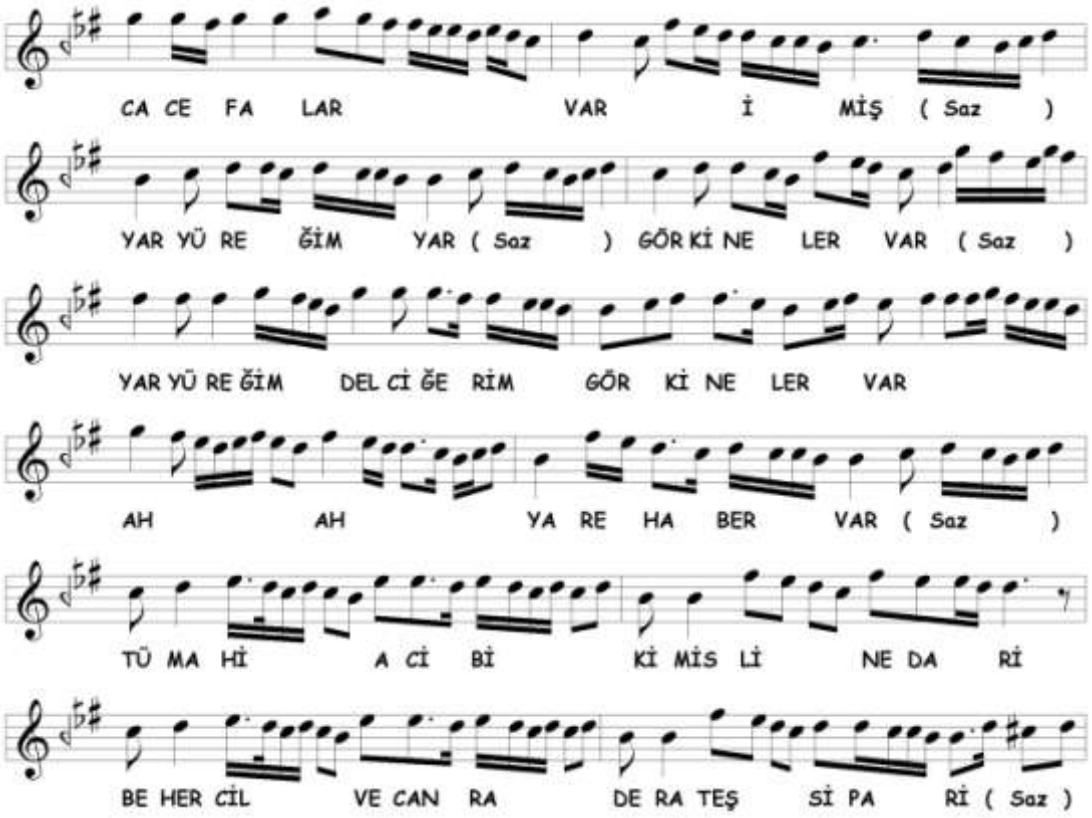

Selâma nevâ civarından girilerek **Hüzzâm** makâmıyla başlanmıştır. Seyir sünbüle ve rast perdelerine kadar genişletildikten sonra segâh'da karâr verilmiştir. Hüzzâm seyirden farklı olarak bir ara nim hicâz yedeni kullanılarak birinci nevî Arabân seslerinde dolaşılmıştır. En sonunda nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

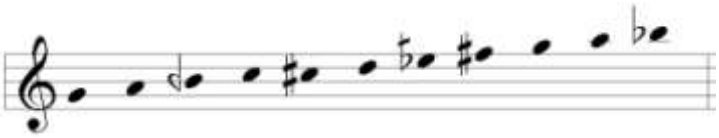

1B

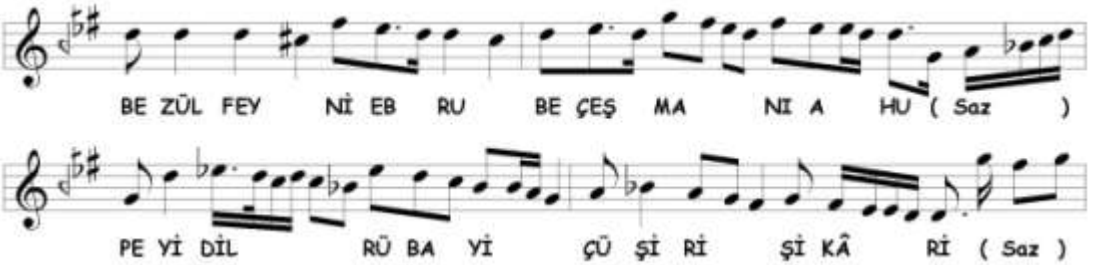

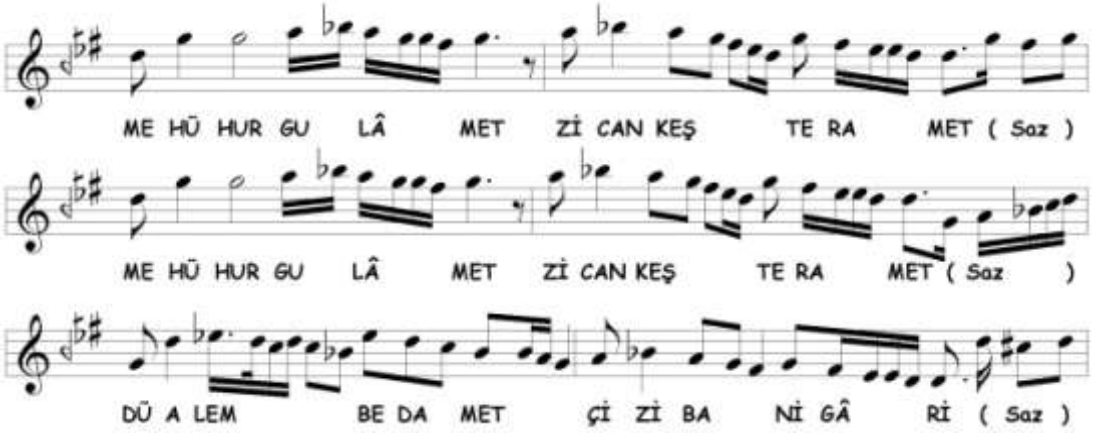

Birinci nevî **Şedd-i Arabân**[294] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Birinci nevî Arabân seslerinde dolandıktan sonra bugünkü Hümâyûn dizisiyle yegâh'a inilmiştir. Aynı bölümün ezgisi bir defa daha tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

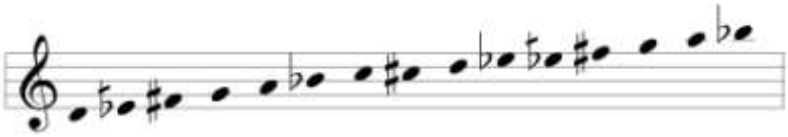

1C

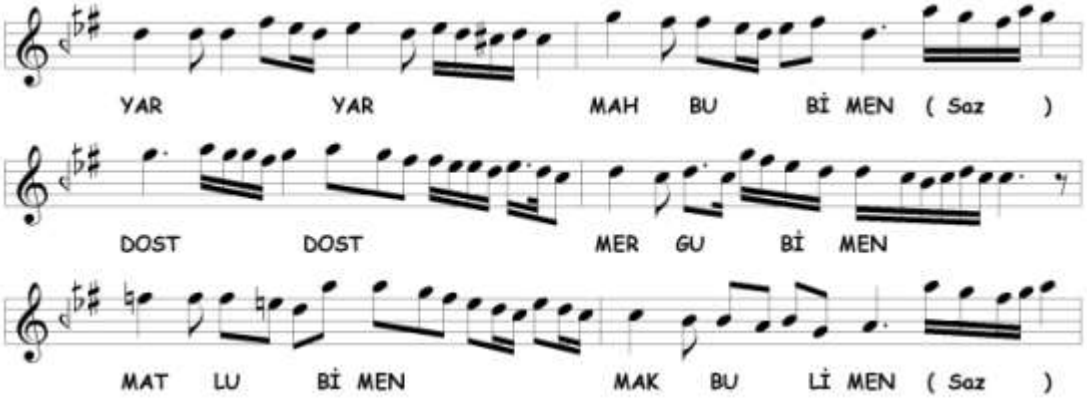

Bayâtî-Arabân makâmına geçilmiştir. Birinci nevî Arabân seslerinde dolaşıldıktan sonra acem ve hüseynî perdesi alınarak Bayâtî seyri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[294] Şedd-i Arabân makâmı hakkında bilgi için Şedd-i Arabân âyînine bakınız.

1D

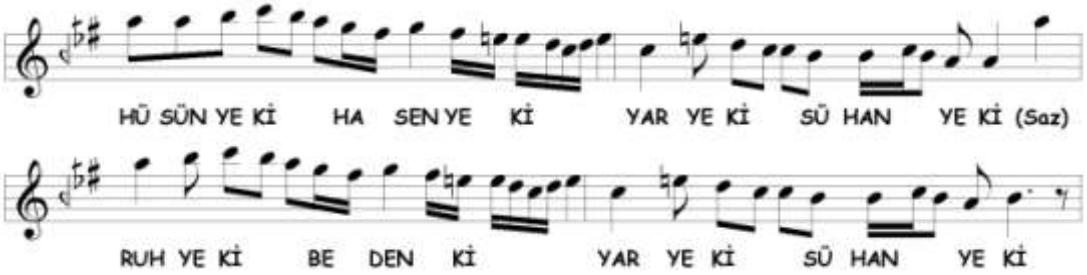

Bu bölümde **Muhayyer** makâmına kesin geçki yapılmıştır. En sonunda segâh tutularak 1E bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

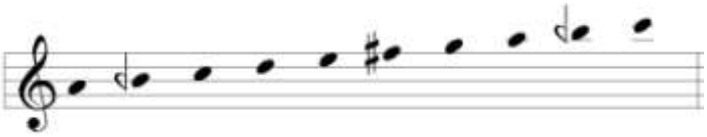

1E

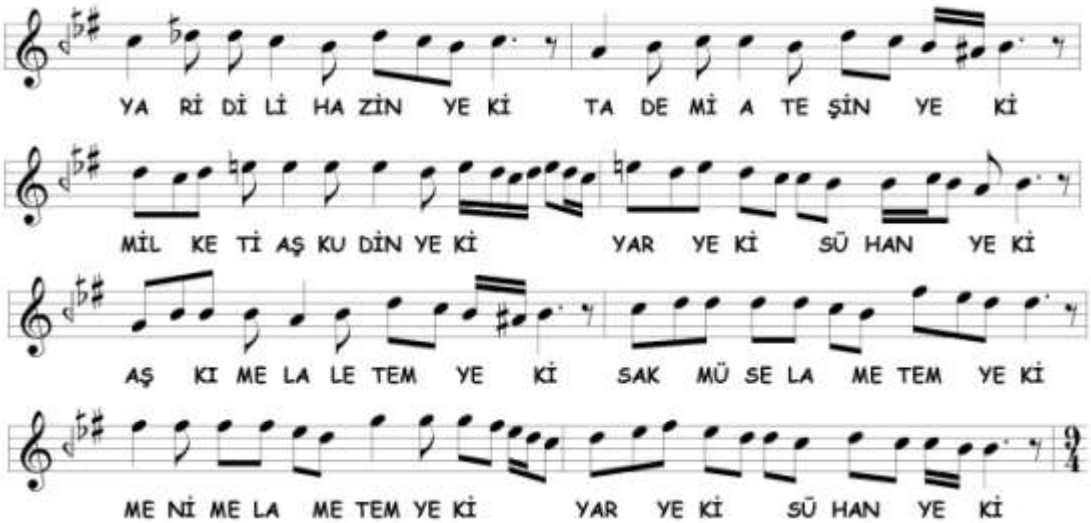

Sabâ üslûbunda hicâz perdesi alınarak çargâh'da kalındıktan sonra **Segâh** ve ardından **Hüzzâm** makâmına geçilerek selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

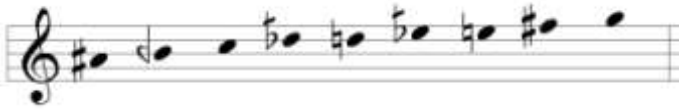

İkinci Selâm

2A

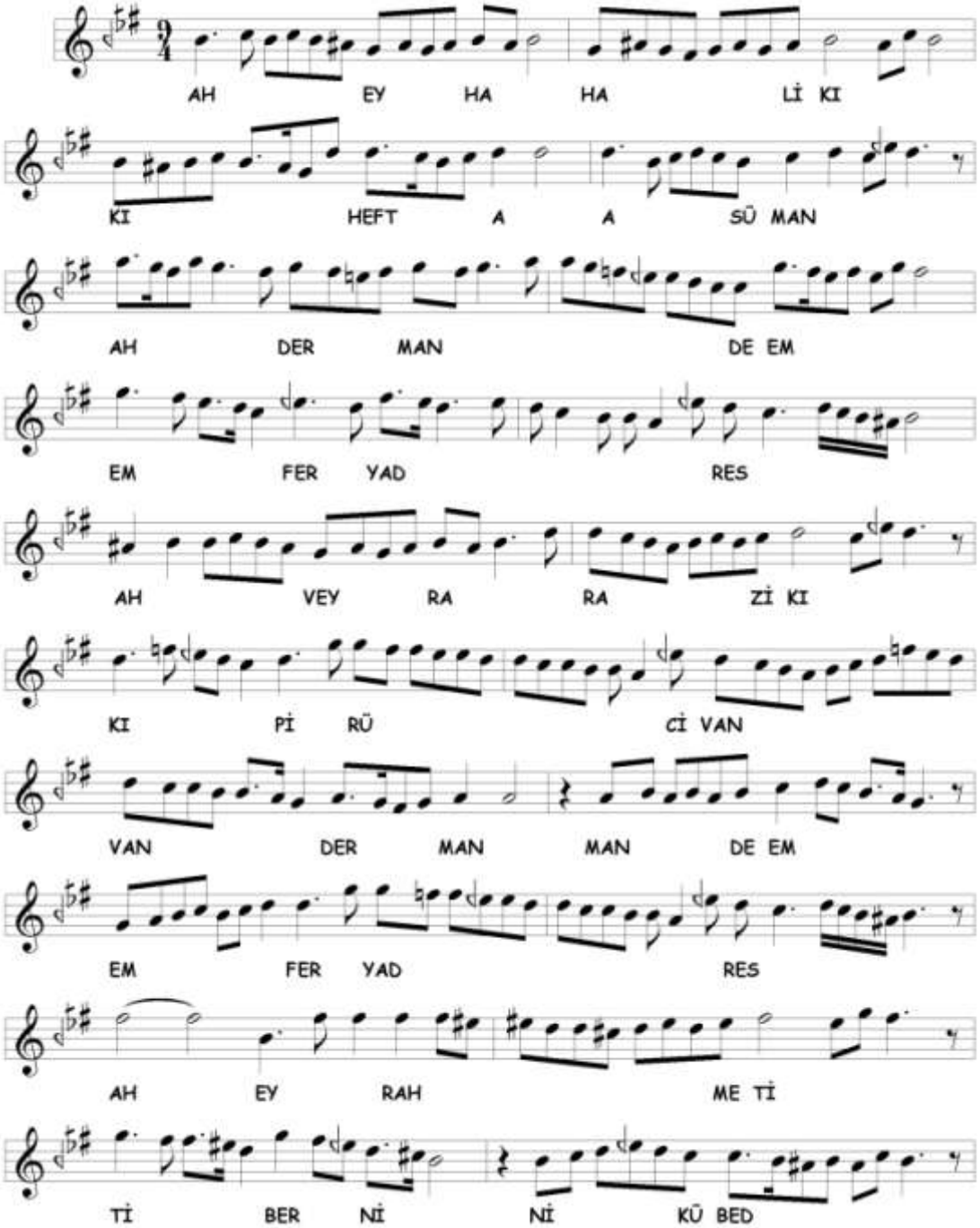

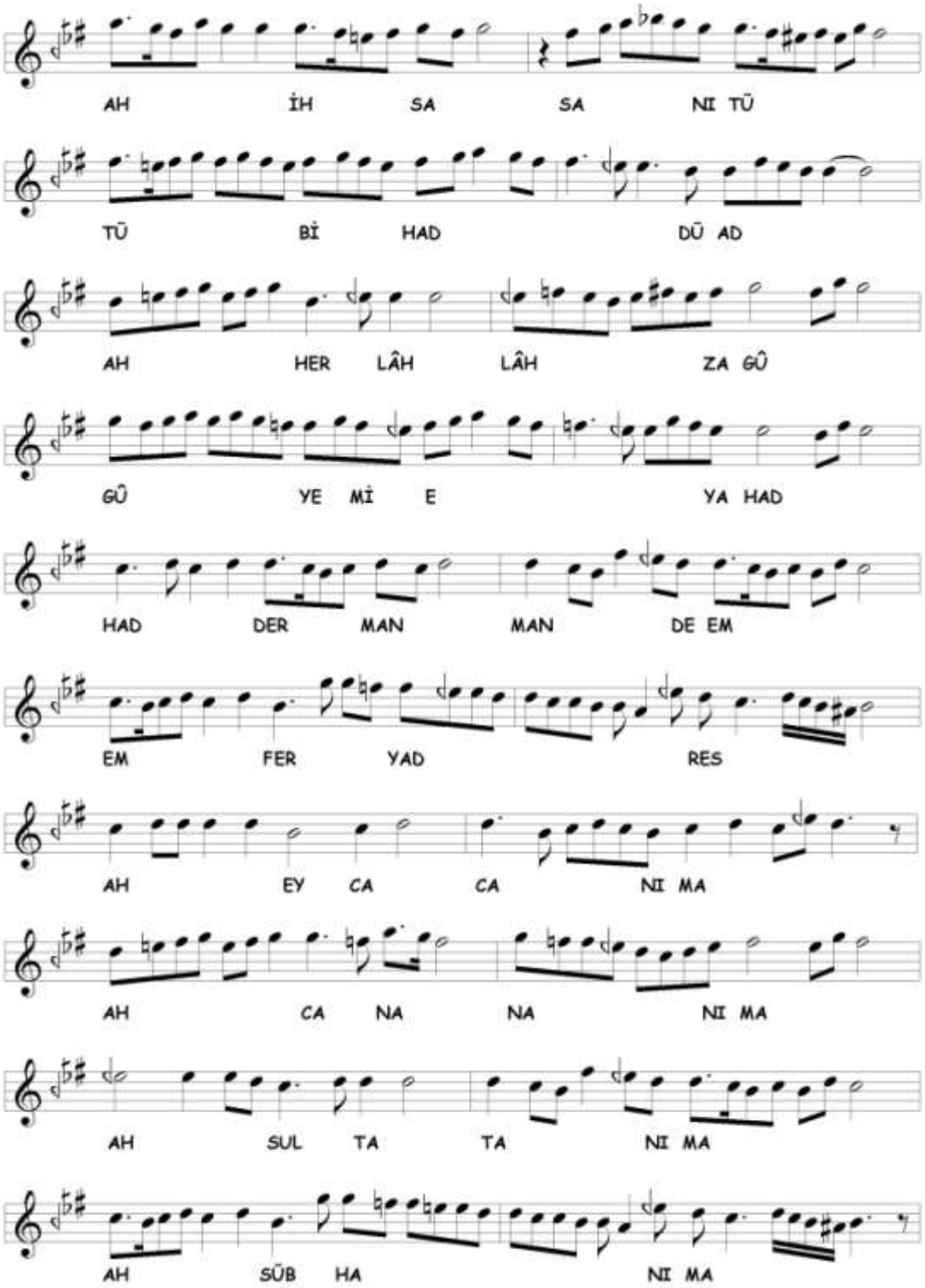

İkinci selâmda **Segâh** makâmı ile seyredilmiştir. Seyirde, rast, segâh, çargâh, nevâ, dik hisâr, acem ve evc perdelerinde kalışlar yapılmış, nim hicâz üzerinde Hicâz

seslerinde dolaşılmış ve **Müsteâr** makâmına geçici geçki yapılmıştır.[295] En sonunda Segâh ile karâra varılmıştır. [296] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

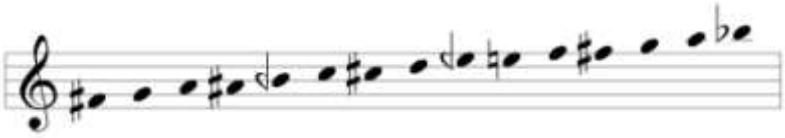

Üçüncü Selâm

3A

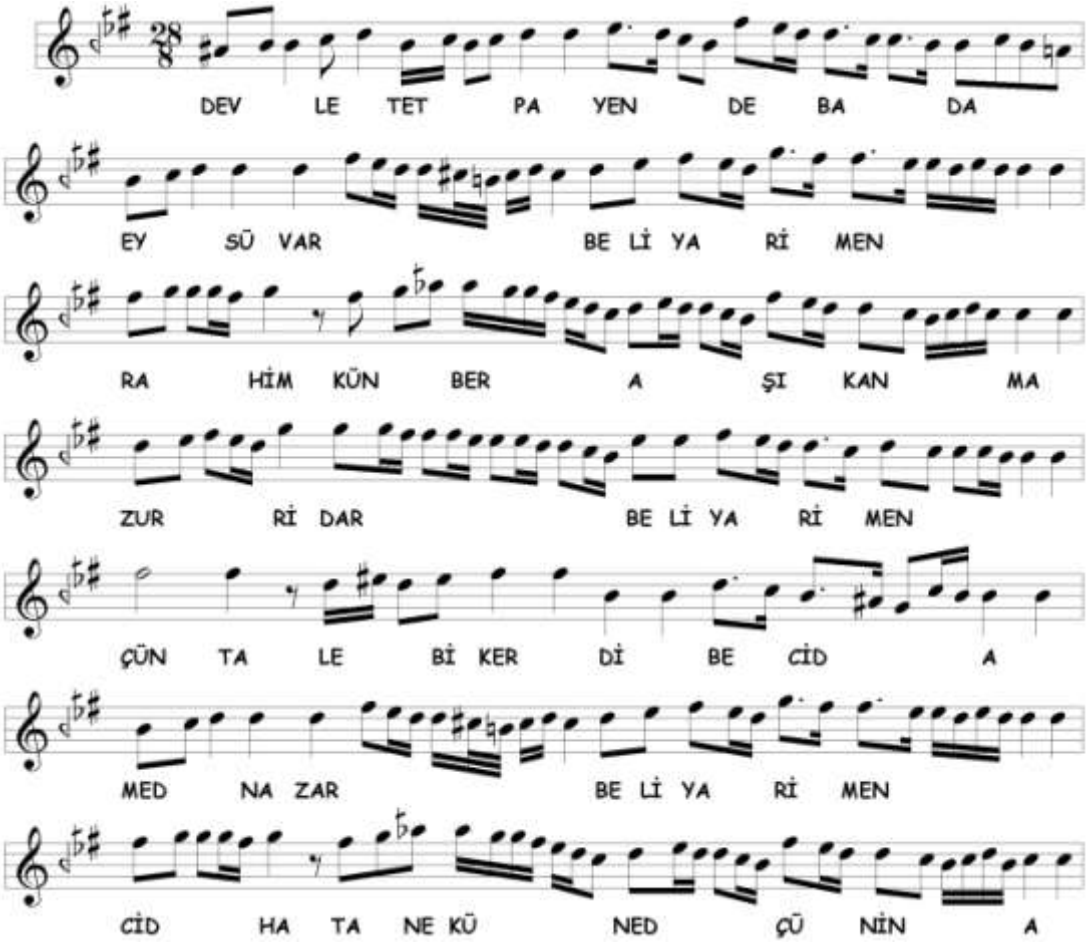

[295] Her ne kadar notada *dik hisâr* perdesi kullanılmışsa da kanaatimizce acem'de kalışta *hüseynî* perdesi vardır. Heper notasında çargâh'da; hisâr, acem perdesinde de; hüseynî perdesi alınarak kalınmıştır.

[296] Heper notasında bu bölümden sonra terennüm bölümü gelmektedir. Yazılan terennüm, Mâye âyîninin ikinci selâmındaki terennüm ile aynıdır.

Üçüncü selâma **Hüzzâm** makâmı ile girilmiştir. Seyirde, bûselik perdesi alınarak nim hicâz'da kalınmış, şehnâz perdesi alınarak **çargâh'a Neveser**'li inilmiş ve evc'de kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

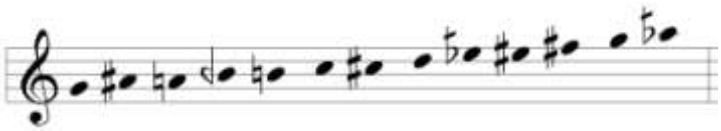

3B

Buradaki terennüm bölümü Şevk u Tarâb âyîninin 3B bölümü ile aynıdır. **Hüzzâm** makâmı işlenmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

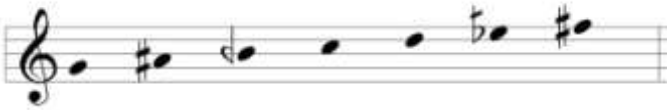

3C

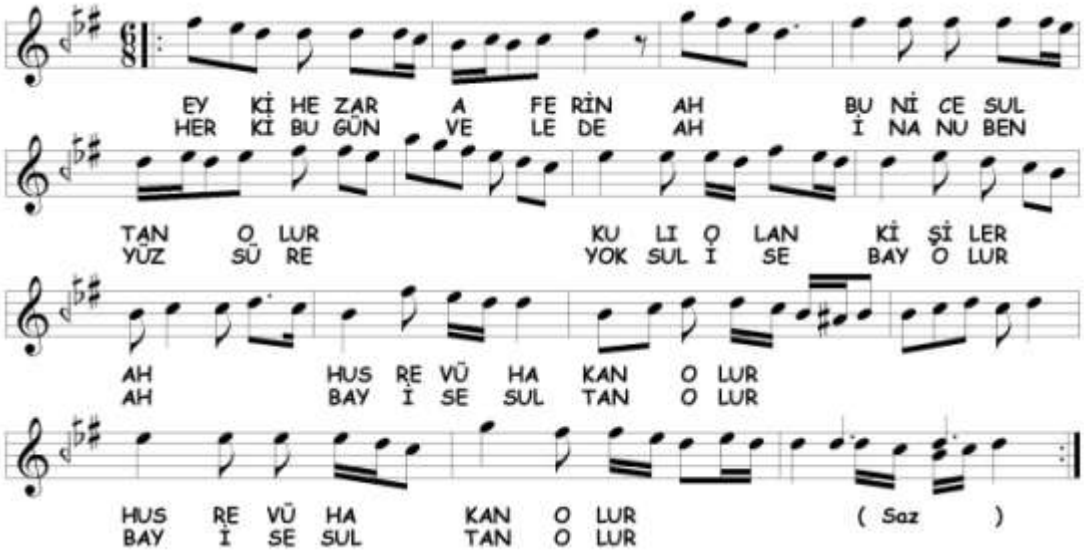

Hüzzâm makâmına devam edilmektedir. En sonunda nevâ'da kalınarak terennüm bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

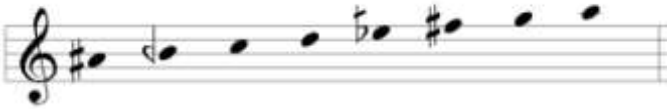

3D

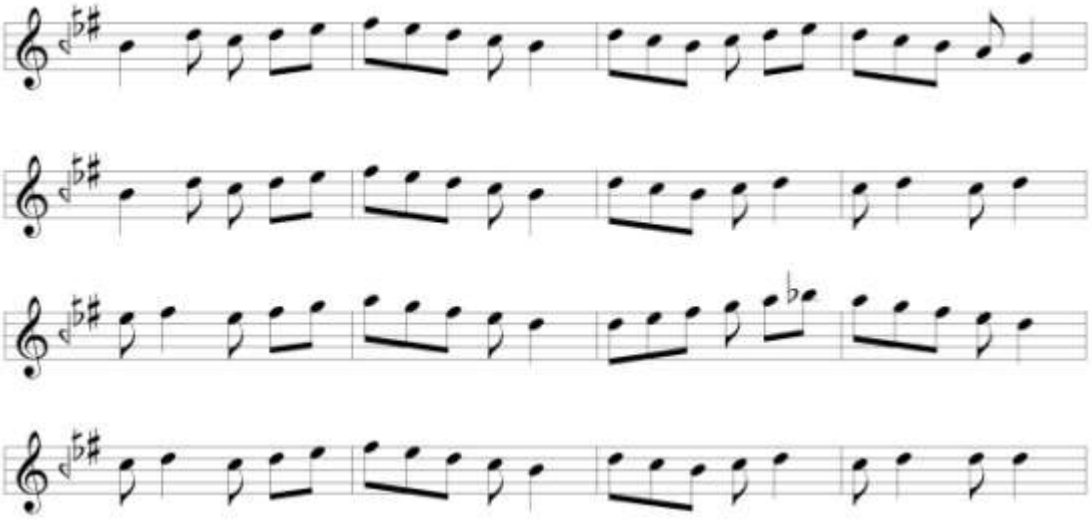

Terennüm bölümünde **Hüzzâm** makâmına devam edilmektedir Seyir 3C bölümünden farklı olarak sünbüle ve rast perdesine kadar genişletilmiş ve kürdî yedeni kullanılmamıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

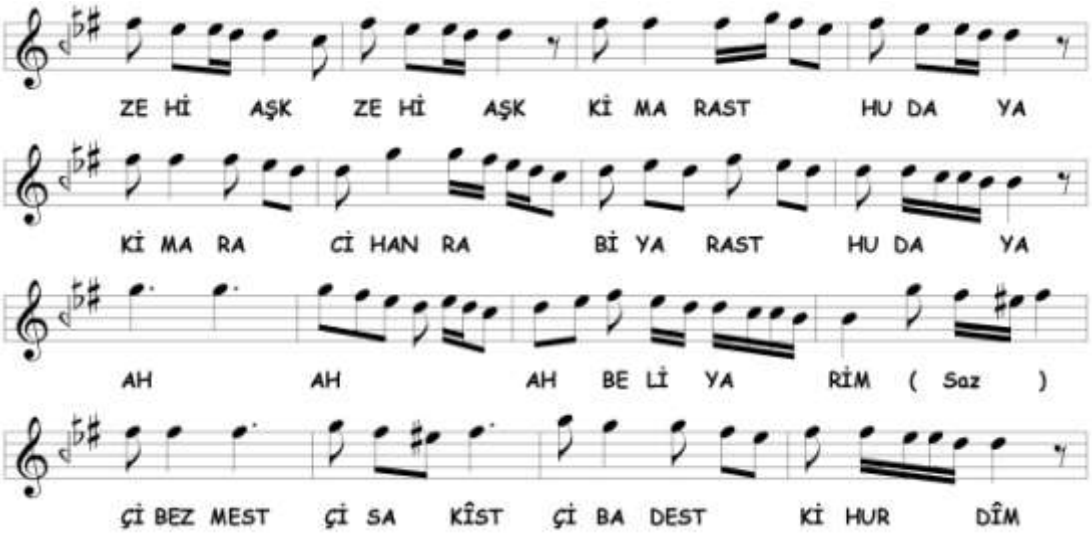

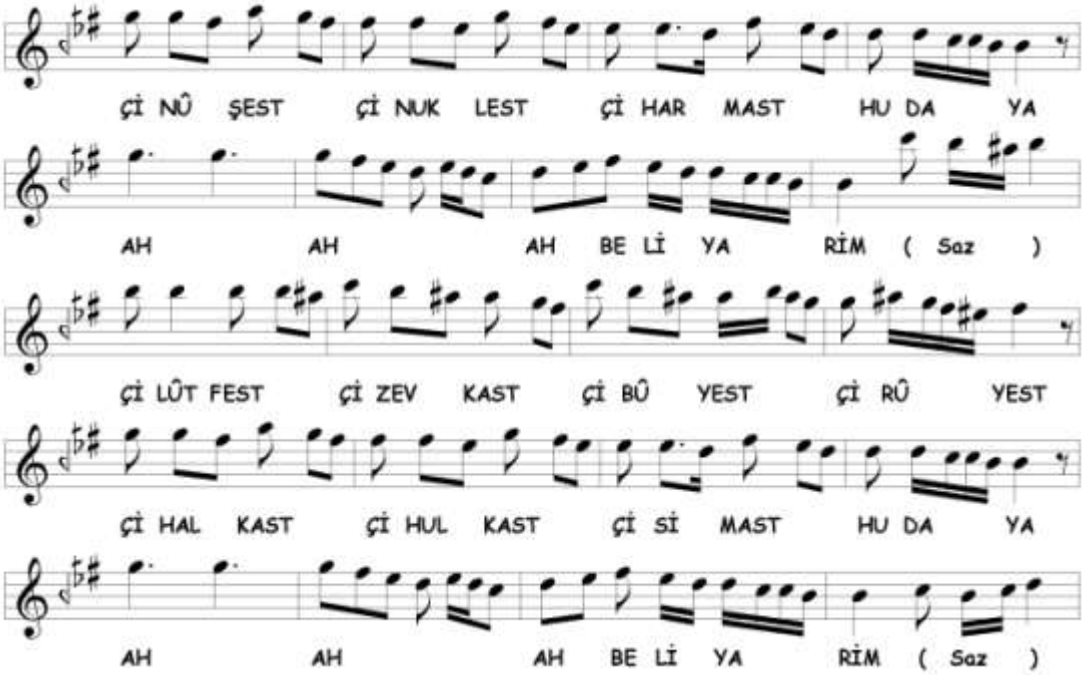

Hüzzâm makâmı devam etmektedir. Seyirde evc'de kalış yapılmış ve tiz segâh tutularak **evc perdesine Hicâz**'lı inişler yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

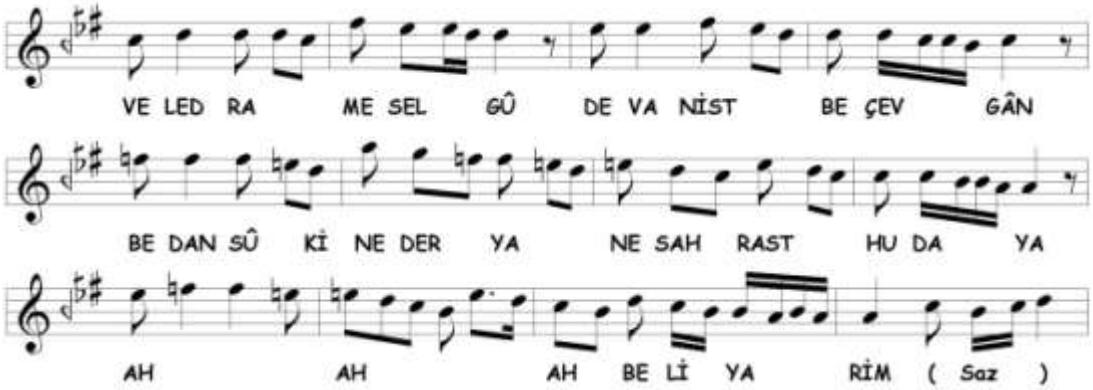

Bayâtî-Arabân makâmına geçilmiştir. Nevâ'da Hicâz'lı kalışlardan sonra Bayâtî seyri ile karâra varılmıştır. Bu bölümden sonra 3D terennüm bölümü tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

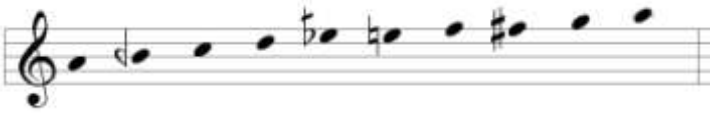

3G

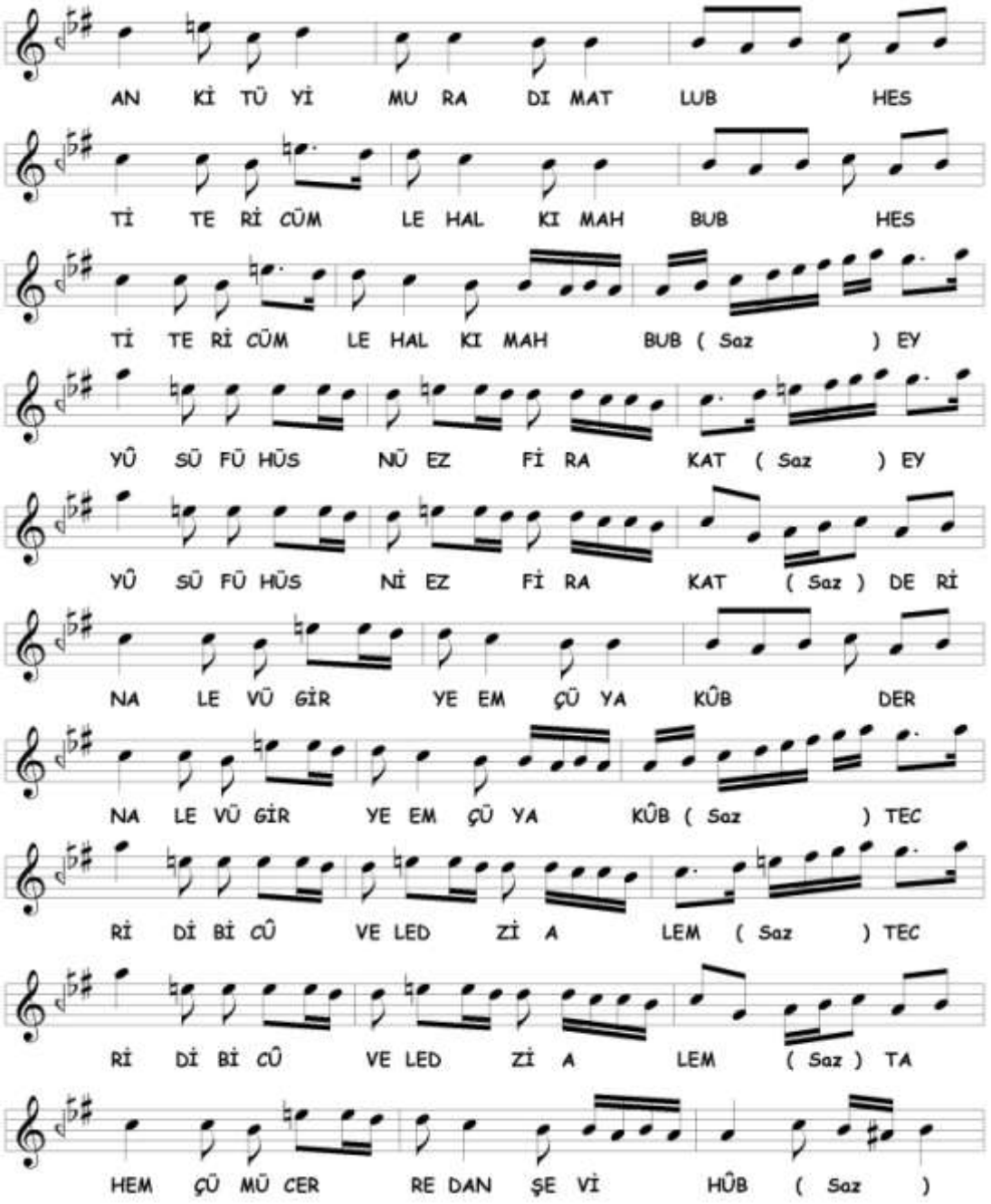

3G bölümünde **Uşşâk-Mâye**[297] (Mâye-Uşşâk/Dügâh-Mâye) makâmına kesin

[297] Mâye makâmı hakkında bilgi için Mâye âyîni bölümüne bakınız.

geçki yapılmıştır. Segâh seslerinde gezinilerek dügâh'da Uşşâk'lı kalınmıştır. En sonunda segâh tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

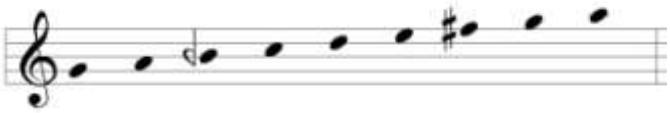

3H

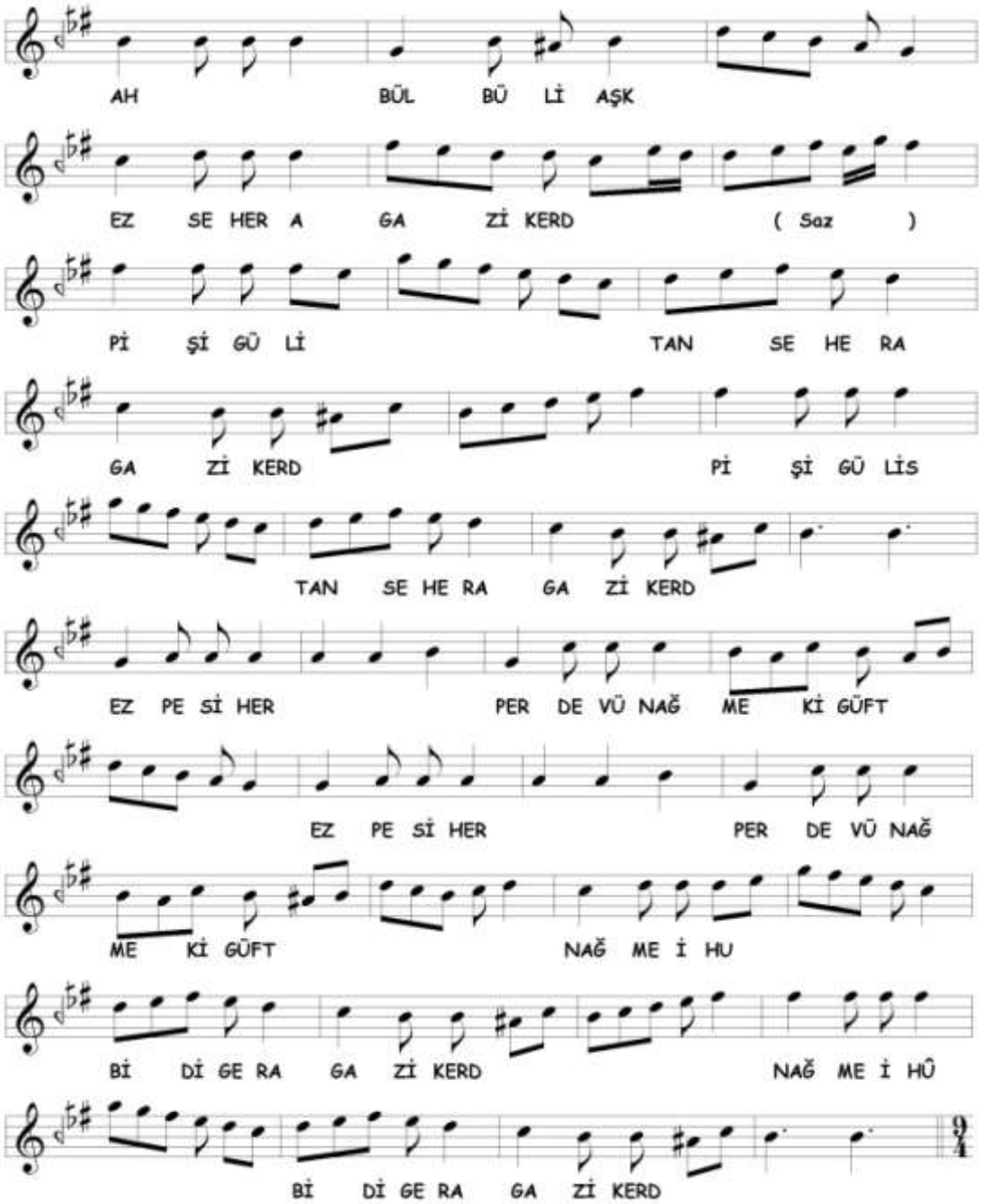

Üçüncü selâm **Hüzzâm** makâmıyla sonlandırılmıştır. Seyirde **Rast** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak gerdâniye ve muhayyer perdesi de seyre katılmıştır.

Dördüncü Selâm

4A

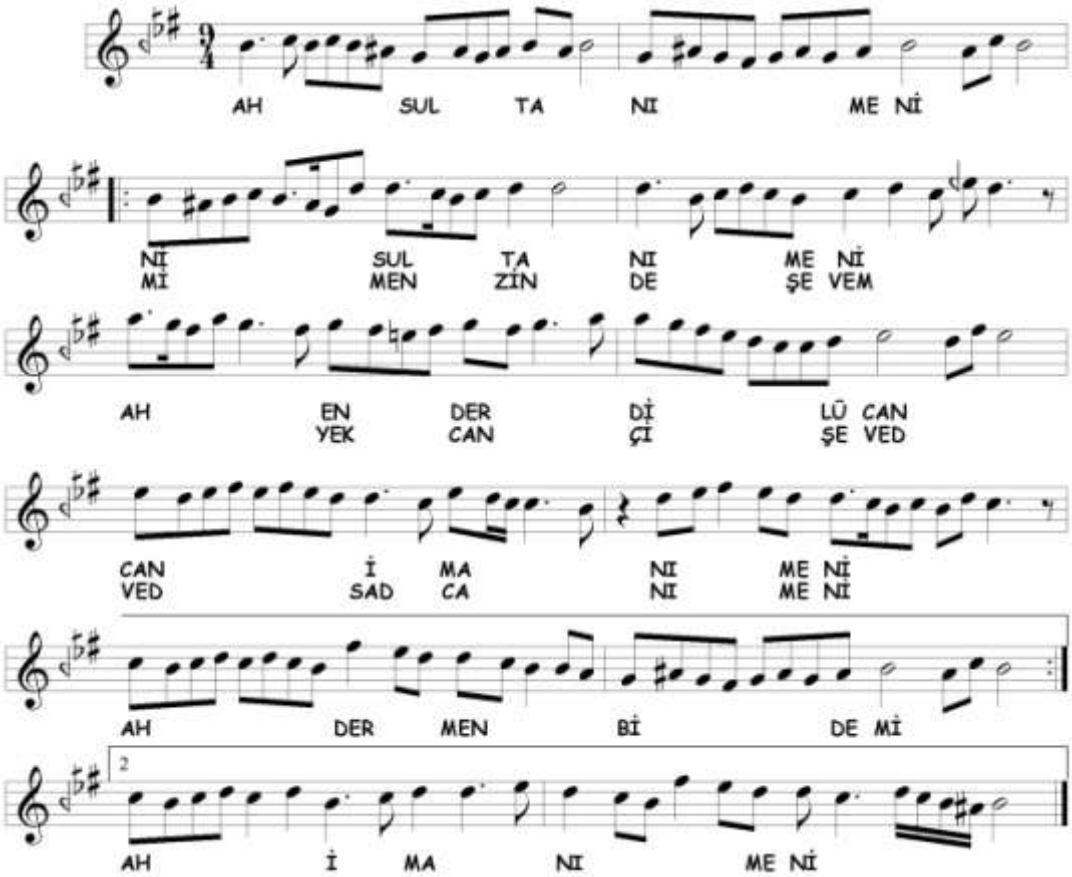

Dördüncü selâma 2A bölümünün ilk beş ölçüsüyle başlanarak **Segâh** makâmında dolaşılmış ve hisâr perdesinde asma kalındıktan sonra **Hüzzâm** makâmına geçilerek segâh'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

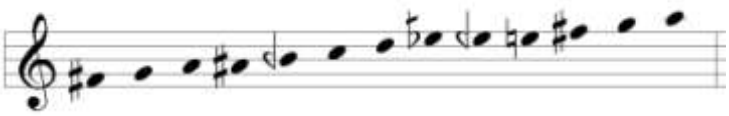

C. Hüzzâm Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 10 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bayâtî-Arabân
2. Hicâz (evc üzerinde)
3. Hüzzâm
4. Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk/Dügâh-Mâye)
5. Muhayyer
6. Müsteâr
7. Neveser (çargâh üzerinde)
8. Rast
9. Segâh
10. Şedd-i Arabân (birinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tablodaki gibidir;

Hüzzâm Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hüzzâm Şedd-i Arabân (birinci nevî) Bayâtî-Arabân Muhayyer Segâh	Segâh Müsteâr	Hüzzâm Neveser (çargâh üzerinde) Hicâz (evc üzerinde) Bayâtî-Arabân Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk/Dügâh-Mâye) Rast	Segâh Hüzzâm

7. HAMMÂMÎZÂDE İSMÂİL DEDE EFENDİ'NİN FERÂHFEZÂ MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Ferâhfezâ Makâmı

Ferâhfezâ makâmı, Nâsır Dede'nin yazdığına göre Sultan Üçüncü Selîm'in müsâhibi Seyyid Ahmed Ağa'nın buluşudur. Makâmın tarifini ilk olarak Nâsır Dede'de görmekteyiz. Nâsır Dede, makâmın Acem-Aşîrân[298] başlayıp acem-aşîrân perdesine gelince yegâh perdesini gösterip orada karâr verdiğini yazar.[299] Hâşim Bey perde isimlerini verirken Nâsır Dede'de kullanılan segâh perdesini belirtmemiştir. Bunun dışında aynıdır.[300] Uz ve Tanbûrî Cemil Bey, Nâsır Dede'den farklı olarak nim hicâz perdesini de seyre katmış,[301] Hâşim Bey ve Kemal Uz ayrıca karârda kaba nim hicâz yedenini de kullanmışlardır. Arel, acem-aşîrân perdesindeki Çargâh makâmıyla yegâh perdesindeki Bûselik makâmından mürekkep olduğunu belirtirken,[302] Karadeniz, Acem-Aşirân ve Sultânî Yegâh makamlarının birleşmesinden meydana geldiğini yazmıştır.[303]

B. Ferâhfezâ Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

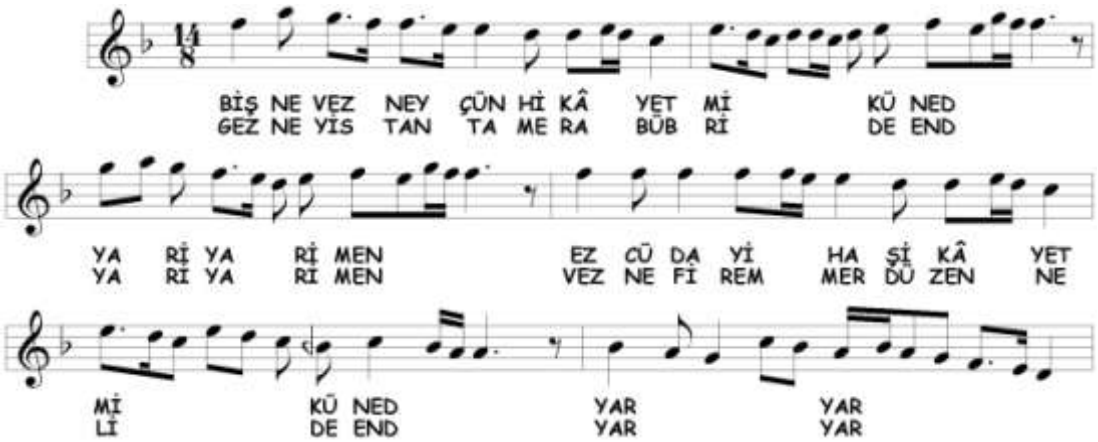

[298] Acem-Aşîrân makamı hakkında bilgi için Acem-Aşîrân âyîni bölümüne bakınız.
[299] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 50
[300] Tırışkan, a.g.e. , s. 37
[301] Oransay, a.g.e. , s. 24, Cevher, a.g.e. , s. 38
[302] Arel, a.g.e. , s. 125
[303] Karadeniz, a.g.e. , s. 116

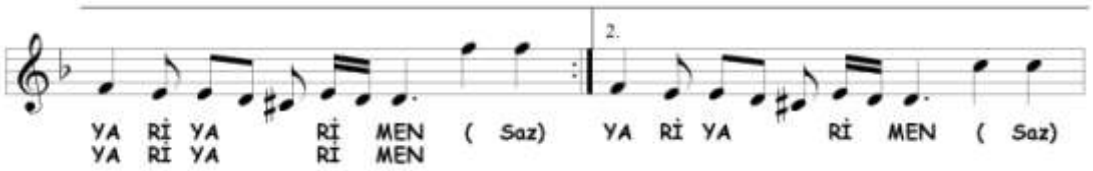

Birinci selâma acem civarından başlanmıştır. Acem makâmı ile seyredildikten sonra kürdî perdesi alınarak Bûselik beşlisi ile yegâh'a inilmiş ve **Ferâhfezâ** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

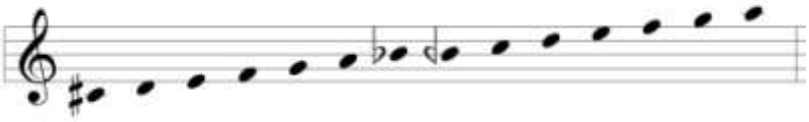

1B

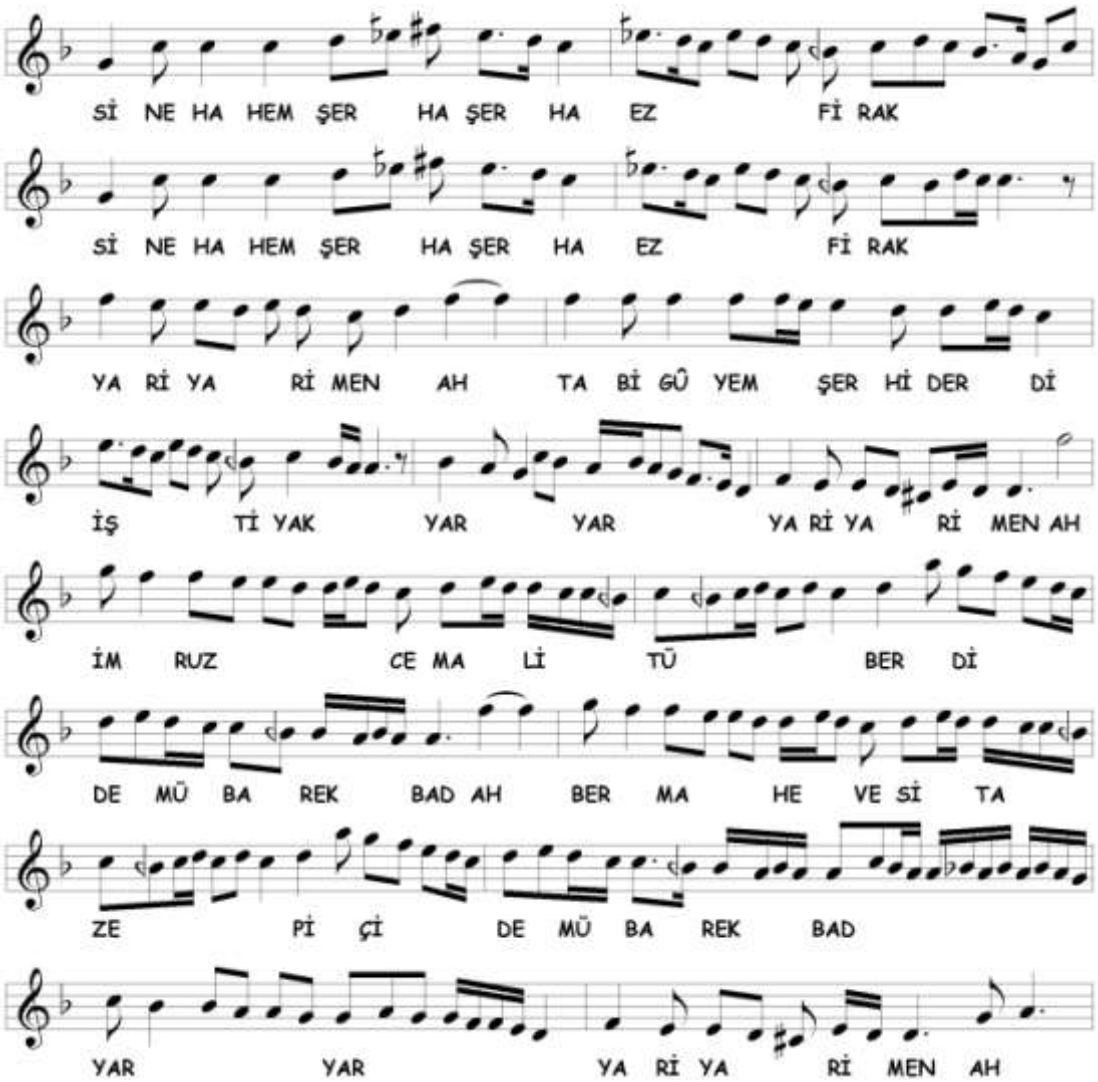

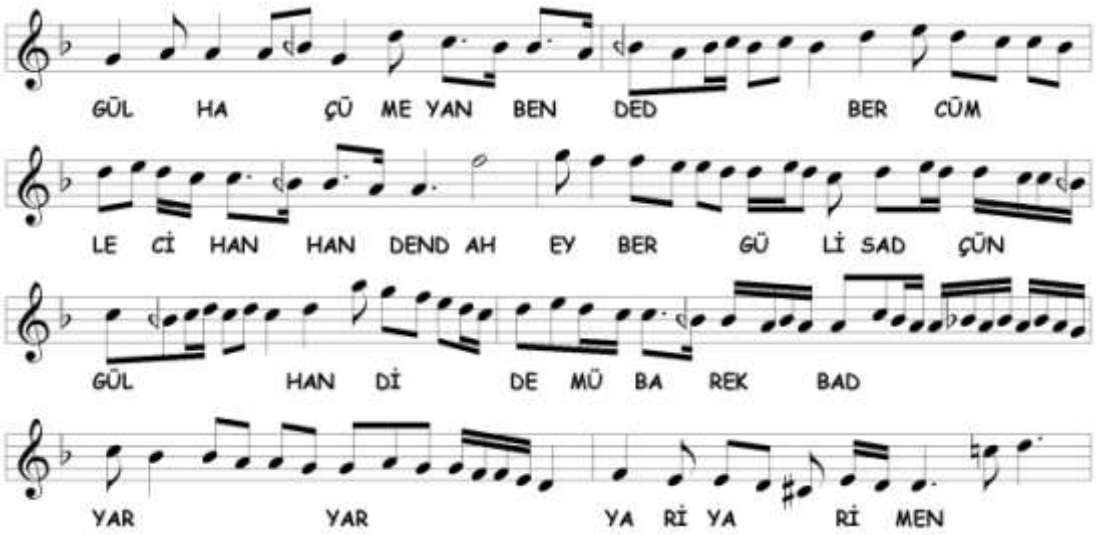

Bölüme **çargâh üzerinde Nikrîz**'li kalışlarla girilmiştir. Sonunda tekrar **Ferâhfezâ** makâmına dönülerek karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

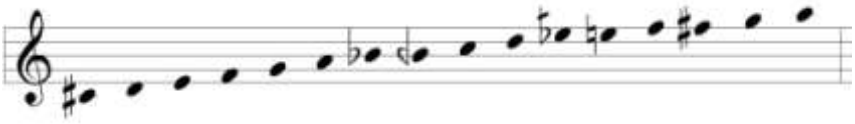

1C

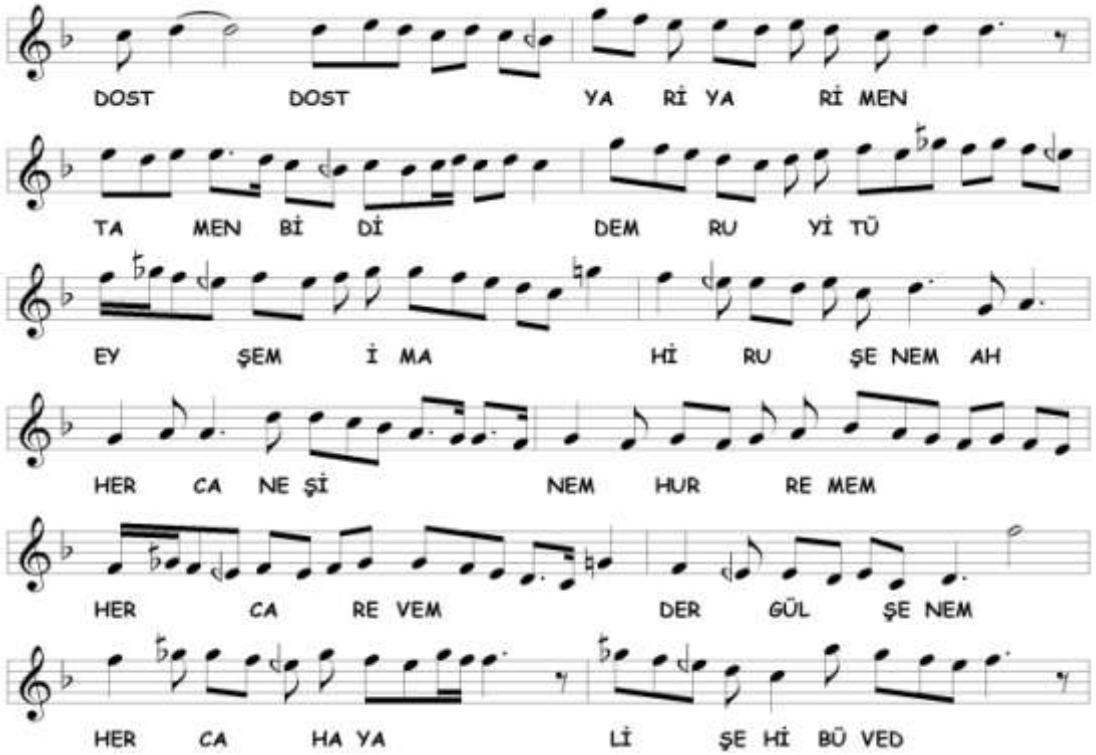

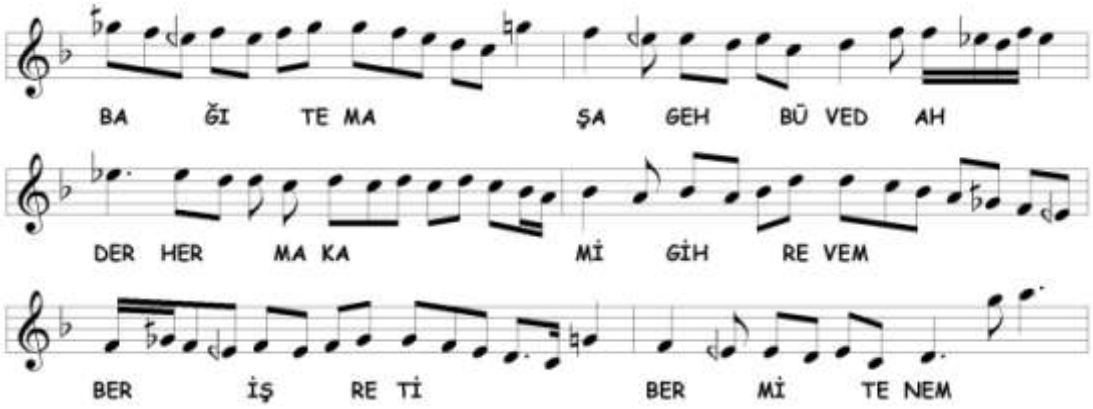

Nevâ'da Bûselik dörtlüsü ile başlayan bölümde nevâ ve yegâh perdeleri üzerinde **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmı gösterilmiştir. Seyirde bir ara nim hisâr perdesi alınarak kürdî perdesine Şevk u Tarâb üslûbuyla inilmiştir. Sonunda muhayyer tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

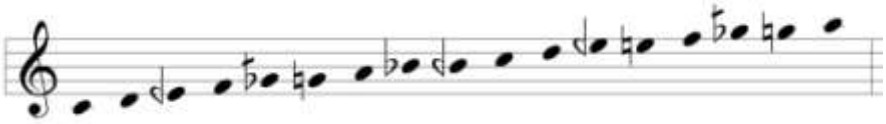

1D

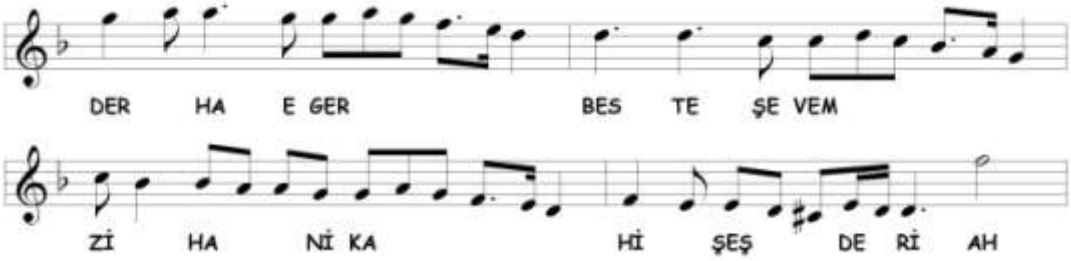

Tekrar **Ferâhfezâ** makâmına dönülmüştür. 1A bölümünden farklı olarak segâh perdesi kullanılmamıştır.

1E

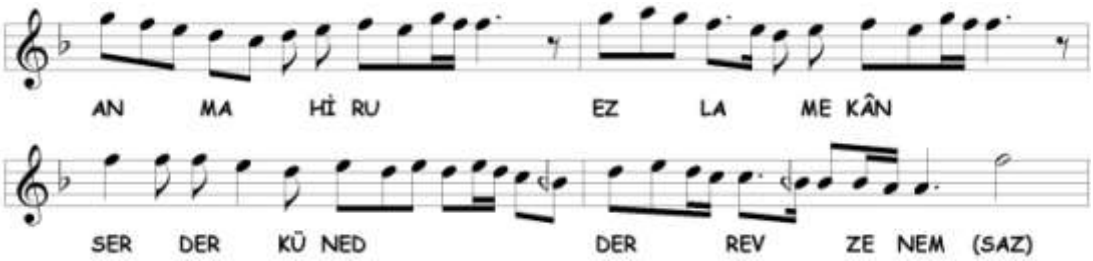

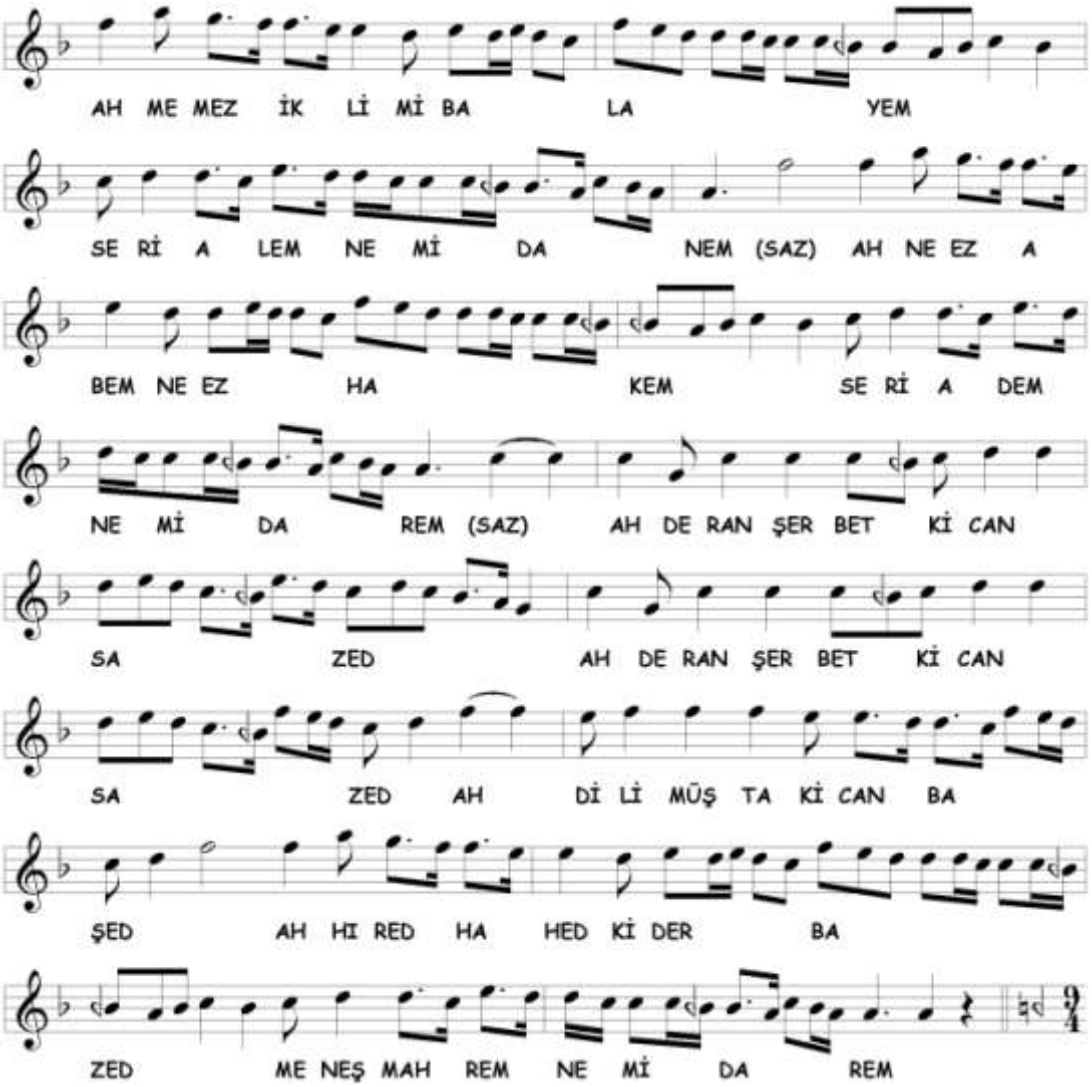

Birinci selâm **Acem** makâmı ile sonlandırılmıştır. Uşşâk dizisinde dolaşılarak acem'de ve bazen de çargâh'da kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

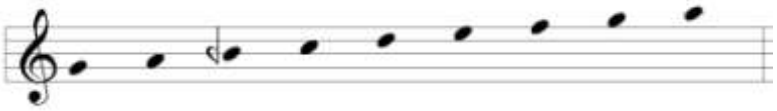

İkinci Selâm

2A

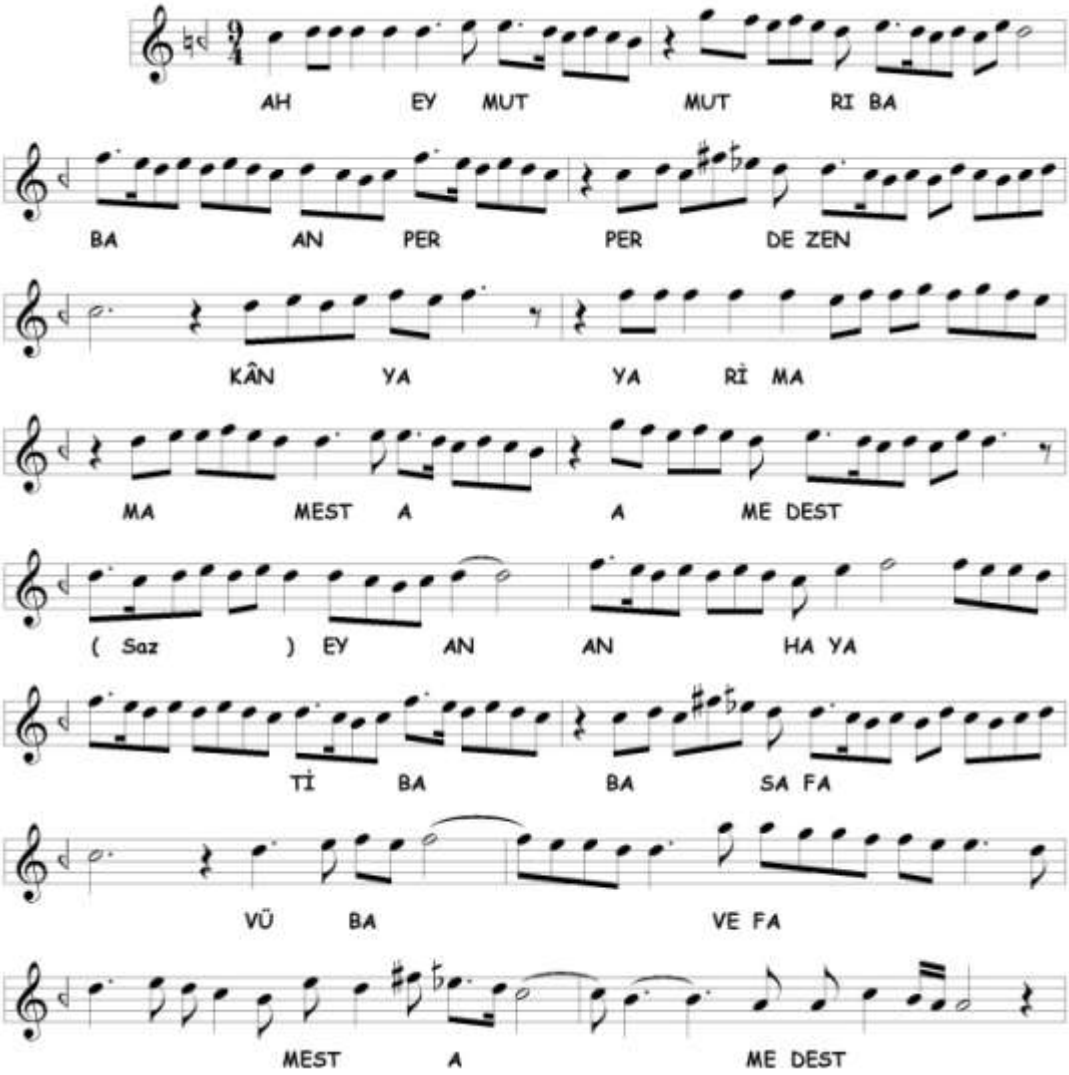

İkinci selâma birinci nevî **Bayâtî** makâmıyla başlanmıştır. Nevâ'da Bûselik, çargâh'da Nikrîz seslerinde dolaşıldıktan sonra dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

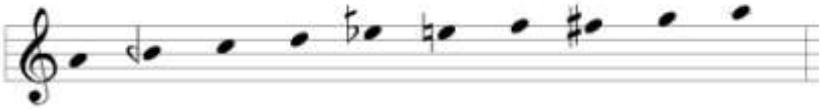

2B

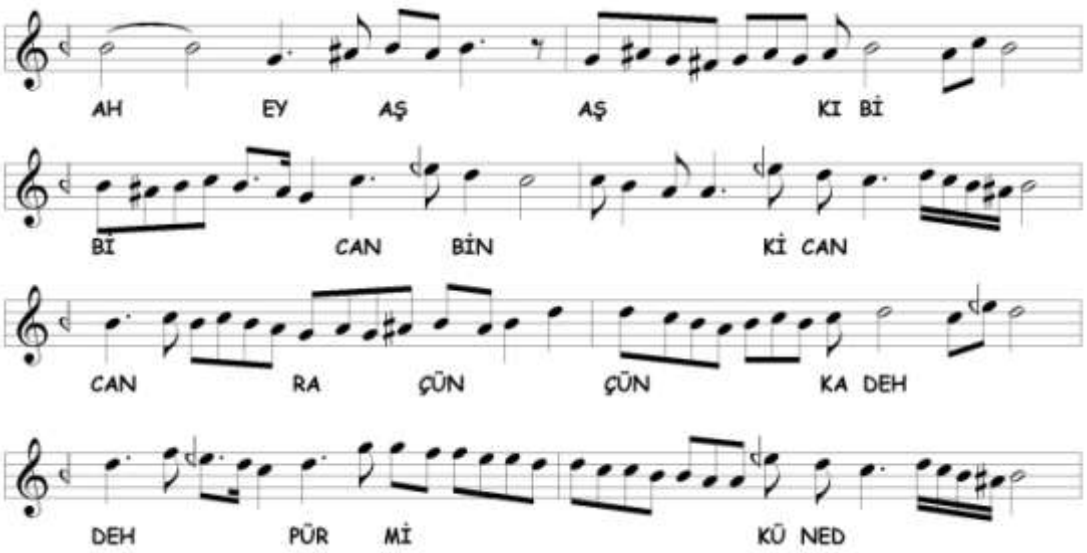

Segâh makâmına kesin geçki yapılmıştır. Segâh beşlisinde dolaşılmış, seyrin başında ırâk'da Hicâz sesleri gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

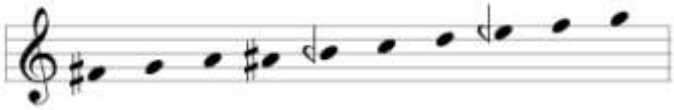

2C

Birinci nevî **Bayâti** makâmıyla başlanan bölümde karâra doğru kürdî perdesi alınarak **yegâh'a Bûselik**'li inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda

gösterilmiştir.

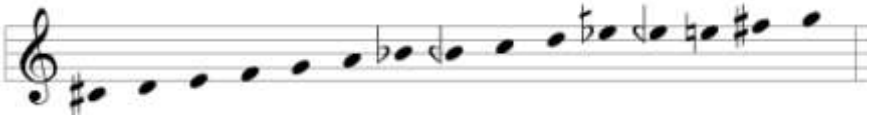

2D

Acem-Bûselik âyînin 2B bölümündeki terennüm ile aynıdır. Terennümde birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiş, seyirde ikinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Üçüncü selâma bağlanmak için dügâh'dan Nişâburek sesleri ile nevâ'ya çıkılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

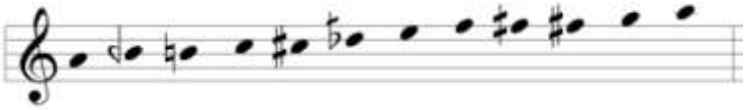

Üçüncü Selâm

3A

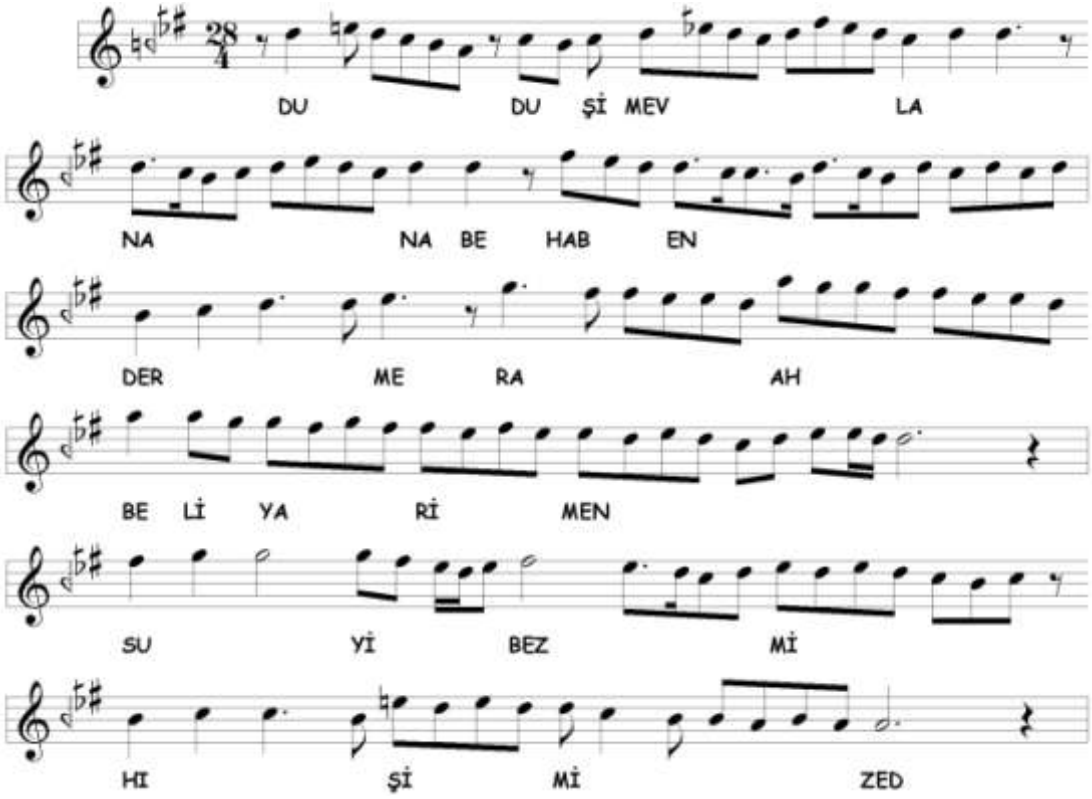

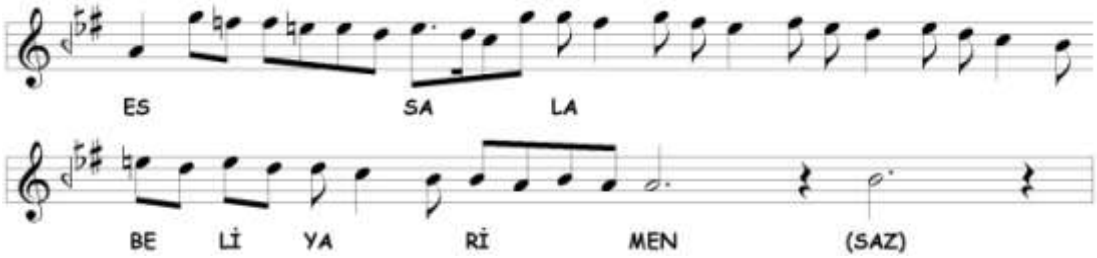

Üçüncü selâma birinci nevî **Bayâtî** makâmıyla başlanmıştır. Nevâ'da Hicâz beşlisiyle dolaşıldıktan sonra hüseynî perdesi alınarak dügâh'a Uşşâk'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

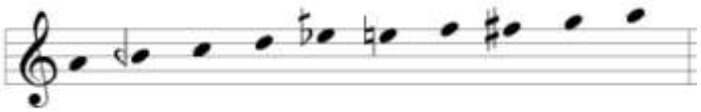

3B

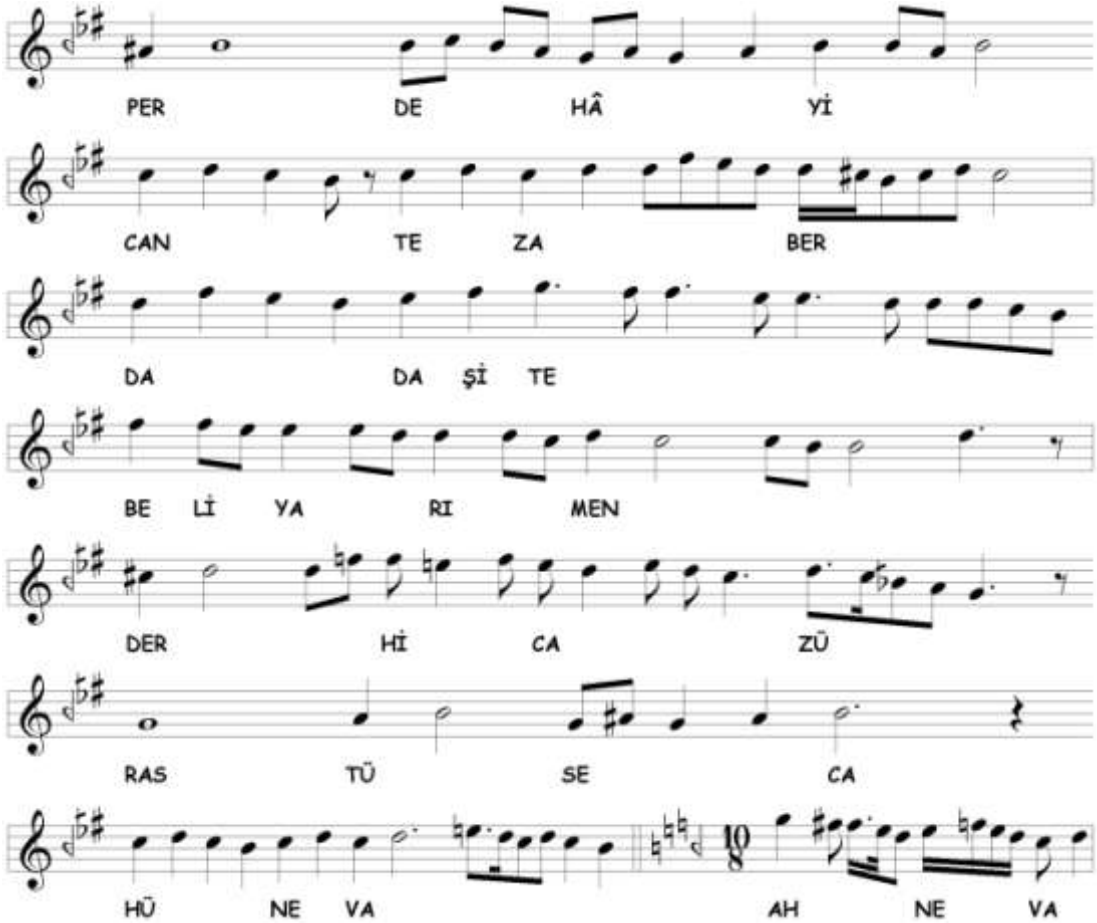

Hüzzâm makâmı ile başlayan bölümde geçici **Nikrîz** geçkisi yapılmış ve karâra **Segâh** makâmıyla gidilmiştir.[304] Aksak Semâî usûlü içinde nevâ'da önce Rast'lı sonra Bûselik'li kalınarak terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

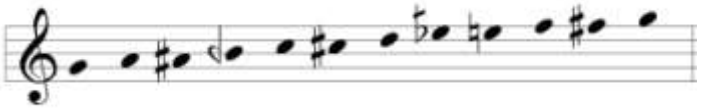

3C

Buradaki terennüm bölümü Uşşâk âyîninin 3B bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Nevâ** makâmında dolaşıldıktan sonra nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

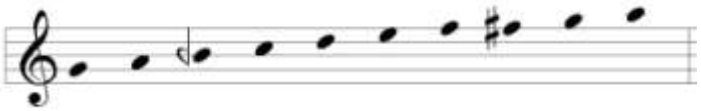

3D

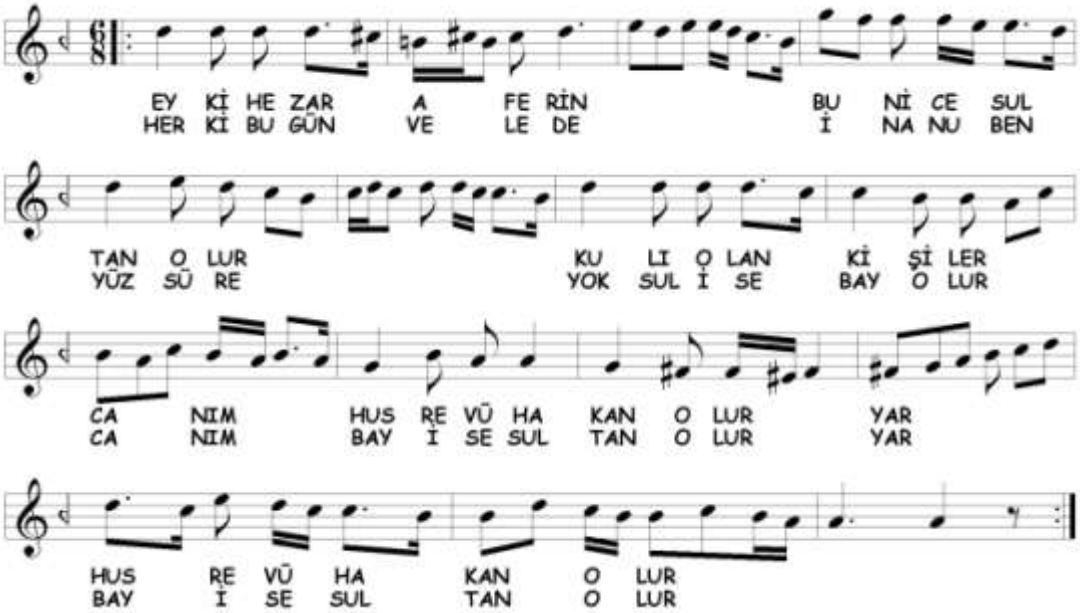

Bu bölümde **Isfahân** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Başta kısaca Nişâbur

[304] Heper notasında hisâr perdesi kullanılmıştır.

sesleri gösterildikten sonra ikinci nevî Bayâtî seyrine geçilmiştir. Seyirde ırâk perdesine inilerek **Beste-Isfahân** makâmına geçici bir geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

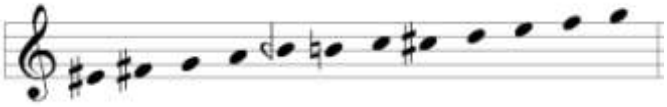

3E

Buradaki terennüm bölümü Uşşâk âyîninin 3D bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Uşşâk** makâmına geçilmiştir. Rast beşlisi ve Uşşâk dörtlüsü seslerinde gezinilerek nevâ perdesinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

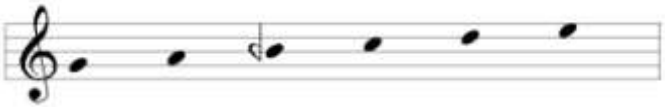

3F

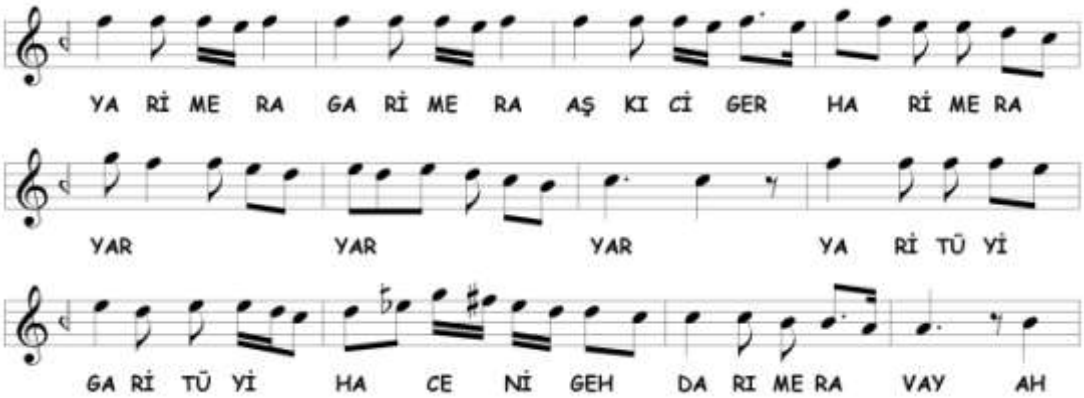

Acem makâmına geçilmiştir. Seyirde, acem ve çargâh perdelerinde kalıştan sonra çargâh üzerinde Nikrîz'li kalış yapılmış ve ardından karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

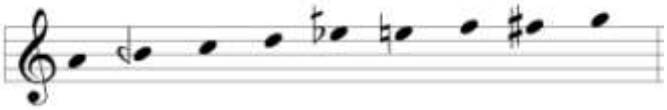

3G

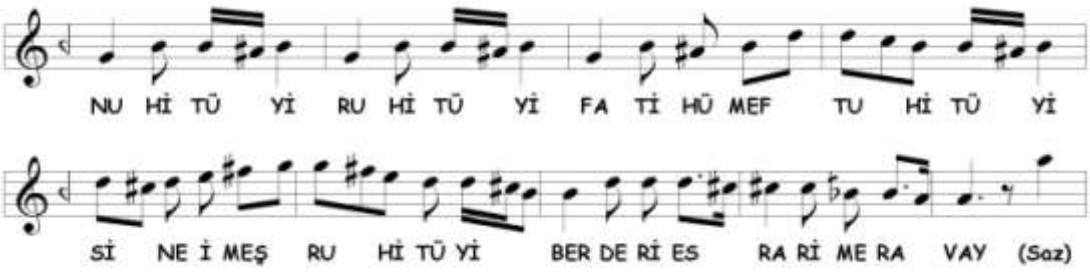

Bahr-i Nâzik[305] makâmına geçki yapıldığını düşünüyoruz**.** Segâh ve Müsteâr seslerinde dolaşıldıktan sonra dik kürdî perdesi alınarak dügâh'a Hicâz'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

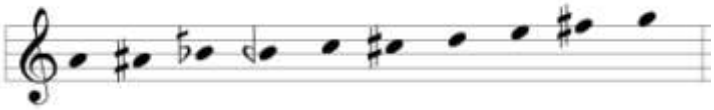

3H

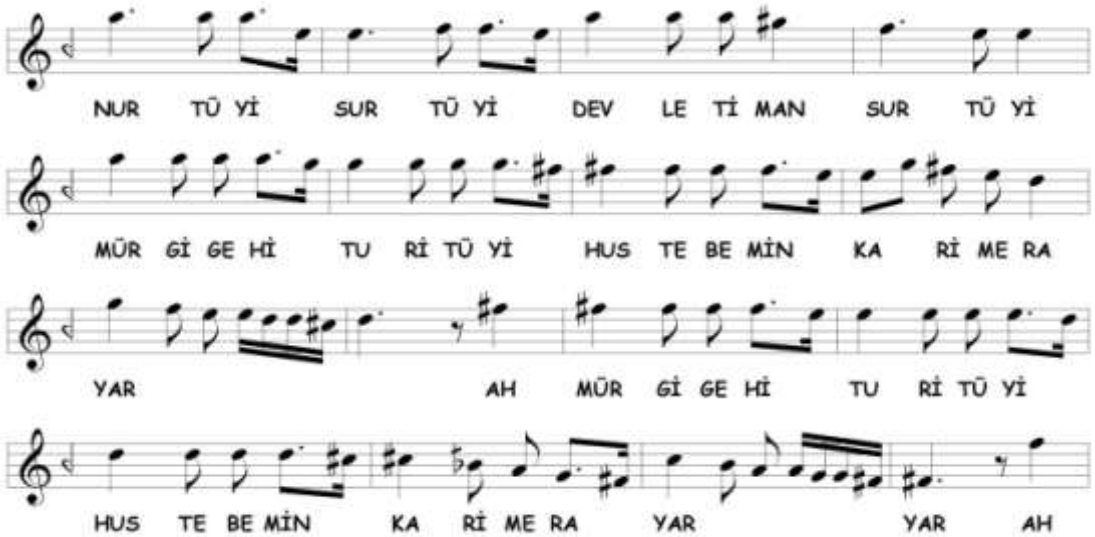

[305] **Bahr-i Nâzik** terkîbi Hızır Bin Abdullah ve Kırşehirli'de "*Hicâz yüzünden Segâh göstere ine dügâh karâr ide*" olarak tarif edilirken, Seydî ve müellifi belli olmayan ve Yavuz Sultan Selîm'e yazılmış bir Kitâb-ı Edvâr'da ise, Segâh başlayıp Hicâz yüzünden dügâh'da karâr verildiği yazılmıştır. Artin'deki tanım bunlardan tamamen farklıdır. Ahmed Avni Konuk, Kâr-ı Nâtık'ının Bahr-i Nâzik bölümünde Hicâz başlayarak Segâh makâmında dolaştıktan sonra tekrar Hicâz karâr vermiştir. Karadeniz, Hicâz ve Segâh makâmlarının birleşmesi ile oluştuğunu yazmaktadır. Çelik, a.g.e. , s. 56, Uslu, a.g.e. , s. 72, Arısoy, a.g.e. , s. 51, Demet Tekin, *Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitâb-ı Edvâr*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 2003, s. 28, Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 38, Karadeniz, a.g.e. , s. 137. Elimizde bestekârı meçhul bir peşrev ve saz semâî olmak üzere iki eser bulunmaktadır. Bu eserlerde Hicâz kullanılmamıştır. Peşrev, bugün bilinen Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye gibi segâh başlayıp Uşşâk karâr verir. Diğer eserde de aynı seyre ek olarak Müsteâr geçkileri kullanılmıştır.

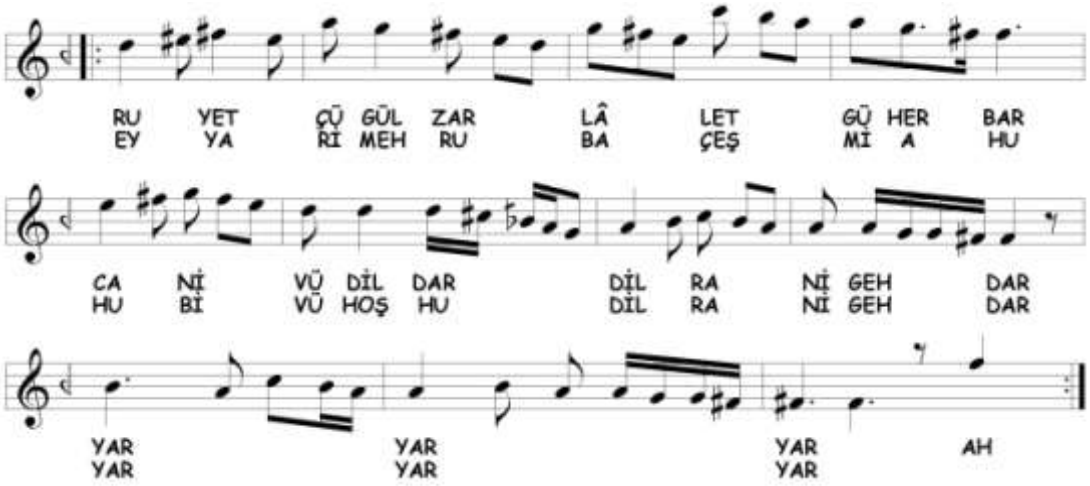

Bölüme hüseynî üzerinde Hicâz dörtlüsü gösterilerek başlanmış ve muhayyer tutulduktan sonra **Evc-i Bahr-i Nâzik**[306] makâmına geçki yapıldığını düşünüyoruz. Evc'de Irâk'lı kalışlardan sonra yerine Hicâz'lı inilmiş oradan Irâk karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

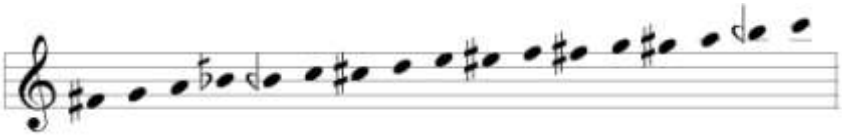

3I

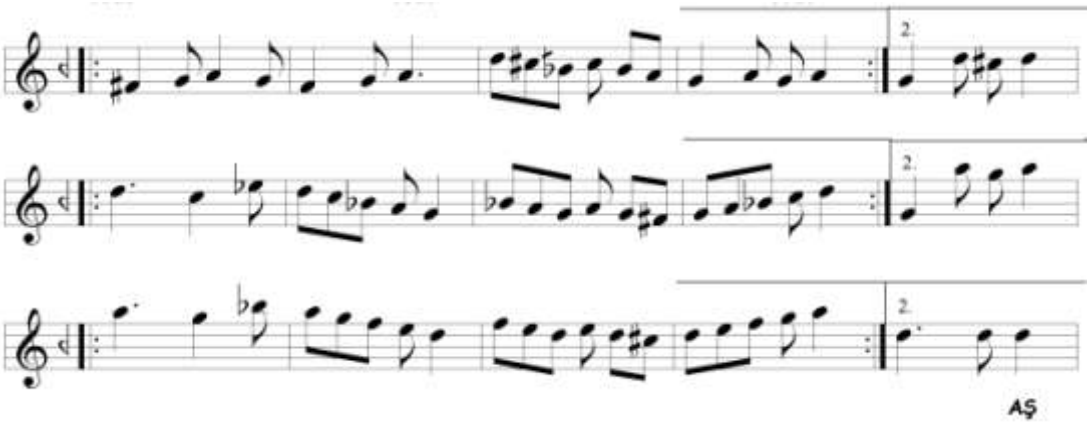

Terennüme ırâk perdesinden başlanmış **dügâh'da Hicâz, rast'ta** ve **nevâ'da**

[306] **Evc-i Bahr-i Nâzik** adına nazariyat kitaplarında rastlamıyoruz. Dede Efendi ile aynı dönemde yaşamış Hamparsum'a (1768-1839) ait bir peşrev ve saz semâî notası elimizdedir. Eserlerin seyrini üç değişik tarzda tanımlayabiliriz. Birincisi; Evc-Horasân gibi yani evc seyrinde dolaşılıp dügâh'a Hicâz'lı inilerek seyredilmiş ardından Irâk makâmı ile karâr verilmiştir. İkincisi; Rahâtü'l-ervâh makâmı evc'den başlatılmış, fakat Irâk makâmı daha önem kazanmıştır. Üçüncüsü ise; Evc makâmının seyrine Hicâz makâmı eklenmiştir.

Bûselik gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

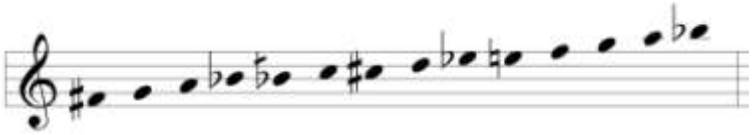

3İ

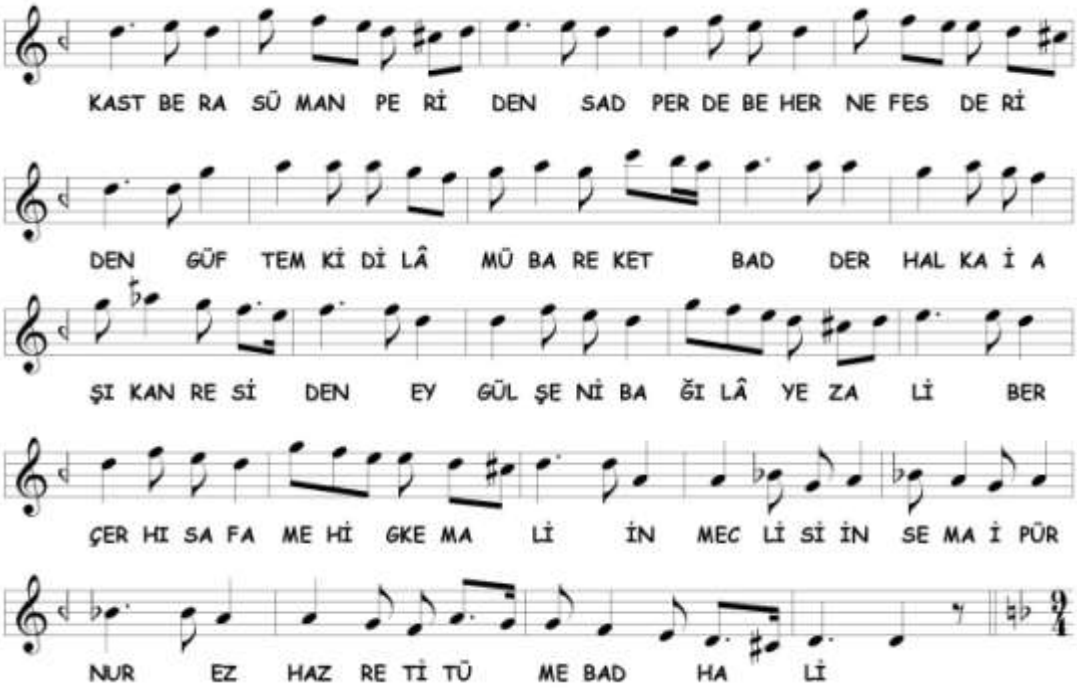

Üçüncü selâmın son bölümünde **Sultânî Yegâh** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde nevâ üzerinde Bûselik seslerinde dolaşılmış, bir ara şehnâz perdesi alınarak acem'de kalınmıştır. Daha sonra yegâh'da Bûselik'li karâr verilerek selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

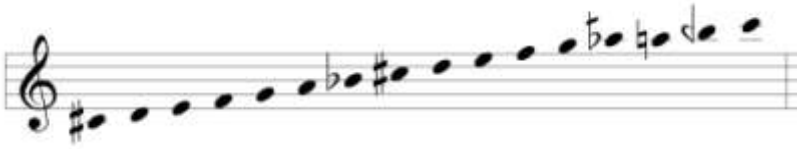

Dördüncü Selâm

4A

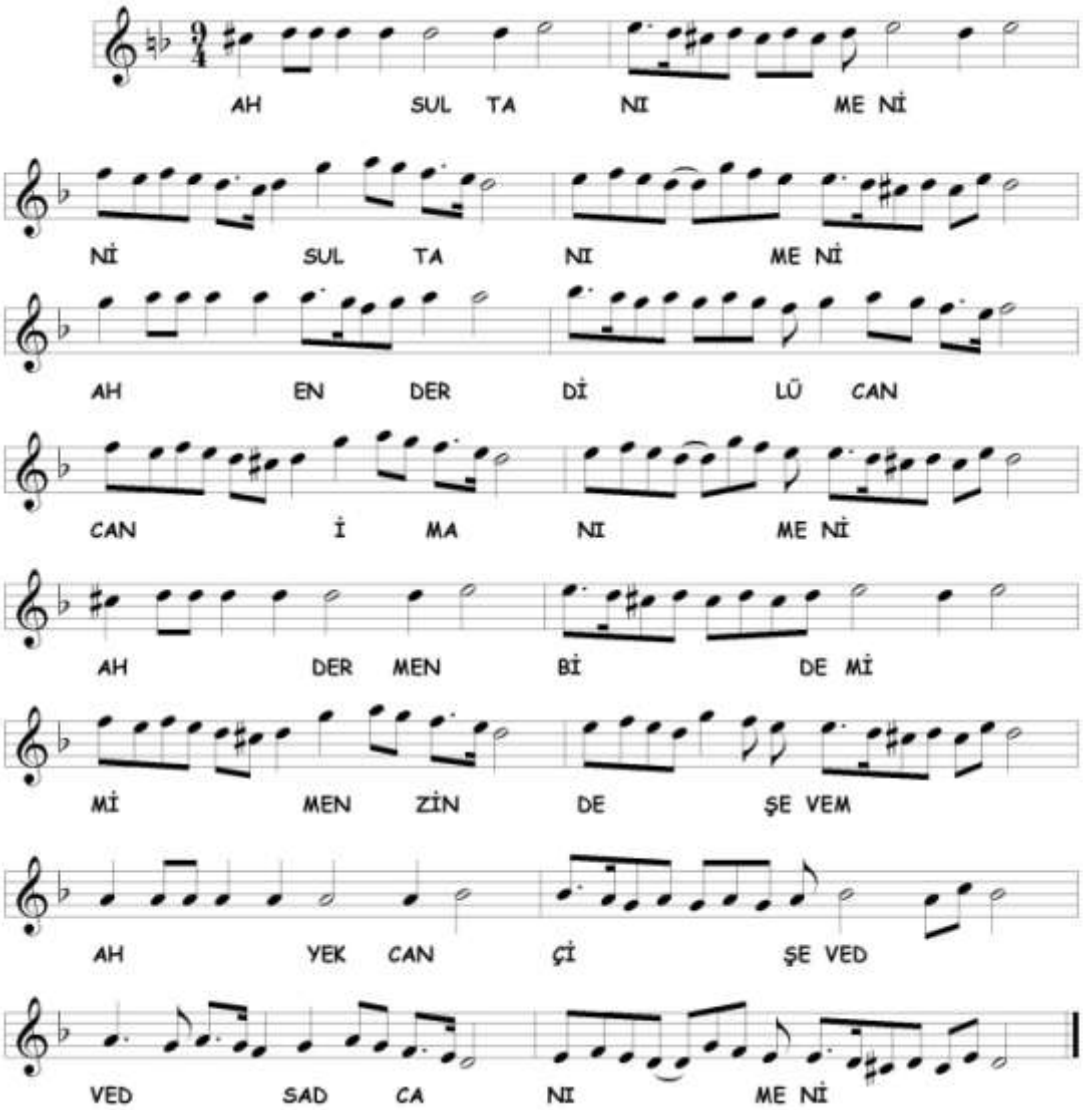

Dördüncü selâma **Ferâhfezâ** makâmı ile devam edilmiştir. Seyirde, nevâ üzerindeki Bûselik'li kalışlar fazlalaştırılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

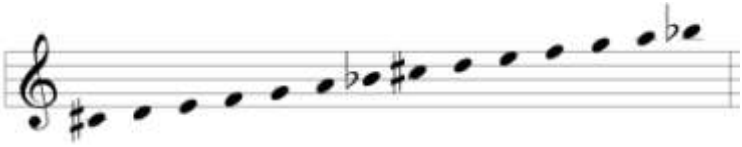

C. Ferâhfezâ Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 17 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Bahr-i Nâzik
3. Bayâtî (birinci nevî)
4. Beste-Isfahân
5. Bûselik (rast üzerinde)
6. Çargâh (ikinci nevî)
7. Evc-i Bahr-i Nâzik
8. Ferâhfezâ
9. Hicâz
10. Hüzzâm
11. Isfahân
12. Nevâ (birinci nevî)
13. Nikrîz (yerinde ve çargâh üzerinde)
14. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân (nevâ ve yegâh üzerinde)
15. Segâh
16. Sultânî Yegâh
17. Uşşâk

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Ferâhfezâ Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Ferâhfezâ Nikrîz (çargâh üzerinde) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân (nevâ ve yegâh üzerinde) Acem	Bayâtî (birinci nevî) Segâh Bûselik (yegâh üzerinde) Nevâ (birinci nevî) Çargâh (ikinci nevî)	Bayâtî (birinci nevî) Hüzzâm Nikrîz Segâh Nevâ (birinci nevî) Isfahân Beste-Isfahân Uşşâk Acem Bahr-i Nâzik Evc-i Bahr-i Nâzik Hicâz Sultânî Yegâh	Ferâhfezâ

8. MUSTAFA NAKŞÎ DEDE'NİN (?-1853/54) ŞEDD-İ ARABÂN MEVLEVÎ ÂYÎNİ

A. Şedd-i Arabân Makâmı

Şedd-i Arabân makâmının kısa tanımına geçmeden Arabân makâmı hakkında biraz bilgi vermeyi gerekli görüyoruz. Çünkü isimden de anlaşılacağı gibi makâm, Arabân makâmının şed halidir.

Arabân makâmı, sistemci okulda karşımıza çıkmaz. Artin'e kadar anlaşılır bir tanımla karşılaşamıyoruz. Artin, nevâ'dan başlattığı seyirde yegâh üzerinde bugünkü Zengüle dizisini göstererek sünbüle perdesine kadar çıkmış ve yegâh'da karâr vermiştir.[307] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, Artin'den farklı olarak yegâh üzerinde bugünkü Hümâyûn dizisi kullanılmıştır. İlk hareketi ve karârı ise aynıdır.[308] Hızır Ağa, nevâ üzerinde Hicâz dörtlüsünü göstererek nevâ'da karâr vermiştir.[309] Nâsır Dede'de tarif değişmiştir. Tarifinde makâmın gerdâniye'den başlayarak Hicâz ile gezindiğini (nevâ'da Hicâz dörtlüsü) ve Uşşâk ile karâr verdiğini yazmaktadır. Seyirde acem ve evc perdelerini de kullandığını belirtmiştir.[310] Arel, Bayâtî-Arabân makâmını tarif ederken dip notta, Arabân'ın Hicâz Zengüle makâmının nevâ perdesindeki şeddinden ibaret olduğunu yazarak Artin ile aynı aralıkları vermiştir.[311] Karadeniz, makâmın iki seyri olduğunu, iki seyrinde iniş ıskalasında Karcığar ıskalasını kullandığını belirtmiş, birinci seyirde fark olarak, nevâ üzerinde acem ve hisârek perdesiyle kaldığını yazmıştır.

Tariflere ve elimizdeki eserlere göre, Arabân makâmının iki karâr perdesi vardır. Bir kısım eserler nevâ'da karâr verirken diğer bir kısım ise dügâh'da karâr verir. Bütün bu eserlerde ortak taraf nevâ üzerinde Hicâz kullanılmasıdır. Biz, seyirlere makâm ismi verirken, nevâ'da karâr veren haline *birinci nevî Arabân*, dügâh'da karâr veren haline ise *ikinci nevî Arabân* adını vermeyi uygun gördük. Arel ve Artin'de gördüğümüz dizi, bu iki nevî'den farklı olduğu için ona da *üçüncü nevî Arabân* adını verdik.

---

[307] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 44
[308] Daloğlu, a.g.e. , s. 18
[309] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 137
[310] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 49
[311] Arel, a.g.e. , s. 204

Şedd-i Arabân makâmının ilk tanımını Nâsır Dede'de buluyoruz. Makâmın Hüzzâm ile başlayıp Nihâvend göstererek rast perdesinden yegâh perdesine dek Hicâz ile indiğini yazmaktadır.[312] Tanbûrî Cemil Bey, Arabân makâmının bir sekizli aralığı şeddi olduğunu yazmaktadır.[313] Rauf Yektâ Bey ve Karadeniz, yukarıda adı geçen risâledeki Arabân tanımı ile aynı perdeleri vererek sünbüle'ye kadar diziyi genişletmiştir.[314] Arel, makâmı Hicâz Zengüle'nin yegâh'daki şeddi olarak tanımlamıştır. Ortaya çıkan perdeler, Artin'in Arabân seyri ile aynıdır.[315]

B. Şedd-i Arabân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

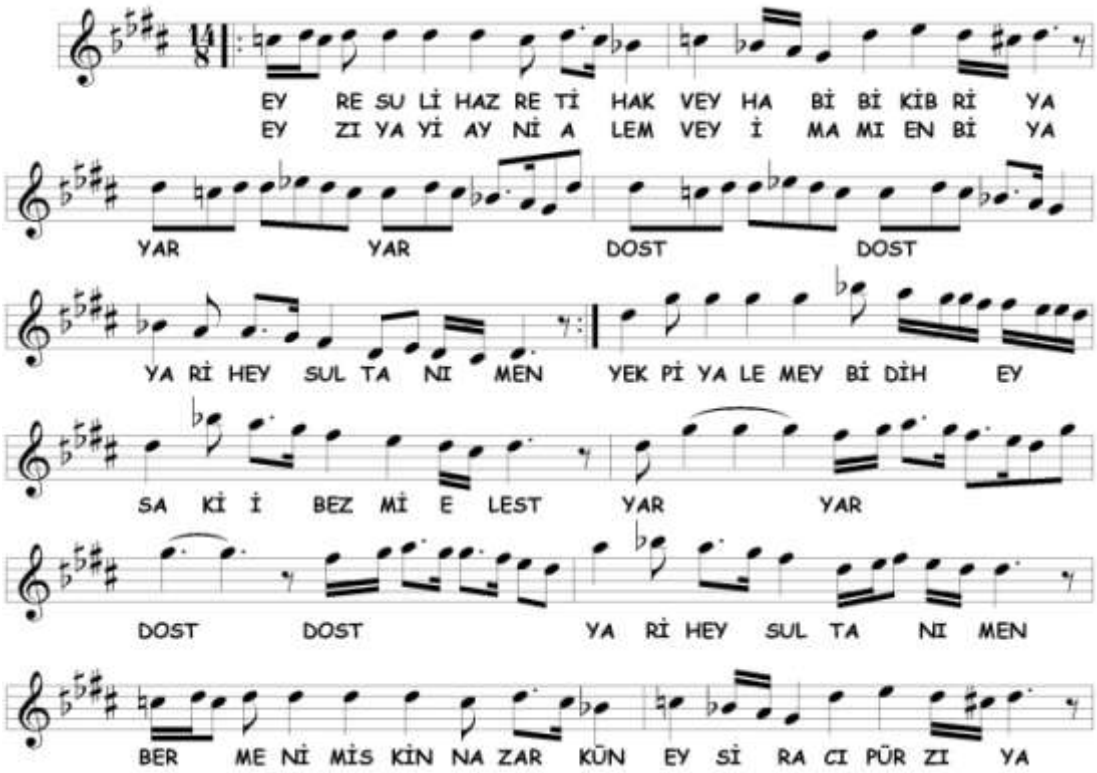

[312] Tura, a.g.e.
[313] Cevher, a.g.e , s. 66
[314] Yektâ, a.g.e. , s. 82, Karadeniz, a.g.e. , s. 77
[315] Arel, a.g.e , s. 312

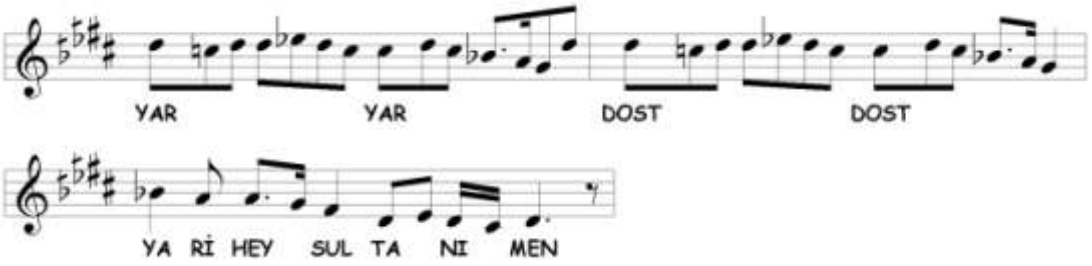

Birinci selâma bilinen Şedd-i Arabân üslûbundan farklı olarak, **Tarz-ı Cihân**[316] makâmıyla girilmiştir. Nihâvend makâmında dolaşıldıktan sonra[317] yegâh'a Hicâz'lı inilmiştir. Daha sonra birinci nevî **Şedd-i Arabân** makâmı ile devam edilmiş, Arabân dolaşıldıktan sonra aynı üslûpla karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

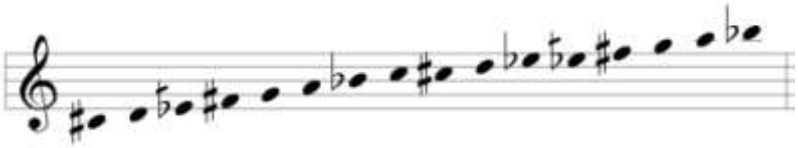

1B

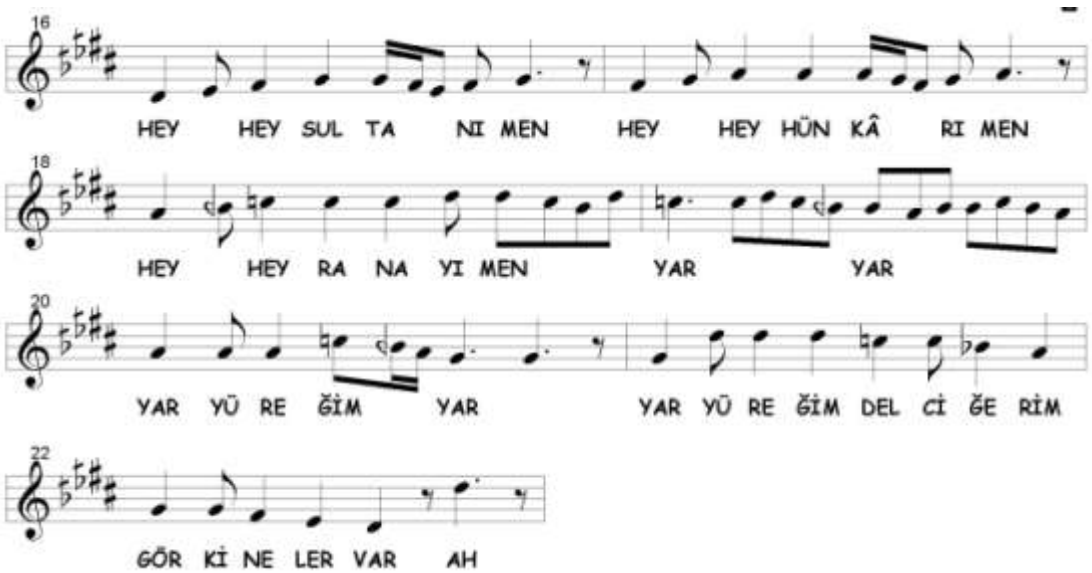

[316] **Tarz-ı Cihân** makâmını nazariyat kitaplarında bulamıyoruz. Sadece Yakup Fikret Kutluğ, elimizde bulunan Sultan Selîm'e ait bir peşrev ve saz semaî'ne göre tanım vermiştir. Bu eserlerden başka elimizde örnek yoktur. Yakup Fikret Kutluğ, *Türk Mûsıkîsinde Makamlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2ooo, s. 221. Eserlerde Nihâvend makâmı işlendikten sonra yegâh'a Hicâz'lı inilmiştir.

[317] Kaynak notada Nihâvend seyrinde, kürdî yerine dik kürdî ve nim hisâr yerine hisâr kullanılmıştır. Biz, nim hisâr ve kürdî perdelerini kullandık.

Yegâh üzerinde Hicâz makâmına kesin geçki yapılmıştır. Dügâh'da Uşşâk'lı ve nevâ'da Rast'lı kalınmıştır. Kürdî perdesi ile karâra varıldıktan sonra nevâ yoluyla 1D bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

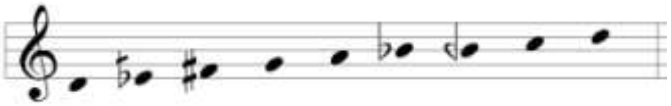

1C

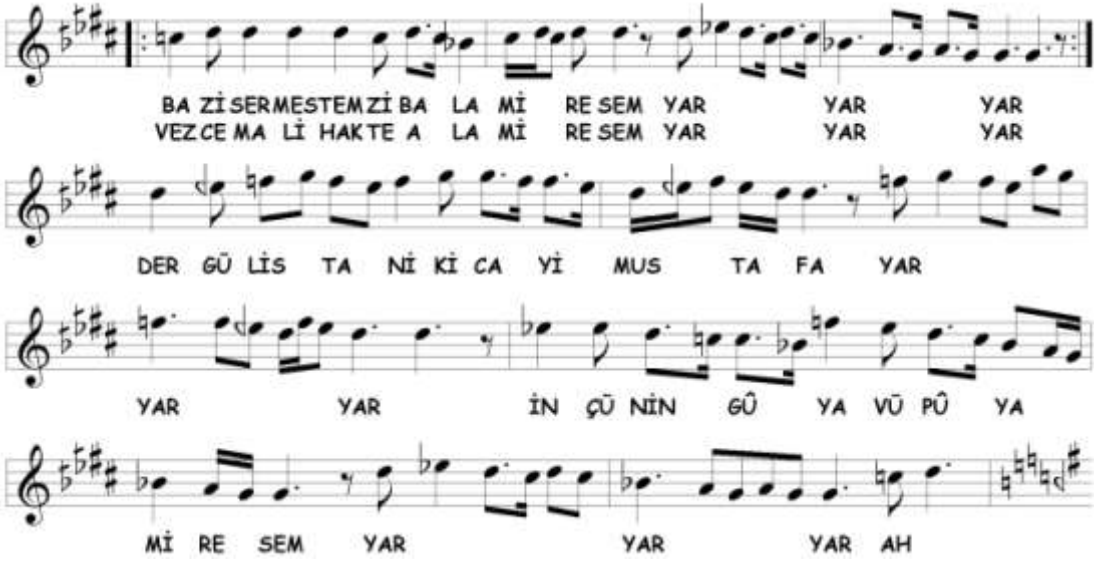

Rast üzerinde Bûselik makâmına geçilmiştir. Seyirde nevâ üzerinde Uşşâk'lı kalışlar yapıldıktan sonra hisâr perdesi alınarak karâra gidilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

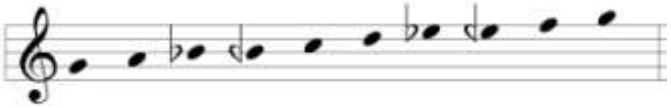

1D

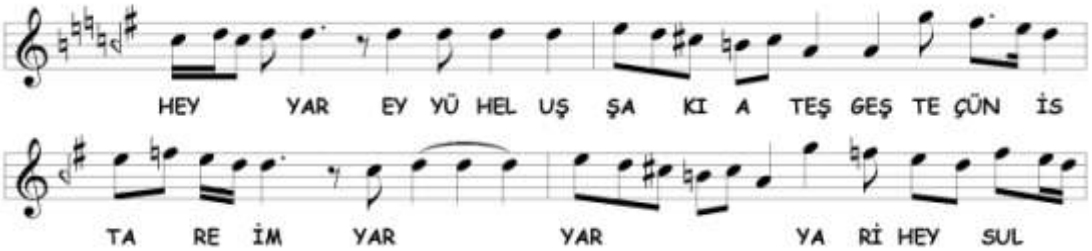

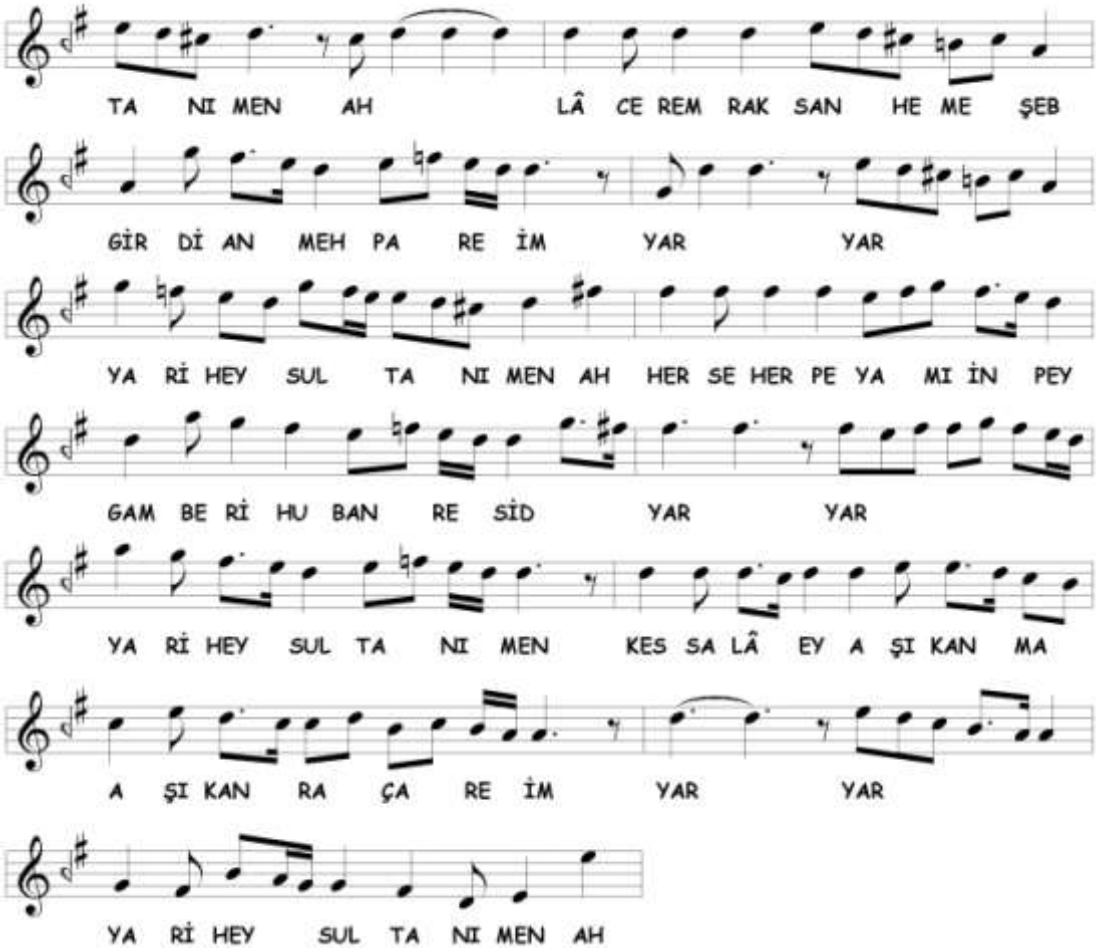

Bu bölümde **Nühüft** makâmı işlenmiştir. Yerinde Nişâburek beşlisi, nevâ'da Rast ve Bûselik dörtlüsünde gezinildikten sonra evc'de kalışlar yapılmış daha sonra Yegâh makâmı gibi inilerek hüseynî-aşîrân'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

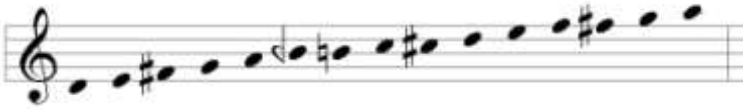

1E

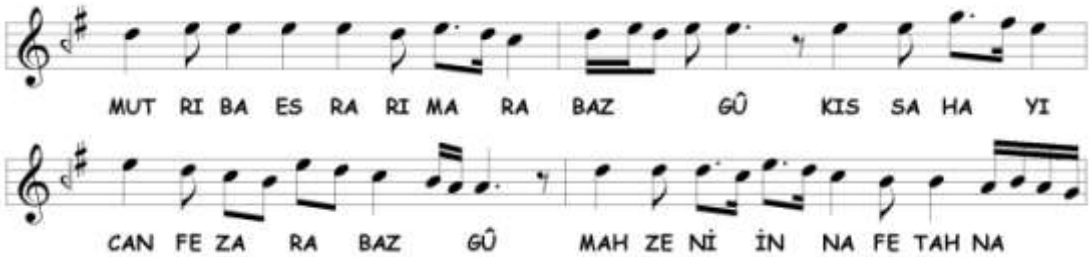

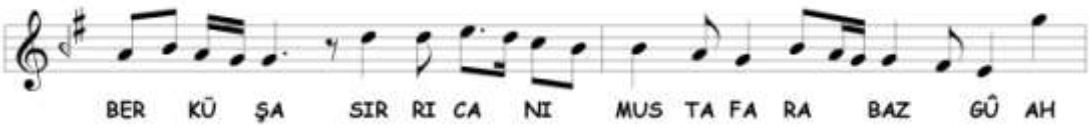

Hüseynî-Aşîrân makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî makâmında gezinildikten sonra hüseynî-aşîrân'da karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

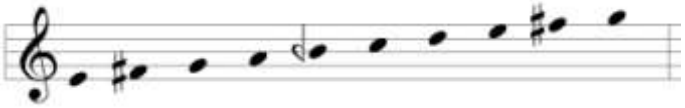

1F

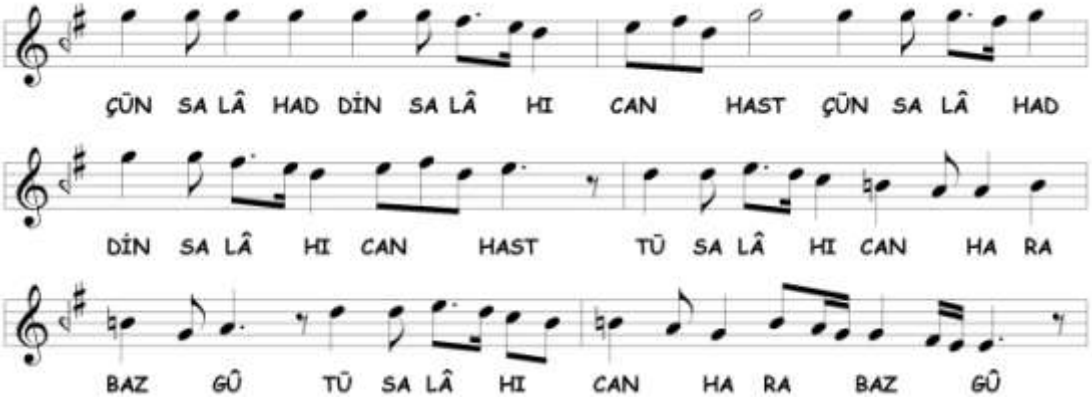

Bu bölümün seyri iki makâmı da aklımıza getirmektedir. **Gerdâniye-Aşîrân** ya da **Mâhûr-Aşîrân**[318] makâmına geçki yapılmıştır. Notada gerdâniye perdesinden başlanarak nevâ'ya Rast'lı inişler yapılmış, hüseynî'de asma kalındıktan sonra bûselik perdesi alınarak aşîrân'a inilmiştir. 1E bölümünden farklı olarak segâh yerine bûselik perdesi alınmıştır.

1G

Buradaki terennüm bölümü Acem-Bûselik âyîninin 1D bölümü ile aynıdır. Terennüm bölümüne, bazı düzüm farklılıklarıyla Pencgâh âyîninin 1D bölümündeki

[318] **Gerdâniye-Aşîrân** makâmının tanımını; Ekrem Karadeniz'de, **Mâhûr-Aşîrân** makâmını ise; Hızır Ağa'da buluyoruz. Gerdâniye-Aşîrân makâmı, adı gibi Gerdâniye makâmında dolaştıktan sonra aşîrânda karâr verir. Örnek olarak verilen eserde karâra segâh perdesi ile gidilmiştir. Heper notasında da durum böyledir. Hızır Ağa, Mâhur gibi hareket edip bûselik perdesini kullanarak aşîrân'da karâr verdiğini yazmaktadır. Bölümde bu makâmın işlendiğini düşünürsek evc yerine mâhur perdesi alınmamız gerekir. Seyrin duygusu bizce, Mâhûr-Aşîrân makâmına daha yakındır.

terennümü ile başlanmış fakat nim hicâz perdesi kullanılmadan **Bûselik** sesleriyle dügâh'a kadar inildikten sonra hüseynî tutulmuştur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

İkinci Selâm

2A

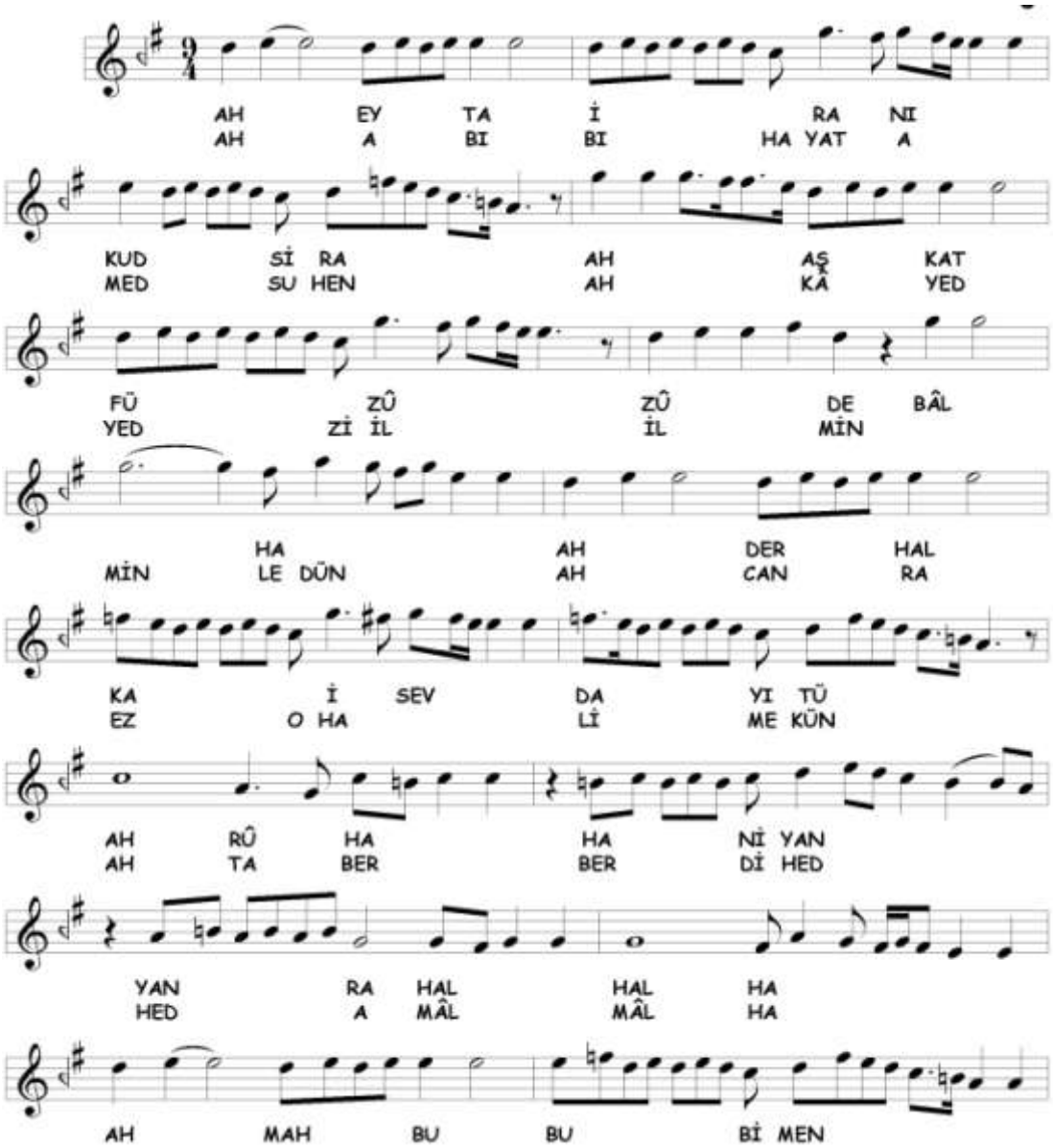

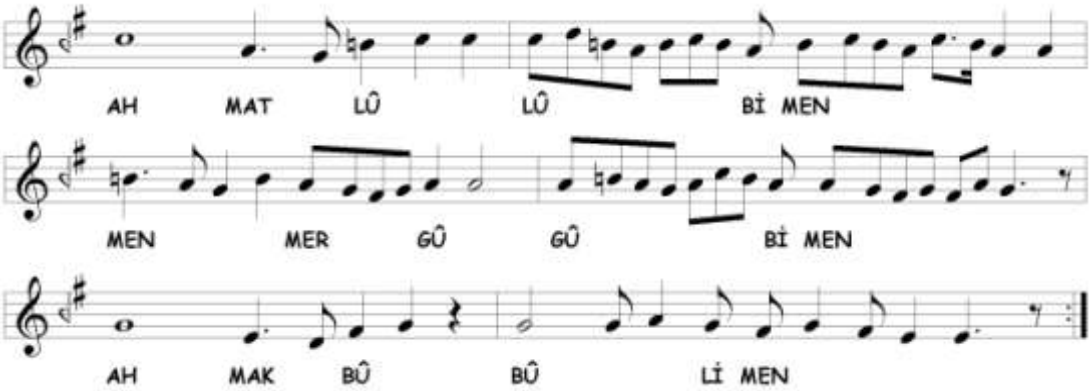

İkinci selâma **Bûselik-Aşîrân** makâmı ile başlanmıştır. Seyirde Hüseynî'de Uşşâk gezinilerek dügâh'a Bûselik'li inilmiş arada rast'ta birinci nevî Çargâh'lı kalışlar yapılmıştır. En sonunda hüseynî-aşîrân'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

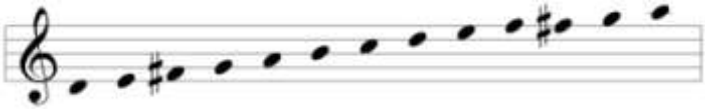

2B

Buradaki terennüm bölümü Bayâtî âyînindeki 2C terennümü ile aynıdır. **Gerdâniye** makâmına geçki yapılmıştır. Gerdâniye ve nevâ perdesinde Bûselik'li kalışlardan sonra evc perdesinde asma kalınmış, ardından acem perdesi alınarak rast'a inilmiştir. Rast perdesine sürekli inişler yapılmış ve dügâh'da kalınmıştır. Sonunda hüseynî açılarak üçüncü selâma geçilmiştir.[319] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

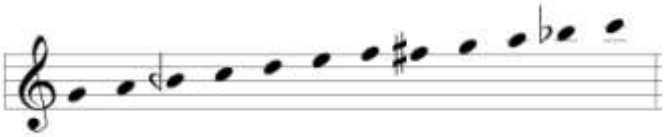

[319] Aslında sünbüle perdesi genel olarak Gerdâniye makâmında kullanılmaz. Fakat Gerdâniye makâmında yazılmış bazı eserlerde seyrin başında bu perdenin kullanıldığını görüyoruz. Örnek olarak Hacı Fâik Bey'in Beste ve Aksak Semâî'ni, Ebûbekir Ağa'nın Beste'sini ve Tanbûrî Mustafa Çavuş'un Şarkısını verebiliriz.

Üçüncü Selâm

3A

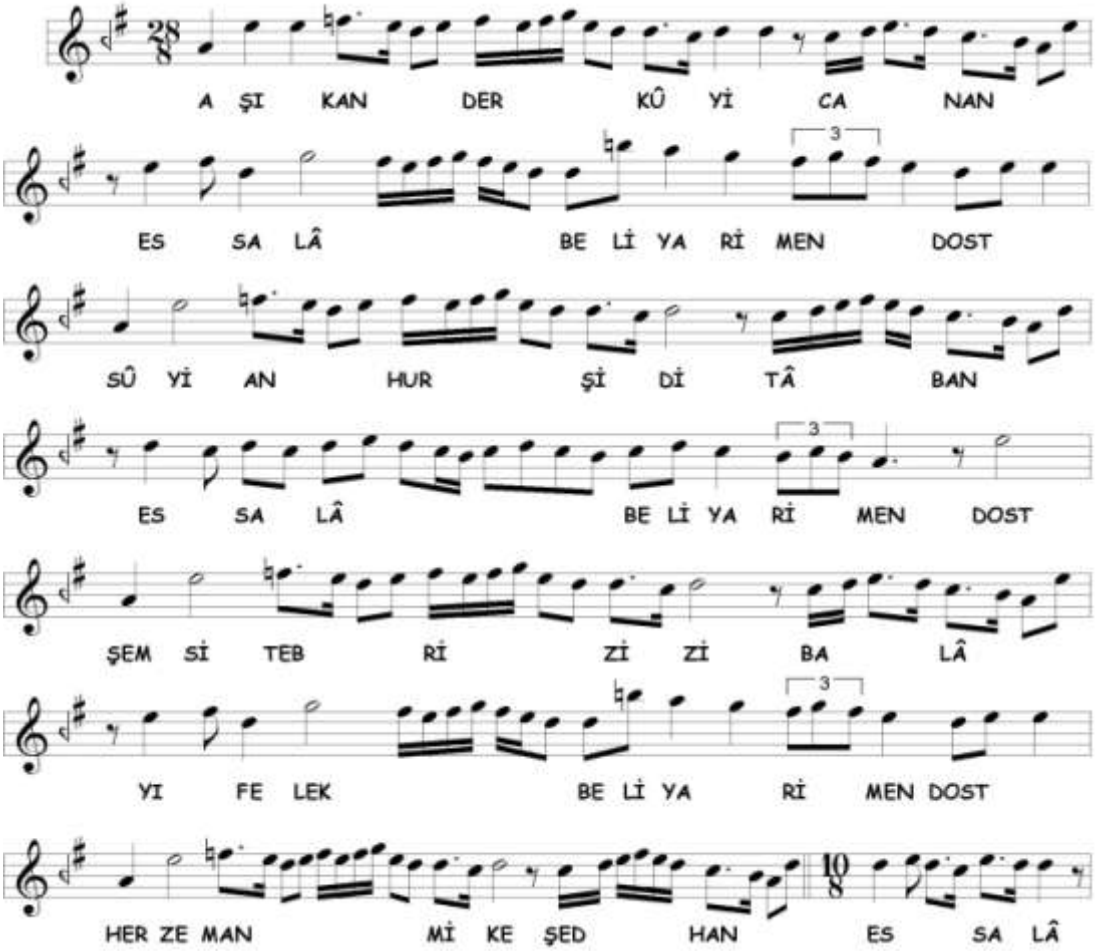

Üçüncü selâma **Hüseynî** makâmı ile başlanmıştır. Seyirde hüseynî'de Hüseynî'li ve nevâ'da Bûselik'li kalışlar vardır. Sonunda nevâ tutularak terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

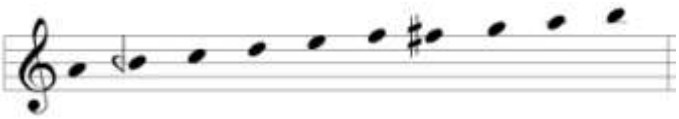

3B

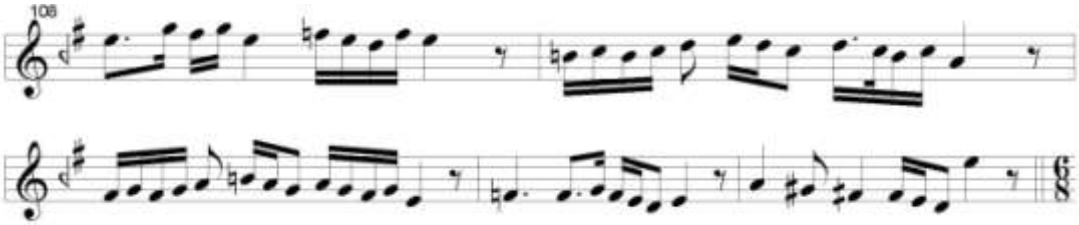

Terennüm bölümünde **Aşîrân-Zemzeme**[320] makâmına geçki yapıldığını düşünüyoruz. Bûselik perdesi alınarak Hüseynî-Aşîrân seyrinde dolaşıldıktan sonra acem-aşîrân perdesi alınarak karâr verilmiştir. Daha sonra hüseynî-aşîrân'a Hicâz'lı inilerek diğer bölüme geçilmiştir.[321] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

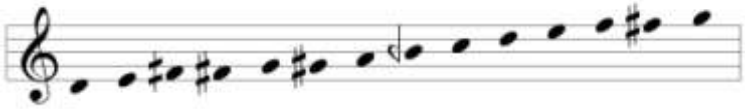

3C

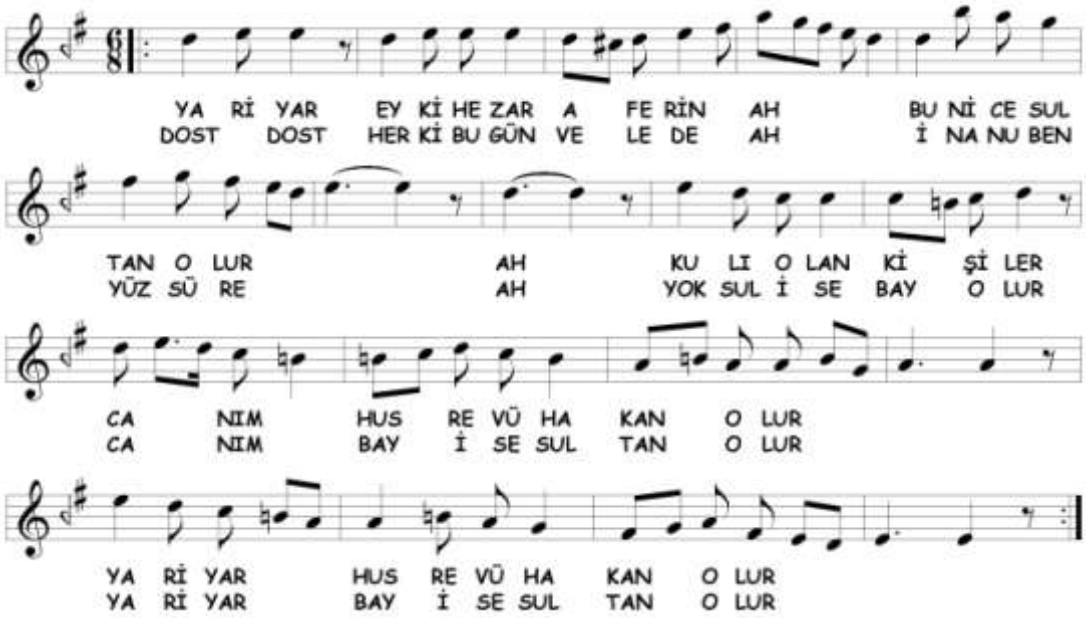

Bûselik-Aşîrân makâmı ile devam edilmektedir.[322] 2A bölümünden farklı olarak seyir, tiz segâh perdesine kadar genişletilmiştir.

3D

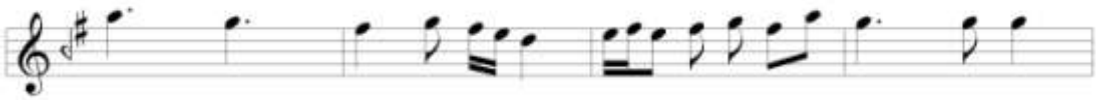

[320] **Aşîrân-Zemzeme** makâmı, Nâsır Dede'nin yazdığına göre Sâdullah Ağa'nın (1760?-1808) buluşudur. Tarifi şöyledir; "*Segâh perdesini bûselik perdesine tebDil ile Hüseynî-Aşîrân âgâze idüb, aşîrân perdesine geldikde, aşîrân perdesinden acem-aşîrân ve rast ve zirgüle perdesine su'ûd, yine anlar ile yegâh perdesine hübût ve yine aşîrân perdesi göstermekle Zemzeme edâ idüb karâr ider*." Aksoy, a.g.e. , s. 189.

[321] Heper notasında Hicâz'lı kalış yoktur

[322] Heper notasında Hüseynî-Aşîrân makâmı olarak görünmektedir.

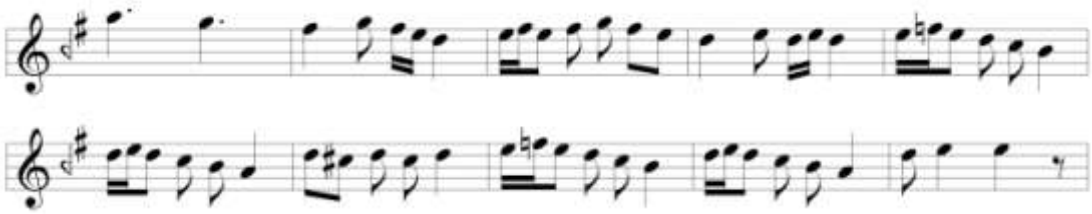

Terennüm bölümünde birinci nevî **Nevâ** makâmına geçki yapılmıştır.[323] Uşşâk âyîninin 3I bölümünün ilk 6 ölçüsü ile başlanmış, nevâ'da Rast beşlisinde gezinildikten sonra Bûselik dörtlüsü veya Uşşâk dörtlüsü ile karâra varılmıştır. Sonunda hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir.[324] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

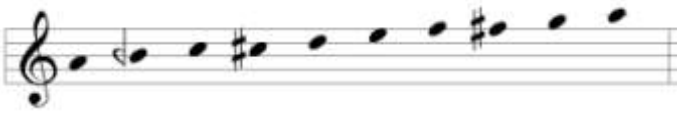

3E

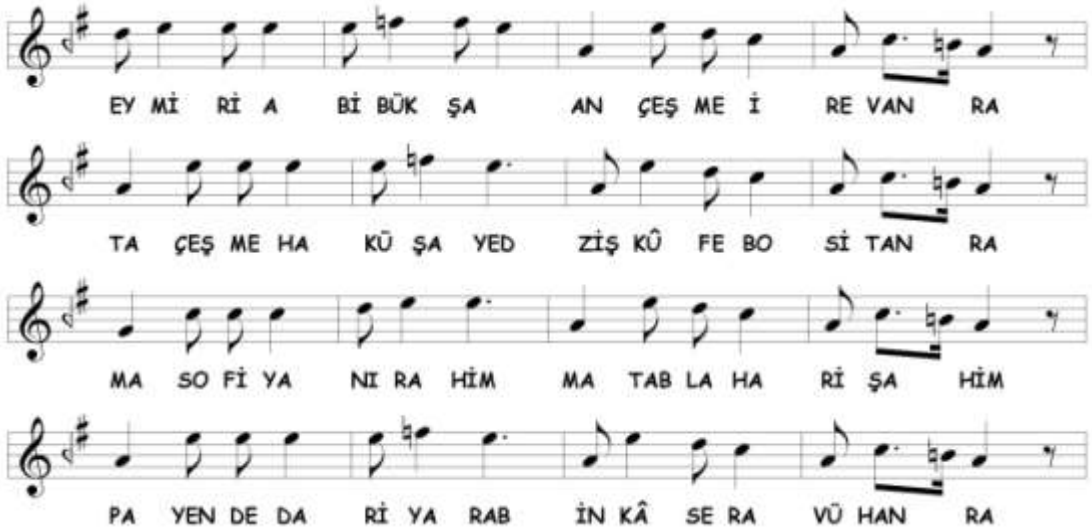

Bûselik makâmı ile devam edilmektedir. Daha sonra 3D terennüm bölümü tekrar edilerek 3F bölümüne geçilmiştir.[325] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda

[323] Kaynak notada her ne kadar bûselik perdesi kullanılmışsa da biz Nevâ makâmının işlendiğini düşünüyoruz. Bu sebeple segâh perdesini kullandık.
[324] Heper notasında farklı bir terennüm vardır. Bûselik makâmı işlenmektedir.
[325] Heper notasında nim zengüle yedeninin de kullanıldığı Bûselik makâmı seyri vardır. Fakat kaynak notada nim zengüle yedeni kullanılmamıştır. Segâh perdesinin alındığı düşünülürse Necd-i Hüseynî makâmı akla gelecektir.

gösterilmiştir.

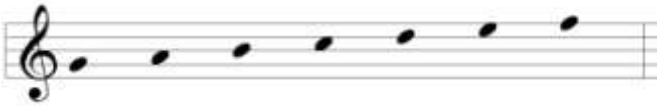

3F

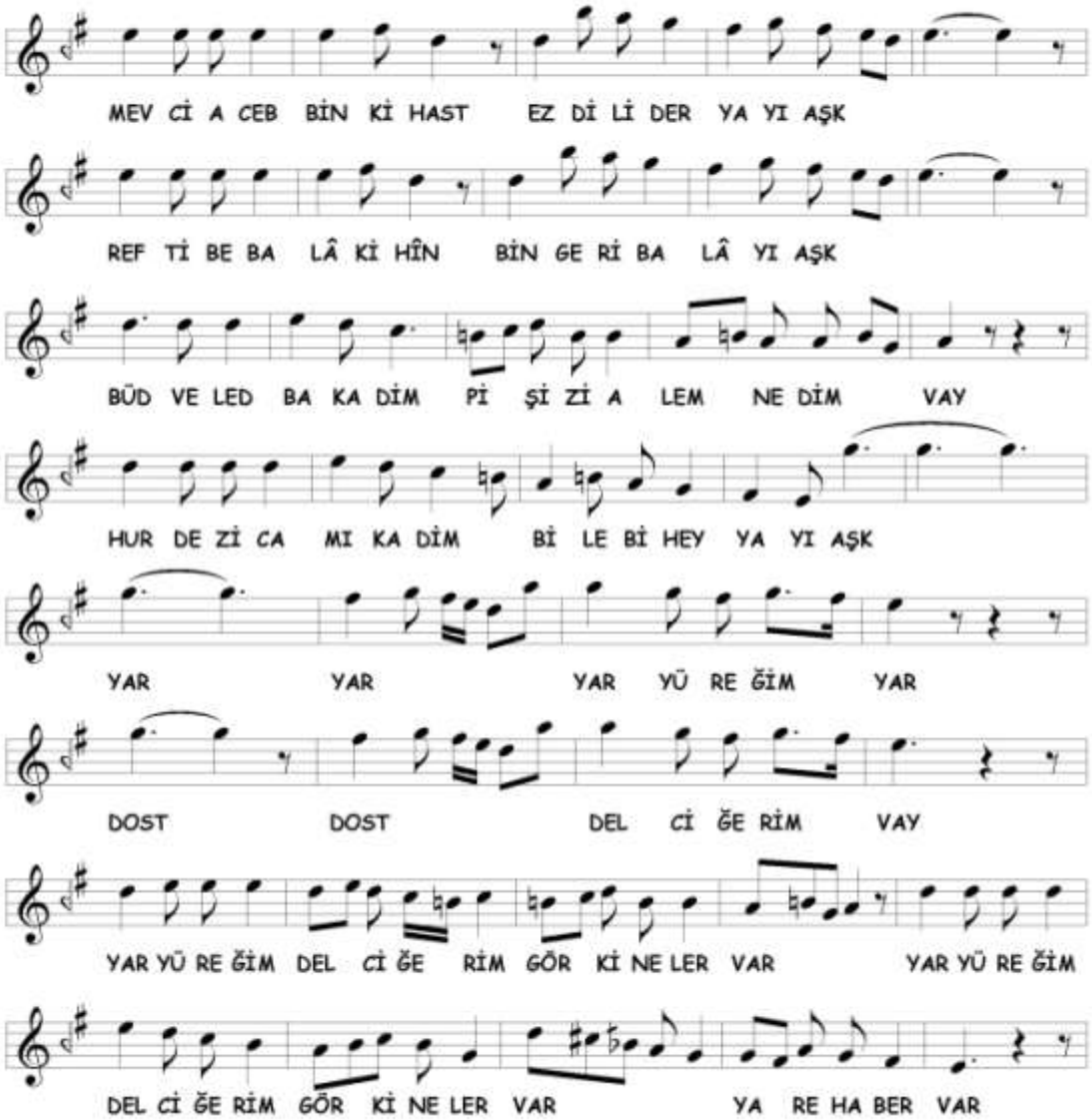

3C bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır.[326] Farklı olarak karâra ikinci gidişte Karcığar dizisi kullanılmıştır. Daha sonra 3D bölümündeki terennümün son iki satırı tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[326] Heper notasında Hüseynî-Aşîrân makâmı ârızası verilerek segâh perdesi kullanılmıştır.

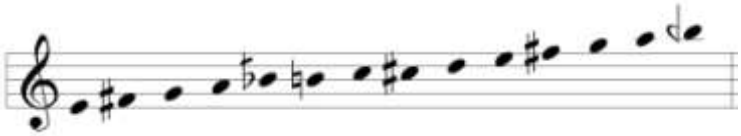

3G

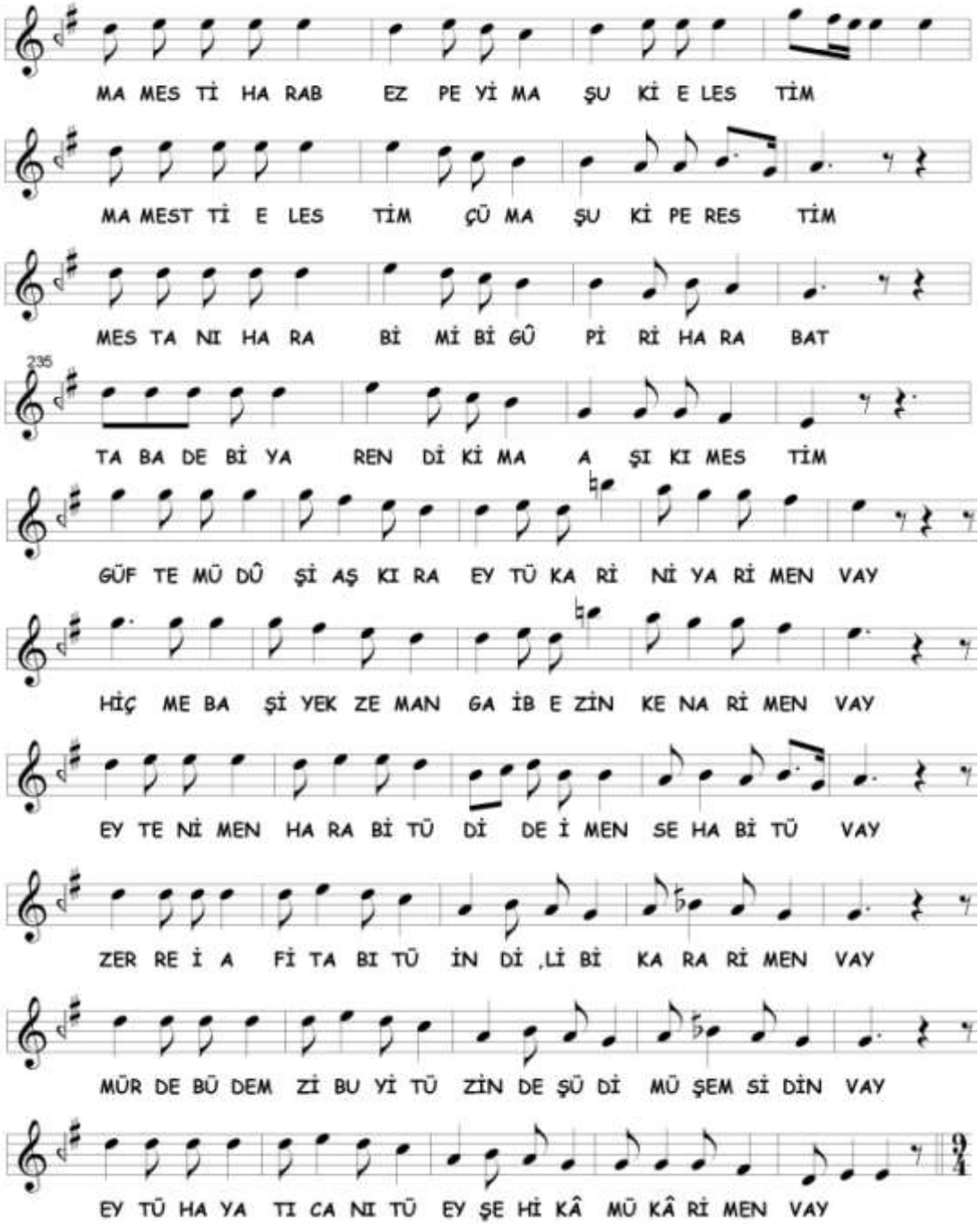

Üçüncü selâm **Hüseynî-Aşîrân** makâmı ile sonlandırılmıştır. Seyirde karâra yaklaşılırken dik kürdî perdesi alınarak rast'a inişler yapılmıştır. Kullanılan perdeler

aşağıda gösterilmiştir.

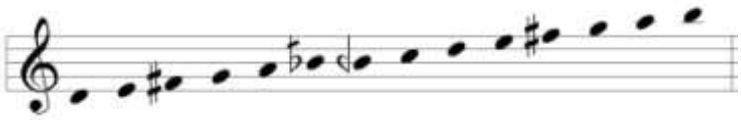

Dördüncü Selâm

4A

Dördüncü selâm Acem-Bûselik âyîninin dördüncü selâmı ile aynı ezgidir. **Bûselik-Aşîrân** makâmı ile girilmiştir. Birinci nevî Çargâh makâmında dolaşıldıktan sonra bûselik perdesi ile aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

C. Şedd-i Arabân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 13 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Aşîrân Zemzeme
2. Bûselik
3. Bûselik (yerinde ve rast üzerinde)
4. Bûselik-Aşîrân
5. Gerdâniye
6. Hicâz (yegâh üzerinde)
7. Hüseynî
8. Hüseynî-Aşîrân
9. Mâhur-Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân
10. Nevâ (birinci nevî)
11. Nühüft
12. Şedd-i Arabân (birinci nevî)
13. Tarz-ı Cihân

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Şedd-i Arabân Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Tarz-ı Cihân Şedd-i Arabân (birinci nevî) Hicâz (yegâh üzerinde) Bûselik (yerinde ve rast üzerinde) Nühüft Hüseynî-Aşîrân Mâhur-Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân	Bûselik-Aşîrân Gerdâniye	Hüseynî Aşîrân-Zemzeme Bûselik-Aşîrân Nevâ (birinci nevî) Bûselik Hüseynî-Aşîrân	Acem-Bûselik âyîni ile aynı *Bûselik-Aşîrân*

9. HÂFIZ MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN (1824/25-25.11.1897) SÛZ-İ DİL MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sûz-i Dil Makâmı

Nâsır Dede, Sûz-i Dil makâmının Abdulhalim Ağa (1720?-1802) tarafından bulunduğunu yazmıştır. XVIII. asırda yaşamış olan Tanbûrî Küçük Artin'in edvârında makâm, dügâh'da karâr vermektedir. Seyrinde, muhayyer'den başlayarak bugünkü Zengüle dizisiyle dügâh'a inmiştir. Artin, aynı diziyi aşîrân perdesinde gösterdiğinde ise makâmın adını Sûznâk olarak kaydetmiştir.[327] Nâsır Dede, makâmın hüseynî perdesinden başladığını, başta evc, gerdâniye gösterip Hisâr gibi dolaştıktan sonra dügâh'a Bûselik'li inip zengüle perdesiyle aşîrân'da Hicâz'lı karâr verdiğini yazmaktadır. Ayrıca evc ve gerdâniye perdelerinde gezinirken hüseynî perdesinden muhayyer'e dek çıkıp inerek Hicâz göstermesinin kuralları arasında olduğunu da yazmaktadır.[328] Hâşim Bey, nim hisar yedeni ile hüseynî üzerinde Hicâz dörtlüsünü vermiş fakat Nâsır Dede'den farklı olarak dügâh'a Hisâr makâmındaki gibi segâh perdesini alarak inmiştir. Bunun yanında karârı Nâsır Dede'deki gibi Hicâz'lıdır.[329] Kâzım Uz ve Ekrem Karadeniz, gerdâniye perdesini belirtmeksizin Nâsır Dede ile aynı tarifi verir.[330] Arel ve Ezgi'ye göre makam, Hicâz Zengüle'nin hüseynî-aşîrân perdesi üzerindeki şeddidir.[331]

B. Sûz-i Dil Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

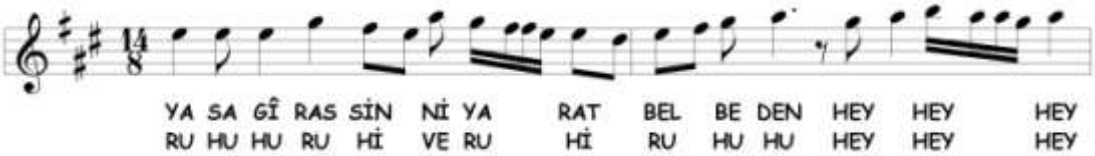

[327] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 37
[328] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 50
[329] Tırışkan, a.g.e. , s. 36
[330] Oransay, a.g.e. , s. 64, Karadeniz, a.g.e. , s. 80
[331] Arel, a.g.e. , s. 312, Ezgi, a.g.e. , s. 246

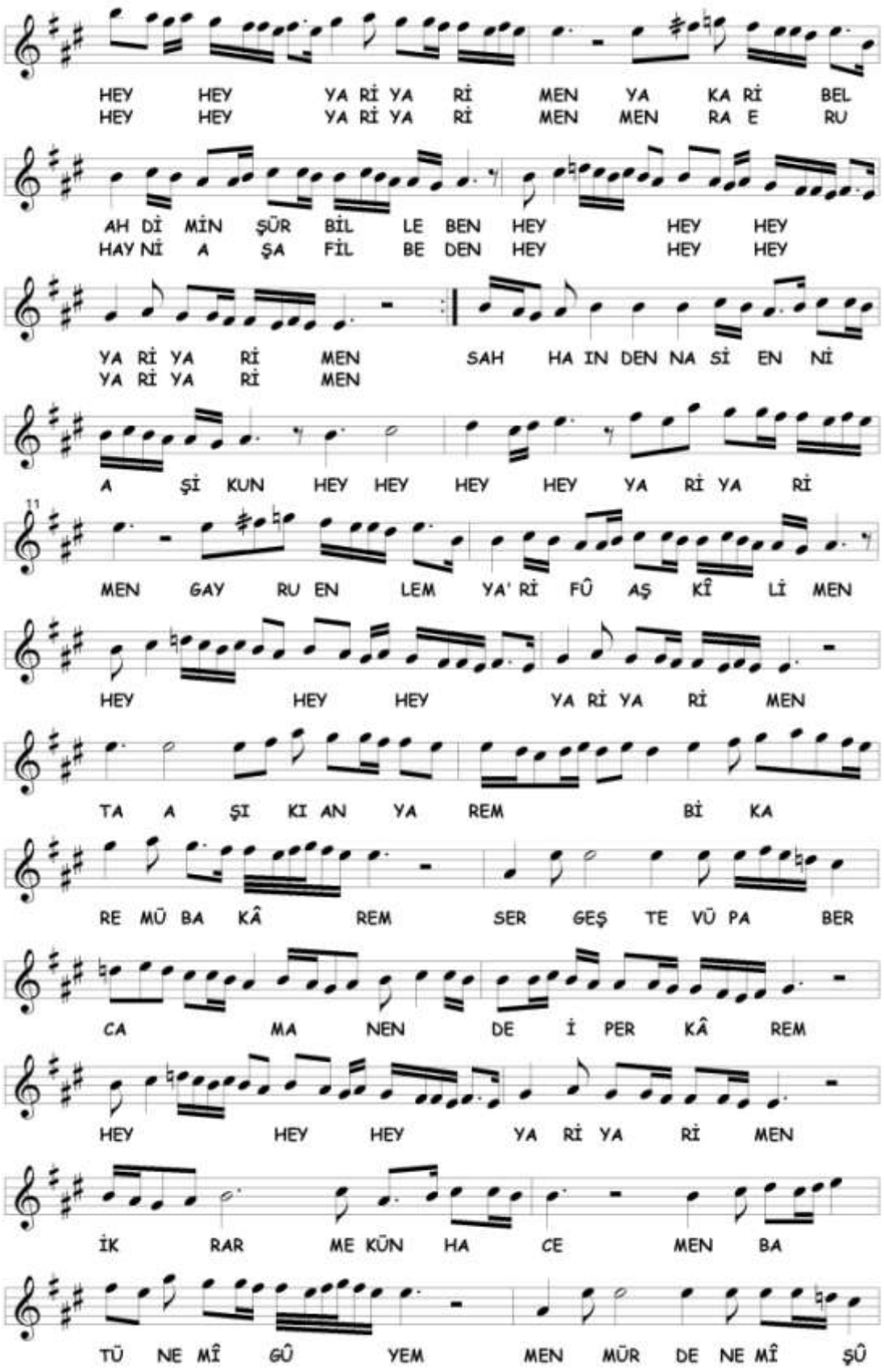
HEY HEY YA Rİ YA Rİ MEN YA KA Rİ BEL
HEY HEY YA Rİ YA Rİ MEN MEN RA E RU
AH Dİ MİN ŞÜR BİL LE BEN HEY HEY HEY
HAY Nİ A ŞA FİL BE DEN HEY HEY HEY
YA Rİ YA Rİ MEN SAH HA IN DEN NA Sİ EN Nİ
YA Rİ YA Rİ MEN
A Şİ KUN HEY HEY HEY HEY YA Rİ YA Rİ
11
MEN GAY RU EN LEM YA' Rİ FÛ AŞ KÎ Lİ MEN
HEY HEY HEY YA Rİ YA Rİ MEN
TA A ŞI KI AN YA REM Bİ KA
RE MÜ BA KÂ REM SER GEŞ TE VÜ PA BER
CA MA NEN DE İ PER KÂ REM
HEY HEY HEY YA Rİ YA Rİ MEN
İK RAR ME KÜN HA CE MEN BA
TÜ NE MÎ GÛ YEM MEN MÜR DE NE MÎ ŞÛ

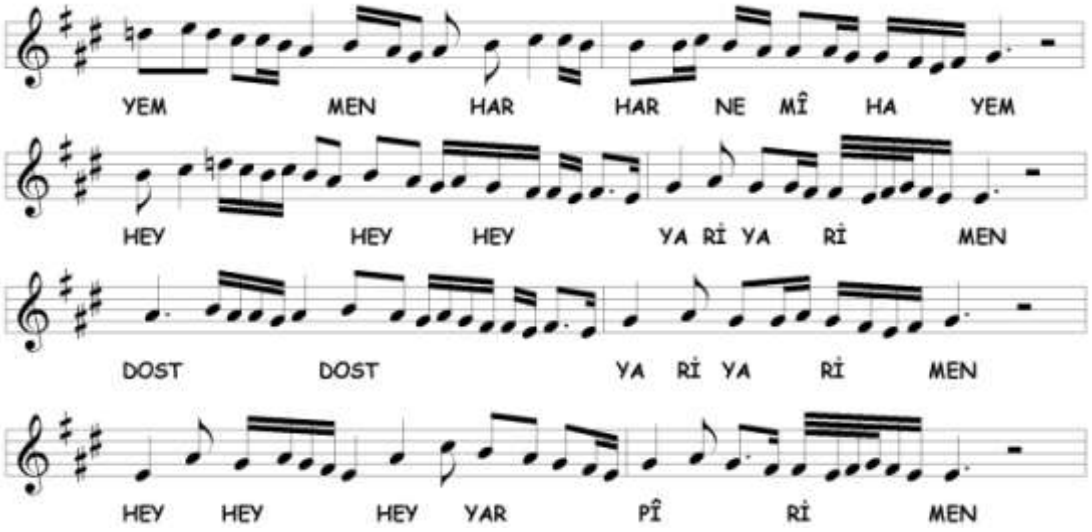

Birinci selâma hüseynî perdesinden girilmiştir. Hisâr-Bûselik seyrinde **hüseynî'de Bûselik** gösterilmiş[332] ve dügâh'dan hüseynî'ye Neveser'li çıkış yapılmıştır. Sonra Hümâyûn dizisiyle hüseynî-aşîrân perdesine inilerek birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

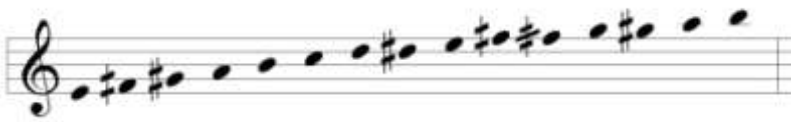

1B

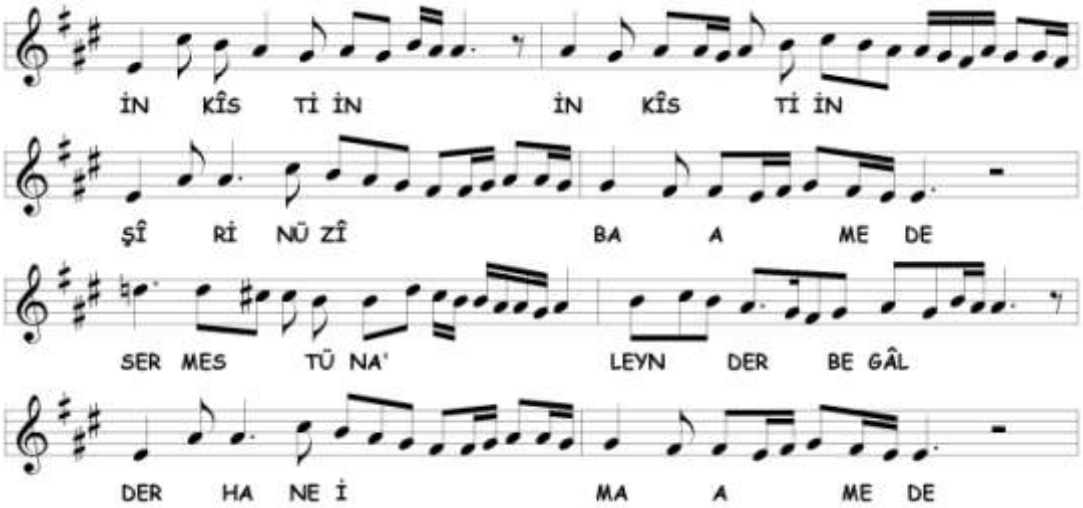

[332] Kaynak notada evc perdesi kullanılmıştır. Biz Bûselik'ten dolayı mâhur perdesi koymayı uygun gördük.

Bu bölümde **hüseynî-aşîrân üzerinde Hicâz** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde dügâh üzerinde Bûselik'li ve Rast'lı kalış vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

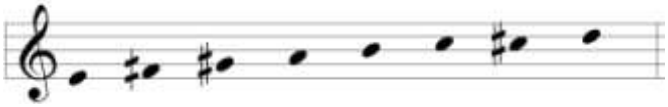

1C

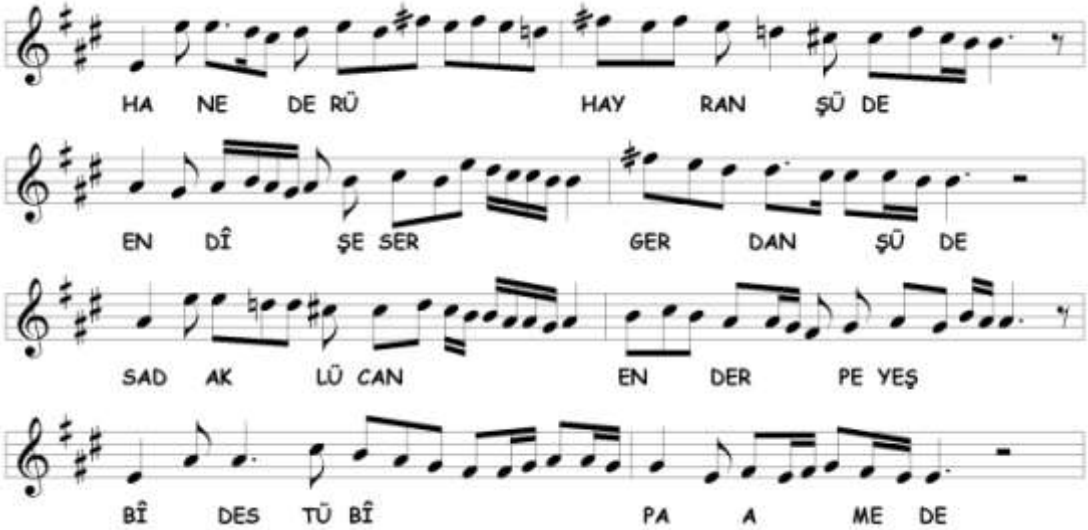

Hüseynî-aşîrân üzerinde Şehnâz makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî üzerinde Bûselik seslerinde dolanarak bûselik'e Uşşâk dizisi ile inilmiş, aynı perde üzerinde Hicâz'lı kalışlardan sonra dügâh'a Rast'lı inilmiştir. Hicâz sesleri ile hüseynî-aşîrân'da karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1D

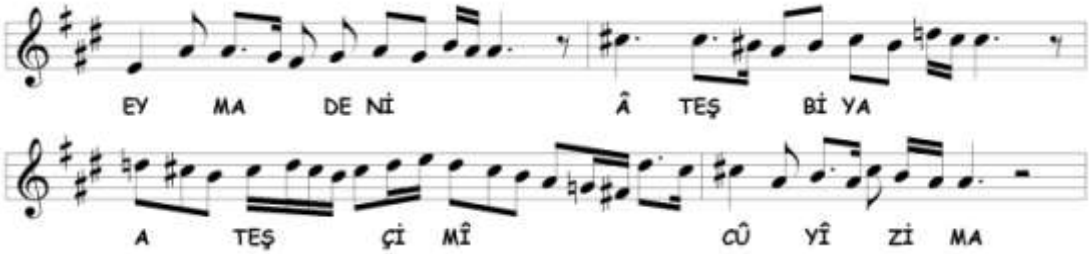

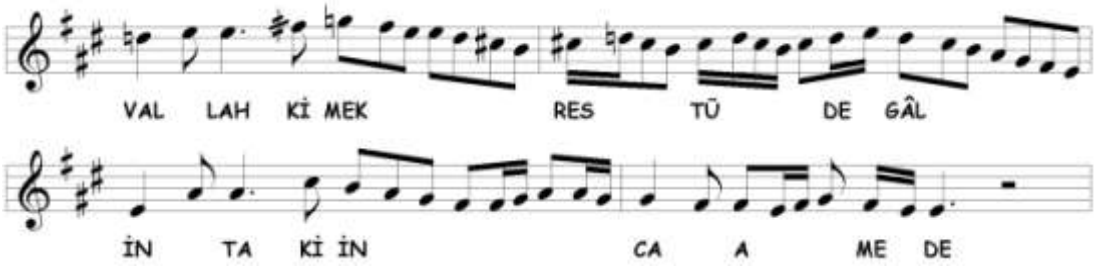

Tekrar **hüseynî-aşîrân üzerinde Hicâz** makâmına dönülmüştür. Hüseynî-aşîrân üzerinde Hicâz dörtlüsü gösterildikten sonra 1B bölümünden farklı olarak nim hicâz'da Segâh'lı veya Irâk'lı kalınmıştır. Dügâh üzerinde Rast beşlisinde gezinilerek dügâh'da asma kalınmış ve bûselik perdesine Uşşâk'lı inişlerden sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

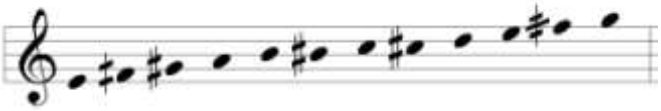

1E

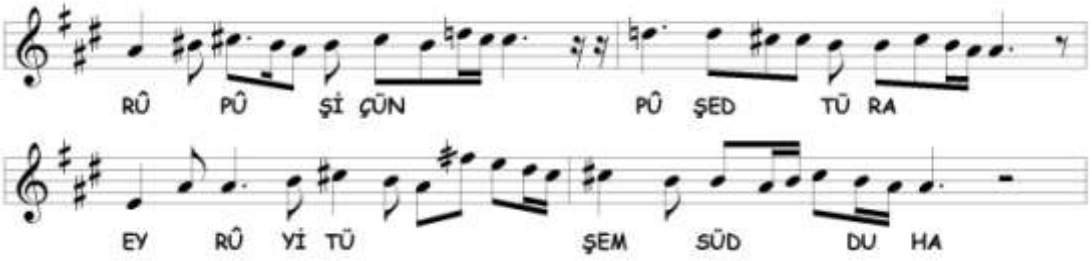

Dügâh üzerinde Rast makâmına geçilmiştir. Nim hicâz'da Segâh veya Irâk'lı kalındıktan sonra Rast sesleri ile dügâh'a gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

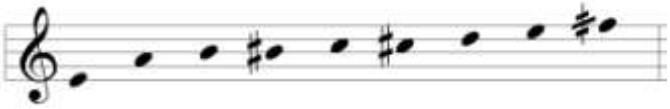

1F

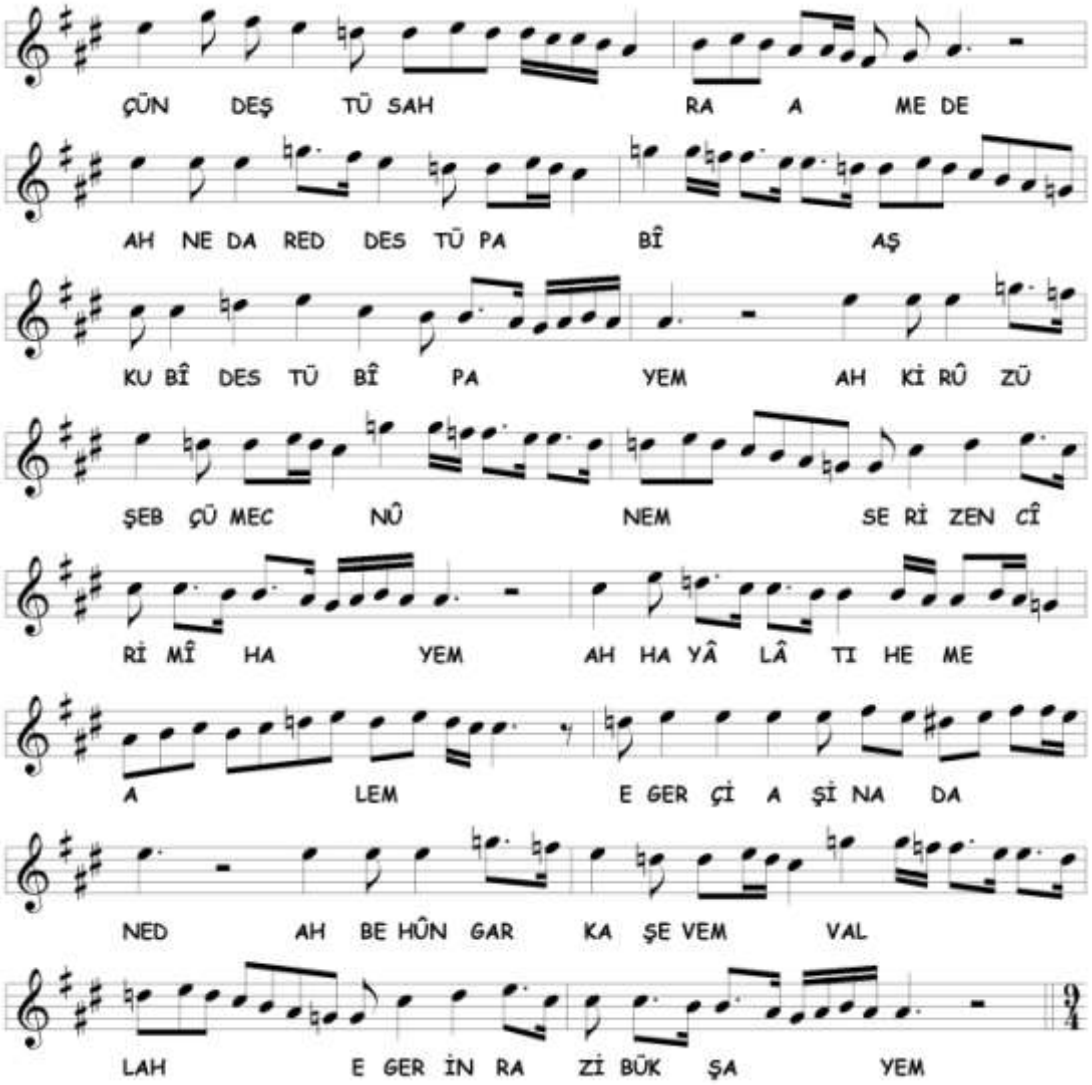

Birinci selâm **Bûselik** makâmı ile bitirilmiştir. Seyirde, Bûselik dizisinde[333] dolaşılarak çargâh, hüseynî ve rast perdelerinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

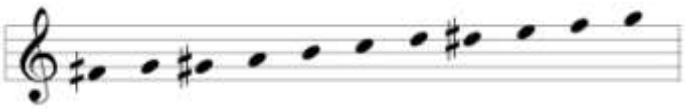

[333] Burada bahsi geçen dizi T-B-T-T B-T-T aralıklarına sahip dizidir.. Bûselik makâmı için Bûselik âyîni bölümüne bakınız.

İkinci Selâm

2A

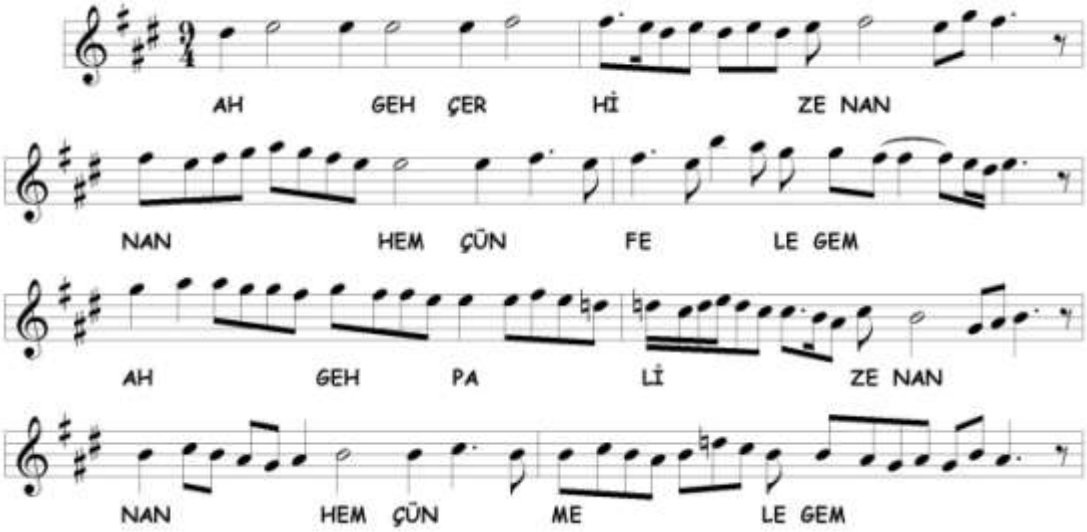

İkinci selâma **Hisâr-Bûselik** makâmıyla başlanmıştır. Hüseynî üzerinde nim hisar yedeni ile Hicâz beşlisi içinde dolaşılmış bûselik perdesinde asma karârlar verildikten sonra yerinde Bûselik'li kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

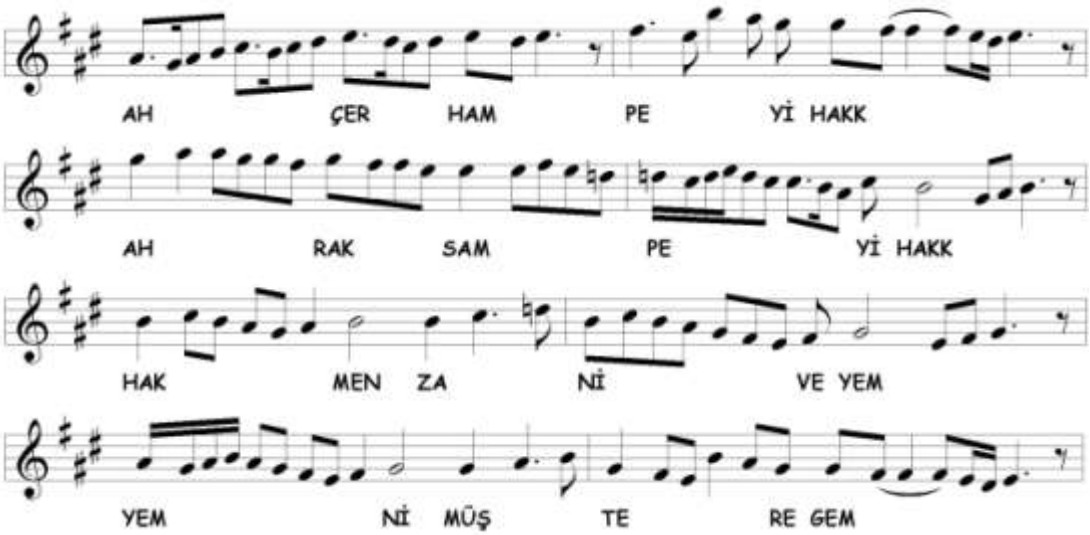

Dügâh üzerinde **Neveser** dizisi seslerinde dolaşıldıktan sonra nevâ perdesi alınarak birinci nevî **Sûz-i Dil** seslerine geçilmiş bûselik ve nim zengüle perdelerinde asma kalınarak aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2C

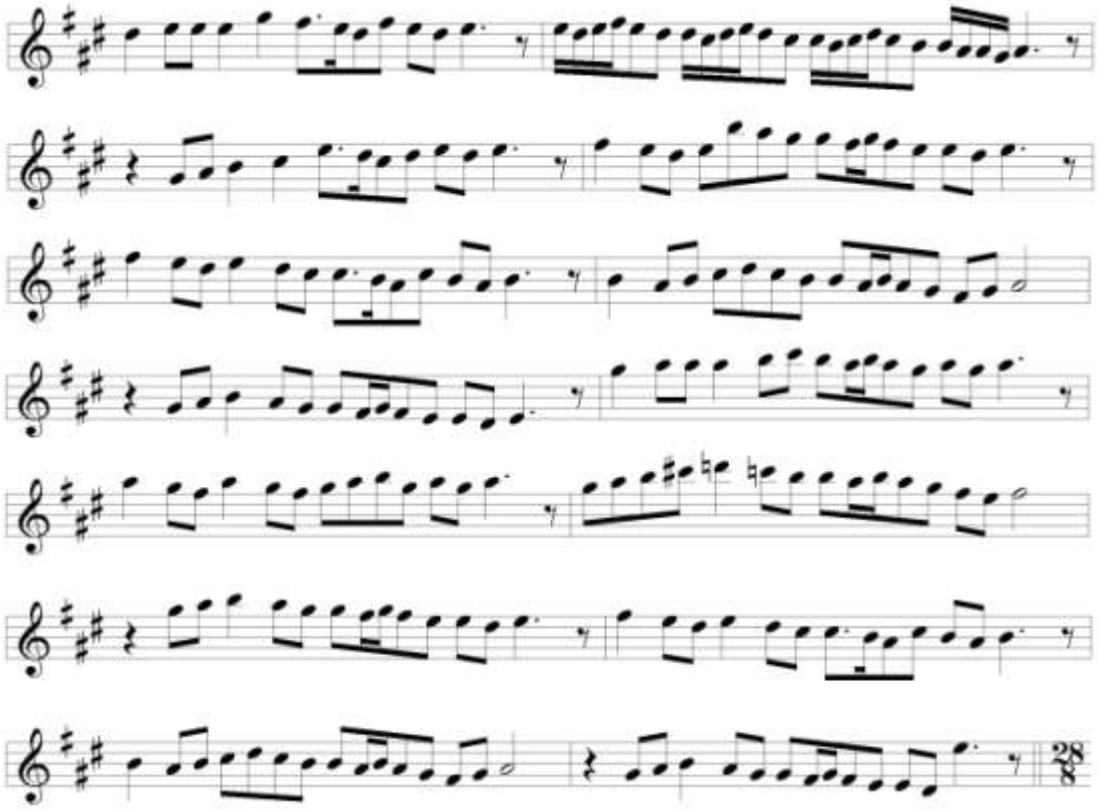

Terennümde ikinci nevî **Sûz-i Dil** seyrinde dolaşılmıştır. 1A ve 1B bölümlerinden farklı olarak, dügâh üzerinde Neveser dizisinde dolaşıldıktan sonra hüseynî-aşîrân'a bugünkü Zengüle dizisiyle inilerek karâr verilmiştir. Tiz seslere genişlemede hüseynî üzerinde Hicâz makâmı sesleri kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

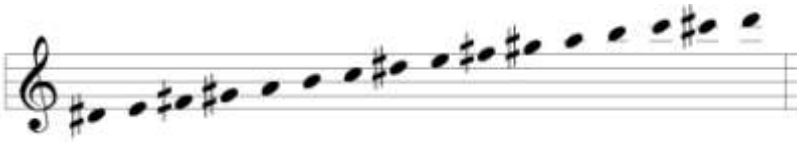

Üçüncü Selâm

3A

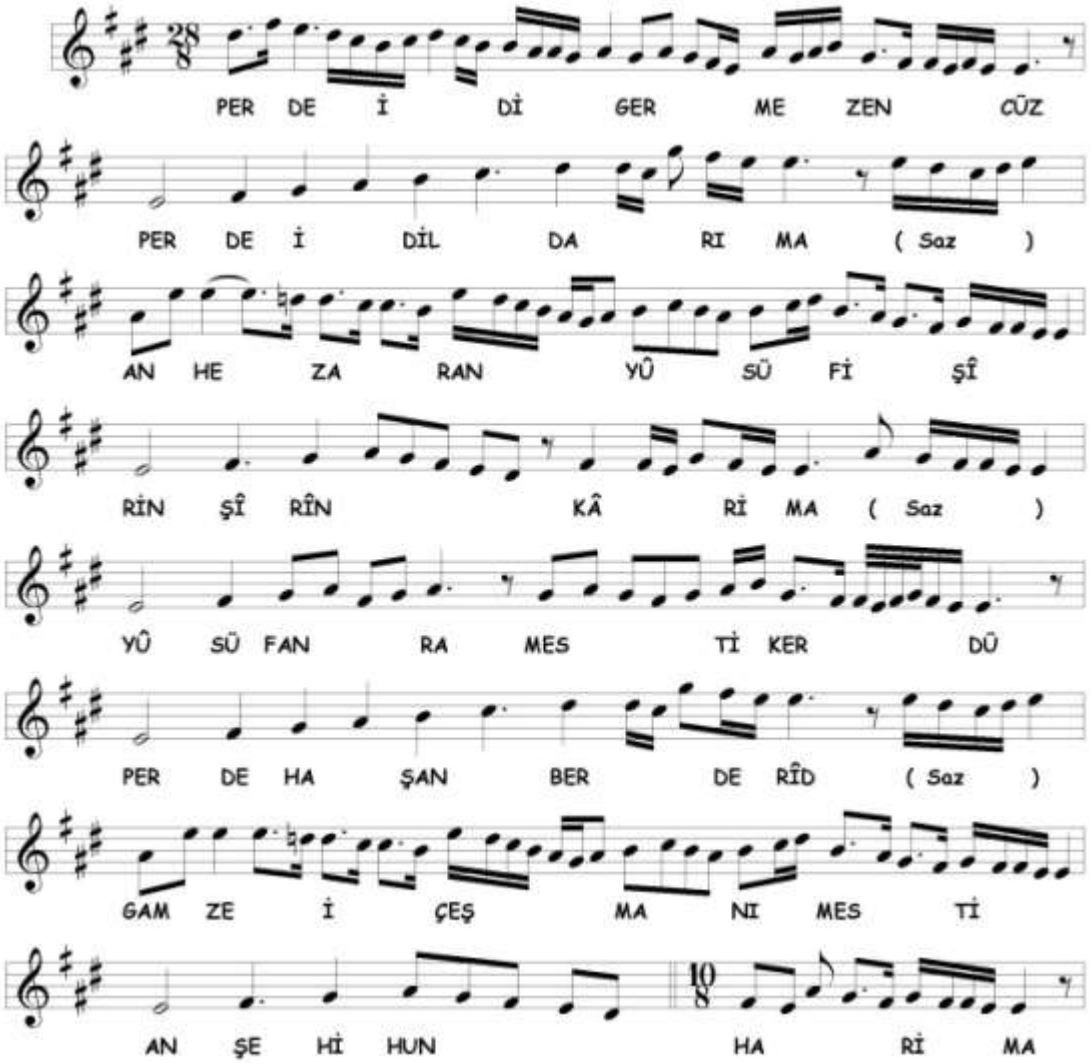

Üçüncü selâma birinci ve ikinci nevî **Sûz-i Dil** makâmıyla devam edilmektedir. Aşîrân'a ilk olarak Zengüle, daha sonra Hümâyûn dizisi ile inilmiştir. 2B bölümünden farklı olarak seyre muhayyer ve tiz bûselik perdeleri katılmamıştır.

3B

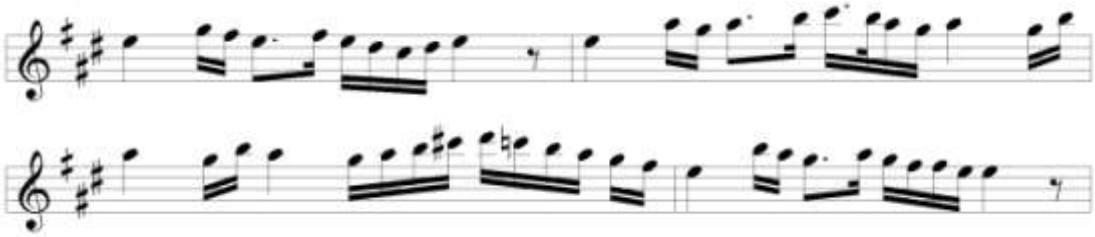

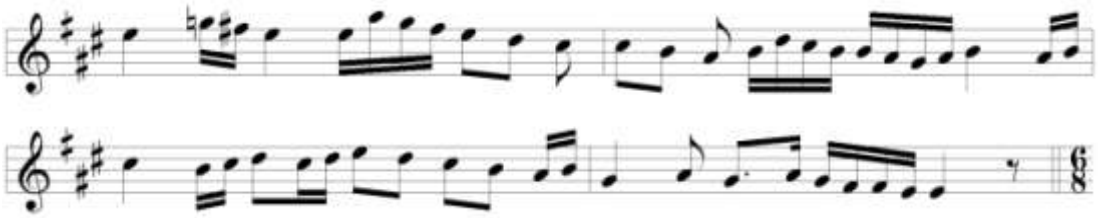

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Sûz-i Dil** makâmı ile devam edilmektedir. Hüseynî üzerinde Hicâz makâmında dolaşıldıktan sonra hüseynî üzerinde kısa bir Uşşâk'lı kalış yapılmış ve Zengüle dizisi ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

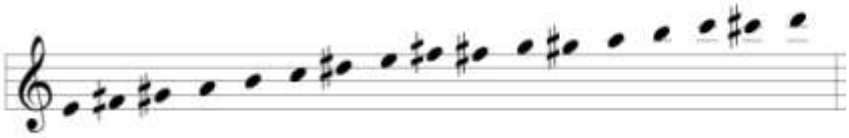

3C

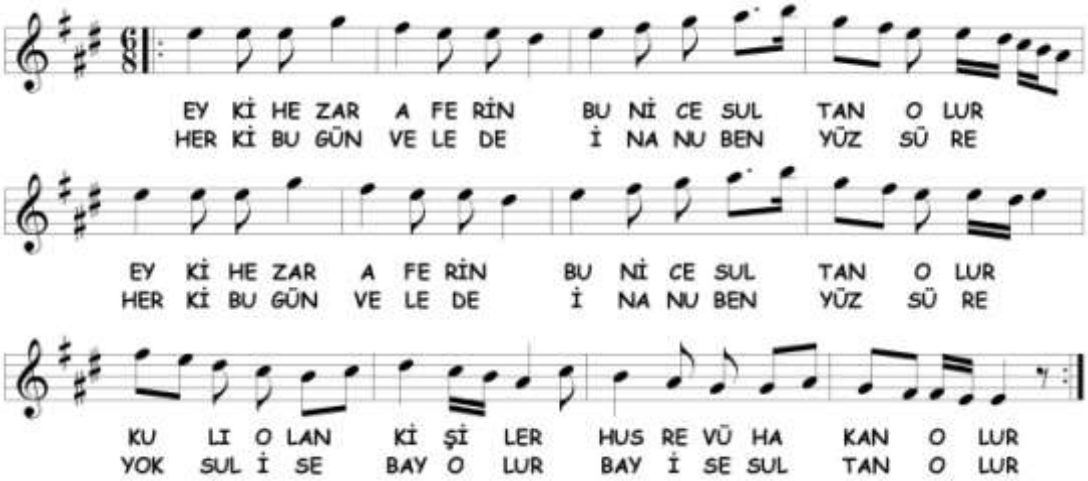

İkinci nevî **Sûz-i Dil** makâmı ile devam edilmektedir. Dügâh'a Neveser'li inişten sonra Zengüle dizisinde seyredilerek karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3D

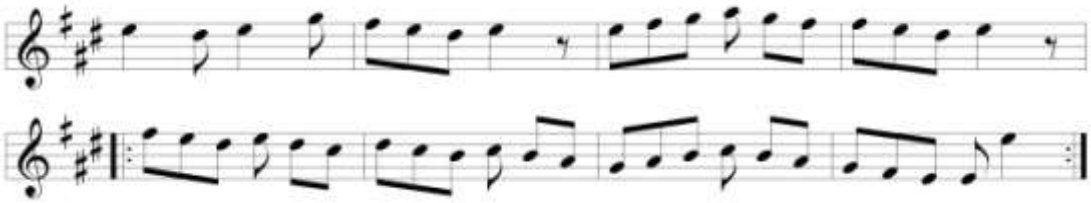

Terennüm bölümünde 3C bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır. Farklı olarak tiz bûselik perdesi seyirde kullanılmamıştır.

3E

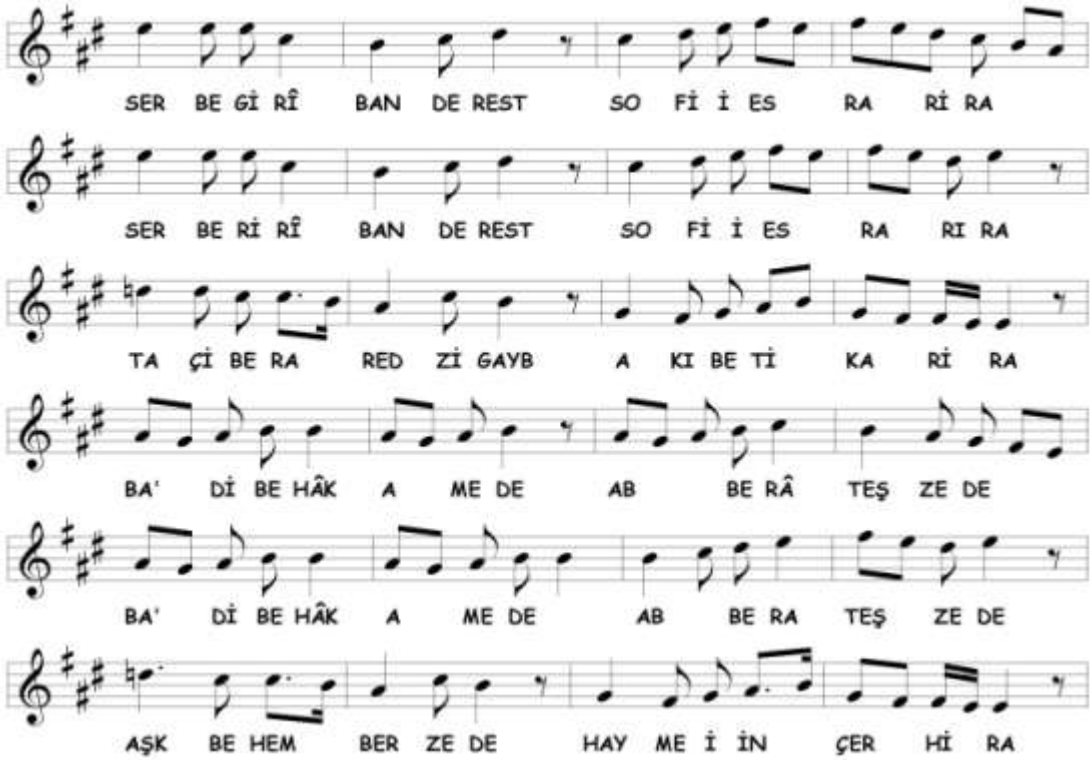

3A bölümündeki seyir anlayışı çeşitlenmiştir. Farklı olarak kaba nim hisâr yedeni ve gerdâniye perdesi seyirde kullanılmamıştır.

3F

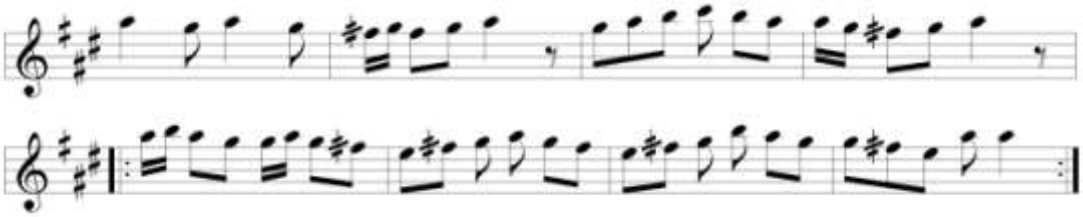

Terennümde, **muhayyer üzerinde Gonca-i Rânâ**[334] makâmına geçilmiştir. Mâhur üzerinde[335] Nişâbur seslerinde dolaşılarak muhayyer'de kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

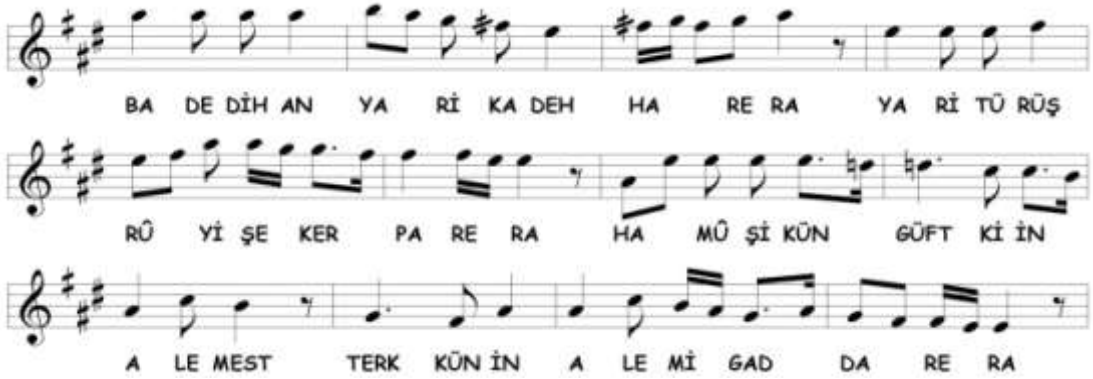

Hüseynî üzerinde Nişâburek seslerinde dolaşıldıktan sonra dik acem ve nim şehnâz perdeleri alınarak birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmına geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

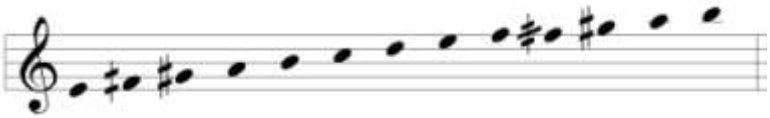

3H

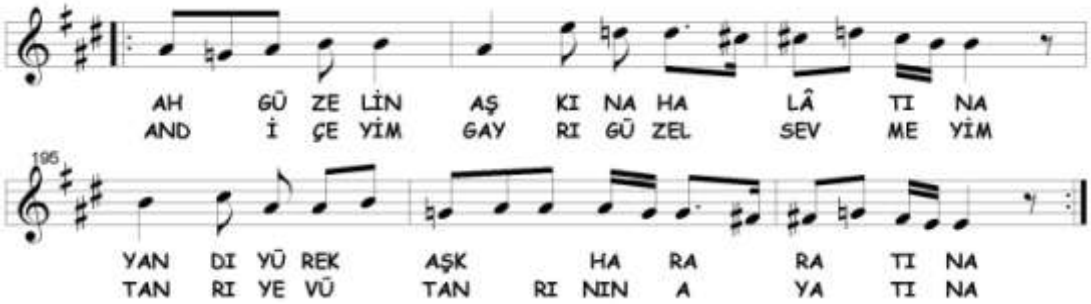

[334] **Gonca-i Rânâ** makâmı, Nişâbur dolaştıktan sonra nevâ'da karâr verir. Bu ezgiye göre Nişâbur'un karâr yeri olan mâhur'da kalışlar olmadığı halde seyre bu makâmı uygun gördük

[335] Kaynak notada evc perdesi kullanılmıştır. Fakat Nişâbur seslerinden dolayı bûselik perdesine denk gelen perde mâhur'dur.

Bu bölümde **aşîrân üzerinde Hüseynî** makâmına geçilmiştir. Bûselik üzerinde Uşşâk'lı kalıştan sonra Hüseynî beşlisi ile aşîrân'a inilmiştir.[336] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

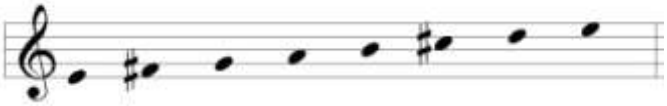

3I

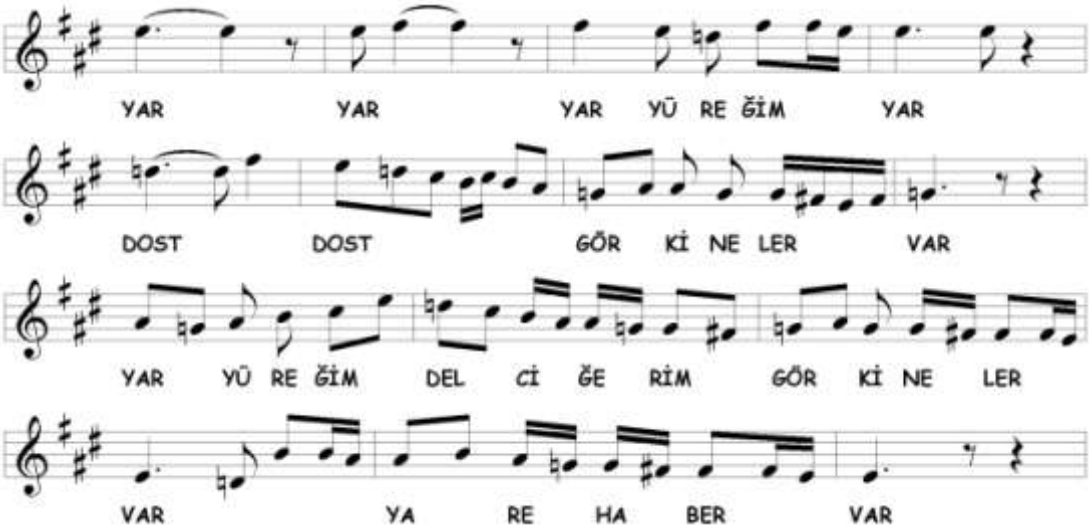

Bûselik-Aşîrân veya **Hûzî-Bûselik**[337] makâmına kesin geçki yapılmıştır. Necd-i Hüseynî makâmı gibi başlayarak hüseynî'de kalışlar yapılmış ve Hüseynî beşlisi ile karâra varılmıştır. Daha sonra 3D bölümündeki terennüm tekrar edilerek ikinci nevî **Sûz-i Dil** makâmına geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

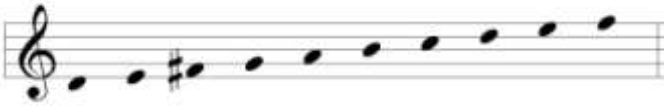

[336] Bu seyre ilk bakışta **Dilâvîz** makâmının gösterildiği düşünülebilir. Dilâvîz makâmı, Nâsır Dede'nin buluşudur. Acem perdesi yerine evc perdesi alarak Nişâbur yapmaya başlayıp Aşîrân şeklinde karâr verir. Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 66. Fakat, seyrin duygusundan da anlaşılacağı gibi Bûselik üzerinde de Nişâbur değil Uşşâk vardır.

[337] Makâm hakkında bilgi için Bûselik-Aşîrân âyîni bölümüne bakınız.

3İ

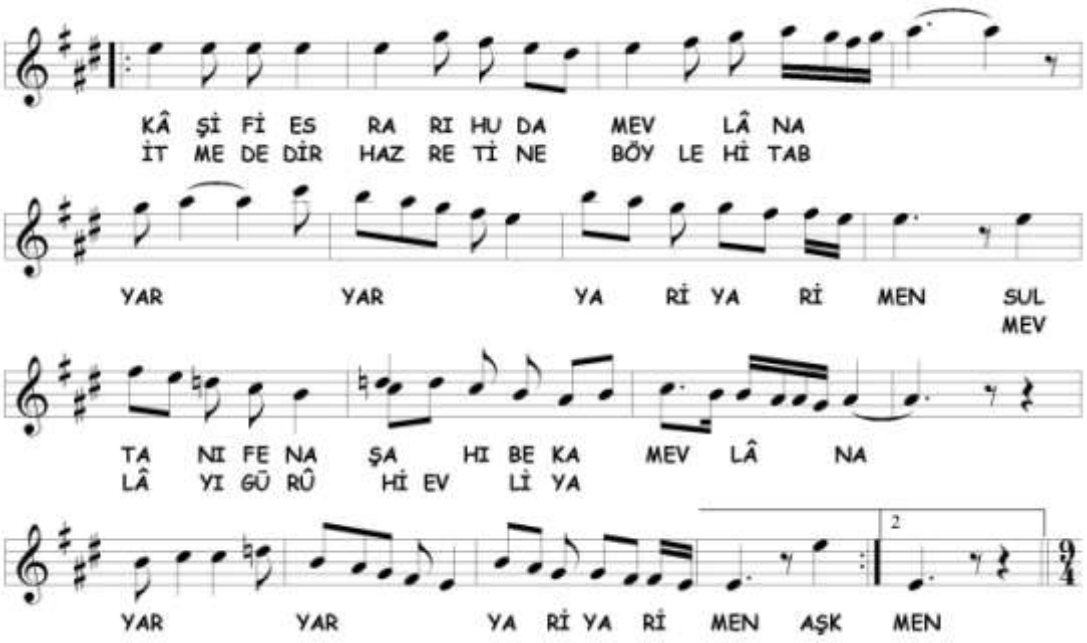

Selâm, birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmı ile sonlandırılmıştır. Hüseynî ve hüseynî-aşîrân üzerinde bugünkü Hümâyûn dizisinde dolaşılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

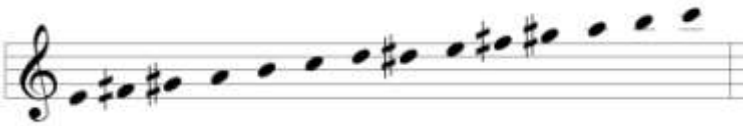

Dördüncü Selâm

2A ve 2B bölümleri ezgisi tekrar edilerek, **Hisâr-Bûselik** makâmı ile başlanmış ve birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmı ile karâr verilmiştir.

C. Sûz-i Dil Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 11 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bûselik (yerinde ve hüseynî üzerinde)
2. Hûzî-Bûselik veya Bûselik-Aşîrân
3. Gonca-i Rânâ (muhayyer üzerinde)
4. Hicâz (hüseynî-aşîrân üzerinde)
5. Hisâr-Bûselik
6. Hüseynî (hüseynî-aşîrân üzerinde)
7. Neveser (dügâh üzerinde)
8. Rast (dügâh üzerinde)
9. Sûz-i Dil (birinci nevî)
10. Sûz-i Dil (ikinci nevî)
11. Şehnâz (hüseynî-aşîrân üzerinde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Sûz-i Dil Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sûz-i Dil (birinci nevî) Bûselik (hüseynî üzerinde) Hicâz (hüseynî-aşîrân üzerinde) Şehnâz (hüseynî-aşîrân üzerinde) Rast (dügâh üzerinde) Bûselik	Hisâr-Bûselik Neveser (dügâh üzerinde) Sûz-i Dil (birinci ve ikinci nevî)	Sûz-i Dil (birinci ve ikinci nevî) Gonca-i Rânâ (muhayyer üzerinde) Hüseynî (hüseynî-aşîrân üzerinde) Hûzî-Bûselik veya Bûselik-Aşîrân	Hisâr-Bûselik Neveser (dügâh üzerinde) Sûz-i Dil (birinci nevî)

10. SELÂNİKLİ NECİB DEDE'NİN (?-1883?) SÛZNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sûznâk Makâmı

Sûznâk adını ilk defa Artin'de görüyoruz. Artin, seyri hüseynî perdesinden başlatmış ve hüseynî-aşîrân üzerinde bugünkü Zengüle dizisini göstermiştir. Bu diziyi rast üzerinde düşünürsek Zengüleli Sûznâk makâmının dizisini verecektir.[338] Nâsır Dede, Hüzzâm yapmaya başlayıp karâr yeri olan segâh perdesine geldiğinde çargâh perdesinden rast perdesine dek Hicâz yapıp karâr verdiğini belirterek bugünkü Zengüleli Sûznâk tarifini vermiştir. Ayrıca bu bileşimi nazariyat kitaplarında edvarlarda görülmeyip, bestelenmiş eserlerde de işitilmediğini yazarak yeni bir buluş sayılmasının uygun olacağını yazmıştır. Nâsır Dede, makâmın açık bir şekilde Sebzender-i sebz[339] makâmına benzediğini de yazmaktadır.[340] Hâşim Bey, sünbüle perdesine kadar nevâ'da Hicâz perdelerini vermiş daha sonra Nâsır Dede'den farklı olarak karârı Rast'lı vermiştir.[341] Tanbûrî Cemil Bey'de de makâm Rast'lı karâr vermektedir.[342] Rauf Yektâ Bey, rast perdesinden sünbüle perdesine kadar nim hisâr ve evc alarak sıralama yapmış ve karârı Rast'lı göstermiştir.[343] Arel ve Ezgi, Sûznâk ve Zengüleli Sûznâk olarak iki farklı makam tarifi vermiştir. Sûznâk, Rast beşlisinin tiz tarafına bir Hicâz dörtlüsü eklenmek suretiyle yapılmıştır. Zengüleli Sûznâk ise, Zengüle makâmının rast üzerindeki şeddidir. Seyir, çıkıcı-inicidir.[344] Karadeniz de Sûznâk'ı ikiye ayırmış, ikisinin aynı perdeleri kullandığını, ikincisinin birinciden tek farkının dügâh yerine zengüle perdesini alması olduğunu belirtmiştir.[345]

---

[338] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 47
[339] Bu makâmın Sûznâk'tan farkı yerinde Rast üzerinde, önce Rast sonra Hicâz yapılmasıdır. Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 59
[340] Tura, a.g.e. , s. 62
[341] Tırışkan, a.g.e. , s. 22
[342] Cevher, a.g.e. , s. 49
[343] Yektâ, a.g.e. , s. 7
[344] Arel, a.g.e. , s. 53, 312, Ezgi, a.g.e. , s. 121
[345] Karadeniz, a.g.e. , s. 87

B. Sûznâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

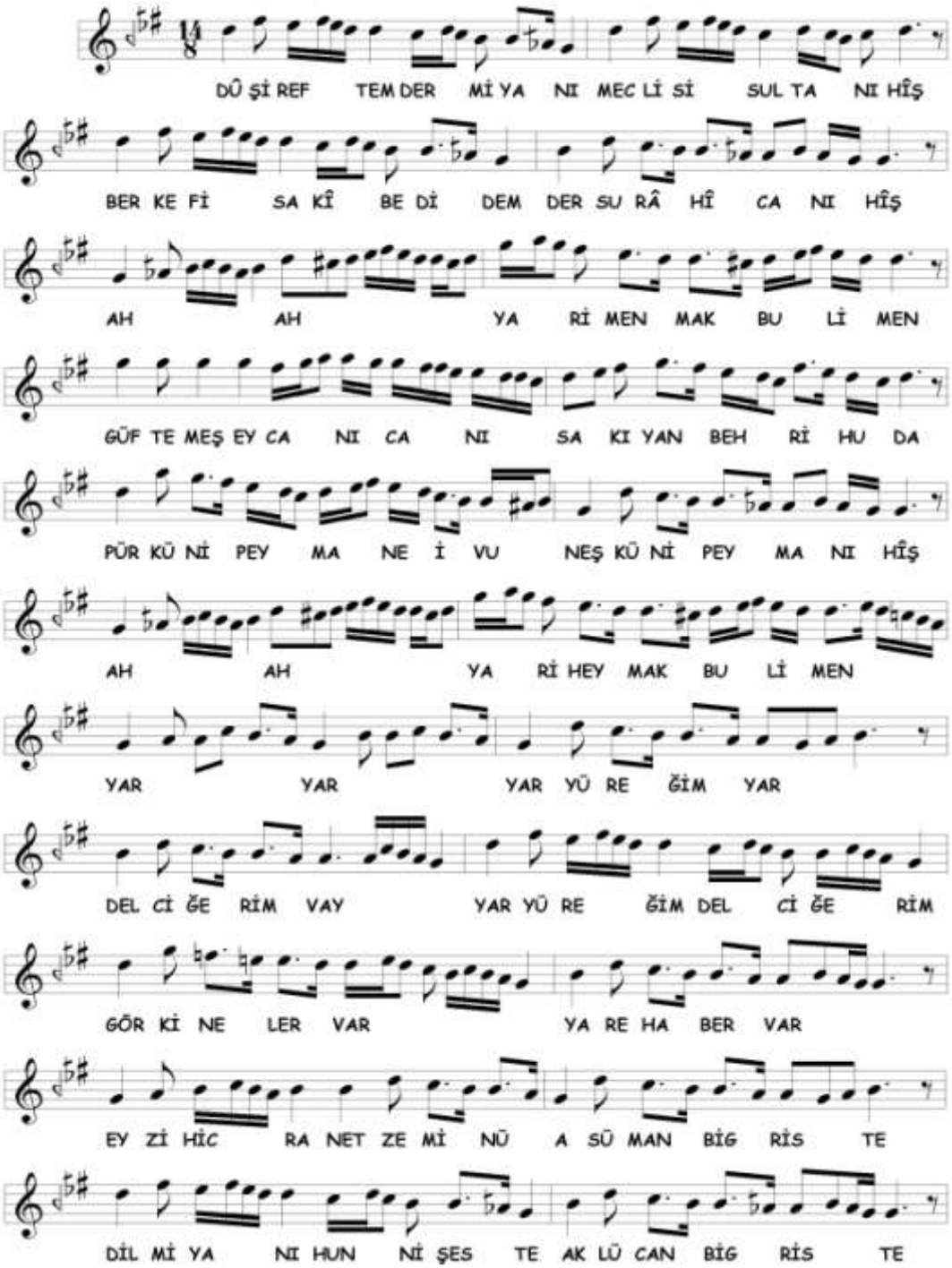

Birinci selâma **Zengüleli Sûznâk** makâmıyla başlamıştır. Zengüleli Sûznâk dizisinde dolaşıldıktan sonra Sûznâk makâmına geçilmiş ardından tekrar Zengüleli

Sûznâk makâmına dönülerek **Sebzender-i sebz**[346] makâmıyla karâra varıldığını düşünüyoruz. Seyirde nevâ'da Hicâz'lı kalışlarda çargâh ve nim hicâz yedenleri kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

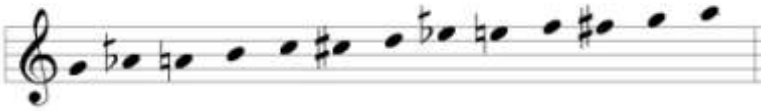

1B

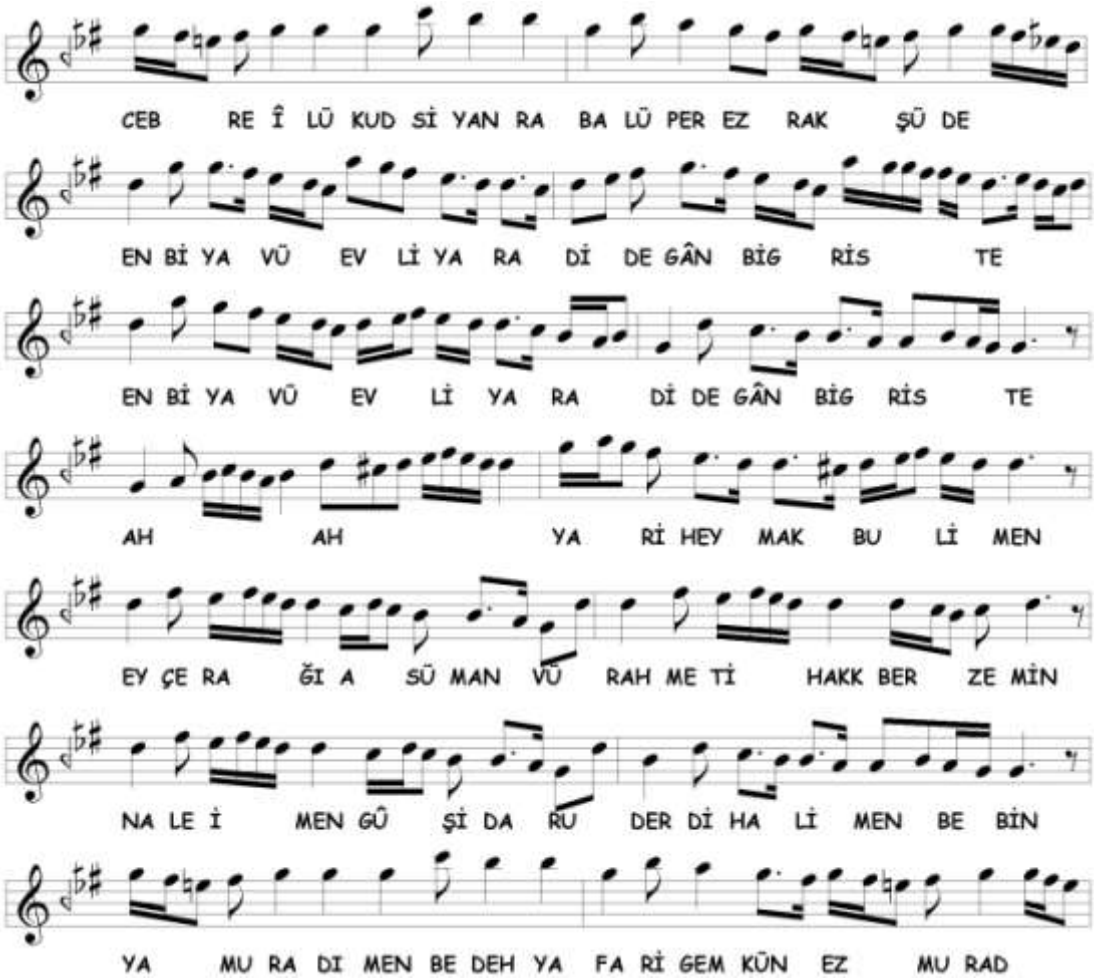

[346] Nâsır Dede, **Sebzender-i sebz-i kadîm** ve **Sebzender-i sebz** olarak iki makâmın tarifini vermiştir. Sebzender-i sebz tarifinde, bugünkü anlamıyla Sûznâk ve Zengüleli Sûznâk makâmlarının birleşmesi ile oluşur. Tarifinde Hüzzâm başlayıp rast perdesine önce Rast'lı sonra Hicâz'lı inildiği anlaşılmaktadır. Aksu, a.g.e. , s. 191. Âyînin notası, Özgür Sâdık Karataş'ın 2007 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü'nde Doktora Tezi olarak hazırladığı *XIX. Yüzyılda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Müzikâl Analizi* adlı çalışmasından alınmıştır. Notada bazı ezgilerin Sûznâk veya Zengüleli Sûznâk olup olmadığı konusunda tereddütlerimiz vardır. Başka bir nüsha elimizde olmadığı için açıklamalarımızı notada gördüklerimize göre yaptık. Bu sebeple, seyre Sebzender-i sebz adını verdik.

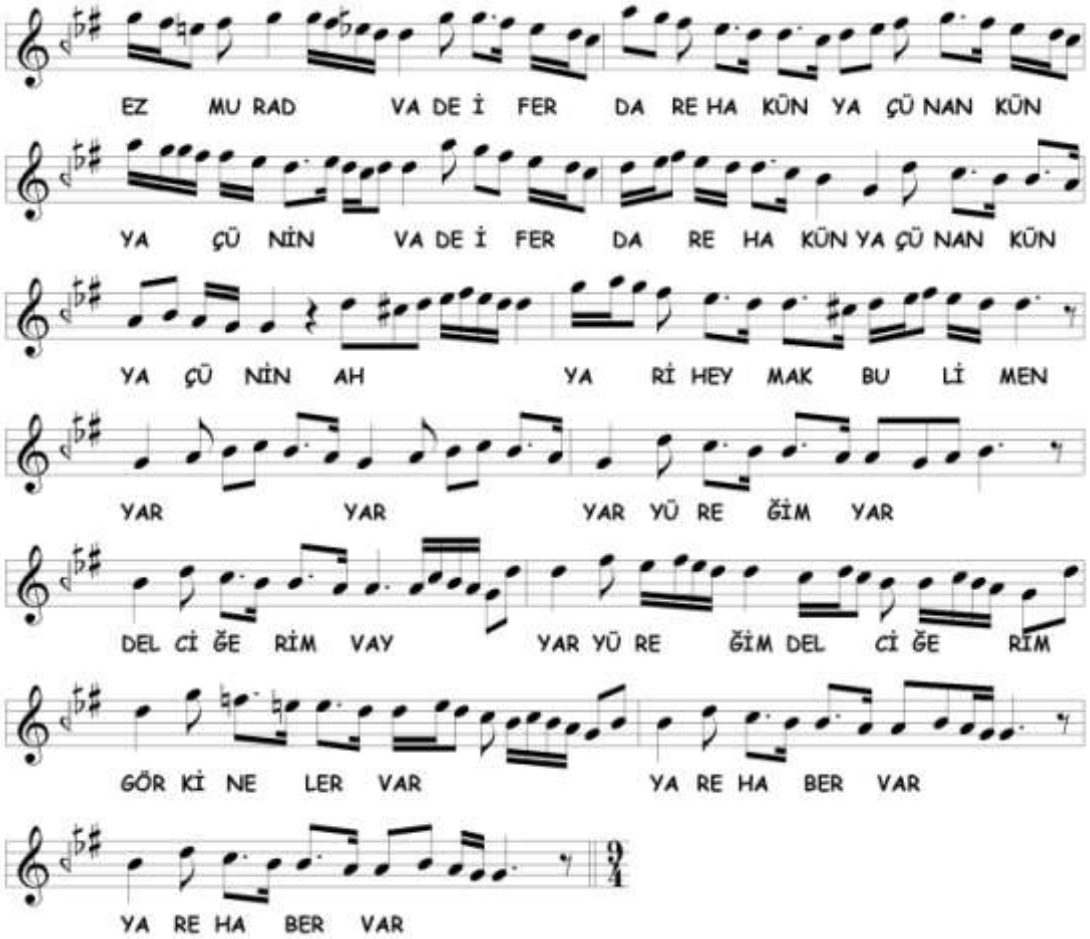

Sebzender-i sebz makâmına devam edilmektedir. Bölümün sonunda 1A bölümünün 7, 8 ve 9. satırları tekrar edilerek **Sûznâk** ile birinci selâm sonlandırılmıştır. 1A bölümünden farklı olarak hüseynî perdesi kullanılmamış seyre tiz segâh ve tiz çargâh perdeleri de eklenmiştir.

İkinci Selâm

2A

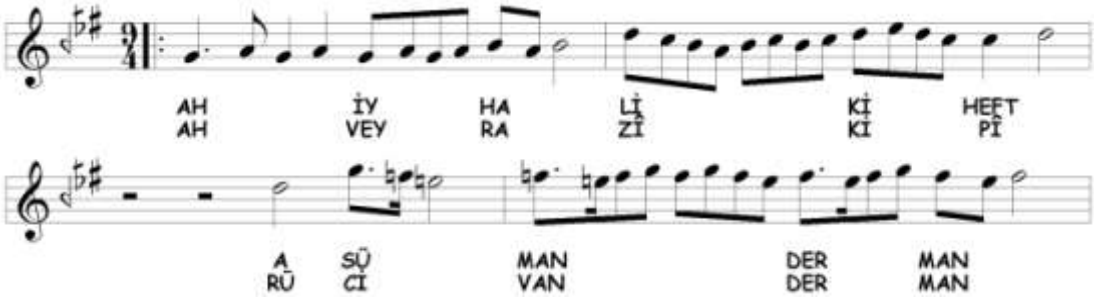

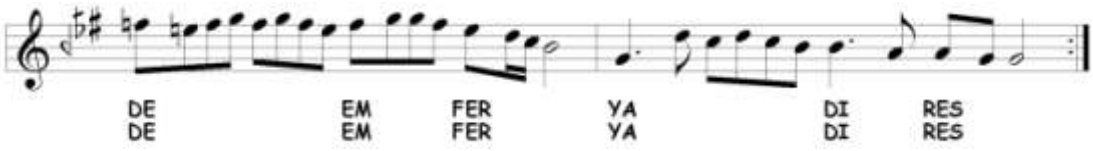

İkinci selâma **Sûznâk** makâmıyla başlanmış gerdâniye, acem ve segâh perdelerinde kalış yapıldıktan sonra Rast beşlisi ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

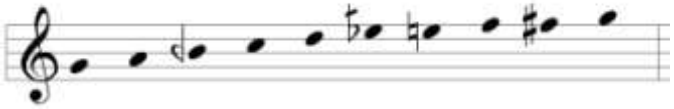

2B

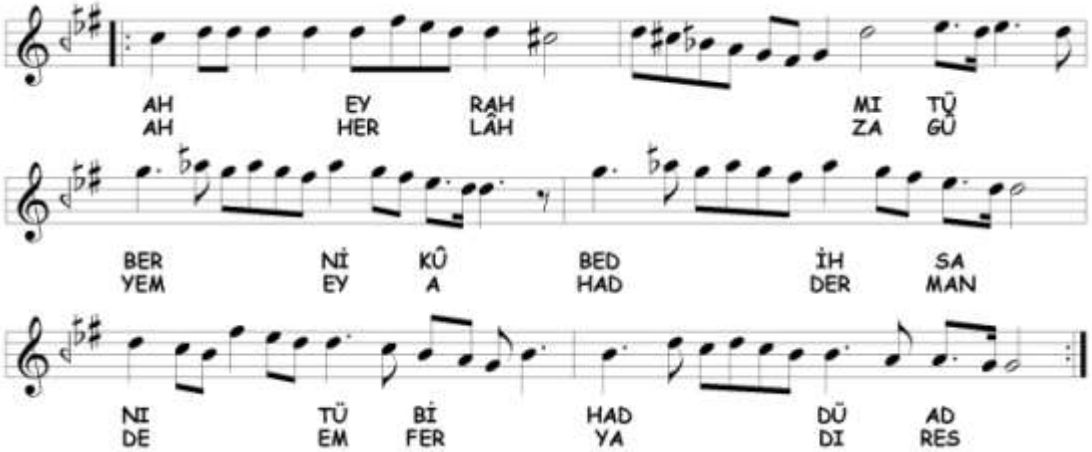

Nikrîz geçici geçkisiyle başlayan bölümde, şehnâz perdesi alınarak nevâ'ya Hicâz'lı inişlerle **Hicâz-ı Rûmî** geçici geçkisi yapıldığını düşünüyoruz. **Sûznâk** makâmıyla karâra gidilmiş, 2A bölümünün ezgisi tekrar edildikten sonra üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

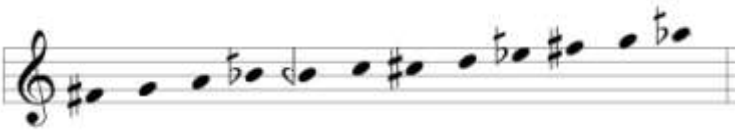

Üçüncü Selâm

3A

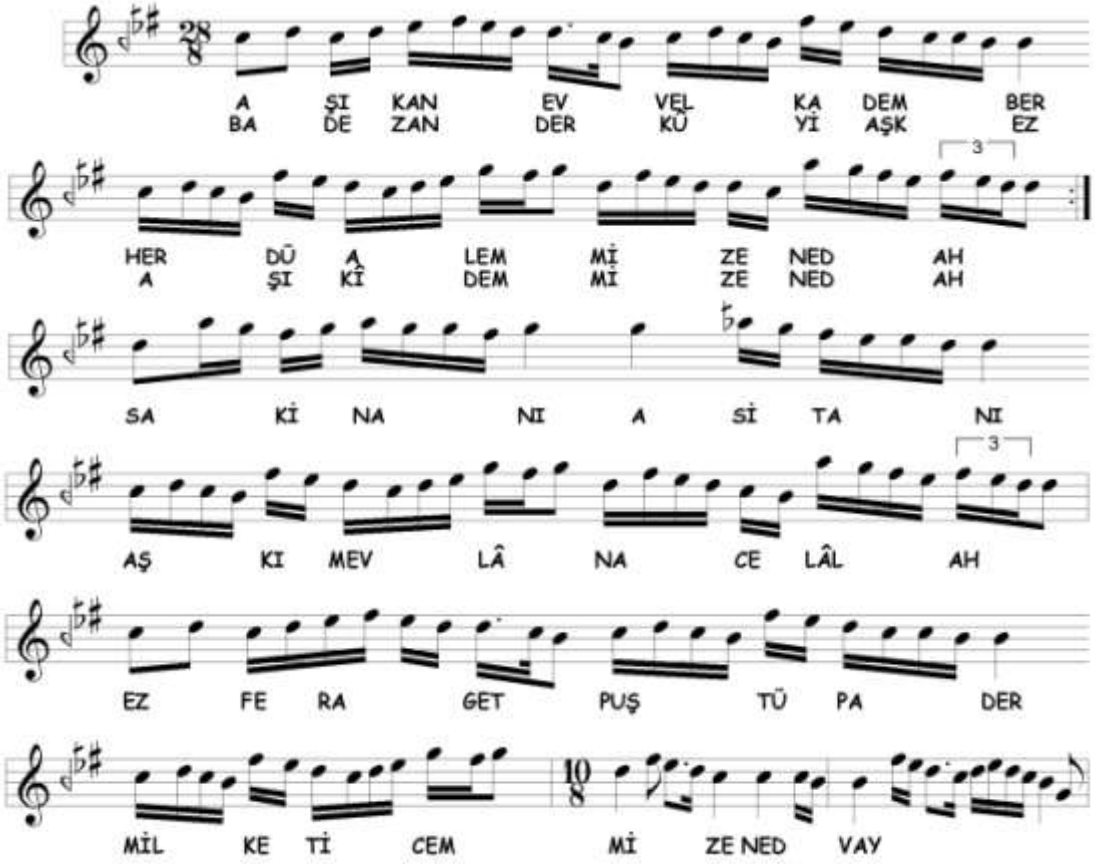

Üçüncü selâm'a **Hüzzâm** makâmıyla başlanmıştır. Hüzzâm beşlisinde gezinilerek muhayyer perdesine kadar seyir genişletilmiştir. Bir ara şehnâz perdesi alınarak **nevâ üzerinde Hicâz-ı Rûmî** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

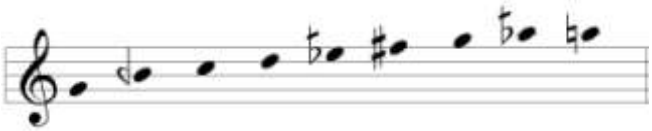

3B

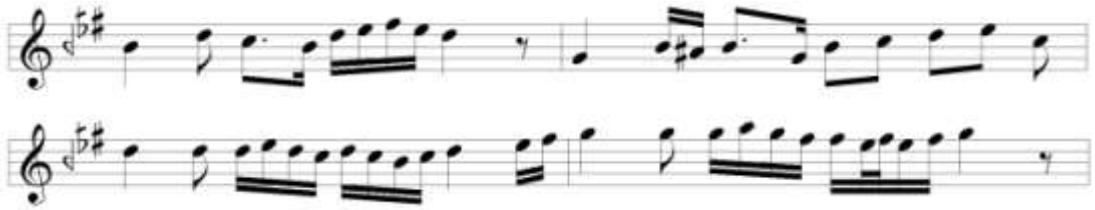

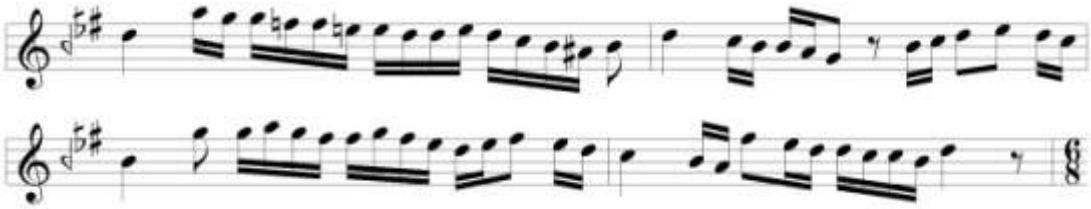

Terennüm bölümünde **Hüzzâm** makâmına devam edilmektedir. Seyirde **Segâh**'a geçici geçki yapılmıştır. En sonunda nevâ açılarak diğer bölüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

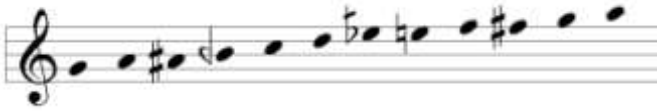

3C

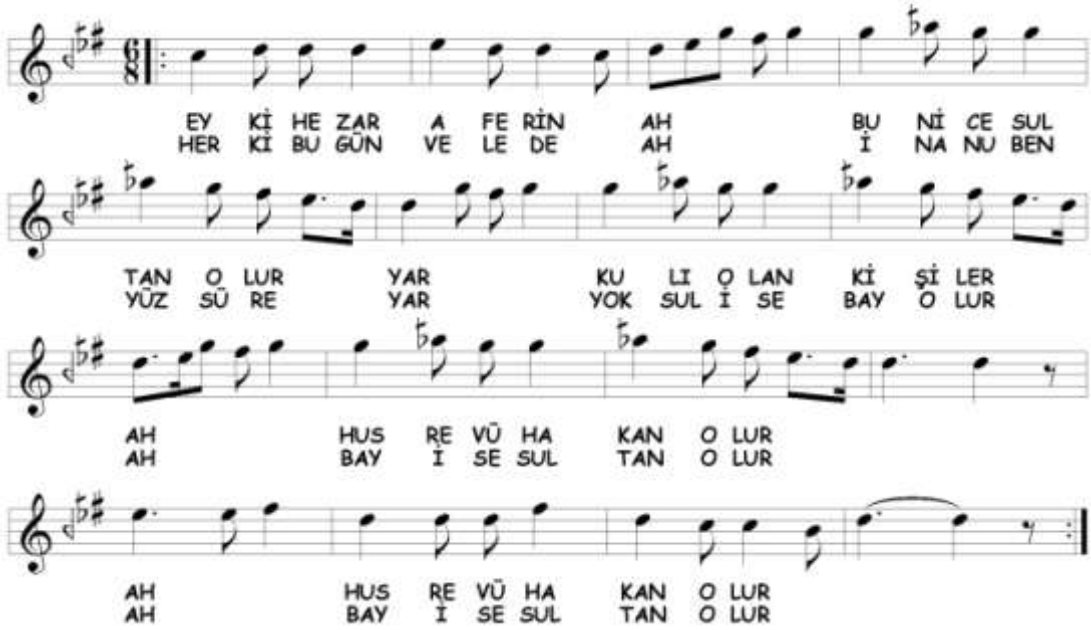

Nevâ üzerinde Hicâz-ı Rûmî makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde, nevâ üzerinde Hicâz seslerinde dolaşılmış ve sürekli şehnâz perdesi kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

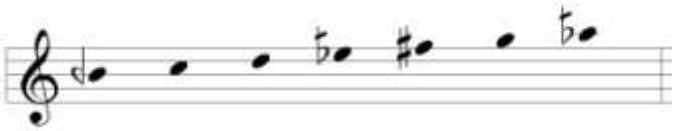

3D

Buradaki terennüm bölümü bazı ika farklılıklarıyla Hüzzâm âyîninin 3D bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Hüzzâm** makâmı işlenmektedir. En sonunda nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

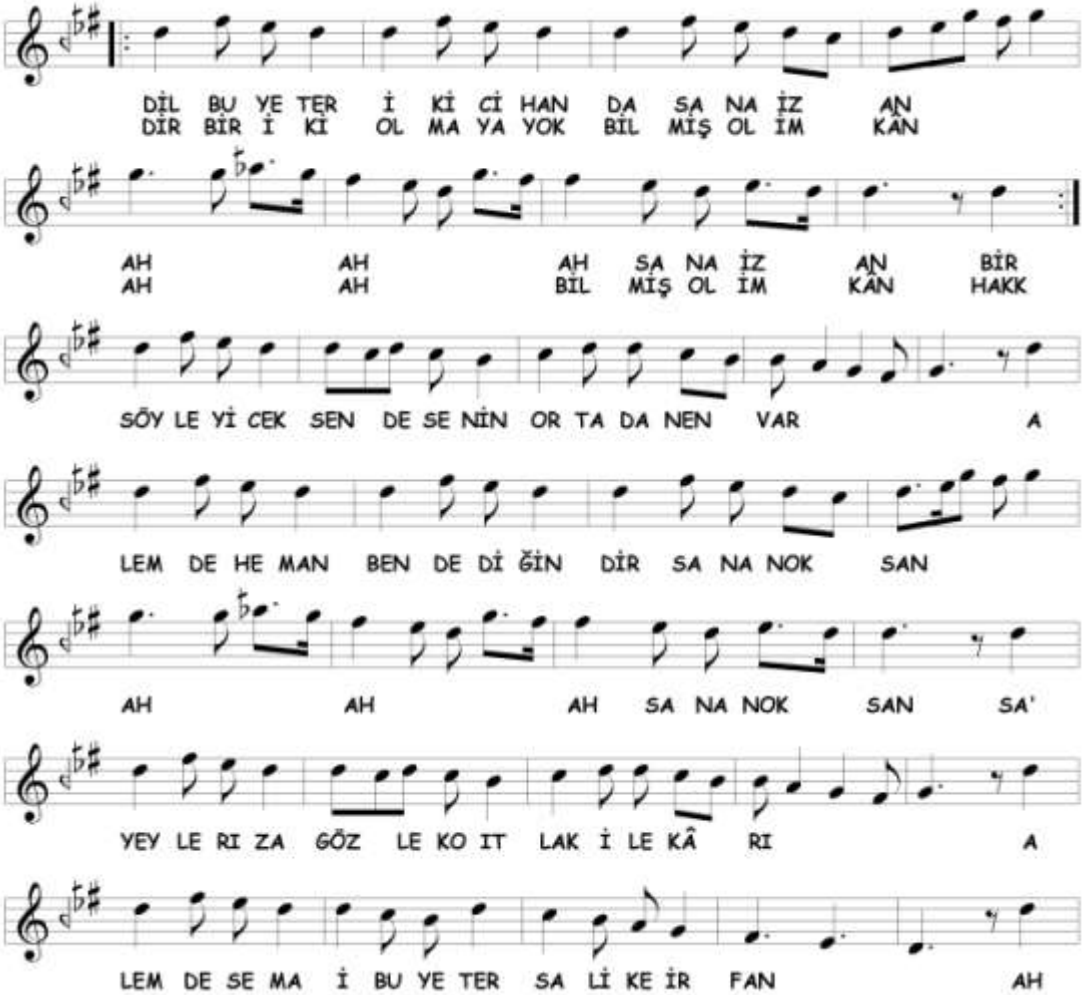

Sûznâk makâmı ile devam edilmektedir. Nevâ'ya **Hicâz-ı Rûmî** üslûbuyla inişler vardır. En sonunda **yegâh'a Hicâz** dizisiyle inilmiş ve nevâ yoluyla diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

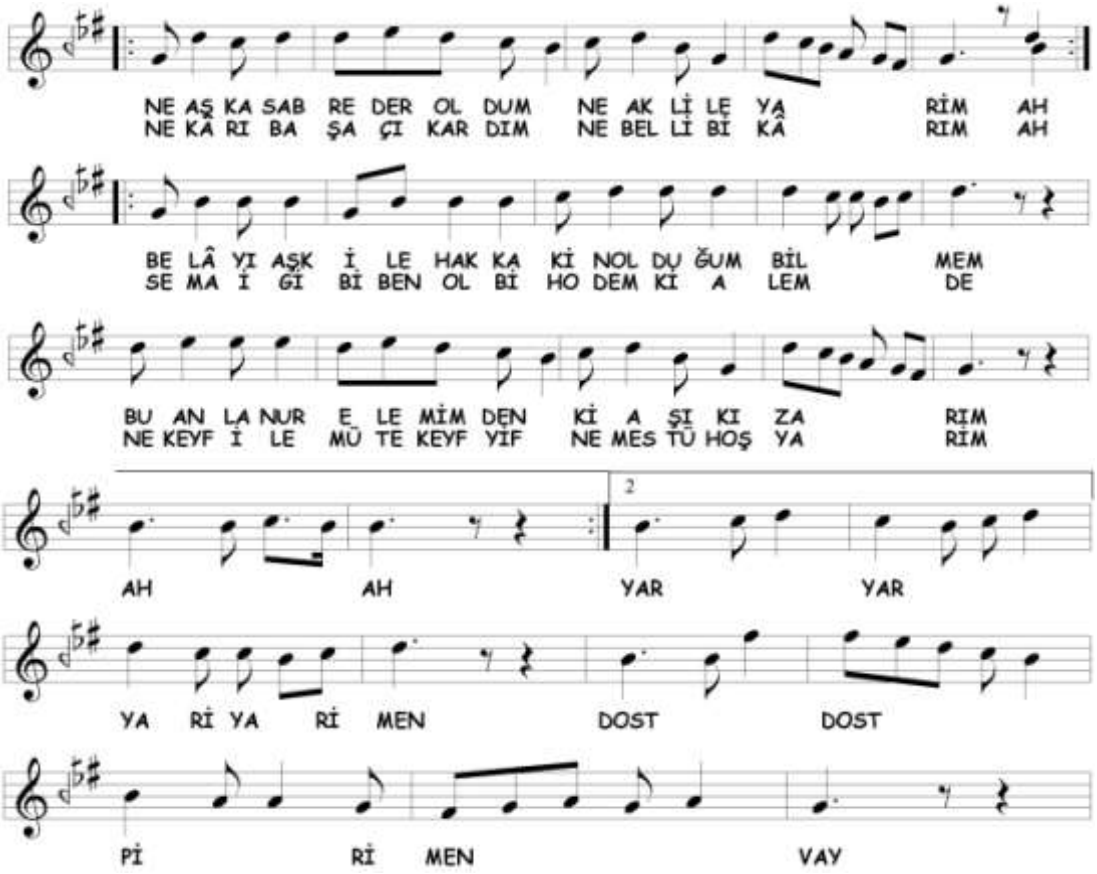

Sûznâk makâmına devam edilmektedir. Seyirde Sûznâk dizisinde gezinilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

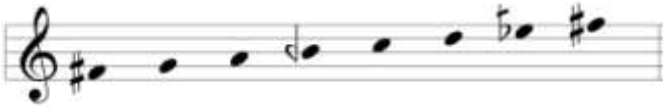

3G

3D bölümündeki terennüm bazı farklılıklarla tekrar edilmiştir. Rast'ta kalınarak diğer bölüme geçilmiştir.

3H

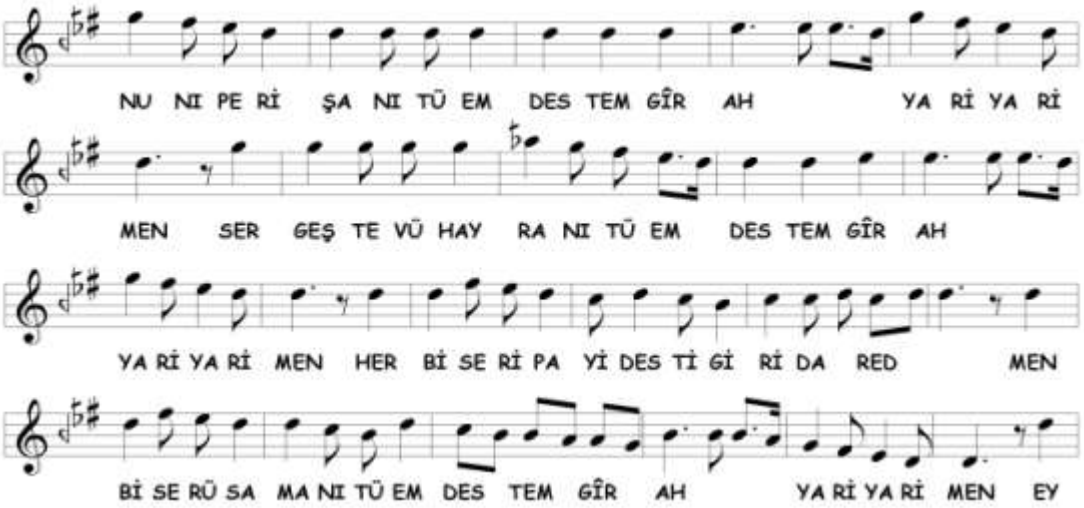

3E bölümünün çeşitlenmesi yapılmıştır.

3I

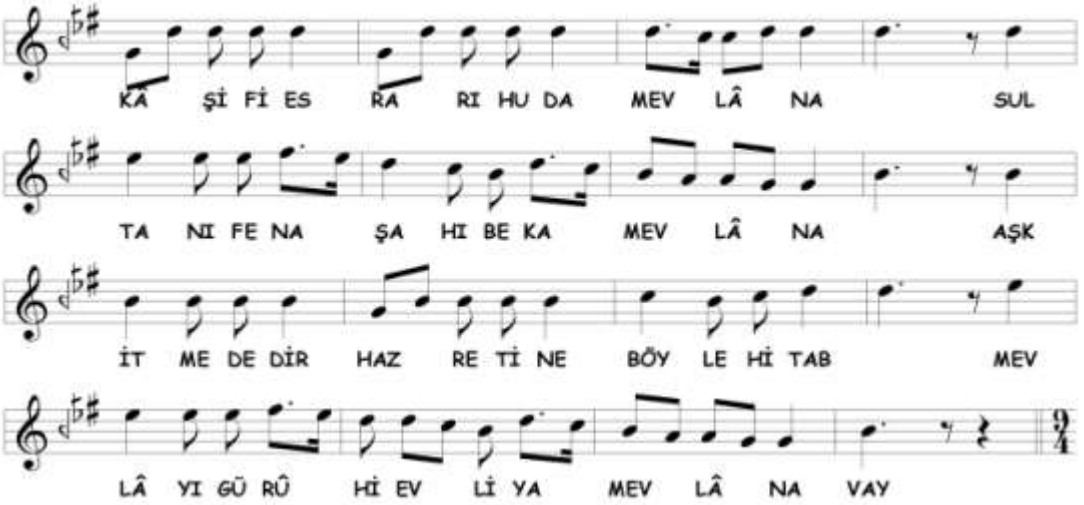

Sûznâk makâmıyla selâm bitirilmiştir. En sonunda segâh tutularak dördüncü selâma geçilmiştir. Kullanılan perdeler 3F bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

4A

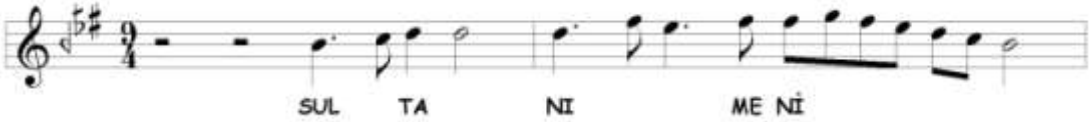

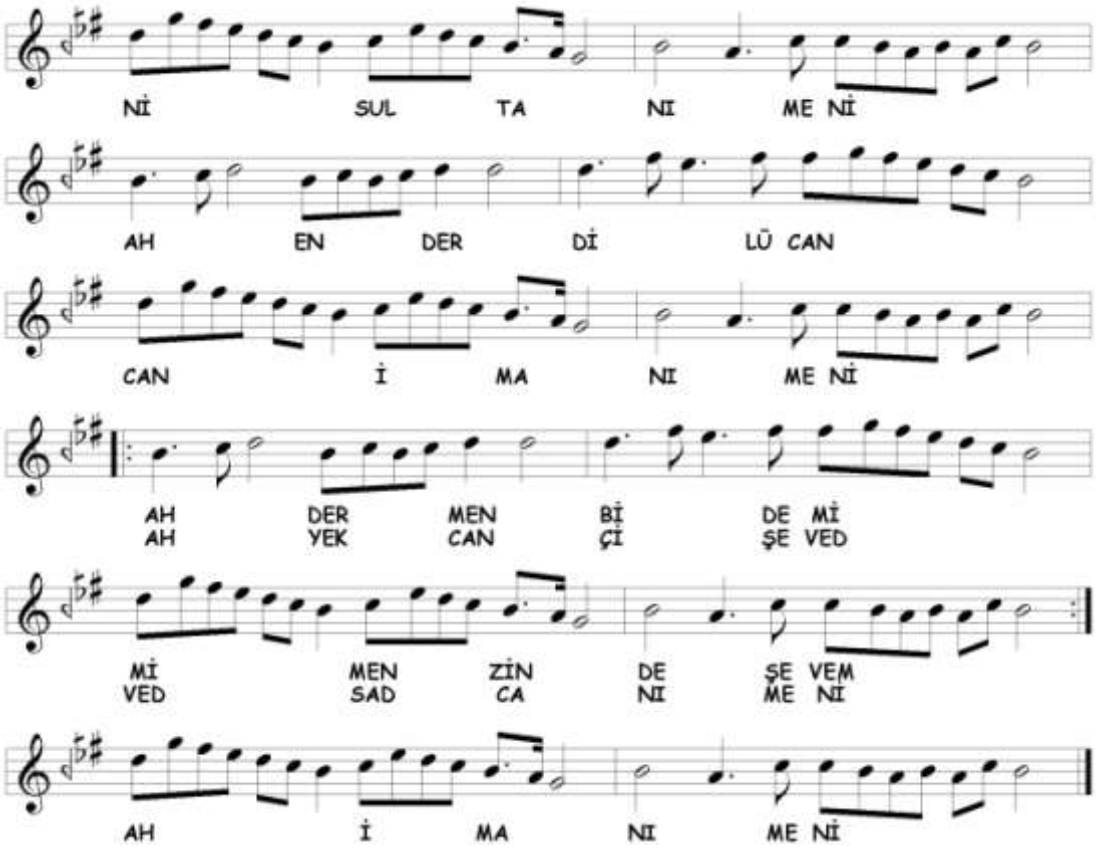

Dördüncü selâm'da **Hüzzâm** makâmına geçilmiştir. Seyirde **Sûznâk** makâmı da gösterilmiş, hüseynî perdesi alınarak rast'a inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

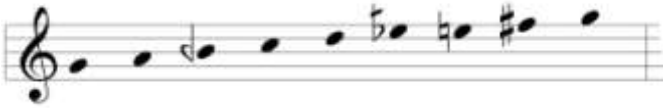

C. Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 9 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Hicâz (yegâh üzerinde)
2. Hicâz-ı Rûmî
3. Hüzzâm
4. Nikrîz
5. Rast
6. Sebzender-i sebz
7. Segâh
8. Sûznâk
9. Zengüleli Sûznâk

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Zengüleli Sûznâk Sebzender-i sebz Sûznâk	Sûznâk Nikrîz Hicâz-ı Rûmî	Hüzzâm Segâh Hicâz-ı Rûmî Hicâz (yegâh üzerinde) Sûznâk	Sûznâk Hüzzâm

11. HÂFIZ MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN MÂYE ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Mâye Makâmı

Mâye makâmı, Hızır bin Abdullâh'da makâm, içinde aşîrân perdesi olmayan Ezgi'nin Yegâh adını verdiği dizi ya da sistemci okuldaki Rast dizisidir.[347] Ayrıca terkiplerde Mâye ile başlayan veya karâr eden yirmi beş çeşit terkip ismini vermiştir.[348] Tanımlarda, sonu Mâye ile biten makamlar arasında Zengüle-Mâye ve Bûselik-Mâye dışındakilerin yegâh perdesinde karâr verdiği anlaşılıyor. Lâdikli'de sadece A [yegâh], V [ırâk], H [rast] ve YA [dügâh] perdeleri verilmiştir.[349] Aynı perdelere sahip isim, Alişâh'da Mâye-i Sagîr'dir.[350], Merâgî ve Tirevî, bunlara ek olarak aşîrân perdesini de göstermiştir. Lâdikli, Alişâh ve Merâgî'deki bu perdeler, Nâsır Dede'nin Mâye-i Atik olarak isimlendirdiği makâmın perdeleri ile aynıdır. Makâm tanımında, Aşîrân yapıp yegâh perdesinde karâr verdiği yazılmıştır.[351] Merâgî, verdiği bu perdelerin icrâcılar tarafından kullanıldığını yazarak başka bir Mâye sıralaması daha vermiştir. Merâgî'de perdeler; A [yegâh], h [acem-aşîrân], H [rast], YB [kürdî], Yh [çargâh]'dir. Alişâh'da Mâye-i Kebir olarak kaydedilen aralıkların perdeleri ile aynıdır. Alişâh, farklı olarak Yh [çargâh] yerine YH [nevâ] perdesini kullanmıştır.[352]

Kantemiroğlu ve Nâsır Dede'de tarif değişmektedir. Makâmın, Segâh makâmı ile başlayıp dügâh'da kaldığını yazmışlardır. Artin, Hızır Ağa ve Hâşim Bey'de makâmın karâr yeri segâh'dır. Artin, Segâh seyri sonunda bayâti perdesini alarak tekrar segâh'a inmiştir.[353] Hızır Ağa, Segâh-Mâye adı altında tanımını vermiş ve Hâşim Bey gibi makâmın segâh'da karâr verdiğini yazmıştır. Hâşim Bey ayrıca makâmın dügâh ve kürdî açmaksızın karâr verdiğini de belirtmektedir.[354] Kâzım Uz,

---

[347] Çelik, a.g.e. , s. 41

[348] *Rast-Mâye, Segâh-Mâye, Irâk-Mâye, Uşşâk-Mâye, Isfahan-Mâye, Kûçek-Mâye, Büzürg-Mâye, Zengüle-Mâye, Rehâvî-Mâye, Hüseynî-Rehâvî-Mâye, Hicâz-Mâye, Nevâ-Mâye, Bûselik, Mâye, Mâye-Rast, Mâye-Irâk, Mâye-Isfahân, Mâye-Kûçek, Mâye-Büzürg, Mâye-Zengüle, Mâye-Rehâvî, Mâye-Hüseynî, Mâye-Hicâz, Mâye-Nevâ, Mâye-Bûselik ve Mâye-Uşşâk*

[349] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 159

[350] Çakır, a.g.e. , s. 132

[351] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 58

[352] Sezikli, a.g.e. , s. 73, Çelik, a.g.e. , s. 42

[353] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 39

[354] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 135, Tırışkan, a.g.e. , s. 34

rast, dügâh, segâh perdelerinden biri üzerinde karâr ettiğini, seyirleri aynı olan üç makâma dendiğini yazmaktadır.[355] Arel, Kantemiroğlu ve Nâsır Dede gibi Segâh ve Uşşâk makamlarını birleştirmiş ve makâmın iki nevî olduğunu, birinin dügâh diğerinin segâh'da karâr verdiğini yazmıştır.[356]

Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki Mâye makâmı, on beşinci asırda yegâh karâr verirken, sonrasında segâh ve dügâh perdelerinde karâr vermeye başlamıştır.

Nâsır Dede'nin kitabında yegâh'da karâr veren eski Mâye makâmına Mâye-i Atîk yazıldığını belirtmiştik. Kendi zamanındaki Mâye makâmı Dügâh'da karâr vermektedir. Nâsır Dede, eski Rast-Mâye'ye; Gülzâr, eski Segâh-Mâye'ye de Râmiş-i cân isimlerini vererek Râmiş-i cân tarifinde bunun sebebini anlatmıştır;

"Râmiş-i cân, Segâh âgâze idüb, Aşîrân resmi ile yegâh perdesine varub, anda karâr ider. Bu terkîb müteahhirîn-i selef ihtirâ'ı olub, Segâh-Mâye dedikleridir. Lâkin fî zamânına mehcûrdur. Ve Segâh'a Mâye ta'bîri selefin ıstılâhı olub, Segâh-Mâye ismi ile tahrîri tevehhümden hâlî olmadığından "ma'dûmü'l-cism" olan elhân isimlerinden Râmiş-i cân nâmı ile tehrîri münâsib görüldü."[357]

Nâsır Dede aynı sebeplerden dolayı Rast-Mâye'ye de Gülzâr adını verdiğini belirtmiştir.

Hakikaten de, Hızır bin Abdullâh'daki Segâh-Mâye anlayışı ile Hızır Ağa'nın anlayışı farklıdır. Hızır bin Abdullâh, Segâh yapıp Mâye (yegâh perdesinde) karâr verdiğini yazarken Hızır Ağa'da segâh perdesinde karâr vermektedir. Ekrem Karadeniz, Segâh-Mâye adının yanlış olduğunu belirterek makâmı Mâye-Segâh adıyla tarif etmiştir. Günümüzde, rast'ta karâr veren Mâye'ye; Rast-Mâye, dügâh'da karâr veren Mâye'ye Uşşâk Mâye veya Dügâh-Mâye ve segâh'da karâr veren Mâye'ye ise Segâh-Mâye denilmektedir. XVIII. asırdan sonra yazılmış nazariyat kitaplarında Rast-Mâye makamından bahsedilmemiştir. Yani rast'ta karâr veren bir Mâye yoktur. Fakat, Darülelhân'daki notalar incelendiğinde karşımıza Rast-Mâye

[355] Oransay, a.g.e. , s. 43
[356] Arel, a.g.e. , s. 228, 266
[357] Aksu, a.g.e. , s. 196

adı altında yazılmış Sultan Selim ve Dede Efendi'ye ait eserler karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerin de Rast makâmından bir farkı yoktur. Sultan Selim'in ve Dede Efendi'nin bir eseri dışında Dede'nin diğer eserlerinde Segâh'lı kalışlar önemsenmemiştir. Tahminimizce, Sazkâr makâmı zamanla Rast-Mâye makâmının yerini almaya başlamıştır.

B. Mâye Mevlevî Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

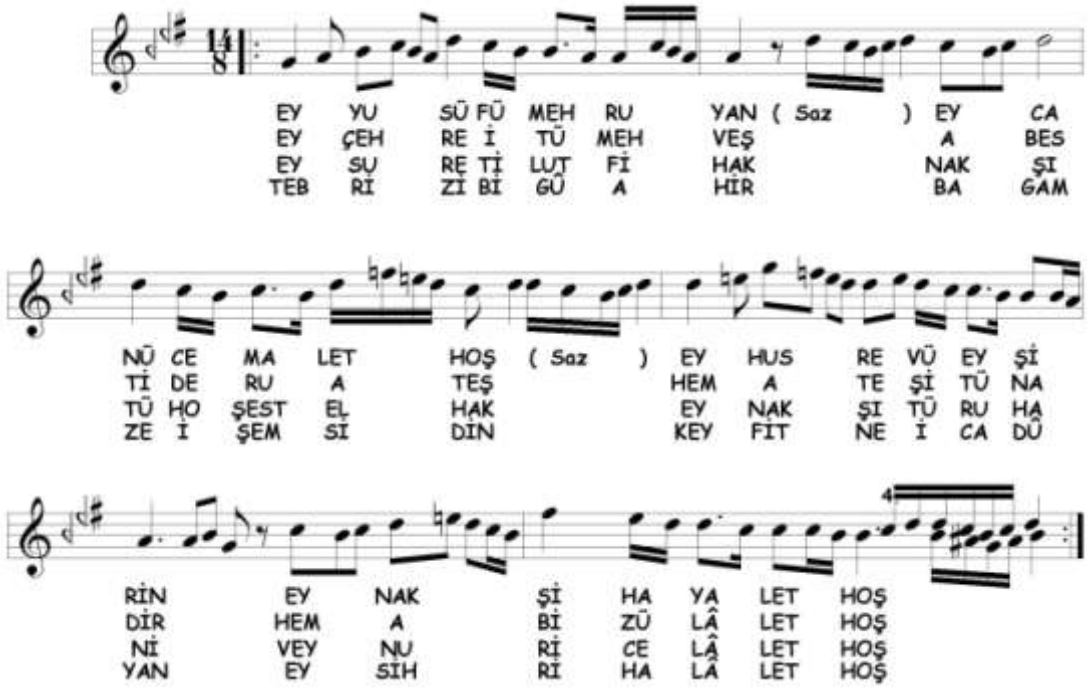

Birinci selâma rast perdesinden başlamış, Uşşâk dizisinde gezilerek dügâh ve nevâ'da kalışlar yapılmıştır. Sonunda Segâh'lı karâr vererek **Segâh-Mâye** (Mâye-Segâh) makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

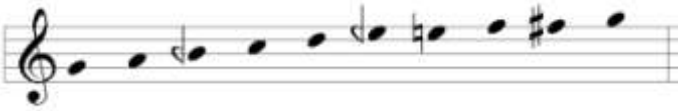

1B

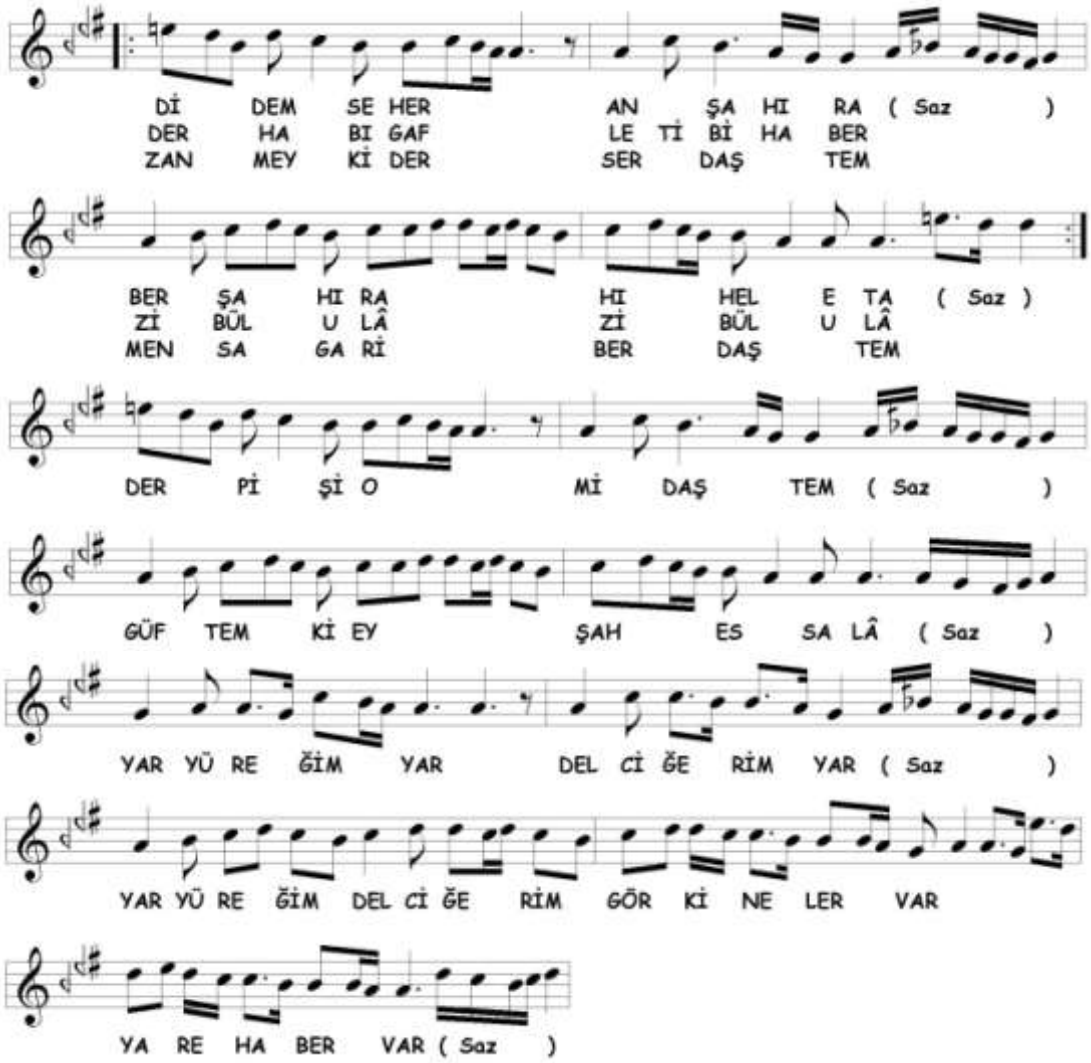

Uşşâk makâmına geçilmiştir. Rast kalışların sonunda yazılmış saz paylarında dik kürdî perdesi alınarak rast'a iniş yapılmış, sonra dügâh'da Uşşâk'lı kalınmıştır. Nevâ'ya çıkarak 1C bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

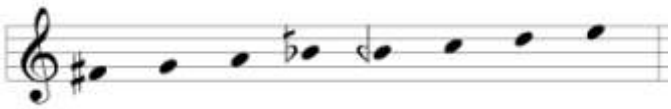

1C

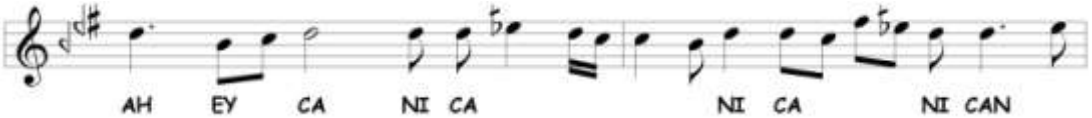

1C bölümünde **Karcığar** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ üzerinde Hicâz dörtlüsünün ilk üç perdesi alınarak Uşşâk dörtlüsü ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

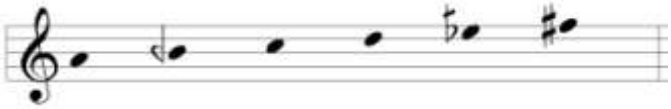

1D

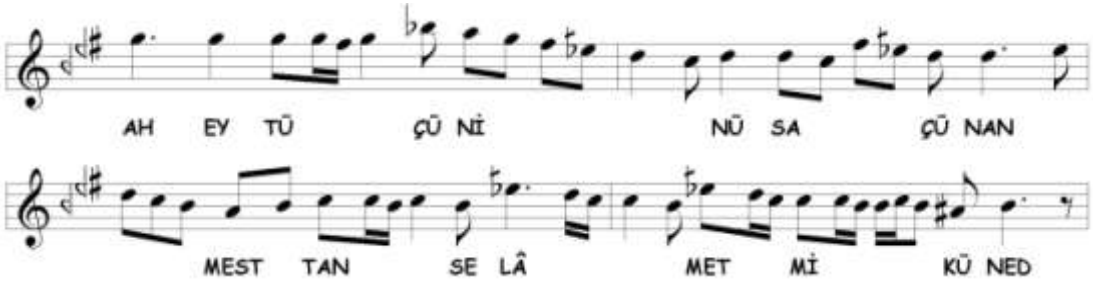

Nevâ'da Hicâz sesleri biraz daha genişletilmiştir. Bu defa segâh'da cümle bitirilerek **Hüzzâm** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

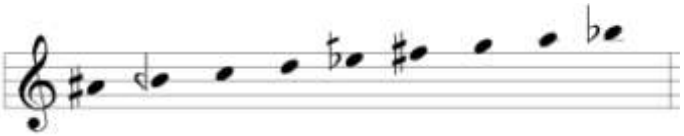

1E

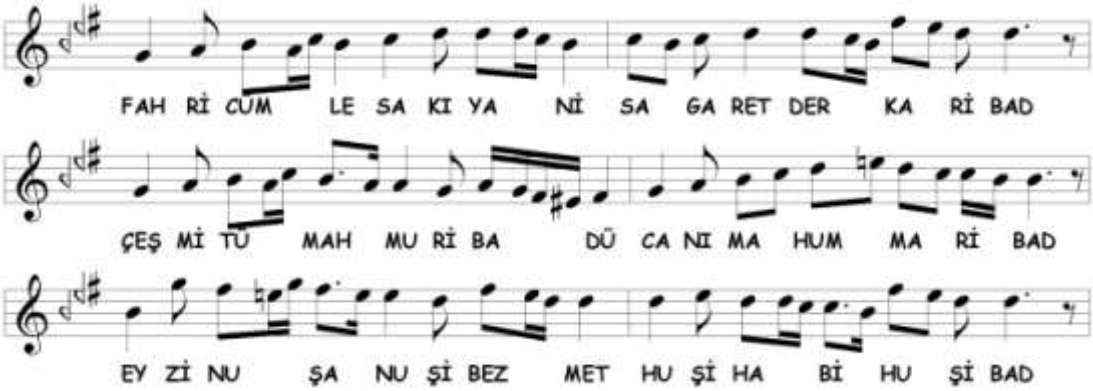

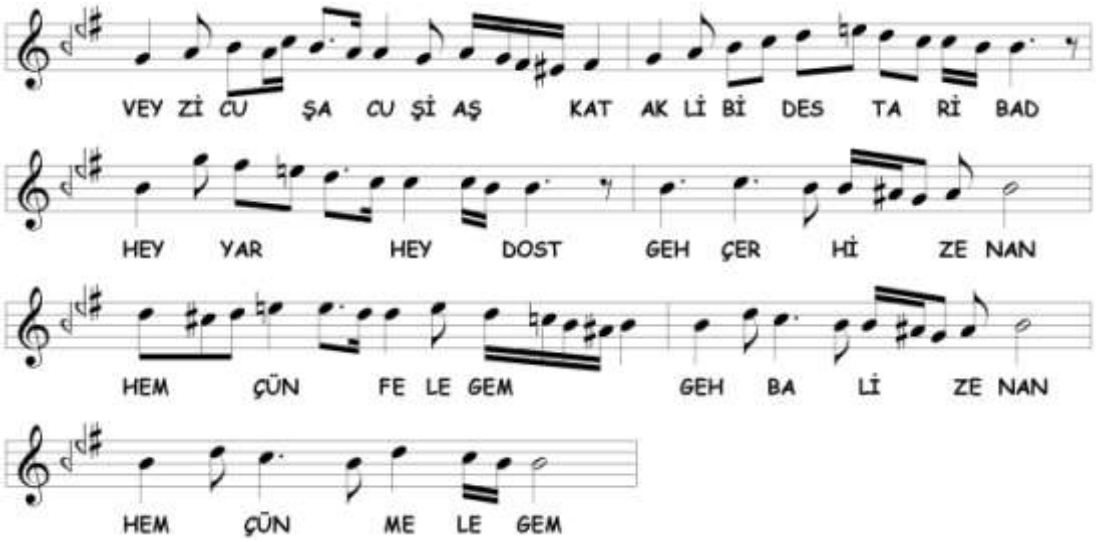

Bu bölümde **Segâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde ırâk perdesine inilerek **Rûy-ı Irâk** makâmına geçici geçkiler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

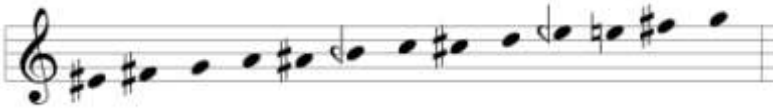

1F

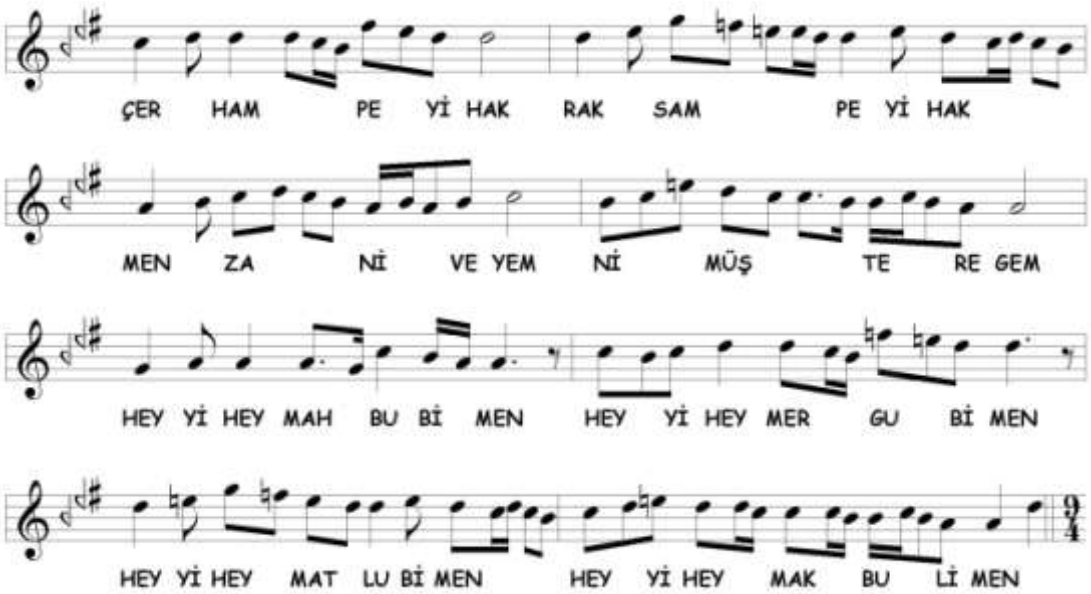

Birinci selâm ikinci nevî **Bayâtî** makâmıyla sonlandırılmıştır. Sonunda nevâ yoluyla ikinci selâma bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

İkinci Selâm

2A

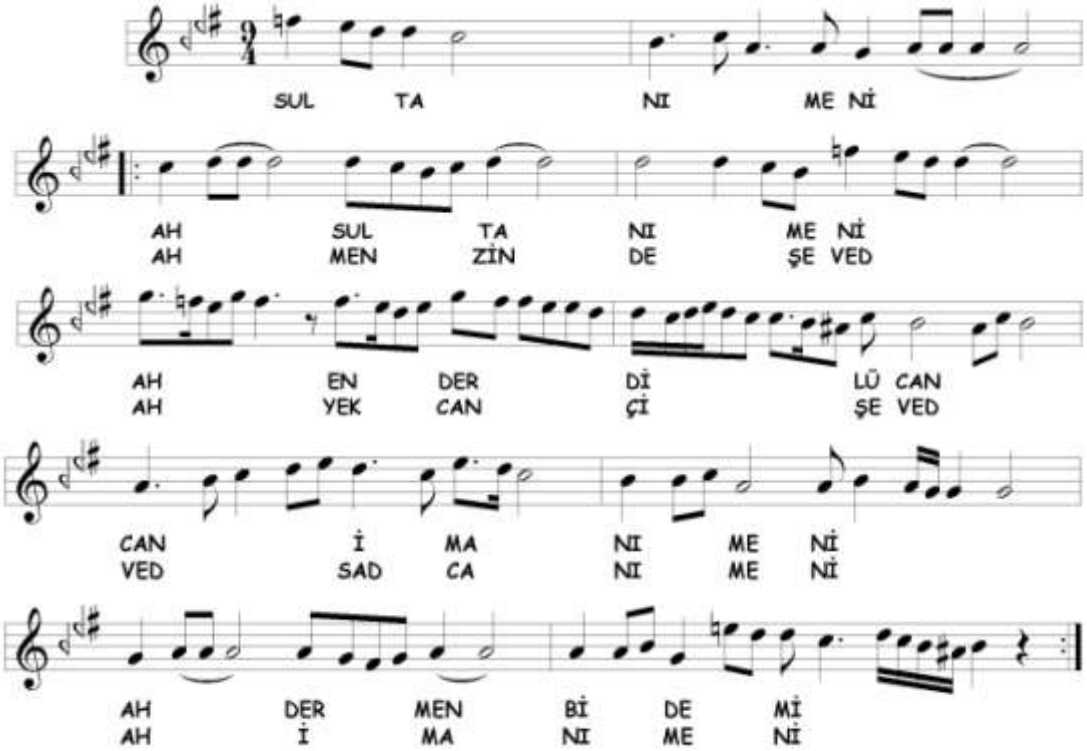

İkinci selâma, 1A bölümü gibi **Segâh-Mâye** (Mâye-Segâh) makâmı ile girilmiştir. Uşşâk dizisi seslerinde dolaşılmış nevâ, segâh, dügâh ve rast perdelerinde asma kalınmıştır.[358] 1A bölümünden farklı olarak evc perdesi kullanılmamış ve segâh'da kalışlarda bu defa kürdî yedeni kullanılmıştır.

2B

[358] Bizce burada kullanılması gereken perde 1A bölümünde olduğu gibi hüseynî perdesidir. Nevâ üzerinde Uşşâk değil Bûselik vardır.

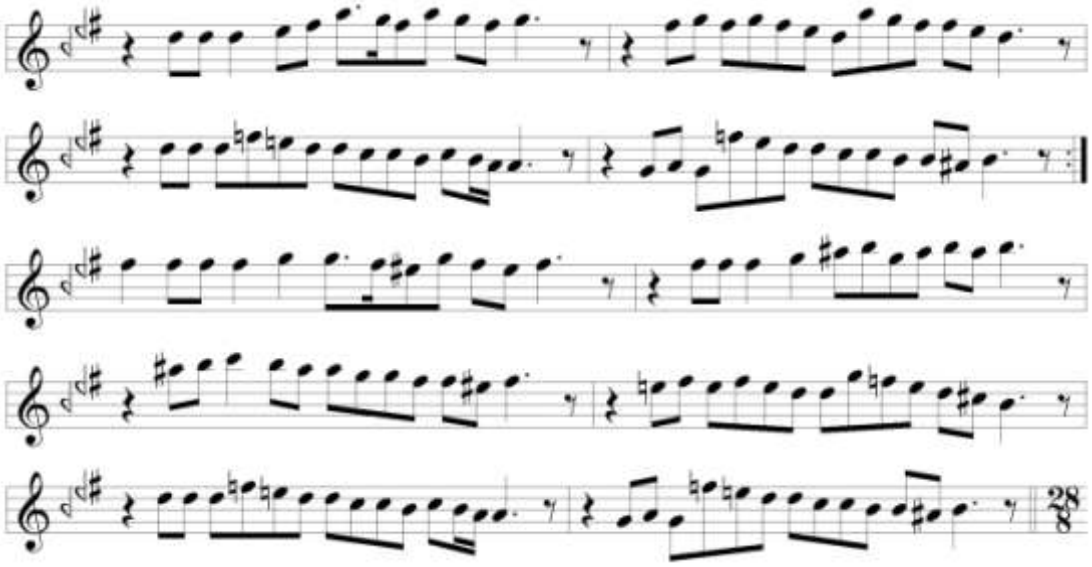

Terennüm bölümünde **Segâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde, tize doğru genişlemelerde **evc üzerinde Hicâz** dörtlüsü gösterilmiş ve **segâh'da Müsteâr**'lı kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Üçüncü Selâm

3A

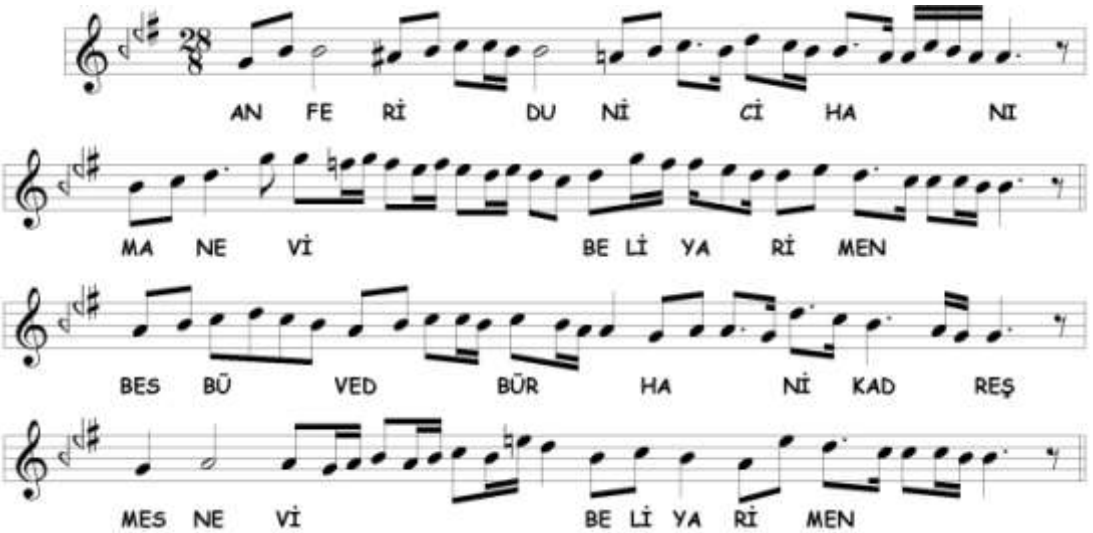

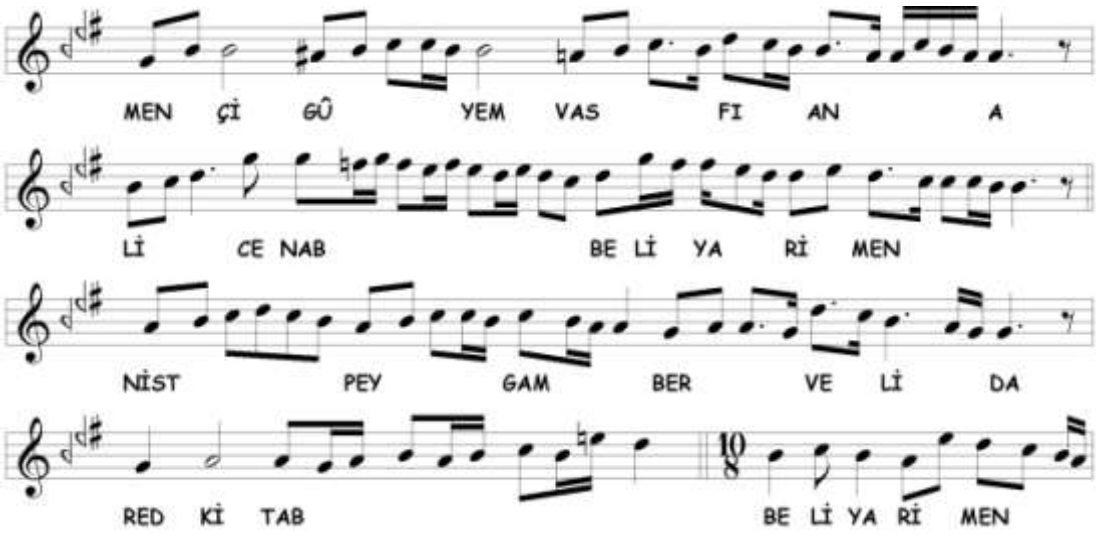

Üçüncü selâma **Sazkâr** veya **Rast-Mâye** (Mâye-Rast) makâmı ile başlanmıştır. Yerinde Uşşâk, Segâh ve Rast seslerinde dolaşılmış, rast, dügâh, segâh ve nevâ perdelerinde kalışlar yapılarak rast'ta karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3B

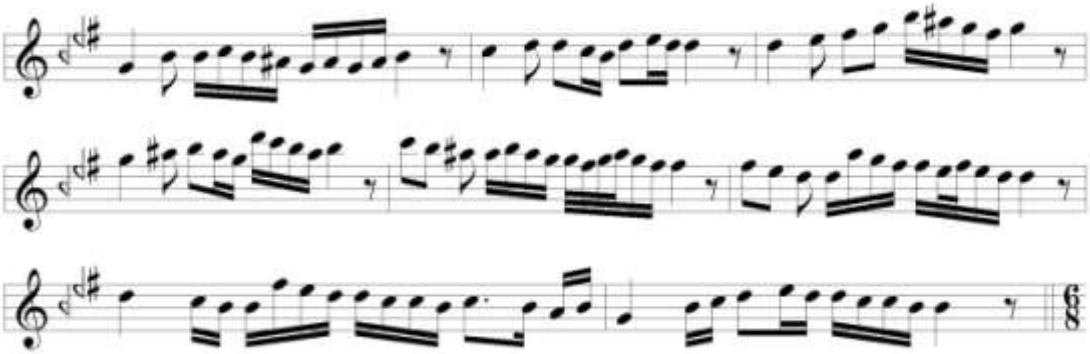

Terennümde **Segâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde, tiz segâh'da Segâh'lı ve **evc üzerinde Hicâz**'lı kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

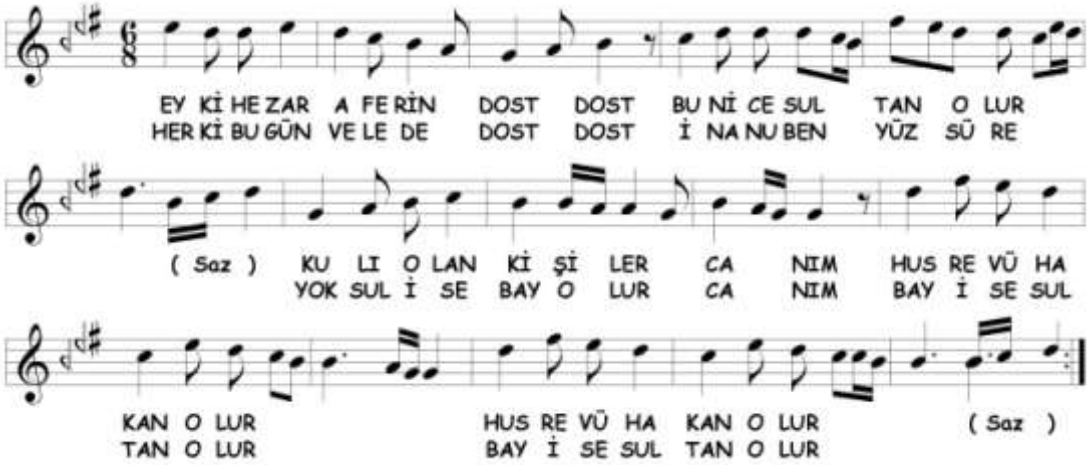

Segâh makâmına devam edilmektedir. Makâm içerisinde yerinde Rast'lı kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3D

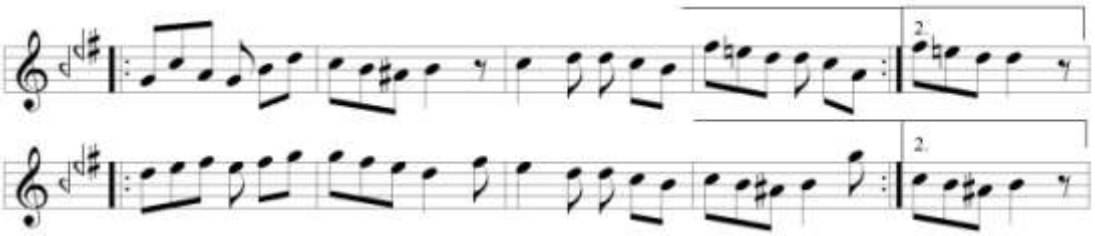

Terennüm bölümünde **Segâh** makâmına devam edilmektedir. 3C bölümünden farklı olarak seyre hüseynî, gerdâniye perdeleri ve kürdî yedeni eklenmiştir.

3E

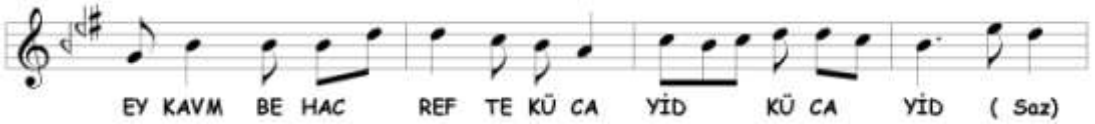

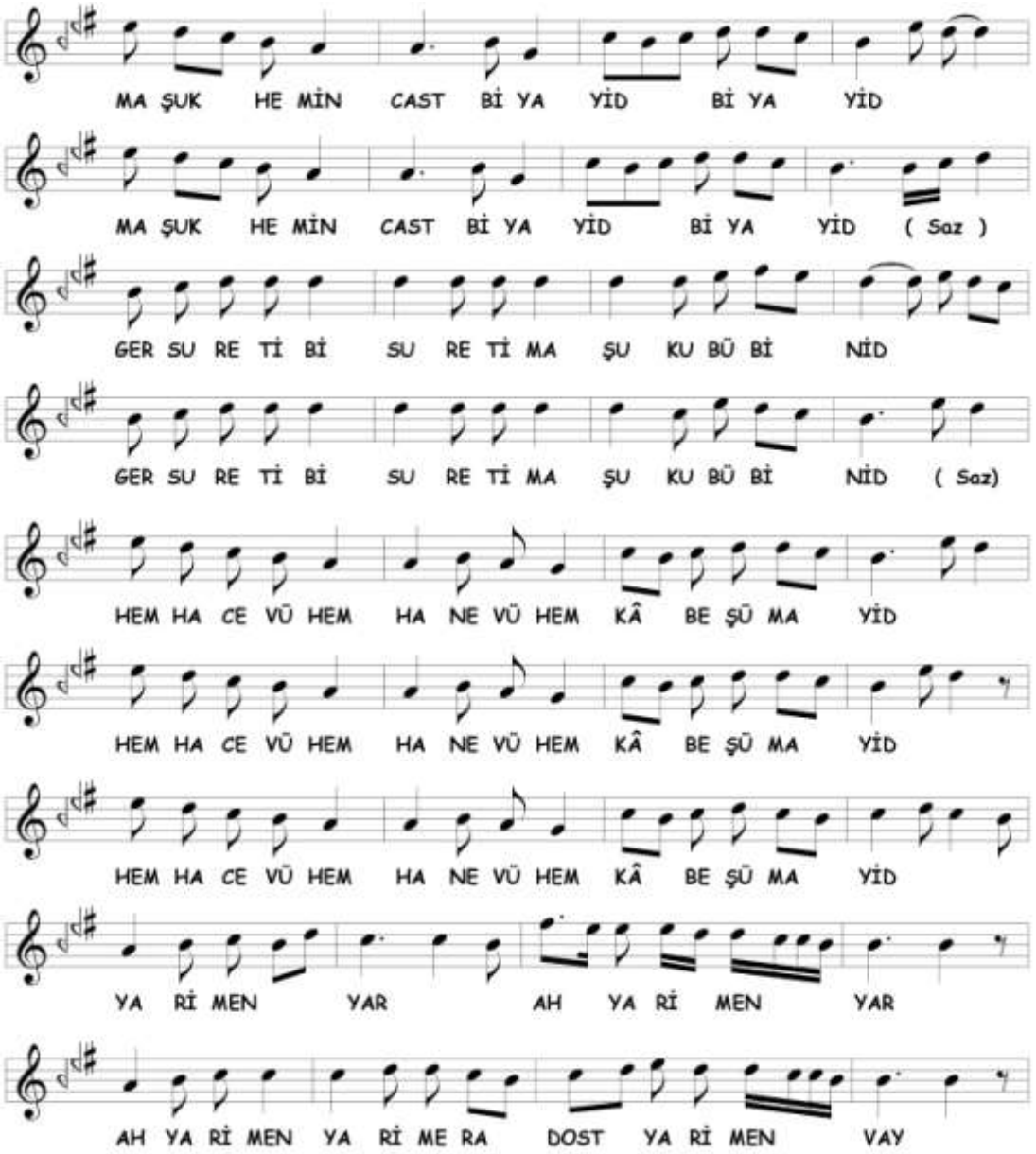

Segâh-Mâye (Mâye-Segâh) makamına geçilmiştir. Uşşâk ve Rast sesleri içinde gezinilerek Segâh'da kalışlar yapılmıştır. 3D bölümündeki terennümün tekrarından sonra 3E bölümünün ilk yedi satırı tekrarlanmıştır. Son ölçüde segâh perdesinde kalmış ve 3F bölümüne bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 3C bölümü ile aynıdır.

3F

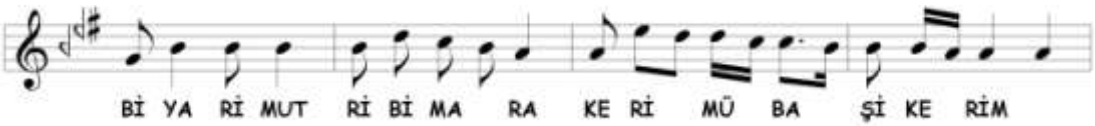

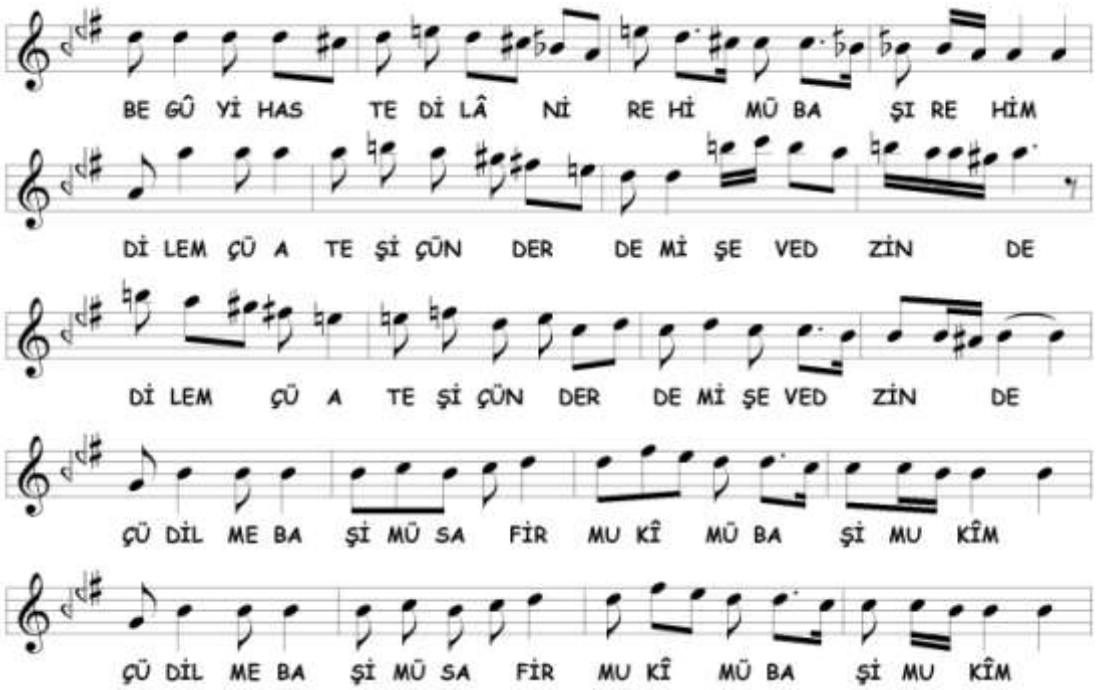

Segâh-Mâye (Mâye-Segâh) makâmına devam edilmektedir. Bu defa seyirde 3E bölümünden farklı olarak, **yerinde Hicâz** ve **hüseynî üzerinde Hümâyûn** seslerinde gezinilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

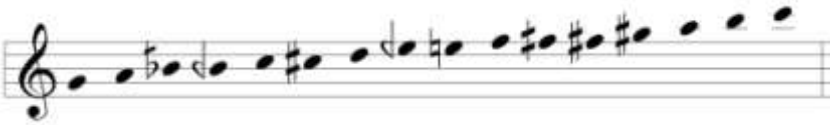

3G

Buradaki terennüm, Eyyûbî Hüseyin Dede'nin Nühüft Âyînindeki 3D bölümü ile aynıdır. İkinci nevî **Nevâ** makâmında dolaşılmaktadır. Nevâ'da sürekli kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

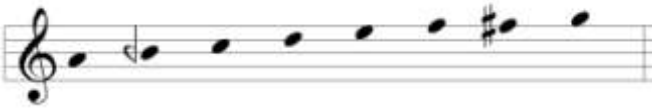

3H

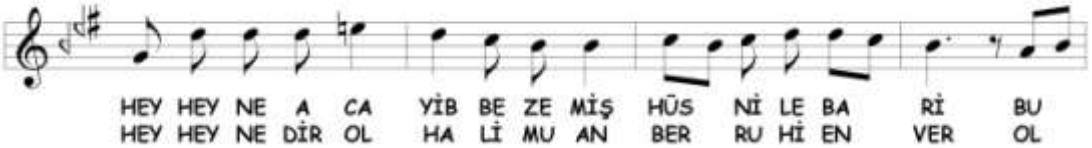

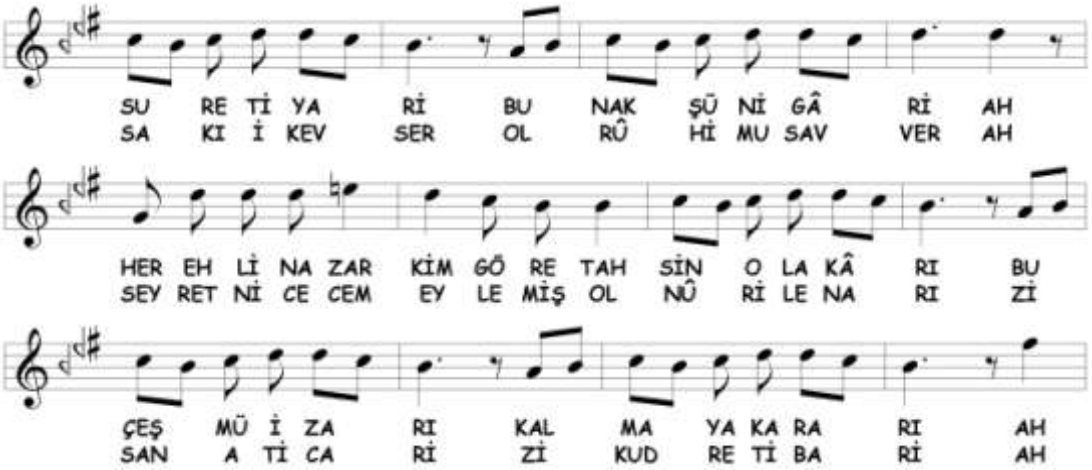

Segâh makâmı işlenmektedir. Sonunda evc açılarak 3I bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

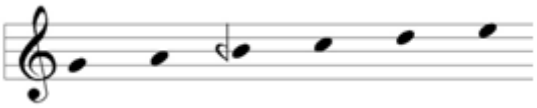

3I

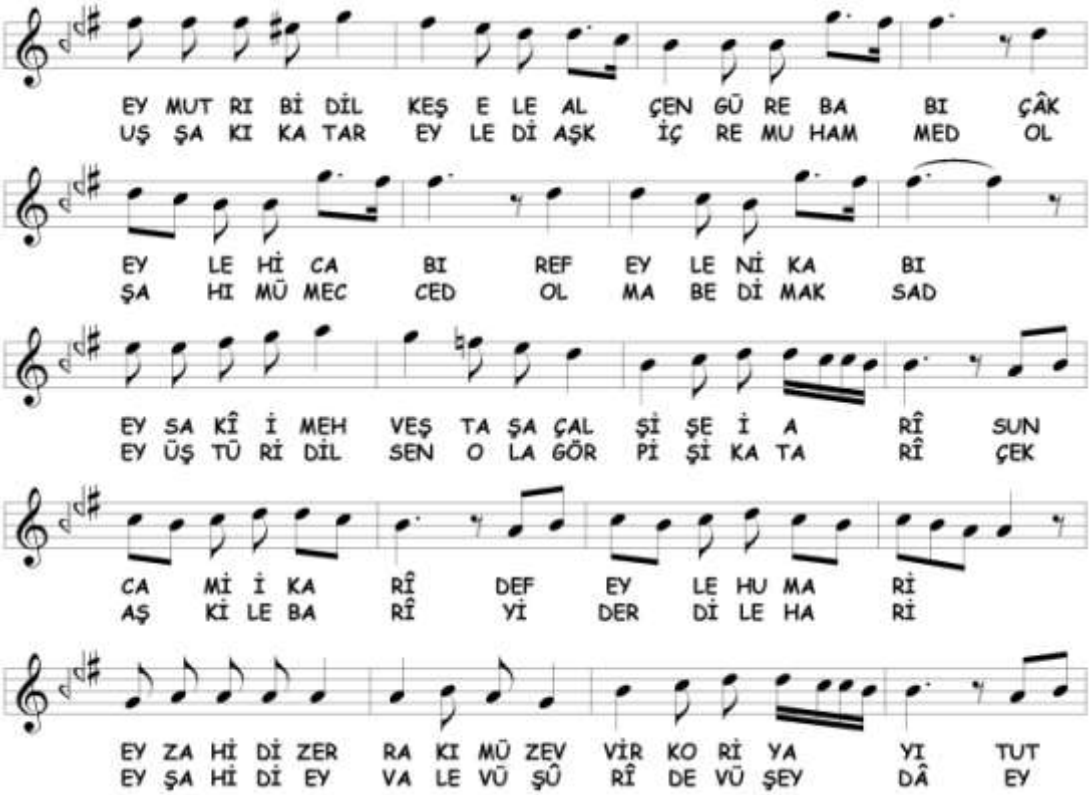

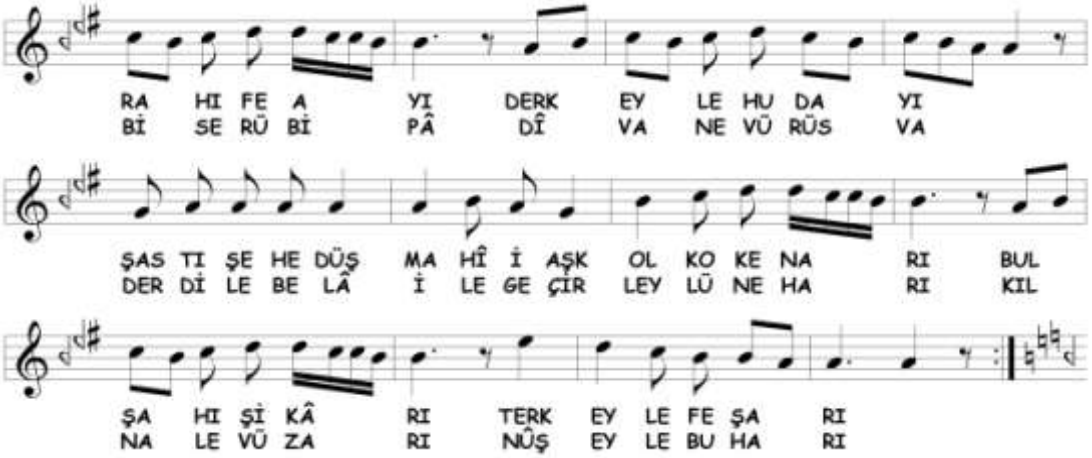

Bölümde **Uşşâk-Mâye** (Mâye-Uşşâk veya Dügâh-Mâye) makâmına geçki yapılmıştır. Seyre, evc'de kalışlarla başlanmış, Segâh ve Uşşâk makâmlarında seyredilerek rast perdesine inişler yapılmış sonra Uşşâk'lı karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

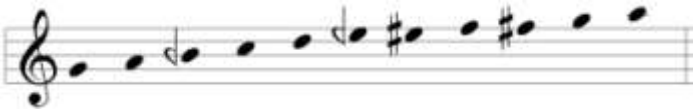

3İ

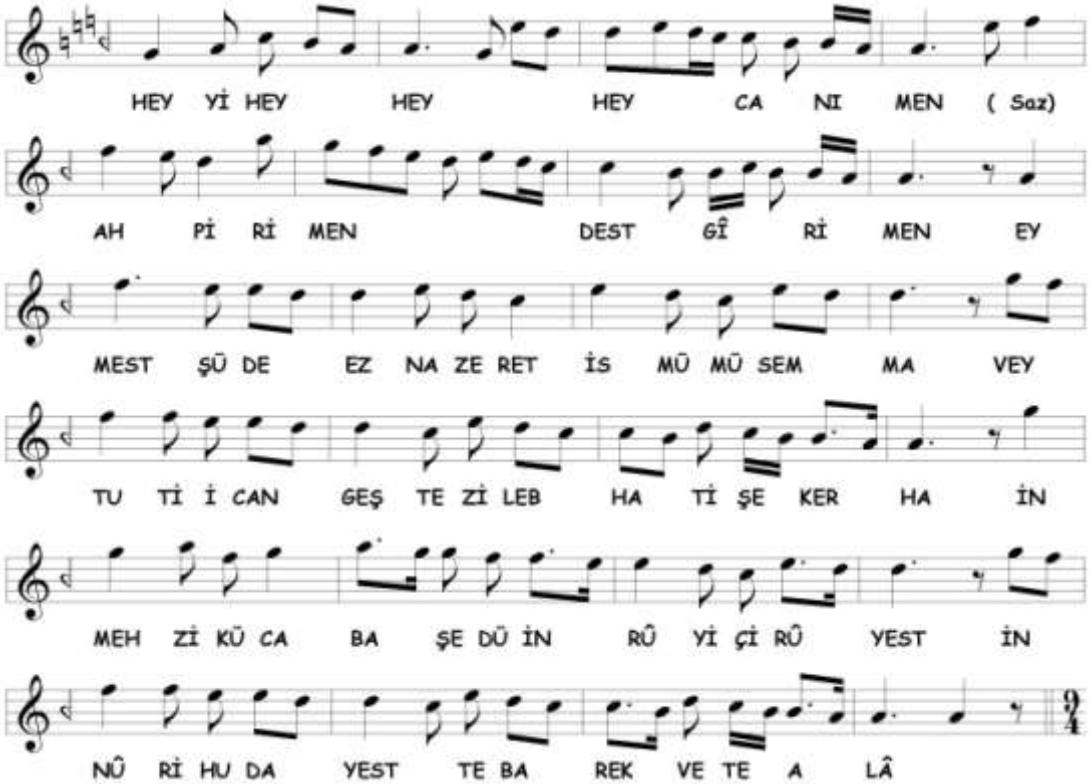

İkinci nevî **Bayâtî** makâmı ile üçüncü selâm bitirilmiştir. Seyirde, Uşşâk dizisinde gezinilerek nevâ'da kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Segâh-Mâye** (Mâye-Segâh) makâmında seyredilmiştir.

C. Mâye Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bayâtî (ikinci nevî)
2. Hicâz (evc üzerinde)
3. Hüzzâm
4. Karcığar
5. Müsteâr
6. Nevâ
7. Rûy-ı Irâk
8. Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)
9. Segâh
10. Segâh-Mâye (Mâye-Segâh)
11. Uşşâk
12. Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk, Dügâh-Mâye)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Mâye Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Segâh-Mâye (Mâye-Segâh) Uşşâk Karcığar Hüzzâm Segâh Rûy-ı Irâk Bayâtî (ikinci nevî)	Segâh-Mâye (Mâye-Segâh) Segâh Hicâz (evc üzerinde) Müsteâr	Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast) Segâh Hicâz (evc üzerinde) Segâh-Mâye (Mâye-Segâh) Nevâ (ikinci nevî) Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk, Dügâh-Mâye) Bayâtî (ikinci nevî)	Segâh-Mâye (Mâye-Segâh)

12. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN ISFAHÂN ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Isfahân Makâmı

Safiyüddîn, Merâgî, Alişâh ve Lâdikli tariflerinde, bugünkü Yegâh yani o zamanki Rast dizisinin içinde uzzâl (hicâz/nim hicâz) perdesi kullanılmıştır.[359] Seydî ve Tirevî, makamın başlangıç perdesinin pencgâh (nevâ), karâr perdesinin dügâh olduğunu belirtir.[360] Hızır bin Abdullâh ve Kırşehirli, uzzâl (hicâz/nim hicâz) perdesini de alarak dügâh'dan tam perdeleri evc'e kadar sıralamışlardır. Kantemiroğlu eski edvârlara göre açıklamasında, Seydî ve Tirevî'nin sözlerine ek olarak makâmın pencgâh'dan hareket ettiğini, hüseynî'ye çıkıp gene pencgâh'a döndüğünü, çargâh ve segâh'a uğradıktan sonra dügâh perdesinde karâr kıldığını yazmaktadır.[361] Bu tariflerde, uzzâl perdesi verilmemiştir. Kantemiroğlu'nun kendi tarifinde, Artin ve XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinin birinci tarifinde makâmın seyri, nevâ civarından başlatılmıştır. Uzzâl ve acem perdeleri kullanılarak Sabâ ile karâr verdiği yazılmıştır. Mûsıki risâlesinde verilen ikinci tarifte ise Sabâ makâmı yoktur. Artin'de ayrıca bûselik ve şehnâz perdeleri de kullanılmıştır.[362] Nâyî Osman Dede'de, Pencgâh'ın şubesidir.[363] Hızır Ağa, Nâsır Dede, Hâşim Bey'de perdeler Sabâ perdesinin dışında Kantemiroğlu ile aynıdır.[364] Hâşim Bey ayrıca Isfahân makâmının, Bayâtî'den, hicâz ve acem perdesinin üzerinde biraz istirahat etmesinden dolayı farklı olduğunu yazmıştır.[365] Dikkat edilirse buraya kadar makâmın perdeleri arasında -bugünkü gibi- bûselik perdesi yoktur. Bûselik perdesini bir tek Artin kullanmıştır. Evc perdesini ise sadece Hızır bin Abdullâh ile Kırşehirli kullanmıştır. Adı geçen risâlede, Hızır Ağa ve Nâsır Dede'de hicâz perdesi nevâ'da kalınırken kullanılmış, Kantemiroğlu'nda ise uzzâl perdesinden segâh'a indiği belirtilmiştir. Arel'e göre Isfahan makâmı, basit ve mürekkep olmak üzere iki türlü kullanılır. Basit olanı, segâh ile acem arasındaki perdeler üzerinde sıkça inip çıkarak bazen segâh perdesinde bir asma karâr yapan bir Bayâtî makamından ibarettir.

---

[359] Uygun, a.g.e. , s. 218, Sezikli, a.g.e. , s. 71, Çakır, a.g.e. , s. 158, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 186
[360] Arısoy, a.g.e. , s. 24, Çelik, a.g.e. , s. 28
[361] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 142
[362] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 102, Daloğlu, a.g.e. , s. 20
[363] Hariri, a.g.e. , s. 33
[364] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 131, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 38, Çelik, a.g.e. , s. 29
[365] Tırışkan, a.g.e. , s. 26

Mürekkep olan Isfahan makamı ise, nevâ perdesindeki Bûselik dizisinin bir kısmiyle dügâh perdesindeki Rast dörtlüsünün Bayâtî dizisine katılmasından hâsıl olmuştur.[366] Suphi Ezgi, Uşşâk dizisinin ya başına veya ortasına veya sonuna dügâh ile nevâ sesleri arasına bir Rast dörtlüsünün geçki halinde ilâvesinden vücuda geldiğini yazmaktadır.[367] Ekrem Karadeniz, makamı ikiye ayırmış, birinci ısfahanın ıskalasının Uşşâk makâmı ile aynı olduğunu, nevâ perdesi üzerinde yaptığı duruşlarla ve bu arada çargâh ve segâh perdelerini fazlaca kullanmak suretiyle meydana geldiğini, böylece Nevâ makamının çeşnisinden de kurtarılmış olduğunu yazar. İkinci ısfahan için ise, bûselik, hicâz, hüseynî ve evc perdeleri kullanarak nevâ perdesi üzerinde duruşlar yaptığını yazmaktadır.[368]

B. Isfahân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

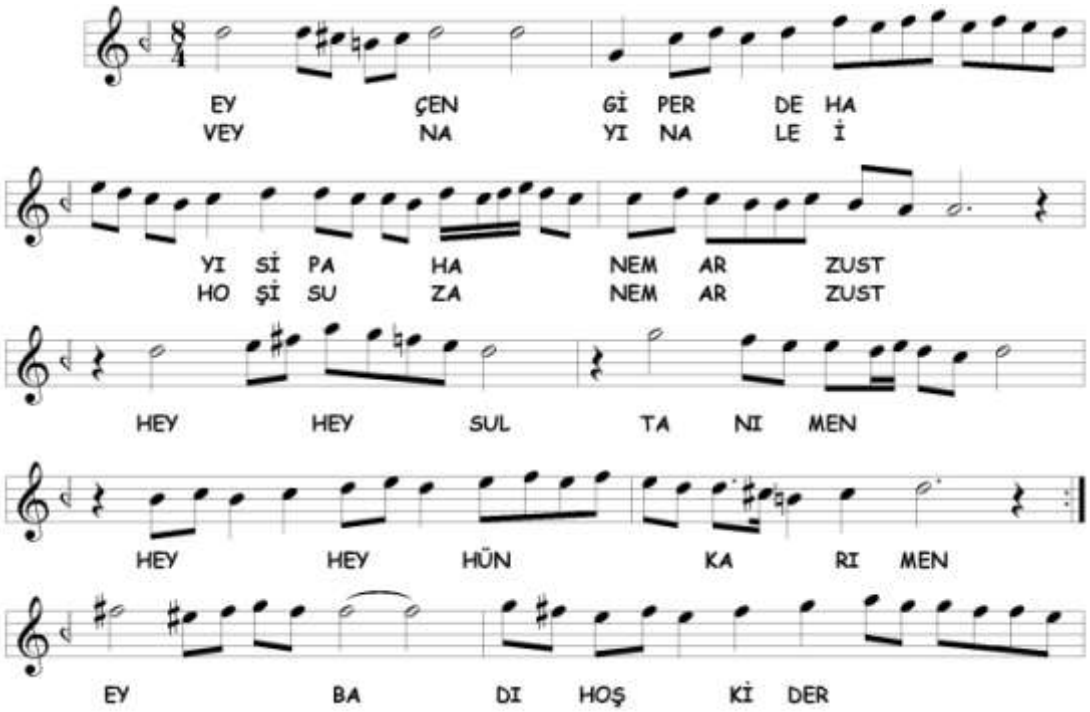

[366] Arel, a.g.e. , s. 199
[367] Ezgi, a.g.e. , s. 144
[368] Karadeniz, a.g.e. , s. 95

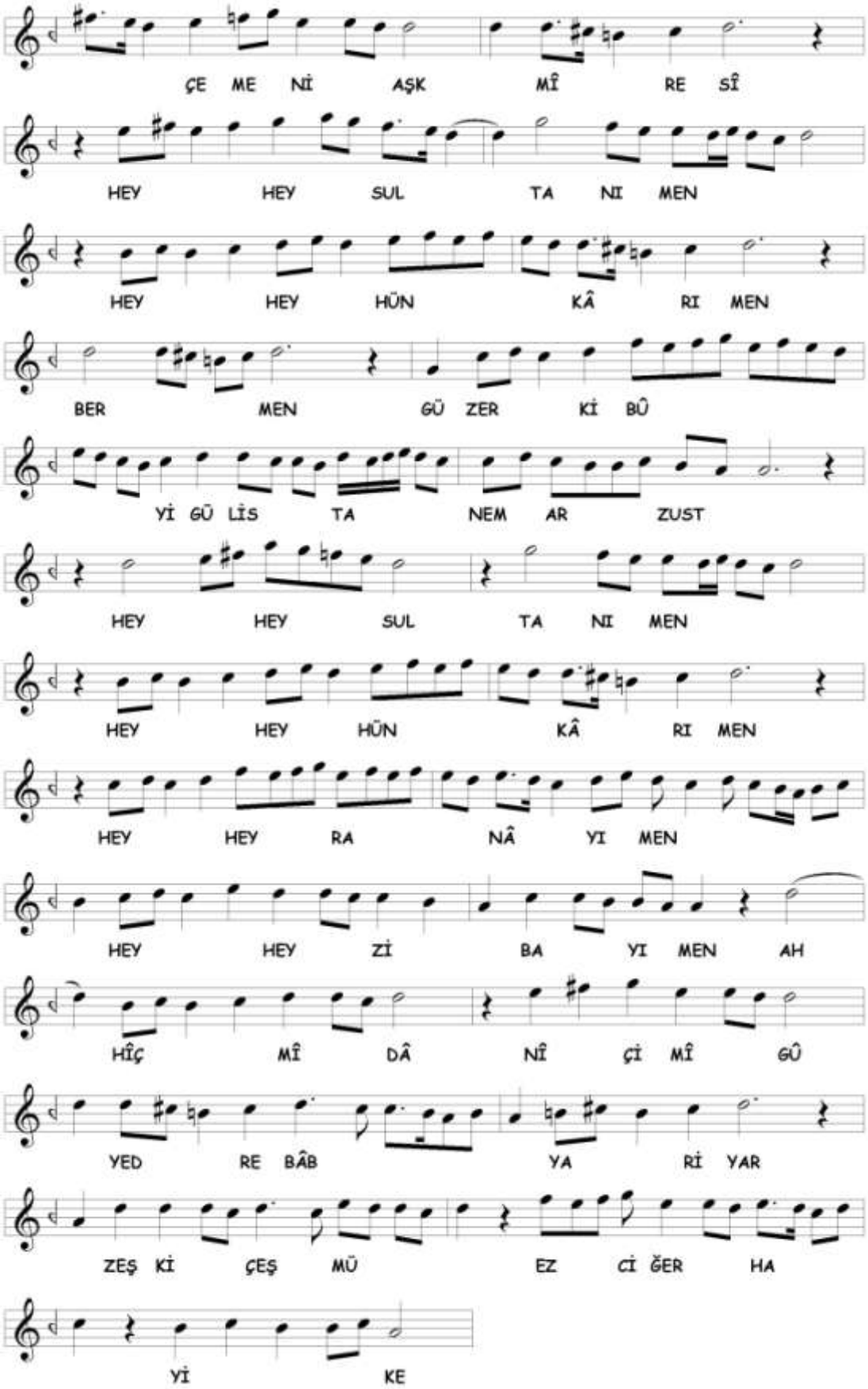
ÇE ME Nİ AŞK MÎ RE SÎ
HEY HEY SUL TA NI MEN
HEY HEY HÜN KÂ RI MEN
BER MEN GÜ ZER Kİ BÛ
Yİ GÜ LİS TA NEM AR ZUST
HEY HEY SUL TA NI MEN
HEY HEY HÜN KÂ RI MEN
HEY HEY RA NÂ YI MEN
HEY HEY Zİ BA YI MEN AH
HÎÇ MÎ DÂ NÎ Çİ MÎ GÛ
YED RE BÂB YA Rİ YAR
ZEŞ Kİ ÇEŞ MÜ EZ Cİ ĞER HA
Yİ KE

Birinci selâma **Isfahân** makâmı ile girilmiştir. Nevâ perdesinden başlanarak önce Nişâbur sesleri gösterilmiştir. İkinci nevî Bayâtî seyrine geçilerek verilen karârdan sonra seyir devam etmiş, nevâ perdesinde Bûselik ve Rast'lı kalışlar yapılmıştır. Evc perdesinde de asma kalınmış, ara ara Nişâbur seslerinde dolaşıldıktan sonra Nişâburek gösterilmiş ve ikinci nevî Bayâtî makâmıyla karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

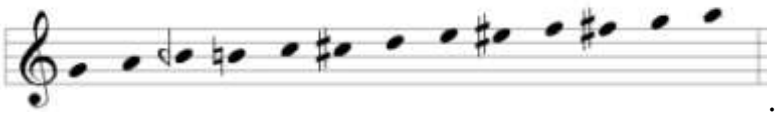

1B

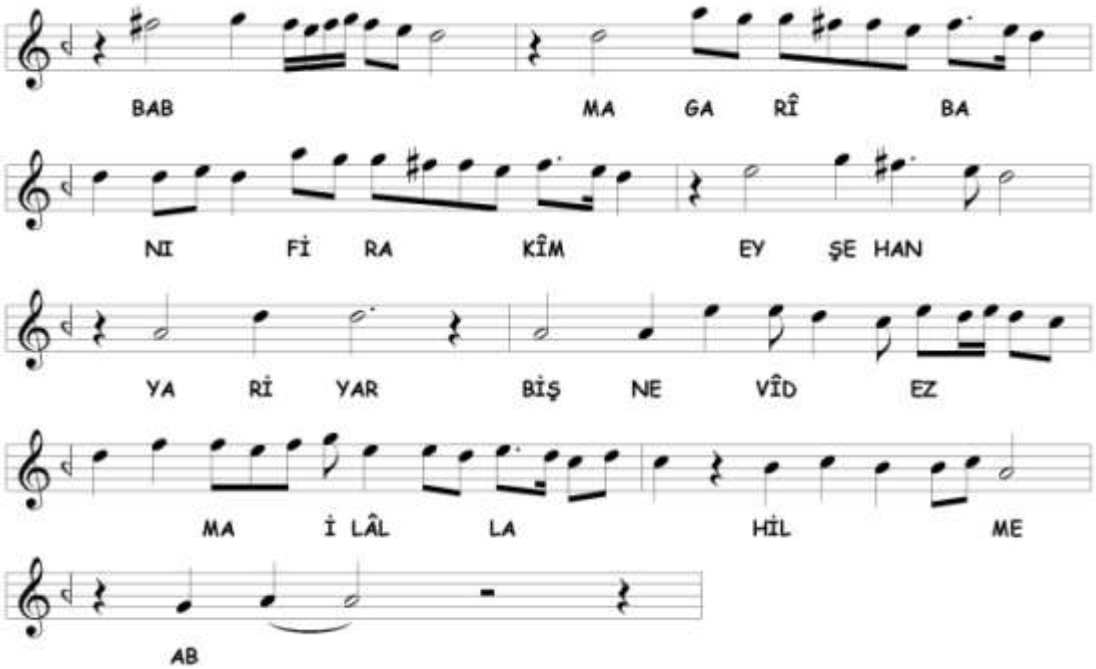

Evc açılarak girilen bölümde birinci nevî **Nevâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ'da Rast'lı kalışlardan sonra acem perdesi alınarak karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1C

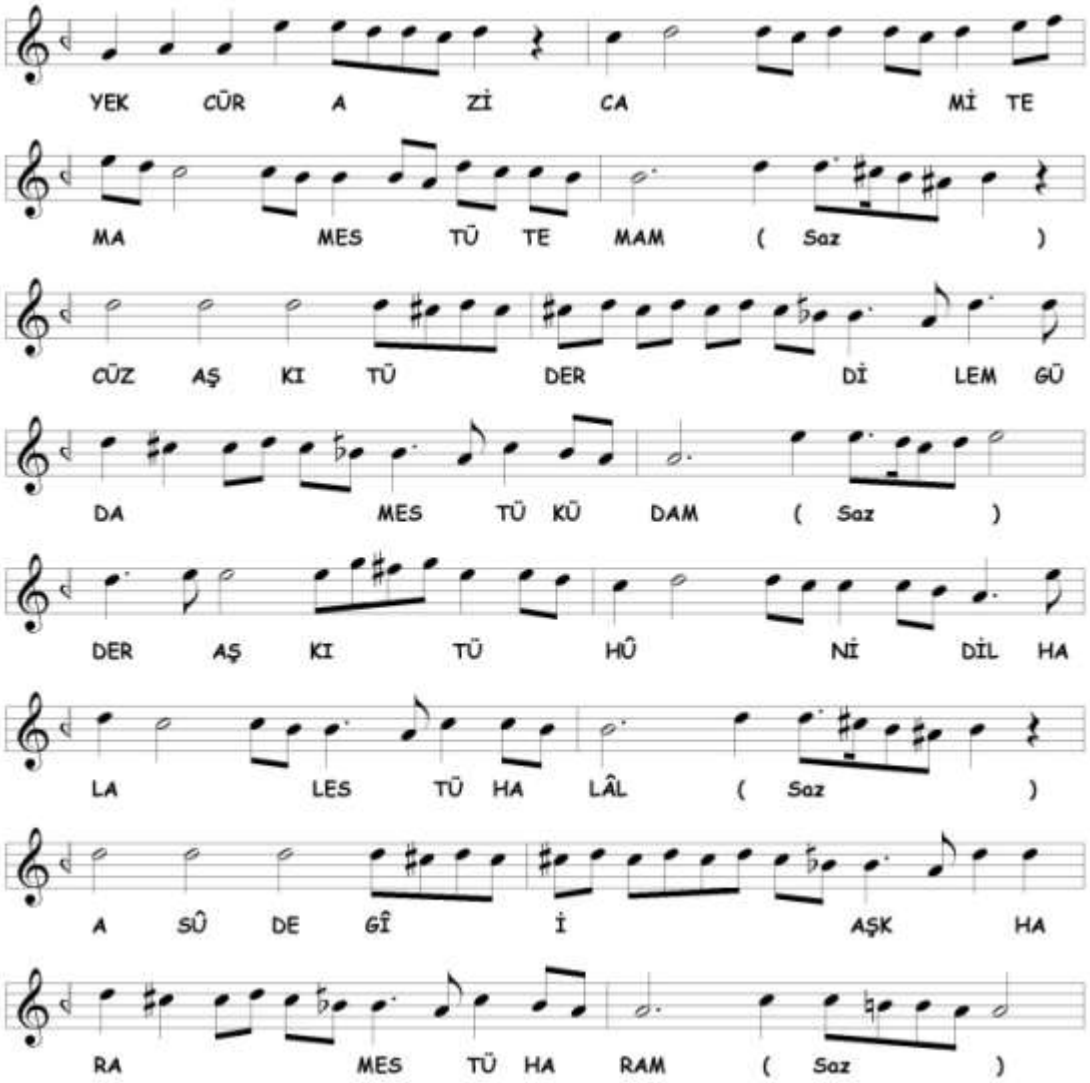

Bu bölümde **Bahr-i Nâzik** makâmına kesin geçki yapıldığını düşünüyoruz. Segâh seyri ile başlanmış sonra dügâh'a Hicâz'lı inilmiştir. Seyirde, hüseynî perdesinde de kalışlar yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

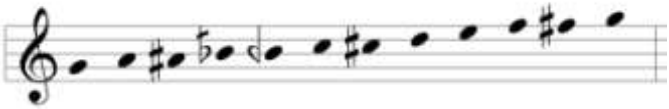

1D

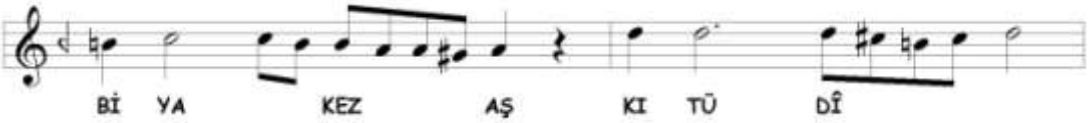

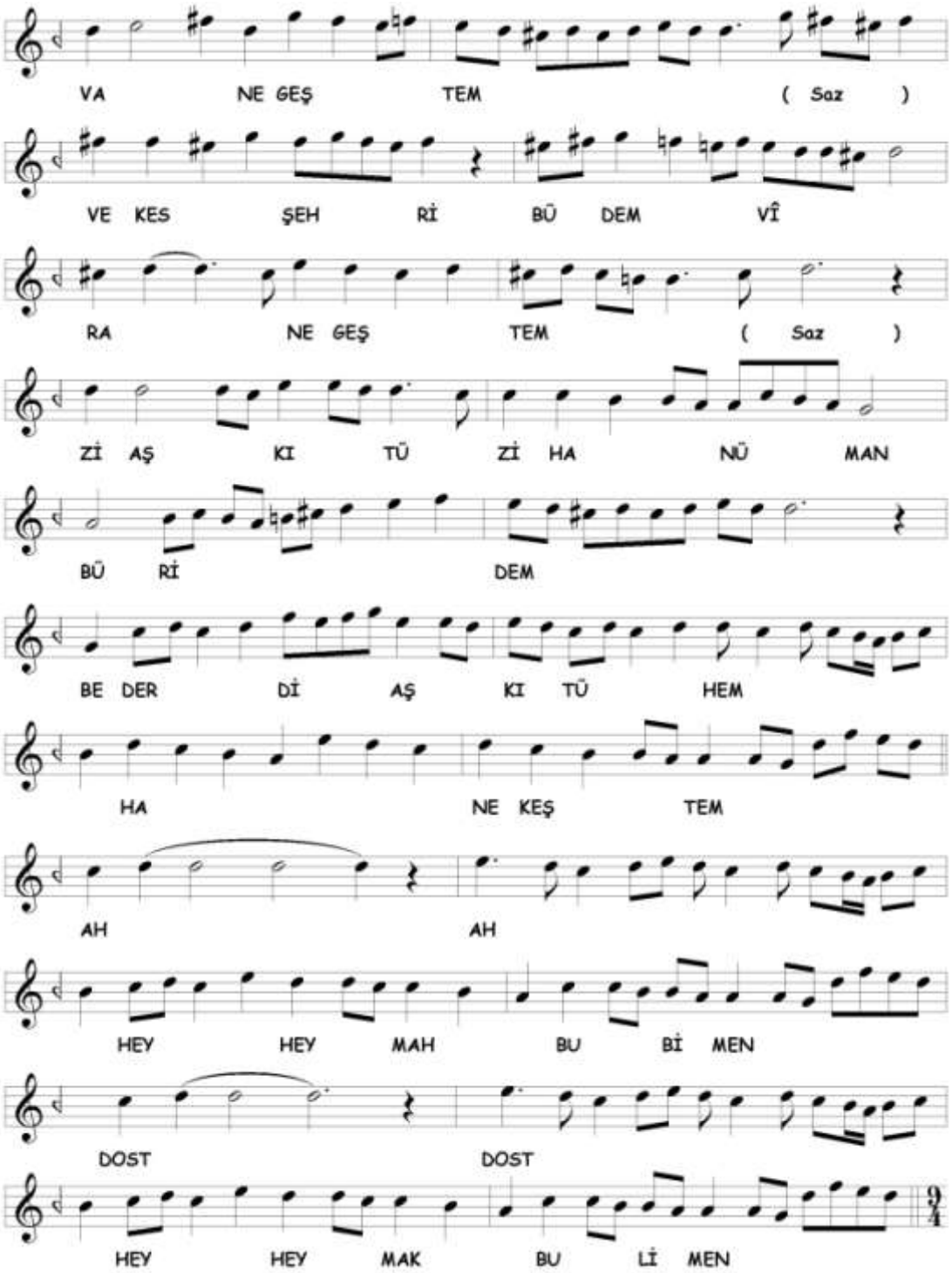

Tekrar **Isfahân** makâmına dönülmüştür. Seyre kısa bir Bûselik geçkisi ile başlanmış Nişâbur seyri içinde evc'de asma kalınmış ve ikinci nevî Bayâtî makâmıyla karâra gidilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak evc'de kalışlar fazlalaştırılmış ve muhayyer perdesi kullanılmamıştır.

İkinci Selâm

2A

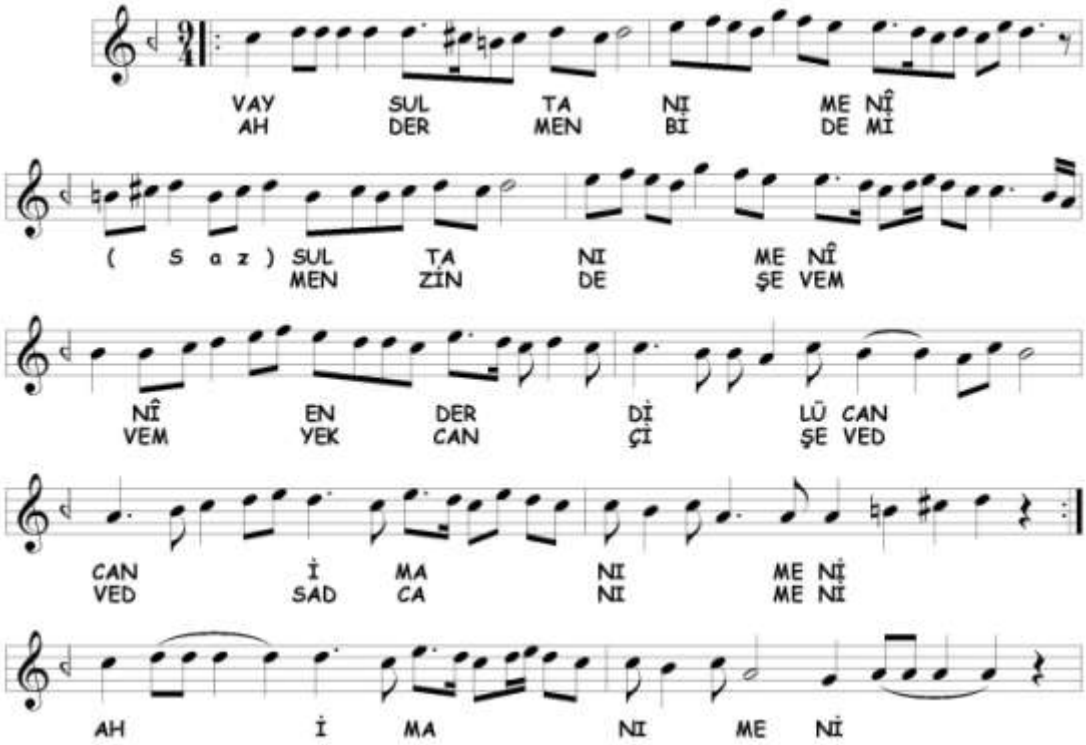

İkinci selâma **Isfahân** makâmıyla başlanmıştır. İkinci nevî Bayâtî seyri içinde Nişâbur ve Nişâburek sesleri kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

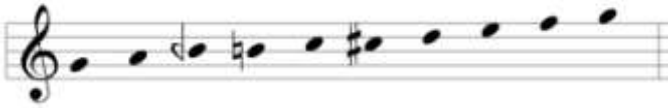

2B

Buradaki terennüm bölümü Acem-Bûselik âyîninin 2B bölümü ile aynıdır. Birinci nevî **Nevâ** makâmına geçilmiş, seyirde ikinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Üçüncü selâma bağlanmak için dügâh'dan Nişâburek sesleri ile nevâ'ya çıkılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

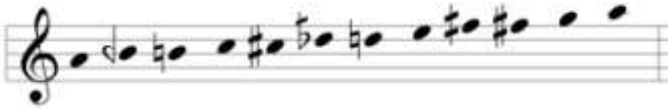

Üçüncü Selâm

3A

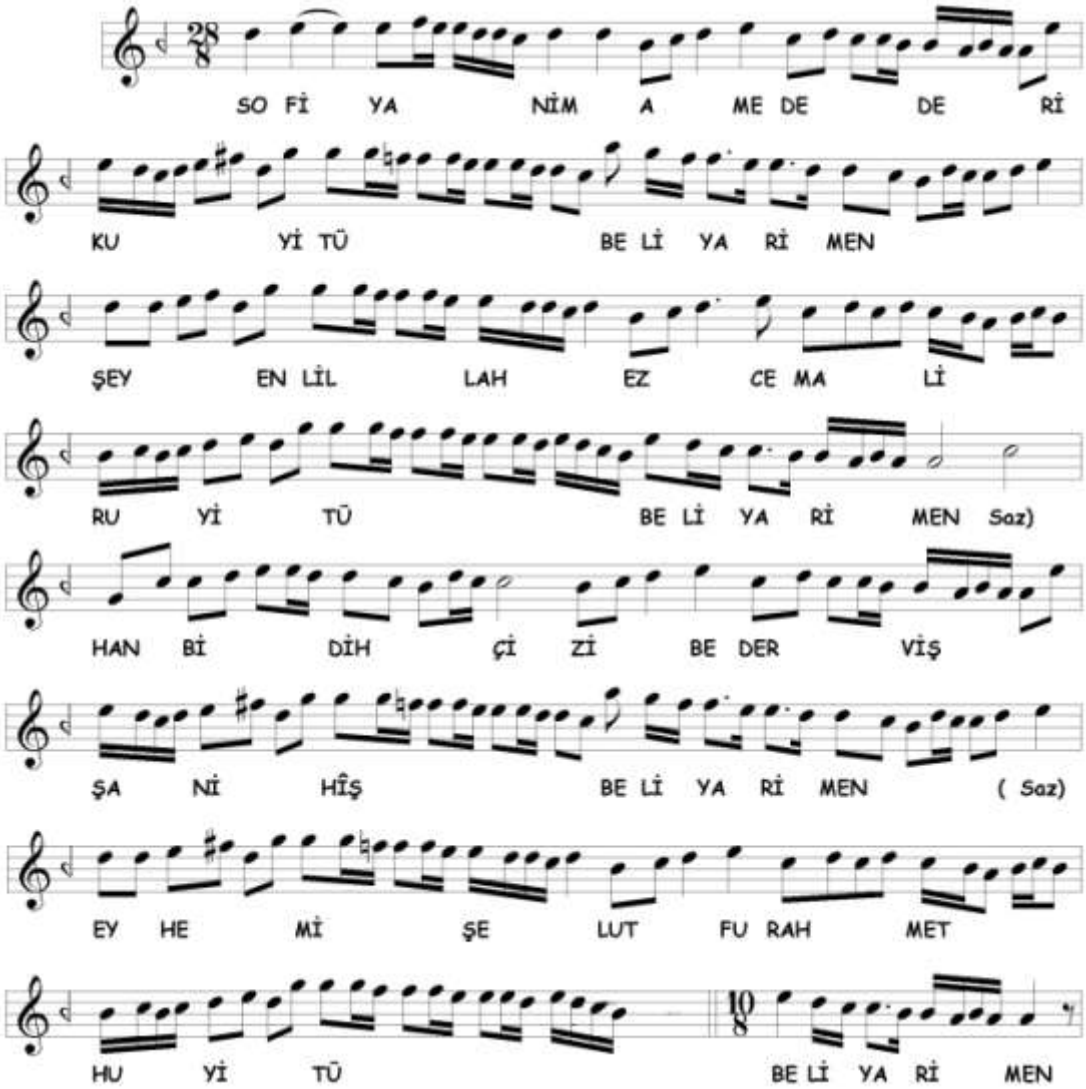

Üçüncü selâma ikinci nevî **Bayâtî** makâmıyla girilmiştir. Seyirde, hüseynî, nevâ ve çargâh perdelerinde de kalışlar vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

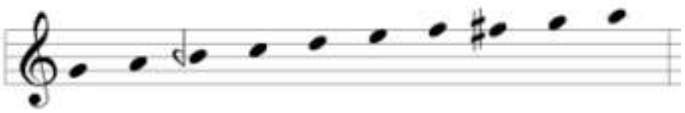

3B

Buradaki terennüm bölümü Uşşâk âyîninin 3B bölümü ile aynıdır. İkinci nevî

Nevâ makâmında seyredilmiştir. Kullanılan perdeler 3A bölümü ile aynıdır.

3C

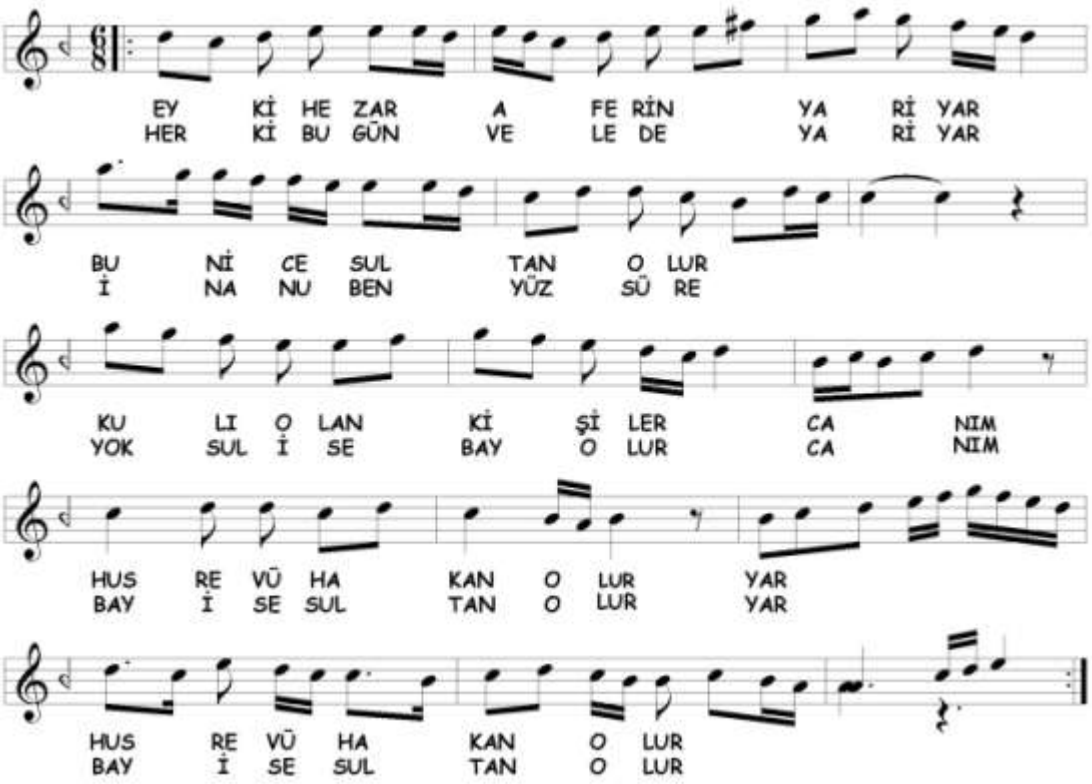

Tekrar ikinci nevî **Bayâtî** makâmına geçilmiştir. 3A bölümünden farklı olarak rast perdesi seyirde kullanılmamıştır.

3D

Buradaki terennüm bölümü Nühüft âyîninin 3D bölümü ile aynıdır. İkinci nevî **Nevâ** makâmında dolaşılmaktadır. Nevâ'da sürekli kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

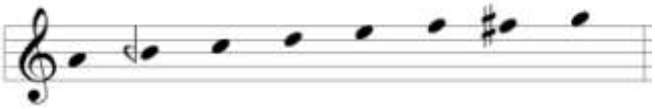

3E

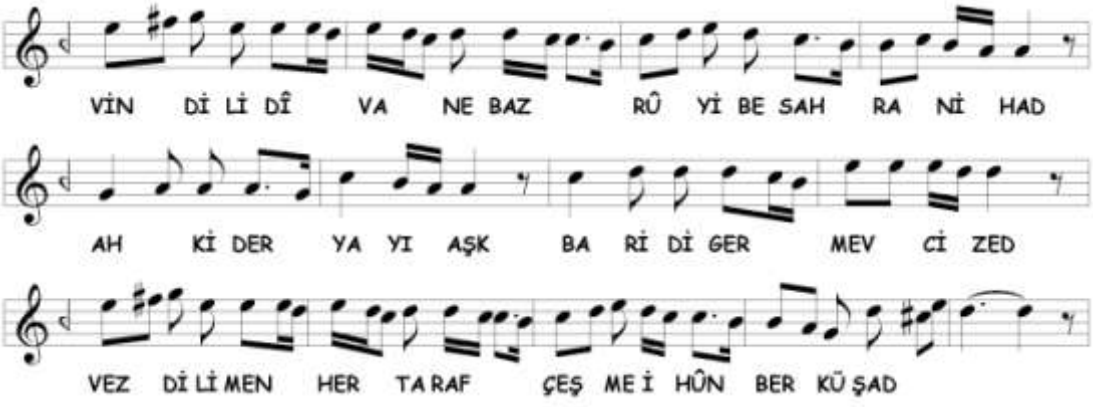

Birinci nevî **Nevâ** makâmına devam edilmektedir. Seyre Nişâbur sesleri ile başlanmıştır. En sonunda nim hicâz perdesiyle nevâ'da kalındıktan sonra 3D'deki terennüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

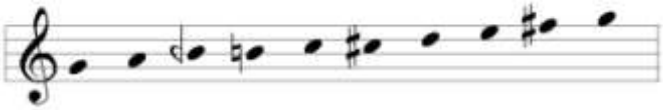

3F

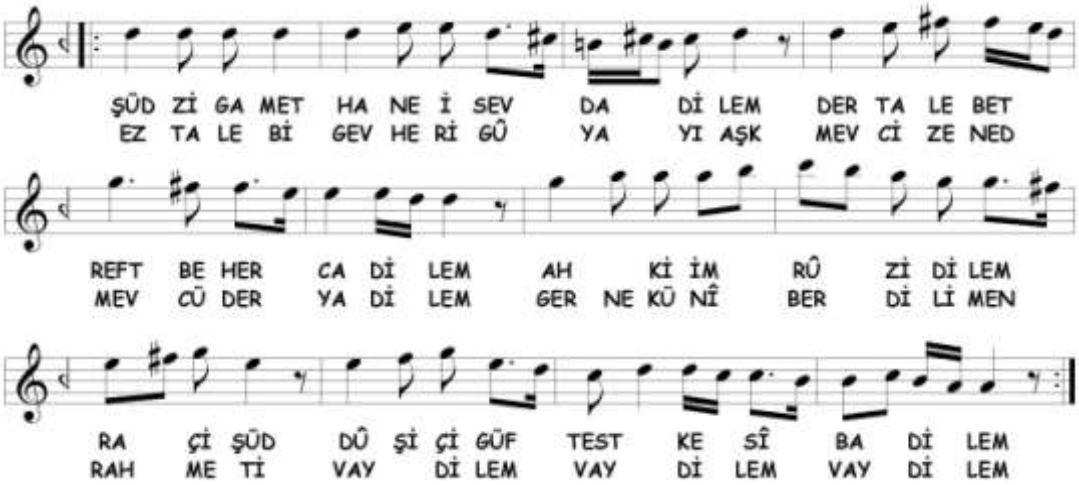

3E bölümünün çeşitlemesi yapılmıştır. 3E bölümünden farklı olarak rast perdesi kullanılmamış ve seyir tiz çargâh'a kadar genişletilmiştir.

3G

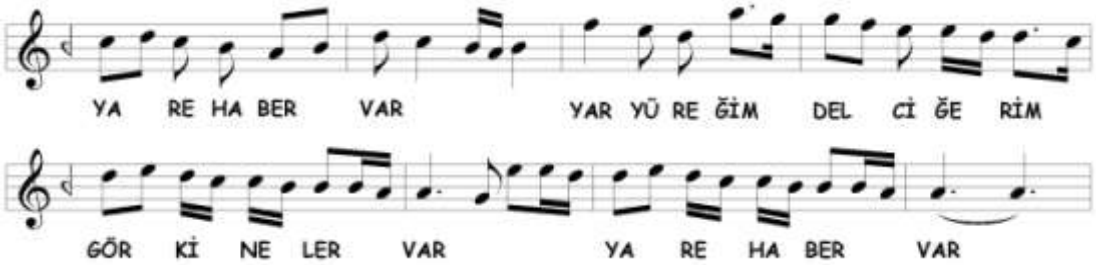

İkinci nevî **Bayâtî** makâmına geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

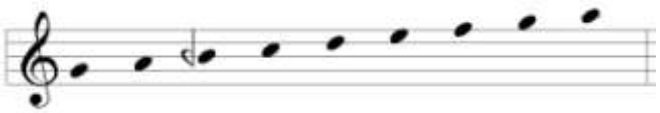

3H

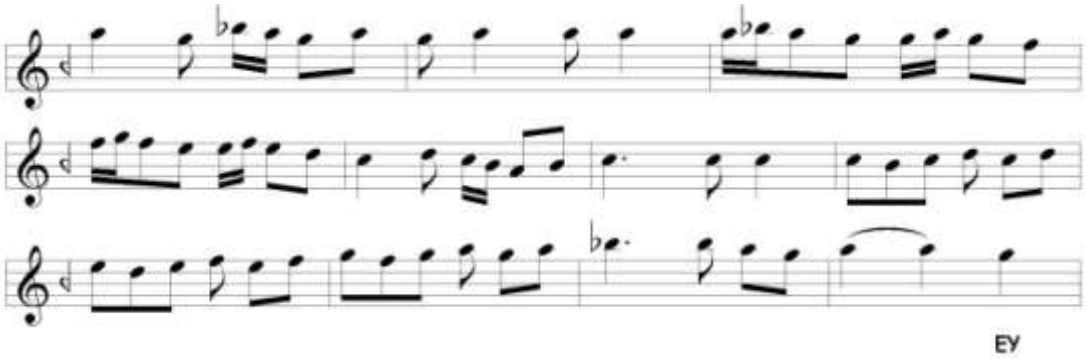

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Sünbüle**[369] makâmına geçki yapılmıştır. Sünbüle perdesini alarak Uşşâk dizisi ile dügâh'a inilmiş ve tekrar sünbüle alıp muhayyer'de kalınarak son bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[369] **Sünbüle** makâmı aslında muhayyer perdesinden başlayan, sünbüle ve acem perdelerini kullandıktan sonra Sabâ ile karâr veren bir makamdır. Sabâ makâmı eskiden beri Sünbüle'nin içinde vardır. Buradaki geçkiye ikinci nevî Sünbüle adını vermemizdeki sebep, incelediğimiz bazı eserlerden dolayıdır. Kantemiroğlu Edvârında 296 numaralı, bestekârı belli olmayan "külliyât-ı makâmat"ın Sünbüle bölümünde, Zekâî Dede'nin Sabâ ve Hafiz Şeydâ'nın Hüzzâm Kâr-ı Nâtıklarındaki Sünbüle bölümlerine bakıldığında, 3H ve 3I bölümlerindeki seyir anlayışı ile yazıldığını görürüz. Wright, a.g.e. , s. 609 İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, *Hâfiz M. Zekâî Dede Efendi Külliyâtı*, , c.1, İstanbul 1940, s. 32 ve TRT Repertuar No: 3987

3I

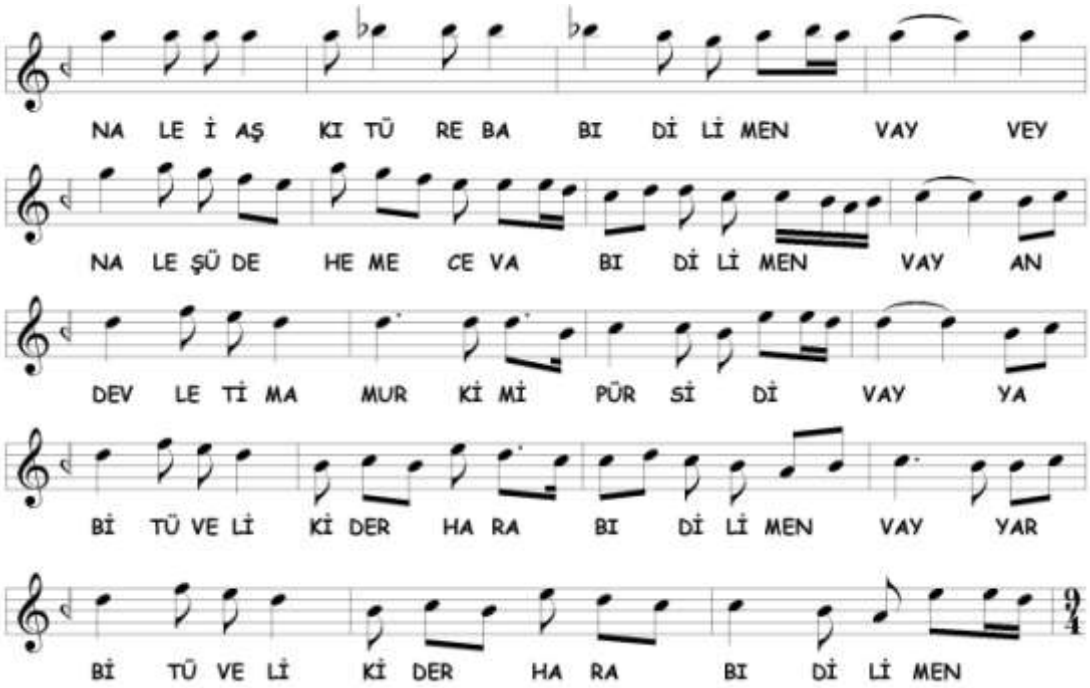

Üçüncü selâm ikinci nevî **Sünbüle** makâmı ile sonlandırılmıştır. Nevâ perdesine çıkılarak dördüncü selâma bağlanmıştır. Kullanılan perdeler 3H bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Isfahân** makâmı işlenmiştir.

C. Isfahân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bahr-i Nâzik
2. Bayâtî (ikinci nevî)
3. Çargâh (ikinci nevî)
4. Isfahân
5. Nevâ (birinci nevî)
6. Sünbüle (ikinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Isfahân âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Isfahân Nevâ (birinci nevî) Bahr-i Nâzik	Isfahân Nevâ (birinci nevî) Çargâh (ikinci nevî)	Bayâtî (ikinci nevî) Nevâ (birinci nevî) Sünbüle (ikinci nevî)	Isfahân

13. AHMED HÜSÂMEDDİN DEDE'NİN (1839/40-1900/01) RÂHATÜ'L-ERVÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Râhatü'l-ervâh Makâmı

Râhatü'l-ervâh için Hızır bin Abdullâh, Kırşehirli, Lâdikli ve Tirevî, Hicâz başlayıp ırâk'ta karâr verdiğini yazmışlardır.[370] Kantemiroğlu eski edvâra göre verdiği tanımda da bunları yazar.[371] Seydî ve Yavuz Sultan Selim'e yazılmış müellifi belli olmayan bir edvarda da aynı tanım verilmiş ve ayrıca Hicâz(-ı) Irâk diye bir tanım daha yapılmıştır. Bu tanıma göre Hicâz(-ı) Irâk, Hicâz başlayıp Irâk karâr vermektedir.[372] Bu iki kitapta tariflere bakılınca şu fark ortaya çıkar; Râhatü'l-ervâh, Hicâz yapıp ırâk'a inmektedir yani bugünkü anlamda Hüzzâm beşlisi ile iner. Hicâz(-ı) Irâk ise, Hicâz'dan sonra Irâk makamına geçmektedir. Kantemiroğlu, makâmın evc perdesinden hareket edip Hicâz yüzünden uzzâl perdesi ile aşağı indiğini ve rast perdesinde biraz durup dügâh'a ve segâh'a çıktığını, segâh'dan yine dügâh'a inip ırâk perdesine gelip karâr kıldığını yazmaktadır.[373] Artin'de üç çeşit Râhatü'l-ervâh görmekteyiz; Râhatü'l-ervâh, Râhatü'l-ervâh-ı Berka ve Râhatü'l-ervâh-ı Necîdi. Râhatü'l-ervâh seyri, Kantemiroğlu tarifi ile aynıdır. Gerdâniye perdesi de eklenmiştir. Râhatü'l-ervâh-ı Berka, farklı olarak hüseynî'den itibaren Hicâz'lı genişler. Râhatü'l-ervâh-ı Necîdi ise, karâra gelirken sabâ perdesini de alır.[374] Hızır Ağa ve Kâzım Uz, hicâz perdesini alarak nevâ'dan başlamış ve evc'den dügâh'a Isfahân üslûbu ile inip rast'a geldiğini ve ırâk'da karâr verdiğini yazmaktadır.[375] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, Kantemiroğlu'na benzer bir tarif verilir fakat ondan farklı olarak karâra giderken sabâ perdesi alınır.[376] Bu tarif, Artin'in Râhatü'l-ervâh-ı Necîdi makâmıyla benzer. Nâsır Dede, Hicâz yapmaya başlayıp Irâk karâr verdiğini yazmaktadır.[377] Hâşim Bey, Nâsır Dede tanımına ek olarak Irâk üslûbuyla ırâk'ta karâr verdiğini yazmaktadır.[378] Arel ve Ezgi, Hümâyûn, Hicâz veya Uzzâl dizisinde dolaşıldıktan sonra Irâk dizisine

---

[370] Çelik, a.g.e. , s. 61, Uslu, a.g.e. , s. 70, Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 199
[371] Tura, Kantemiroğlu… , s. 155
[372] Arısoy, a.g.e. , s. 135, 163, Tekin, *Yavuz Sultan Selim'e…* , s. 30, 35
[373] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 107
[374] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 56, 85, 87
[375] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 132, Oransay, a.g.e. , s. 57
[376] Daloğlu, a.g.e. , s. 20
[377] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 61
[378] Tırışkan, a.g.e. , s. 35

geçilerek Irâk perdesinde karâr verdiğini yazmıştır.[379] Karadeniz ise, Râhatü'l-ervâh ve Hicâz-Irâk makamlarını tariflerini vermiş, Râhatü'l-ervâh'ın Uzzâl, Hicâz(-ı) Irâk'ın ise Hicâz makamlarını önce gösterdiğini tariflerinde belirtmiştir. Karadeniz'in tariflerinden ayrıca Hicâz(-ı) Irâk makâmının Râhatü'l-ervâh'dan farklı olarak, seyrin başında ırâk'a bugünkü anlayışla Hüzzâm beşlisi ile inilebileceği anlaşılmaktadır.[380] Bu düşünce Seydî ve müellifi belli olmayan edvâr'da yazılanlara biraz ters düşmektedir. Çünkü bu tariflere göre ırâk'a Hüzzâm beşlisi ile inebilecek tek makâm Râhatü'l-ervâh'dır.

B. Râhatü'l-ervâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

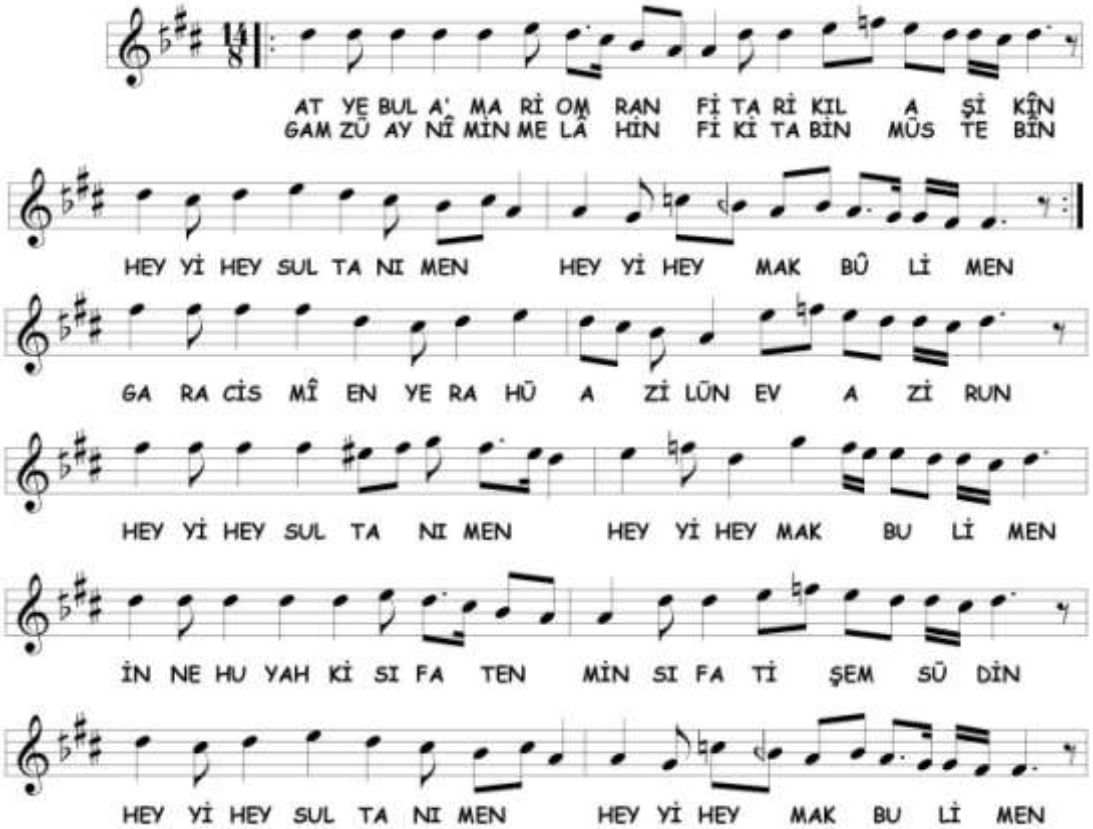

[379] Arel, a.g.e. , s. 168, Ezgi, a.g.e. , s. 169
[380] Karadeniz, a.g.e. , s. 126

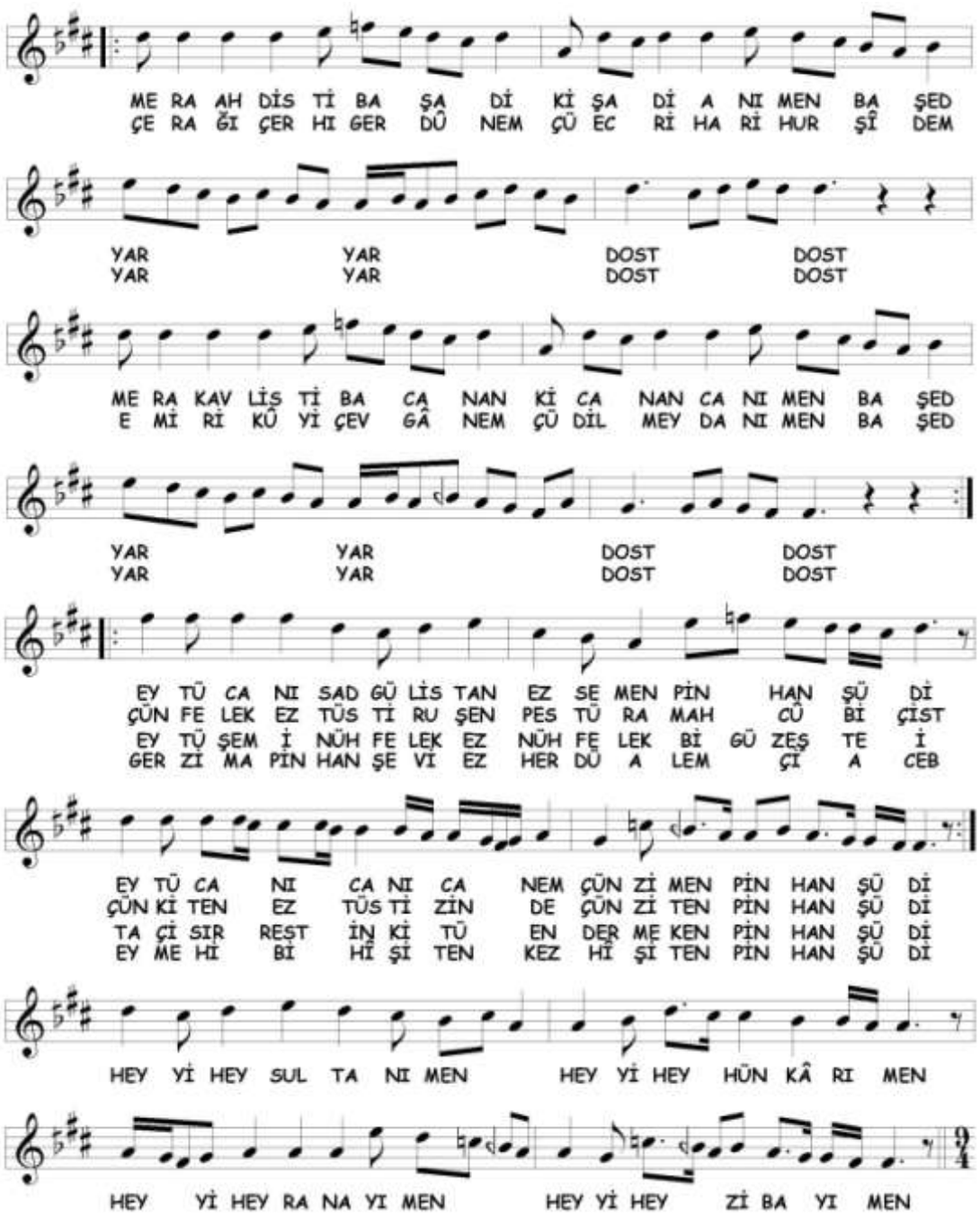

Birinci selâmda **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmı gösterilmiştir. Selâma nevâ perdesiyle başlanmıştır. Hicâz seslerinde dolaşıldıktan sonra çargâh ve segâh perdeleriyle ırâk'a inilerek karâr verilmiştir. Bunun dışında seyirde, acem perdesi ağırlıktadır. Fakat bunun yanında evc'de kalışlar da vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

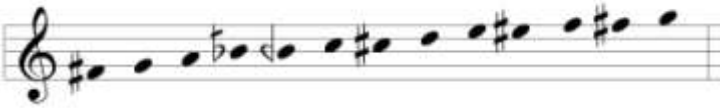

İkinci Selâm

2A

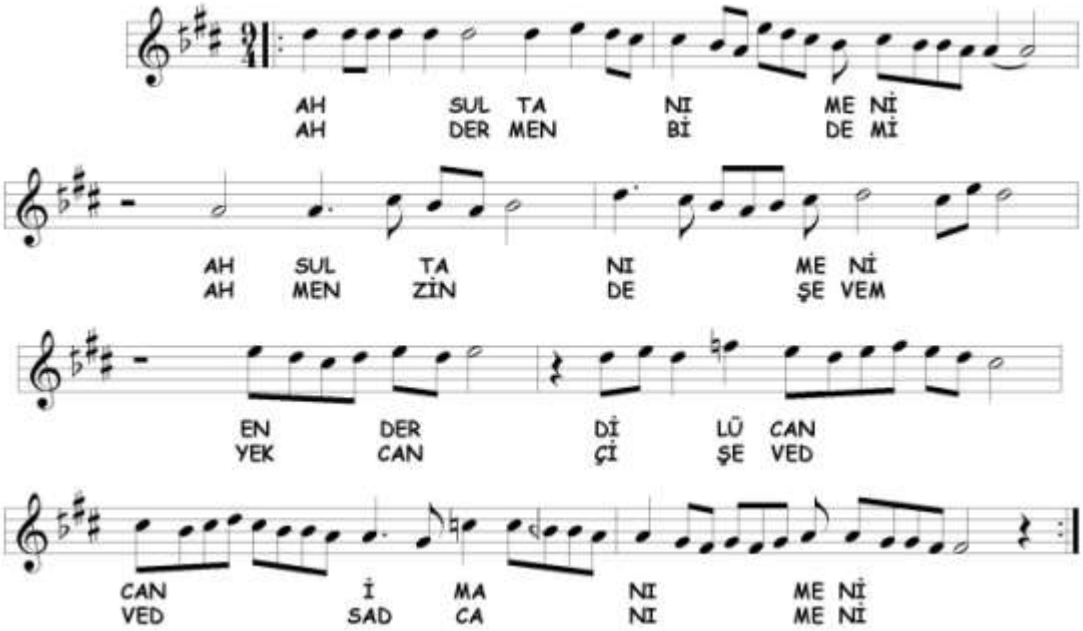

İkinci selâma **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmı ile başlanmıştır. 1A bölümünden farklı olarak seyirde evc ve yeden konumunda acem perdesi (mi#) kullanılmamıştır.

2B

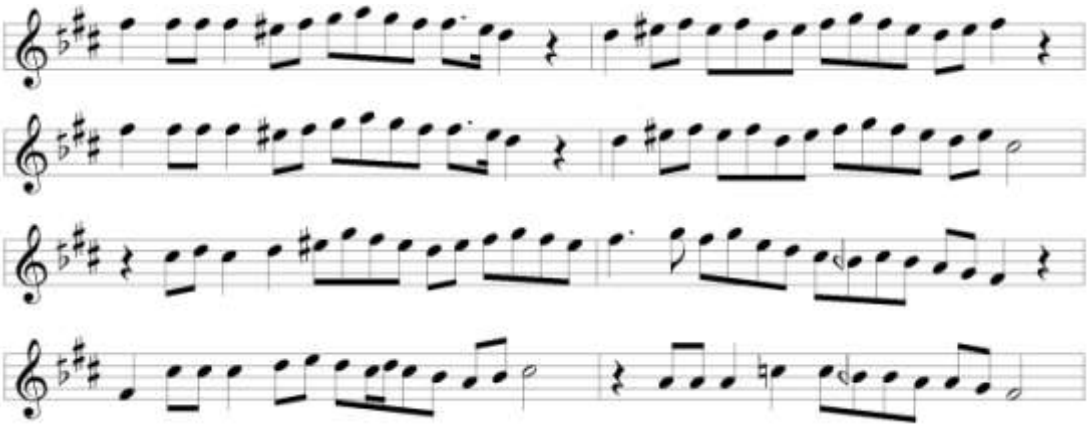

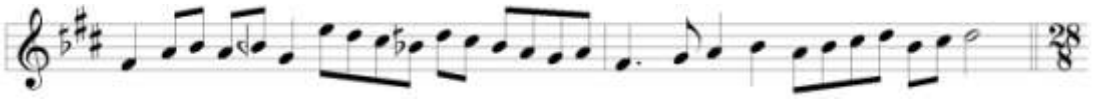

Yukarıdaki terennüme, Sabâ âyînindeki ikinci selâm terennümünün ilk üç satırı ile başlanarak **Ferâhnâk** makâmı gösterilmiştir. Farklı olarak acem yedeni kullanılmıştır. Karârdan sonra tekrar **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına dönülmüş, sonunda nevâ'da kalınarak üçüncü selâma geçilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak seyir muhayyer perdesine kadar genişletilmiş ve acem perdesi kullanılmamıştır.

Üçüncü Selâm

3A

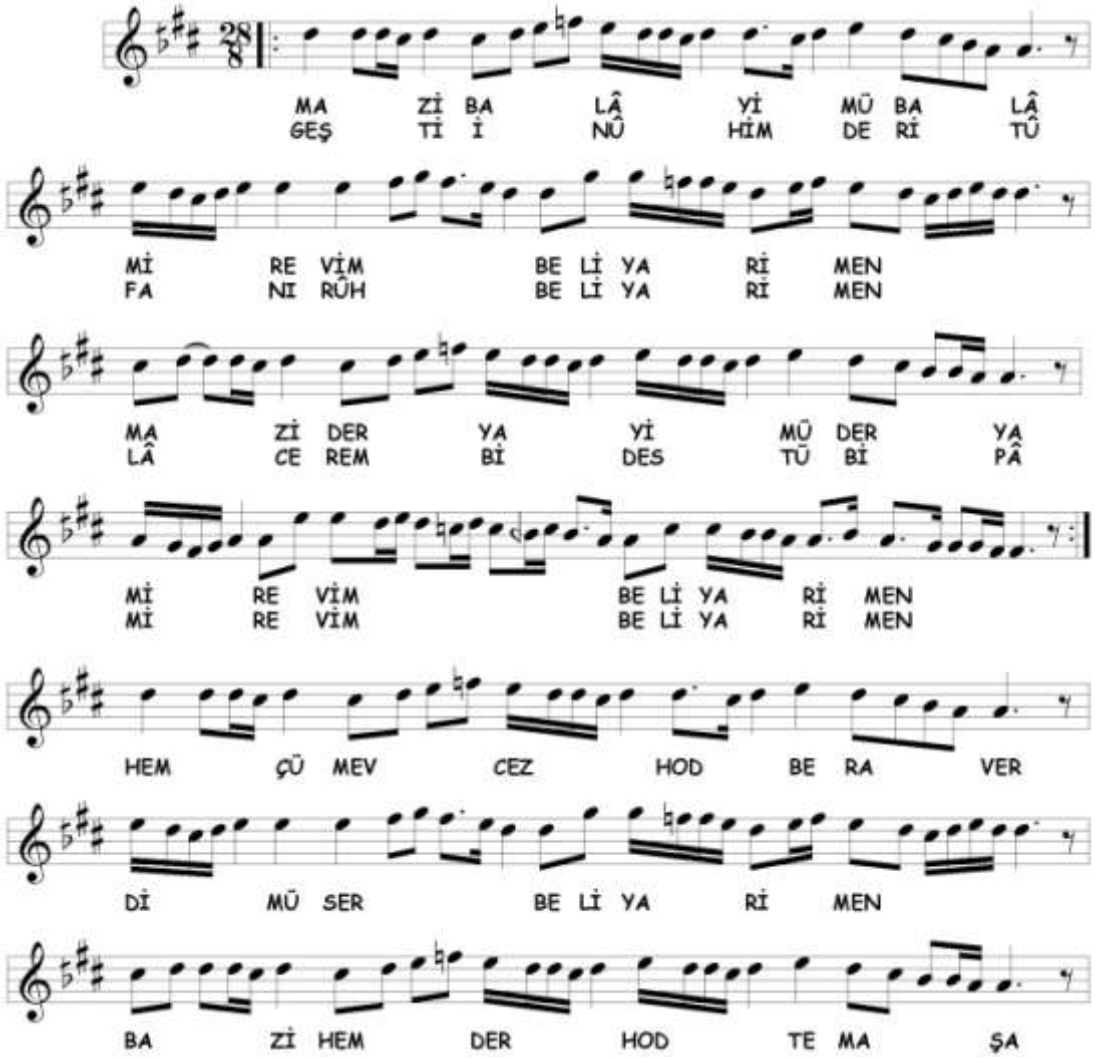

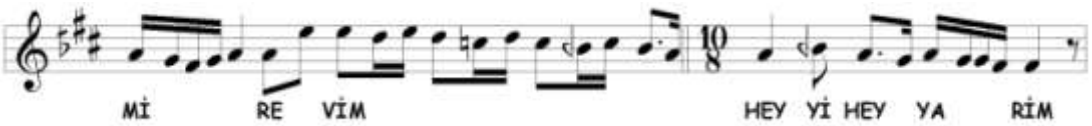

Üçüncü selâmda **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak yeden konumunda acem perdesi seyirde kullanılmıştır.

3B

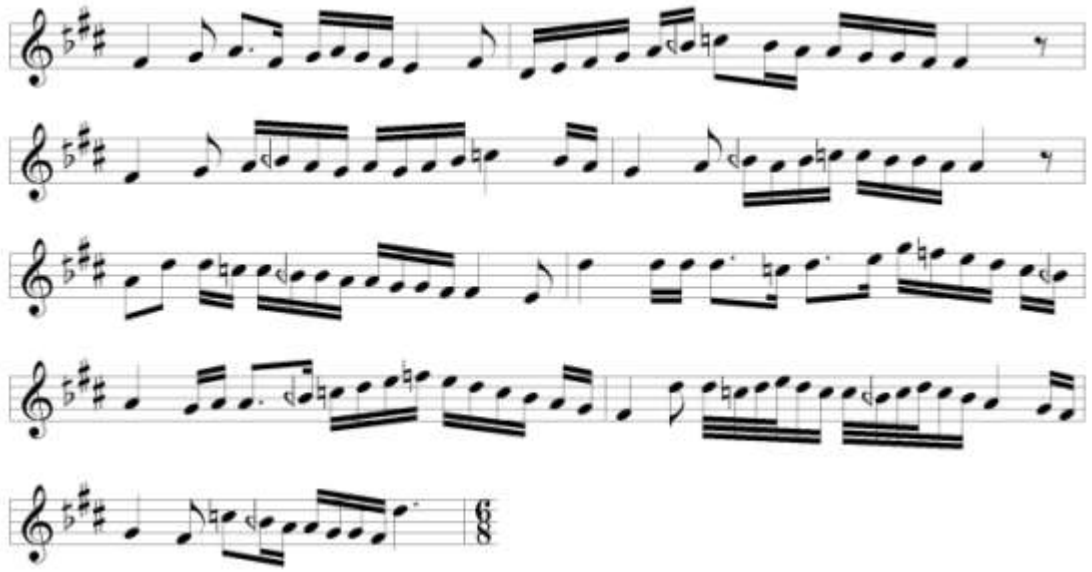

Terennüm bölümünde **Irâk** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde Irâk dizisinde dolaşılmış, fakat evc yerine acem perdesi kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

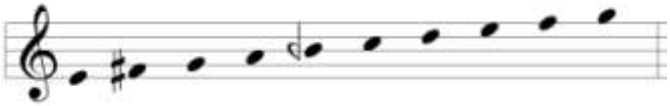

3C

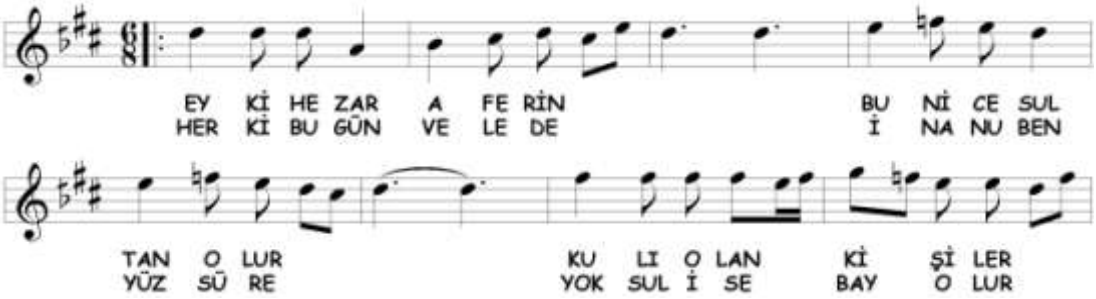

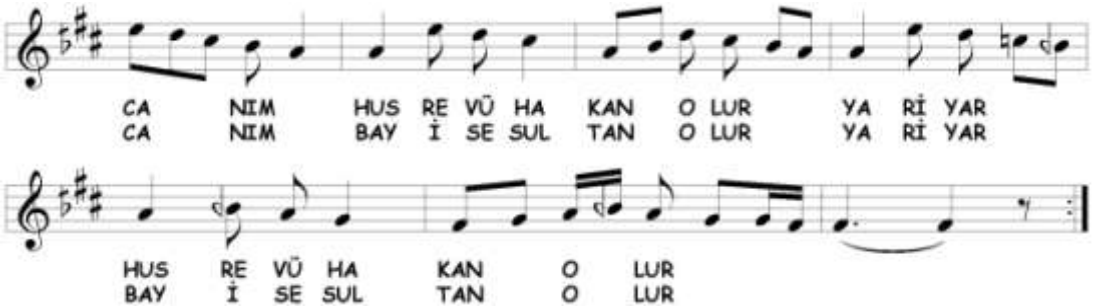

Tekrar **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına dönülmüştür. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Farklı olarak yeden konumunda olan acem perdesi seyirde kullanılmamıştır.

3D

Buradaki terennüm bölümü Künhî Dede'nin Hicâz Âyînindeki 3D bölümü ile aynıdır. **Hicâz** makâmı gösterilmektedir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

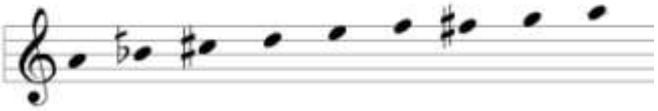

3E

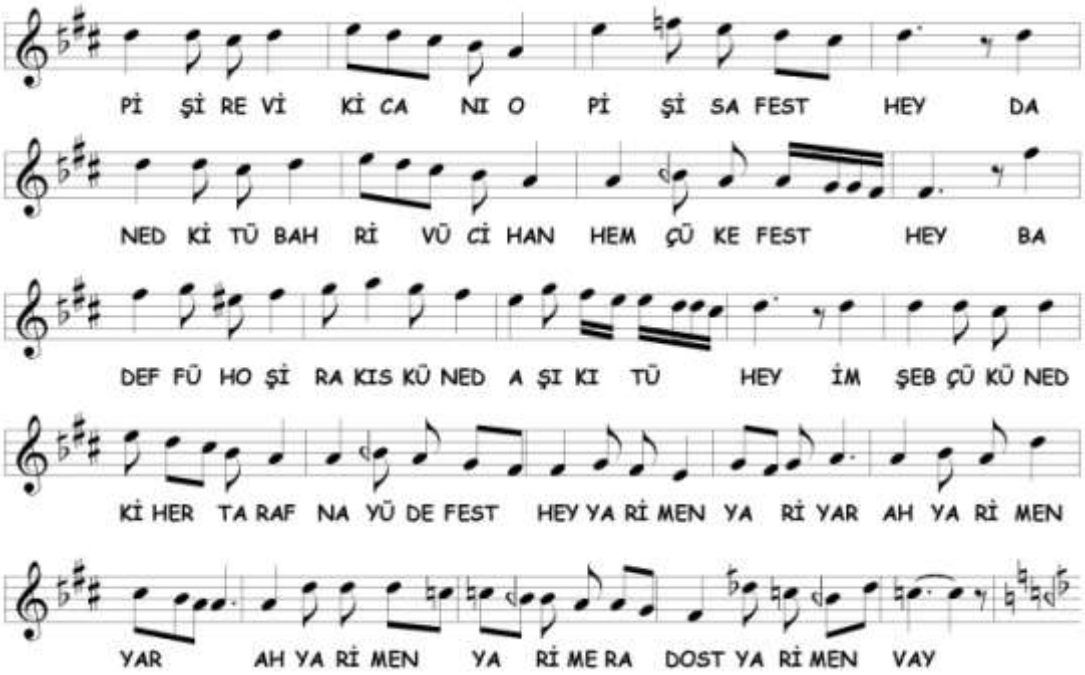

Râhatü'l-ervâh veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına geçilmiştir. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Sonunda, karâr verildikten sonra hicâz perdesi alınarak çargâh'da kalınmıştır.

3F

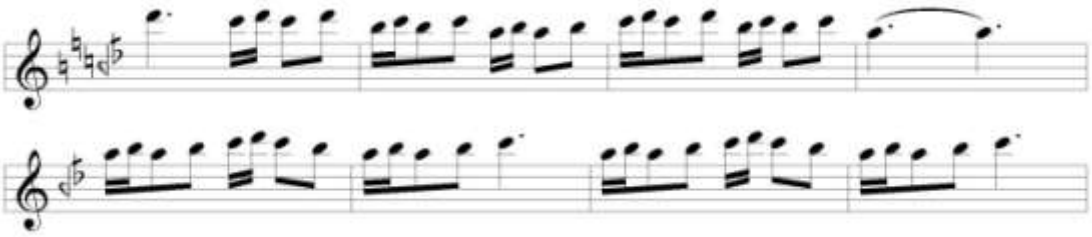

Terennüm bölümünde **muhayyer üzerinde Sabâ** makâmı gösterilmektedir.[381] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

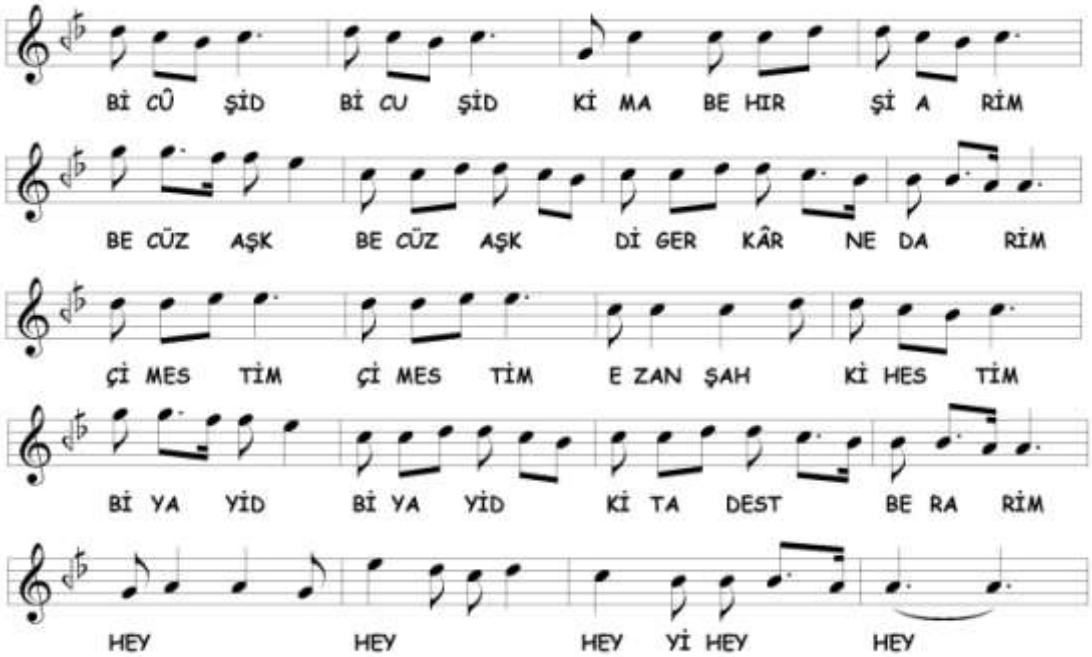

[381] Terennüm bölümünde Nühüft âyîni 3F bölümündeki terennümün son sekiz ölçüsü ile aynı görünmesine rağmen tiz nevâ olarak yazılan birinci satır burada tiz hicâz olarak yazılmıştır. Aynı ezgi bu âyînin 3H bölümünde de vardır. Orada nevâ perdesi alınmıştır.

3G bölümünde **Sabâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Sabâ dörtlüsünde dolaşılarak karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

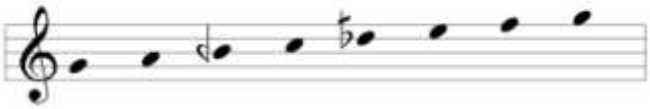

3H

Terennüm bölümü Nühüft âyînindeki 3F bölümünün bir oktav pestinden yazılmış halidir. **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ Perîşân** makâmında dolaşıldıktan sonra tekrar **Sabâ** karâr verilmiştir. Nühüft âyîninden farklı olarak çargâh'da kalınmamış gerdâniye perdesine çıkılarak 3I bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

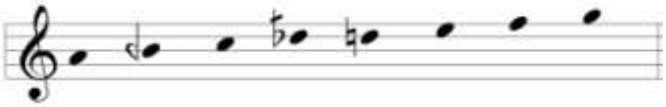

3I

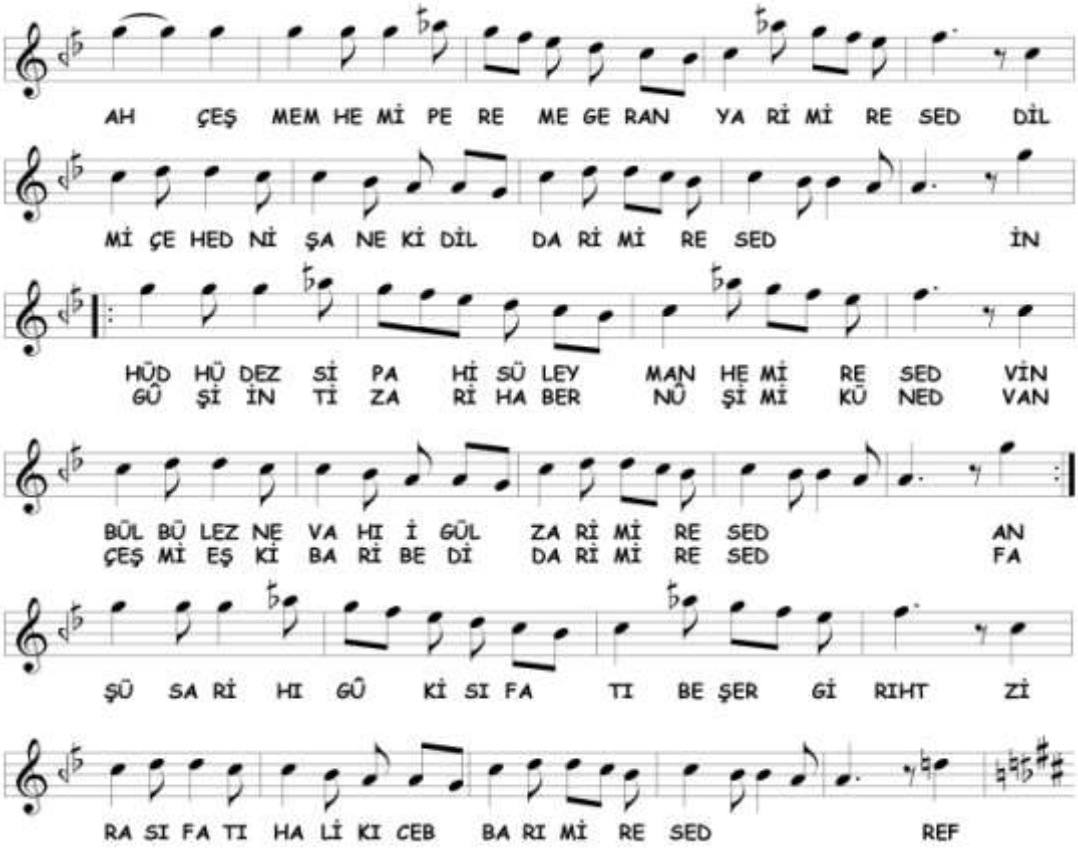

Sabâ makâmına devam edilmektedir. Bu defa şehnâz perdesi de alınarak acem'de kalınmış ve çargâh'a Hicâz'lı inişler yapılmıştır. Nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

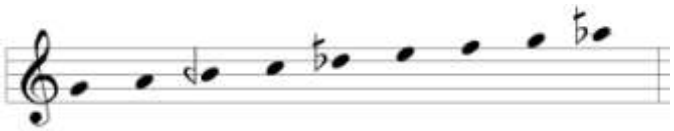

3İ

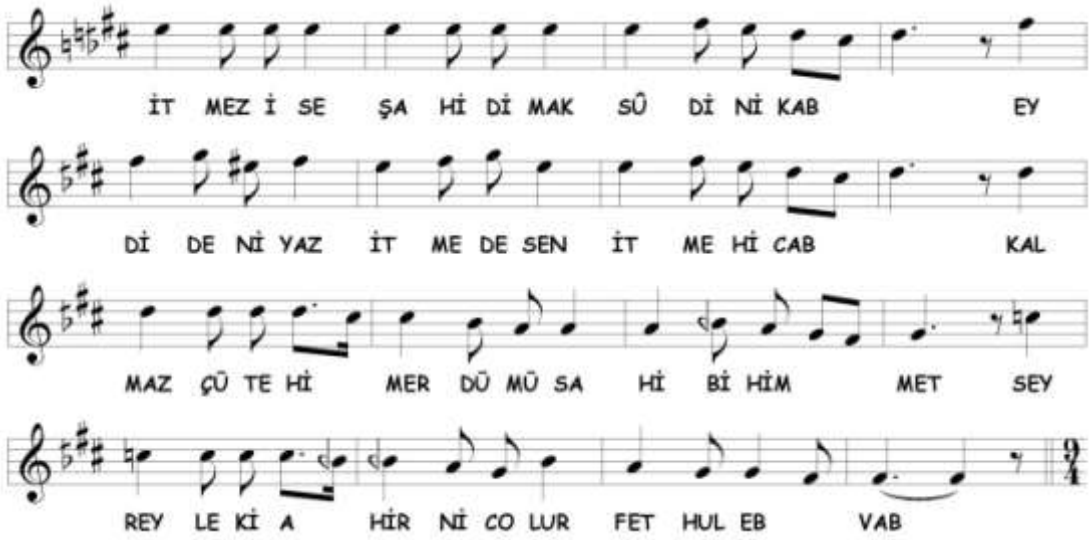

Üçüncü selâm **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmıyla bitirilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak acem perdesi seyirde kullanılmamıştır.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmında seyredilmiştir.

B. Râhatü'l-ervâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 6 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Ferâhnâk
2. Hicâz
3. Irâk
4. Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk
5. Sabâ (yerinde ve muhayyer üzerinde)
6. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Râhatü'l-ervâh Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk	Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk Ferâhnâk	Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk Irâk Hicâz Sabâ (yerinde ve muhayyer üzerinde) Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân	Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk

14. HÜSEYİN FAHREDDİN DEDE'NİN (03.10.1854-16.09.1911) ACEM-AŞÎRÂN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Acem-Aşîrân Makâmı

Acem-Aşîrân tarifine ilk olarak Kantemiroğlu'nda rastlıyoruz. Kantemiroğlu'na göre makam, Acem makamının terkîbidir. Gerek ince sesli gerek kalın sesli perdelerde Acem makamı gibi hareket edip acem-aşirân perdesinde karâr kılar.[382] Eski edvâra göre açıkladığı Acem-Aşîrân makâmının karâr perdesi farklıdır. Bu tanıma göre, ince sesli perdelerde Acem gibi hareket edip nerm hüseynî (hüseynî-aşîrân) perdesinde karâr verir.[383] Artin, Kantemiroğlu'ndan farklı olarak inişte çargâh'dan dügâh'a veya rast'a atlamış arada segâh veya kürdî perdesinin basılacağını göstermemiş ve yegâh'a kadar seyri genişletmiştir. Karâr perdesi yine acem-aşîrân'dır.[384] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde, Acem-Kürdî makamı anlatıldıktan sonra nerm acem (acem-aşîrân) perdesiyle aşîrânda karâr verilirse Acem-Aşîrân olacağı yazılmıştır.[385] Hızır Ağa, Nâsır Dede ve Hâşim Bey tarifleri, Kantemiroğlu'nun tarifinden pek farklı değildir.[386] Her ikisinde de önce Acem makâmı gösterilmektedir. Uz, bu tarife ek olarak kürdî perdesini de seyre katmıştır.[387] Rauf Yektâ, dik kürdî ve dik sünbüle perdelerini kullanarak, hüseynî-aşîrân'dan tiz hüseynî'ye kadar makâmın perdelerini vermiştir.[388] Arel ve Ezgi'ye göre makam Çargâh makâmının acem-aşîrân üzerindeki şeddidir.[389] Karadeniz, aynı perdeleri vererek ek olarak karâra doğru hüseynî yerine bazen nim hisar perdesinin kullanıldığını ve karâr esnasında hüseynî-aşîrân perdesinin de gösterildiği yazmaktadır.[390]

Yukarıdaki tariflere bakıldığında karâr perdesi ve seyir bakımından dört çeşit Acem-Aşîrân makâmı görüyoruz. Birincisi, Kantemiroğlu'nun açıkladığı eskiye ait olanıdır. Acem gibi hareket ederek aşîrân'da karâr verir. İkincisi, Esseyyid'in tarifidir.

---

[382] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 105
[383] Tura, a.g.e. , s. 150
[384] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 42
[385] Daloğlu, a.g.e. , s. 22
[386] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 110, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 47, Tırışkan, a.g.e. , s. 37
[387] Oransay, a.g.e. , s. 7
[388] Yektâ, a.g.e. , s. 71
[389] Arel, a.g.e. , s. 283, Ezgi, a.g.e. , s. 237
[390] Karadeniz, a.g.e. , s. 81

Kantemiroğlu tarifinden farklı olarak kürdî perdesini de seyre eklemiş ve yine aşîrân'da karâr vermiştir. Üçüncüsü, Kantemiroğlu, Hızır Ağa, Nâsır Dede ve Hâşim Bey'in tarifleridir. Acem başlayıp acem-aşîrân perdesinde karâr verir. Kürdî perdesi seyirde belirtilmemiştir. Dördüncüsü ise, Kâzım Uz, Rauf Yektâ, Arel, Ezgi ve Karadeniz'in tarifleridir ki önceki tarife ek olarak kürdî perdesi de seyre katılmıştır. Biz, seyirlere makâm ismi koyarken, aşîrân'da karâr veren çeşidini yok sayarak, Acem makâmının acem-aşîrân perdesinde karâr vermesine, *birinci nevî Acem-Aşîrân*, kürdî perdesi ile karâra gitmesine de *ikinci nevî Acem-Aşîrân* adını verdik.

B. Acem-Aşîrân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili[391]

Birinci Selâm

1A

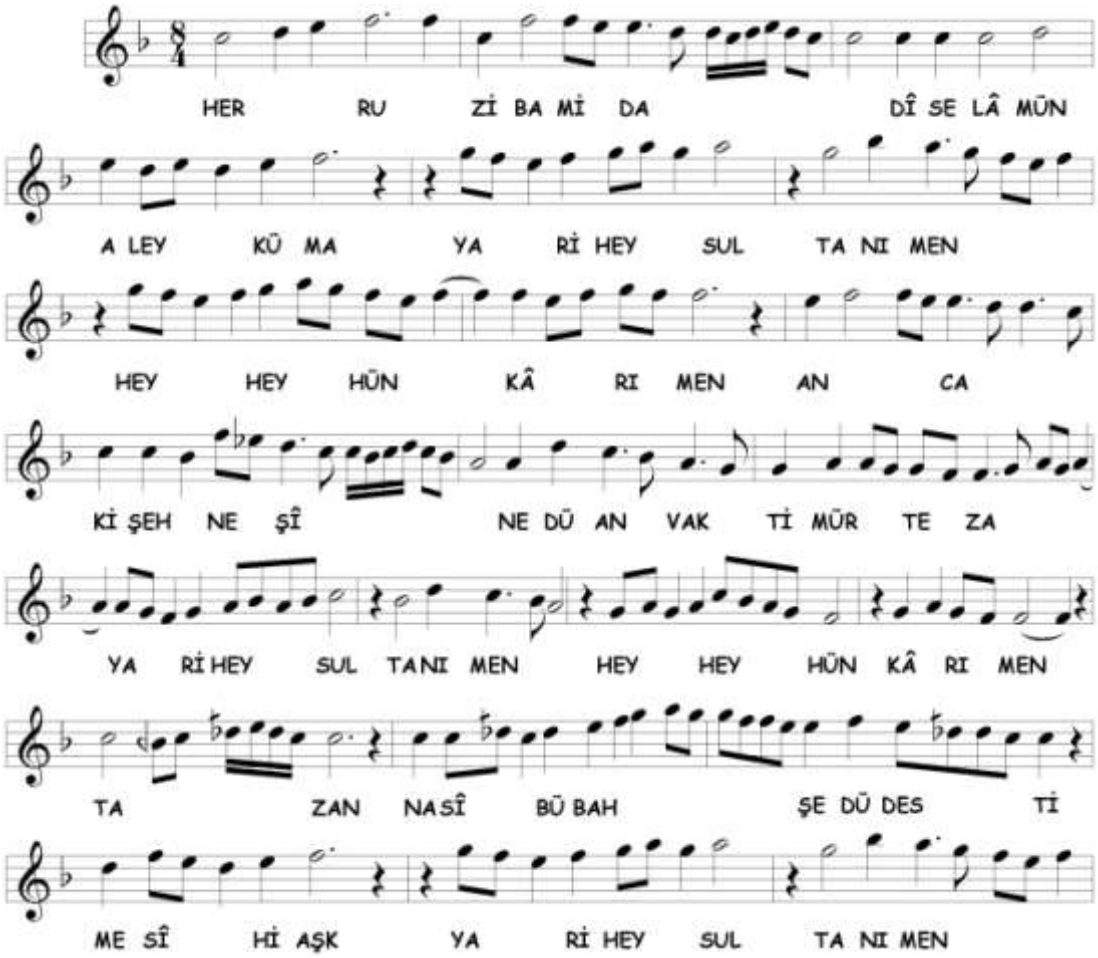

[391] Kaynak notada donanımda dik kürdî ârızası vardır. Biz kürdî olarak yazdık.

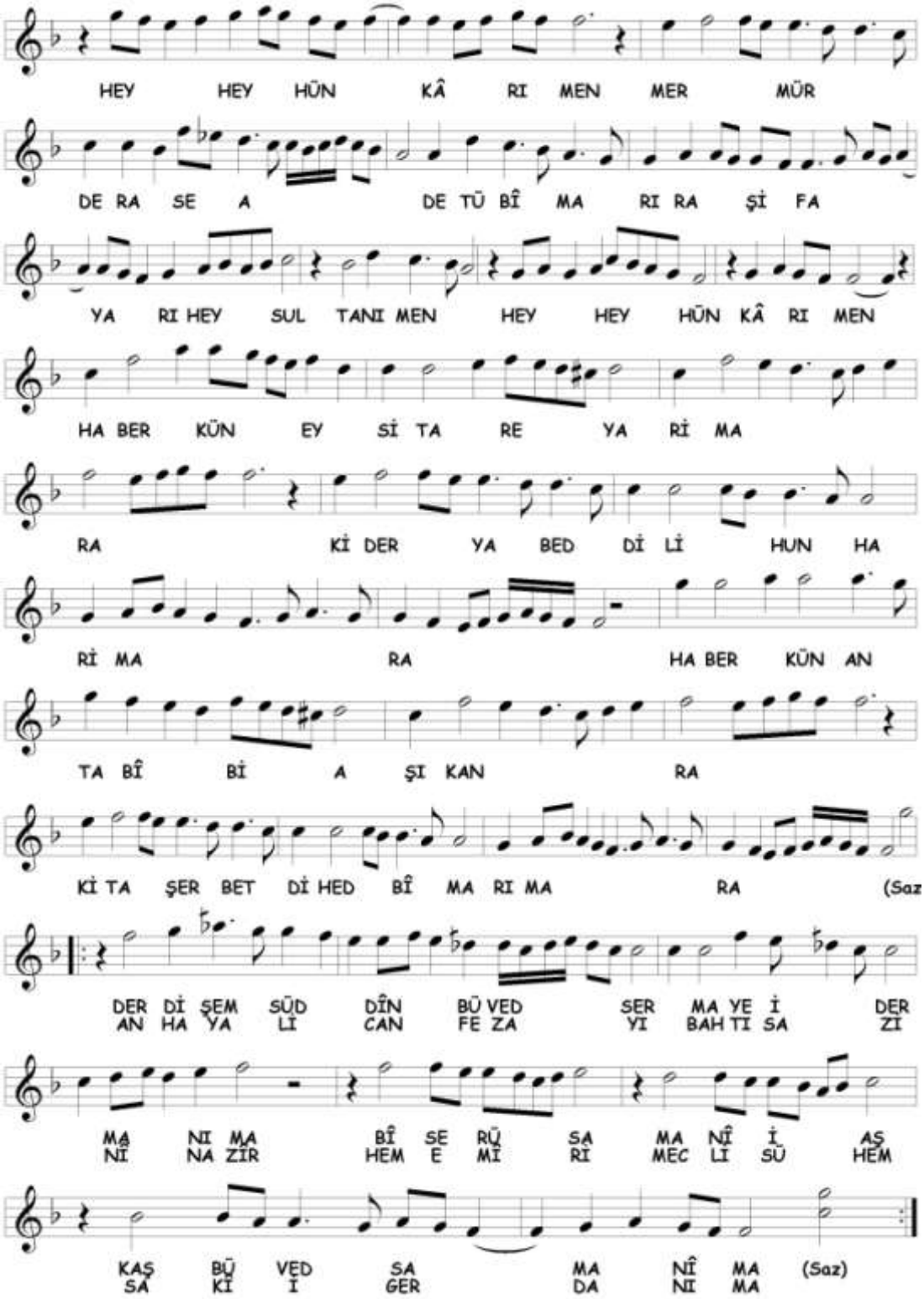

Birinci selâma çargâh civarından girilmiştir. Acem ve çargâh perdelerinde kalışlardan sonra nim hisâr perdesi ile dügâh'da Kürdî'li kalınmış, oradan acem-aşîrân perdesine inilerek ikinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmı gösterilmiştir. Seyirde

ayrıca, ikinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyrin devamı da aynı üslupla işlenmiş farklı olarak nevâ'da Bûselik'li kalış yapılmış ve ikinci nevî Çargâh makâmı geçkisinde şehnâz perdesi de seyre katılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

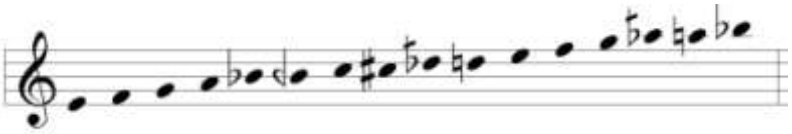

1B

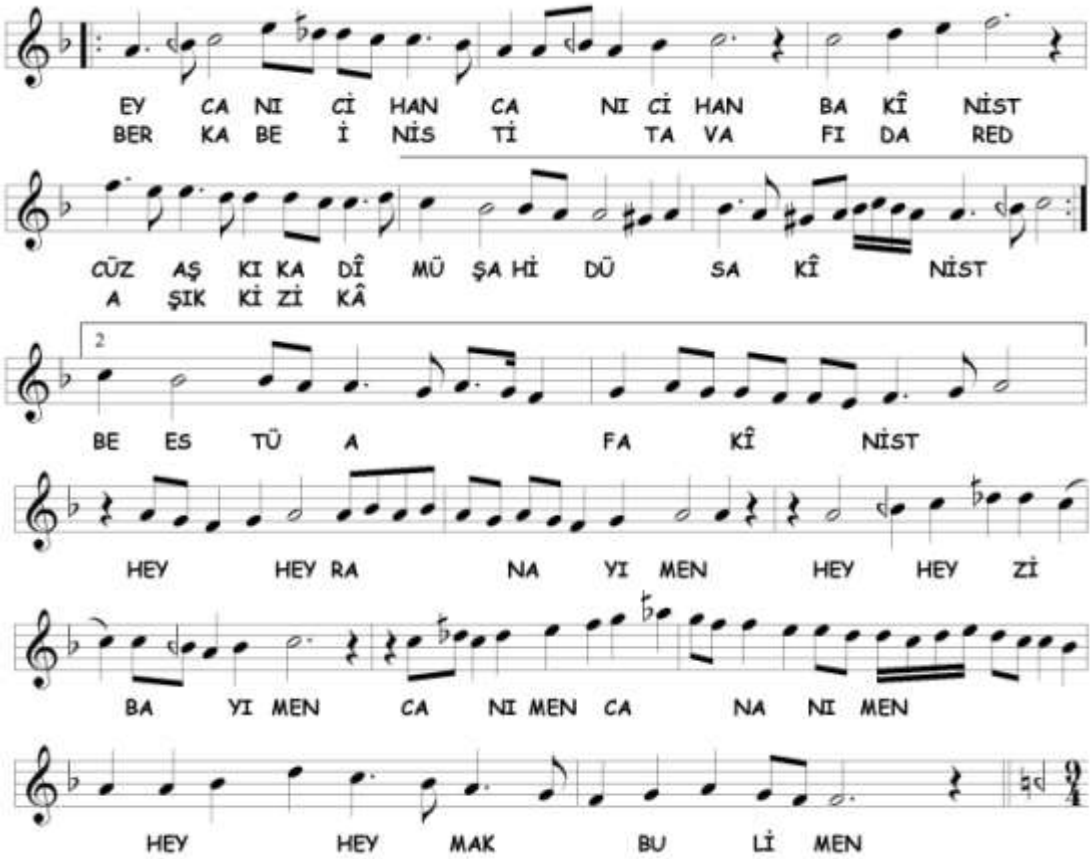

Birinci selâm ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmıyla sonlandırılmıştır. Birinci dolapta ikinci nevî **Dügâh** makâmı üslûbuyla dügâh'da kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

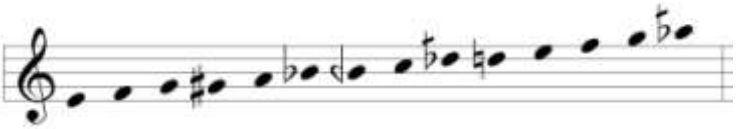

İkinci Selâm

2A

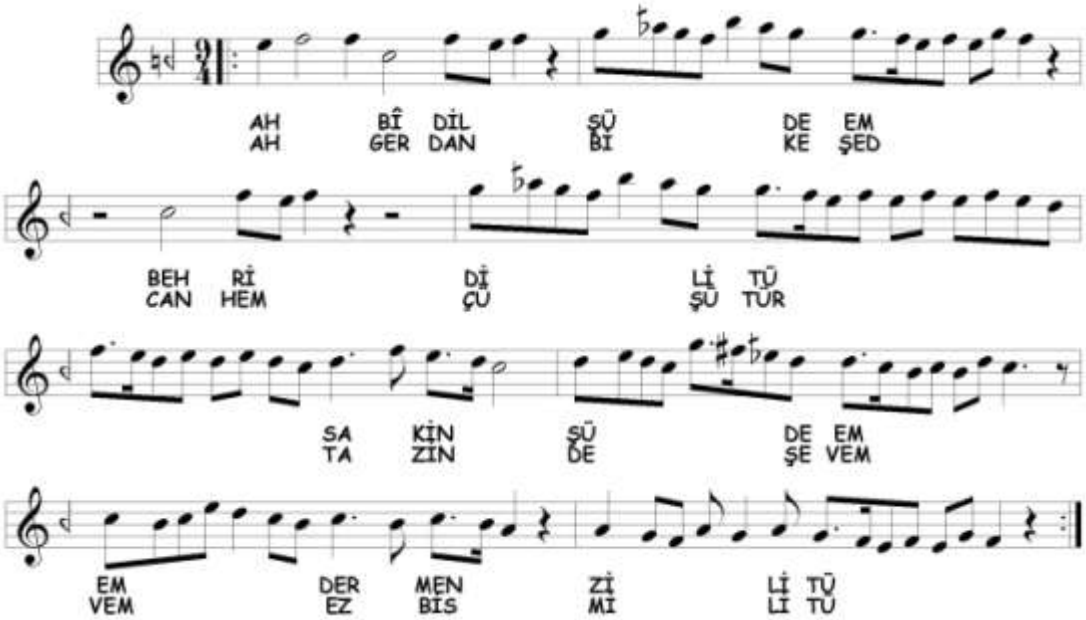

İkinci selâma birinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmıyla devam edilmektedir. Ana seyirden farklı olarak Acem ve çargâh üzerinde Nikrîz'li kalış yapılmış[392], dügâh'a Uşşâk'lı inildikten sonra acem-aşîrân'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

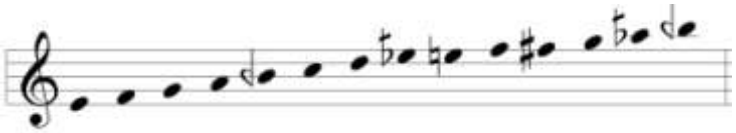

2B

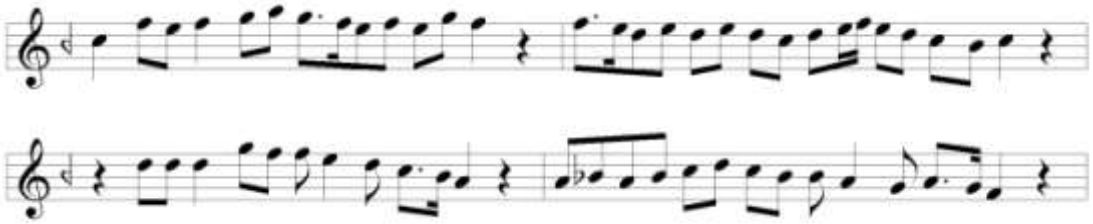

[392] Kaynak notada dik sünbüle kullanılmıştır. Nim şehnâz ve sünbüle perdelerinin alındığını düşünürsek acem'de Bûselik'li kaldığı anlaşılır. Aynı ezgiden yazılmış dördüncü selâmda ise şehnâz perdesi yoktur. Acem perdesinde Çargâh'lı kalınmıştır. Heper notasında acem'de Nikrîz görünmektedir. Genel olarak icrâlarda da Nikrîz okunduğu için biz de buna uygun yazmayı uygun gördük.

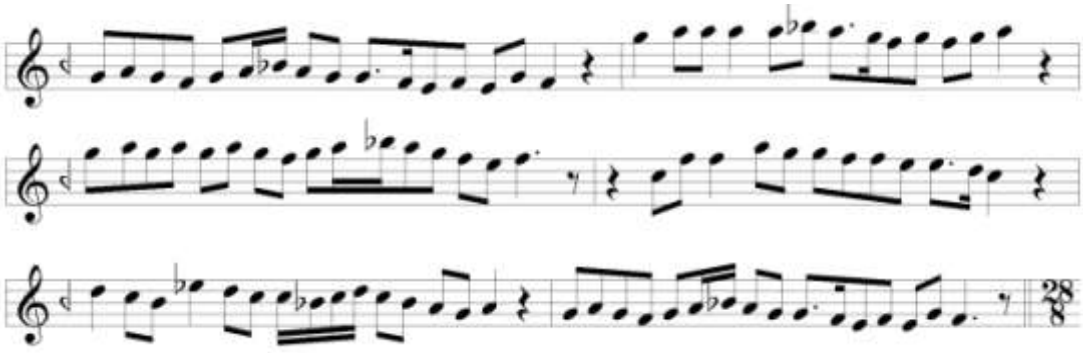

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmına devam edilmektedir. Bu defa Acem makâmı gösterildikten sonra kürdî perdesi alınarak karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

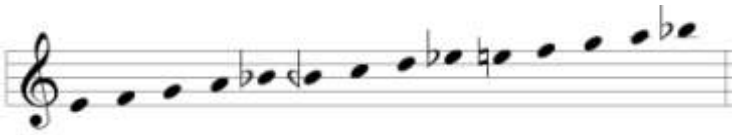

Üçüncü Selâm

3A

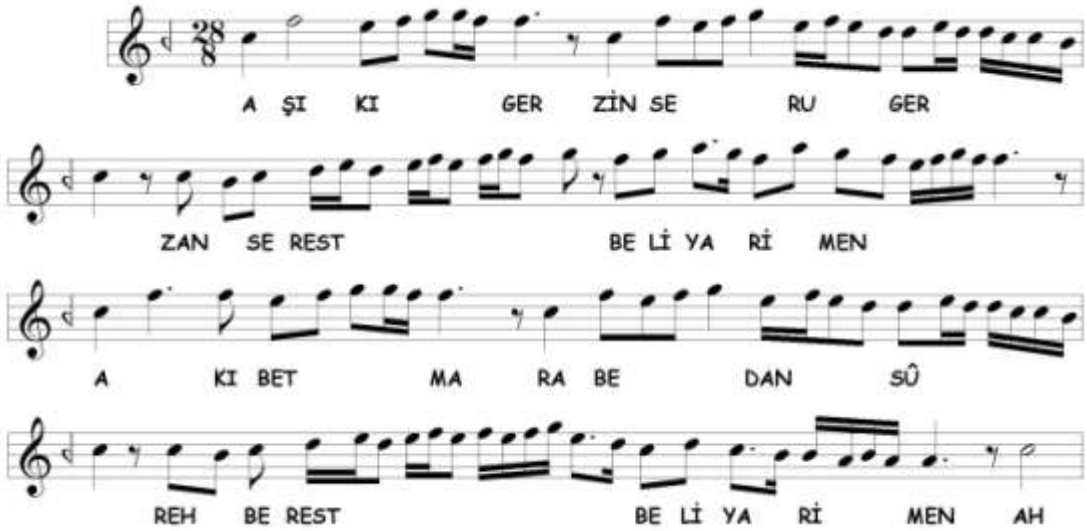

Üçüncü selâma **Acem** makâmı ile başlanmıştır. Acem perdesinde kalışlardan sonra dügâh'a Uşşâk'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

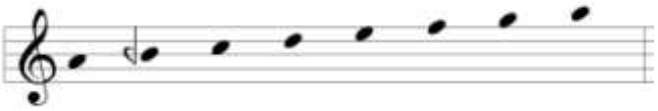

3B

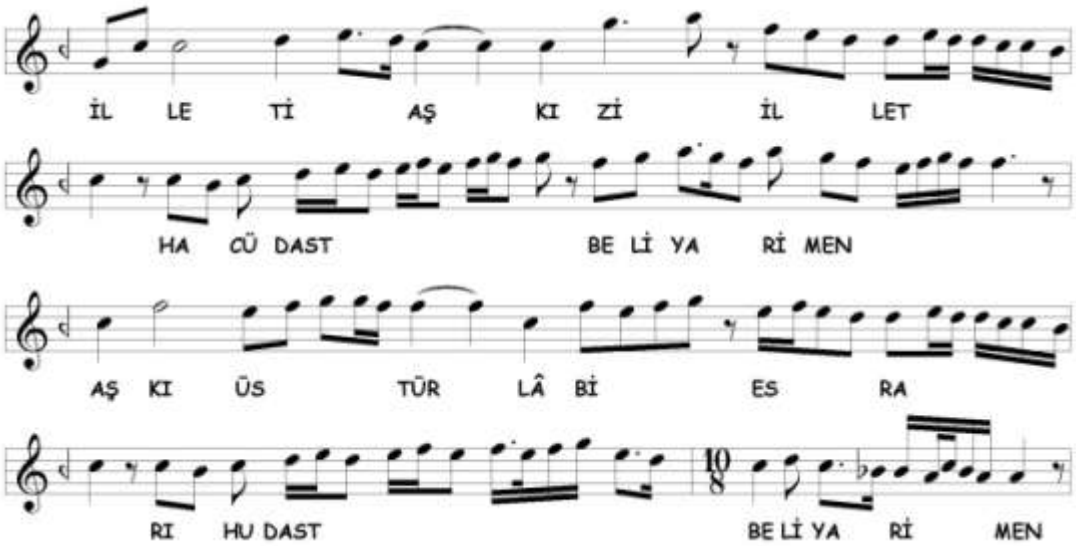

3B bölümünde **Acem-Kürdî** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Acem ve çargâh'da kalışlardan sonra kürdî perdesi ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

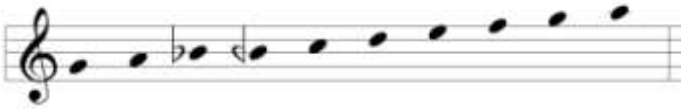

3C

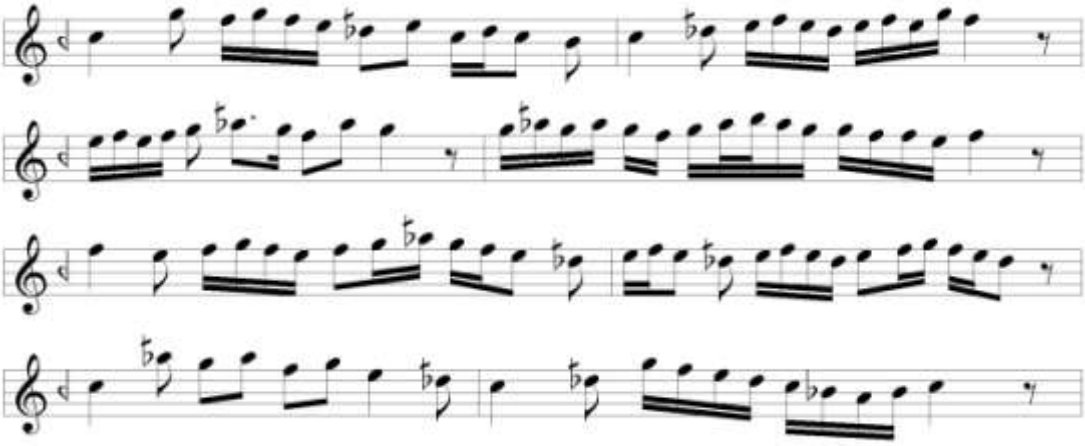

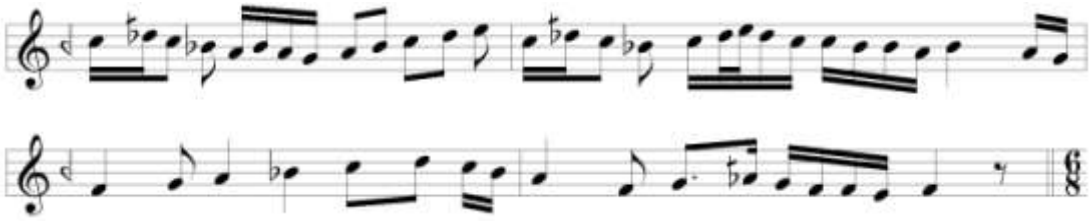

Yukarıdaki terennüm bölümü, Sernâyî Mehmed Said Dede Efendi'ye ait (ö.1855) **Şevkefzâ** (ikinci nevî) *Saz Semâî*'nin birinci hânesi ve mülâzimesidir. Çargâh üzerinde Zengüle dizisinde dolaşıldıktan sonra hicâz ve kürdî perdeleri kullanılarak seyre devam edilmiş ve kürdî'de kısa bir kalış yapıldıktan sonra zengüle perdesi ile acem-aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

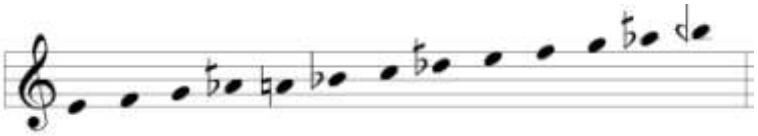

3D

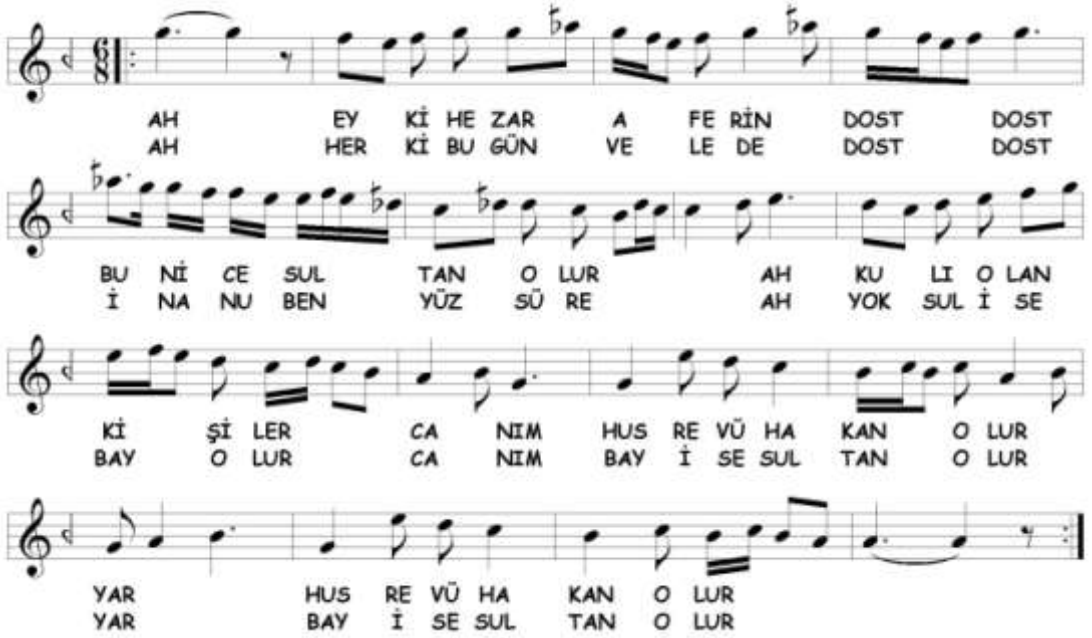

İkinci nevî **Çargâh** makâmında dolaşıldıktan sonra ikinci nevî **Bayâtî** sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

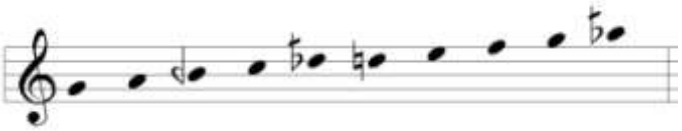

3E

Buradaki terennüm Sabâ âyîninin 3F bölümündeki terennüm ile aynıdır. Birinci nevî **Bayâtî** makâmı gösterilmektedir. Farklı olarak sonunda dügâh'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

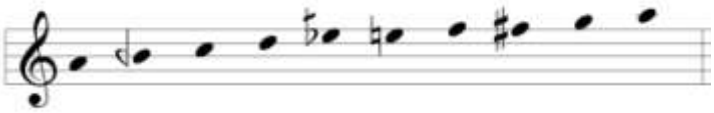

3F

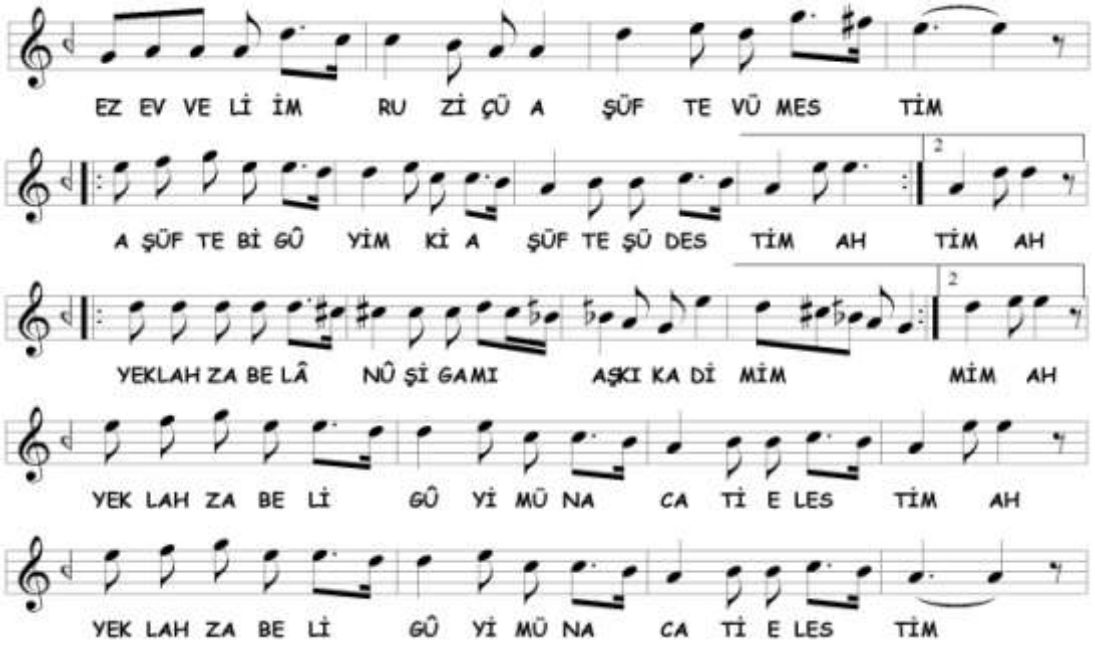

Hüseynî makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyrinde **Nikrîz** geçici geçkisi kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

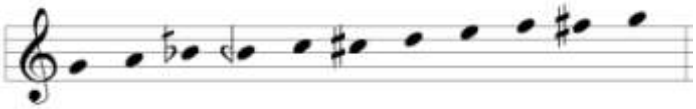

3G

Buradaki terennüm, Uşşâk âyîninin 3I bölümündeki terennüm ile aynıdır. **Gerdâniye** makâmına geçilmiştir. En sonunda gerdâniye açılarak 3H bölümüne bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

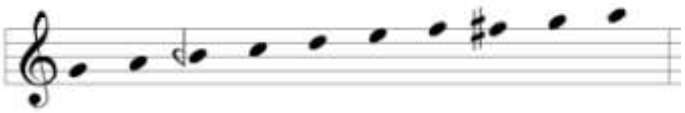

3H

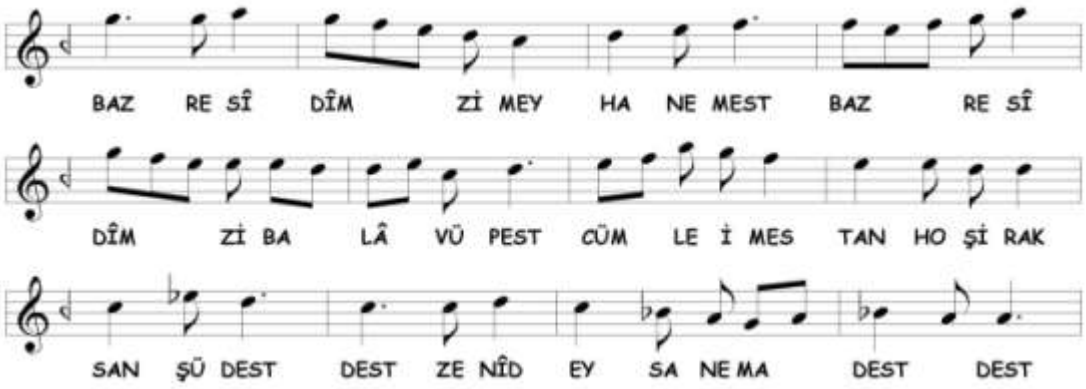

Acem-Kürdî makâmına geçki yapılmıştır. Karâra nim hisâr perdesi alınarak gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

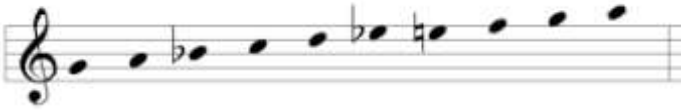

3I

Terennüm bölümü Nühüft âyînindeki 3F bölümünün küçük farklılıklarla bir oktav pestinden yazılmış halidir. **Sabâ-Uşşâk** veya **Sabâ-Perîşân** makâmı gösterilerek **Sabâ** karâr verilmiş ve çargâh açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

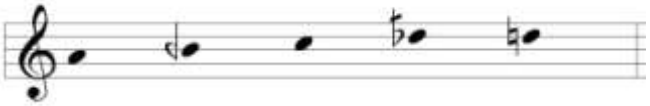

3İ

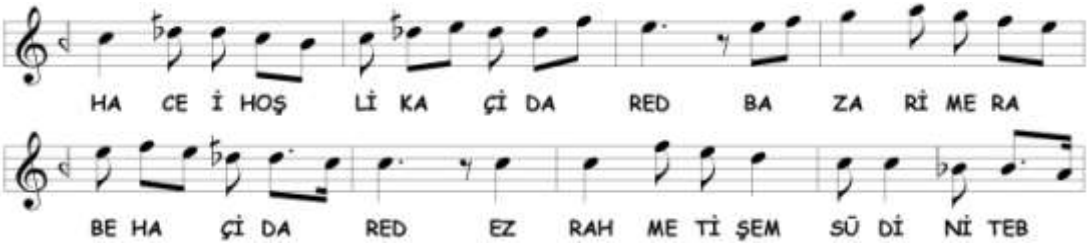

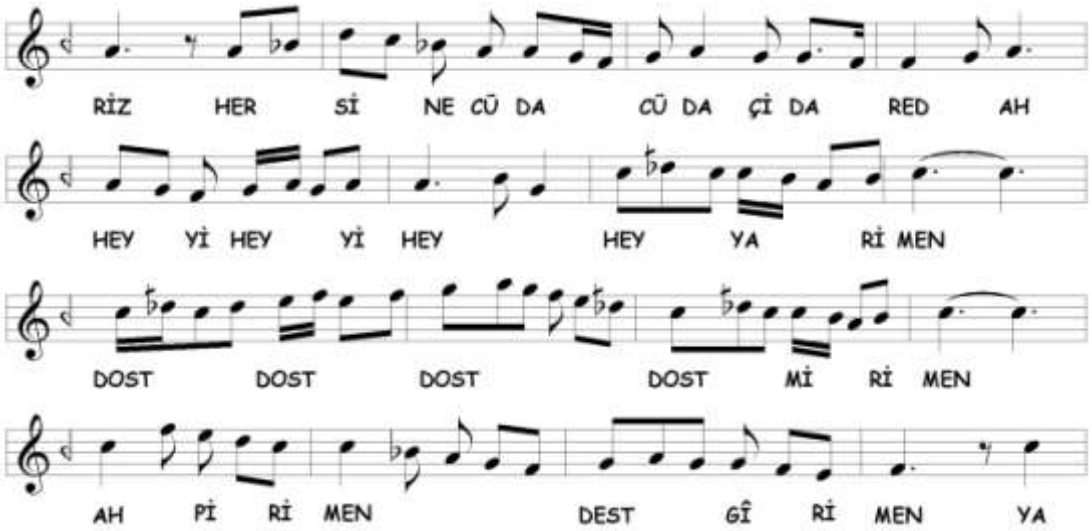

Bu bölümde ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmı işlenmektedir. İkinci nevî Çargâh makâmı seslerinde gezinildikten sonra Acem-Aşîrân dizisiyle acem-aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

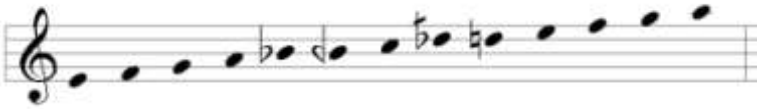

3J

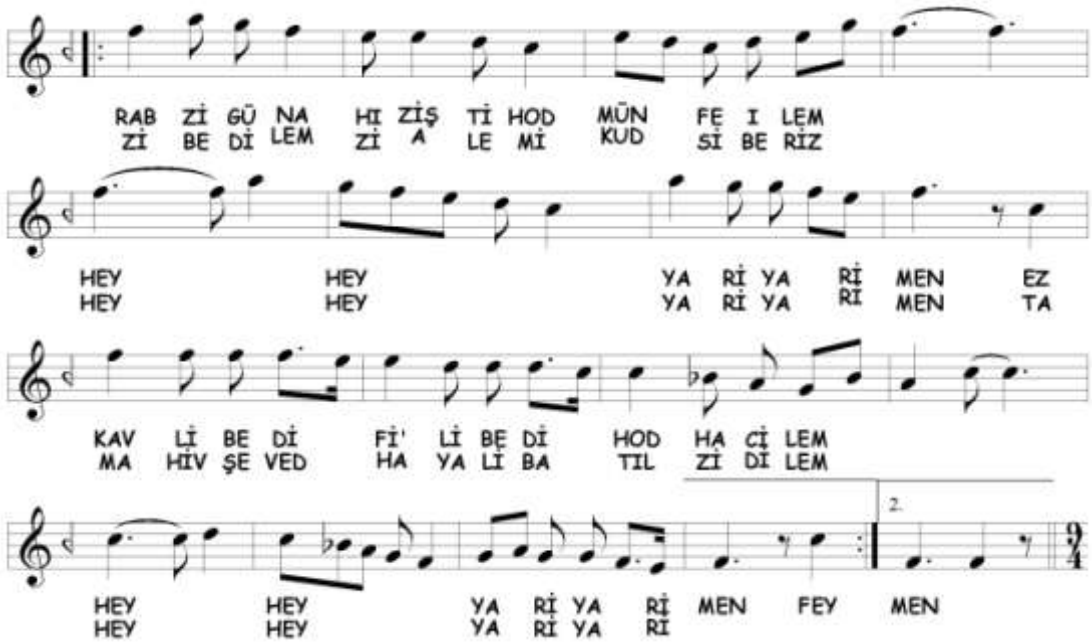

Üçüncü selâm ikinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmı ile sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

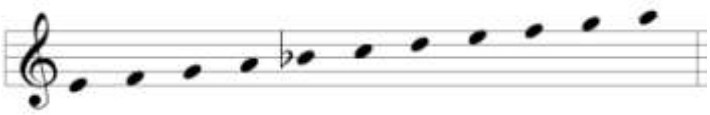

Dördüncü Selâm

2A bölümü ile aynı ezgidir. Birinci nevî **Acem-Aşîrân** makâmı işlenmektedir.

C. Acem-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 15 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Acem-Aşîrân (birinci nevî)
3. Acem-Aşîrân (ikinci nevî)
4. Acem-Kürdî
5. Bayâtî (birinci nevî)
6. Bayâtî (ikinci nevî)
7. Dügâh (ikinci nevî)
8. Gerdâniye
9. Çargâh (ikinci nevî)
10. Hüseynî
11. Nikrîz
12. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
13. Sabâ
14. Şevk u Tarâb (ikinci nevî)
15. Şevkefzâ (ikinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Acem-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Acem-Aşîrân (ikinci nevî) Çargâh (ikinci nevî) Dügâh (ikinci nevî) Şevk u Tarâb (ikinci nevî)	Acem-Aşîrân (birinci ve ikinci nevî)	Acem Acem-Kürdî Şevkefzâ (ikinci nevî) Çargâh (ikinci nevî) Bayâtî (birinci ve ikinci nevî) Hüseynî Nikrîz Gerdâniye Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân Sabâ Şevk u Tarâb (ikinci nevî) Acem-Aşîrân (ikinci nevî)	Acem-Aşîrân (birinci nevî)

15. BOLÂHENK NÛRİ BEY'İN (1834-1910/11) BÛSELİK MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŞERÎFİ

A. Bûselik Makâmı

Bûselik makâmı Safiyüddîn, Merâgî, Alişâh ve Şirvânî'de, yegâh üzerinde bugünkü Kürdî dörtlüsüne Kürdî beşlisinin eklenmesiyle oluşur. Şirâzî bu dizinin sonuna pestteki dörtlüyü de ekleyerek alanı genişletmiştir.[393] Lâdikli rast üzerinde bugünkü Bûselik beşlisinin perdelerini verirken.[394] Hızır bin Abdullâh, rast, dügâh, çargâh, nevâ, evc, gerdâniye ve muhayyer perdelerini vermiştir.[395] Seydî, sadece karâr perdesinin dügâh olduğunu yazmıştır.[396] Tirevî, seyirde ve karâr'da Hüseynî gibi olduğunu fark olarak segâh yerine çargâh'a yakın olan perdenin (bûselik) kullanıldığını yazmaktadır.[397] Kantemiroğlu, makâmı dügâh'dan başlatmış ve makâmın bûselik perdesini kullanarak yukarı ve aşağı perdelere Hüseynî gibi hareket ettiğini yazmıştır. Seyir, yegâh'dan tiz hüseynî'ye kadar genişleyebilmektedir.[398] Nâyî Osman Dede'de şûbelerde geçer. Hüseynî makamının şubesidir.[399] Artin, makâmın seyrini, bûselik perdesini alarak rast ve acem perdeleri arasında sınırlamıştır.[400] Bu seyrin Kantemiroğlu'ndan farkı acem perdesinin kullanılmasıdır. Nâsır Dede, makâmı hüseynî perdesinden başlatmış ve karârda zengüle yedenini de kullanmıştır. Tize doğru genişlemede Artin'de olduğu gibi acem perdesini kullanmıştır. Nâsır Dede ayrıca makam üzerinde görüş ayrılığının, zengüle perdesinin katılması konusunda olduğunu belirtir.[401] Kâzım Uz, Nâsır Dede'nin bilgilerini verir.[402] Hâşim Bey, seyri bûselik'ten başlatmış Nâsır Dede ile aynı perdeleri vermiştir.[403] Rauf Yektâ Bey, rast perdesinden muhayyer'e kadar bûselik ve acem perdelerini alarak sıralama yapmıştır.[404] Arel'de basit makamlarda geçer. Farklı bir tanım vererek, dügâh'da Bûselik beşlisine hüseynî'de Hicâz dörtlüsünün eklenmesi ile oluştuğunu

---

[393] Uygun, a.g.e. , s. 184, Sezikli, a.g.e. , s. 69, Çakır, a.g.e. , s. 152, Akdoğan, a.g.e. , s. 230
[394] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 189
[395] Çelik, a.g.e. , s. 37
[396] Arısoy, a.g.e. , s. 28
[397] Yılmaz, a.g.e. , s. 65
[398] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 81
[399] Hariri, a.g.e. , s. 34
[400] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 46
[401] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s .37
[402] Oransay, a.g.e. , s. 13
[403] Tırışkan, a.g.e. , s. 30
[404] Yektâ, a.g.e. , s. 73

yazmaktadır. Seyir, çıkıcıdır.[405] Ezgi, Arel'e ek olarak makâma bir dizi daha eklemiş, Hicâz yerine Kürdî dörtlüsü koyarak Nâsır Dede, Hâşim Bey, Kâzım Uz ve Rauf Yektâ'da görülen diziyi göstermiştir.[406] Karadeniz, makâmın asıl seyrinin, çargâh üzerinde acem perdesini alarak hüseynî ve bûselik'te kalışlar yaptığını, icabında tize doğru Şehnâz çeşnisini gösterdiğini ve zengüle perdesiyle dügâh'da karâr verdiğini yazmaktadır. Karadeniz ayrıca bir kısım bestekârların, Hüseynî seyrini gösterip Gülizâr makâmı gibi evc ve hisâr perdeleriyle nevâ'ya inip tekrar Hüseynî gösterdiklerini ve bûselikte kalarak zengüle perdesiyle dügâh'da karâr verdiklerini ama bunun Bûselik makâmının asıl seyrinden olmadığını belirtmiştir.[407]

B. Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

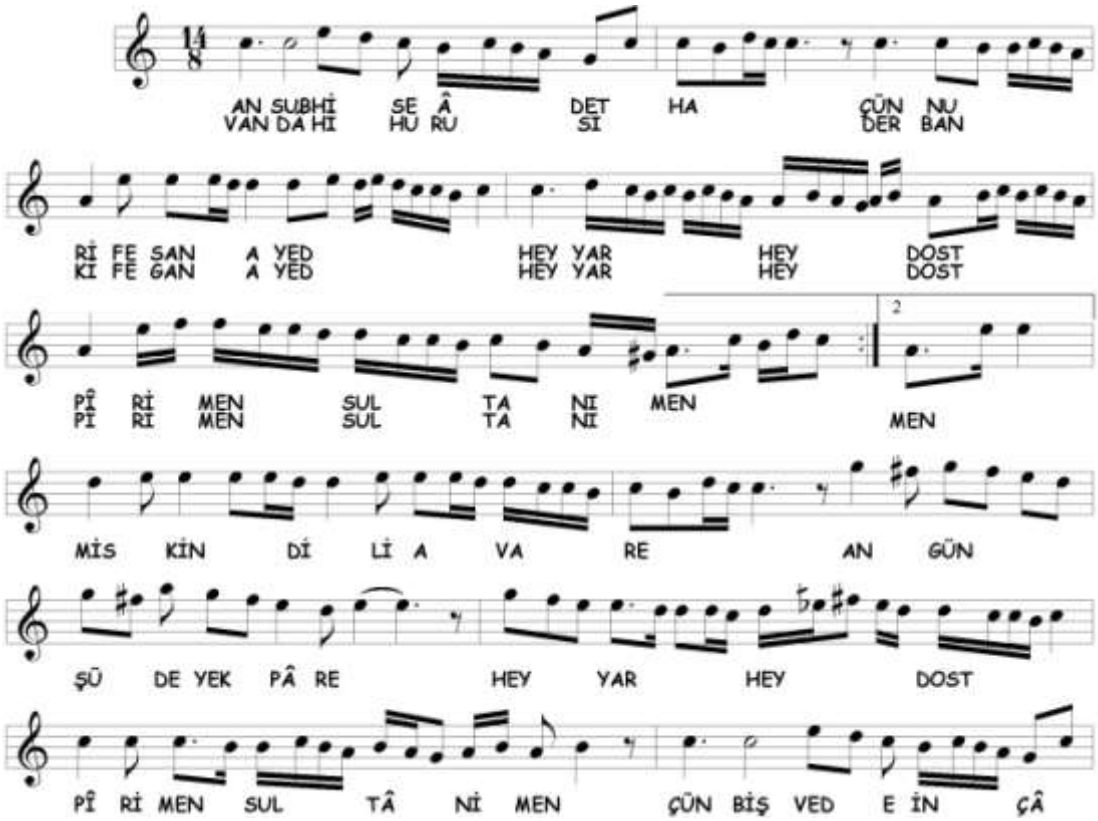

[405] Arel, a.g.e. , s. 41
[406] Ezgi, a.g.e. , s. 75
[407] Karadeniz, a.g.e. , s. 109

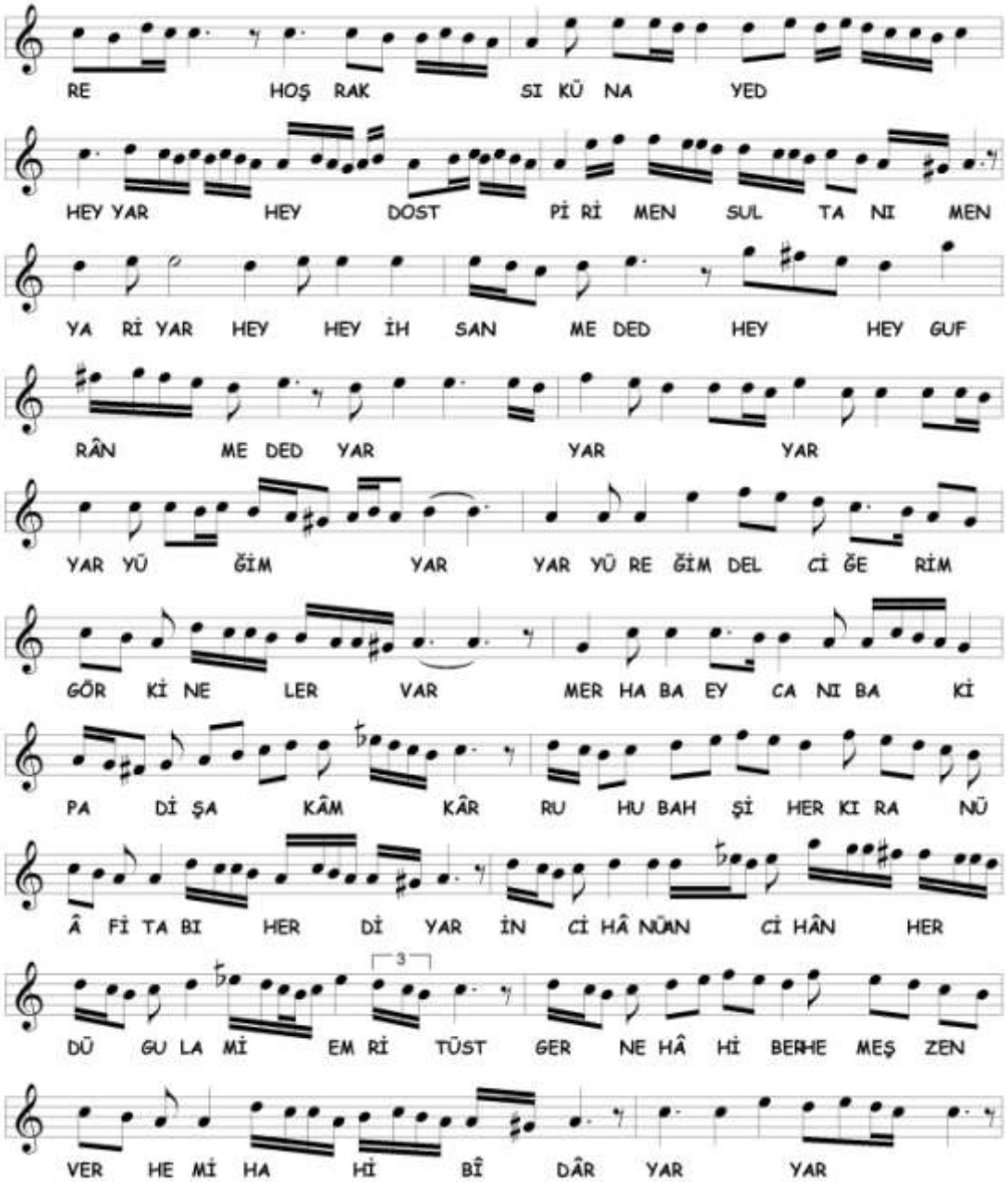

Selâma birinci nevî Çargâh makâmı sesleri ile başlanmıştır. Bûselik beşlisinde gezinilerek çargâh'da kalışlar yapılmış ve nim zengüle yedeni ile karâr verilerek **Bûselik** makâmı gösterilmiştir. Seyrin devamında hüseynî'de Uşşâk'lı, çargâh'da Nikrîz'li kalışlar yapılmıştır. Sonunda çargâh tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

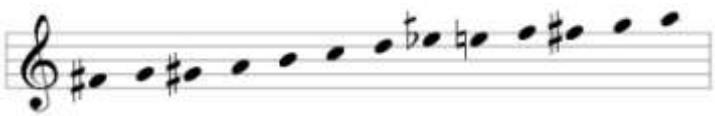

1B

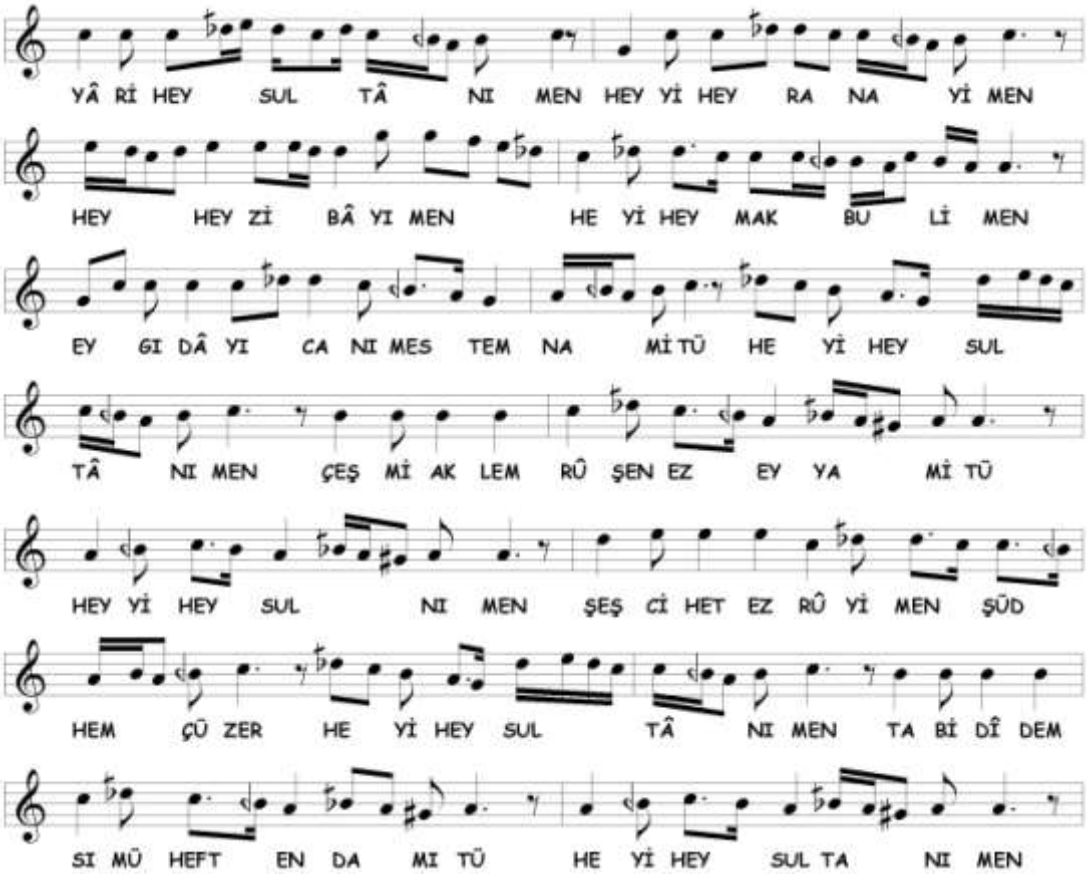

Bu bölümde ikinci nevî **Dügâh** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Sabâ makâmında dolaşıldıktan sonra dik kürdî ve nim zengüle perdeleri kullanılarak dügâh'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

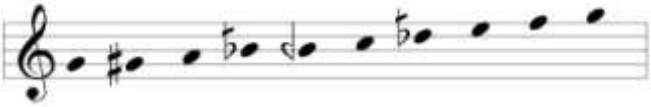

1C

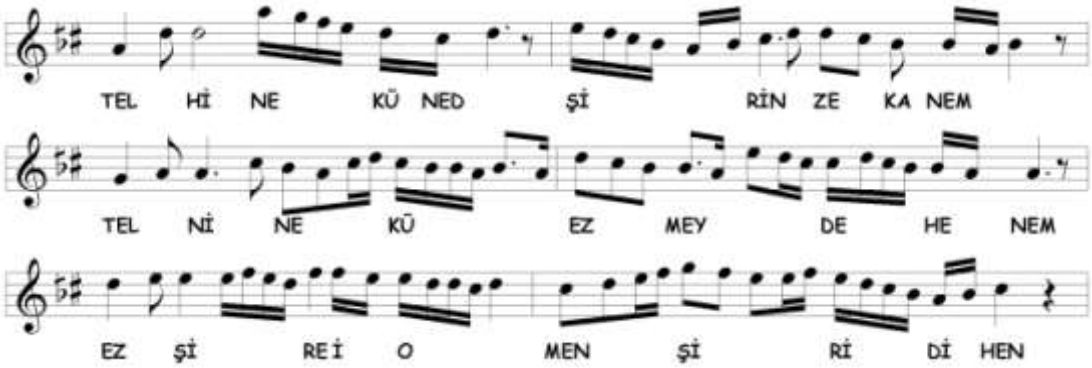

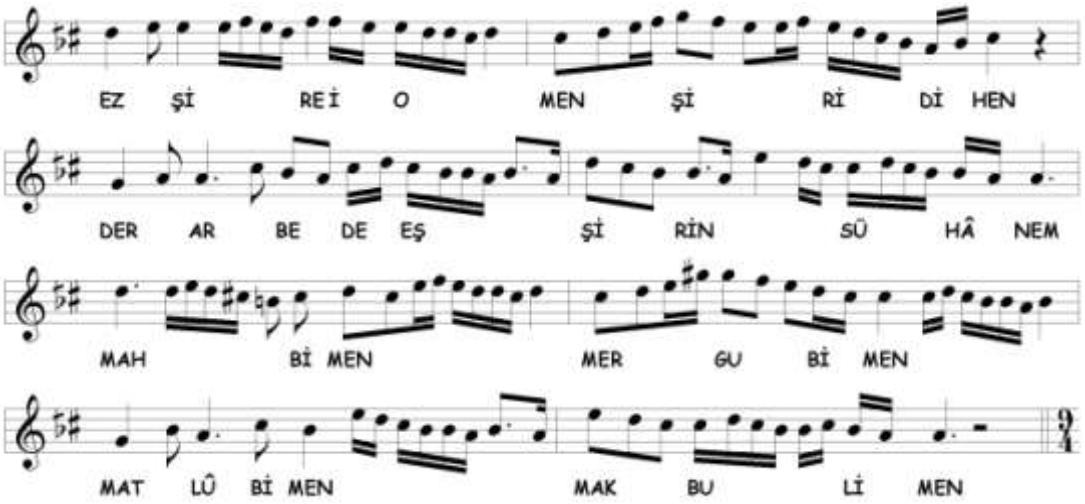

Dügâh makâmının karâr perdeleri sayesinde **Hümâyûn** makâmına kesin geçki yapılmış ve bu makâmla birinci selâm sonlandırılmıştır. Hicâz seyri içinde Nişâbur sesleri gösterilmiş ve bir ara şehnâz perdesi alınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

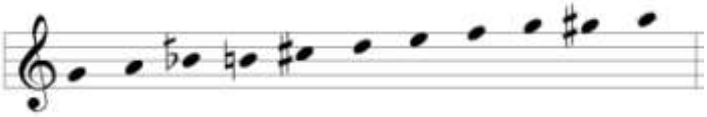

İkinci Selâm

2A

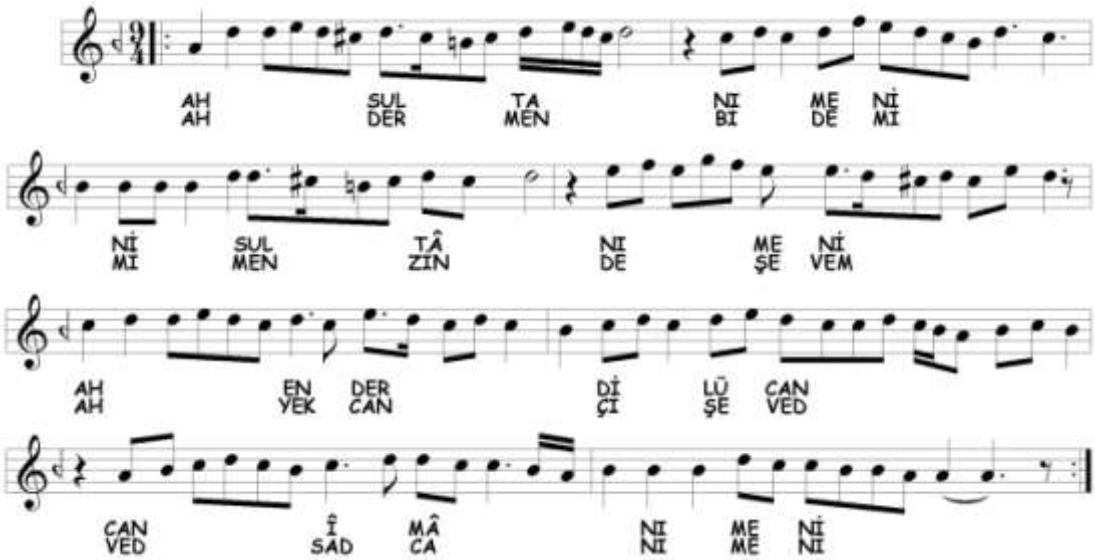

İkinci selâma **Isfahân** makâmı ile başlanmıştır. Nişâbur seslerinde dolaşıldıktan sonra ikinci nevî Bayâtî makâmıyla karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

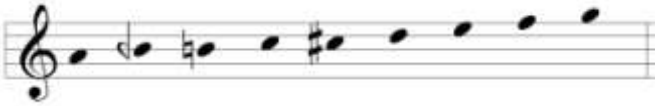

2B

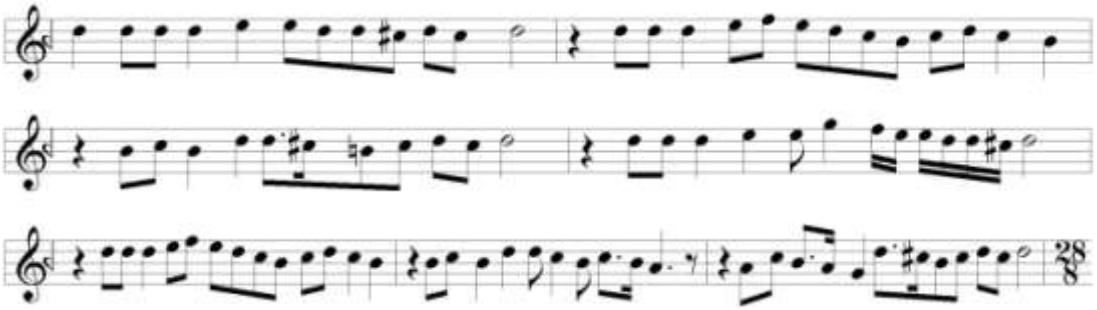

Terennüm bölümünde **Isfahân** makâmına devam edilmektedir. Sonunda nevâ perdesi açılarak üçüncü selâma geçilmiştir. 2A bölümünden farklı olarak rast perdesi de seyre katılmıştır.

Üçüncü Selâm

3A

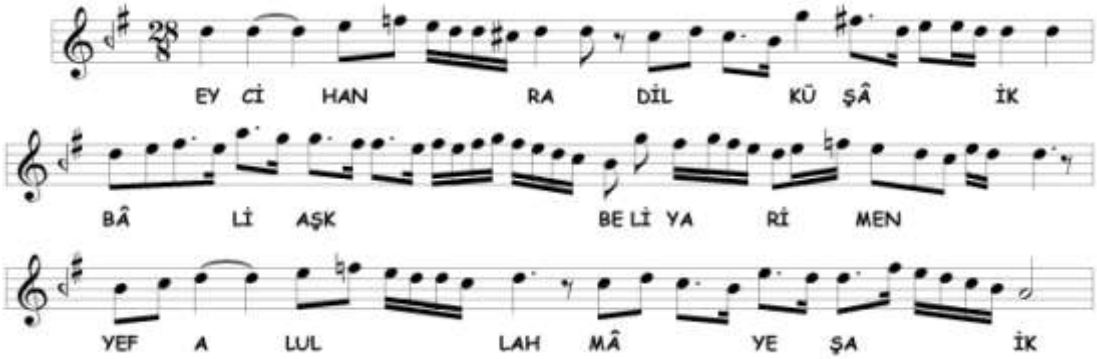

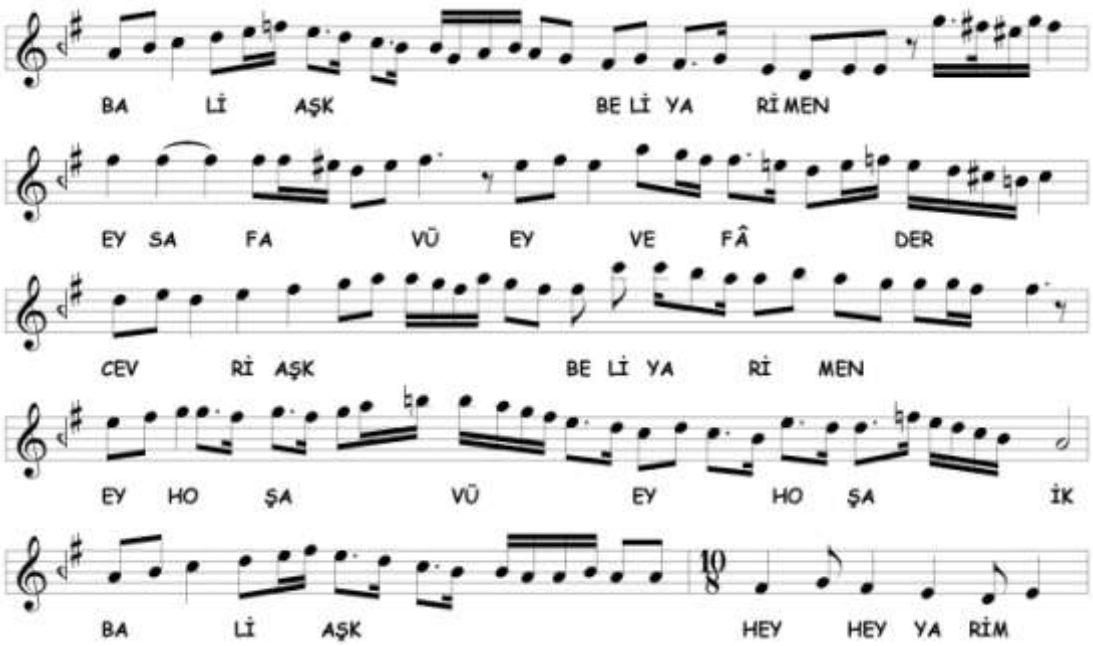

Üçüncü selâma **Nühüft** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde, **evc üzerinde Irâk** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

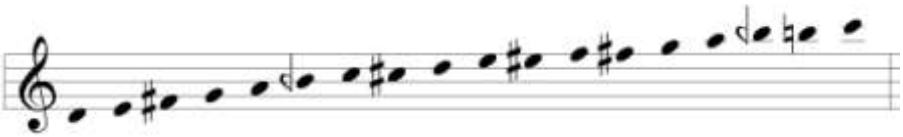

3B

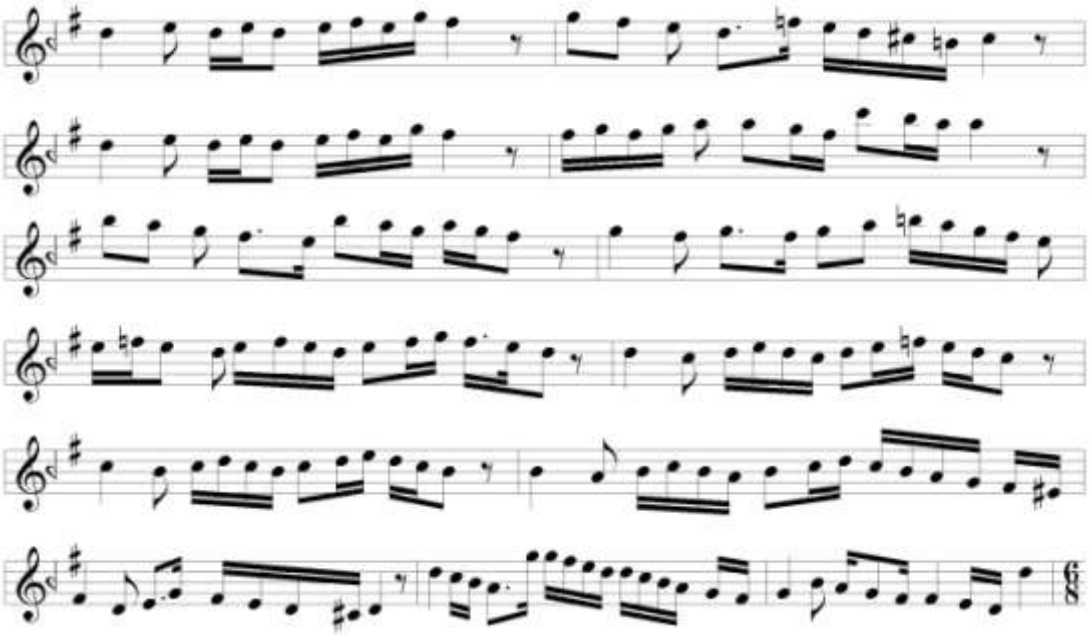

Terennüm bölümünde **Yegâh** makâmına kesin geçki yapılmıştır. **Evc üzerinde Irâk** makâmında dolaşıldıktan sonra Yegâh makâmı ile karâra gidilmiştir. Sonunda nevâ yoluyla diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

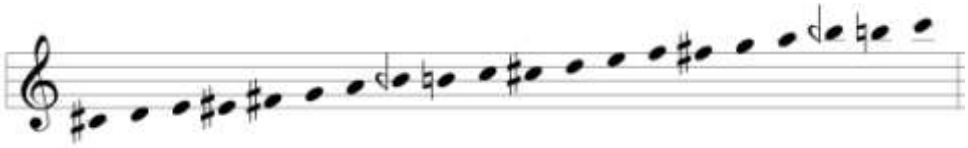

3C

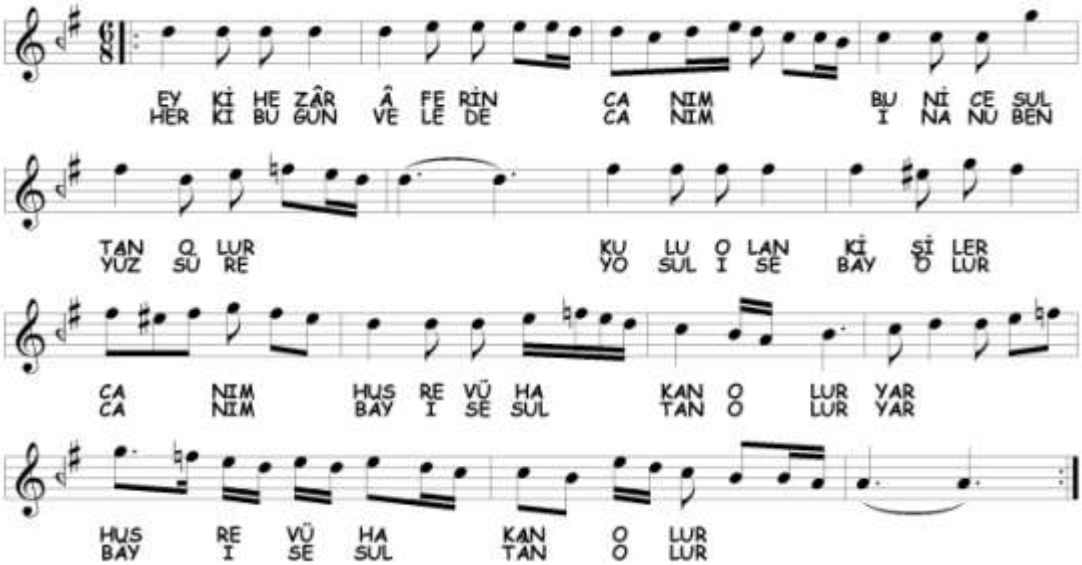

Bu bölümde birinci nevî **Nevâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, Nevâ ve Uşşâk dizilerinde dolaşılarak evc'de acem yedeni ile kalış yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

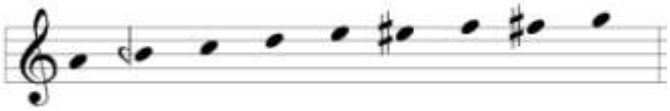

3D

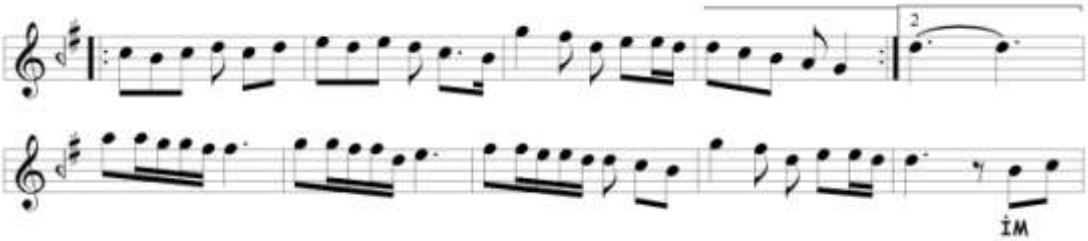

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Nevâ** makâmı ile devam edilmektedir. Nevâ perdesinde kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

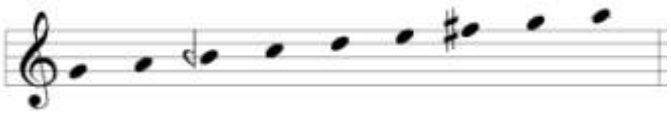

3E

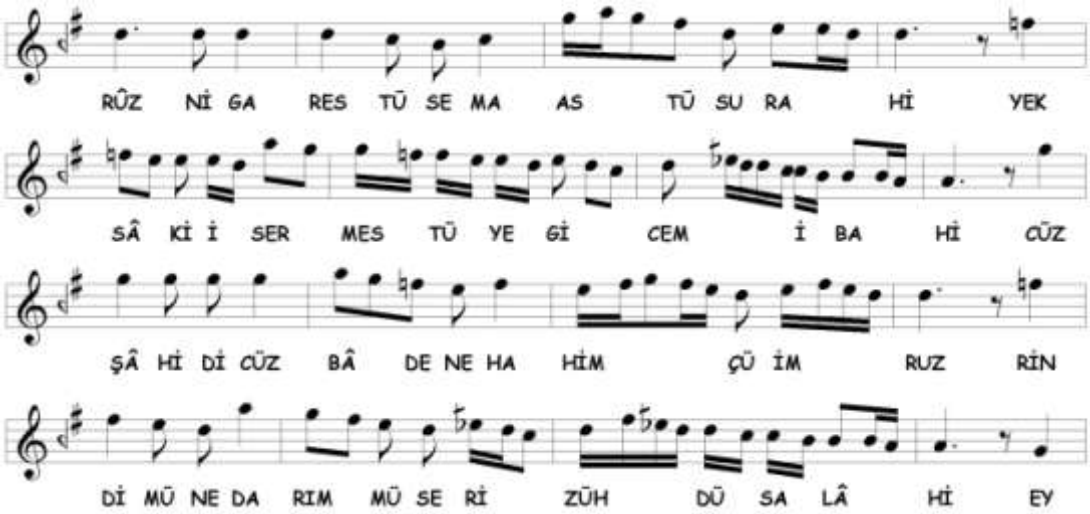

Birinci nevî **Bayâtî** makâmına geçki yapılmıştır. Seyre nevâ'da Rast sesleri ile başlanmış, dügâh'a Karcığar'lı inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

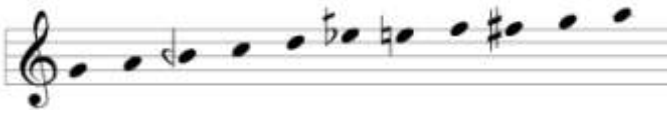

3F

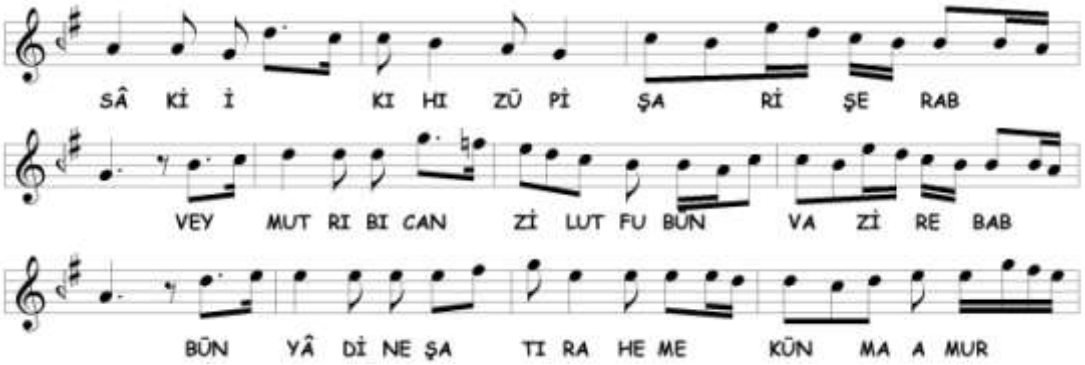

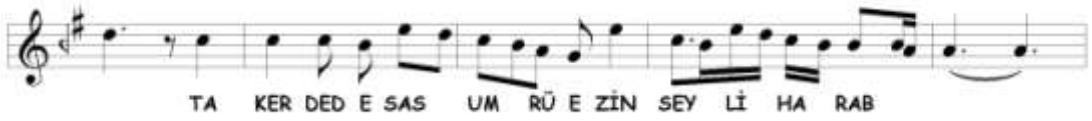

Bu bölümde birinci nevî **Nevâ** makâmı seyri ile devam edilmektedir. Uşşâk seyri ile girildikten sonra hüseynî ve nevâ perdelerinde kalışlar yapılmıştır. 3D bölümünden farklı olarak seyre acem perdesi de katılmıştır.

3G

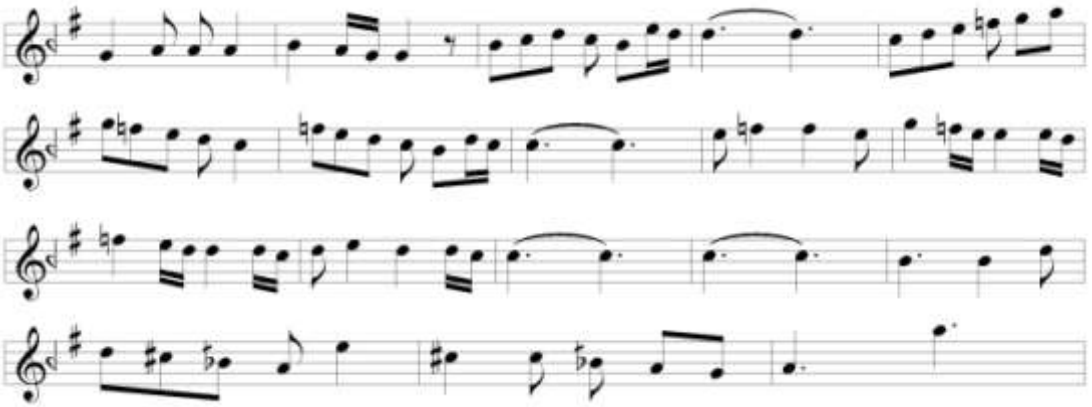

Terennümde yerinde **Rast** makâmı gösterildikten sonra birinci nevi **Çargâh** makâmına geçilmiş ve **Hicâz**'lı karâr verilmiştir. Muhayyer yoluyla diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

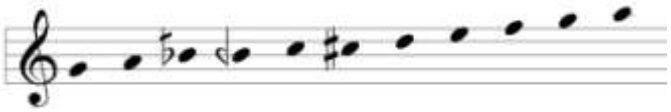

3H

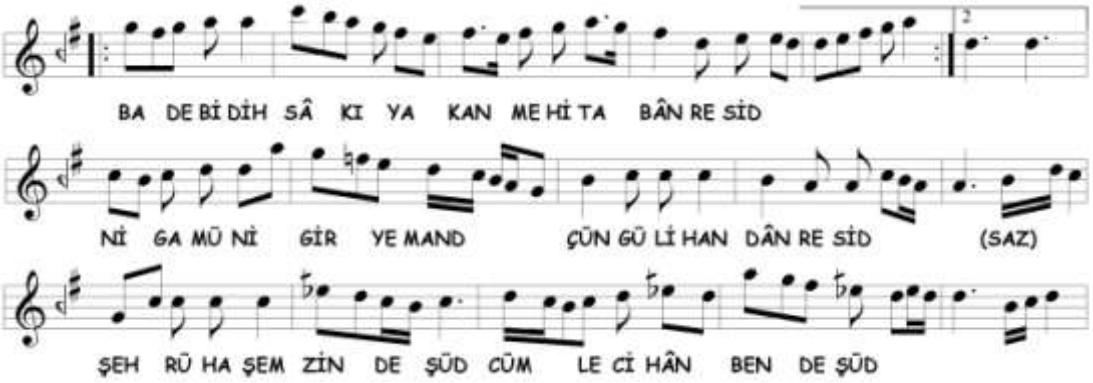

3H bölümünde **Tâhir** makâmına geçilmiştir. Seyre muhayyer'den başlanmış nevâ'ya Rast'lı inildikten sonra karâra varılmıştır. Makâma devam edilerek **nevâ üzerinde Hicâz** geçici geçkisi yapılmış ve ardından Uşşâk dizisiyle karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

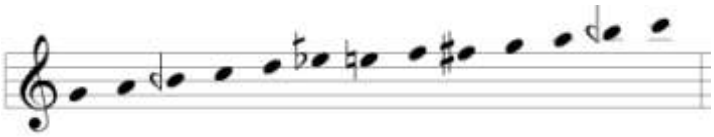

3I

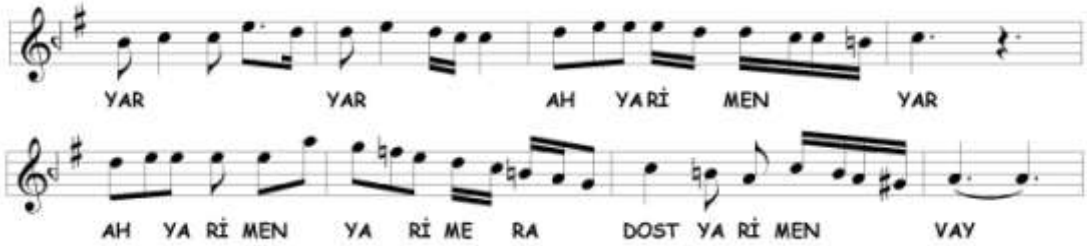

Bûselik makâmına dönülmüştür. Bûselik beşlisinde dolaşıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3İ

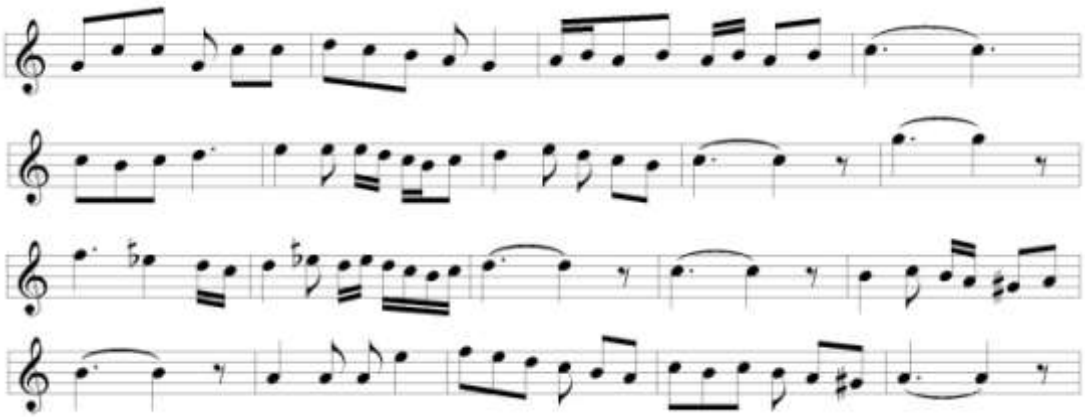

Terennüm bölümünde **Bûselik** makâmına devam edilmektedir. Seyirde hisâr perdesi alınarak nevâ'ya inişler vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3J

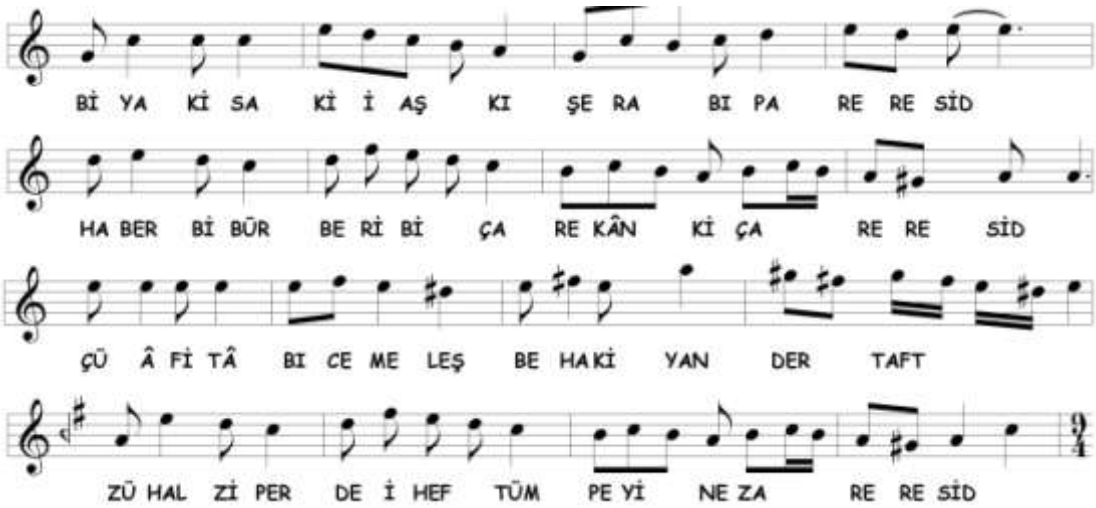

Bûselik makâmıyla başlayan üçüncü selâmın son bölümünde, **Hisâr-Bûselik** makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Dördüncü Selâm

4A

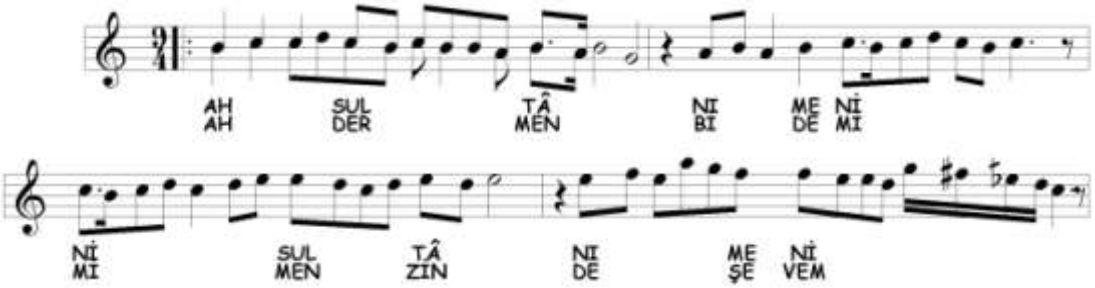

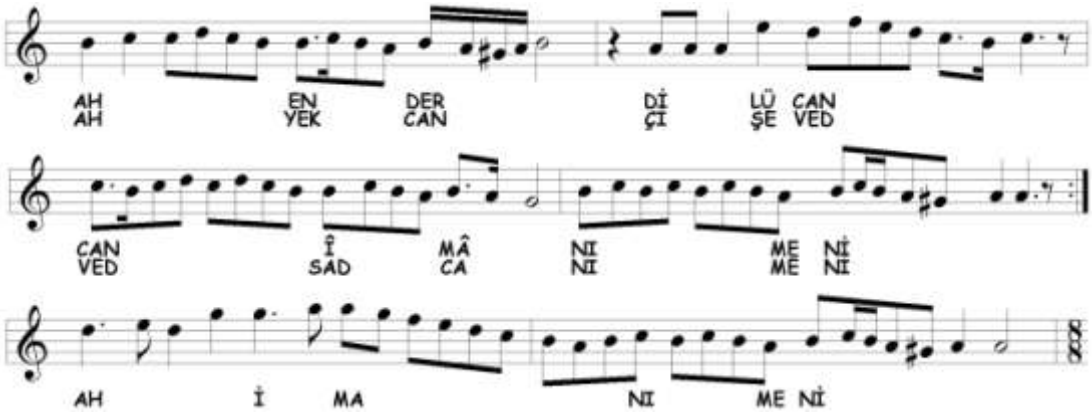

Dördüncü selâmda **Bûselik** makâmı işlenmektedir. Seyirde çargâh'da Nikrîz geçkisi yapılmıştır. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır. Farklı olarak ırâk perdesine genişleme yoktur.

C. Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 15 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Bayâtî (birinci nevî)
2. Bûselik
3. Çargâh (birinci nevî)
4. Dügâh (ikinci nevî)
5. Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde)
6. Hisâr-Bûselik
7. Hümâyûn
8. Irâk (evc üzerinde)
9. Isfahân
10. Nevâ (birinci nevi)
11. Nevâ (ikinci nevî)
12. Nühüft
13. Rast
14. Tâhir
15. Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bûselik Dügâh (ikinci nevî) Hümâyûn	Isfahân	Nühüft Irâk (evc üzerinde) Yegâh Nevâ (birinci ve ikinci nevî) Bayâtî (birinci nevî) Rast Çargâh (birinci nevî) Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde) Tâhir Bûselik Hisâr-Bûselik	Bûselik

16. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN SÛZNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sûznâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

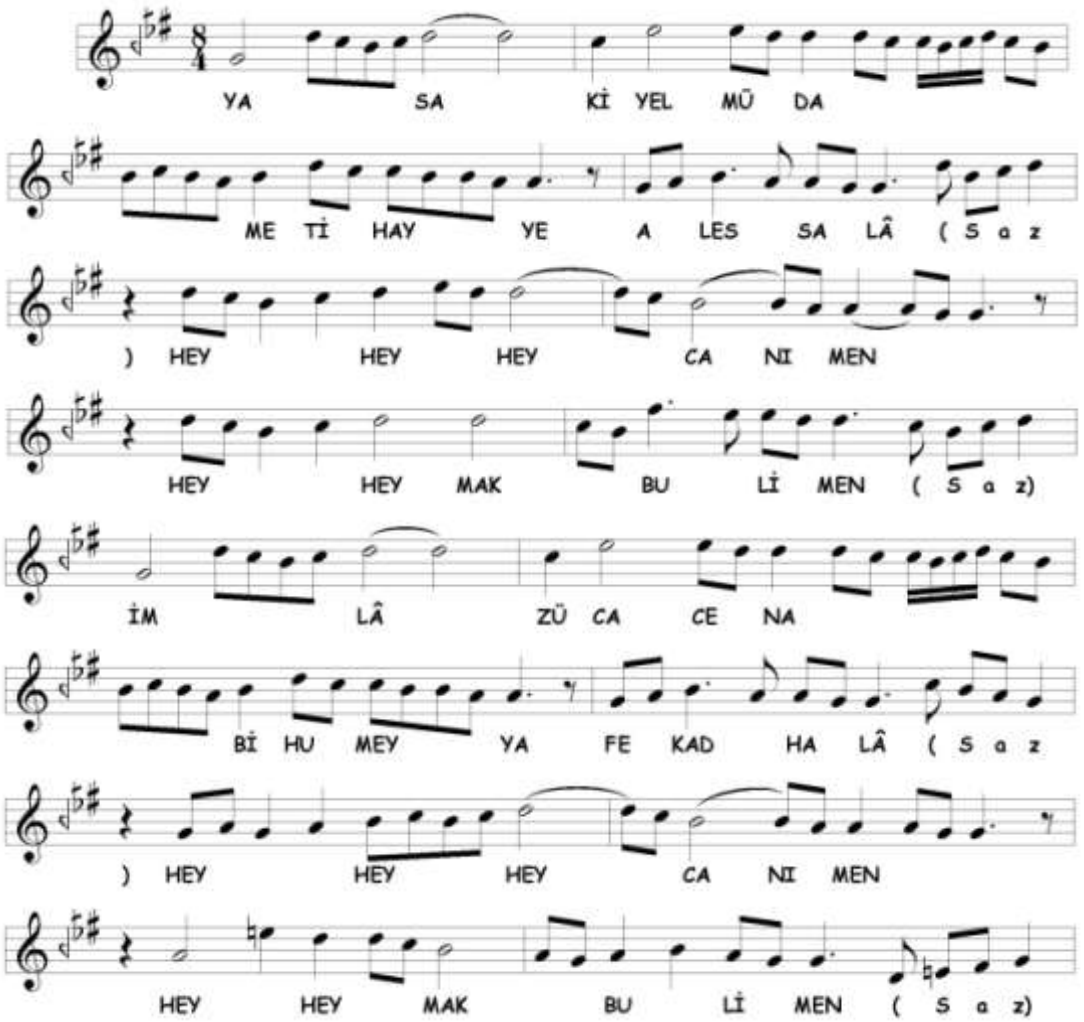

Selâma **Sûznâk** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde nevâ'da Hicâz'lı, dügâh'da Uşşâk'lı ve yerinde Rast'lı kalışlar vardır. En sonunda karâra hüseynî perdesi alınarak gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

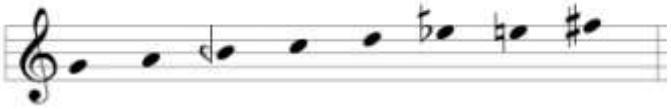

1B

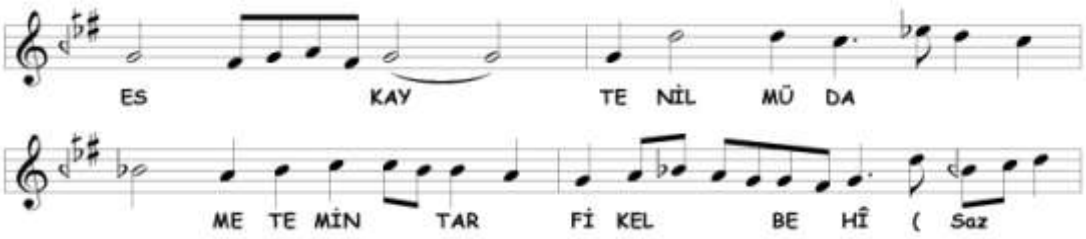

Nihâvend makâmına geçki yapılmıştır. Daha sonra 1A bölümünün son altı satırı tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

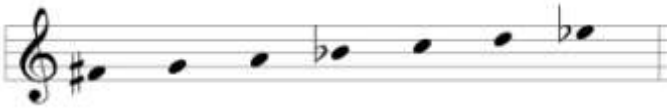

1C

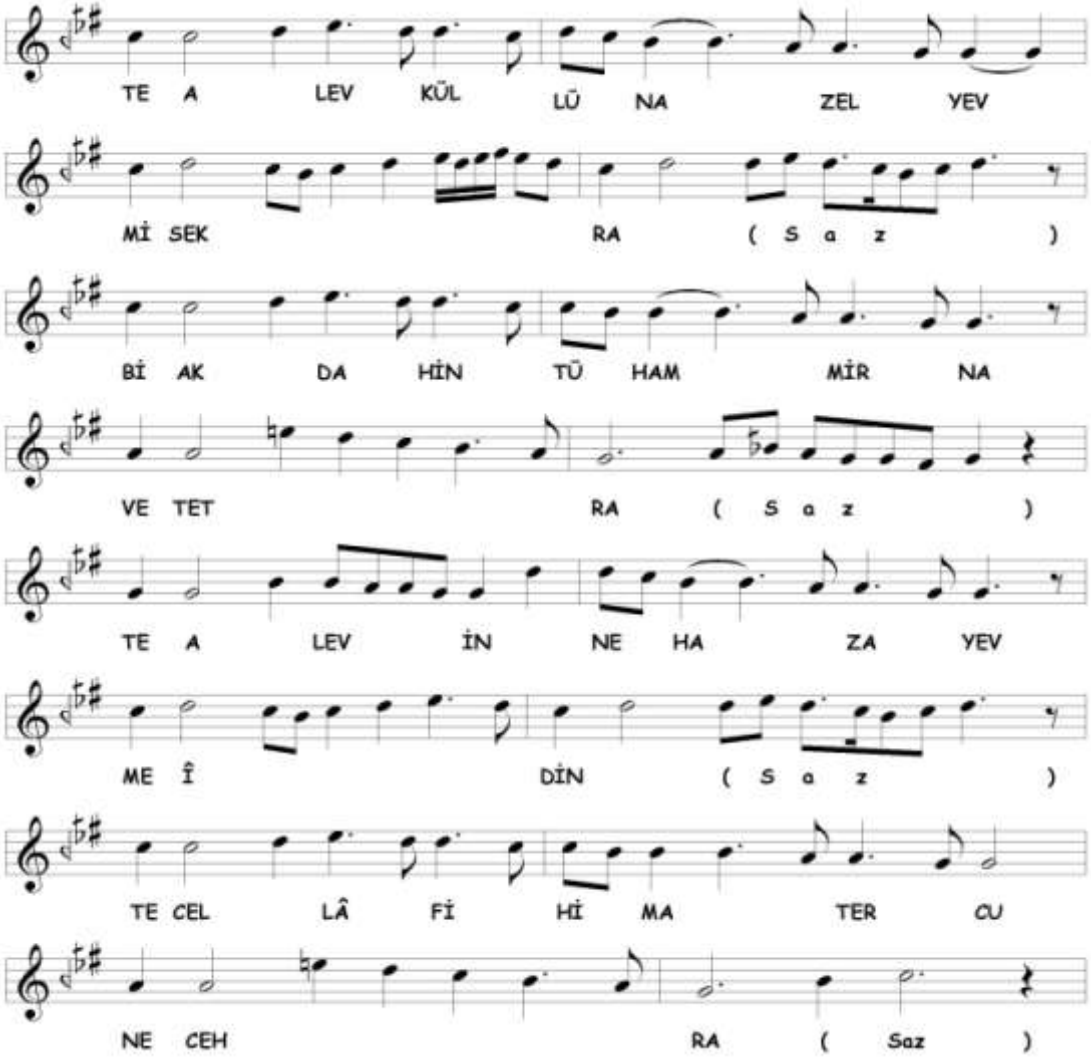

Sûznâk makâmına devam edilmektedir. Karâra hüseynî perdesi ile gidilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak arada saz payında dik kürdî perdesi alınarak ırâk yedeni ile rast'ta kalınmıştır.

1D

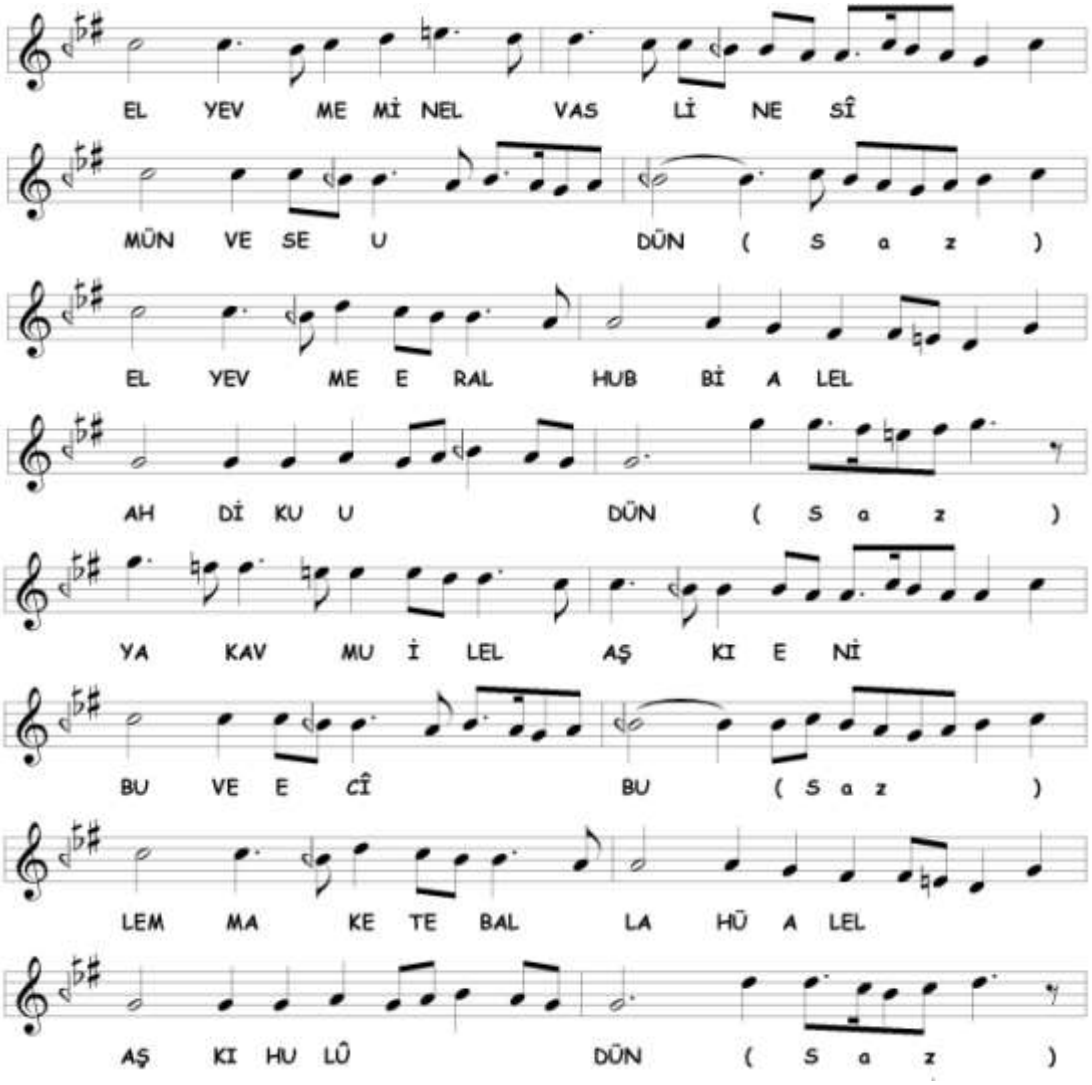

Rast veya **Rehâvî**[408] makâmına geçki yapılmıştır.[409] Rast dizisinde gezinilerek yegâh'a Rast'lı genişlemeler yapılmıştır.

---

[408] **Rehâvî** makâmını Nâsır Dede şöyle tarif eder; "*Mesmû' olduğu üzre makâm-ı Rast'ı bir revîş-i mahsûs ile edâdan ibârettir. Öyle ki, karârgâhı olan rast perdesinden aşağı, yegâh perdesine dek müzeyyin olan negâmâtı asıl tutub, ekser yegâh perdesine hübût ve su'ûd ve miyân-ı âgâzede ziyâdece rast ve dügâh ve segâh ve yegâh perdesi göstermek kâ'idesindendir*." Aksu, a.g.e. , s. 194 Hızır Ağa, Hâşim Bey ve Arel tarifleri de aynı tarifi verirler. Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 137, Tırışkan, a.g.e. , s. 21, Arel, a.g.e. , s. 193. Artin, Nâsır Dede'den farklı olarak seyirde karâra giderken nihâvend (kürdî) perdesini de kullanmıştır. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 28.

Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

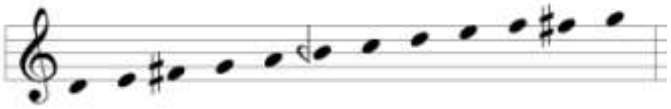

1E

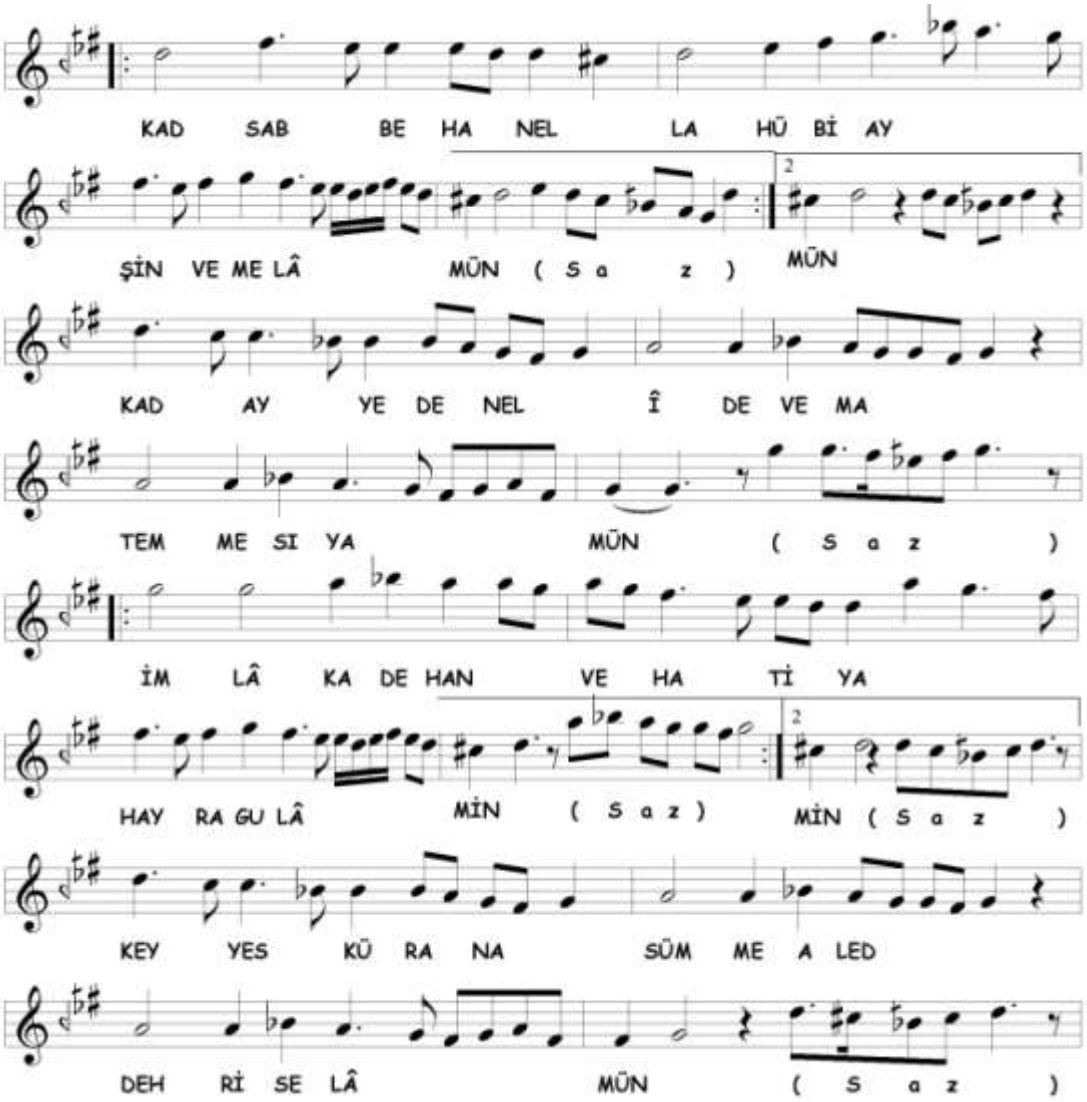

Bu bölümde **Dilkeş** veya **rast üzerinde Hisâr-Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır. Nevâ'da Arabân dolaşıldıktan sonra Nihâvend karâr verilmiştir. En sonunda segâh tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[409] Kaynak notada segâh perdeleri bûselik olarak yazılmıştır. Heper notasında segâh perdesi kullanılmıştır. Seyir Rast veya Rehâvî makâmına ait olduğundan biz de segâh perdesi yazdık.

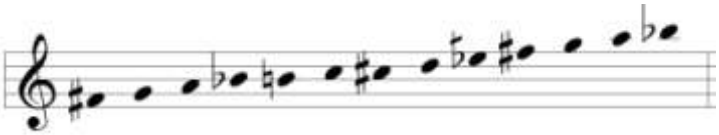

1F

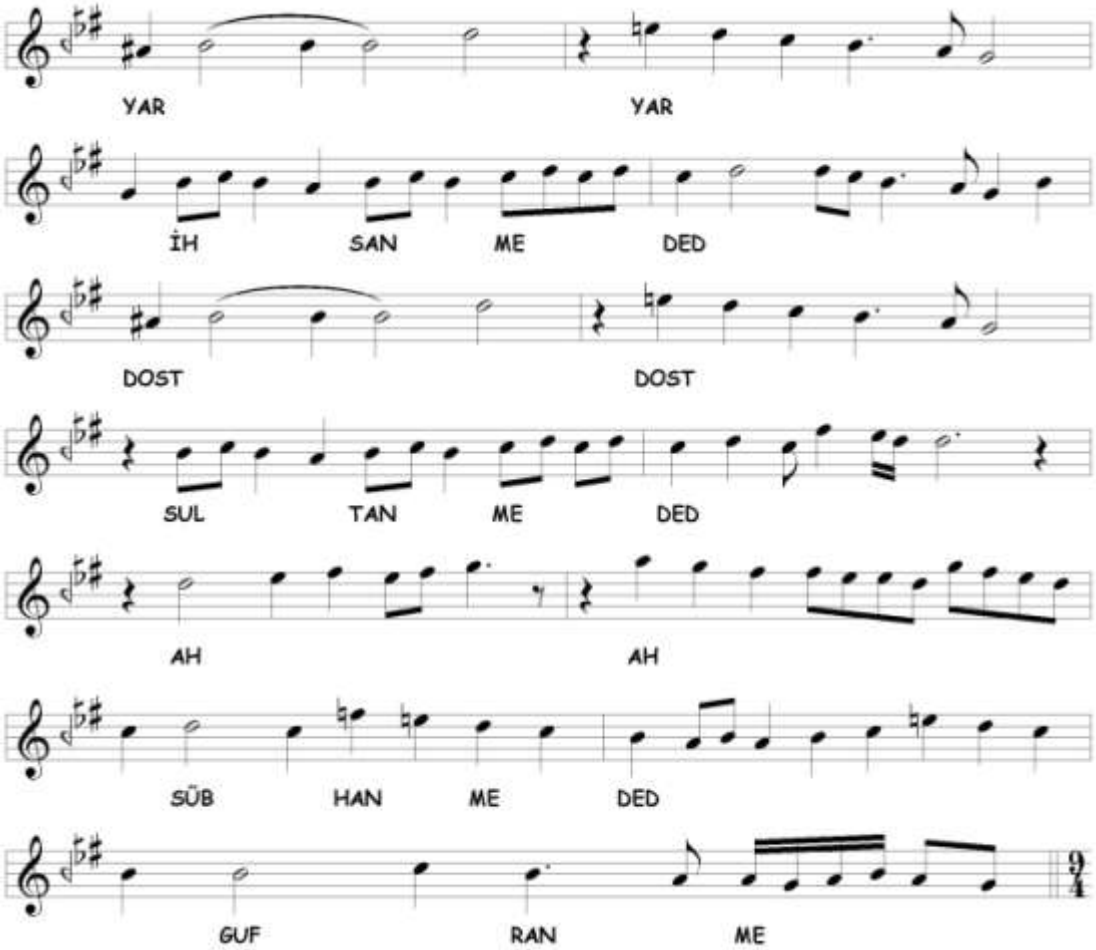

Birinci selâmın son bölümüne **Sazkâr** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde segâh'da kürdî yedeni ile kalışlar yapıldıktan sonra rast'a inilmiştir. Daha sonra **Sûznâk** makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Karâra giderken hüseynî ve acem perdeleri kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

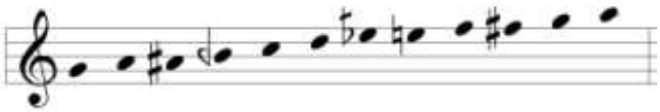

İkinci Selâm

2A

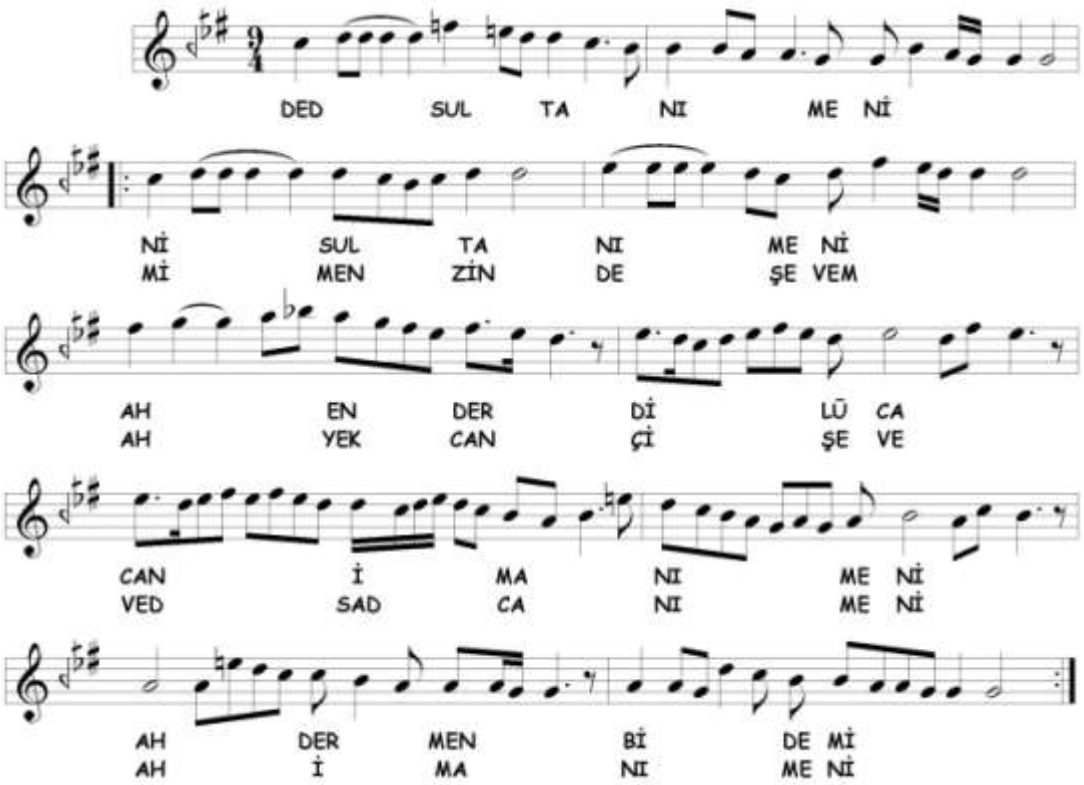

İkinci selâma **Sûznâk** makâmıyla devam edilmektedir. Karâra yine hüseynî perdesi alınarak gidilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak seyre acem ve sünbüle perdeleri de katılmıştır.

2B

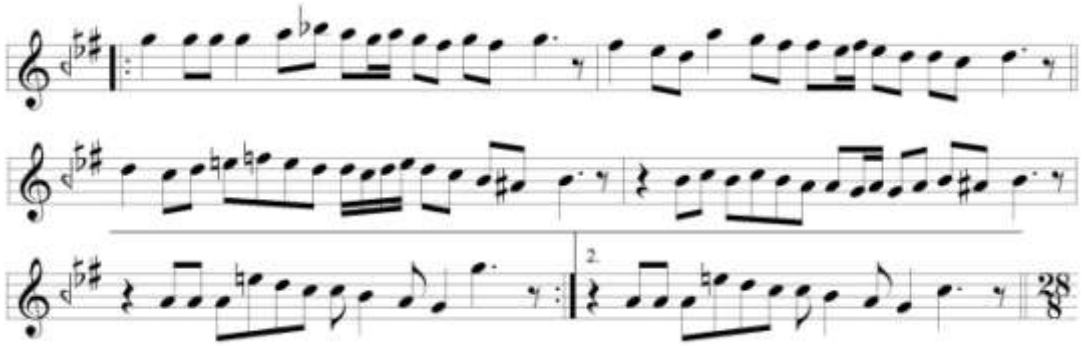

Terennüm bölümünde **Sûznâk** makâmına devam edilmektedir. Karâra varılmadan önce **Segâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. 2A bölümünden farklı olarak segâh'da kalışlarda kürdî yedeni kullanılmıştır.

Üçüncü Selâm

3A

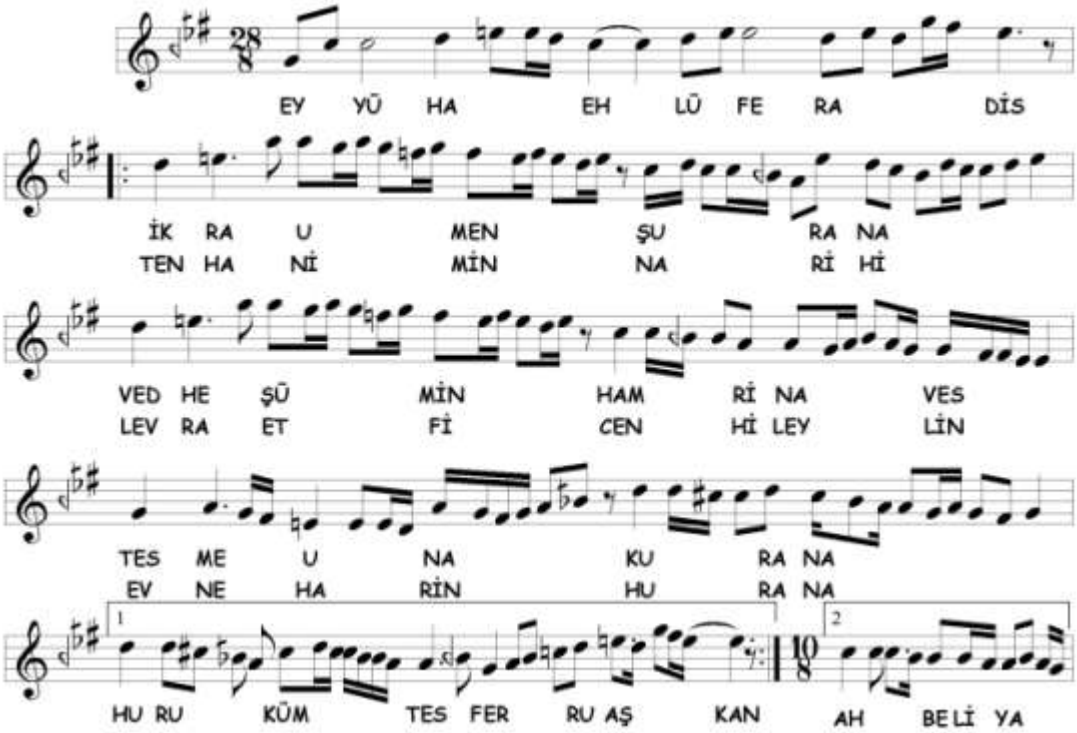

Üçüncü selâma **Hüseynî-Aşîrân** makâmıyla girilmiştir. Makâmda seyredildikten sonra yerinde **Nikrîz** ve **Hicâz**'lı kalış yapılmış ve en sonunda yerinde **Rast**'lı kalınarak terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

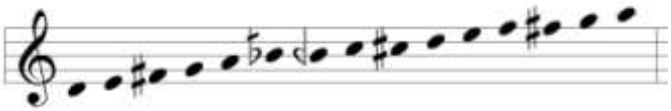

3B

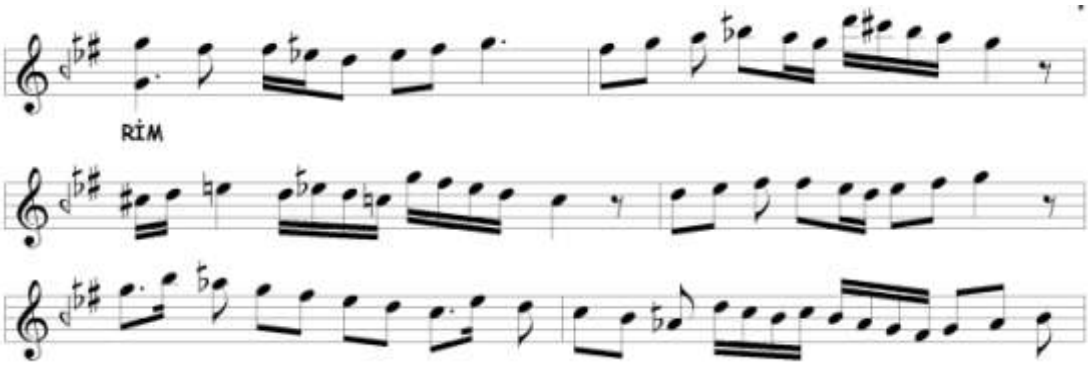

Terennüm bölümünde **Hicâzkâr** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Gerdâniye ve çargâh'da Nikrîz'li kalındıktan sonra Hicâzkâr dizisi ile rast perdesine inilmiş ve tekrar gerdâniye tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

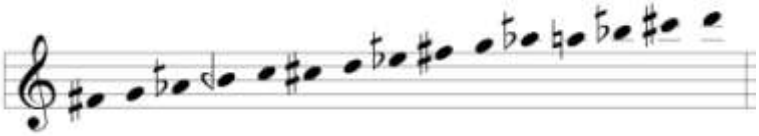

3C

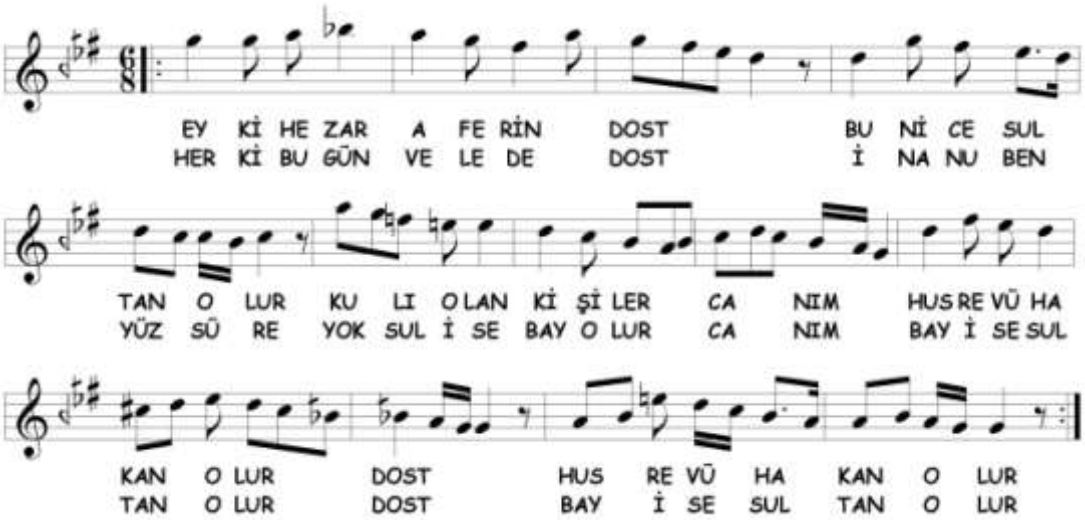

Sûznâk makâmına geçilmiştir. Seyirde **Neveser** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

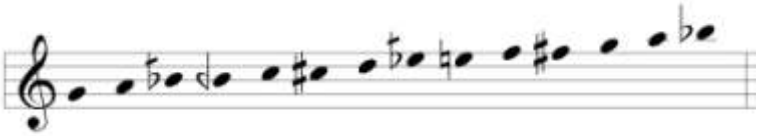

3D

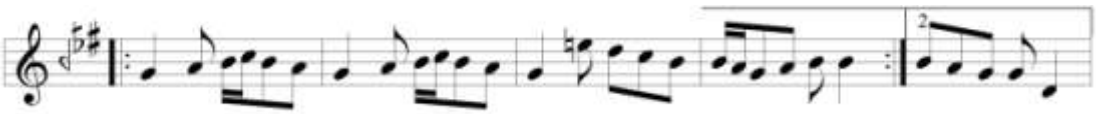

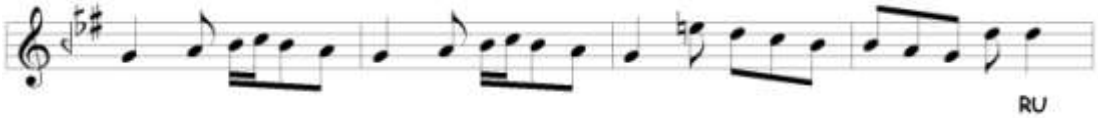

Terennüm bölümünde **Rast** makâmı gösterilmektedir. Hüseynî perdesi de alınarak Rast beşlisinde seyredildikten sonra karâra varılmıştır. Sonunda nevâ'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

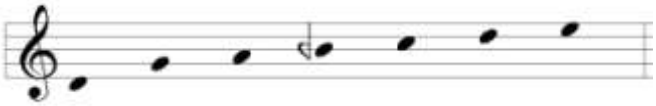

3E

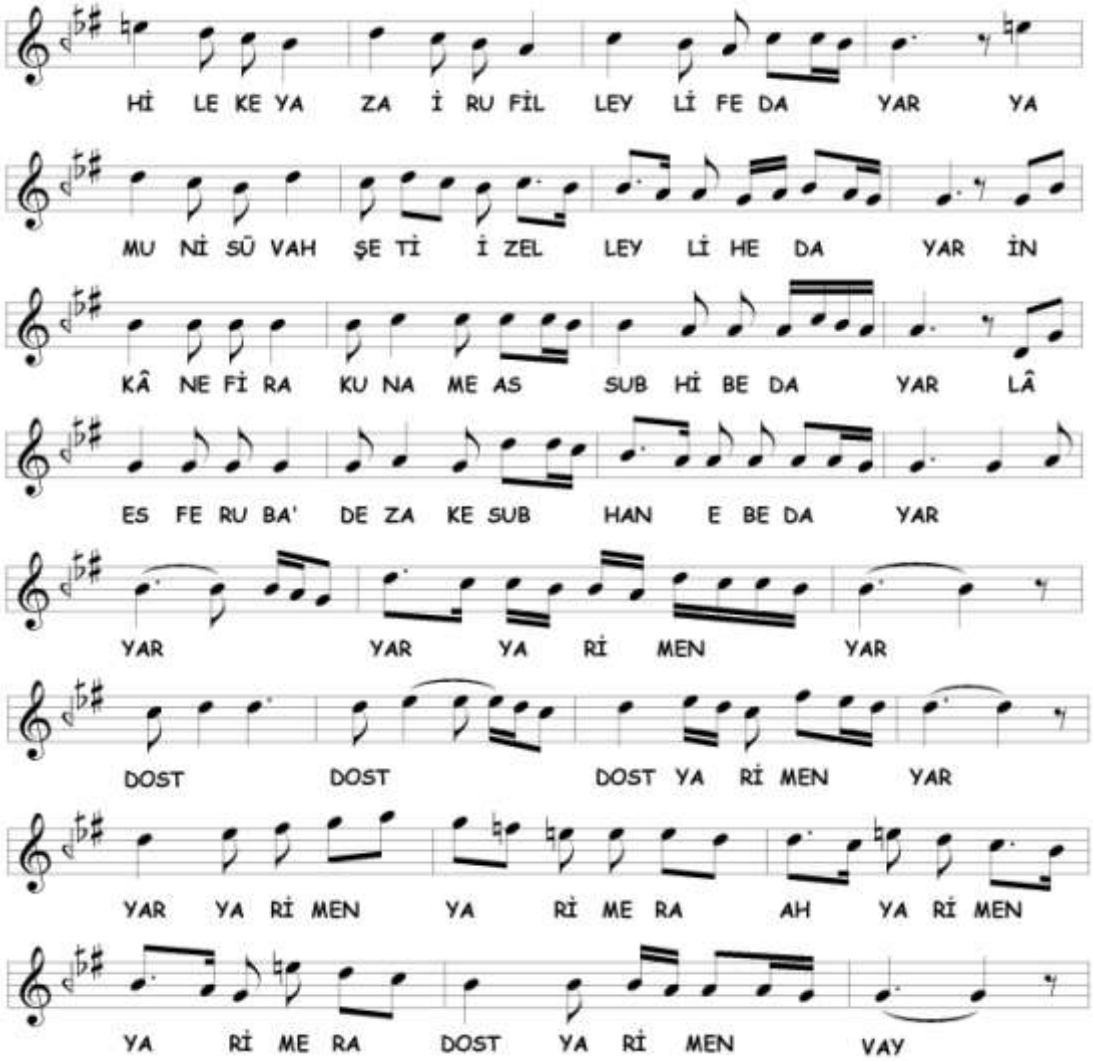

Sazkâr veya **Rast-Mâye** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde **nevâ üzerinde**

Hicâz'lı kalış yapılmıştır. 3D'deki terennüm bölümü tekrar edilerek en sonunda segâh açılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

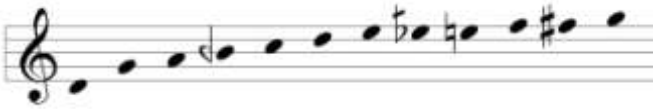

3F

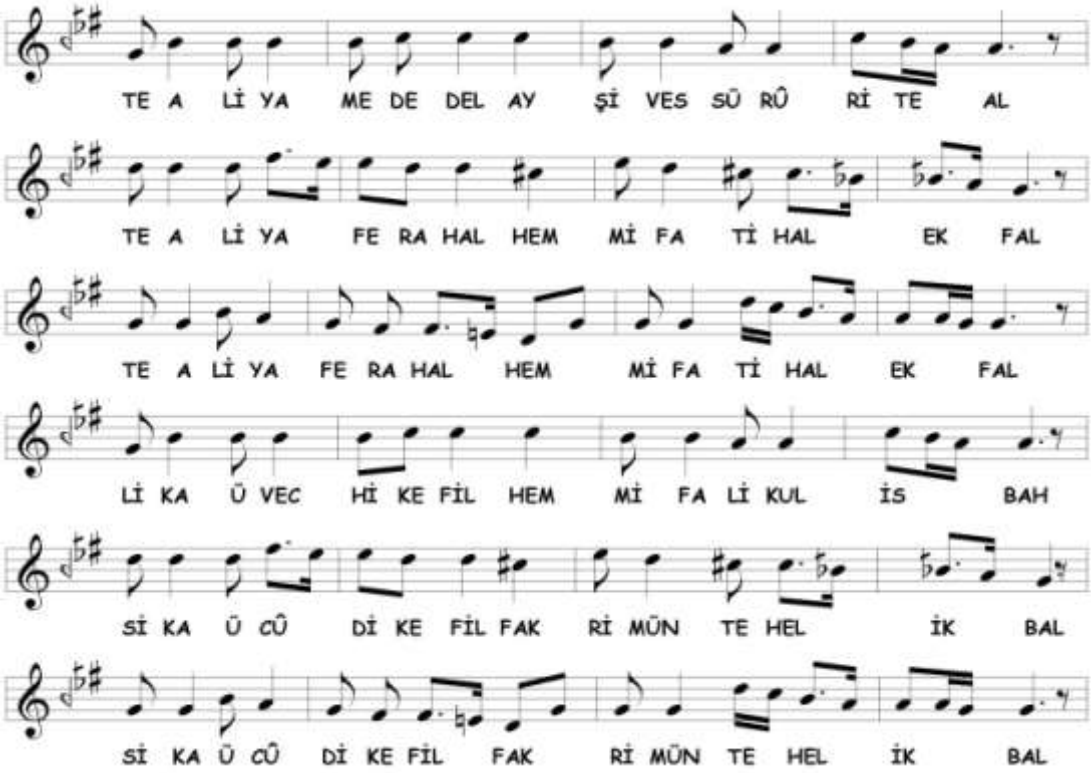

Bu bölümde **Rast** veya **Rehâvî** makâmına geçilmiş ve seyirde yerinde geçici **Neveser** geçkileri vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

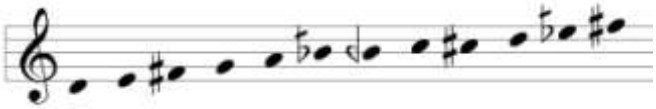

3G

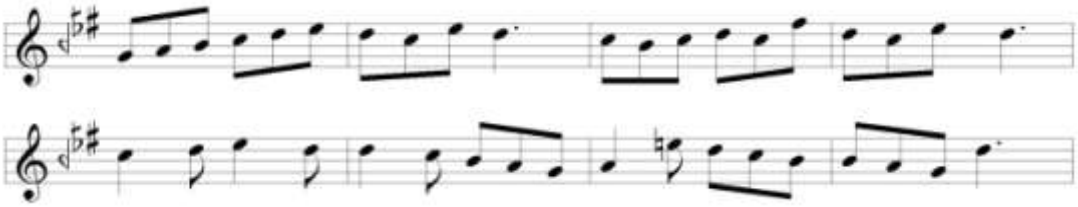

Terennüm bölümünde **Sûznâk** makâmına geçilmiştir. Suznâk dizisi seslerinde dolaşılmış ve hüseynî perdesiyle karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

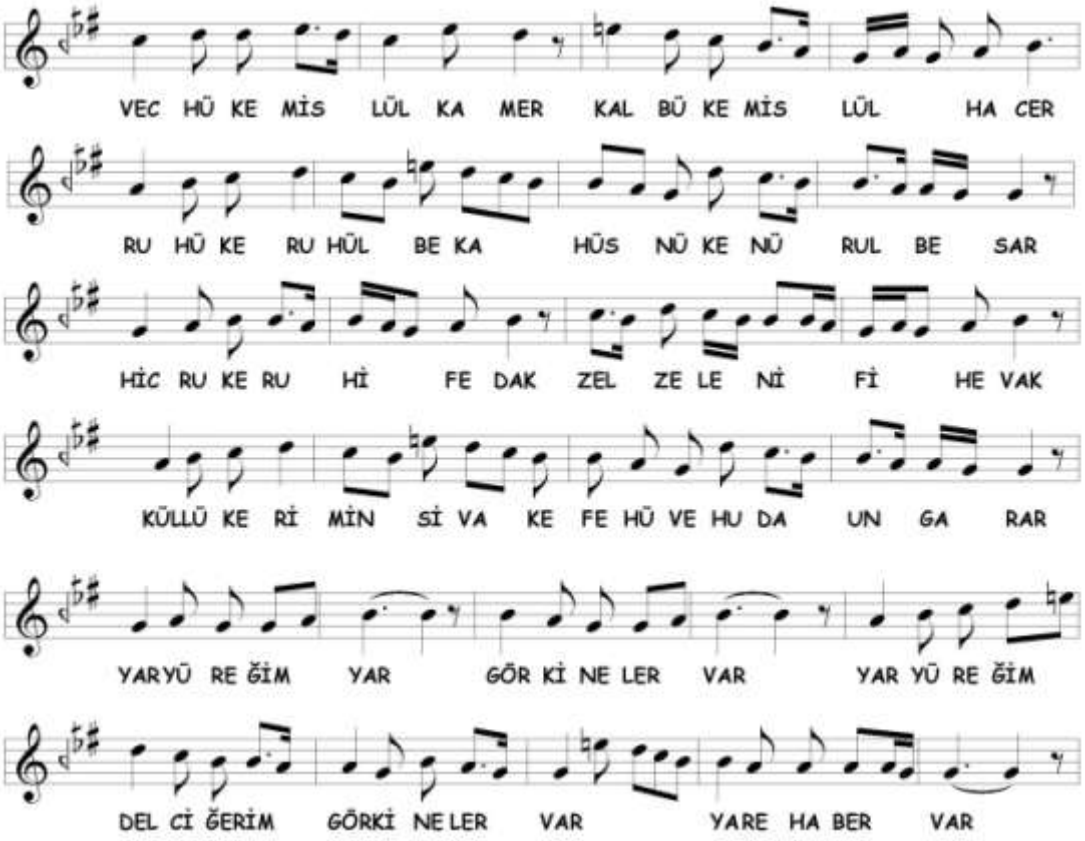

3H bölümünde **Sazkâr** makamına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde segâh'da sürekli kalışlar yapılarak rast'a inilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

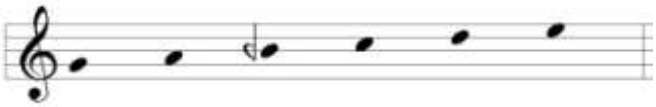

3I

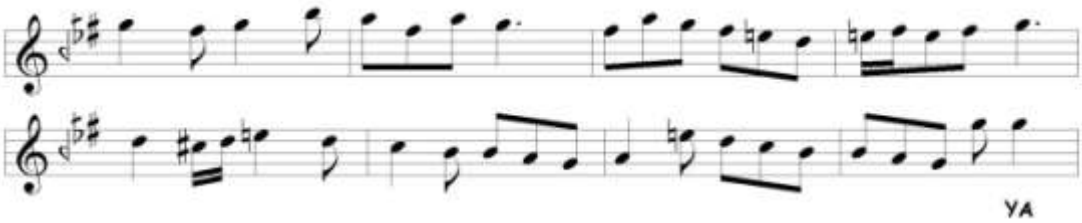

Terennüm bölümüne **Mâhur-ı Kebîr** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyre gerdâniye'den girilerek, Rast dizisinde dolaşılmış ve karârın hemen ardından gerdâniye tutulmuştur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

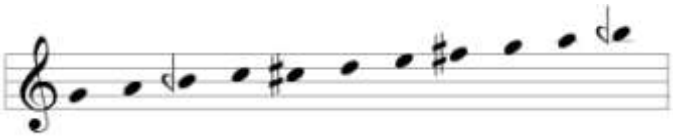

3İ

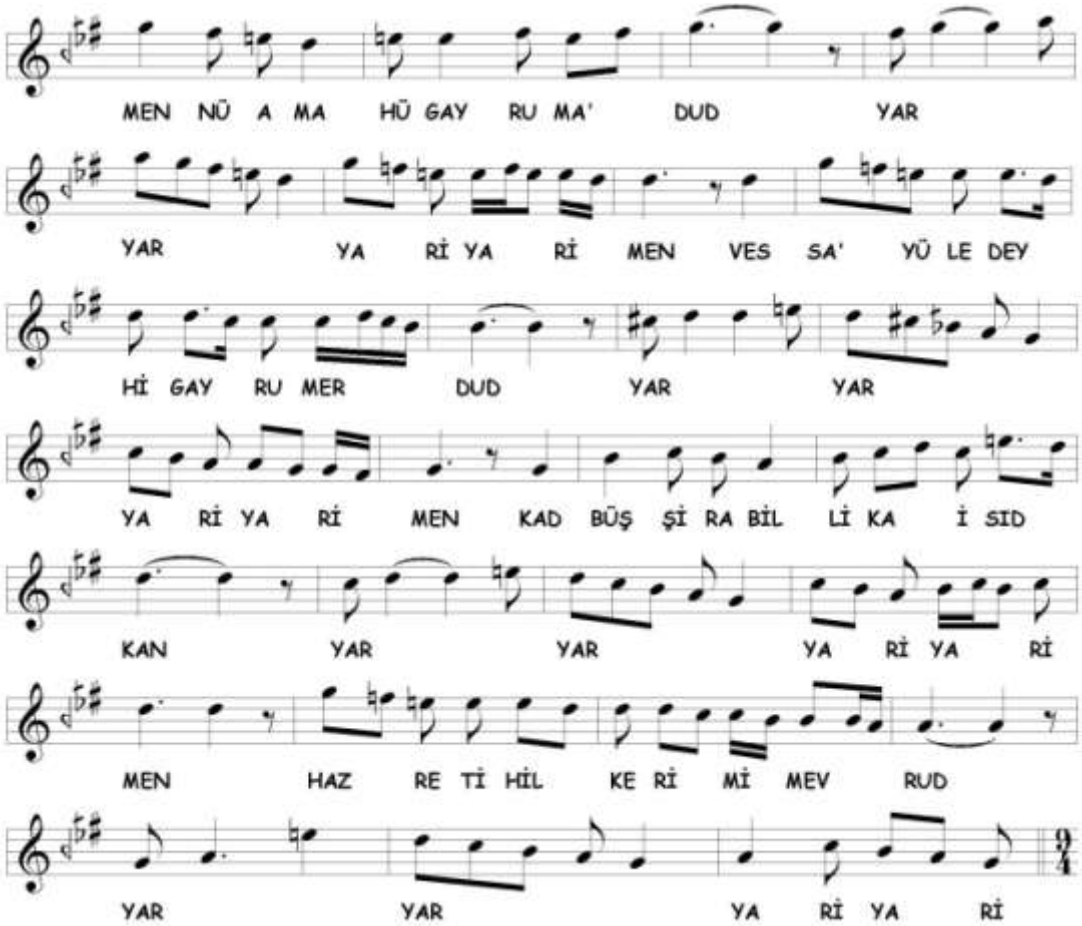

Üçüncü selâm **Zâvil**[410] makâmı ile sonlandırılmıştır. Nevâ üzerinde Rast ve Bûselik seslerinde dolaşıldıktan sonra rast'a önce Nikrîz'li sonra Rast'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

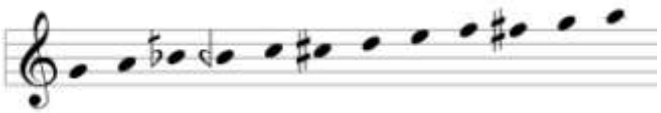

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Sûznâk** makâmında seyredilmiştir.

[410] Nâsır Dede, **Zâvil** makâmını tarif ederken terkîbin, gerdâniye'den nevâ'ya Rast'lı indiğini oradan dügâh'a Hicâz'lı inip çargâh perdesi ile Rast karâr verdiğini yazmaktadır. Aksu, a.g.e. , s. 182. Artin tarifinde Nâsır Dede'den farklı olarak mâhur, geveşt ve sünbüle perdeleri kullanılır. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 30. Hızır Ağa, Nâsır Dede'ye benzer bir tarif vermiş fakat o da Artin gibi mâhûr perdesini kullanmıştır. Karâra Nikrîz üslûbu ile gittiğini, çargâh perdesinin de alınabileceğini yazmaktadır. Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 133. Haşim Bey de aynı tarifi verir. Tırışkan, a.g.e. , s. 26. Arel, sonuna doğru Nikrîz geçkisini ihtiva eden Mâhur makâmından ibaret olduğunu yazmaktadır. Arel, a.g.e. , s. 186

B. Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 14 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Dilkeş veya Hisâr-Bûselik (rast üzerinde)
2. Hicâz (yerinde ve nevâ üzerinde)
3. Hicâzkâr
4. Hüseynî-Aşîrân
5. Mâhûr-ı Kebîr
6. Neveser
7. Nihâvend
8. Nikrîz
9. Rast
10. Rehâvî
11. Sazkâr
12. Segâh
13. Sûznâk
14. Zâvil

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Sûznâk Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sûznâk Nihâvend Rast veya Rehâvî Dilkeş veya Hisâr-Bûselik (rast üzerinde) Sazkâr	Sûznâk Segâh	Hüseynî-Aşîrân Nikrîz Hicâz Rast Hicâzkâr Hicâz (nevâ üzerinde) Neveser Rast veya Rehâvî Sûznâk Sazkâr Mâhûr-ı Kebîr Zâvil	Sûznâk

17. MEHMED ZEKÂÎ DEDE'NİN SABÂ ZEMZEME MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ[411]

A. Sabâ-Zemzeme Makâmı

Sabâ-Zemzeme ismini ilk olarak XVIII. asırda görüyoruz. Nâsır Dede, Zemzeme tarifinde, Zemzeme makâmına Sabâ-Zemzeme de denildiğini yazmıştır. Tarifinde, Sabâ makâmı ile başlanıp daha sonra nevâ perdesi alınarak Kürdî şeklinde karâr verdiğini yazmaktadır. Ayrıca nevâ yerine sabâ (nim hicâz/hicâz) perdesinin de kullanılabileceğini belirtmiştir.[412] Zemzeme makâmı eski bir makâmdır. Hızır bin Abdullâh zamanında Nâsır Dede'den farklı bir tarif verilmiştir.[413] Artin'de Sabâ-Zemzeme adı yoktur. Zemzeme seyrini vererek, acem'den başlamış dügâh'a önce Uşşâk'lı sonra Kürdî'li inmiştir. Sabâ ve kürdî perdelerini kullanarak dügâh'a inen makâm Bayzan Kürdî makâmıdır.[414] Hâşim Bey, makâmın karâra giderken nevâ perdesi aldığını belirtirken, Tanbûrî Cemil Bey, Sabâ makâmının sonunda kürdî perdesinin alınmasından ibaret olduğunu yazarak dördüncü derece hakkında bilgi vermemiştir.[415] Ezgi, Hâşim Bey gibi karârda nevâ perdesini kullanmış, makâmın karâra Kürdî dörtlüsü ile gittiğini yazmıştır.[416] Arel, Bûselik'li ve Kürdî'li zümrelere mensup olan makâmları ayrı ayrı açıklamaya gerek görmemiş, bu tür makamların, önce asıl makâmın dizisinde gezildikten sonra Bûselik'li zümreden olanların Bûselik dizisine ve Kürdî'li zümreden olanların da Kürdî dizisine geçip dügâh'da karâr verdiğini yazmıştır.[417]

---

[411] Kaynak notada ârızalar açısından bazı sıkıntılar yaşandığı için, Heper notasıyla kıyaslanarak mümkün olduğu kadar doğru ârızalar yerlerine konulmaya çalışılmıştır.
[412] Aksu, a.g.e. , s. 188
[413] Çelik, a.g.e. , s. 64
[414] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 33, 34
[415] Tırışkan, a.g.e. , s. 32, Cevher, a.g.e. , s. 64
[416] Ezgi, a.g.e. , s. 225
[417] Arel, a.g.e. , s. 235

B. Sabâ Zemzeme Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

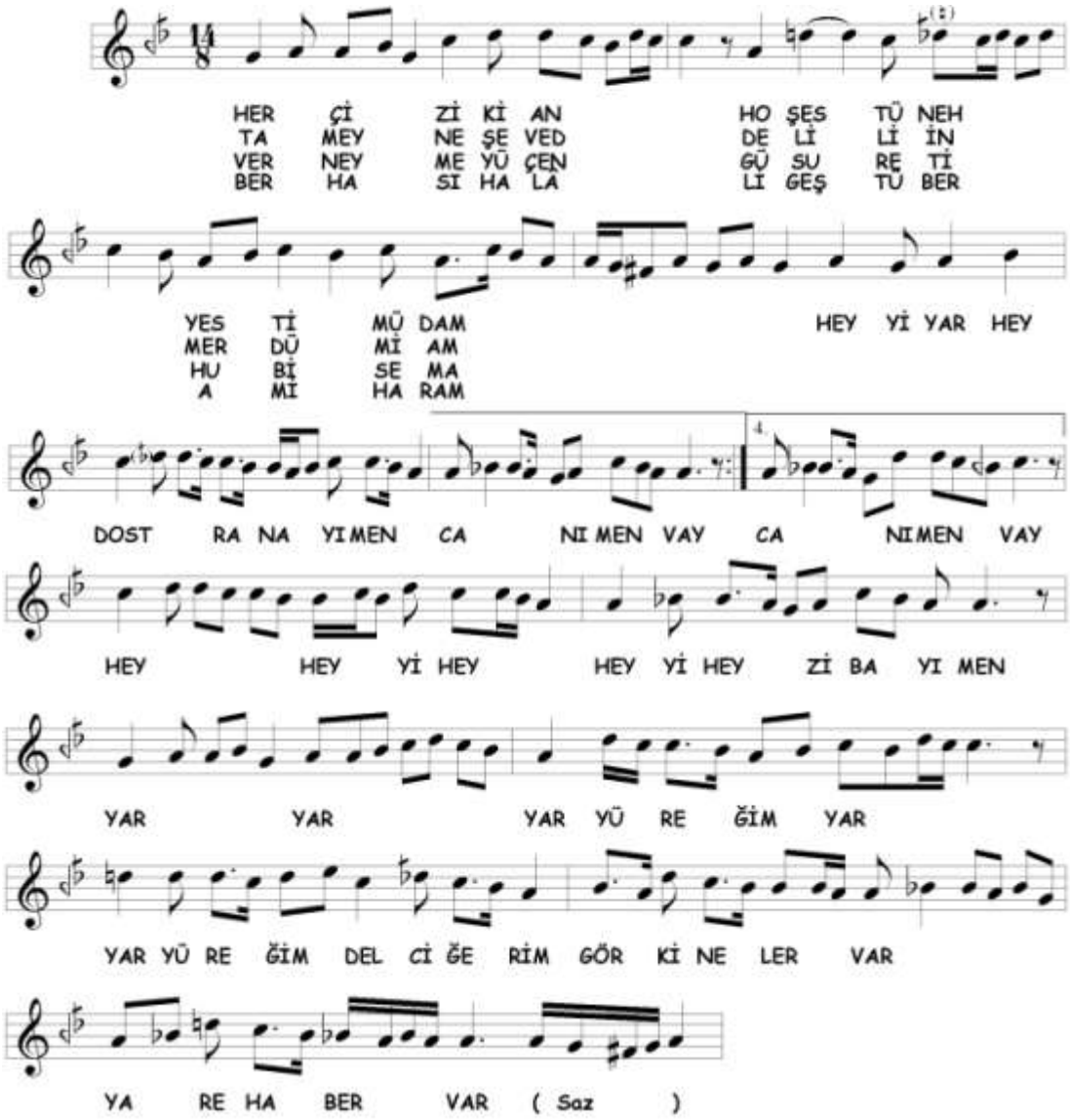

Selâma **Sabâ-Zemzeme** (Zemzeme) makâmıyla başlanmıştır. Sabâ makâmında dolaşılmış ve kürdî perdesi ile dügâh'a inilmiştir.[418] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[418] Kaynak notada ve Heper notasında karâra Uşşâk dörtlüsü ile gidilmiştir. Karâra Uşşâk'lı giden bir Sabâ-Zemzeme esere rastlayamadığımız için kürdî perdesini koymayı uygun gördük.

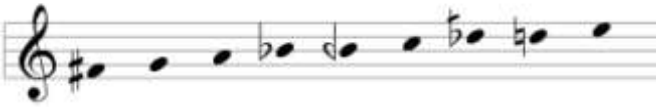

1B

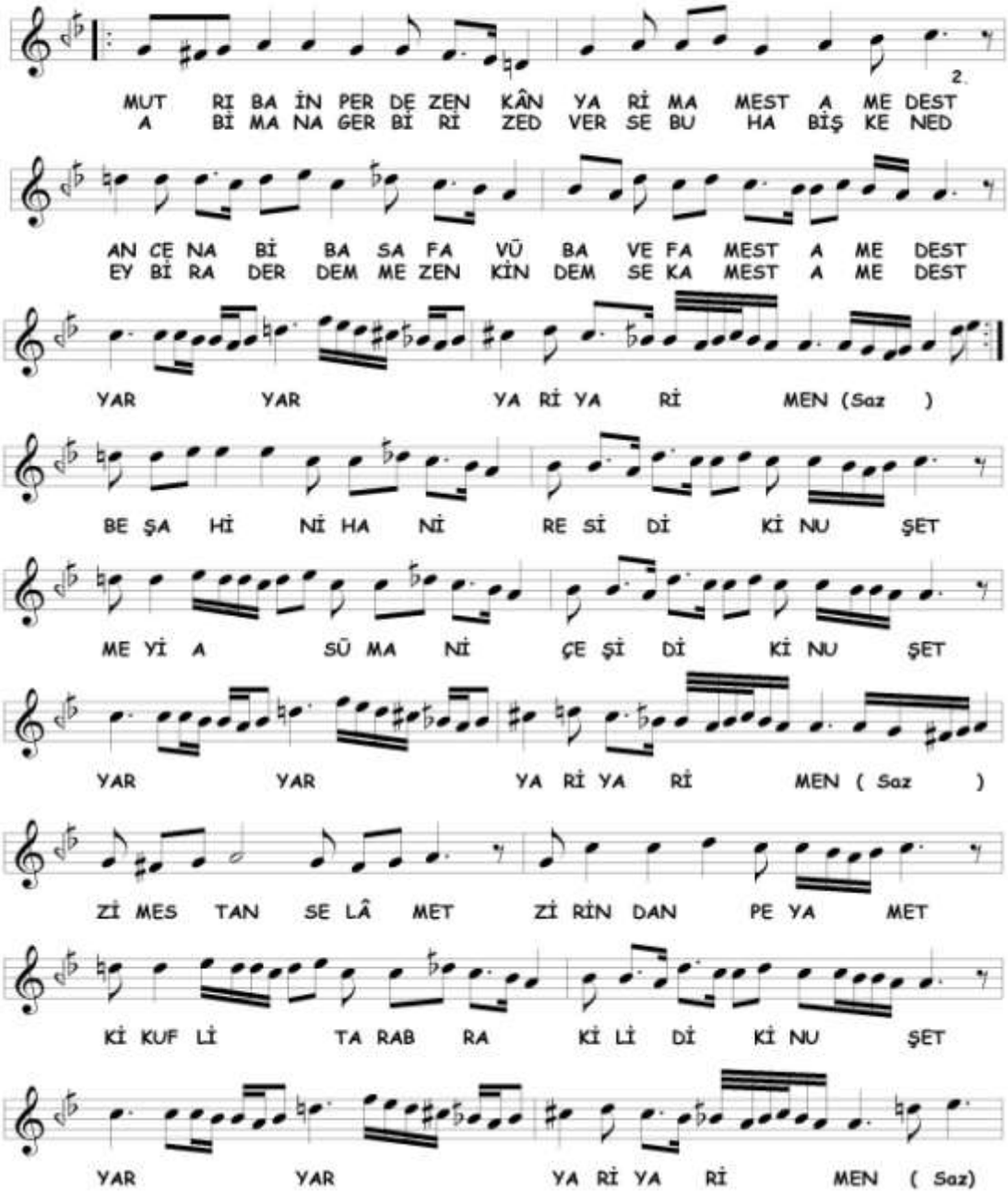

Bu bölümde **Sabâ-ı Muharrik**[419] makâmına geçki yapılmıştır. Sabâ

[419] **Sabâ-ı Muharrik** adı Artin'de geçmektedir. Verdiği seyirde Sabâ makâmı ile başlanmış ve Hicâz ile karâr verilmiştir. Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 35

makâmından sonra Hicâz makâmı ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

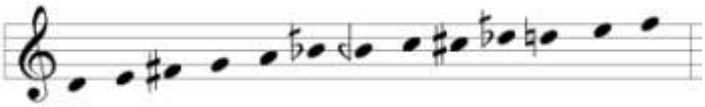

1C

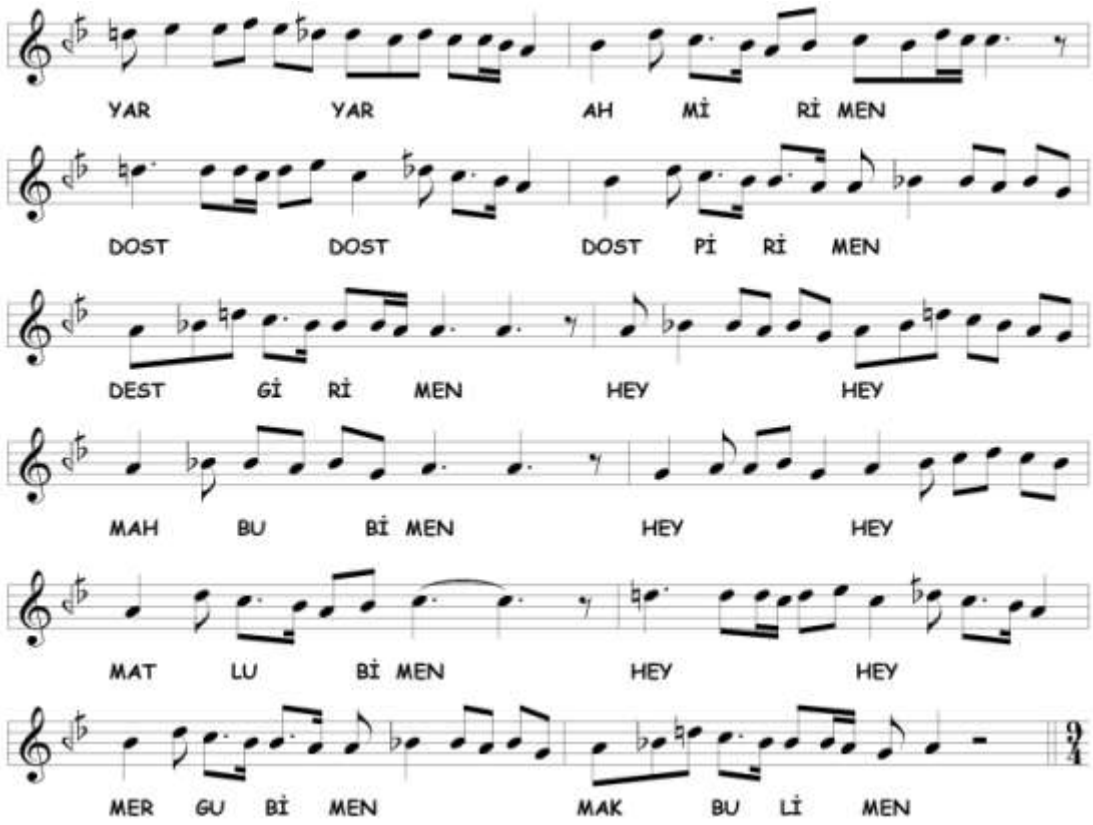

Birinci selâm **Sabâ-Zemzeme** (Zemzeme) makâmıyla sonlandırılmıştır. 1A bölümünden farklı olarak seyre acem perdesi katılmış ırâk perdesi ise kullanılmamıştır.

İkinci Selâm

2A

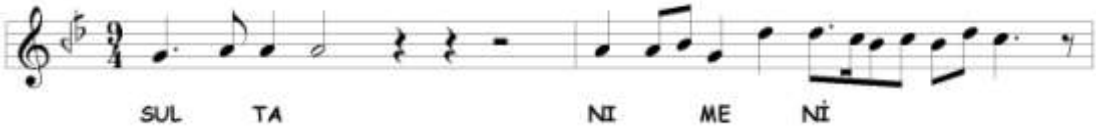

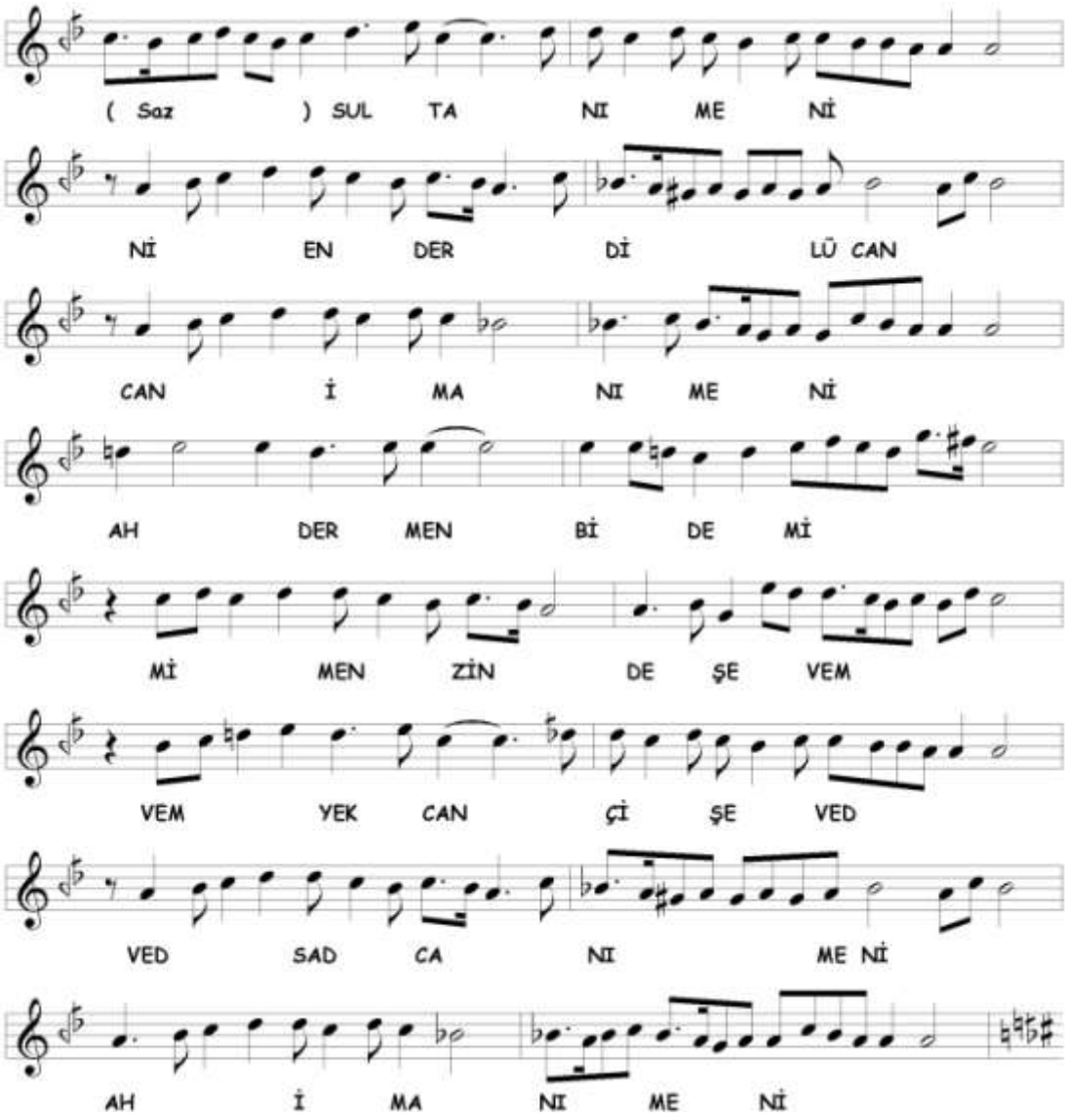

İkinci selâma **Sabâ-Zemzeme** (Zemzeme) makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde, hüseynî'de Uşşâk'lı kalınmış ve diğer seyirlerden farklı olarak ikinci nevî Dügâh üslûbuyla zengüle perdesini alarak dik kürdî perdesinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

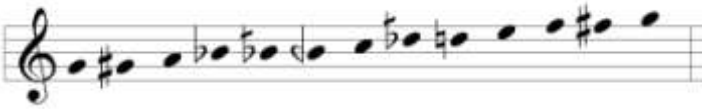

2B

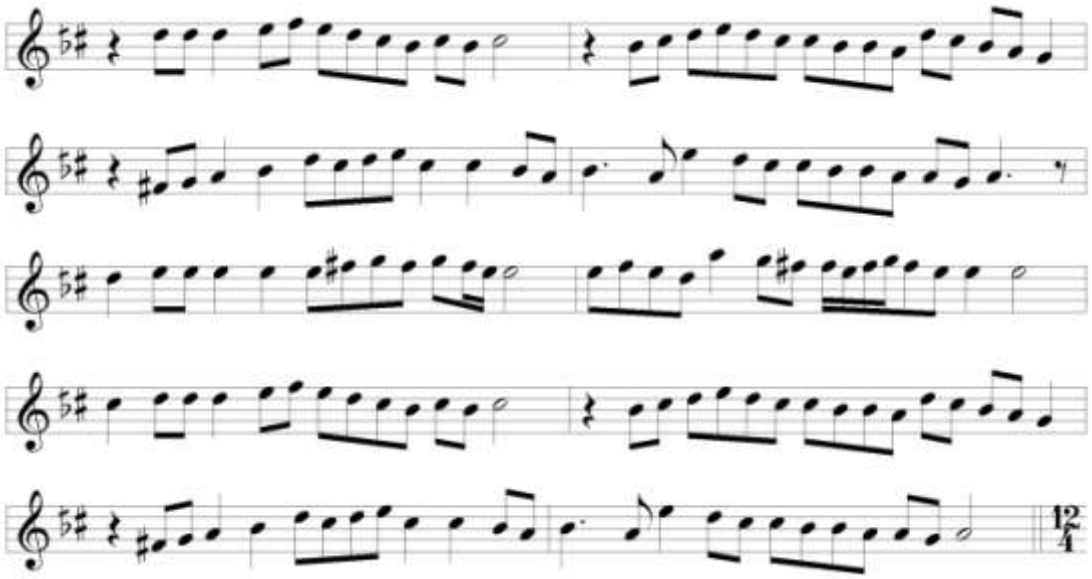

Terennüm bölümünde **Hicâz** makâmına geçilmiştir. Seyre Uşşâk sesleri ile girilerek Hicâz ile devam edilmiş, rast'ta Nikrîz'li, hüseynî'de Uşşâk'lı kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

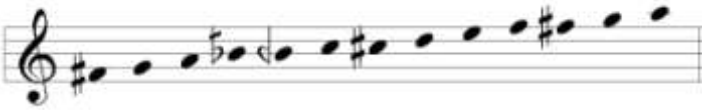

Üçüncü Selâm

3A

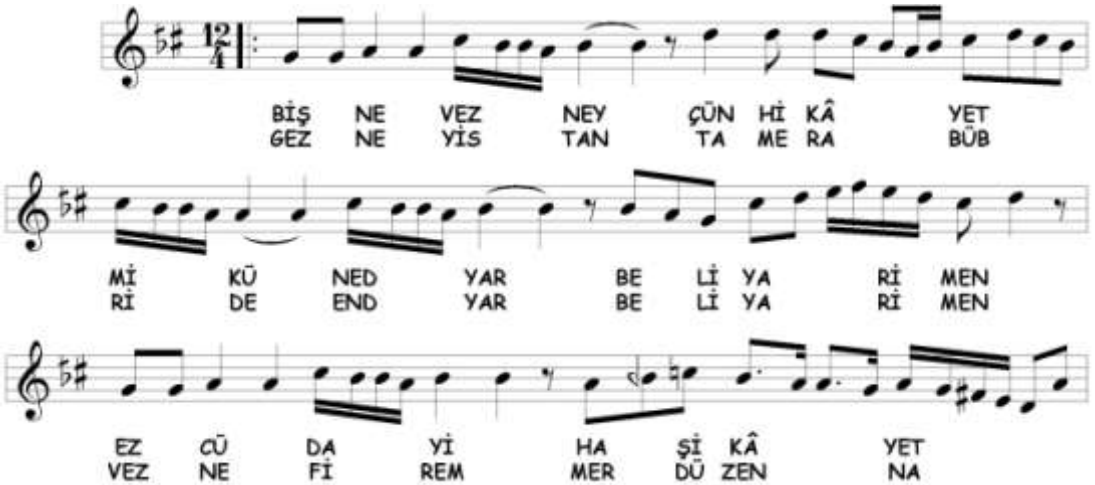

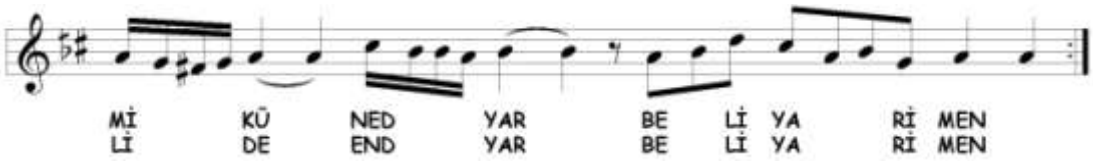

Üçüncü selâma **Hicâz** makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ)[420] üslûbuyla yegâh'a Rast'lı inilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

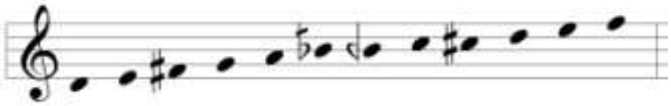

3B

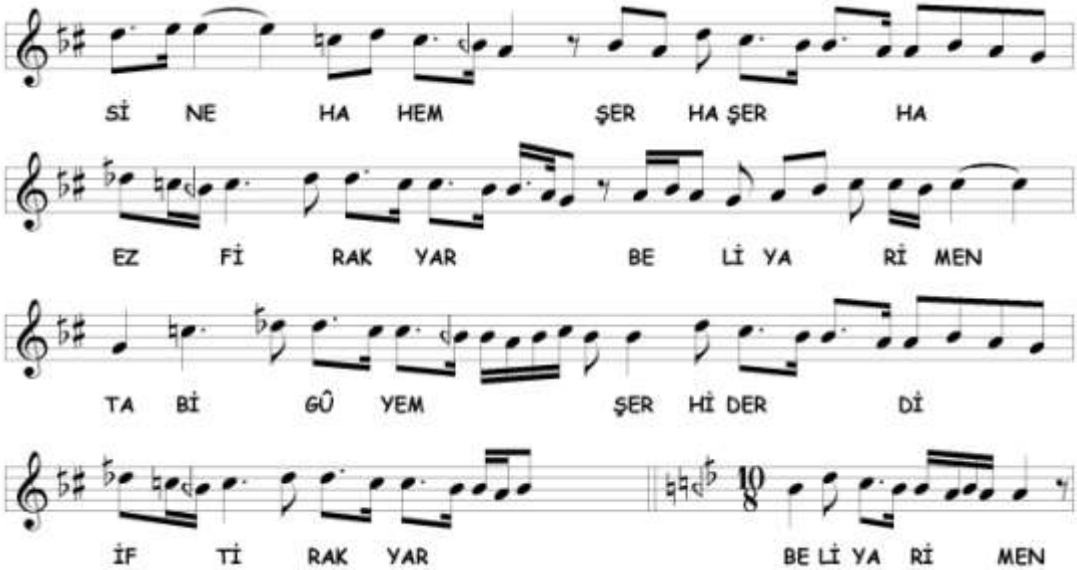

Bu bölümde **Kûçek** veya **Vecd-i Hüseynî** makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî beşlisi gösterildikten sonra Sabâ makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[420] **Şeref-i Hamîdî** makâmı Bahaeddin Bey (-1899) tarafından tertip edilmiştir. Sultân 2. Abdülhamid Han'ın ismine izafeten yapılmıştır. Suphi Ezgi, Abdülhamid'in memleketi kötü yönetmesi ve kendisine karşı olması sebebiyle makâmın ismini değiştirerek Şerefnümâ ismini koymuştur. Tarifine göre makâm, yegâh üzerinde Acemli Rast dizisiyle kendi mevkiinde Uzzâl dizisinin karıştırılmasından meydana gelmektedir. Ezgi, a.g.e. , s. 188 Yegâh'da kalış yapılmadığı için seyre bu makâmın ismini vermedik.

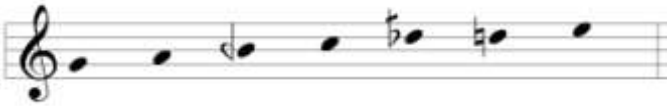

3C

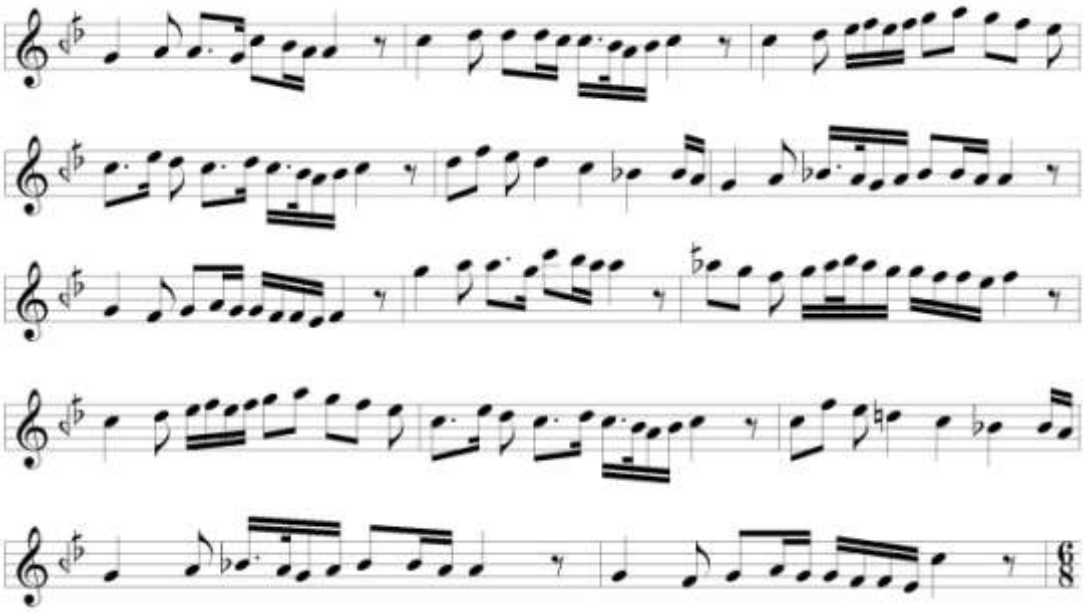

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmına geçki yapılmıştır. Sabâ-Zemzeme makâmı gösterildikten sonra acem-aşîrân perdesine inilmiştir. Tiz genişlemede muhayyer üzerinde Uşşâk ve acem üzerinde Nikrîz'li kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

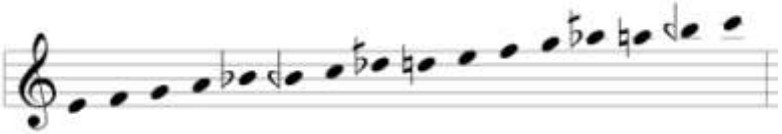

3D

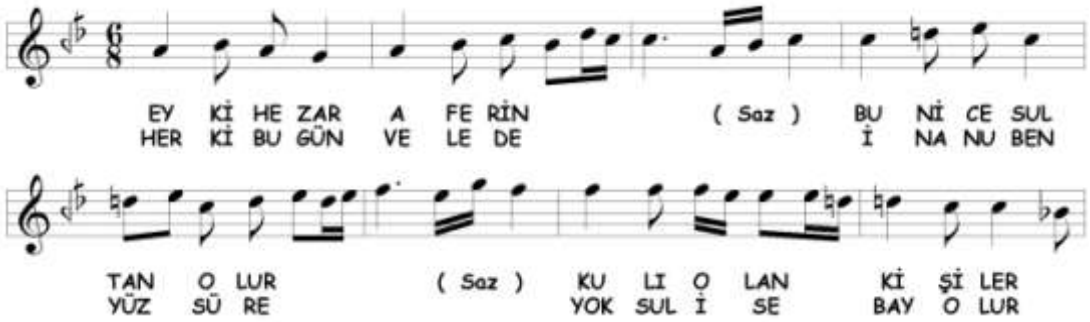

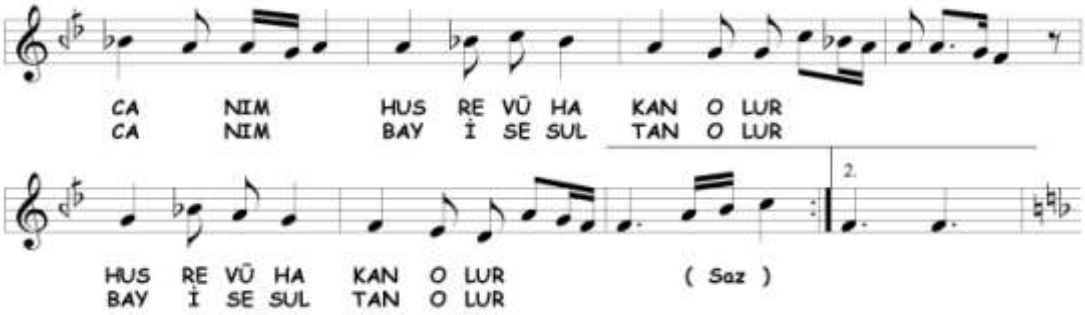

İkinci nevî **Şevk u Tarâb** makâmına devam edilmektedir. Sabâ dörtlüsünde gezinildikten sonra Acem-Aşîrân makâmı ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

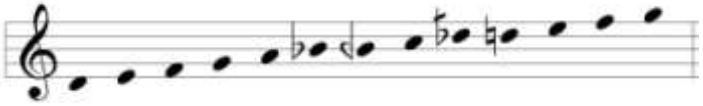

3E

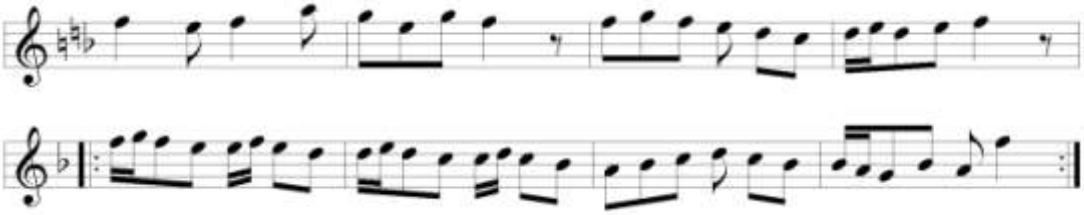

Terennümde **Acem-Kürdî** makâmına geçki yapılmıştır. Acem perdesindeki kalışlardan sonra kürdî perdesi alınarak karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

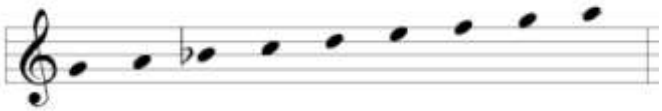

3F

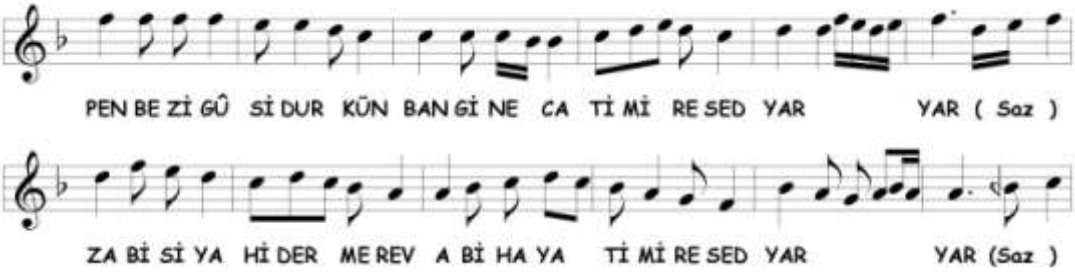

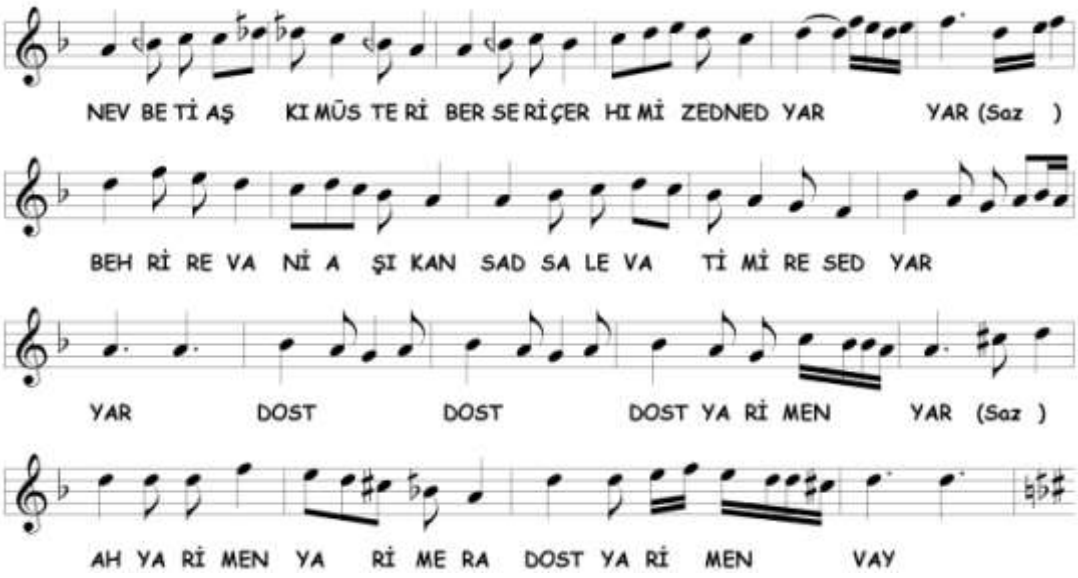

Acem-Kürdî makâmına devam edilmektedir. Seyirde **Sabâ** makâmına geçici geçki yapılmıştır. En sonunda **Hicâz** makâmına geçilerek nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

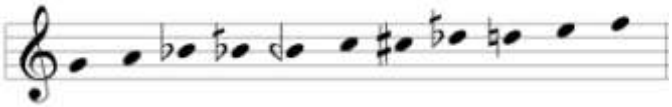

3G

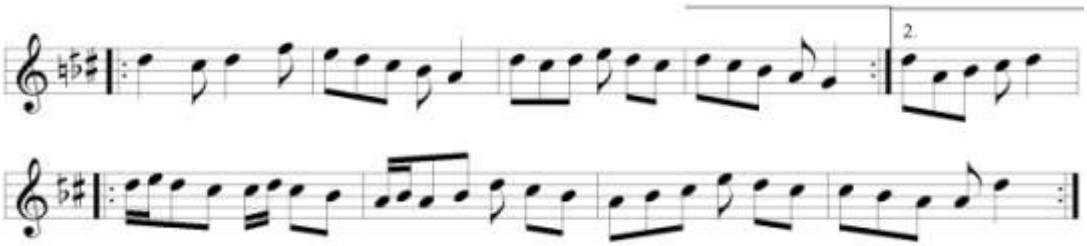

Terennüm bölümünde **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. Hicâz beşlisinde dolaşıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

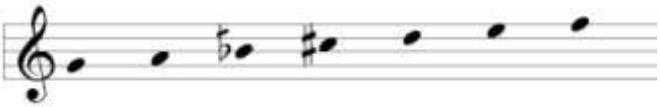

3H

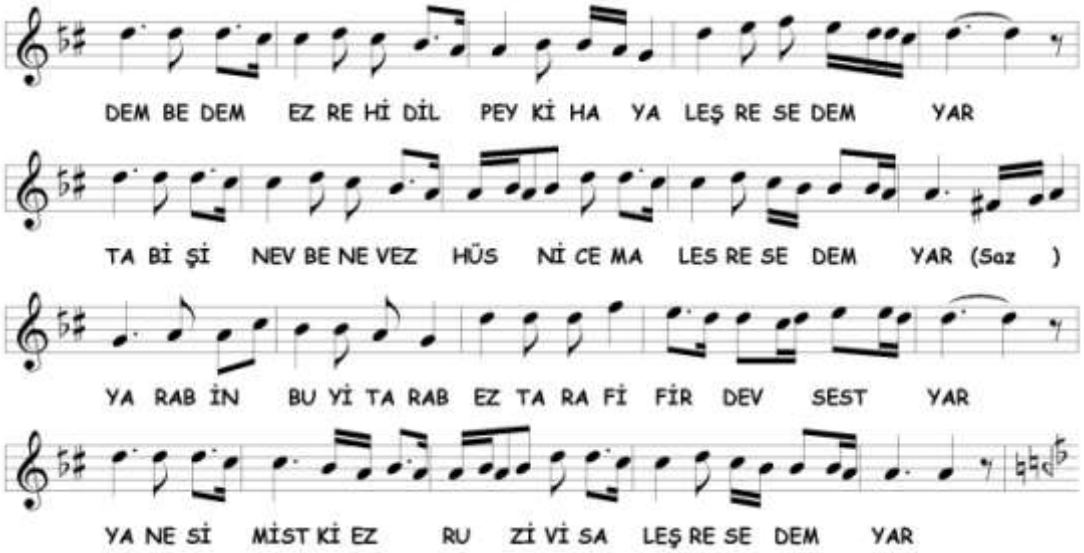

Bu bölümde de **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 3G bölümü ile aynıdır. Farklı olarak arada saz payında ırâk perdesi alınmıştır.

3I

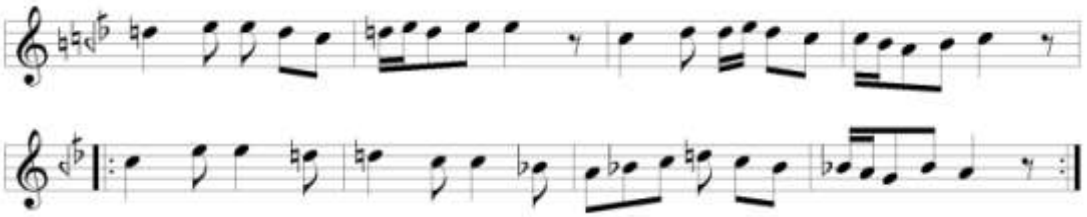

Terennüm bölümünde hüseynî tutulduktan sonra **Sabâ-Zemzeme** makâmına geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

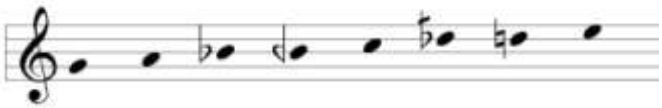

3İ

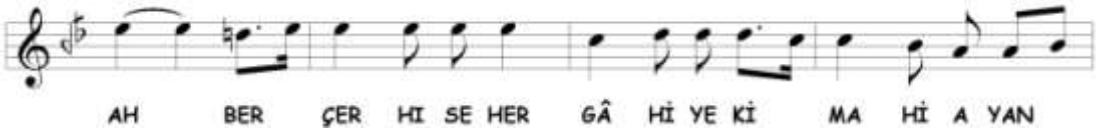

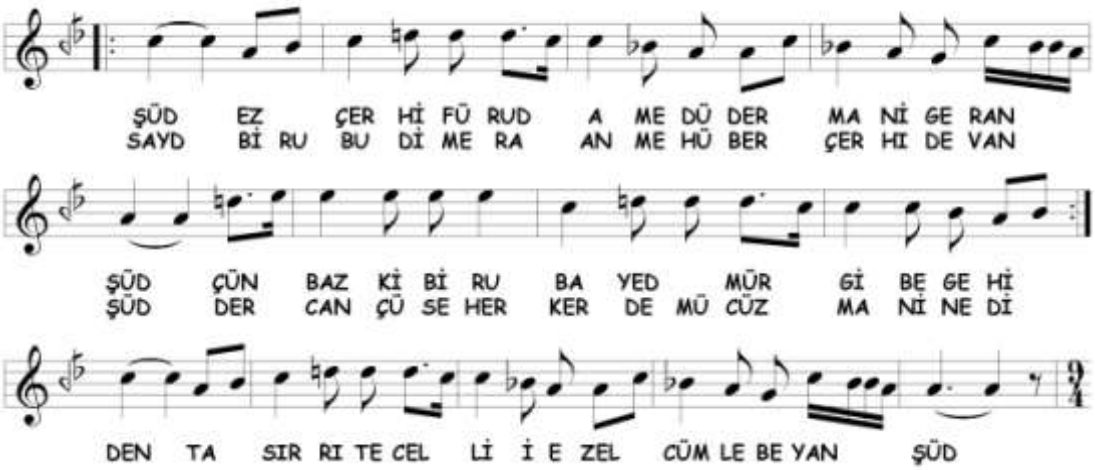

Üçüncü selâm **Sabâ-Zemzeme** makâmı ile sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 3I bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Sabâ-Zemzeme** makâmında seyredilmiştir.

C. Sabâ-Zemzeme Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 7 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem-Kürdî
2. Hicâz
3. Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
4. Sabâ
5. Sabâ-ı Muharrik
6. Sabâ-Zemzeme
7. Şevk u Tarâb (ikinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Sabâ-Zemzeme Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sabâ-Zemzeme Sabâ-ı Muharrik	Sabâ-Zemzeme Hicâz	Hicâz Kûçek veya Vecd-i Hüseynî Şevk u Tarâb (ikinci nevî) Acem-Kürdî Sabâ Sabâ-Zemzeme	Sabâ-Zemzeme

18. SERMÜEZZİN RİF'AT BEY'İN (1820-1888) NEVESER MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Neveser Makâmı

Dede Efendi'nin îcâdı olan Neveser makâmının tanımını, ilk olarak Hâşim Bey'de bulmaktayız. Hâşim Bey, seyri, hicâz perdesinden başlatmıştır. Sünbüle perdesine kadar nevâ ve dügâh üzerindeki Hicâz perdelerini vererek karârda yegâh'dan ırâk ile rast'ta çıktığını belirtmiştir.[421] Tanbûrî Cemil Bey de seyri, Hâşim gibi başlatmış, makâmın Nihâvend seyrinde olduğunu fakat Nihâvend'de do ve fa perdelerinin fazlaca kullanmasına mukâbil Neveser'in do diyez ve fa diyezin fazlaca kullanıldığını yazmıştır.[422] Arel, Nikrîz beşlisinin tiz tarafına nevâ perdesindeki Hicâz dörtlüsünün eklenmesinden hâsıl olduğunu, ister nevâ perdesindeki Hicâz dörtlüsünden ister Nikrîz beşlisinden başlanılarak bunların her ikisinde gezinildikten sonra Nikrîz beşlisi ile Rast perdesinde karâr verdiğini yazmaktadır.[423] Suphi Ezgi de, Arel ile aynı tarifi vermiş, ilk seyrinin tizdeki Hicâz dörtlüsünden yani güçlüden başladığını yazmıştır.[424] Karadeniz, Ezgi ile aynı tarifi vermiş, bazen sünbüle perdesine kadar çıktığını da belirtmiştir.[425]

B. Neveser Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

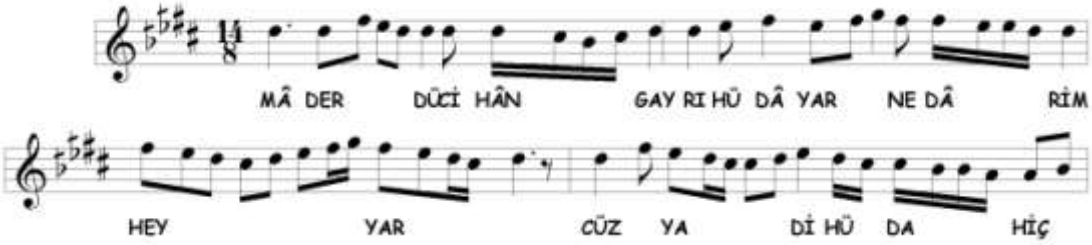

[421] Tırışkan, a.g.e. , s. 22
[422] Cevher, a.g.e. , s. 52
[423] Arel, a.g.e. , s. 178
[424] Ezgi, a.g.e. , s. 130
[425] Karadeniz, a.g.e. , s. 89

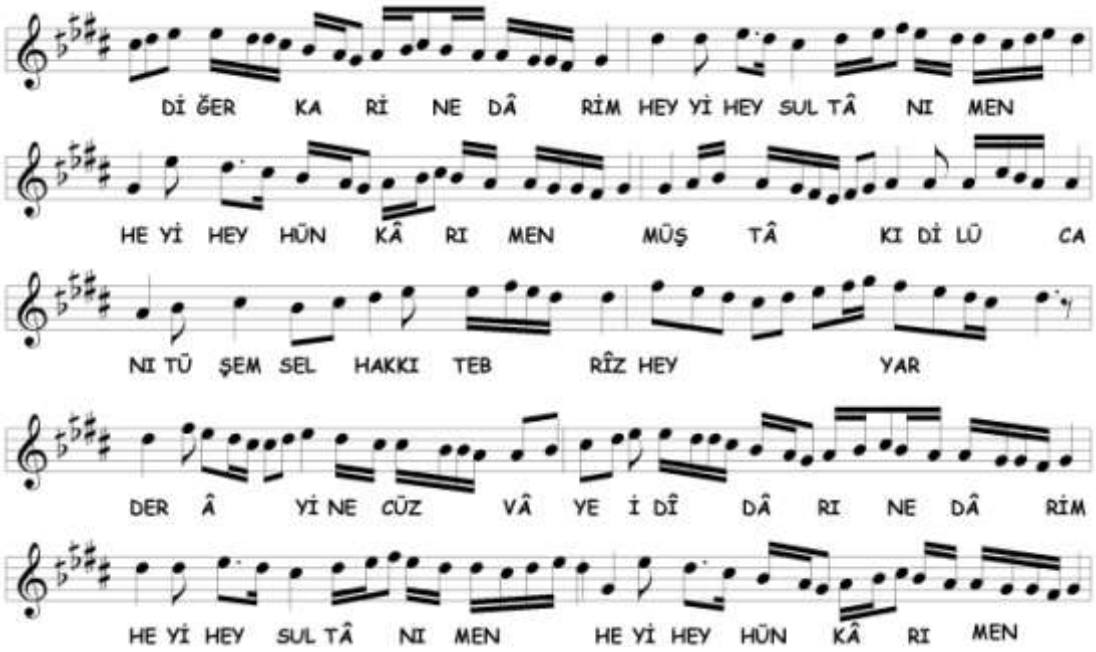

Selâma **Neveser** makâmıyla girilmiştir. Neveser dizisinde dolaşılarak, nevâ, dügâh ve rast perdesinde kalışlar yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

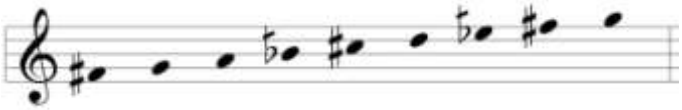

1B

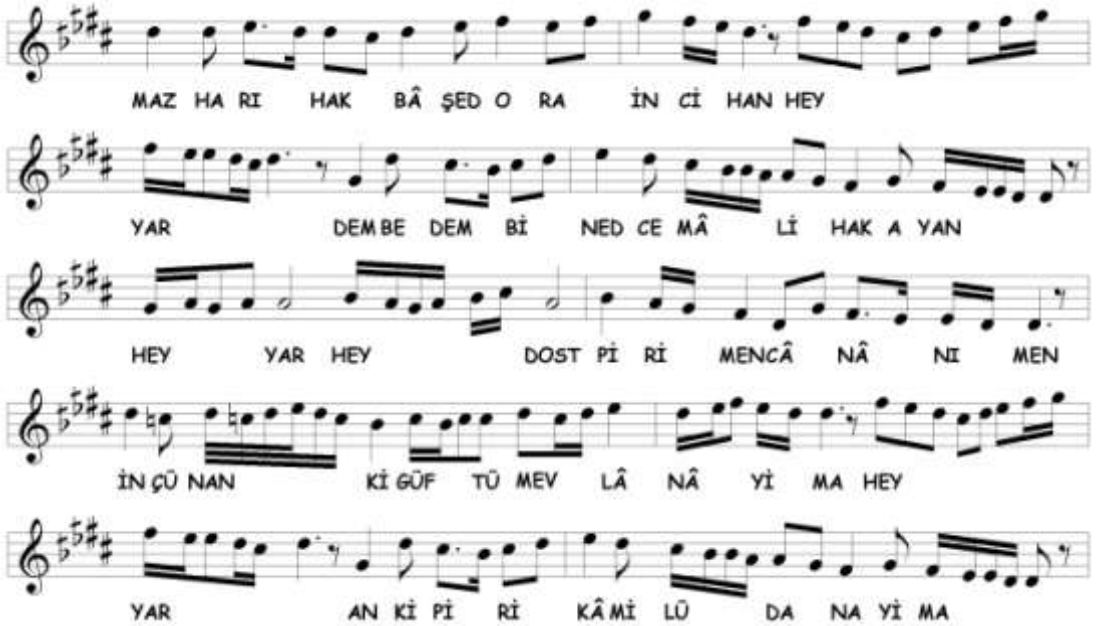

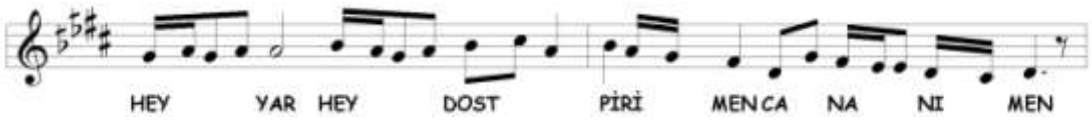

İkinci nevî **Şedd-i Arabân** makâmına geçki yapılmıştır. Seyre, nevâ'dan başlanmış, yegâh üzerinde Zengüle dizisinde gezilerek dügâh perdesinde kalışlar yapılmış daha sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

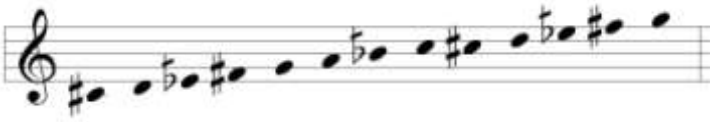

1C

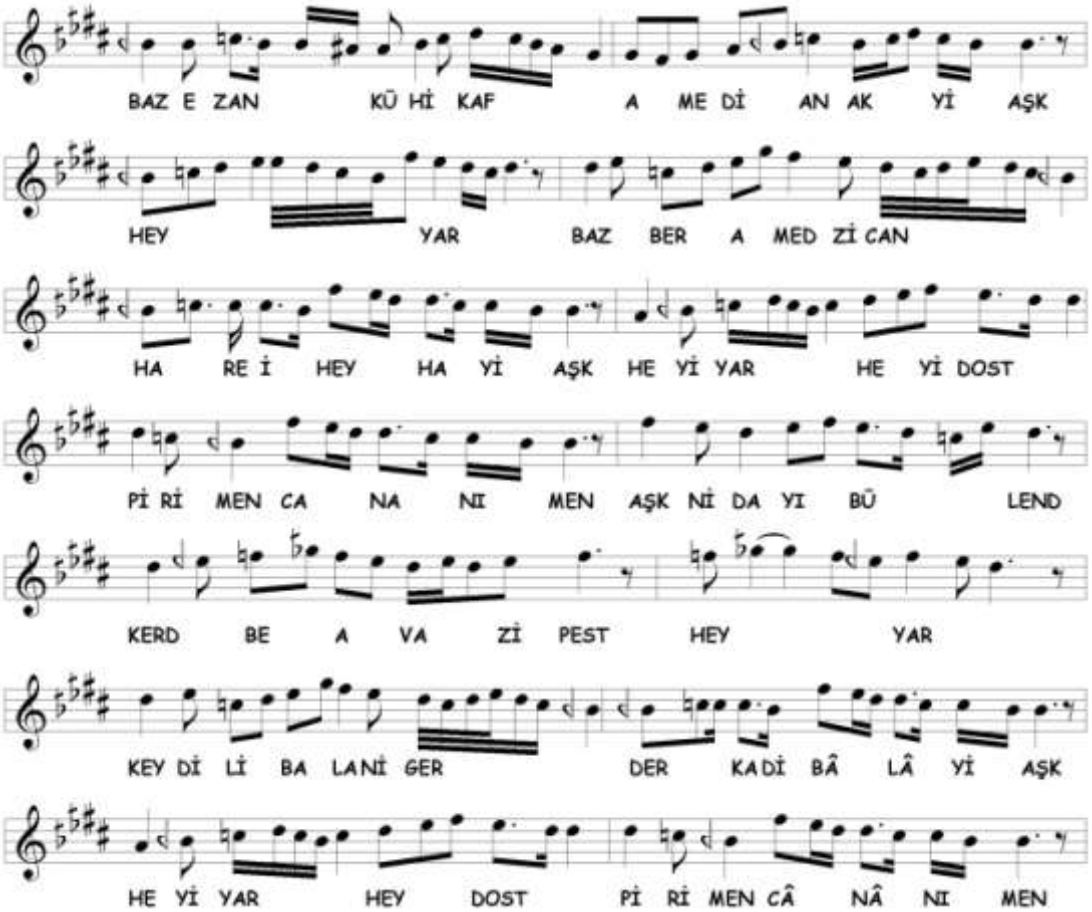

Hüzzâm makâmı ile devam edilmektedir. Seyirde ayrıca **nevâ üzerinde Sabâ** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

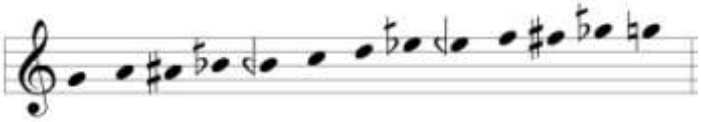

1D

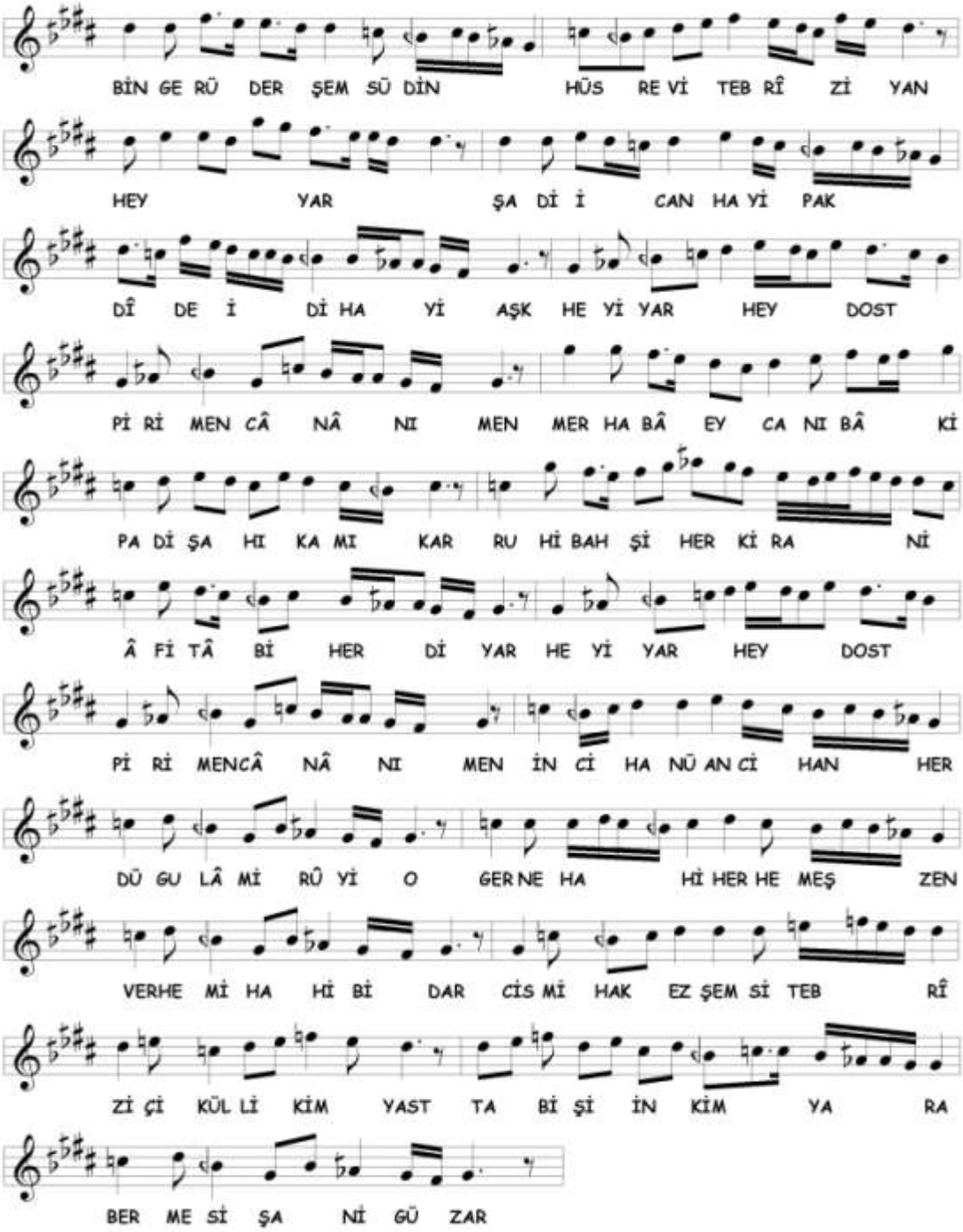
BİN GE RÜ DER ŞEM SÜ DİN HÜS RE Vİ TEB RÎ Zİ YAN
HEY YAR ŞA Dİ İ CAN HA Yİ PAK
DÎ DE İ Dİ HA Yİ AŞK HE Yİ YAR HEY DOST
Pİ Rİ MEN CÂ NÂ NI MEN MER HA BÂ EY CA NI BÂ Kİ
PA Dİ ŞA HI KA MI KAR RU Hİ BAH Şİ HER Kİ RA Nİ
Â Fİ TÂ Bİ HER Dİ YAR HE Yİ YAR HEY DOST
Pİ Rİ MENCÂ NÂ NI MEN İN Cİ HA NÜ AN Cİ HAN HER
DÜ GU LÂ Mİ RÛ Yİ O GER NE HA Hİ HER HE MEŞ ZEN
VERHE Mİ HA Hİ Bİ DAR CİS Mİ HAK EZ ŞEM Sİ TEB RÎ
Zİ Çİ KÜL Lİ Kİm YAST TA Bİ Şİ İN Kİm YA RA
BER ME Sİ ŞA Nİ GÜ ZAR

Bu bölümde **Zengüleli Sûznâk** makâmına geçki yapılmıştır. Rast üzerinde Zengüle dizisinde dolaşılan bölümde, nevâ, çargâh ve segâh perdelerinde asma kalışlar vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

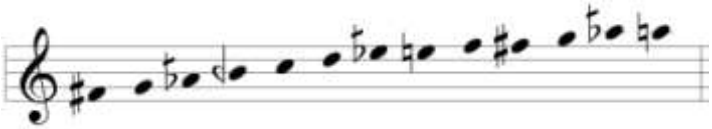

1E

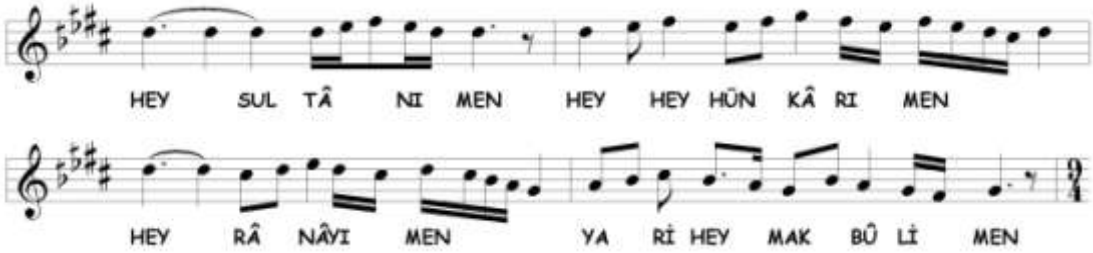

Birinci selâm **Neveser** makâmıyla sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır.

İkinci Selâm

2A

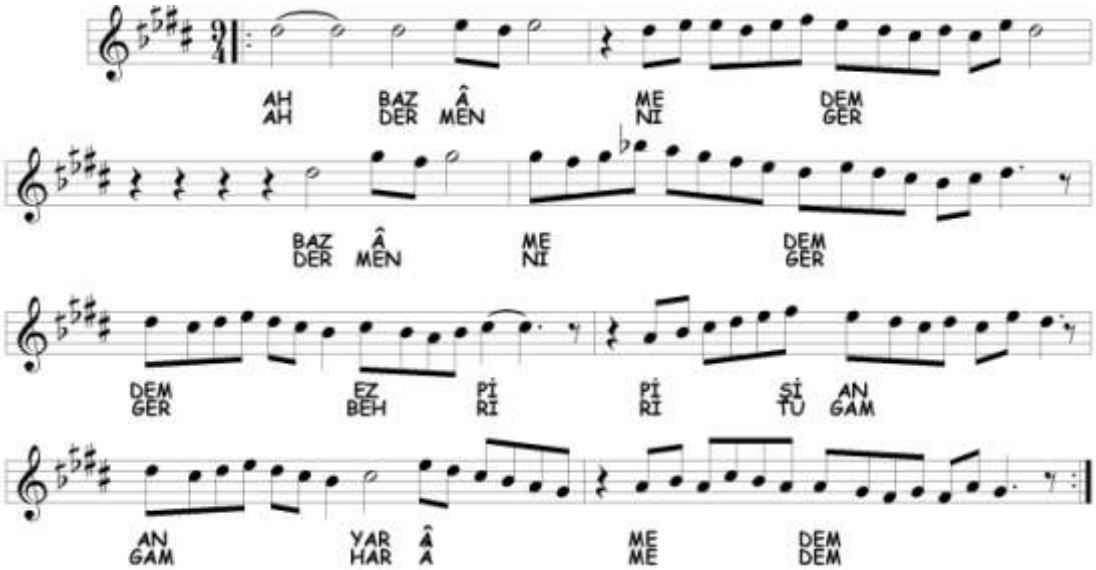

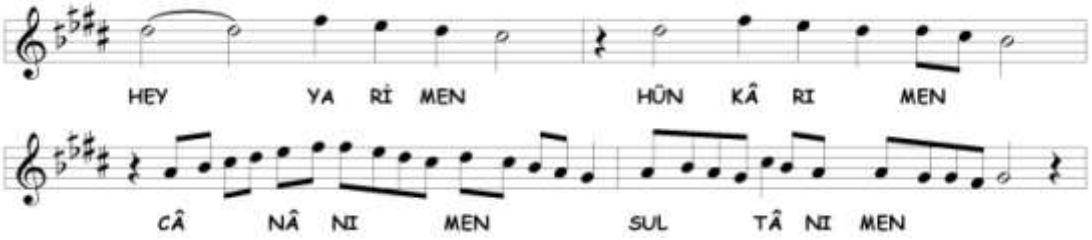

İkinci Selâma **Neveser** makâmıyla devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak seyre, muhayyer ve sünbüle perdeleri de katılmıştır.

2B

Buradaki terennüm bölümü Bayâtî âyînin 2C bölümü ile aynıdır. **Gerdâniye** makâmına geçki yapılmıştır. Gerdâniye ve nevâ perdesinde Bûselik'li kalışlardan sonra evc perdesinde asma kalınmış ardından acem perdesi alınarak rast'a inilmiştir. Rast perdesine sürekli inişler yapıldıktan sonra Bayâtî âyîninden farklı olarak; Nişâburek sesleriyle nevâ'da kalınmış ve üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

Üçüncü Selâm

3A

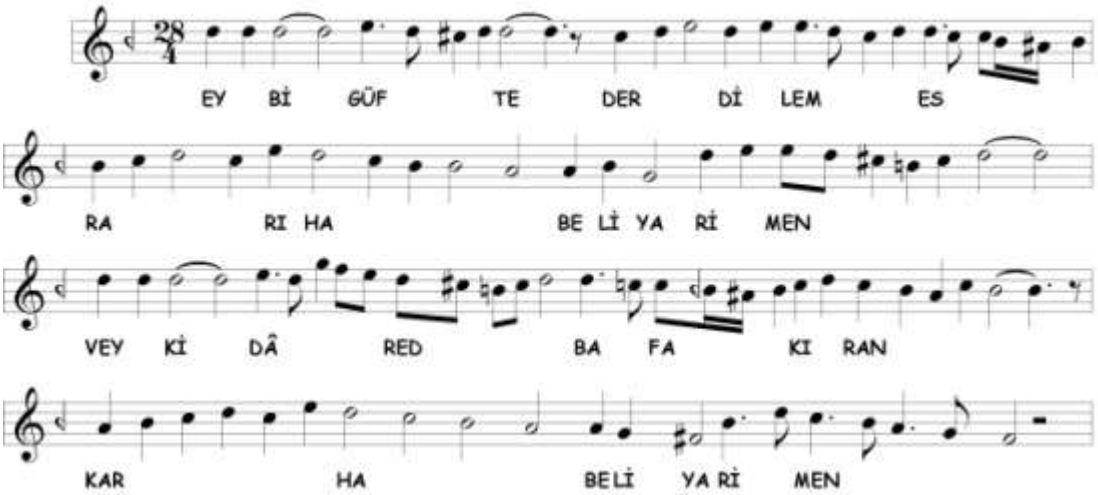

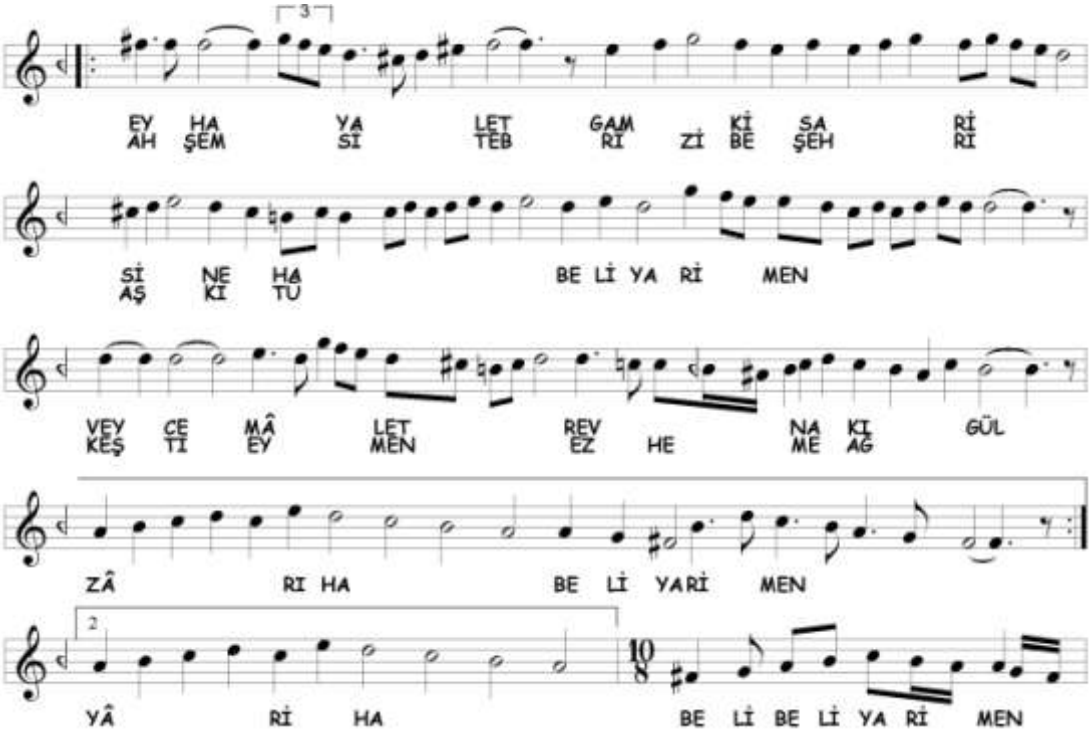

Üçüncü selâma **Rûy-ı Irâk** makâmıyla girilmiştir. Seyirde, Müsteâr ve Nişâbur geçkilerinin yanında nim hicâz üzerinde Hicâz'lı dolaşılarak evc'de kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

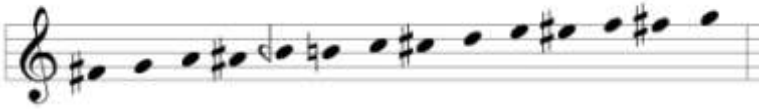

3B

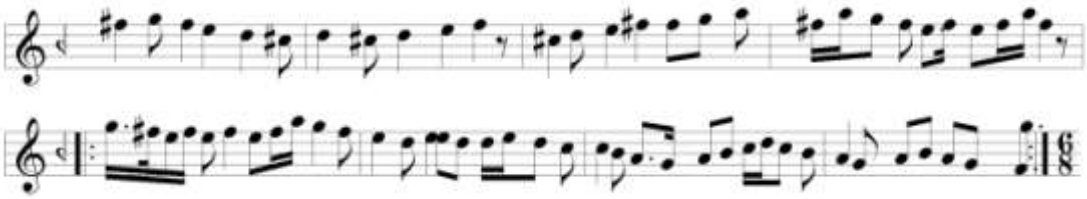

Terennüm bölümünde **Evc** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde nim hicâz perdesi de kullanılmış ve Irâk dizisiyle karara gidilmiştir. Dönüşün sonunda gerdâniye perdesi açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

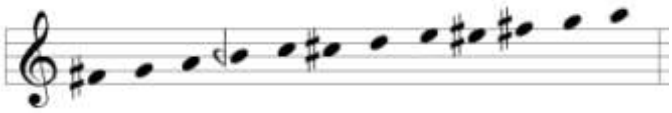

3C

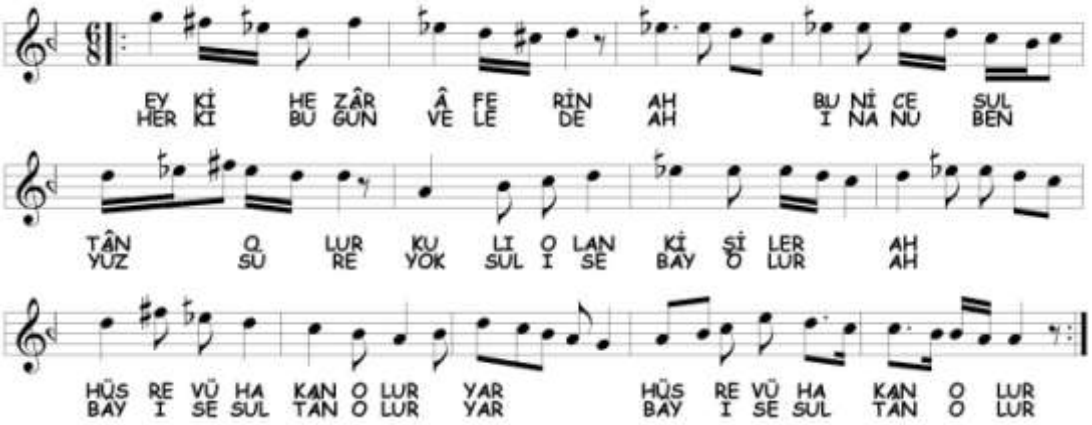

İkinci nevî **Arabân** veya **Karcığar** makâmına geçki yapılmıştır. Nevâ üzerinde Hicâz dörtlüsünde seyredilerek başta nim hicâz yedeni kullanılmıştır. Uşşâk dörtlüsü karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

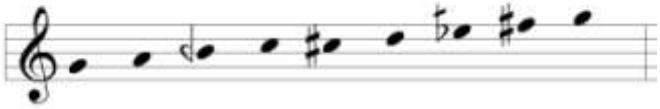

3D

Buradaki terennüm bölümü Sabâ âyînin 3F bölümü ile aynıdır. Terennüm bölümünde birinci nevî **Bayâtî** makâmı gösterilmektedir. Sabâ âyîninden farklı olarak sonunda dügâh'da Uşşâk'lı kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

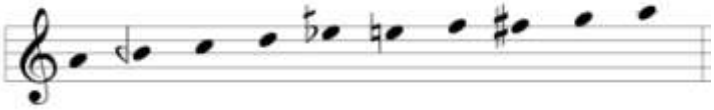

3E

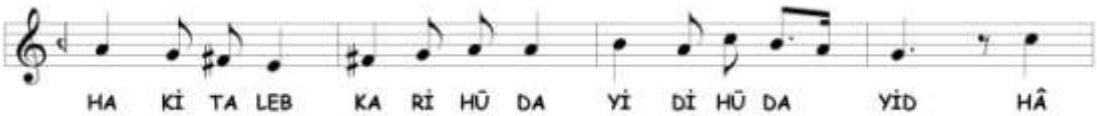

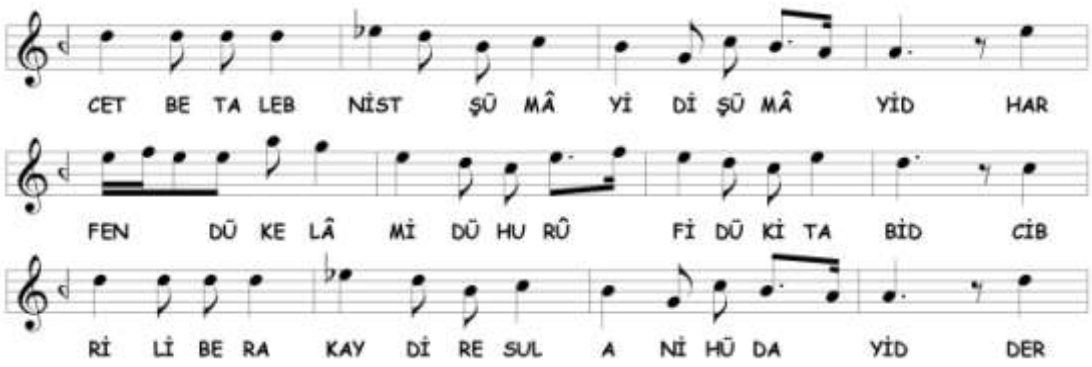

Birinci nevî **Bayâtî** makâmına devam edilmektedir. Hüseynî-aşîrân'a Uşşâk'lı inildikten sonra Uşşâk dizisinde seyredilmiş, nim hisâr perdesiyle dügâh'a inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

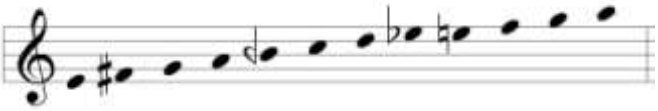

3F

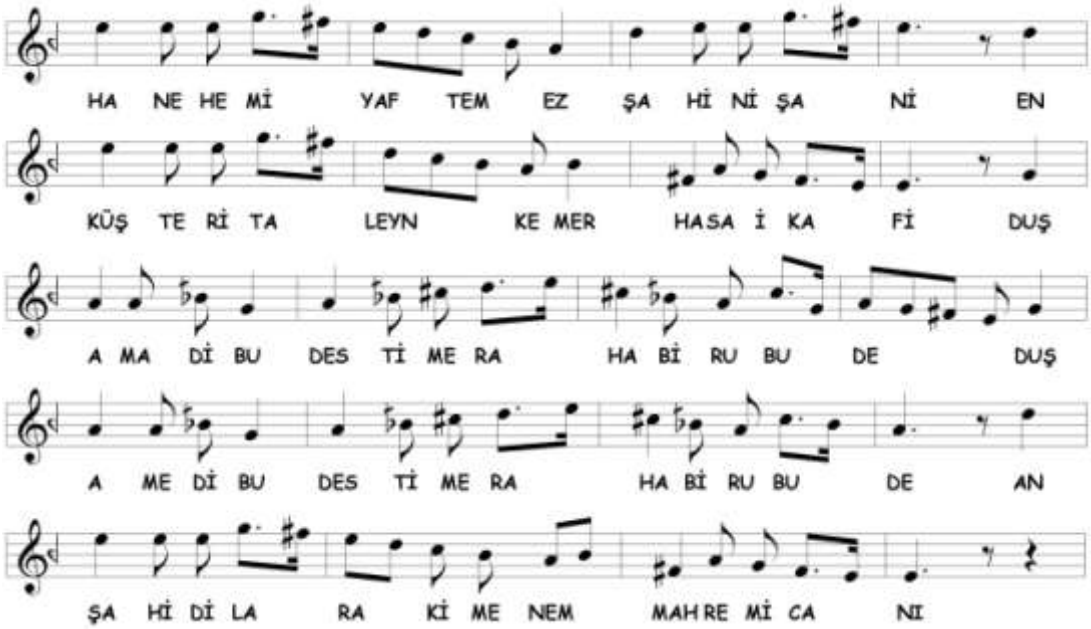

Hüseynî-Aşîrân makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî makâmından sonra Aşîrân sesleri ile karara gidilmiştir. Seyirde geçici **Hicâz** geçkileri vardır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

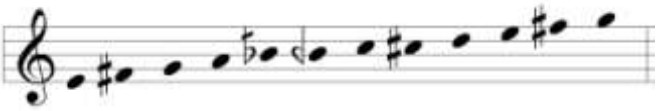

3G

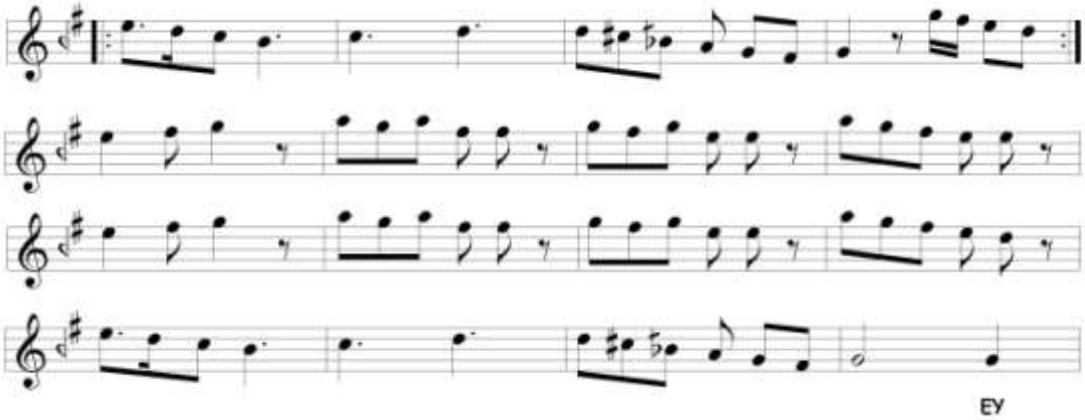

Yerinde **Nikrîz'li** bir kalıştan sonra **nevâ üzerinde Rast** makâmıyla dolaşılarak çargâh perdesi ile segâh'a kadar inişler yapılmış, ardından rast'a **Nikrîz**'li gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

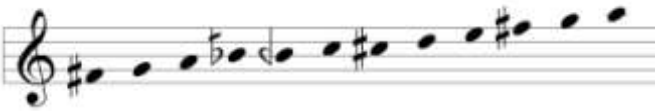

3H

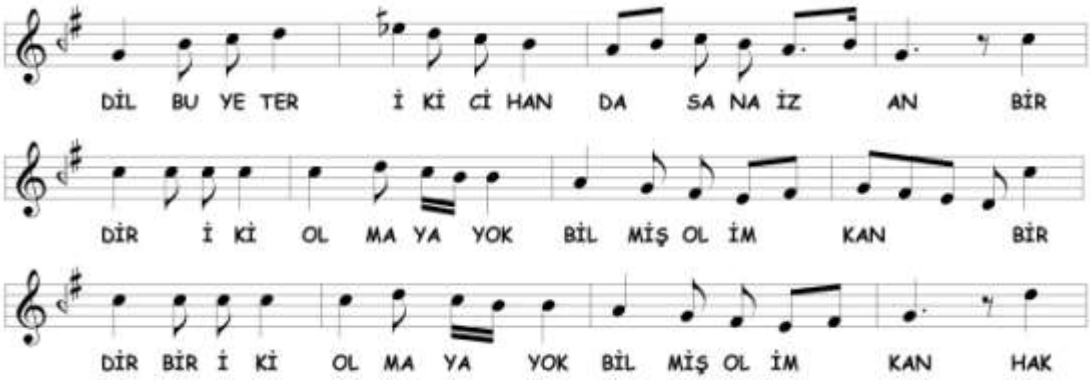

Sazkâr makâmına geçki yapılmıştır. Seyrin başında segâh perdesine inilirken hisâr perdesi kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

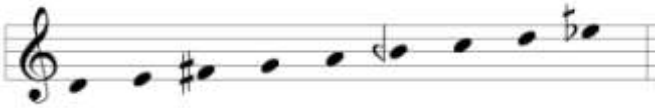

3I

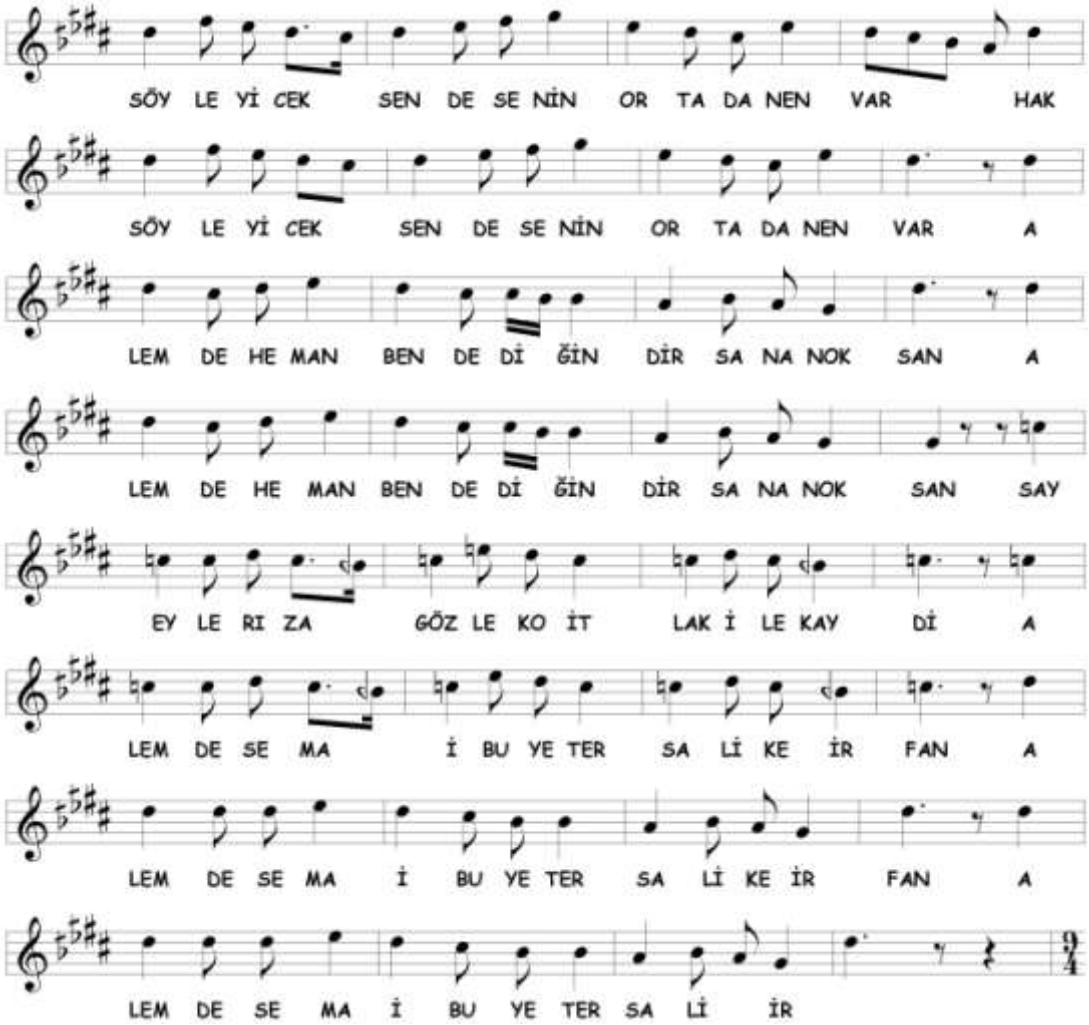

Selâmın sonunda tekrar **Neveser** makâmına dönülmüş, seyirde birinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

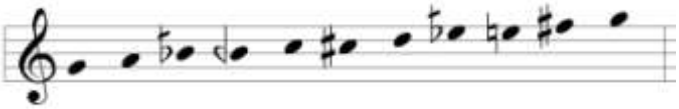

Dördüncü Selâm

2A bölümü ile aynı ezgi kullanılarak **Neveser** makâmında seyredilmiştir.

C. Neveser Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 16 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Arabân (ikinci nevî) veya Karcığar
2. Bayâtî (birinci nevî)
3. Çargâh (birinci nevî)
4. Evc
5. Gerdâniye
6. Hicâz
7. Hüseynî-Aşîrân
8. Hüzzâm
9. Neveser
10. Nikrîz
11. Rast (nevâ üzerinde)
12. Rûy-ı Irâk
13. Sabâ (nevâ üzerinde)
14. Sazkâr
15. Şedd-i Arabân (ikinci nevî)
16. Zengüleli Sûznâk

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Neveser Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Neveser Şedd-i Arabân (ikinci nevî) Hüzzâm Sabâ (nevâ üzerinde) Zengüleli Sûznâk	Neveser Gerdâniye	Rûy-ı Irâk Evc Arabân (ikinci nevî) veya Karcığar Bayâtî (birinci nevî) Hüseynî-Aşîrân Hicâz Rast (nevâ üzerinde) Nikrîz Sazkâr Çargâh (birinci nevî) Neveser	Neveser

19. SERMÜEZZİN RİF'AT BEY'İN FERÂHNÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Ferâhnâk Makâmı

Ferâhnâk makâmının tarifine ilk olarak Hâşim Bey'de rastlarız. Makâma ismini Şâkir Ağa vermiştir. Yakup Fikret Kutluğ kitabında makâmı ilk bulanın Merâgî olduğunu, ikinci kâşifin ise Şâkir Ağa olduğunu yazmaktadır.[426] Hâşim Bey, acem, evc, gerdâniye, muhayyer göstererek tiz çargâh, tiz segâh'a çıkıp aynı perdelerle nevâ'ya kadar inip hicâz veya çargâh ile segâh, dügâh, rast, ırâk, aşîrân perdeleriyle yegâh'a inip ırâk'da karâr verdiğini yazmaktadır.[427] Tanbûrî Cemil Bey de aynı perdeleri vermiş ayrıca Evc makâmını açıklarken, Evc'de çargâh, Ferâhnâk'da hicâz perdesinin ziyade kullanılmasının bu iki makam arasında hayli fark bulundurduğunu yazmaktadır.[428] Bu iki tanımda da dikkat edilirse bûselik perdesi yazılmamıştır. Rauf Yektâ, bûselik, nim hicâz ve evc perdelerini alarak, yegâh'dan tiz bûselik'e kadar perdeleri sıralamıştır. Görünüm olarak ırâk üzerinde Ferâhnâk beşlisine nim hicâz'da Segâh dörtlüsü eklenmiştir.[429] Arel, nevâ perdesindeki Rast beşlisinin, segâh perdesindeki Ferâhnâk beşlisinin, dügâh perdesindeki Rast beşlisinin, ırâk perdesindeki Ferâhnâk beşlisinin birbirine eklenmesinden hâsıl olduğunu yazmıştır. Seyir, inicidir.[430] Suphi Ezgi, iki dizi vermiştir. Bunlardan biri Rauf Yektâ'nın verdiği dizidir. İkincisi, ırâk'ta Ferâhnâk beşlisine nim hicâz'da Hicâz dörtlüsünün eklenmesiyle oluşur. Her iki dizi de birbirlerine kaynaştırılarak kullanılmaktadır.[431] Karadeniz, çoğunlukla nevâ, acem, evc perdelerinden terennüme başladığını belirterek Hâşim Bey seyrindeki gibi tiz çargâh'a genişleyebileceğini yazmıştır. Dönüşte evc perdesinde kalışlar yaptığını ve hüseynî, nim hicâz ve segâh perdeleriyle dügâh'a indiğini, çargâh ve segâh perdelerini kullanıp dügâh ve rast perdeleriyle ırâk perdesine indikten ve hüseynî-aşîrân ile yegâh perdesini de gösterdikten sonra ırâk perdesinde karâr verdiğini

---

[426] Kutluğ, a.g.e. s. 263
[427] Tırışkan, a.g.e. , s. 35
[428] Cevher, a.g.e. , s. 44
[429] Yektâ, a.g.e. , s. 77
[430] Arel, a.g.e. , s. 175
[431] Ezgi, a.g.e. , s. 54

yazmaktadır.[432] Karadeniz'de de, Hâşim Bey ve Cemil Bey tariflerindeki gibi bûselik perdesi kullanılmamıştır.

Yukarıdaki tariflere baktığımızda kullanılan perdelere göre kanaatimizce iki tarif çıkmaktadır. Konumuz, Ferâhnâk makâmını ayrıntılı bir şekilde ele almak olmadığı için iki tarifi kısaca özetleyelim;

Birincisi, Hâşim Bey ve Tanbûrî Cemil Bey'e göre Ferâhnâk makâmıdır. Irâk perdesine kurulmuş Segâh dizisinden ibarettir.

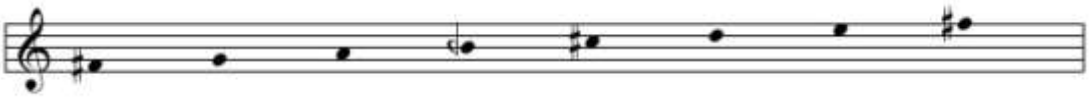

İkincisi ise, Yektâ, Ezgi ve Arel'e göre Ferâhnâk makâmıdır ki eski Segâh makâmı dizisinin ırâk perdesine göçürülmesidir.

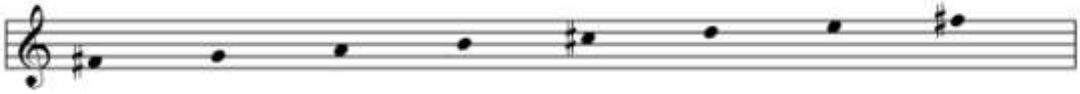

Her iki diziye seyir esnasında acem yedeni eklenmektedir.

B. Ferâhnâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

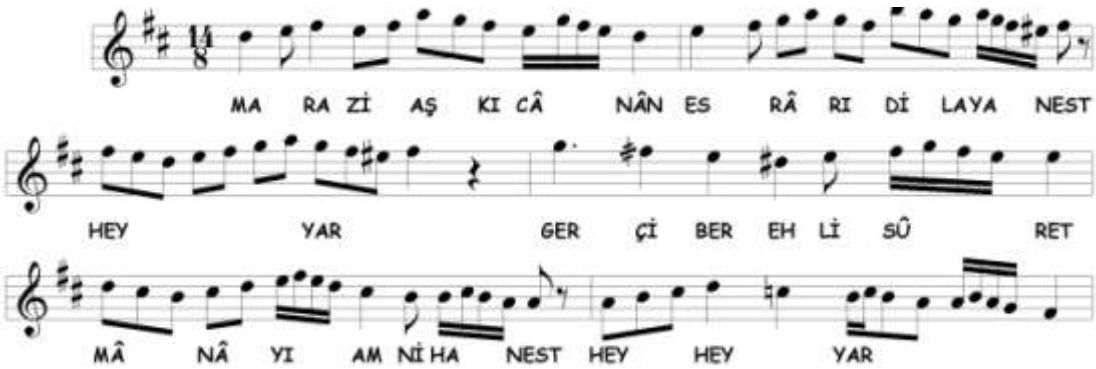

[432] Karadeniz, a.g.e. , s. 83

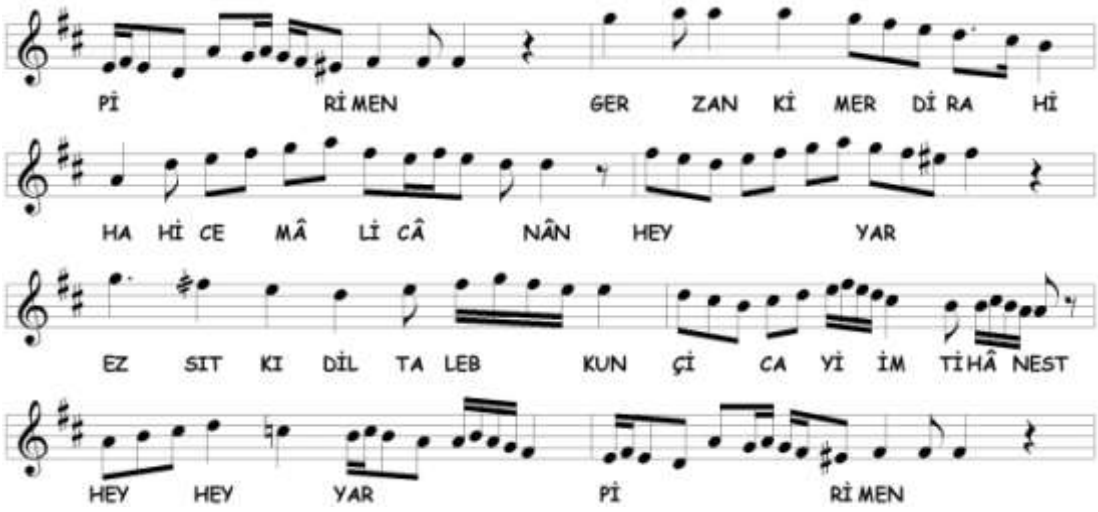

Selâm, nevâ perdesinden başlanmıştır. Nevâ ve dügâh üzerinde Rast, evc'de Irâk veya Segâh, hüseynî üzerinde Bûselik[433], seslerinde gezildikten sonra çargâh perdesi alınarak ırâk'a inilmiş ve **Ferâhnâk** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

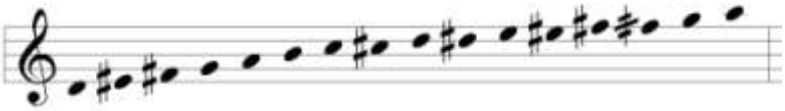

1B

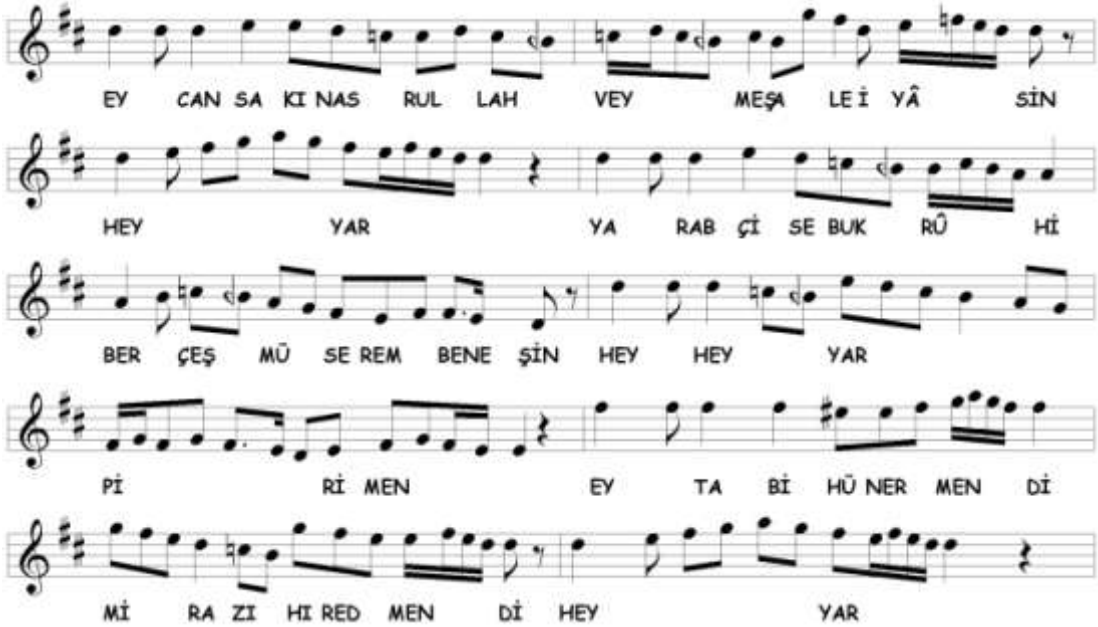

[433] Kaynak notada mâhur perdesi yoktur. Bûselik geçkisinden dolayı bu perdeyi koymayı uygun gördük.

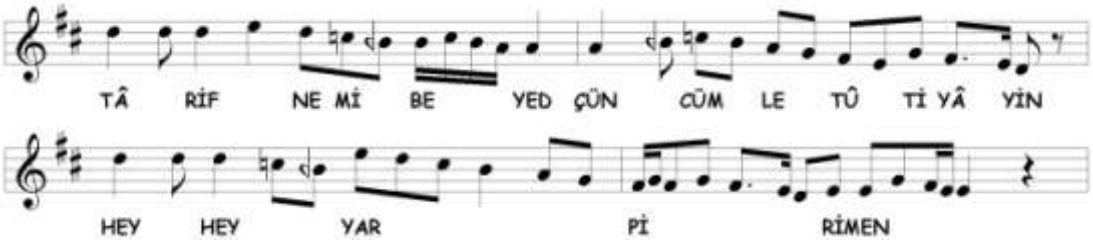

Bu bölümde **Nühüft** makâmına geçilmiştir. Nevâ makâmında dolaşıldıktan sonra Aşîrân dizisiyle aşîrân'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1C

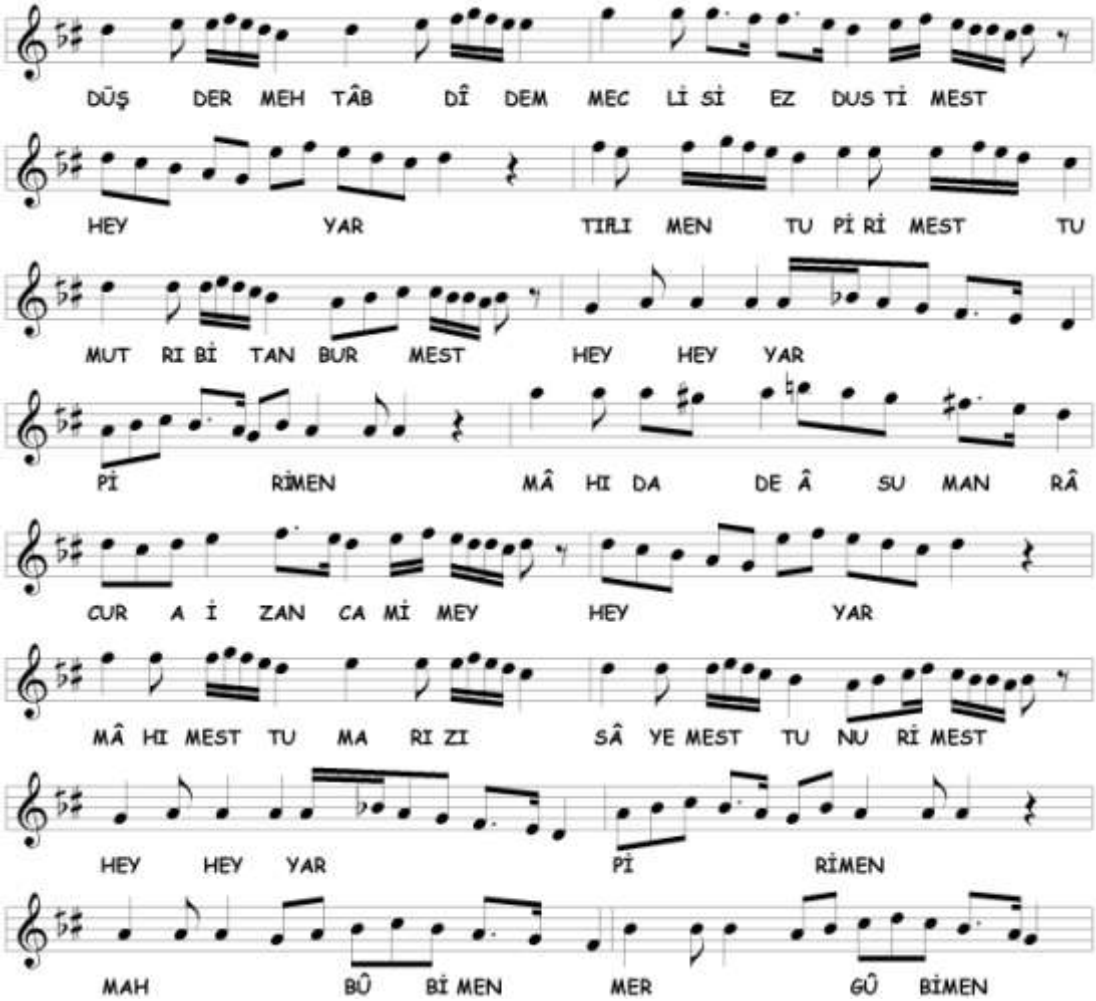

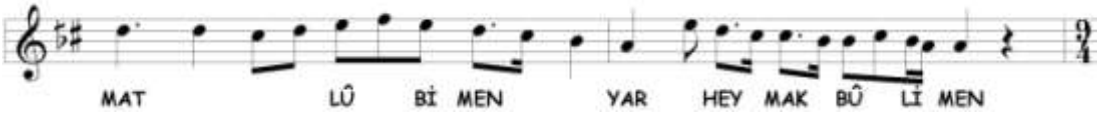

Hicâz makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde **nevâ üzerinde Nikrîz** ve **Sultânî Yegâh** geçici geçkileri vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

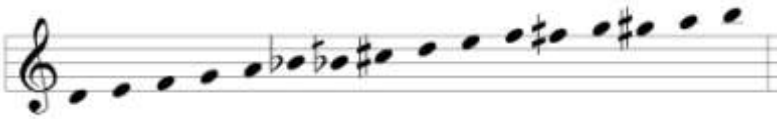

İkinci Selâm

2A

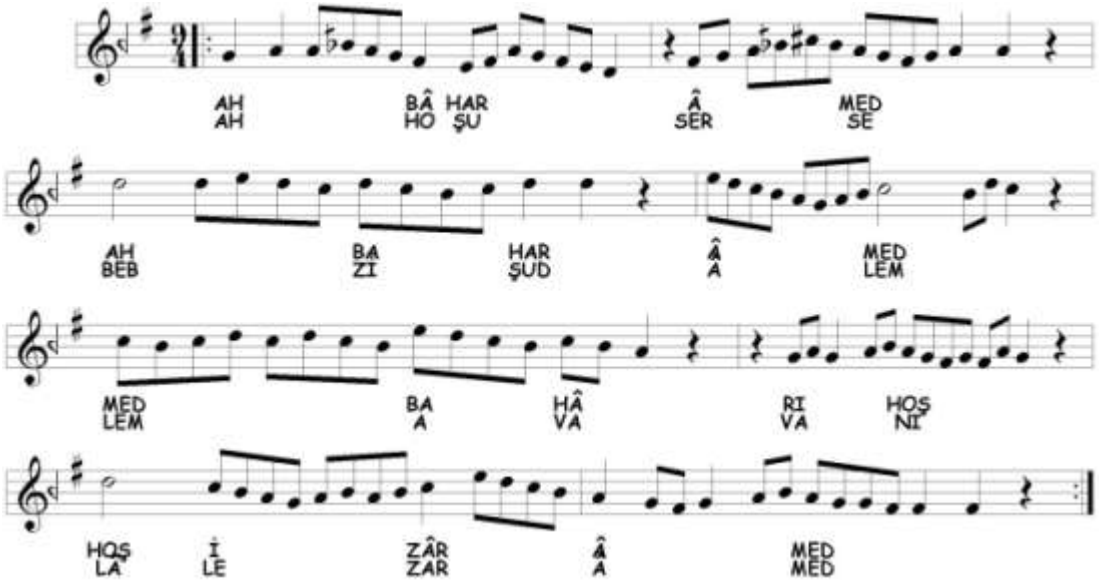

İkinci selâma yegâh'a Rast'lı inilerek başlanmış dügâh'da Hicâz'lı kalındıktan sonra **Irâk** makâmına geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

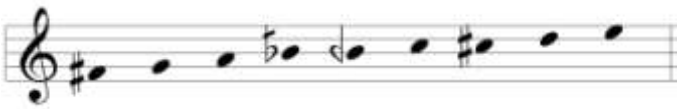

2B

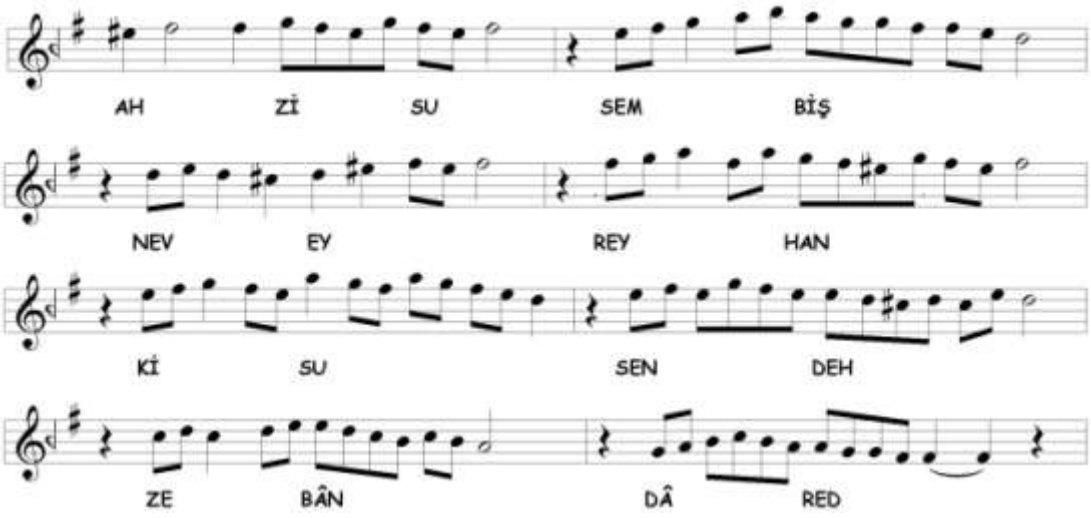

Evc makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, evc'de sürekli kalışlardan sonra Irâk dizisiyle karâra varılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

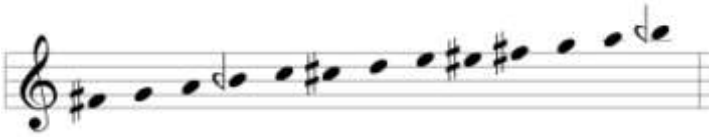

2C

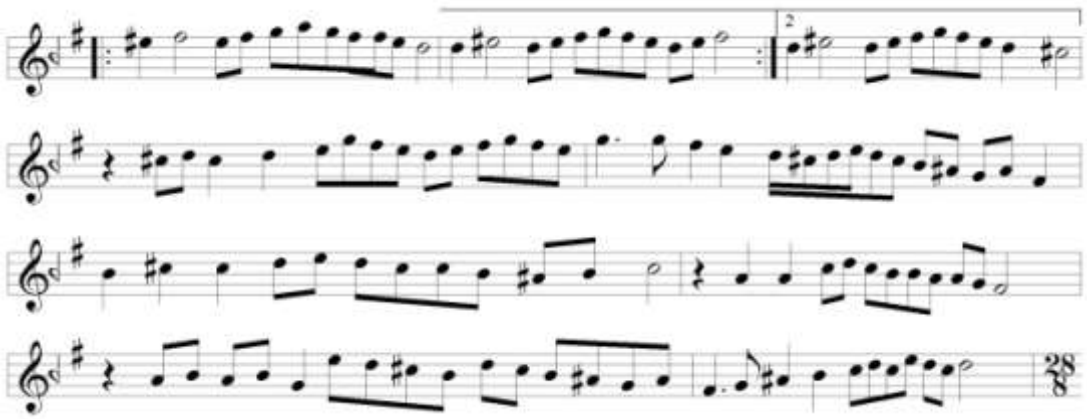

Buradaki terennüm bölümü aslında Sabâ âyînin 2B bölümündeki terennüm ile aynı olmalıdır. Fakat bazı perdeler farklıdır. Sabâ âyîninde Ferâhnâk olarak seyredilirken, burada perdeler, üçüncü selâma geçiş için bestekâr tarafından Müsteâr makâmına uyarlandığını düşünüyoruz. Seyre evc tutularak başlanmış,

Revnâknümâ[434] makâmına geçilerek karâr verilmiştir. Nevâ perdesine çıkılarak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

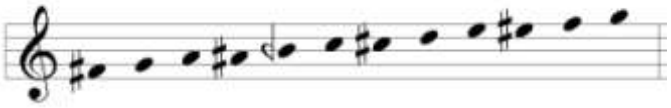

Üçüncü Selâm

3A

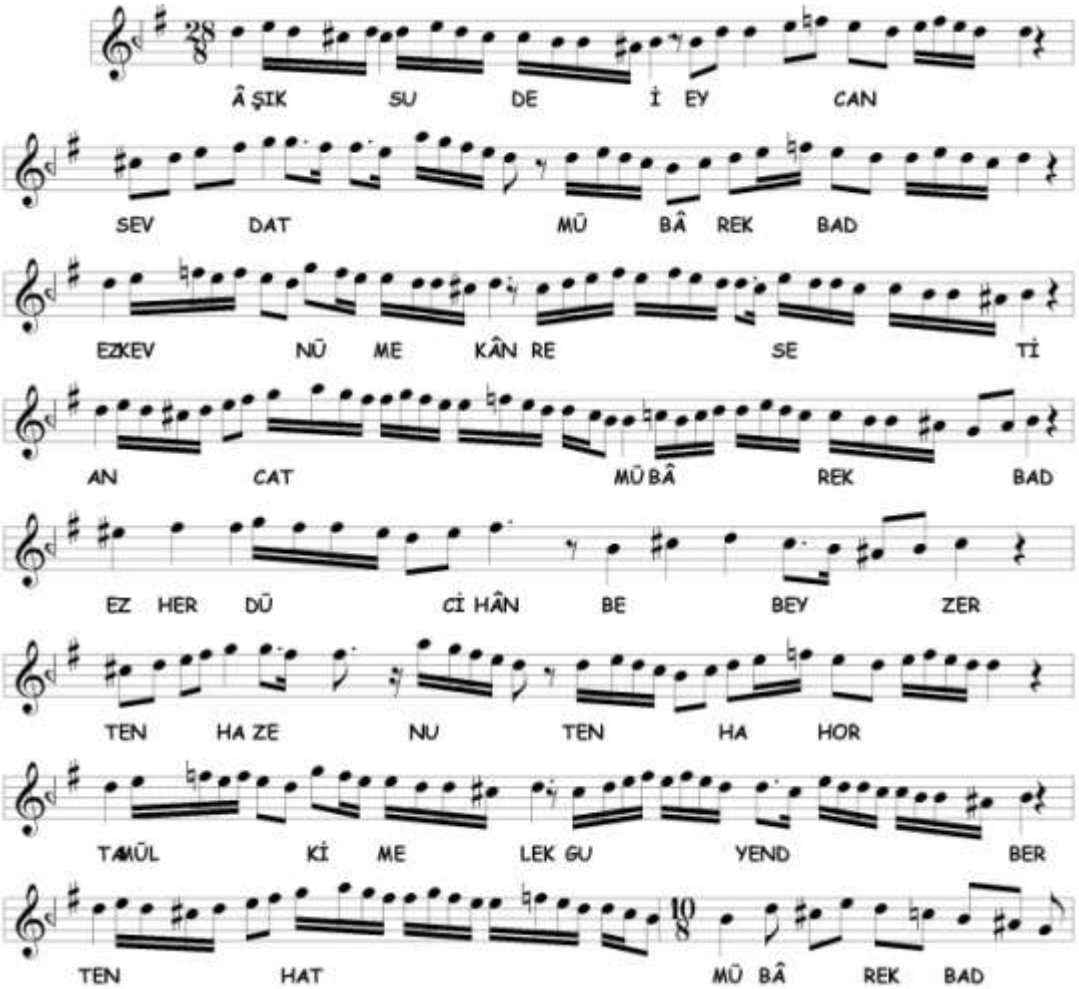

Üçüncü selâma **Müsteâr** makâmıyla başlanmıştır. Seyirde nevâ'da Bûselik ve Rast'lı kalışlar yapılmış, segâh'da kalışlarda nim hicâz perdesinin yanında çargâh

[434] **Revnâknümâ** makâmının tanımını Hâşim Bey, Arel ve Karadeniz'de buluyoruz. Müsteâr makâmının ırâk perdesinde karar vermesidir. Tırışkan, a.g.e. , s. 34, Arel, a.g.e.. , s. 172, Karadeniz, a.g.e. , s. 126

perdesi de kullanılmıştır. En sonunda Segâh'lı kalınarak terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

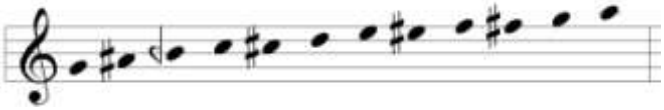

3B

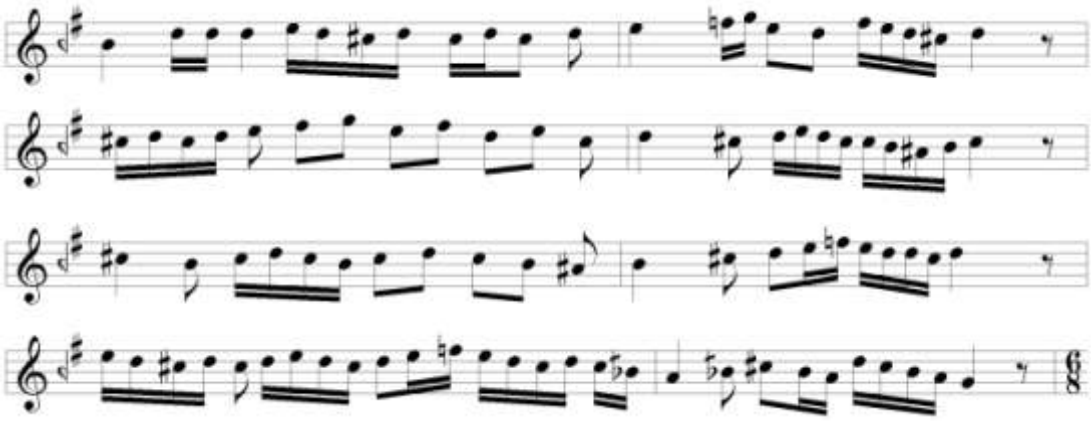

Terennüm bölümüne **Müsteâr** makâmına devam edilmektedir. En sonunda dik kürdî perdesi alınarak rast'ta Nikrîz'li kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

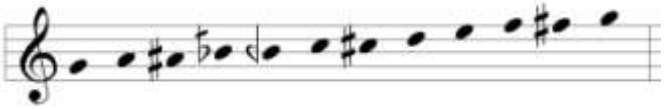

3C

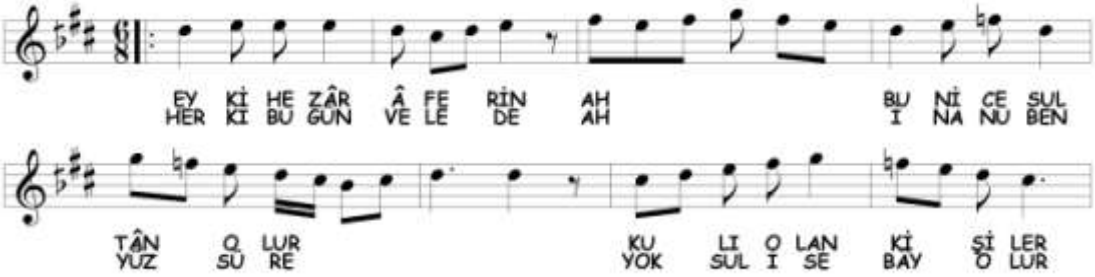

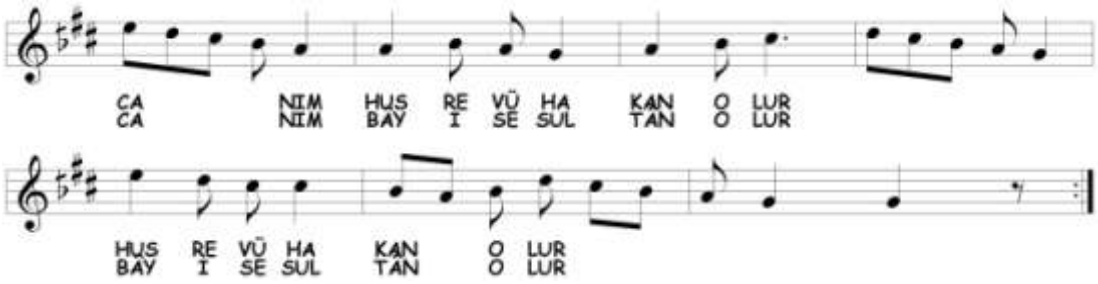

Nikrîz makâmına geçilmiştir. Nevâ üzerinde Rast ve Bûselik seslerinde gezinilmiş ve Nikrîz beşlisi ile rast'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

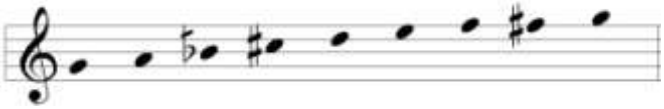

3D

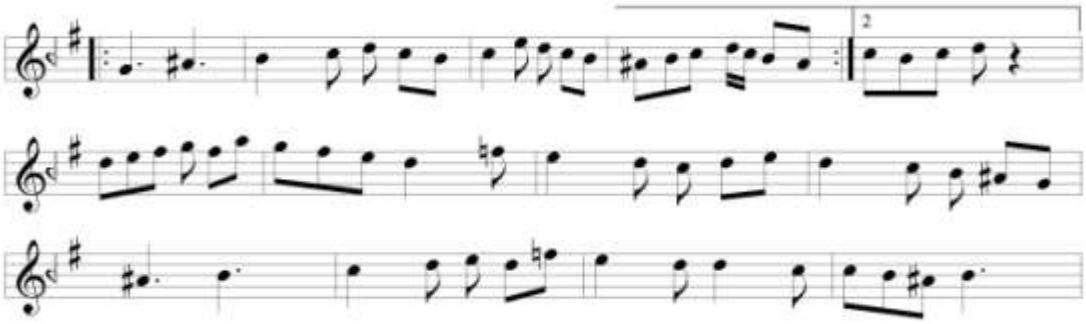

Terennüm bölümünde **Segâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde nevâ üzerinde Rast'lı ve Bûselik'li kalış yapılmış kürdî yedeni kullanılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

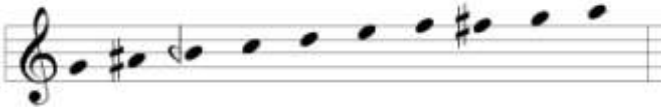

3E

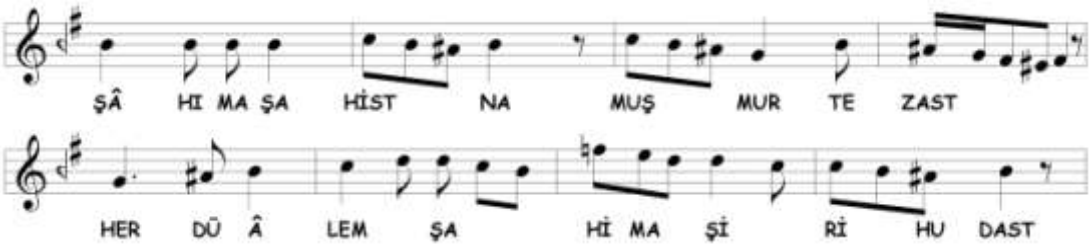

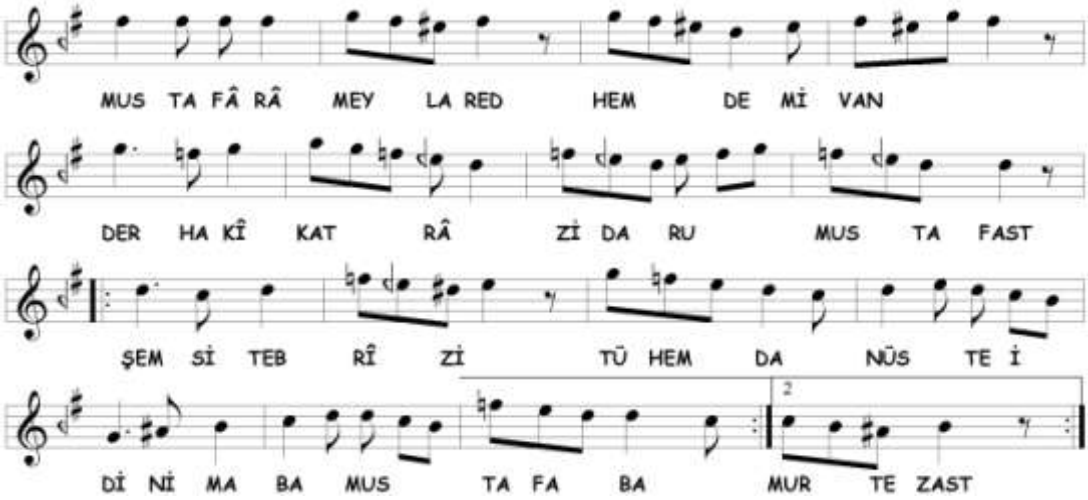

Segâh makâmına devam edilmektedir. Seyirde, ırâk'a Hicâz'lı iniş yapılmış, evc açıldıktan sonra **nevâ'da Uşşâk** ve **dik hisâr üzerinde Segâh'a** geçici geçki yapılmış[435] ve segâh'da cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

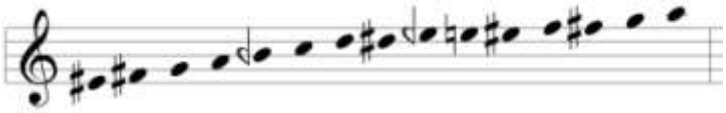

3F

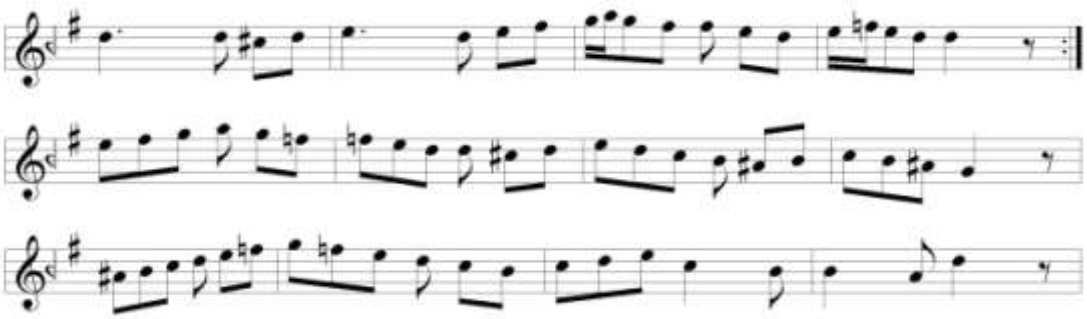

Terennüm bölümünde **Segâh** makâmına devam edilmiştir. Nevâ'da Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılmış kürdî yedeni ile rast'a inildikten sonra acem perdesini alarak segâh'da kalınmıştır. Sonunda nevâ tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[435] Kaynak notada dik hisâr perdesi yoktur. Seyir, nevâ'da Uşşâk ve hüseynî'de Segâh'lı kalış hissi uyandırdığı için dik hisâr perdesi koymayı uygun gördük.

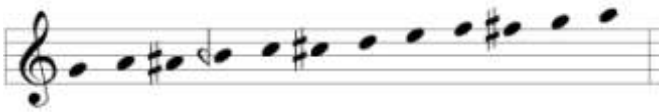

3G

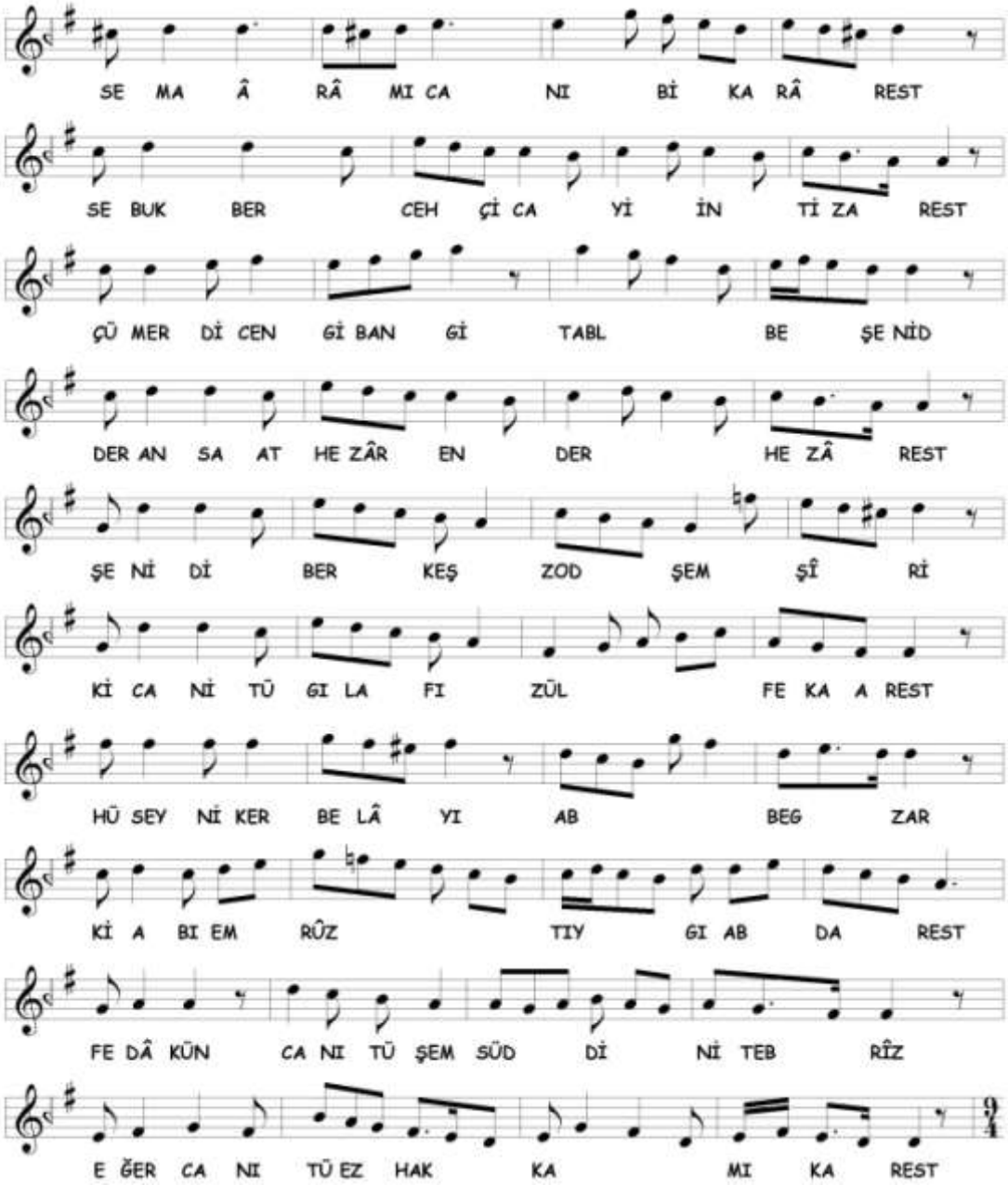

Üçüncü selâm **Yegâh** makâmıyla sonlandırılmıştır. Nevâ ve Irâk makamları gösterildikten sonra yegâh'a Rast'lı inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

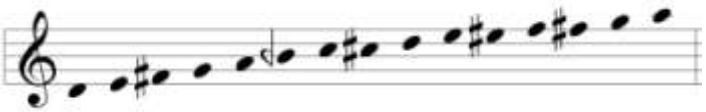

Dördüncü Selâm

4A

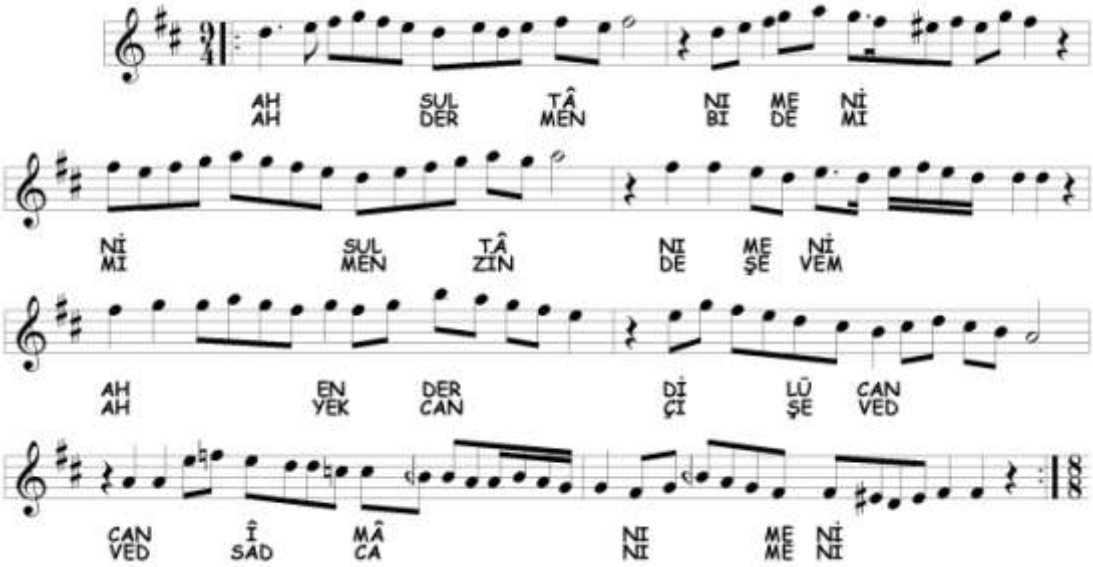

Dördüncü selâmda **Ferâhnâk** makâmına dönülmüştür.[436] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

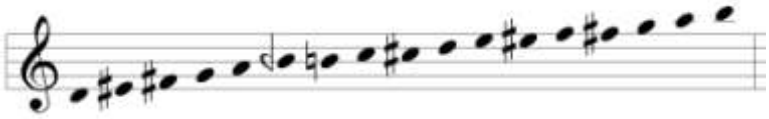

[436] Bülent Aksoy'un çalışmasında iki ayrı kaynağın notası verilmiştir. P.J.Thibaut notasında, bu bölüm için selâmın başına Evc makâmında olduğu yazılıdır. Bu sebeple olacak ki notanın yeniden yazımında donanıma segâh perdesi de eklenmiştir. Notada dügâh'a inişte nim hicâz perdesi ile birlikte segâh perdesi de kullanılmıştır. Karâra giderken yine segâh perdesi vardır. Nim hicâz perdesi alınarak dügâh'a inmesi sebebiyle bizce buradaki makâm Ferâhnâk'tır. Dügâh'a Nişâburek'li inildiği için segâh perdesi kullanılmamalıdır. Bu sebeple segâh perdesini bûselik perdesi ile değiştirdik. Fakat karâra giderken segâh perdesinin kullanılması mümkün görünmektedir. Çünkü rast'ta Rast'lı bir kalış vardır. Eğer buradaki seyir Evc makâmı seyri ise, nim hicâz perdesini çargâh perdesine dönüştürmek icap eder. Bu defa, dügâh'da Uşşâk'lı bir kalış olacaktır ki bu da Evc makâmı seyrine uymaktadır.

C. Ferâhnâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Evc
2. Ferâhnâk
3. Hicâz
4. Irâk
5. Müsteâr
6. Nikrîz (yerinde ve nevâ üzerinde)
7. Nühüft
8. Revnâknümâ
9. Segâh (yerinde ve dik hisâr üzerinde)
10. Sultânî Yegâh
11. Uşşâk (nevâ üzerinde)
12. Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Ferâhnâk Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Ferâhnâk Nühüft Hicâz Sultânî Yegâh Nikrîz (nevâ üzerinde)	Hicâz Irâk Evc Revnâknümâ	Müsteâr Nikrîz Segâh (yerinde ve dik hisâr'da) Uşşâk (nevâ'da) Yegâh	Ferâhnâk

20. KÂZIM UZ'UN (21.02.1872-09.01.1938) SULTÂNÎ YEGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Sultânî Yegâh Makâmı

Tarihte iki farklı Sultânî Yegâh makâmıyla karşılaşıyoruz. Birincisi, Ahmed Çoban Giray'a (XVII. yy) ait olarak belirtilmiş peşrev ve saz semâî'ndeki makamdır. İkincisi ise Hammâmîzâde İsmâil Dede'nin buluşudur. Giray'ın eserlerinde önce yerinde Uşşâk dörtlüsünde gezilmiş yegâh'a önce Rast'lı daha sonra karârda Bûselik'li inilmiştir. Bu seyrin Acem Yegâhı veya Acemli Yegâh'dan[437] farkı yegâh'a Rast'lı inişin de olmasıdır. Dede'nin bulduğu Sultânî Yegâh makâmının tanımını, ilk olarak Kâzım Uz ve Rauf Yektâ'da bulmaktayız. Kâzım Uz'un tanımı Rauf Yektâ'ya göre bazı farklılıklar taşır. Seyri nevâ'dan başlatmış, nevâ, hüseynî, nadiren evc, nevâ, hicâz, kürdî, dügâh, zengüle, rast, acem-aşîrân, pest hicâz ve yegâh perdelerini vermiştir. Tiz segâh'a kadar seyri olduğunu belirtmiştir.[438] Zengüle perdesinin Sultânî Yegâh seyri içinde kullanılması âyînde sadece 2C bölümünde vardır. Rauf Yektâ, kaba nim hicâz'dan tiz çargâh'a kadar dik kürdî, nim hicâz ve sünbüle perdelerini alarak sıralama yapmış, makâmın kullandığı perdeleri vermiştir. Yazdığı seyir örneğinde bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinerek nevâ'da kalışlar yapmış ve Arel'in Bûselik ismini verdiği dizi ile yegâh'da karâr vermiştir.[439] Arel ve Ezgi'ye göre makâm şed bir makamdır. Bûselik dizisin yegâh perdesindeki şeddidir.[440] Karadeniz, diğer tariflerden farklı olarak çargâh perdesini alarak yegâh'a inmiştir.[441]

---

[437] **Acem Yegâhı** ismi Kantemiroğlu'nda notası verilmiş Berefşan usulünde bir saz eserinin başında yazılıdır. Wright, a.g.e. , No: 339, s. 702 Esere, Acem makâmı gibi başlanmış dügâh'da kalıştan sonra yegâh'a Bûselik'li inilmiştir. Başka bir örnek yoktur. Arel de aynı örneği vererek, makâmın adına **Acemli Yegâh** demiştir. Tarifinde, Bayâtî makâmına Yegâh perdesindeki Bûselik makâmının pest beşlisi eklenmek suretiyle vücûda getirildiğini yazmaktadır. Arel, a.g.e. , s. 134.
[438] Oransay, a.g.e. , s. 64
[439] Yektâ, a.g.e. , s. 81
[440] Arel, a.g.e. , s. 291, Ezgi, a.g.e. , s. 267. Bûselik makâmı hakkında bilgi için ilgili âyîne bakınız.
[441] Karadeniz, a.g.e. , s. 77

B. Sultânî Yegâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

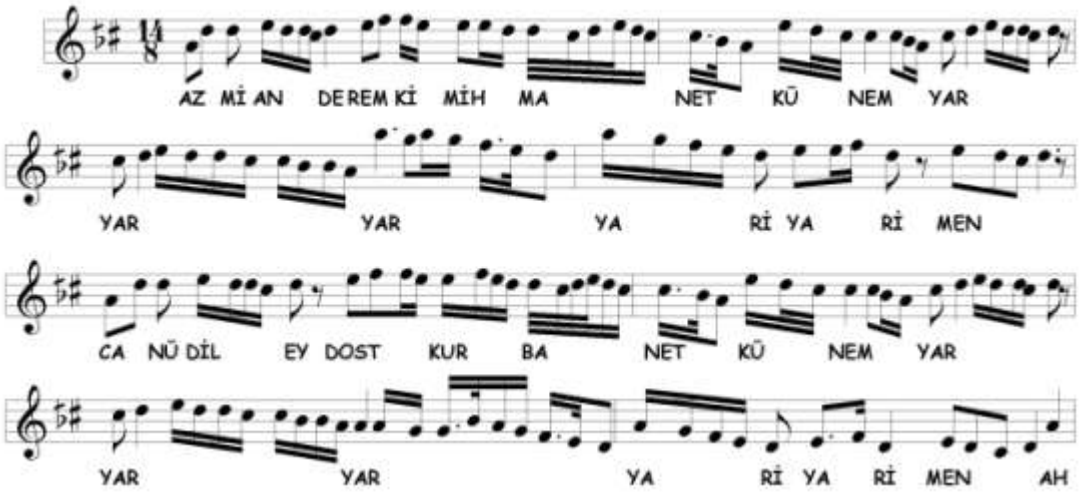

Selâma nevâ civarından başlanmıştır. Hümâyûn dizisinde gezinildikten sonra yegâh'a Bûselik beşlisi ile inilerek **Sultânî Yegâh** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

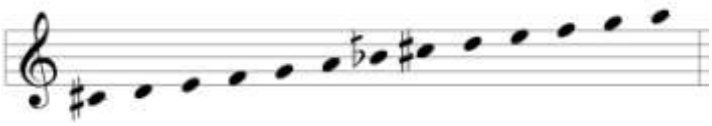

1B

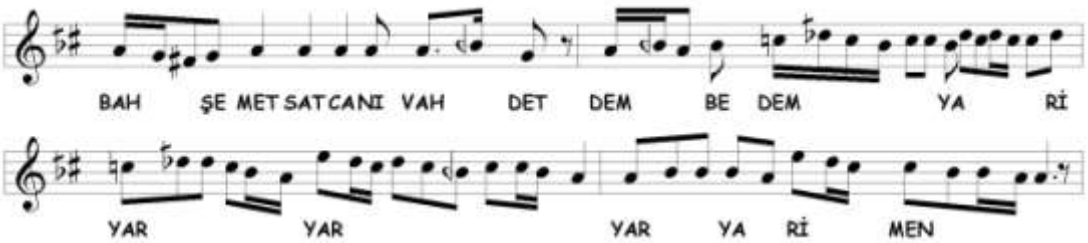

Sabâ-ı Muharrik makâmına geçki yapılmıştır. Sabâ makâmından sonra Hicâz sesleri ile karara gidilmiştir. Daha sonra 1A bölümünün son iki satırı tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

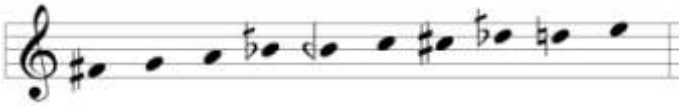

1C

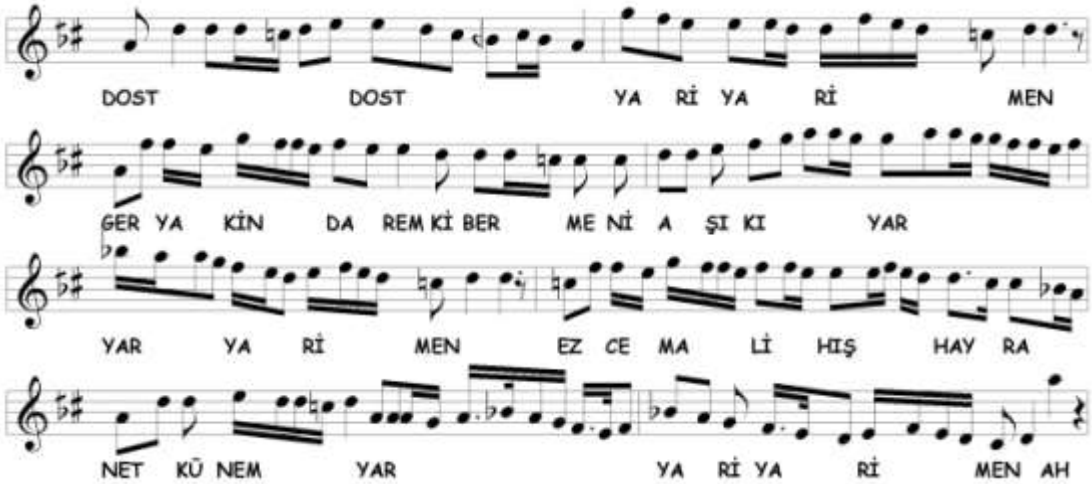

Acem Yegâhı (Acemli Yegâh) makâmına geçki yapılmıştır. Bayâtî veya Acem makâmında dolaşıldıktan sonra yegâh'a Bûselik'li inilmiştir.[442] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

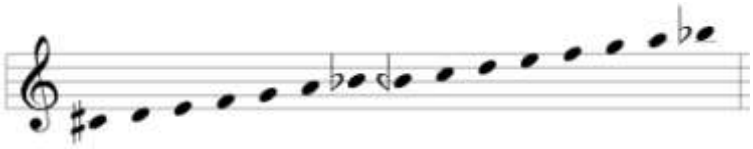

1D

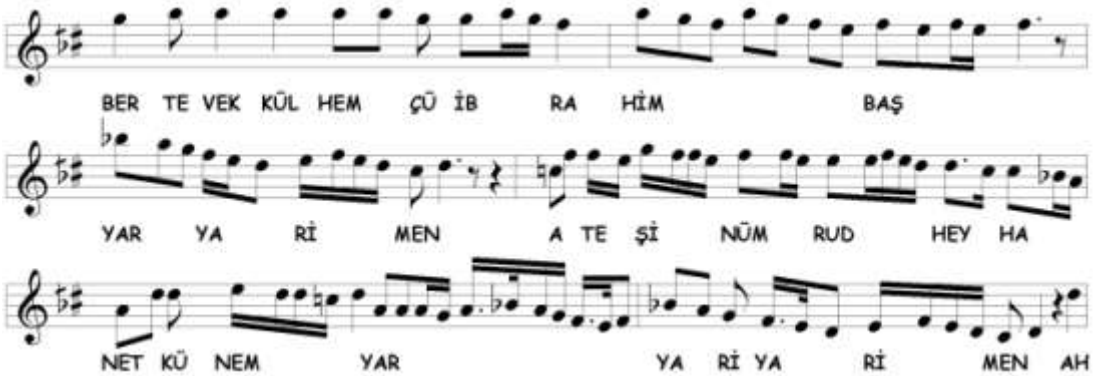

[442] Kaynak notada dik kürdî perdesi kullanılmıştır. Biz seyirde çargâh alınmasından dolayı kürdî perdesini kullandık.

Ferâhfezâ makâmına geçki yapılmıştır. Acem makâmında gezinildikten sonra yegâh'a Bûselik'li inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

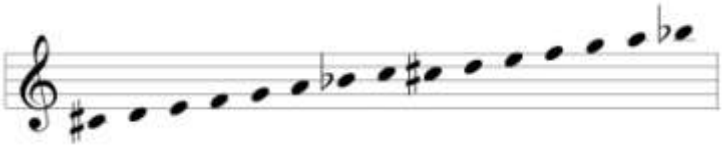

1E

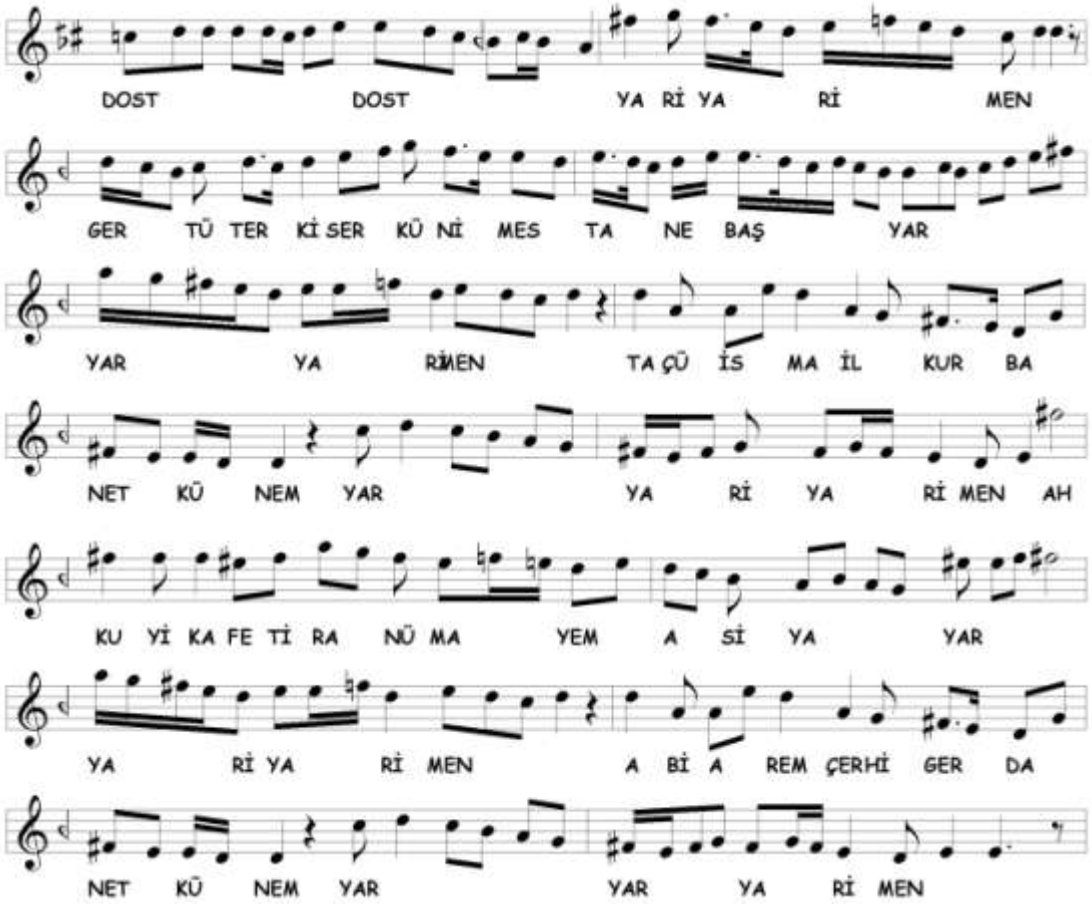

Nühüft makâmına geçki yapılmıştır. Seyre Nevâ makâmı sesleri ile başlanmış, nevâ üzerinde Rast'lı ve Bûselik'li kalışlardan sonra yegâh'a Rast'lı inişler yapıldıktan sonra karara varılmıştır. Seyirde evc'de kalışlar görünmektedir. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

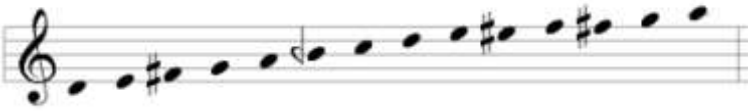

1F

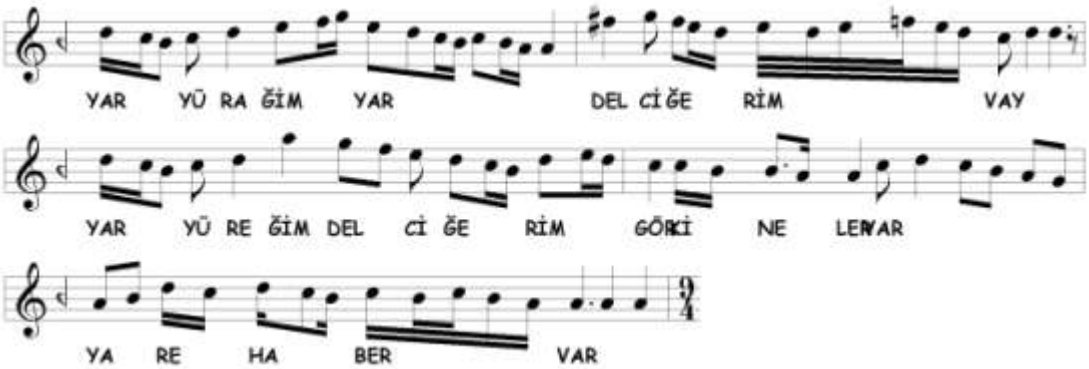

Birinci selâm birinci nevî **Nevâ** makâmıyla sonlandırılmıştır. Nevâ dizisi içinde acem perdesi de kullanılarak seyredilmiş ve karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

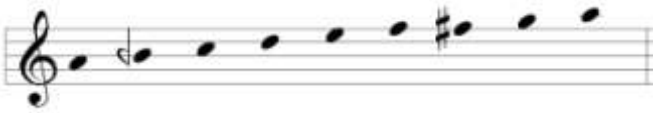

İkinci Selâm

2A

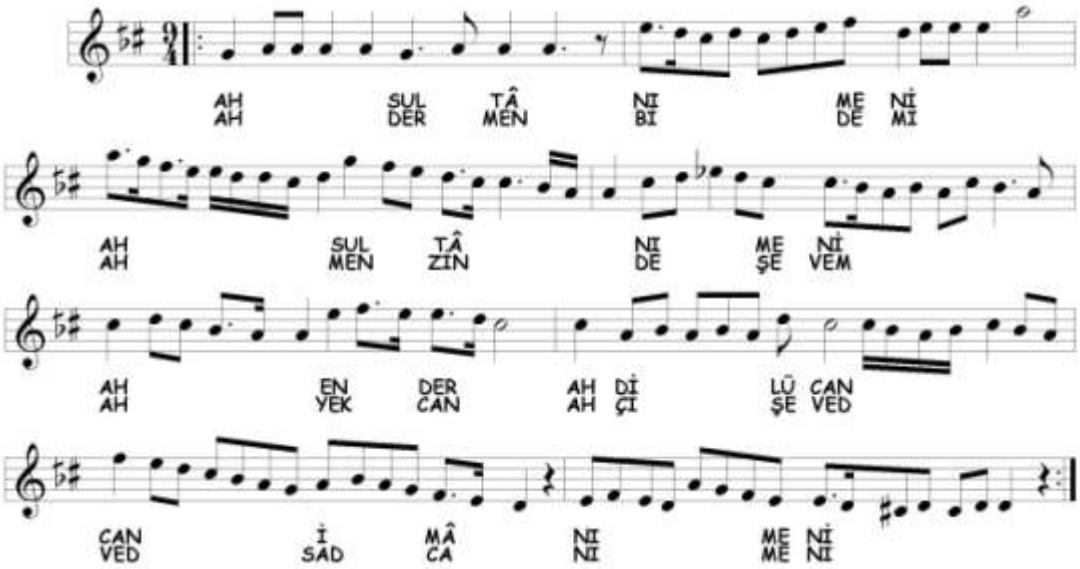

İkinci selâma **Sultânî Yegâh** makâmıyla başlanmıştır. Hümâyûn dizisinde gezinirken bir ara 1A bölümünden farklı olarak nim hisâr perdesi ile dügâh'a inilmiş ve **Hicâz-ı Rûmî** makâmına geçici geçki yapılmıştır.

2B

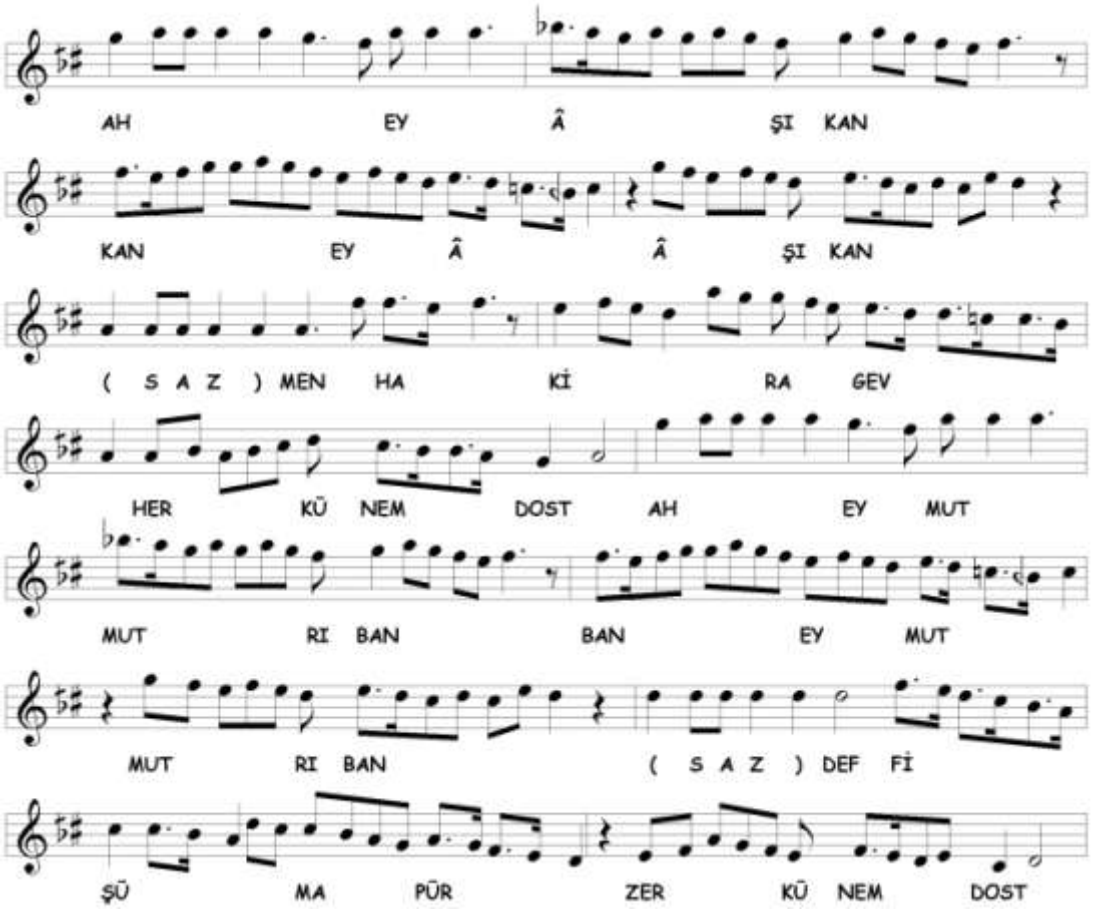

Ferâhfezâ makâmına geçilmiştir. Acem makâmı gösterildikten sonra Sultânî Yegâh üslûbuyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

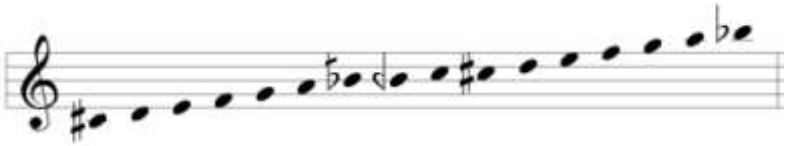

2C

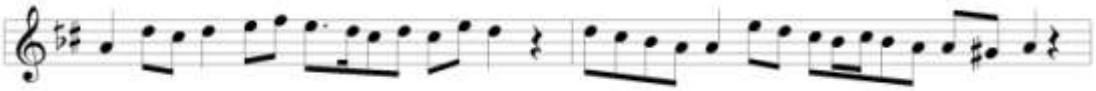

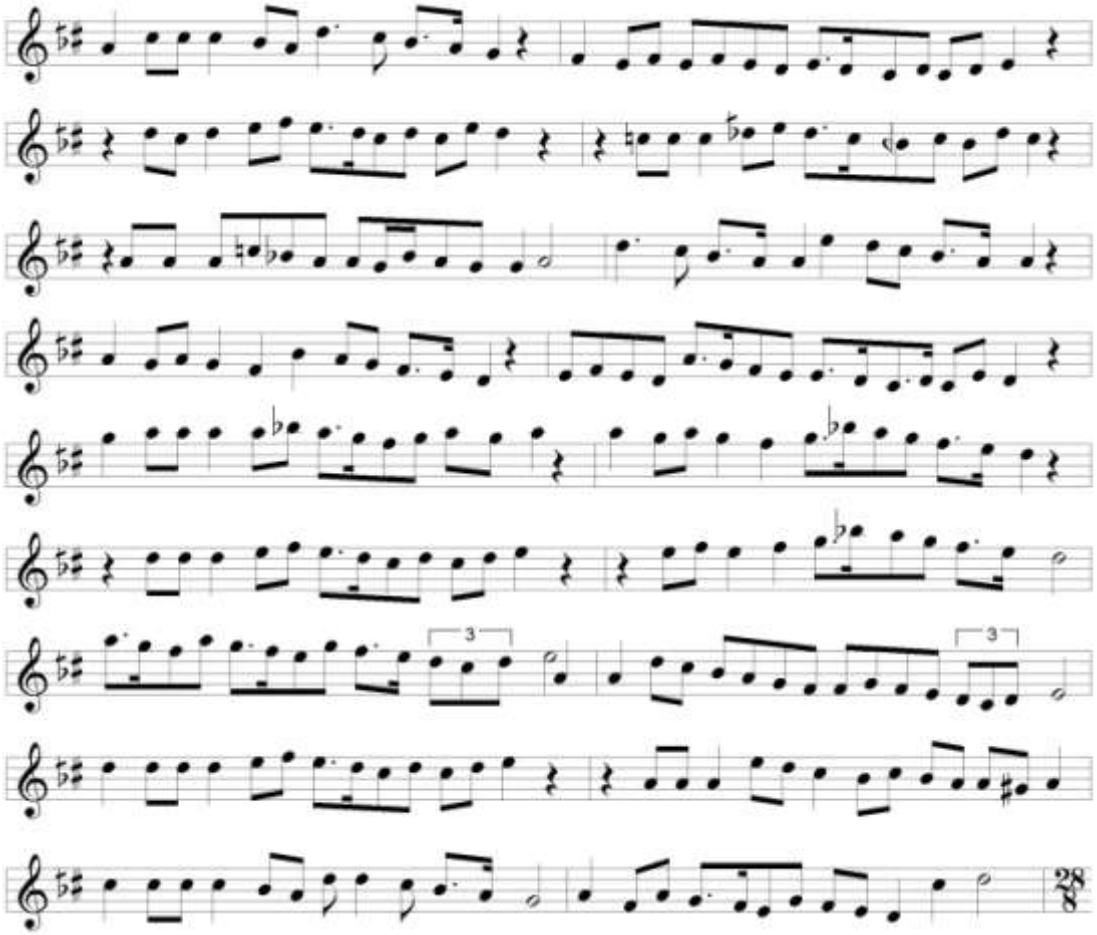

Terennüm bölümünde **Sultânî Yegâh** makâmına geçilmiştir. Hicâz seyrinde rast yedeni kullanıldığı gibi nim zengüle yedeni de kullanılmaktadır. Seyirde, segâh ve hicâz perdeleri kullanılarak çargâh'da ikinci nevî Çargâh üslûbuyla kalınmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

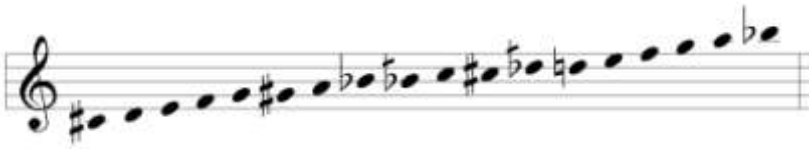

Üçüncü Selâm

3A

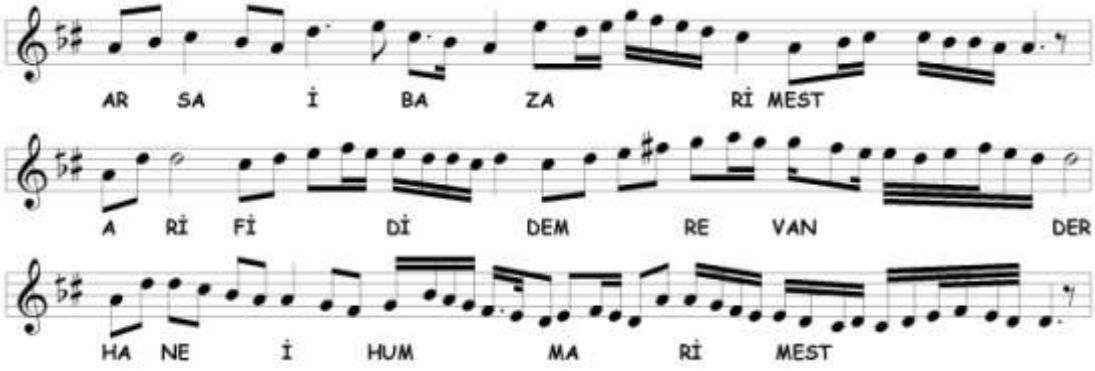

Hicâz seyri ile başlayan üçüncü selâmda Nikrîz'li ve nevâ'da Rast'lı kalış yapıldıktan sonra **Sultânî Yegâh** ile karâr verilmiştir. 1A bölümünden farklı olarak ırâk ve evc perdeleri de seyre katılmıştır.

3B

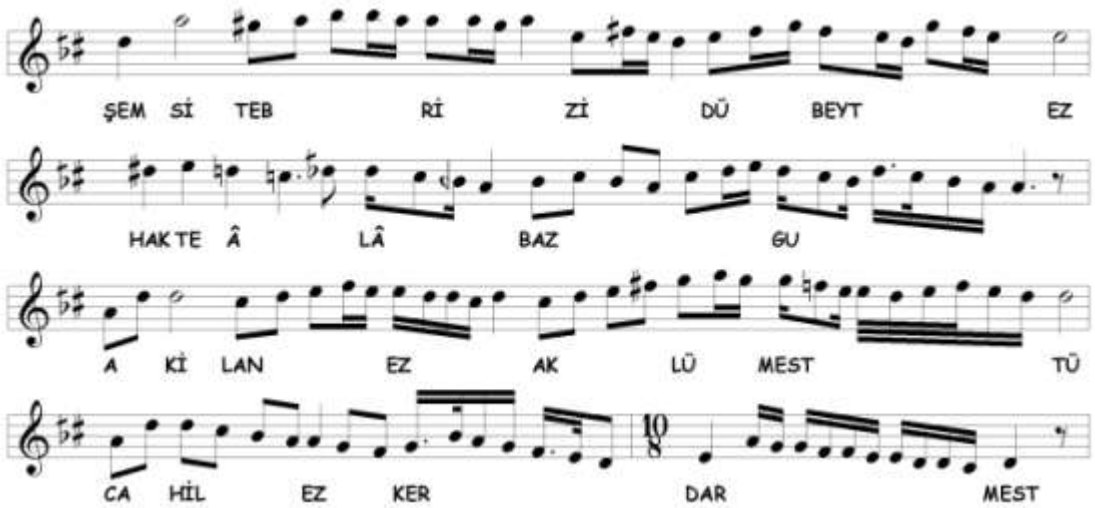

Bu bölüme **Eski Sipihr** makâmıyla başlanmıştır. Hüseynî'de Hisâr'lı kalıştan sonra Sabâ makâmıyla dügâh'a inilmiştir. Tekrar Hicâz makâmına dönülmüş ve yegâh'a Bûselik'li inilerek **Sultânî Yegâh** ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

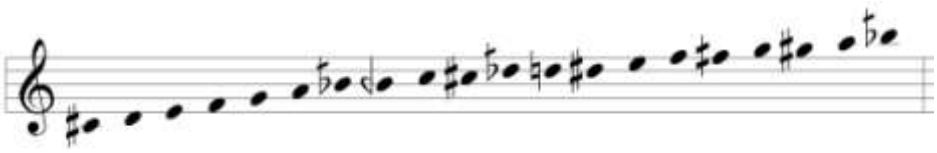

3C

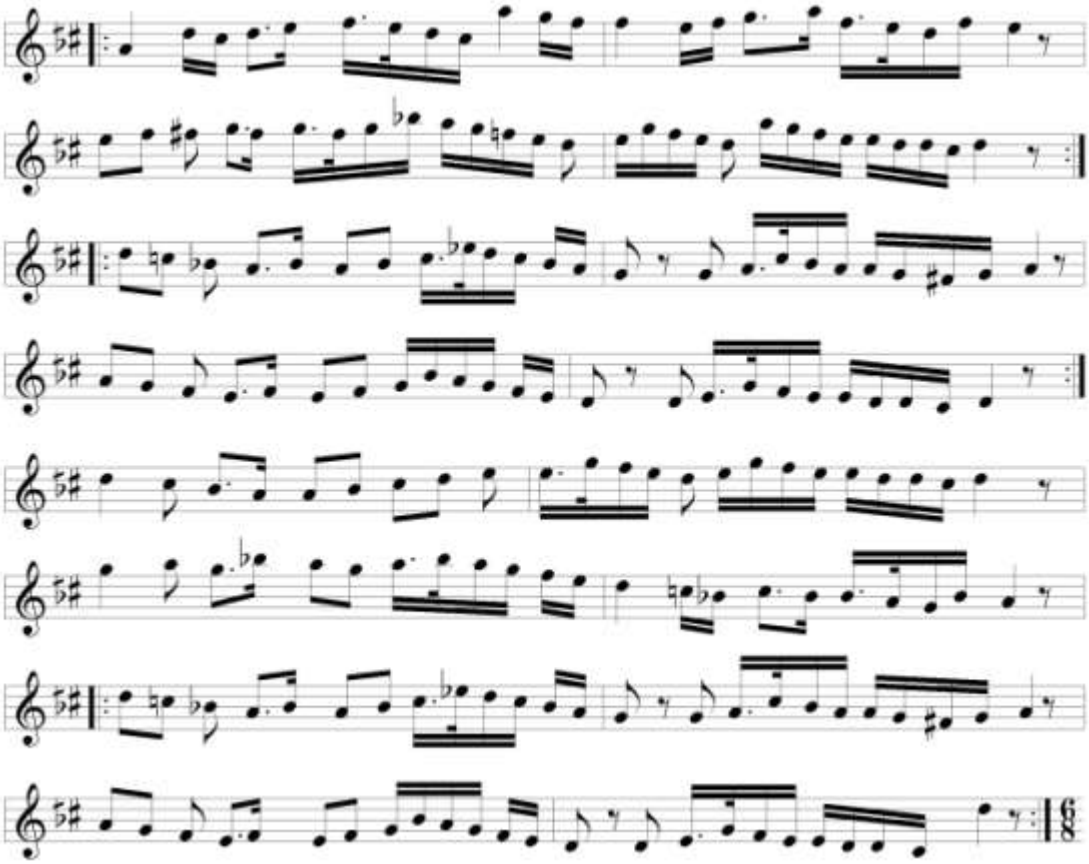

Terennüm bölümünde **Sultânî Yegâh** makâmına devam edilmektedir. Seyirde nim hisâr perdesi alınarak rast'a inişler yapılmış ve dügâh'da Kürdî'li kalınmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

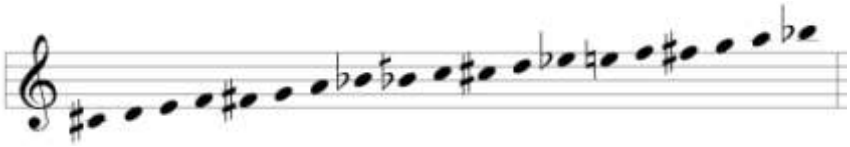

3D

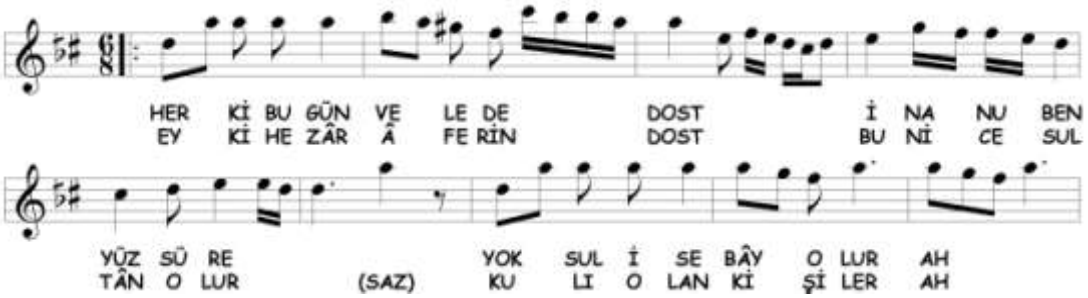

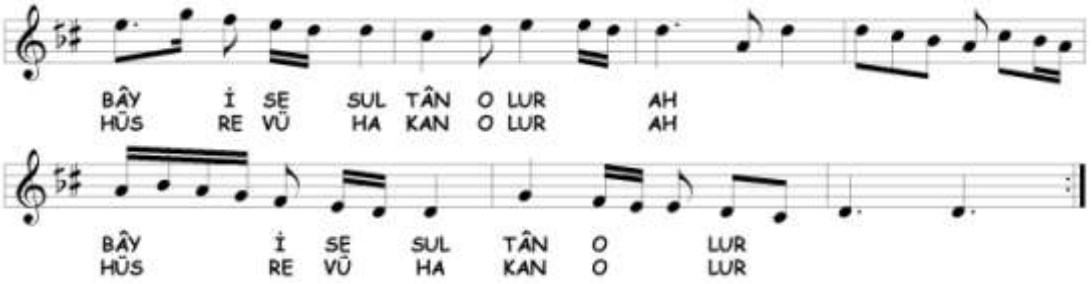

Sultânî Yegâh makâmına devam edilmektedir. Seyrin başında muhayyer üzerinde Hicâz'lı kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

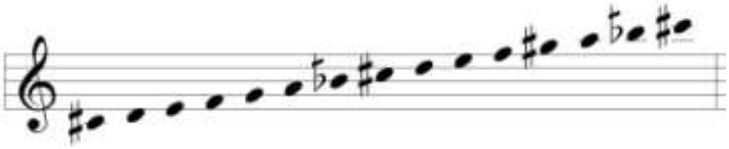

3E

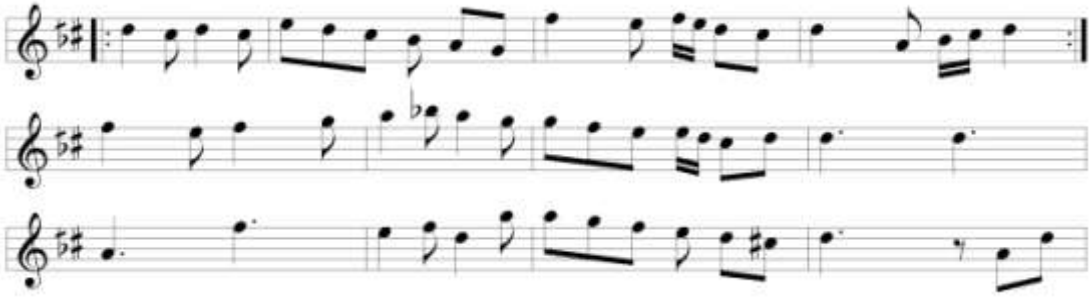

Terennüm bölümünde yerinde Hicâz seslerinden sonra **nevâ üzerinde Bûselik** seslerinde gezilmektedir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

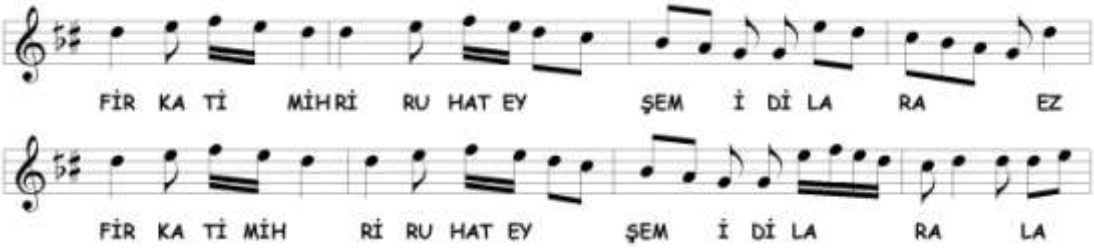

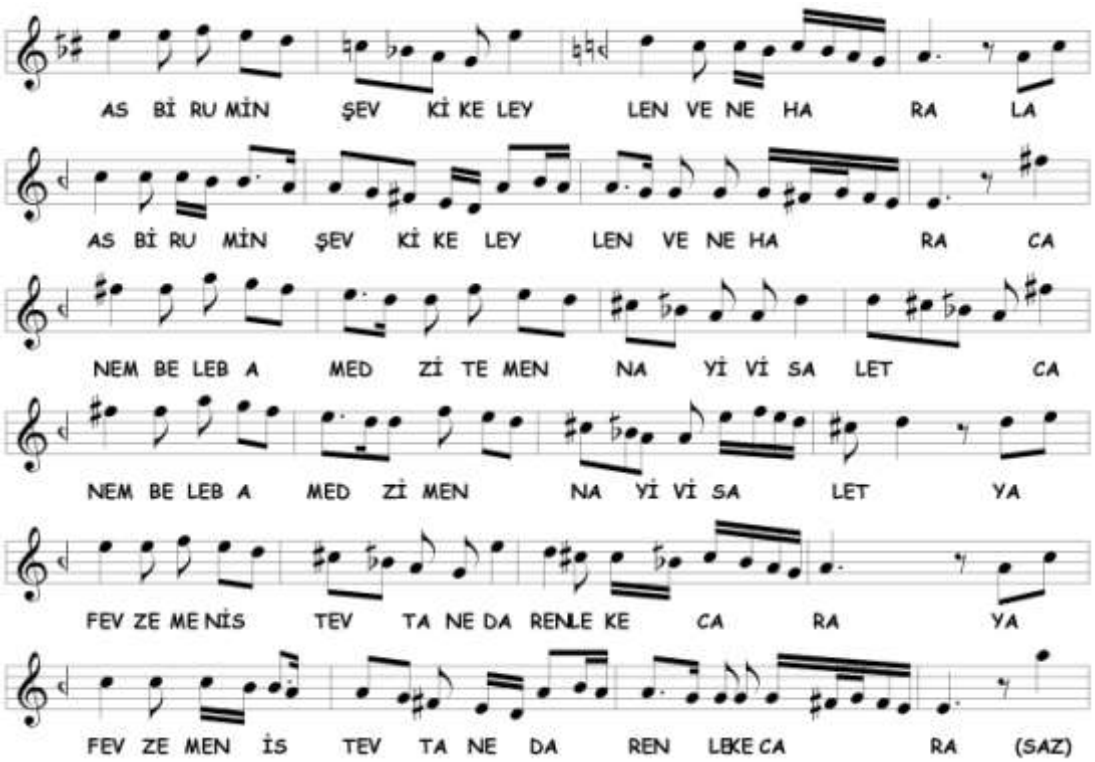

Bu bölümde **Hicâz-ı Muhâlif** veya **Hicâz-Aşîrân** (Rahâtfezâ)[443] makamına kesin geçki yapılmıştır. Bugünkü Hümâyûn dizisinde dolaşıldıktan sonra Aşîrân makâmıyla karâr verilmiştir. Seyirde evc'de kalışlar vardır. En sonunda evc açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

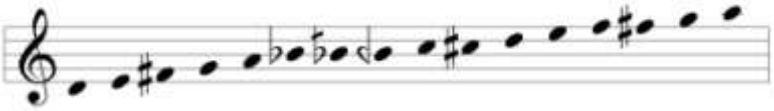

3G

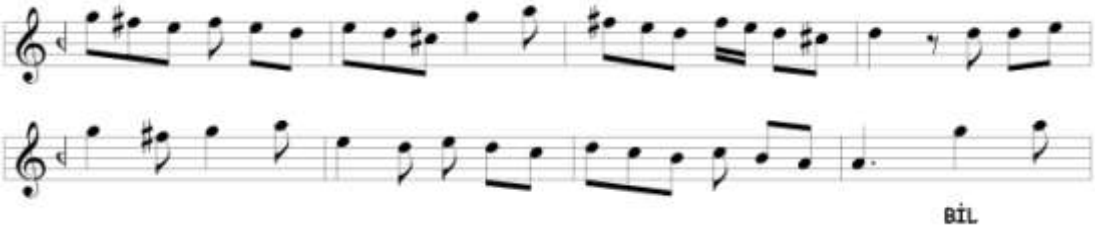

[443] **Hicâz-ı Muhalif** makâmını Nâsır Dede şöyle tarif ediyor; "*Hicâz âgâze idüb, Aşîrân karâr ider. Bu terkîb müteahhirîn-i selef ihtirâ'ıdır. Amma şimdi şöhreti yoktur*." Aksu, a.g.e. , s. 192. Arel, Rahâtfezâ makâmı tarifinde makâma Hicâz-ı Muhâlif ve Hicâz-Aşîrân isimleri de verildiğini yazmaktadır. Arel, a.g.e. , s. 149 Halbuki Rahatfezâ makâmı Hızır Ağa ve Nâsır Dede tariflerinde bambaşka bir makâmdır. Acem makâmında gezindikten sonra Irâk karâr etmektedir. Aksu, a.g.e. , s. 189 Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 131

Terennüm bölümünde **Nevâ** makâmına geçilmiştir. Nevâ dizisinde dolaşıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

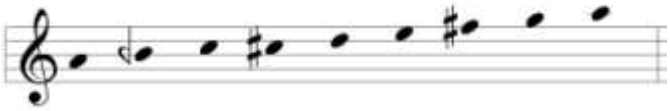

3H

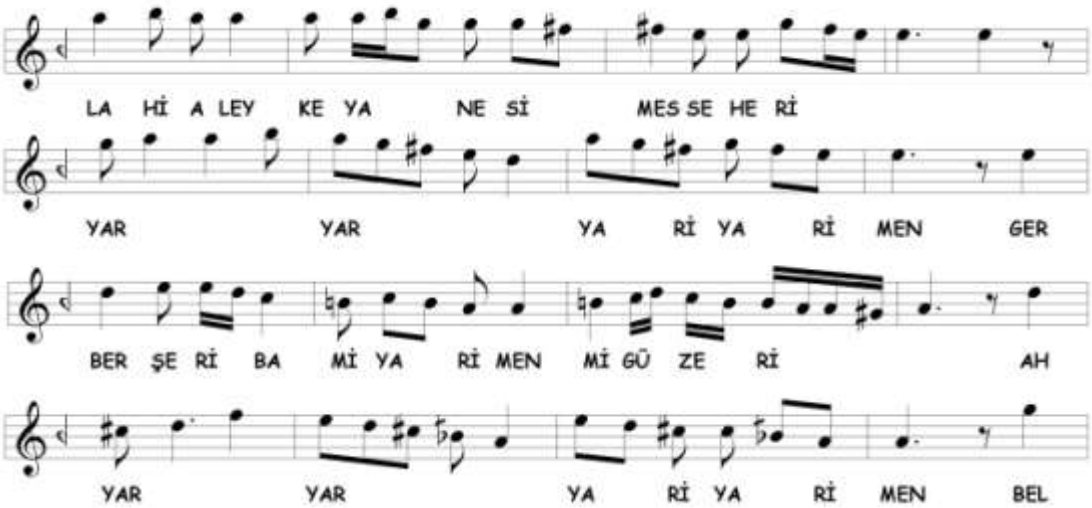

Üçüncü selâmın son bölümünde **Bûselik** makâmında gezinildikten sonra **Hicâz** makâmıyla karâr verilmiştir. Bûselik seyrine hüseynî'de Uşşâk sesleri ile girilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

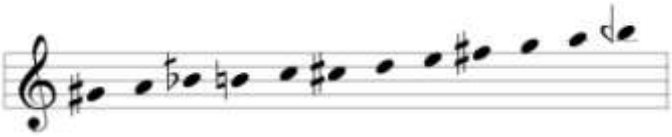

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Sultânî Yegâh** makâmında seyredilmiş ve **Hicâz-ı Rûmî** makamına geçici geçki yapılmıştır.

C. Sultânî Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 10 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem Yegâhı (Acemli Yegâh)
2. Bûselik (yerinde ve nevâ üzerinde)
3. Eski Sipihr
4. Ferâhfezâ
5. Hicâz
6. Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ)
7. Nevâ (birinci nevî)
8. Nühüft
9. Sabâ-ı Muharrik
10. Sultânî Yegâh

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Sultânî Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Sultânî Yegâh Sabâ-ı Muharrik Acem Yegâhı (Acemli Yegâh) Ferâhfezâ Nühüft Nevâ	Sultânî Yegâh Hicâz-ı Rûmî Ferâhfezâ	Sultânî Yegâh Eski Sipihr Bûselik (yerinde ve nevâ üzerinde) Hicâzı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ) Nevâ (birinci nevî) Hicâz	Sultânî Yegâh Hicâz-ı Rûmî

21. MANİSALI CÂZİM DEDE'NİN (?) HİCÂZKÂR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Hicâzkâr Makâmı

Hicâzkâr makâmının tanımını ilk olarak Hâşim Bey'de buluyoruz. Hâşim Bey, evc, gerdâniye, muhayyer, sünbüle, tiz çargâh perdelerini vererek aynı perdelerle nevâ'ya indiğini yazmış fakat nevâ ile evc arasındaki kullanılacak perdeyi belirtmemiştir. Nevâ'dan aşağı çargâh, segâh, zengüle perdelerini kullanarak rast'ta karâr vermiştir.[444] Uz'un tarifi pek anlaşılmamaktadır. Yalnız tanımda iki perdede "karâr" kelimesi kullanılmıştır. Makâm hicâz, çargâh, dügâh ve zengüle perdeleri ile rast'da karâr ettikten sonra ırâk perdesini gösterip çargâh'a çıkar ve gerdâniye perdesinde karâr vermektedir.[445] Arel'e göre "şed makâm" sınıfındadır. Zengüleli Hicâz'ın rast perdesindeki şeddidir.[446] Ezgi, makâmın iki suretle kullanıldığını belirtmiştir. Birincisi Hicâz Zengüle dizisinin rast üzerinde şeddidir. İkincisi de Hicâz Zengüle dizisinin tiz durağına bir Bûselik beşlisinin ilâvesinden hâsıl olduğunu belirterek, Şehnâz makâmının şeddi olduğunu yazmıştır. Ezgi, ekseriya Şehnâz makâmının şeddi olan çeşidinin kullanıldığını belirtmiştir. Güçlü nevâ perdesidir. Her iki çeşidinde de seyir tiz durak'tan başlamaktadır. En sonunda Hicâz beşlisi ile karâr verilir.[447] Karadeniz, Ezgi'nin birinci nevi olarak verdiği tarifi vermiş fakat evc yerine mâhur perdesini kullanmıştır. Seyri, mâhur ve gerdâniye perdelerinden başlatarak şehnâz ve tiz segâh perdelerine kadar seyri genişletmiştir. Nevâ üzerinde Hicâz'lı kalış yaptığını sonra çargâh, segâh ve zengüle perdeleri ile rast perdesinde karâr verdiğini yazmıştır.[448]

---

[444] Tırışkan, a.g.e. , s.22
[445] Oransay, a.g.e. , s.31
[446] Arel, a.g.e. , s.312
[447] Ezgi, a.g.e. , s.255
[448] Karadeniz, a.g.e. , s.91

B. Hicâzkâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

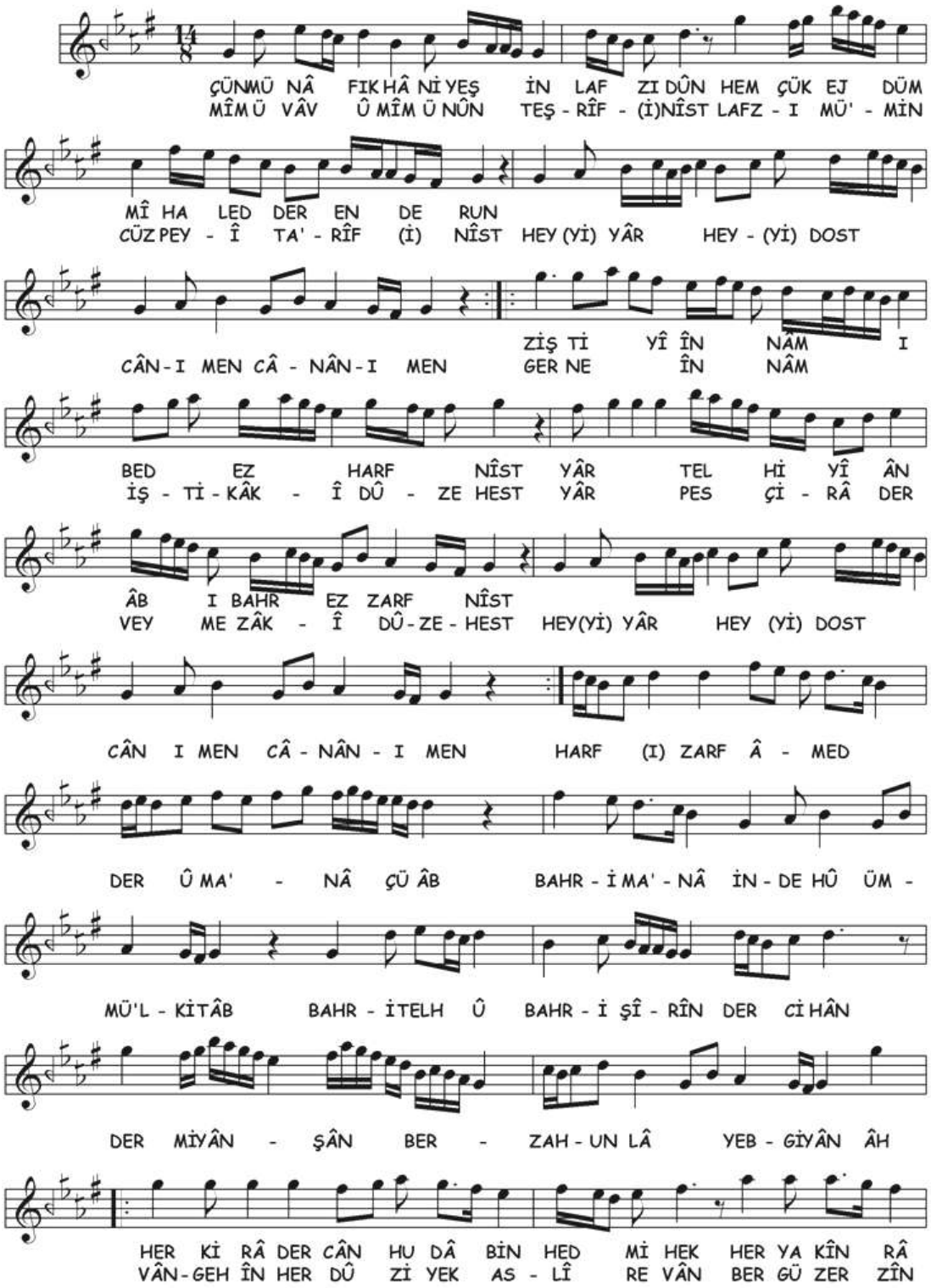

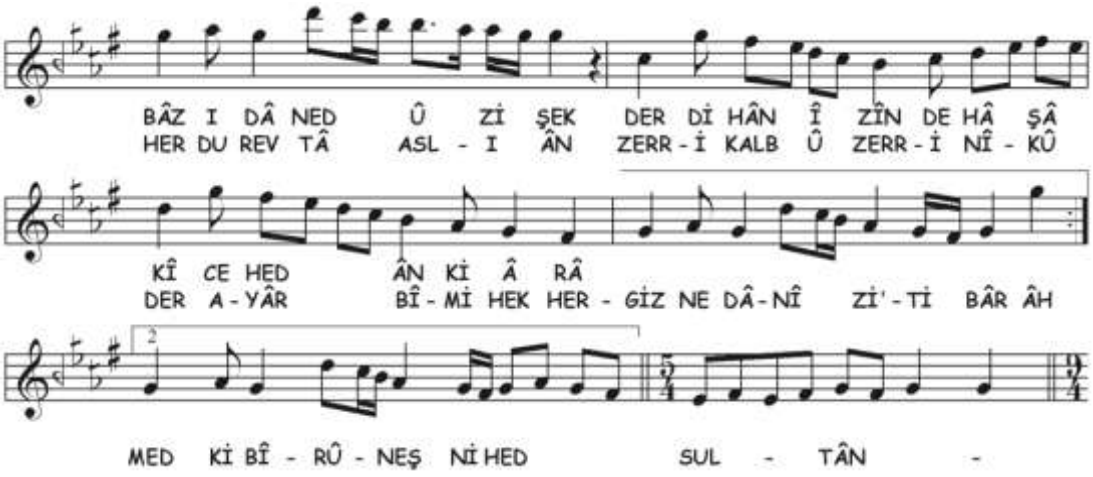

Selâma nevâ civarından Zengüleli Sûznâk üslûbuyla girilmiştir. Daha sonra gerdâniye üzerinde Hicâz sesleri gösterilmiş, rast üzerinde Zengüleli Hicâz dizisinde dolaşılarak **Hicâzkâr** makâmıyla karâra gidilmiş ve birinci selâm sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

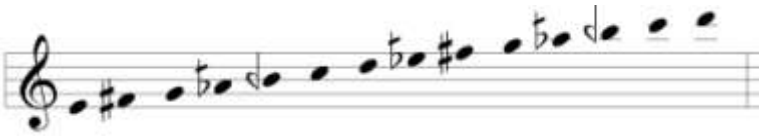

İkinci Selâm

2A

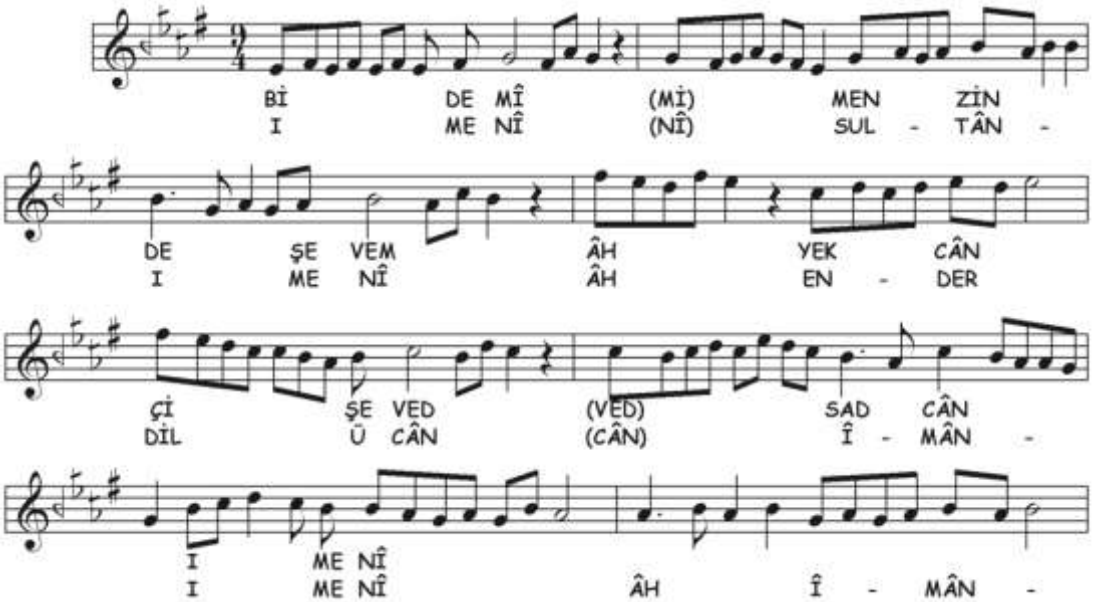

Rast perdesinde **Zengüle** makâmı işlenmektedir. 1A bölümünden farklı olarak tize doğru genişleme evc perdesine kadardır.

2B

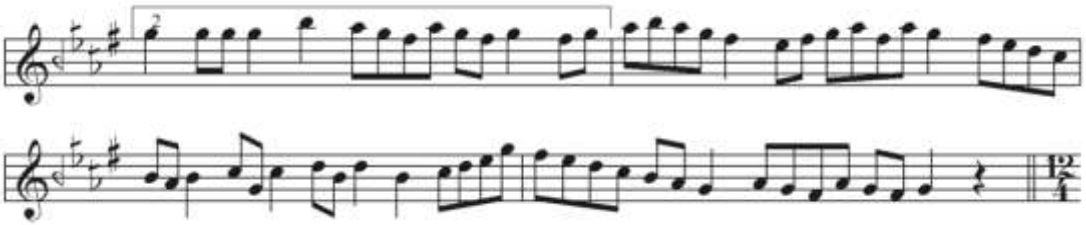

Terennüm bölümünde tekrar **Hicâzkâr** makâmına dönülmüştür. 1A bölümünden farklı olarak ırâk'tan daha peste ve tiz segâh'dan daha tize genişleme yoktur.

Üçüncü Selâm

3A

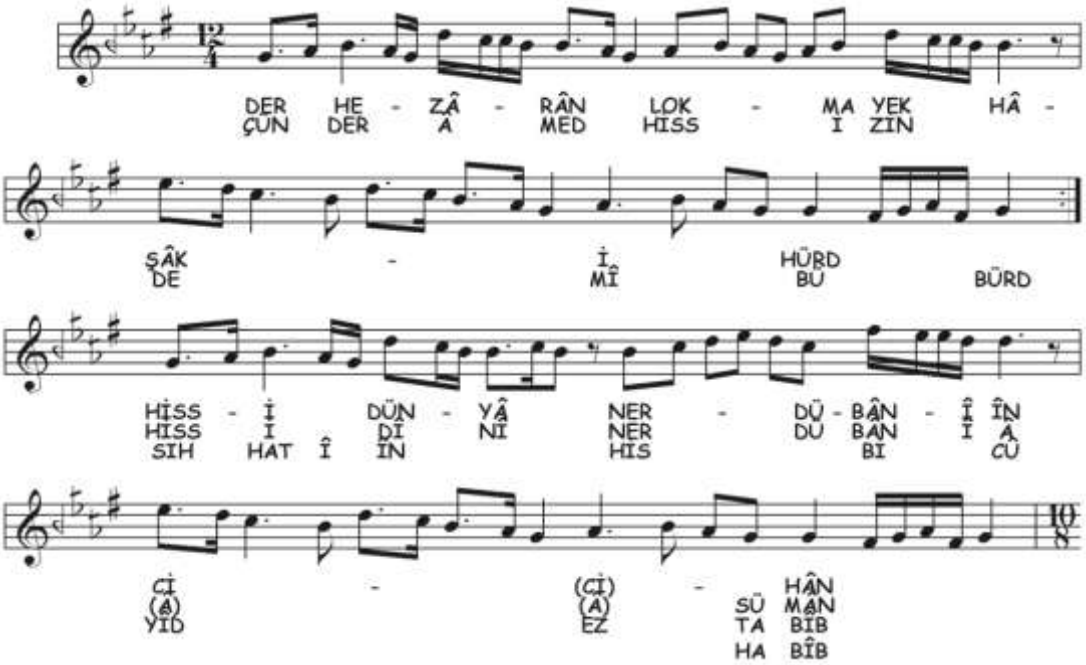

Selâma **rast üzerinde Zengüle** makâmıyla başlanmıştır. 2A ile aynı perdeleri kullanılmış farklı olarak hüseynî-aşîrân perdesi seyre katılmamıştır

3B

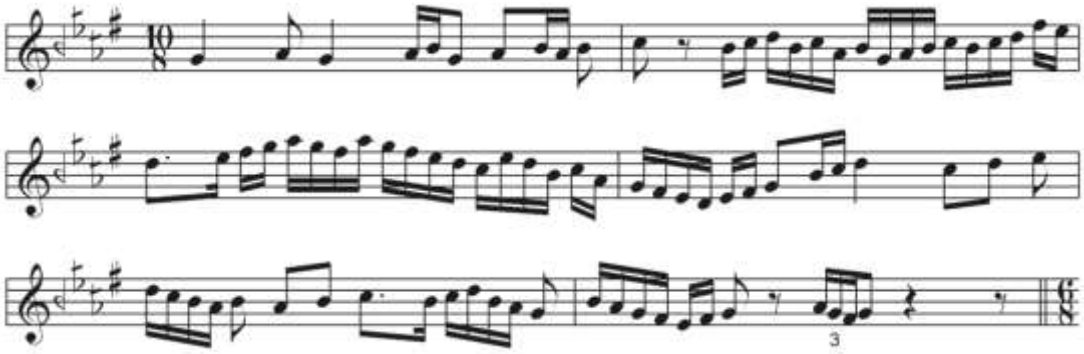

Terennümde **rast üzerindeki Zengüle** makâmı ile devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak tize doğru genişleme şehnâz perdesine kadar yapılmıştır.

3C

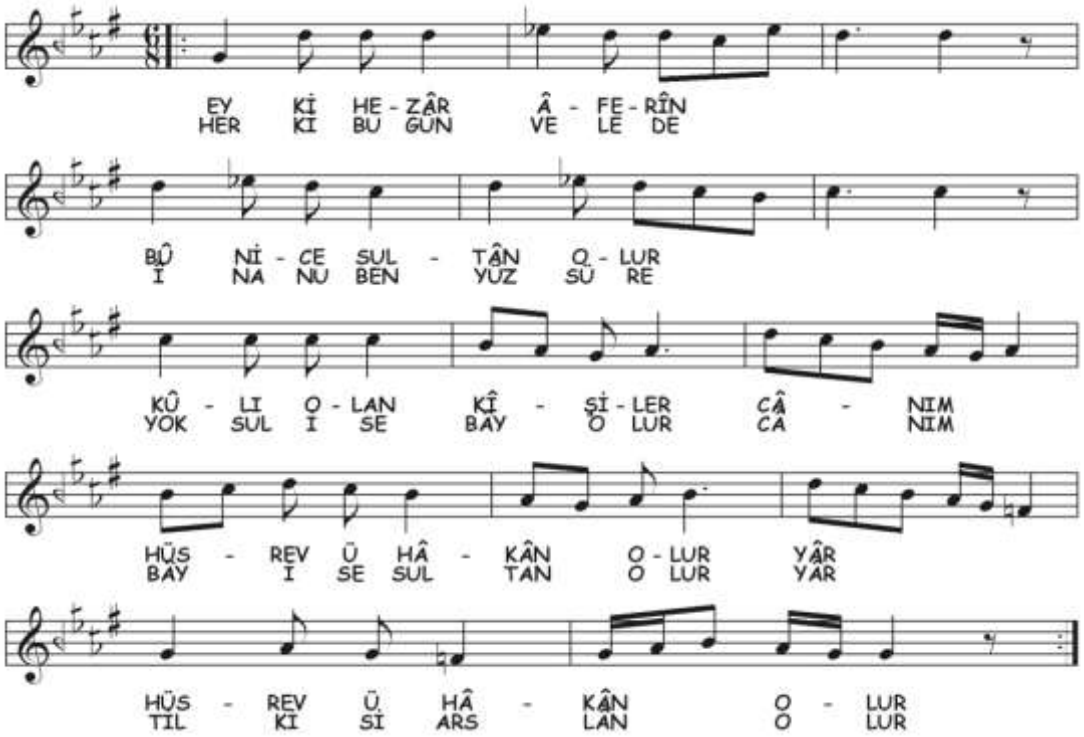

Rast üzerinde Hicâz makâmına geçilmiştir. Seyirde rast üzerinde bugünkü Hümâyûn seslerinde gezinilmiş, acem-aşîrân'a Nikrîz'li iniş yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

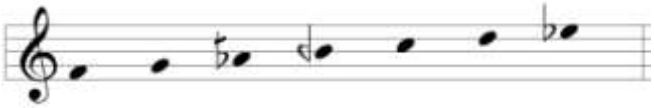

3D

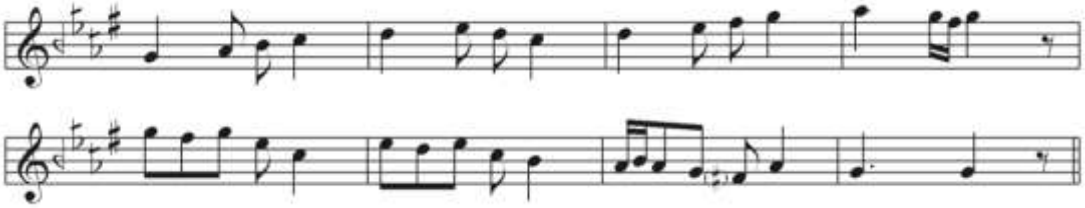

Terennüm bölümünde **rast üzerinde Zengüle** makâmıyla devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak tize doğru genişleme şehnâz perdesine kadar yapılmış ve hüseynî-aşîrân perdesi seyre katılmamıştır.

3E

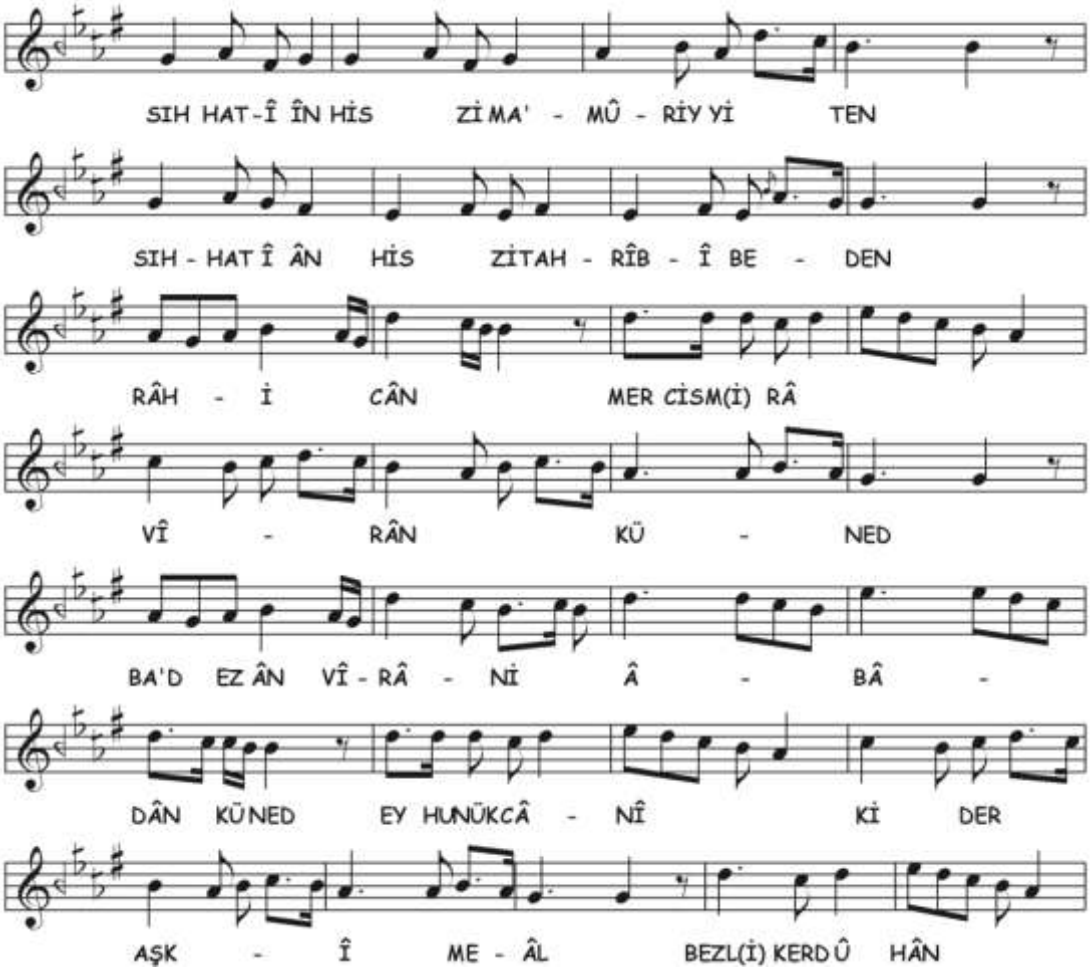

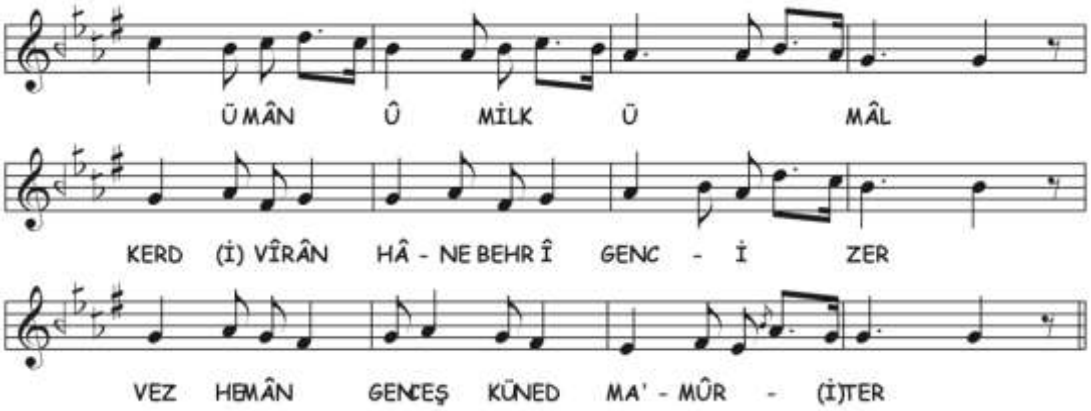

Rast üzerindeki Zengüle makâmına devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak hisâr perdesinden daha tize genişleme yapılmamıştır.

3F

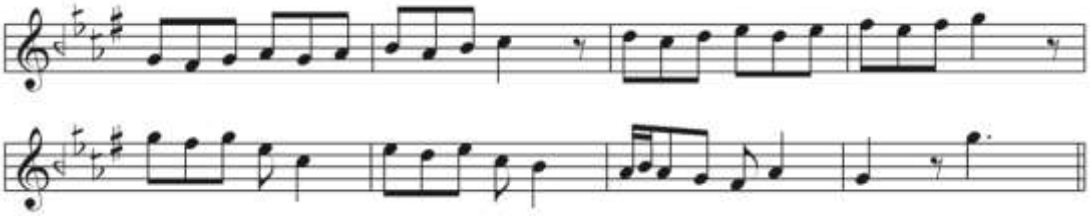

3D bölümündeki terennümün çeşitlemesi yapılmış, farklı olarak şehnâz perdesi seyre katılmamıştır.

3G

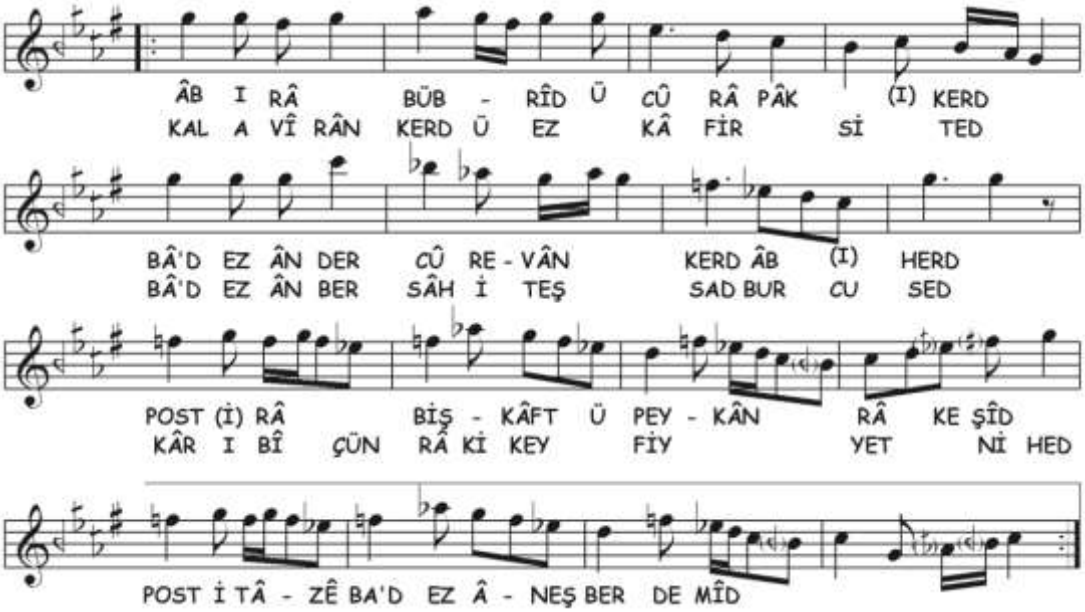

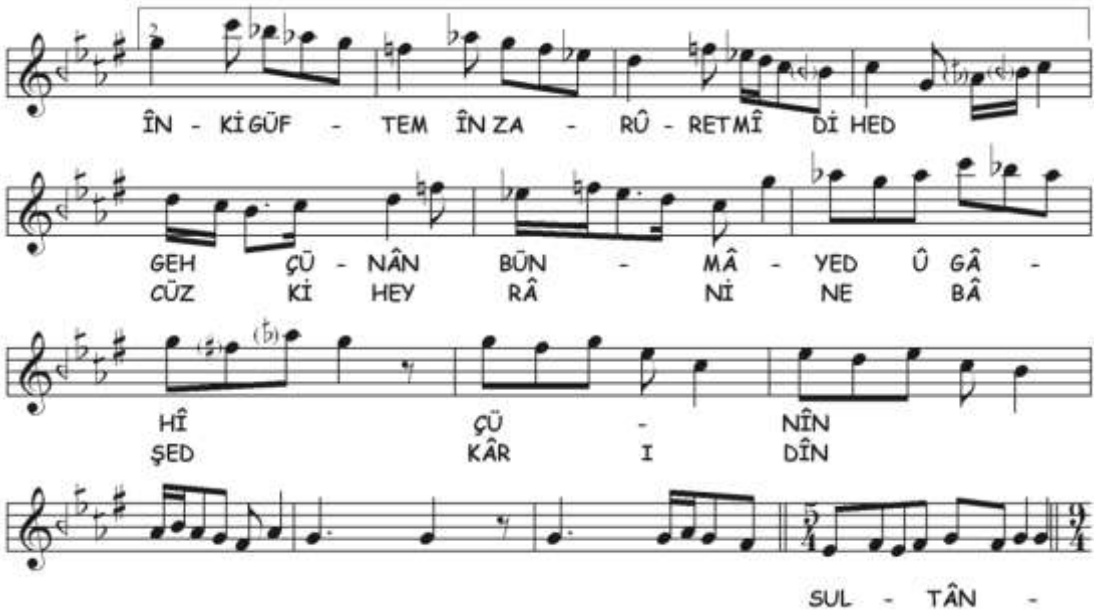

Üçüncü selâmın son bölümünde **rast üzerinde Tarz-ı Cihân** makâmına geçilmiştir. Başta, makâmla ilgisi olmayan Hicâzkâr dizisi gösterildikten sonra Çargâh üzerinde Nihâvend makâmı gösterilerek gerdâniye üzerinde kalışlar yapılmış ve Hicâz dörtlüsü ile rast'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

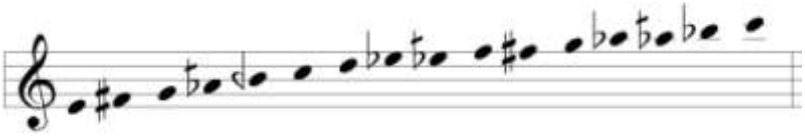

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **rast üzerinde Zengüle** makâmına geçilmiştir.

C. Hicâzkâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 4 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Hicâz (rast üzerinde)
2. Hicâzkâr
3. Tarz-ı Cihân (rast üzerinde)
4. Zengüle (rast üzerinde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Hicâzkâr Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Hicâzkâr	Zengüle (rast üzerinde) Hicâzkâr	Zengüle (rast üzerinde) Hicâz (rast üzerinde) Tarz-ı Cihân (rast üzerinde)	Zengüle (rast üzerinde)

ALTINCI BÖLÜM

XX. ASIRDA BESTELENMİŞ MEVLEVÎ ÂYÎNLERİNİN MAKÂM VE GEÇKİLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1. MEHMED CELÂLEDDİN DEDE'NİN (01.02.1849-01.06.1908) DÜGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Dügâh Makâmı

XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinin Dügâh tarifinde, Sabâ dörtlüsü perdeleri verilerek zengüle yedeni ile dügâh'da kalınmıştır. Makâmın letâfet bulması için tize doğru uzzâl, nevâ, hüseynî, evc perdeleriyle gerdâniye'ye çıkıp aynı perdelerle hüseynî'ye inip acem perdesiyle nevâ'ya gelindiğini ve dilerse tam perdelerle dügâh'a inilebileceği yazılmıştır. Risâlede, makamın nağme etmeye muhtaç duyması durumunda tam perdelerle tiz nevâ'ya kadar çıkabildiği yazılmış karâra sabâ (hicâz) perdesiyle inilerek zengüle ile dügâh'da karâr verilmiştir.[449] Nâsır Dede'nin makâm tarifinde, dügâh ve zengüle perdeleri sürekli gösterdikten sonra Sabâ yapmaya başlanmaktadır. Karârında zengüle ve ırâk (dik acem-aşîrân) perdesi alınarak dügâh perdesine gelinmektedir. Nâsır Dede ayrıca, dügâh gösterip oradan zengüle ve ırâk (dik acem-aşîrân) perdesine gidip gezinilmesinin şart olduğunu da yazmaktadır.[450] Hâşim Bey, ırâk (dik acem-aşîrân) perdesi dışında Nâsır Dede ile aynı perdeleri vermiş, hüseynî perdesini de seyre katmıştır.[451] Rauf Yektâ Bey, İstanbul Konservatuarının yayınladığı "Türk Mûsıkîsinin Klasikleri" isimli nota külliyâtında 141 numaralı eserin sonunda "İhtâr-ı Mahsus" başlığı altında şunları yazmaktadır;

"Müteahhirinin "Dügâh" makâmı didikleri "terkip" notalarını neşir ettiğimiz klasik eserlere nazaran dört muhtelif seyir takip etmektedir. Bu seyirlerin birincisi "yürük semâî" de görülürki evvela "sabâ" makâmını icra ve sonra (si ♭) perdesine hiç dokunmiyarak (sol #) ve (fa ♯) perdelerile (la) da karâr etmektedir. "Dügâh" ın ikinci nevi seyri, evvela yine "sabâ" makamını icradan sonra (si ♭) açarak "şet" yolundan (la) üzerinde "segâh" makamını yapmaktan ibarettirki "çember murabba" ile "ağır semâî" bu seyrin birer numuneleridir. 143 numaralı murabbaa gelince, bu eser adeta (la) üzerine nakledilmiş bir "segâh" besteden başka bir şey değildir. "Dügâh" ın dördüncü seyrinde ise 141 numaralı "kâr" da olduğu gibi "sabâ"

[449] Daloğlu, a.g.e. , s.11
[450] Tura, a.g.e. , s.53
[451] Tırışkan, a.g.e. , s.25

makamının hem evveline hem de ahirine "segâh" nağmeleri ve bazan Yusuf Paşanın peşrevindeki gibi "Hüzzâm" nağmeleri ilave edilmektedirki bu halde dahi (do) nun biraz dik basılması lâzım gelmektedir; çünkü mesela "kâr" ın evvelindeki 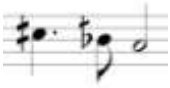 *nağmesi "şet" yolundan ve "segâh" makamından* 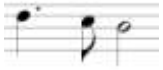 *nağmesinin aynidir. Binaenaleyh (la) üzerinde "segâh" yapıldığı vakit (re) hükmünü alan (do) notalarına birer yarım diyez (♯) ilavesi zaruridir."*

Yukarıda Rauf Yektâ Bey'in tariflerine göre dört nevî Dügâh makâmı ortaya çıkmaktadır;

Birinci nevî Dügâh: Sabâ makamının icrâsından sonra dik kürdî perdesine dokunmadan nim zengüle ve dik acem-aşîrân gösterilerek dügâh'da karâr yapılır. Esad Efendi'nin "Der yemeni…" güfteli Yürük Semâî böyledir

İkinci nevî Dügâh: Sabâ makâmının icrâsından sonra dik kürdî perdesi alınarak dügâh perdesinde Segâh yapmaktan ibarettir. Esad Efendi'nin "İzârın gül gül olmuş bûseden…" güfteli çember murabba'sı ve Tab'î'nin "Nedir o cünbüş-i…" güfteli Ağır Semâî böyledir.

Üçüncü nevî Dügâh: Dügâh perdesine göçürülmüş Segâh'dan ibarettir. Tab'î'nin "Berk-i gül ey gonca…" güfteli Murabbâ'sı böyledir.

Dördüncü nevî Dügâh: Sabâ makamının, hem evveline, hem sonuna [dügâh'da] Segâh nağmeleri ve bazen de Hüzzâm nağmelerinin ilavesinden meydana gelmiştir. Hacı Fâik Bey'in Kâr'ı ve Yusuf Paşa'nın Peşrevi böyledir.

Yukarıda adı geçen mûsıkî risâlesindeki tarif, Nâsır Dede ve Hâşim Bey tarifleri; Rauf Yektâ'nın birinci tarifidir. Dik kürdî perdesi seyirde yoktur. Tanbûrî Cemil Bey ve Kâzım Uz'un tarifleri ise; ikinci tariftir. Her ikisi de kürdî veya dik kürdî perdesini kullanmışlardır.[452] Âyînde birinci ve ikinci tarife uygun olarak 2A, 3A ve 3C bölümleri vardır. Bunun yanında ikinci tarife örnek bölümler ise 1A, 1D (hüseynî üzerinde), 1G, 1H, 1I'dır. Âyînde, 2C, 3D ve 3G bölümlerini de dördüncü tarife örnek olarak verebiliriz.

[452] Oransay, a.g.e. , s. 20, Cevher, a.g.e. , s. 63

Dügâh makâmının tarifi, Arel, Ezgi ve Karadeniz'de başka bir anlayışta ele alınmıştır. Arel, makâmın Sabâ dizisinin pest tarafına yegâh perdesindeki Neveser dizisinden bir kısmının karıştırılmasıyla hâsıl olduğunu yazmış,[453] Suphi Ezgi, baş, orta, sonunda Hicâz Zengüle dizisinin bir kısmının Sabâ dizisine karışmasından başka bir şey olmadığını belirtmiştir.[454] Karadeniz, makâmın Sabâ ve Hicâz Zengüle makamlarının birleşmesinden meydana geldiğini yazmıştır.[455] Âyînde bu tariflere örnek olarak 3I bölümü vardır.

Rauf Yektâ Bey'in tariflerine ek olarak farklı iki tarifin daha var olduğunu Hızır Ağa, Ezgi, Arel ve Karadeniz'in tarifinden anlıyoruz. Hızır Ağa'nın tarifinde Hüseynî beşlisi veya Uşşâk dörtlüsünde gezinildikten sonra nim zengüle perdesi alınarak dügâh'da karâr verilmiştir.[456] Biz buna âyîn incelememizde ***beşinci nevî Dügâh*** adını verdik. Fakat hatırlanması gereken bir husus vardır ki o da on yedili sistemdeki segâh perdesi dik kürdî'ye kadar pestleşebilmektedir. Bu sebeple segâh perdesinin bu tarifte nasıl basıldığı tam olarak bilinmemektedir. Hızır Ağa tarifine örnek olarak -dik kürdî perdesinin kullanılmadığını düşünürsek- âyînin 1C ve 1E bölümlerini gösterebiliriz. Ezgi, Arel ve Karadeniz'in tariflerine ise ***altıncı nevî Dügâh*** adını verdik. Altıncı nevî'ye örnek olarak 1G bölümünü verebiliriz.

B. Dügâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

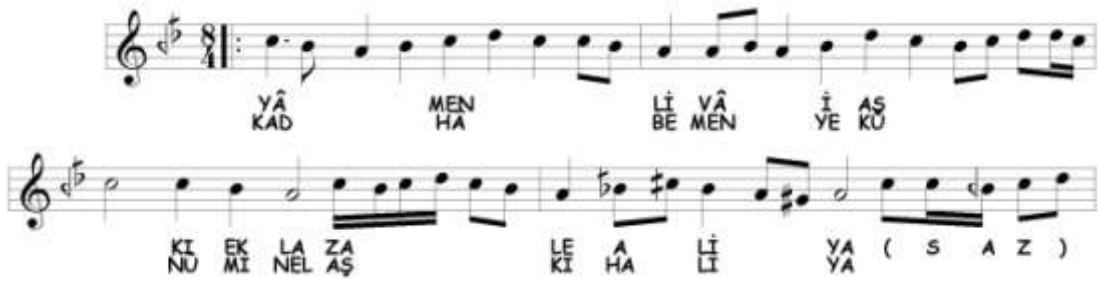

[453] Arel, a.g.e. , s. 220
[454] Ezgi, a.g.e. , s. 196
[455] Karadeniz, a.g.e. , s. 140
[456] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 131

YA RI HEY SUL TÂ NI MEN
YA RI HEY SUL TA NI MEN
VAY (S A Z)
VAY
NÂ DÂ NE Sİ MÜ AŞ
KI KE Fİ EN FÜ SİL VE RA (S A Z)
YA RI HEY SUL TÂ NI MEN
VAY (S A Z) AH YA
KÜ MÜ CE LÂ Lİ YE CEL LE
CE LÂ Lİ (S A Z)

Selâma çargâh perdesinden girilmiştir. Sabâ makâmında dolaşılmış, karârdan sonra dügâh'da Segâh'lı[457] kalışlar yapılarak ikinci nevî **Dügâh** makâmı gösterilmiştir. Seyirde ayrıca Kûçek üslûbuyla hüseynî'de Uşşâk'lı kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

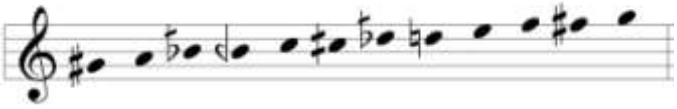

1B

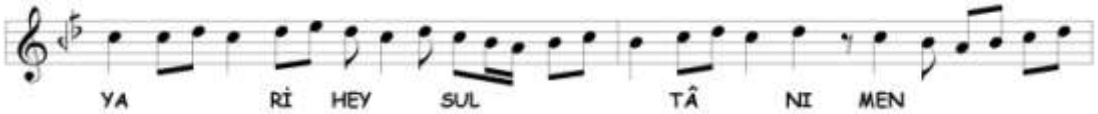

[457] Kaynak notada çargâh perdesi üzerinde bir komalık diyez yoktur. Heper notasında bu ârıza kullanılmıştır. Biz de dügâh üzerindeki Segâh'dan dolayı kullanmayı uygun gördük.

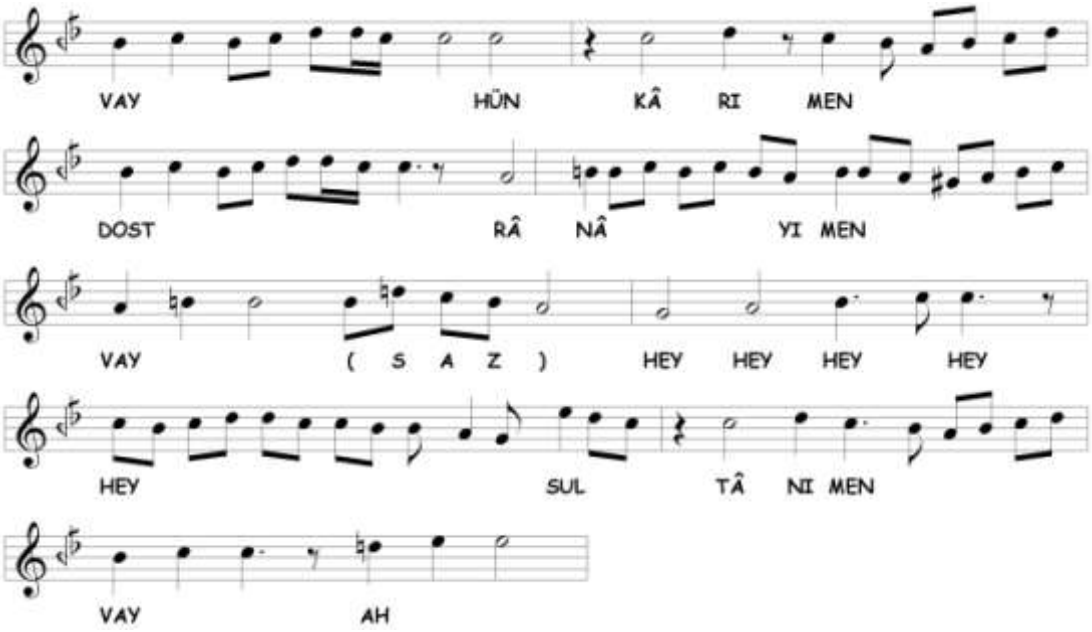

İkinci nevî **Çargâh** makâmına geçilmiştir. İkinci nevî Çargâh seyri içinde Sabâ-Bûselik üslûbunda bûselik ve zengüle perdeleri alınarak dolaşılmıştır. En sonunda hüseynî açılarak diğer bölüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

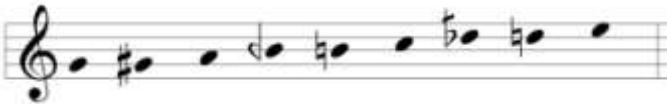

1C

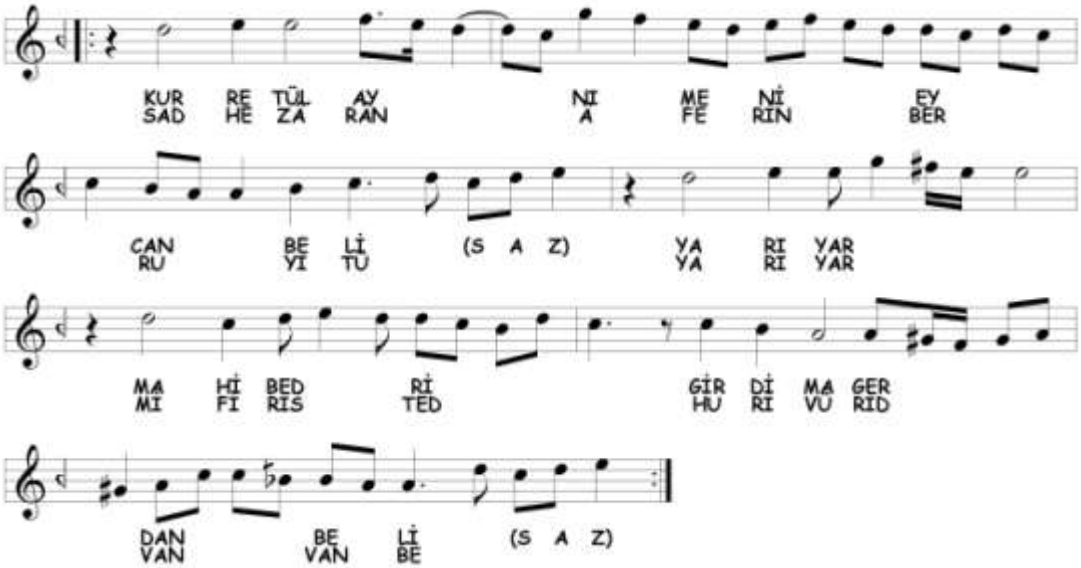

Beşinci nevî **Dügâh** makâmına geçilmiştir. Hüseynî makâmı seyrinden sonra zengüle perdesinde kalınmış ve dik kürdî perdesiyle dügâh'da cümle bitirilmiştir. Hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

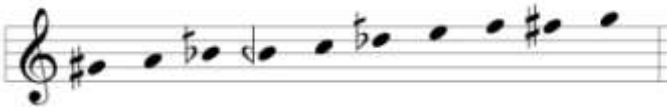

1D

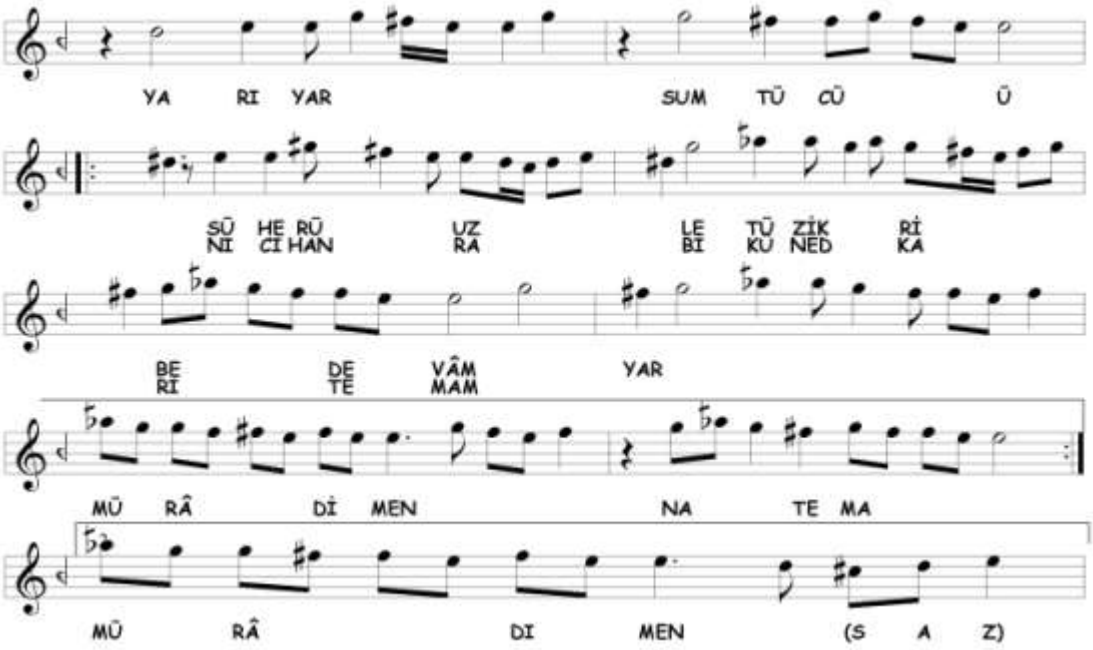

Bu bölümde ikinci nevî **Dügâh** makâmı hüseynî perdesi üzerine göçürülmüştür. Hüseynî'de Uşşâk gösterdikten sonra aynı yerde Segâh sesleri ile nim hisâr perdesinde kalınmış ve hüseynî üzerinde Sabâ makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1E

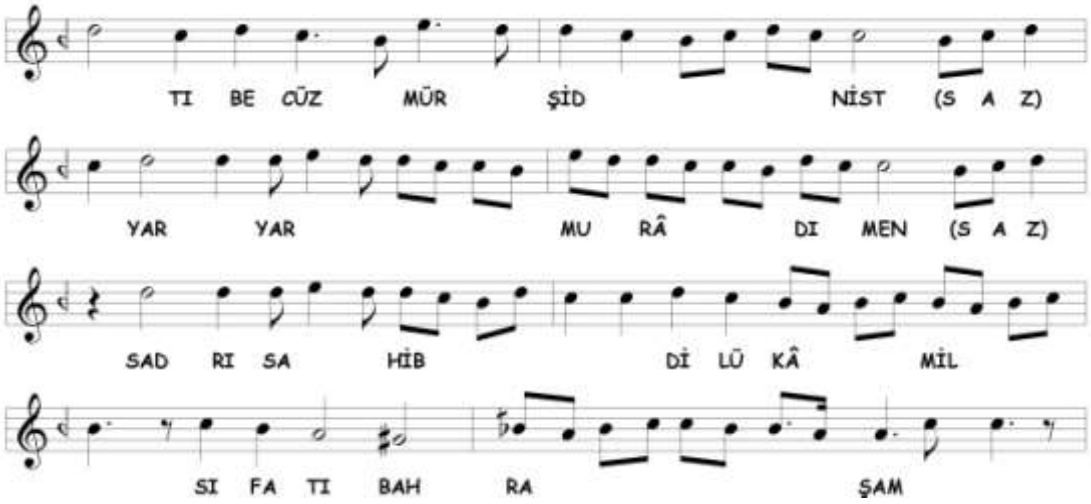

1D bölümündeki gibi beşinci nevî **Dügâh** makâmı gösterilmiştir. 1D bölümünden farklı olarak hüseynî'de Uşşâk'lı kalış yapılmamıştır. Uşşâk dörtlüsünde gezinildikten sonra zengüle ve dik kürdî perdeleri ile dügâh'da kalınmıştır. Kullanılan perdeler açısından ise 1C bölümünden farklı olarak, acem perdesinden daha tizlere çıkılmamıştır.

1F

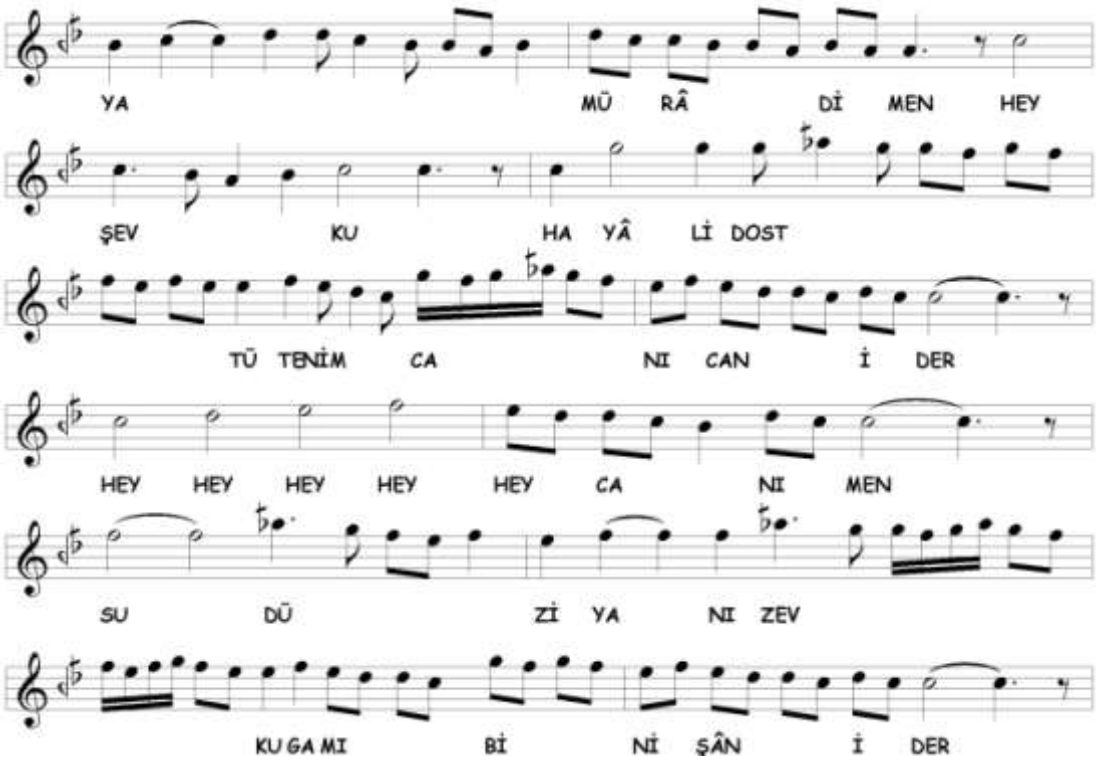

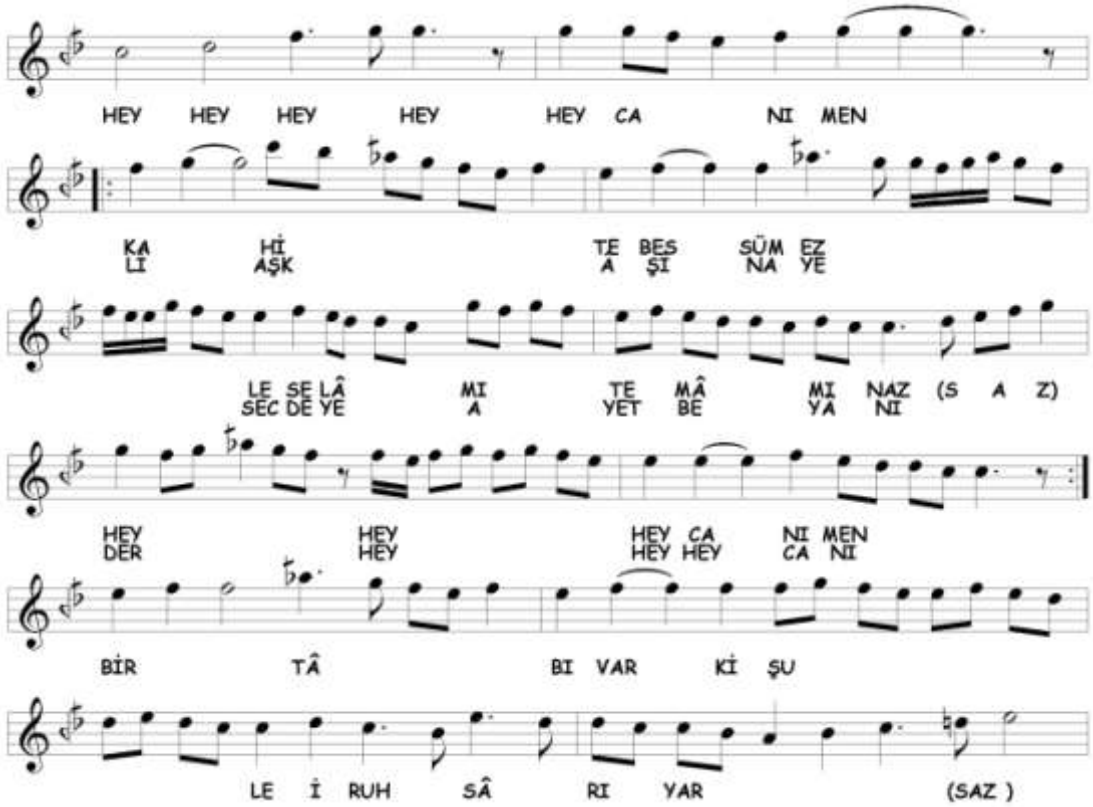

İkinci nevî **Çargâh** makâmı işlenmiştir. Sabâ dörtlüsü ile seyre başlamış ve çargâh üzerinde Zengüle dizisiyle devam edilmiştir. En sonunda çargâh'da cümle bitirildikten sonra hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1G

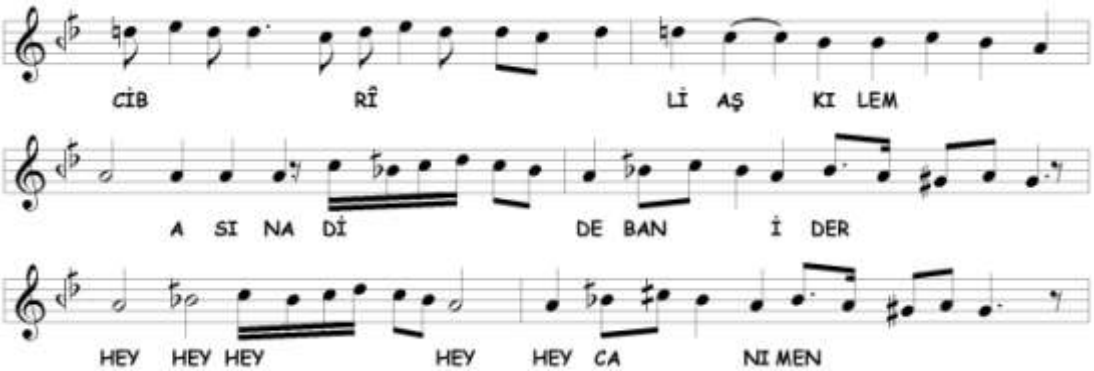

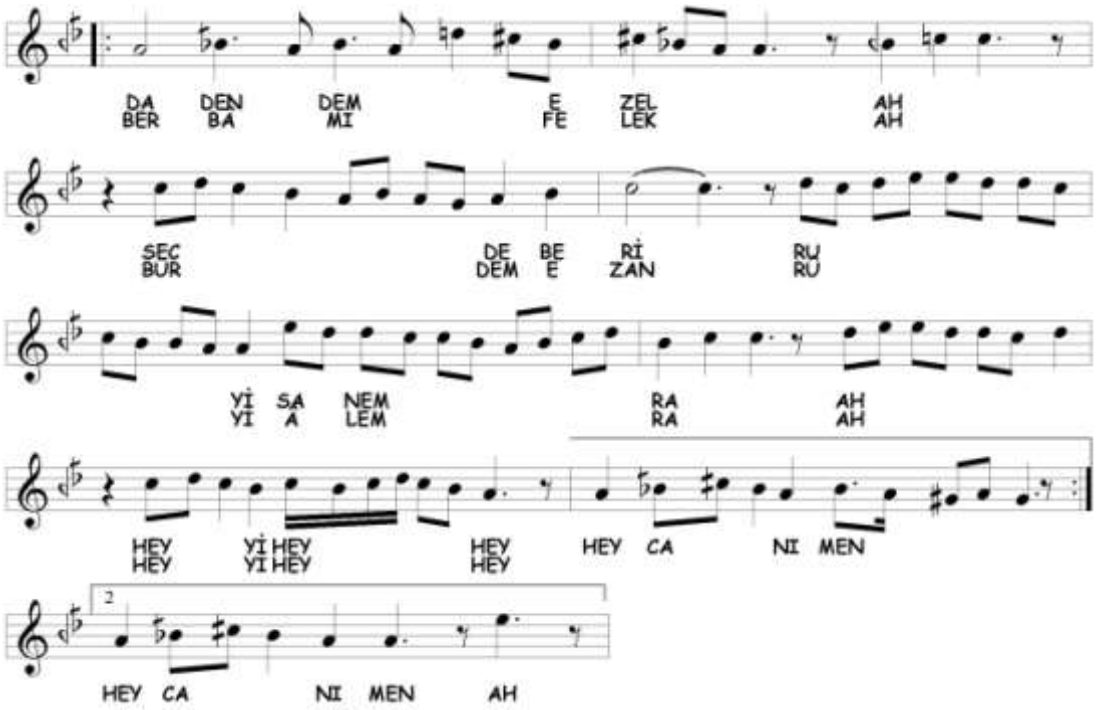

Bu bölümde karışık olarak ikinci, dördüncü ve altıncı nevî **Dügâh** makâmında seyredilmiştir. Uşşâk dörtlüsü ile başlayan bölümde daha sonra dügâh üzerinde Hüzzâm dörtlüsü ile gezinmiş[458] ve zengüle perdesinde kalış yapılmıştır. Dügâh'da Hicâz dörtlüsü gösterildikten sonra ikinci nevî **Dügâh** makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

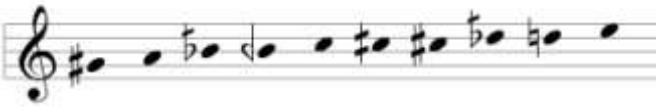

1H

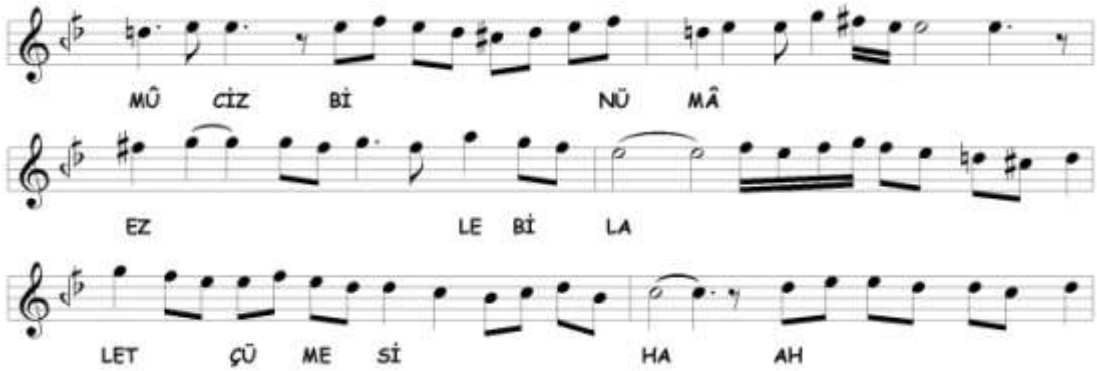

[458] Üç komalık bemol olmadığı için notada hicâz perdesi olarak gösterilmektedir.

Kûçek veya **Vecd-i Hüseynî** makâmıyla başlanan bölümün sonunda tekrar ikinci nevî **Dügâh** makâmına dönülmüştür. 1G bölümünün son beş satırın ezgisi tekrarlanarak ikinci ve altıncı nevî Dügâh gösterildikten sonra sonunda çargâh tutulmuştur. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

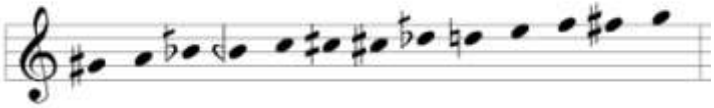

1I

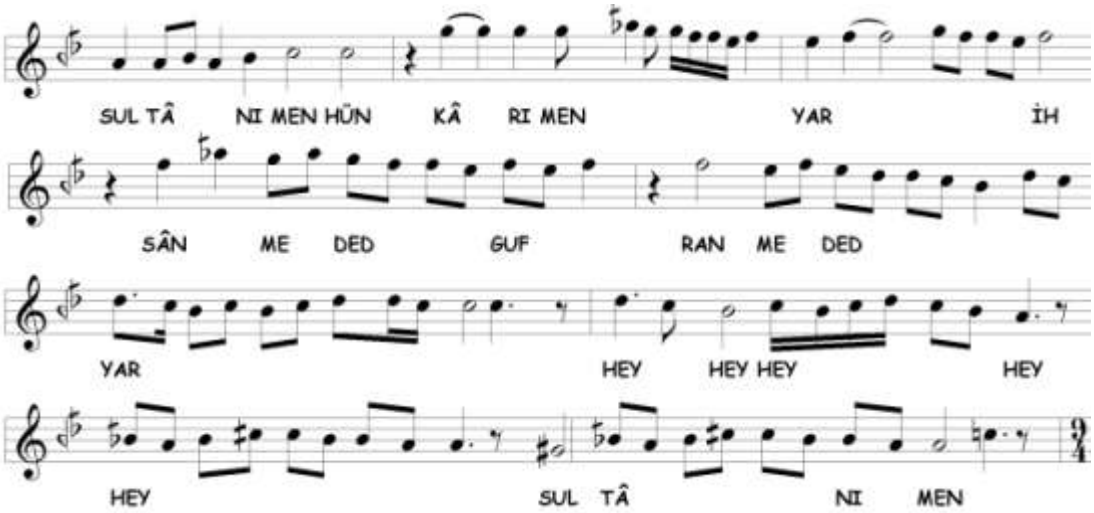

Birinci selâm ikinci nevî **Dügâh** makâmıyla sonlandırılmıştır. En sonunda çargâh tutularak ikinci selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

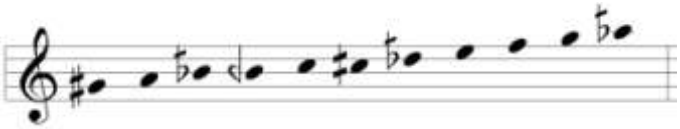

İkinci Selâm

2A

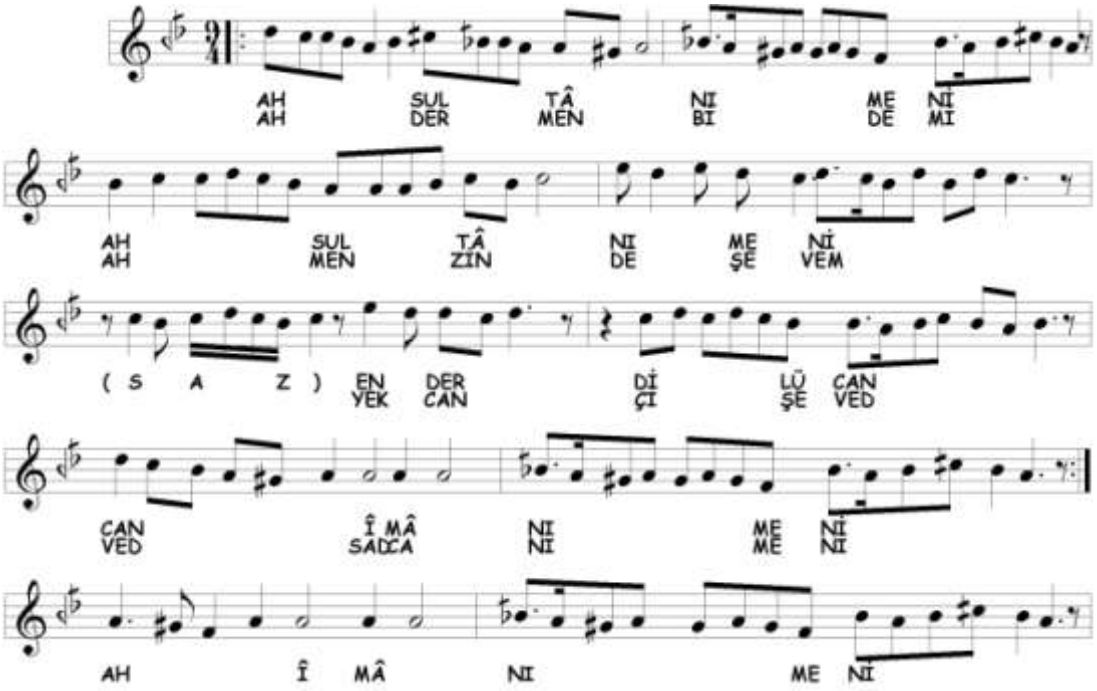

İkinci selâma birinci ve ikinci nevî **Dügâh** makâmıyla devam edilmektedir. Seyre dügâh üzerinde Segâh makâmıyla başlanmıştır. Sabâ seyrine geçip zengüle yedeni ile dügâh'da kalındıktan sonra tekrar dügâh üzerinde Segâh seslerine geçilerek karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

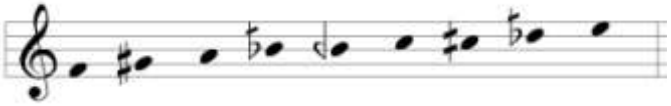

2B

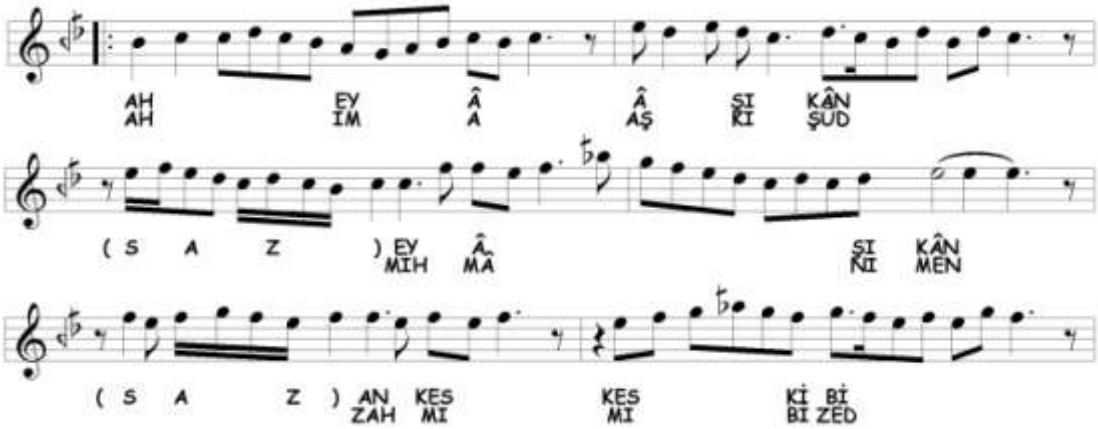

İkinci nevî **Çargâh** makâmında geçki yapılmıştır. Çargâh üzerinde Zengüle seslerinde dolaşılmıştır. 1F bölümünden farklı olarak seyre rast perdesi eklenmiş ve tize doğru genişleme şehnâz perdesine kadar yapılmıştır.

2C

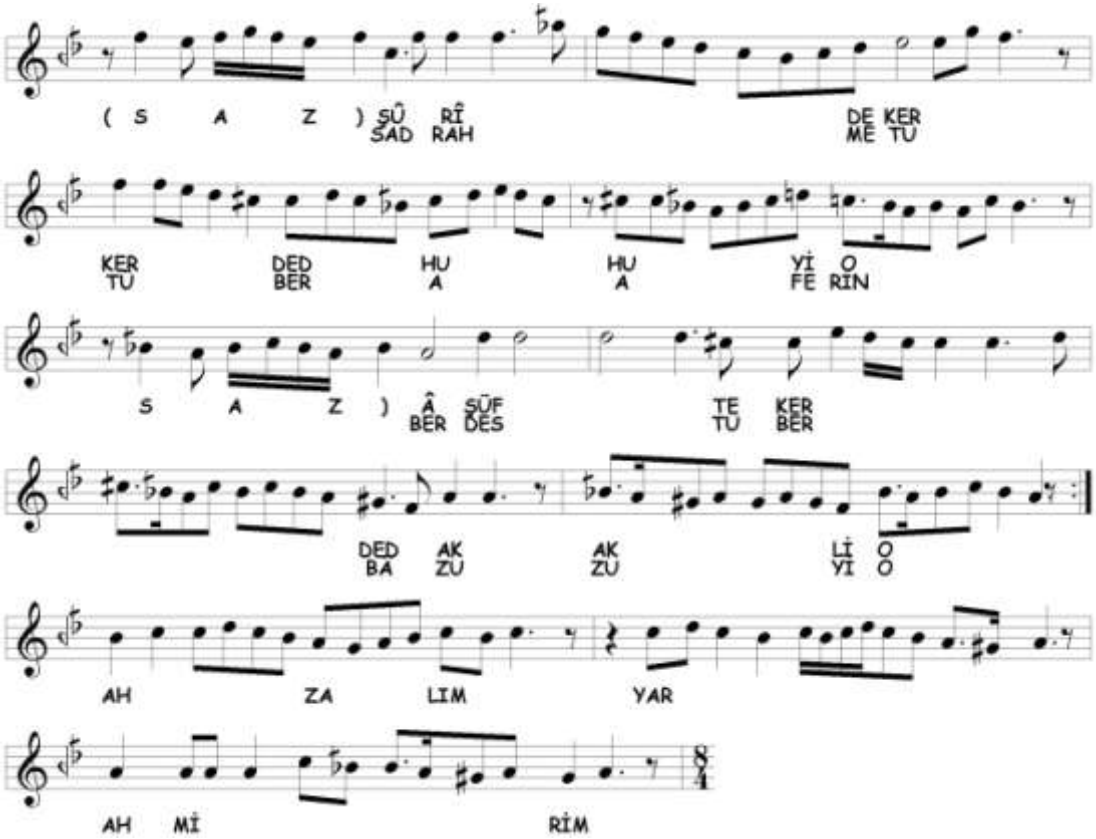

Dördüncü nevî **Dügâh** makâmına geçilmiştir. Çargâh üzerinde Hicâz seslerinde dolaşarak acem'de kalındıktan sonra dügâh üzerinde Hüzzâm seslerinde dolaşılarak dügâh'a inilmiş,[459] birinci ve ikinci nevî Dügâh sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

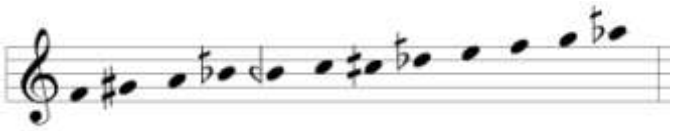

[459] Üç komalık bemol olmadığı için hicâz perdesi olarak gösterilmektedir.

Üçüncü Selâm

3A

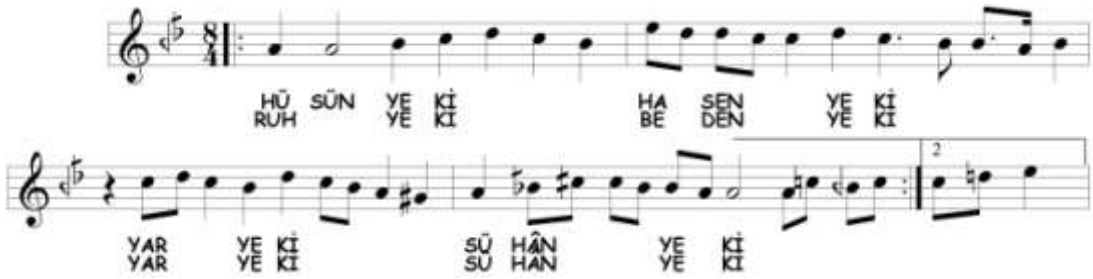

Selâma birinci ve ikinci nevî **Dügâh** makâmıyla devam edilmektedir. Hüseynî tutularak diğer bölüme geçilmiştir. 1I bölümünden farklı olarak tize doğru hüseynî perdesine kadar genişleme yapılmıştır.

3B

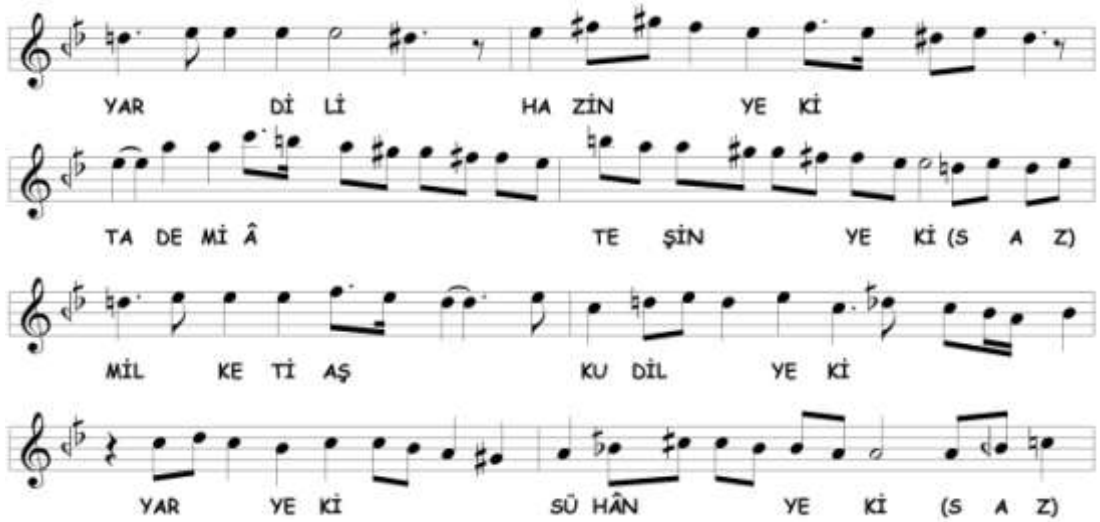

Eski Sipihr makâmı ile seyre başlanmıştır. Karâra varmaksızın Hisâr makâmı gösterildikten sonra dügâh'a Sabâ'lı inilmiş ve birinci ve ikinci nevî **Dügâh** sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

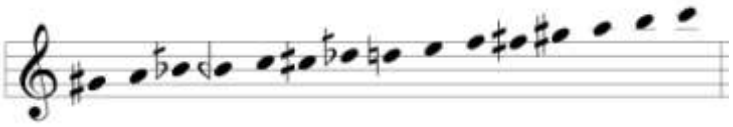

3C

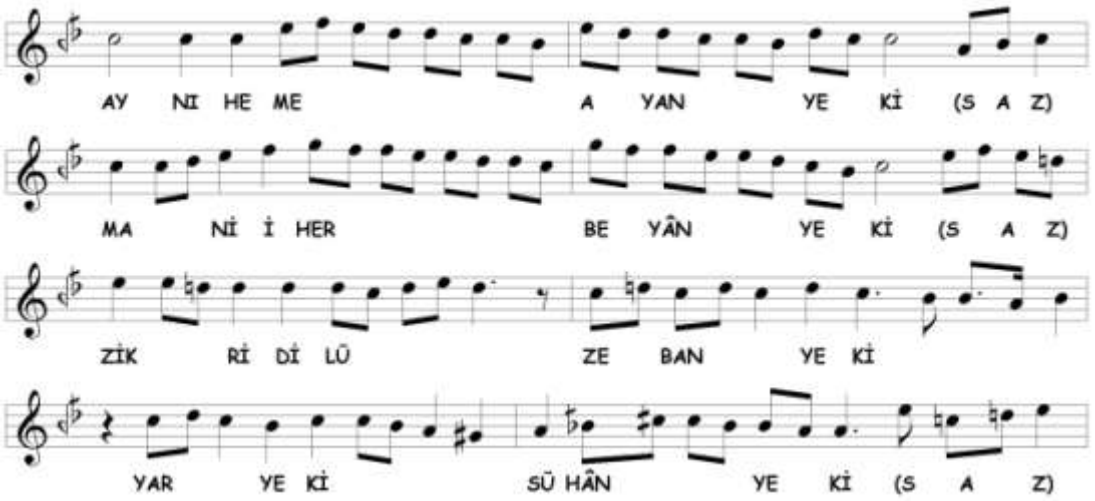

Birinci ve ikinci nevî **Dügâh** makâmına devam edilmektedir. Seyirde nevâ perdesinde kalışlar yapılmıştır. 3B ezgisi tekrar edildikten sonra son ölçü Aksak Semâî usûlü ile yazılarak dügâh'da kalınmış ve 3D terennüm bölümüne geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

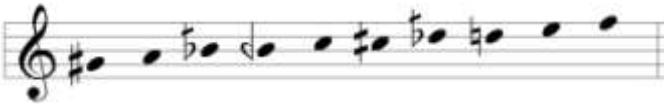

3D

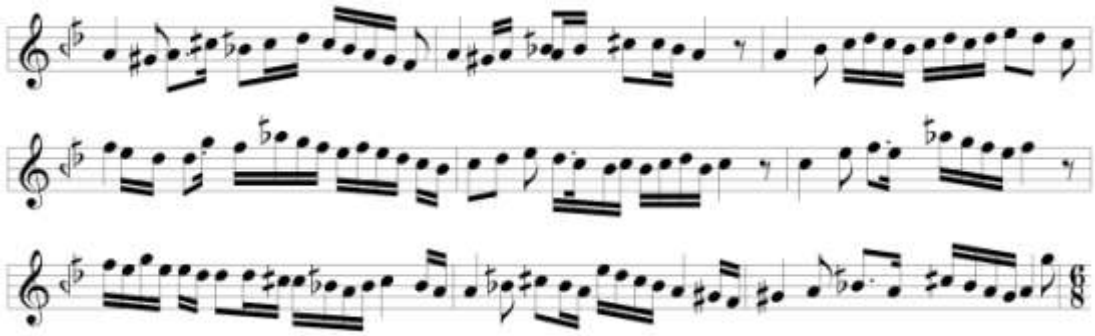

Terennüm bölümünde dördüncü nevî **Dügâh** makâmına geçilmiştir. Dügâh'da Hüzzâm beşlisi ve çargâh'da Hicâz beşlisi seslerinde dolaşıldıktan sonra karâr verilmiştir. Gerdâniye perdesi tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

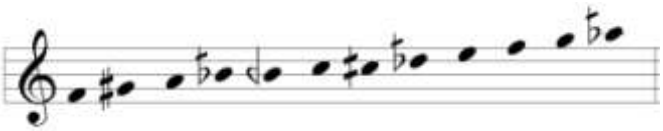

3E

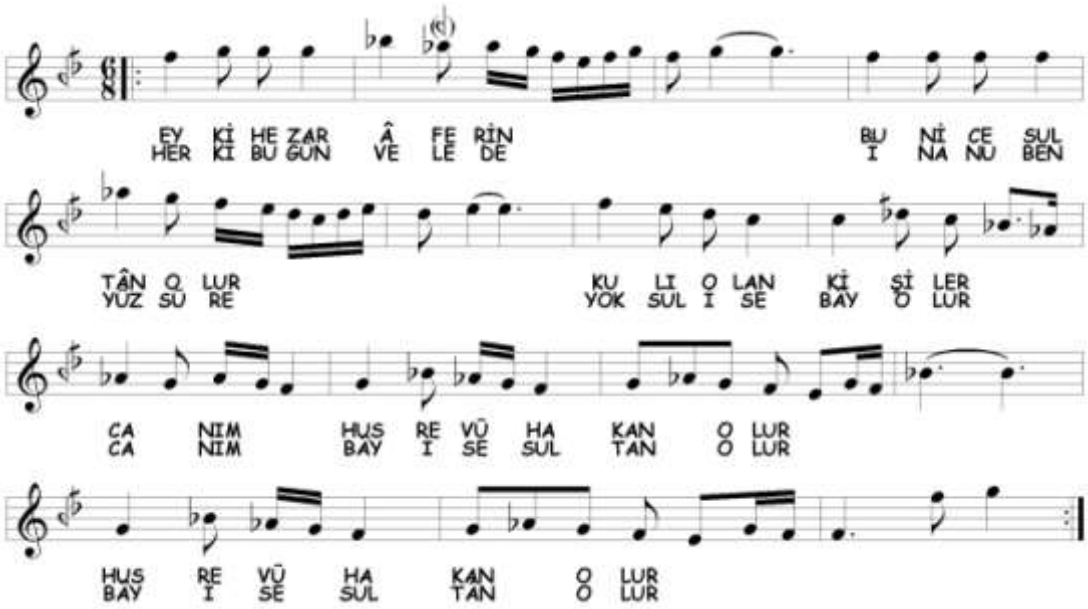

Seyre gerdâniye üzerinde Kürdî'li veya Uşşâk'lı kalarak girilmiş daha sonra **acem-aşîrân perdesi üzerinde Sultânî Yegâh** dizisine geçilerek karâra gidilmiştir.[460] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

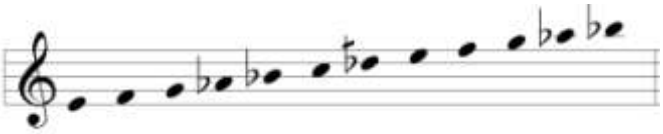

3F

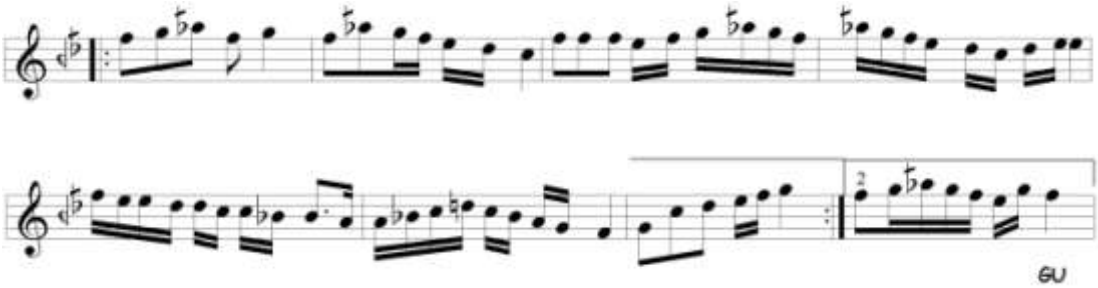

[460] Kaynak notada dik sünbüle, dik şehnâz, dik kürdî ve üç komalık la bemol bulunmaktadır. Biz gerdâniye'de Kürdî ve acem-aşîrân'da Sultânî Yegâh dizisi olduğu düşüncesiyle ârızaları notadaki gibi yazdık. Heper notasında ise karâra Acem-Aşîrân sesleri ile gidilerek Şevkefzâ sesleri gösterilmiştir.

Terennüm bölümünde birinci nevî **Şevkefzâ** makâmına geçki yapılmıştır.[461] Sonunda acem tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

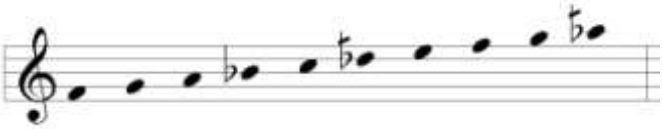

3G

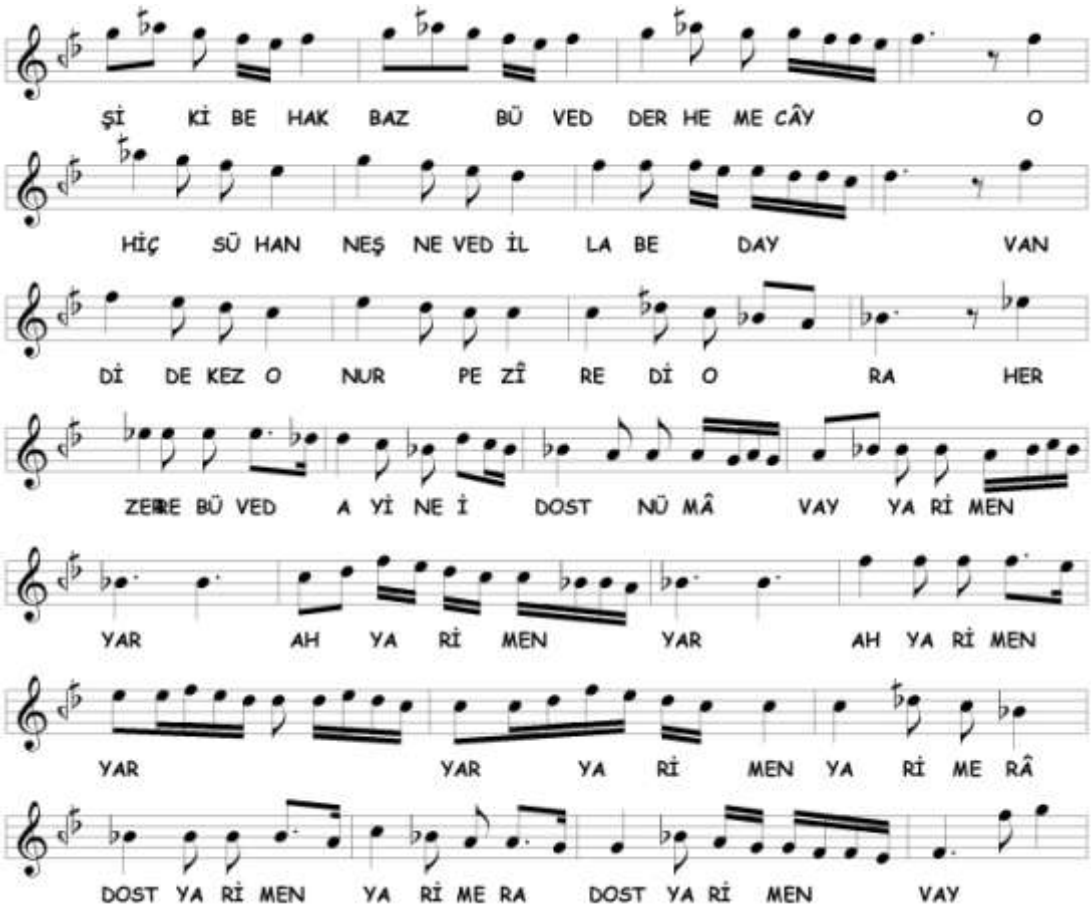

Birinci nevî **Şevkefzâ** makâmına devam edilmektedir. Seyirde kürdî perdesinde Nikrîz'li ve Bûselik'li kalışlar yapılmıştır.[462] Daha sonra 3F bölümündeki terennüm tekrar edilmiştir. 3F bölümünden farklı olarak seyirde bir ara nim hisâr perdesi kullanılmış, seyir, hüseynî-aşîrân perdesine kadar genişleme yapılmıştır.

[461] Kaynak notada, acem-aşîrân'a inişte hicâz perdesi alınmıştır. Heper notasında ise nevâ perdesi alınmıştır. Biz de nevâ olduğunu düşünerek bu haliyle yazdık. İkinci olarak kaynak notada acem-aşîrân'a inişte dik kürdî perdesi kullanılmıştır. Biz bu perdeyi de kürdî perdesi ile değiştirdik.

3H

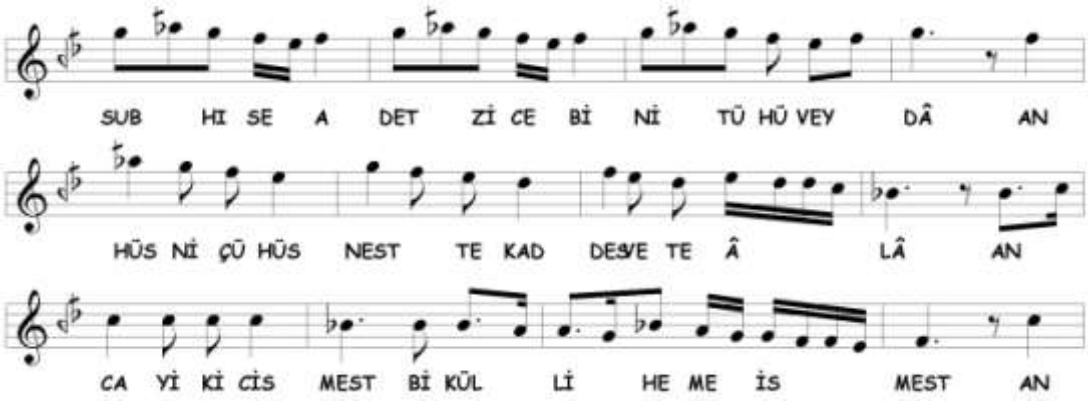

Birinci nevî **Şevkefzâ** makâmına devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 3F bölümü ile aynıdır.

3I

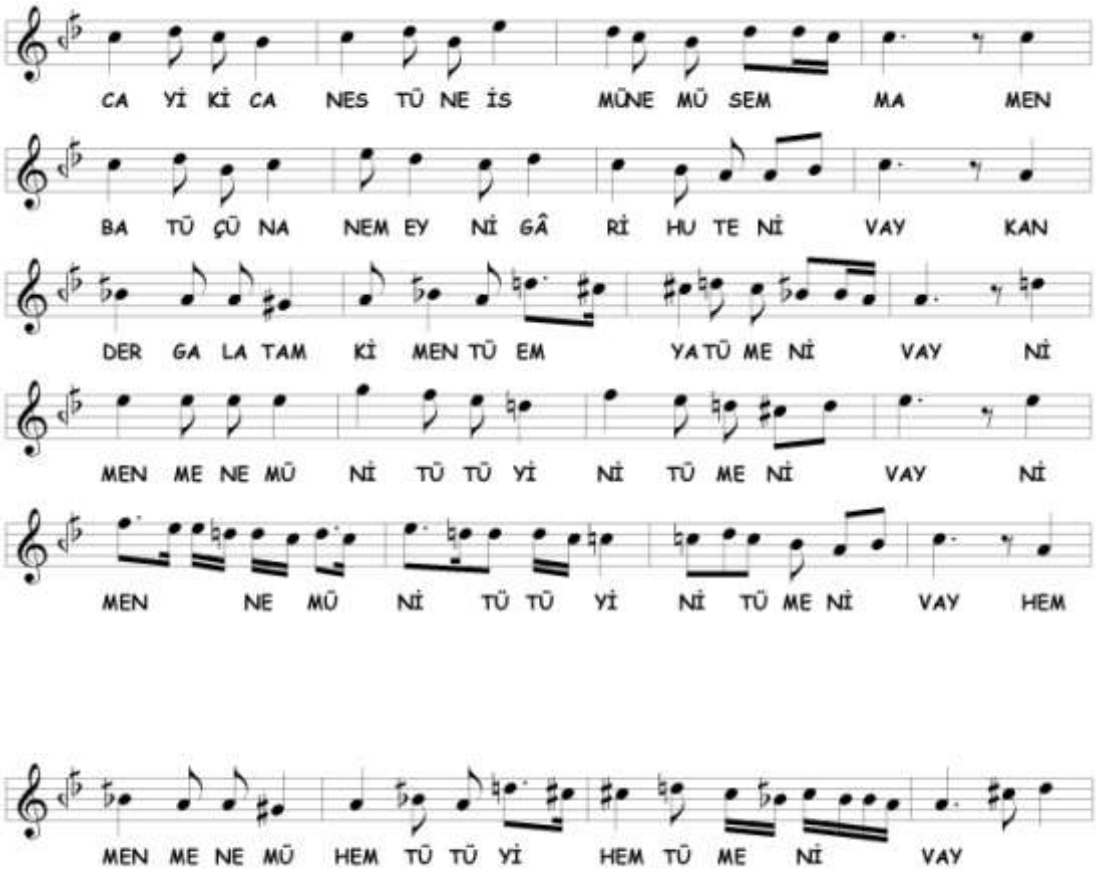

[462] Kaynak notada, dik kürdî ve hisâr perdeleri kullanılmıştır. Heper notasında ise nim hisâr ve kürdî perdeleri kullanılmıştır. Biz de bu perdelerin doğru olduğunu düşünerek notadaki haliyle yazdık. Ayrıca, kürdî perdesine Bûselik'li inildiğini düşündüğümüz için hicâz perdesi yerine nim hicâz perdesini aldık.

Bu bölümde altıncı nevî **Dügâh** makâmı işlenmiştir. Sabâ seyrinden sonra Hicâz dörtlüsü ile karâra gidilmiştir.[463] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

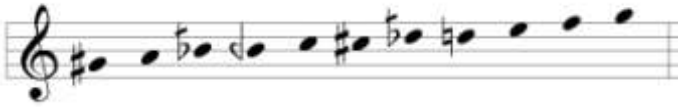

3İ

Buradaki terennüm bölümü Künhî Dede'nin Hicâz âyînindeki 3İ bölümü ile aynıdır. **Hicâz** makâmında dolaşılarak nevâ'da kalışlar yapılmıştır. Farklı olarak Hicâz âyîni terennümünde sonunda hüseynî'de kalınırken burada nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

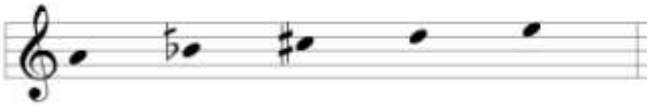

3J

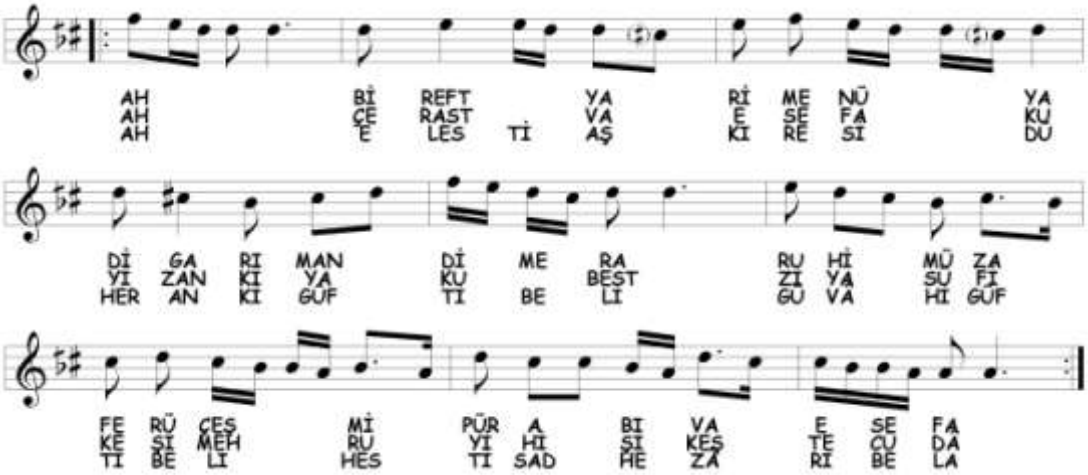

Hicâz makâmı ile devam edilmektedir. Hümâyûn dizisinde gezinildikten sonra karâra varılmıştır. 3İ bölümünden farklı olarak acem perdesi de seyre eklenmiştir.

[463] Buradaki seyrin Sabâ-ı Muharrik makâmında olabileceği de düşünülmüştür. Fakat, Sabâ seyrinden sonra dik kürdî ile zengüle perdesine inilmesi bize seyrin, altıncı nevî Dügâh makâmına daha yakın olduğunu hissettirmektedir.

3K

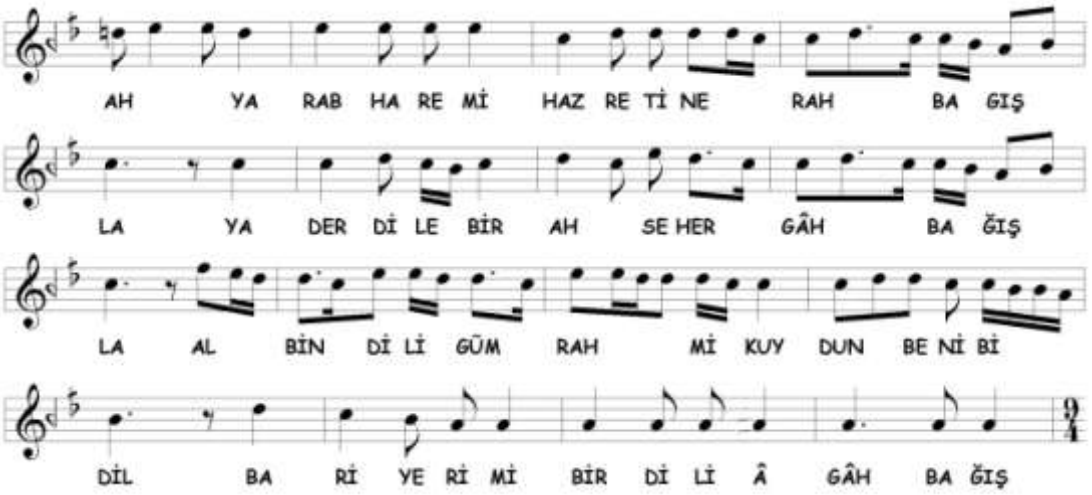

Üçüncü selâm **Sabâ** makâmı ile sonlandırılmıştır. Nevâ perdesi ile girilen bölümde daha sonra Sabâ dörtlüsünde dolaşılarak karâra varılmıştır.

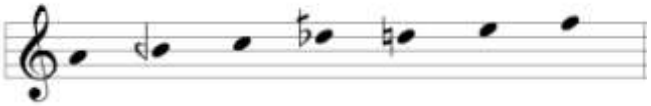

Dördüncü Selâm

2A ezgisi tekrar edilerek birinci ve ikinci nevî **Dügâh** makâmı seslerinde gezilmiştir.

C. Dügâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Çargâh (ikinci nevî)
2. Dügâh (birinci nevî)
3. Dügâh (ikinci nevî)
4. Dügâh (dördüncü nevî)
5. Dügâh (beşinci nevî)
6. Dügâh (altıncı nevî)
7. Eski Sipihr
8. Hicâz
9. Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
10. Sabâ
11. Sultânî Yegâh (acem-aşîrân üzerinde)
12. Şevkefzâ (birinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Dügâh Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Dügâh (ikinci, dördüncü, beşinci ve altıncı nevî) Çargâh (ikinci nevî) Kûçek veya Vecd-i Hüseynî	Dügâh (birinci, ikinci ve dördüncü nevî) Çargâh (ikinci nevî)	Dügâh (birinci, ikinci, dördüncü ve altıncı nevî) Eski Sipihr Sultânî Yegâh (acem-aşîrân üzerinde) Şevkefzâ (birinci nevî) Hicâz Sabâ	Dügâh (birinci ve ikinci nevî)

2. ZEKÂÎZÂDE HÂFIZ AHMED IRSOY'UN (1869-14.08.1943) BAYÂTÎ-BÛSELİK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Bayâtî-Bûselik Makâmı

Bayâtî Bûselik makâmının kimin tarafından terkib edildiği tam olarak bilinmemektedir. Kutluğ, Hafız Rıfat Molla tarafından terkib etmiş olunabileceğini yazarken,[464] Yılmaz Öztuna ise makâmın Zekâî Dede tarafından terkîb edildiğini yazmıştır.[465] Makâmın tarifini Arel ve Karadeniz'de buluyoruz.[466] Adından da anlaşıldığı gibi Bayâtî ve Bûselik makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu makamların tanımı Bayâtî ve Bûselik âyînlerinde yapılmıştır.

Sonuna Bûselik veya Kürdî makâmının eklenmesiyle mürekkepleşen veya mürekkepliği artan makamlarda ortaya çıkan iki seyir üslûbunu da âyînde görebilmekteyiz.

B. Bayâtî-Bûselik Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

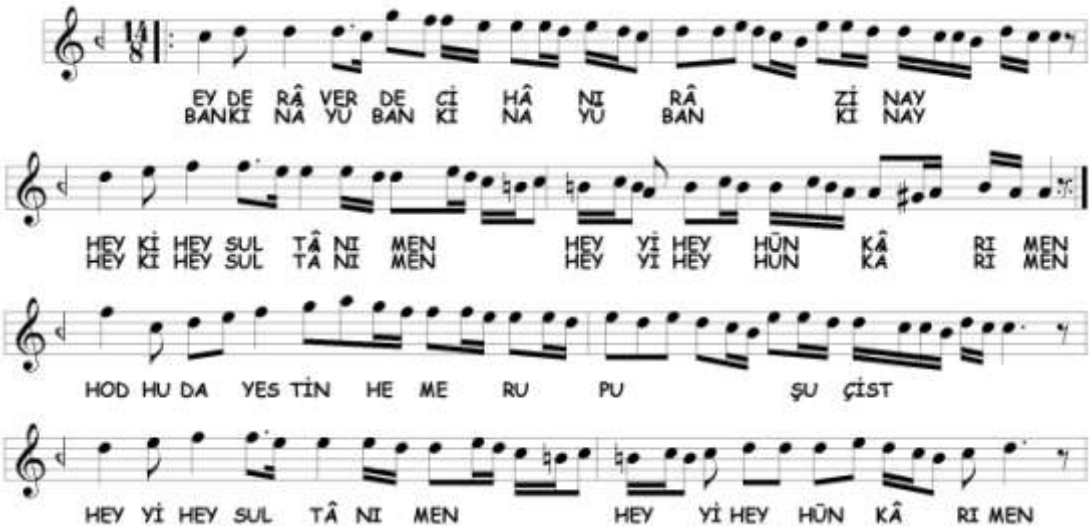

[464] Kutluğ, a.g.e. , s. 481
[465] Öztuna, a.g.e. , s. 155
[466] Arel, a.g.e. , s. 236, Karadeniz, a.g.e. , s. 150

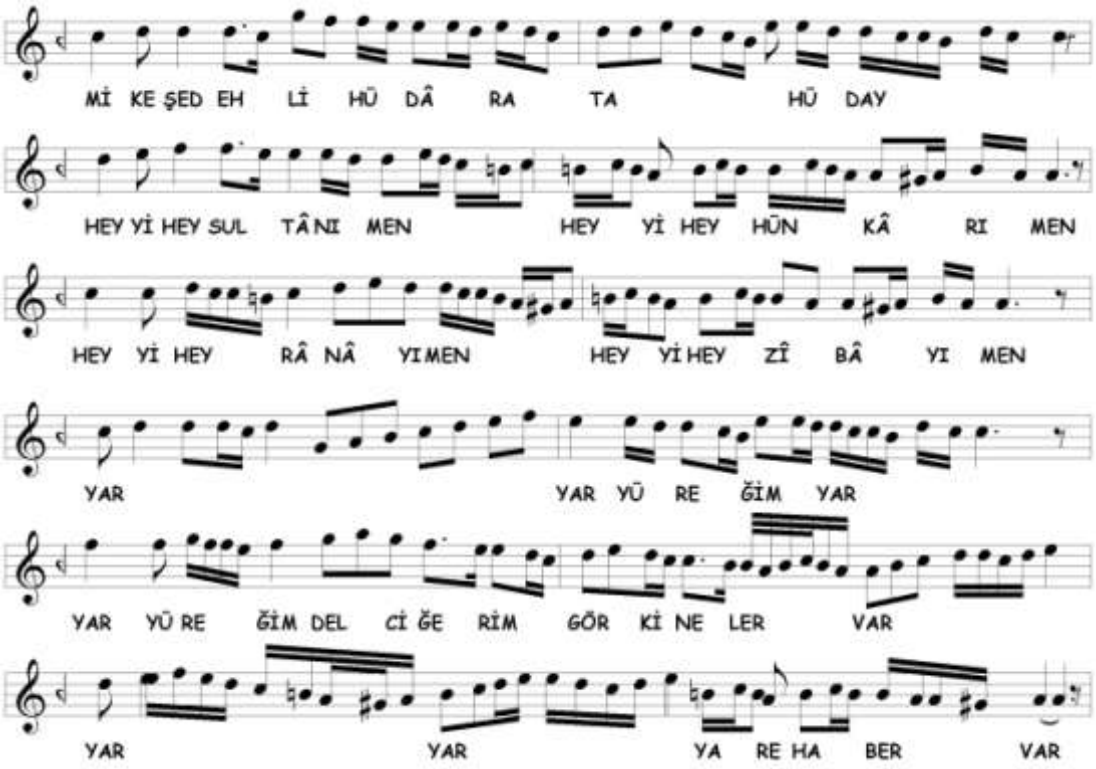

Selâma çargâh perdesinden girilmiştir. İkinci nevî Bayâtî makâmında seyredilerek çargâh perdesinde kalışlar yapılmış karâra varılmadan dügâh'a Bûselik'li inilerek **Bayâtî-Bûselik** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1B

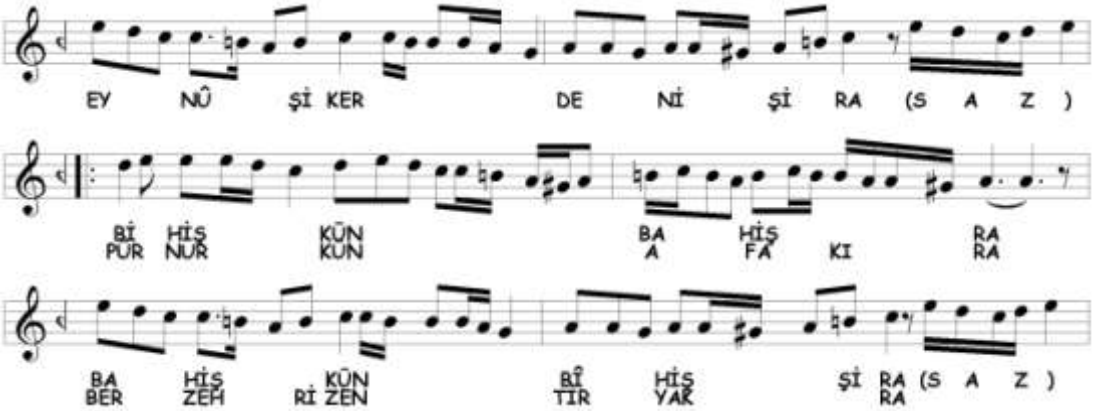

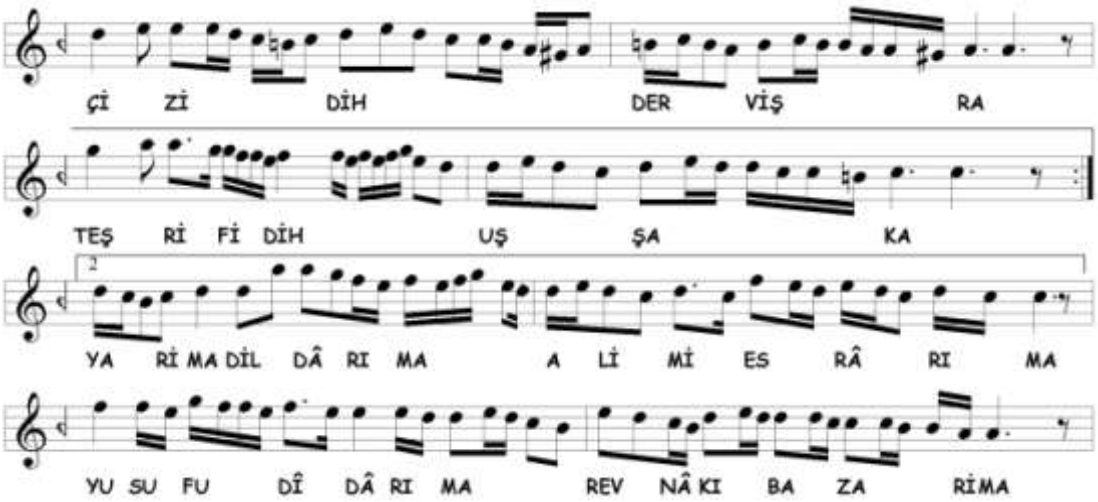

Bûselik makâmıyla devam edilmektedir. En sonunda ikinci nevî **Bayâtî** ile cümle bitirilmiştir. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır.

1C

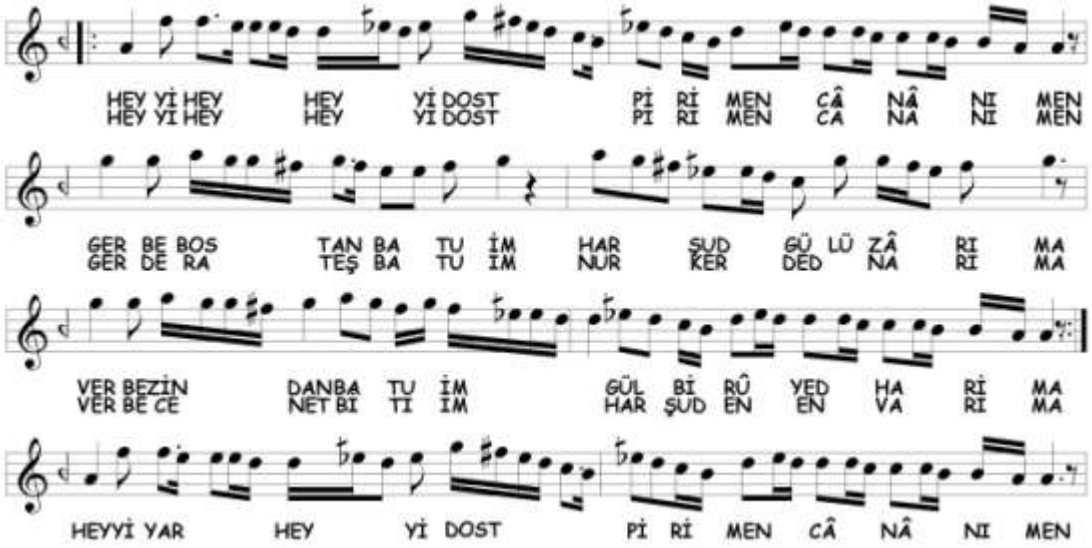

Karcığar makâmına geçki yapılmıştır. Çargâh'a Nikrîz'li, nevâ'ya Hicâz'lı ve dügâh'a Uşşâk'lı inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

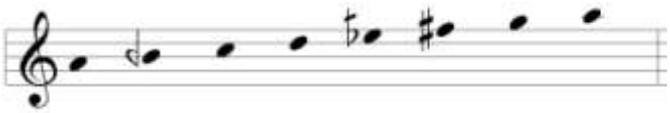

1D

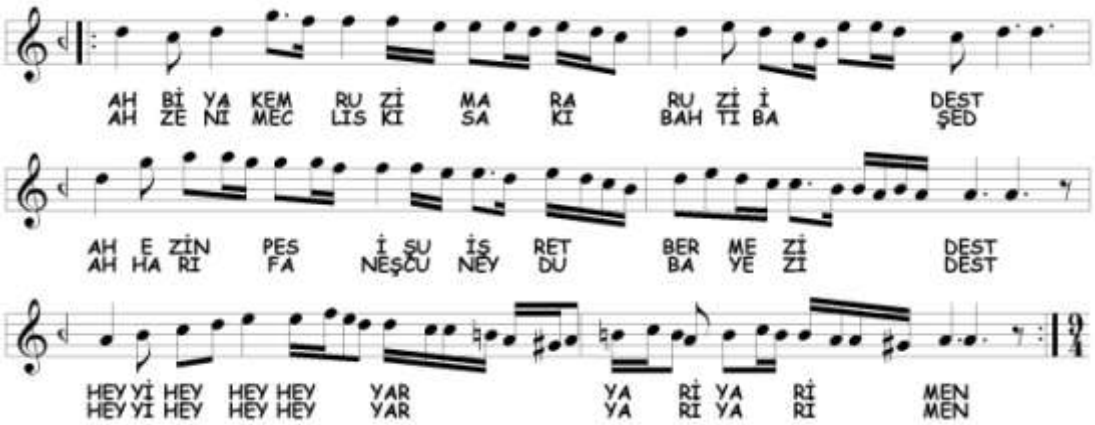

Birinci selâm **Bayâtî-Bûselik** makâmı ile sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır.

İkinci Selâm

2A

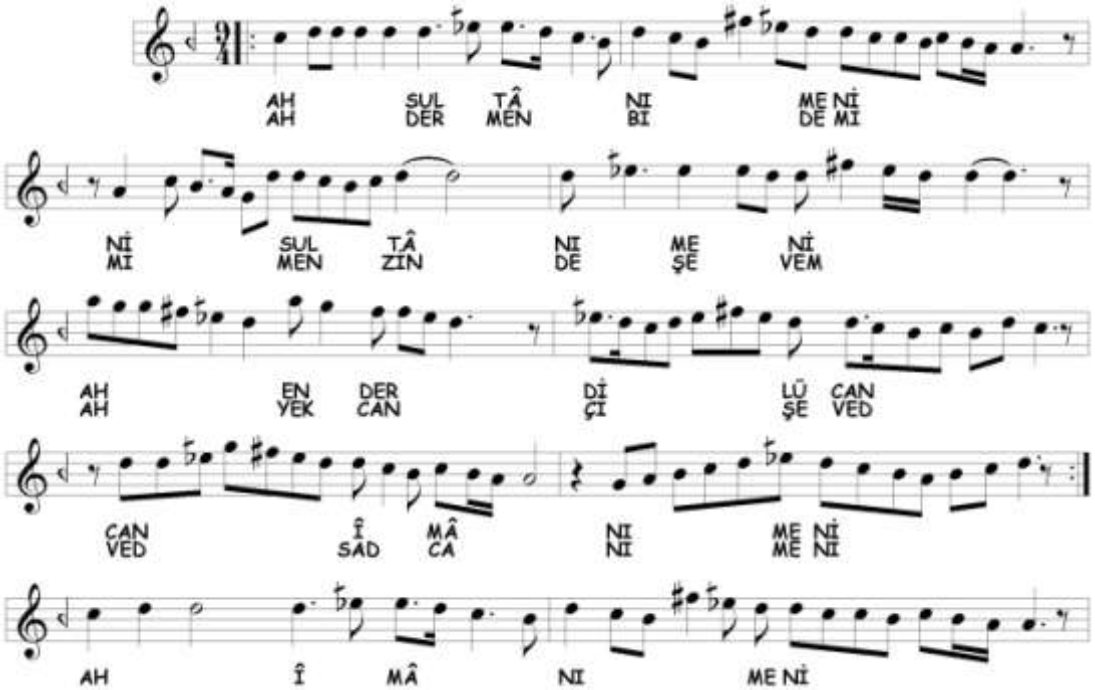

İkinci selâma **Karcığar** makâmı ile başlanmıştır. Kullanılan perdeler 1C bölümü ile aynıdır. Farklı olarak seyre rast perdesi de eklenmiştir.

2B

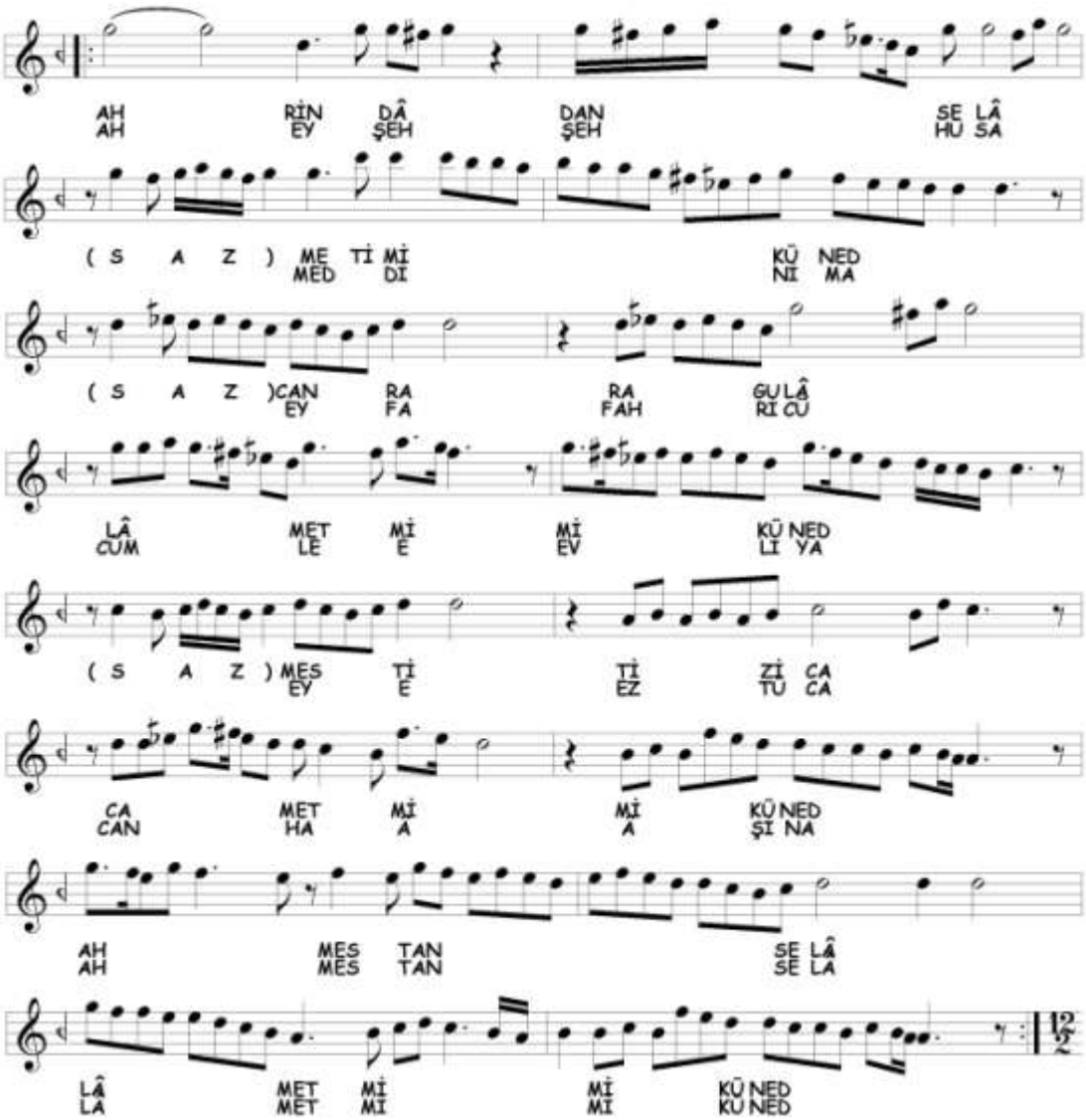

İkinci selâm **Bayâtî-Arabân** makâmı ile sonlandırılmıştır. Birinci nevî Arabân seyrinden sonra ikinci nevî Bayâtî makâmıyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

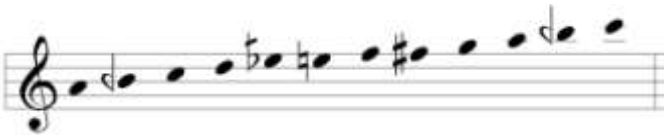

Üçüncü Selâm

3A

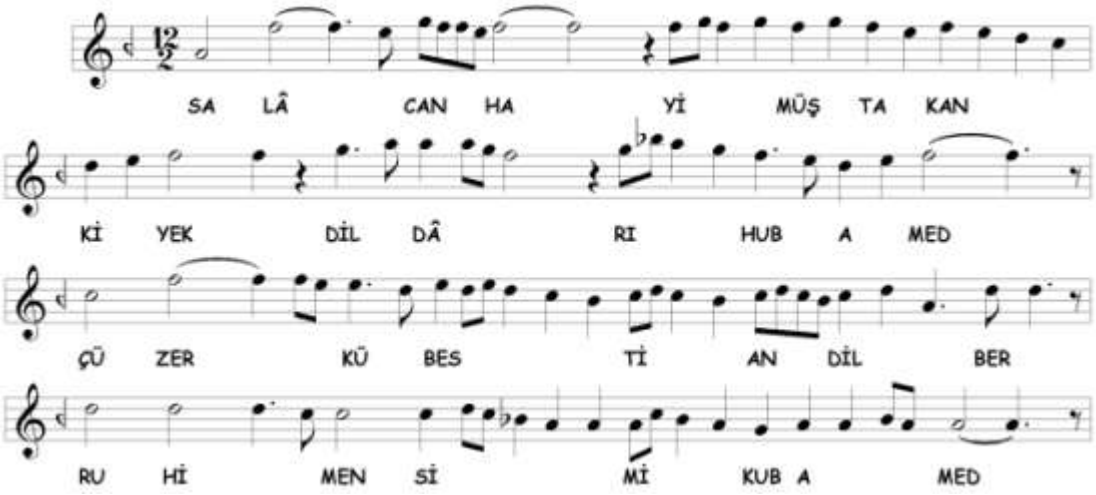

Üçüncü selâma **Acem-Kürdî** makâmıyla başlanmıştır. Acem makâmı gösterildikten sonra Kürdî dörtlüsü ile karâr verilmiştir.[467] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

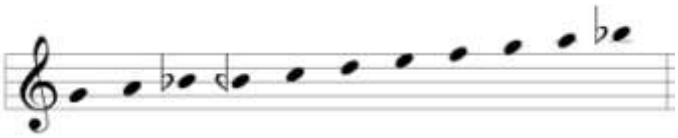

3B

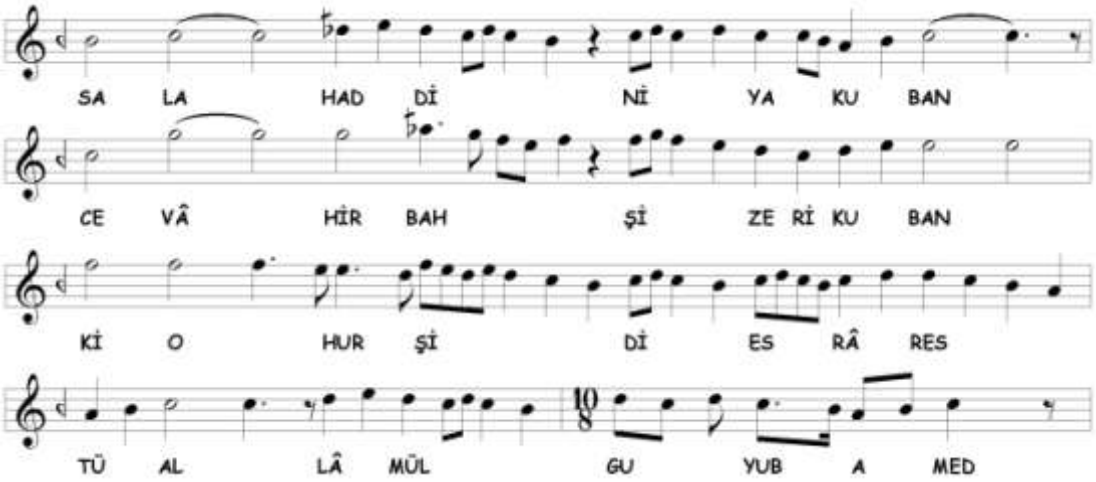

[467] Kaynak notada si perdesinin önüne üç komalık bemol getirilmiştir. Biz, kürdî perdesi olarak yazdık.

İkinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki yapılmış ve ikinci nevî **Bayâtî** makâmına geçilerek dügâh'a inilmiştir. Aksak Semâî usûlü içinde çargâh'da kalınarak terennüm bölümünde geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

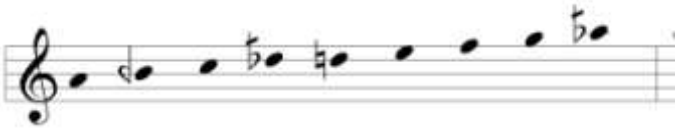

3C

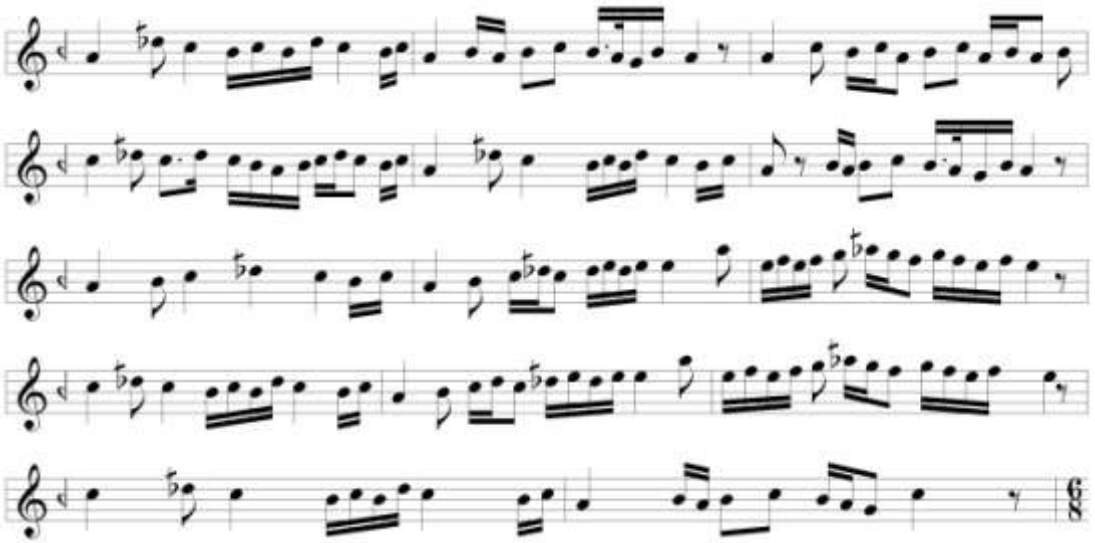

Terennüm bölümünde **Sabâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Sonunda çargâh tutularak diğer bölümüne devam edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

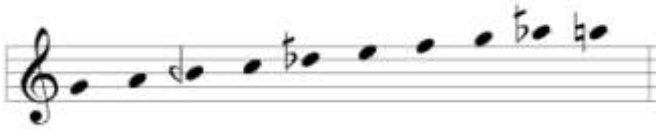

3D

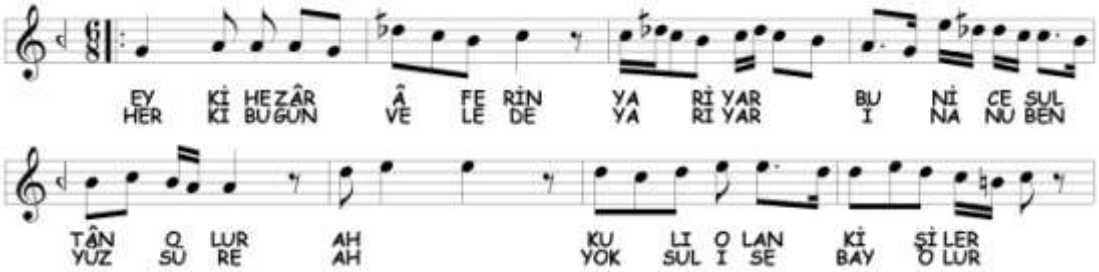

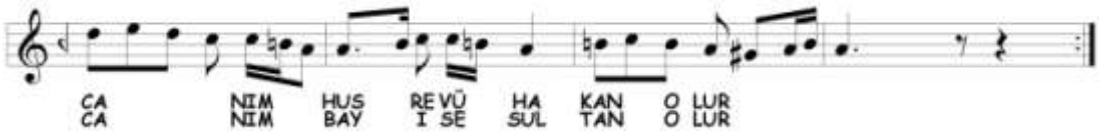

Sabâ-Bûselik makâmına kesin geçki yapılmıştır. Sabâ makâmında dolaşıldıktan sonra Bûselik makâmıyla karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

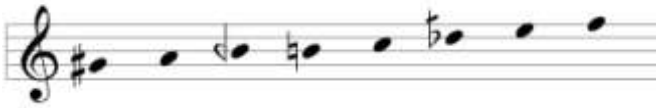

3E

Buradaki terennüm bölümü Bayâtî âyînindeki 3D terennüm bölümünün son on bir ölçüsü ile aynıdır. **Acem** makâmı seslerinde dolaşılmaktadır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

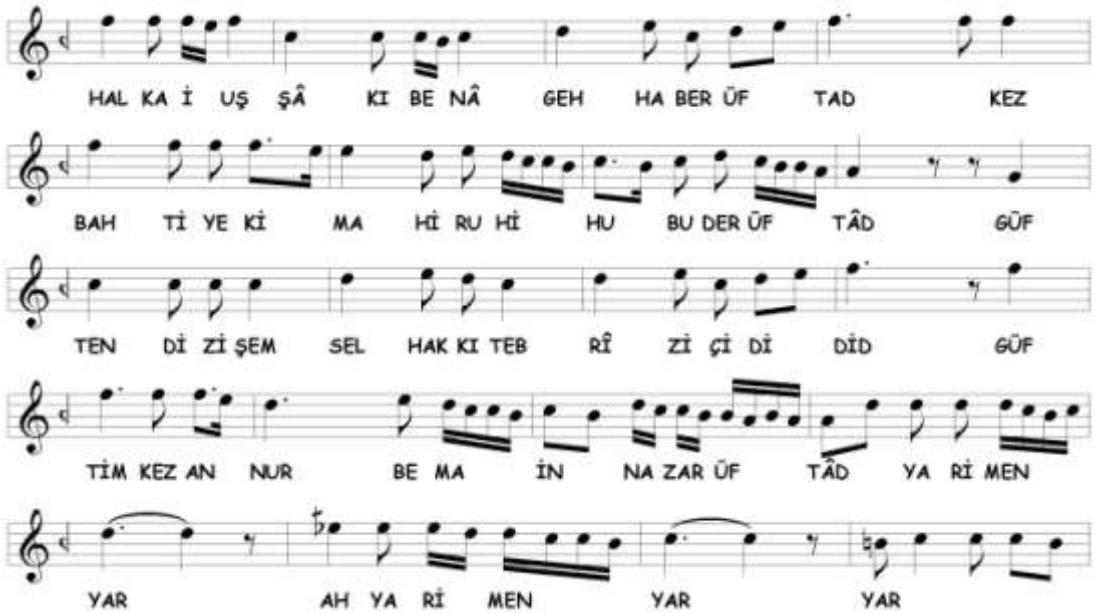

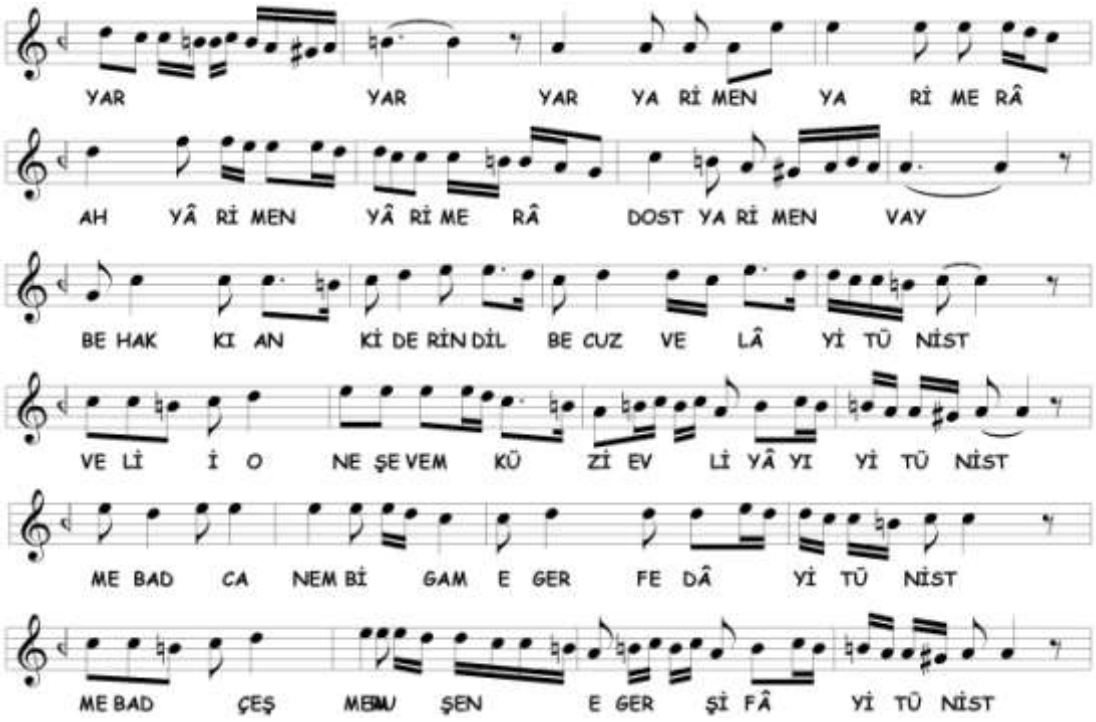

Acem-Bûselik makâmına geçilmiştir. Acem makâmı gösterildikten sonra Bûselik makâmında uzunca dolaşılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

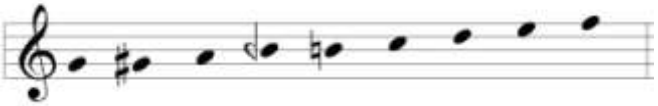

3G

Buradaki terennüm bölümü Uşşâk âyîninin 3I bölümü ile aynıdır. **Gerdâniye** makâmında seyredilmektedir. En sonunda gerdâniye tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

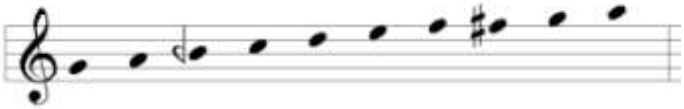

3H

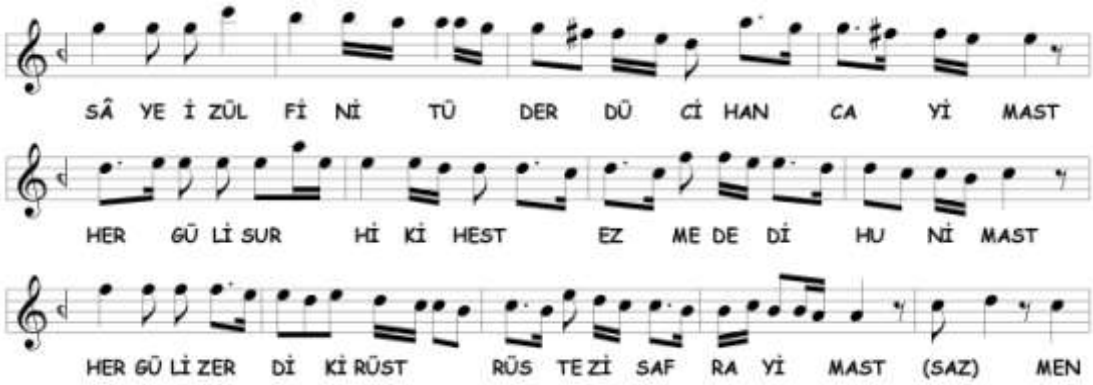

Gerdâniye makâmına devam edilmektedir. 3G bölümünden farklı olarak seyir, tiz çargâh'a kadar genişletilmiştir.

3I

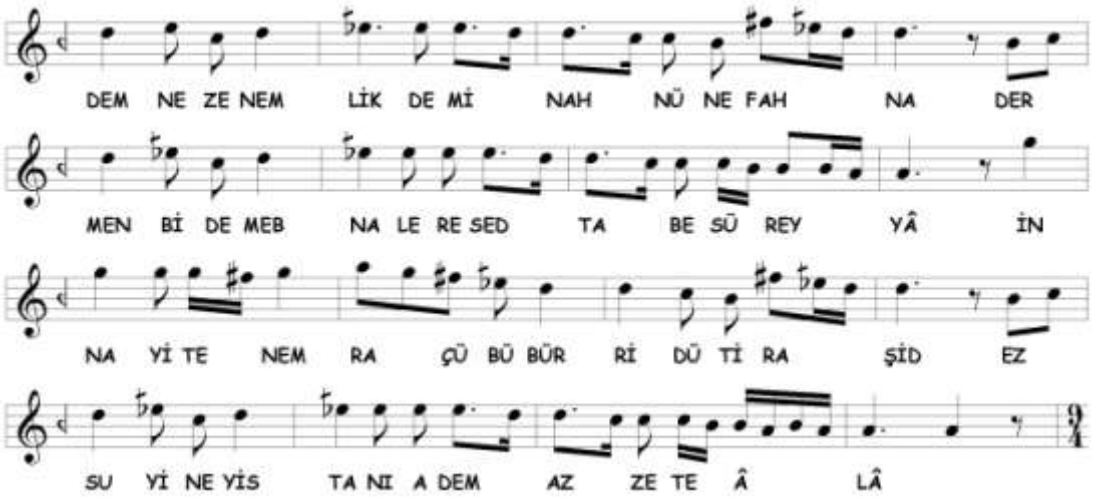

Karcığar makâmı ile selâm sonlandırılmıştır. Kullanılan perdeler 1C bölümü ile aynıdır.

Dördüncü Selâm

2A bölümü ile aynı ezgidir. **Karcığar** makâmında seyredilmektedir.

C. Bayâtî-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 12 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Acem-Bûselik
3. Acem-Kürdî
4. Bayâtî (ikinci nevî)
5. Bayâtî-Arabân
6. Bayâtî-Bûselik
7. Bûselik
8. Çargâh (ikinci nevî)
9. Gerdâniye
10. Karcığar
11. Sabâ
12. Sabâ-Bûselik

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Bayâtî-Bûselik Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bayâtî-Bûselik Bûselik Bayâtî (ikinci nevî) Karcığar	Karcığar Bayâtî-Arabân	Acem-Kürdî Çargâh (ikinci nevî) Bayâtî (ikinci nevî) Sabâ Sabâ-Bûselik Acem Acem-Bûselik Gerdâniye Karcığar	Karcığar

3. BOLÂHENK NÛRİ BEY'İN KARCIĞAR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Karcığar Makâmı

Edvâr kitaplarında Karcığar makâmı ile ilgili farklı tariflere rastlıyoruz. Hızır bin Abdullâh ve Kırşehirli, makâm için Nevâ yüzünden Çargâh gösterip inerek dügâh karâr ettiğini yazmışlardır.[468] Seydî ve Yavuz Sultân Selîm'e yazılmış müellifi bilinmeyen bir edvarda, bu tarife benzer bir tarif kullanılmış, Çargâh gösterip Nevâ yüzünden dügâh perdesinde karâr verildiği yazmışlardır.[469] Müellifi belli olmayan bu edvârın başka bir sayfada ayrıca Çargâh göstererek Uşşâk karâr verildiği de yazılıdır. Lâdikli, yegâh üzerinde bugünkü Bûselik dörtlüsü seslerini göstermiştir.[470] Tirevî, farklı bir tarif vererek Bûselik'i tamamıyla gösterip rast perdesinde karâr verdiğini belirtmiştir.[471] Kantemiroğlu, makâmın gerdâniye perdesinden hareket ederek, acem ve bayâtî perdesiyle nevâ'ya geldiğini çargâh'a indikten sonra tekrar nevâ'ya çıkıp orada karâr verdiğini yazmaktadır.[472] Burada anlaşılan odur ki Karcığar, nevâ üzerinde bugünkü Kürdî veya Uşşâk dörtlüsünden ibarettir.[473] Bugünkü Karcığar dizisini Kantemiroğlu, Bayâtî makâmında vermektedir.[474] Kantemiroğlu eski edvâra göre yaptığı makâm tanımında, Tirevî'nin bilgilerini vermiştir.[475] Nâyî Osman Dede'de şûbelerde geçmektedir. Nevâ makamının iki şubesinden biridir. Diğeri Bayâtî'dir.[476] Artin'de tamamen farklı bir seyir vardır. Bugünkü Müsteâr makâmına benzemektedir.[477] Bundan sonra Kâzım Uz'a kadar Karcığar adına rastlamıyoruz. Nâsır Dede'de, Karcığar ismi geçmemektedir. Fakat kitabında bugünkü Karcığar perdelerini kullanan farklı bir makâm ismi vermiştir. Bazı âgâzeler arasında duyarak yeni bir adla yazdığı makâm *Nâzenin*'dir. Makâm, Hüzzâm yapmaya başlayıp dügâh

---

[468] Çelik, a.g.e. , s. 70
[469] Arısoy, a.g.e. , s. 48, Tekin, *Yavuz Sultan Selim'e…* , s. 27
[470] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 198
[471] Çelik, a.g.e.
[472] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 111
[473] Edvârda anladığımız kadarıyla nevâ üzerinde Kürdî veya Uşşâk dörtlüsünü kullanan iki terkib vardır. Biri **Arazbar** diğeri ise **Karcığar'**dır. Arazbar, Karcığar makâmının dügâh'a Uşşâk'lı inmesidir. Bu seyirde acem yerine evc kullanan makâm ise Bayâtî makâmıdır.
[474] Tura, a.g.e. , s. 74
[475] Tura, a.g.e. , s. 150
[476] Hariri, a.g.e. , s. 34
[477] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 39

perdesinde karâr verir.[478] Uz, çargâh veya nevâ'dan başladığını şûrî (nim hisâr/hisâr), çargâh ve segâh perdeleriyle dügâh'da karâr verdiğini yazmıştır. Ayrıca makâmın, tiz segâh, muhayyer, gerdâniye perdelerine kadar seyrinin caiz olduğunu belirtmiştir.[479] Yektâ, Arel, Ezgi ve Karadeniz, makâmı nevâ'dan itibaren Hicâz'lı genişletmişlerdir. Dört nazariyatçı da aynı sonuca çıkan tarifler vermişlerdir. Yerinde Uşşâk dörtlüsüne nevâ'da Hicâz beşlisi eklenmiştir.[480] Karadeniz, ayrıca makâmın husûsî çeşnisinin nevâ perdesi üzerinde kısa duruşlar yapmak ve yine tiz tarafta gerdâniye ve muhayyer perdeleri üzerinde hafifçe durmak, karâr esnasında da Uşşâk perdesini kullanmak suretiyle meydana getirildiğini yazmaktadır.[481]

Yektâ, Arel, Ezgi ve Karadeniz tariflerine baktığımızda, Kantemiroğlu'nun Bayâtî makâmı tarifine benzediğini görürüz. Fakat Bayâtî âyîninde de belirttiğimiz gibi Kantemiroğlu'nun tarifi notaya aldığı eserlerle kıyaslandığında bazı farklılıklar taşır.[482] Her iki makamda da incelenen eserler ve bazı tarifler bize, her iki makâmın birbirine karıştığını fakat zamanla seyrin kendi yerlerine oturduğunu göstermektedir.

B. Karcığar Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

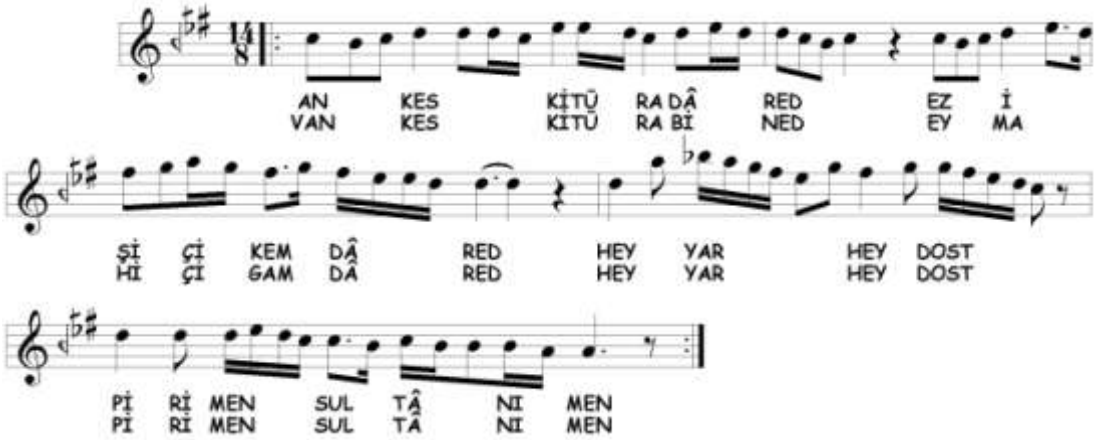

[478] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 64
[479] Oransay, a.g.e. , s. 38
[480] Arel, a.g.e. , s. 52, Ezgi, a.g.e. , s. 124, Yektâ, a.g.e. , s. 74
[481] Karadeniz, a.g.e. , s. 101
[482] Bayâtî âyîni bölümüne bakınız.

Selâma nevâ civarından **Karcığar** makâmı ile başlanmıştır. Seyirde, kendi dizisinde gezilmiş, çargâh'da Nikrîz'li ve nevâ'da Hicâz'lı kalışlar yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

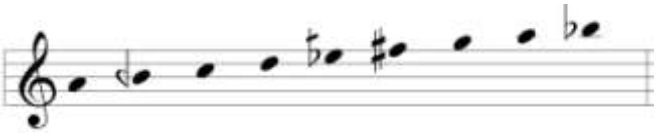

1B

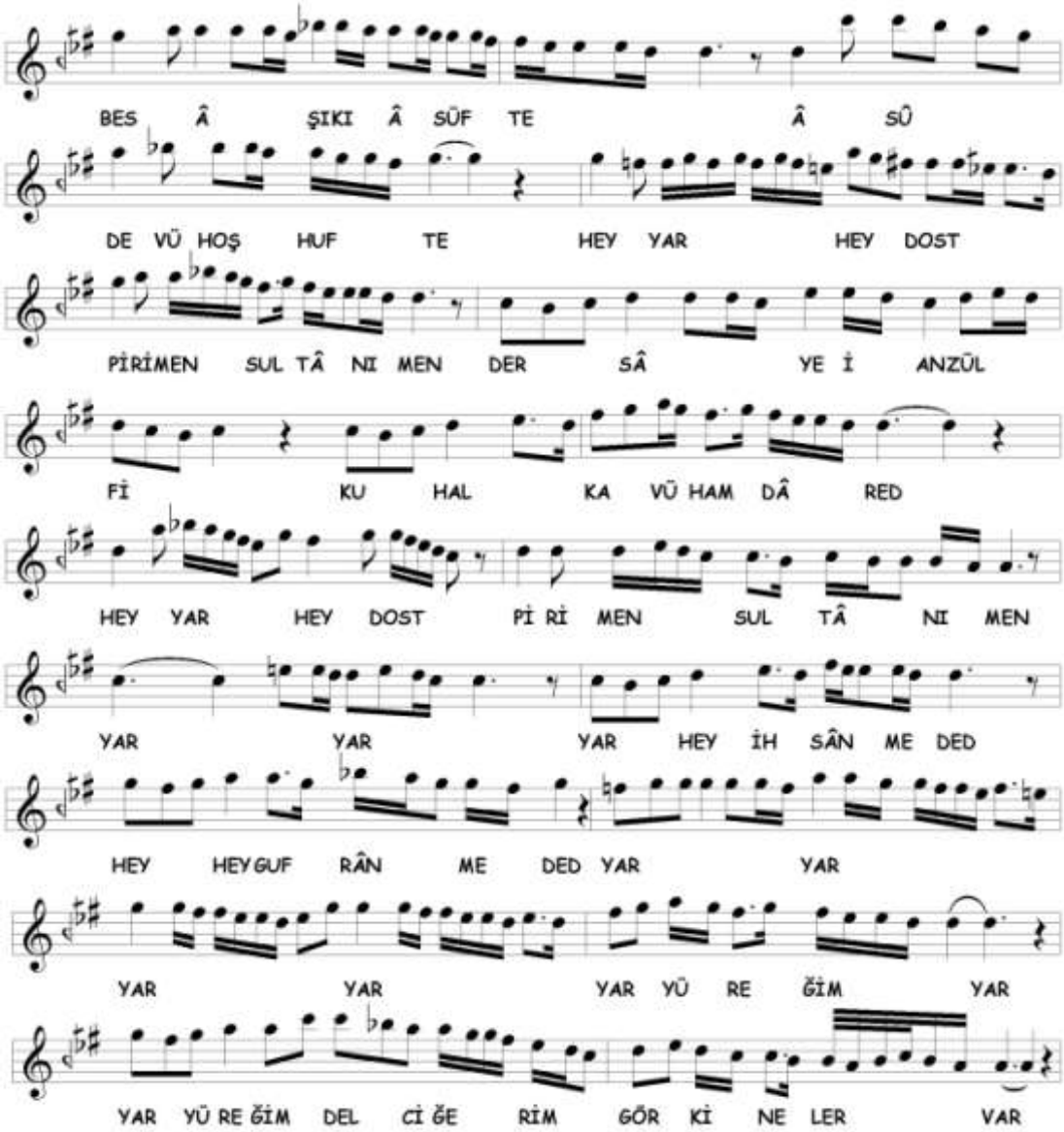

İkinci nevî **Arabân** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, Nevâ üzerinde bugünkü Hümâyûn dizisinde gezinilerek gerdâniye'de ve nevâ'da kalış

yapılmıştır. Ayrıca, acem perdesi alınarak hüseynî perdesine inişler görülmektedir.[483] 1A bölümünden farklı olarak seyre tiz çargâh perdesi de katılmıştır.

1C

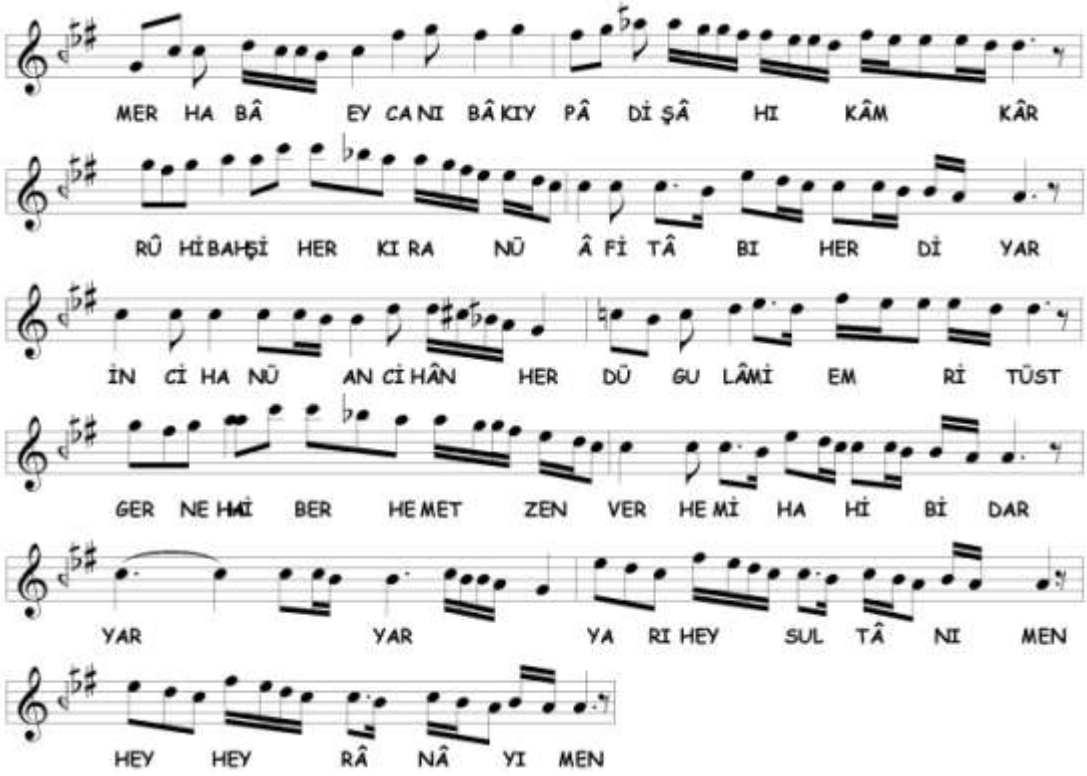

Tekrar **Karcığar** makâmına dönülmüştür. Seyirde, şehnâz perdesi ile nevâ'ya Hicâz'lı inilerek **nevâ üzerinde Hicâz-ı Rûmî** makâmına geçici geçki yapılmıştır. **Çargâh'da ve yerinde Nikrîz**'li kalış yapıldıktan sonra karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

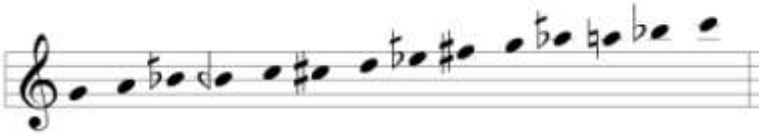

1D

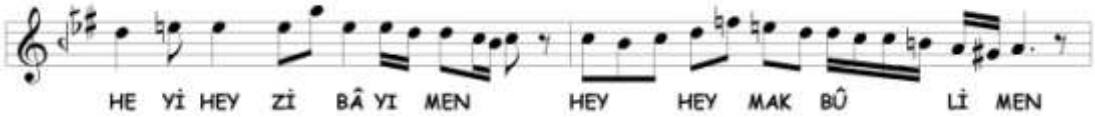

[483] Bizce burada dik hisâr perdesi kullanılmalıdır. Çünkü, nevâ üzerindeki Uşşâk sesleri gösterilmektedir.

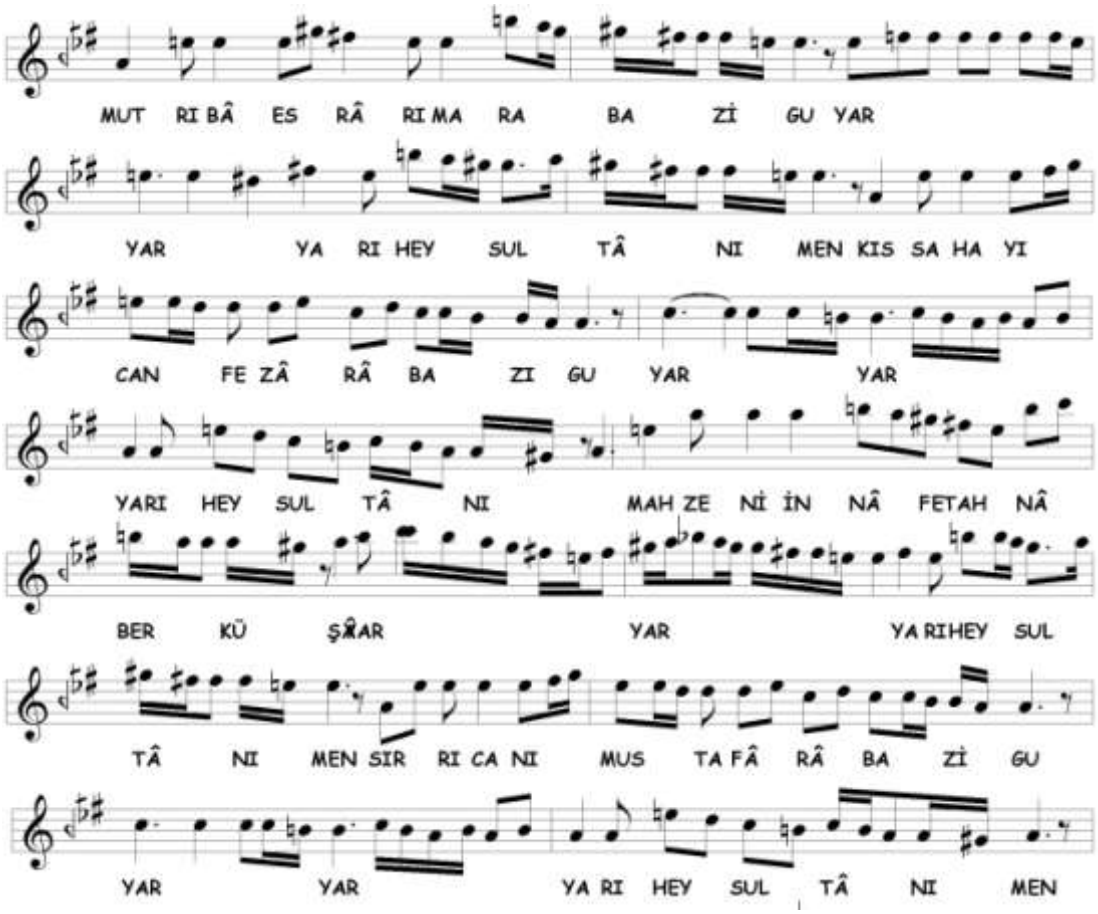

Bûselik dizisi gösterildikten sonra tize doğru genişlemede nim hisâr yedeni ile hüseynî üzerinde Hicâz seslerinde dolaşıp tekrar Bûselik sesleri ile dügâh'a inilerek **Hisâr-Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır.[484] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

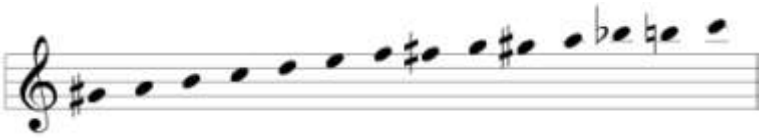

1E

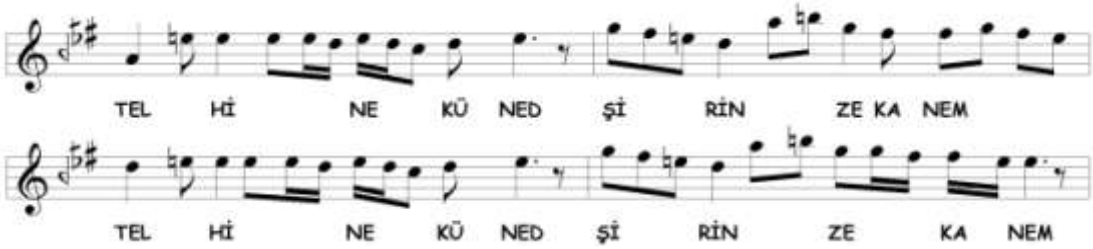

[484] 6 ve 13.ölçülerin sonundaki şehnâz perdeleri bizce gerdâniye olmalıdır.

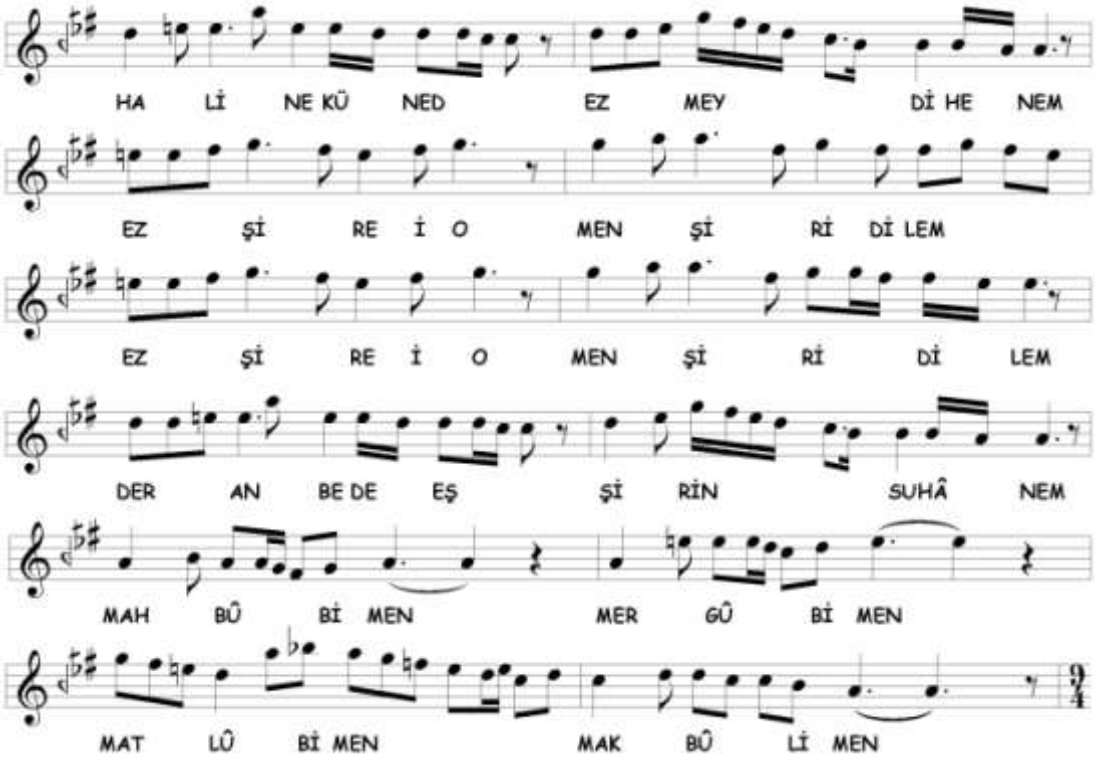

Birinci selâm **Hüseynî** makâmıyla sonlandırılmıştır. En sonunda sünbüle ve acem perdesi ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

İkinci Selâm

2A

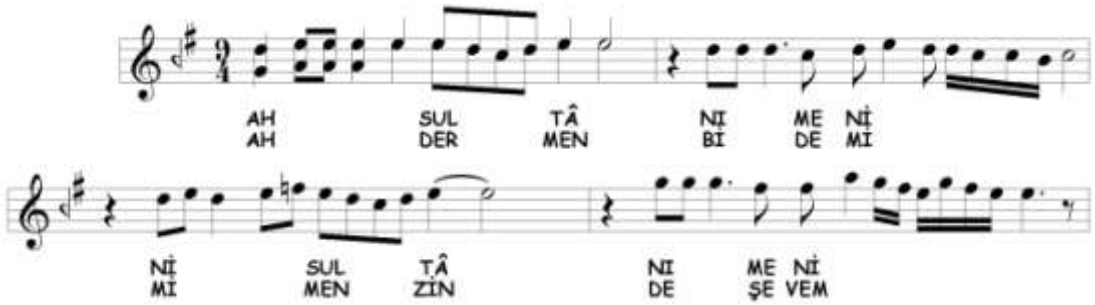

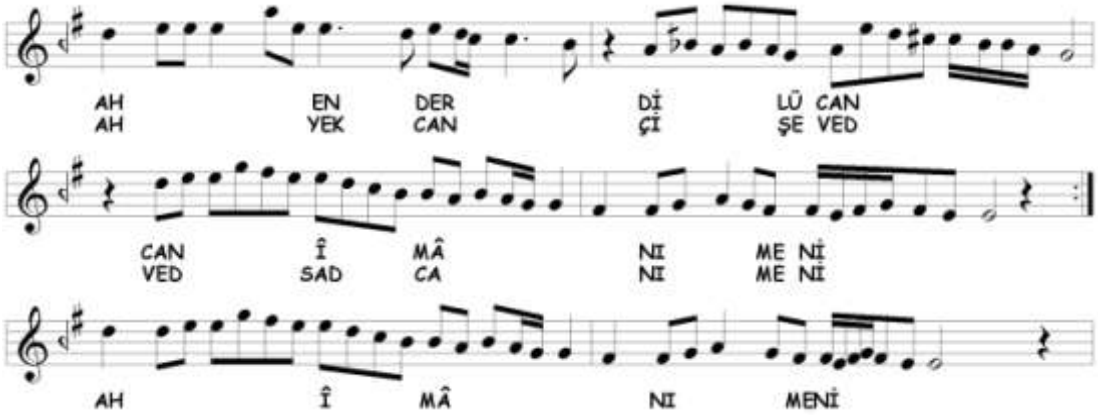

İkinci selâmda **Hüseynî-Aşîrân** makâmı işlenmiştir. Hüseynî'de kalışlardan sonra kısa bir **Nikrîz** geçici geçkisi yapılmış ve Aşîrân perdeleriyle karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

2B

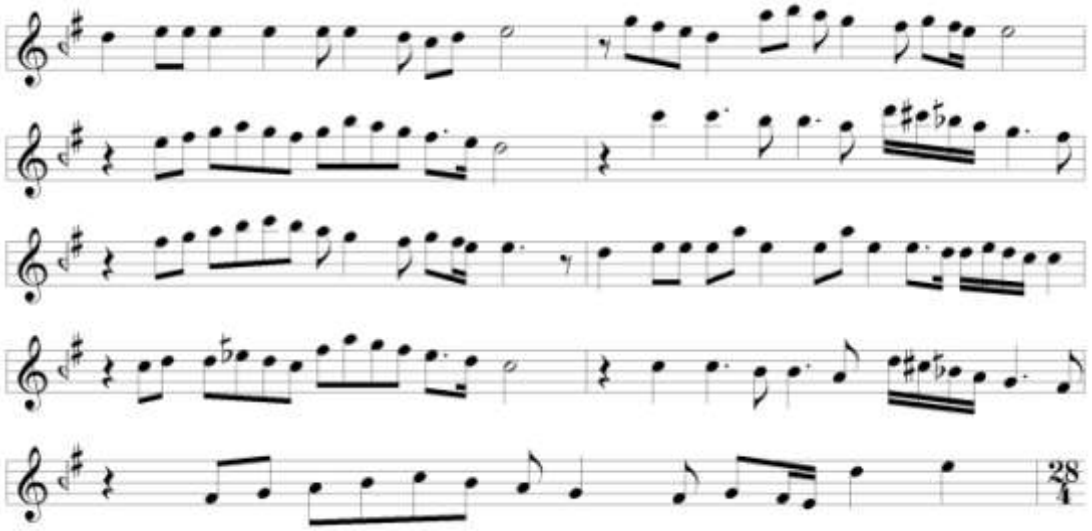

Terennüm bölümünde **Hüseynî-Aşîrân** makâmına devam edilmektedir. 2A bölümünden farklı olarak **çargâh'da ve gerdâniye'de Nikrîz**'li kalış yapılmıştır. En sonunda hüseynî tutularak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

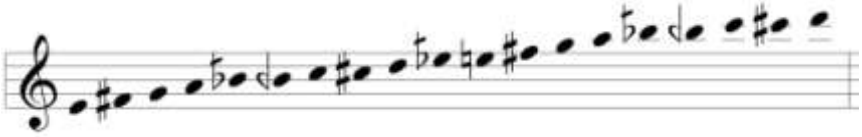

Üçüncü Selâm

3A

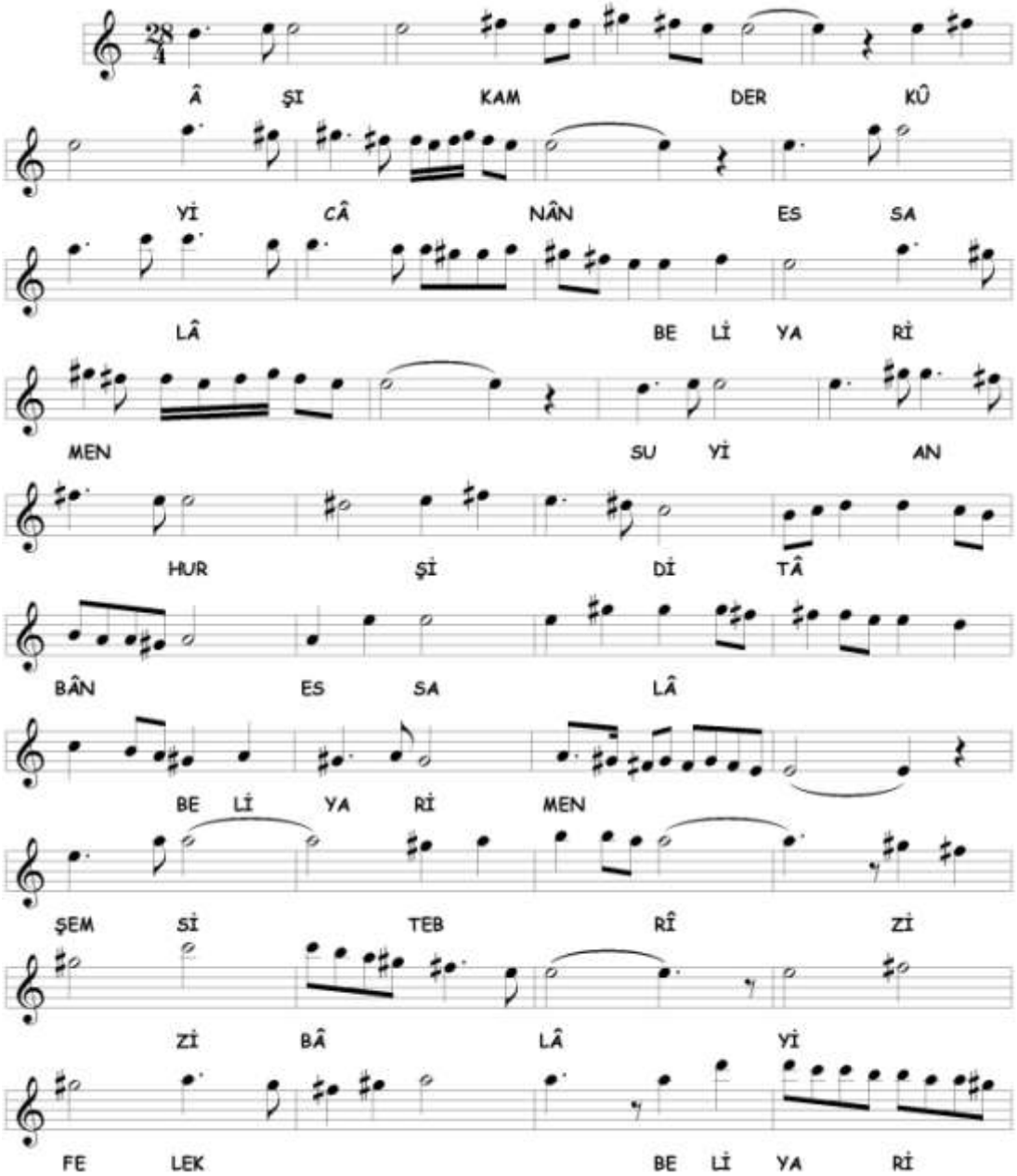

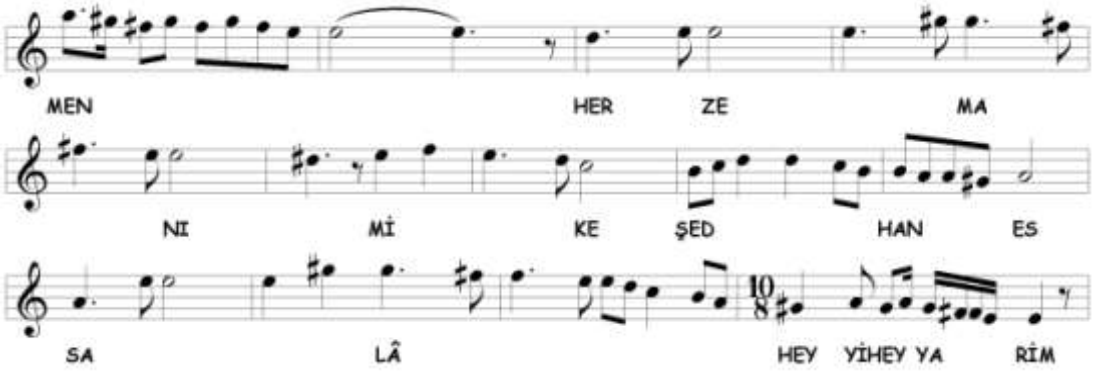

Üçüncü selâma birinci nevî **Sûz-i Dil**[485] makâmı ile başlanmıştır. Hisâr-Bûselik makâmı gösterildikten sonra nevâ perdesi alınarak hüseynî-aşîrân'a Hicâz dörtlüsü ile inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

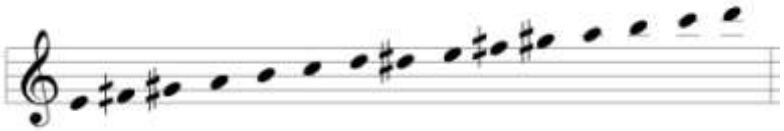

3B

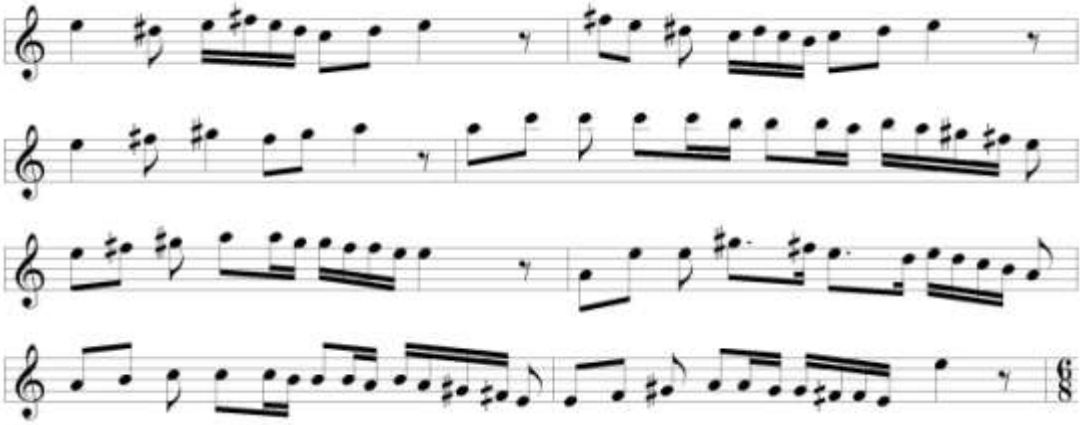

Terennüm bölümünde birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmına devam edilmektedir. 3A bölümünden farklı olarak tiz nevâ perdesi seyre katılmamıştır.

3C

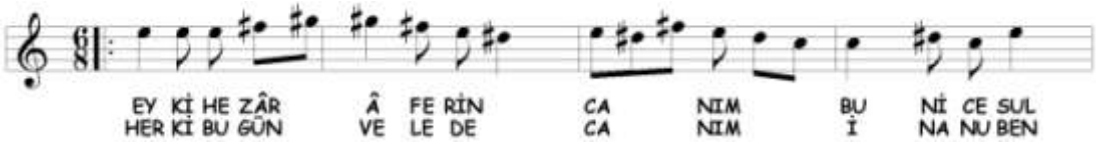

[485] Sûz-i Dil makâmı hakkında bilgi için Sûz-i Dil âyînine bakınız.

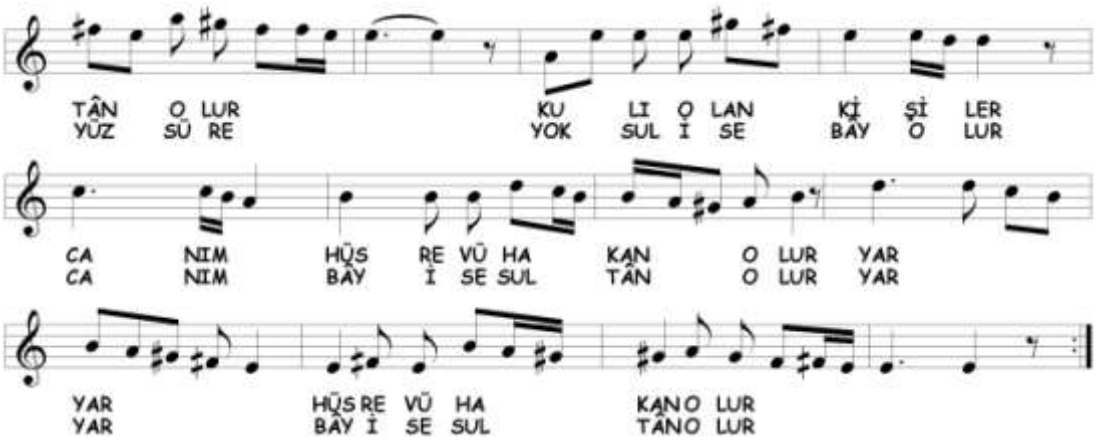

Birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmına devam edilmektedir. 3B bölümünden farklı olarak muhayyer perdesine kadar genişleme yapılmıştır.

3D

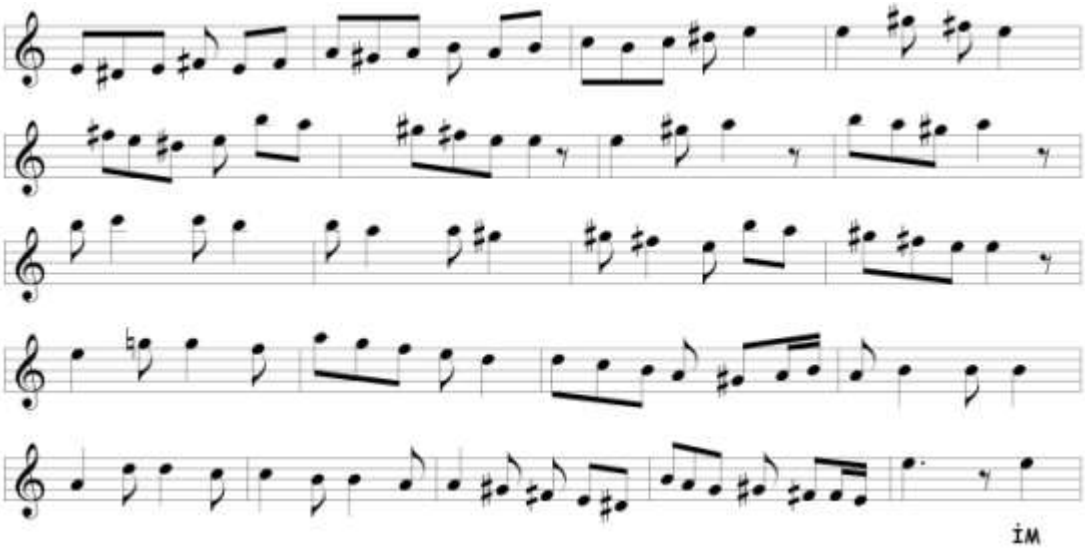

Terennüm bölümünde birinci nevî **Sûz-i Dil** makâmına devam edilmektedir. Bu defa hüseynî-aşîrân civarından seyre başlanmış, tiz çargâh perdesine kadar çıkıldıktan sonra nevâ perdesi ile karâra gidilmiştir. Kullanılan perdeler 3B bölümü ile aynıdır. Farklı olarak kaba nim hisâr perdesi de seyre katılmıştır.

3E

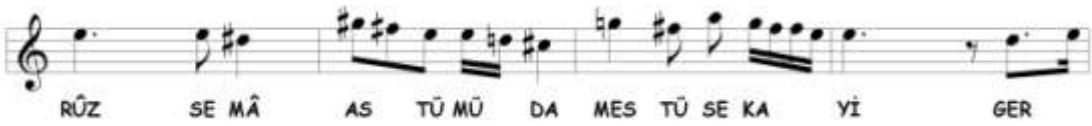

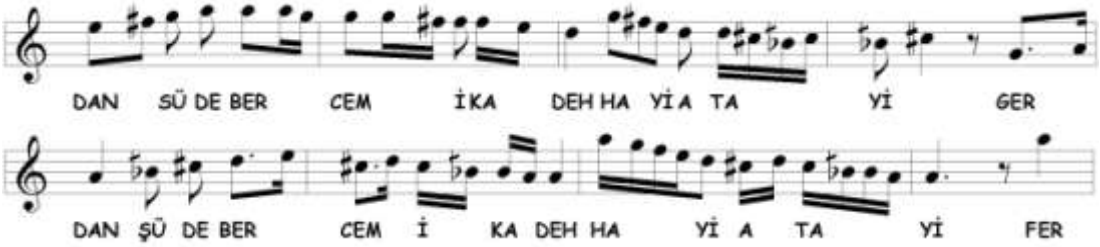

İkinci ölçüde nevâ ve nim hicâz perdeleri alınarak hüseynî üzerinde Uşşâk dörtlüsüne geçildiğini görüyoruz. Daha sonra **Uzzâl** makâmıyla karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

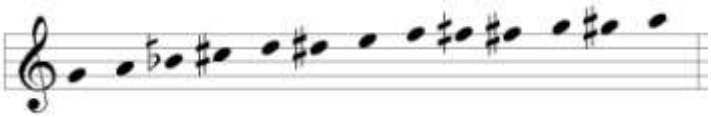

3F

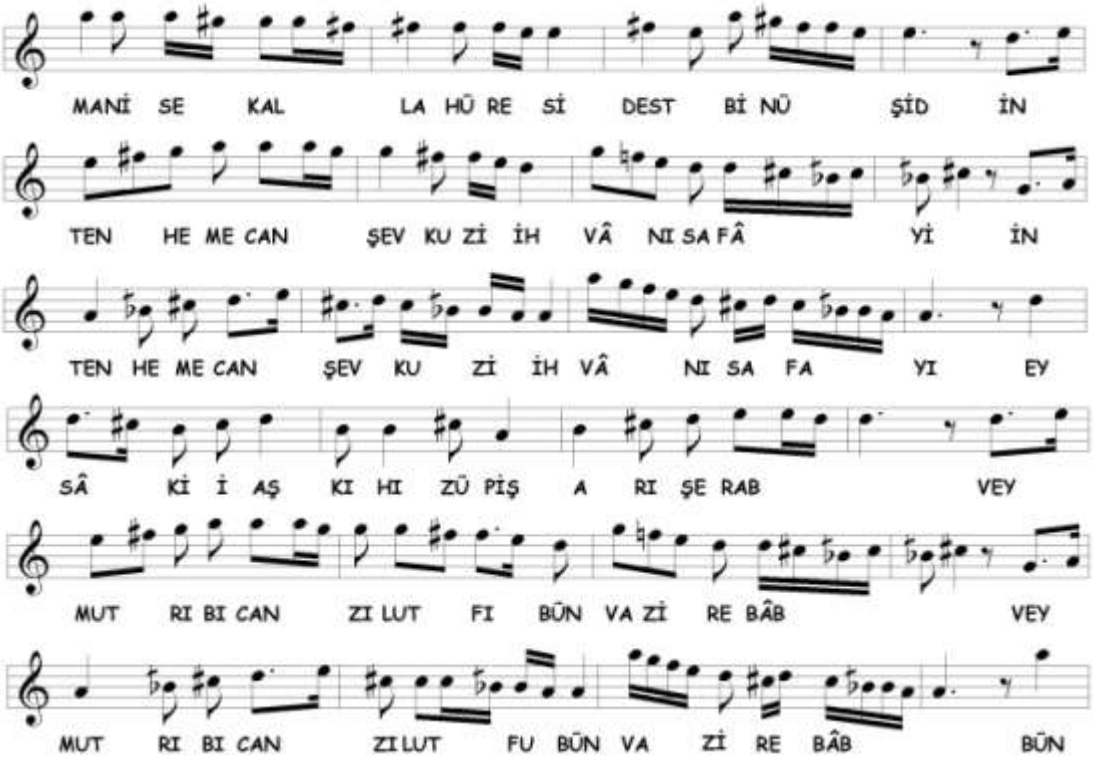

Şehnâz makâmına kesin geçki yapılmıştır. Hüseynî'de Hicâz dörtlüsünde gezinildikten sonra 3E bölümünün son iki satırın ezgisi karâra gidilmiştir. Bu bölümden sonra ilk üç satır, ilk iki ölçüsündeki küçük farklılıklarla tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3G

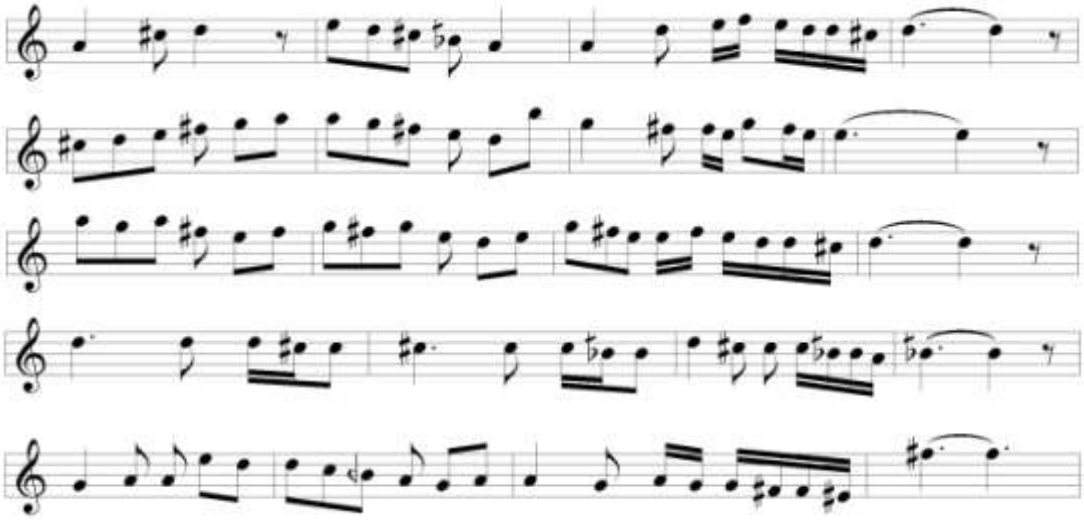

Râhatü'l-ervâh veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına kesin geçki yapılmıştır.[486] Hicâz makâmında dolaşıldıktan sonra Irâk makâmıyla karâr verilmiştir. Sonunda evc tutularak diğer bölüme bağlanmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

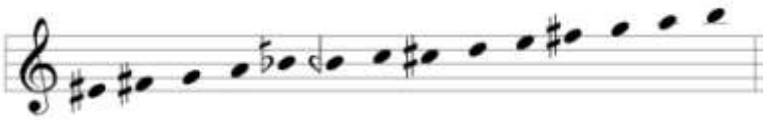

3H

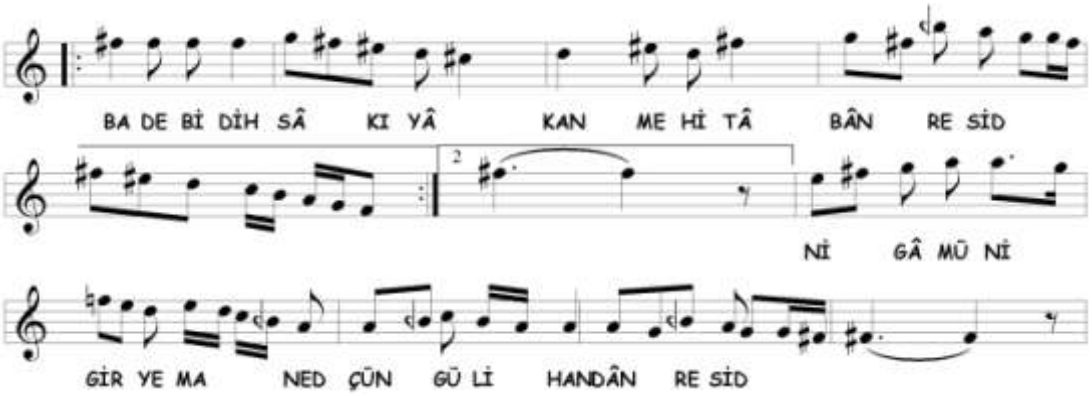

[486] İki makâm hakkında bilgi için Rahâtü'l-ervâh âyîni bölümüne bakınız.

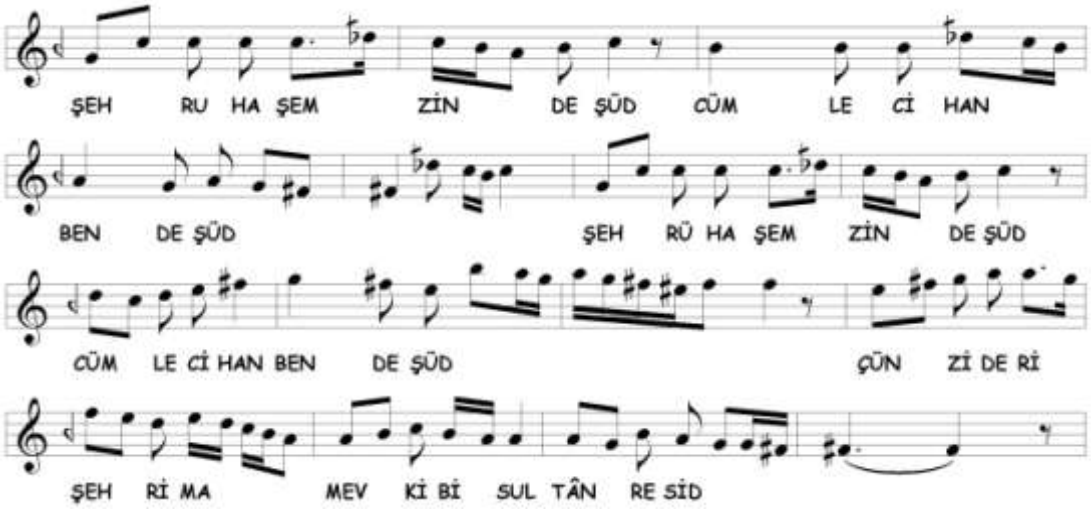

Evc makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, nim hicâz üzerinde Hicâz seslerinde gezilerek evc'de kalınmış ve **Bestenigâr** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

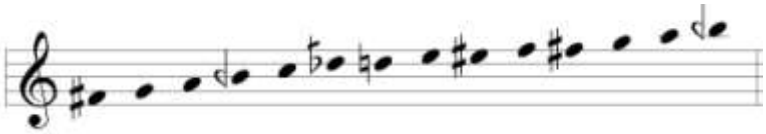

3I

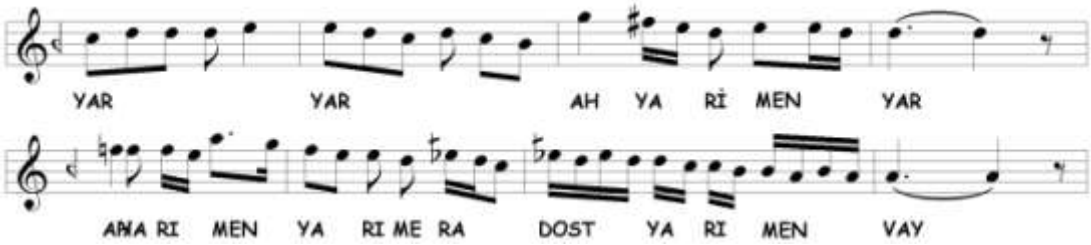

Nevâ üzerinde Rast dörtlüsünde gezildikten sonra birinci nevî **Bayâtî** üslûbuyla cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

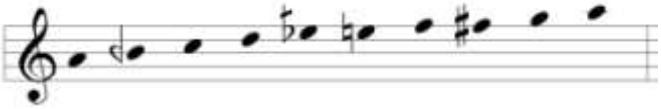

3İ

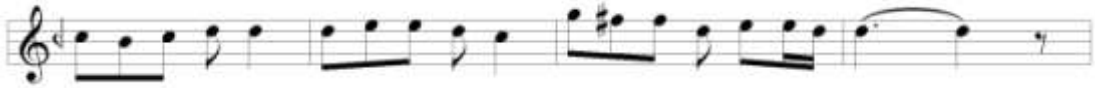

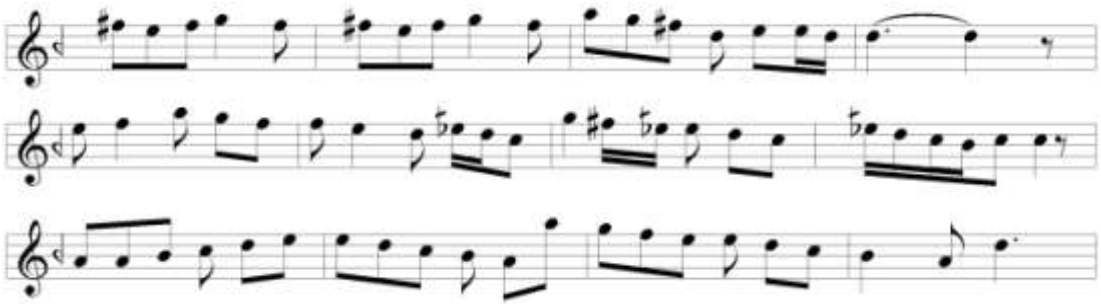

Terennümde 3I bölümü çeşitlenmiştir. Kullanılan perdeler 3I bölümü ile aynıdır.

3J

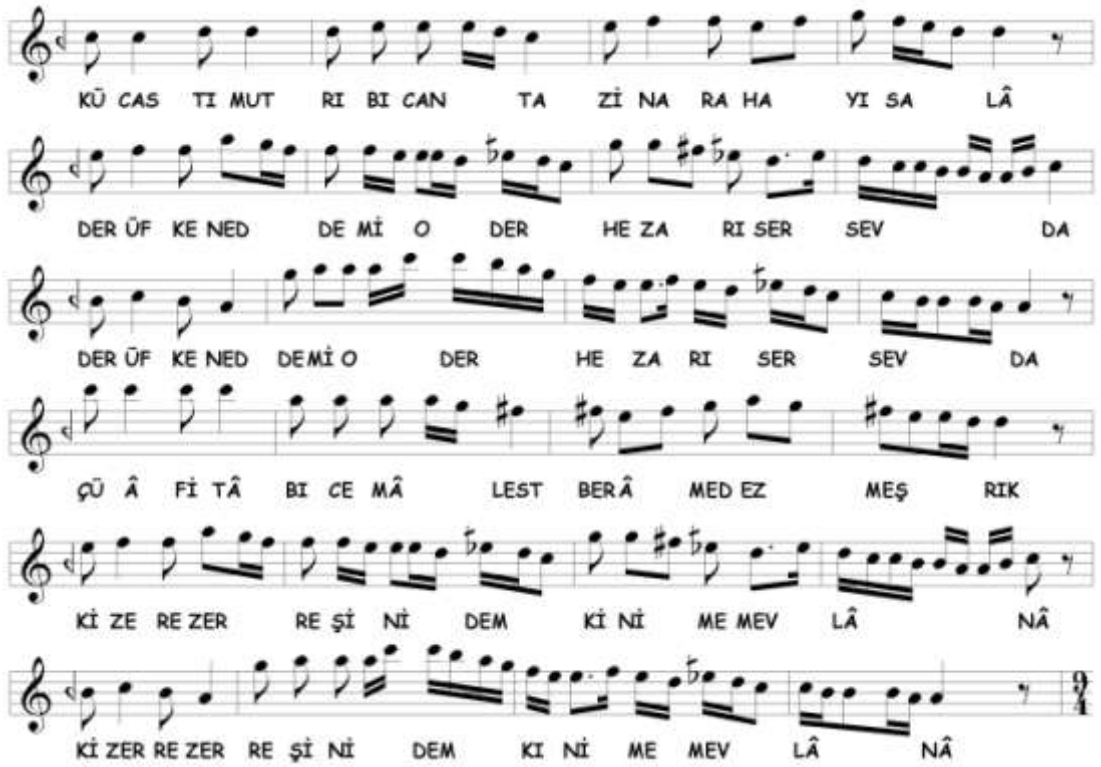

Üçüncü selâm birinci nevî **Bayâtî** makâmıyla sonlandırılmıştır. Seyirde, nevâ üzerinde Hicâz, Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılmış ve hisâr perdesi ile çargâh'a inişler yapılmıştır. Sonunda Karcığar dizisiyle karâra varılmıştır. 3I bölümünden farklı olarak seyre tiz segâh ve tiz çargâh perdeleri de katılmıştır.

Dördüncü Selâm

4A

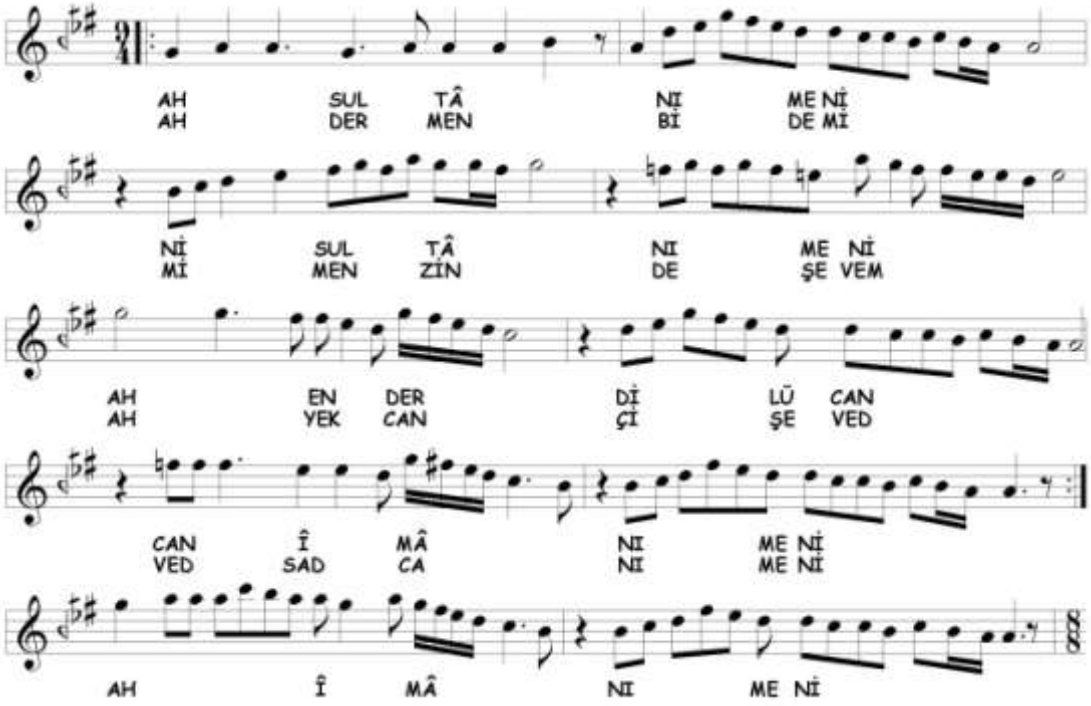

Dördüncü selâmda **Karcığar** makâmı işlenmiştir. Seyirde acem perdesi alınarak hüseynî perdesinde kalış yapılmıştır.[487] Kullanılan perdeler 3J bölümü ile aynıdır. Farklı olarak hüseynî ve acem perdeleri daha az kullanılmıştır.

[487] Bizce buradaki perde dik hisâr'dır. Nevâ üzerinde Uşşâk sesleri gösterilmektedir.

C. Karcığar Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 15 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Arabân (ikinci nevî)
2. Bayâtî (birinci nevî)
3. Bestenigâr
4. Evc
5. Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk
6. Hicâz-ı Rûmî (nevâ üzerinde)
7. Hisâr-Bûselik
8. Hüseynî
9. Hüseynî-Aşîrân
10. Karcığar
11. Nikrîz (yerinde ve gerdâniye üzerinde)
12. Rast (nevâ üzerinde)
13. Sûz-i Dil (birinci nevî)
14. Şehnâz
15. Uzzâl

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Karcığar Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Karcığar Arabân (ikinci nevî) Hicâz-ı Rûmî (nevâ üzerinde) Nikrîz Hisâr-Bûselik Hüseynî	Hüseynî-Aşîrân Nikrîz (yerinde, çargâh'da ve gerdâniye üzerinde)	Sûz-i Dil (birinci nevî) Uzzâl Şehnâz Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk Evc Bestenigâr Rast (nevâ üzerinde) Bayâtî (birinci nevî)	Karcığar

4. RAUF YEKTÂ BEY'İN (27.03.1871-08.01.1935) YEGÂH MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Yegâh Makâmı

Lâdikli, yeni bilginlere göre Yegâh'ın, dügâh'ın pest yönde meydana gelen her nağme olduğunu ve aralığı olmadığını yazmaktadır. Ayrıca, yeni bilginlerin buluşu olduğundan eski bilginlerin kitaplarında bulunmadığını bu sebeple az bilgili kişilerin bunu bilmediğini belirtmektedir.[488] Kırşehirli, Yegâh şûbesi için, bugünkü Rast beşlisini vermiştir.[489] Seydî'nin El-Matla'ında ve Yavuz Sultan Selîm'e yazılmış müellifi meçhul bir edvarda, dügâh'dan başlayıp segâh'a çıktığı ve oradan rast'a inip karâr verdiği yazılmaktadır.[490] Nâsır Dede, eskilere göre yaptığı tarifte, iki perdeden yani dügâh ve rast perdesinden, ya da dügâh ve rast benzeri her iki perdenin önce tiz sonra pest tarafta olanın gösterilmesinden oluştuğunu yazarak örnek olarak aşîrân ve yegâh perdesini vermiş, buna daha başka nağmelerin de eklenebileceğini belirtmiştir. Tirevî, bu âvâzenin Rast perdesi üzerinde hareketsiz durduğunu ve seyri olmadığını yazmaktadır.[491] Kantemiroğlu eski edvâra göre verdiği açıklamada Tirevî'nin bilgisini verir ve ek olarak seslendirme hareketi hangi perdede durup kalırsa o perde Yegâh perdesi (Yek-gâh, birinci perde) sayıldığını yazarak farklı bir açıklama getirmiştir.[492] Artin, seyri nevâ perdesinden başlatmış ve onyedili sistemdeki tam perdelerle yegâh'a kadar inerek pes hicâz (kaba nim hicâz) yedeni ile yegâh'da karâr vermiştir.[493] Hızır Ağa, cüzlerinin tıpkı Nevâ gibi olduğunu ancak, dügâh'a gelince rast, ırâk ve aşîrân'ı gösterip yegâh'da karâr kıldığını yazarak Artin'e yakın bir tarifte bulunmuştur.[494] Nâsır Dede ikinci tarifinde, Artin ve Hızır Ağa'dan farklı olarak hicâz ve kürdî perdelerini tanımda vermiştir. Seyrin, nevâ perdesinden başladığını, hüseynî, nevâ, hicâz, çargâh, hicâz, nevâ dügâh, kürdî ve dügâh perdeleri ile Aşîrân şeklinde yegâh perdesinde karâr ettiğini yazmaktadır.[495] Hâşim Bey ve Kâzım Uz, Hızır Ağa tarifine benzer bir tarifle; Nevâ üslûbuyla başlayarak dügâh'a indiğini ve

---

[488] Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi…* , s. 193
[489] Uslu, a.g.e. , s. 72
[490] Arısoy, a.g.e. , s. 34
[491] Çelik, a.g.e. , s. 45
[492] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 148
[493] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 42
[494] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 136
[495] Tura, Nâsır Abdülbâkî Dede… , s. 52

Irâk çeşnisiyle aşîrân'dan yegâh'a inip orada kaldığını yazmaktadır.[496] Tanbûrî Cemil Bey, kürdî dışında Nâsır Dede'nin perdelerini vermiş ve meyân'da tiz nevâ'ya kadar genişlediğini yazmıştır.[497] Rauf Yektâ Bey, yegâh'dan tiz segâh perdesine kadar onyedili sistemindeki tam perdeleri sıralayarak Artin'e yakın bir tarif vermiştir.[498] Arel, Nevâ makamıyla yegâh perdesindeki Rast makamından mürekkep olduğunu yazarak, seyre Nevâ makamının dizisiyle başladığını, durağı olan dügâh perdesine indikten sonra yegâh perdesindeki Rast makamının dizisiyle yegâh perdesinde karâr verdiğini yazmıştır.[499] Ezgi, Rauf Yektâ ile aynı perdeleri vermiştir. Makâm dizisinin, pest tarafta bir Rast beşlisine tiz tarafta bir Uşşâk dörtlüsünün katılmasından teşekkül ettiğini yazarak bu diziye Yegâh dizisi adını vermiştir.[500] Karadeniz, Nevâ makamının çeşnisiyle terennüme başladığını nim hicâz perdesi üzerinden Isfahan makamı çeşnisiyle dügâh perdesine indiğini, sonra çargâh perdesini de kullanarak, ırâk ve hüseynî-aşîrân perdeleri ile yegâh perdesinde karâr verdiğini ve karâr esnasında bazen pest nim hicâz perdesinin de kullanıldığını yazmıştır. Karadeniz, ayrıca bu makamın ıskalalarının aralık bakımından Rast makamının ıskalalarından farkı olmadığını bu iki makam sadece çeşnileri bakımından birbirinden ayırt edildiğini yazmaktadır. [501]

Yukarıdaki tariflerden anlaşılacağı üzere XV. yüzyıldaki Yegâh ile XVIII. asır ve sonrasındaki Yegâh tariflerinde farklılıklar vardır. XV. yüzyıldaki tarifler pek anlaşılır değildir. Sonraki tariflerde Nevâ makâmının yegâh'da Rast'lı karâr verdiğini ve bazı tariflerde buna ek olarak hicâz (nim hicâz) perdesinin de alındığını anlıyoruz.

---

[496] Tırışkan, a.g.e. , s. 38, Oransay, a.g.e. , s. 76
[497] Cevher, a.g.e. , s. 37
[498] Yektâ, a.g.e. , s. 75
[499] Arel, a.g.e. , s. 133
[500] Ezgi, a.g.e. , s. 114
[501] Karadeniz, a.g.e. , s. 75

B. Yegâh Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

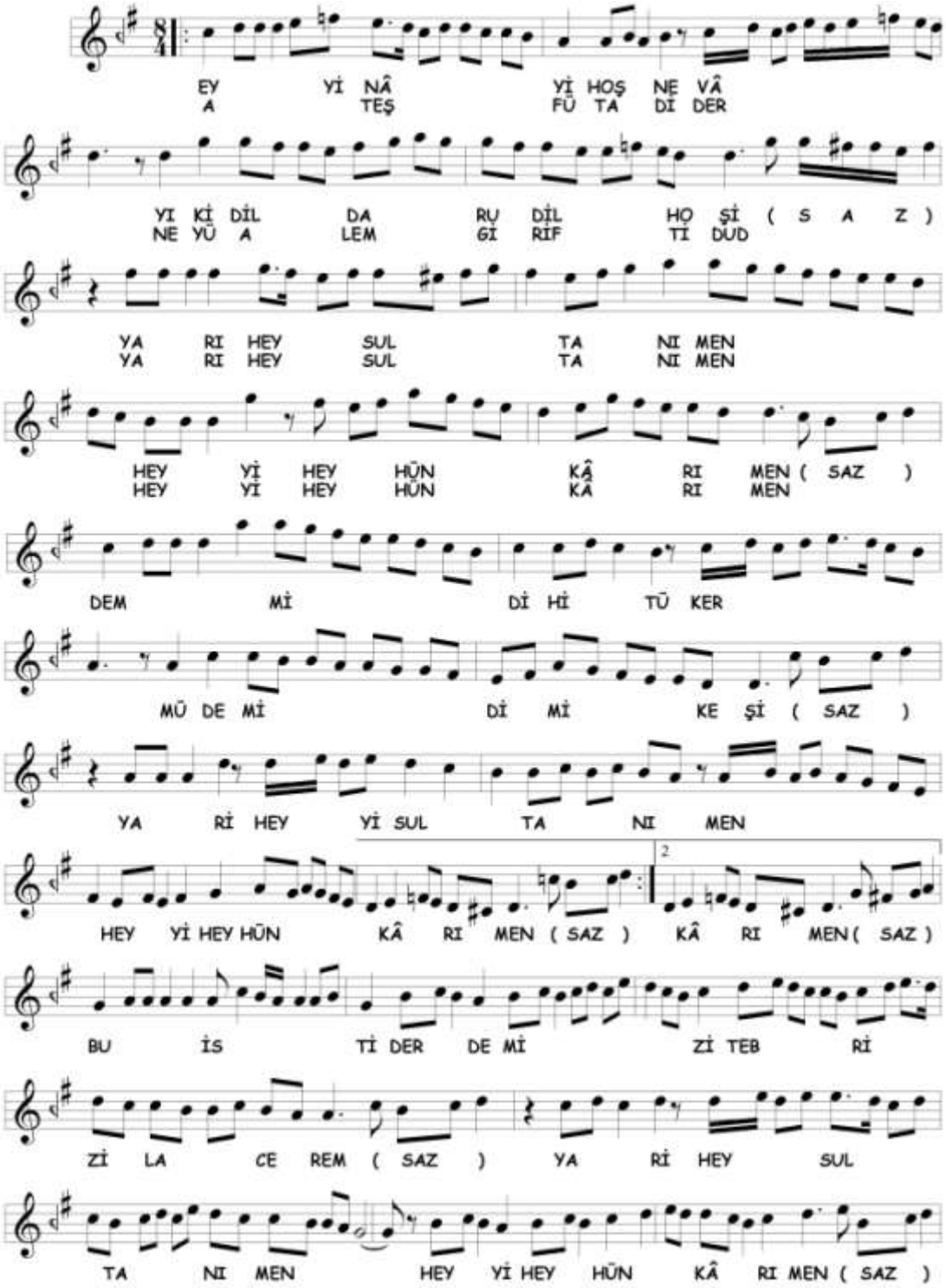

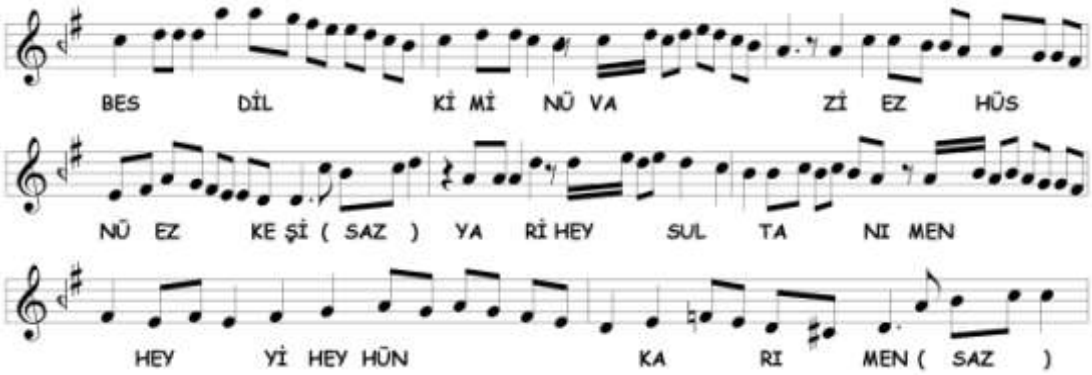

Selâma nevâ civarından girilmiştir. Nevâ makâmı gösterildikten sonra yegâh'a önce ırâk sonra acem-aşîrân perdesi alınarak inilmiş ve **Yegâh** makâmı gösterilmiştir. Nevâ seyrinde evc'de kalış yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

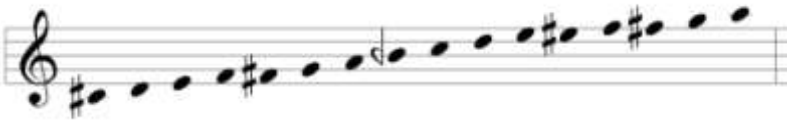

1B

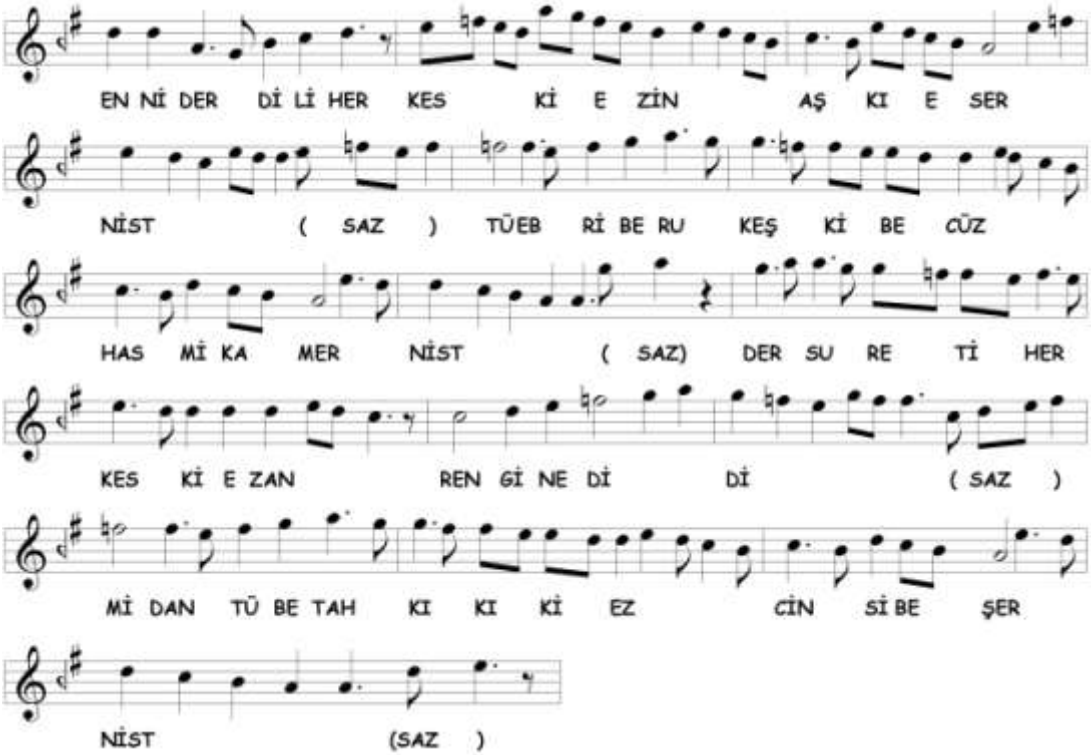

Acem makâmına kesin geçki yapılmıştır. Uşşâk dizisinde dolaşılarak acem'de kalışlar yapılmış ve karâra gidilmiştir. En sonunda hüseynî tutularak diğer bölüme devam edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

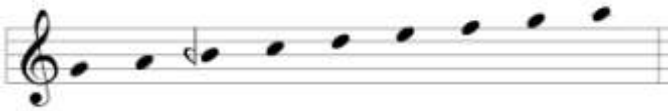

1C

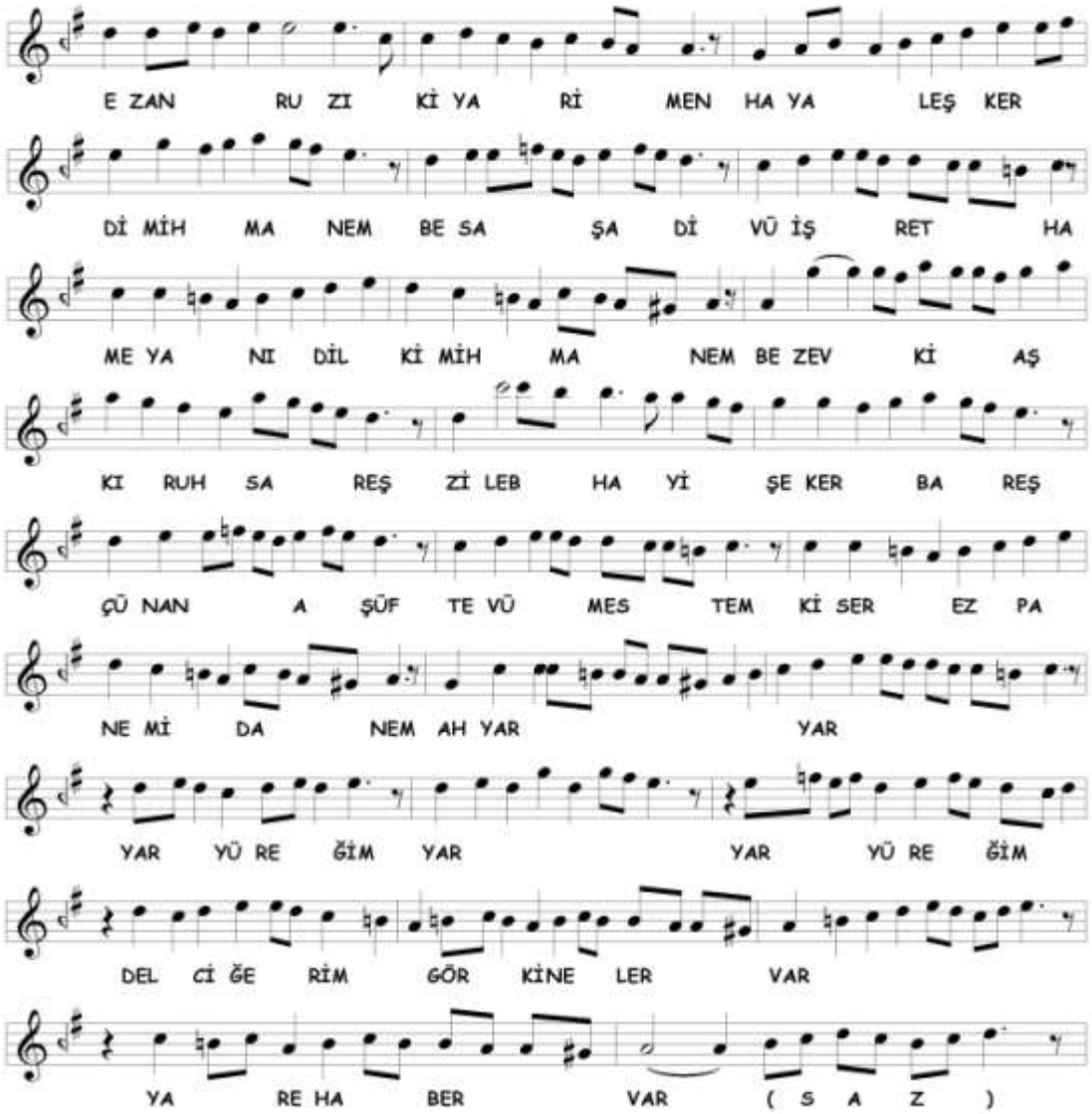

Kısaca **Hüseynî** makâmı gösterildikten sonra **Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır. Hüseynî'de Uşşâk, nevâ'da Bûselik'li ve çargâh'da kalışlardan sonra karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1D

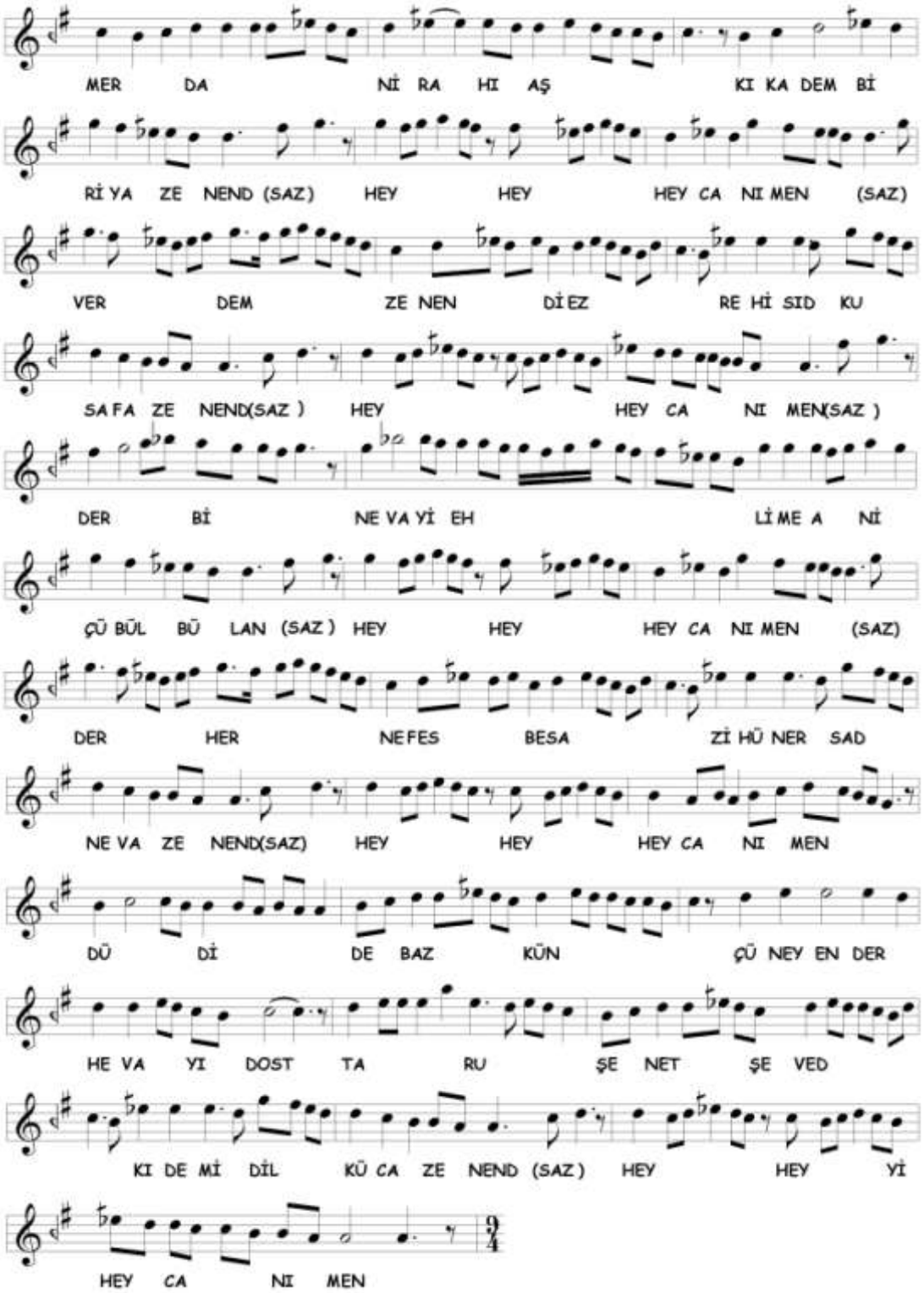
MER DA Nİ RA HI AŞ KI KA DEM Bİ
Rİ YA ZE NEND (SAZ) HEY HEY HEY CA NI MEN (SAZ)
VER DEM ZE NEN Dİ EZ RE Hİ SID KU
SA FA ZE NEND(SAZ) HEY HEY CA NI MEN(SAZ)
DER Bİ NE VA Yİ EH Lİ ME A Nİ
ÇÜ BÜL BÜ LAN (SAZ) HEY HEY HEY CA NI MEN (SAZ)
DER HER NE FES BESA Zİ HÜ NER SAD
NE VA ZE NEND(SAZ) HEY HEY HEY CA NI MEN
DÜ Dİ DE BAZ KÜN ÇÜ NEY EN DER
HE VA YI DOST TA RU ŞE NET ŞE VED
KI DE Mİ DİL KÜ CA ZE NEND (SAZ) HEY HEY Yİ
HEY CA NI MEN

Birinci selâmın son bölümünde **Karcığar** makâmına geçilmiştir. Karcığar dizisi ve nevâ'da Hümâyûn dizilerinde dolaşıldıktan sonra karâr verilmiştir. Seyirde bir ara Hüseynî beşlisi gösterilmiştir. Kullanılan perdeler aşağıda verilmiştir.

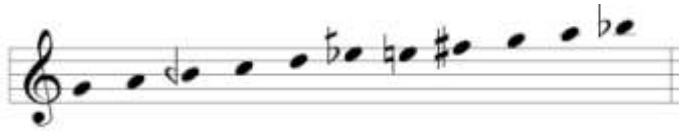

İkinci Selâm

2A

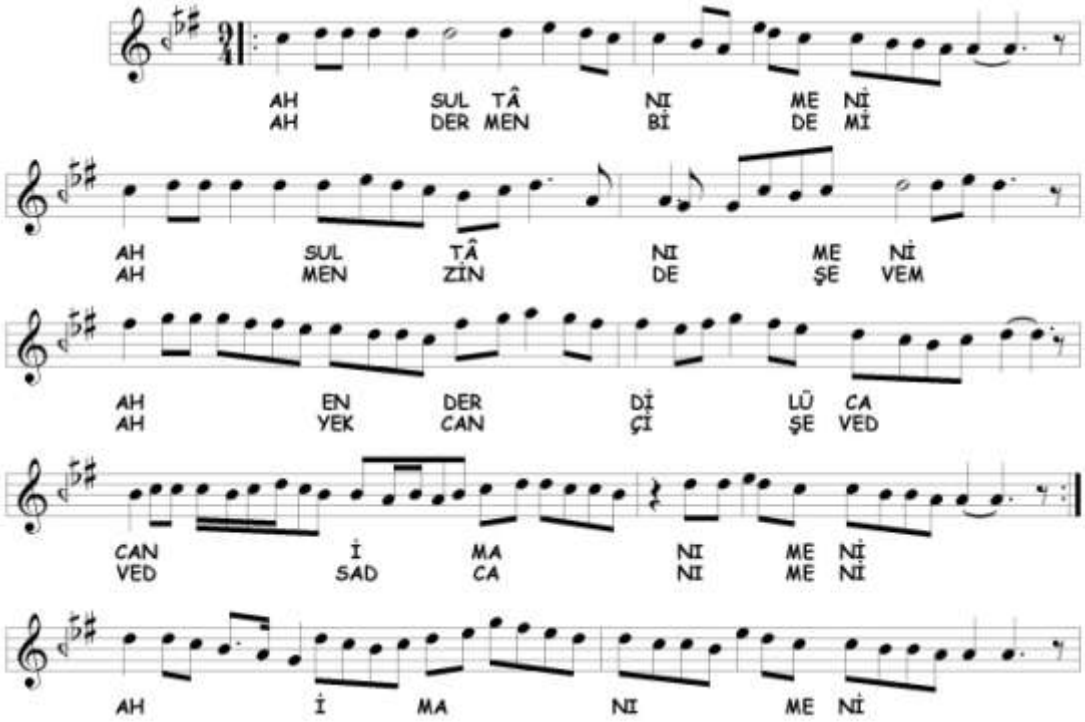

İkinci selâmda **Karcığar** makâmına devam edilmektedir. 1D bölümünden farklı olarak hüseynî ve sünbüle perdeleri seyirde kullanılmamıştır. Karcığar dizisinde seyredilmiştir.

2B

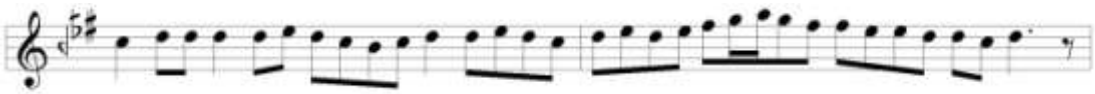

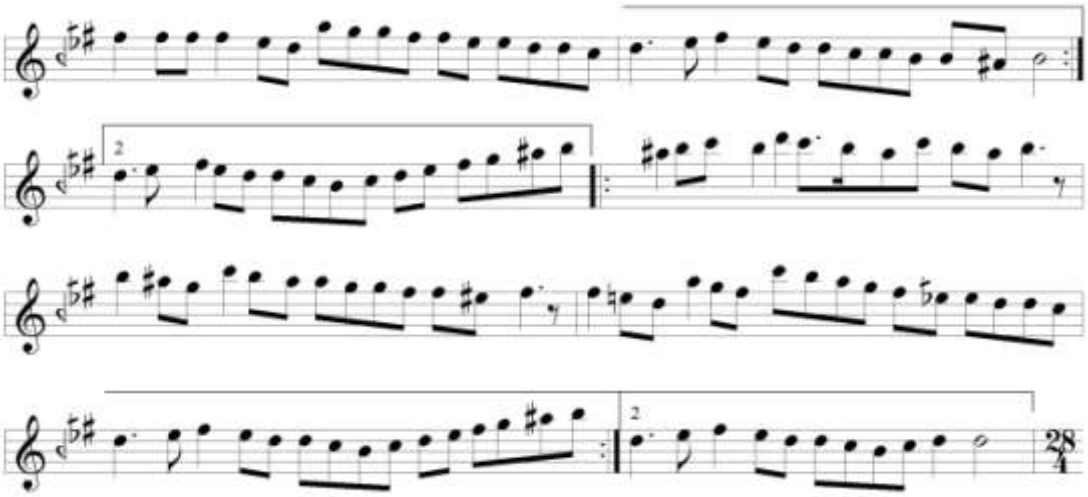

Terennüm bölümünde **Hüzzâm** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde **tiz segâh üzerinde Segâh**'lı, **evc üzerinde Hicâz**'lı kalış vardır. En sonunda nevâ'da kalınarak üçüncü selâma geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

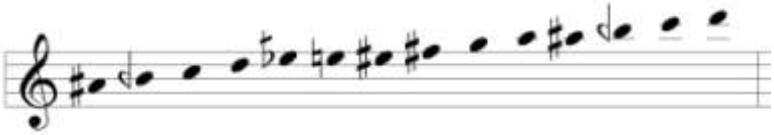

Üçüncü Selâm

3A

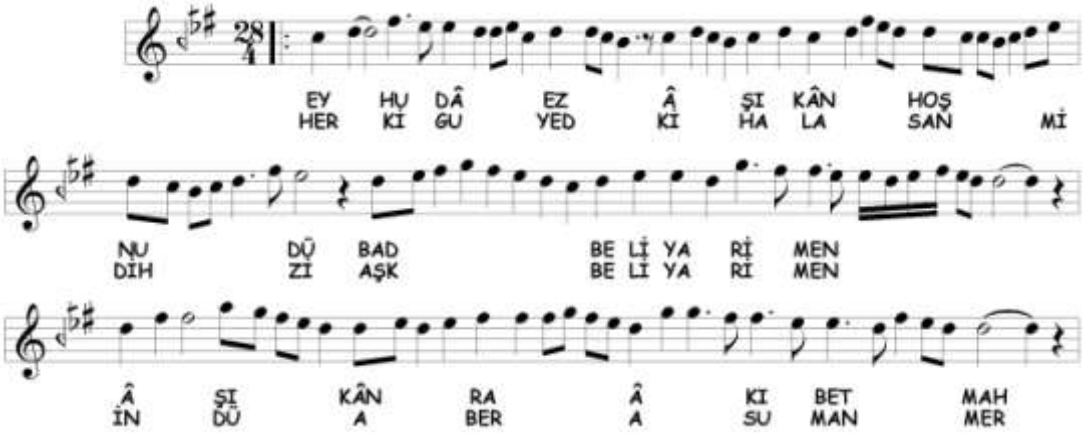

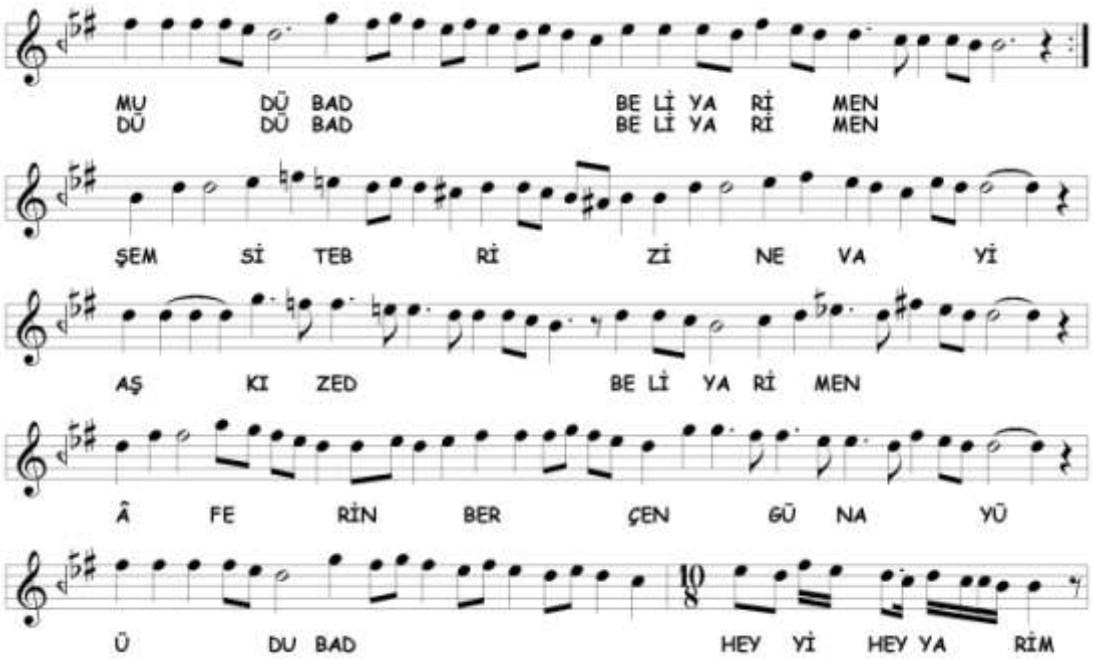

Üçüncü selâmda **Hüzzâm** makâmına devam edilmektedir. Seyirde **Müsteâr** ve **Segâh**'a geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

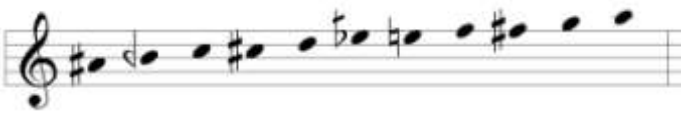

3B

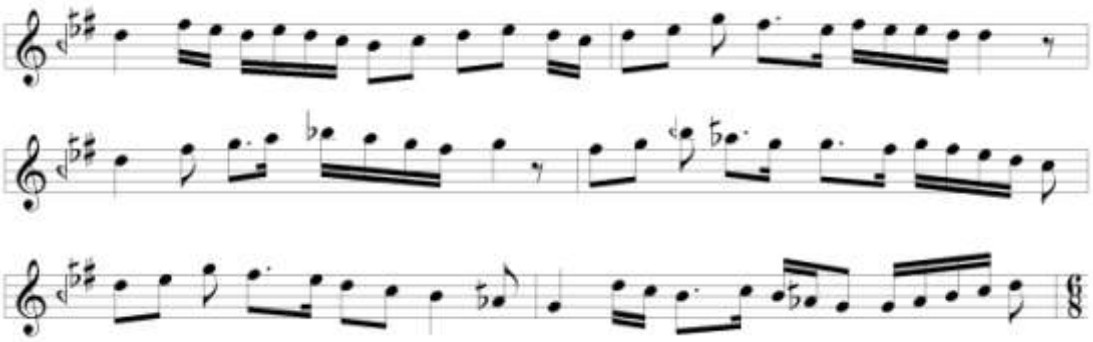

Terennüm bölümünde **Zengüleli Sûznâk** makâmına geçilmiştir. Rast üzerinde Zengüle dizisinde dolaşılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

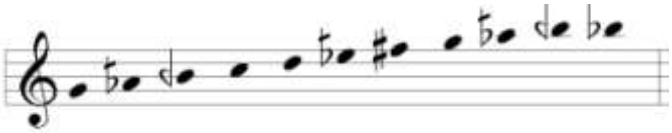

3C

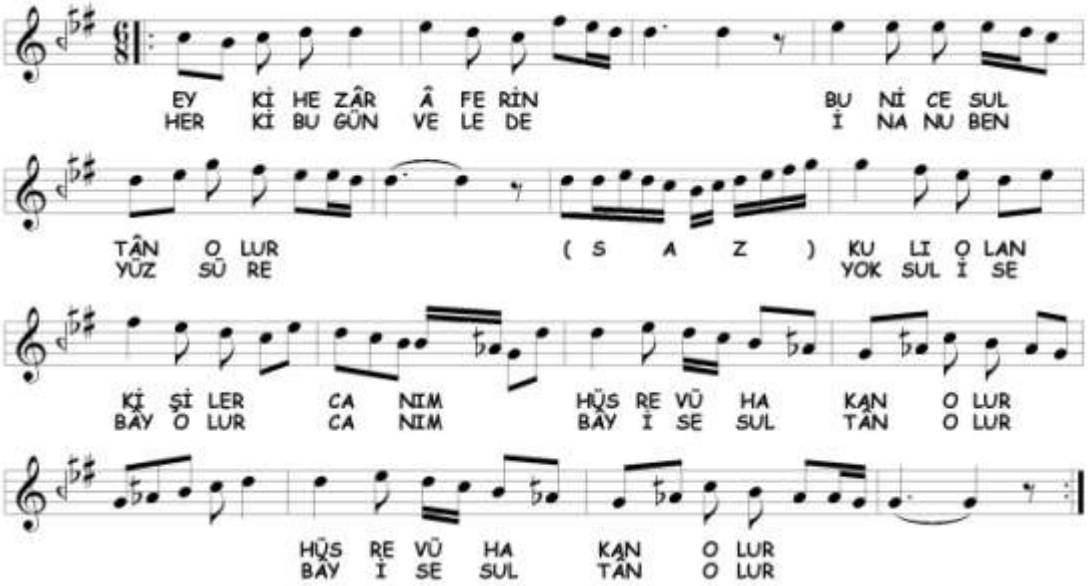

Zengüleli Sûznâk makâmına devam edilmektedir. 3B bölümünden farklı olarak seyir, gerdâniye perdesine kadar genişleme göstermiştir.

3D

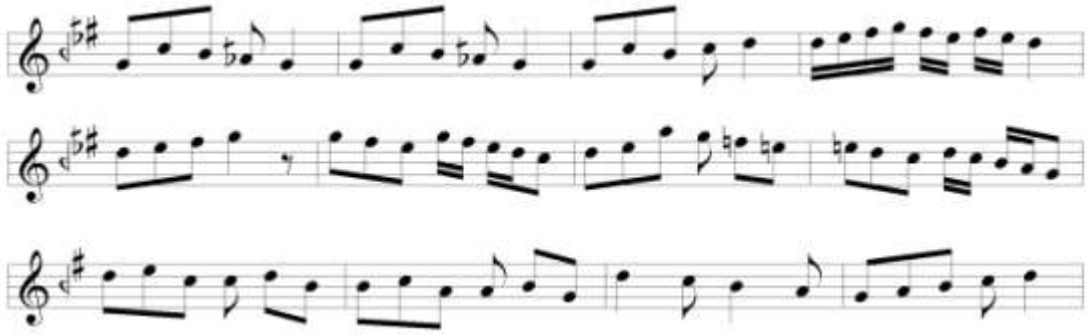

Terennümde **Zengüleli Sûznâk** makâmı ile seyre başlanmış ve **Sûznâk** makâmı ile karâra gidilmiştir. Sonunda, nevâ perdesine çıkılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

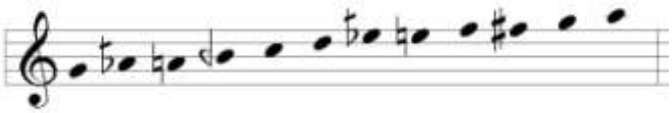

3E

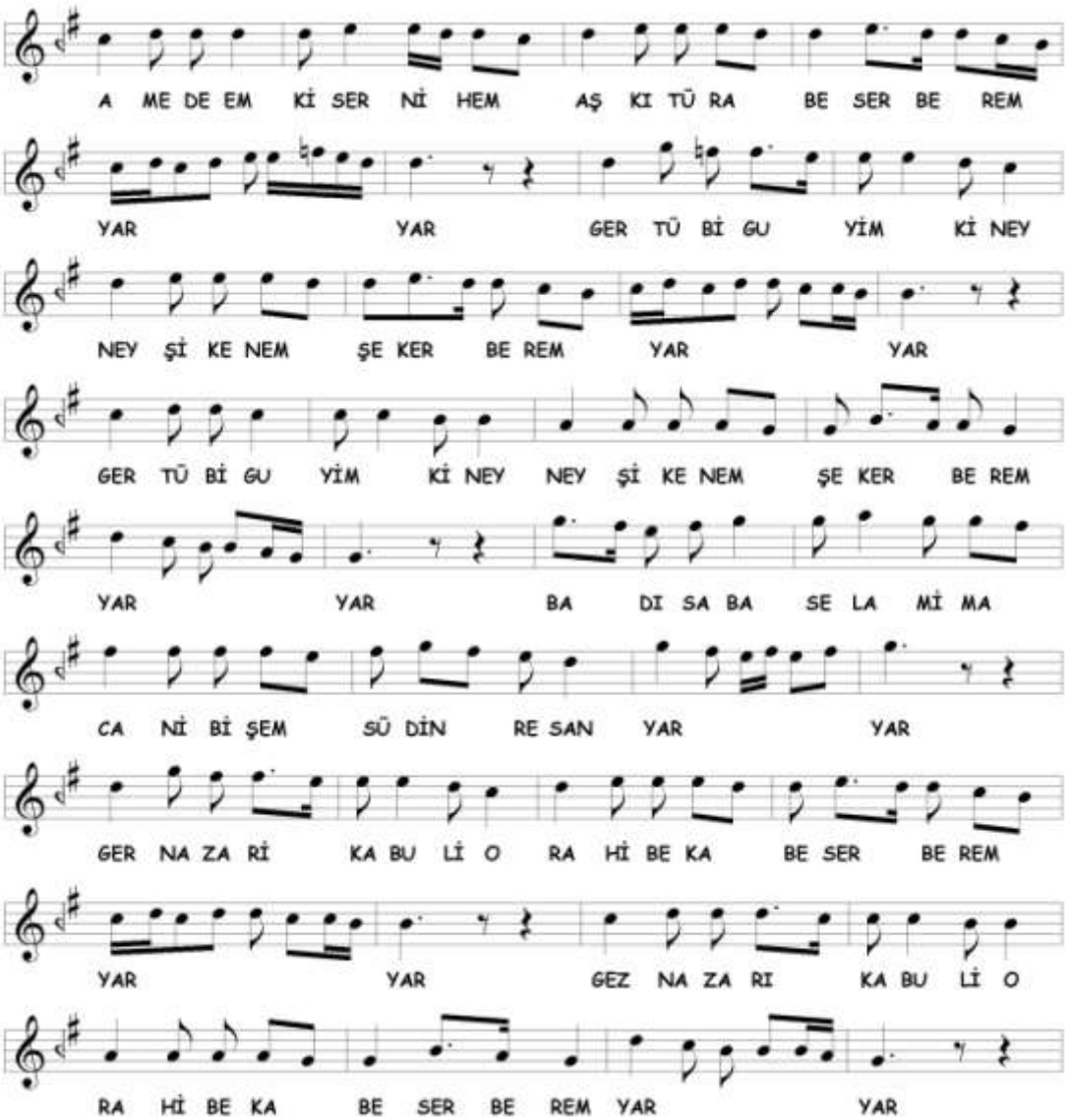

Bu bölümde **Pencgâh-ı Asl** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, nevâ üzerinde Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılarak rast'a inişler yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

Buradaki terennüm bölümü, Zekâî Dede'nin Sûznâk âyîninde 3D bölümü ile aynıdır. **Rast** makâmında dolaşıldıktan sonra nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

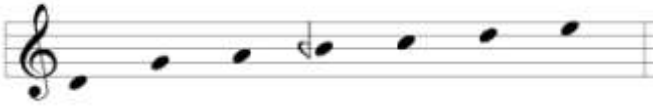

3G

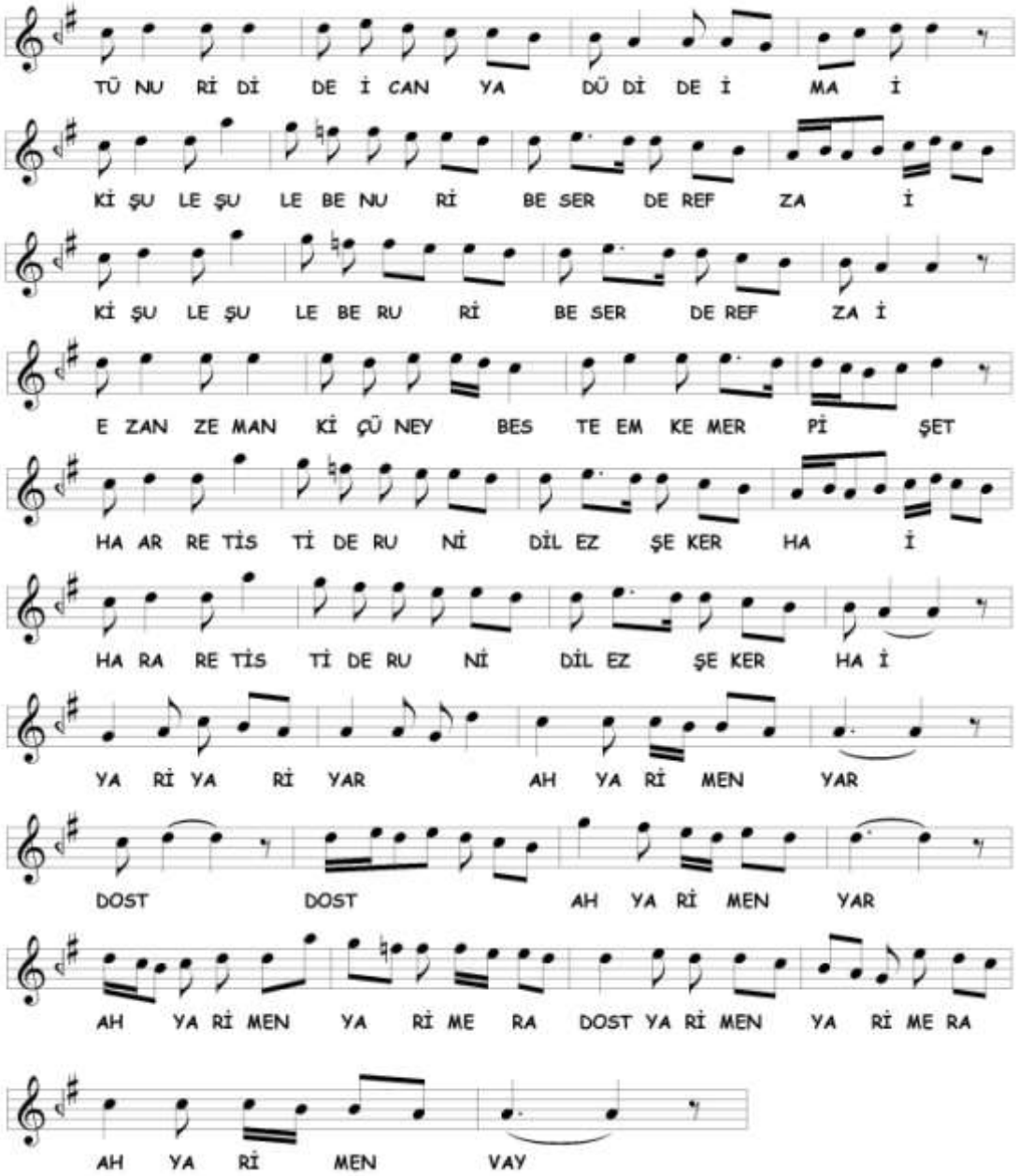

İkinci nevî **Bayâtî** makâmına geçilmiştir. Seyre nevâ civarından başlanarak, Uşşâk dizisi seslerinde dolaşılmış arada nevâ üzerinde Rast'lı kalışlar yapıldıktan sonra karâra varılmıştır. Kullanılan perdeler 3E bölümü ile aynıdır.

3H

Buradaki terennüm bölümü Nühüft âyînindeki 3D bölümü ile aynıdır. İkinci nevî **Nevâ** makâmında dolaşılmaktadır. Nevâ'da sürekli kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

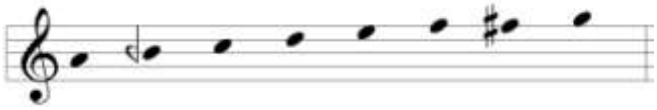

3I

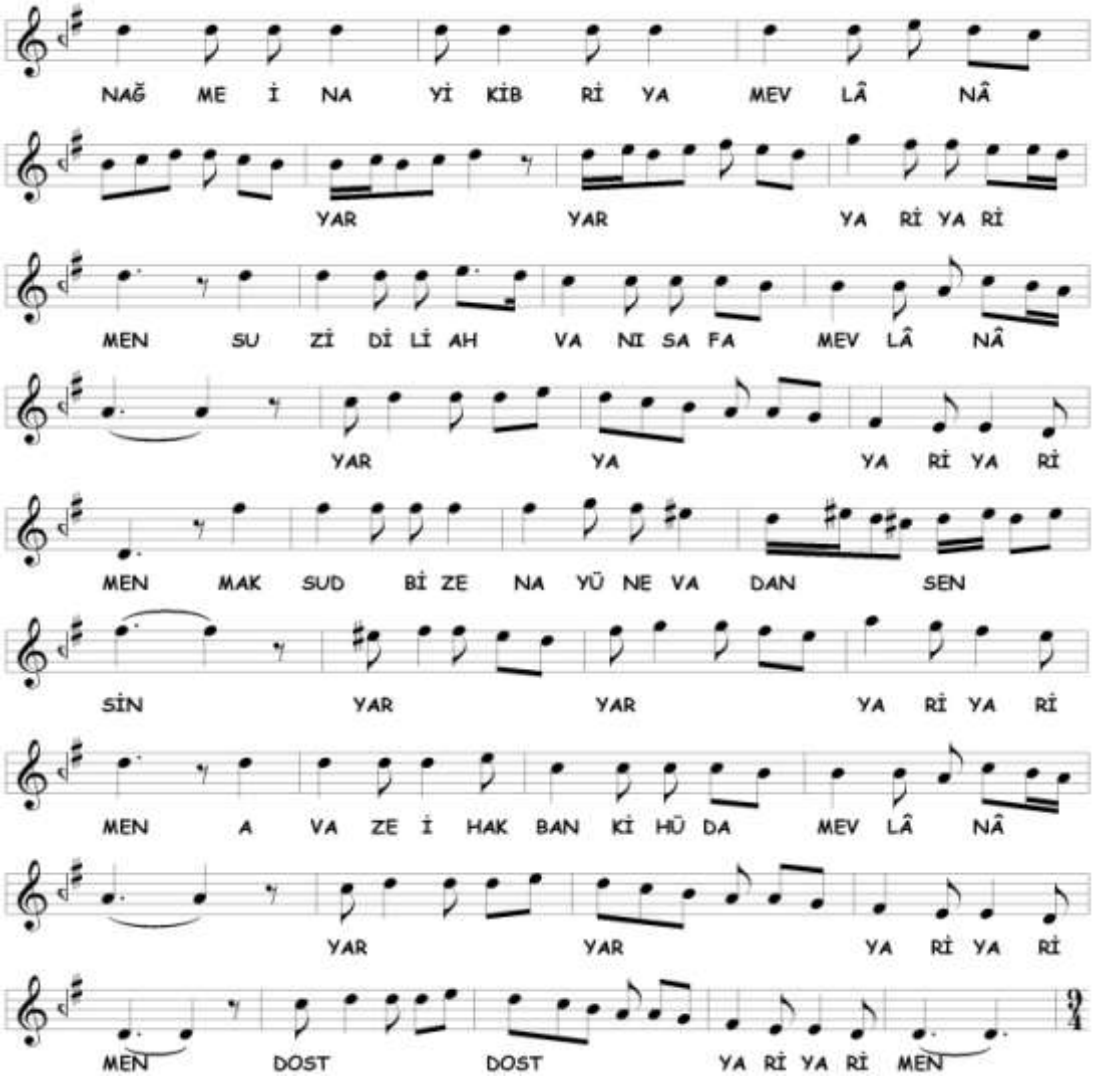

Üçüncü selâm **Yegâh** makâmı ile sonlandırılmıştır. Birinci selâmdan farklı olarak karârda acem-aşîrân perdesi alınmamış, kaba nim hicâz yedeni kullanılmamıştır. Seyirde nim hicâz perdesinde Hicâz seslerinde dolaşılarak evc'de kalış yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

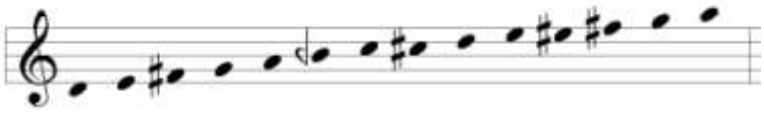

Dördüncü Selâm

4A

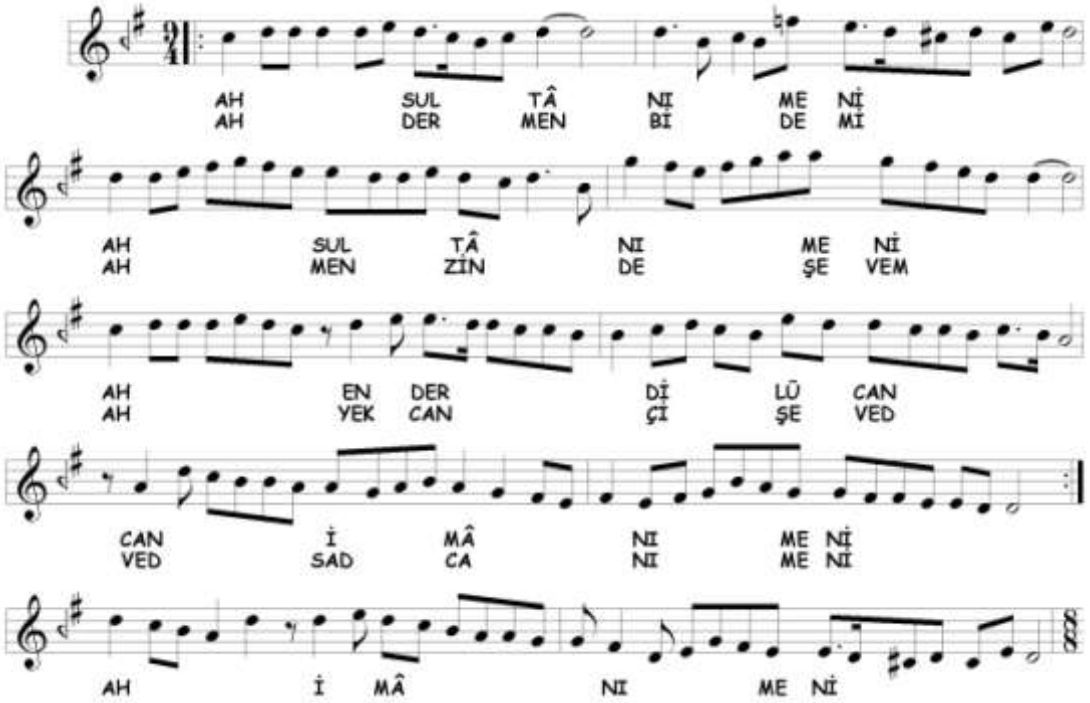

Dördüncü selâmda **Yegâh** makâmında seyredilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak seyre nim hicâz perdesi de katılmıştır.

C. Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 15 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Bayâtî (ikinci nevî)
3. Bûselik
4. Hicâz (evc üzerinde)
5. Hüseynî
6. Hüzzâm
7. Karcığar
8. Müsteâr
9. Nevâ (ikinci nevî)
10. Pencgâh-ı Asl
11. Rast
12. Segâh (yerinde ve tiz segâh üzerinde)
13. Sûznâk
14. Yegâh
15. Zengüleli Sûznâk

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Yegâh Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Yegâh Acem Hüseynî Bûselik Karcığar	Karcığar Hüzzâm Segâh (tiz segâh üzerinde) Hicâz (evc üzerinde)	Hüzzâm Müsteâr Segâh Zengüleli Sûznâk Sûznâk Pencgâh-ı Asl Rast Bayâtî (ikinci nevî) Nevâ (ikinci nevî) Yegâh	Yegâh

5. AHMED AVNİ KONUK'UN (1868-19.03.1938) BÛSELİK-AŞÎRÂN MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Bûselik-Aşîrân Makâmı

Kantemiroğlu, Bûselik makâmı gibi hareket edip aşîrân perdesinde karâr verdiğini yazmıştır.[502] Kantemiroğlu'nda bu makâma benzer bir başka makâm da Hûzî-Bûselik makâmıdır. Makâmın Hüseynî makâmı gibi hareket ettiğini bûselik perdesi ile aşîrân'a indiği yazmaktadır.[503] Artin, seyri hüseynî perdesinden başlatmıştır. Seyir, Kantemiroğlu ile benzerlik gösterir farklı olarak acem perdesi kullanılmıştır.[504] Hızır Ağa, seyri hüseynî'den başlatarak tiz bölgelere çıkmadan Kantemiroğlu ve Artin'in verdiği perdelerle aşîrân'a inmiştir.[505] XVIII. asırda yazılmış ve müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde de aynı perdeler verilir.[506] Nâsır Dede, Kantemiroğlu'nun tanımına ek olarak sonrakilerin buluşu olduğunu ve Hûzî dediklerini yazmıştır.[507] Hâşim Bey, Bûselik gibi hareket ettiğini yazmış ve Artin ile aynı perdeleri vermiştir. Ek olarak seyri muhayyer'e kadar genişletmiştir.[508] Tanbûrî Cemil Bey, seyrin dügâh veya bûselik'ten başladığını, hüseynî-aşîrân ve hüseynî arasında icra edildiğini yazmaktadır. Cemil'e göre makâm, Hüseynî makâmının dört perde peste inmesinden hâsıl olmuştur.[509] Kâzım Uz; Kantemiroğlu ve Nâsır Dede gibi Bûselik makâmı ile başladığını yazarak hüseynî-aşîrân'da karâr verdiğini belirtmiştir.[510] Arel, hüseynî perdesi üzerine kurulan bir Hüseynî beşlisi ile dügâh perdesinde bir Bûselik ve hüseynî-aşîrân perdesinde bir Hüseynî beşlisinden mürekkep olduğunu yazmaktadır.[511] Ezgi'de makâmın sesleri, yerinde Bûselik dizisine hüseynî-aşîrân üzerinde Uşşâk dizisinin eklenmesi ile oluşmaktadır.[512]

---

[502] Tura, a.g.e. , s. 105
[503] Tura, a.g.e. , s. 107. Kantemiroğlu edvârında **Hûzî-Bûselik** makâmına ait nota örneği yoktur. **Hûzî-Aşîrân** adı altında bestekârı meçhul bir örnek vardır ki eserin seyri Hûzî-Bûselik tanımına benzemektedir. Bu eseri Ali Ufki "**Aşîrân-Bûselik**" olarak ve bestekârını da Süleyman Derviş olarak kaydetmiştir. Wright, a.g.e. , No:112, s. 242
[504] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 48
[505] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 131
[506] Daloğlu, a.g.e. , s. 19
[507] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 52
[508] Tırışkan, a.g.e. , s. 36
[509] Cevher, a.g.e. , s. 66
[510] Oransay, a.g.e. , s. 14
[511] Arel, a.g.e. , s. 138
[512] Ezgi, a.g.e. , s. 175

Ekrem Karadeniz'e göre, Bûselik ve Hüseynî-Aşîrân makamlarının birleşmesi ile meydana gelmiştir.[513]

B. Bûselik-Aşîrân Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

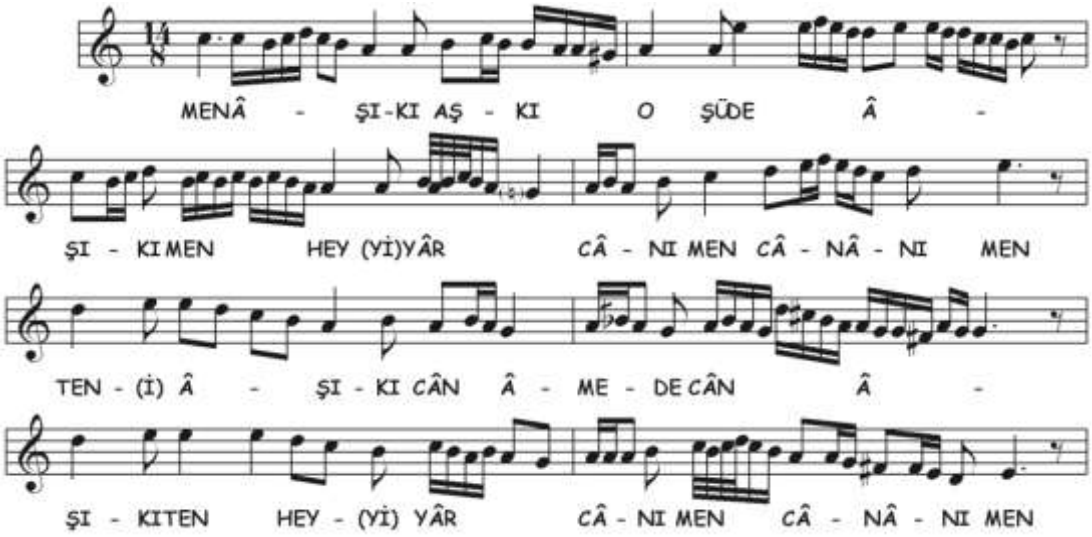

Selâma çargâh perdesi civarından girilmiştir. Bûselik makâmı işlenerek içinde **Nikrîz** kalış yapılmış ve Aşîrân'lı karâr verilerek **Bûselik-Aşîrân** makâmı gösterilmiştir.[514] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

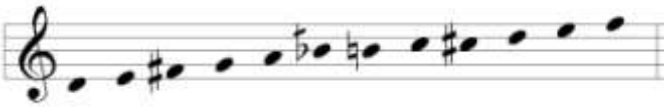

1B

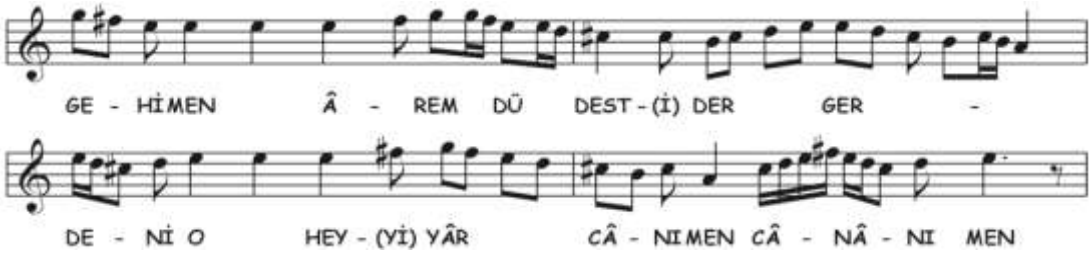

[513] Karadeniz, a.g.e. , s. 119
[514] Seyir hüseynî-aşîrân üzerinde Acem makâmını hatırlatmaktadır.

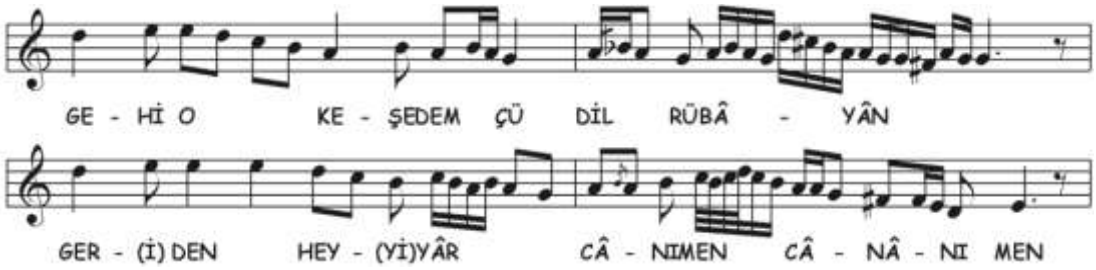

Hüseynî-aşîrân üzerinde Tâhir makâmıyla devam edilmektedir. Hüseynî'ye Uşşâk'lı inişten sonra dügâh üzerinde Rast'lı kalışlar yapılmıştır. Daha sonra 1A bölümünün son iki satırın ezgisiyle ile karâra gidilmiştir. Seyirde 1A bölümünden farklı olarak evc ve gerdâniye perdeleri kullanılmıştır.

1C

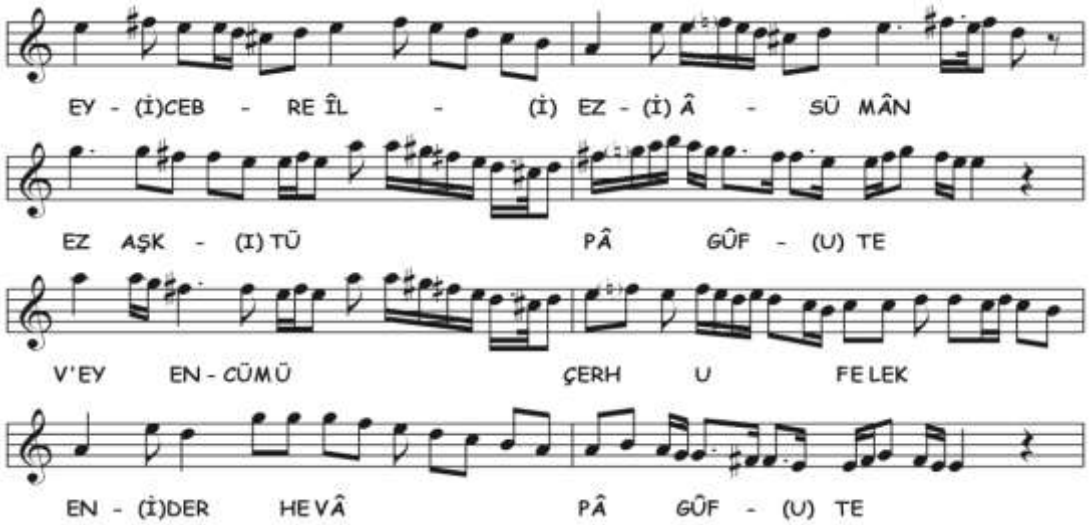

1B bölümü çeşitlenmiştir. Farklı olarak rast üzerindeki **Nikrîz** geçkisi nevâ üzerinde yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

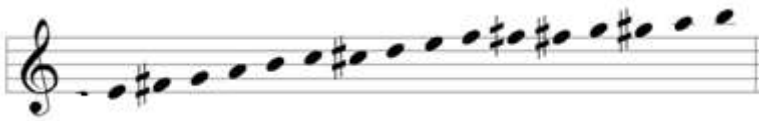

1D

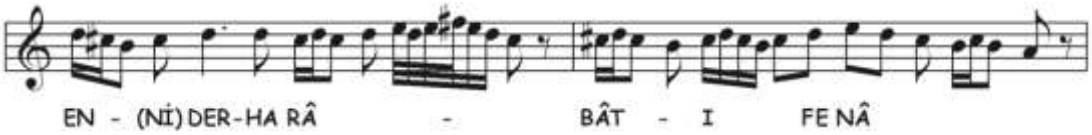

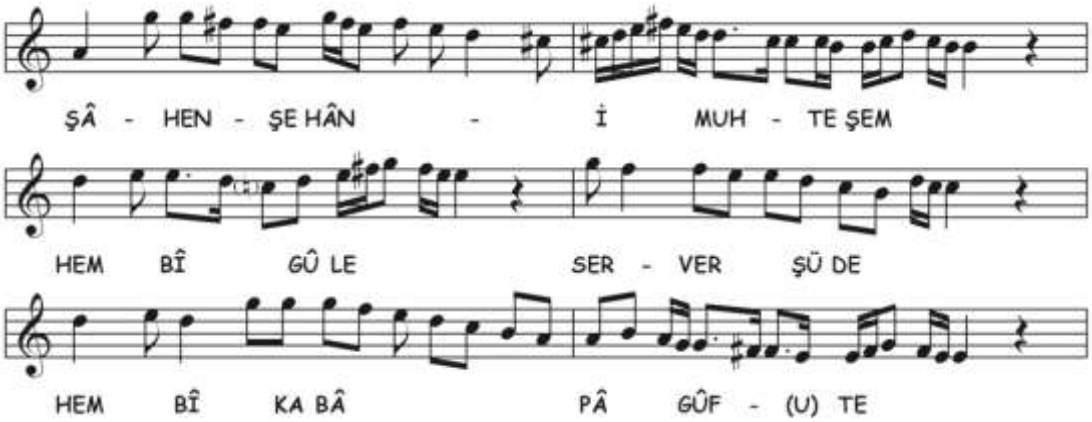

Dügâh üzerinde Rast, **bûselik ve hüseynî üzerinde Uşşâk**'lı kalındıktan sonra **Bûselik-Aşîrân** sesleri ile karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

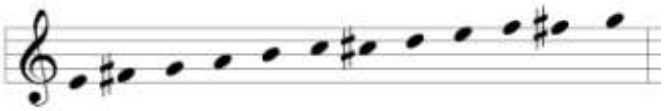

1E

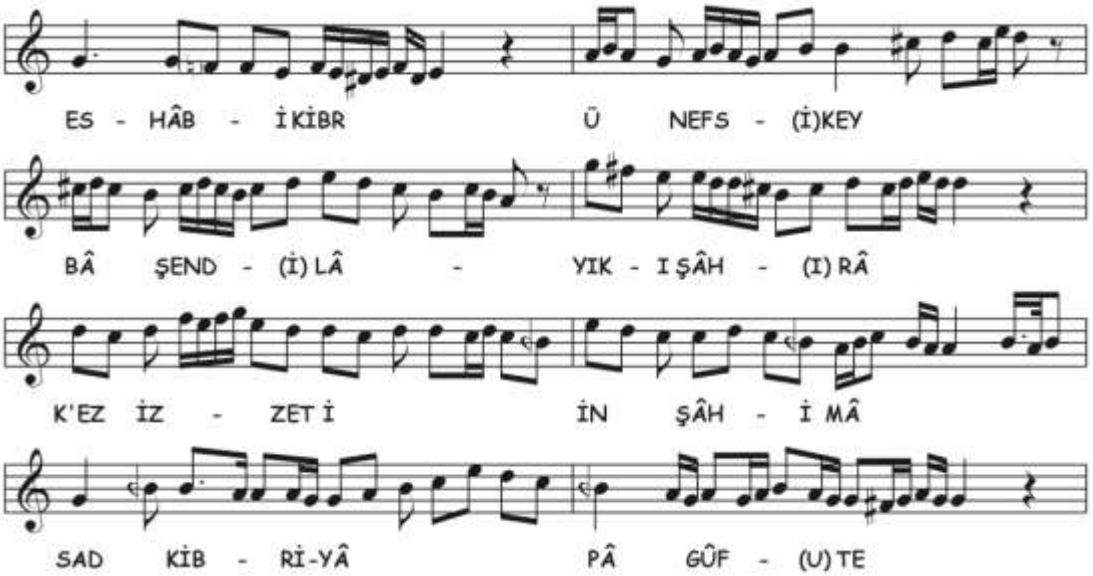

1E bölümünde **Pencgâh-ı Zâid** makâmına geçki yapılmıştır. **Hüseynî-aşîrân üzerinde Segâh**'lı kalınıp sonra Dügâh'da ve nevâ'da Rast seslerinde gezinilmiş ve yerinde Uşşâk'lı kalındıktan sonra karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

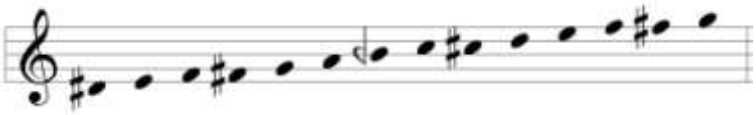

1F

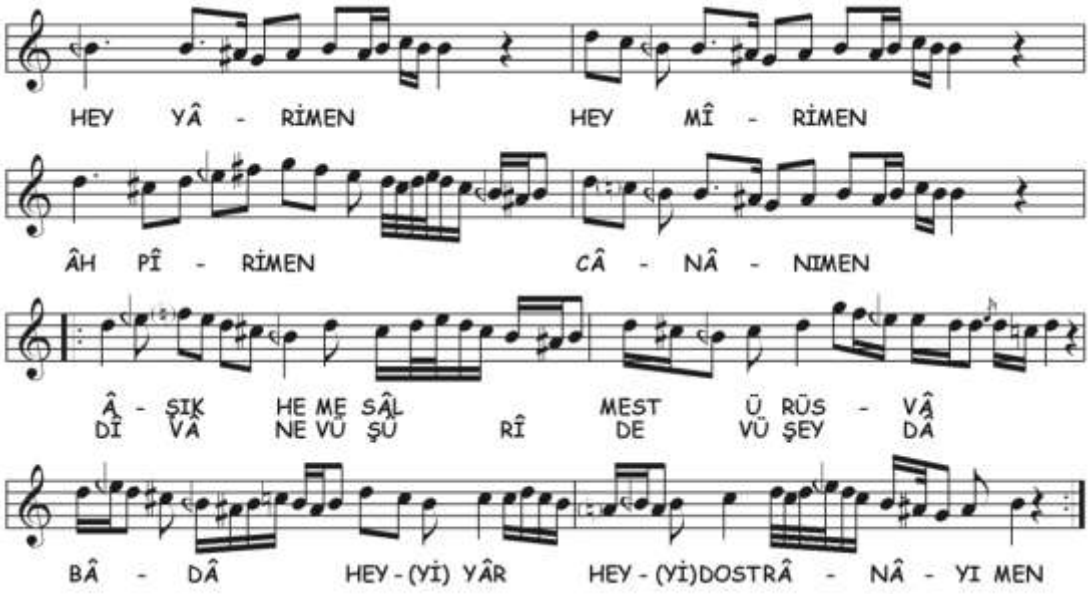

Bölümde **Müsteâr** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Müsteâr seslerinde dolaşıldıktan sonra Segâh'lı karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

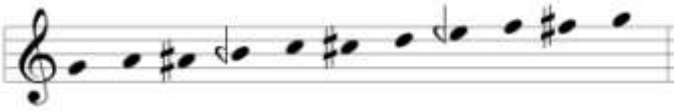

1G

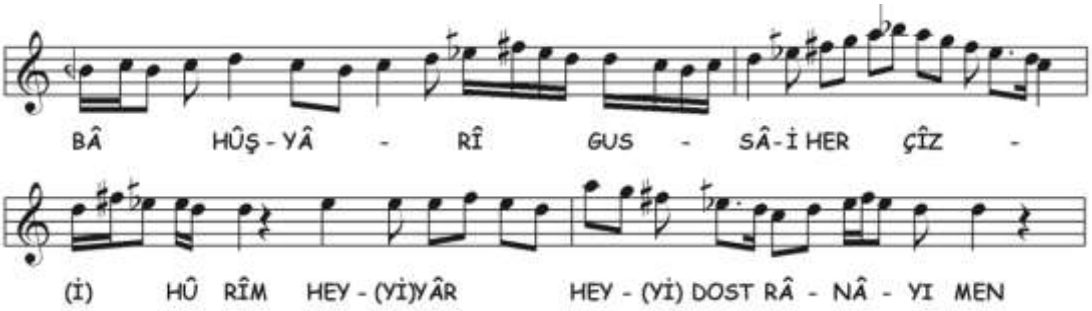

Hüzzâm beşlisi gösterildikten sonra birinci nevî **Arabân** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde, çargâh'da Nikrîz'li kalış yapılmıştır. Daha sonra 1F bölümünün

son iki satırı tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

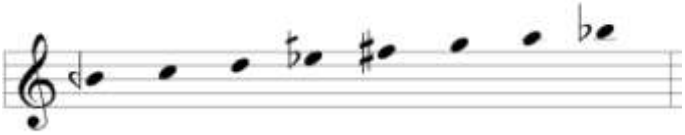

1H

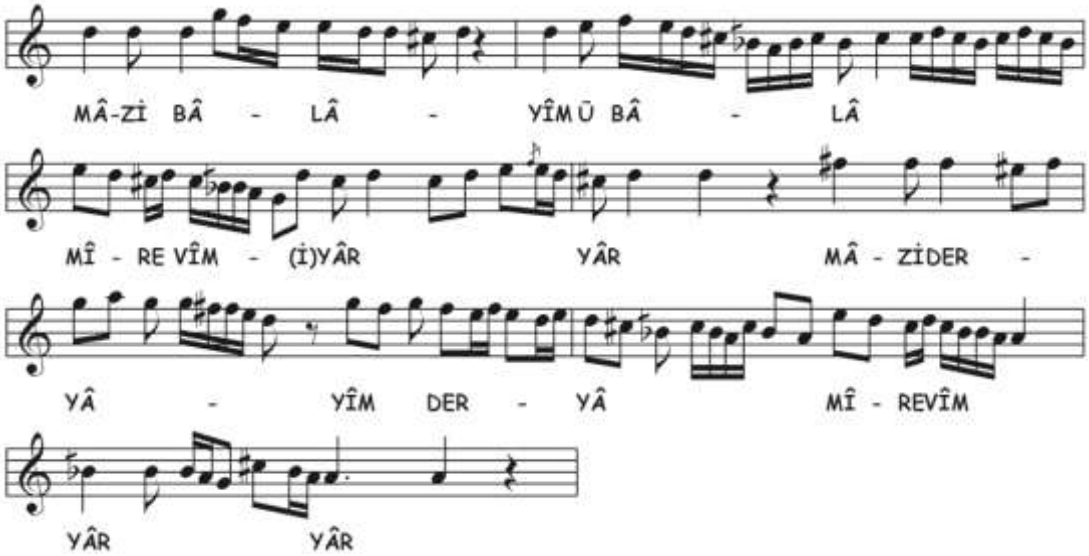

Hicâz makâmına kesin geçki yapılmıştır.[515] Seyirde evc'de, nevâ üzerinde Bûselik'li ve Rast 'lı kalış yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

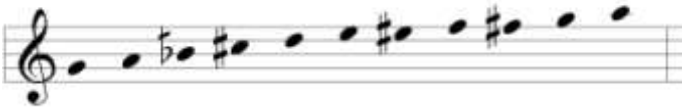

1I

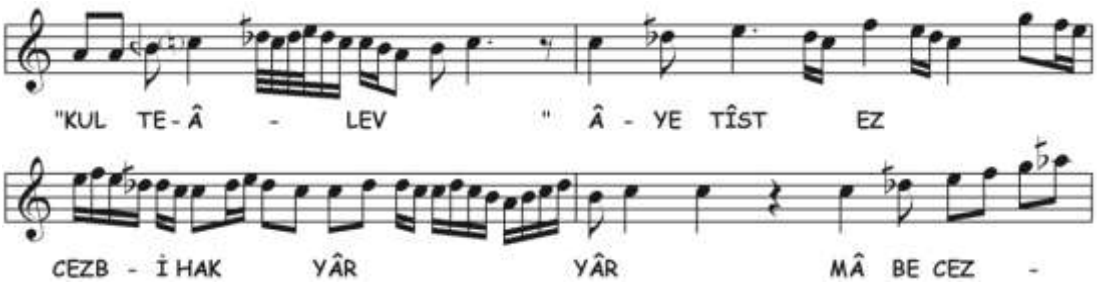

[515] Kaynak notada, ilk iki ölçüde mi perdesinde koma bemolü kullanılmıştır. Hicâz makâmına geçildiği için, ârızaya gerek olmadığını düşünerek notadaki gibi yazdık.

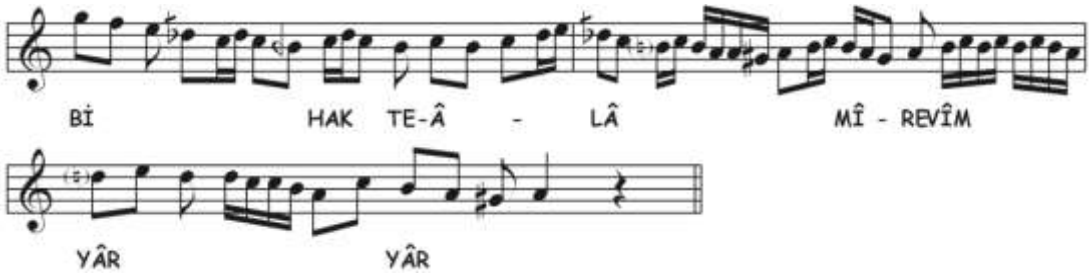

Birinci selâm **Sabâ-Bûselik** makâmı ile sonlandırılmıştır. Sabâ makâmından sonra Bûselik'li karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

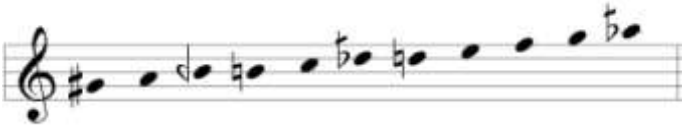

İkinci Selâm

2A

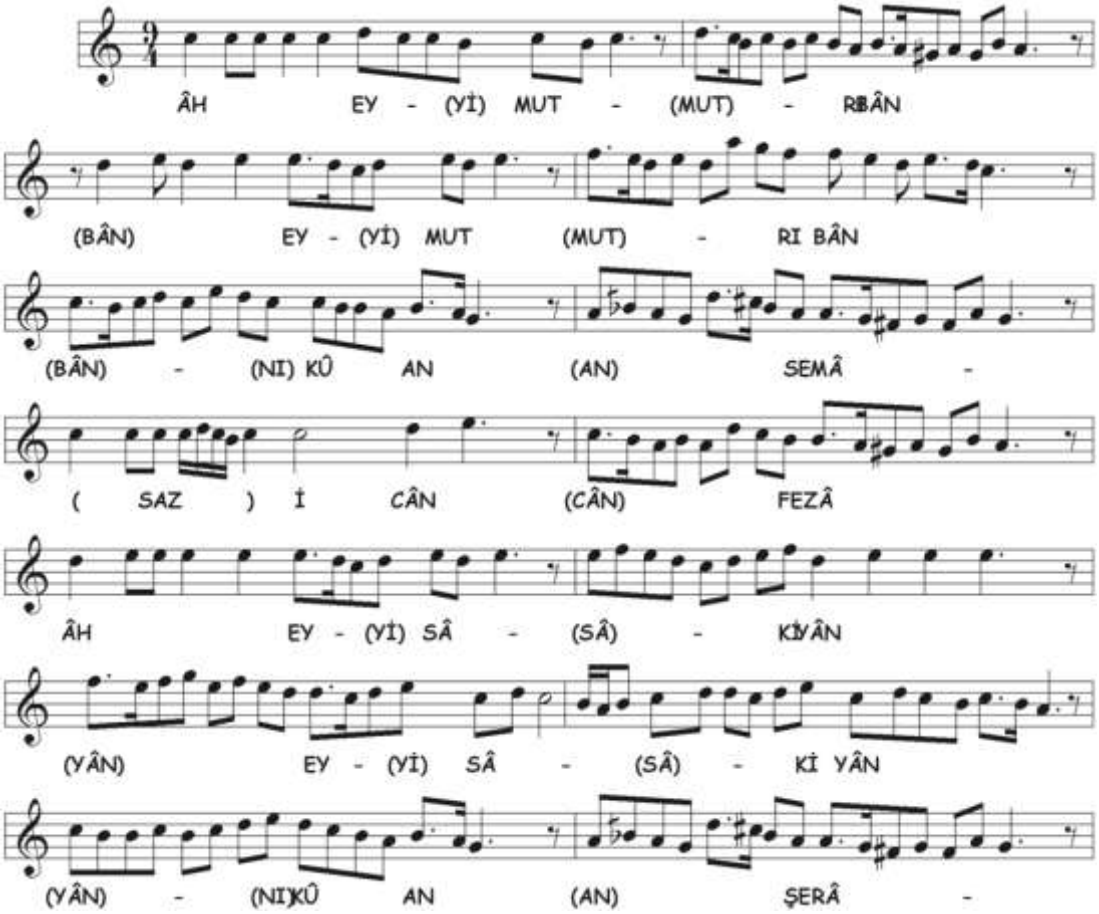

İkinci selâma **Bûselik-Aşîrân** makâmı ile başlanmıştır. Bûselik seyri içinde yerinde Nikrîz'li kalışlar vardır. 1A bölümünden farklı olarak seyir, muhayyer perdesine kadar genişletilmiştir.

2B

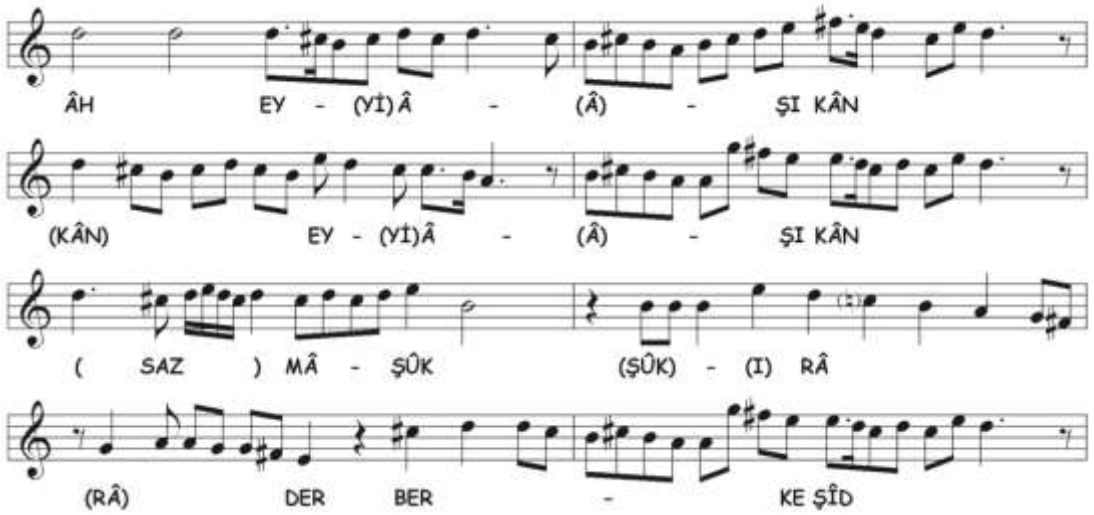

Hüseynî-aşîrân üzerinde Gerdâniye makâmına geçki yapılmıştır. Daha sonra 2A bölümünün son dört satırı tekrar edilmiştir. 1D bölümünden farklı olarak acem perdesi kullanılmamıştır.

2C

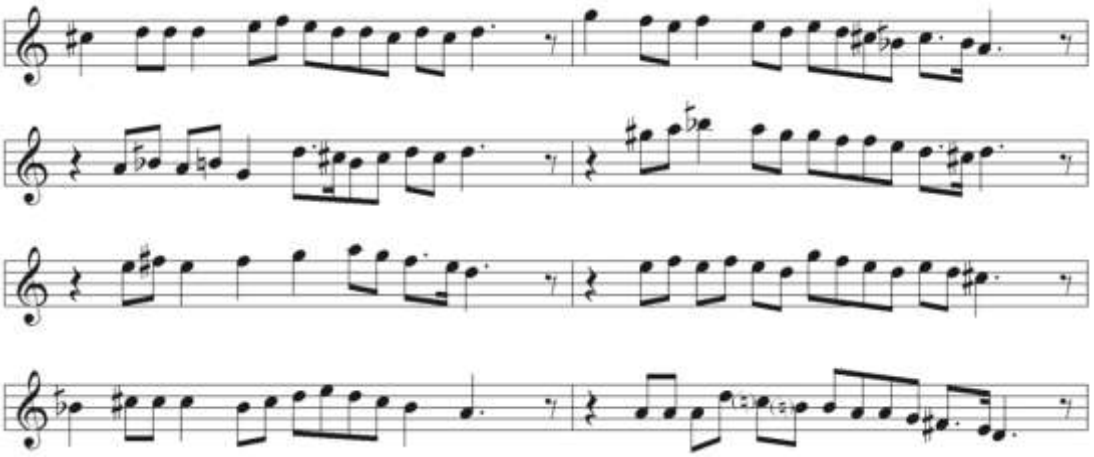

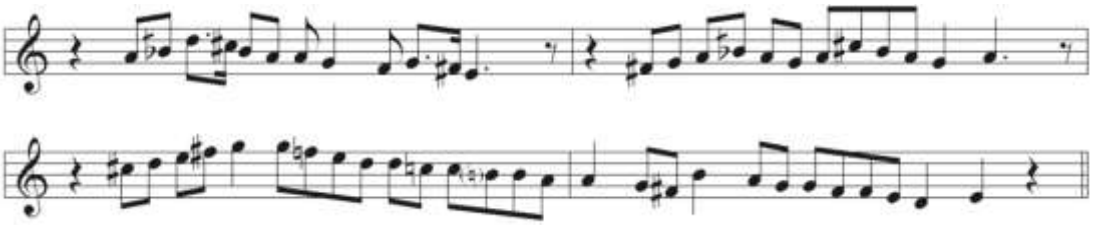

Terennüm bölümünde **Hicâz-ı Muhâlif** veya **Hicâz-Aşîrân** (Rahâtfezâ) makâmına geçilmiştir.[516] Hicâz seyrinden sonra Aşîrân sesleri ile karâra varılmıştır. Seyirde, **nevâ üzerinde Neveser** kalış yapılmış Yegâh dizisi ile yegâh'a inişler yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

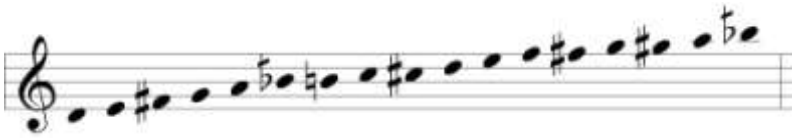

Üçüncü Selâm

3A

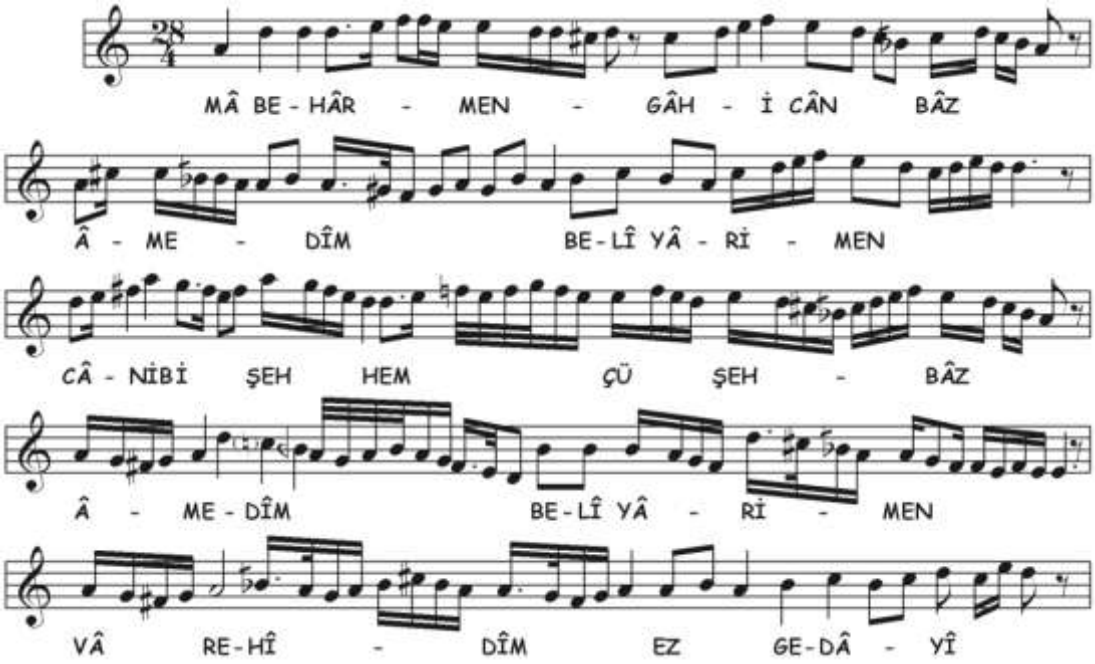

[516] Bu bölümde dikkat edilirse hüseynî-aşîrân perdesine Aşîrân'lı ve Karcığar'lı inişler vardır. 3A bölümünde de makâm aşîrân'a Karcığar'lı inmiştir. Ahmed Avni Konuk'un Kâr-ı Nâtık'ındaki Hicâz-Aşîrân bölümünde ve Zekâî Dede'nin Hicâz-Aşîrân takımındaki bazı eserlerde de karâra bu üslûpla gidilmiştir.

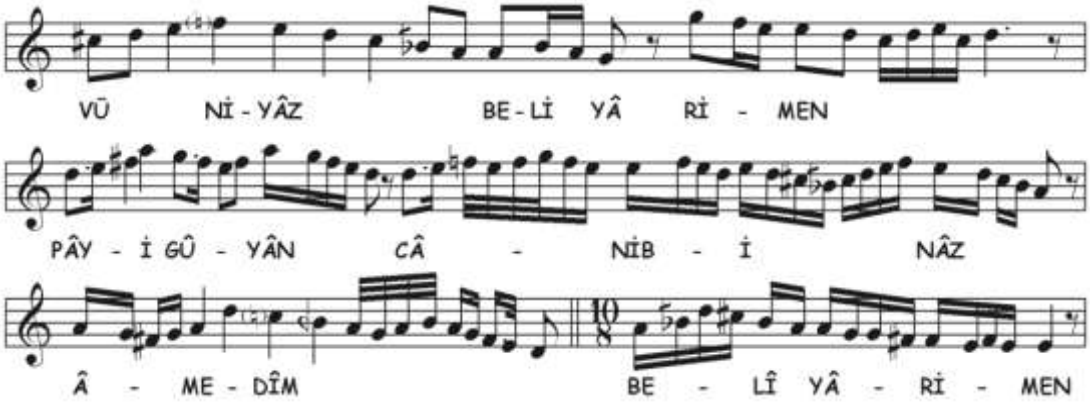

Selâma **Hicâz-ı Muhâlif** veya **Hicâz-Aşîrân** (Rahâtfezâ) makâmıyla devam edilmektedir. 2C bölümünden farklı olarak dik sünbüle ve şehnâz perdeleri kullanılmamış, segâh perdesi, bûselik perdesinin yerine geçmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

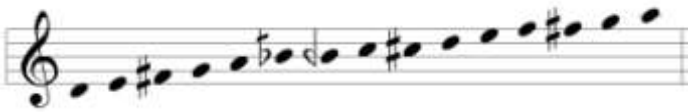

3B

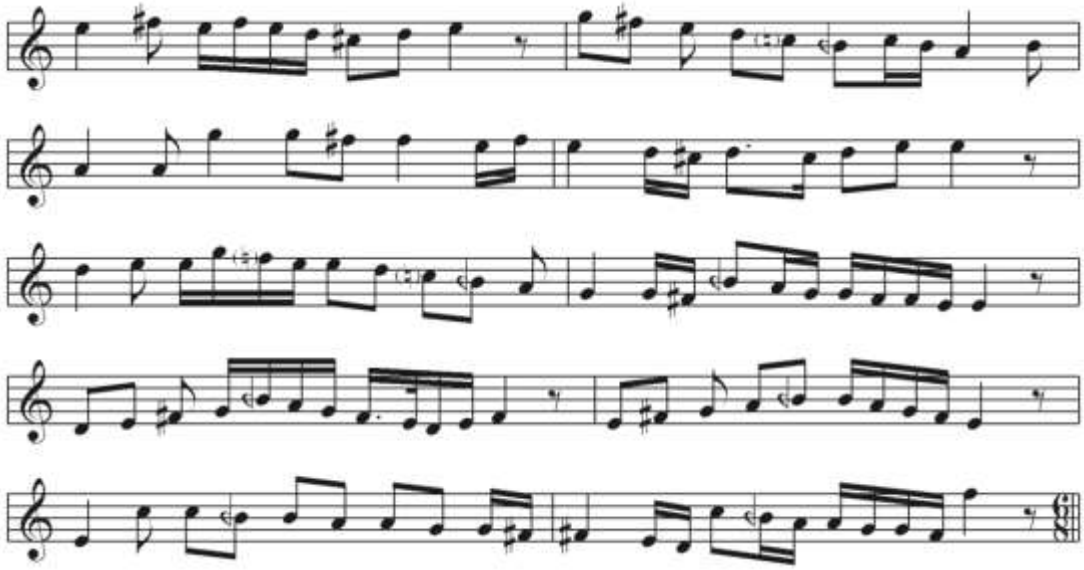

Terennüm bölümünde **Hüseynî-Aşîrân** makâmı işlendikten sonra **ırâk üzerinde Segâh-Mâye** makâmı ile karâr verilmiştir. Sonunda evc tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

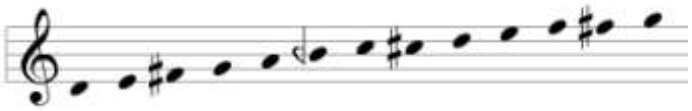

3C

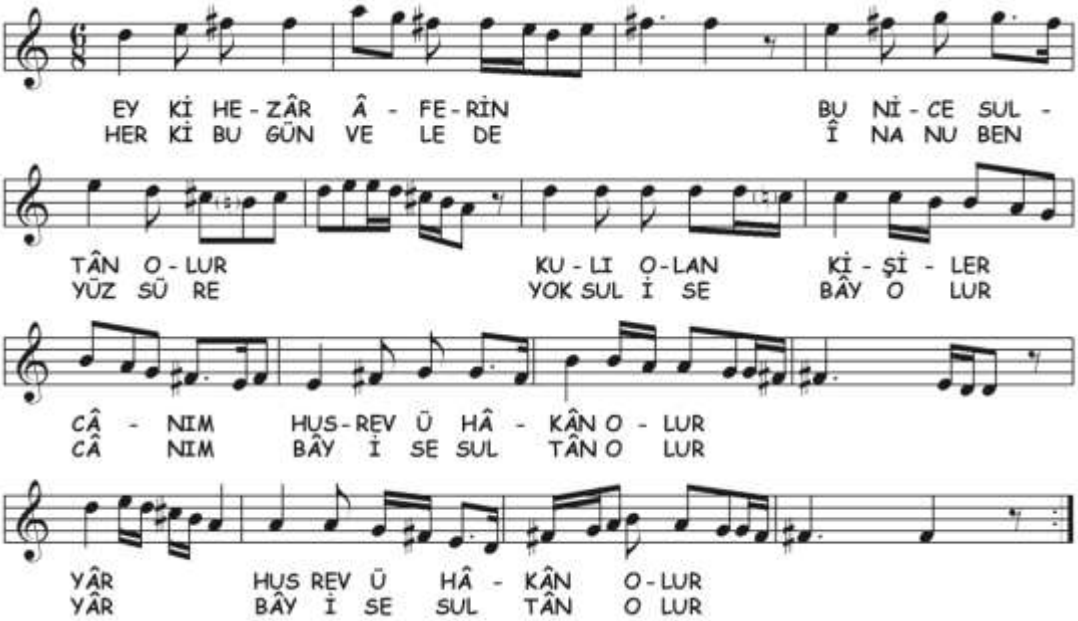

Ferâhnâk makâmına geçki yapılmıştır. Evc'den başlayan seyirde dügâh üzerinde Rast seslerinde gezinildikten sonra ırâk'ta karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

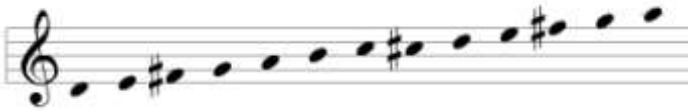

3D

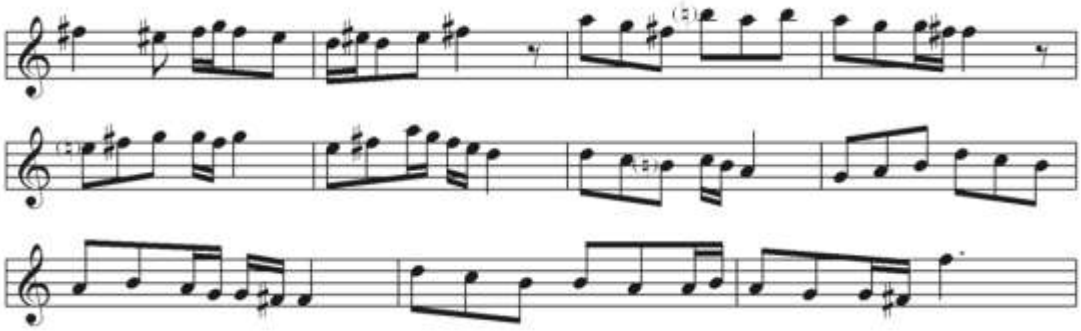

Terennüm bölümünde **Ferâhnâk** makâmına devam edilmektedir. Bu defa

nim hicâz perdesi kullanılmamıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

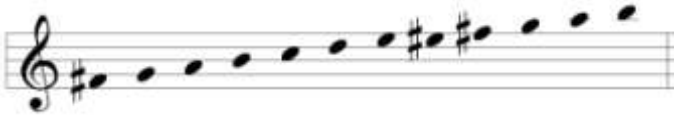

3E

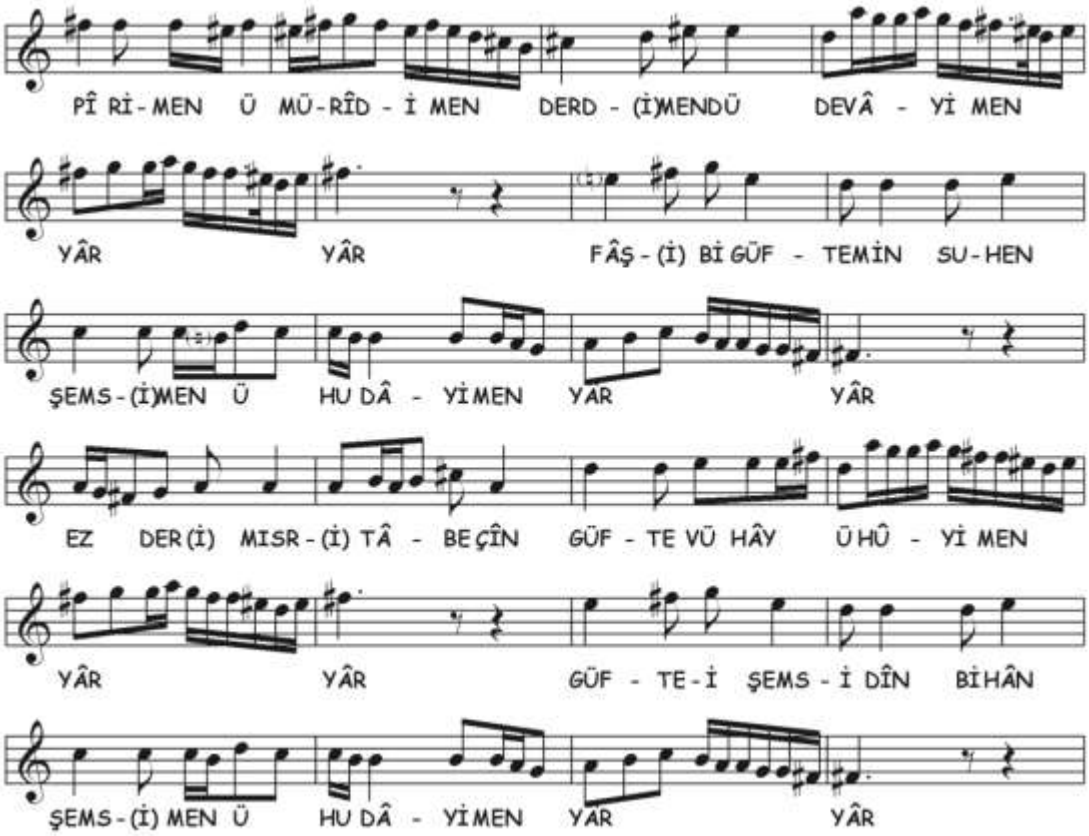

Ferâhnâk makâmına devam edilmektedir. 3D bölümünden farklı olarak nim hicâz perdesi alınarak dügâh'da Rast'lı kalınmış ve tize genişlemelerde tiz bûselik perdesi kullanılmamıştır.

3F

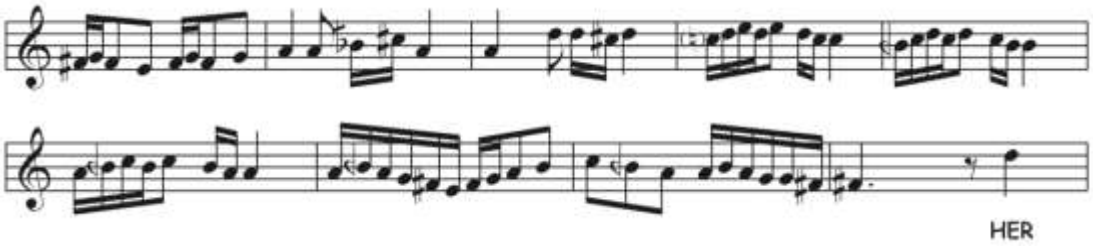

Terennüm bölümüne **Râhatü'l-ervâh** veya **Hicâz(-ı) Irâk** makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde Hicâz seyri çok kısa tutulmuştur.[517] Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

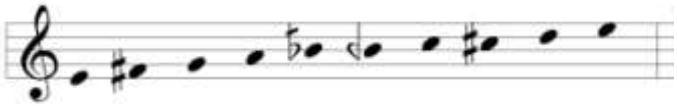

3G

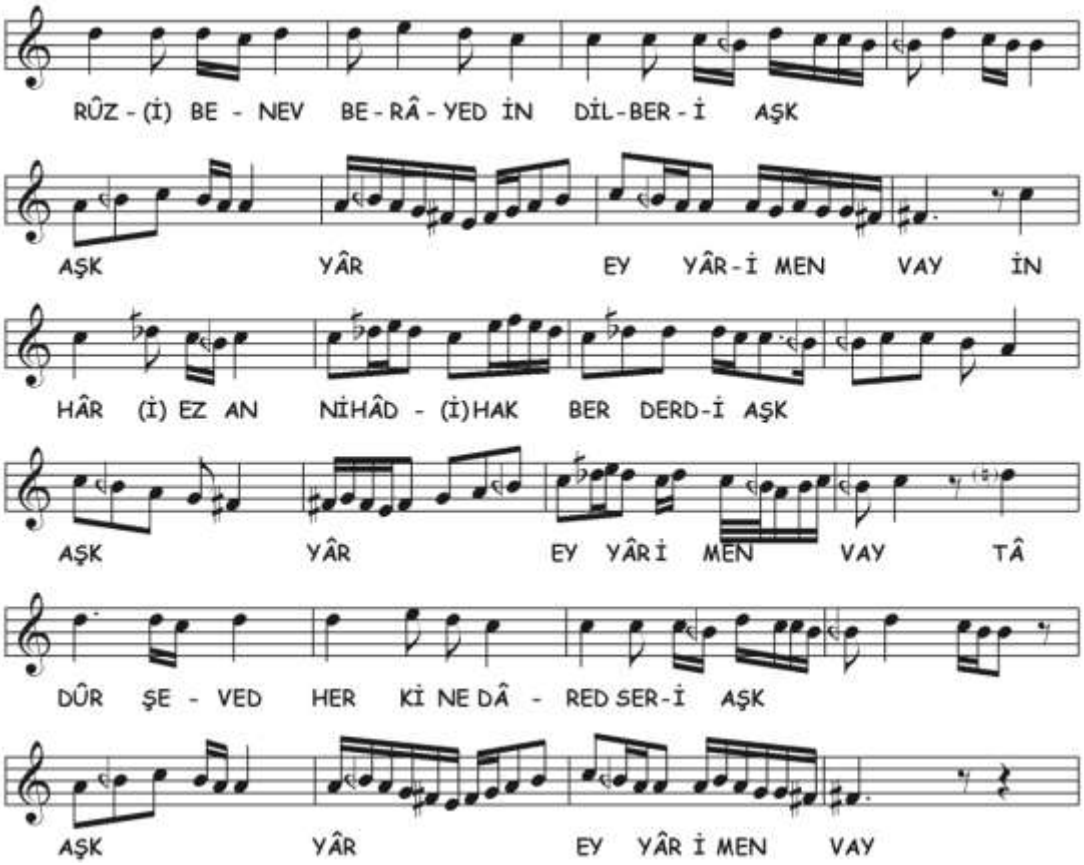

Irâk makâmı ile devam edilmektedir. Seyirde **Bestenigâr** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

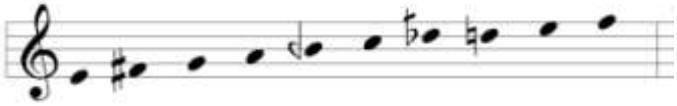

[517] Notada bûselik perdesi kullanılmıştır. Terennüm ve sonraki bölümde Irâk makâmı işlendiği için segâh perdesi ile değiştirmeyi uygun gördük.

3H

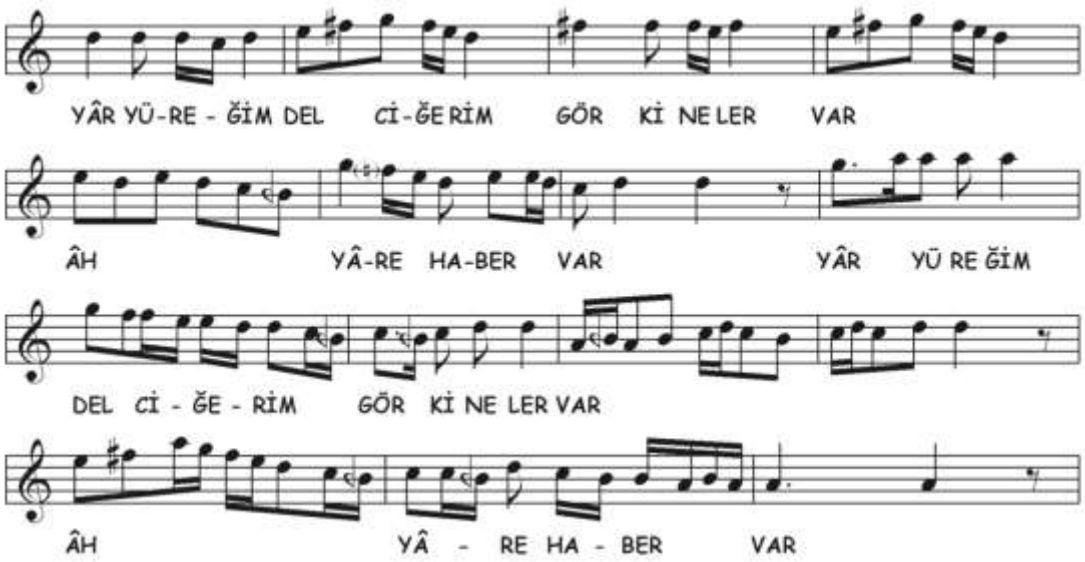

Birinci nevî **Nevâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde, Nevâ dizisinde gezilmiş arada acem perdesi de kullanılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3I

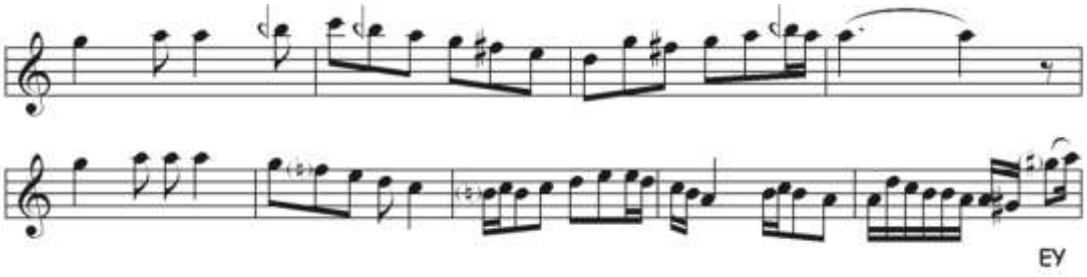

Terennüm bölümünde **Tâhir-Bûselik** makâmına geçki yapılmıştır. Muhayyer'de Uşşâk'lı kalıştan sonra Bûselik sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3İ

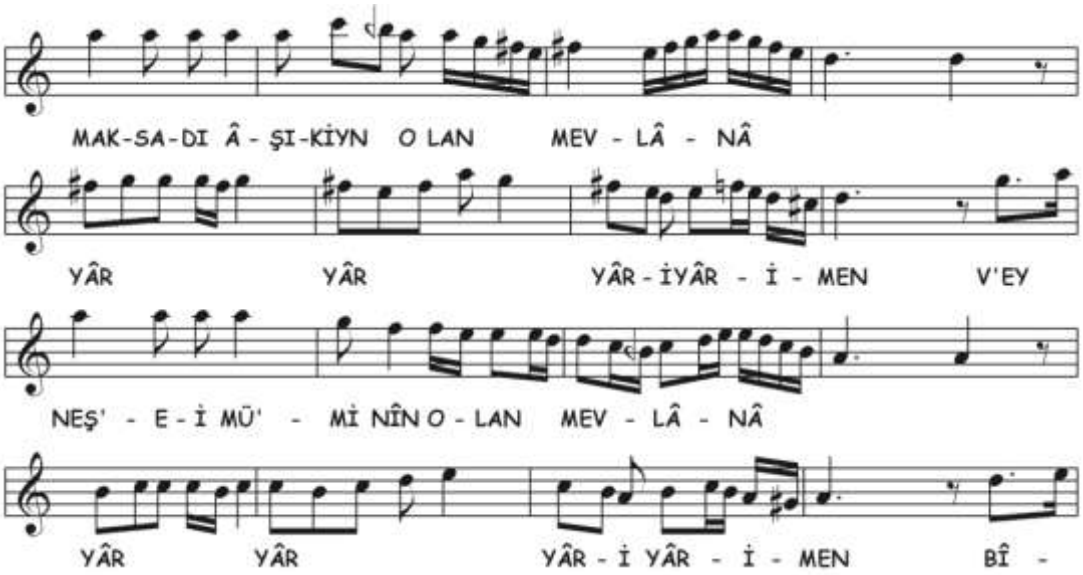

Tâhir-Bûselik makâmına devam edilmektedir. 3I bölümünden farklı olarak Tâhir makâmı tamamen gösterildikten sonra karâra Bûselik'li varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

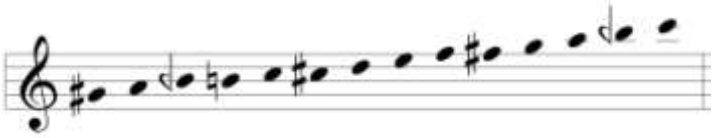

3J

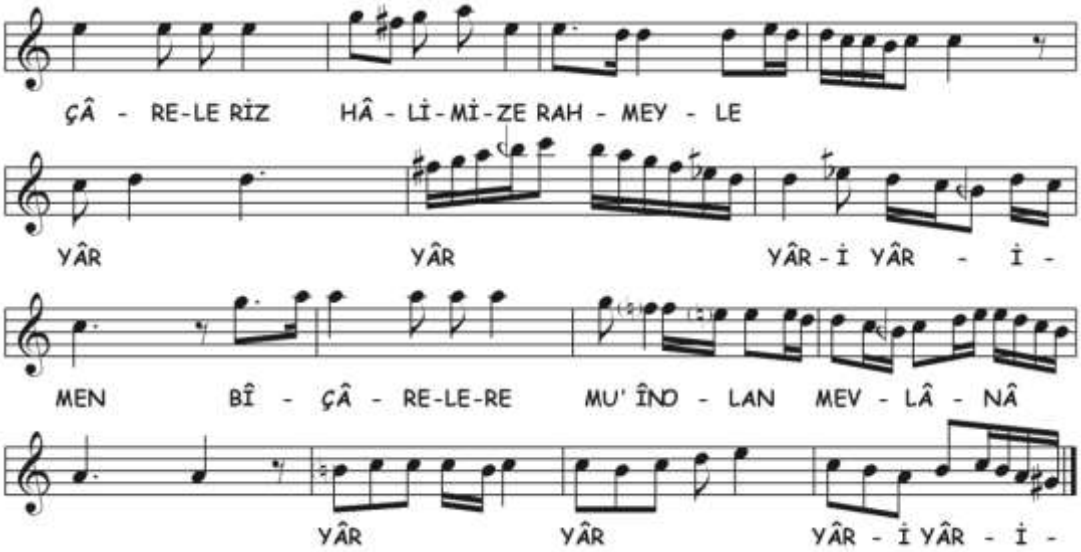

Üçüncü selâmın son bölümüne **Hüseynî** makâmıyla girilmiştir. Daha sonra **Bûselik** sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde çargâh'da Nikrîz'li kalış vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

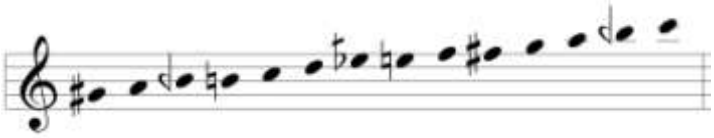

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Bûselik-Aşîrân** makâmında seyredilmiştir.

C. Bûselik-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 23 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Arabân (birinci nevî)
2. Bestenigâr
3. Bûselik
4. Bûselik-Aşîrân
5. Ferâhnâk
6. Gerdâniye (hüseynî-aşîrân üzerinde)
7. Hicâz
8. Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ)
9. Hüseynî
10. Irâk
11. Müsteâr
12. Nevâ (birinci nevî)
13. Neveser (nevâ üzerinde)
14. Nikrîz (yerinde ve nevâ üzerinde)
15. Pencgâh-ı Zâid
16. Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk
17. Rast (dügâh üzerinde)
18. Sabâ-Bûselik
19. Segâh (hüseynî-aşîrân üzerinde)
20. Segâh-Mâye (ırâk üzerinde)
21. Tâhir (hüseynî-aşîrân üzerinde)
22. Tâhir-Bûselik
23. Uşşâk (bûselik üzerinde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Bûselik-Aşîrân Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Bûselik-Aşîrân Nikrîz (yerinde ve nevâ üzerinde) Tâhir (hüseynî-aşîrân üzerinde) Rast (dügâh üzerinde) Uşşâk (bûselik üzerinde) Segâh (hüseynî-aşîrân üzerinde) Pencgâh-ı Zâid Müsteâr Arabân (birinci nevî) Hicâz Sabâ-Bûselik	Bûselik-Aşîrân Nikrîz Gerdâniye (hüseynî-aşîrân üzerinde) Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ) Neveser (nevâ üzerinde)	Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ) Hüseynî-Aşîrân Segâh-Mâye (ırâk üzerinde) Ferâhnâk Râhatü'l-ervâh veya Hicâz(-ı) Irâk Irâk Bestenigâr Nevâ (birinci nevî) Tâhir-Bûselik Hüseynî Bûselik	Bûselik-Aşîrân

6. AHMED AVNİ KONUK'UN DİLKEŞÎDE MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Dilkeşîde Makâmı

Dilkeşîde, Ahmed Avni Konuk'un terkîbidir. Arel tanımında, Hüseynî ve Ferâhfezâ'dan mürekkep olduğunu yazarken[518], Karadeniz ise Hüseynî ve Sultânî Yegâh makamlarının birleşmesi ile meydana geldiğini yazmaktadır.[519]

B. Dilkeşîde Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

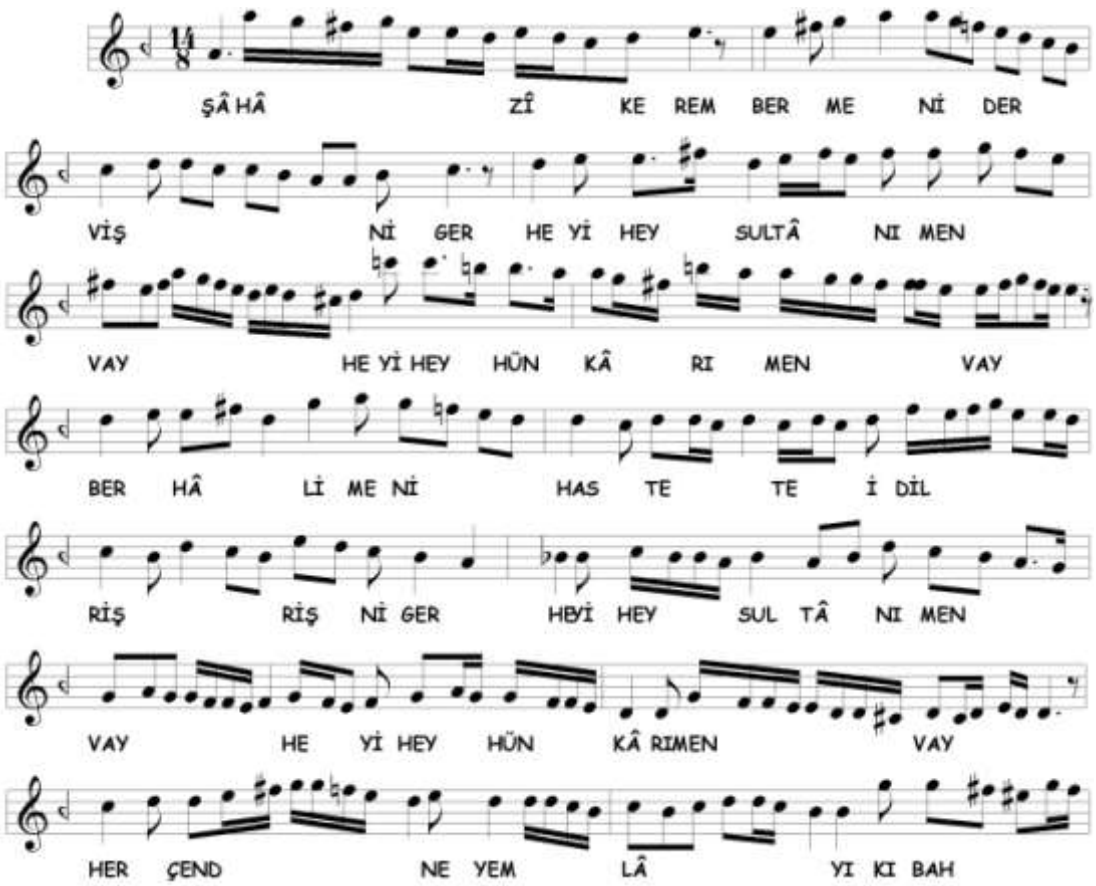

[518] Arel, a.g.e. , s. 126
[519] Karadeniz, a.g.e. , s. 116

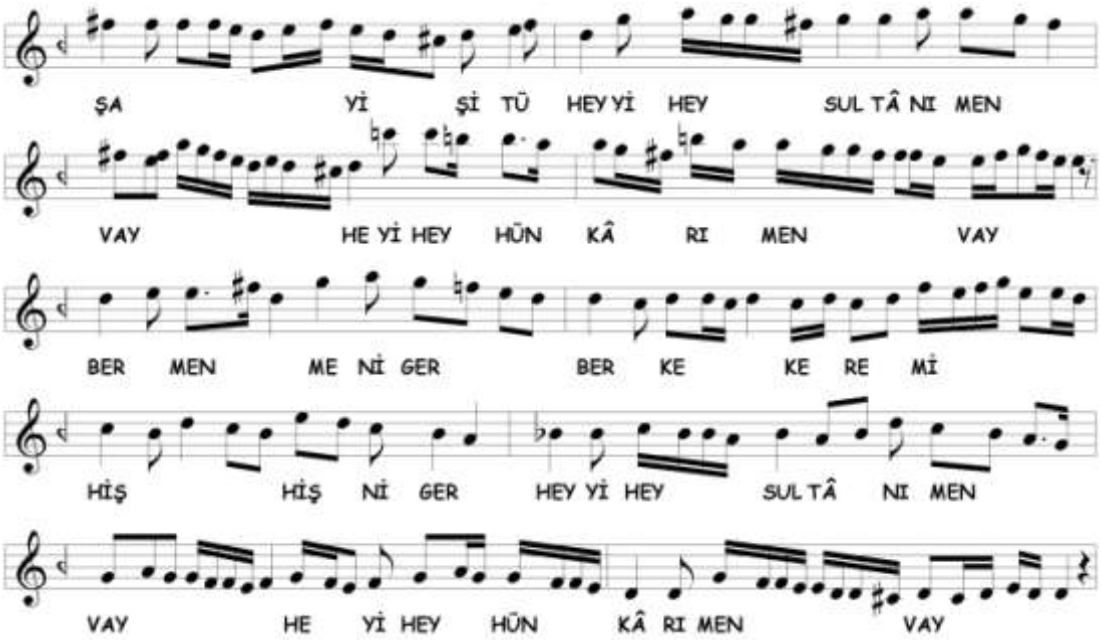

Selâma, dügâh-muhayyer atlaması ile Hüseynî makâmıyla başlanmıştır. Hüseynî seyirde nevâ'da Rast'lı ve evc'de kalışlar yapılmıştır. Karâr verdikten sonra kürdî[520] perdesi alınarak yegâh'a Bûselik beşlisi ile inilmiş ve **Dilkeşîde** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda verilmiştir.

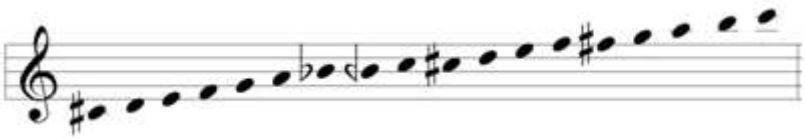

1B

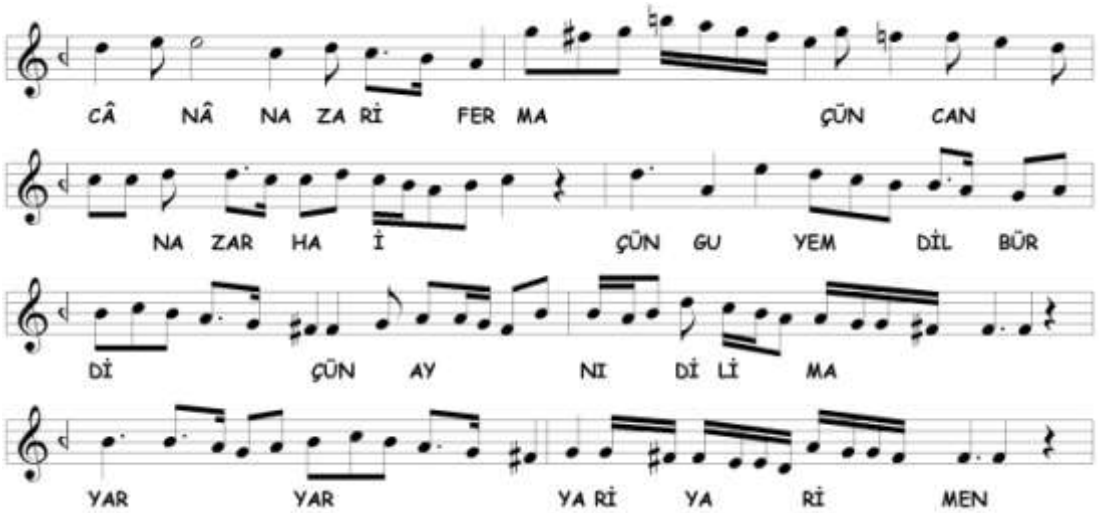

[520] Notada dik kürdî perdesi olarak yazılmıştır. Biz notayı yazarken kürdî perdesini kullandık.

Dilkeşhâverân makâmına kesin geçki yapılmıştır. Hüseynî gösterildikten sonra Irâk makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1C

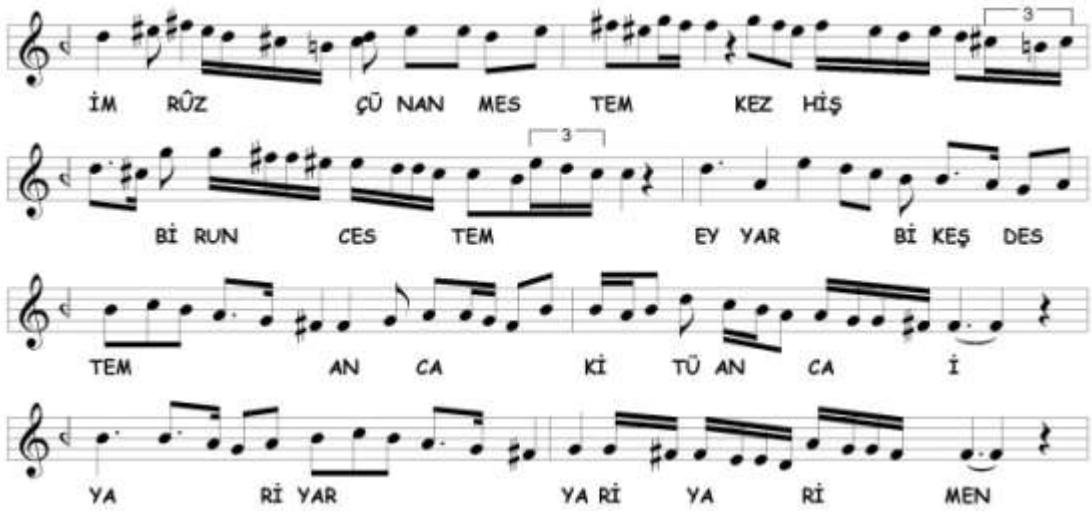

Evc makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nim hicâz üzerinde Hicâz beşlisinde dolaşılarak evc ve nim hicâz perdelerinde kalınmış tekrar Irâk makâmı ile karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

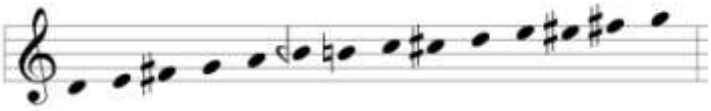

1D

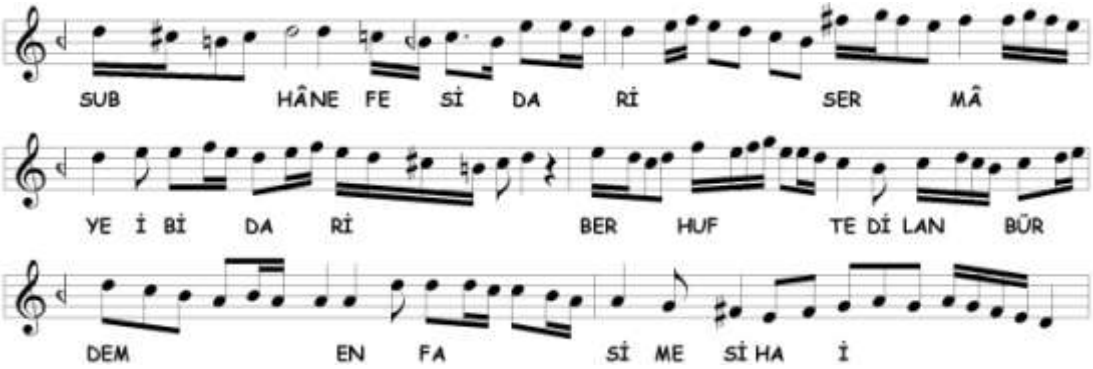

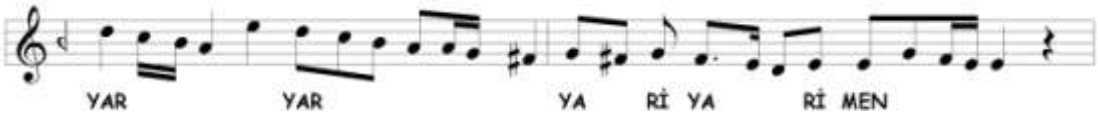

Nühüft makâmına kesin geçki yapılmıştır. Nevâ'da Rast seslerinde dolaşıldıktan sonra dügâh'a oradan Rast beşlisi ile yegâh'a inilmiştir. En sonunda ırâk'ta kısa bir kalış yapıldıktan sonra hüseynî-aşîrân perdesinde cümle bitirilmiştir. 1C bölümünden farklı olarak acem yedeni seyirde yoktur.

1E

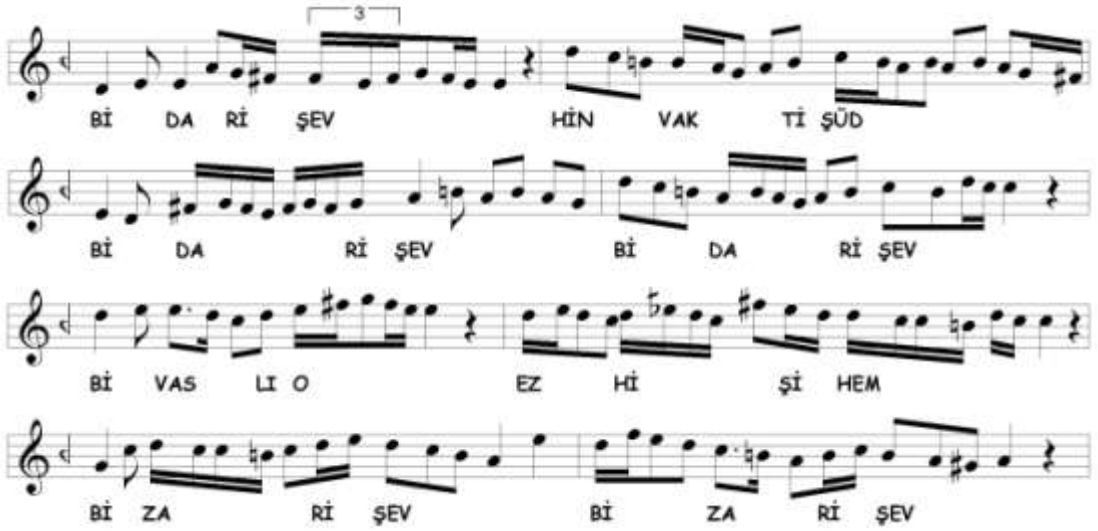

Aşîrân makâmıyla başlayan bölümde sonra **Bûselik** makâmına geçilmiştir. Hüseynî tutulduktan sonra çargâh üzerinde Nikrîz'li kalınmış ve Bûselik sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

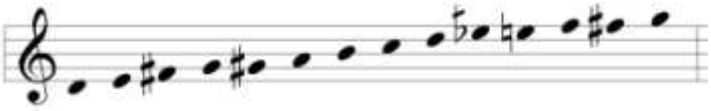

1F

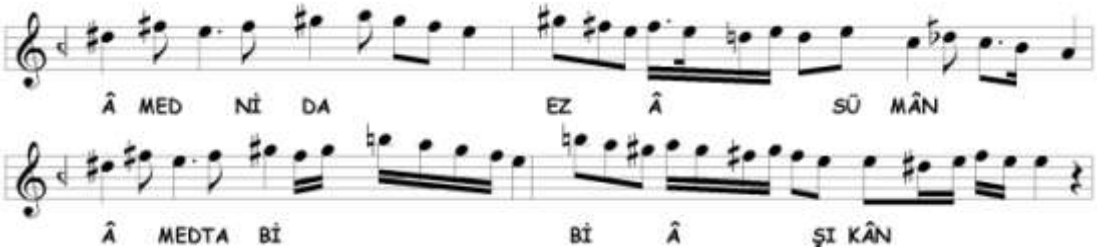

Eski Sipihr makâmına geçki yapılmıştır. Karâra varmaksızın Hisâr makâmında dolaşıldıktan sonra[521] Sabâ makâmı ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1G

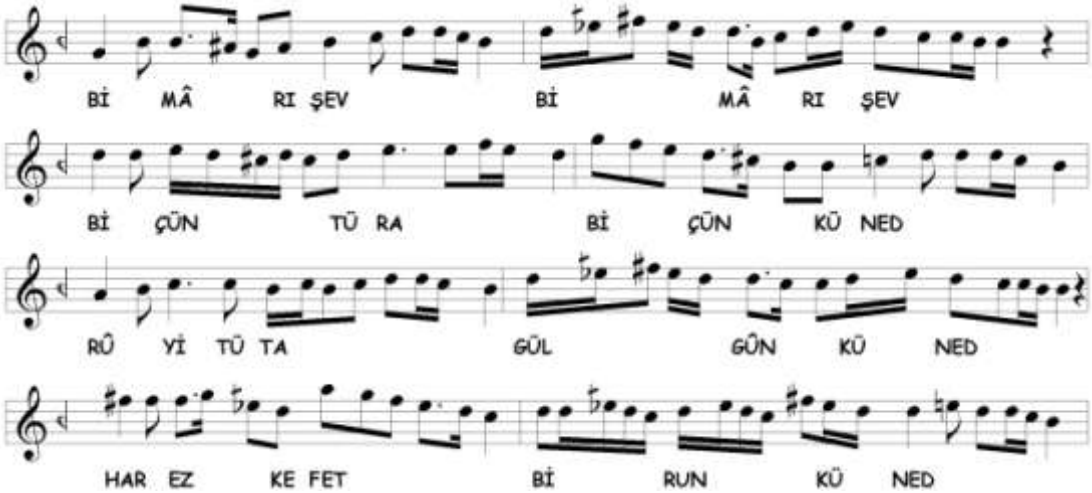

Hüzzâm makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde **Müsteâr** ve **Segâh** makâmlarına geçici geçki vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

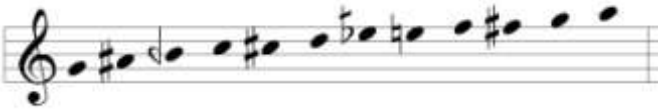

1H

[521] Kaynak notada dik acem perdesi yoktur. Acem perdesi kullanılmıştır.

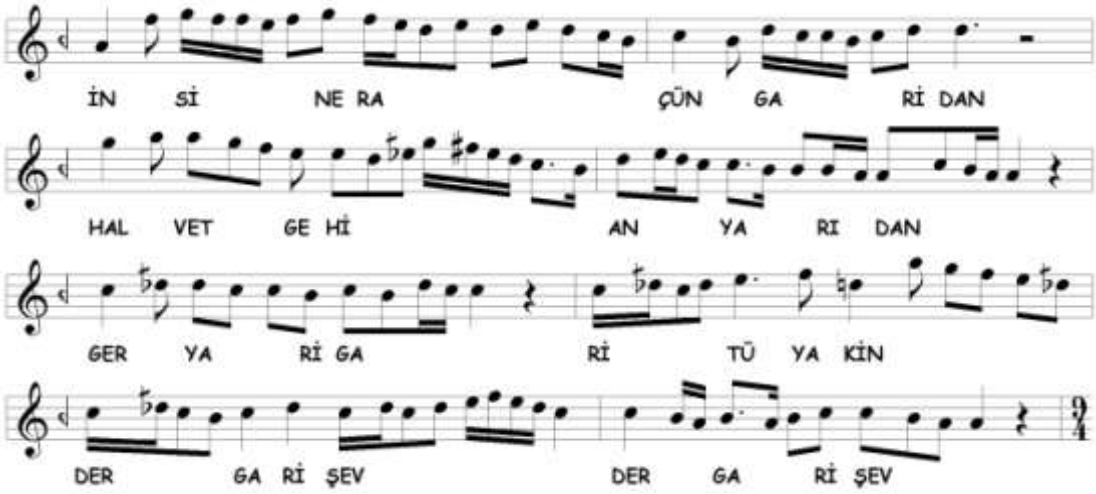

Birinci nevî **Bayâtî** makâmıyla başlayan son bölüm **Sabâ** makâmıyla sonlandırılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

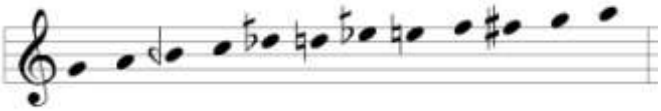

İkinci Selâm

2A

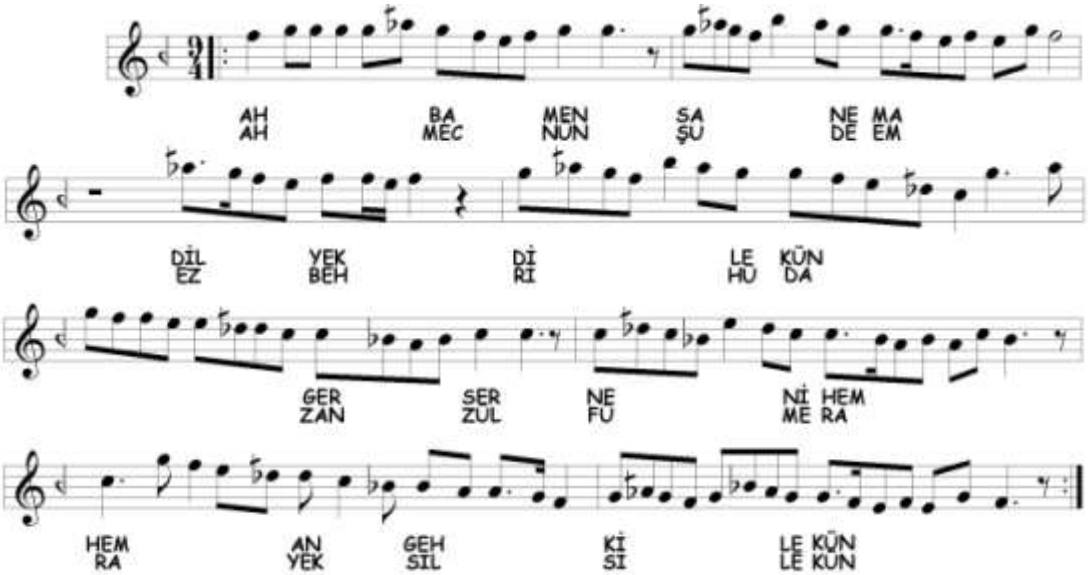

İkinci selâma ikinci nevî **Şevkefzâ** makâmı ile başlanmıştır. Çargâh üzerinde Zengüle dizisinde dolaşıldıktan sonra kürdî ve zengüle perdesi ile karâra gidilmiştir.

Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

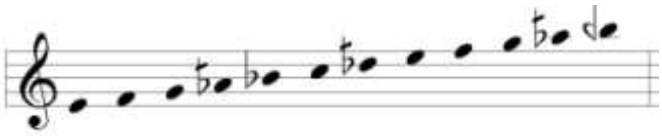

2B

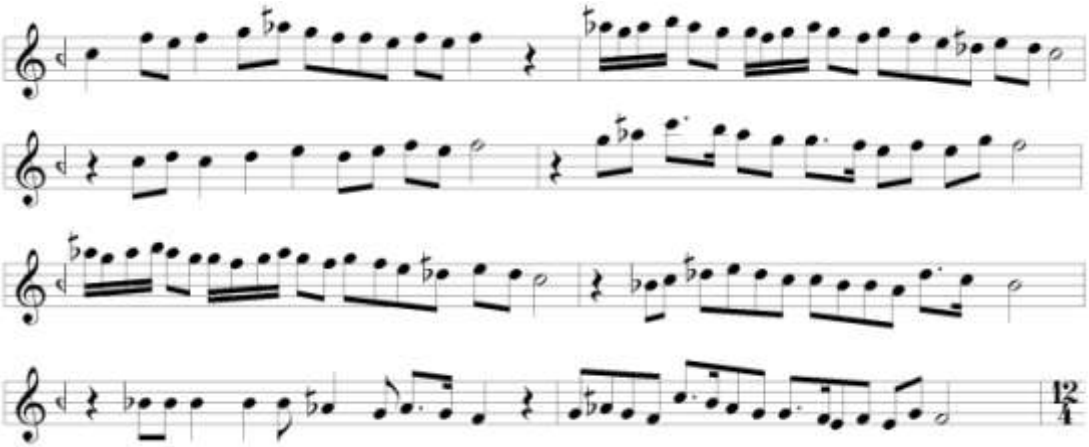

Terennüm bölümünde ikinci nevî **Şevkefzâ** makâmına devam edilmektedir. Kullanılan perdeler 2A bölümü ile aynıdır.

Üçüncü Selâm

3A

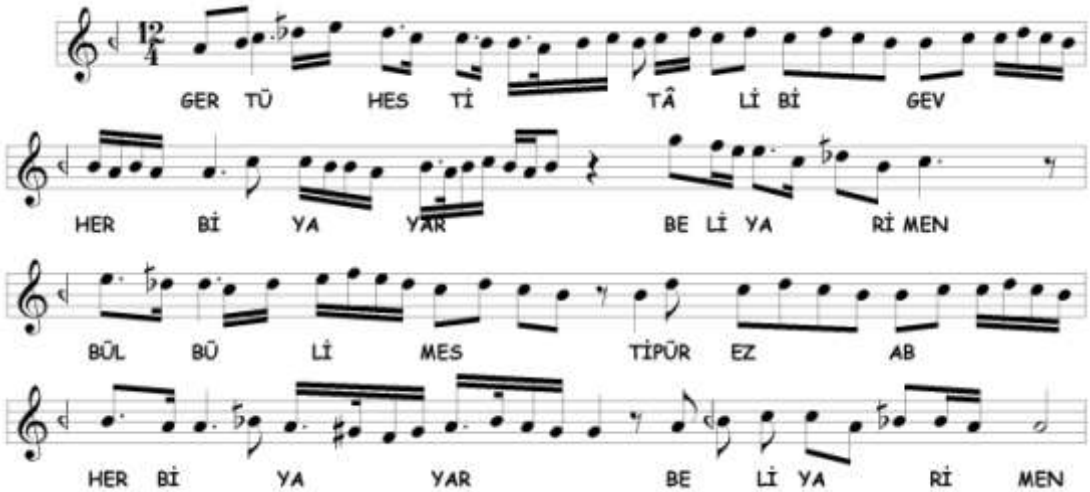

Üçüncü selâma ikinci nevî **Dügâh** makâmı ile başlanmıştır. Sabâ makâmında dolaşıldıktan sonra dik kürdî ve nim zengüle perdeleri kullanılarak karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

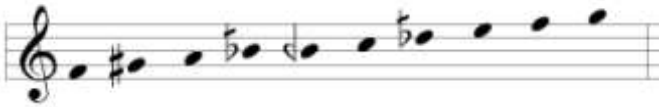

3B

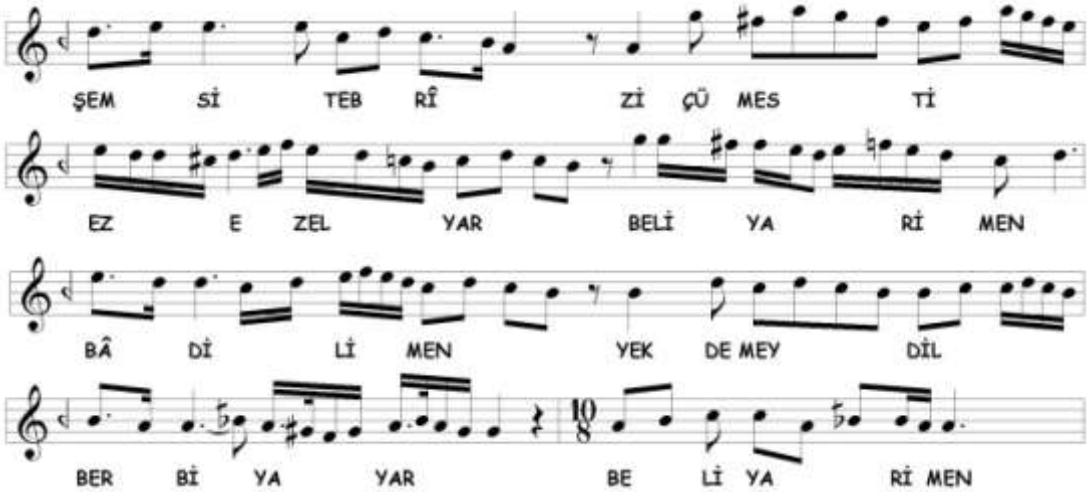

Beşinci nevî **Dügâh** makâmına geçilmiştir. Nevâ üzerinde Bûselik ve Rast seslerinde dolaşıldıktan sonra Uşşâk sesleri ile dügâh'a inilmiş, dik kürdî ve nim zengüle perdeleri kullanılarak karâra gidilmiştir.[522] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

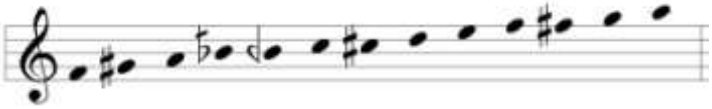

3C

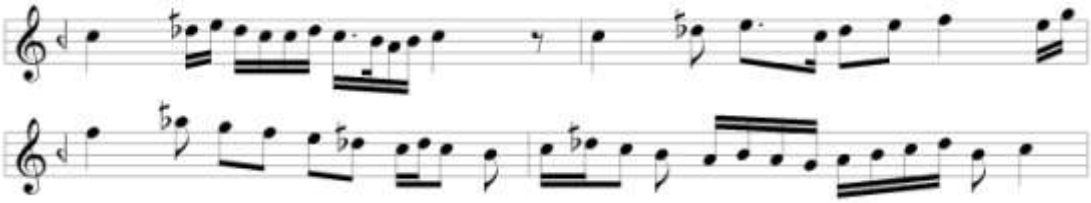

[522] Dügâh makâmı hakkında daha geniş bilgi için Dügâh âyîni bölümüne bakınız.

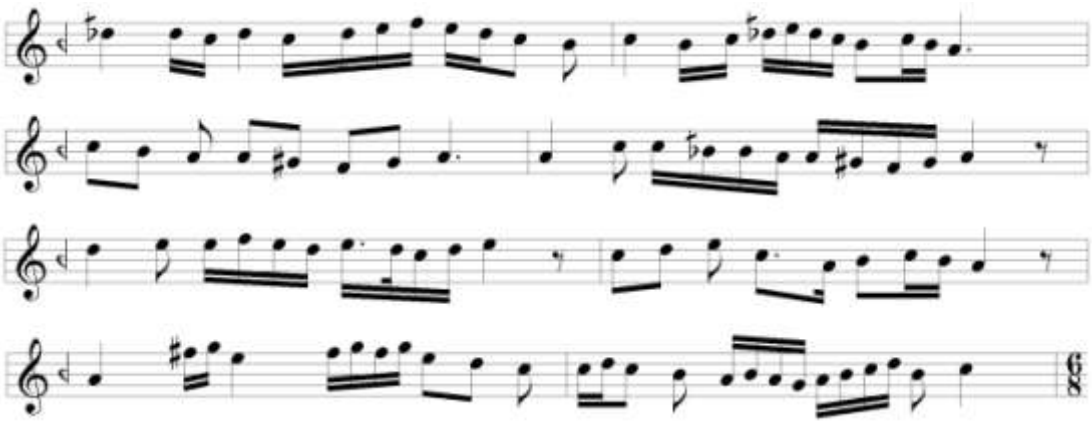

Terennüm bölümünde birinci ve ikinci nevî **Dügâh** makâmı ile devam edilmektedir. Daha sonra **Hüseynî** makâmına geçki yapılmış ve çargâh'da kalınarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

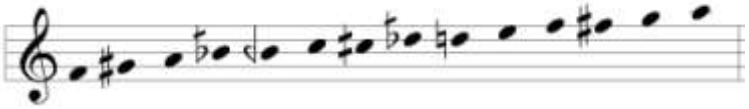

3D

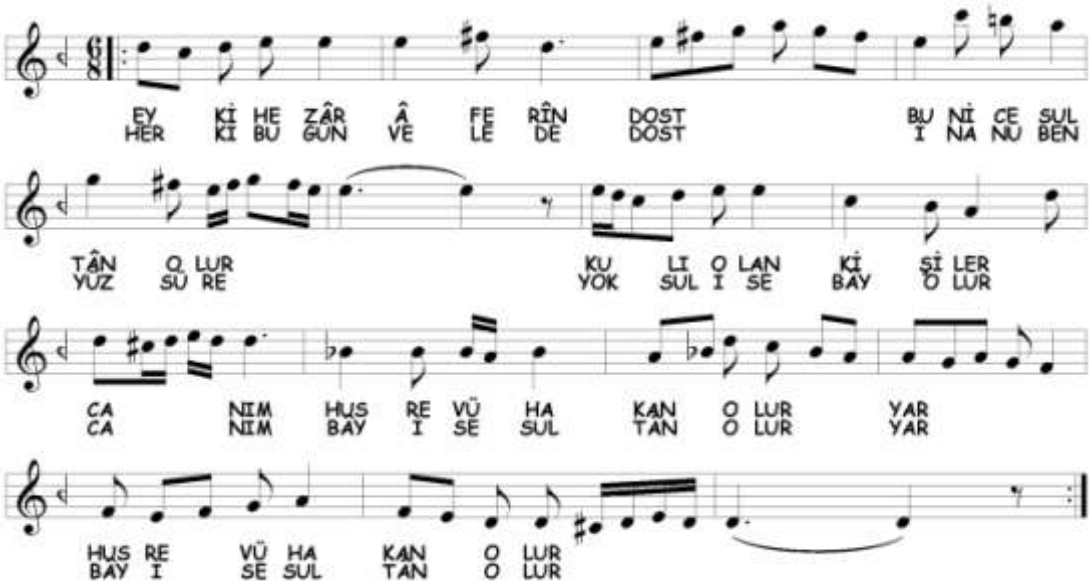

Dilkeşîde makâmına geçilmiştir. Hüseynî makamında dolaşıldıktan sonra kürdî perdesi alınarak yegâh'a Bûselik'li inilmiştir. Kullanılan perdeler 1A bölümü ile aynıdır.

3E

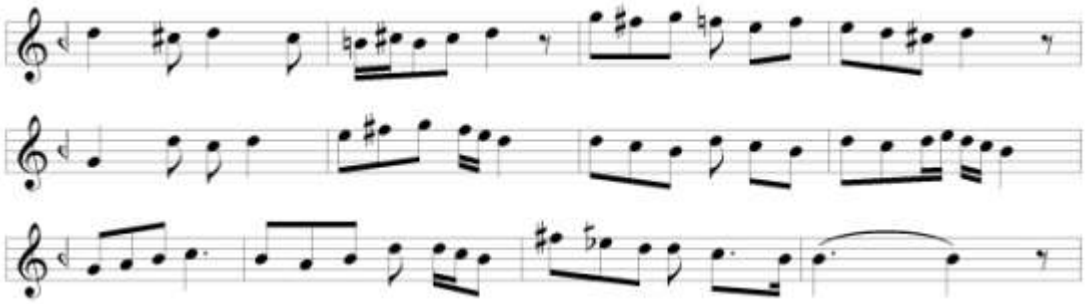

Nevâ üzerinde Bûselik ve Rast seslerinde dolaşılarak başlanan bölümde **Segâh** ve **Hüzzâm** makâmları gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

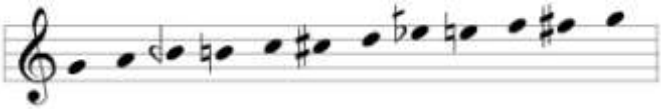

3F

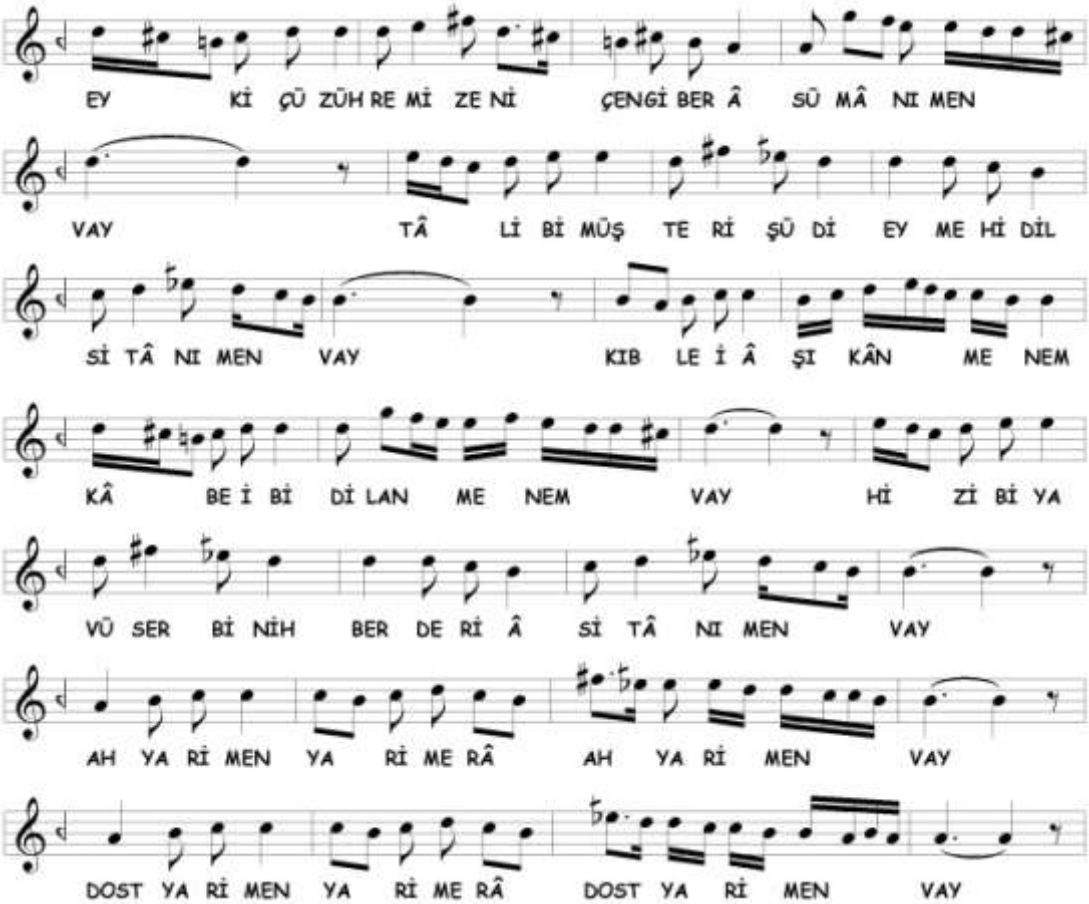

Hüzzâm makâmına devam edilmektedir. Makâm sesleri dışında **Nişâburek** geçici geçkisi yapılmış, en sonunda **Karcığar** üslûbuyla cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

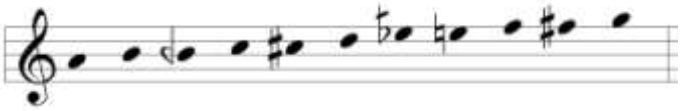

3G

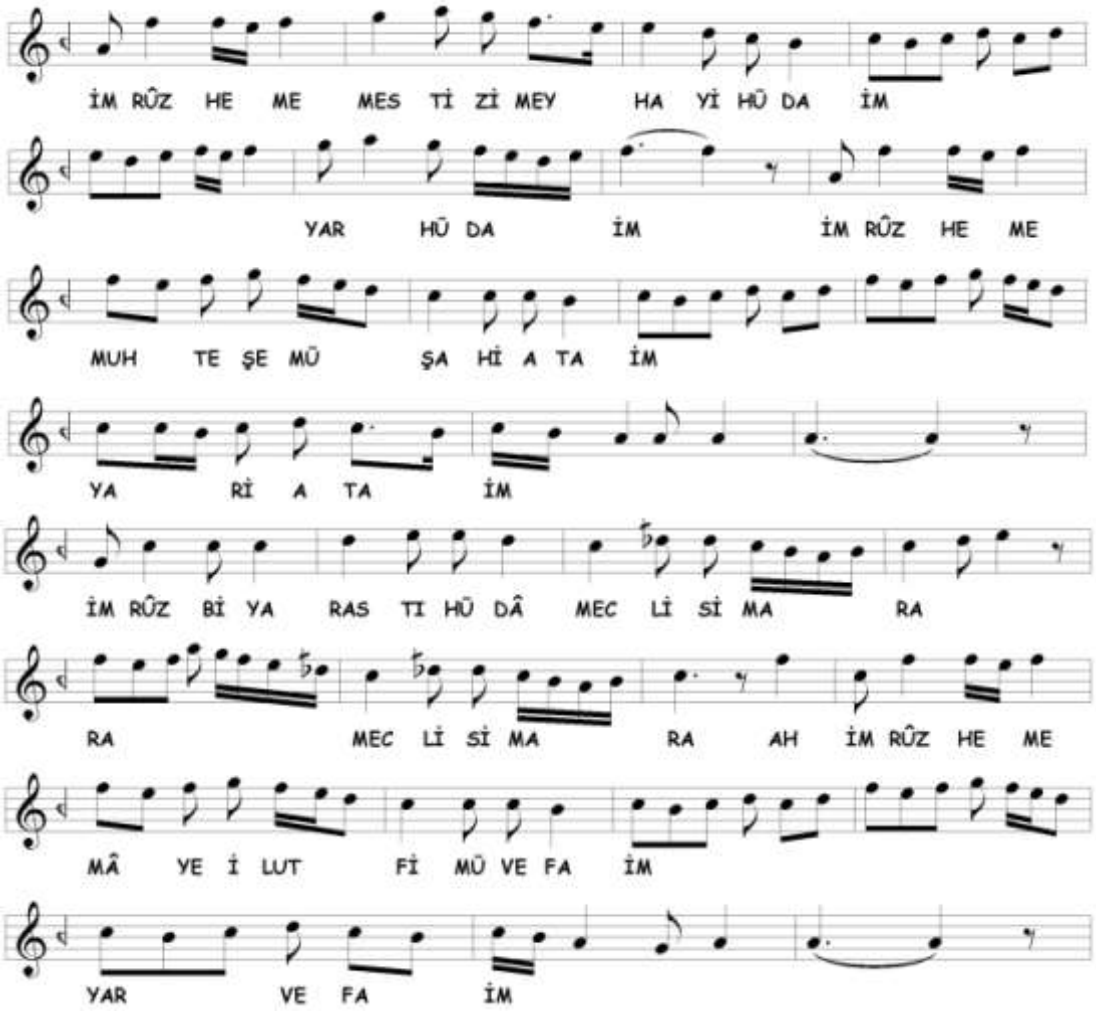

Acem makâmına kesin geçki yapılmıştır. Seyirde ikinci nevî **Çargâh** makâmına geçici geçki vardır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

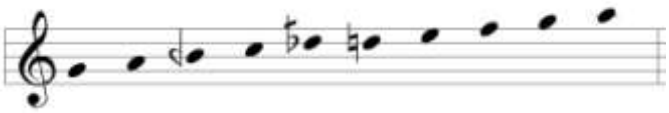

3H

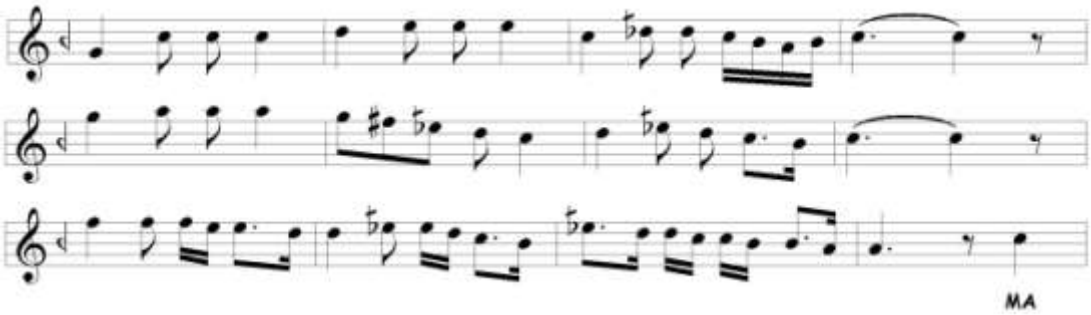

Terennüme ikinci nevî **Çargâh** sesleri ile devam edilmiş ve birinci nevî **Bayâtî** makâmıyla cümle bitirilmiştir. En sonunda çargâh tutularak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

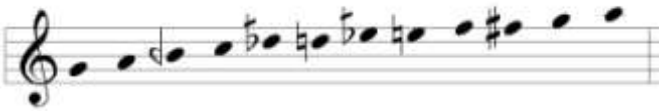

3I

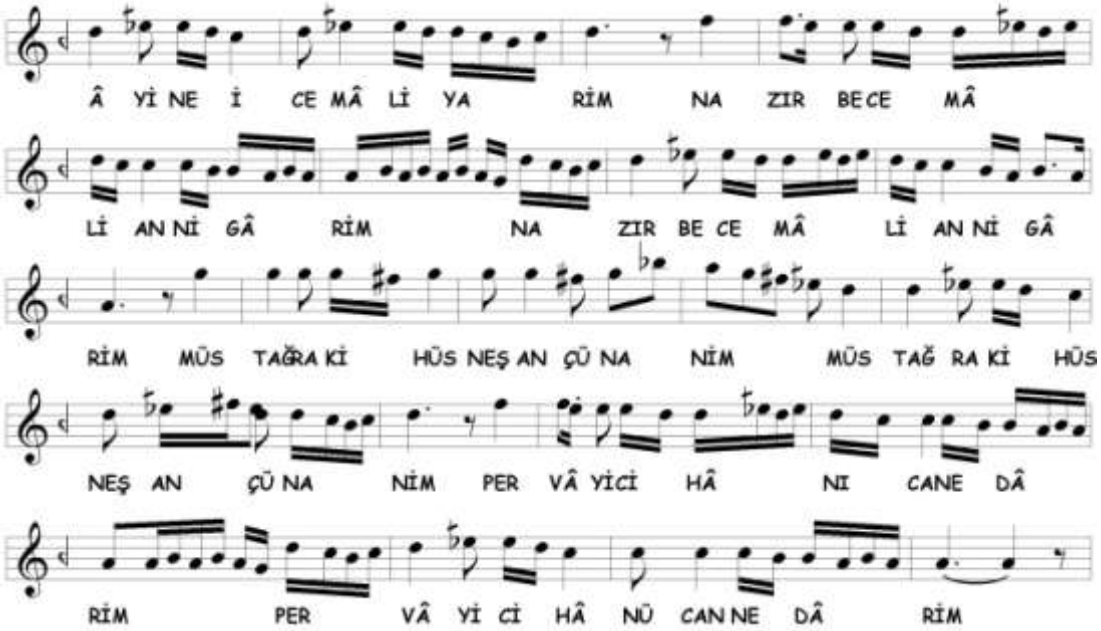

Karcığar makâmına kesin geçki yapılmıştır. Karcığar dizisi seslerinde dolaşıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

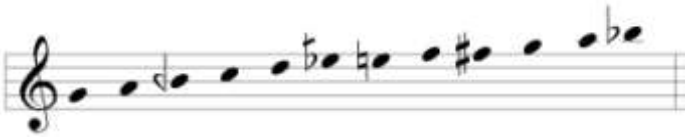

3İ

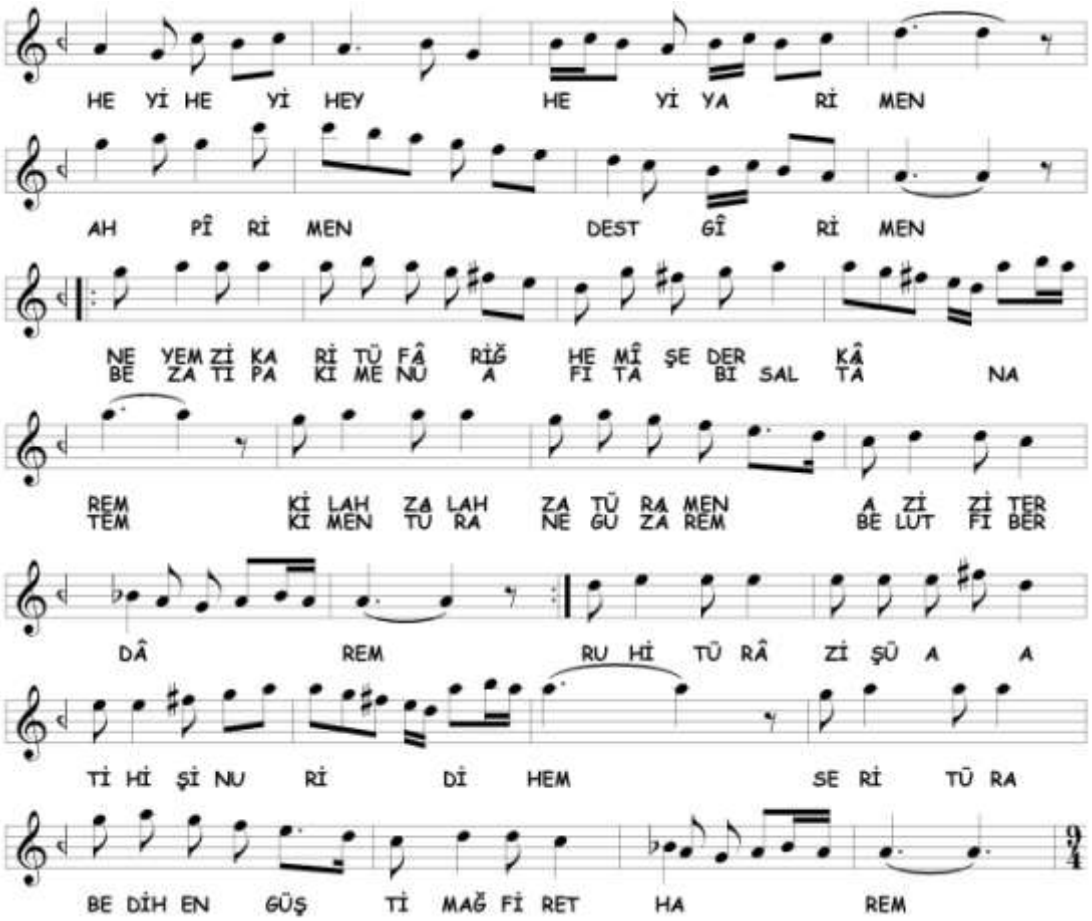

Üçüncü selâm birinci nevî **Muhayyer-Kürdî** makâmı ile sonlandırılmıştır.[523] Muhayyer'de Uşşâk'lı kalışlar yapılarak nevâ üzerinde Rast seslerinde dolaşılmış ve Kürdî dizisiyle karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

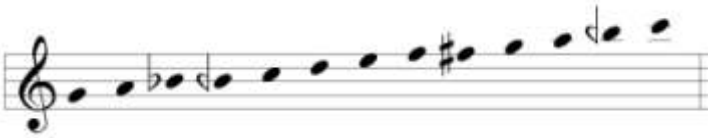

[523] Seyirde Muhayyer makâmından ziyade Tâhir makâmı kullanılmıştır. Tâhir-Kürdî adında bir makâm olmadığı için Muhayyer-Kürdî olarak yazdık.

Dördüncü Selâm

4A

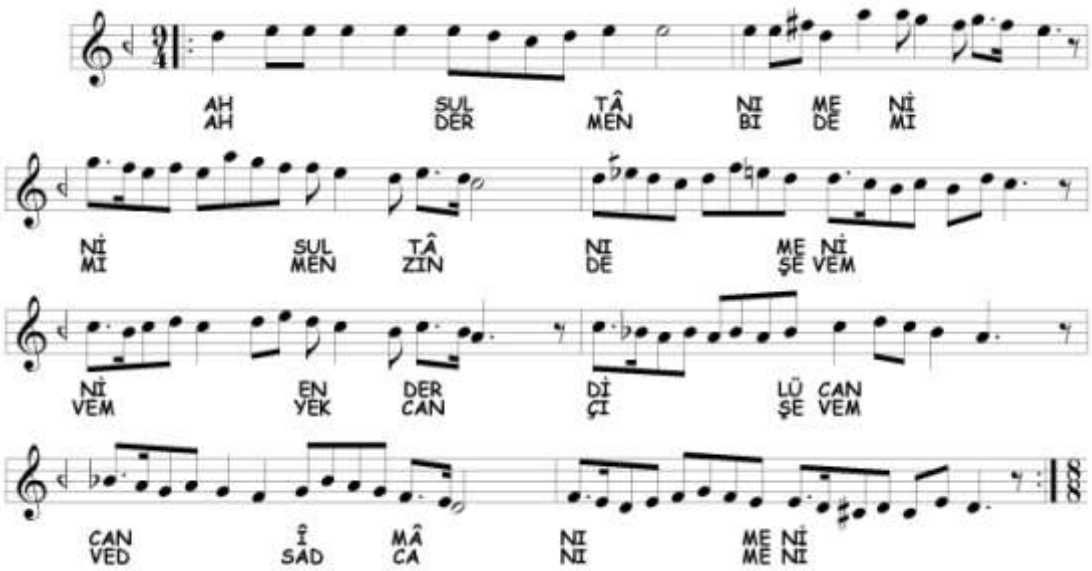

Son selâmda **Dilkeşîde** makâmı işlenmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

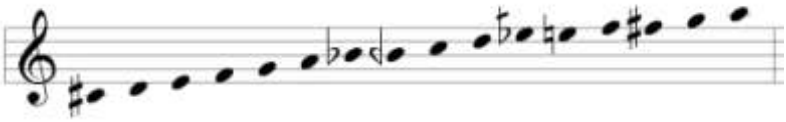

C. Dilkeşîde Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 22 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Aşîrân
3. Bayâtî (birinci nevî)
4. Bûselik
5. Çargâh (ikinci nevî)
6. Dilkeşhâverân
7. Dilkeşîde
8. Dügâh (birinci nevî)
9. Dügâh (ikinci nevî)
10. Dügâh (beşinci nevî)
11. Eski Sipihr
12. Evc
13. Hüseynî
14. Hüzzâm
15. Karcığar
16. Muhayyer-Kürdî (birinci nevî)
17. Müsteâr
18. Nişâburek
19. Nühüft
20. Sabâ
21. Segâh
22. Şevkefzâ (ikinci nevî)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Dilkeşîde Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Dilkeşîde Dilkeşhâverân Evc Nühüft Aşîrân Bûselik Eski Sipihr Hüzzâm Müsteâr Segâh Bayâtî (birinci nevî) Sabâ	Şevkefzâ (ikinci nevî)	Dügâh (birinci, ikinci ve beşinci nevî) Hüseynî Dilkeşîde Segâh Hüzzâm Nişâburek Karcığar Acem Çargâh (ikinci nevî) Bayâtî (birinci nevî) Muhayyer-Kürdî (birinci nevî)	Dilkeşîde

7. ZEKÂÎZÂDE HÂFIZ AHMED IRSOY'UN MÜSTEÂR MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Müsteâr Makâmı

Hızır bin Abdullâh, Kırşehirli, Seydî ve Tirevî, Müsteâr hakkında Büzürg evinden Uzzal göstererek inip Segâh karâr verdiğini yazmaktadır.[524] Hızır bin Abdullâh ve Seydî karâr yerini segâh olarak belirtirken, Tirevî nerm segâh (ırâk) olarak belirtmiştir. Artin, Müsteâr ve Müsteâr-ı Rûmî tanımlarını vermiştir. Fakat her ikisinin de bugünkü Müsteâr ile ilgisi yoktur. Verdiği Müsteâr seyirde tek benzer yan, segâh'da Segâh'lı kalışlardır. Artin, bugünkü Müsteâr seyrine benzer bir seyri Karcığar adı altında vermiştir.[525] Bugünkü anlayışa yakın tarifi Hızır Ağa'da buluyoruz. Hızır Ağa, segâh'dan nevâ'ya kadar nim hicâz perdesini alarak çıkıp indiğini, evc'e kadar genişlediğini ve nim kürdî perdesiyle segâh'da karâr verdiğini yazmıştır.[526] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinde de aynı tanım verilmiş, tanımda hüseynî perdesi kullanılmıştır. Ayrıca Müsteâr'ın kendisine hüsn-i letâfet vermesi için acem, evc ve şehnâz perdelerine çıkabileceği de belirtilmiştir.[527] Nâsır Dede, makâmın Hicâz yapmaya başlayıp segâh perdesinde karâr verdiğini, bestelenmiş eserlerde segâh perdesinin yanında kürdî perdesinin de katıldığını ve bunun gerçekten kulağa hoş geldiğini yazmaktadır.[528] Hâşim Bey, kürdî, segâh, hicâz, nevâ, hüseynî, acem ve gerdâniye perdelerini vererek kürdî ile dügâh'sız karâra gittiğini yazmıştır.[529] Kâzım Uz, Hızır Ağa'ya benzer bir tarif vermiştir.[530] Tanbûrî Cemil Bey, Segâh makâmının karâr ve seyrinde olduğunu, fark olarak ise nim hicâz perdesinin ziyâde kullanıldığını yazmaktadır.[531] Arel, Segâh makamında birinci ikinci üçüncü dereceleri arasındaki T-S aralıklarının getirilmesi suretiyle bir geçki yapılmasından hâsıl olduğunu yazmıştır. Seyir, çıkıcıdır.[532] Ezgi, diğer nazariyatçılardan farklı olarak Müsteâr dörtlüsü diye bir dörtlüden bahsetmiştir.

---

[524] Çelik, a.g.e. , s. 71, Uslu, a.g.e. , s. 73, Arısoy, a.g.e. , s. 50
[525] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 41, 43, 39
[526] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 131
[527] Daloğlu, a.g.e. , s. 16
[528] Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 47. Nâsır Dede'nin Hicâz ile seyre başladığını yazması bizi şaşırtmamalıdır. Hicâz'ın içinde bulunan nim hicâz ve dik kürdî perdeleri Müsteâr seyrinde de aynı yerden çıkar. Hicâz'daki si bemol, Müsteâr'da la diyez olur.
[529] Tırışkan, a.g.e. , s. 33
[530] Oransay, a.g.e. , s. 45
[531] Cevher, a.g.e. , s. 60
[532] Arel, a.g.e. , s. 262

Aralıklar hesaplanınca T-S-K aralıkları çıkar. Ezgi'ye göre makâm, ara sıra bir Müsteâr dörtlüsü yapılması şartı ile Segâh makâmının icrasından ibarettir.[533]

B. Müsteâr Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

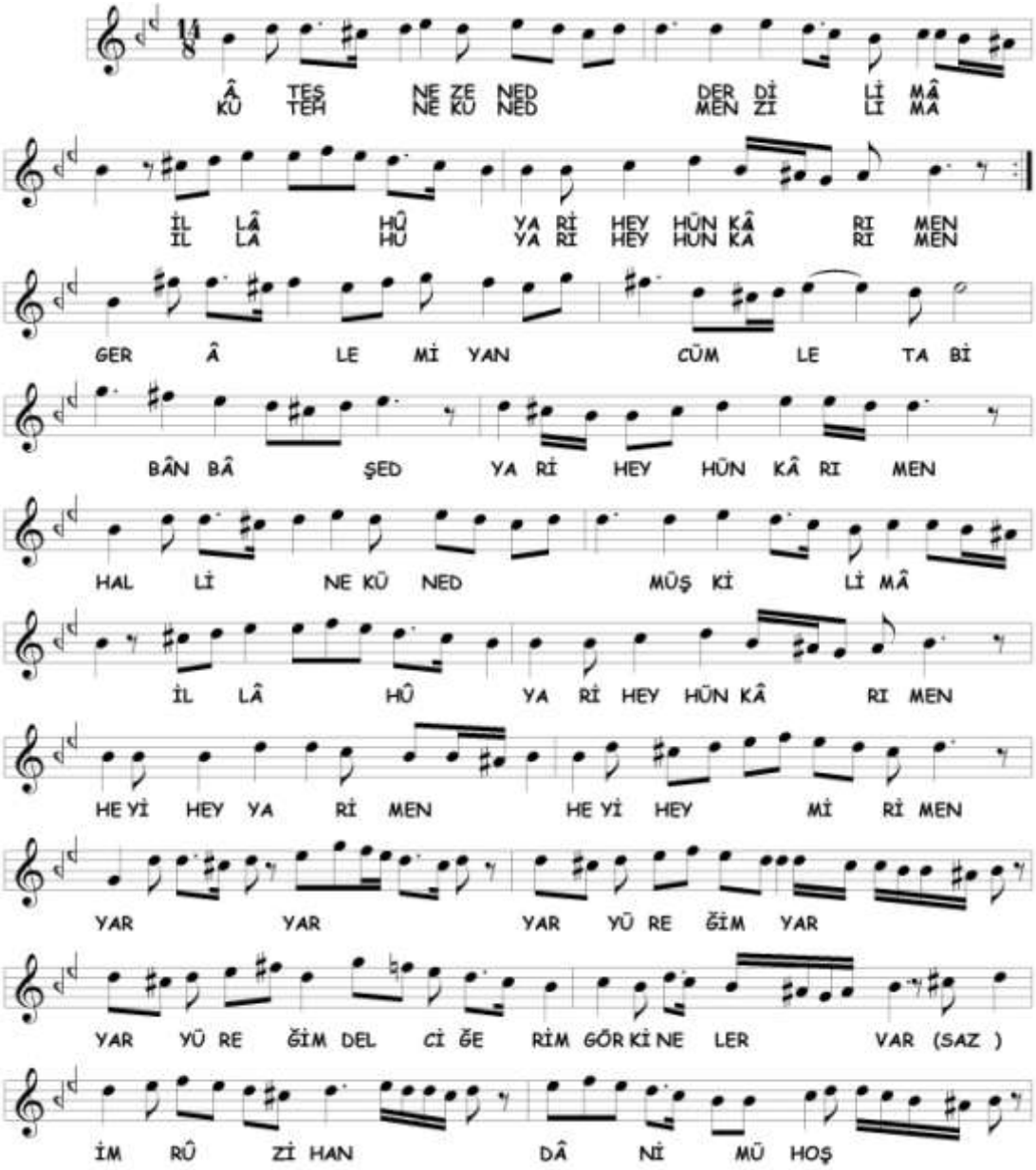

[533] Ezgi, a.g.e. , s. 185

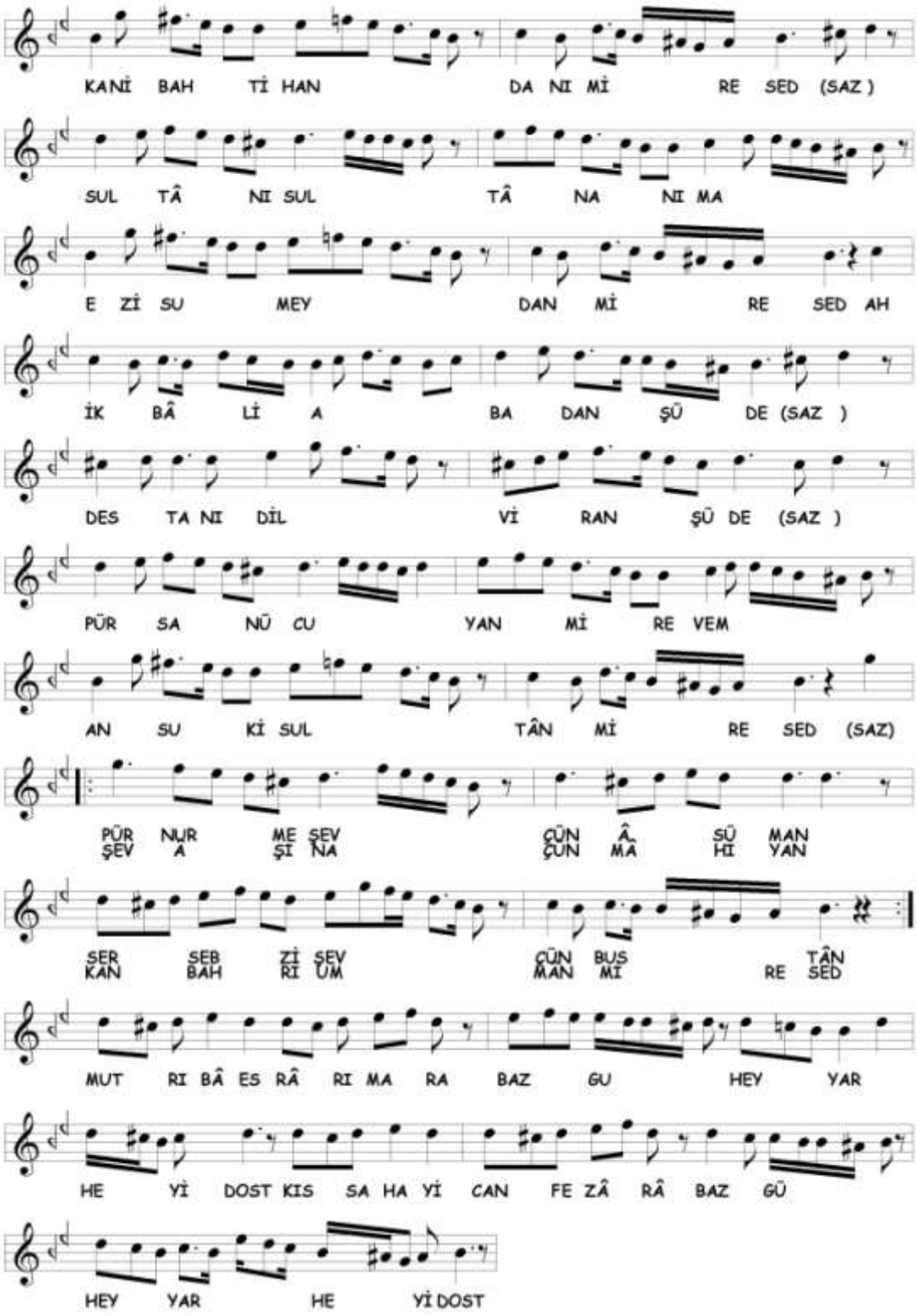

Birinci selâmda **Müsteâr** makâmında dolaşılmıştır. Seyirde evc'de Irâk'lı,

nevâ'da Bûselik'li ve Rast'lı[534], yerinde Segâh'lı kalış yapılmıştır. En sonunda da Segâh'lı karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

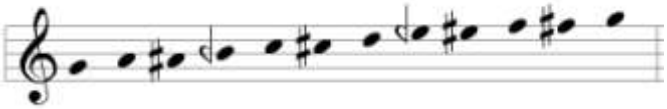

İkinci Selâm

2A

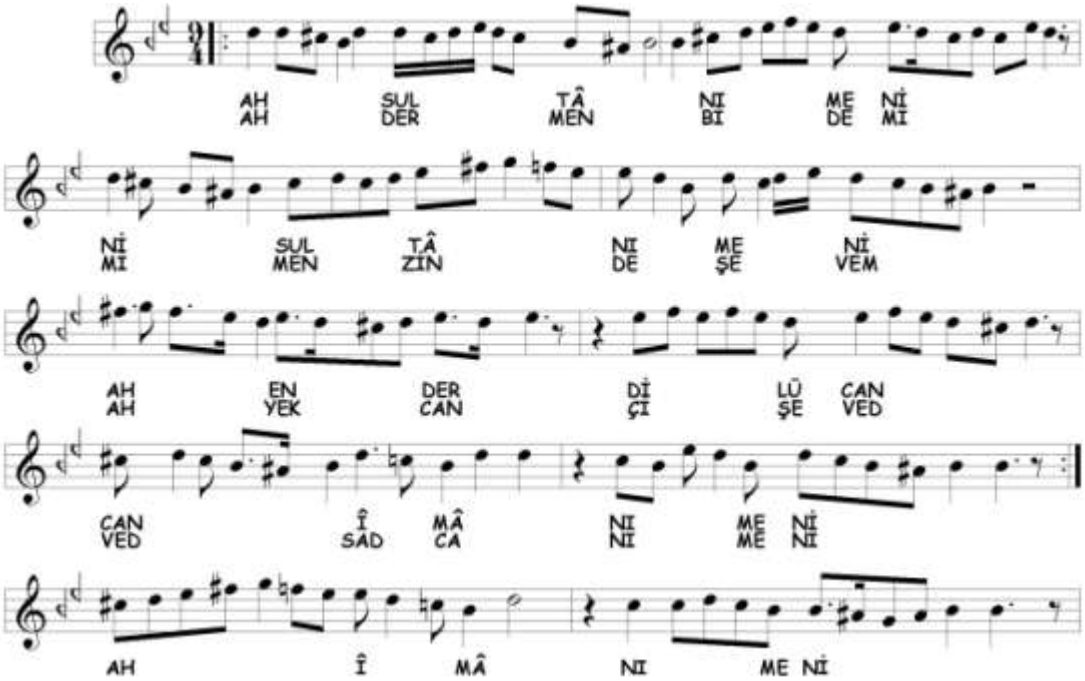

İkinci selâmda **Müsteâr** makâmına devam edilmektedir. 1A bölümünden farklı olarak acem yedeni seyirde kullanılmamıştır.

2B

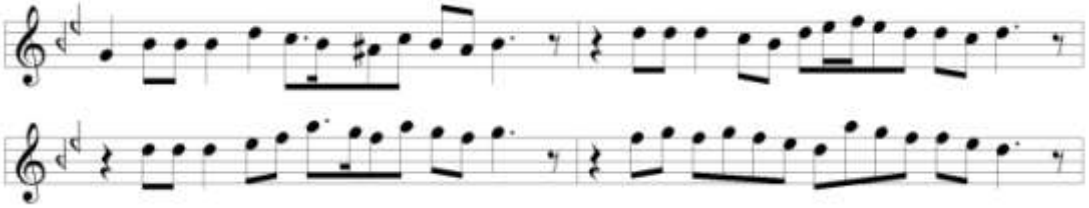

[534] Bizim düşüncemize göre hüseynî perdesinin kullanılması daha uygundur.

Terennüm bölümünde **Segâh** makâmına geçilmiştir. Seyirde, Segâh beşlisinde dolaşılmış muhayyer perdesine kadar genişleme yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

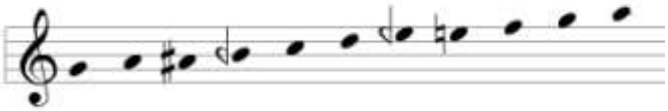

Üçüncü Selâm

3A

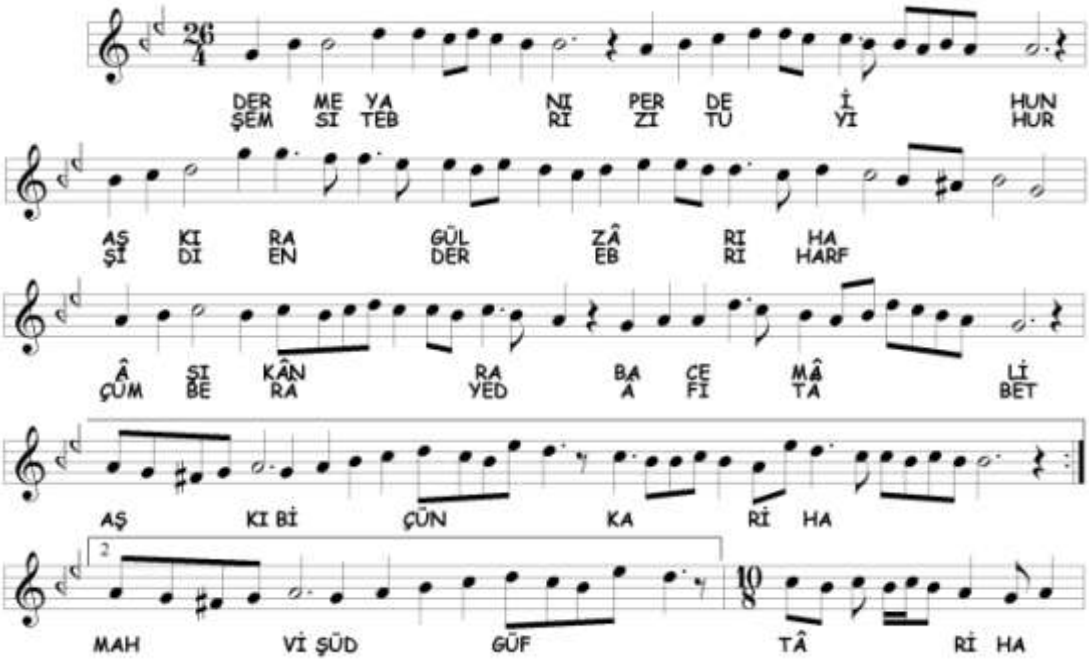

Üçüncü selâma **Uşşâk-Mâye** (Dügâh-Mâye, Mâye-Uşşâk) makâmı ile girilmiştir. Yerinde Uşşâk, Segâh ve Rast'lı kalışlar yapıldıktan sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

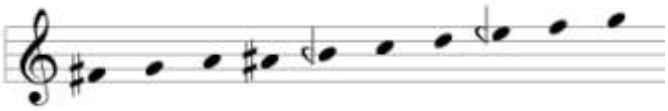

3B

Buradaki terennüm bölümü bazı küçük farklılıklarla Bayâtî âyîninin 3B bölümü ile aynıdır. **Acem** makâmında gezilmektedir. Acem perdesinde kalışlar yapılmış, sünbüle perdesiyle gerdâniye'ye, şehnâz perdesiyle acem ve nevâ'ya inilmiştir. Karâr perdesi gösterilip Bayâtî âyîninden farklı olarak nevâ'da kalınmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3C

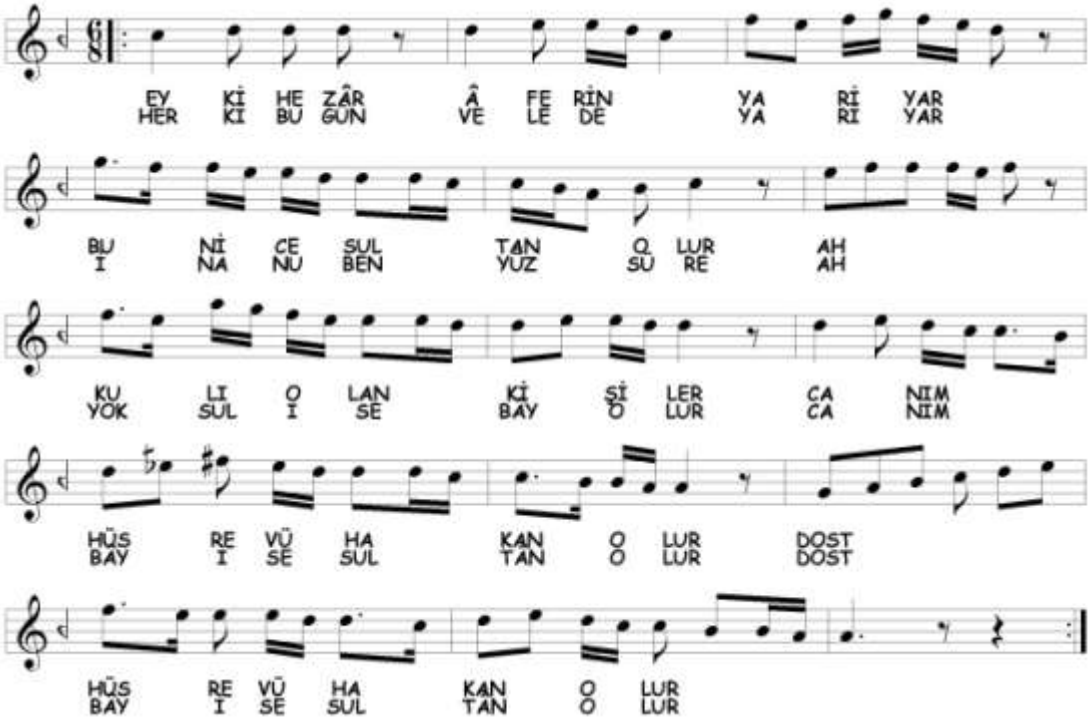

Birinci nevî **Bayâtî** makâmına geçki yapılmıştır. İkinci nevî Bayâtî seyrinde dolaşılarak arada Karcığar dizisi gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

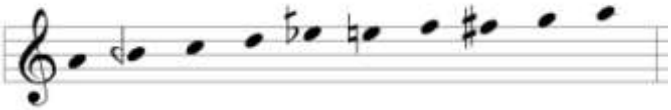

3D

Buradaki terennüm bölümü Uşşâk âyîninin 3F bölümü ile aynıdır. İkinci nevî **Bayâtî** makâmında dolaşılarak karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

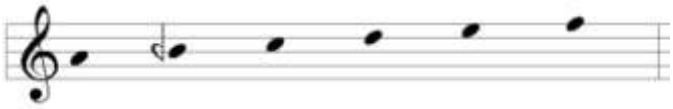

3E

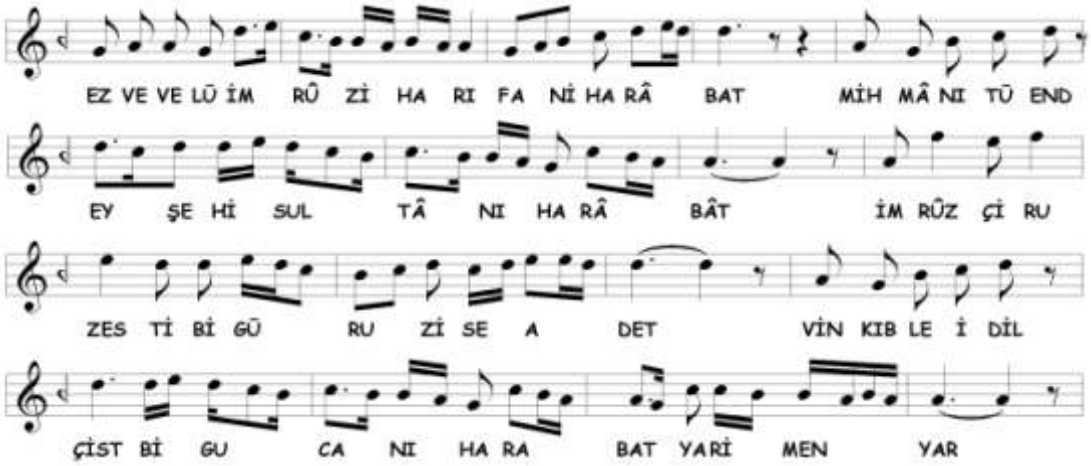

Uşşâk makâmıyla devam edilmektedir. Seyirde dügâh civarından başlanarak Uşşâk dizisinde gezilmiş bir ara acem'de kalış yapılmıştır. 3D bölümünden farklı olarak seyre rast perdesi eklenmiştir.

3F

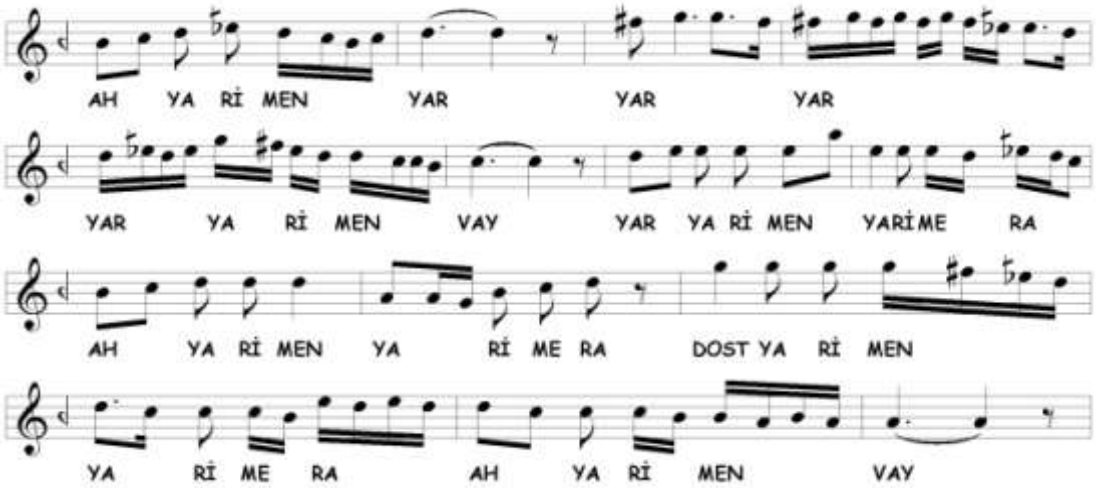

Karcığar makâmına geçki yapılmıştır. Karcığar dizisinde gezinildikten sonra karâra varılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

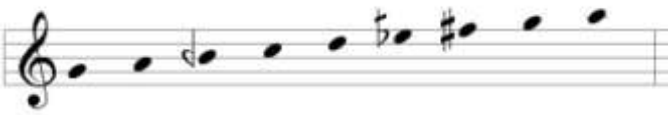

3G

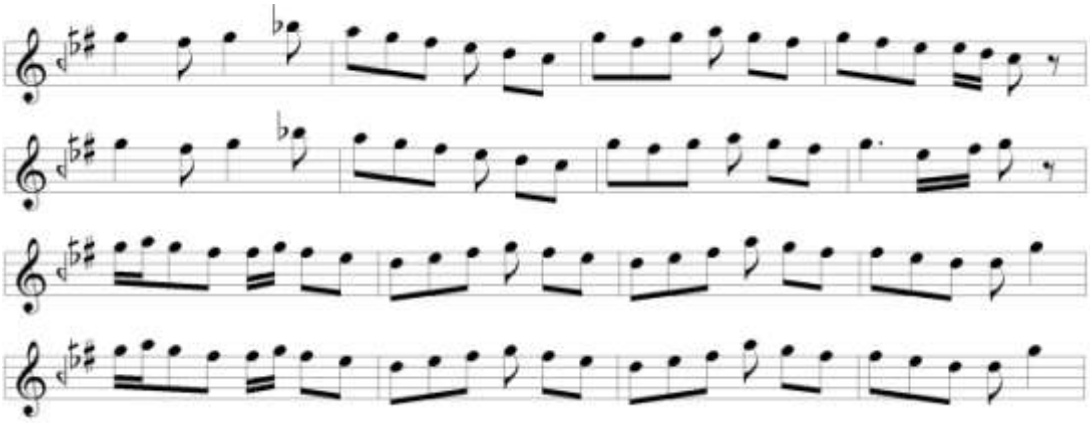

Terennüm bölümünde birinci nevî **Arabân** makâmına geçilmiştir. Seyirde nevâ üzerinde Hümâyûn dizisinde gezinilmiş ve çargâh'a Nikrîz'li inişler yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3H

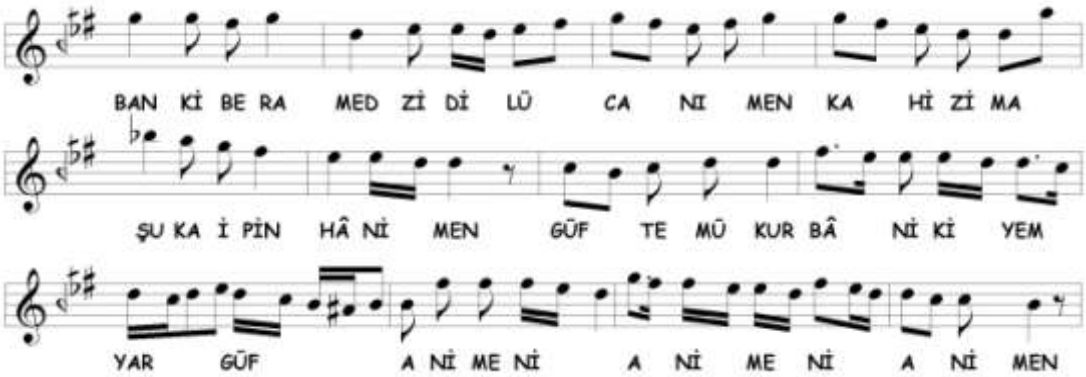

Hüzzâm makâmına geçki yapılmıştır. Seyirde Hüzzâm beşlisinde dolaşılmış, sünbüle perdesine kadar seyir genişletilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

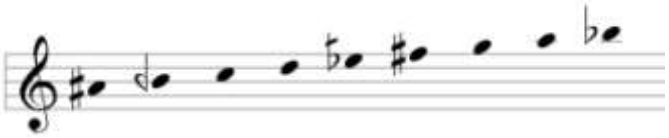

3I

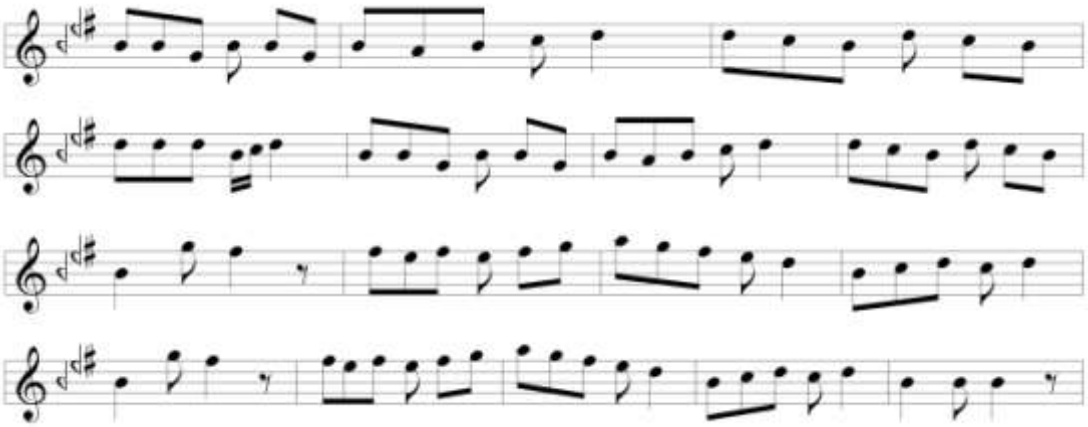

Genelde âyînlerin Son Yürük Semâi olarak çalınan ezgi terennüme alınmıştır. **Segâh** makâmı işlenmektedir.[535] Seyirde, Segâh beşlisinde dolaşılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3İ

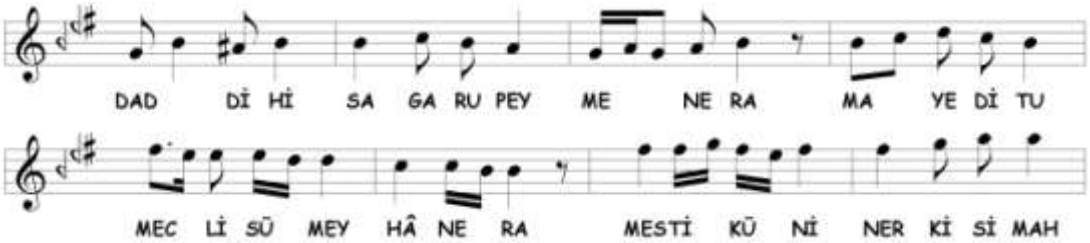

[535] Bu son yürük semâî bölümünün yazıldığı diğer âyînlerde dik hisâr perdesi yoktur. Nevâ'ya inişler Rast'lıdır.

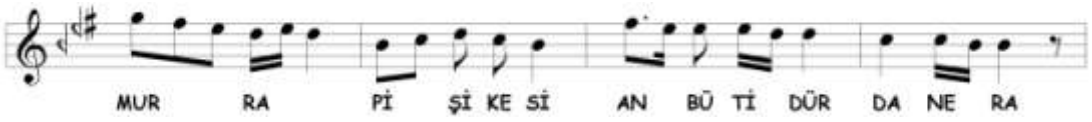

Segâh makâmına devam edilmektedir. 3I bölümünden farklı olarak seyirde kürdî yedeni kullanılmıştır.

3J

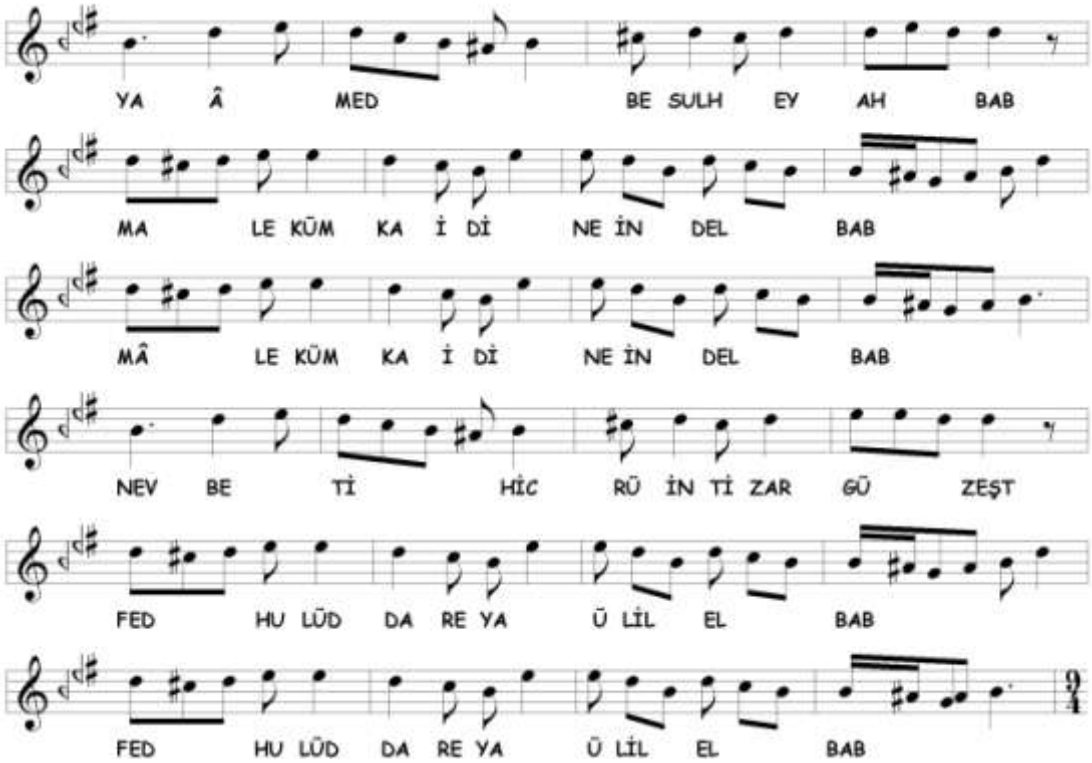

Üçüncü selâmın son bölümünde **Müsteâr** makâmına dönülmüştür. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

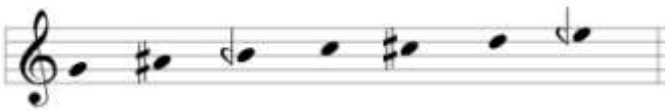

Dördüncü Selâm

2A bölümü ezgisi tekrar edilerek **Müsteâr** makâmı işlenmiştir.

C. Müsteâr Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 10 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Acem
2. Arabân (birinci nevî)
3. Bayâtî (birinci nevî)
4. Bayâtî (ikinci nevî)
5. Hüzzâm
6. Karcığar
7. Müsteâr
8. Segâh
9. Uşşâk
10. Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk, Dügâh-Mâye)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Müsteâr Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Müsteâr	Müsteâr Segâh	Uşşâk-Mâye (Mâye-Uşşâk, Dügâh-Mâye) Acem Bayâtî (birinci ve ikinci nevî) Uşşâk Karcığar Arabân (birinci nevî) Hüzzâm Segâh Müsteâr	Müsteâr

8. AHMED AVNİ KONUK'UN RÛY-İ IRÂK MEVLEVÎ ÂYÎN-İ ŞERÎFİ

A. Rûy-i Irâk Makâmı

Hızır bin Abdullâh ve Tirevî, makâm için; ırâk üstünden Segâh âgâz ederek dügâh karâr ettiğini yazmıştır.[536] Kırşehirli ve Seydî ise, ırâk altından Segâh yapıp Irâk karâr ettiğini yazmışlardır.[537] Alişâh, A [yegâh], C [nerm hisâr/kaba dik hisâr/kaba hisâr], V [ırâk], H [rast], Y [zengüle/dik zengüle] perdelerini vermiştir. Aralıkları C-T-C-C'dir. Bugünkü eksik Hicâz beşlisine benzemektedir.[538] Yavuz Sultan Selîm döneminde yazılmış müellifi belli olmayan bir Kitâb-ı Edvâr'da, Irâk göstererek Segâh karâr verdiğini diğer bir sayfada ise, Segâh gösterip ırâk perdesinde karâr verdiğini yazmaktadır.[539] XVIII. asırda yazılmış müellifi belli olmayan bir mûsıkî risâlesinden, Kantemiroğlu, Nâsır Dede, Kâzım Uz, Arel ve Karadeniz tariflerinden, makâmın Segâh makamında gezindikten sonra Irâk makâmı ile karâr verdiği anlaşılmaktadır.[540] Artin, evc, tiz segâh, sünbüle, gerdâniye, evc, acem, nevâ, hicâz, segâh, nihâvend [kürdî], rast, dügâh, rast, arak (ırâk) perdelerini vererek nim hicâz üzerindeki Hicâz seslerini de göstermiştir.[541] Hızır Ağa farklı olarak seyri, nim bûselik perdesinden başlatmış, çargâh, nevâ ve hüseynî perdelerine çıkarak aynı perdelerle ırâk perdesine kadar inmiş ve karâr vermiştir.[542]

B. Rûy-ı Irâk Âyîninin Makâm ve Geçkileri Açısından Tahlili

Birinci Selâm

1A

[536] Çelik, a.g.e. , s. 70
[537] Uslu, a.g.e. , s. 74, Arısoy, a.g.e. , s. 49
[538] Çakır, a.g.e. , s. 139
[539] Tekin, *Yavuz Sultan Selim'e…* , s. 27
[540] Tura, *Kantemiroğlu…* , s. 108, Daloğlu, a.g.e. , s. 23, Tura, *Nâsır Abdülbâkî Dede…* , s. 60, Oransay, a.g.e. , s. 59, Arel, a.g.e. , s. 169, Karadeniz, a.g.e. , s. 126
[541] Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 53
[542] Tekin, *Hızır Ağa'nın…* , s. 136

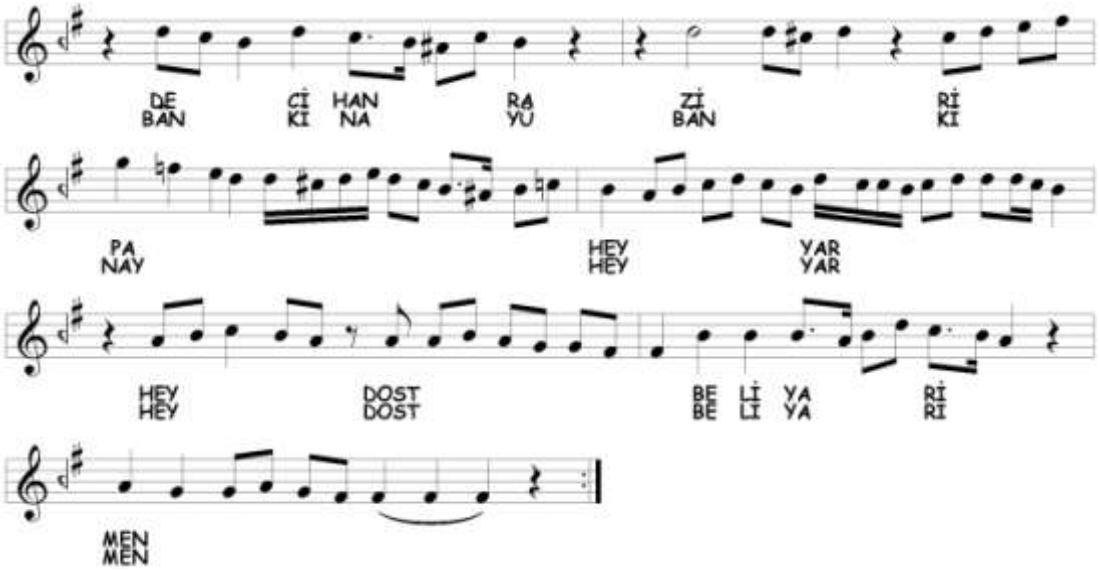

Selâma nevâ üzerinde Bûselik'li kalışla başlanmıştır. Yerinde Segâh ve Müsteâr'lı kalışlardan sonra Irâk makâmına geçilerek **Rûy-ı Irâk** makâmı gösterilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

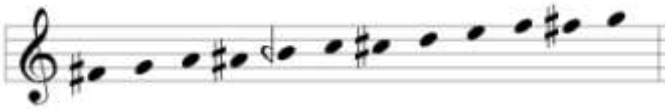

1B

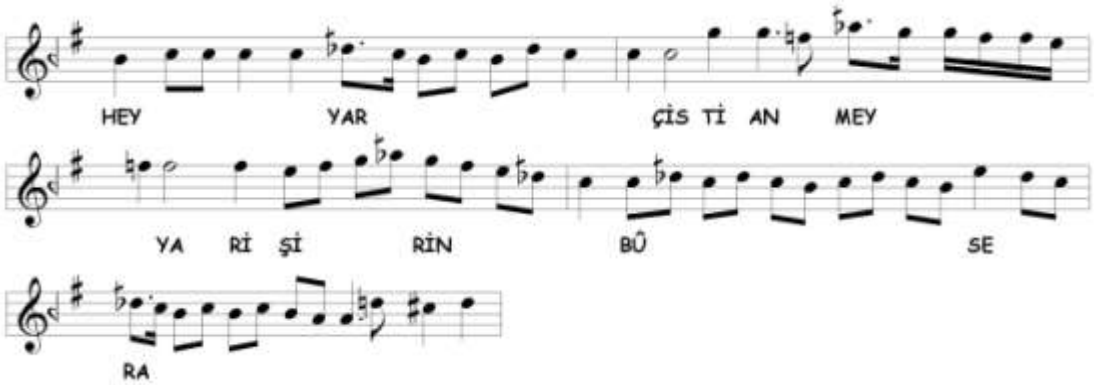

Çargâh perdesi tutularak **Sabâ** makâmına kesin geçki yapılmıştır. En sonunda nim hicâz perdesi ile nevâ açılarak diğer bölüme geçilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

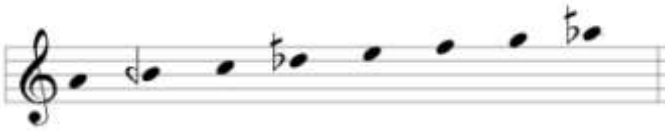

1C

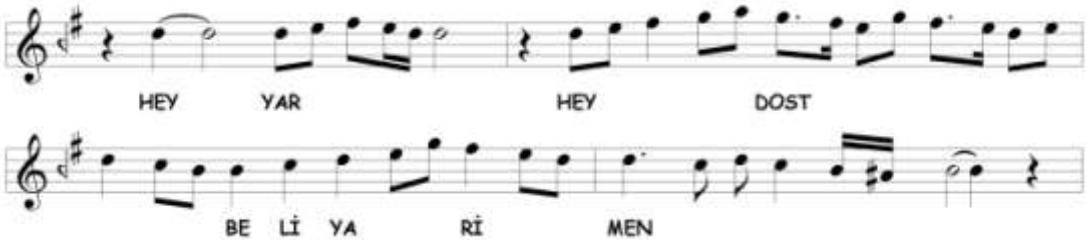

Segâh makâmı ile devam edilen bölümün sonunda 1A bölümünün ezgisi tekrar edilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

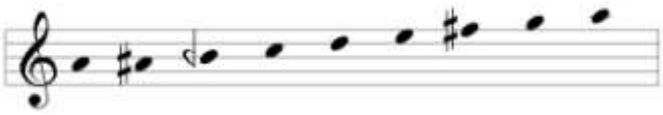

1D

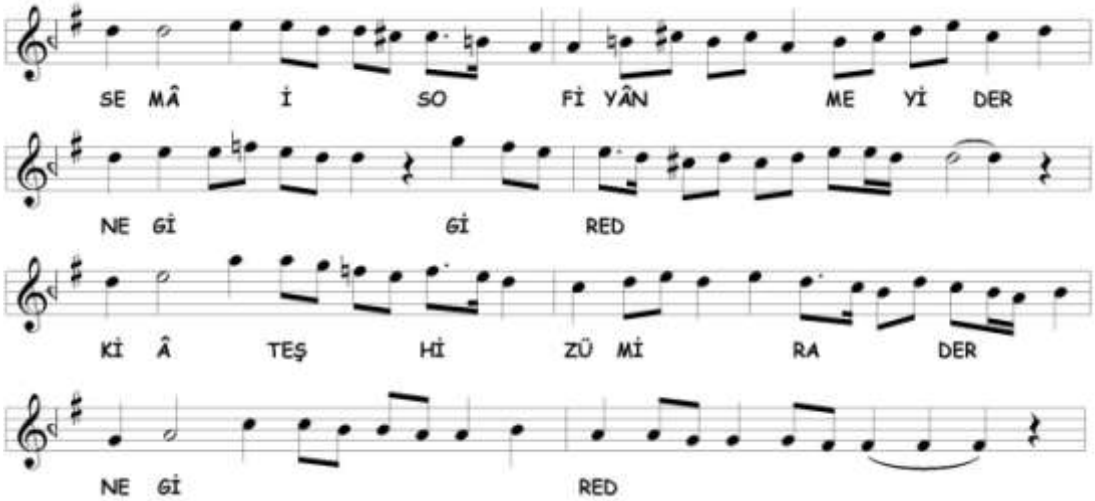

Beste-Isfahân veya **Horasânek** makâmına geçki yapılmıştır. Nişâburek seslerinde dolaşıldıktan sonra Irâk makâmına geçilerek karâr verilmiştir.[543] Seyirde

[543] Artin, **Horasânek** makâmının seyrini şu perdelerle anlatmıştır; "*Bûselik, hicâz, nevâ, hüseynî, acem, hüseynî, nevâ, hicâz, bûselik, dügâh, nevâ, çargâh, segâh, dügâh, rast, arak, aşîrân, rast, arak, aşîrân, yegâh, nevâ, çargâh, segâh, dügâh, rast, arak*." Popescu-Judetz, a.g.e. , s. 54

kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

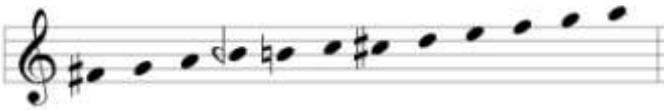

1E

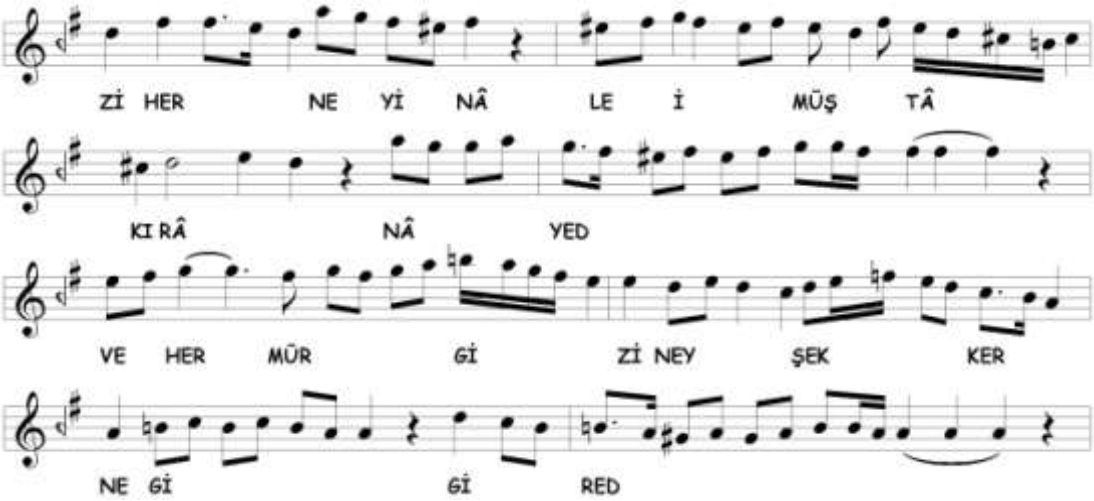

Evc-Bûselik makâmına kesin geçki yapılmıştır. Evc açılarak başlanmış, nim hicâz'da Hicâz beşlisi gösterildikten sonra evc'de Irâk'lı, hüseynî'de Hüseynî'li kalışlar yapılmış ve Bûselik perdeleri ile dügâh'a inilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

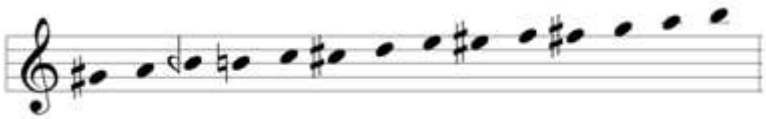

1F

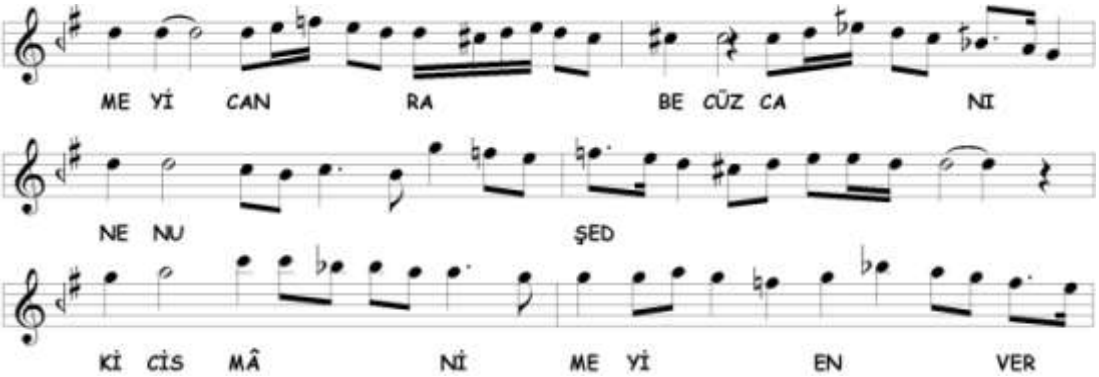

Mâverâü'n-nehr makâmına geçki yapıldığını düşünüyoruz.[544] Nevâ'da Bûselik seyri içinde Neveser sesleri ile rast'a inilmiş, ardından Nihâvend makâmı ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

1G

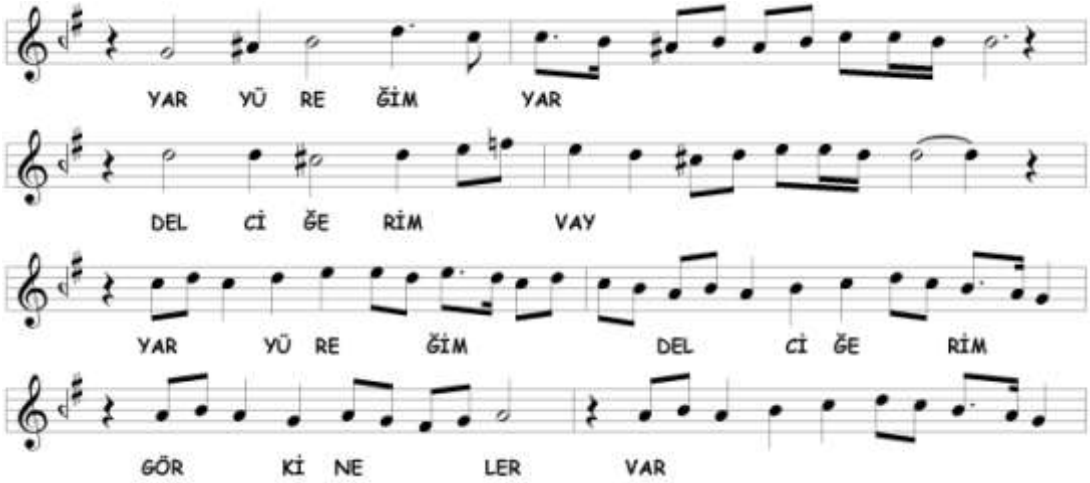

[544] Ahmed Avni Konuk'un Fihrist-i Makâmat isimli eserinde **Mâverâü'n-nehr** küpe'sine baktığımızda bazı değişikliklerle aynı seyrin uygulandığını görüyoruz. Küpe'de, Hicâz makâmı seslerinde dolaşıldıktan sonra dügâh'da kalınmayıp nevâ'da asma kalınmış ve Nihâvend makâmına geçilmiştir. İncelemeye alabildiğimiz Buhurcu'nun Saz Semâî, Katip Çelebi ve Çengi Said Efendi'nin peşrevlerinde Nikrîz makâmı işlendikten sonra Nihâvend ile karâra gidilmiştir. Çengi Said Efendi'de diğer ikisinden farklı olarak Nikrîz seyirde nim hisâr perdesi de alınarak rast'a inildiği görülmektedir. Üç eserde de, 1F bölümünde olduğu gibi nevâ'da Bûselik'li kalışlar yoktur. Aslında bu makâmın tam olarak ne olduğu belli değildir. Makâmın târifine, sadece Nâsır Dede ve Karadeniz'de rastlıyoruz. Nâsır Dede'nin makâm tanımı şöyledir; "*Hüseynî perdesinden hicâz perdesine dek Uzzâl şeklinde seyrden sonra bir kürdî perdesi gösterir. Ba'dehû Irâk âgâze idüb, dügâh perdesinde karâr ider. Ve hübûtan ve su'ûden hicâz perdesinin dûnunda çargâh perdesi dahî cüz'ündedir. Bu terkîb kudemâ-i müteahrînin veyâ müteahhirîn-i selefin ihtirâ'ı olması câizdir. Amma şöhreti Şirâz gibidir. Bu dahî Mâverâü'n-nehr dedikleri bu terkîb buymuş deyu mesmû'umdur*." Aksu, a.g.e. , s. 190. Bu tarifin elimizdeki eserlerle bir ilgisi yoktur. Karadeniz ise Konuk'un küpe'sindeki ilk seyri Hümâyûn olarak yorumlamıştır. Hümâyûn makâmını icrâ edip Nihâvend makâmıyla rast'ta karâr ettiğini yazmaktadır. Karadeniz, a.g.e. , s. 134. Biz, buradaki ezgiyi elimizdeki eserlere ve Konuk'un küpesine benzettiğimiz için bu adı verdik. Ayrıca seyir Nihâvend ile bittiği için biz hisâr perdesi yerine nim hisâr perdesini kullandık.

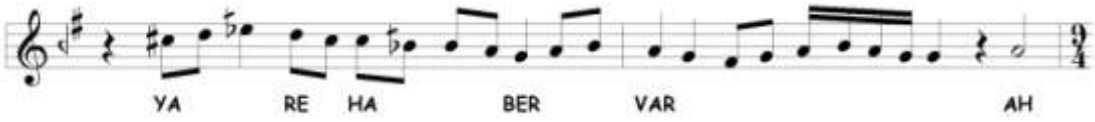

Birinci selâmın son bölümüne **Segâh** makâmıyla girilmiştir. Nevâ'da Bûselik'li kalındıktan sonra **Rast** makâmına geçilmiş, geçici **Neveser** geçkisinden sonra segâh perdesi alınarak karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

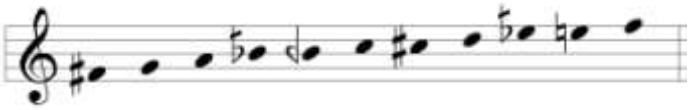

İkinci Selâm

2A

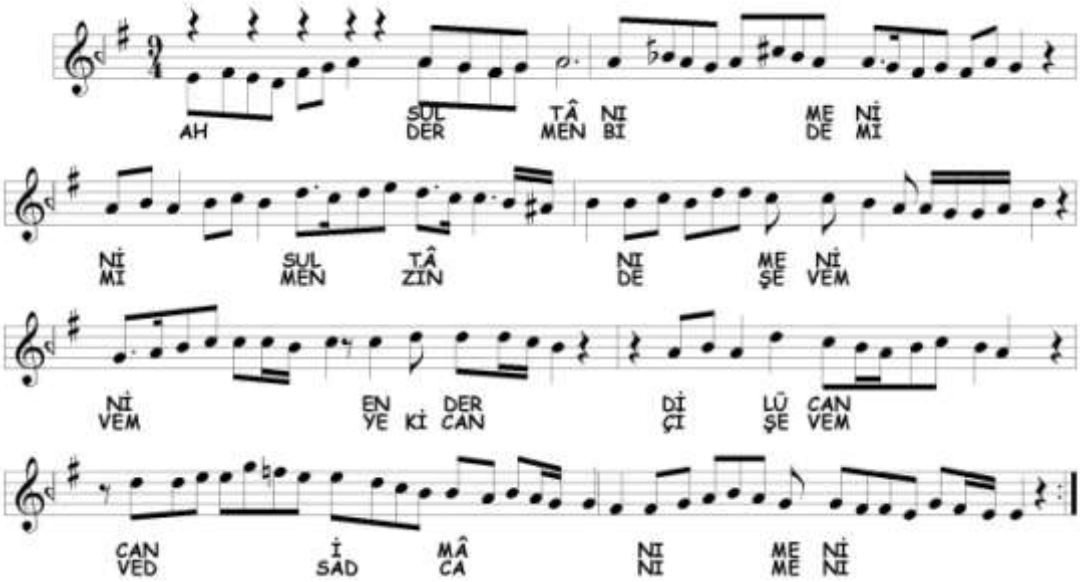

Selâma **Aşîrân-Mâye**[545] makâmı ile girilmiştir. Seyre, makamla ilgisi olmayan Nikrîz sesleri ile başlanmıştır. Yerinde Segâh, Uşşâk ve Rast'lı kalınarak Mâye seslerinde dolaşıldıktan sonra Aşîrân makâmıyla cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[545] Nâsır Dede makâmı şöyle tarif ediyor; "*Mâye âgâz idüb, Aşîrân karâr ider. Ve itirâ'ında beyâna hâcet yoktur.*" Aksu, a.g.e. , s. 190

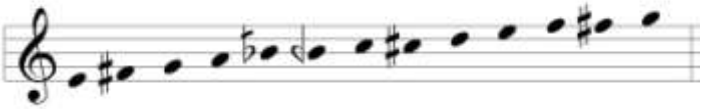

2B

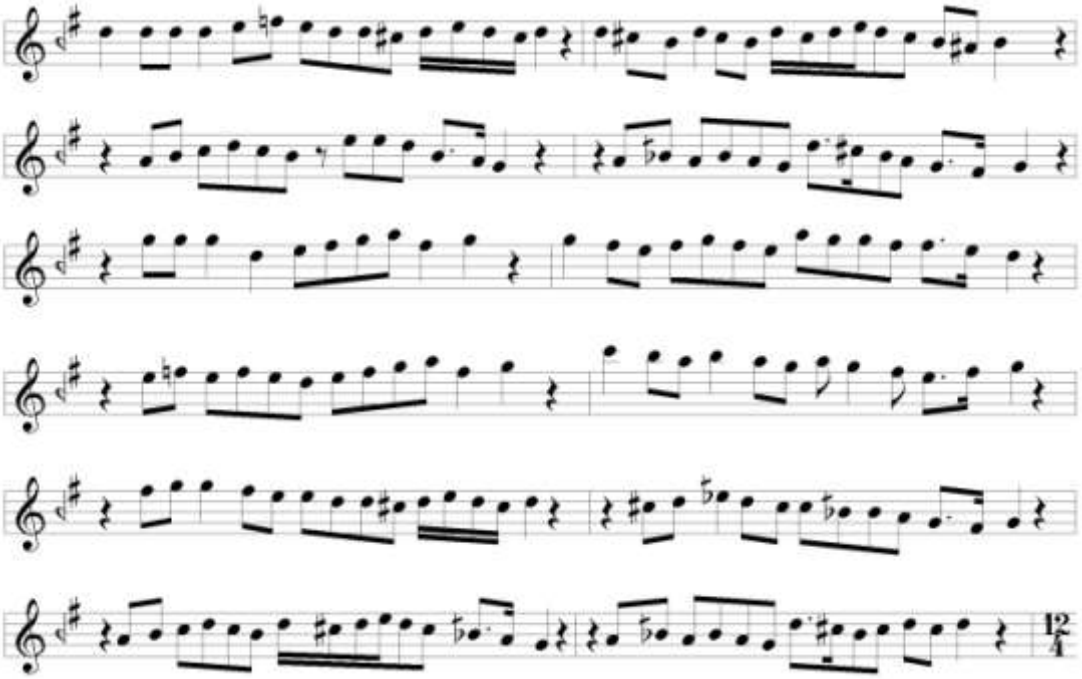

Terennüm bölümüne **Müsteâr** makâmı ile girilmiş,[546] **Nikrîz** makâmına geçilerek karâra gidilmiştir. Nikrîz seyirde **Neveser** makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

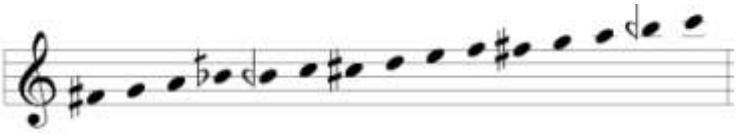

Üçüncü Selâm

3A

[546] Notada bûselik perdesi kullanılmaktadır. Biz segâh olarak yazdık.

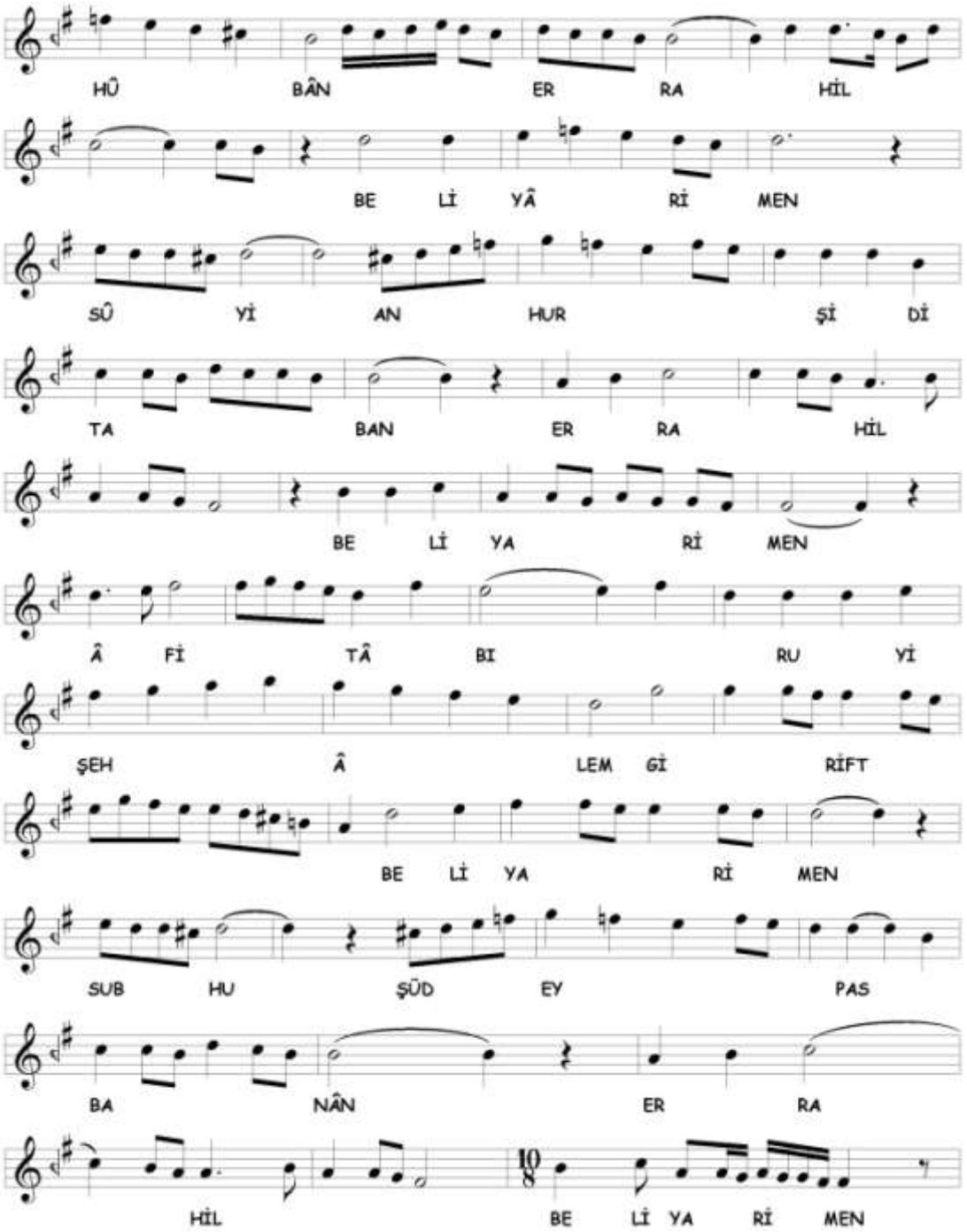

Üçüncü selâma **Rûy-ı Irâk** makâmıyla devam edilmektedir.[547] Seyirde bir ara dügâh'a Nişâburek sesleri ile iniş yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

[547] Kaynak notada ikinci satırda bûselik perdesi kullanılmıştır. Biz, Müsteâr seyrinde gezinildiğini düşündüğümüzden segâh perdesini kullandık.

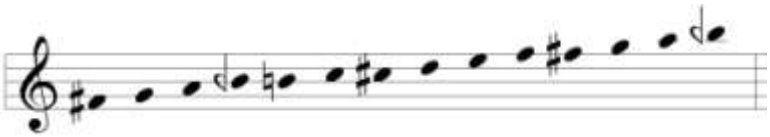

3B

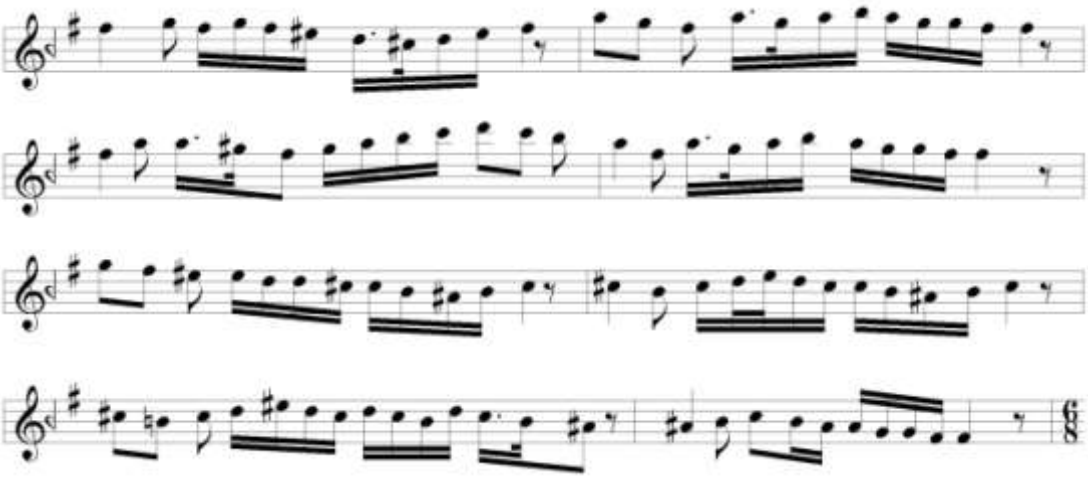

Terennüm bölümünde **Evcârâ** makâmına geçki yapılmıştır. Evc'de Irâk ve Müsteâr, nim hicâz'da Hicâz gösterildikten sonra çargâh perdesi ile karâra varılmıştır.[548] Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

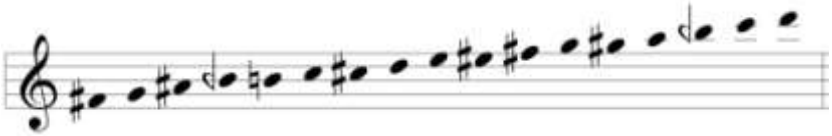

3C

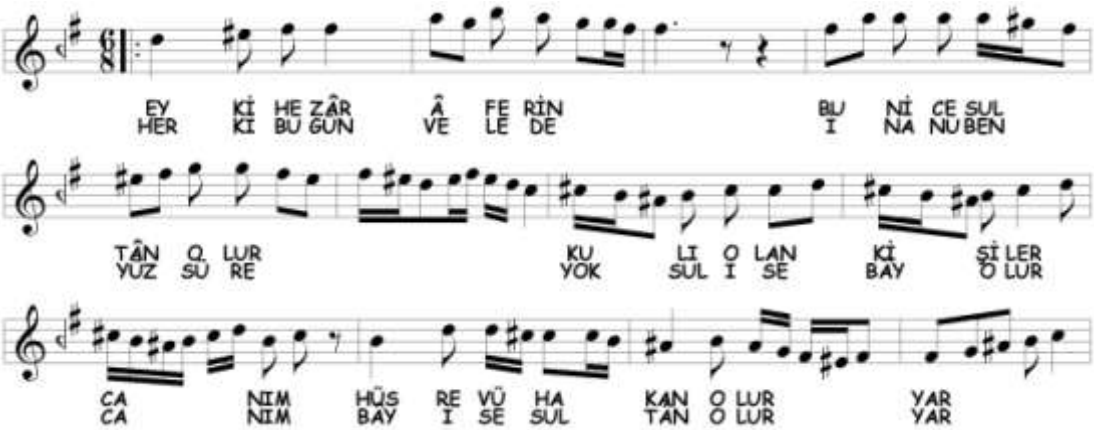

[548] Evcârâ makâmında karâra gidilirken çargâh perdesi kullanıldığına tanık olunmaz. Fakat Konuk, burada ve Kâr-ı Nâtık'ında Evcârâ küpe'de karâra giderken çargâh kullanmıştır.

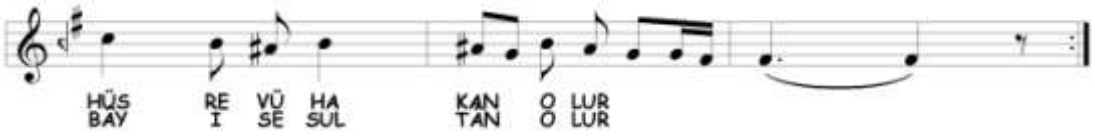

Evcârâ makâmına devam edilmektedir. 3B bölümünden farklı olarak, bûselik, tiz çargâh, tiz nevâ perdeleri yoktur ve hüseynî-aşîrân yedeni kullanılmıştır. Karâra giderken yine çargâh perdesi kullanılmıştır.

3D

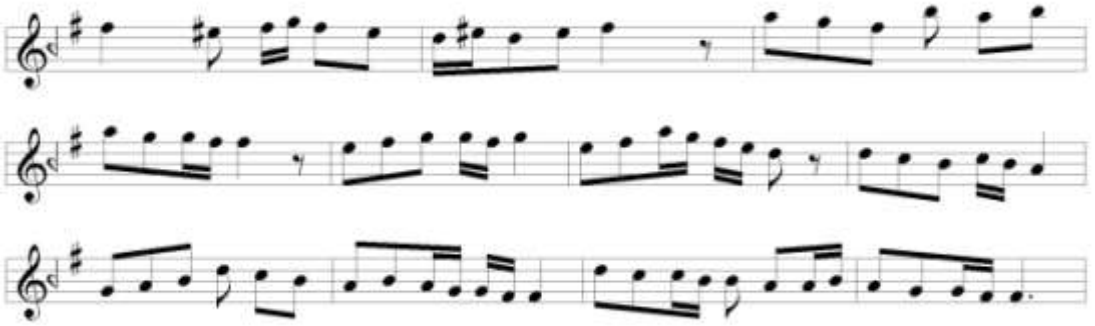

Terennüm bölümünde **Evc** makâmına geçki yapılmıştır. Evc perdesinde kalışlar yapıldıktan sonra Irâk makâmıyla karâr verilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3E

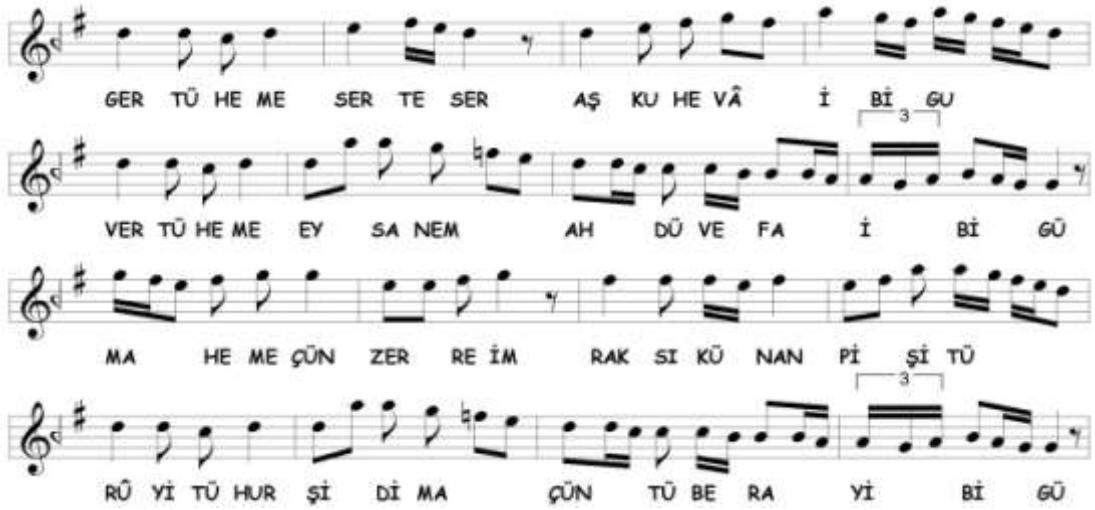

Pençgâh-ı Asl makâmına geçki yapılmıştır. Nevâ üzerinde Rast ve Bûselik beşlisinde dolaşıldıktan sonra Rast sesleri ile karâra gidilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

3F

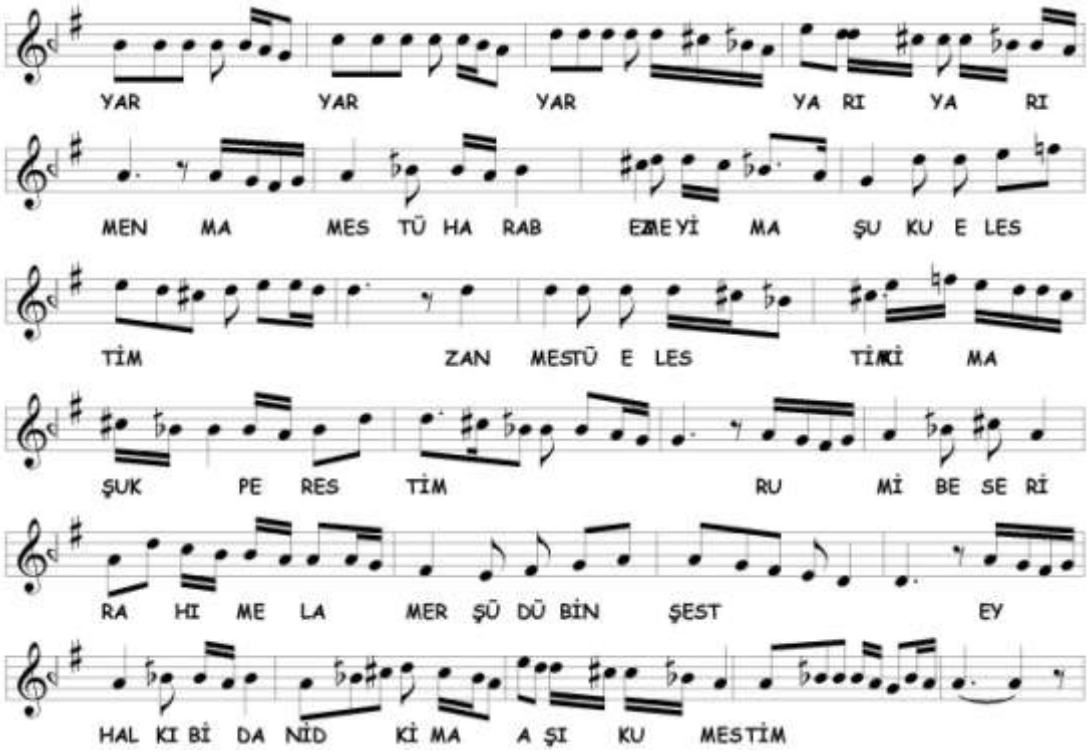

Hicâz makâmına geçilmiştir. Seyirde Nikrîz'li kalışlar yanında yegâh'a Rast'lı inilerek **Şeref-i Hamîdî** (Şerefnümâ) makâmına geçici geçki yapılmıştır. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

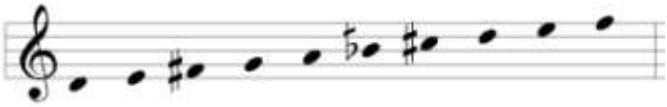

3G

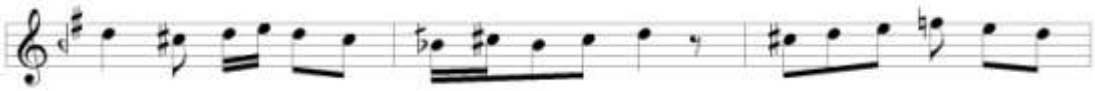

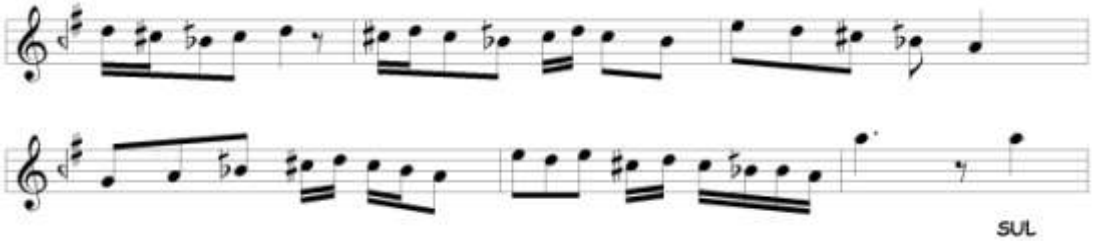

Terennümde **Hicâz** makâmına devam edilmektedir. En sonunda muhayyer tutularak diğer bölüme geçilmiştir. 3F bölümünden farklı olarak rast'tan daha pest perdelere genişleme yapılmamıştır.

3H

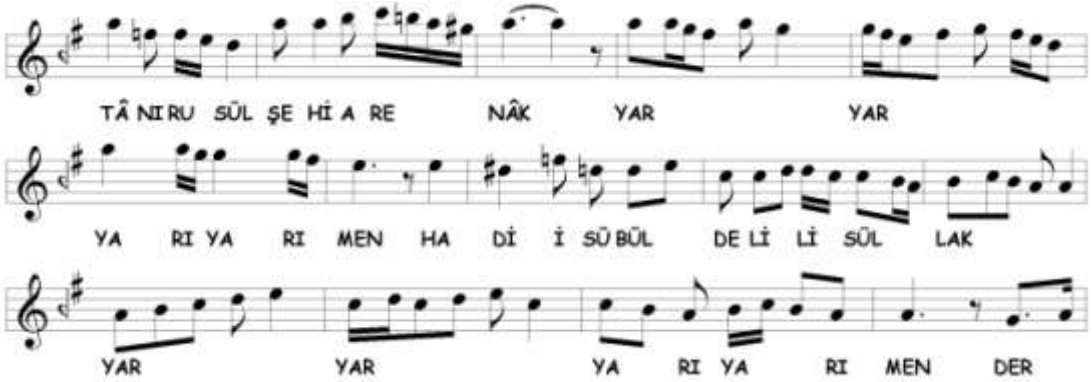

Muhayyer üzerinde Bûselik'li kalıştan sonra[549] **hüseynî'ye Uşşâk**'lı inilmiş nim hisâr ve nevâ perdeleri değişmeli alındıktan sonra **Uşşâk** ile cümle bitirilmiştir. Seyirde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

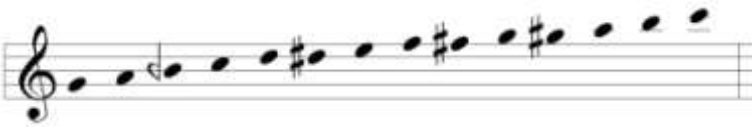

3I

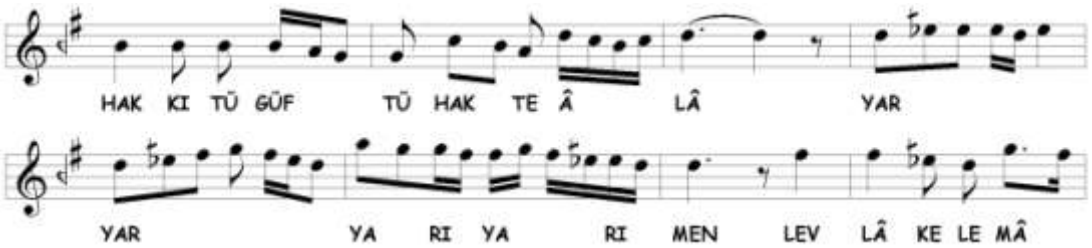

[549] Kaynak notada tiz segâh yazılmıştır. Biz tiz bûselik yazdık.

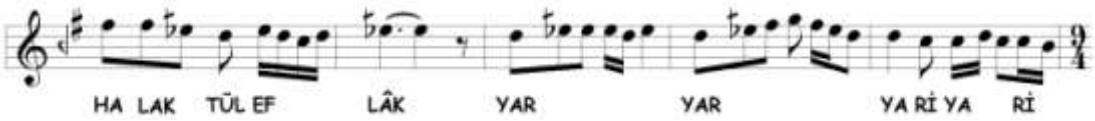

Üçüncü Selâm **Hüzzâm** makâmıyla sonlandırılmıştır. Seyirde Hüzzâm beşlisi seslerinde gezinilmiş ve muhayyer perdesine kadar genişleme yapılmıştır. Kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

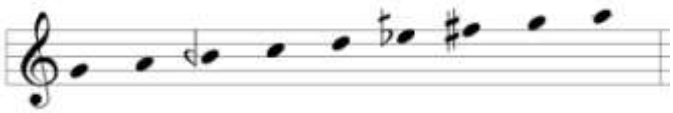

Dördüncü Selâm

4A

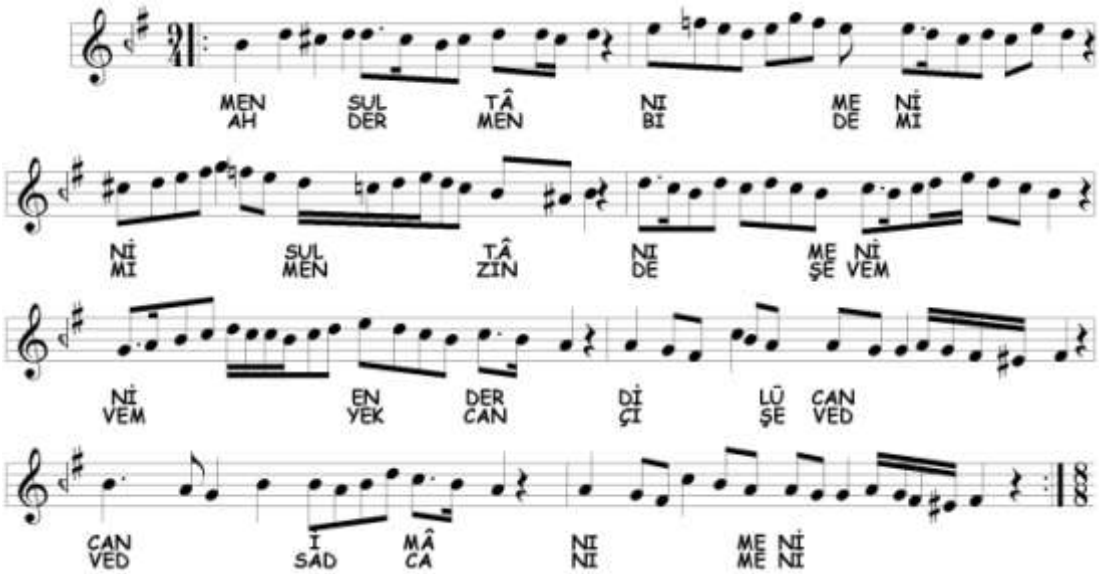

Son selâmda **Rûy-ı Irâk** makâmına dönülmüştür. 1A bölümünden farklı olarak acem-aşîrân yedeni kullanılmıştır.

C. Rûy-ı Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makâmlar

Âyînde birbirinden farklı 19 makâm tespit edilmiştir. Bu makâmlar şunlardır;

1. Aşîrân-Mâye
2. Beste-Isfahân veya Horasânek
3. Bûselik (muhayyer üzerinde)
4. Evc
5. Evcârâ
6. Evc-Bûselik
7. Hicâz
8. Hüzzâm
9. Mâverâü'n-nehr
10. Müsteâr
11. Neveser
12. Nikrîz
13. Pencgâh-ı Asl
14. Rast
15. Rûy-ı Irâk
16. Sabâ
17. Segâh
18. Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ)
19. Uşşâk (yerinde ve hüseynîde)

Tespit edilen makâmların selâmlara dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir;

Rûy-ı Irâk Âyîninde Tespit Edilen Makamların Selâmlara Dağılımı			
BİRİNCİ SELÂM	**İKİNCİ SELÂM**	**ÜÇÜNCÜ SELÂM**	**DÖRDÜNCÜ SELÂM**
Rûy-ı Irâk Sabâ Segâh Beste-Isfahân veya Horasânek Evc-Bûselik Mâverâü'n-nehr Segâh Neveser Rast	Aşîrân-Mâye Müsteâr Neveser Nikrîz	Rûy-ı Irâk Evcârâ Evc Pencgâh-ı Asl Hicâz Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ) Bûselik (muhayyer üzerinde) Uşşâk (yerinde ve hüseynî'de) Hüzzâm	Rûy-ı Irâk

SONUÇ

Mevlevîhâneler döneminde bestelenmiş 46 Mevlevî Âyîninde kullanılan makâm ve geçkilerin incelendiği bu çalışmada cevap aranan sorulara ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır;

İncelenen 46 Mevlevî Âyîninden 39 tanesinin nüshaları elimize tam olarak ulaşmıştır. 7 tanesinde ise bazı eksiklikler vardır. Beste-i Kadîmlerden; Dügâh(-ı Kadîm) âyîninin üçüncü selâmından bir bölümü ve dördüncü selâm Pencgâh âyîni ile aynıdır. Hüseynî âyîninin ise, sadece birinci selâmının bir kısmı farklıdır. Geri kalanı Dügâh(-ı Kadîm) ve Pencgâh âyînleri ile aynıdır. Nâyî Osman Dede'ye ait Hicâz âyîninin, üçüncü selâm Aksak Semâî bölümüne kadar olanı elimizdedir. Seyyid Ahmed Ağa'nın dördüncü selâmı, Bayâtî âyîninin dördüncü selâmı ile aynıdır. Dede Efendi'nin Bestenigâr ve Sabâ-Bûselik âyînleri de eksiktir. Bestenigâr âyîninin iki, dört ve üçüncü selâmın bir bölümü Sabâ âyîni ile aynıdır. Sabâ-Bûselik âyîninin ise sadece birinci selâmı bestelenmiştir. Gerisi Nevâ âyîni ile tamamlanmaktadır. Mustafa Nakşî Dede'nin Şedd-i Arabân âyînin dördüncü selâmı, Acem-Bûselik âyînin dördüncü selâmın ezgisi ile aynıdır.

Mevlevî âyînlerinde birinci selâma, âyîne ismini veren makâmla başlanmaktadır. Sadece, Nevâ, Şedd-i Arabân ve Sabâ âyînlerinde; üç makâmın ana seyrinden farklı bir üslûpla giriş yapıldığına tanık oluyoruz. Nevâ âyîni; ilk seyrine *ikinci nevî Bayâtî*, Şedd-i Arabân âyîni; *Tarz-ı Cihân*, Sabâ âyîni ise; *Sabâ-Uşşâk* veya *Sabâ Perîşân* üslûbuyla seyrine girmiştir. Diğer selâmlar farklı makâmla başlayabildiği gibi aynı makâmla da başlayabilmektedirler. Tam nüshası elimizde olan 39 âyînin 25'inde, dördüncü selâm, âyîne adını veren makâmla, geriye kalanlar ise farklı makâmlarla bitirilmiştir. 22 âyînin dördüncü selâmında, ikinci selâmın ilk ezgileri kullanılmış, 2 âyînde ise ikinci selâm ezgisi aynen yer almıştır.

Âyînlerde, selâmlara göre geçki sayısı değişebilmektedir. Tablo 5'de her bir âyînin selâmlarında kaç makâmın kullanıldığı gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre en çok geçki üçüncü selâmda yapılmaktadır. Ondan sonra sırasıyla birinci, ikinci selâmlar gelir. En az geçki yapılan selâm ise dördüncüdür.

Mevlevî Âyînlerine adını veren 42 makâm dışında kesin ve geçici geçki konumunda olmak üzere 84 makâm daha tespit edilmiştir. Böylece toplam makâm sayısı 126'dir. Tespit edilen makâmlar arasında, Nevâ ve Arabân makâmları; karâr yerlerinde gösterdikleri değişiklik, Çargâh, Bayâtî, Şedd-i Arabân, Sûz-i Dil, Acem-Aşîrân ve Şevkefzâ makâmları seyirde kullandıkları farklı perdeler sebebiyle, *birinci* ve *ikinci nevî* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu yüzden bu sekiz isim, kendilerinden başka sekiz makâmı daha temsil etmektedirler.[550] Dügâh makâmının altı çeşidinden beş tanesi, bazı âyînlerde kendini göstermiştir. Bu sebeple tezimizde bir makâm ismi, kendinden başka dört makâmı daha temsil edebilmektedir.[551] Tablo 1'de toplam 126 makâmın, asırlara dağılımı ve kaç âyînde kullanıldığı gösterilmiştir. Bu makâmlardan bazıları kendi mevkiinde kullanıldıkları gibi başka perdeler üzerinde de (transposition/göçürme) yer almışlardır.[552]

Tespit edilen makâmlar arasında günümüzde kullanılmayan veya unutulmuş makâmlar da vardır. Makâm eğitiminde temel kitap olarak kullanılan Sâdeddin Arel nazariyatında, 128 makâmın tarifi verilmektedir.[553] Âyînlerde tespit edilen 126 makâmdan 48 tanesinin, Arel'in verdiği makâmlar arasında ya yeri yoktur, ya adı, ya da kullanılan perdeleri değişmiştir. Tablo 3'de, Arel nazariyatında tarifi yapılan makâmların âyînlerde olup olmadığı ve âyînlerde kullanılan makâmların Arel nazariyatında tarifinin verilip verilmediği gösterilmiştir. Bahsi geçen 48 makâm, aşağıda alfabetik olarak sıralanmıştır;

1. Acem Yegâhı
2. Acem-Aşîrân (birinci nevî)
3. Arabân (birinci nevî)
4. Arabân (ikinci nevî)
5. Aşîrân
6. Aşîrân-Mâye
7. Bahr-i Nâzik
8. Bayâtî (ikinci nevî)
9. Bestenigâr-ı Kadîm
10. Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân
11. Çargâh (ikinci nevî)

[550] Birinci nevî Çargâh, ikinci nevî Çargâh, birinci nevî Nevâ, ikinci nevî Nevâ gibi.
[551] Birinci nevî Dügâh, ikinci nevî Dügâh, dördüncü nevî Dügâh, beşinci nevî Dügâh, Altıncı nevî Dügâh
[552] Nevâ üzerinde Hicâz, hüseynî üzerinde Uşşâk gibi.
[553] Kitapta bazı makâmların tarifleri, dip notlarla hatırlatıcı olarak verilmiştir.

12. Dilkeş
13. Dilrübâ
14. Dügâh (birinci nevî)
15. Dügâh (ikinci nevî)
16. Dügâh (dördüncü nevî)
17. Dügâh (beşinci nevî)
18. Dügâh-ı Kadîm
19. Evc-Horasân
20. Evc-i Bahr-i Nâzik
21. Gonca-i Rânâ
22. Hicâz-ı Rûmî
23. Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem
24. Hisâr-ı Kadîm
25. Lâlerûh
26. Mâhûr-ı Kebîr
27. Mâhur-Aşîrânveya Gerdâniye-Aşîrân
28. Mâverâü'n-nehr
29. Mâye-i Atîk
30. Meclis-efrûz
31. Müberkaa
32. Necd-i Hüseynî
33. Nevâ (ikinci nevî)
34. Nevrûz-ı Acem
35. Pencgâh-ı Asl
36. Pencgâh-ı Zâid
37. Râhatü'l-ervâh-ı Necîdi
38. Rekb
39. Sabâ-ı Muharrik
40. Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
41. Sebzender-i sebz
42. Segâh-Mâye
43. Sûz-i Dil (birinci nevî)
44. Sünbüle (ikinci nevî)
45. Şedd-i Arabân (birinci nevî)
46. Şeref-i Hamîdî
47. Tarz-ı Cihân
48. Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye

Yukarıda listede yer alan makâmlardan; Arabân, Çargâh, Bayâtî, Sünbüle, Pencgâh-ı Asl, Pencgâh-ı Zâid, Dügâh, Sûz-i Dil, Şedd-i Arabân, Acem-Aşîrân ve Nevâ makamları, günümüze kadar farklılık göstermiş makâmlardır. Bu makâmlarla ilgili açıklamalara âyînleri incelememizde yer vermiştik. Kısaca özetleyecek olursak,

Arabân makâmı, bugün artık kullanılmamakta, sadece Bayâtî-Arabân makâmı içinde bir isim olarak anılmaktadır. Biz, nazariyat kitaplarındaki ve yazılan

eserlerdeki anlayışa göre *üç nevî* Arabân olduğunu tespit ettik. Arel ve Artin'deki Arabân anlayışına; *üçüncü nevî*, diğer tariflere de *birinci* ve *ikinci nevî Arabân* adlarını verdik. Arel ve Artin tariflerindeki Arabân anlayışının dışında tespit edilen birinci ve ikinci nevî'ler, bazı âyînlerde kullanılmıştır. Arabân çeşitlerini ve kullanılan perdeleri aşağıdaki gibi gösterebiliriz.[554]

Birinci nevî Arabân

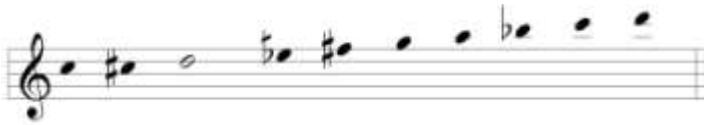

İkinci nevî Arabân

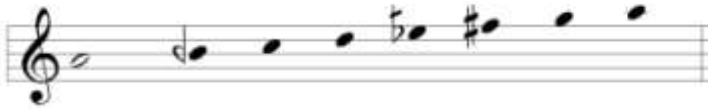

Üçüncü nevî Arabân

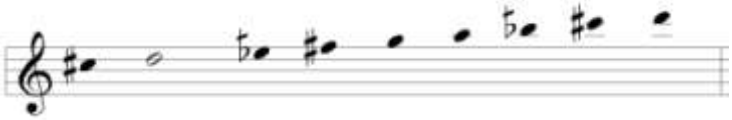

Çargâh makâmının ise Kantemiroğlu ve Arel'deki anlayışını, tezimizde *birinci nevî Çargâh* olarak isimlendirdik. *İkinci nevî Çargâh,* Nâyî Osman Dede'nin âyîninde kullandığı Çargâh'dır. Arel'de tanımı yoktur.[555] Makâmın iki çeşidi aşağıda porte üzerinde gösterilmiştir.

Birinci nevî Çargâh[556]

[554] İçi boş notalar karâr perdesini göstermektedir.
[555] Makâm hakkında bilgi için bkz. Çargâh âyîni.
[556] Segâh perdesi Kantemiroğlu, bûselik perdesi ise Arel tarifinde kullanılmıştır.

İkinci nevî Çargâh

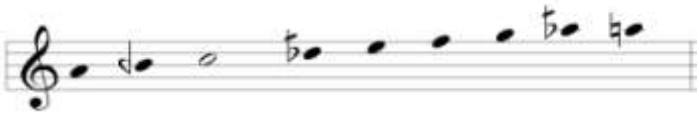

Nazariyat kitapları, âyînleri ve diğer bestelenmiş eserleri incelendiğinde Bayâtî makâmının bugünkünden farklı bir şekilde karşımıza çıktığına tanık oluruz. Kantemiroğlu ve Nâsır Dede tariflerine göre olan ve bazı âyînlerde görünen Bayâtî makâmına *birinci nevî Bayâtî*, Arel tanımındaki ve Köçek Derviş Mustafa Dede'nin âyînindeki Bayâtî'ye de *ikinci nevî Bayâtî* adını verdik.[557] Makâmın iki çeşidi aşağıda portede gösterilmiştir.

Birinci nevî Bayâtî

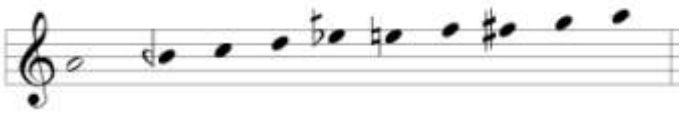

İkinci nevî Bayâtî

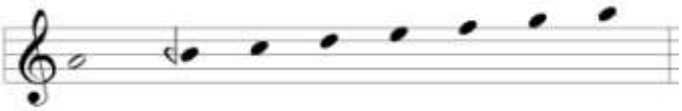

İkinci nevî Sünbüle olarak isimlendirdiğimiz makâmın ise nazariyat kitaplarında yeri yoktur. Kantemiroğlu Edvârında 296 numaralı, bestekârı belli olmayan "Külliyât-ı Makâmat"ın Sünbüle bölümündeki, Zekâî Dede'nin Sabâ ve Hafız Şeydâ'nın Hüzzâm "Kâr-ı Nâtık"larındaki Sünbüle bölümlerindeki kullanımdan dolayı bu ismi vermek zorunda kaldık.[558] Adı geçen eserlerde, Sünbüle

[557] Makâm hakkında bilgi için bkz. Bayâtî âyîni.

[558] Bir gerçeği de burada hatırlamak gerekir ki, Türk mûsıkîsinde bir perde, makâmın içinde karakteristik bir özellik taşıyorsa makâma kendi ismini verebilmektedir. Hisâr, Zengüle, Şehnâz vb. Yukarıda adı geçen eserlerde, her ne kadar perdelerini verdiğimiz dizi kullanılmışsa da, seyir içinde sünbüle perdesinin kullanılması bile bir geçki düşüncesi taşıyabilir. Bu durum Kâr-ı Nâtık'larda daha

seyrinde kullanılan perdeler aşağıda gösterilmiştir.

İkinci nevî Sünbüle

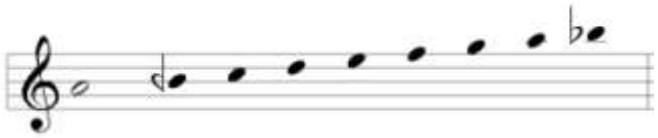

Pencgâh-ı Asl ve Pencgâh-ı Zâid makâmlarının adı, artık günümüzde geçmemektedir. Bugün, Pencgâh-ı Asl makâmının, Rast makâmından farklı olmadığı düşünülmektedir. Pencgâh-ı Zâid makâmı ise Pencgâh ismi ile varlığını sürdürmektedir.[559]

Dügâh makâmının tariflerine ve âyînlere baktığımızda, altı çeşit Dügâh ortaya çıkar. Rauf Yekta Bey, makâmın 4 çeşidinin tanımını vermiştir. Hızır Ağa'daki tanımına *beşinci nevî Dügâh*, Arel'deki tanımına *altıncı nevî Dügâh* adını verdik. Âyînlerde beş çeşidi kullanılmıştır. *Üçüncü nevî* kullanılanlar arasında yoktur. Makâmın, *altıncı nevî* dışında diğer tarifleri Arel nazariyatında bulunmamaktadır.[560] Dügâh makâmının çeşitleri aşağıda gösterilmiştir.

Birinci nevî Dügâh

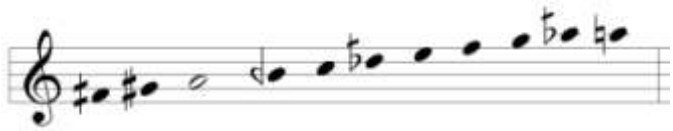

İkinci nevî Dügâh

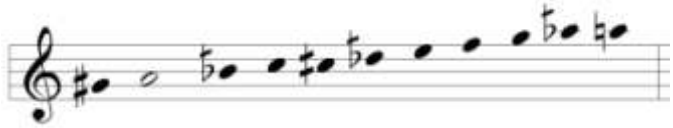

fazla görünmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, Kâr-ı Nâtıklardaki makâm seyri anlayışının incelenmesi gerekmektedir.

[559] Makâm hakkında bilgi için bkz. Pencgâh âyîni.

[560] Makâm hakkında bilgi için bkz. Dügâh âyîni.

Üçüncü nevî Dügâh

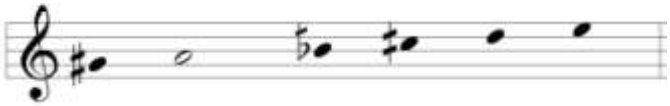

Dördüncü nevî Dügâh

Kullanılan perdeler ikinci nevî Dügâh ile aynıdır. Farklı olarak Hüzzâm'dan dolayı re perdesinin önündeki dört komalık bemolün yanında üç komalık bir bemol işaretinin de kullanılması gerekmektedir. Üç komalık bemol işareti, mevcut sistemde bulunmadığı için gösteremedik.

Beşinci nevî Dügâh

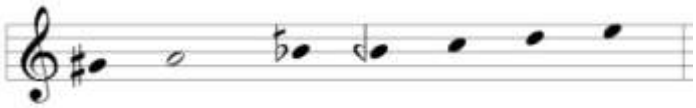

Altıncı nevî Dügâh

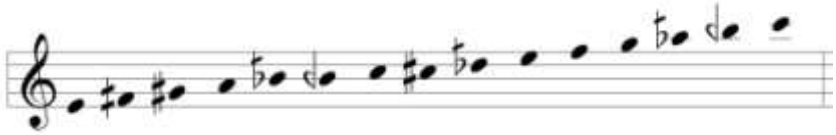

Sûz-i Dil ve Şedd-i Arabân makâmları günümüzde, Zengüle makâmının hüseynî-aşîrân ve yegâh perdelerindeki şedleri olarak bilinmektedir. Âyînlerde ve nazariyât kitaplarında farklı kullanımların da var olduğu gerçeğinden hareketle Arel'de yapılan tanımlara *ikinci nevî* adını verdik.[561] Aşağıda Şedd-i Arabân ve Sûz-i Dil makâmlarının *birinci* ve *ikinci nevî*'leri gösterilmiştir.

Birinci nevî Sûz-i Dil

[561] Makâmlar hakkında bilgi için bkz. Şedd-i Arabân ve Sûz-i Dil âyînleri.

İkinci nevî Sûz-i Dil

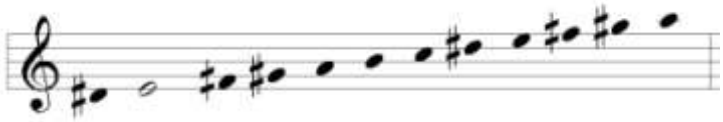

Birinci nevî Şedd-i Arabân

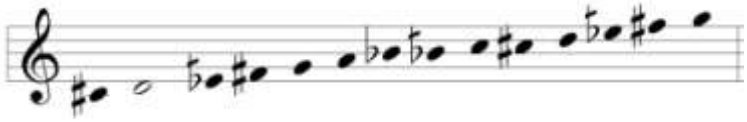

İkinci nevî Şedd-i Arabân

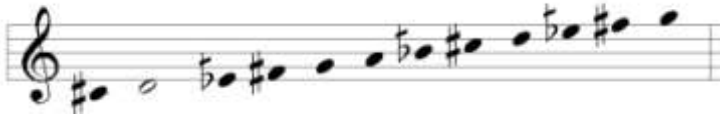

Acem-Aşîrân makâmı, bugün Çargâh (birinci nevî) makâmının acem-aşîrân perdesi üzerindeki şeddi olarak bilinmektedir. İnceleme bölümünde makâmın tanımında da açıkladığımız gibi; makâmın, âyînlerdeki kullanımına ve nazariyat kitaplarındaki tariflerine baktığımızda iki çeşit Acem-Aşîrân makâmı görürüz.[562] Aşağıda iki çeşidi de gösterilmiştir.

Birinci nevî Acem-Aşîrân

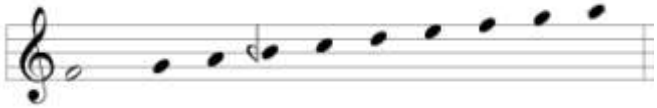

İkinci nevî Acem-Aşîrân

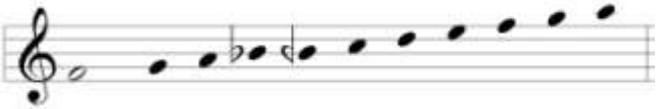

[562] Makâm hakkında bilgi için bkz. Acem-Aşîrân âyîni

Nevâ makâmının, nazariyat kitaplarında iki karar perdesi olduğu görülmektedir. Biz, bugünkü Nevâ makâmına *birinci nevî Nevâ*, Artin'deki tanıma *ikinci nevî Nevâ* adını verdik.[563]

Mâhûr-ı Kebîr makâmı günümüzde Mâhur adıyla geçmektedir. Tariflere ve âyînde verilen ârızalara göre si notasının bûselik mi segâh mı olacağı ve fa notasının mâhur mu evc mi olacağı konusunda tereddütler vardır.[564]

Nevrûz-ı Acem makâmı, artık Acem makâmının içinde varlığını sürdürmektedir. Nevrûz-ı Acem makâmının tizlerde sünbüle perdesini sıklıkla kullanması ve çargâh perdesinde asma kalması, günümüzde Acem makâmının da taşıyabileceği özellikler arasında yer almaktadır.[565]

Kantemiroğlu'nda tarifi verilen Acem Yegâhı makâmı ise, Arel'de Acemli Yegâh ismi ile geçmektedir.[566]

Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye makâmı Arel tarafından *birinci nevî Mâye*, Segâh-Mâye makâmı ise *ikinci nevî Mâye* olarak tanıtılmıştır.[567]

Şeref-i Hamîdî makâmı, Suphi Ezgi tarafından bazı kişisel düşünceler sebebiyle Şerefnümâ ismi ile değiştirilmiştir.[568]

Yukarıda sıralamada ismi geçen; Dilrübâ, Canfezâ, Lâlerûh, Gonca-i Rânâ makâmları, Nâsır Dede'nin bazı eserlerde makâm niteliği taşıyabilecek seyirlere verdiği isimlerdir.[569] Bunlar kendisinin ürettiği isimler olabildiği gibi varlığı unutulan eski makâm adlarından da alıntı olabilmektedir. Arel'de, Canfezâ makâmının karşılığı Sabâ-Aşîrân makâmıdır.

Dügâh-ı Kadîm, Bestenigâr-ı Kadîm, Hisâr-ı Kadîm ve Mâye-i Atîk gibi makâmlar, yine Nâsır Dede tarafından yeniden isimlendirilmiş makâmlardır.[570]

---

[563] Makâm hakkında bilgi için bkz. Nevâ âyîni
[564] Makâm hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 46
[565] Makâm hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 190
[566] Makâm hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 437
[567] Makâm hakkında bilgi için, bkz. Mâye âyîni.
[568] Makâm hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 420
[569] Makâmlar hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 41, 47, 50, 73
[570] Makâmlar hakkında bilgi için, bkz. Dügâh(-ı Kadîm) âyîni, dipnot: 53, 86, 263

Kendi döneminde bilinen Dügâh, Hisâr, Bestenigâr, Mâye makâmları ile karışmasın diye ismin sonuna "kadîm" veya "atîk" kelimelerini eklemiştir. Bunlarla birlikte Meclis-efrûz makâmı ise büyük bir ihtimalle eski Irâk-Mâye makâmının, Nâsır Dede tarafından yeniden isimlendirilmesidir.[571] Sıralamada adı geçen diğer makâmlar bugün kullanılmayan makâmlar arasında yer almaktadır.

Yukarıdaki alfabetik sıralamada adı geçmeyip âyîn incelememizde adı geçen fakat farklı isimlerle tarihte yerini almış bazı makâmlar vardır;

Bestenigâr makâmı bir süre Muhâlif-i Irâk olarak tanınmıştır. Artin'de adı geçen Horasânek makâmının perdeleri ile Beste-Isfahân'ın ve yine Artin'de tarifi verilen Vecd-i Hüseynî makâmı ile Kûçek makâmının perdeleri birbirleriyle benzerlik göstermektedirler. Zamanında Hicâz-Aşîrân veya Hicâz-ı Muhalif isimleri ile bilinen makâm, bugün Rahâtfezâ olarak anlatılmaktadır. Hicâz-ı Irâk ve Râhatü'l-ervâh makâmları bazı edvârlarda iki farklı makâm olarak ele alınır. Fakat zamanla Hicâz-ı Irâk adı kullanılmaz olmuş ve her iki makâmın özelliği de Râhatü'l-ervâh adı altında toplanmıştır.[572] Sazkâr, makâmının tariflerinde ise kafada soru işaretleri bırakacak ifadeler kullanılmıştır. Fakat zamanla Rast-Mâye makâmının yerini alarak yaşamını sürdürmeye devam etmiştir.[573] Sabâ makâmı ise XV. asır nazariyatında Zirefkend, Kûçek veya Zirefkend-i Kûçek adı ile geçmektedir. Yine sıralamada adı geçmeyen Segâh ve Hicâz makâmları da, zamanla değişim geçiren makâmlar arasında yer alır. Segâh makâmında bugün kullanan dik hisâr perdesinin bize göre Itrî'nin âyîninde yeri yoktur. Eski nazariyat kitaplarında da bu perde kullanılmamaktadır.[574] Hicâz makâmı ise, üç Hicâz âyîninde bugünün anlayışından biraz daha farklı bir şekilde işlenmiş; seyrine Uzzâl ve bugünkü Hümâyûn dizilerini de katmıştır.

Tablo 2'de, mevcut makâmlar arasında en çok kullanılandan en az kullanılana göre sıralama yapılmıştır. Grafik 1'de ise, âyînlerde asırlara göre makâm tercihleri ve bu makâmların kaç âyînde kullanıldığı görülmektedir. XVII. asırdan evvel bestelenmiş 3 Beste-i Kadîmde kullanılan 16 makâm arasında; Dügâh-ı Kadîm,

[571] Makâm hakkında bilgi için, bkz. dipnot: 285
[572] Makâm hakkında bilgi için, bkz. Rahâtü'l-ervâh âyîni.
[573] Makâm hakkında bilgi için bkz. dipnot: 52
[574] Makâm hakkında bilgi için bkz. Segâh âyîni.

Mâhur-ı Kebîr veya Gerdâniye (eski), Hüseynî, Nevâ (birinci nevî), Necd-i Hüseynî ve Segâh makâmları en çok tercih edilen makâmlardır. XVII. asırda bestelenmiş ve 2 âyînde kullanılmış 25 makâm arasında; Bayâtî (ikinci nevî) ve Sabâ veya Zirefkend-i Kûçek makâmı daha fazla kullanılmıştır. XVIII. asırda bestelenmiş 12 âyînde tespit edilmiş 56 makâmdan en çok tercih edilenler sırasıyla; Hicâz, Acem, Nevâ (birinci nevî) makâmlarıdır. XIX. asırda bestelenmiş 21 âyînde tespit edilmiş 91 makâm arasında en çok tercih edilenler ise; Hicâz, Segâh, Bûselik, Hüzzâm makâmlarıdır. XX. asırda bestelenmiş 8 âyîn vardır. Tespit edilen 71 makâm arasında en çok tercih edilenler; Bûselik, Karcığar, Müsteâr ve Segâh makâmlarıdır. Bu bilgilere göre Segâh makâmı; XVII. asırdan evvel, XIX ve XX. asırda, Bûselik makâmı; XIX ve XX. asırda en çok tercih edilen makâmların arasında yer almaktadır. Hicâz makâmı ise; XVIII. asırda tercih edilen makâmların arasında olmasının yanında, XIX. asırda en çok tercih edilen makâmdır. Segâh, Bûselik ve Nevâ (birinci nevî) makâmları, Beste-i Kadîmlerden XX. asra kadar her asırda kullanılan makâmlardır. Grafik 2'de yukarıdaki verilere göre her asırda âyîn başına düşen ortalama makâm zenginlikleri gösterilmiştir.

Mevlevî Âyînlerindeki geçki zenginliğinin bestekârlara ve asırlara göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Tablo 4'de âyînlerde kullanılan makâm sayıları gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre; XVIII. asırda yazılmış Nâyî Osman Dede'nin dört âyîninde toplam 26 makâm kullanılırken, XX. asırda yazılmış Ahmed Avni Konuk'un üç âyîninde toplam olarak 64 tane makâm kullanılmıştır. XIX. asırda bestelenmiş Dede Efendi'nin altı âyîninde birbirinden farklı 83 makâm kullanılırken, aynı asırda bestelenmiş Zekâî Dede'nin beş âyîninde, 50 makâm bulunmaktadır. Elimizde tam nüshası bulunan ve en çok geçki ihtiva eden âyîn Ahmed Avni Konuk'a ait Bûselik-Aşîrân âyînidir. Âyînde 23 makâm kullanılmıştır. En az geçki ihtiva eden âyînler ise Bursalı Sâdık Efendi'ye ait Bestenigâr ve Manisalı Câzim Dede'ye ait olan Hicâzkâr âyînleridir. Âyînlerde 4'er makâm kullanılmıştır.

Her asırda âyîn başına düşün ortalama makâm sayısı, Grafik 3'de gösterilmektedir. Buna göre, XVII. asır öncesinde âyîn başına ortalama 13 makâm kullanıldığını anlarız. Bu sayı, XVII. asırda 14'e çıkar. XVIII. asırda geçki zenginliğinin azaldığını görüyoruz. Âyîn başına düşen ortalama makâm sayısı 8'dir.

XIX. asırda; 13, XX. asırda ise 16'ya yükselmiştir. 46 âyînde ise âyîn başına toplam 12 makâm düşmektedir. Ortalamalar bize âyînlerin genel olarak geçki konusunda zengin olduğunu ve bu zenginliğin XIX. asırdan itibaren arttığını göstermektedir.

Aynı makâmla yazılmış âyînlerde seyir özellikleri ve yapılan geçkiler açısından yaptığımız incelemede ise şu sonuçlara varılmaktadır;

XVIII. asırda bestelenmiş üç Hicâz âyîninden Nâyî Osman Dede'ye ait olan âyînin elimizde olan nüshası, üçüncü selâmın Aksak Semâî bölümüne kadardır. Bu konu hakkında bilgi veren Rauf Yektâ Bey, âyînin bu bölümünden sonra ekseriya Abdürrahîm Dede, bazen de Ahmed Ağa'nın âyînlerinin "*Ey ki hezâr aferin…*" kıtaları ile devam edildiğini yazmaktadır.[575] Bu sebeple üç âyînde bu bölüme kadar olan yeri incelemeye aldık.

1. Osman Dede ve Künhî Dede âyînlerinde birinci selâma, nevâ perdesinden başlarken, Ahmed Ağa, dügâh perdesinden başlamıştır.

2. Her üç âyînin ilk seyirlerinde bugünkü Humâyûn dizisi kullanılarak acem perdesi alınmıştır. Nevâ önemli bir asma karar perdesidir. Osman Dede'de, evc perdesi, diğer iki ayîne göre daha fazla kullanılsa da nevâ'ya inişler genellikle diğer iki âyînde olduğu gibi Bûselik'li olmuştur.

3. Osman Dede'ye ait elimizde bir bölümü bulunan âyînde; hüseynî'de Uşşâk'lı kalışlar, diğer iki ayîne göre daha fazla olduğu için Uzzâl makâmı daha belirgindir. Bununla birlikte üç âyînde de hüseynî perdesi önemli bir asma karar perdesidir.

4. Künhî Dede'nin âyîninde kullandığı, yerinde Nikrîz ve Şevk-i Dil geçkileri diğer iki âyînde kullanılmamıştır. Osman Dede ve Ahmed Ağa, Hicâz seyrinden sonra yerinde Uşşâk'lı kalmayı tercih etmiş, diğer âyînde görülmeyen Hicâzî Uşşâk makâmına geçici geçki yapmışlardır.

[575] İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, a.g.e. s. 428

5. Osman Dede; birinci ve ikinci selâmında, Künhî Dede; ikinci selâmda terennümden önce karârda nim zengüle yedenini kullanırken, Ahmed Ağa ikinci selâmında; Zengüle makâmı içinde yedeni dik acem-aşîrân perdesi ile kullanmıştır.

6. Nişâbur sesleri, Ahmed Ağa âyîninin birinci selâmında Hicâz seyri içinde ve Künhî Dede âyîninin birinci selâmında Humâyûn seyri içinde görülmekteyken, Osman Dede'nin âyîninde yoktur. Nişâburek sesleri ise sadece Künhî Dede'nin âyîninde birinci selâmda görünmektedir.

7. Evc perdesinde kalışlar, üç âyînde de kendini göstermektedir.

8. Osman Dede, birinci selâmında nim hisâr yedeni ile hüseynî'de Hicâz'lı kalarak karara varmaksızın Hisâr'lı ve üçüncü selâmın başında bu defa nim hisâr yedenini kullanmadan dügâh'a inerek Şehnâz'lı kalış yapmıştır. Ahmed Ağa, incelediğimiz bölüm içinde hüseynî'de Hicâz gösteren herhangi bir makâm göstermemiştir. Künhî Dede ise diğer iki âyînden farklı olarak ikinci selâmın terennüm bölümünde nevâ üzerinde Nikriz'li bir kalış yapmıştır.

XVIII ve XIX. asırda Bestenigâr makâmında bestelenmiş iki âyînde, incelemeye aldığımız yerler, birinci selâm ve üçüncü selâmın Aksak Semâî'e kadar olan bölümdür. Bunun sebebi, bu bölümlerin dışında kalan yerlerin Sabâ âyîni ile tamamlanmasıdır.

1. Dede Efendi seyre ırâk-çargâh atlaması ile girerken Sâdık Efendi, çargâh perdesinden girmiş fakat her iki âyînde de ilk seyir çargâh civarında gösterilmiştir.

2. Dede Efendi tize genişlemelerde muhayyer perdesini kullanırken Sâdık Efendi gerdâniye perdesinden yukarı çıkmamıştır.

3. Dede Efendi'nin âyîninde, Sâdık Efendi'nin âyînine göre daha fazla geçki yapıldığı anlaşılıyor. Sâdık Efendi, Dede Efendi'den farklı olarak Dilkeşhâverân ve Irâk makâmlarına geçki yapmıştır. Dede Efendi'nin âyîninde ise geçkisi yapılan; Sabâ, Râhatü'l-ervâh-ı necîdî, Hicâz-ı Rûmî, Muhayyer-Kürdî (birinci nevî), Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân, Necd-i Hüseynî, Şevkefzâ (birinci nevî), Hüseynî, Hüzzâm Segâh ve Bayâtî (ikinci nevî) makâmları, Sâdık Efendi âyîninde tercih edilmemiştir.

4. Her iki âyînde, evc üzerinde Segâh'lı veya Irâk'lı kalışlar vardır. Bu kalışlarda bazen nim hicâz üzerindeki Hicâz sesleri de kullanılabilmektedir.

5. Dede Efendi âyîninde kısa da olsa gördüğümüz Nişâbur sesleri, Sâdık Ağa'nın âyîninde yoktur.

6. Sâdık Efendi âyîninde yapılan nevâ üzerinde Rast'lı kalışlar Dede Efendi'de yoktur. Fakat her iki âyînde de hüseynî'de Uşşâk'lı kalış yapılmıştır.

XIX. asırda bestelenmiş iki Sûznâk âyîninde; makâma özgü bazı ortak seyirlerin olduğunu fakat Necib Dede'nin âyîninde daha kendine has bir seyir takip edildiğine tanık oluyoruz. Zekâî Dede, Sûznâk makâmının özelliklerini gösterirken. Necib Dede, seyirde Zengüleli ve Zengülesiz Sûznâk arasında kalarak daha çok Sebzender-i Sebz makâmını göstermektedir.[576]

1. Zekâî Dede seyre rast-nevâ atlaması ile başlarken Necib Dede doğrudan nevâ perdesi ile seyre girmiştir.

2. Necîb Dede'nin âyîninde Zekâî Dede âyîninden farklı olarak, birinci selâmda Zengüleli Sûznâk ve Sebzender-i sebz makâmları gösterilmiştir.

3. Her iki âyînde de nevâ önemli bir asma karar perdesidir. Bunun dışında dügâh ve segâh perdelerinde de kalınmıştır.

4. Zekâî Dede'nin âyîninde tize genişlemelerde nevâ üzerinde Humâyûn seslerinde seyredilirken, Necib Dede'nin âyîninde, nevâ üzerinde Humâyûn seslerinin yanında şehnâz perdesi alınarak Hicâz-ı Rûmî üslûbunda nevâ'ya inişler yapılmıştır.

5. Necib Dede'nin âyîninde Zekâî Dede'nin âyîninden farklı olarak, nevâ'da Hicâz'lı kalışlarda çargâh'ın yanında nim hicâz yedeni de kullanılmıştır.

6. Her iki âyînde kullanılan ortak makâmlar; Rast, Segâh, Sûznâk ve Nikrîz makâmlarıdır. Hicâz makâmını Zekâî Dede; yerinde ve nevâ üzerinde gösterirken, Necîb Dede; yegâh üzerinde göstermiştir.

---

[576] Makâm hakkında bilgi için bkz. Dipnot: 346

7. İki âyînde farklı geçkiler görülmektedir. Zekâî Dede'nin âyîninde; Dilkeş, Hicâzkâr, Hüseynî-Aşîrân, Mâhur-ı Kebîr, Neveser, Nihâvend, Rehâvî, Sazkâr ve Zâvil makâmlarına geçki yapılırken, Necib Dede'nin âyîninde, Hicâz-ı Rûmî, Hüzzâm, Sebzender-i sebz ve Zengüleli Sûznâk makâmları gösterilmiştir.

TABLOLAR VE GRAFİKLER

Tablo 1

	Makâmlar	17. Asır Öncesi *3 Âyîn*	17. Asır *2 Âyîn*	18. Asır *12 Âyîn*	19. Asır *21 Âyîn*	20. Asır *8 Âyîn*	TOPLAM *46 Âyîn*
1	**Acem**		1	3	3	4	**11**
2	**Acem Yegâhı**				1		**1**
3	**Acem-Aşîrân (birinci nevî)**		1	1	1		**3**
4	**Acem-Aşîrân (ikinci nevî)**			1	1		**2**
5	**Acem-Bûselik**			1		1	**2**
6	**Acem-Kürdî**				2	1	**3**
7	**Arabân (birinci nevî)**				1	2	**3**
8	**Arabân (ikinci nevî)**				2	1	**3**
9	**Arazbâr**		1	2			**3**
10	**Aşîrân**					1	**1**
11	**Aşîrân-Mâye**					1	**1**
12	**Aşîrân-Zemzeme**				1		**1**
13	**Bahr-i Nâzik**				2		**2**
14	**Bayâtî (birinci nevî)**				6	3	**9**
15	**Bayâtî (ikinci nevî)**		2		5	3	**10**
16	**Bayâtî-Arabân**				2	1	**3**
17	**Bayâtî-Bûselik**					1	**1**
18	**Beste-Isfahân veya Horasânek**				1	1	**2**
19	**Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk**		1	2	4	2	**9**
20	**Bestenigâr-ı Kadîm**	1					**1**
21	**Bûselik**	1	1	3	9	5	**19**
22	**Bûselik-Aşîrân**			1	2	1	**4**
23	**Canfezâ veya Sabâ-**	1					**1**

	Aşîrân						
24	**Çargâh (birinci nevî)**			1	3		**4**
25	**Çargâh (ikinci nevî)**		1	3	5	3	**12**
26	**Dilkeş**			2	1		**3**
27	**Dilkeşhâverân**			2		1	**3**
28	**Dilkeşîde**					1	**1**
29	**Dilrübâ**	1					**1**
30	**Dügâh (birinci nevî)**					2	**2**
31	**Dügâh (ikinci nevî)**				2	2	**4**
32	**Dügâh (dördüncü nevî)**					1	**1**
33	**Dügâh (beşinci nevî)**					2	**2**
34	**Dügâh (altıncı nevî)**					1	**1**
35	**Dügâh-ı Kadîm**	2					**2**
36	**Eski Sipihr**				1	2	**3**
37	**Evc**		1	2	3	3	**9**
38	**Evcârâ**					1	**1**
39	**Evc-Bûselik**			1	1	1	**3**
40	**Evc-Horasân**		1	1			**2**
41	**Evc-i Bahr-i Nâzik**				1		**1**
42	**Ferâhfezâ**				2		**2**
43	**Ferâhnâk**				5	1	**6**
44	**Gerdâniye**		1	1	4	2	**8**
45	**Gonca-i Rânâ**		1	2	1		**4**
46	**Hicâz**		1	7	16	4	**28**
47	**Hicâz-Aşîrân veya Hicâz-ı Muhâlif (Rahâtfezâ)**				1	1	**2**
48	**Hicâz-ı Rûmî**			1	3	1	**5**
49	**Hicâzî Uşşâk veya Hicâz-ı Acem**			3	1		**4**
50	**Hicâzkâr**				3	1	**4**

51	**Hisâr**			1		1	**2**
52	**Hisâr-Bûselik**			1	2	1	**4**
53	**Hisâr-ı Kadîm**		1				**1**
54	**Hümâyûn**			2	1		**3**
55	**Hüseynî**	2			5	4	**11**
56	**Hüseynî-Aşîrân**				4	1	**5**
57	**Hüzzâm**			1	9	4	**14**
58	**Irâk**		1	3	6	1	**11**
59	**Isfahân**		1		3		**4**
60	**Karcığar**				3	5	**8**
61	**Kûçek veya Vecd-i Hüseynî**		1		3	1	**5**
62	**Kürdî**			1			**1**
63	**Lâlerûh**	1	1	1			**3**
64	**Mâhur-Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân**				1		**1**
65	**Mâhur-ı Kebîr veya Eski Gerdâniye**	2		1	1		**4**
66	**Mâverâü'n-nehr**					1	**1**
67	**Mâye-i Atîk**				1		**1**
68	**Meclis-efrûz**				1		**1**
69	**Muhayyer**				1		**1**
70	**Muhayyer-Kürdî (birinci ve üçüncü nevî)**				1	1	**2**
71	**Müberkaa**	1					**1**
72	**Müsteâr**		1	1	3	5	**10**
73	**Necd-i Hüseynî**	2	1		1		**4**
74	**Nevâ (birinci nevî)**	2	1	4	8	1	**16**
75	**Nevâ (ikinci nevî)**		1	3	2	1	**7**
76	**Nevâ-Kürdî**			1			**1**
77	**Neveser**				4	2	**6**

78	**Nevrûz-ı Acem**			2			**2**
79	**Nihâvend**			1	1		**2**
80	**Nihâvend-i Kebîr**			1			**1**
81	**Nikrîz**			2	7	3	**12**
82	**Nişâbur**			1			**1**
83	**Nişâburek**			1		1	**2**
84	**Nühüft**			3	5	1	**9**
85	**Pencgâh-ı Asl**	1		1		2	**4**
86	**Pencgâh-ı Zâid**	1		2		1	**4**
87	**Râhatü'l-ervâh veya Hicâz-ı Irâk**				2	2	**4**
88	**Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî**				1		**1**
89	**Rekb**			1			**1**
90	**Rast**			2	6	4	**12**
91	**Rehâvî**				1		**1**
92	**Revnâknümâ**				1		**1**
93	**Rûy-i Irâk**				2	1	**3**
94	**Sabâ**		2	3	7	4	**16**
95	**Sabâ-Bûselik**				1	2	**3**
96	**Sabâ-ı Muharrik**				2		**2**
97	**Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân**	1	1	2	6		**10**
98	**Sabâ-Zemzeme (Zemzeme)**			1	1		**2**
99	**Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)**	1		2	3		**6**
100	**Sebz-ender-sebz**				1		**1**
101	**Segâh**	2	1	2	10	5	**20**
102	**Segâh-Mâye**	1	1		1	1	**4**
103	**Sultânî Yegâh**				3	1	**4**
104	**Sûz-i Dil (birinci nevî)**				1	1	**2**

105	**Sûz-i Dil (ikinci nevî)**				1		**1**
106	**Sûz-i Dilârâ**			1			**1**
107	**Sûznâk**				2	1	**3**
108	**Sünbüle (ikinci nevî)**				1		**1**
109	**Şedd-i Arabân (birinci nevî)**				2		**2**
110	**Şedd-i Arabân (ikinci nevî)**				1		**1**
111	**Şehnâz**			3	1	1	**5**
112	**Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ)**					1	**1**
113	**Şevk u Tarâb (ikinci nevî)**				3		**3**
114	**Şevkefzâ (birinci nevî)**				1	1	**2**
115	**Şevkefzâ (ikinci nevî)**				1	1	**2**
116	**Şevk-i Dil**			2			**2**
117	**Tâhir**			1	2	1	**4**
118	**Tâhir-Bûselik**					1	**1**
119	**Tarz-ı Cihân**				2	1	**3**
120	**Uşşâk**			1	4	3	**8**
121	**Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye (Mâye-Uşşâk)**				2	1	**3**
122	**Uzzâl**			1	2	1	**4**
123	**Yegâh**			3	2	1	**6**
124	**Zâvil**				1		**1**
125	**Zengüle**			1	1	1	**3**
126	**Zengüleli Sûznâk**				2	1	**3**

Tablo 2

	Makâmlar	17. Asır Öncesi *3 Âyîn*	17. Asır *2 Âyîn*	18. Asır *12 Âyîn*	19. Asır *21 Âyîn*	20. Asır *8 Âyîn*	TOPLAM *46 Âyîn*
1	**Hicâz**		1	7	16	4	**28**
2	**Segâh**	2	1	2	10	5	**20**
3	**Bûselik**	1	1	3	9	5	**19**
4	**Sabâ**		2	3	7	4	**16**
5	**Nevâ (birinci nevî)**	2	1	4	8	1	**16**
6	**Hüzzâm**			1	9	4	**14**
7	**Nikrîz**			2	7	3	**12**
8	**Rast**			2	6	4	**12**
9	**Çargâh (ikinci nevî)**		1	3	5	3	**12**
10	**Acem**		1	4	3	4	**11**
11	**Hüseynî**	2			5	4	**11**
12	**Irâk**		1	3	6	1	**11**
13	**Bayâtî (ikinci nevî)**		2		5	3	**10**
14	**Müsteâr**		1	1	3	5	**10**
15	**Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân**	1	1	2	6		**10**
16	**Bayâtî (birinci nevî)**				6	3	**9**
17	**Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk**		1	2	4	2	**9**
18	**Evc**		1	2	3	3	**9**
19	**Nühüft**			3	5	1	**9**
20	**Karcığar**				3	5	**8**
21	**Uşşâk**			1	4	3	**8**
22	**Gerdâniye**		1	1	4	2	**8**
23	**Nevâ (ikinci nevî)**		1	3	2	1	**7**
24	**Ferâhnâk**				5	1	**6**

25	**Neveser**				4	2	**6**
26	**Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)**	1		2	3		**6**
27	**Yegâh**			3	2	1	**6**
28	**Hicâz-ı Rûmî**			1	3	1	**5**
29	**Hüseynî-Aşîrân**				4	1	**5**
30	**Kûçek veya Vecd-i Hüseynî**		1		3	1	**5**
31	**Şehnâz**			3	1	1	**5**
32	**Bûselik-Aşîrân**			1	2	1	**4**
33	**Dügâh (ikinci nevî)**				2	2	**4**
34	**Gonca-i Rânâ**		1	2	1		**4**
35	**Hicâzî Uşşâk veya Hicâz-ı Acem**			3	1		**4**
36	**Hicâzkâr**				3	1	**4**
37	**Hisâr-Bûselik**			1	2	1	**4**
38	**Isfahân**		1		3		**4**
39	**Mâhur-ı Kebîr veya Eski Gerdâniye**	2		1	1		**4**
40	**Necd-i Hüseynî**	2	1		1		**4**
41	**Pencgâh-ı Asl**	1		1		2	**4**
42	**Pencgâh-ı Zâid**	1		2		1	**4**
43	**Râhatü'l-ervâh veya Hicâz-ı Irâk**				2	2	**4**
44	**Sultânî Yegâh**				3	1	**4**
45	**Tâhir**			1	2	1	**4**
46	**Uzzâl**			1	2	1	**4**
47	**Segâh-Mâye**	1	1		1	1	**4**
48	**Çargâh (birinci nevî)**			1	3		**4**
49	**Acem-Aşîrân (birinci nevî)**		1	1	1		**3**
50	**Acem-Kürdî**				2	1	**3**
51	**Arabân (birinci**				1	2	**3**

	nevî)						
52	**Arabân (ikinci nevî)**				2	1	**3**
53	**Arazbâr**		1	2			**3**
54	**Bayâtî-Arabân**				2	1	**3**
55	**Dilkeş**			2	1		**3**
56	**Dilkeşhâverân**			2		1	**3**
57	**Eski Sipihr**				1	2	**3**
58	**Evc-Bûselik**			1	1	1	**3**
59	**Hümâyûn**			2	1		**3**
60	**Lâlerûh**	1	1	1			**3**
61	**Rûy-i Irâk**				2	1	**3**
62	**Sabâ-Bûselik**				1	2	**3**
63	**Sûznâk**				2	1	**3**
64	**Şevk u Tarâb (ikinci nevî)**				3		**3**
65	**Tarz-ı Cihân**				2	1	**3**
66	**Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye (Mâye-Uşşâk)**				2	1	**3**
67	**Zengüle**			1	1	1	**3**
68	**Zengüleli Sûznâk**				2	1	**3**
69	**Acem-Aşîrân (ikinci nevî)**			1	1		**2**
70	**Acem-Bûselik**			1		1	**2**
71	**Bahr-i Nâzik**				2		**2**
72	**Beste-Isfahân veya Horasânek**				1	1	**2**
73	**Dügâh (birinci nevî)**					2	**2**
74	**Dügâh (beşinci nevî)**					2	**2**
75	**Dügâh-ı Kadîm**	2					**2**
76	**Evc-Horasân**		1	1			**2**
77	**Ferâhfezâ**				2		**2**

78	**Hicâz-Aşîrân veya Hicâz-ı Muhâlif (Rahâtfezâ)**				1	1	**2**
79	**Hisâr**			1		1	**2**
80	**Muhayyer-Kürdî (birinci ve üçüncü nevî)**				1	1	**2**
81	**Nihâvend**			1	1		**2**
82	**Nişâburek**			1		1	**2**
83	**Sabâ-ı Muharrik**				2		**2**
84	**Sabâ-Zemzeme (Zemzeme)**			1	1		**2**
85	**Sûz-i Dil (birinci nevî)**				1	1	**2**
86	**Şedd-i Arabân (birinci nevî)**				2		**2**
87	**Şevkefzâ (birinci nevî)**				1	1	**2**
88	**Şevkefzâ (ikinci nevî)**				1	1	**2**
89	**Şevk-i Dil**			2			**2**
90	**Nevrûz-ı Acem**			2			**2**
91	**Acem Yegâhı**				1		**1**
92	**Aşîrân**					1	**1**
93	**Aşîrân-Mâye**					1	**1**
94	**Aşîrân-Zemzeme**				1		**1**
95	**Bayâtî-Bûselik**					1	**1**
96	**Bestenigâr-ı Kadîm**	1					**1**
97	**Canfezâ veya Sabâ-Aşîrân**	1					**1**
98	**Dilkeşîde**					1	**1**
99	**Dilrübâ**	1					**1**
100	**Dügâh (dördüncü nevî)**					1	**1**
101	**Dügâh (altıncı nevî)**					1	**1**

102	**Evcârâ**					1	**1**
103	**Evc-i Bahr-i Nâzik**				1		**1**
104	**Hisâr-ı Kadîm**		1				**1**
105	**Kürdî**			1			**1**
106	**Mâhur-Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân**				1		**1**
107	**Mâverâü'n-nehr**					1	**1**
108	**Mâye-i Atîk**				1		**1**
109	**Meclis-efrûz**				1		**1**
110	**Muhayyer**				1		**1**
111	**Müberkaa**	1					**1**
112	**Nevâ-Kürdî**			1			**1**
113	**Nihâvend-i Kebîr**			1			**1**
114	**Nişâbur**			1			**1**
115	**Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî**				1		**1**
116	**Rekb**			1			**1**
117	**Rehâvî**				1		**1**
118	**Revnâknümâ**				1		**1**
119	**Sebz-ender-sebz**				1		**1**
120	**Sûz-i Dil (ikinci nevî)**				1		**1**
121	**Sûz-i Dilârâ**			1			**1**
122	**Sünbüle (ikinci nevî)**				1		**1**
123	**Şedd-i Arabân (ikinci nevî)**				1		**1**
124	**Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ)**					1	**1**
125	**Tâhir-Bûselik**					1	**1**
126	**Zâvil**				1		**1**

Tablo 3

Sıra No	AREL NAZARİYATINDA TARİFİ YAPILAN MAKÂMLAR	Sıra No	ÂYÎNLERDE TESPİT EDİLMİŞ MAKÂMLAR
1	Acem	**1**	Acem
*	YOK	**2**	Acem-Aşîrân (birinci nevî)
2	Acem-Aşîrân	**3**	Acem-Aşîrân (ikinci nevî)
3	Acem-Bûselik	**4**	Acem-Bûselik
4	Acem-Kürdî	**5**	Acem-Kürdî
5	Acemli Yegâh	**6**	Acem Yegâhı veya Acemli Yegâh
6	Anberefşan	*	YOK
*	YOK	**7**	Arabân (birinci nevî)
*	YOK	**8**	Arabân (ikinci nevî)
7	Arabân (üçüncü nevî)	*	YOK
8	Arabân-Kürdî (Zevk u Tarâb, Şevk-i Cedîd)	*	YOK
9	Arazbâr	**9**	Arazbâr
10	Arazbâr-Bûselik	*	YOK
11	Arazbâr-Zemzeme	*	YOK
*	YOK	**10**	Aşîrân
*	YOK	**11**	Aşîrân-Mâye
12	Aşîrân-Zemzeme	**12**	Aşîrân-Zemzeme
13	Aşkefza	*	YOK
*	YOK	**13**	Bahr-i Nâzik
14	Bayâtî	**14**	Bayâtî (birinci nevî)
*	YOK	**15**	Bayâtî (ikinci nevî)
15	Bayâtî-Arabân	**16**	Bayâtî-Arabân
16	Bayâtî-Arabân-Bûselik	*	YOK

17	Bayâtî-Bûselik	**17**	Bayâtî-Bûselik
18	Beste-Isfahân	**18**	Beste-Isfahân veya Horasânek
19	Bestenigâr	**19**	Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
*****	YOK	**20**	Bestenigâr-ı Kadîm
20	Bûselik	**21**	Bûselik
21	Bûselik-Aşîrân	**22**	Bûselik-Aşîrân
22	Büzürg	*****	YOK
23	YOK (Sabâ-Aşîrân)	**23**	Canfezâ
24	Çargâh	**24**	Çargâh (birinci nevî)
*****	YOK	**25**	Çargâh (ikinci nevî)
*****	YOK	**26**	Dilkeş
25	Dilkeşhâverân	**27**	Dilkeşhâverân
26	Dilkeşîde	**28**	Dilkeşîde
*****	YOK	**29**	Dilrübâ
*****	YOK	**30**	Dügâh (birinci nevî)
*****	YOK	**31**	Dügâh (ikinci nevî)
*****	YOK	**32**	Dügâh (dördüncü nevî)
*****	YOK	**33**	Dügâh (beşinci nevî)
27	Dügâh	**34**	Dügâh (altıncı nevî)
28	Dügâh-Bûselik	*****	YOK
*****	YOK	**35**	Dügâh-ı Kadîm
29	Evc	**36**	Evc
30	Evcârâ	**37**	Evcârâ
31	Evc-Bûselik	**38**	Evc-Bûselik
*****	YOK	**39**	Evc-Horasân
*****	YOK	**40**	Evc-i Bahr-i Nâzik

32	Ferâhfezâ	**41**	Ferâhfezâ
33	Ferâhnâk	**42**	Ferâhnâk
34	Ferâhnümâ	*	YOK
35	Gerdâniye	**43**	Gerdâniye
36	Gerdâniye-Bûselik	*	YOK
*	YOK	**44**	Gonca-i Rânâ
37	Güldeste	*	YOK
38	Gülizar	*	YOK
39	Gülizar (Basit)	*	YOK
40	Heftgâh	*	YOK
41	Hicâz	**45**	Hicâz
42	Hicâz-Aşîrân veya Hicâz-ı Muhâlif (Rahâtfezâ)	**46**	Hicâz-Aşîrân veya Hicâz-ı Muhâlif (Rahâtfezâ)
43	Hicâz-Bûselik	*	YOK
44	Hicâz-Zemzeme	*	YOK
*	YOK	**47**	Hicâz-ı Rûmî
*	YOK	**48**	Hicâzî Uşşâk veya Hicâz-ı Acem
45	Hicâzkâr	**49**	Hicâzkâr
46	Hisar	**50**	Hisâr
47	Hisar-Bûselik	**51**	Hisâr-Bûselik
*	YOK	**52**	Hisâr-ı Kadîm
48	Hümâyûn	**53**	Hümâyûn
49	Hüseynî	**54**	Hüseynî
50	Hüseynî-Aşîrân (Vech-i Hüseynî)	**55**	Hüseynî-Aşîrân
51	Hüseynî-Zemzeme	*	YOK
52	Hüzzâm	**56**	Hüzzâm
53	Hüzzâm-ı Cedid	*	YOK

54	Irâk	**57**	Irâk
55	Isfahân (mürekkep)	**58**	Isfahân
56	Isfahân (basit)	*	YOK
57	Isfahân-Zemzeme	*	YOK
58	Isfahânek	*	YOK
59	Isfahânek-i Cedîd	*	YOK
60	Karcığar	**59**	Karcığar
61	Kûçek	**60**	Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
62	Kürdî	**61**	Kürdî
63	Kürdili-Hicâzkâr	*	YOK
64	Lâle-Gül	*	YOK
*	YOK	**62**	Lâlerûh
65	Mâhur	**63**	Mâhur veya Mâhur-ı Kebîr (Eski Gerdâniye)
*	YOK	**64**	Mâhur-Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân
66	Mahur-Bûselik	*	YOK
*	YOK	**65**	Mâverâü'n-nehr
67	Mâye Makamı Birinci Nevi	**66**	Uşşâk-Mâye veya Dügâh-Mâye (Mâye-Uşşâk)
68	Mâye Makamı İkinci nevi	**67**	Segâh-Mâye
*	YOK	**68**	Mâye-i Atîk
*	YOK	**69**	Meclis-efrûz
69	Muhayyer	**70**	Muhayyer
70	Muhayyer-Bûselik	*	YOK
71	Muhayyer-Kürdî Birinci Nevi	**71**	Muhayyer-Kürdî (birinci ve üçüncü nevî)
72	Muhayyer-Kürdî İkinci Nevi	*	YOK

73	Muhayyer-Sünbüle	*	YOK
*	YOK	**72**	Müberkaa
74	Müsteâr	**73**	Müsteâr
*	YOK	**74**	Necd-i Hüseynî
75	Nevâ	**75**	Nevâ (birinci nevî)
*	YOK	**76**	Nevâ (ikinci nevî)
76	Nevâ-Bûselik	*	YOK
77	Nevâ-Kürdî	**77**	Nevâ-Kürdî
78	Neveser	**78**	Neveser
*	YOK	**79**	Nevrûz-ı Acem
79	Nihâvend	**80**	Nihâvend
80	Nihâvend-i Kebir	**81**	Nihâvend-i Kebîr
81	Nikrîz	**82**	Nikrîz
82	Nişâbur	**83**	Nişâbur
83	Nişâburek	**84**	Nişâburek
84	Nühüft	**85**	Nühüft
*	YOK	**86**	Pencgâh-ı Asl
85	Pencgâh	**87**	Pencgâh-ı Zâid
86	Pesendîde	*	YOK
87	Râhatü'l-ervâh	**88**	Râhatü'l-ervâh veya Hicâz-ı Irâk
*	YOK	**89**	Râhatü'l-ervâh-ı Necîdî
88	Rast	**90**	Rast
89	Rehavi	**91**	Rehâvî
*	YOK	**92**	Rekb
90	Revnâknümâ	**93**	Revnâknümâ
91	Rûhnevâz	*	YOK

92	Rûy-i Irâk	**94**	Rûy-i Irâk
93	Sabâ	**95**	Sabâ
94	Sabâ-Bûselik	**96**	Sabâ-Bûselik
*	YOK	**97**	Sabâ-ı Muharrik
*	YOK	**98**	Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
95	Sabâ-Zemzeme	**99**	Sabâ-Zemzeme (Zemzeme)
96	Sazkâr	**100**	Sazkâr veya Rast-Mâye (Mâye-Rast)
*	YOK	**101**	Sebzender-i sebz
97	Segâh	**102**	Segâh
98	Sipihr (yeni)	*	YOK
99	Sipihr (eski)	**103**	Sipihr (eski)
100	Sultân-ı Irâk	*	YOK
101	Sultân-ı Segâh	*	YOK
102	Sultânî Yegâh	**104**	Sultânî Yegâh
*	YOK	**105**	Sûz-i Dil (birinci nevî)
103	Sûz-i Dil	**106**	Sûz-i Dil (ikinci nevî)
104	Sûz-i Dilârâ	**107**	Sûz-i Dilârâ
105	Sûznâk (Basit Sûznâk)	**108**	Sûznâk
106	Sünbüle	*	YOK
*	YOK	**109**	Sünbüle (ikinci nevî)
*	YOK	**110**	Şedd-i Arabân (birinci nevî)
107	Şedd-i Arabân	**111**	Şedd-i Arabân (ikinci nevî)
108	Şehnâz	**112**	Şehnâz
109	Şehnâz-Bûselik	*	YOK
110	Şerefnümâ	**113**	Şeref-i Hamîdî (Şerefnümâ)
111	Şevk u Tarâb Makamı Birinci	*	YOK

	Nevi		
112	Şevk u Tarâb Makamı İkinci Nevi	**114**	Şevk u Tarâb (ikinci nevî)
113	Şevkâver	*	YOK
114	Şevkefza	**115**	Şevkefzâ (birinci nevî)
*	YOK	**116**	Şevkefzâ (ikinci nevî)
115	Şevk-i Dil	**117**	Şevk-i Dil
116	Şîvenümâ	*	YOK
117	Tâhir	**118**	Tâhir
118	Tahir-Bûselik	**119**	Tâhir-Bûselik
119	Tarz-ı Cedid	*	YOK
*	YOK	**120**	Tarz-ı Cihân
120	Tarz-ı Nevin	*	YOK
121	Uşşâk	**121**	Uşşâk
122	Uzzal	**122**	Uzzâl
123	Vech-i Arazbar	*	YOK
124	Yegâh	**123**	Yegâh
125	Zâvil	**124**	Zâvil
126	Zengüle	**125**	Zengüle
127	Zirefkend	*	YOK
128	Zirgüleli Sûznâk	**126**	Zengüleli Sûznâk

Tablo 4

No	ÂYÎN	BESTEKÂRI	KULLANILAN MAKÂM SAYISI
1	Bûselik-Aşîrân	Ahmed Avni Konuk	23
2	Sabâ-Bûselik (eksik)	Hammâmîzâde İsmâil Dede	12+11=23
3	Dilkeşîde	Ahmed Avni Konuk	22
4	Rûy-i Irâk	Ahmed Avni Konuk	19
5	Bestenigâr (eksik)	Hammâmîzâde İsmâil Dede	12 + 7=19
6	Ferâhfezâ	Hammâmîzâde İsmâil Dede	17
7	Şevk u Tarâb	Ali Nutkî Dede	17
8	Acem-Bûselik	Nâsır Abdülbâkî Dede	17
9	Sabâ	Hammâmîzâde İsmâil Dede	16
10	Neveser	Sermüezzin Rif'at Bey	16
11	Nevâ	Hammâmîzâde İsmâil Dede	16
12	Pencgâh	Belli Değil	16
13	Bayâtî	Köçek Derviş Mustafa Dede	16
14	Karcığar	Bolâhenk Nûrî Bey	15
15	Yegâh	Rauf Yektâ Bey	15
16	Bûselik	Bolâhenk Nûrî Bey	15
17	Acem-Aşîrân	Hüseyin Fahreddîn Dede	15
18	Sûznâk	Zekâî Dede	14
19	Şedd-i Arabân	Nakşî Dede	13
20	Hüseynî (eksik)	Belli Değil	1+12=13
21	Sûz-i Dilârâ	Sultân III. Selîm Han	12
22	Nühüft	Eyyûbî Hüseyin Dede	12
23	Mâye	Zekâî Dede	12
24	Ferâhnâk	Sermüezzin Rif'at Bey	12
25	Bayâtî-Bûselik	Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy	12

26	Dügâh	Mehmed Celâleddin Dede	12
27	Sûz-i Dil	Zekâî Dede	11
28	Segâh	Buhûrîzâde Mustafa Itrî	11
29	Dügâh (-ı Kadîm) (eksik)	Belli Değil	6+5=11
30	Nihâvend	Musâhib Seyyid Ahmed Ağa	11
31	Hüzzâm	Hammâmîzâde İsmâil Dede	10
32	Sultânî Yegâh	Kâzım Uz	10
33	Müsteâr	Zekâîzâde Hâfız Ahmed Irsoy	10
34	Sûznâk	Selânikli Necib Dede	9
35	Rast	Kutbünnâyî Osman Dede	7
36	Irâk	Hâfız Abdürrahîm Şeydâ Dede	7
37	Sabâ-Zemzeme	Zekâî Dede	7
38	Uşşâk	Kutbünnâyî Osman Dede	6
39	Çargâh	Kutbünnâyî Osman Dede	6
40	Hicâz	Künhî Abdürrahîm Dede	6
41	Hicâz	Musâhib Seyyid Ahmed Ağa	6
42	Isfahân	Zekâî Dede	6
43	Râhatü'l-ervâh	Ahmed Hüsâmeddin Dede	6
44	Hicâz	Kutbünnâyî Osman Dede	5
45	Bestenigâr	Bursalı Sâdık Efendi	4
46	Hicâzkâr	Manisalı Câzim Dede	4

Tablo 5

No	ÂYÎN	1. SELÂM	2. SELÂM	3. SELÂM	4. SELÂM
1	Pencgâh	3	2	11	2
2	Dügâh(-ı Kadîm)	3	2	2+7=9 (Pencgâh âyîni)	2 (Pencgâh a.)
3	Hüseynî	1+2 =3 (Dügâh âyîni)	2 (Dügâh a.)	2+7=9 (Dügâh a.+Pencgâh a.)	2 (Pencgâh a.)
4	Bayâtî	6	3	8	1
6	Segâh	8	2	4	1
5	Rast	6	1	3	1
7	Uşşâk	3	1	5	1
8	Çargâh	4	2	4	2
9	Hicâz	3	2	2 (eksik)	- (eksik)
10	Nühüft	4	2	10	1
11	Irâk	3	2	6	1
12	Hicâz	3	3	4	1
13	Sûz-i Dilârâ	3	5	7	2
14	Nihâvend	5	1	8	1
17	Hicâz	2	1	5	1
15	Acem-Bûselik	5	3	12	1
16	Bestenigâr	3	1	3	1
18	Şevk u Tarâb	7	3	9	2
19	Sabâ	7	2	9	1
20	Nevâ	4	6	7	2
21	Bestenigâr	7	2 (Sabâ âyîni)	7+6=13 (Sabâ âyîni)	1
22	Sabâ-Bûselik	12	6 (Nevâ âyîni)	7 (Nevâ âyîni)	2 (Nevâ âyîni)

23	Hüzzâm	5	2	6	2
24	Ferâhfezâ	4	5	13	1
32	Şedd-i Arabân	7	2	6	1 (Acem-Bûselik âyîni)
25	Sûz-i Dil	6	4	5	3
26	Sûznâk	3	3	5	2
27	Mâye	7	4	7	1
28	Isfahân	3	3	3	1
29	Râhatü'l-ervâh	1	2	5	1
31	Acem-Aşîrân	4	2	13	1
30	Bûselik	3	1	12	1
33	Sûznâk	5	2	12	1
35	Sabâ-Zemzeme	2	2	6	1
36	Neveser	5	2	11	1
34	Ferâhnâk	5	4	5	1
37	Sultânî Yegâh	6	3	6	2
38	Hicâzkâr	1	2	3	1
39	Dügâh	6	4	9	2
40	Bayâtî-Bûselik	4	2	9	1
41	Karcığar	6	2	8	1
42	Yegâh	5	4	10	1
43	Bûselik-Aşîrân	11	5	11	1
44	Dilkeşîde	12	1	13	1
45	Müsteâr	1	2	10	1
46	Rûy-i Irâk	9	4	9	1
TOPLAM		**225**	**121**	**353**	**59**

Grafik 1

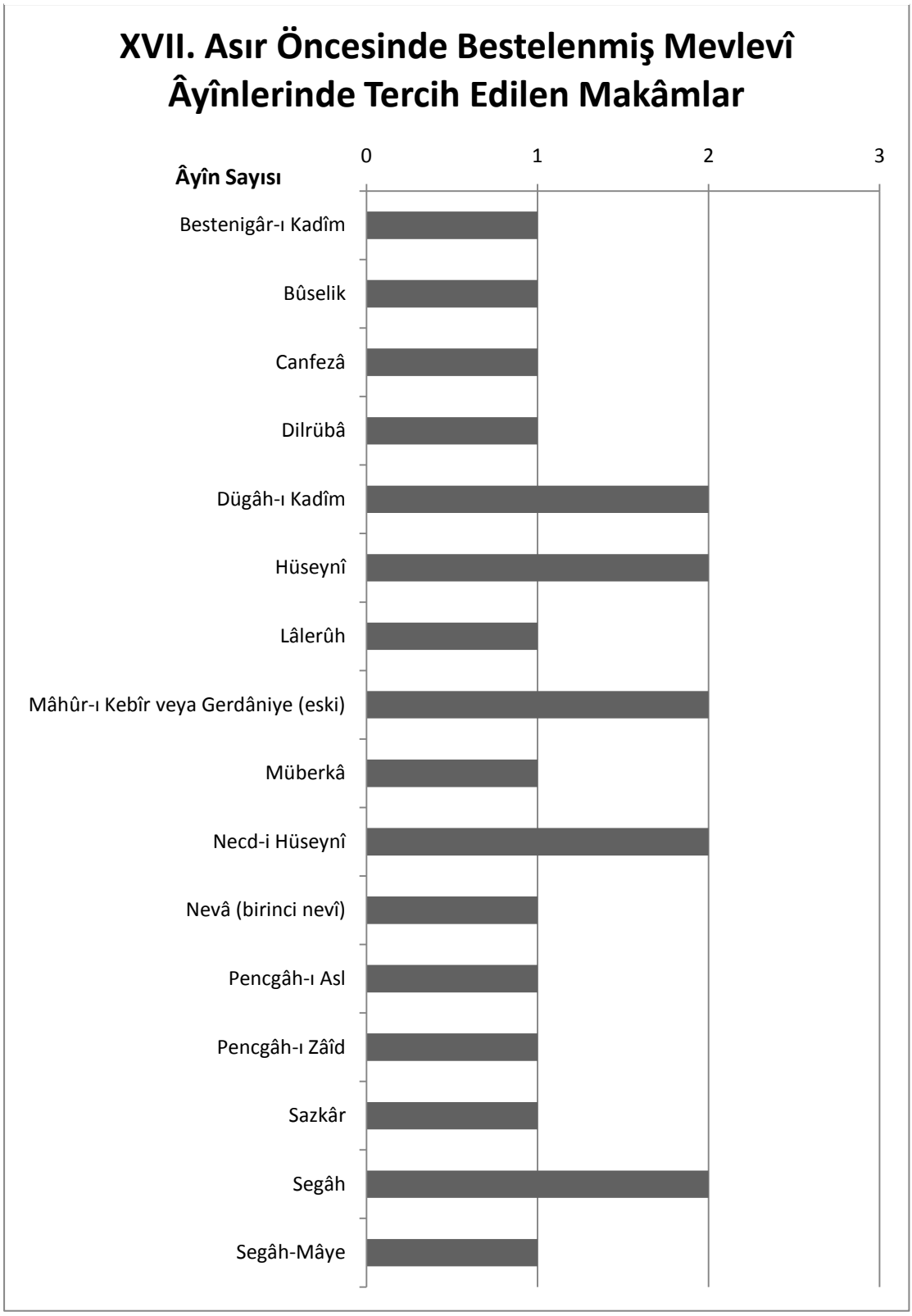
XVII. Asır Öncesinde Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
Âyîn Sayısı
0
1
2
3
Bestenigâr-ı Kadîm
Bûselik
Canfezâ
Dilrübâ
Dügâh-ı Kadîm
Hüseynî
Lâlerûh
Mâhûr-ı Kebîr veya Gerdâniye (eski)
Müberkâ
Necd-i Hüseynî
Nevâ (birinci nevî)
Pencgâh-ı Asl
Pencgâh-ı Zâîd
Sazkâr
Segâh
Segâh-Mâye

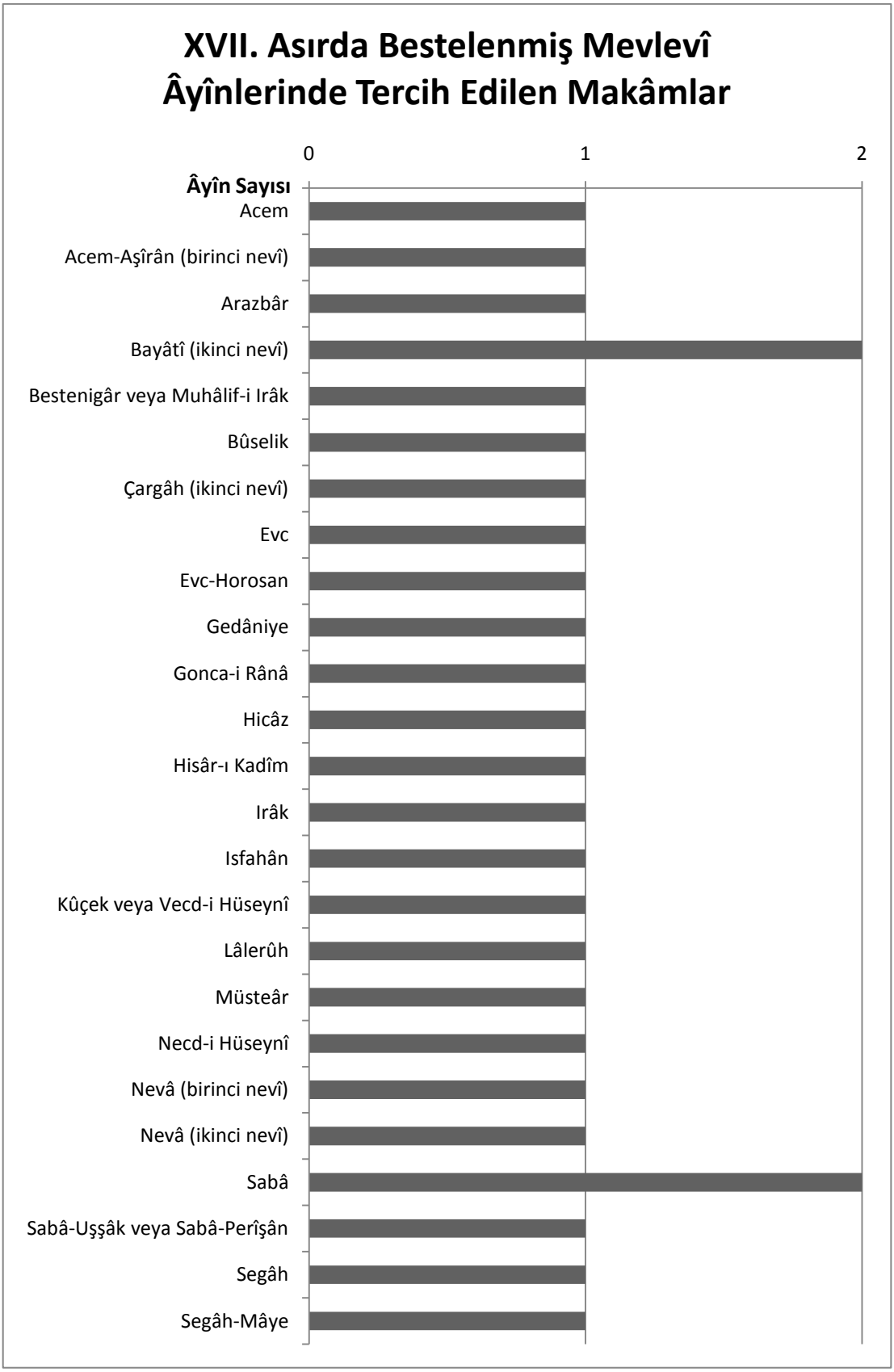
XVII. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
0
1
2
Âyîn Sayısı
Acem
Acem-Aşîrân (birinci nevî)
Arazbâr
Bayâtî (ikinci nevî)
Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
Bûselik
Çargâh (ikinci nevî)
Evc
Evc-Horosan
Gedâniye
Gonca-i Rânâ
Hicâz
Hisâr-ı Kadîm
Irâk
Isfahân
Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
Lâlerûh
Müsteâr
Necd-i Hüseynî
Nevâ (birinci nevî)
Nevâ (ikinci nevî)
Sabâ
Sabâ-Uşşâk veya Sabâ-Perîşân
Segâh
Segâh-Mâye

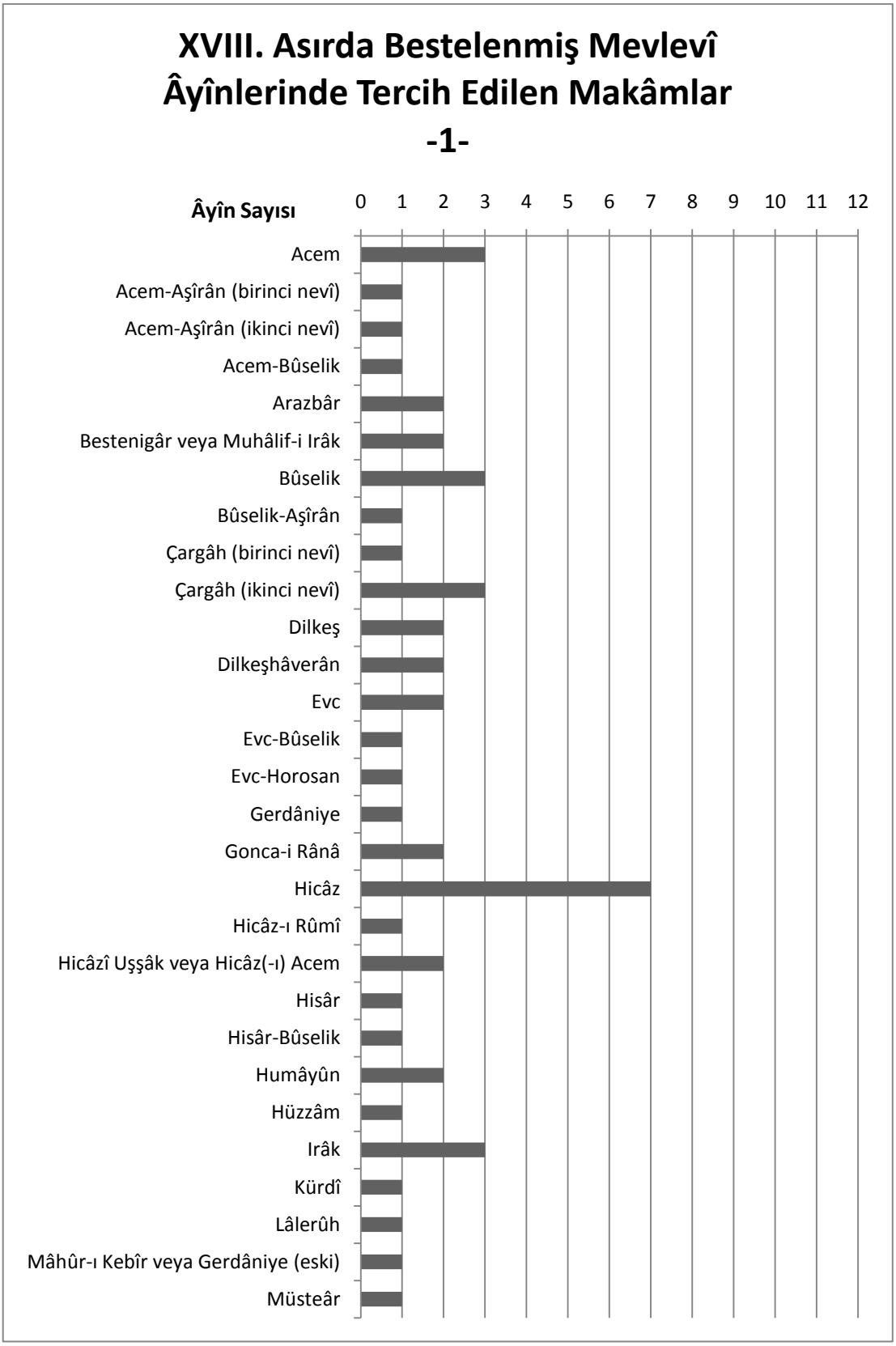
XVIII. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-1-
Âyîn Sayısı
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Acem
Acem-Aşîrân (birinci nevî)
Acem-Aşîrân (ikinci nevî)
Acem-Bûselik
Arazbâr
Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
Bûselik
Bûselik-Aşîrân
Çargâh (birinci nevî)
Çargâh (ikinci nevî)
Dilkeş
Dilkeşhâverân
Evc
Evc-Bûselik
Evc-Horosan
Gerdâniye
Gonca-i Rânâ
Hicâz
Hicâz-ı Rûmî
Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem
Hisâr
Hisâr-Bûselik
Humâyûn
Hüzzâm
Irâk
Kürdî
Lâlerûh
Mâhûr-ı Kebîr veya Gerdâniye (eski)
Müsteâr

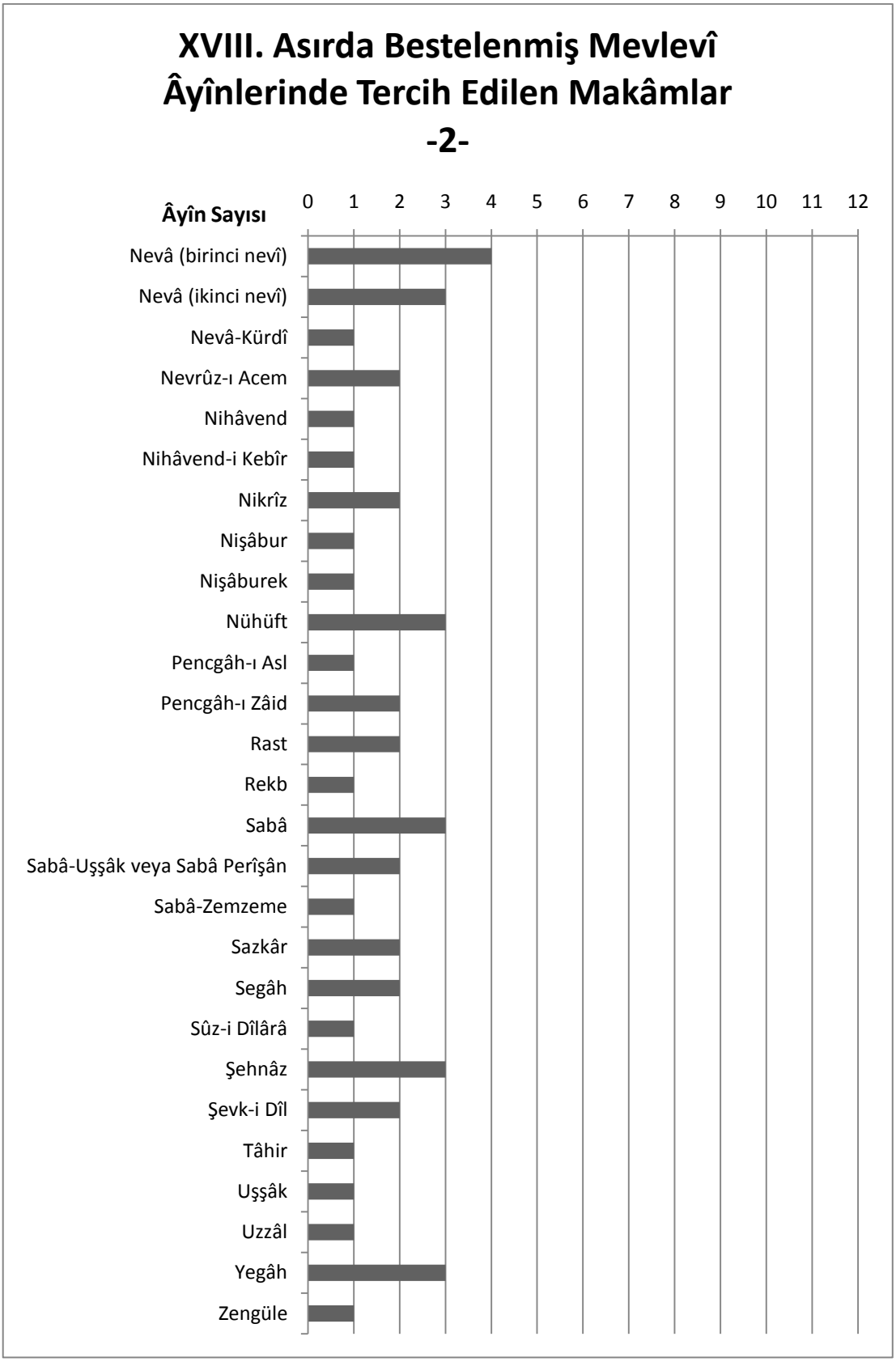
XVIII. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-2-
Âyîn Sayısı
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Nevâ (birinci nevî)
Nevâ (ikinci nevî)
Nevâ-Kürdî
Nevrûz-ı Acem
Nihâvend
Nihâvend-i Kebîr
Nikrîz
Nişâbur
Nişâburek
Nühüft
Pencgâh-ı Asl
Pencgâh-ı Zâid
Rast
Rekb
Sabâ
Sabâ-Uşşâk veya Sabâ Perîşân
Sabâ-Zemzeme
Sazkâr
Segâh
Sûz-i Dîlârâ
Şehnâz
Şevk-i Dîl
Tâhir
Uşşâk
Uzzâl
Yegâh
Zengüle

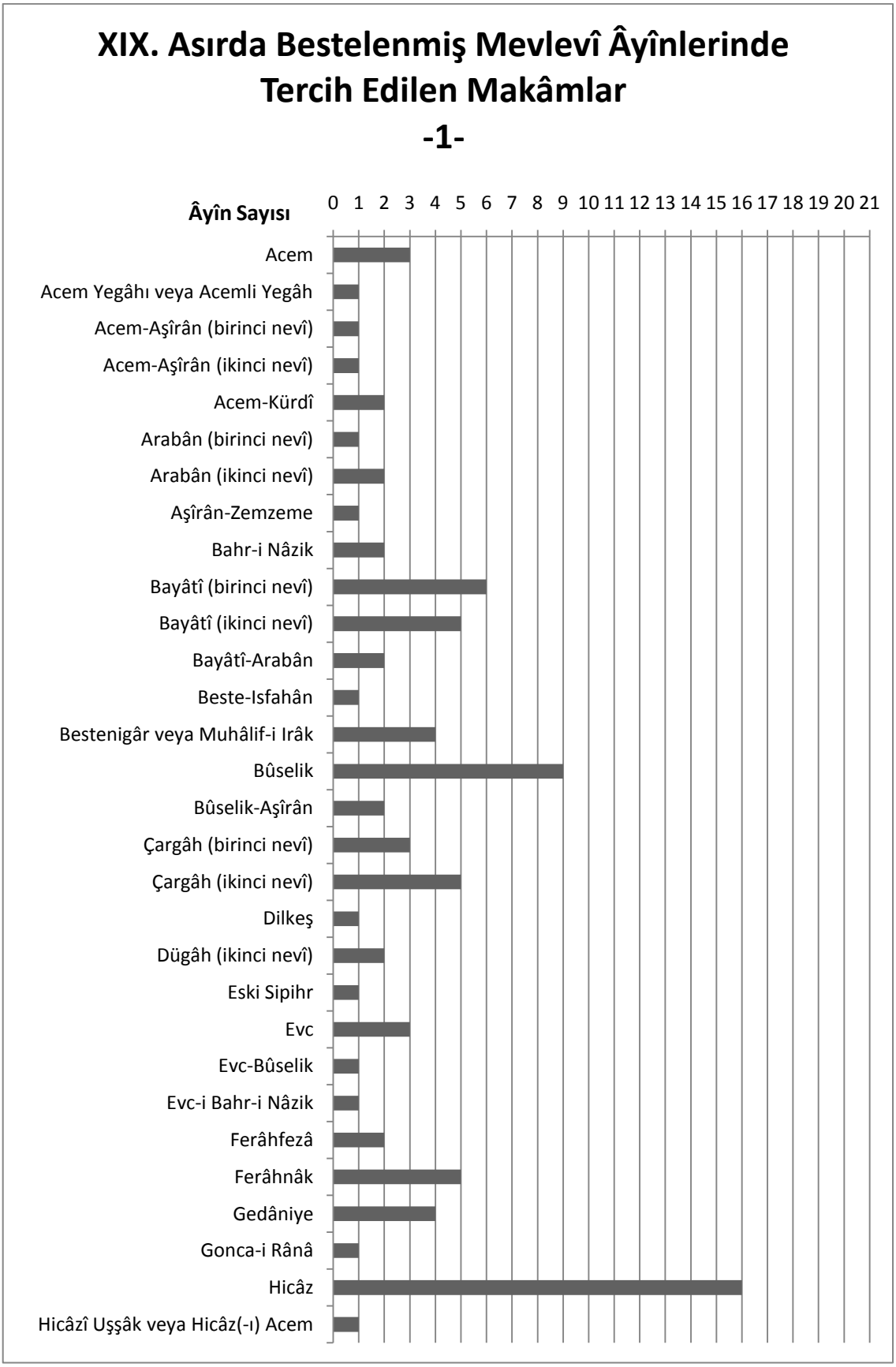
XIX. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-1-
Âyîn Sayısı
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21
Acem
Acem Yegâhı veya Acemli Yegâh
Acem-Aşîrân (birinci nevî)
Acem-Aşîrân (ikinci nevî)
Acem-Kürdî
Arabân (birinci nevî)
Arabân (ikinci nevî)
Aşîrân-Zemzeme
Bahr-i Nâzik
Bayâtî (birinci nevî)
Bayâtî (ikinci nevî)
Bayâtî-Arabân
Beste-Isfahân
Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
Bûselik
Bûselik-Aşîrân
Çargâh (birinci nevî)
Çargâh (ikinci nevî)
Dilkeş
Dügâh (ikinci nevî)
Eski Sipihr
Evc
Evc-Bûselik
Evc-i Bahr-i Nâzik
Ferâhfezâ
Ferâhnâk
Gedâniye
Gonca-i Rânâ
Hicâz
Hicâzî Uşşâk veya Hicâz(-ı) Acem

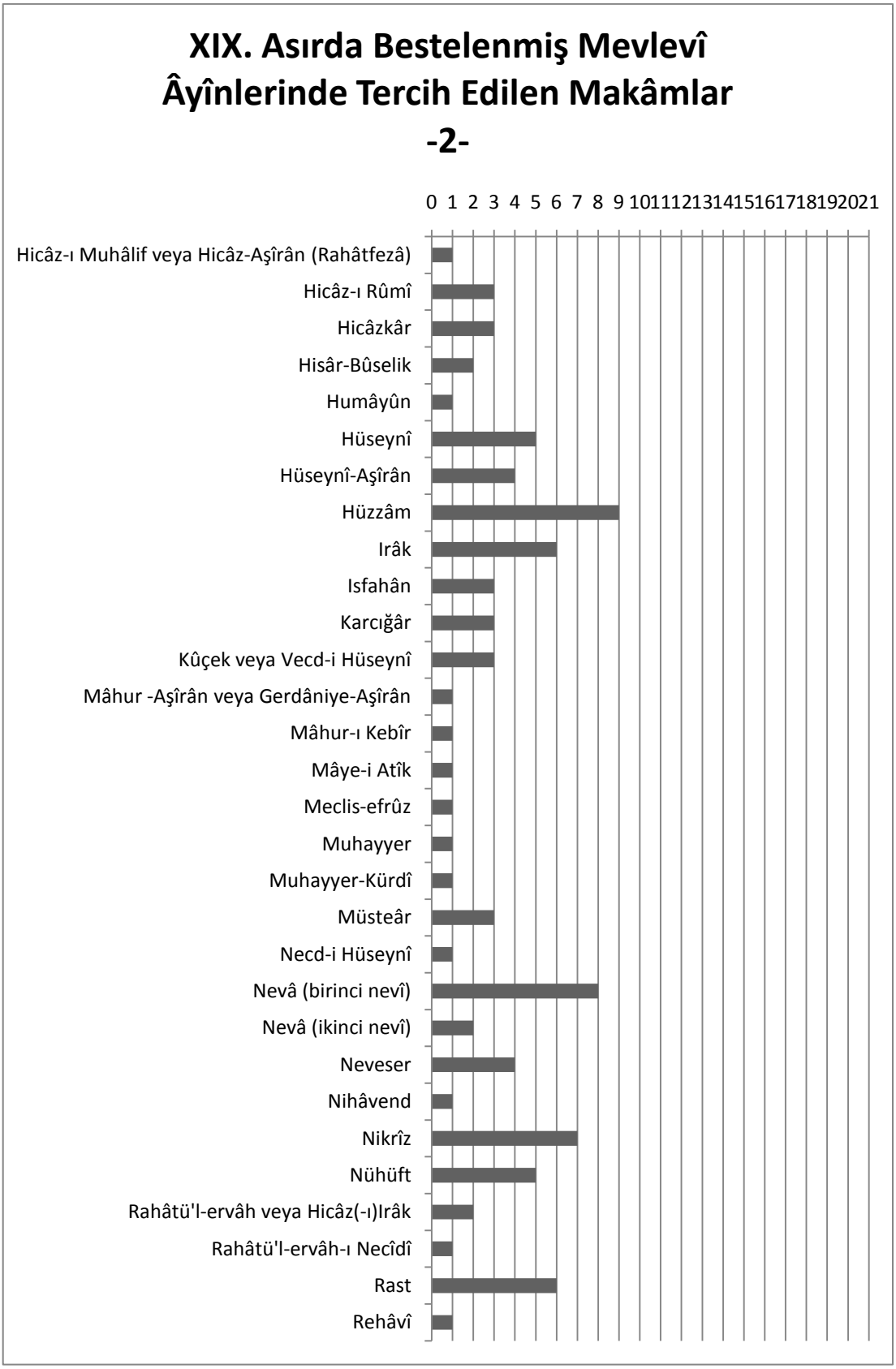
XIX. Asırda Bestelenmiş Mevlevî
Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-2-
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21
Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ)
Hicâz-ı Rûmî
Hicâzkâr
Hisâr-Bûselik
Humâyûn
Hüseynî
Hüseynî-Aşîrân
Hüzzâm
Irâk
Isfahân
Karcığâr
Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
Mâhur -Aşîrân veya Gerdâniye-Aşîrân
Mâhur-ı Kebîr
Mâye-i Atîk
Meclis-efrûz
Muhayyer
Muhayyer-Kürdî
Müsteâr
Necd-i Hüseynî
Nevâ (birinci nevî)
Nevâ (ikinci nevî)
Neveser
Nihâvend
Nikrîz
Nühüft
Rahâtü'l-ervâh veya Hicâz(-ı)Irâk
Rahâtü'l-ervâh-ı Necîdî
Rast
Rehâvî

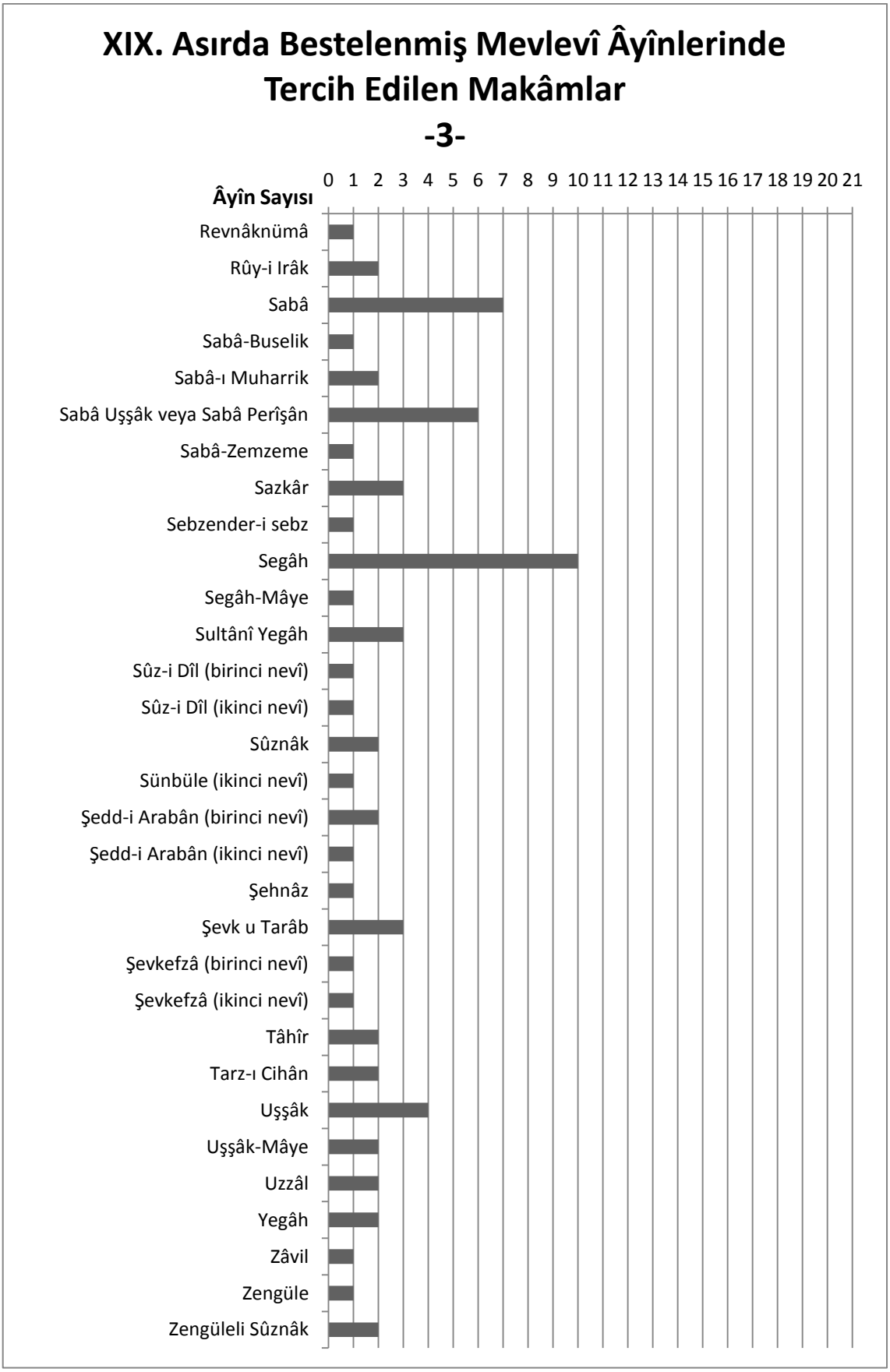
XIX. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-3-
Âyîn Sayısı
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21
Revnâknümâ
Rûy-i Irâk
Sabâ
Sabâ-Buselik
Sabâ-ı Muharrik
Sabâ Uşşâk veya Sabâ Perîşân
Sabâ-Zemzeme
Sazkâr
Sebzender-i sebz
Segâh
Segâh-Mâye
Sultânî Yegâh
Sûz-i Dîl (birinci nevî)
Sûz-i Dîl (ikinci nevî)
Sûznâk
Sünbüle (ikinci nevî)
Şedd-i Arabân (birinci nevî)
Şedd-i Arabân (ikinci nevî)
Şehnâz
Şevk u Tarâb
Şevkefzâ (birinci nevî)
Şevkefzâ (ikinci nevî)
Tâhîr
Tarz-ı Cihân
Uşşâk
Uşşâk-Mâye
Uzzâl
Yegâh
Zâvil
Zengüle
Zengüleli Sûznâk

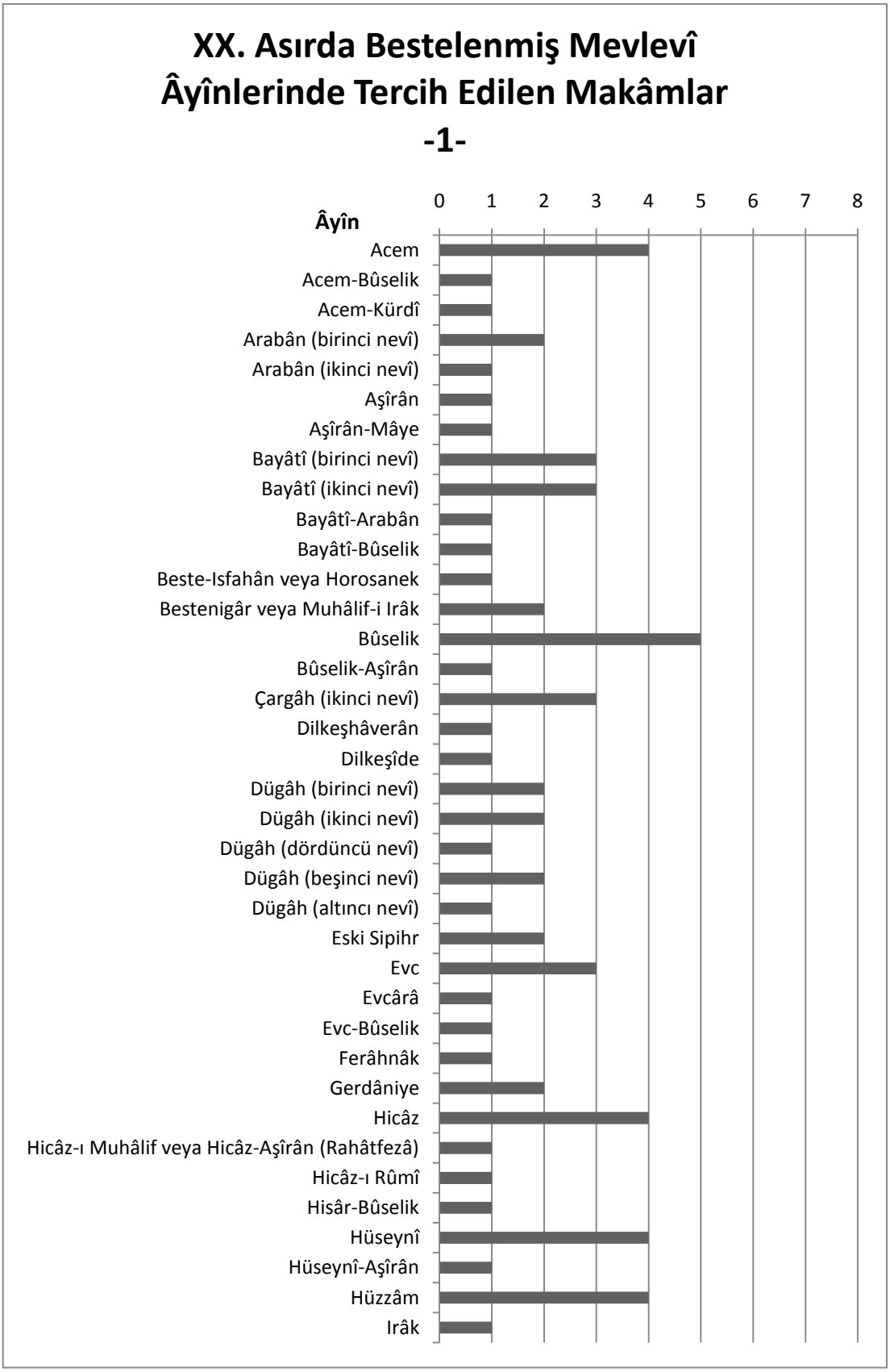
XX. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-1-
Âyîn
0
1
2
3
4
5
6
7
8
Acem
Acem-Bûselik
Acem-Kürdî
Arabân (birinci nevî)
Arabân (ikinci nevî)
Aşîrân
Aşîrân-Mâye
Bayâtî (birinci nevî)
Bayâtî (ikinci nevî)
Bayâtî-Arabân
Bayâtî-Bûselik
Beste-Isfahân veya Horosanek
Bestenigâr veya Muhâlif-i Irâk
Bûselik
Bûselik-Aşîrân
Çargâh (ikinci nevî)
Dilkeşhâverân
Dilkeşîde
Dügâh (birinci nevî)
Dügâh (ikinci nevî)
Dügâh (dördüncü nevî)
Dügâh (beşinci nevî)
Dügâh (altıncı nevî)
Eski Sipihr
Evc
Evcârâ
Evc-Bûselik
Ferâhnâk
Gerdâniye
Hicâz
Hicâz-ı Muhâlif veya Hicâz-Aşîrân (Rahâtfezâ)
Hicâz-ı Rûmî
Hisâr-Bûselik
Hüseynî
Hüseynî-Aşîrân
Hüzzâm
Irâk

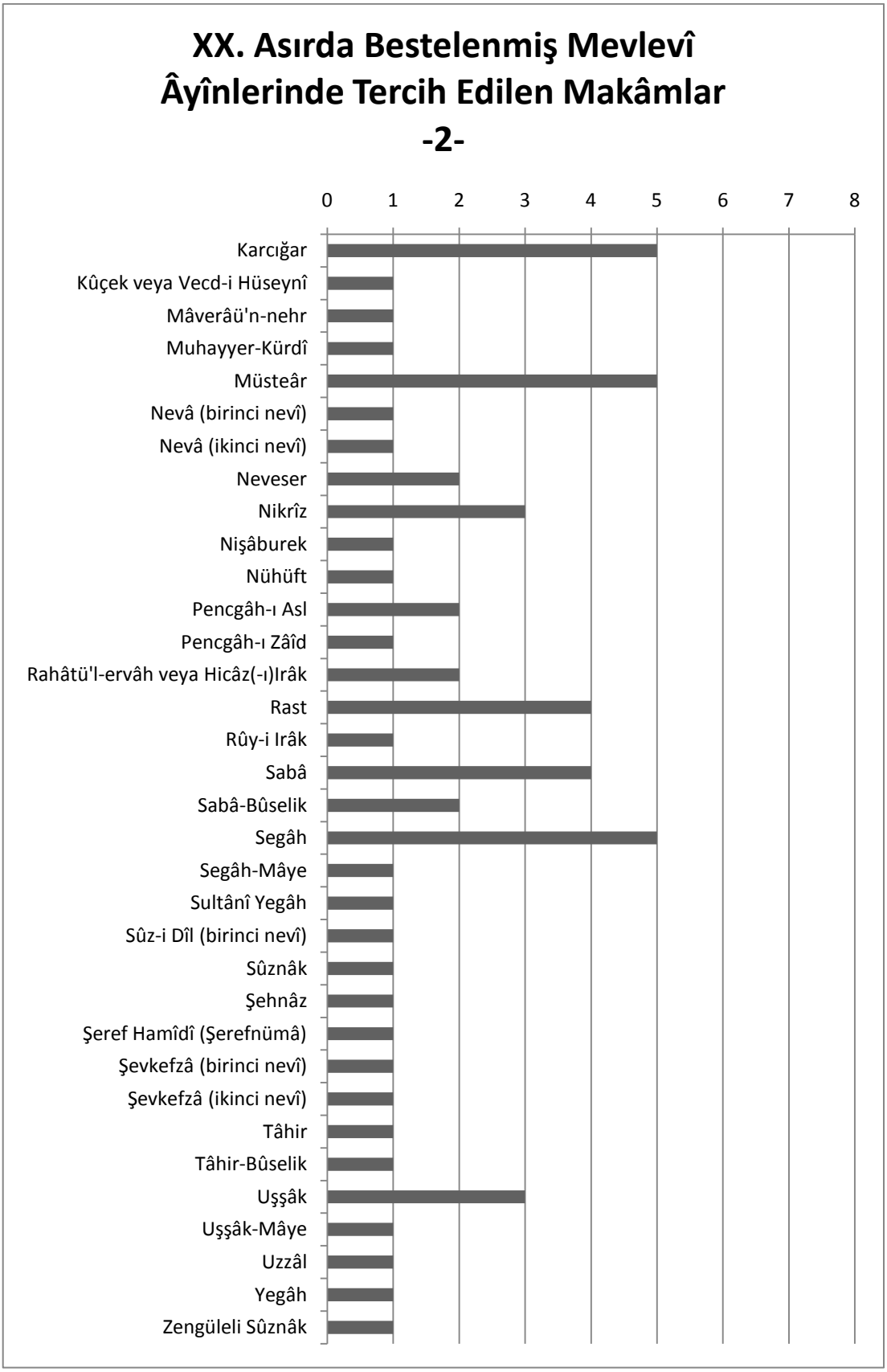
XX. Asırda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinde Tercih Edilen Makâmlar
-2-
0
1
2
3
4
5
6
7
8
Karcığar
Kûçek veya Vecd-i Hüseynî
Mâverâü'n-nehr
Muhayyer-Kürdî
Müsteâr
Nevâ (birinci nevî)
Nevâ (ikinci nevî)
Neveser
Nikrîz
Nişâburek
Nühüft
Pencgâh-ı Asl
Pencgâh-ı Zâîd
Rahâtü'l-ervâh veya Hicâz(-ı)Irâk
Rast
Rûy-i Irâk
Sabâ
Sabâ-Bûselik
Segâh
Segâh-Mâye
Sultânî Yegâh
Sûz-i Dîl (birinci nevî)
Sûznâk
Şehnâz
Şeref Hamîdî (Şerefnümâ)
Şevkefzâ (birinci nevî)
Şevkefzâ (ikinci nevî)
Tâhir
Tâhir-Bûselik
Uşşâk
Uşşâk-Mâye
Uzzâl
Yegâh
Zengüleli Sûznâk

Grafik 2

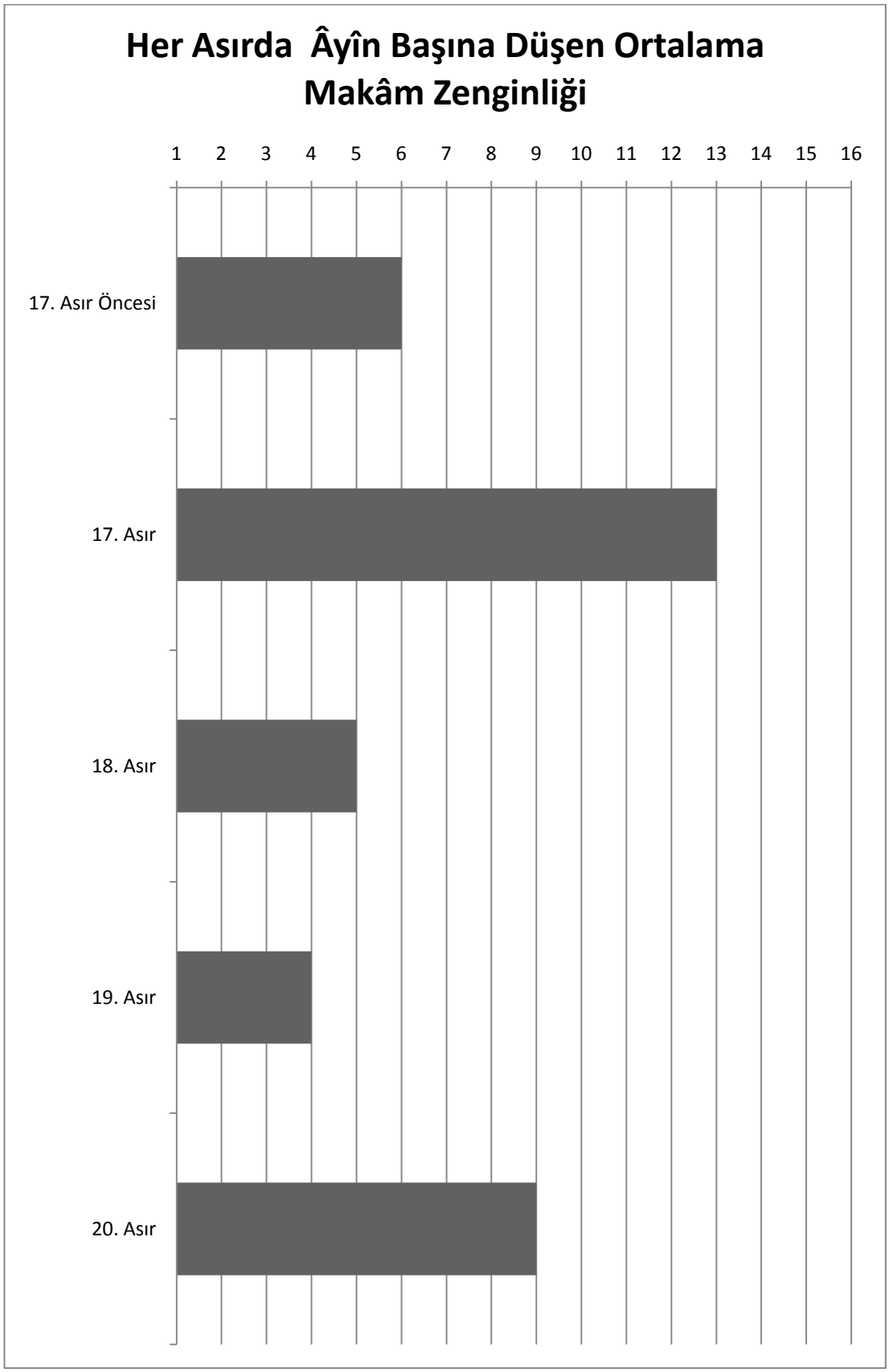
Her Asırda Âyîn Başına Düşen Ortalama Makâm Zenginliği
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17. Asır Öncesi
17. Asır
18. Asır
19. Asır
20. Asır

Grafik 3

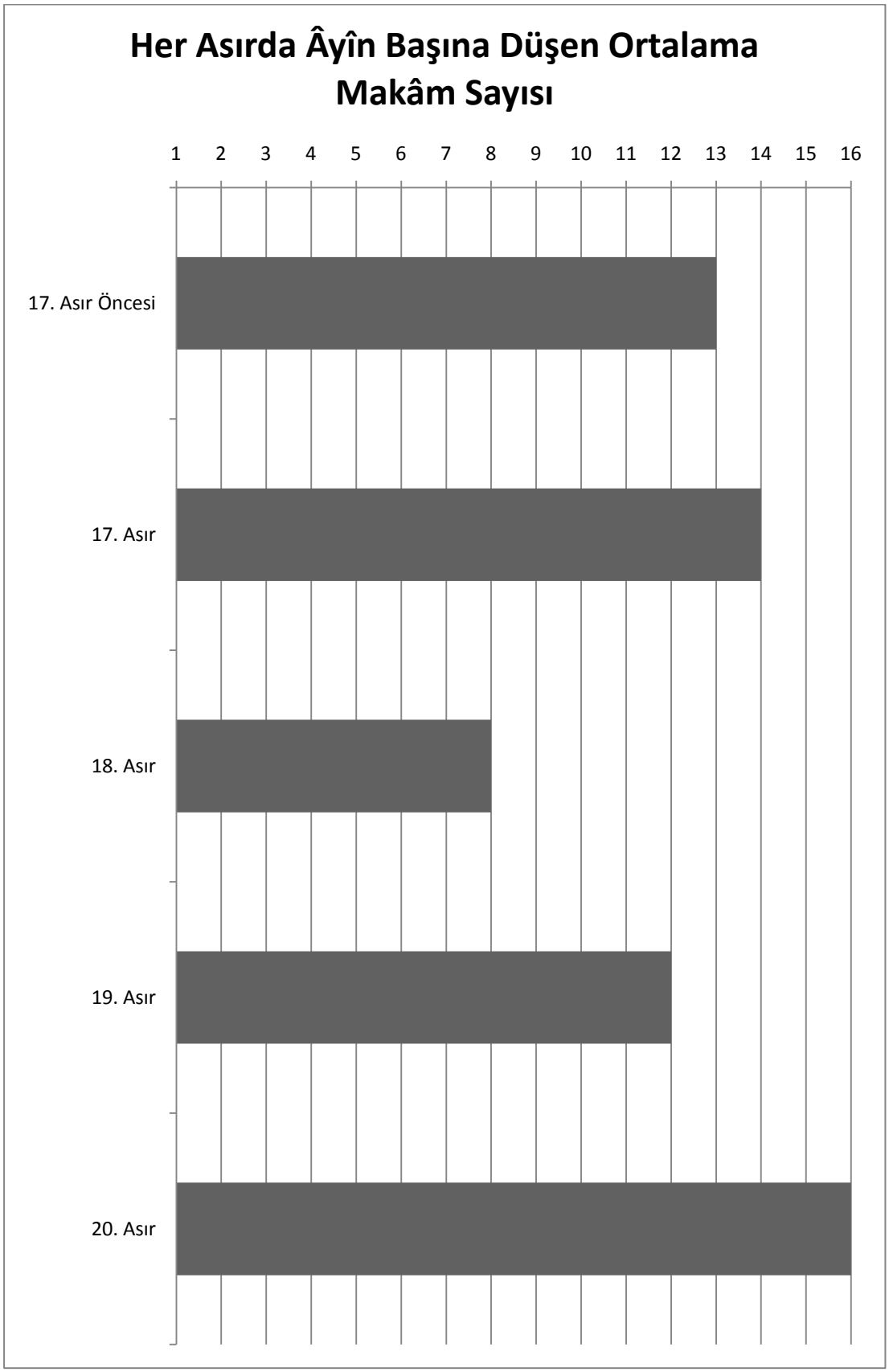
Her Asırda Âyîn Başına Düşen Ortalama Makâm Sayısı
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17. Asır Öncesi
17. Asır
18. Asır
19. Asır
20. Asır

KAYNAKLAR

AKDOĞAN, Bayram, *Fethullah Şirvânî ve Mûsıkî Risâlesi*, Bilge Ajans ve Mat. , Ankara 2009

AKSOY, Bülent, *Sermüezzîn Rifat Bey'in Ferâhnâk Mevlevî Âyîni*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1992

AKSU, Fatma Âdile, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tedkîk u Tahkîk*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1988

AREL, Hüseyin Sâdeddin, *Türk Mûsıkîsı Nazariyatı Dersleri,* Haz: Onur Akdoğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993

ARISOY, Mithat, *Seydî'nin El-Matla İsimli Eseri Üzerine Bir Çalışma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1988

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008

CEVHER, M. Hakan, *Rehber-i Mûsıkî, Tanbûrî Cemil Bey*, EÜDTMK Yayınları, No:9, İzmir 1993

ÇAKIR, Ahmet, *Alişâh B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usul Adlı Eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 1999

ÇELİK, Binnaz Başar, *Hızır bin Abdullâh'ın Kitâbü'l-edvâr'ı ve Makâmların İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2001

ÇEVİKOĞLU, Timuçin ve KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, *Mustafa Câzim el-Mevlevî'nin Hicâzkâr Âyîn-i Şerîfi*. Mevlânâ Araştırmaları Dergisi - III. sayı, Akçağ Yayınları, Ankara 2010

ÇEVİKOĞLU, Timuçin, *Mevlevîhânelerin Faaliyette Olduğu Dönemde Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Usûl-Arûz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya 2010

ÇEVİKOĞLU, Timuçin, *Döndükçe Gönülde Aşk Tazelenir*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2008

DALOĞLU, Yavuz, *Yazarı Bilinmeyen Bir Mûsıkî Risâlesinden Alınan Perdeler ve Makâmlar*, Basılmamış Doktora Tezi, DEÜSBE, İzmir 1993

EZGİ, Suphi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, c. 1, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul 1933

EZGİ, Suphi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, c. 3, Bankalar Basımevi, İstanbul 1938

GÖLPINARLI, Abdülbâkî "*Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*" 2.baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006

HARİRİ, Fares *Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsıkî*, Metin Öz. ve Haz. Onur Akdoğu, İzmir 1991

HEPER, Saadettin, *Mevlevî Âyînleri*, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya 1974

İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, *Mevlevî Âyînleri VI-XVIII.* , Feniks Mat. Haşim Mat. Marifet Bas. , Halk Bas. , İstanbul 1934-1939

İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, Türk *Mûsıkîsi Klasiklerinden Hâfız M. Zekâî Dede Efendi Külliyâtı*, c. 1, Alkaya Mat. , İstanbul 1940

KARADENİZ, M. Ekrem, *Türk Mûsıkîsinin Nazariye ve Esasları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1965

KARATAŞ, Özgür S, XIX. Yüzyılda Bestelenmiş Mevlevî Âyînlerinin Müzikâl Analizi, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2007

KONUK, Ahmet Avni, *Fihrist-i Makâmât*, Haz. M. Kemal Karaosmanoğlu, Nota Yayıncılık, İstanbul 2007

KUTLUĞ, Yakup Fikret, *Türk Mûsıkîsinde Makamlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2ooo

ORANSAY, Gültekin, *Kâzım Uz, Mûsıki Istılâhatı*, Yeni Basım, Küğ Yayını, Ankara 1964

ÖZALP, M. Nazmi, *Türk Mûsıkîsi Tarihi*, c. 1 MEB Yayınları, İstanbul 2000

ÖZTUNA, Yılmaz, *Türk Mûsıkîsi Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 1, Orient Yayınları, Ankara 2006

POPESCU-JUDETZ, Eugenia, *Tanbûrî Küçük Artin*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2002

SEZİKLİ, Ubeydullah, *Abdülkâdir Merâgî ve Câmiü'l-Elhanı*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2007

TANRIKORUR, Cinuçen, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsıkîsi*, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2005

TEKİN, Abdülkâdir, *Hızır Ağa'nın Musiki Risalesi İsimli Yazma Eserinin Transkripsiyonu ve Dönemin Edvarları ile Mukayesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜSBE, İzmir 2003

TEKİN, Demet, *Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitâb-ı Edvâr*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE 2003

TEKİN, Hakkı, *Lâdikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l- Fethiyye'si*, Basılmamış Doktora Tezi, NÜSBE, Niğde 1999

TEKİN, Erhan, *Safedî'nin Müzik Teorisinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBF, İstanbul 2007

TIRIŞKAN, Ahmet Gürsel, *Haşim Bey'in Edvârı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜSBE, İstanbul 2000

TURA, Yalçın, *Kantemiroğlu Kitâbu 'İlmi'l-Mûsıkî 'alâ vechi'l-Hurûfat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001

TURA, Yalçın, *Nâsır Abdülbâkî Dede, Tedkîk ü Tahkîk, İnceleme ve Gerçeği Araştırma,* Pan Yayıncılık, İstanbul 2006

USLU, Recep, *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Mûsıki ve Mecmûa-i Güfte*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2007

UYGUN, Mehmet Nuri, *Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârı*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 1999

WRIGHT, Owen, *Demetrius Cantemir The Collection of Notations*, School of Oriental and African Studies University, London 1992

YEKTÂ, Rauf, *Türk Mûsıkîsi*, Fr. Çev. Orhan Nasuhioğlu, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986

YILMAZ, N. Oya Levendoğlu, *XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makâmlar ve Değişim Çizelgeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, GÜFBE, Ankara 2002

ÖZET

Bu tezde, Mevlevîhânelerin faaliyette olduğu dönemde bestelenmiş, Türk Mûsıkîsinin en sanatlı eserleri arasında kabul edilen 46 Mevlevî Âyîni, kronolojik olarak makâm ve geçki yönünden incelenmiştir.

Âyînler, XVII. asır öncesi, XVII. , XVIII. , XIX. ve XX. asır olarak sınıflandırılmışlardır. İncelemede, âyîne adını veren makâm hakkında nazarî bilgi verilmiş, âyîn üzerinde makâm ve geçki tespiti yapılmıştır. Bölümlerdeki seyir özellikleri ve geçkiler açıklanarak ilgili bölümlerin altına yazılmıştır. Geçkilerde kullanılan bazı makâmlar hakkındaki bilgiler ise dipnotta verilmiştir. Makamlar tespit edilirken, kolaylık olması açısından selâmlar bölümlere ayrılarak, cümle kuruluşlarına ve makâm geçkilerine göre 1A (birinci selâmın A bölümü), 2B (ikinci selâmın B bölümü) gibi sınıflandırılmıştır.

Tez için öncelikle nota ve makâm bilgileri için ayrıntılı bir kaynak taraması yapılmıştır. Araştırmada, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü selâmlar ele alınmış, peşrev, son peşrev ve son yürük semâî bölümleri incelenmemiştir.

Çalışmada; âyînlerde dört selâm arasında makâm ve geçki anlayışında farklılıklar olup olmadığı, âyînlerde kullanıldığı tespit edilmiş toplam makâm sayısının ne olduğu, âyînlere adını veren 42 makâm dışında kullanılan makâmlar olup olmadığı ve varsa bu makâmlar arasında değişim geçirerek günümüze gelen veya artık kullanılmayanlar hangileri olduğu, asırlara göre âyînlerde en çok hangi makâmların tercih edildiği, âyînlerde kullanılan makâm sayılarının, asırlara veya bestekârlara göre farklılık gösterip göstermediği, en fazla ve en az geçkiye sahip âyîn/âyînlerin hangisi olduğu ve aynı makâmla yazılmış âyînlerde seyir özellikleri ve yapılan geçkiler açısından farklılıklar olup olmadığı konusunda bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî Âyîni, Makâm, Geçki, Türk Mûsıkîsi

SUMMARY

In this thesis, 46 compositions made for the Mevlevi ritual ceremonies of whirling which are being notified among the most delicate examples of Turkish Music have been examined chronologically with respect to their makam structures and melodic transitions. This study covers the compositions made before the Republic Era where the Mevlevi Dervish Lodges had been active.

In the study, Mevlevi Ceremonial Compositions have been classified in 5 time periods namely as pre-XVII. Cenutry, XVII. Century, XVIII. Century, XIX. Century and XX. Century. Firstly, theoretical knowledge is presented about the makam structure on which each composition is made, afterwards melodic and transitional analyses are carried out on the composition. The results of these analyses are given at the end of the related sections. The extra knowledge about the makam structures utilized during the transitions can be found in the foot notes. During the makam analysis, for the sake of practicality, the parts (selam) of the composition are further subdivided into smaller sections named as 1A (the A section of the first part), 2B (B section of the second part) etc. with respect to the melodic structure and transitional characteristics.

During the preparation period, a detailed literature survey about the musical scores and makam theory is carried out. The analysis part built on this background covers only the 1,,2, 3. and 4. parts (selam) of the compositions, excluding the parts of peşrev, son peşrev and son yürük semai.

In the thesis, the examples of Mevlevi Ceremonial Compositions discussed aim to answer some questions as: are there differences between the four different parts of these compositions regarding the makam structure and transitional characteristics, what is the total number of makam structures utilized for Mevlevi Ceremonial Compositions, are there any additional makam structures used within these compositions other then the 42 structures from which they get their names and if there is; which of these structures have reached to the present time through a transformation and which of them are completely lost, what are most preferred makam structures by the composers within different time intervals, do the number of makam structures utilized for compositions differ due to the period and the

composer, which composition(s) experience the greatest number of transitions within its melodic improvement and are there any differences between various compositions using the same makam structure in the sense of melodic line and transitions ?

Keywords: Mevlevi Ceremonial Composition, Makam, Transition, Turkish Music